BIBLIOTHEEK
DER
TECHNISCHE HOGESCHOOL
DELFT

BOUWKUNDIG

WEEKBLAD

DER

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

9e JAARGANG.

D02 2210

AMSTERDAM

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON.

1889.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

5 JANUARI 1889.

Redactie: Dr P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marsiostraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C.: HENRY HEMANS & C°.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. / 8.50; voor Ned. Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD. — Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Prijsvragen. — Ingezonden. — Verslag der afdeeling Leiden 27 December 1888, Vereeniging Architectura te 's Gravenhage 2 Januari 1889. — Binnenlandsche berichten. — Benoemingen, vacante betrekkingen, enz.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Wandkalender.

Op de prijsvraag door het Bestuur der Maatschappij uitgeschreven voor een Wandkalender voor 1889, zijn 8 antwoorden ingekomen. De Jury van beoordeeling heeft het ontwerp met het motto „de Jaargetijden" bekroond, waarvan vervaardiger bleek te zijn de heer A. F. Gips te Bergen-op-Zoom.

De wandkalender wordt, voor zooverre dit mogelijk is, niet bij dit blad verzonden om beschadiging te voorkomen, maar bij het 4e stuk van het *Bouwkundig Tijdschrift*, dat binnen kort aan de leden zal worden verstrekt.

De Maatschappij heeft voor het jaar 1889 drie prijsvragen uitgeschreven, waarvan de onderwerpen zijn als volgt:

1e Prijsvraag: Het ontwerp voor een Rechtsgebouw ten behoeve van eene arrondissements rechtbank en kantongerecht in eene stad van pl. m. 25.000 zielen.

2e Prijsvraag: Het ontwerp voor eene dubbele villa.

3e Prijsvraag: Het ontwerp voor een gesmeed ijzeren trap in een winkel voor dames kleeding.

Het programma voor deze prijsvragen zal in een volgend blad worden opgenomen.

Op Dinsdag a. s. 8 Januari, wordt in het Gebouw der Maatschappij eene tentoonstelling geopend van hier te lande vervaardigd *Kunst-smeedwerk* en *Kunst-gietwerk*.

Op de volgende prijsvragen, voor deze tentoonstelling uitgeschreven, zijn ingekomen:

1e Prijsvraag: Een gesmeed ijzeren standaard voor een sierplant, 5 antwoorden.

2e Prijsvraag: Een gegoten koperen drie-armige kandelaar voor kaarslicht, 1 antwoord.

Deze antwoorden zijn tentoongesteld, alsook de antwoorden op de prijsvraag voor een Kalender voor 1889.

PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag voor een nieuw Burgerweeshuis te Kampen.

Regenten van het Burgerweeshuis te Kampen schrijven een prijsvraag uit voor het maken van een schetsontwerp met begrooting van kosten, voor een nieuw te bouwen Burgerweeshuis op het Muntplein in de gemeente Kampen, en zulks onder de volgende omschrijving en voorwaarden:

Art. 1. Het terrein op bijgaande situatie, door eene arceering aangegeven, wordt begrensd aan de noordelijke zijde door de speelplaats van de Gemeenteschool en is daarvan door een muur gescheiden, en verder door de Muntsteeg, Burgwal, het Kantongerecht en de Muntstraat. De rooilijnen zijn op het terrein met gemerkte stippellijnen aangegeven.

Art. 2. Het gebouw, bestemd om 75 tot 100 weezen te huisvesten, moet zijn uit- en inwendig streng eenvoudig en solide, en ingericht overeenkomstig de bestemming als verblijfplaats voor kinderen uit de burgerklasse.

Het moet bevatten:

OP DEN BEGANEN GROND:

a. Een *regentenkamer* groot p. m. 50 M²., ingedeeld in 2 afdeelingen, door dubbele deuren met elkander verbonden en voorzien van de noodige wandvlakte tot het opstellen van diverse losse en getimmerde kasten; deze kamer te verbinden met een *spreekkamertje* en met een *brandvrije kluis*.

b. Een gemeenschappelijke *eetzaal* voor jongens en meisjes, voor circa 75 personen.

c. Een *verblijfzaal voor jongens* (30 à 35 personen).

d. Een *verblijfzaal voor meisjes* (30 à 35 personen).

e. Een *kinderkamer* voor kinderen beneden de 8 jaar (voor p. m 10 kinderen.)

f. Een *schoolvertrek* voor huis- en godsdienstonderwijs (voor p. m. 25 personen.)

g. Een *keuken* en *bijkeuken*, ingericht om voor p. m. 100 personen te kunnen kooken, en niet aan de straat gelegen.

h. Een *provisiekamer*.

i. Een *strijk- en mangelkamer*.

k. Een *woonvertrek voor vader en moeder* met een *kantoortje* voor den vader.

l. Een *kamer voor den kleermaker*, zoodanig gelegen dat deze tevens toezicht op den hoofdingang heeft.

OP DE VERDIEPING:

m. Een *slaapkamer* voor kinderen beneden de 8 jaar (p. m. 10 kinderen).

n. Een *slaapvertrek* voor jongens van 8—16 jaar (p. m. 20 jongens).

o. Een *slaapvertrek* voor jongens van 16 jaar en daarboven (p. m. 25 personen).

p. Een *slaapvertrek* voor meisjes van 8—16 jaar (p. m. 20 meisjes).

q. Een *slaapvertrek* voor meisjes van 16 jaar en daarboven (p. m. 25 personen).

r. Een *ziekenkamer* voor jongens.

s. Een *ziekenkamer voor meisjes*.

t. Een *slaapkamer voor vader en moeder*.

u. Een *slaapkamer voor de naaijuffrouw*.

v. Een *badkamer voor jongens* en een *badkamer voor meisjes*, hetzij op den beganegrond, hetzij op de verdieping gelegen.

De vertrekken onder *h* en *t* vermeld, moeten zooveel mogelijk in het midden van het gebouw gelegen zijn.

Voorts op beide verdiepingen, voor jongens en meisjes behoorlijk gescheiden *Privaten*, onder gebruikmaking van het tonnenstelsel; verder de noodige *gangen*, *trappen*, *garderobe* en *verdere gemakken*.

Een gedeelte van 60 à 70 M². van het gebouw moet worden *onderkelderd*, goed waterdicht zijn en ingericht voor de berging van winterprovisie.

Het gebouw moet voldoende *beschoten zolderruimte* bevatten, zoodanig ontworpen, dat daarvan een gedeelte later kan worden ingericht tot slaapvertrekken.

De niet bebouwde ruimte van het terrein moet worden ingericht tot *speelplaats*, *bleekveld* en *open plaats*, waarop mede is aan te brengen een afzonderlijke *bergplaats voor brandstoffen*, voldoende om 60.000 stuks turf en 40 hectol. steenkolen te kunnen bergen.

Art. 3. Het gebouw zal moeten worden gefundeerd op eene paalfundeering, met palen van p. m. 8 M. lengte; de buitenmuren worden verlangd als spouwmuren opgetrokken. De hoogte van den beganen grondvloer moet zijn gelegen op 2.85 M. + AP. terwijl de laagste waterstand bedraagt 0.25 M. ÷ AP.

Voorts moet worden gerekend op de noodige gas- en waterleiding, en mede op kanalen voor den aanvoer van versche lucht onder de kachels, en voor den afvoer van bedorven lucht onder de vertrekken.

De hoofdgevel van het gebouw moet worden gericht naar de zijde van den Burgwal, doch wordt het den ontwerper vrij gelaten dezen gevel evenwijdig aan de rooilijn achterwaarts te plaatsen, als wanneer het terrein aan die zijde volgens de rooilijn door een ijzeren hek op gemetselde doorbroken scheiding moet worden afgesloten. Ook verdere door het gebouw niet aangevulde terreingrenzen moeten door hek- of muurwerk worden afgesloten.

Art. 4. De volgende stukken worden verlangd:

a. de *plattegronden* van de fundeering, de beganegrond-verdieping, de 1e verdieping en de zolder met opgave van de bekapping; de begane grond-verdieping is tevens zoodanig in het gegeven terrein te teekenen, dat deze mede als schets dienst doet, doch mag ook eene afzonderlijke situatie-teekening worden geleverd.

b. de gevel naar den Burgwal.

c. minstens 2 *doorsneden*, zoodanig gekozen dat daaruit zooveel mogelijk de constructie van het gebouw is te onderkennen.

Deze allen op een schaal van 1 à 200.

d. Een travée van den voorgevel op een schaal van 1 à 20.

De wijze van behandeling der teekeningen wordt aan de keuze van den ontwerper overgelaten, doch er wordt opmerkzaam gemaakt op de wenschelijkheid om de teekeningen langs photolithografischen weg te kunnen reproduceeren. Voorts wordt verlangd een *Nota van toelichting* en eene uitgewerkte *begrooting van kosten* volgens de eenheidsprijzen van het bijgevoegde tarief. Het ontwerp mag de som van *f* 60,000 in begrooting niet te boven gaan.

Art. 5. Er worden uitgeloofd een prijs van *f* 500 en eene premie van *f* 300, voor de beide beste ingekomen ontwerpen. Bij niet toekenning van de volle bekroning, behouden de prijsuitschrijvers zich voor om, op voorstel van de jury, de uitgeloofde gelden op andere wijzen als premiën onder de beste ontwerpen te verdeelen. Door de aanvaarding van de als prijs of premie toegekende gelden worden de betreffende plannen eigendom van H. H. Regenten prijsuitschrijvers.

Het ligt in de bedoeling van de prijsuitschrijvers om met den vervaardiger van het bekroonde ontwerp over de uitvoering daarvan te onderhandelen, op den voet van het tarief aangenomen in de Algemeene vergadering van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, gehouden te Amsterdam, op 31 Mei 1888, waarbij het betreffende gebouw wordt gerangschikt in de IIe klasse.

In alle gevallen verbinden zich de prijsuitschrijvers het bekroonde ontwerp door geen ander, dan door den ontwerper, te doen uitvoeren, wanneer deze bereid is op de voorgenoemde voorwaarden de opdracht te aanvaarden. Zij kunnen zich echter niet verbinden om nooit geen ander plan dan het bekroonde ontwerp te doen uitvoeren.

Art. 6. De in art. 4 bedoelde stukken worden voor of op den 1sten Maart 1889 vrachtvrij ingewacht aan het adres van het Burgerweeshuis op den Vloeddijk te Kampen. Zij moeten van een correspondentie adres vergezeld zijn om zoo noodig met den inzender te kunnen correspondeeren. Ieder ontwerp moet gemerkt zijn met een spreuk of motto en vergezeld van een verzegelden naambrief, waarop van buiten dat motto is herhaald, en van binnen naam en woonplaats van den inzender vermeld zijn. Het schrift op de teekeningen en bijgevoegde stukken moet van een anderen hand, dan die van den ontwerper zijn.

De motto's der ingekomen ontwerpen zullen bij advertentie worden medegedeeld in het *Bouwkundig Weekblad* en in de *Opmerker*.

Art. 7. De jury voor de beoordeeling, aangewezen door den Raad der Gemeente Kampen, bestaat uit de heeren K. de Vidal de St. Germain, ingenieur directeur van Gemeentewerken te Kampen, C. Muysken, ingenieur en architekt te Amsterdam en F. J. Nieuwenhuis, architekt te Utrecht.

Dit programma is in overleg met deze jury opgemaakt.

Ontwerpen, die naar het oordeel der jury een hoogere bouwsom vorderen dan *f* 60,000 of die op een of andere wijze afwijken van de gemaakte bepalingen, komen niet voor bekroning in aanmerking.

De uitslag van de beoordeeling zal mede bij advertentie in het *Bouwkundig Weekblad* en in de *Opmerker* worden medegedeeld.

Art. 8. De prijsuitschrijvers behouden zich het recht voor, alle ingezonden ontwerpen gedurende veertien dagen of minder, openlijk ten toon te stellen, en zullen de betreffende niet bekroonde plannen eerst na afloop dezer tentoonstelling, doch uiterlijk twee maanden na de inzending, vrachtvrij worden teruggezonden aan de opgegeven correspondentie-adressen, gedurende dien tijd zullen de stukken door de prijsuitschrijvers tegen brandschade voor een bedrag, gelijkstaande met de uitgeloofde premie, worden verzekerd.

Art 9. Deze voorwaarden, met situatieteekening, zijn op vrachtvrije aanvrage en tegen vooruitbetaling van een gulden te bekomen bij den heer K. de Vidal de St. Germain, Directeur van Gemeentewerken te Kampen.

Aldus vastgesteld door de leden van de Jury, Dec. 1888.

K. DE VIDAL DE ST. GERMAIN.
C. MUYSKEN.
F. J. NIEUWENHUIS.

TARIEF VAN EENHEIDSPRIJZEN.

Bedoeld in Art. 4, zijnde gerekend de bouwstoffen verwerkt, doch zonder winst voor den aannemer,

1 M³.	grond ontgraven en weder aanvullen	*f*	0.25
1 M³.	zand aan te voeren en tot ophooging te verwerken.	»	0.50
1 M¹.	heipaal met inheien	»	1.—
1 M³.	beznagd dennenhout voor fundeering.	»	30.—
1 M³.	» » voor balk- en kaphout	»	35.—

1 M³.	voor vurenhout voor binnenwerk	*f*	45.—
1 M³.	» greenenhout » »	»	60.—
1 M³.	meskant bezaagd eikenhout	»	100.—
1 M³.	best rood in kalkmortel.	»	10.—
1 M³.	miskleurig hardgrauw in basterdtras	»	12.50
1 M³.	vlakke klinkers in sterke tras	»	17.—
1 M³.	kleurig hardgrauw in slappe basterdtras voor gevelwerk	»	20.—
1 M³.	bardsteen (stoepen en zerken)	»	100.—
1 M².	pleisterwerk voor plafonds (vlak werk)	»	0.80
1 M².	Onder de rij berapen en vlak schuren in kalkmortel	»	0.35
1 M².	buiten verfwerk, gronden, stoppen, tweemaal overgronden en oververwen	»	0.60
1 M².	binnen verfwerk (in glans)	»	0.80
1 M².	fransch half wit glas	»	2.50
1 Kg.	lood	»	0.23
1 Kg.	zink	»	0.35
1 M².	klinker straatwerk met inbegrip der klinkers	»	1.35
Een stukadoor of steenhouwer per uur		»	0.20
Een ambachtsman	» »	»	0.14
Een opperman	» »	»	0.11

Het programma en de situatie teekening liggen ter inzage in het Gebouw der Maatschappij.

Afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Als 1ste Prijsvraag wordt uitgeschreven:

Een ontwerp voor een monumentale trap met bovenlicht, leidende van een parterre naar de bel-étage, voor een vorstelijk buitenverblijf.

Het beschikbare grondvlak is rechthoekig en heeft een lengte van 11 bij een breedte van 8 M. De verdieping van parterre naar bel-étage is 5 M.

De ontwerper is vrij voor het gebruik van materiaal, maar het verdient aanbeveling de leuning in ijzer te behandelen.

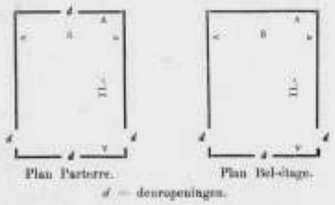

d = deuropeningen.

Men verlangt 1 plattegrond-teekening, 2 doorsneden, en 1 aanzicht plafond, schaal 1 à 20.

De behandeling der teekening is vrij.

Als prijs wordt uitgeloofd het Getuigschrift der Afdeeling en zestig gulden (*f* 60) voor het ter bekroning waardig gekeurde ontwerp.

Als 2de Prijsvraag wordt uitgeschreven:

Een rond of veelhoekig buffet (Bar) van 6 M. diam., in een groote feestzaal. Het buffet staat naar alle richtingen vrij. In het midden moet zich een kamertje bevinden van 2 M. diam.

Men verlangt een plattegrond, een doorsnede en een aanzicht teekening, schaal 1 à 20. De behandeling der teekening is vrij.

Als prijs wordt uitgeloofd het Getuigschrift der Afdeeling en dertig gulden (*f* 30) voor het ter bekroning waardig gekeurde ontwerp.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

Art. 1. De medewerking aan deze prijsvraag is opengesteld voor de leden van alle afdeelingen van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Art. 2. Alle ontwerpen ter mededinging moeten vóór of op 15 April 1889 vrachtvrij worden ingezonden aan het Bureau der Maatschappij (Marnixstraat 402).

Art. 3. Het gewone schrift op de teekeningen en van de daarbij te voegen toelichtende beschrijvingen, mag niet door den ontwerper geschreven zijn.

Art. 4. Alle stukken moeten met een spreuk of motto geteekend zijn en vergezeld gaan van een brief, bevattende den naam en de woonplaats van den ontwerper.

Buiten op den brief moet het zelfde motto en een kenbaar teeken tot terugvordering gesteld zijn.

Art. 5. De ingezonden ontwerpen worden in handen gesteld van een Commissie, bestaande uit de heeren J. F. Klinkhamer, C. T. J. Louis Rieber en Th. G. Schill.

Art. 6. Het verslag zal vóór de algemeene Mei-vergadering worden opgemaakt en daar ter kennisneming gelegd worden.

Art. 7. De niet bekroonde ontwerpen moeten vóór of op den eersten Juli 1889 worden teruggehaald. De bekroonde ontwerpen worden eigendom der Afdeeling, welke deze aan de Maatschappij ter uitgave aanbieden kan.

Volgens besluit van de vergadering van 14 December 1888.

ARN. A. M. BRUNING,
Secretaris.

Op de door de afdeeling Leiden en omstreken uitgeschreven prijsvraag:

Een ontwerp van een schoorsteenmantel met betimmerden boezem, met daarbij behoorende wand en kamer, bestemd voor een eetzaal,

zijn drie antwoorden ingekomen onder de volgende motto's:

1e. »E. C." 2e »Rust-roest." 3e »In haast".

De uitspraak der Jury is, dat de zeer verdienstelijke antwoorden in rangorde gesteld zijn als volgt:

»In haast" No. 1, »E. C." No. 2 en »Rust-roest No. 3.

Vervaardigers zijn gebleken respectievelijk te zijn de heeren W. Fontein, P. M. J. van Oerle en L. Couvée, allen te Leiden, aan wie de uitgeloofde premiën in verhouding zullen toegekend worden, terwijl aan de beide eerstgenoemden het getuigschrift zal uitgereikt worden.

Het uitvoerig en belangrijk rapport der Jury zal in de vergadering van Januari uitgebracht worden.

Het bestuur der vereeniging »Architectura" te 's Gravenhage heeft de eer de leden van *alle* bouwkundige Vereenigingen in Nederland uit te noodigen tot medewerking aan de volgende prijsvraag:

Het ontwerp van een waterleiding-toren, bestemd voor een gemeente van circa 16000 zielen.

Programma.

Art. 1. Het terrein wordt verondersteld eenigszins heuvelachtig te zijn. De begane grond rondom den toren is gelegen op 1.50 M. boven waterpeil; de bovenkant van de houten fundeering moet liggen op 1.50 M. beneden waterpeil.

Art. 2. Het grondplan van den toren kan zijn cirkelvormig of veelhoekig. De bovenkant van het metselwerk (dus de onderkant van het ijzeren resevoir) moet zijn gelegen op ongeveer 26.50 M. boven waterpeil.

Art. 3 Het cirkelvormig resevoir moet een inhoud hebben van ongeveer 225 M³; het wordt vrij gelaten den bodem vlak of bolvormig te construeeren. De ommanteling van het resevoir moet zijn samengesteld uit een ijzeren geraamte, bekleed met hout, waarbij het wenschelijk is tot de wanden en de afdekking dubbele beschutting te bezigen.

Art. 4. Op 2 M. onder het laagste gedeelte van den bodem van het resevoir moet een waterzichte vloer aangebracht worden; behalve deze vloer kunnen meerdere balklagen worden gemaakt tot gemakkelijk plaatsen der trappen en tot verbinding der standpijp.

Art. 5. Er moet gelegenheid zijn om het gedeelte van den toren boven het resevoir te bereiken.

Tot het verkrijgen van eenheid in oplossing, wat betreft de hierbij beoogde technische eischen, is een schema van standpijp met aanhooren bij het programma gevoegd, hetwelk moet gevolgd worden.

Art. 6. De stijl wordt geheel vrij gelaten.

Art. 7. Van het ontwerp worden verlangd: de vereischte plattegronden, een opstand-teekening en een doorsnede, alles op de schaal van 1 à 100. De behandeling dezer teekeningen (uitgezonderd in potlood) wordt den ontwerper vrijgelaten. Desverkiezende kan een perspectief teekening toegevoegd worden, welke echter niet van invloed bij de beoordeeling is.

Art. 8. Voor het ontwerp, dat in de eerste plaats bekroond wordt, is bestemd een prijs van Vijf en Twintig Gulden (*f* 25.—), benevens het Diploma der Vereeniging.

Als tweede prijs wordt uitgeloofd het Diploma zonder geldelijke belooning.

Art. 9. De tijd van inlevering is bepaald vóór of op den 23sten April 1889, ten huize van den eersten Secretaris, den heer E. F. Ehrle, van Kinsbergenstraat No. 28 te 's Gravenhage, bij wien het in art. 5 genoemde schema is aan te vragen, alsook het programma.

Art. 10. De inlevering behoort te geschieden met stipte inachtneming van art. 44 van het Reglement, luidende: »Alle ingezonden ontwerpen moeten zijn voorzien van motto of teeken en vergezeld van een verzegelden naambrief, vermeldende den naam en de woonplaats des vervaardigers.

Buiten op den naambrief moet hetzelfde motto of teeken zijn aangegeven, benevens een correspondentieadres. De inzendingen moeten worden ingeleverd en afgehaald bij den 1sten Secretaris.

De Jury zal zoo spoedig doenlijk worden bekend gemaakt."

HET BESTUUR.

NB. Aan de leden van »Architectura" worden tevens in herinnering gebracht de artikelen 48 en 49 van het Reglement.

Op de Prijsvraag, uitgeschreven door de Vereeniging »Architectura" te 's-Gravenhage, *Diploma voor de Vereeniging*, (onder de leden uitgeschreven) zijn ingekomen 4 antwoorden, als volgt: Motto »A X." Motto »Diploma", Motto »V V V" en Motto »Sans Rancune".

INGEZONDEN.

EENIGE BESCHOUWINGEN NAAR AANLEIDING VAN DE PRIJSVRAAG VAN EEN OPENBAAR PARK OP DE TERREINEN VAN DE »NIEUWE BAAN"; »HET HOOGELAND" EN »HET OUDWIJKERVELD" BINNEN DE GEMEENTE UTRECHT.

Prijsvragen op het gebied van parkaanleg doen zich te zeldzaam voor in ons vaderland, dan dat iemand, die belang stelt in tuinarchitectuur, niet gretig met ons de gelegenheid zou hebben aangegrepen om de plannen te gaan bezichtigen, die — naar aanleiding der bovengenoemde prijsvraag ingezonden — en van 21—23 December voor het publiek tentoongesteld waren, tegen 10 cents entrée, in het gebouw voor Kunsten en Wetenschappen te Utrecht.

Het vrij uitvoerig programma hadden wij goed gelezen en daaruit gezien, dat door het Gemeentebestuur — in Art. 2 — zonder eenig voorbehoud (dan eenige ondergeschikte bepalingen in Art. 5 vervat) werden uitgeloofd: een prijs van *f* 700.— voor het beste — en een premie van *f* 300.— voor het daarop volgend ontwerp, waarbij de volgende bepalingen *op den voorgrond moesten staan*.

1° de voordeeligste en doeltreffendste indeeling van het buitengoed »het Hoogeland" tot exploitatie van bouwterreinen, *zoodanig dat het karakter van Park behouden blijve enz.;*
2° de schoonste aanleg van een park op het »Oudwijkerveld," *in verband met de indeeling van »het Hoogeland" tot verkrijging van een goed geheel, enz.;*
van een en ander in te zenden:
1° één algemeen plan schaal 1 à 1000;
2° een werkteekening » » »
3° een beplantingsteekening » » »
4° eene gedetailleerde begrooting van kosten;
5° eene duidelijke en uitvoerige omschrijving van het ontwerp; voorts: 6° naambrief;
7° correspondentie adres;
8° geheim teeken ter terugbekoming;
en desverkiezend:
9° eene teekening, schaal 1 à 300 voor het gedeelte, dat »het Oudwijkerveld" met het »Hoogeland" verbindt.

Alles door andere hand, als die van den ontwerper geschreven.

Bij niet nakoming van een dezer bepalingen, komt het ontwerp niet in aanmerking (Art. 4 en 5).

Waarlijk men zal moeten toestemmen, dat het programma niet te weinig-eischend was, en dat zij, die zich aangordden voor de beantwoording dezer prijsvraag, een niet geringe taak op zich namen.

Wat echter van vorenstaande bepalingen, die wij met bedoeling vluchtig herinneren, *een consequent gevolg is, — voorzeker dit:* dat de ingezonden ontwerpen *in hun geheel* en *onderling verband* moesten worden beoordeeld; en waar de Jury voor vier vijfde uit ons ter goeder trouw bekend staande namen bestond, mochten wij eene getrouwe naleving van het programma voorop stellen, die hovendien gewaarborgd werd door het Gemeentebestuur van Utrecht!

Verrassingen als bij de prijsvraag »de Oorsprong" waren niet te voorzien!

Alvorens de plannen in oogenschouw te nemen, namen wij dus eerst met belangstelling kennis van het rapport der Commissie van beoordeeling aan B. en W., waarin geconstateerd werd: dat 16 plannen haar onder verschillende motto's in handen waren gesteld, waarvan 3 bestaande uit 9 stuks (compleet)

7 » » 7 »
3 » » 6 »
1 » » 5 »
2 » » 4 »

voorts dat de Commissie meende bij haar onderzoek de volgende voorwaarden voorop te moeten stellen:

1° de doeltreffende indeeling van het buitengoed »het Hoogeland" tot bouwterrein, *in verband met den bestaanden aanleg;*
2° een schoone aanleg van het park op het Oudwijkerveld (*zonder meer*).

Deze voorwaarden mogen *in schijn* iets gemeen hebben met die van het programma, doch in werkelijkheid wijken zij geheel van de voorwaarden van het programma af, daar in de voorwaarden der Jury *tot het behoud van karakter als park op het Hoogeland, — tot het verband tusschen Hoogeland en Oudwijkerveld ter verkrijging van eenegoed geheel" ten eenenmale ontbreekt.* Met andere woorden: »Met de voorwaarden van het programma moet ieder ingekomen ontwerp *in zijn geheel en onderling verband worden beoordeeld,* — met die der Jury kan van ieder ontwerp: het Hoogeland ingedeeld als bouwterrein, en het Oudwijkerveld aangelegd als park, elk afzonderlijk beoordeeld worden. Op deze verrassing waren wij niet voorbereid!!

Kan de Jury met *bedoeling die voorwaarden hebben gewijzigd?* Laat ons zien, wat zij bekroond heeft, wellicht geeft dit antwoord op die vraag.

Wij vinden spoedig eene inzending bestaande uit vier stuks (*dus eene geheel onvolledige, die volgens art. 5 niet in aanmerking komt*) behangen met een briefje: »Bekroond voor het Hoogeland". Bezien wij het ontwerp van naderbij, dan vinden wij een ontwerp voor een boulevard, *waaruit het karakter van Park verdwenen is,* en waarvan het geheel — volgens het oordeel der Jury zelve — »in strijd is met de eenvoudigste begrippen van tuinarchitectuur!!"

Gaarne willen wij dit harde, tevens ware vonnis der Jury verzachten, nu wij weten, dat dit boulevard-plan is: van een ambtenaar van het stadstimmerhuis te Utrecht, die als bouwkundige niet kan geacht worden tuinbouwkundig te zijn. De indeeling-Hoogeland herinnert wel aan een bekend gedeelte te 's Hage, doch over de oorspronkelijkheid van een plan voor boulevard willen wij niet twisten.

Na eenig zoeken vinden wij nog een ontwerp, geïllustreerd met een briefje: »Bekroond voor het Oudwijkerveld."

Nu ja — deze ontwerper heeft zich op het Oudwijkerveld eenige dichterlijke vrijheden veroorloofd, door een gedeelte van een door de gemeente geprojecteerde straat in zijn aanleg op te nemen; dit is echter voor de Jury geen bezwaar, »alles kan wat ingekrompen worden; ook »de indeeling der bouwterreinen aan den »Nicolaasweg is minder gelukkig en de voorgestelde waterloozing »van de kinderspeelplaats is af te keuren" — volgens het rapport — een hoewel de zeer onvolledige begrooting het vermoeden bij de »Commissie wekt dat het den ontwerper aan voldoende ervaring »op dit gebied ontbreekt" . . . . . een feit staat als een paal boven water: »de aanleg van het park

»op het Oudwijkerveld kan als de best geslaagde beschouwd worden", zóó zegt de Jury; en wie zou durven twijfelen?

Maar: . . . . . waar is in het bekroonde ontwerp voor het Hoogeland: *het karakter van Park, dat behouden moest blijven,* volgens programma? en waardoor de meeste inzenders vrijstaande villa's hebben ontworpen. Waár vinden wij in het andere bekroonde: »het verband van het park op het Oudwijkerveld met de indeeling van het Hoogeland tot verkrijging van een goed geheel?"

Het antwoord *is* gevonden, wáárom de commissie van beoordeeling voorwaarden bij haar onderzoek vooropstelde die afwijken van het programma!

Nu vragen wij in gemoede is een Jury daartoe gerechtigd?

En al moge de bekende geestige Utrechtsche verslaggever in de N. R Courant van Maandag 24 December over dit onderwerp schrijven: . . . . . »zij het dan met afwijking van de prijsvraag, waarover wij ons trouwens niet te bekommeren hebben," . . . . . Welnu — wij bekommeren ons wel degelijk over den vruchteloozen arbeid van die 14 inzenders, wij nemen voor hen den handschoen op en beweren: *dat deze afwijking van de voorwaarden van het Programma, door niets gemotiveerd, door niets gerechtvaardigd is;* — toch werd zij goedgekeurd door het Gemeentebestuur, door het voorstel aan te nemen der Jury, tot bekroning der twee ontwerpen: het één voor het »Hoogeland," — het ander voor het »Oudwijkerveld," — het Gemeentebestuur, dat een voldoende waarborg scheen op te leveren voor eene getrouwe naleving van het programma.

Wij herhalen: zooals het programma daar ligt, had de Jury de uitgeloofde prijs en premie toe te kennen aan de twee beste ontwerpen, die aan de eischen voldeden van art. 2, 3, 4 en 5 van het programma, dat is: *aan de twee beste* die, bij voldoend getal teekeningen, en met eene voordeelige indeeling van het Hoogeland, tot exploitatie van bouwterrein, *het karakter van park doen behouden blijven* en tevens — bij eene schoone aanleg van het Oudwijkerveld — *naar verband streven met de indeeling Hoogeland tot verkrijging van een goed geheel.*

Geen woord in het programma geeft aan de Jury het recht de ontwerpen te splitsen en in onderdeelen te beoordeelen, zooals de vóóróp gestelde voorwaarden der Jury zouden doen vermoeden.

Waren eenmaal deze prijs en premie — volgens programma toegekend, dan kon er mogelijk »sprake zijn van een voorstel tot het verleenen van gratificatiën aan ontwerpen, die — ofschoon voor hun geheel onvoldoende — mogelijk een gedeelte bevatten, dat met het oog op exploitatie voordeeliger kan zijn dan het zelfde gedeelte, der — voor het geheel — bekroonde ontwerpen. Met dergelijke toepassing der bepalingen van het programma zou ieder inzender vrede kunnen hebben, nu zijn zij voor een deel het slachtoffer van eene afwijking van het programma, die door niets gewettigd wordt! Voor hetgeen men ons in het oor fluisterde omtrent de drijfveer, halen wij de schouders op; wij schuwen elke verdachtmaking. Wij bepalen ons tot vorenstaande feiten op programma, rapport, verslaggever N. R. Courant en eigen waarneming gegrond. Het oordeel hoe de Jury in deze hare taak opvatte, laten wij volgaarne over aan het in dit onderwerp belangstellend publiek.

J. C. DE LANGE,
Rotterdam, 2 Jan. 1889. *Tuinarchitect.*

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

AFDEELING LEIDEN. 27 December 1888. Nadat de leden met veel belangstelling het plaatwerk »Décoration de César Daly", door den Secretaris beschikbaar gesteld, hadden bezichtigd, opende de Voorzitter, met een woord van welkom aan de nieuwe leden, de vergadering, waarna het woord werd gegeven aan den heer W. C. Mulder, die een voordracht hield over »verwarming en luchtverversching."

Dit onderwerp, waarover iedereen wil meepraten, waaromtrent ieder zijne meening heeft en afdoende (?) middelen weet aan te wijzen om een volmaakten toestand te scheppen, maar dat toch, blijkens de resultaten, indeedaad veel te moeilijk is om zonder eenige studie zoo maar dadelijk tot oplossing te brengen, is van groot belang.

Is er sprake van verwarming, dan moet ook daarmede de luchtverversching als verbonden worden beschouwd. Die zaak wordt helaas dikwijls van weinig of geen gewicht geacht en toch, indien iedereen wist hoeveel ziekten en kwalen ontstaan en voortwoekeren door het inademen van slechte lucht, er zou eene beweging ontstaan onder de menschen, grooter dan nog ooit eene revolutie heeft teweeg gebracht.

De lucht moet zuiver zijn. De zuurstof daaruit heeft de mensch noodig om te leven; door de ademhaling wordt die zuurstof aan de lucht ontrokken en daarvoor in hoofdzaak koolzuur teruggegeven. Evenzoo behoeft de verwarming en verlichting der vertrekken zuurstof om in werking te blijven, waarvoor dan eveneens koolzuur in de lucht wordt gebracht.

Dit koolzuur bederft de lucht. Buitenshuis is gewoonlijk genoeg versche lucht; binnenshuis is dat echter, vooral 's winters, niet altijd het geval. Des winters zorge men dus vooral voor zuivere lucht binnenshuis; dan worde er lucht van buiten ingevoerd, maar daarmede ontstaat juist de klip, waarop de meeste schepen stranden.

Getrouw aan het programma, besprak de heer Mulder eerst verwarming en daarna luchtverversching, aantoonende het nauwe verband, daartusschen bestaande. Hij besprak daartoe de wijzen om de winterkoude te neutraliseeren door kunstmatige verwarming, beginnende de aandacht te bepalen tot een goed vertrek uit de 17e eeuw met een hoogen schouw of schoorsteen en met een open muur op eene ijzeren grondplaat met eene dito plaat, rondom met tegels omgeven, daarachter, en stond later bij het ontstaan der kachels stil, welke eerst hoogst onvolkomen waren, later steeds meer verbeterd zijn.

Behalve de kachels, welke als warmtebron voor één vertrek dienst doen, heeft men er ook, welke aan meerdere vertrekken hare warmte afstaan en tevens de aldus genoemde centrale verwarmingstoestellen of toestellen, welke, in één punt van het gebouw opgesteld, dit geheel of ten deele de noodige warmte bezorgen. Naar verschillende systemen zijn die ingericht, namelijk voor verwarming door heete lucht, door stoom, door heet water. De resultaten, door die stelsels verkregen, ging de heer Mulder in bijzonderheden na, en eindigde met de hoop uit te drukken dat zijne bijdrage mocht bewerken, dat door niemand der aanwezigen ooit meer zal nagelaten worden op dit gebied te doen wat onder zijn bereik licht, n.l. een kanaal te maken voor toevoer van versche lucht, onder of nabij den kachel uitmondende en daarbij een kachel te gebruiken met grooten open mond, in plaats van eene zonder en met een klein luchtgaatje onder den rooster.

Een hoed applaus was er het bewijs van dat men het medegedeelde op prijs stelde; eenige proeven, die van niet weinig belang waren, helderden het gesprokene op. De spreker verwierf nog een woord van dank van den Voorzitter, die tevens de gelegenheid openstelde den heer Mulder inlichtingen te vragen of opmerkingen te doen. Van die gelegenheid maakten velen gebruik.

Eene commissie bestaande uit de heeren A. Boekwijt en W. Fontein, bracht daarna verslag uit over de rekening en verantwoording van den Penningmeester, welke door haar in de beste orde bevonden was. De ontvangsten bedroegen over het afgeloopen jaar *f* 344.77, de uitgaven *f* 255.35, het batig saldo dus *f* 9.42. Onder de uitgaven was het nadeelig saldo van de Septembervergadering der Maatschappij gebracht, zoodat door het zuinig beheer, ook die zaak tot het verledene behoort. Na dankzegging aan den Penningmeester werd de begrooting over 1889 aangenomen. Daarna werd overgegaan tot het verkiezen van bestuursleden. Volgens rooster moesten aftreden de heeren P. G. Lancel en P. J. Groen, die volgens het reglement niet herkiesbaar zijn. Gekozen werden de heeren G. van Driel en D. E. C. Knuttel. Den laatste, niet ter vergadering tegenwoordig, zal van de benoeming kennis gegeven worden, terwijl de heer van Driel onder dankzegging voor het in hem gestelde vertrouwen, die benoeming aannam.

Vervolgens bracht de heer C. R van Ruijven verslag uit van het behandelde in de vergadering van »Arti et Industriae" te 's Hage gehouden. Spreker gaf in eene degelijke improvisatie het gesprokene in die vergadering terug, resumeerende dat het geheele ontwerp van die vereeniging bijna in zijn geheel is aangenomen en aldus een eerste stap in de richting is gedaan, en dat men voornemens was verder de handen aan het werk te slaan.

Na dankzegging aan den heer van Ruijven voor zijne bemoeiingen in deze zaak en met aanbeveling om bij voorkomende gelegenheid de afdeeling daarin verder te vertegenwoordigen

bracht de heer J. S. Planjer nogmaals zijn bezwaren tegen het afleggen van proeven van bekwaamheid voor werklieden en werkbazen in het midden en hield vol, dat eerst architekten en opzichters vóór moeten gaan. De werklieden toch, zegt spreker, zijn z. i. machines. Zij voeren slechts uit wat door anderen gedacht wordt en hij wilde het bewijs leveren, dat wel degelijk zonder de proeven van bekwaamheid flinke werklieden te vormen zijn. Vele leden trachtten den heer Planjer duidelijk te maken, dat hij de zaak van een verkeerd standpunt bekijkt, dat het juist te doen is den bekwamen werkman en werkbaas de hand te reiken, doch uit de verdere discussie bleek het, dat den heer Planjer in deze nog niet te overtuigen was.

Nadat deze vraag uit de bus: »Is er een maatstaf tot berekening van kosten tot het aanbrengen van bliksemafleiders" in handen van het bestuur was gesteld, bracht de Voorzitter in zeer hartelijke woorden dank aan den Secretaris en den Penningmeester, die weldra hunne functie zullen nederleggen.

Beiden bedankten den Voorzitter voor de welwillende woorden tot hen gericht, waarbij zij den leden hun erkentelijkheid betuigden voor het in hun gestelde vertrouwen en de vele bewijzen van welwillendheid.

VEREENIGING »ARCHITECTURA" TE 'S GRAVENHAGE, 2 Januari 1889. Met een heilwensch voor het ingetreden jaar, zoowel voor den bloei der Vereeniging als voor het welzijn en de belangen der leden, opende de Vice-Voorzitter de vergadering. De notulen der vorige bijeenkomst goedgekeurd zijnde, had, na eenige mededeelingen, de ballotage plaats van den heer J. Kuijk, voorgesteld door de leden Z. Hoek en A. C. Meijer, die als gewoon lid werd aangenomen. Daarna werd besproken het programma voor de prijsvraag voor een waterleiding-toren, hetwelk in zijn geheel in dit blad is opgenomen. De mededinging is opengesteld voor de leden van *alle* bouwkundige vereenigingen in Nederland. De jury werd gekozen, zoo spoedig doenlijk zullen de namen der jury-leden worden bekend gemaakt.

Door het reeds gevorderde uur werd besloten punt 3, voordracht van den heer Ehnle, gesteld: *Opmerkingen over vak-onderwijs* en punt 4, bespreking van een in de bus gevonden vraag, tot de volgende vergadering te verdagen, daar men het algemeen wenschelijk vond de reeds meermalen aangekondigde behandeling van eenige gebouwen, in den laatsten tijd in 's Gravenhage gebouwd, niet langer op te houden, ten einde de daartoe gedane vraag tot eene oplossing te brengen.

Alzoo verkreeg de heer Brückman het woord om, daar de heer van Malsen verhinderd was te komen. Spreker begon met te verklaren wat door kritiek moet worden verstaan en hoe zij moet worden opgevat. De edele kunstkritiek is eene uiting van medegevoel voor het werk van een kunstbroeder, waardoor deze wordt opmerkzaam gemaakt op het goede en het meerder of minder geslaagde, of wel het afkeurenswaardige in zijn werk; een medegevoel, dat niet wordt opgewekt uit wrok of haat (want dan deugt de kritiek niet) maar uit een streven om tot hooger volmaking te leiden. Als kritiek om deze reden en met eene eerlijke bedoeling wordt toegepast, dan verdient zij de hoogste waardeering. Als de zuiverste toetssteen werd door de heeren Brückman en van Malsen beschouwd: de natuur, in de beteekenis zooals zij die reeds meermalen hebben verklaard, als grondslag waarop de geheele kunst berust. De heer B. kwam nu tot het bespreken van onderscheidene gebouwen, zoowel in als in de nabijheid van de stad, waarbij, zonder aanzien des persoons, de gebreken werden opgenoemd en evenzeer het goede in 't licht werd gesteld. Spreker verklaarde echter dat het *niet* doenlijk was om *elk* gebouw van den laatsten tijd te bespreken, daar althans veel meer tijd hiervoor gevorderd werd; maar het was ook niet noodig voor het doel dat werd beoogd, want teekens zou veel gelijkluidends te vertellen zijn n.l. dat bijna overal te weinig eigen opvatting en te veel copie wordt aangetroffen. Daarom meende de heeren B. en v. M. thans genoeg te hebben gezegd.

Nu ontspon zich, evenals de vorige malen, een hoogst levendige discussie, waarvan de slotsom was, dat men meende, om den vraagsteller zooveel mogelijk te bevredigen, eene motie te moeten stellen. Algemeen was men daarbij van gevoelen dat het *niet* aanging een reeks gebouwen te noemen; zoo werd dan de volgende motie met algemeene stemmen aangenomen:

De vooruitgang in de bouwkunst te 's Gravenhage is merkbaar in verscheidene gebouwen van den laatsten tijd, hoofdzakelijk wat betreft de technische zijde. Uit een zuiver kunstoogpunt beschouwd, valt eveneens vooruitgang te constateeren, doch in mindere mate. Het is jammer dat men, naast de gegevens van vroeger, niet meer de natuur bestudeert. Het zou te persoonlijk worden om alle gebouwen op te noemen hetgeen niet gewenscht is te achten: vandaar dat het opnoemen achterwege wordt gelaten.

De kunstbeschouwing voor dezen avond kon niet doorgaan en werd tot de volgende bijeenkomst uitgesteld.

Met dankzegging aan de heeren Brückman en van Malsen voor de moeite welke zij zich hadden gegeven, en ook aan alle andere leden, die aan de discussiën hadden medegewerkt, werd de vergadering ten ruim elf uur gesloten.

Erratum: In het voorgaande verslag, regel 21 van onder af, staat: *later*; lees: *vroeger*.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

De heer J. G. van Niftrik vierde op Nieuwjaarsdag zijn 25-jarige ambtsvervulling als stads-ingenieur van Amsterdam.

Hij werd bij ministerieele beschikking van 14 Mei '55 benoemd tot opzichter van den Waterstaat 4e kl. in 1859 bevorderd tot opzichter 3e en in 1863 tot opzichter 2e kl., waarna hij den 17 Dec. 1863, tengevolge zijner benoeming tot stadsingenieur, met ingang van 1 Jan. 1864 eervol uit 's lands dienst werd ontslagen.

Op den herinneringsdag mocht de heer v. Niftrik de ondubbelzinnige bewijzen ontvangen van de achting die hem wordt toegedragen zoowel door hen, die boven hem zijn gesteld, als door de velen die onder zijne bevelen staan.

Uit handen van den Burgemeester van Amsterdam ontving hij diens portret; de Commissie van Bijstand in het Beheer der Publieke werken schonk hem een étui met 12 zilveren couverts; de directeur van Publieke Werken, die van de Stadreiniging, de Stads architekten, de heeren de Greef en Springer, en de haven- en dokmeester, vereerden hem een zilveren middenstuk met kristallen vazen op zilveren voet, terwijl de overige ambtenaren een jubilaris een fraaien bronzen vaas op een voetstuk van onix aanhoden; bij dit laatste geschenk was een album gevoegd, met band van gesneden hout en calligrafische opdracht, bevattende de teekeningen van de huizen waarin de heer v. Niftrik gedurende zijn verblijf te Amsterdam had gewoond, van de gebouwtjes waarin toen de waterkantoren zijn gevestigd geweest, van het stadhuis, de nieuwe petroleumhaven, de Handelskade, de hydraulische inrichting, Zeeburg en de houthaven. Verder ontving de jubilaris een fraaie platenkast van de »Imperial," een pendule met coupes van de aannemers-societeit, een prachtig geslepen bierglas van de sluisdiepers, en een paar glazen op zilveren voet van de bedienden van het pompstation, en later van het dagelijks Bestuur een zakuurwerk met inschrift.

Door B. en W. van Amsterdam wordt thans voorgesteld, voor het jaar 1889 een subsidie van *f* 2000 te verleenen aan de Industrieschool van de Maatschappij voor den Werkenden Stand.

BENOEMINGEN, VACANTE BETREKKINGEN, ENZ.

Met 1 Jan. a. s. is tot buitengewoon opzichter bij den Rijks-Waterstaat, standplaats Nijmegen, benoemd de heer J. J. Stieltjes, civiel-ingenieur.

Aan den met 1 Jan. a. s. eervol ontslagen sectie-ingenieur bij den aanleg van Staatsspoorwegen A. Simons, te 's Gravenhage, is de titel toegekend van eerstaanwezend ingenieur.

In de eerste helft der maand Februari 1889 zal voor de betrekking van aspirant-ingenieur van den Waterstaat een vergelijkend onderzoek gehouden worden. Tot dit onderzoek worden toegelaten Nederlanders, die een voldoend examen als civiel-ingenieur hebben afgelegd aan de Polytechnische school te Delft, mits zij op 1 Maart 1889 niet ouder zijn dan 28 jaar.

Zij, die zich aan het vergelijkend onderzoek wenschen te onderwerpen, moeten vóór 1 Febr. a. s. daarvan aan het dep. van Waterstaat, Handel en Nijverheid doen blijken bij op zegel geschreven adres, waaromtrent nadere bijzonderheden zijn opgenomen in de *St. Ct.* no. 309.

J. KROON Rz. Fabriek van Lattenweefsel voor Plafond- en Wand-bepleistering. **Buiksloot.**

STOOMHOUTZAGERIJ en PAKKISTENFABRIEK

Eervolle vermelding op de Tentoonstelling van Bouwmaterialen te Groningen 1886.

5137 ASPHALTDAKPAPIER, ASPHALTWERKEN.

„CABOLINEUM."

Monsters, circulaires en attesten op aanvrage franco.

DE LINT & Co. Rotterdam.

Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te Londen, leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,

MARMER-MOZAIEK en TERRAZZOVLOEREN, alsmede 5138

— GLASMOZAIEK —

Zestien Bekrooningen.

5139 **JAN VAN DER POT,**

Scheepmakershaven N°. 3 (Punt.) — ROTTERDAM.

De eenige Kyaniseerinrichting waar ook des winters wordt doorgewerkt.

Het **Kijaniseeren** is het eenige afdoende middel tegen *verrotting* en *zwam*. De bewerking geschiedt geheel reuk- en kleurloos. Desverlangd bijlevering van hout.

Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend, van uitnemende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.

BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en vrachten. **KUNSTGRANIET systeem Pétitjean.**

Prospectussen en prijscouranten worden opaanvraag franco toegezonden

Gelieve op Voornaam en Adres te letten.

JAN HAMER, — AMSTERDAM.

Kantoor: Marnixstraat 402, bij het Leidscheplein.

GEBOUW PERMANENTE TENTOONSTELLING VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. 5140

Vertegenwoordigt F. WITTE, Berlijn.

OUDSTE FABRIEK VOOR HYDRAULISCHE en HANDLIFTEN.

Alleen in Duitschland meer dan **1000** *Liften geplaatst.*

LIFTEN voor Stoom, Hand- en Waterkracht.

voor Personen, Goederen, Spijzen, enz. enz.

Adressen van hier te lande geplaatste *Personen-* en anderen *Liften* worden op aanvrage verstrekt. *Modellen* voorhanden.

KELLEY & Co., Londen.

Geschilderd en gebrand Glas, geschilderde Tegels enz. enz.

—— Monsters voorhanden ——

BOYLE's Ventilator's MILDÉ's Telephonen.
CARRÉ's Waterleidingen voor gebouwen enz. enz.

NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY Lᵀᵈ. LONDON.

Exploitatie der Mijnen van de Val Travers.

FABRIEK TE AMSTERDAM

Beltweg No. 8.

NATUURL. ASPHALT VAN AAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.

Gecomprimeerde Asphaltwegen en dito Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Keiders, Kolf- en Kegelbanen. Winkel en Magazijnvloeren. Gangen. Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton-Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.

Zindelijk Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend

Asphalt speciaal tot wering van vochtige muren.

Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren het aan Kantoor der fabriek, Beltweg **8**, *Amsterdam*. 5141

Th St. Pancras Iron Work Company, London.

FABRIEK voor Stal-Inrichtingen 5142 EN **Stal-Benoodigdheden.**

IJzeren Trappen

van solide constructie tot concurreerende prijzen.

Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE.
Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam. 1884.

Agenten voor Nederland en de Koloniën

STAAL & HAALMEIJER,

36. Derde Weteringdwarsstraat,

AMSTERDAM.

alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.

Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

AMERIKAANSCHE **Hydraulische Liften**

DER

American Elevator Company,

voor **Hotels, Ziekenhuizen, Kantoor- en Fabrieksgebouwen:**

munten uit door:

Volkomen zekerheid,
Eenvoudigheid van Beweging,
Weinig watergebruik en onderhoudskosten, Geruischlooze gang,
Onafgebroken goede werking.

Vereischen geen boring in den grond,

in werking te zien,
4 in het Nieuwe Zickenhuis, aan den Coolsingel, te *Rotterdam*,
in het Diaconessenhuis, *Arnhem*,
in het Hotel du Passage, *Amsterdam*.

Generaal Agenten:

FRED. STIELTJES & Co,
Keizersgracht 745
Amsterdam.

5143

AANBESTEDING. 5129

Op Maandag den 21sten Januari 1889, des middags te *twaalf* ure, zal door Burgemeester en Wethouders der gemeente *Leiden*, op het Raadhuis aldaar, AANBESTEED worden:

1°. Het leveren van:
OURTHE- en LAVAKEIEN in twee perceelen.

2° Het leveren van:
STRAATKLINKERS, (Waal- en Rijnvorm), in twee perceelen

De Bestekken en Monsters liggen ter inzage op de *Staats-timmerwerf*, op elken werkdag de besteding voorafgaande, van 's morgens te 9 ure tot 's namiddags te 4 ure, en zijn de eersten aldaar verkrijgbaar à ƒ 0.15 per stuk.

Verdere inlichtingen bij den Gemeente-architekt.

Heeren Regenten van het Burgerweeshuis te *Kampen*, schrijven een prijsvraag uit, voor het maken van:

Ontwerpen en Begrooting, voor het bouwen van een nieuw Gesticht

Voorwaarden met situatie-teekening zijn op franco aanvraag en tegen vooruitbetaling van *een gulden* te bekomen bij den heer K. DE VIDAL DE ST. GERMAIN, Directeur van Gemeentewerken te Kampen 5130

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH.
BOCH FRERES
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 5131

W. F. WEIJNTJES,
Singel 514 b/h Koningsplein **Amsterdam.**
Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.
Agent voor **Minton Hollins & Co.** *Stoke upon Trent.*
„ „ **A. Jändges** te *Crefeld.*
Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 5132

De Portland-Cement-Fabriek van
DYCKERHOFF & SÖHNE
te Amöneburg bij Biebrich a/d Rijn 5133
levert haar erkend en uitmuntend fabrikaat, met garantie voor de grootste vastheid en deugdelijkheid.
Productie-vermogen der fabriek: 500,000 vaten per jaar.
Magazijnhouders in de voornaamste steden.

ouder. Staats Medaille

Medaille Breslau 1869

Diploma A. Eerste prijs voor uitmuntend fabrikaat. Kassel 1870

Medaille van verdienste, Weenen 1873.

Düsseldorf, 1880.

Gouden Medaille, Offenbach a/M. 1879.

Gouden Medaille Hoogste onderscheiding in den internationalen wedstrijd. Arnhem 1879.

PHOTOLITHOGRAPHIE.
Plannen, Teekeningen, enz.
De ondergeteekenden bevelen zich bij Heeren Architekten aan tot het reproduceeren hunner
Prompte aflevering en billijke conditiën. 5134
WEGNER & MOTTU.
Rokin 138.

Zelfdragend en vlak gegolfd ijzer, gewoon en gebombeerd, worden in vele verschillende profielen en afmetingen vervaardigd.

Actien Gesellschaft für Verzinkerei und Eisenconstruction.
vormals JACOB HILGERS,
RHEINBROHL.
GALVANISEER-INRICHTING
EN
Fabriek van gegalvaniseerde Bouw-constructiën.
Geïllustreerde, prospecti, referentiën en begrootingen steeds verkrijgbaar.

HILGER'S dakpannen en dakramen van uitmuntende constructie, geschikt voor alle soorten van dakbedekking, ook voor daken met zeer geringe helling

Vertegenwoordiger voor Nederland en Koloniën
FERD. ENGERS, AMSTERDAM,
Heerengracht 335. 5135

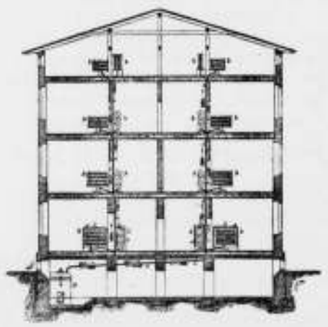

PATENT CENTRALE VERWARMING EN VENTILATIE,
Sytseem BECHEM & POST.
TE HAGEN, (WESTPHALEN.) 5136
Zelfreguleerende Stoomverwarming onder lage drukking met ventilatie,
— VRIJ VAN 'S RIJKS BEPALINGEN OP HET STOOMWEZEN. —
Vertegenwoordiger D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Telegram-adres **KALKER-IJZERWAREN AMSTERDAM.** Telephoon N°. **352.**

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

12 JANUARI 1889.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C.: HENRY HEMANS & C°.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD: — Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Over Bliksemafleiders. — Zinken bouwornamenten. — De tentoonstelling der werken van J. v. Lokhorst. — Ingezonden. — Binnenlandsche berichten. — Afloop van aanbestedingen.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

In het gebouw der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, te Amsterdam is eene

TENTOONSTELLING

geopend van hier te lande vervaardigde metaalwerken, als: **Kunst-smeedwerk** en **Kunst-gietwerk**, voor decoratieve doeleinden bij den bouw of de stoffeering van gebouwen.

Op de prijsvragen, aan deze tentoonstelling verbonden, zijn de volgende antwoorden ingekomen.

Eerste Prijsvraag: Een gesmeed ijzeren standaard voor een sierplant. Van de heeren:

C. P. Gilde, te Middelburg 2 stuks.
G. J. Vincent en C°., te Schiedam 1 „
J. T. van Vuuren, te Amsterdam 1 „
H. F. Winthouwer te Amsterdam 1 „

Tweede Prijsvraag: Eenge goten koperen drie-armige kandelaar voor kaarslicht.

Van den heer B. van Wijk te 's Gravenhage 1 stuk.

Op de tentoonstelling zijn verder aanwezig: uitgevoerde *Kunst-smeedwerken*, werkteekeningen daarvoor, afbeeldingen en photografiën daarvan, ingezonden door de heeren:

F. W. Braat, te Delft.
C. P. Gilde, te Middelburg.
H. Meijers, te Roermond.
G. J. Vincent, te Schiedam.
J. T. van Vuuren, te Amsterdam.
Gebr's. van der Werff, te Leeuwarden.
H. T. Winthouwer, te Amsterdam.

Uitgevoerd *Kunst-gietwerk*, teekeningen, afbeeldingen, photografiën, modellen, enz. zijn ingezonden door de heeren:

G. B. Brom, te Utrecht
en B. van Wijk, te 's Gravenhage.

De tentoonstelling is tot 15 Februari a. s. dagelijks geopend, van 10 tot 4 ure.

De leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, en de inzenders op deze en de Permanente Tentoonstelling van bouwartikelen, hebben vrijen toegang.

De toegangsprijs voor het publiek is 25 cents.

In het gebouw der Maatschappij worden insgelijks slechts tijdelijk tentoon gesteld:

I. De ingekomen antwoorden (één uitgezonderd), ingezonden op de prijsvraag der Afdeling Haarlem en Omstreken voor: *het inrichten van de Hertenkamp tot ontspanningsoord.*

II. De negen ingekomen antwoorden, ingezonden op de prijsvraag van het Bestuur der Maatschappij, voor: *een Wandkalender voor* 1889.

OVER BLIKSEMAFLEIDERS.

In No. 47, *Bouwkundig Weekblad* 1888, komt onder de rubriek „Mededeelingen betreffende de Maatschappij", de volgende vraag voor:

„In onzen tijd vindt de toepassing van bliksemafleiders op particuliere of andere gebouwen, die zich niet of slechts onbeduidend boven hunne omgeving verheffen, steeds in ruimere mate plaats. Verdient

dit navolging of moet het niet zonder gevaar voor de aangrenzende bebouwing worden beschouwd?"

Volgens mijne bescheiden meening is deze vraag gemakkelijk te beantwoorden en verwijs ik hierbij naar mijn opstel: „*Over Bliksemafleiders*" in No. 40 en 41, jaargang 1886, *Bouwkundig Weekblad*, in welk opstel ik herhaaldelijk op een uitstekend werkje: „*Die Blitzgefahr*, Mittheilungen und Rathschläge betreffend die Anlage von Blitzableitern für Gebäude", heb verwezen.

Dit boekje, dat voor 40 cents door Julius Springer te Berlin, Monbijouplatz 3, franco wordt toegezonden kan voor eene nadere studie van het in kwestie staande onderwerp niet genoegzaam worden aanbevolen. De bewerking van het boekje geschiedde op last van den elektrotechnischen Verein te Berlin, door eene commissie bestaande uit de Professoren: Aron, v. Betzold, Brix, Förster, v. Helmholtz, Holz, Karsten, Neesen, Paalzow, Werner Siemens, Töpler en Leonhard Weber, wier namen ons een waarborg zijn, dat die bewerking volkomen aan alle vereischten eener handleiding bij het aanleggen van bliksemafleiders voldoet.

De zelfde goede aanbeveling verdient het werkje: „De Bliksemafleider", door Dr. Maurits Snellen, Dir. van het Kon. Ned. Met. Inst., daar in dit boek een groot getal waarnemingen verzameld zijn, die met den aanleg van bliksemafleiders in het nauwste verband staan. 1).

Ten einde nu tot eene oplossing der vraag te komen, herhaal ik hier hetgeen ik op pag. 247, jaargang 1886, *Bouwkundig Weekblad*, heb gezegd: „Een bliksemafleider beschut een gebouw op twee wijzen. Zoodra eene b. v. met positieve electriciteit geladen wolk boven den bliksemafleider komt, werkt ze influenceerend op den afleider, waarbij zich dan negatieve electriciteit in groote hoeveelheid aan de spits verzamelt, voortdurend uitstroomt en zich door een gedeelte der positieve electriciteit der wolken neutraliseert. Er heeft dus in zulk een geval een stil verwisselen der electriciteiten van wolk en aarde plaats, zoodat hierdoor de bliksemstraal onder bepaalde omstandigheden niet tot uitwerking kan komen."

Gebouwen nu, die zich boven hun omgeving verheffen, werken met hun voorspringende spitsen, torens met kruisjes, windwijzers, of metalen dakornamenten, juist zoo als bliksemafleiders: ze vergaren aan deze voorspringende deelen influenceerende electriciteit, hoewel in mindere mate dan de bliksemafleiders zelf. Men zegt dat deze voorspringende deelen een gebouw onder bepaalde omstandigheden tegen het inslaan van den bliksem kunnen behoeden, bijv. wanneer genoemde voorspringende metaaldeelen in meer of minder goede geleidende verbinding met elkander en, door de afvoerbuizen van het regenwater, met de aarde staan. Zulk een verbinding met de aarde moet echter meer als toevallig beschouwd worden, en als een bijzonder voorbeeld kan de tempel te Jeruzalem, door koning Salomo gebouwd, genoemd worden. Niettegenstaande men in den ouden tijd het inslaan van den bliksem bij beroemde, groote gebouwen, zorgvuldig op de hiervoor bestemde perkament-rollen opschreef, zoo zijn toch geene berichten bekend, dat ooit een bliksemstraal genoemden tempel heeft getroffen. Volgens Lichtenberg 1) bestond het platte dak — dat algemeen bekend is — uit sterk verguld cederhout, terwijl er rondom (misschien bij wijze van leuning) sterke, met elkander in verbinding staande ijzeren stangen leidden, die wederom een zeer groot getal lange, spitse ijzeren staven droegen. Het platte dak van den tempel stond door ijzeren afvoerbuizen voor regenwater met de „impluvien" (cysternen voor het opvangen van het regenwater) in het „atrium" in verbinding. Op deze wijze was dus toevallig een goede geleidende verbinding met de aarde tot stand gebracht en is het niet onwaarschijnlijk, dat op deze wijze de tempel, in den tijd van meer dan 1000 jaren, nooit door een bliksemstraal getroffen werd.

Een dergelijk geval bericht Saussure omtrent de Kathedraal te Gent, die binnen eenen tijd van 2½ eeuw nooit door den bliksem getroffen werd, ofschoon de stad zelf zeer veel door onweder te lijden had. Saussure geeft hiervoor deze verklaring, dat genoemde kerk met blik afgedekt was en dit door ijzeren buizen met de aarde in verbinding stond, waardoor eene goede geleiding verkregen was, die den bliksemstraal onschadelijk afleidde.

Zooals men ziet zijn dit bijzondere gevallen, die op onze hedendaagsche bouwwerken met hun vele torens en scherpe spitsen, die niet in goede geleidende verbinding staan, zelden kunnen toegepast worden, zoodat die gebouwen over 't algemeen de mikpunten van den bliksemstraal zijn; vindt deze nu aan of in het gebouw een niet genoegzaam aantal geleidende deelen, dan kunnen zijdelingsche ontladingen plaats hebben, waardoor een of meer gebouwen kunnen getroffen en beschadigd worden.

Deze zijdelingsche ontlading zou echter *in geen geval hebben plaats gehad*, wanneer het gebouw van een of meerdere deugdelijke afleiders ware voorzien geweest, die den bliksemstraal onschadelijk naar de aarde had geleid. Om ook bij bliksemafleiders zijdelingsche ontladingen te verhoeden, moeten natuurlijk al de metaaldeelen op het dak in goede geleidende verbinding met den afleider worden gebracht, zoodat de electrische stroom — iets anders is natuurlijk de bliksemstraal niet — geene betere geleider ontmoet dan den afleider zelf.

Volgens de reeds gegeven verklaring over de werking van bliksemafleiders zou men dus kunnen zeggen: *de bliksemafleider trekt den bliksem aan.*

Dit is ook werkelijk het geval en dit aantrekken is grooter, naarmate de bliksemafleider in betere geleidende verbinding met de aarde staat; maar hierin ligt echter ook de grootere veiligheid van het gebouw. Wanneer de spanning der tegenovergestelde electriciteit zeer groot wordt, dan heeft eene vereeniging plaats, die door een electrische vonk, of bliksemstraal, zichtbaar wordt, en die, zoodra deze de spits van den afleider heeft bereikt, onzichtbaar in de aarde verdwijnt. In het geval nu dat geen bliksemafleider aanwezig is, zal zich aan de voorspringende deelen van het gebouw ook electriciteit ophoopen; had in dit geval eene vereeniging der beide tegengestelde electriciteiten plaats gehad, dan zou er groote kans bestaan hebben, dat het gebouw ware vernield geworden.

1) Wie er belang in stelt ook over den oorsprong der onweerselectrisiteit iets meer te vernemen dan men gewoonlijk in de boeken over natuurkunde vindt, raadplege het boek:

»Der Ursprung der Gewitter-Elektricität und der gewöhnlichen Elektricität der Atmosphäre, von Dr. Leonhard Sohncke, ordentl. Professor der Physik an der Universität Jena. Jena, Verlag von Gustav Fischer."

1) Lichtenberg. Vermischte Schriften No. VIII, bladz. 251-301.

Nu neemt men aan, dat een bliksemafleider eene ruimte beveiligt, die bepaald is door een rechten kegel met loodrechte as, waarvan de tophoek 90° bedraagt en waarvan de top met de spits van den afleider zamenvalt. Ofschoon zich deze regel door geen wetten laat verklaren, zoo neemt men hem toch algemeen aan en is het wenschelijk de veiligheidsruimte niet grooter, dan hier aangegeven is, te nemen.

De veiligheidsruimte, of de beschermingskegel, is daarom door den boven medegedeelden regel, eenigszins gegeven 1). Wordt daarom een gebouw, dat in de nabijheid van een ander staat en dat met een bliksemafleider is voorzien, door den bliksem getroffen, dan zou dit ook geschied zijn, wanneer de bliksemafleider op dat gebouw niet aanwezig ware geweest. In bepaalde gevallen zal men ook kunnen constateeren, dat de omstandigheden voor de ontlading der electrische wolk, voor het getroffen gebouw nog gunstiger waren dan in het geval van den bliksemafleider, op een gebouw in de omgeving, zoodat deze laatste eene meer of minder indifferente rol speelt.

Nog duidelijker zal dit blijken uit het volgende: 2)

„Ein mit vielen Metallkonstructionen versehenes Gebäude muss *Ceteris paribus* dem Blitzschlage stärker ausgesetzt erscheinen, als ein Gebäude ohne solche. Als solche blitzgefährliche Einrichtungen gelten Metalldächer, eiserne Anker und Träger und vorzugsweise Gas- und Wasserleitungsrohre. Diese Blitzgefährdung ist jedoch nur so zu verstehen, dass ein an der betreffenden Ortlichkeit ohnehin vorkommender Blitzschlag seinen Weg eher nach dem mit Metall versehenen Gebäude nehmen wird, als nach einem unmittelbar benachbarten Gebäude, welches mit jenem gleich ist bis auf die Metallkonstructionen."

Stellen wij nu in plaats van een gebouw met „Metallkonstructionen" een met één of meerdere bliksemafleiders, dan is natuurlijk voor dit gebouw de trefkans door den bliksem grooter, dan voor een ander *volkomen daarmede gelijk* gebouw in de omgeving zonder bliksemafleider.

In het voorgaande is aangenomen, dat het gebouw met bliksemafleider van gelijke hoogte is als de gebouwen der omgeving zonder bliksemafleider; is het eerste nu nog hooger dan de omgeving, dan wordt hierdoor het gevaar voor de gebouwen der omgeving nog kleiner.

Nu nog iets over zijdelingsche ontlading bij bliksemafleiders.

Professor Töpler heeft hieromtrent met electrische stroomen van eenigszins hooge spanning proefnemingen gedaan en gevonden, dat een electrische stroom van een geleider op een ander kan overspringen, wanneer deze een geringeren weerstand bezat, waarbij tusschenliggende isolatoren tevens doorbroken worden. 3)

Hieruit kan men met het oog op bliksemafleiders de gevolgtrekking maken, dat de afleider niet aan die zijde van een gebouw mag worden in den grond geleid, waar zich de waterleiding- of gasbuizen bevinden, daar men vreezen moet, dat de bliksem op deze overspringt en de leidingen over groote lengten kan vernielen, zoodat zij totaal onbruikbaar worden.

Uit het vorenstaande meen ik de volgende conclusie te mogen trekken:

Deugdelijk gestelde en in goede geleidende verbinding met de aarde gebrachte bliksemafleiders, aangebracht op gebouwen, die zich al dan niet boven hun omgeving verheffen, leveren voor de gebouwen der omgeving niet het minste gevaar op; met zekerheid kan men aannemen dat zij, binnen bepaalde grenzen, ook de gebouwen der directe omgeving beveiligen. Deze beveiliging kan grooter aangenomen worden naarmate het gebouw, waarop de bliksemafleiders geplaatst zijn, hoog is.

Van veel meer belang dan de vraag, waarop hier in het kort een antwoord is gegeven, dunkt mij de volgende te zijn: Is het wenschelijk de bliksemafleiders aan de hoofdbuizen der gas- of waterleiding aan te sluiten, en moet dit, in het geval de geleiding van den bliksemafleider zich in de nabijheid van eerstgenoemde buizen bevindt, niet *noodzakelijk* geschieden?

Deze voor den aanleg van bliksemafleiders zeer belangrijke vraag is door den „Verein deutscher Ingenieure" en den „Elektrotechnischen Verein" aan de orde gesteld.

Het zou, dunkt mij, der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst wel waardig zijn, wanneer zij deze vraag, die voor het aanleggen van bliksemafleiders belangrijk is, ook voor Nederland tot algemeene oplossing kon brengen.

November, 1888. H.

1) Verdere gegevens over den beschermingskegel vindt men in het opstel »Over Bliksemafleiders." *Bouwkundig Weekblad*, pag. 240, jaargang 1886.

2) »Die Blitzgefahr" enz. pag. 10 en 11.

3) »Elektrochemische Zeitschrift," pag. 241, jaargang 1884.

ZINKEN BOUWORNAMENTEN.

Meermalen is de vraag gedaan, of zinken ornamenten, b. v. voor dakversieringen, in ons klimaat wel standhoudend zijn, en op welke wijze zij het best beschilderd kunnen worden. Twijfel die daaromtrent nog zou kunnen bestaan, wordt door de volgende mededeelingen opgeheven.

Ongeveer 25 of 30 jaren geleden werd te 's Gravenhage in het Voorhout het groote huis van den heer van Brienen gebouwd, waarin thans het Hôtel des Indes is gevestigd. Eene groote hoeveelheid zinken dakornamenten werd daarvoor geleverd door de bekende firma Braat te Delft. Thans verkeren allen nog in goeden staat.

Wanneer men nu nagaat, dat men vóór 25 jaren zeker nog niet zoo op de hoogte was als thans van de beste wijze van constructie voor dergelijk werk, dan mag men veilig aannemen, dat met de meerdere ondervinding die men na dien tijd heeft opgedaan, nog degelijker werk dan toen kan worden geleverd.

Ook voor het nabij 's Gravenhage gelegen kasteel Oud-Wassenaar, van den heer van der Oudermeulen, werd nu ongeveer 12 jaren geleden door de zelfde firma eene groote hoeveelheid gegoten en gedreven ornamenten voor dakversieringen geleverd, en ook deze hebben bewezen thans nog geen enkel gebrek te vertoonen.

Bij dit laatste gebouw is de ondervinding opgedaan, dat zinkwerk, wanneer het voortdurend aan de buitenlucht is blootgesteld, toch zeer goed beschilderd kan

worden. De bewijzen zijn althans voorhanden, dat de verf, vóór 12 jaren op het zink gebracht, thans nog gaaf is en stevig aan het metaal hecht. Met zink, waarop een laag silicaat is gebracht, is dit anders. Bij de deelen die niet onmiddellijk aan den regen zijn blootgesteld, was die beschermende laag wel is waar nog onbeschadigd, maar van de vrijstaande ornamentwerken was zij afgeregend.

Wat nu betreft de werf die men gebruiken moet, geeft de heer A. M. Lamaer uit Wassenaar het volgende voorschrift.

Men moet goed gevreven en belegen verf nemen, verdund met Franschen terpentijn en hard drogend siccatief. De verf moet niet glad gestreken, maar zoogenaamd gedompt worden. Na 2 of 3 malen deze bewerking te hebben verricht, dekt deze verf genoegzaam. Voor het overschilderen moet zij met goede dikke standolie en een weinig siccatief worden gemengd, en als zij te dik is, met wat belegen terpentijn en standolie. Deze verf wordt steenhard. Verdunt men evenwel alleen met olie, dan zal de verf scheuren en rimpelen. De kleur kan men natuurlijk naar welgevallen regelen.

Voor buitenwerk, al moet dit wit worden, mag men geen zinkwit gebruiken, daar dit spoedig afspringt, maar zuiver en best Hollandsch loodwit. Bij binnenwerk is dit laatste niet het geval.

De heer Lamaer voerde volgens dit voorschrift de verfwerken van het zink aan het kasteel Oud-Wassenaar uit, en tot op heden, na 12 jaren alzoo, is de verflaag nog onbeschadigd, zelfs op die plaatsen die het meest zijn blootgesteld aan weer en wind.

Dit bewijst ten overvloede dat de vrees, als zoude zink voor vrijstaand buiten-ornamentwerk niet standhoudend genoeg zijn, geheel ongegrond is; want het kan op afdoende wijze door middel van verf beschermd worden. L.

DE TENTOONSTELLING DER WERKEN VAN J. VAN LOKHORST.

De indrukken, die de heer F. J. Nieuwenhuis naar aanleiding van de tentoonstelling der werken door den heer van Lokhorst uitgevoerd, in het *Bouwk. Weekblad* N°. 51 van den vorigen jaargang heeft weergegeven, nopen mij nog eenige regels aan het vorige opstel toe te voegen. Daar genoemde tentoonstelling reeds eenigen tijd gesloten is, mag ik den lezer niet meer plagen met beschouwingen omtrent onderdeelen der werken; ook meen ik alle geschiedkundig-politieke herinneringen, welke naar 't schijnt door bouwkundige vormen maar al te veel worden opgewekt, hier onbesproken te moeten laten.

De samenstelling der plattegronden behoeft hier niet nader behandeld te worden. De uitgevoerde gebouwen staan daar, en bieden ieder belangstellende de gelegenheid, om zich ter plaatse van de zaak te overtuigen, en van de bewoners of gebruikers de nadere inlichtingen te vernemen die wenschelijk kunnen zijn.

In onmiddellijke aanraking met de werkelijkheid is men ook minder blootgesteld aan 't gevaar, om aan axiale en symmetrische verdeelingen overdreven gewicht te hechten. Vooral waar aansluiting met andere gebouwen, en 't gebruik maken van oude muren en fundeeringen (zooals van het oude klooster te Assen) als bezwarende omstandigheid optreden, bestaat geen gelegenheid symmetrische gevels te ontwerpen. Axiale verdeeling en symmetrie zijn schoone kunstregels, die met talent en verstand moeten worden toegepast; maar zij leveren ook het gevaar op, dat veel vertoon makende gebouwen, inwendig onpraktisch kunnen zijn ingericht, terwijl zij uitwendig den beschouwer verschalken. Slechts onder groot voorbehoud zijn zij als deugden aan te merken 1)

De richting, waarvan de werken op genoemde tentoonstelling blijk geven, wenscht men niet als speciaal *de vaderlandsche* in beslag genomen te zien. Dat die werken *onhollandsch* zouden zijn, mag ik tot nu toe betwijfelen. En zoolang nu streven naar nationaliteit niet te loochenen valt, zijn die werken daarom prijzenswaardig; afgezien van wat er in andere richtingen als kenmerkend vaderlandsch kan zijn tot stand gebracht.

De bouwkundige kritiek moet in onze dagen niet blijven stilstaan bij de beschouwing: in hoeverre een werk overeenstemt met het een of ander bloeitijdperk, dat onze voorvaderen beleefd hebben. Thans kunnen geheel andere eischen gesteld worden, en zijn de invloeden geheel veranderd. Met de uitgebreide geschiedkundige studie van onze eeuw moeten wij er toe komen om een kunstwerk in zich te beoordeelen, zonder andere getuigen dan den goeden smaak, het gevoel en de rede. Die kunstkritiek kan *internationaal* zijn, daar de geest van alle kunst internationaal is. Maar de kunst*vormen*, de uitingen van dien geest in de stoffelijke wereld, zullen zoolang nationaal, en karakteristiek voor ieder volk blijven, als de volken zich door zeden, gewoonten en aardrijkskundige invloeden gescheiden zien.

Te midden van de zeer afwisselende neigingen voor ver uiteenloopende kunstperioden van de Grieksche tot de Noorsche, van de Bizantijnsche tot de Rococo, is sedert vijftig jaren steeds meer een zoeken naar 't ware begrip der vormen, den samenhang van de onderdeelen uit hunne beteekenis tot het geheel op te merken; de rede wint hare rechten terug boven de zucht naar een oppervlakkigen streelenden indruk. Dat zoeken door kunstenaars der oude en nieuwe wereld zal eens de algemeene kenmerken moeten leveren voor de kunst van onzen tijd, waarvan de tijdgenoot dien verwarrenden en vermoeienden algemeenen indruk krijgt.

JOSEPH TH. J. CUYPERS.

1) Dat een naïm gebruik van bergsteen aan de monumentaliteit bevorderlijk kan zijn, ben ik natuurlijk geheel eens met den heer Nieuwenhuis. In mijn vorig opstel wilde ik zeggen: „het gebruik van natuursteen (hoewel nog slechts in geringe hoeveelheid, tegenover de landbouwschool welke gansch in baksteen is uitgevoerd) maakt den aanleg weer meer monumentaal.

INGEZONDEN.

Indien aan de reeds moeielijke taak van eene commissie ter beoordeeling van plannen, ingekomen op eene prijsvraag, tevens was verbonden de verplichting zich te moeten verantwoorden tegenover een zeker aantal teleurgestelden, die het resultaat van een prijsvraag noodzakelijk met zich brengt, zoo zou het uitschrijven van prijsvragen of liever het samenstellen van een Jury

ter beoordeeling der antwoorden op eene prijsvraag spoedig tot de onmogelijkheden gaan behooren. Het is dan ook geen regel dat een Jury, die in een rapport hare adviezen motiveert, tegenover de niet bekroonden of, zooals hier, tegenover hem die het voor de niet-bekroonden opneemt, nog andere verantwoording van hare handelingen aflegt. Ik mag echter het stilzwijgen niet bewaren nu in een blad, aan het hoofd waarvan ook mijn naam onder de redactieleden voorkomt, een opstel is opgenomen (wel is waar met mijn voorkennis), waarin ernstige en niet gemotiveerde beschuldigingen worden gericht aan het adres eener commissie, waarvan ik de eer heb gehad deel uit te maken. 1)

Het is mij onmogelijk den heer de Lange bij zijn lang betoog op den voet te volgen. Voor den aandachtigen lezer komt zijn betoog echter hierop neer:

1°. Dat de Jury heeft gepleegd een daad, waartoe het programma haar het recht niet gaf.

2°. Dat waar de Jury (*voor vier vijfde?!*) uit te goeder trouw bekend staande *namen* (lees mannen) bestond, men een getrouwe naleving van het programma mocht voorop stellen.

(Zie pag. 4 2e kolom 13e regel v. b.)

3°. Dat die getrouwe naleving van het programma bovendien gewaarborgd werd door het gemeentebestuur van Utrecht.

En nu blijkt den heer de Lange, na inzage van het rapport en na kennismaking met de ingezonden ontwerpen, beschouwd in verband met de bepalingen van het programma, dat er is geweest:

1e. Een Jury, handelende niet te goeder trouw, plegende een onrechtmatige daad.

2e. Een gemeenteraad, bekrachtigende een onrechtmatige daad van een Jury die niet te goeder trouw was.

Och! och! uit is het in Nederland met rechtsgevoel, eerlijkheid en goede trouw.

De heer de Lange eindigt dan ook zijn lange aanklacht met de volgende woorden:

»Nu zijn zij (de inzenders) voor een deel het slachtoffer (lees »de slachtoffers, 16 stuks) van eene afwijking van het programma, »die door niets gewettigd wordt. *Voor hetgeen men ons in het oor fluisterde omtrent de drijfveer halen wij de schouders op; wij schuwen elke verdachtmaking.*"

Alsof het neêrschrijven van bovenstaande regelen niet juist het goed werkende, maar gelukkig zelden gebruikt wordende huismiddeltje voor verdachtmaking ware!!

De heer de Lange heeft wel is waar niet geschreven, dat de Jury niet te goeder trouw is; maar, eilieve! is eene Jury van vijf personen, die maar voor *vier vijfde* uit te goeder trouw bekend staande *namen* (lees mannen; een jury bestaat niet uit namen, maar uit *mannen* die namen dragen) bestaat, niet homogeen, wanneer ze eenparig besluiten neemt, *en wordt door dat onthrekende een vijfde deel niet de geheele Jury gevonnist?!* Dat vier vijfde deel der Jury had dan ook den heer de Lange een aanleiding moeten zijn om aan de goede trouw van het *een* vijfde deel (ofschoon hem onbekend) niet te twijfelen.

En nu de afwijking van het programma, de onwettige daad van de Jury die 16 slachtoffers heeft gemaakt.

Juist de omstandigheid dat geen der ontwerpen in *hun geheel en onderling verband beschouwd* eene bevredigende oplossing gaven en niet voldeden aan de bepalingen van art. 2, verbood de Jury *prijs of premie* toe te kennen (zie de conclussie van het rapport).

Maar twee ontwerpen boden te zamen eene goede oplossing; wat in het eene ontwerp was al te keuren viel in het andere goed te keuren. Te saâm gevat gaven zij juist datgene, waar het om te doen was en beantwoordden zij aan het doel, waarom de prijsvraag was uitgeschreven, namelijk om het gemeentebestuur de overtuiging te geven, dat eene exploitatie van bouwterrein op het Hooge Land (met inachtneming der gestelde voorwaarden) genoegzame voordeelen zou afwerpen om den aankoop van het Oudwijkerveld te rechtvaardigen, en den verdienstelijken aanleg op genoemd terrein in het andere ontwerp vervat, uitvoerbaar te maken. 2)

De billijkheid bracht alsnu mede, te trachten door aankoop van beide projecten de beschikking over de goede denkbeelden, in die plannen vervat, te verkrijgen en aan de ontwerpers voor te stellen hunne ontwerpen voor de som van *f* 500 ieder, aan de gemeente Utrecht in eigendom af te staan, met welk voorstel de ontwerpers zich hebben vereenigd. Uit de conclusie van het rapport is dan ook geen andere gevolgtrekking te maken, en nu moge de heer de Lange, wat de verdiensten der ontwerpen betreft, met de Jury van meening verschillen en aan andere plannen de voorkeur geven, dit geeft hem nog niet het recht te spreken *over een afwijking van het programma die door niets gewettigd wordt.*

Den heer de Lange, tuinarchitekt te Rotterdam, die beweert elke verdachtmaking te schuwen, wordt door den ondergeteekende hier openlijk de raad gegeven (niet in het oor gefluisterd) zich allereerst nog eens goed te informeeren naar *het één vijfde deel der Jury* en de resultaten van dat onderzoek hier mede te deelen, en daarna voor goed de pen ter zijde te leggen, daar een pen zonder teugel, allicht den goeden naam van hem, die ze tracht op die wijze te sturen, in gevaar kan brengen.

C. MUYSKEN.

1) Met de conclusie van het rapport vereenigde zich de Utrechtsche Gemeenteraad, en is naar aanleiding daarvan het Oudwijkerveld door de gemeente Utrecht aangekocht.

2) Zie Bouwkundig Weekblad van 5 Jan. '89.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

De commissie, door den Gemeenteraad van Amsterdam in zijne vergadering van 29 Nov. ll. benoemd tot praeadvies over den aanleg van nieuwe tramwegen in deze Gemeente, heeft haar rapport ingediend. Het is opgenomen in het Gemeenteblad, onder No. 15 der voor den Raad ter visie gelegde stukken.

De commissie was samengesteld uit de hh. Van Tienhoven, Westenberg, F. S. van Nierop, M. J. Pijnappel, J. M. van Bosse, J. C. de Vries en J. A. Sillem.

Indien de Raad zich met hare zienswijze kan vereenigen dan stelt zij voor, de twee volgende besluiten te nemen:

1. De Gasthuismolensteeg en de Hartenstraat voor tramaanleg ongeschikt te verklaren;

2. Den aanleg der oostelijke lijn van het rapport der Raadcommissie van 27 Juli 1886 (Hoogte Kadijk, Centraalstation, N. Z. Voorburgwal) wenschelijk te verklaren.

Eene voordracht is door B. en W. nog niet gedaan.

In de Raadszitting van 9 Januari werd eene voordracht behandeld om met den heer L. Ketjen, een overeenkomst aan te gaan betreffende het — bij wijze van proef — bereiden van zwavelzure ammoniak uit een deel der faecaalstoffen, vervaneld in het centraal-pompstation van het Liernurstelsel te Amsterdam.

De in de wijken, waar het Liernur-stelsel in toepassing is, ingezamelde stoffen, p. m. 150 à 160 M³. per dag, kunnen toch slechts voor een deel bij de compost-bereiding worden gebruikt. Afzet voor de stoffen is in den natuurlijken staat niet te vinden. De toestand, die daarvan het gevolg is, is op den duur niet houdbaar.

Sinds geruimen tijd zijn over de utilisatie dier stoffen op eene wijze, die met de hygienische eischen in overeenstemming is, door B. en W. onderhandelingen gevoerd met den heer L. Ketjen, fabriekant van zwavelzuur alhier, ten einde betreffende de oplossing, ook van dit deel van het Liernur-vraagstuk, aan den Raad zoo mogelijk de voorstellen te kunnen doen, die bij punt 2a van het Raadsbesluit van 24 Juni 1885 in uitzicht zijn gesteld.

De uitslag er van is, dat de heer L. Ketjen zich bereid heeft verklaard, gedurende een jaar een proef te nemen met het verwerken van een hoeveelheid van 50 M³. faecaal-stof per dag. Hij stelt zich voor de stoffen, na vermenging met kalkmelk, door precipitatie te scheiden in 60 ten honderd vloeistof en 40 ten honderd bezinksel. De vloeistof wordt, na verwarmd te zijn, in een distilleertoestel van dr. Feldmann, te Bremen (die op het gebied van zwavelzure ammoniak-bereiding de beste toepassingen heeft uitgevonden), overgebracht. Door invoer van stoom wordt de daarin aanwezige ammoniak afgescheiden, door toevoeging van zwavelzuur gebonden, en zwavelzure ammoniak gevormd, die in den handel kan gebracht worden. Het overblijvende ammoniakvrije en tot 105° C. verhitte water kan, als onschadelijk, in het gemeentewater worden gelooid, terwijl de ontwijkende gassen worden verbrand, hetzij in den aanwezigen vuurhaard, hetzij in een te plaatsen cokes-oven. Het hierboven genoemde bezinksel eindelijk wordt, als er geen afnemers voor gevonden worden, in een filterpers in vasten toestand gebracht om, in dien vorm, als

meststof verhandeld te worden. Leert de ondervinding, dat de stof ook in dien vorm geen afnemers vindt, dan is het voornemen het bezinksel geen bewerking te doen ondergaan, doch bij de compost te voegen.

De kosten der installatie bedragen p. m. ƒ 12,000, terwijl de netto inkomsten voor één jaar worden geraamd op ƒ 4575.

De ondernemer stelt voor de proef te nemen voor ten hoogste één jaar en voor gezamenlijke rekening. Levert de proef de uitkomsten op, die er van verwacht worden, dan rekent de ondernemer er op, dat met hem eene overeenkomst worde gesloten betreffende de verwerking van al de opgenoemde faecaal-stoffen gedurende een tijdperk van ten minste 10 jaren, en wel op voorwaarden, niet ongunstiger dan die, welke voor de proef gegolden hebben.

B. en W. achten het voorstel billijk en meenen, dat het alle aanbeveling verdient, tot het nemen der proef te besluiten.

Deze voordracht, verdedigd door den heer Westenberg, wethouder van publieke werken, die daarbij beweerde, dat wanneer de te nemen proef slaagde, de zaak rendabel zoude worden, werd zonder hoofdelijke stemming door den Raad aangenomen.

De voordracht van B. en W. van Amsterdam, om aan de Maatschappij voor den Werkenden Stand over 1889 eene subsidie voor hare Industrieschool toe te staan van ƒ 2000, werd in de zitting van den Raad van 9 Jan. aangenomen. Daaraan is de voorwaarde verbonden, dat van Rijkswege een gelijk bedrag worde verleend, en dat de gemeente bevoegd zij, jaarlijks tot 5 onvermogende leerlingen van uitmuntenden aanleg kosteloos aan de school te plaatsen.

Uit een vergelijkend verslag der gedurende het tijdvak 1879—1888 te Amsterdam in publieke veiling gebrachte vaste goederen blijkt onder anderen, dat in publieke veiling kwamen op 8 Mei, 19 terreinen aan de Nassau-, Hugo de Grootkade en van Oldenbarneveldstraat, op 18 Juli, 4 aan de Leidschekade en 4 aan de Marnixstraat en op 3 October, 24 aan de Nassau- en v. Oldenbarneveldkade, Frederik Hendrikstraat en Wandelpark. De eerstgenoemden werden verkocht voor ƒ 33 per M².5 van de volgende veilingen werden de eerste vier voor ƒ 57.50, en die aan de Marnixstraat voor ƒ 44 verkocht. Bij de veiling van 3 Oct. werd slechts één perceel tegen ƒ 53 verkocht, terwijl de andere voor dien prijs werden opgebouden.

Van particuliere zijde werd op 20 en 27 Februari tot annotie verkocht het Diaconie-Weeshuis aan den hoek van de Zwanenburgerstraat en den Binnen-Amstel. Dit gebouw werd gesticht in 1656; een gedeelte van den grond, benevens ƒ 7000, werden toen door de regeering der stad daartoe afgestaan, terwijl door diakenen nog een belendend werd aangekocht.

Op 20 April van dat jaar werd de eerste steen gelegd door Jan van Vlooswijk, zoon van den toenmaligen burgemeester Cornelis van Vlooswijk. De inwijding had plaats op 15 Dec. 1657, toen 150 weezen werden opgenomen. Door het toenemend getal weezen werd het gesticht herhaaldelijk uitgebreid, ten slotte in de jaren 1838—40, toen ruim genoeg om 782 kinderen te huisvesten. In 1840, toen er eene belangrijke verzakking plaats vond, besloot men het gebouw met een kaai- en ringmuur te omringen en tevens zooveel grond in den Binnen-Amstel aan te plempen, dat daardoor de voor ieder zichtbare speelplaats ontstond. Thans is men met den aanbouw voor de nieuwe stichting reeds tamelijk gevorderd en is door het gemeentebestuur besloten tot aankoop van den aangeplempten grond in den Binnen-Amstel, ten nutte van het openbaar verkeer.

Getuigt die herbouw dat de liefdadigheidszin in onzen tegenwoordigen tijd niet is verflauwd, eene andere verdwijning bewijst dat de weelde met die van voor 150 jaar veel verschilt. Op 22 October werd tot annotie verkocht de Fransche manége aan de Nieuwe Kerkstraat: deze werd gesticht in 1761, hebbende toen in den voorgevel tot opschrift: »Académie d'Education." Het was toen de vierde rijschool welke in en om Amsterdam bestond; thans zijn alle vroegere verdwenen en voorzet ruimschoots in de behoefte het eene nieuwe gebouw, daartoe door eene naamlooze vennootschap opgericht aan de Verlengde Vondelstraat.

Op 6 Nov. ging mede door annotie eene der oudste industrieele inrichtingen te niet. De brouwerij »de Haan en Sleutels" aan de Geiderschekade en Boomsloot en de daarbij behoorende fabriek aan de Nieuwe Achtergracht werden toen publiek geveild, waarbij het lot van de eerste door het in handen vallen der bouwterreinen aan verschillende kopers, onherroepelijk was beslist.

Het voormalig Huis van Arrest en Bewaring te Nijmegen zal verbouwd worden tot vergrooting van het Raadhuis aldaar. Daarin zullen gevestigd worden de bureaux van den burgerlijken stand en van de bevolking, het nieuwe archief, alsmede het centraaltelephoonbureau, terwijl daarin ook de openbare gemeentelijke bibliotheek zal worden opgericht, tot welker instelling de Raad in zijne zitting van 23 October 1886 in beginsel heeft besloten. De kosten der verbouwing zijn begroot op ƒ 16,000.

Gedurende de maand januari is in de Panoramazaal te Amsterdam de capitale schilderij voorstellende: »de Processie van het H. Sacrament van Mirakel te Amsterdam (begin XVI Eeuw) tentoongesteld.

Aan 't hoofd der beschrijving heeft de schilder, de heer A. Derkinderen, doen plaatsen »De notre temps on a mis une si grande confusion en toutes ces questions d'art, qu'il est de poser d'abord es principes....

.....l'art du peintre de tableaux et l'art du peintre appliqué à l'architecture procèdent très-différemment."

Viollet-le-Duc.

Hieruit blijkt, dat de schilder heeft getracht een werk te leveren dat tot de architectuur in nauwe betrekking treedt, dat bestemd is om den wand eener kerk te sieren en ons de oude kronijken in beeld voor te voeren.

Hedendaags wordt dit veld door veinigen met inachtneming van 't aangeduide onderscheid beoefend.

De indruk, dien dit stuk maakt, waaraan de heer Derkinderen ruim drie jaren besteedde, is zeer uiteenloopend. De ernst der opvatting, de rustige en gelukkige groepeering der massa's, wordt algemeen erkend. De talrijke portretstudies langs de wanden opgehangen, geven blijk van het teekenaarstalent van den schilder.

Eene kennismaking met deze schildering, thans onder helder bovenlicht, maar bestemd voor de witte muren van de minder gunstig verlichte R. K. Kerk op het Begijnhof, mag niemand verzuimen, die in historische schildering belang stelt. Th.

Tot lid van het »Comité honoraire du Congrès des architectes à l'exposition internationale de 1889," is benoemd P. J. H. Cuypers, membre correspondant de l'Institut de France.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

ENSCHEDE, 29 Dec. De Lokaalspoorweg-Maatschappij, Enschede Oldenzaal: van gebouwen en inrichtingen op de stations Enschede, Lonneker en Oldenzaal, alsmede het maken van een locomotiefloods met water bezorging en eenige andere werken op het station Oldenzaal.

Bestek No. 7. Gebouwen en inrichtingen op het station Enschede:

A. Ubbink te Bredevoort	ƒ 9844
K. J. ter Ellen te Oldenzaal	„ 9349
H. Eggink te Enschede	„ 8800
F. Morsch te Borne	„ 8700
G. J. Sluijmer te Enschede	„ 8600
B. J. Turin en H. ten Cate idem	„ 8540
G. Huckriede idem	„ 8500
G. W. Wegereef idem	„ 8463
B. H. Blankvoort te Eibergen	ƒ 8423
F. H. Wijdeveld te Enschede	„ 8197
J. C. Carmiggelt te Brummen	„ 7917
A. Jemink te Enschede	„ 7916
A. H. M. Wesselink te Hengelo	„ 7900
H. J. te Siepe te Winterswijk	„ 7840
D. Geerling te Enschede	„ 7658
J. Vossebeld idem	„ 7180
W. Lazonder idem	„ 7146

Gegund.

Bestek No. 8. Gebouwen en inrichtingen op het station Lonneker:

H. Eggink te Enschede	„ 5800
B. J. Turin en H. ten Cate idem	„ 5740
G. Huckriede idem	„ 5700
G. W. Wegereef idem	„ 5315
A. H. M. Wesselink te Hengelo	„ 4983
H. J. te Siepe te Winterswijk	„ 4887
A. Ubbink te Bredevoort	„ 4853
F. Morselt te Borne	ƒ 4850
B. H. Blankvoort te Eibergen	„ 4828
W. Lazonder te Enschede	„ 4713
K. J. ter Ellen te Oldenzaal	„ 4668
J. Punte te Enschede	„ 4591
J. H. Haasbuis te Lonneker	„ 4591
F. H. Wijdeveld te Enschede	„ 4255
A. Jemink idem	„ 4216

Gegund.

Bestek No. 9. Gebouwen en inrichtingen op het station Oldenzaal:

A. Schreuder en L. Barneveld te Almelo	ƒ 13.700
A. School te Oldenzaal	„ 13.400
B. Fransen idem	„ 12.697
G. W. Wegereef te Enschede	„ 11.624
J. C. Carmiggelt te Brummen	„ 10.545
K. J. ter Ellen te Oldenzaal	„ 10.409

AMERIKAANSCHE
Hydraulische Liften
DER
American Elevator Company,
voor **Hotels, Ziekenhuizen, Kantoor- en Fabrieksgebouwen;**
munten uit door:
Volkomen zekerheid,
Eenvoudigheid van Beweging,
Weinig watergebruik en onderhoudskosten, Geruischlooze gang,
Onafgebroken goede werking.
Vereischen geen boring in den grond,
in werking te zien,
4 in het Nieuwe Ziekenhuis, aan den Coolsingel, te *Rotterdam,*
in het Diaconessenhuis, *Arnhem,*
in het Hotel du Passage, *Amsterdam.*
Generaal Agenten:
FRED. STIELTJES&Co,
Keizersgracht 745
Amsterdam.
5152

W. F WEIJNTJES,
Singel 514 h/h Koningsplein **Amsterdam.**
Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.
Agent voor **Minton Hollins & Co.** *Stoke upon Trent.*
„ „ **A. Jändges** te *Crefeld.*
Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvraag prijzen gaarne verstrekt worden. 5153

G. J. Vincent & Co.
Kunstsmeden.
SCHIEDAM.
ZILVEREN MEDAILLE, WERELD TENTOONSTELLING Amsterdam 1883.
GOUDEN MEDAILLE, Antwerpen 1885
Specialiteit in gesmeed IJzeren Hekken, Fijne smeedwerken, Dakversieringen, Deurvullingen, Ornamenten enz.
Steeds voorhanden GESMEED IJZEREN PAARDEN RUIVEN. 5154

JAN VAN DER POT,
Scheepmakershaven N°. 3 (Punt.) — ROTTERDAM.
De eenige Kyanliseerinrichting waar ook des winters wordt doorgewerkt.
Het **Kyaniseren** is het eenige afdoende middel tegen *rotting* en zwam. De werking geschiedt geheel reuk- en kleurloos. Desverlangd bijlevering van hout.
Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend.
van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.
BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en vrachten. **KUNSTGRANIET systeem Pétitjean.**
Prijscouranten en prijsopgaven worden opgaaanvrag franco toegezonden
Gelieve op Voornaam en Adres te letten.
5155

Fabriek van Verwarming- en Ventilatietoestellen.
(Systeem DE KOSTER.) Amsterdam

Deze warmwaterverwarming (met nieuwe toepassing van zelfregeling) beveelt zich aan in de volgende geplaatste en bestelde toestellen, sinds 1876.

Amsterdam.	EVANG. LUTHERS ZIEKEN- EN OUDE MANNENHUIS, 5 *toestellen*, de HH. BLIKMAN & SARTORIUS. (Drukkerij.) — ROELOFFZEN & HUENER, (Drukkerij) — BESTEDELINGENHUIS, Heerengracht. — DIAK. OUDE VROUWEN- EN MANNENHUIS, 4 *toestellen*. — INSTITUUT VOOR BLINDEN, Vossiusstraat. — De HH. W. F. PIEK, (huis). — G. A. FOL, (huis). — Mevr. G. L. FUNKE, (huis). — PAVILJOEN VONDELPARK. — COLLEGE BETH.-HAMADRASCH-ETZ CHAIM. — de HH. JACB. ANKERSMIT, (huis). — F. J. WITTEVEEN, (huis.) — SOCIETEIT »ONDER ONS." — STOOMV. MAATSCH. NEDERLAND. — RESTAURANT RICHE. — de HH. JAN TER MEULEN, (kantoren).
Leiden.	RIJKS-ZIEKENHUIS. — DOOPSGEZINDE KERK.
Rotterdam.	De HH. P. S. SAUERBIER, (huis). — Dr. VAN RIJCKEVORSEL, (huis). — RUIJS & COMP. (kantoren).
Baarn.	Mevr. STRICKER, (villa).
Zaandam.	De Hr. C. KAMPHUIS, (villa)
Arnhem.	DR. VROLIK, Oud-Minister, (villa).
's Hage.	De Hr. J. H. W. EIBERS, (huis, Laan Copes van Cattenburg.)
Deventer.	GROOT STEDELIJK ZIEKENHUIS.
Amsterdam	GYMNASIUM, Weteringschans. — MACHINISTENSCHOOL, Plantage. — HOTEL DU PASSAGE, Prins Hendrikkade, (60 kamers). — de HH. VAN LOON & COMP. (kantoren). — P. VAN EEGHEN, Heerengracht (huis). —
Doesburg.	BARON VAN HEEKEREN VAN KELL (Huize Bingerden).
Lochem.	De Hr. J. SICKESZ, (huize de Cloeze).
Driebergen.	De Hr H. M. J. VAN LOON, Langoed Hydepark, (*Ventilatie*). 5156
Weesp.	De Hr. J. W. F. SCHEFFER, (villa).
Amsterdam.	De Hr. J. R. WIJSTE, Keizersgracht, (huis).
Deventer	BARAKKEN VAN HET ZIEKENHUIS. — De Hr. P. STOFFEL, (villa).
Amsterdam.	A. SALM GBZ., Architect.
Amsterdam.	PERRY & Co., nieuwe winkel en magazijnen.

Toestellen in aanleg.

Amsterdam.	**Nieuw te bouwen Klinisch Ziekenhuis, groot + 15000 M².**
„	GEMEENTE APOTHEEK.
Heemstede.	De Hr. M. J. TIELE, (villa).
Zutphen	STRAFGEVANGENIS.
Harderwijk.	STRAFGEVANGENIS.
's Graveland.	Baron KOELL.

Th. A. DE KOSTER, Ferdinand Bolstraat 32 Amsterdam.

DE LINT & Co. Rotterdam.
Vertegenwoordigers van **JOS. F. EBNER** te Londen,
leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,
MARMER-MOZAIEK en TERRAZZOVLOEREN,
alsmede 5157
— GLASMOZAIEK —
Zestien Bekrooningen.

Parquets-en-chêne sur bitume hydrofuge
N. GOURGUECHON. — PARIS. 5158

Verkrijgbaar in de maten van **30—50** cM. lengte,
6—11 „ breedte,
35 „ dikte.

Behalve **lageren prijs,** bieden deze parketvloeren, boven de andere soorten, de volgende voordeelen aan: **Ondoordringbaarheid voor vocht. Weering van geluiden** (kraken) en **ongedierte. Grootere duurzaamheid,** omdat het hout uit één stuk bestaande, verder kan afgesleten worden.

Representant voor Nederland, **EMIL MOHR, 19 Prins Hendrikkade, Amsterdam.**

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

AANBESTEDING 5144

Op Dinsdag den 22sten Januari 1889, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht* van:

Bestek N°. 490.

Het gedeeltelijk opruimen van de voormalige dienstwoning en het maken van eene dienstwoning voor den Halteehef op het aansluitingspunt De Vorst nabij Elst, ten dienste van den Spoorweg GELDER-MALSEN-NIJMEGEN.

Begrooting f 3500.—

De besteding geschiedt volgens § 62 van het bestek.

Het bestek ligt van den 5den Januari 1889 ter lezing aan het Centraal-bureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur F. SASSEN te *Nijmegen* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 17den Januari 1889, ten 10.30 uren.

UTRECHT, den 3den Januari 1889.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

AANBESTEDING. 5145

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT).

Op Vrijdag den 25sten Januari 1889, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek N°. 491.

Het vervangen van de twee kraanbruggen met toebehooren over de rivier de Mark te Breda, door eene draaibrug voor dubbel spoor met daarmede in verband staande werken ten behoeve van de spoorwegen Breda—Roosendaal en Breda—Rotterdam.

Begrooting f 40150 —.

De besteding geschiedt volgens § 83 van het bestek.

Het bestek ligt van den 11den Januari 1889 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. E. BEUNKE te *Breda* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraal-bureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 21sten Januari 1889, ten 10.30 ure v. m.

UTRECHT, den 11den Januari 1889.

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH,
BOCH FRÈRES
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 5146

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

AANBESTEDING. 5147

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 29sten Januari 1889, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek N°. 489.

Het leveren en stellen van een draaischijf op het station FEIJENOORD.

Begrooting f 3200.—.

De besteding geschiedt volgens § 42 van het bestek.

Het bestek ligt van den 8sten Januari 1889 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur W. HOEUFFT te *Rotterdam* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 18den Januari 1889, ten 10.30 uren vm.

UTRECHT, den 3den Januari 1889.

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE
Haaften aan de Waal. 5148
Machinale Steenfabriek met Ringoven,
levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur tegen sterk concurreerende prijzen.

JAN HAMER. Amsterdam.
Kantoor: Marnixstraat 403, b./h. Leidscheplein.
GEBOUW PERMANENTE TENTOONSTELLING VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.
Vertegenwoordigt CH. MILDÉ FILS & Co. Parijs.
Telephonen, Electrische schellen, Blikseminleiders enz.
De MICRO-TELEPHOON genaamd Porte Montre.
PRIJS 16 Gulden.
Gemaakt van Notenhout met nickel montuur zeer sierlijk, om aan den muur of de schrijftafel te bevestigen. Twee toestellen op voet, waaraan zij verbonden zijn door middel van een zacht zijden koord, schelinrichting, 40 meter kabel met batterij. Compleet met gebruiksaanwijzing **f 47.75**
Deze elegante toestellen verkrijgen geen onderhoud en zijn in bijna alle voorname plaatsen van *Nederland* in werking te zien. 5150
BOYLE's Ventilators, WITTE's Liften, CARRÉ's Waterleidingen, KELLEY's geschilderd en gebrand Glas, geschilderde Tegels, enz. enz.

MUSGRAVE & Co., Limited

te BELFAST.
FABRIEK VAN
Engelsche Paarden- en Vee-Stalinrichtingen.
IJzeren Tribunes voor Wedrennen,
Tuigkamer-Benoodigdheden,
HOUKENNELS,
Hooischuren, enz.
Gouden en Zilveren Med. Internat. Tentoonstelling Amsterdam.
Deze inrichtingen waarvan reeds **vele** in *Nederland* geplaatst zijn, munten uit door *uitvoerdigheid* en *zeer nette bewerking*.
EENIG AGENT
D. S. M. KALKER
KONINKLIJKE MAGAZIJNEN
VAN 5149
BOUWARTIKELEN en GEREEDSCHAPPEN.
AMSTERDAM, St. Anth. Breestraat, C 21.
Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.
Telephoon N°. 352.
Modellen te bezichtigen in het **Tentoonstellingsgebouw** van de **Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst**, *Marnixstraat* en St. Anthonie Breestraat C 21.

NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY LTD. LONDON.
Exploitatie der Mijnen van de Val Travers.
FABRIEK TE AMSTERDAM
Beltweg No. 3.

NATUURL. ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.
Gecomprimeerde Asphaltwegen en dito Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen, Winkel- en Magazijnvloeren, Gangen, Veranda's, Brug- en Dakbedekkingen, Beton-Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.
Zindelijk, Vochtwerend, Onderdringbaar, Geraaswerend
Asphalt speciaal tot wering van vochtige muren.
Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren het aan Kantoor der fabriek, Beltweg **3**, *Amsterdam*. 5151

Uitgegeven door de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

19 JANUARI 1889.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C: - HENRY HEMANS & Co.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD: — Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Bij de Plaat. — Iets over de toepassing van ellipsvormige bogen. — Verslagen van de vergaderingen der afdeelingen Haarlem en Omstreken 20 December 1888, 's Gravenhage 11 Januari 1889, Amsterdam 18 Januari 1889 en Vereeniging „Architectura" te 's Gravenhage 15 Januari 1889. — Binnenlandsche berichten. — Mededeelingen uit de Rechtszaal. — Vraagbank. — Verbetering.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden en Plant: Stalhouderij en drie bovenhuizen, aan het van Hogendorpsplein te Rotterdam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

In het gebouw der Maatschappij te Amsterdam worden tentoongesteld:

Kunst-Smeedwerk en **Kunst-Gietwerk,**

hier te lande vervaardigd;

de antwoorden, ingezonden op de prijsvraag der Afdeeling Haarlem en Omstreken, voor het inrichten van de Hertenkamp te Haarlem tot:

Ontspanningsoord;

en de antwoorden, ingekomen op de prijsvraag voor een

Wandkalender voor 1889.

PRIJSVRAGEN.

UITGESCHREVEN IN HET JAAR 1889, DOOR DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

I. De Maatschappij schrijft als 1e Prijsvraag uit:

HET ONTWERP VOOR EEN RECHTSGEBOUW TEN BEHOEVE VAN EEN ARRONDISSEMENTS RECHTBANK EN KANTONGERECHT IN RENE STAD VAN ± 25.000 ZIELEN.

Het bouwterrein, groot 75 bij 85 M., is met de langste zijde gelegen aan den openbaren weg, volgens eene rechte rooilijn; het gebouw kan daarop geheel vrijstaand ontworpen worden.

Het gebouw moet bevatten:

I. Voor de rechtbank:

a. een zittingszaal van 150 à 180 M², oppervlakte.
b. een daaraangrenzende raadkamer tevens bibliotheek ± 55 M², groot.
c. een nabij *a* gelegen getuigenkamer ± 35 M², groot, tevens als wachtkamer te gebruiken.
d. een griffie groot ± 40 M².
e. een aan *d* grenzend vertrek voor den griffier.
f. een vertrek voor den president.
g. een vertrek voor den rechter-commissaris, gelegen bij de getuigenkamer, of anders een afzonderlijk klein getuigenvertrek in de nabijheid hiervan.
h. een kamer voor den officier van Justitie.
i. een kamer voor den subst.-off. van Justitie, grenzende aan *h*.
k. een advokatenkamer.
l. een veldwachtersvertrek, liefst bij den ingang.
m. een of twee cellen tot tijdelijke verwijdering van beschuldigden uit de zittingen.
n. een archief voor den burgelijken stand, waarin ruimte tot berging van ± 750 str. Meter registers, hoog 0.36 M., diep 0.35 M.
o. een archief voor berging van rechterlijke stukken ruimte bevattende voor ± 400 str. Meter registers hoog 0.36 M., diep 0.35 M.
p. een bergplaats voor overtuigingsstukken, groot ± 35 M².

II. Voor het kantongerecht.

q. een zittingszaal groot 50 à 60 M².
r. een vertrek voor den kantonrechter, grenzende aan *q*.
s. een getuigenkamer, tevens wachtkamer, groot ± 35 M², in de nabijheid van *q*.

t. een griffie groot + 35 M².

u. een vertrek voor den ambtenaar van het openbaar ministerie.

v. een archief voor het kantongerecht, ruimte bevattende tot berging van + 150 str. M. registers, hoog 0.36 M., diep 0.35 M.

w. een bergplaats voor overtuigingsstukken, groo. + 35 M².

III. Voorts moet het gebouw bevatten:

x. een archief tot berging van + 200 str. M. notarieele stukken, hoog 0.36 M., diep 0.35 M.

ij. een woning voor den concierge, bestaande uit ruime keuken en 2 à 3 vertrekken.

z. een kelder tot plaatsing van de toestellen voor de centrale verwarming, opslag van brandstoffen, enz.

z'. voorts de noodige privaten en urinoirs voor publiek en beambten, bergplaatsen en verdere gemakken.

De archiefvertrekken en bergplaatsen voor overtuigingsstukken moeten op den beganen grond gelegen zijn en steenen vloeren en zolderingen hebben.

Wanneer men het gebouw ontwerpt met den voorgevel aan den openbaren weg, mogen de zittingszalen, voor de meerdere rust, niet langs dien weg zijn gelegen.

Behalve een beganegrond, mag het gebouw slechts ééne verdieping hebben.

De plaats voor de rechters in de zittingszalen moet een vloer hebben, die 1 à 2 treden hooger is gelegen dan het verdere gedeelte van die zalen.

Het aan het andere uiteinde der zalen liggend gedeelte, bestemd tot ruimte voor het publiek, moet met een vaste balustrade van het overige gedeelte van de zalen afgescheiden worden.

Het gebouw moet zoowel uit- als inwendig een eenvoudig, doch ernstig en waardig voorkomen hebben.

Een groote vestibule, ingericht als een zoogenoemde salle des pas perdus, wordt b. v. niet gewenscht.

Verlangd worden:

de beide plattegronden, voor- en een der zijgevels, langs- en dwarsdoorsnede, beiden genomen o. a. over de groote zittingszaal *a*, allen op een schaal van 1 à 100;

voorts een travée van den voorgevel, en een van de zittingszaal, op een schaal van 1 à 20, en een toelichtende memorie.

De fundeeringen behoeven niet aangegeven te worden.

De wijze van behandeling der teekeningen wordt aan de keuze van den ontwerper overgelaten.

De vervaardiger van het bekroonde ontwerp, wiens teekeningen niet voor photolithographische reproductie vatbaar zijn, neemt bij de aanvaarding der prijzen de verplichting op zich, de door het Bestuur aan te wijzen eekeningen van zijn ontwerp voor dergelijke reproductie geschikt te maken.

Voor het ter bekroning waardig gekeurde ontwerp worden uitgeloofd de *verguld zilveren medaille* en het *getuigschrift* der Maatschappij, benevens *f* 200 in geld.

Ter mededinging worden uitgenoodigd alle bouwkundigen, geboren of wonende in het Koningrijk der Nederlanden of zijne bezittingen.

II. De Maatschappij schrijft als 2e Prijsvraag uit:

HET ONTWERP VOOR EEN DUBBELE VILLA.

Het bouwterrein is gelegen in een villapark bij eene stad.

De voorgevel is minstens 20 M. van den daarvoor gelegen parkweg verwijderd; het gebouw is overigens door tuin omgeven.

De eene woning moet bevatten:

een vestibule,
een woonkamer,
een eetkamer of salon,
een kantoortje of studeervertrek,
twee slaapkamers,
een logeerkamer.

De andere woning moet bevatten:

een vestibule,
een woonkamer, tevens eetkamer,
een salon,
een spreekkamertje,
drie slaapkamers, waarvan een op den zolder mag gelegen zijn,
een logeerkamer.

Deze vertrekken moeten over twee verdiepingen verdeeld worden.

De vloer van de verdieping, onmiddellijk boven het sousterrein gelegen, moet 1.50 M. hooger liggen, dan de tuin om het huis.

Aan een der vertrekken van elke woning, mag een kleine serre grenzen.

De zolder van elke woning, waarop genoegzame bergruimte moet aanwezig zijn, moet twee dienstbodenkamertjes bevatten; de logeerkamer kan ook op die zolders gelegen zijn.

In een goed verlicht sousterrein moeten zich ten behoeve van elke woning bevinden:

een ruime keuken,
provisie- en wijnkelder,
een bergplaats voor brandstoffen en een voor bloemen gedurende den winter.

De sousterreins moeten een eigen ingang van uit den tuin hebben.

Alle verdiepingen moeten van al die gemakken worden voorzien, die bij een woning onmisbaar zijn, of het comfort kunnen bevorderen.

Verlangd worden:

de noodige plattegronden,
twee der voornaamste gevels,
een of meerdere doorsneden ter opheldering,
al deze teekeningen op de schaal van 1 à 100,
een travée van den voornaamsten gevel op de schaal van 1 à 20,
eene korte memorie van toelichting, benevens een globale raming van kosten van het gebouw, waarbij de fundeering niet in aanmerking behoeft te worden genomen.

De kosten van deze dubbele villa mogen de som van *f* 40.000 niet overschrijden, waaruit volgt, dat het gebouw een eenvoudig en vriendelijk karakter moet hebben.

De wijze van behandeling der teekeningen wordt aan de keuze van den ontwerper overgelaten.

De vervaardiger van het bekroonde ontwerp, wiens

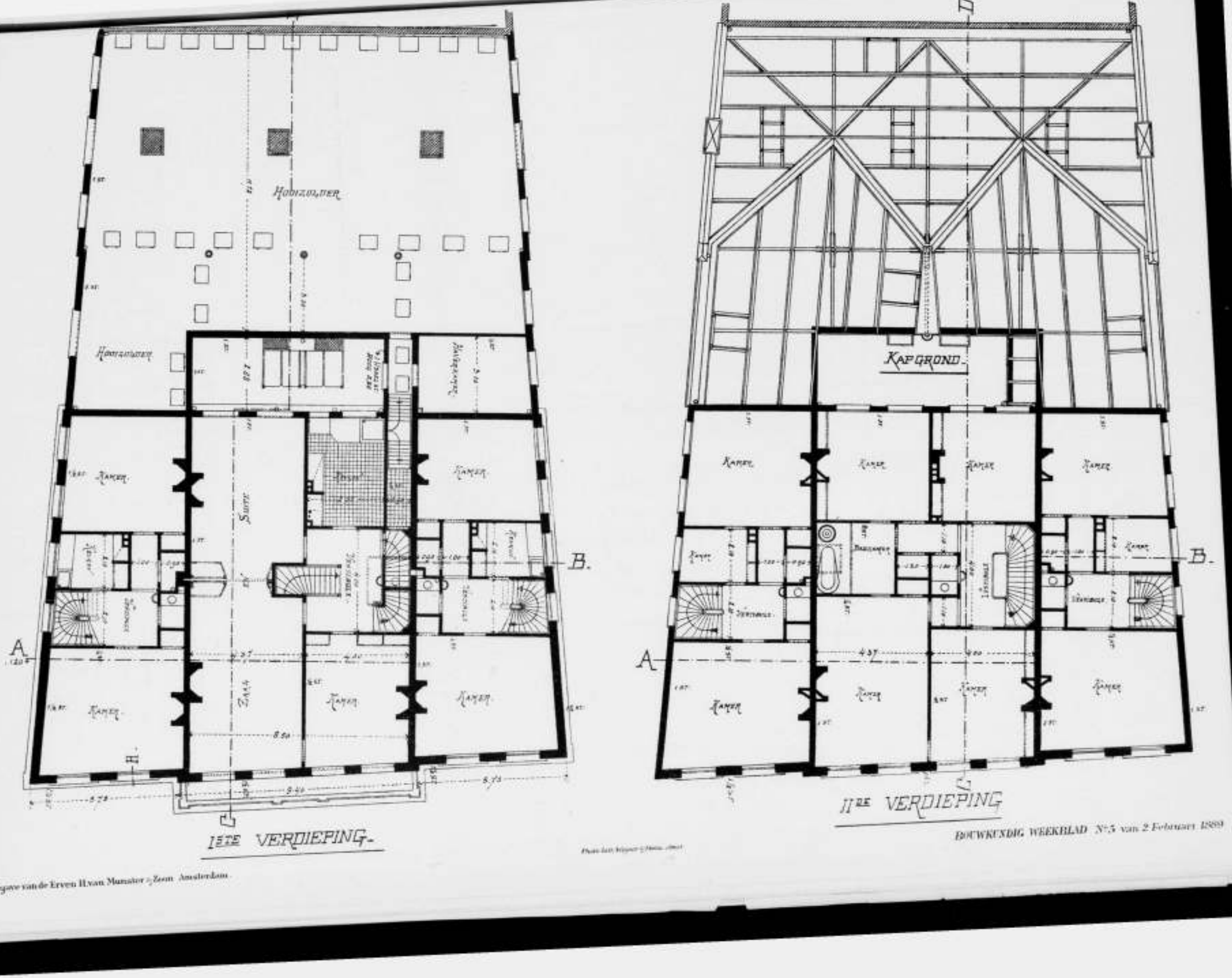

Uitgave van de Erven H.van Munster & Zoon Amsterdam.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD N°5 van 2 Februari 1889

STALHOUDERIJ EN DRIE BOVENHUIZEN TE ROTTERDAM.

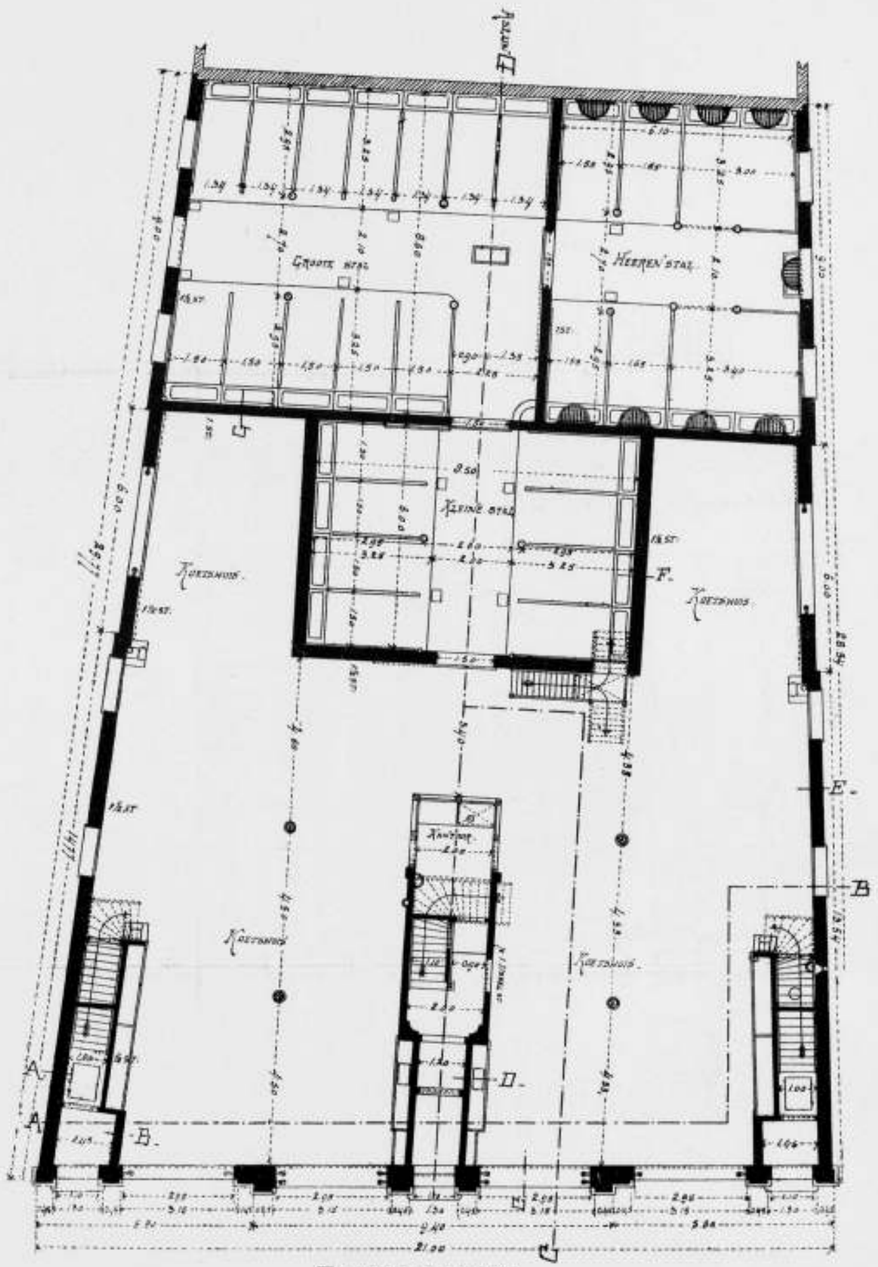

BEGANEGROND.

teekeningen niet voor photolithographische reproductie vatbaar zijn, neemt bij de aanvaarding der prijzen de verplichting op zich, de door het Bestuur aan te wijzen teekeningen van zijn ontwerp voor dergelijke reproductie geschikt te maken.

Voor het ter bekroning waardig gekeurde ontwerp worden uitgeloofd de *zilveren medaille* en het *getuigschrift* der Maatschappij, benevens *f* 100 in geld.

Ter mededinging worden uitgenoodigd alle bouwkundigen, geboren of wonende in het Koningrijk der Nederlanden of zijne bezittingen.

III. De Maatschappij schrijft als 3e prijsvraag uit:

HET ONTWERP VOOR EEN GESMEED IJZEREN TRAP IN EEN WINKEL VAN DAMES-KLEEDING.

Boven den winkel bevinden zich magazijnen.

De hoogte van de verdieping is 4.50 M. van vloer tot vloer.

De trap is vrijstaande, ligt in het midden van den winkel en moet een breedte van 1.10 M. hebben; de aantreden zijn van hout.

Verlangd worden:

een plattegrond- en gedeeltelijke opstand-teekening van de trap, op de schaal van 1 à 10,
benevens schetsteekeningen van eenige details naar keuze, op de schaal van 1 à 5.

Voor het ter bekroning waardig gekeurde ontwerp worden uitgeloofd de *bronzen medaille* en het *getuigschrift* der Maatschappij, benevens de som van *f* 50.

Ter mededinging worden uitgenoodigd, alleen de Gewone-, Buitengewone- en Kunstlievende Leden der Maatschappij.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

ART. 1. Alle stukken ter beantwoording van deze prijsvragen worden vóór of op primo December 1889 vrachtvrij ingewacht op het Bureau der Maatschappij, te Amsterdam, vergezeld van een adres, om zoo noodig met den inzender te kunnen correspondeeren, zonder den naambrief te openen.

ART. 2. De in te zenden stukken moeten zijn gemerkt met een spreuk of motto. Er moet een gesloten naambrief worden bijgevoegd, waarop van buiten dat motto is herhaald, en van binnen vermeldende den naam, de betrekking en woonplaats van den inzender. Alle stukken moeten aan de achterzijde gemerkt zijn met een geheim teeken, op te geven bij de terugvordering.

ART. 3. De teekeningen mogen niet op houten ramen gespannen worden.

Het schrift van de memorie van toelichting, alsmede het letterschrift op de teekeningen, moeten door eene andere hand dan die des vervaardigers geschreven zijn.

Bij het niet behoorlijk voldoen aan deze laatste bepaling, of bij aldien de vervaardiger zich vóór de uitspraak der Jury van beoordeeling bekend maakt, blijft zijn ontwerp buiten aanmerking voor eenige onderscheiding.

ART. 4. De ingezonden ontwerpen worden in handen gesteld van eene commissie van beoordeeling, bestaande uit de leden:

W. C. METZELAAR, lid van het Bestuur der M^{y}.
H. W. VETH, " " " " " "
JACOB F. KLINKHAMER, te Amsterdam,
C. MUYSKEN, " "
C. H. PETERS, te 's Gravenhage.

De Jury heeft het recht, wanneer geen antwoord ter bekroning kan worden voorgedragen, aan het Bestuur voor te stellen een premie in geld toe te kennen aan zulke antwoorden, die zij meent dat daarop aanspraak hebben. De premiën mogen het bedrag, voor de prijzen gesteld, niet te boven gaan.

ART. 5. De bekroonde ontwerpen blijven ingevolge art. 32 der wet, het eigendom van de Maatschappij.

ART. 6. De uitslag der beoordeeling van de antwoorden op deze prijsvragen, wordt bekend gemaakt na de uitspraak der Jury; het uitreiken der bekroningen heeft plaats op de Algemeene Vergadering in Mei 1890, waarop de ingekomen plannen worden tentoongesteld.

De niet bekroonde ontwerpen kunnen in Januari 1891 worden afgehaald aan het bureau der Maatschappij te Amsterdam, op vertoon van het in art. 2 vermelde geheime teeken. De stukken der inzenders, buiten Amsterdam woonachtig, worden na genoemd tijdsbestek en tegen overlegging van het geheime teeken, aan een op te geven adres terug gezonden.

In bijzondere gevallen kunnen, op uitdrukkelijk verlangen der inzenders, teekeningen binnen dit tijdsbestek door het Bestuur worden terug gegeven.

Aldus opgemaakt door het Bestuur,
Namens het Bestuur:

AMSTERDAM,
December 1888.

DR. P. J. H. CUYPERS, *Voorzitter*.
C. T. J. LOUIS RIEBER, *Secretaris*.

BIJ DE PLAAT.

Stalhouderij en drie bovenhuizen, aan het van Hogendorpsplein te Rotterdam.

Dit gebouw wordt opgericht op een terrein, dat slechts aan eene zijde is bebouwd; de voorgevel en de beide zijgevels grenzen dus aan den openbaren weg.

Het van Hogendorpsplein is ruim van afmetingen, zoodat een hooge gevel er op zijn plaats is. Het is zeker een der dankbaarste punten uit Rotterdam, om een gevel goed te doen uitkomen. De straten waaraan de zijgevels zijn gelegen, zijn echter zeer nauw.

Het gebouw, bestemd voor stalhouderij, heeft eene lengte van gemiddeld 29.17 M. en een breedte van gemiddeld 18 M.

Om zooveel mogelijk groote ruimten te vermijden, die voor een particuliere stalhouderij niet gewenscht zijn, is de stal in drie afdeelingen verdeeld, met het oog 1°. op het gebruik, 2°. op het uitbreken van ziekte onder de paarden, zoodat elke stal van de andere kan worden afgesloten en 3°. omdat dergelijke stallen, bij het voortdurend in- en wegbrengen van paarden zooals dit dikwijls voortkomt, in den winter niet zoo koud zijn als gewoonlijk.

Een der drie stallen doet dienst als *heerenstal*, en is voorzien van twee boxen, en geheel op zoogenoemde Engelsche wijze ingericht. De standplaatsen voor de paarden zijn hier ruimer dan in de overige stallen, die voor gewone werkpaarden worden gebruikt. Deze laatste zijn op gewone Hollandsche wijze ingericht.

Boven de stallen zijn de hooizolders en haverkamer geplaatst.

Het koetshuis is ongeveer 275 M². groot, en heeft een toegang naar den hooizolder, de woning van den patroon, de haverkamer, enz.

Boven het koetshuis zijn drie bovenwoningen ingericht, waarvan de twee buitenste verhuurd worden. Daar het een eisch was, dat de toegangen naar deze bovenhuizen in het midden en aan de einden van den gevel kwamen, deden zich bij het indeelen der plattegronden eigenaardige bezwaren voor die, volgens mijn gevoelen, zoo goed als mogelijk zijn opgelost.

Het geheel kan niet onder de rijk uit te voeren bouwwerken worden gerangschikt, doch een en ander is met het oog op de bestemming soliede behandeld.

De voorgevel is ontworpen, eenigszins in verhouding tot het plein. De onderpui en het balkon zijn geheel van hardsteen, terwijl het hoogere gedeelte van den gevel wordt opgetrokken van waalsteen met lijsten, banden en versieringen van getrokken en gestampte cement.

Het geheele werk is door den heer T. L. Kanters, aannemer alhier, aangenomen voor de som van *f* 48.880. De begrooting was *f* 51.405, waaronder moest gerekend worden eene tegemoetkoming van *f* 1500 voor de afbraak van de bestaande inrichting, hetgeen dus bij de begrooting of de aannemingssom gevoegd moet worden om tot den kostenden prijs van het werk te komen.

Het geheel moet in het einde van dit jaar voltooid zijn.

Rotterdam. J. VERHEUL DZN.
Architekt.

IETS OVER DE TOEPASSING VAN ELLIPSVORMIGE BOGEN.

Het was mij een paar jaren geleden vergund op een vergadering onzer afdeeling, van ons geacht bestuurslid den heer G. J. Morre iets te mogen hooren over de ellipsvormige bogen, en wel in tegenstelling van de meest in gebruik zijnde zeer bewerkelijke „Korfbogen."

Zeer terecht werd toen de algemeene wensch uitgesproken en den heer Morre verzocht, zijne studie voor het *Bouwkundig Tijdschrift* te gelegener tijd uit te werken, hetgeen dan ook is geschied in een der afleveringen van het jaar 1887 (Deel 33), zoodat iedereen zijn voordeel daarin konde vinden om, zoodra dit voorkwam, deze in de praktijk toe te passen. Hoewel de geheele constructie, zooals deze beschreven is, bij nadere kennismaking zeer praktisch voorkomt en voor ons van groot nut *moet* zijn, weet iedereen, dat dergelijke theoriën in de praktijk niet altijd even gemakkelijk zijn uit te voeren, en dit wel eens de rede is, dat menigeen nog steeds de oude traditie volgt, voor dergelijke bogen aangegeven, omdat het heel wat moeite kost, alvorens degenen, die zulks moeten uitvoeren, doordrongen zijn van het groote nut, vooral bij een eerste toepassing daarvan, en somtijds de goede uitvoering in den weg wordt gestaan of moedwillig verhinderd.

Geheel anders is mij echter gebleken dat dit het geval is met de bewuste elliptische bogen. Ik had het geluk die constructie te kunnen toepassen aan den gevel der stalling voor luxe paarden van den heer Mulder alhier, en deed dit met het meeste succes.

Nadat door mij de, door den heer Morre aangegeven, mallen waren uitgeslagen en de juiste richting voor het stellen daarvoor was bepaald (waarop het hoofdzakelijk neerkomt om de juiste zuivere lijnen te verkrijgen) en nadat ik de metselaars volkomen op de hoogte had gebracht van hetgeen zij te doen en waarop zij te letten hadden, zag ik zelden met meerdere eenvoud een beteren boog metselen dan deze. Tevens controleert door deze manier het werk zichzelf; er worden zuivere bogen, normale stand der voegvlakken, regelmatige aangroeiing der steendikte van den binnenkant, en zuiver vlak werk verkregen.

Dat de werklieden zelf er belang in stellen te weten hoe de vork eigenlijk in den steel zit, bewijst wel het feit dat ik op hun verzoek heb moeten uitleggen hoe men tot de ontwondene kwam, daar zij voor verdere toepassing dit nuttig achtten te weten. Dit was natuurlijk zoo gemakkelijk niet, maar na herhaalde pogingen ben ik er in geslaagd. Toch is het feit op zich zelf beschouwd te waardeeren, daar onze tegenwoordige werklui liever precies op tijd gaan schaften dan zich verder te verdiepen in constructiën die de een of andere architekt hen voor het eerst laat uitvoeren.

Het is dan ook het doel van dit schrijven, niet alleen mijne ondervinding van deze constructie mede te deelen, doch iedereen die zulks nog niet in toepassing bracht (bij het veelvuldig gebruik van korfbogen in de laatste tijden) er op te wijzen, dat deze methode alle aanbeveling verdient en ongetwijfeld een ruime toepassing waardig is.

Ik neem daarom ook deze gelegenheid te baat, den heer Morre openlijk dank te zeggen, ten eerste voor de vele nuttige wenken in onze afdeelingsvergaderingen ten beste gegeven, doch vooral voor de welwillendheid om deze nuttige constructie in ruimer kring te hebben medegedeeld.

Den Haag, Januari '89. JOH. MUTTERS JR.,
Architekt.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

AFDEELING HAARLEM EN OMSTREKEN. 20 December 1888. Na de mededeeling, dat de heer S. Roog als lid der Afdeeling is toegetreden, werd het woord gegeven aan den heer J. A. G. van der Steur tot het houden zijner bijdrage.

Spreker verplaatste de aanwezigen in gedachten naar het kunstrijke en weleer zoo bloeiende Brugge, om eenige oogenblikken stil te staan bij de merkwaardigste gebouwen uit de oude Hansestad. Na zeer in het kort de geschiedenis der stad te hebben nagegaan, waarbij een teekening der oude stadspoorten de ronde deed, werd door spreker eerst beschreven het stationsgebouw, als een type van de Belgische officieele bouwkunst, waarna een kijkje, zoowel in als uitwendig, van de kathedraal den hoorders wordt gegund. Van hier voerde de weg langs het St. Jean Hospitaal, naar de O. L. Vrouwekerk, met het beeld der aan Michel Angelo toegeschreven Madonna. Vervolgens wordt de Beltrood met de daarachter gelegen hal behandeld, om eindelijk te komen aan de «Place du bourg» met het stadhuis, het archief en de Chapelle du St. Sang. Bij deze gebouwen werd iets langer stilgestaan en eenige vergelijkingen getroffen tusschen het Gothische stadhuis en den vroeg-renaissance gevel van het archiefgebouw. Opmerkingen omtrent den woning-bouw sloten deze belangrijke voordracht.

Eenige platen werden ter opheldering en juist begrip van het gesprokene ten slotte aan de aanwezigen ter beschouwing voorgelegd. Na een luid applaus der vergadering bracht de heer J. H. Stoel Azn. den spreker in welgekozen woorden dank voor het medegedeelde.

De nu volgende kunstbeschouwing door den heer Wolbers gegeven, en bestaande uit eene fraaie collectie photographien van de kasteelen Blois, Fontainebleau en vele andere uit het zuiden van Frankrijk, worden met zeer veel belangstelling door de leden bezichtigd.

Na dankzegging aan den heer Wolbers voor zijn belangrijke kunstbeschouwing sloot de Voorzitter deze laatste vergadering in het jaar 1888. Hij uitte daarbij den wensch, dat de flinke opkomst, waardoor de laatste vergaderingen zich hebben gekenmerkt, niet mogen verminderen en de leden zullen voortgaan den bloei der Afdeeling en de belangrijkheid der vergaderingen, zooveel dit in hun vermogen is, te bevorderen.

AFDEELING 'S GRAVENHAGE. 11 Januari 1889. De nieuw benoemde Voorzitter, de heer H. J. Mondt opende de vergadering, en bracht in welgekozen woorden de leden zijn dank voor de gedane keuze, belovende te trachten het vertrouwen in hem gesteld, niet te beschamen. Daarna wees hij op de omstandigheid, dat het juist de eerste vergadering is van het nieuw begonnen jaar, en sprak den welgemeenden wensch uit, dat het jaar ook voor de werkzaamheden der afdeeling recht vruchtbaar zoude zijn en allen het hunne zouden toebrengen aan alles wat strekken kan tot bevordering der bouwkunst, daarbij ook hulde brengende aan de vele verdiensten van de afgetreden Voorzitter en onder-Voorzitter, de heeren F. H. v. Malsen en G. J. Morre.

Vervolgens deelt de Voorzitter mede, dat in de laatste bestuursvergadering tot onder-Voorzitter werd gekozen de heer G. H. Bauer, die zich deze benoeming heeft laten welgevallen.

Na ballotage werden wederom twee nieuwe leden aangenomen.

Daarna is aan de orde de bespreking der verschillende vragen 1) door de Maatschappij gesteld ter behandeling op de Mei-vergadering. Naar aanleiding der uitnoodiging, tot meerdere leden gericht, waren de meeste antwoorden reeds ingekomen.

Het antwoord van de heeren W. A. Smit en C. M. v. Vianen op de eerste vraag voorgelezen zijnde, gaf aanleiding tot eene vrij langdurige discussie, waaraan door meerdere leden werd deelgenomen; als middel tot het optrekken van het vocht werd, in strijd met het rapport, door de meerderheid *glas* boven lood verkozen. Na eene door den Voorzitter voorgestelde wijziging in de redactie, werd het rapport daarop met algemeene stemmen goedgekeurd.

Daar het antwoord op de 2e vraag, alsnog niet ingekomen was, volgt dus nu dat op de 3e vraag.

Dit door de heeren H. E. de Baan en J. P. J. Lorrie ingezonden antwoord leidde wederom tot eene wisseling van gedachten; hoofdzakelijk betreffende het gebruik van Amerikaansch grenen voor bintlagen. Men kan dit voor balklagen op den *begane-grond* bijzonder aanbevelen; doch het was, volgens een der leden, voor bovenverdiepingen minder te verkiezen. Ook het gebruik van paneelen, die men niet zelden van dat hout neemt wegens de groote breedte, werd ontraden.

Dewijl ook over de hooggeroemde kwaliteit van het Amerikaansch hout verschil van opinie bestond, zal de Commissie de in het rapport genoemde soorten scheikundig doen onderzoeken, opdat het alsdan in de Februari-vergadering kan behandeld worden.

De 5e vraag werd alsnu aan de orde gesteld, waarop het antwoord geleverd is door de heeren C. W. F. Bresler en W. B. v Liefland.

Het even uitvoerig als belangrijk rapport gaf geene aanleiding tot verzoek om nadere toelichting. Twee vragen deden zich alsnog daarbij voor, en het bleek uit het daarop gegeven antwoord, dat het ongeluk met den bliksemafleisler van den St. Jacobstoren reeds meer dan 40 jaren geleden is voorgevallen, en op de 2e vraag: «hoe groot men den afstand rekent «waarop een bliksemafleider een gebouw beveiligt?» deelde de heer Bresler mede, dat de bliksemafleider eene ruimte beveiligt, die bepaald is door een rechten kegel met loodrechte as, waarvan de tophoek 90° bedraagt en waarvan de top met de spits van den afleider samen valt. Ofschoon dit geen vaste regel is, heeft men dien toch vrij algemeen aangenomen.

Het rapport werd daarop met algemeene stemmen goedgekeurd en zal dus als het gevoelen der Afdeeling aan het Bestuur der Maatschappij worden ingezonden.

Wegens het reeds ver gevorderd uur werd de behandeling der verdere antwoorden tot de volgende vergadering uitgesteld.

AFDEELING AMSTERDAM. 18 Januari 1889. Door den Voorzitter, den heer H. P. Berlage Nzn., werden de leden welkom geheeten op de eerste vergadering in dit jaar. Na lezing en goedkeuring der notulen werd door den Secretaris het jaarverslag voorgelezen, en door de vergaderden goedgekeurd.

De Voorzitter sprak namens de vergaderden, den Secretaris een woord van dank toe, waarop de Penningmeester het verslag uitbracht over den toestand der gelden.

De rekening en verantwoording werd nagezien door de heeren T. Engers, C. T. J. Louis Rieber en J. C. Spakler Jr.; door laatstgenoemden werd medegedeeld, dat de rekening en verantwoording in de beste orde waren bevonden. De Voorzitter dankte de heeren voor hunne bemoeiingen en bracht hulde aan den Penningmeester, den heer H. Moen G.Pz. voor zijn zoo ordelijk beheer.

Voor Bestuurslid werd herkozen de heer H. P. Berlage Nzn. en gekozen de heer J. C. Spakler Jr. Tot Voorzitter werd gekozen de heer J. T. Klinkhamer, nadat de heer Berlage uitdrukkelijk verzocht had niet meer in aanmerking te komen. Na deze huishoudelijke werkzaamheden werd door den heer Cuypers een kunstbeschouwing gegeven van oude beeld- en bouwwerken uit Nederland en den vreemde; ook werd door den heer J. A. de Leur, Kunstboekhandelaar te 's Gravenhage een tal van Photografien ter bezichtiging aangeboden.

VEREENIGING «ARCHITECTURA" TE 'S GRAVENHAGE. 16 Januari 1889. Na het openen der vergadering door den vice-Voorzitter werden de notulen van de vorige bijeenkomst gelezen en goedgekeurd, en medegedeeld dat reeds onderscheidene aanvragen om programma met schema van de prijsvraag «waterleidingtoren" waren gedaan; er werd nog vastgesteld dat voor de gelijktijdig in te leveren schetsen (alléén door de leden van «Architectura) waarop de art. 48 en 49 van het Reglement betrekking hebben, voor de bekroond wordende schets of groep schetsen een prijs van tien gulden (*f* 10) zal worden uitgereikt.

Naar aanleiding van een voorstel van den heer A. W. v. Malsen, werd na eenige discussie met algemeene stemmen aangenomen, dat door de Vereeniging aan den Gemeenteraad van 's Gravenhage een adres zal worden ingediend over het door de Gemeente te graven «Ooievaar-Zaak" kanaal, in welk adres zal worden gewezen op de wenschelijkheid om de daarbij te verwachten indeeling van straten en bouwterreinen *niet* aan het toeval over te laten, maar te doen geschieden volgens een wel overdacht plan, enz.

Thans werd voorgelezen het rapport over de inzendingen op de prijsvraag «diploma". Ingekomen waren vier antwoorden onder de motto's: «A. X.", «Diploma", «VVV" en «Sans Rancune", welke waren tentoongesteld. De Jury, bestaande uit de heeren J. Ph. Koelman, E. W. F. Kerling en H. P. Mutters Jr., was van oordeel dat aan de inzending onder motto «VVV" de prijs kon worden toegekend, *onder voorbehoud* echter dat de ontwerper eenige wijzigingen, volgens aangifte der Jury, zou maken; de Jury stelde dus aan het Bestuur voor hiernaar te handelen. Na eenige bespreking werd besloten met den inzender te correspondeeren en den uitslag daarvan af te wachten.

Vervolgens werd het woord gegeven aan den heer E. T. Ehnle, die een voordracht hield, getiteld: «*Opmerkingen over Vakonderwijs*". Spreker behandelde een en ander van de verschillende gevoelens die in den laatsten tijd waren uitgesproken en bracht

1) Men vindt deze vragen in het *Bouwkundig Weekblad* No. 47 van 24 November 1888.

dit in verband met de stappen, die reeds meermalen waren gedaan om betere regeling van het vakonderwijs te verkrijgen, echter nog niet met den gewenschten uitslag. Aan het eind kwam spreker er toe om te wenschen dat *in afwachting* van de reeds lang verbeide wet op het vakonderwijs het leerlingen contract bij de wet geregeld zou worden, omdat dit reeds veel verbetering zou kunnen aanbrengen.

Op deze voordracht volgde een geanimeerd debat, dat lang aanhield, een waarbij men het niet genoegzaam kon eens worden om met vrucht eene motie te stellen, zoodat werd besloten dit nog achterwege te laten en ter gelegener tijd het alleszins belangrijke onderwerp andermaal te bespreken.

Over eene in de bus gevonden vraag, luidende: *Door welk middel kan men winkelruiten voor condensatie-water behoeden of daarvan bevrijden?*" — werd eenige discussie gevoerd, doch deze vraag bestemd om in handen der vragen-commissie te stellen.

Voorts werd overgegaan tot de kunstbeschouwing, welke was aangeboden door den heer H. W. A. Croiset van Uchelen, en bestond in: *Reconstruction de l'Hotel de Ville de Paris ; ensemble, détails et motifs de décoration*, par T. Ballu. Na afloop hiervan werd, onder dankzegging aan den heer Ehnle voor zijne bijdrage, gepaard met het verzoek om aan den heer Croiset van Uchelen den dank voor zijne kunstbeschouwing over te brengen, de vergadering gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Naar wij vernemen heeft de commissie door de plaatselijke Vereeniging »Nijverheid" te Leeuwarden, voor de voorbereiding, regeling en uitvoering der tentoonstelling van gastoestellen voor verlichting, verwarming en drijfkracht besloten, die tentoonstelling te houden in de lokalen van de Vereeniging de »Harmonie" alhier, van den 9den tot en met den 24sten Mei e. k.

Een voldoend waarborgfonds is bijeengebracht, dank zij vooral den milden steun van het Gemeentebestuur, door wiens goede zorgen tevens het benoodigde gas gratis zal worden verstrekt, en al de geleidingen, daartoe noodig, kosteloos zullen worden aangelegd.

De inzenders kan het deelnemen aan deze tentoonstelling ook daarom gerust worden aanbevolen, omdat dit de eerste zal zijn die in de noordelijke provincien wordt gehouden en, door de commissie, voor plaatsruimte enz. enz. niets wordt in rekening gebracht. Het is te voorzien, dat die inzenders door het ook hier op ruime schaal bekend worden van hunne verbeterde werktuigen enz. ruimschoots vergoeding zullen vinden voor de weinige kosten die, voor het deelnemen aan deze tentoonstelling, van hen worden gevraagd.

Uit de, een paar dagen geleden, rondgezonden circulaire blijkt, dat, vóór den 15 Febr. e.k., aan het lid der commissie, den heer J. C. W. de Ronde, directeur van de gemeente-gasfabriek alhier, aanvrage voor plaatsruimte moet worden gedaan, terwijl ons verder is verzekerd dat bereids van vele fabriekanten, de bepaalde toezegging voor het inzenden van verschillende artikelen is ontvangen.

De commissie voor deze tentoonstelling bestaat uit de heeren: Mr. A. Bloembergen Ez., lid van de Gedeputeerde Staten, eerevoorzitter; J. F. H. Bekhuis, lid v. d. Gemeenteraad en v. d. Prov. Staten, voorzitter; A. Gorter, ingenieur, vice-voorzitter; W. J. Oosterhoff Jz., lid v. d. Gemeenteraad, penningmeester; H. Adrian, industrieel; J. D. Bruns, architekt; R. Reinders, industrieel; J. C. W. de Ronde, directeur der gemeentelijke gasfabriek; Mr. I. Wolff, ad.-proc., te secretaris; Mr. C. Beekhuis, ad.-proc., 2e secretaris.

MEDEDEELINGEN UIT DE RECHTSZAAL.

De Belgique Judiciaire van het vorige jaar bevat een zeer belangrijk arrest van het cour d'appel te Brussel, betreffende de aansprakelijkheid van architekten en aannemers.

Vooreerst heeft dat rechts-college beslist, dat de aannemer eerst aansprakelijk wordt, wanneer hij zelf den bouw dirigeert bij afwezigheid van den architekt, terwijl tegelijk werd beslist dat, indien een aannemer volgt de plannen en het bestek van den architekt, hij voor de daarin staande fouten niet aansprakelijk is, tenzij deze fouten van dien aard zijn, dat die hem in het oog moesten vallen.

Verder werd beslist, dat de berekening van de draagkracht van den bodem en het nemen van maatregelen om aan de gebreken van den bodem tegemoet te komen, uitsluitend komen voor rekening van den architekt, die te dier zake alleen verantwoordelijk is. (Er waren n.l. om de zwakheid van den onderbouw van een molen te verhelpen ijzeren kolomen aangebracht met ijzeren platen, en die vermeerderde vracht was te zwaar geworden voor den bodem.)

Ten slotte werd nog beslist dat, wanneer de architekt zich tijdens den bouw onttrekt, hij de noodige voorzorgsmaatregelen dient te nemen, terwijl de architekt die daarna het werk overneemt, niet aansprakelijk is voor de gebreken van de fundeeringwerken, indien die hem niet door den afgetreden architekt zijn aangetoond.

In het Fransche recht komen verschillende beslissingen voor, waarin deze rechtsvragen in geheel anderen zin werden beslist.

ALESTES.

VRAAGBAAK.

VRAAG 96. Welke zijn de bestanddeelen van een goed samenpreparaat voor een gevel die bepleisterd is met portland cement?

Wat heeft de ervaring geleerd omtrent den duur van dat preparaat, wanneer het wordt aangebracht op een dergelijken gevel, die veel aan regen en wind is blootgesteld?

VRAAG 97. Welk plaatwerk, liefst met verklarenden tekst, kan met vrucht gebruikt worden bij het onderwijs in het scheepsbouwkundig teekenen, alleen met het oog op houten schepen?

VERBETERING.

In het »Ingezonden" stuk, voorkomende in het *Bouwkundig Weekblad* van 12 Januari j.l., is een fout geslopen, die de aandachtige lezer wel zal hebben opgemerkt.

De voetnoten op de 1e kolom van bladzijde 11 zijn namelijk onjuist genummerd.

Voetnoot 1 moet voetnoot 2 zijn, en omgekeerd.

AMERIKAANSCHE
Hydraulische Liften
DER
American Elevator Company,
voor **Hotels, Ziekenhuizen, Kantoor- en Fabricksgebouwen;**
munten uit door:
Volkomen zekerheid,
Eenvoudigheid van Beweging,
Weinig watergebruik en onderhoudskosten, Geruischlooze gang,
Onafgebroken goede werking.
Vereischen geen boring in den grond,
in werking te zien,
in het Nieuwe Ziekenhuis, aan den Coolsingel, te *Rotterdam*,
in het Diaconessenhuis, *Arnhem*,
in het Hotel du Passage, *Amsterdam*.
Generaal Agenten:
FRED. STIELTJES & Co, Keizer-gracht 745 *Amsterdam*.
5166

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE
Haaften aan de Waal. 5169
Machinale Steenfabriek met Ringoven,
levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur tegen sterk concurreerende prijzen.

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH.
BOCH FRÈRES
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 5170

NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY Ltd. LONDON.
Exploitatie der Mijnen van de Val Travers.
FABRIEK TE AMSTERDAM
Beltweg No. 3.
TRADE MARK.
NATUURL. ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.
Gecomprimeerde Asphaltwegen en dito Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen, Winkel en Magazijnvloeren. Gangen. Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton-Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.
Zindelijk Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend
Asphalt speciaal tot wering van vochtige muren.
Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren het aan Kantoor der fabriek, Beltweg 3, *Amsterdam*. 5171

5172 **JAN VAN DER POT,**
Scheepmakershaven N°. 3 (Punt.) — ROTTERDAM.
De eenige Kyaniseerinrichting waar ook des winters wordt doorgewerkt.
Het **Kijaniseeren** is het eenige afdoende middel tegen *verrotting* en *zwam*. De bewerking geschiedt geheel reuk- en kleurloos. Desverlangd bijlevering van hout.
Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend,
van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.
BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en vrachten. **KUNSTGRANIET systeem Pétitjean.**
Prospectussen en prijscouranten worden op aanvraag franco toegezonden.
Gelieve op Voornaam en Adres te letten.

PHOTOLITHOGRAPHIE.
De ondergeteekenden bevelen zich bij Heeren Architekten aan tot het reproduceeren hunner
Plannen, Teekeningen, enz.
Prompte aflevering en billijke conditiën. 5167
WEGNER & MOTTU
Rokin 138.

Th St. Pancras Iron Work Company, London.

FABRIEK
voor Stal-Inrichtingen
5168 EN
Stal-Benoodigdheden.
IJzeren Trappen
van solide construktie tot concurreerende prijzen.
Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE.
Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam, 1884.
Agenten voor Nederland en de Kolonien
STAAL & HAALMEIJER,
38. Derde Weteringdwarsstraat,
AMSTERDAM.
alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.
Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

DE LINT & Co. Rotterdam.
Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te Londen,
leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,
MARMER-MOZAIEK en
TERRAZZOVLOEREN,
alsmede 5173
— GLASMOZAIEK —
Zestien Bekrooningen.

DE ERVEN H. VAN & MUNSTER ZOON te *Amsterdam*, leveren:
NOTA'S
TEN DIENSTE VAN HEEREN ARCHITECTEN
met Honorarium-Tabel
op naam gedrukt.
100 Exemplaren f 4.—, 50 Exemplaren f 2.50.
Zie model verzonden bij Weekblad N°. 24.

PORTEFEUILLEBANDEN voor
het Bouwkundig Tijdschrift en Weekblad
à f 1.75 per stuk, voor elken verlangden jaargang.

J. KROON Rz. Fabriek van Lattenweefsel voor Plafond- en Wandbepleistering. **Buiksloot.**

STOOMHOUTZAGERIJ en PAKKISTENFABRIEK

Eervolle vermelding op de Tentoonstelling van Bouwmaterialen te Groningen 1886.

5159 ASPHALTDAKPAPIER, ASPHALTWERKEN.

„CABOLINEUM."

Monsters, circulaires en attesten op aanvrage franco.

AANBESTEDING. 5160

Op Dinsdag den 23sten Februari 1889, des voormiddags ten *elf* ure, zal door het R. K. Bestuur der Mariaschool te 's Gravenhage, worden AANBESTEED:

Het bouwen van Bewaar- en Leerscholen met Kapelgebouw en Religieusenhuis.

Het Bestek met 6 Teekeningen zijn na den 22sten Januari e. k., tegen betaling van *f* 3.—, verkrijgbaar gesteld bij de Gebrs. J. & H. VAN LANGENHUYSEN, boek- en steendrukkers te *'s Gravenhage*.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen bij den architekt NICS. MOLENAAR te *'s Gravenhage*.

Loon Stoomhoutzagerij en Schaverij.

De **Loon Stoomhoutzagerij en Schaverij**, genaamd: **„DE ONRUST"**, gelegen aan de Keulsche Vaart nabij Amsterdam, tot nu gedreven door den Heer H. LIJBRINK, zal van af primo Februari a. s. door den Ondergeteekende voor zijne rekening en onder dezelfde firma worden geëxploiteerd.

Aanbevelend,

M. H. LICHTHART.

Januari 1889. 5161

W. F. WEIJNTJES,

Singel 514 bij Koningsplein **Amsterdam.**

Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.

Agent voor **Minton Hollins & Co.** *Stoke upon Trent*.
„ „ **A. Jändges** te *Crefeld*.

Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 5162

JAN HAMER. — AMSTERDAM.

Kantoor: Marnixstraat 402 bij het Leidscheplein.

GEBOUW PERMANENTE TENTOONSTELLING VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Installeerde *hier te lande* met veel succes,

Geheele Waterleidingen in gebouwen in verbinding met

de Luchtdruk-Waterreservoirs **systeem Carré,** de Reservoir-Waterfilters met luchtdruk **systeem Chanoit.**

EERE-DIPLOMA TE PARIJS. GOUDEN MEDAILLE TE BRUSSEL, LE MANS, ANGER, ENZ.

Voor het oppersen, filtreeren en verdeelen van water in gebouwen, ter vervanging van de hoogwaterreservoirs. 5163

De *voordeelen* van *dit systeem* zijn: dat men (tot een zeker maximum) over een willekeurigen druk kan beschikken, het water niet zoo zeer onderhevig is aan de verschillende temperatuursveranderingen, het in ieder gebouw kan worden aangebracht, de installatie goedkooper is als de tot nu toe gevolgde wijze van waterverdeeling enz.

— *Adressen* waar dit systeem *hier te lande* is toegepast, worden op aanvrage verstrekt. —

BOYLE's Ventilators, MILDE's Telephonen, WITTE's Liften, KELLEY's gebrand en geschilderd Glas, geschilderde Tegels, enz.

De Portland-Cement-Fabriek van DYCKERHOFF & SÖHNE

te Amöneburg bij Biebrich a/d Rijn. 5164

levert haar erkend en uitmuntend fabrikaat, met garantie voor de grootste vastheid en deugdelijkheid.
Productie-vermogen der fabriek: 500,000 vaten per jaar.
Magazijnhouders in de voornaamste steden.

ouder. **Staats-Medaile**

Medaille Breslau 1869.

Diploma A. Eerste prijs voor uitmuntend fabrikaat, Kassel 1870

Medaille van verdienste, Weenen 1873.

Düsseldorf, 1880.

Gouden Medaille, Offenbach a/M. 1879

Gouden Medaille Hoogste onderscheiding in den internationalen wedstrijd. **Arnhem 1879.**

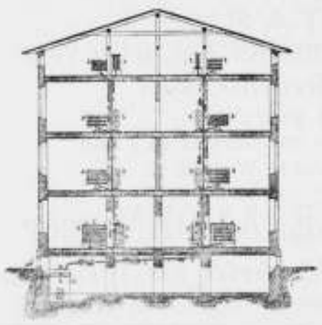

PATENT CENTRALE VERWARMING EN VENTILATIE,

Sytseem BECHEM & POST.

TE HAGEN, (WESTPHALEN.) 5165

Zelfreguleerende Stoomverwarming onder lage drukking met ventilatie,

— VRIJ VAN 'SRIJKS BEPALINGEN OP HET STOOMWEZEN. —

Vertegenwoordiger D. S. M. KALKER, Amsterdam.

Telegram-adres: **KALKER-IJZERWAREN AMSTERDAM.** Telephoon N°. **352.**

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

26 JANUARI 1889.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C.: HENRY HEMANS & C°.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij voorafbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij voorafbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD: — Overzicht van den stand der rioolkwestie. — Ingezonden. — Prijsvragen. — Binnenlandsche berichten. — Benoemingen, vacante betrekkingen, enz.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden.

OVERZICHT VAN DEN STAND DER RIOOLKWESTIE 1)

(Lezing gehouden in de Vergadering der Afdeeling Leiden en omstreken van 29 Nov. ll.)

Aan het eind der rede, welke onze geachte voorzitter hield, toen de Maatschappij tot bev. der Bouwkunst dezen zomer binnen Leidens veste vergaderd was, sprak hij den wensch uit, dat bij het vele goede, waarop het tegenwoordige boven het oude Leiden bogen mag, eenmaal zich ook voegen moge een behoorlijk rioolstelsel en de heer Kok noemde zelfs speciaal het Liernurstelsel.

Die wensch naar een goed rioolstelsel wordt zeker gedeeld door ieder, die prijs stelt op *zuiveren bodem, zuiver water, zuivere lucht*, doch stellig in de eerste plaats door ons, mannen van het bouwvak, die allen herhaaldelijk gelegenheid hebben ons te overtuigen van den treurigen toestand, waarin Leiden op dit gebied verkeert. En dit is niet iets waardoor zich bijzonder Leiden kenmerkt; het zelfde doet zich voor bij de meeste Nederlandsche steden; natuurlijk ook bij vele steden in het buitenland, doch het moet helaas! erkend worden, Nederland is in dezen achterlijk. Deze achterlijkheid is echter eenigszins te vergeven, daar de toestand langen tijd in Nederland zich gunstig van het buitenland onderscheidde; ginds werd dus het kwaad eerder onhoudbaar.

Wat hiervan zij, het euvel moet flink onder de oogen worden gezien en radikale maatregelen zullen genomen moeten worden.

Hoe is de toestand? De faeces komen uit het privaat in een lozing en zoeken in vereeniging met het huishoudwater hun weg, óf naar een beerput, óf naar een straatriool, dat de stof verder voert — of ten minste tracht te voeren — naar de grachten; in deze laatste vermengen zij zich gedeeltelijk met het water, blijven ten deele aan de oppervlakte, bezinken voor een ander deel, om later door baggerlieden weder op het droge gebracht te worden en als meststof te dienen.

Wanneer men dien gang van zaken zoo hoort, dan schijnt het alsof men waarlijk met een geregeld stelsel te maken heeft en het eigenlijk slechts op grachtverversching aankomt, op zichzelf trouwens een zaak van

1) De Redactie ontving bij de toezending dezer lezing het volgende schrijven.

Geachte Redactie!

Op de vergadering der Afdeeling Leiden van 29 November ll. werd door mij een overzicht gegeven van den stand der rioolkwestie. Deze lezing mocht den bijval der vergadering verwerven, welke mij, bij monde van haren voorzitter, uitnoodigde mijn arbeid voor het Weekblad af te staan, ten einde mijn hoorders in staat te stellen, het gehoorde nader te overwegen. Ik verklaarde mij hiertoe bereid; doch, terwijl ik als gevolg van die belofte u hiernevens mijn stuk ter plaatsing aanbied, gevoel ik mij verplicht er op te wijzen dat het oorspronkelijk niet voor den druk bestemd was. Een lezing heeft uit den aard der zaak andere eischen dan een artikel in een vaktijdschrift en ik wensch bij voorbaat het verwijt te ontgaan van eensdeels bekende zaken te hebben vermeld, anderdeels niet uitvoerig genoeg te zijn geweest. Het stuk is een overzicht van den stand der kwestie en pretendeert niet meer te zijn. Acht gij evenwel het artikel plaatsing waardig, zoo zal het mij genoegen doen aan het verlangen der Leidsche Afdeeling gevolg te kunnen geven.

Hoogachtend,

Leiden, 5 Januari 1888. D. E. C. KNUTTEL.

geen geringe beteekenis en moeielijkheid. Doch in de praktijk blijkt alles niet zoo geregeld te gaan en het slechte stelsel zeer slecht en stelselloos te zijn uitgevoerd.

Een behoorlijk riool dient in de eerste plaats te zijn *geheel waterdicht* en dient ten tweede een zekere *helling* te hebben, in verband met doorspoeling, wijdte enz.

Hoe voldoen de huisriolen gewoonlijk aan dien regel? Och, M. H! art. 226 der Leidsche Politieverordening geeft den gemeente-architekt de bevoegdheid de verbetering te gelasten van riolen, welke die naar zijn oordeel vereischen, doch indien die gemeente-ambtenaar van deze bevoegdheid een streng gebruik wilde maken, er zou bijna geen huis in Leiden zijn, waar men niet aan het werk zou moeten gaan en speciaal in de mindere buurten zouden de metselaars het druk krijgen. Immers hoe weinige huisriolen voldoen aan de bovengenoemde eischen?

Waterdicht? Een dunne wand van slappe steen met een baantegel of een plankje er over! Het is immers zoo'n zonde van goed materiaal om dat aan zoo'n vuil riool te gebruiken en dan, 't zit onder den grond. Niemand ziet het! Zoo schijnt men vroeger veel geredeneerd te hebben en..... zoo schijnt men nog wel eens te redeneeren! En de helling? Men treft die gewoonlijk wel aan, maar soms naar den verkeerden kant; daarenboven heeft, vooral in de achterbuurten, de een bij den ander aangesloten, zonder altijd op capaciteit, helling, richting enz. te letten, zoodat ten slotte zoo'n gemeenschappelijk riool met zijn zijtakken een eigenaardig op en neer vertoont, dat niet bevorderlijk is voor de goede afstrooming.

De straatriolen voldoen evenmin aan de eischen. Aangelegd naar de behoeften van het oogenblik, veelal door de gezamenlijke huiseigenaren van een buurt of straat, missen zij totaal alles wat naar een riool*stelsel* gelijkt. Zoo goed mogelijk is getracht het vuil naar de een of andere gracht te leiden; doch in een lage polderstad is dat niet gemakkelijk. De noodige helling was moeielijk te verkrijgen en daarenboven waren de theoretische eischen van een goed riool gegrond op de beginselen der waterloopkunde, oudtijds nog niet overwogen, evenmin als de werking der faecale stoffen op de materialen aan een behoorlijk onderzoek onderworpen waren.

Het gevolg van een en ander is, dat in de laag gelegen oude steden de riolen eigenlijk de taak vervullen van beerputten; de stoffen worden er in verzameld en telkens kan men zien hoe de riolen tot de kruin toe gevuld zijn met een vaste massa.

Daarenboven zijn ook vele straatriolen van te slappe steen gebouwd en zijn wanden, bodem en kruin te dun. Van daar, dat zij ook als beerputten hun taak slecht vervullen en den bodem in sterke mate verontreinigen, terwijl de gassen gelegenheid hebben door allerlei openingen als kolken, slecht afgesloten privaten, enz. in de lucht te ontsnappen.

Het vloeibaar vuil en een deel van de vaste stof bereikt ten slotte het grachtwater, en hoezeer dit er door verontreinigd wordt, kunnen de bewoners van nagenoeg alle Nederlandsche steden getuigen.

Wij mogen dus constateeren, dat daar waar de oude toestand gehandhaafd werd, èn bodem, èn lucht, èn water verontreinigd worden. Zonder ons hier te verdiepen in de reeds geconstateerde en de nog slechts veronderstelde gevolgen hiervan op den algemeenen gezondheidstoestand en op de verspreiding van besmettelijke ziekten in het bijzonder, mogen wij toch stellig wel aannemen dat die gevolgen hoogst nadeelig zijn. Wij dienen er dus voor te waken, dat de nieuwe stadswijken voor het euvel der oude steden behoed blijven en dat in de oudere stadswijken aan de verdere verontreiniging van den vervuilden bodem en de stinkende grachten paal en perk worde gesteld.

Welken weg echter in te slaan? Begon men in Engeland reeds omstreeks 1850 de kwestie onder de oogen te zien, het duurde nog een tiental jaren eer op het vasteland de strijd ontbrandde. Want een strijd werd het, een strijd tusschen verschillende stelsels, en het pleit zeker niet voor de afdoendheid der aangeprezen maatregelen, dat men vaak met een heftigheid en een verdachtmaking tegen elkander te velde trok, wetenschappelijke mannen onwaardig.

In het algemeen ging men uit van de meening, dat geen goed selsel te baseeren is op bewaring der stoffen, noch in beerputten, noch in groote reservoirs. De stoffen dienen uit de huizen in de eerste plaats, maar tevens ook uit de steden verwijderd te zijn vóór zij tot gisting overgaan; tevens moet belet worden, dat de gassen in de lucht ontsnappen en dat door inwerking op de wanden van hunne houders de stoffen in den bodem dringen.

Niet vaak dan ook ziet men meer, zooals in onze residentie, de beerput tot stelsel verheven. Daar is in verschillende wijken de beerput voorgeschreven met uitbrengers naar het riool, dat de vloeibare massa naar de grachten brengt, naar de door hun verregaand verontreinigden toestand beruchte Haagsche grachten. Door de nieuwe ververschingswerken zal de inhoud dier open rioolen naar zee worden gevoerd. Dat tegen dergelijke wijze van handelen wel iets is aan te voeren, is duidelijk. Ten eerste behoudt men de beerput, die bron van bodemverontreiniging, die last voor de huisbewoners; en niet voor de huisbewoners alleen .... immers het reukeloos ledigen der beerputten geeft toch nog wel eens aanleiding een straatje om te wandelen, als men in de nabijheid komt. Doch erger dan die last, is het nadeel in den uitbrenger gelegen. Ik weet wel, zonder uitbrenger zou de last der beerputten onhoudbaar en de bodemverontreiniging aanmerkelijk grooter worden, doch wat bereikt men nu? De vloeibare massa, welke in de beerput komt, is veel aanzienlijker dan de hoeveelheid der vaste faeces en daarenboven eerder nadeeliger dan minder nadeelig voor de gezondheid; die vloeibare massa brengt men nu toch op de grachten en de verontreiniging is weinig minder dan zonder de beerputten. Daarenboven, iedereen begrijpt dat door de uitbrengers ook wel iets anders meégaat, dan alleen vloeibare stof; wel moet een z.g.n. controleerkolk en een gietervormige mond van den uitbrenger dit verhinderen, doch aangezien deze licht aanleiding tot verstoppingen geeft, weten de bouwers gewoonlijk wel een middeltje om de bouwpolitie te verschalken. De grachten worden dus voortdurend verontreinigd. Daar den Haag in de gelukkige omstandigheid verkeert vlak bij de zee te liggen, kan men nu zorgen voor behoorlijke verversching; doch zeer sterk en voortdurend zal men waarschijnlijk moeten spuien, zal

men het kwaad wegnemen, dat er in gelegen is, grachten tot open riolen te maken. Overigens is het zeker voor aan zee gelegen steden het eenvoudigst alles daarheen af te voeren. 't Is ongetwijfeld te betreuren, wanneer op die wijze kostbare meststoffen verloren gaan, terwijl men van over zee voor veel geld vreemde mest aanvoert, doch het is niet de taak der steden om voor de landbouwbelangen te zorgen. Het klinkt zeker heel fraai om met sommige Duitsche schrijvers te verkondigen: „De landbouw heeft recht op de faecale stoffen" of wel, „de faeces behooren opgenomen te worden in den kringloop der stoffen"; doch door die groote woorden komt men niet verder en door den landbouw er bij te halen, maakt men de toch reeds zoo moeilijke kwestie nog ingewikkelder.

Vele steden in Engeland voeren dan ook de afvoerstoffen naar zee. Dit geschiedt dan echter door riolen, en zoo komen wij op het *spoelstelsel*, dat door vele steden in Duitschland en Engeland en ook door Parijs is aangenomen, en dat ook in 1867 door de toenmalige commissie van advies voor Leiden werd aanbevolen; het spoelstelsel, dat door zijn voorstanders tot een afgod gemaakt is, waaraan men niet raken mag, en dat met argumenten, doch ook met zeer onedele wapenen tegen de aanvallen van Liernur en anderen verdedigd wordt. Zeker zijn aan het spoelstelsel groote voordeelen verbonden: het is eenvoudig, men heeft nergens eigenlijk meer op te letten, tout à l'égout! en men is alles kwijt. Echter de bezwaren er tegen zijn ook zeer groot, ja, zoo overwegend, dat men m. i. slechts in zeer zeldzame gevallen tot den aanleg er van besluiten mag.

De bezwaren hebben betrekking op de afzettingen in de riolen, op de met besmettingskiemen verontreinigde dampen, welke door kolken en privaten uit de riolen ontsnappen, op de hoeveelheid water voor doorspoeling vereischt, en ten laatste op de gewichtige vraag: waar met die enorm omvangrijke, dunne massa te blijven? De drie eerste bezwaren staan met elkander in een nauw verband; kon men in de riolen voortdurend een sterken stroom onderhouden en bleven de riolen steeds op hetzelfde peil gevuld, van afzetting zou men minder last hebben, en de gassen boven dat peil zouden minder verontreinigd worden en, onder een constante drukking verkeerend, minder neiging hebben te ontsnappen. Doch wat is het geval? Door de riolen stroomt 's morgens en 's middags, als de menschen aan het wasschen en koken zijn, een veel grootere hoeveelheid water dan 's avonds en 's nachts; er is dus vloed en eb in de riolen. Daarenboven is de snelheid in beide gevallen niet gelijk; bij de eb is deze geringer. Deze omstandigheden leiden er toe, dat zich aan de wanden en vooral op den bodem, een aanbaksel vormt, dat van alles behalve onschuldigen aard is. Liernur geeft in de 5e aflevering van zijn „Rationelle Städte Entwässerung" een opsomming van deskundigen, welke zich over deze zoogenaamde rioolhuid en over de besmetting door de rioolgassen hebben uitgelaten. Hij haalt o. a. de bekende uitspraak aan van de Nederlandsche inspecteurs van het geneeskundig staatstoezicht (van 1876), welke verklaren dat het spoelstelsel nergens behoorde ingevoerd, daar het, afgezien van hetgeen buiten de stad geschiedt, reeds in de stad gevaarlijk voor de gezondheid is. Een Fransche regeerings-commissie, waarin beroemde mannen, als Pasteur, Brouardel, Girard enz. zitting hadden, verklaarde de spoelriolen „uiterst gevaarlijk voor de openbare gezondheid", juist o.a. ook om den genoemden afwisselenden waterstand.

Doch het is mij niet te doen hier een philippica tegen het spoelstelsel te leveren. Wilt gij de bezwaren nader onderzoeken, wilt gij meer uitspraken er tegen vernemen, welnu er is lektuur genoeg over en vooral het bekende boekje van prof. v. Overbeek de Meijer kan ik u aanbevelen.

Laten wij nu nagaan de verschillende wegen welke men gevolgd heeft, om zich van de verzamelde massa te ontdoen. Deze zijn in hoofdzaak tot drie groepen te brengen:

1°. Afvoeren in zee of in een rivier.

2°. Uitstorting op landerijen.

3°. Neerslag langs scheikundigen weg.

Zooals ik vroeger opmerkte, is het eerste voor een stad het eenvoudigst, en voor aan zee gelegen plaatsen, zal deze weg, ten minste indien er een flinke stroom langs de kust gaat, veelal 1) zonder bezwaar kunnen geschieden.

Hetzelfde kan niet gezegd worden van afvoer op de rivier. Daar, waar men dit stelsel gevolgd heeft, is men op groote bezwaren gestuit. De lijdensgeschiedenis van het Londensche afvoerstelsel op den Theems is algemeen bekend. In die rivier ontstonden geheele banken van rioolstoffen, en al is het reusachtige Londen natuurlijk wel eenigszins als een uitzondering te beschouwen, ook elders ondervond men iets dergelijks. Nabij Parijs en ver daar beneden, is de verontreiniging der Seine zeer hinderlijk. In Frankfort, waar men schatten aan het rioolstelsel besteedde en dat gebaseerd had op afvoer naar de rivier, werd men daarin verhinderd door de Duitsche regeering, die de vervuiling der rivier niet wilde gedoogen; van Breslau verklaarde de Stadtbaurath Kaumann zelf (in de vergadering van den Deutschen Verein f. öff. Gesundheitspflege), dat bij de lage waterstanden de verontreiniging mijlen ver op de rivier merkbaar is. De zoogenaamde zelfreiniging der rivier, waarop men zich in der tijd grondde, is gebleken niet afdoende te wezen en slechts in zeer bijzondere gevallen zal men de genoemde nadeelen kunnen ontgaan. In Rotterdam meent men dat die bijzondere omstandigheden aanwezig zijn en het nieuwe riooleeringsplan van den directeur der gemeentewerken, is op afvoer naar de Maas gebaseerd. De uitkomst zal moeten leeren of men juist heeft gezien.

Daar, waar men niet in de gelegenheid was, of het ondienstig oordeelde, naar zee of rivieren af te voeren, heeft men óf langs scheikundigen weg, óf door het brengen der stoffen op de landerijen, getracht de nadeelen te ontgaan.

Bij het brengen van het rioolvocht op de velden heeft men nog twee verschillende gevallen te beschouwen, n.l.:

1. de eigenlijke bevloeiing, waar men zooveel vocht op het land brengt als dit noodig heeft;

2. de intermitteerende filtratie, waarbij het land, om zoo te zeggen, alleen als een groote filtreer inrichting wordt beschouwd, en men er zooveel vocht opbrengt als het in staat is te verzwelgen.

Uit den aard der zaak past men de bevloeiing toe

1) Nu altijd, zie Ch. T. Liernur, Rioleering van Rotterdam, pag. 17 e. v.

als men veel land disponibel heeft en de filtratie, indien het beschikbaar terrein gering is.

Bij *bevloeiing* mag den bodem niet meer vocht worden toegevoerd, als deze onder medewerking der gewassen kan verwerken, en behooren de in het rioolvocht aanwezige plantenvoedingsstoffen in verhouding te staan tot de te verbouwen gewassen. Men vindt vaak opgegeven dat men voor bevloeiing 1. H. A. noodig heeft per 250 inwoners 1), doch dergelijke opgaven houden geen rekening met de behoeften der planten. Het rioolvocht van 60 inwoners is per H. A. voldoende wat de stikstof, van 110 wat de phosphor en van 190 wat de kali betreft. Het is zeker geen gering bezwaar, dat dus in de eene richting oververzadiging intreedt, terwijl in de andere richting nog niet aan de behoefte is voldaan. De cultuur der bevloeiingsvelden zal dus ongetwijfeld veel zorg vereischen.

Daar, waar geen uitgestrekte geschikte terreinen beschikbaar zijn, heeft men de filtratie toegepast; men rekent dan 1 H. A. noodig te hebben op de 2500 à 5000 inwoners, afhankelijk van den aard van den grond.

In Engeland passen 145 steden bevloeiing of filtratie toe. Men dient natuurlijk een doordringbaren bodem te hebben, en wel liefst zandgronden.

Er is in dit stelsel zeker enorm veel goeds, en ik moet zeggen in vele opzichten trekt het mij zeer aan. In de praktijk blijken echter verschillende bezwaren.

In de eerste plaats is het zeker in strijd met de hygiëne, dat als men 's winters niet irrigeeren kan, men het rioolvocht zou moeten bewaren. 'tIs daarenboven gemakkelijker gezegd dan gedaan, om die zoo groote hoeveelheid rioolvocht te bewaren. Men kan ongeveer rekenen dat aan faecaliën, huis- en regenwater in het riool komt 75 L. per inwoner per dag; men vindt ook andere opgaven. In Dantzig rekent men op 180 L. Doch nemen wij de 75 L. aan, dan zou dit voor een stad als Leiden toch reeds ruim 3000 M³. per dag uitmaken!

Een ander bezwaar is, dat het water dat van de bevloeide velden afkomt, niet altijd zoo onschuldig en zuiver schijnt te zijn. Wel wordt het bij sommige velden (Genevilliers) door de arbeiders als drinkwater genuttigd, doch de stad Berlijn verloor een proces, haar door een badinrichting aangedaan, omdat het water der bevloeiingsvelden de inrichting benadeelde

Doch ondanks die bezwaren, geloof ik toch, dat waar men de gelegenheid heeft, n.l. daar waar men over uitgestrekte heide- of duingronden beschikt, de bevloeiing zeer is aan te bevelen als de beste wijze om de rioolstoffen haar smetstoffen te ontnemen en tevens nuttig te doen werken. Daar, waar men geen velden beschikbaar heeft, moet men zijn toevlucht zoeken bij de scheikunde en trachten het vocht te zuiveren, zoodat men het zonder gevaar op een rivier kan doen afloopen, terwijl het achterblijvende neerslag als meststof moet dienen, hetzij in zijn geheel, hetzij in verschillende bestanddeelen ontleed. Bij deze kunstmatige reiniging moet langs chemischen weg gedaan worden, wat bij de bevloeiing de microörganismen en de planten doen. Een moeilijkheid levert ook hier weder de afwisseling in kwaliteit en kwantiteit van het toevloeiende vocht, zoodat de toevoeging der chemicaliën elk oogenblik dient gewijzigd te kunnen worden.

Met de chemische neerslagmethode kan, volgens prof. Arnold, de opgeloste organische koolstof voor 40%, de opgeloste organische stikstof voor ± 50 % gereduceerd worden; de phosphorzuren kan men echter geheel uit het water verwijderen; dit is van veel belang, omdat deze de voedingstof van de micro-organismen vormen en de bestrijding van deze laatste tegenwoordig eisch der wetenschap is. Volgens prof. Arnold is men in staat helder, nagenoeg reukeloos en bacteriënvrij water te verkrijgen, dat echter nog opgeloste organische bestanddeelen bevat, voor welker neërslag de chemie tot nu geen middel heeft. Prof. Arnold acht dit niet zoo erg, doch prof. König, die op het hygienisch congres te Weenen in het vorige jaar dezelfde kwestie behandelde, verklaarde de reiniging onvoldoende al is het water nog zoo helder en het bacteriologisch onderzoek bevredigend; het geringe bacteriëngehalte is volgens hem alleen een gevolg van de overmaat van kalk; is het gereinigde vocht in de gracht of rivier afgevoerd, dan wordt de kalk langzamerhand door den invloed van het koolzuur werkeloos en er ontstaat een overvloedige bacteriën ontwikkeling en nieuwe rotting der opgeloste organische bestanddeelen. Tenzij men over veel water en een groote stroomsterkte beschikt, zal men dit bezwaar alleen kunnen overwinnen door invoering van lucht in het water, zoodat de in het water aanwezige zuurstof vermeerderd wordt en de z.g.n. zelfreiniging van het water werkzaam optreden kan.

Ik zal u hier niet vermoeien met de verschillende chemische mengsels op te noemen, welke uitgedacht zijn om voor de reiniging van rioolvocht te dienen. Dit is een zeer moeilijke kwestie; bij het een verkrijgt men een minder goede zuivering, bij een ander een minder waardige meststof, terwijl een derde te duur is om in het groot toe te passen. Het komt vooral daarop neer, dat het bezinksel niet alleen als meststof verkoopwaarde heeft, maar ook in een vorm te brengen is, geschikt voor den handel (als koeken, als poeder, ammoniakzouten enz.), daar men anders met de verkregen massa's geen weg zou weten.

Ook zou het ons te ver voeren, hier de inrichting der fabrieken te behandelen; genoeg zij het te vermelden, dat men in hoofdzaak twee systemen heeft:

1. *Klaarbassins*, zooals o.a. te Frankfort en te Wiesbaden zijn toegepast.

2. *Opstijgende klaring met filtratie*, welke methode o.a. te Halle en te Essen is gevolgd.

De tweede manier verdient verre de voorkeur; de klaarbassins vorderen zeer groote aanleg- en evenzeer groote exploitatiekosten en de geheele bewerking is veel lastiger; te Frankfort b.v. moet men eerst het water van een bassin laten afloopen, dan de dunne modder oppompen en de dikke stof bij elkander vegen en in vaten scheppen en, voor men de stoffen aan de verdere behandeling onderwerpen kan, moet men die eerst nog doen indampen. Bij de tweede methode behoeft men de bewerking niet te onderbreken en heeft men geen bassins door handenarbeid te reinigen.

De inrichting te Essen, de eenige, die langeren tijd in werking is, voldoet goed, alleen heeft men nog te sukkelen met den verkoop der gefabriceerde mestkoeken.

(*Wordt vervolgd*).

1) Voor Dantzig, dat het vocht op de duinen brengt, rekent men 1 H. A. per 600 inwoners.

INGEZONDEN.

De lezing van het ingezonden stuk des heeren Muysken te Amsterdam, (Bouwkundig Weekblad van 12 Januari) ter beantwoording mijner beschouwingen: »Prijsvraag Hoogeland" enz., bevestigt het slot van zijn opstel en levert het bewijs, dat — wanneer verbolgenheid en drift de pen besturen — men niet onbevooroordeeld schrijft.

Van iemand, wiens naam onder de Redactieleden van genoemd blad voorkomt, was kalmer betoog te verwachten.

Immers — de heer Muysken bepaalt zich voor een goed deel tot persoonlijke aanvallen en eenige letterzifterijen, maar schijnt in hoofdzaak de mgening toegedaan: wanneer slechts de schrijver is afgemaakt, dan ook zijne beschouwingen zijn weêrlegd.

Die aanvallen betreffen twee punten, ten eerste, dat ik heb geschreven: »viervijfde mij te goeder trouw — bekendstaande namen" (van de leden der Commissie van beoordeeling); ten tweede, de volzin, die mij onder den indruk van mijn bezoek te Utrecht mogelijk te haastig uit de pen is gevloeid, daar er beteekenis aan schijnt te worden gehecht: »voor hetgeen men ons in het oor fluisterde, halen wij de schouders op; wij schuwen elke verdachtmaking"; deze zin beteekent alleen: dat ik niet gewoon ben mij aan een *»en dit"* te storen, aan geen »praatje" het oor leen; terwijl, ter verduidelijking van het eerste, diene, dat van de Jury twee leden (bouwkundigen) mij alleen bij name, twee anderen (tuinbouwkundigen) mij tevens persoonlijk bekend zijn, doch de vijfde, een vreemdeling, mij ten eenenmale onbekend is; 4/5 is mij dus ter goeder trouw bekend en ik bedoelde alleen dat 1/5 mij *onbekend* was, zonder daarom nog in de verste verte te beweren, dat hij niet ter goeder trouw is. Het slot van mijn opstel levert daarvan het bewijs.

Mijne beschouwingen op den voet te volgen, schijnt den heer Muysken onmogelijk; ZEd. vat alles in enkele conclusiën te samen, *die ik geheel voor zijne rekening laat.*

Toch bepaalt zich mijn opstel alleen bij de prijsvraag, zonder eenige persoonlijke bedoeling; — het bespreekt het programma alsmede het rapport der Commissie van beoordeeling, en voor den aandachtigen lezer moet hier in het oog springen, dat *het uitgangspunt bij de beoordeeling* (de voorwaarden door de jury vooropgesteld, bij haar onderzoek der ontwerpen), *niet overeenstemt met dat van het programma.*

Ondanks deze geheel verschillende basis, wordt mij door den heer Muysken wel is waar betwist, dit eene afwijking van het programma te noemen, *maar het feit zelve niet weerlegd* Toch werd het gevolgd door *bekroning* van *gedeelten* van ontwerpen (waartoe het programma geen recht geeft); want in het rapport is van *aankoop* geen sprake; evenmin in het verslag der gemeenteraadszitting, waar het rapport der jury behandeld werd Dit komt het eerst in het stuk des heeren Muysken voor. Het feit is: dat er, in strijd met het programma, *bekroning* plaats had van gedeelten, waar het geheel werd gevorderd. Er hingen briefjes aan: »*bekroond* voor het Hoogeland", »*bekroond* voor het Oudwijkerveld", en dit was niet gegrond; niet de goede oplossing van een *deel*, maar *het geheel* werd gevorderd.

Waar het *»karakter van park"* alsmede *het verband onderling, ter verkrijging van een goed geheel,* — een en ander bij programma voorgeschreven, — tusschen deze twee ontwerpen moest ontbreken, zijnde het één van een bouwkundige, het ander van een tuinbouwkundige, dus zóó verschillend van opvatting, — kan het den heer Muysken geen ernst zijn met de bewering: »Maar twee ontwerpen »boden te zamen een goede oplossing; wat in het eene viel af te »keuren, viel in het andere goed te keuren" enz., getuige ook: »*De Opmerker*" die 22 December — pag 410 — 2e kolom, over dit onderwerp zegt: »of de jury bedoeld heeft dit gedeelte »(parkaanleg Oudewijkerveld) met de indeeling van den anderen »*bekroonde*, gecombineerd ter uitvoering aan te bevelen, weten »wij niet, *doch kunnen het moeielijk veronderstellen van wege »het geheel verschillend karakter der beide ontwerpen;*" dit bewijst dat ik in deze met mijne opvatting niet alleen sta, evenmin als met mijn begrip van *afwijking van het programma* (Zie N. R. Courant van 24 Dec. j.l.)

Mogelijk is het in de oogen van een bouwkundig lid eener jury, die gewoonlijk uit mannen van naam bestaat, àl te vermetel, wanneer een eenvoudig tuinbouwkundige, in een publiek orgaan, eenige — op officieele bescheiden gegronde — beschouwingen levert over den afloop eener prijsvraag voor een park, *in deze de gevolgtrekkingen aan het publiek overlatende.*

Tegenover dit publiek, *maar allereerst tegenover alle inzenders,* neemt een jurylid bij zijne moeielijke taak de verantwoordelijkheid op zich: *stipt bij het programma te blijven; de getrouwe naleving van deze plicht, zal elke kritiek ontwapenen.*

Den moed der overtuiging laat ik mij door niemand ontnemen, óók niet door persoonlijke aanvallen. Bovendien is het gelukkig dat in ons vaderland iemands goeden naam, die ook ik tracht hoog te houden, geen gevaar loopt door ridderlijk, met open vizier, eenige beschouwingen te leveren over eene publieke aangelegenheid en hare geschiedenis.

Aan den heer Muysken ten slotte de verzekering: dat — *zoolang mijn hand de pen sturen kan — ik dit wapen door niemand mij uit de hand laat wringen, maar het steeds waarlijk zal zijn ter verdediging van billijkheid en recht.*

J. C. DE LANGE.

Rotterdam, Januari 1889.

Naar aanleiding van het hierboven ingezonden stuk van den heer de Lange, doet het mij genoegen thans te mogen constateeren, dat in zijn eerst ingezonden stuk in het nummer van 5 Jan. '89 van dit blad:

1e. Voor den daarin voorkomenden volzin op pag. 4, 2e kolom, 12e regel v. b. »en waar de jury voor viervijfde uit ons te goeder »trouw bekend staande mannen bestond" moet worden gelezen ... *»en waar de jury uit ons te goeder trouw bekend staande mannen bestond"* en 2e. dat de volzin »voor hetgeen men ons in het oor »fluisterde omtrent de drijfveer, halen wij de schouders op, wij »schuwen elke verdachtmaking," *hem mogelijk te haastig uit de pen is gevloeid.*

Wat verder de bezwaren van den heer de Lange tegen de handelingen der jury betreft, meen ik hem nogmaals naar mijn vorig stuk te kunnen verwijzen, omdat daarin zijne bezwaren voldoende door mij zijn weerlegd.

Bij beslissing komt hij wellicht tot de ontdekking, dat er nog meer is, en vooral in zijn laatste stuk, dat hem mogelijk wat haastig uit de pen is gevloeid. C. MUYSKEN.

Hiermede sluit de Red. de discussie over dit onderwerp, te meer daar zij van oordeel is, dat de Jury geheel naar billijkheid en volgens bestaande gebruiken heeft gehandeld. Red.

PRIJSVRAGEN.

De Jury voor de prijsvraag voor een »Waterleidingtoren", uitgeschreven door de Vereeniging Architectura te 's Gravenhage, is samengesteld uit de heeren Jan Springer, H. G. Jansen en C. B. Posthumus Meijes, te Amsterdam.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Op 8 Januari is door het Bestuur der Vereeniging van Nederlandsche Steenfabriekanten, het volgende adres verzonden aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

De Vereeniging van Nederlandsche Steenfabriekanten heeft met belangstelling kennis genomen van het ontwerp van Wet houdende bepalingen tot het tegengaan van overmatigen arbeid van jeugdige personen en vrouwen, aangeboden bij Koninklijke boodschap van 29 October j.l.

Zij waardeert zeer de meerdere Staatszorg op het gebied van den arbeid van jeugdige personen en vrouwen en is ook van de noodzakelijkheid er van overtuigd.

Waar echter in dit ontwerp van Wet in Artikel 1 sub 1 werkzaamheden in de open lucht, in of voor de bedrijven van Landbouw, Tuinbouw, Veehouderij of Veenderij worden aangemerkt als waarop deze Wet niet van toepassing is, vermeent zij, dat dit met niet minder recht gezegd kan worden van de Steenbakkerijen.

De werkzaamheden toch op de Steenbakkerijen, die door jeugdige personen en vrouwen geschieden, hebben *geheel* in de open lucht plaats.

Die arbeid wordt alleen verricht van het laatst van April tot ongeveer medio September; gedurende dien werktijd, die in ongeveer 20 weken afloopt, kan er alleen bij droog weder gewerkt worden, waardoor er niet aanhoudend maar met tusschenpoozen gewerkt wordt.

Van de 120 werkdagen, waarop gewerkt *kan* worden, wordt *feitelijk* slechts gedurende 80 dagen arbeid verricht, omdat de overige dagen wegens regenweder geheel afvallen. Er blijft dus een derde van den tijd over, waarin volstrekt geen arbeid van jeugdige personen en vrouwen gevergd wordt, evenmin als in de 7 overige maanden van het jaar.

De jeugdige personen en vrouwen op de Steenbakkerijen, die hun werk geheel in de open lucht verrichten, en door wie, over een vol jaar gerekend, slechts gedurende 80 dagen gewerkt wordt, zien er over het geheel genomen zeer gezond en welvarend uit. De arbeid, die van hen gevergd wordt, gaat, vooral na de invoering der machines, hun krachten volstrekt niet te boven: hij is vooral niet meer voor jeugdige personen en vrouwen, dan de veldarbeid en de arbeid in de veenderijen.

Bij buitengewone hitte in den zomer worden de werkzaamheden op het midden van den dag op bijna alle fabrieken gedurende 2 à 3 uren gestaakt, hetgeen bij den veldarbeid volstrekt niet het geval is, vooral niet in den hooitijd.

Op de dagen, waarop het weder toelaat te werken, duurt die arbeid onder aftrek der schaftuijden voor jeugdige personen hoogstens 10 uren, voor vrouwen veel korter.

Terwijl wij de noodzakelijkheid erkennen van wettelijke bepalingen, waar het den *gestadigen* arbeid van jeugdige personen en vrouwen geldt in fabriekslokalen, komen die ons geheel overbodig voor bij arbeid in de open lucht, en temeer waar dat werk slechts gedurende ongeveer ¼ van het jaar plaats heeft.

De Vereeniging voornoemd neemt daarom de vrijheid aan uw Vergadering in overweging te geven, het bovengenoemde ontwerp van Wet niet op de Steenbakkerijen van toepassing te doen zijn, maar die onder de bedrijven in Artikel 1 sub 1 vermeld, te willen opnemen.

't Welk doende,

Het Bestuur der Vereeniging van Nederl. Steenfabriekanten,

Bestuurderen der Maatschappij »Arti et Amicitiae" hebben bericht, dat voor den gen Wedstrijd 1889 van het fonds Willink van Collen zijn ingekomen vijf en twintig schilderijen, waarin door hen als jury uitspraak is gedaan.

De prijs is toegewezen aan de schilderij »Stadsgezicht" van W. B. Tholen te 's Gravenhage, terwijl de premie is toegekend aan de schilderij »Gezicht op den Montalbaenstoren" van Hobbe Smith te Amsterdam.

Een accessit is toegewezen aan de inzendingen van de heeren Gerard Muller, Bernard M. Koldewij en J. Thorn Prikker.

Alle ingezonden stukken worden van Dinsdag 22 tot Dinsdag 29 Januari in de Kunstzaal der Maatschappij kosteloos tentoongesteld.

De niet-bekroonde stukken zullen met de ongeopende naambrieven van Donderdag 31 Januari afgeleverd of desverkiezende teruggezonden worden op vertoon van het geheime merk op de naambrieven gesteld.

In de zaal voor kunstbeschouwingen van Musis Sacrum te Dordrecht waren op 20 Januari j.l. een tal van teekeningen ten toon gesteld, vervaardigd en welwillend afgestaan door de leden der alhier bestaande Vereeniging Vak en Kunst, eene sinds korten tijd opgerichte corporatie, die zich ten doel stelt, door het vormen eener bibliotheek, het houden van tentoonstellingen, van kunstbeschouwingen enz., handwerk en kunstnijverheid alhier te verheffen en te veredelen. Hoewel nu bedoelde eenvoudige kunstbeschouwing geen meesterwerken van den 1ste rang te aanschouwen gaf, was er toch zeer veel dat eene opmerkzame bezichtiging ten volle waard was. Onze stadgenoot, de welbekende architekt Veth, had eenige zijner vele uitgevoerde werken ter bezichtiging afgestaan. Deze projecten, met de daarbij gaande logische en fraaie technische en decoratieve details, waren in hooge mate belangenswaardig en voor jongere bouwkundigen bepaald leerzaam. Tal van uitstekende weldoordachte oplossingen van grondverdeelingen, van smaakvolle, harmonische opstanden treft men er onder aan. Door de Directie der Gemeentewerken waren de plannen van drie der voornaamste in de laatste jaren uitgevoerde bouwwerken ingezonden. Ten 1e zag men het Gymnasium, eene fraaie proeve van baksteen bouw, ongeveer 10 jaren geleden ontworpen door den toenmaligen Directeur v. d. Kloes. Ten 2e de watertoren, mede een uitstekend geslaagde forsche oplossing van baksteen architectuur en insgelijks ontworpen door v. d. Kloes. Ten 3e trof men aan de opstanden en grondteekeningen van de in aanbouw zijnde school voor lager onderwijs. Dit ontwerp, ontworpen door den tegenwoordigen Directeur v. Rijsbergen, is flink van opvatting en getuigt van een goeden smaak. Het hoofdmateriaal is baksteen, spaarzaam onderbroken door natuurlijke steen, hetwelk aan het geheel een eenvoudigen, rustigen, met den aard van het gebouw overeenkomenden indruk verschaft.

De heeren Gips uit Bergen op Zoom en A. Schotel uit Dordt hadden ons verrast met verschillende decoratieve studies. Beiden gaven blijk dat zij hunne taak met ernst opvatten en beseffen dat het vooral ook hun vak is dat den indruk der architectuur voortbrengselen moet verfijnen en tot meerdere klaarheid moet brengen.

Behalve het heden, was ook het verleden vertegenwoordigd. De heer Minning, een alhier wonende tijdelijk buiten betrekking zijnde bouwopzichter, heeft zijnen vrijen tijd besteed aan het vervaardigen van eene serie gekleurde teekeningen, betreffende het oude Dordrecht. Deze 30 stuks platen maken, vooral op het groote publiek, een hoogst aangenamen indruk. Hoogst jammer is het, dat bij vele dier afbeeldingen de hoog roode kleur en het stijve van het figuratief ornament wat kwetsend voor een beschaafden smaak is, terwijl wij ook gaarne gezien hadden dat de perspectievische fouten (aanwezig in de oude afbeeldingen waarnaar de nieuwere genomen zijn) in de vervaardigde teekeningen verbeterd waren. Doch deze gebreken daargelaten, brengen wij gaarne hulde aan het geëxposeerde werk, terwijl we vertrouwen dat de heer Minning, indien hij zijn werk nog verder kan voortzetten, de bovengenoemde in 't belang der zaak gegeven terechtwijzigingen wel zal willen in overweging nemen.

Verder hadden nog verschillende andere leden eenige kunner studie's ter bezichtiging afgestaan, doch de hoofdschotels zijn door de 5 bovengenoemde heeren geleverd, zoodat we ons dan ook tot de besprekingen van hunne inzendingen zullen bepalen

Behalve het geëxposeerde teekenwerk waren door een der Bestuursleden van Vak en Kunst eenige schoone en geestige plaatwerken ter bezichtiging neergelegd. Onder deze troffen ons vooral eenige cahiers met op rijstpapier uitgevoerde Chineesche schetsen. Zelden zagen wij gezelliger (ongetwijfeld naar de natuur genomen) tafreeltjes uit het Chineesche volksleven, en velen zullen den heer Bakker voor deze welwillendheid dankbaar zijn.

n.

In de te Dordrecht bestaande Vereeniging Diversa Sed Una, waar des winters van tijd tot tijd sprekers van naam optreden, hield de vorige week prof. A. Pierson een boeiende improvisatie over kunst. (Plaatsgebrek belet ons het verslag daarover in dit nummer op te nemen.)

In de op 23 dezer gehouden zitting van den Gemeenteraad te Amsterdam, is o.a. de voordracht goedgekeurd, tot wijziging van de instructie voor de ambtenaren belast met het toezicht over de publieke werken, in dier voege, dat voor elk geval, dat door particulieren de tusschenkomst van den stads-ingenieur wordt ingeroepen, eene schriftelijke vergunning van B. en W. wordt vereischt, die in het geval daarvan aan den Raad kennis geven.

De aan de orde gestelde Dokvoorstellen naar aanleiding van ingekomen adressen van de Naamlooze Vennootschap »Handelskade" c. s. en van den architekt J. Gosschalk, werden aangehouden.

Eindelijk werd, omtrent het Rapport der Commissie van preadvies tot aanleg van nieuwe tramlijnen, in zooverre beslist, dat punt I der conclusie, om de Gasthuismolensteeg en de Hartenstraat voor tramaanleg ongeschikt te verklaren, met 19 tegen 17 stemmen werd aangenomen, zoodat daardoor werd uitgemaakt, dat er geen tram door de Gasthuismolensteeg en Hartenstraat zal komen. De zaak van een nieuwen grooten verkeersweg bleef daardoor echter ongepraejudicieerd.

De verdere behandeling van het rapport werd verdaagd tot de volgende vergadering, waarschijnlijk over acht dagen te houden.

BENOEMINGEN, VACANTE BETREKKINGEN, ENZ.

De adjunct-ing. van den Waterstaat C. J. Vaillant is tijdelijk naar Hengeloo overgeplaatst en belast met het toezicht op de vervaardiging van den bovenbouw van twee bruggen, bestemd voor het Merwede-kanaal en die vervaardigd worden in de machinefabriek van Gebr. Stork & Co., aldaar.

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE

Haaften aan de Waal.

Machinale Steenfabriek met Ringoven, (5182)

levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur tegen sterk concurreerende prijzen.

DE LINT & Co. Rotterdam.

Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te Londen, leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,

MARMER-MOZAIEK en TERRAZZOVLOEREN.

alsmede

— GLASMOZAIEK —

Zestien Bekroningen.

5183

JAN VAN DER POT,

Scheepmakershaven N°. 3 (Punt.) — ROTTERDAM.

De eenige Kyaniseerinrichting waar ook des winters wordt doorgewerkt.

Het **Kyaniseeren** is het eenige afdoende middel tegen *verrotting* en *zwam*. De bewerking geschiedt geheel reuk- en kleurloos. Desverlangd bijlevering van hout.

Prima Engelsche PORTLANDCEMENT, merk Wallsend,

van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.

BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en vrachten. **KUNSTGRANIET systeem Petitjean.**

Prospectussen en prijscouranten worden gaarne franco toegezonden

Gelieve op Voornaam en Adres te letten.

5184

Bij alle Boekhandelaars en bij den Uitgever J. G. BROESE, te Utrecht, is de Inteekening opengesteld op den **Negenden Jaargang (1889)** van

DE NATUUR,

POPULAIR GEILLUSTREERD MAANDSCHRIFT,

GEWIJD AAN DE

Natuurkundige Wetenschappen en hare Toepassingen,

onder Redactie van

Dr. A. VAN HENNEKELER,

met medewerking van

Dr. E. F. VAN DE SANDE BAKHUIJZEN, Dr. H. BLINK, Dr. J. D. BOEKE, Dr. VITUS BRUINSMA Dr. J. CAMPERT, Dr. J. C. COSTERUS, H. VAN ECK, Dr. W. GLEUNS, R. E. DE HAAN, A. D. HAGEDOORN, Dr. P. J. KAISER, Prof. Dr. C. M. KAN, Dr. N. P. KAPTEIJN, Dr. D. DE LOOS, F. J. LUGT, Dr. J. E. ROMBOUTS, Dr. R. SINIA, Dr. H. VAN DE STADT, W. VERWEIJ Azn., H. C. VAN WOERDEN, en anderen.

De prijs is *f* 5.20 per jaargang van 12 maandelijksche afleveringen.

DE NATUUR is in 1881 opgericht met het doel, *het beschaafde publiek op populaire en onderhoudende wijze bekend te maken met het nieuwste en wetenswaardigste op natuurwetenschappelijk gebied.* Al dadelijk bij zijn verschijning werd dit Tijdschrift met ingenomenheid begroet en mocht het een groot getal Inteekenaars verwerven. Dit getal heeft zich sedert dien tijd meer dan verdubbeld, en nog telkens breidt zich het uit, wel een bewijs dat dit Tijdschrift aan zijn doel beantwoordt en in den smaak van het publiek valt. Ieder, die op den naam van beschaafd mensch wil aanspraak maken, wil toch gaarne eenigszins op de hoogte blijven met de nieuwe uitvindingen en ontdekkingen op natuurwetenschappelijk gebied, die in onzen tijd zich telkens en telkens voordoen; een ieder daartoe een duidelijke en aangename gids te zijn, heeft zich „De Natuur" ten doel gesteld. Een groot hulpmiddel tot die duidelijkheid is het groote getal afbeeldingen en teekeningen, die in het Tijdschrift worden opgenomen, en het tot een fraai geïllustreerd boekdeel maken, hetwelk men steeds met genoegen en belangstelling inziet. Voor de noodige afwisseling der onderwerpen wordt zorg gedragen, terwijl alle nieuwste verschijnselen op natuurwetenschappelijk gebied steeds zoo spoedig mogelijk worden vermeld.

Van de verschenen Jaargangen zijn nog enkele exemplaren verkrijgbaar à *f* 5.20 per Jaargang ingenaaid en *f* 6 gebonden. De beide eerste Jaargangen zijn uitverkocht. 5185

DE KOSTER, *AMSTERDAM.*

FABRIEK VAN

VERWARMINGS-TOESTELLEN.

Systeem laagdruk waterverwarming.

„ middelbarendruk „

„ hoogdruk „

„ laagdruk stoom „ *buiten contrôle van het rijk.*

„ luchtverwarming door stoom, water en calorifère.

VENTILATIE KAN OP IEDER SYSTEEM WORDEN TOEGEPAST.

Toestellen in aanleg: Klinisch Ziekenhuis, *Amsterdam.*

Stads Apotheek en geneeskundige armenverzorging.

Villa Soeca Brentie, *Heemstede.* 5186

Kantoorlokalen en Bloembollen drogerij, *Overveen.*

OP AL DEZE TOESTELLEN WORDT HET VENTILATIE SYSTEEM TOEGEPAST.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN

AANBESTEDING 5174

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 5den Februari 1889, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht* van:

Bestek N°. 492.

Het maken van een haltegebouw met los- en laadplaats met daarmede in verband staande werken op de stopplaats MADEDRIMMELEN.

Begroting f 5500.—.

De besteding geschiedt volgens § 67 van het bestek.

Het bestek ligt van den 22sten Januari 1889 ter lezing aan het Centraal-bureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur W. HOEUFFT te *Rotterdam* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.30.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 30sten Januari 1889, ten 11 ure v.m.

UTRECHT, den 19den Januari 1889.

AANBESTEDING. 5175

Op Dinsdag den 12den Februari 1889, des voormiddags ten *elf* ure, zal door het R. K. Bestuur der Mariaschool te 's Gravenhage, worden AANBESTEED:

Het bouwen van Bewaar- en Leerscholen met Kapelgebouw en Religieusenhuis.

Het Bestek met 6 Teekeningen zijn tegen betaling van *f* 3.—, verkrijgbaar gesteld bij de Gebrs. J. & H. VAN LANGENHUYSEN, boek- en steendrukkers te *'s Gravenhage*.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen bij den architekt NICS. MOLENAAR te *'s Gravenhage*.

AMERIKAANSCHE

Hydraulische Liften

DER

American Elevator Company,

voor **Hotels, Ziekenhuizen, Kantoor- en Fabrieksgebouwen;**

munten uit door:

Volkomen zekerheid,

Eenvoudigheid van Beweging,

Weinig watergebruik en onderhoudskosten, Geruischloose gang,

Onafgebroken goede werking,

Vereischen geen boring in den grond,

in werking te zien,

4 in het Nieuwe Ziekenhuis, aan den Coolsingel, te *Rotterdam*,

in het Diaconessenhuis, *Arnhem*,

in het Hotel du Passage, *Amsterdam*.

Generaal Agenten:

FRED. STIELTJES & Co.,

Keizersgracht 745

Amsterdam.

5176

AANBESTEDING 5177

VERNIEUWING KRUISBRUG

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Haarlem*, zullen op Donderdag den 14den Februari e. k., 's namiddags te twee uur, ten Raadhuize der gemeente in het openbaar AANBESTEDEN:

„Het sloopen van den bovenbouw van de Kruisbrug over de Nieuwe gracht tot ongeveer aan de waterlijn of 80 c. m ÷ AP. Het maken van een nieuwen bovenbouw op de bestaand blijvende metselwerken met gemetselde landhoofden, pijlers, vleugelmuren, enz.

De voorwaarden liggen ter lezing ter Gemeente-Secretarie op alle werkdagen van des voormiddags 10 tot 's namiddags 4 ure, en zijn aldaar in druk verkrijgbaar van af 24 dezer tegen betaling van *f* 0.50.

Plaatselijke aanwijzing op Vrijdag den 8sten Februari e. k., 's voormiddags 10 uur door den architect over de werken en gebouwen der gemeente, bij wien tevens tusschen dien dag en den bestedingsdag 's morgens tusschen 10 en 12 ure, inlichtingen zijn te verkrijgen aan het bureau van gemeentewerken, Koningstraat No. 2.

HAARLEM, 17 Januari 1888.

E. A. JORDENS, *de Secretaris*,
A. A. LAND.

DE LINT & Cie.

Rotterdam.

PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:

VILLEROY & BOCH,

BOCH FRÈRES

MINTON HOLLINS & Cie.

Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.

Groote voorraden. 5178

MUSGRAVE & Co., Limited

te BELFAST

FABRIEK VAN

Engelsche Paarden- en Vee-Stalinrichtingen.

IJzeren Tribunes voor Wedrennen,

Tuigkamer-Benoodigdheden,

DOGKENNELS,

Hooischuren, enz.

Gouden en Zilveren Med. Internat. Tentoonstelling Amsterdam.

Deze inrichtingen waarvan reeds **vele** in *Nederland* geplaatst zijn, munten uit door *soliditeit* en *zeer nette bewerking*.

EENIG AGENT

D. S. M. KALKER

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN

VAN 5179

BOUWARTIKELEN en GEREEDSCHAPPEN.

AMSTERDAM, St. Anth. Breestraat, C 21.

Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.

Telephoon N°. 352.

Modellen te bezichtigen in het **Tentoonstellingsgebouw** van de **Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst**, *Marnixstraat* en St. Anthonie Breestraat C 21.

JAN HAMER. — AMSTERDAM.

Kantoor: Marnixstraat 402 bij het Leidscheplein.

GEBOUW PERMANENTE TENTOONSTELLING VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Vertegenwoordigt ROBERT BOYLE & SON, Lim. Londen.

Behaalden de hoogste onderscheidingen op verschillende Internationale Tentoonstellingen, als prijzen van f 600.— Gouden en Zilveren Medailles.

VENTILATIE EN VERWARMING.

BOYLE'S Luchtpomp ventilators. Patent 1882. BOYLE'S Kappen voor slecht trekkende schoorsteenen. BOYLE'S Schoorsteenkappen tegen valwinden.

Vereischen geen toezicht, — hebben geen beweegbare deelen, — geen terugslag in den koker, — zijn van solide constructie.

BOYLE'S Ventilators en Schoorsteenkappen zijn op verschillende *Rijks- Gemeente-* en *Particuliere gebouwen hier te lande* geplaatst. 5180

— In alle voorname plaatsen zijn modellen te bezichtigen. —

MILDE's Telephonen, WITTE's Liften, CARRÉ's Waterleidingen. KELLEY's geschilderd en gebrand Glas' geschilderde Tegels, enz. enz.

NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY Ltd. LONDON.

Exploitatie der Mijnen van de Val Travers.

FABRIEK TE **AMSTERDAM**

Beltweg No. 3.

TRADE MARK.

NATUURL. ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.

Gecomprimeerde Asphaltwegen en dito Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen, Winkel en Magazijnvloeren, Gangen, Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton-Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.

Zindelijk Vochtwerend, Onderdringbaar, Geraaswerend

Asphalt speciaal tot wering van vochtige muren.

Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren het aan Kantoor der fabriek, Beltweg **3**, *Amsterdam*. 5181

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

2 FEBRUARI 1889.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C.: HENRY HEMANS & Co.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD: — Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Overzicht van den stand der rioolkwestie. — Verslagen van de vergaderingen der afdeeling Arnhem 23 Januari en de vereeniging „Architectura" te 's Gravenhage 30 Januari 1889. — Binnenlandsche berichten.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden en plaat: Stalhouderij en drie bovenhuizen, aan het van Hogendorpsplein te Rotterdam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

De jury voor de antwoorden, ingezonden op de prijsvragen door de Maatschappij uitgeschreven voor: een *gesmeed ijzeren standaard* voor een sierplant, en een *gegoten koperen drie-armigen kandelaar*, heeft de volgende bekroningen toegekend.

Voor den gesmeed ijzeren standaard:

Zilveren Medaille, J. T. van Vuuren, kunst- en grofsmid, te Amsterdam.

Bronzen Medaille, G. J. Vincent en C°., fabriekanten van kunstsmeedwerk, te Schiedam.

Getuigschrift, C. P. Gilde, fabriekant van kunst-smeedwerk te Middelburg; H. F. Winthouwer, idem, te Amsterdam.

Voor den kandelaar:

Bronzen Medaille, B. van Wijk, metaalgieter, te 's-Gravenhage.

Deze bekroonde antwoorden zijn ter bezichtiging gesteld op de Tentoonstelling van Kunst-smeedwerk en Kunstgiet-werk, welke gehouden wordt in het Gebouw der Maatschappij, Marnixstraat 402, te Amsterdam.

Heeren medewerkers aan de prijsvragen, door de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst in 1886 uitgeschreven, worden uitgenoodigd hunne teekeningen te doen afhalen aan het gebouw der Maatschappij, onder opgaaf van het geheim teeken.

De ontwerpen zullen ook aan de inzenders terug bezorgd worden, na ontvangst van hun adres of correspondentie-adres, en onder overlegging van het geheim teeken.

WERELDTENTOONSTELLING TE PARIJS.

Nederlandsche Afdeeling Bouwkunst.

De Commissie voor de Nederlandsche Afdeeling Bouwkunst op de Internationale Tentoonstelling te Parijs maakt bekend, dat de inzendingen voor die Afdeeling uiterlijk op 1 Maart a. s. aanwezig moeten zijn in het Gebouw der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

De Secretaris,
C. T. J. LOUIS RIEBER.

OVERZICHT VAN DEN STAND DER RIOOLKWESTIE.

Vervolg van pag. 22.

Naast of juister, door de omstandigheden tegenover het spoelstelsel staat het Liernurstelsel, welks ijverige vertegenwoordiger, captain Charles T. Liernur sedert een twintigtal jaren met volharding en talent den strijd volhoudt tegen de spoelmannen. Wanneer men de geschriften over dit onderwerp naleest, staat men verbaasd, hoe een dergelijk onderwerp tot een hartstocht kan voeren, als ware het een kwestie van godsdienst of hooge politiek.

Men is begonnen met het stelsel onmogelijk te verklaren. Men bewees op het papier dat de stoffen niet door de buizen zouden gaan, doch de praktijk gaf

Liernur gelijk en eerst aan de kazerne te Praag, later op de wereldtentoonstelling te Weenen en op grooter schaal te Amsterdam en te Leiden, bewees het pneumatische stelsel uitstekend te kunnen werken. Voor het oogenblik zal ik de werking van het Liernurstel nu niet nader beschrijven; voor velen uwer zou ik bekende zaken behandelen. Genoeg zij het te constateeren, dat de werking naar wensch is; ontbreekt er nog iets aan, welnu, het stelsel is nog jong en iedere machinerie werd langzamerhand meer volmaakt; waarom zou alleen Liernur's stelsel in eens geheel volmaakt moeten wezen?

En als wij dan de stelsels vergelijken, welk een verschil! Hier geen rioolhuid, geen lucht- of bodemverontreiniging, geen afhankelijkheid van doorspoeling en van helling, geen eeuwige verstoppingen! Ongetwijfeld zijn de kosten een groot bezwaar, maar anders mogen wij het zeker een goed stelsel noemen, vooral wanneer Liernur's nieuwste denkbeelden omtrent het opnemen van het huishoudwater in horizontale riolen, welke geheel gevuld blijven, het zoogenaamde injectoren vraagstuk, juist blijken. Als een staaltje, hoe heftig de strijd tegen Liernur gevoerd wordt, kan juist die injectorenkwestie dienen; een Boheemsch ingenieur, Ladislav Haynis schreef 1), alleen nog maar oordeelende naar populaire mededeelingen van Liernur, dat men hier met een *betreurenswaardig technisch schandaal* te doen heeft, dat het denkbeeld blijk geeft van *schandalige onwetendheid* en van een *grof gebrek aan natuurkundige vorming*. Ik vraag u M. H., is dat de taal van wetenschappelijke mannen, om technische kwesties te behandelen?

Bij het Liernurstelsel staat men uit den aard der zaak voor dezelfde vraag, hoe met de verzamelde stoffen te handelen? Alleen heeft men hier het voordeel, dat de stoffen niet zoo sterk verdund zijn. Vandaar dat deze massa zich goed leent voor indikken te gelijk met pulveriseeren, waarbij de verwarmingsbuizen om een as draaien en zoodoende tevens als roertoestel dienst doen. Liernur heeft zijne toestellen reeds eenige malen met succes in toepassing gebracht.

Ten slotte nog een enkel woord over het tonnenstelsel. Wanneer het goed wordt uitgevoerd, zooals in Delft, dan is het een in sommige opzichten zeer bevredigend stelsel, wat het verzamelen der faecaliën betreft; men heeft geen bodemverontreiniging en geen opstopping in riolen; echter rekent men veelal er met de tonnetjes af te zijn, en dat is onjuist. Immers komen niet alle faecaliën in de tonnetjes, maar even als het huishoudwater in de lozingen terecht, en ook dat vuile afvalwater is schadelijk; zoodat, wil men een behoorlijk stelsel hebben, men toch weêr een riool ter verzameling moet aanleggen en ook den inhoud daarvan aan een zuiveringsproces moet onderwerpen, voor men dezen op de publicke wateren mag doen afloopen.

Men heeft, behalve de hier vermelde stelsels, nog tal van andere inrichtingen, welke zijn voorgesteld om de faeces te verzamelen of weg te voeren; voor het meerendeel echter zijn die voor de praktijk in het groot van geen nut, terwijl ook de meeste uitsluitend rekening houden met de privaatstoffen en aan het overige afvalwater geen bijzondere zorg wijden.

Wanneer men nu die stelsels nagaat is men zeer geneigd een keuze te doen, en theorethisch er één voor het beste te verklaren. Ik meen dat men daarbij uiterst voorzichtig moet te werk gaan. Ieder geval moet afzonderlijk worden beschouwd; algemeene regelen kunnen niet volstaan. Immers weinig steden verkeeren in geheel gelijke conditie en het zijn tal van verschillende omstandigheden waarop men te letten heeft.

Niet het minst de finantieele zijde van het vraagstuk is van gewicht, en deze zal soms de keus doen vallen op een stelsel, dat minder der volmaking nabij komt, maar dat van de krachten eener gemeente niet al te veel vordert. En bij den ellendigen toestand, waarin de meeste steden op het gebied van den faecaliënafvoer verkeeren, zou het zeker niet gerechtvaardigd wezen, een redelijk goed stelsel af te keuren in afwachting van een beter, dat misschien nimmer door te voeren is. „Le mieux c'est l'ennemi du bien" is een spreekwoord, dat ons een waarschuwing moet wezen; laten wij *het goede* aanpakken als wij, door *het betere* te willen, misschien nog lang bij *het slechte* zouden blijven. Doch waar men ook toe besluit, het aannemen van een bepaald stelsel is noodig, en dat aangenomen stelsel moet consequent worden doorgevoerd met zoo streng mogelijk toezicht tegen ontduiken; anders zal de maatregel voor de verbetering van den gezoedheidstoestand geen doel treffen en wordt daarenboven de exploitatie naar verhouding veel kostbaarder.

De kwestie is opgeworpen, of een gemeentebestuur wel het recht heeft, aansluiting aan eenig stelsel te bevelen en zoodoende zich de afvalstoffen toe te eigenen, en men is aan het redetwisten gegaan over de vraag: Aan wien behooren de menschelijke uitwerpselen? Dit is vermoedelijk een dankbaar ontwerp voor spitsvondige rechtsgeleerden, maar in de praktijk behoeven wij ons, geloof ik, daarover niet warm te maken. In de verschillende Duitsche steden, waar bovenbedoelde voorschriften zijn vastgesteld, zijn nimmer processen er over gevoerd, wel een bewijs dat men in dezen zich weinig over zijn eigendomsrecht bekommert. Toch heeft men soms gemeend, dit bepaald in de verordening te moeten regelen. In het Ortsstatut van Posen van 9 Jan. 1886 vindt men deze bepaling: „Met den aanvang van den afvoer, gaat de eigendom der menschelijke uitwerpselen op de gemeente over."

't Is echter duidelijk dat de eigendomskwestie weinig afdoet. Men mag nu eenmaal in een beschaafde maatschappij maar niet met zijn eigendom uitvoeren wat men wil. Telkens wordt men in zijn vrijheid verkort ter wille van het algemeen belang. De overheid is dus zeker ook wel bevoegd voorschriften te geven die verhinderen, dat iemand de algemeene gezondheid benadeelt. Stelt zij nu gestrenge regelen omtrent het bewaren en vervoeren van afvalstoffen, dan zal vermoedelijk niemand achter blijven om zich bij het ingeerende stelsel aan te sluiten.

Behalve die eigendomskwestie heeft men nog de landbouwkwestie. Men heeft zich vroeger gouden bergen voorgesteld van den verkoop der verzamelde stoffen als mest; de compost was een tijd lang de voornaamste zaak van de geheele rioolkwestie. Liernur zelf ging hierin voor, en zijn weinig succes is waarschijnlijk voor een groot deel toe te schrijven aan zijn aaneenkoppeling van het rioleeringsvraagstuk met den landbouw. Met de voorgespiegelde voordeelen verdween ook het vertrouwen in hem en zijn stelsel. Neen, de landbouw moet er buiten blijven; wil deze de verzamelde stoffen koopen, des te beter, doch nimmer stelle men zich bij eenig stelsel, dat hygienisch goed is, financieel voordeel voor. In elk geval baseere men geen stelsel op den verkoop van onverwerkte stof. Men is dan geheel afhankelijk van de afnemers en zal daardoor geringe prijzen maken; voorts zal men een groot deel van het jaar de stoffen in het geheel niet kunnen kwijt raken, derhalve verzamelputten moeten aanleggen, welke den bodem en de atmosfeer verontreinigen, waar de stoffen het gistingsproces doormaken en zoodoende een deel van hun mestwaarde verliezen. Voor beperkte toepassing in bijzondere gevallen kan dat al weer geen kwaad; zoo b.v. bij het gesticht Meer-en-Berg; deze uitgestrekte inrichting heeft een soort primitief Liernurstelsel, dat de stoffen naar een groot reservoir voert aan de grens der terreinen, van waar de boeren uit den omtrek ze gaarne komen weghalen ter bemesting der duingronden. Doch dit te willen doorvoeren voor een stad of zelfs voor een dergelijk gesticht, dat minder gunstig gelegen is, zou niet dan schade opleveren, zoowel voor de beurs als voor de gezondheid. Wanneer men nagaat dat een mensch per jaar ± ½ M³. faecaliën oplevert en men dus, als alles verzameld werd, voor een stad als Leiden op ruim 20000 M³. stof zou moeten rekenen, begrijpt men dat voor die massa beer geen afnemers zouden te vinden zijn, tenzij men uitgestrekte heiden in de nabijheid mocht hebben, welke men in kultuur wenscht te brengen.

Men dient derhalve de verzamelde stoffen in zoodanigen vorm te brengen, dat zij gemakkelijk bewaard en vervoerd kunnen worden. Men heeft dus fabrieken noodig. Zullen deze echter niet al te nadeelig werken, zoo moeten zij verzekerd zijn van een geregelden toevoer der grondstoffen. Dordrecht kan als waarschuwend voorbeeld worden gesteld. Men had daar even als te Leiden bij wijze van proef in één stadswijk het Liernurstelsel ingevoerd en voor de verwerking der stof een poudrettefabriek ingericht. Echter was de stof van die éene wijk uit den aard der zaak niet voldoende om de fabriek geregeld in gang te houden, zoodat de exploitatie enorm duur werd en men eindigde met de fabriek te sluiten. Natuurlijk heeft men die Dordtsche geschiedenis weer als wapen tegen Liernur gebezigd, terwijl het alleen te wijten was aan de halfheid van den genomen maatregel. Nogmaals zij er op gedrukt, dat men een aangenomen stelsel consequent moet doorvoeren; doet men dit niet, zoo mag men stellig het onvoldoende der resultaten niet aan het stelsel wijten. Verplichte aansluiting van alle privaten aan het stelsel is noodig indien men tot een goeden toestand wil komen, en daardoor is het ook alleen mogelijk dat de kosten van een goed rioolstelsel niet te drukkend worden voor de gemeentelijke finantiën. Een fabriek als hier bedoeld, schijnt mij toe het meest t'huis te behooren in handen van particulieren; de risico welke er aan verbonden is, de relatiën welke moeten gezocht worden voor den verkoop, kortom de geheele aard dezer industriëele onderneming, maakt de exploitatie voor een gemeente nog al bezwaarlijk. Het wenschelijkst zou waarschijnlijk wezen, dat de verzameling der stoffen en de bearbeiding ervan in éene hand geschiedde; dat kan echter slechts bij het Liernurstelsel (en ten deele bij het tonnenstelsel). De maatschappij, welke daartoe een concessie van de gemeente zou ontvangen, zou de buizen leggen en de gemeente zou slechts te zorgen hebben voor den afvoer van het regenwater. De huiseigenaren of bewoners zouden de maatschappij een jaarlijksch bedrag betalen, even als dit geschiedt voor duinwater, en vermoedelijk zou de gemeente een dergelijke maatschappij ook finantieel moeten steunen, door subsidie, rentegarantie of anderszins. Een gemeente kan daar des te eerder toe overgaan, wijl het in den tegenwoordigen tijd niet meer aangaat de kwestie onopgelost te laten; iedere stad staat voor de vraag, hoe de faecaliën afvoer te regelen, en de oplossing daarvan zal altijd betrekkelijk zeer groote sommen vorderen; een bijdrage aan een maatschappij, welke die groote uitgave op zich neemt, zou vermoedelijk blijken voor een gemeente de goedkoopste weg te wezen, dien zij kan inslaan.

Ook de huiseigenaren kunnen geen gegrond bezwaar aanvoeren, eenige retributie te betalen, daar ook het ledigen van beerputten, het onderhoud der huisriolen, het gebruik van tonnetjes, geld kost; ja zelfs de meest primitieve manier die men in sommige achterbuurten van Amsterdam aantreft, dat vrouwen het tonnetje of de emmer komen ledigen, kost een stuiver per keer. Daarenboven heeft men bij het pneumatische stelsel geen waterclosets noodig, ook geen carbol of ander stankbezweerend middel; men zal mij toestemmen, dat daar een aanmerkelijke beparing in gelegen is, die echter niet gerekend wordt, omdat men eenmaal aan die uitgaven gewoon is.

Nu wij toch over kosten spreken, zullen wij hier eenige cijfers mededeelen, en gij zult er uit zien, dat niet alleen het Liernurstelsel duur is.

Voor het weghalen der faeces wordt door de huiseigenaren betaald:

te Dresden, Stuttgart en Bremen, gemiddeld *f* 2.40 per 1 M³.;

te Dusseldorp, Kassel en Neurenberg ± *f* 2 p. 1 M³.

Wanneer men nu rekent dat één persoon ± ½ M³. oplevert, en men een huisgezin op gemiddeld 5 personen stelt (wat zeker niet veel is), komt men op ongeveer *f* 50 per woning.

De bevloeiingsvelden te Berlijn leveren een jaarlijksch deficit op van 2.1 millioen mark; maakt per hoofd 3 Mk. of *f* 1.80 d. i. *f* 9 per gezin van 5 personen.

De fabriek te Essen kost jaarlijks per hoofd 1 Mk.

Het Amsterdamsch gemeenteverslag van 1885 geeft aan:

Liernurstelsel *f* 0.57 per jaar en per hoofd;
tijdelijke inrichtingen „ 0.82;
wisseltonnen „ 0.88.

Ieder stelsel vordert dus offers, en dat van Liernur niet meer dan een ander met behoorlijk geregelden afvoer.

Vergun mij, dat ik ten slotte met u naga, wat Leiden in zake het hier behandelde onderwerp voor geschiedenis heeft en wat hier te verrichten zou zijn.

Reeds meer dan 4 eeuwen heeft men over de verontreiniging geklaagd. Mijn even ijverige als bekwame voorganger, S. van der Paauw, geeft in zijn bekend *„Verhaal van de Middelen tot Verversching van het water in de grachten der Stad Leyden"* een overzicht van de pogingen om de verontreiniging tegen te gaan, waaruit wij een en ander zullen aanstippen:

11 November 1445 werd op boete van 12 schellingen

1) Historisch-kritische studien über das Liernursystem. Prag. 1886.

verboden afval en vuil uit fabrieken of neringen in de grachten te werpen en dit verbod werd in 1459 uitgebreid tot „drek of vuilnis uit stillen, secreten, putten enz.", op straffe van „twee uren lang, gesloten te staan op den blaauwen steen."

Dergelijke keuren werden herhaaldelijk gemaakt en vooral nam men strenge maatregelen tegen de volderijen en looierijen, welke als de voornaamste grachtvervuilers werden beschouwd.

Keuren echter hielpen weinig; het is altijd gemakkelijker verordeningen te maken dan ze te handhaven. Doch men liet het daar dan ook niet bij. Herhaaldelijk werden plannen beraamd en ook uitgevoerd om het grachtwater te ververschen.

Het eerste ververschingsplan werd uitgevoerd in 1592, en bedoelde de reiniging van de grachten gelegen tusschen Ouden Singel, Ouden Rijn en Rijn, allen, met uitzondering Mare, nu niet meer bestaande, als Marendorpsche Achtergracht, Paradijsgracht, Volmolengracht, Mirakelgracht en Dolhuisgracht. Door sluizen werden zij van de overige grachten afgesloten en bij het eind der Volmolengracht werd een paardenmolen, later een windmolen gesteld, welke het water door een duiker onder de vestgracht door naar de Slaagsloot voerde.

Op dezelfde wijze werden enkele jaren later de Voldersgracht, Papengracht en de Pieterskerkgracht verversch. Tevens dwong men het water van de Groote Meeren komende, door de stad te gaan, in plaats van rondom de stad. Die meeren aan weerszijden der stad gelegen gaven, ten gevolge der opwaaiing, een vrij aanzienlijken stroom; doch de daarop gebaseerde ververschingsmiddelen werden in 1614 reeds nutteloos, toen de Soetermeersche plas drooggemaakt en daardoor de stroom door Leiden vrij onbeduidend werd.

Na dien tijd heeft men nog vele werken uitgevoerd, veel geld uitgegeven, vooral tal van schitterende plannen gemaakt, doch zonder veel resultaat. Telkens doen zich de klachten over den stank der grachten op nieuw vernemen. De smalle grachtjes werden n l. grootendeels overwulfd of gedempt, doch de grootere bleven onzuiver, ondanks het verdeelen der stad in boezems, ondanks stadsmolens en molensloten en kostbare duikers. Eindelijk in 1793 besloot men de verschillende werken maar op te ruimen, als zijnde van geen nut. Intusschen bleef men steeds naar verbetering streven en v. d. Paauw verzekert, dat men in 1828 naar middelen ter grachtverversching zocht. Het duurde echter tot 1867, eer men ernstige stappen deed, toen men de heeren Conrad, v. Niftrik en v. d. W. Pietersen uitnoodigde, hunne meening over de middelen tot verbetering kenbaar te maken. Het rapport dier heeren verscheen in 1869 en concludeerde tot aanleg van een behoorlijk rioolnet met verzamelbassin en pompmachine, alles overeenkomstig het toen in opkomst zijnde spoelstelsel. Tevens zouden alle dwarsgrachten met uitzondering van Vliet en Heerengracht worden gedempt, en evenzoo de meeste achtergrachten als Levendaal en Binnenvestgrachten.

Aan deze voorstellen was nog in 1862 een plan van den ingenieur Beijerink voorafgegaan, dat met gebruikmaking der middelen, welke de tegenwoordige techniek aangeeft, eigenlijk een herhaling was van de oude werken, afsluiting der singels, oppompen enz., en waartegen de commissie ernstige bezwaren opperde.

Het plan der commissie werd op ongeveer *f* 500.000 begroot; het onderhoud der werken werd op *f* 4100 geraamd, waarbij echter, om tot de exploitatiekosten te komen, *f* 26.000 moet gevoegd worden, voor de zuivering van het verzamelde rioolvocht; maakt ± *f* 30.000. Voegt men daarbij de rente van het kapitaal en de afschrijving van een vernieuwingsfond, dan kan men de totale kosten per hoofd en per jaar op ± *f* 1.50 rekenen.

Dit plan had op zich zelf en gerekend naar den tijd waarin het gemaakt werd, zeer groote verdiensten, hoewel het de gewone gebreken van het spoelstelsel met zich voert; ware het uitgevoerd, de toestand van bodem, water en lucht zou ongetwijfeld aanmerkelijk zijn verbeterd. Doch men ging niet tot uitvoering over. Het Liernurstelsel deed van zich spreken en het Leidsch gemeentebestuur besloot tot een proef, welke uitstekend is geslaagd. De pneumatische inrichting werkt nu ongeveer 17 jaren, tot tevredenheid der aangeslotenen en zonder belangrijke stoornissen. In al die jaren kwam één verstopping voor, die opbreken op straat noodig maakte, zeker des te meer opmerkenswaard bij de velerlei voorwerpen, welke vooral in de mindere buurten in de privaten terecht komen.

Intusschen is de toestand in de overige wijken bij het oude gebleven, en blijft dringend voorziening vereischen. In 1887 heeft de gemeenteraad besloten, dat alle riolen in de openbare straat gelegen, als gemeenteriool zouden beschouwd worden; voorzeker een uitstekende maatregel, welke voorkomt dat de slechte toestand nog slechter wordt en een redelijk onderhoud der bestaande riolen waarborgt, doch een bepaalde verbetering van eenige beteekenis is er natuurlijk niet door te verkrijgen. Zelfs al vonden de stemmen weerklank, die opgaan om meer geld voor het onderhoud der riolen uit te trekken, zoo zoude de toestand toch niet veel beter worden, zoolang men niet eenig stelsel aangenomen heeft, en dus volgens een vast plan kan werken. Nu kan men slechts ieder riool op zich zelf verbeteren, zoodat er zoo min mogelijk verstoppingen voorkomen en de bodemverontreiniging wat minder wordt. Doch hoe beter die riolen, hoe meer stoffen er in de grachten aanlanden, en zoo lang er geen middelen beraamd zijn om die op flinke schaal te ververschen, zullen de 4 eeuwen lang geslaakte klachten, zich doen hooren.

En moet er dan een keus gedaan worden, zoo aarzel ik niet de invoering van Liernur's stelsel aan te bevelen. In 1874 werd door een zeer groot aantal van de notabele inwoners dezer gemeente, aan welks hoofd de hoogleeraren der geneeskundige faculteit stonden, een adres aan den gemeenteraad ingediend, waarbij de invoering van dit stelsel voor de geheele stad werd gevraagd. Dat adres verdient nog steeds de aandacht, ja de opgedane ondervinding verleent het nog meer kracht. Laten wij dus eindigen, zooals wij begonnen zijn, en ons aansluiten bij den wensch van den heer Kok, dat Leiden niet lang meer verstoken blijve van een behoorlijk rioolstelsel, kan het zijn, bij voorkeur het Liernurstelsel.

D. E. C. KNUTTEL.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

AFDEELING ARNHEM. 23 Januari 1889. Eenige programma's van de prijsvragen, uitgeschreven door de Afdeeling Amsterdam, werden ter beschikking der leden gesteld.

De Commissie bestaande uit de heeren Smijtink, Freem, Portheine en Hollenbach, ten vorigen jare benoemd om onderzoek te doen naar het verschil in uitkomst bij gebruik van rivier- of bergzand in metselspecien, zoomede omtrent mortel vermengd met fijne ongebloschte kalk, bracht bij monde van den heer Freem rapport uit. Hare bemoeiingen hebben echter tot geen ander resultaat geleid, dan om de overtuiging te krijgen dat het verkeerd is commissiën tot het doen van dergelijke proeven samen te stellen, indien aan deze geene belangrijke finantieele steun kan worden verstrekt. Op de door haar verkregen uitkomsten is dan ook niet het minste staat te maken, en leest men wat omtrent dergelijke proefnemingen wordt medegedeeld in het Bouwk. Weekblad N°. 47 van 24 Nov. 1888, dan zal men zulks begrijpelijk vinden.

De bibliothecaris bracht verslag uit omtrent de bibliotheek en deelde tevens mede, dat thans de nieuwe kast in gebruik is genomen, welke aan de Ambachtsschool werd vervaardigd naar het ontwerp door prijsvraag verkregen.

De heer Berghuis, directeur der Ambachtsschool met daaraan verbonden avondschool voor handwerkslieden, gaf als bijdrage: «Iets over hedendaagsche toestanden, vooral met het oog op den handwerksman en de nijverheid."

»Haast al te pikant is juist van pas,
Want zoo 't hier niet op 't kantje was
Dan was 't ook gauw
Weer wel wat flauw,"

is zijne inleiding, wetende dat hij wat overdreven zal zijn. Blijkbaar acht hij dit echter noodig en vertrouwt dat het ten goede zal worden gehouden.

Spreker vergelijkt nu die »goeden ouden tijd", waarin nog velen zich zoo gaarne vermeien, met den tegenwoordigen, — dien goeden ouden tijd, dien men in huis doorbracht, daar koffie- of bierhuizen slechts hier en daar werden gevonden, waar vader de heer en meester, de vraagbaak voor allen was. Een andere eeuw bracht een anderen geest. Thans voelt men geen leiband meer; thans zijn jongelingen, de school nog niet ontwassen, reeds leiders, bestuursleden in verschillende vergaderingen en clubs, en spreken hun oordeel uit, voor hun glas bier gezeten of over 't biljart gebogen. Volwaakte jonge menschen naar den tegenwoordigen tijd waren vroeger 15jarige kinderen; de tijden veranderen echter. Vroeger was één het hoofd, thans heeft men een Kamer van 100, misschien weldra een van 1000. Vroeger was één voor allen, thans ieder voor zich alles in allen. Vroeger waren er timmerbazen en hier en daar een architekt; later kwamen er bouwkundigen. Spr. is ook man van 't vak en is veel, zoowel practisch als theoretisch, werkzaam geweest, doch kan niet eens eene goede definitie geven van wat eigenlijk een bouwkundige is. Hij kent er toch, die als timmermansknecht, 't zij door huwelijk of erfenis, eenig vermogen kregen of in een zaakje werden gezet, dus uitsluitend een weinig practische bekwaamheid verwierven, en hij kent er, die met een hoofd vol theorie zoo pas de akademie of polytechnische school verlieten en als 't ware geen begrip hebben van de practijk — toch noemen beiden zich bouwkundige. De kwestie is intusschen in zooverre opgelost dat zich thans nagenoeg ieder, die zich maar in 't vak beweegt, architekt gaat noemen.

Of nu die »goede oude tijd" beter was dan de tegenwoordige, wil spreker niet uitmaken, maar dat er, vooral met het oog op den handwerksman en de nijverheid, nog veel te verbeteren valt, daarvan is spreker overtuigd. Die verbetering is echter niet te verwachten door de leuze »vrijheid en gelijkheid" der socialisten, noch door het voedsel geven aan de examen-manie, maar meer door ontwikkeling van kunstzin en goeden smaak in 't algemeen.

Toen het rijke Oosten nog zijne schatten naar hier zond, was alles goed, bij alle standen was weelde. Die tijd was echter niet te vertrouwen; er werd maar geproduceerd en men verkocht, doch de innerlijke waarde der productie verminderde en thans lijdt men daaronder. Die weelde-tijd heeft op alles en allen verslappend gewerkt en thans is men niet in staat de concurrentie van andere landen het hoofd te bieden. De regeering moet hier tusschenbeiden komen, doch wetten tegen den invoer helpen niet. Wij moeten strijden, en tot bevorderen van kunstzin en goeden smaak, ter verbetering van 't geen waarop wij thans het oog hebben gevestigd, zal wel een goed en algemeen ingevoerd teekenonderwijs, een eerste factor moeten zijn. Men denke echter niet dat het teekenonderwijs uitsluitend noodzakelijk is voor den handwerksman; vooral moet hier naar vermeerdering, en meer nog, naar verbetering worden gezocht voor de meergegoeden. Waar toch bij deze en de rijken het kunstgevoel en de goede smaak tot een minimum zijn beperkt, ontbreekt voor de industrie de noodzakelijkheid zich te ontwikkelen.

Spreker gaat verder na, wat men echter onder *goed* teekenonderwijs heeft te verstaan, en toont aan hoe aan de inrichting, waarvan hij aan het hoofd is gesteld, daarnaar wordt getracht. Een groot aantal teekeningen, aan die inrichting vervaardigd, is daartoe in het vergaderlokaal geëxposeerd, en waarlijk, men mag de beste verwachtingen koesteren.

Vervolgens besprak de heer Berghuis den vooruitgang in 't bouwkundig teekenen van de laatste jaren, in tegenstelling met de nuchtere opvatting van vroeger. Hij vreest echter, dat de zoogenaamde artistieke opvatting van sommige hedendaagsche teekenaars reeds weder op een vervaltijd doet wijzen. Evenzoo besprak hij, bij de hedendaagsche schilders, den geest van impressionisme, die, met verwaarloozing van de juistheid der teekening, hun kracht alleen en uitsluitend in kleuren zoeken. Wel is voor den schilder de kleur, het coloriet veel, doch zonder teekenen wordt de schilder gelijk aan een schrijver zonder taalkennis, — ook deze kan iets leveren dat oogenblikkelijk boeit, doch de groote taalfouten wekken toch walging. Ik overdrijf, zegt spr., doch denk daarbij aan den cirkelgang, waarbij alles opkomt, bloeit en vervalt; maar waar bij eene erkende grootheid hoort zeggen: »kennis brengt kunst achteruit", ziet hij eene overdrijving die ten gronde richt. Dien zooeven genoemden cirkelgang ziet spr. in alles; ook het onderwijs, in den ouden tijd tot nul gedaald, werd tot ongekende hoogte opgevoerd; slechts bij den klank van het woord stond alles klaar en waren alle middelen beschikbaar, en thans sukkelen wij misschien wel wat met die uitkomsten. Men leert nooit te veel, zeer zeker, maar onze maatschappij brengt velen tot verkeerd leeren. De ouders hebben leeren inzien dat de leerlingen moeten schoolgaan. Gelegenheid maakt genegenheid, en men moet in sommige gevallen wel met den tijdgeest meedoen en wel profiteeren van de gelegenheden, die gegeven worden. Na afloop der scholen zijn echter de leerlingen voor veel wat in hun stand zou passen, te oud, te geleerd of te hoog geklommen.

Verder zegt de heer Berghuis, dat men ons in 't buitenland veelijds laks noemt, en vraagt of daar niet veel waars in is. Zijn zaken aan den kant doen en te rentenieren, zelfs vóór men zaken heeft gedaan, is veler ideaal. Het jagen naar baantjes en zich al-dan op een door gunsten en gaven verkregen betrekking tusschen zijne stavende boorden te verheffen, is van velen een karaktertrek. Een groot aantal jongelingen ontbreekt alle vertrouwen in de toekomst. Het ongelukkige woord »overbevolking" is het schrikbeeld onzer eeuw, waarachter de luie zich verschuilt en de moedelooze alle kracht verliest. In die lakscheid zag spr. een ander gevaar, namelijk de opkomst van het zoogenaamde zwakkere geslacht. Hij juichte dit tot zekere hoogte toe, maar waarschuwde de jongelingen dit niet te ver te laten gaan. Worden de dames, zoo sprak hij ongeveer, door de lakscheid der mannen verplicht meerendeels voor zich zelve te zorgen, dan zullen zij zich daarvoor wel een werkkring scheppen. Zij toonen reeds door daden, dat zij dit willen en kunnen. In plichtsbetrachting en opoffering staan zij zeker vooraan, en waar 't op examens aankomt, spannen zij in den regel de kroon. Vindt men de jongejuffrouwen in gezelschap met onze jongelingen, dan is het soms, alsof men een trek van minachtend medelijden op haar gelaat ontwaart.

Verder behandelde spreker de moeielijkheid bij het oplossen der sociale kwestie, door dit alle verbetering van het *hoden* gevraagd wordt en gedeeltelijk wel gevraagd moet worden, terwijl dit bij elke regeling eerst grootendeels in de toekomst verkregen kan worden. Voor den ambachtsman en de nijverheid is het verval der gilden, in zekeren zin, ook te bejammeren, daar de handelooshеid van thans geheel met deugt. De werking van het leerlingstelsel, dat men als een gedeeltelijke terugkeer tot het gildewezen hier en daar tracht in te voeren, gaat spreker met belangstelling na, hoewel hij niet gelooft dat het opgang zal maken, daar het in strijd is met het tegenwoordige begrip van vrijheid. Toch zijn dergelijken stappen goed. De verheffing van het kunstgevoel en den goeden smaak door met zorg toegedienд teekenonderwijs, acht spreker de beste oplossing voor den tegenwoordigen toestand en daarom het teekenonderwijs niet alleen een landsbelang, maar ook een plaatselijk, — een belang voor elk individu, en waar hij daarbij denkt aan het feit dat aan zijn gemeentelijke

avondschool nog vele jongens zijn, die telkens verzuimen of van de vier avonden in de week slechts twee kunnen komen, omdat hunne patroons hun geen meerdere gelegenheid laten, daar doet hij een beroep op de vergadering om het plaatselijk belang dezer gemeente vóór te staan, door b.v. namens de Afdeeling de patroons per circulaire op te wekken, in deze verbetering te brengen.

Met deze opwekking tot deelneming in de belangrijke kwestie, eindigde de spreker eene rede, die waarlijk veel te denken geeft. De belangstelling en opmerkzaamheid der talrijk opgekomen leden geve hem de overtuiging, hoezeer zijn pogen wordt op prijs gesteld.

De opwekking aan het adres der patroons zal in overweging worden genomen, doch dadelijk werd besloten, dat de Afdeeling zich in contact zal stellen met de vereeniging »Handwerksbloei" om zoo mogelijk meer te gemoet te komen aan het beoogde doel.

(Wordt vervolgd.)

VEREENIGING »ARCHITECTURA" TE 'S GRAVENHAGE, 30 Januari 1889. De notulen der vorige bijeenkomst goedgekeurd zijnde werd, na het afdoen van eenige huishoudelijke zaken, het woord gegeven aan den heer K. Stoffels, die, volgens vroeger gedane belofte, eene voortzetting gaf van zijne lezing van 31 October '88, betreffende het werk van J. B. Kam, getiteld: *De versiering van onze woning*.

Was reeds de vorige maal in de behandeling van dit voortreffelijk werk veel belangstelling betoond dan was dit niet minder het geval. Het bevat dan ook zoovele goede wenken, op zulk eene aangename wijze ten beste gegeven, dat men zich als vanzelf aangetrokken gevoelt. Dit maal werd eerst behandeld dat gedeelte, waarin geweezen wordt op de waarde, die de geschiedenis voor ons heeft, en op welke wijze wij daaruit nut kunnen trekken, om daarna over te gaan tot de beschouwing van onze eigene, hedendaagsche woning, met al hare eigenaardigheden, met recht voortvloeiende uit den tijd, waarin wij leven, zoo geheel verschillende met die van vroegere dagen. Achtereenvolgens worden van de wanden, vloer en plafond onzer vertrekken de onderscheidene eischen, bij versiering daarvan, nagegaan en er steeds op gewezen dat niet altijd versiering juist veel behoeft te kosten; de hoofdzaak is: goede smaak, en daarmede kan men vaak, ook met geringe middelen, goede effecten verkrijgen.

Reeds vóór de opening der vergadering en in de pauze werd genoten van de kunstbeschouwing, bestaande in het werk van E. Baldus: *Palais du Louvre et des Tuileries*, hetwelk bereidwillig was afgestaan uit de bibliotheek van de Maatschappij tot bevordering der Nijverheid, berustende in het Museum te Haarlem.

Ook was ter vergadering tentoongesteld een Chineesche doek, met Oost-Indische inkt beteekend, welke doek een eigenaardig voorbeeld geeft van de kunst van dat genre. Deze doek was afgestaan door den heer A. J. Sander.

Onder dankzegging aan den heer Stoffels voor zijne lezing en aan de kunstgevers voor hunne bijdragen, werd de vergadering gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

In de te Dordrecht bestaande Vereeniging Diversa Sed Una, waar des winters van tijd tot tijd sprekers van naam optreden, hield eenigen tijd geleden prof. A. Pierson een boeiende improvisatie over kunst.

Dit onderwerp werd door hem ingeleid met te wijzen op een gezegde van prof. Moleschott, uitgesproken in het voorjaar van 1888 bij gelegenheid van prof. Donders jubileum. Prof. Moleschott, »hoogleeraar te Rome", voor dit alom gevierde feest van den vriend zijner jeugd overgekomen, had in geen 25 jaren Nederland bezocht. Hoewel hij in vele opzichten het oude Nederland terug vond was er toch iets dat hem bijzonder getroffen had, n.l. dat er veel gesproken werd over een onderwerp, vóór 25 jaren hier weinig aan de orde, »over *kunst*". Thans, zoo sprak de hoogleeraar, waar ik mij wend of keer wordt er over kunst gesproken, en het komt mij voor dat er weinig beschaafde kringen meer bestaan waar dit onderwerp niet behandeld of waar er niet over gedacht wordt.

Kunst en eene daarmede gepaard gaande kunstzin, zoo vervolgde prof. Pierson, wordt in onzen tijd hoog gewaardeerd en veelvuldig beoefend, terwijl daarenboven in tegenstelling met vroegere eeuwen de kunstenaar een veel hooger maatschappelijk standpunt heeft ingenomen. Zelfs in het renaissance tijdperk, toen de kunst zoozeer in aanzien stond, was de kunstenaar toch in vele opzichten slechts de dienaar van 't publiek, getuige de verhouding van Michel Angelo tot Paus Julius II. Ook het hedendaagsche spraakgebruik toont aan dat kunst en kunstenaars hoog geëerd worden. Wat spreken wij niet vaak in plaats van concertgebouw of schouwburg, van tempels der kunst, en hoe dikwijls hooren wij kunstenaars met den titel van priesters der kunst bestempelen. Die meerdere waardeering der kunst en der kunstenaars, zoo ging spreker voort, is zich beginnen te openbaren in de 2e helft der vorige eeuw, toen men een helderder begrip van het woord genie begon te krijgen. Tot voor dien tijd beteekende genie niets meer dan talent. Toen nu de zelfstandigheid van het genie was erkend, werd de kunstwetenschap geboren en zijn er met betrekking tot de kunst vragen ontstaan, die onwillekeurig belang moesten inboezemen. Men begon zich af te vragen, welke is de rangorde, de grens? Heeft de kunst dezelfde zelfstandigheid, dezelfde vrijheid als de natuur? Wat is het doel der kunst? enz.

Het verleden is zeer rijk aan kunstwerken, rijker dan de tegenwoordige tijd, doch de wijze van zien, de kunstwetenschap, is nauwelijks één eeuw oud en heeft grootendeels haar ontstaan te danken aan Johann Joachim Winckelmann.

Het bespreken van kunstwerken, het zich afvragen hoe en met welken uitslag heeft de menschheid het tot dusver gedaan, is alzoo van jonge dagteekening. Gedurende de twintig eeuwen die na Alexander de Groote verliepen, is ontzaglijk veel kunst voortgebracht, maar zeer weinig is er over kunst gesproken op eene wijze waaraan wij iets hebben. Zelfs het tijdperk der renaissance, toen de antieken uit den grond te voorschijn kwamen, is op dat gebied totaal onvruchtbaar geweest; immer en altijd ziet de toeschouwer zich zelf vóór alles, hij staat altijd tusschen het kunstvoorwerp. Winckelmann eerst begreep, dat de beschouwer van een kunstwerk zich de vraag moet stellen: welke plaats neemt het voorwerp in, in de geschiedenis der kunst van het volk waarmede wij ons bezig houden? Hier is geen sprake van een plaatsen van toeschouwer tusschen kunstwerken. De vraag: vindt ge dit nu mooi, is voor Winckelmann volkomen ongepast, hetgeen spreker op uitmuntende wijze toelichtte met den Hercules Farnese. De kunstgeschiedenis alzoo leert ons het geheim van de schoonheid ontsluieren die in een kunstwerk ligt opgesloten. Als eerste voorwaarde echter om daartoe te geraken, om tot de ziel van het kunstwerk door te dringen, na te gaan wat de kunstenaar ons heeft willen laten zien, dienen wij zelf een zieleleven te bezitten.

Het behoeft wel niet gemeld te worden dat deze, met den gloed der overtuiging uitgesproken rede, met warmte werd toegejuicht en dat het dankbare auditorium van begin tot eind met de meeste aandacht en inspanning den spreker volgde. B.

Te 's Gravenhage is na langdurige ongesteldheid overleden de heer J. W. Witsen Elias, hoofd-ingenieur bij den aanleg van Staatsspoorwegen.

Verschendene jaren woonde de overledene te Groningen, waar hij tot lid van den Raad werd verkozen. Bij een der laatste vacaturen werd hij ook te 's Gravenhage in den Raad aldaar gekozen, maar had wegens ongesteldheid nog geen zitting kunnen nemen.

Op Dinsdag 12 Februari a. s. zal te 's Gravenhage een vergadering worden gehouden van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs.

Aan de orde zijn de volgende voordrachten:

Mededeeling van den heer A. J. Voorduin, omtrent aanwending van paalfundeeringen, naar aanleiding van die van den heer J. Gosschalk, met betrekking tot het beproeven van een heipaal.

Mededeeling van den heer J. F. W. Conrad, betreffende de slagdrempeldiepte der te IJmuiden te bouwen schutsluis.

Nadere mededeelingen van den heer A. Huet over het rendement van stoomketels.

In de op 30 Januari j.l. gehouden zitting van den Gemeenteraad van Amsterdam werd de behandeling voortgezet van het rapport der Commissie van praeadvies over den aanleg van nieuwe tramwegen (de heer Pijnappel nam zijn ontslag, en de heer Van den Wall Bake werd in zijne plaats benoemd), en werd Punt II: »Den aanleg der Oostelijke lijn van het rapport der Raadcommissie van 24 Juli 1886 wenschelijk te verklaren", met 34 tegen 2 stemmen (die van de heeren H. S. van Lennep en Conինck Westenberg) goedgekeurd, nadat de bepaling omtrent de richting der lijn (Hoogte Kadijk, Centraal-Station, N. Z. Voorburgwal) door de Commissie was teruggenomen.

De tegenwoordige eigenaar van het slot Teilingen bij Sassenheim, de heer Jhr. van Teylingen van Kamerik te Utrecht, heeft dit kasteel aan den Staat ten geschenke aangeboden, daar de Regeering reeds sinds geruimen tijd den wensch koesterde om eenige zeer noodige herstellingen aan te brengen, die het aloude gedenkteeken (begin XIIIe eeuw) voor ondergang moeten behoeden.

J. KROON Rz. Fabriek van Lattenweefsel voor Plafond- en Wand-bepleistering. **Buiksloot.**

STOOMHOUTZAGERIJ en PAKKISTENFABRIEK

Eervolle vermelding op de Tentoonstelling van Bouwmaterialen te Groningen 1886.

5195 ASPHALTDAKPAPIER, ASPHALTWERKEN.

„CABOLINEUM."

Monsters, circulaires en attesten op aanvrage franco.

Boeken over Bouwkunst, Ornament, enz.

W. P. VAN STOCKUM & ZOON, te *'s Gravenhage*, zullen verkoopen op den 16—25 Februari a. s., eene uitgebreide verzameling boeken, waarvan het Tweede gedeelte bevat vele belangrijke werken over:

Bouwkunst, Kunstindustrie, Ornament, Decoratie, Meubels, Metaal en Glasindustrie, Venetiaansch Kantwerk, Plaatwerken, enz.

De catalogus hiervan is op aanvraag te bekomen. 5196

Bij **J. G. BROESE**, te *Utrecht* is verschenen:

GEMEENTE REINIGING.

Eene vraag van den dag,

beschouwd en toegelicht door:

G. VAN OVERBEEK DE MEIJER,

Hoogleeraar aan 's Rijks Universiteit te Utrecht. 5197

Prijs f 1.25.

The St. Pancras Iron Work Company, London.

FABRIEK

voor Stal-Inrichtingen

5198 EN

Stal-Benoodigdheden.

IJzeren Trappen

van solide constructie tot concurreerende prijzen.

Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE.

Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam, 1884.

Agenten voor Nederland en de Kolonieën

STAAL & HAALMEIJER,

36. Derde Weteringdwarsstraat,

AMSTERDAM.

alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.

Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

5199 **JAN VAN DER POT,**

Scheepmakershaven N°. 3 (Punt.) — ROTTERDAM.

De eenige Kyaniseerinrichting waar ook des winters wordt doorgewerkt.

Het **Kijaniseeren** is het eenige afdoende middel tegen *verrotting* en *zwam*. De inwerking geschiedt geheel reuk- en kleurloos. Desverlangd bijlevering van hout.

Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend,

van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.

BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en vrachten. **KUNSTGRANIET systeem Pétitjean.**

Prospectussen en prijscouranten worden opaanvraag franco toegezonden

Gelieve op Voornaam en Adres te letten.

W. F. WEIJNTJES,

Singel 514 h/h Koningsplein **Amsterdam.**

Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.

Agent voor **Minton Hollins & Co.** *Stoke upon Trent*,
„ „ **A. Jüntges** te *Crefeld*.

Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 5200

ONTVANG- EN BETAALKAS

***Doelenstraat* 22.**

Gewijzigde Deposito Conditiën.

De Rentevergoeding bedraagt voor gelden gegeven:

met één dag opzegbaar . . . 4 pCt.
met tien dagen „ . . . 1½ „

voor **bedragen boven f 5000** — of die op langeren termijn gegeven, wordt **hoogere** rente vergoed, volgens overeen te komen condiciën.

De Vennootschap belast zich voorts: met **bewaring van waarden** per 5 of per 6 maanden en met **administratie** van Effecten en Prolongatiën.

De betrekkelijke reglementen zijn gratis verkrijgbaar.

Amsterdam, 2 Februari 1889. 5203

AMERIKAANSCHE

Hydraulische Liften

DER

American Elevator Company,

voor **Hotels, Ziekenhuizen, Kantoor- en Fabrieksgebouwen;**

munten uit door:

Volkomen zekerheid,

Eenvoudigheid van Beweging,

Weinig watergebruik en onderhoudskosten, Geruischlooze gang,

Onafgebroken goede werking.

Vereischen geen boring in den grond,

in werking te zien,

4 in het Nieuwe Ziekenhuis, aan den Coolsingel, te *Rotterdam*,

in het Diaconessenhuis, *Arnhem*,

in het Hotel du Passage, *Amsterdam*.

Generaal Agenten:

FRED. STIELTJES & Co.,

Keizersgracht 745

5201 *Amsterdam*.

5204 **PUI-SPIEGELGLAS**

HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFF.

ROTTERDAM.

G. J. Vincent & Co.

Kunstsmeden,

SCHIEDAM.

ZILVEREN MEDAILLE, Wereld Tentoonstelling Amsterdam 1883.

GOUDEN MEDAILLE, Antwerpen 1885

Specialiteit in gesmeed IJzeren Hekken, Fijne smeedwerken, Dakversieringen, Deurvullingen, Ornamenten enz.

Steeds voorhanden GESMEED IJZEREN PAARDEN RUIVEN. 5205

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE

Haaften aan de Waal.

Machinale Steenfabriek met Ringoven, (5202)

levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur tegen sterk concurreerende prijzen.

PHOTOLITHOGRAPHIE.

De ondergeteekenden bevelen zich bij Heeren Architekten aan tot het reproduceeren hunner

Plannen, Teekeningen, enz.

Prompte aflevering en billijke condiciën. 5206

WEGNER & MOTTU.

Rokin 138.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

AANBESTEDING. 5187

(VERNIEUWINGSFONDS Staatsspoorwegen).

Op Dinsdag den 19den Februari 1889, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, zal:

Bestek N°. 129.

Leveren en inkopen van eiken-houten dwarsliggers ten behoeve van het vernieuwingsfonds der Staatsspoorwegen.

Bestek N°. 132.

Levering van eiken wisselhout en eiken brugliggers ten behoeve van het vernieuwingsfonds der Staatsspoorwegen.

De besteding geschiedt volgens art. 13 reso. a. t. 12 van de bestekken.

De bestekken liggen van den 28sten Januari 1889 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan de bureaux van de Heeren Sectie-Ingenieurs W. J. KLERK DE REUS te *Meppel* en H. L. BEUNKE te *Breda* en zijn op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van / 0.50 per stuk.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken).

UTRECHT, den 28sten Januarij 1889.

AANBESTEDING. 5188

Op Dinsdag den 12den Februari 1889, des voormiddags ten *elf* ure, zal door het R. K. Bestuur der Mariaschool te 's Gravenhage, worden AANBESTEED:

Het bouwen van Bewaar- en Leerscholen met Kapel-gebouw en Religieusenhuis.

Het Bestek met 6 Teekeningen zijn tegen betaling van / 3.—, verkrijgbaar gesteld bij de Gebrs. J. & H. VAN LANGENHUYSEN, boek- en steendrukkers te *'s Gravenhage*.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen bij den architekt NICS. MOLENAAR te *'s Gravenhage*.

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH,
BOCH FRÈRES
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 5189

JAN HAMER. — AMSTERDAM.

Kantoor: Marnixstraat 402, bij het Leidscheplein.
GEBOUW PERMANENTE TENTOONSTELLING VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. 5190

Vertegenwoordigt F. WITTE, Berlijn.

OUDSTE FABRIEK VOOR HYDRAULISCHE en HANDLIFTEN.
Alleen in Duitschland meer dan **1000** *Liften geplaatst.*

LIFTEN voor Stoom, Hand- en Waterkracht.
voor Personen, Goederen, Spijzen, enz. enz.

Adressen van hier te lande geplaatste *Personen-* en anderen *Liften* worden op aanvrage verstrekt. *Modellen* voorhanden.

KELLEY & C°., Londen
Geschilderd en gebrand Glas, geschilderde Tegels enz. enz.

Monsters voorhanden

BOYLE's Ventilator's MILDE's Telephonen.
CARRE's Waterleidingen voor gebouwen enz. enz.

DE LINT & C°. Rotterdam.

Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te Londen,
leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,
MARMER-MOZAIEK en
TERRAZZOVLOEREN,
alsmede 5191
— GLASMOZAIEK —
Zestien Bekrooningen.

Parquets-en-chêne sur bitume hydrofuge

N. GOURGUECHON — PARIS.

Verkrijgbaar in de maten van **30—50** cM. lengte,
6—11 cM. breedte, **35** cM. dikte.

Behalve **lageren prijs,** bieden deze parketvloeren, boven de andere soorten, de volgende voordeelen aan: **Ondoordringbaarheid voor vocht. Weering van geluiden** (kraken) en **ongedierte. Grootere duurzaamheid,** omdat het hout uit één stuk bestaande, verder kan afgesleten worden. 5192

Représentant voor Nederland, **EMIL MOHR, 19 Prins Hendrikkade, Amsterdam.**

NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY L^TD. LONDON.

Exploitatie der Mijnen van de Val Travers.

FABRIEK TE **AMSTERDAM** Boltweg No. 3.

NATUURL. ASPHALT VAN **VAL DE TRAVERS** ZWITSERLAND.

Gecomprimeerde Asphaltwegen en dito Dorschvloeren, Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Houtvloeren, Keiders, Kolf- en Kegelbanen, Winkel en Magazijnvloeren, Gangen Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.

Zindelijk Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend
Asphalt speciaal tot wering van vochtige muren.

Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren het aan kantoor der fabriek, Boltweg 3, *Amsterdam*. 5193

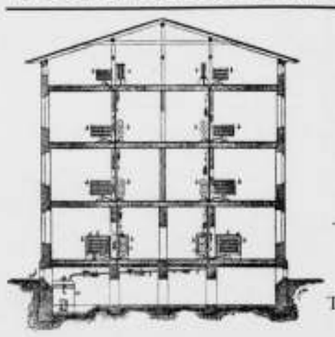

PATENT CENTRALE VERWARMING EN VENTILATIE,

Sytseem BECHEM & POST.

TE HAGEN, (WESTPHALEN.) 5194

Zelfreguleerende Stoomverwarming onder lage drukking met ventilatie,

— VRIJ VAN 'SRIJKS BEPALINGEN OP HET STOOMWEZEN. —

Vertegenwoordiger D. S. M. KALKER, Amsterdam.

Telegram-adres **KALKER-IJZERWAREN AMSTERDAM.** Telephoon N°. **352.**

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

9 FEBRUARI 1889.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C.: HENRY HEMANS & C°.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. / 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD: — Maandelijksch overzicht. — Verantwoordelijkheid van technici. — Verslagen van de vergaderingen der afdeelingen Arnhem 23 Januari en Leiden 31 Januari 1889. — Prijsvragen. — Binnen- en buitenlandsche berichten. — Boekaankondiging. — Afloop van aanbestedingen.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden.

MAANDELIJKSCH OVERZICHT.

Als men de buitenlandsche technische tijdschriften doorsnuffelt, dan wordt daarin veel gevonden wat waard is in wijder kring hier te lande bekend te worden. Het eene onzer bladen geeft wel is waar een enkel nieuwtje onder buitenlandsche berichten, het andere een droge opsomming in weinige regels van „inhouden van tijdschriften", maar in beide gevallen zijn de mazen van de zeef te groot.

Deze overwegingen hebben tot het denkbeeld geleid om maandelijks voor het Bouwkundig Weekblad een soort van causerie, een praatje, samen te stellen, zooveel mogelijk in 't kort datgene bevattende wat van eenig belang kan zijn voor den lezer en geput is uit buitenlandsche vakbladen. Dit sluit natuurlijk niet uit, dat zeer belangrijke onderwerpen op uitgebreider wijze kunnen worden behandeld.

Het eerste dezer opstellen wordt den lezer hier aangeboden, in de hoop dat het moge bijdragen tot de belangrijkheid van den inhoud van dit blad.

In een vrij omvangrijk geschrift van den „Mittelfränkischen Architekten und Ingenieur Verein", werd zeer onlangs eene zaak behandeld die op de belangstelling kan rekenen van alle kunstvrienden. Deze is het bedreigde bestaan van de schilderachtige omwalling der stad Nürnberg. Door een gelukkige samenloop van omstandigheden zijn die walmuren tot voor een tiental jaren nog vrij uitgebreid behouden gebleven; hun geheel vormde een geschiedkundige merkwaardigheid en wijst ook thans nog op zeer veel schoons. Is het dus een wonder dat velen dien ouden toestand behouden wenschen, óf wel om de schilderachtige schoonheid, óf als gedenkstuk der middeleeuwsche kracht van den burgerstand, als een stukje van nog in onzen tijd voortlevende geschiedenis? Neen, zou men zeggen. En toch zijn er, die de oude stad willen berooven van een harer grootste aantrekkelijkheden.

Sinds het begin dezer eeuw is haar aantal inwoners verviervoudigd; de eischen van verkeer tusschen de oude stad en haar nieuwe voorsteden veroordeelen de oude walmuren als hinderpalen van ontwikkeling. Daardoor zijn reeds verschillende, zelfs twee der schoonste gedeelten als offers gevallen, terwijl nog grootere veranderingen te wachten zijn. Op grond van dezen toestand en de tot nu toe opgedane ondervinding scheen het de genoemde vereeniging raadzaam om te onderzoeken, hoe het mogelijk zou kunnen zijn, het verlangen naar beter verkeer in overeenstemming te brengen met het behoud van zooveel mogelijk der oude werken; en daar hierbij geen eenzijdig standpunt mocht worden ingenomen, wilde men onderzoeken wat desnoods in de plaats zou moeten komen van de geslechte walmuren. Dit laatste had echter het stadsbestuur ook vroeger kunnen overwegen, daar dan niet, zooals nu, met weemoed aan den ouden toestand behoefde te worden gedacht.

Uit den raad, dien de Vereeniging geeft, kan intusschen leering worden getrokken, en daarom vermelden wij eenige hoofdpunten daarvan.

Een met name genoemd gedeelte der stadsmuren en grachten moet behouden blijven, en alle wijzigingen of noodzakelijke verbeteringen voor het verkeer moeten uitgevoerd worden in den stijl der vestingwerken. Al

wat echter verder gaat dan het hoogst noodige, moet vermeden worden.

Geen doorbreking van stadsmuren mag breeder zijn dan de straat die er op uitmondt.

Met betrekking tot een ander gedeelte, waar reeds vele muren zijn geslecht, wordt voorgesteld een in perspectief uitgewerkt bebouwingsplan te ontwerpen, met een ringstraat, door welke niet gezondigd behoeft te worden tegen het karakter der oude stad, noch tegen de eischen van het verkeer. Daarbij is rekening te houden met merkwaardige gedeelten.

Het stadsbestuur moet zich in tijds verzekeren van den invloed dien het zal mogen uitoefenen op het uiterlijk der gebouwen. Er worden daarvoor twee middelen aan de hand gedaan: *a.* de rooilijn achter de stadsmuren op stadseigendom aan te wijzen, zoodat vóór de huizen aan de nieuwe ringstraat bouwgrond van de stad moet worden gekocht; *b.* de aldaar aanwezige vestingmuren niet eerder te slechten, dan wanneer alle eigenaars daar ter plaatse zich bereid hebben verklaard, hunne gebouwen te gelijker tijd volgens het plan van de ringstraat te verbouwen.

Voor het maken van een plan voor de ringstraat en de veranderingen in gedeelten der walmuren, moeten prijsvragen worden uitgeschreven, minstens voor Nürnbergsche architekten en ingenieurs.

Nu mag men over deze raadgevingen denken zooals men wil, zij zijn toch zeker waard in voorkomende gevallen nader onderzocht te worden. Het streven der vereeniging moet ook gewaardeerd worden, vooral wijl zij de heftigste tegenstanders tracht te verzoenen.

Moge Nürnberg er wel bij varen, en althans een gedeelte der door een geheele wereld bewonderde schilderachtige plekjes nog tot een ver nageslacht komen.

Als van zelf denken wij hier aan onze vaderlandsche steden, waar reeds veel, ook door opoffering van vestingen, verwoest is geworden. Veel kan nog gered worden uit de handen der egalisatie-mannen, wier woede soms grenst aan die van onze schoonmaaksters; zoo te Maastricht. Evenwel is daar ter plaatse ten minste een gedeelte van den walmuur bij de gesloopte St. Pieterspoort behouden en in de uitbreiding opgenomen. Het is het oudste gedeelte waarvoor men eerbied had. Wellicht zou het wenschelijk zijn geweest, de nieuwe daar aangelegde vijver-partij met grasveld wat minder netjes en minder correct volgens een teekening te hebben aangelegd, daar dan oud en nieuw niet zoo in tegenspraak zouden gekomen zijn. „Auwt bij auwt en jonk bij jonk" is een echt Maastrichts gezegde, dat zelfs het onderwerp is geworden van een zeer bekend tooneelstukje. Dat had bij den aanleg eens overdacht kunnen worden. Voor wat overigens nog te redden is vertrouwe men op den noodigen eerbied.

De eischen van het verkeer hebben heel wat kwaad gedaan. Met weemoed denkt men aan zoo vele typische stadsgezichten, o. a. dat op Amsterdam van af den overkant, nu de spelende silhouet gedeeltelijk achter een spoorwegdam met telegraafpalen om de zoo en zooveel meter verborgen ligt. Welk een schat van stadspoorten b. v. zijn te Leiden, Groningen, Dordrecht, Haarlem, enz. enz. voor dat groote woord gevallen. Hier en daar flikkert nu wel eens een vonkje van verdriet en berouw op, nog aangewakkerd bij feestelijke gelegenheden wanneer de houten getimmerten van groote illuminatiestukken voor een dag of wat het verledene in 't geheugen terugroepen; maar dan is het te laat voor het „'t is toch eigenlijk schande".

Er begint voor 't oude wel iets meer gevoel van eerbied te ontstaan, maar erg diep is het nog niet doorgedrongen. Dit laatste kan men te Dordrecht waarnemen, waar verschillende oude geveltjes met ijskoud blauwe of giftig geele olieverf worden bestreken. Welk een domme schenderij!

In 't algemeen zal er nog veel moeten worden gedaan om een groot gedeelte van het publiek meer gevoel voor werkelijk schoon in te prenten. Zoo zou het wel gewenscht zijn om leerstoelen aan alle universiteiten te stichten, voor kunstgeschiedenis en schoonheidsleer. Ook zouden in de vergaderzalen van land en gemeente wat meer mannen gevonden moeten worden, die degelijke begrippen over kunst hebben. In onze volksvertegenwoordiging vinden wij al zeer weinig aesthetici en technici, in de Eerste Kamer worden zij, dank zij de laatste liberale eischen voor het lidmaatschap van dat lichaam, ook bijna niet verlangd. Rechterlijke ambtenaren schijnen het summum van verstand te vertegenwoordigen. Ook in andere landen heerscht dit denkbeeld, b. v. in Oostenrijk. Eerst op 1^e^ Januari j.l. werd dombouwmeester Fr. von Schmidt in het Oostenrijksche Herrenhaus beroepen, nadat er gedurende lange jaren geen technicus was gezien. Noch in den Pruissischen Rijksdag (behalve de ingenieur Münch), noch in den Landdag heeft een technicus-zitting. In Würtemberg is het daarentegen beter, waar de heeren Leibbrand en von Schlierholz, beiden Oberbaurath, en Rapp en Vogler, beiden Oberambtsbaumeister in de Kamer der afgevaardigden zitting hebben. Over 't algemeen echter schijnt nu eenmaal iemand, die duchtige studiën als architekt of ingenieur achter zich heeft, minder geschikt te worden geacht voor vertegendiger, dan een man die bij het geschreven recht zweert, hoewel soms zonderlinge conclusiën uit wetten worden getrokken, tenminste zulke waarover gewoon gezond verstand verbaasd opkijkt. In de praktijk van het bouwvak heeft men dan ook vaak liever te doen met arbiters die als „goede mannen" uitspraak doen, dan met rechtsgeleerden.

Maar, vergeten wij niet, dat technici nu eenmaal de zondenbokken zijn. Wanneer de eene rechtbank het vonnis van de andere vernietigt, dan denkt er niemand aan de door de laatste afgekeurde beslissing te veroordeelen. Maar .... als de bouc émissaire, liefst opgetuigd als architekt, voor de heeren komt, dan weet iedereen wat te zeggen. Nog onlangs was er zulk een dankbaar onderwerp. In 't begin dezes jaars namelijk vond men in buitenlandsche bladen, die weder de stof voor de binnenlandsche leverden, allerlei gebreken opgesomd van het nieuwe Burgtheater te Weenen en, vergis ik mij niet, met een soort van Schadenfreude wat den architekt betrof. Toeschouwers die niets konden zien of in een tochthoek zaten, hadden hun abonnementen al opgezegd, de inrichting der tooneelmachineriën deugde niet, de accessoires evenmin, enz., en van alles was schuld de bouwmeester, Baron von Hasenauer. Dit klagen werd zoo erg, dat het bestuur van den schouwburg eindelijk een verklaring openbaar heeft gemaakt, dat dien bouwmeester geen schuld kon worden gegeven, daar hij de plannen van Semper moest volgen en bovendien op allerlei strenge voorschriften had moeten acht geven. Des bouwmeesters rechtvaardiging zal men nu spoedig

kunnen lezen in een reeds aangekondigd geschrift. De grootste tegenstand vinden de vleugelgebouwen 1), die oorspronkelijk echter een andere bestemming hebben gehad.

Nog een staaltje van wat een architekt al zoo te wachten staat, is het volgende. De Fransche gedeputeerde Barré is in de Kamer opgekomen tegen de wijze waarop de architekt Corroyer de kerk van den Mont Saint-Michel restaureert; dit moest meer in republiekeinschen geest plaats hebben en meer in dien der bewoners. En de heer Corroyer, nu 15 jaar architekt van den Mont Saint-Michel, een man wat dat werk betreft zeker muri dans le sérail, werd na dat protest eenvoudig ontslagen door den directeur des Beaux-Arts, niettegenstaande eminente mannen op 't gebied der kunst zijne inzichten voor de beste houden. Nu bestreden, door mannen die geen autoriteiten op 't gebied van kunst zijn, wordt de zondebok de woestijn ingedreven. Architectuur gaat echter up and down met de politiek in Frankrijk, straks wordt een architecture de la boulangerie afgekondigd.

Het vak van den architekt is ook een zeer moeielijk en toch ondankbaar vak. Verbetering is daar niet in gekomen sinds de bouwverordeningen, die handen en voeten binden en bovendien allen gebreken hebben. Hiervoor pleit zelfs de nieuwe Berlijnsche verordening, die in enkele deelen zoo onpraktisch en onvolledig blijkt te zijn, dat het oprichten van vele bouwwerken in het afgeloopen jaar er door vertraagd is geworden. In acht gevallen moest de rechtbank tusschen beiden komen. Ook de verantwoordelijkheid voor ongevallen is een steeds opduikend schrikbeeld. Men zal zich herinneren, dat korten tijd geleden een ongeval plaats had bij het bouwen van het stedelijk ziekenhuis te Berlijn, en de Regeeringsbouwmeester Hiller en de metselaarsbaas Siber tot een gestrenge straf werden veroordeeld. In hooger beroep is die straf bevestigd, zoodat niets anders overblijft dan Koninklijke genade in te roepen. Daar nu volgens de zienswijze van alle technische kringen de gevischte straf buiten verhouding zwaar is, zal het verzoek om genade ondersteund worden door de vakgenooten van de veroordeelden. De Berlijnsche stedelijke regeering heeft zelfs door een zeer bekend ingenieur proeven doen nemen, en uit deze en het daarover verschenen rapport moet duidelijk blijken, dat de door den architekt voorgestelde constructie goed was. Bij de uitvoering schijnt echter niet met de vereischte oplettendheid te zijn gewerkt. Waarom de architekt nu toch gestraft wordt, is niet duidelijk. Hij is toch niet alomtegenwoordig?

Over den bouw van den Dom te Berlijn kan nog niets met zekerheid worden medegedeeld; de architektenwereld wenscht daarvoor een prijsvraag, maar het heeft allen schijn alsof het niet daartoe zal komen. Toch is het te wenschen, dat de Landdag letten zal op die wenschen en bovendien een voor uitvoering bestemd ontwerp vooraf aan een duchtige beoordeeling der Akademie des Bauwezens zal onderwerpen; ook is het te hopen, dat die Dombouw geen geschiedenis krijge als de Amsterdamsche Beurs, maar zich zoo geleidelijk zal ontwikkelen als het groote vraagstuk van Milaan. De beste afbeelding naar het bekroonde ontwerp van Giuseppe Brentano is in de aflevering van 17 Januari j.l. van het Zeitschrift für Bildende Kunst verschenen. De nieuwe gevel zal in nauw verband met de overige deelen van de kerk staan, en de vijf schepen, wat hun hoogte en breedte betreft, spreken in den gevel; het middenschip vooral vertoont prachtige verhoudingen en is rijk versierd, onder meer met een fraaien hoofdingang en hoog opstrevenden puntgevel.

Niemand zal ontkennen, dat de jeugdige Brentano een meesterwerk heeft geleverd. Met eenige spanning wordt natuurlijk het houten model verwacht, dat hij in den loop van dit jaar moet afleveren. Italië heeft intusschen de verdiensten van den meester erkend, de regeering sloeg hem onlangs tot ridder.

In Milaan zijn aller oogen gevestigd op den Dom, in Napels op de groote werken in de oude stad, in Parijs op den Eiffeltoren, en in geheel Duitschland op een litterarisch vraagstuk, tevens natuurlijk architectonisch. Over die laatste zaken zij hier nog het volgende medegedeeld.

Eenige jaren geleden werd Napels bezocht door een vreeselijke cholera-epidemie. De staat, de provincie en de stad hebben daarna milde bijdragen geleverd, om het meest geteisterde gedeelte te kanaliseeren en de arme bevolking betere en gezondere woningen te verschaffen. In dit jaar nu zal het werk beginnen, over een grondvlak van 980.687 M². Over een oppervlak van 800.154 M². worden de huizen afgebroken, terwijl 180.533 M². bouwgrond worden opgehoogd. Deze 800.154 M². bestaan uit 405.306 M². met huizen bebouwd, tegen 261.054 M². onbebouwden grond en slechts 138.794 M². straten. Na de sloping zullen die 800.154 M². aldus worden verdeeld: 375.697 M². voor huizen (met inbegrip van tuinen enz.) en 424.457 M². voor straten. Terwijl nu alzoo de straten en pleinen 34 % van dit stadsgedeelte in beslag nemen, zal dit bij den nieuwen toestand 64 % worden; terwijl thans 1610 menschen per hectare aldaar wonen, wordt dit getal verminderd tot 700. De toestand der oude, thans omver te halen stad en de uitgebreidheid van het werk worden nog duidelijker door de volgende cijfers: 127 straten en stegen worden verbreed; van 527 blokken huizen, worden 391 blokken geheel en 136 gedeeltelijk afgebroken, waardoor 144 straten en stegen verdwijnen; 62 kerken en kapellen vallen mede als een offer aan de gezondheid van het volk. Hij die Napels — ook wat dit gedeelte betreft — kent, betreurt het verdwijnen dezer buurten niet, hoe karakteristiek zij ook zijn, want het karakter was dat van verregaande vuilheid. En zoo was de toestand in stegen, soms niet meer dan één meter breed, die in den zomer wel koel waren, maar slechts omdat geen zonnestraalte er in kon doordringen.

De Eiffeltoren nadert zijn voltooiing. Men weet, dat de inrichting voor de bestijging heel wat gemoederen in beweging heeft gebracht. Oorspronkelijk was men voornemens, volgens het patent van een Zweedsch ingenieur een vijfraderigen wagen te maken, die langs een schroeflijn zou worden opgetrokken. Bang zijnde voor de schokken waarmede de voortbeweging zou plaats hebben, heeft men echter dit systeem laten varen, en een ander aangenomen van den franschen ingenieur Léon

1) Men zie de beschrijving met plattegrond in het *Bouwkundig Weekblad* N°. 44 van 3 Nov. 1888.

Edoux, berustende op de werking van hydraulische kracht. Zijne lift moet een weg afleggen van 160 M., in twee gedeelten van 80 M., zoodat twee plungers noodig zijn, die met gegoten ijzeren mantels omgeven worden, om doorbuiging door winddruk tegen te gaan. De beide liften hebben twee kabels; breekt de eene, dan brengt de andere den toestel tot staan, met behulp van de verdere veiligheidstoestellen. Stijgt de eene dan daalt de andere, zoodat men, 80 M. gestegen zijnde, op een daartoe ingericht balkon in de andere lift moet overstappen. Elke lift biedt ruimte aan voor 60 personen. Het water voor de krachtontwikkeling bevindt zich in een op de hoogste verdieping geplaatst reservoir, dat door pompen gevoed wordt met het reeds verbruikte water. De weg van 80 M. wordt in 2 minuten afgelegd. Deze lift brengt de bezoekers tot op de derde verdieping van den toren, op een hoogte van 276.13 M., die daar geheel met ramen omgeven is. Boven die verdieping bevindt zich een balkon, groot 16.50 M. in middellijn, en in het centrum daarvan staat een gebouwtje van 10.50 M. middellijn, verdeeld in verschillende laboratoria voor physische waarnemingen. Van af het platte dak van deze observatiepost kan men met een wenteltrap tot de allerbovenste verdieping komen, 5.6 M. in middellijn en 293 M. boven den grond. In 't midden daarvan verheft zich de 7 M. hooge en 3.5 M. breede lantaarn, waarin een licht kan worden ontstoken, sterker dan dat van een kustlicht eerste klasse. Men zal trachten van daaruit licht te werpen op de voornaamste gebouwen van Parijs. Op welke wijze echter de toren zal gebruikt worden voor het doen van waarnemingen, is nog niet bepaald. Het meeste gewicht schijnt men te leggen op zijn strategische beteekenis; men stelt zich voor uit den top tot op 60 K. M. afstand de beweging van den vijand te kunnen waarnemen, en seinen te geven aan een leger dat tot ontzet zal opdagen.

Ten slotte het vredelievend litterarisch architectonisch vraagstuk der Duitschers, dat een plaatsvervanger zoekt voor het woord Ziegelrohbau. In Hannover spreekt men van Ziegelreinbau, elders van Backsteinbau met nadere omschrijving als er pleister of natuurlijke steen bijkomt. Dat laatste zal wel het beste zijn, maar men schijnt nu eenmaal nieuwe woorden te willen zoeken. Zoo worden voorgesteld, in plaats van Ziegelrohbau (of Backsteinbau of Ziegelbau) te gebruiken Backsteinwerkbau, Ziegelwerkbau, en verder Sandsteinwerkbau, Holzwerkbau, Zementwerkbau, Putzwerkbau, enz. Backsteinwerkbau geeft dan het algemeen begrip. Voor Ziegelsteinbauten wordt voorgesteld: Rohziegelbau en Kunstziegelbau. Het verzoek der Redactie van de Deutsche Bauzeitung, waarbij zij de lezers uitnoodigt te willen mededeelen welke benamingen men elders, ook in andere landen vindt, zij hier onder de aandacht gebracht. Misschien is de ontwarring nu meer nabij.

Namen te vinden is steeds moeielijk. Hoe b. v. zou dit opstel moeten heeten? Na lang gezoek en getob is het ten slotte betiteld: maandelijksch overzicht.

ELJEN!

VERANTWOORDELIJKHEID VAN TECHNICI.

Door den heer C. Loth is kort geleden te Leiden een dissertatie verdedigd naar aanleiding van het opstel „over de straf- en civielrechtelijke verantwoordelijkheid van technici bij de uitvoering van werken", in het Rechtsgeleerd Magazijn van 1887. *)

De schrijver bepaalt zich bij het strafrechtelijk gedeelte van het rapport, en komt tot de slotsom, dat ook op dat terrein bijzondere bepalingen ten aanzien van technici bij het maken van werken niet noodzakelijk of wenschelijk zijn. Hij betoogt zelfs in het begin van zijn geschrift, en niet zonder succes, dat die bepalingen, wat het materieel strafrecht betreft, onmogelijk te geven zijn en wel op dezen grond, dat de vraag, wanneer een technicus *schuld* heeft, geheel afhangt van de opvatting van iederen rechter, in ieder bepaald geval. Hij stelt terecht, dat daarvoor geen vaste regels zijn te geven, dan alleen deze, dat bij vaklieden hooger eischen moeten worden gesteld dan bij leeken. De schrijver betoogt verder op goede gronden dat de middelen in het rapport aangegeven, in hoofdzaak het benoemen van een rechtsgeleerde in de commissie van deskundigen en onderling overleg tusschen rechters en deskundigen, na het onderzoek ter terechtzitting, in ons wetssysteem niet te pas komen, doch bovendien zonder noodzaak is. In de instructie en op de openbare terechtzitting is overvloedig gelegenheid, indien in het rapport duistere punten mochten zijn, die tot klaarheid te brengen.

ALESTES.

*) Ook voorkomende in de jaargangen 1887 en 1888 van het *Bouwkundig Weekblad*.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

(Vervolg van pag. 30).

ARNHEM. 23 Januari 1889. De heer B. Holsboer, mechanicus, besprak N°. 5 der door het Bestuur van de Maatschappij gestelde vragen. De spr. die het ontstaan en het wezen van bliksem en bliksemafleiders naging, toonde daarbij aan, dat de bliksem door zijn grillige sprongen en uitspattende spranken, een element is, waartegen het moeielijk is eene volledige bescherming te waarborgen, doch geeft als zijne overtuiging te kennen, dat de plaatsing van goede afleiders nimmer het gevaar kan verhoogen, doch steeds zal verminderen. Juist de toepassing in ruimere mate kan oorzaak zijn, dat ook afspattende spranken of overspringende schichten afleiders vinden. Het woordje goede (afleiders) is echter onmisbaar.

Na een hartelijk woord aan beide sprekers, sloot de Voorzitter de door een twintigtal leden en introducées bezochte vergadering.

LEIDEN. 31 Januari 1889. Na de kunstbeschouwing van het plaatwerk »Etudes de l'Architecture moderne en Allemagne" door den heer P. de Wilde beschikbaar gesteld, en de tentoonstelling van de antwoorden op de prijsvraag der Afdeeling, welke beiden met veel belangstelling waren bezichtigd, opende de Voorzitter deze eerste bijeenkomst in dit jaar, onder het uiten van de beste wenschen voor den bloei dezer Afdeeling en het welzijn harer leden.

Vervolgens deelde de Voorzitter mede, dat naar aanleiding der keuze van bestuursleden in de vorige vergadering, aan den heer D. E. C. Knuttel, toen niet tegenwoordig, daarvan kennis is gegeven, dat deze de benoeming heeft aanvaard, en verder dat de functiën zijn verdeeld als volgt: W. Kok voorzitter, D. E. C. Knuttel vice-voorzitter, J. P. de Koning penningmeester, G. van Driel 1e secretaris, J. Roem 2e secretaris en commissaris. De nieuwe leden van het Bestuur werden welkom geheeten.

De heer Knuttel zeide dank voor het in hem gestelde vertrouwen, en sprak den wensch uit, ook namens den heer van Driel, eenmaal even eervol hunne taak te mogen neerleggen als hunne voorgangers.

Hierna werd door den heer C. R. van Ruijven, ook namens den heer W. C. Mulder, die als jury-leden het bestuur hadden bijgestaan bij de beoordeeling der antwoorden op de uitgeschreven prijsvraag, rapport uitgebracht. In dit zeer uitvoerig rapport, waarin gewezen wordt op de moeielijke beoordeeling van drie zeer verdienstelijke antwoorden, werden voor de mededingers op leerrijke wijze, nevens het vele goede, de gebreken aangetoond en ten slotte vermeld, dat met eenparige stemmen aan de heeren W. Fontein en P. M. J. van Oerle, ieder het getuigschrift der Afdeeling en *f* 15, en aan den heer L. Couvee het getuigschrift en *f* 5 werden toegekend. Onder passende woorden werden door den Voorzitter deze bekroningen uitgereikt, en de beide jury-leden dank gezegd voor hun zeer gewaardeerde hulp en uitvoerig rapport.

De heer Lancel deed daarna eenige mededeelingen over carbolineum, waarvan het resultaat was, dat het aanbeveling verdient vloeren, kespen, schuttingen en dergelijken met die stof te bestrijken. Vooral heeft het een fraaie uitwerking op geschaafd hout, dat door proeven werd aangetoond. Overigens is de ervaring met deze stof opgedaan van te korte dagteekening, om er een goed oordeel over uit te spreken, althans in ons land.

Vervolgens deelde de heer Lancel iets mede over inlandsch tectorium en galvano tectorium, uit de fabriek van den heer Hooghwinkel te Gorinchem. De kwaliteit van beide soorten is dezelfde, doch het galvano tectorium, waarvoor gegalvaniseerd ijzerdraad gebezigd wordt, is levendiger. Door monsters werd aangetoond dat deze inlandsche stof, zoo niet beter, toch gelijk staat met de Engelsche. Behalve de lichtgele monsters wordt het ook in bruine, groene en roode tinten verkrijgbaar gesteld.

Daarna volgde nog een mededeeling van den zelfden, naar aanleiding eener vraag op een vorige vergadering in de bus gevonden, luidende: »Gaarne zou men omtrent de beweerde deugdzaamheid van het Protector Petri nadere inlichtingen ontvangen. Deze vraag was gesteld naar aanleiding eener advertentie in eenige dagbladen. Na bekomen inlichtingen van den hoofd-depôthouder Keune te Arnhem, bleek dat de stof gebruikt wordt voor het bestrijken van gevels tegen inwatering en alleen verzonden wordt van Mei tot November, om meer waarborg te hebben voor de goede werking, daar regen en vorst niets anders dan nadeel aan de bewerking kan doen. Bij een paar steenen, waarvan er een voor proef met Protector bereid was, werd het afloopen van het water van den bereiden steen en het intrekken daarvan in den niet bereiden bewezen, en alzoo dat het aanbeveling verdient, gevels op het zuidwesten, uitmetselingen en rollagen, met de stof te bestrijken; tevens werden nog eenige cijfers genoemd ten bewijze dat de bereide steen bij indompeling na 2 × 24 uur minder water tot zich genomen had dan de onbereide steen.

De heer G. J. C. de Vries deed eenige mededeelingen omtrent verschillende door hem ingezonden monsters tegeltjes uit de fabriek van de »Société Céramique" te Maastricht, en toonde aan dat dit inlandsch fabriekaat mooier en daarbij goedkooper is, dan het engelsche.

Daarna werden nog eenige waterleiding-artikelen vertoond, onder anderen »Roovers patent bähne," waaronder verschillende zelfafsluitende kranen, zeer geschikt voor hen die het water per meter hebben, voor scholen en gestichten.

Na de vraag van den voorzitter of de leden nog meer bijzonderheden wisten of wenschten te vernemen, zeide de heer van Amerom, dat hij ondervinding heeft opgedaan van carbolineum aan een wachterswoning onder Voorhout. Het hout met deze stof bestreken, kon niet geverfd worden, daar een paar weken, nadat genoemde woning geverfd was, de verf er bij vellen afviel, de oorzaak daarvan is, dat deze stof nooit droogt.

Hierna was de vraag aan de orde: »Is er een maatstat tot berekening van kosten van het aanbrengen van bliksemafleiders? op de vorige vergadering in de bus gevonden en in handen van het Bestuur gesteld. Dit was echter op het onbestemde van die vraag afgestuit, waarom de Voorzitter vroeg of de steller deze nader wilde toelichten. Niemand zich aanmeldende, zeide de heer Knuttel, dat hij zich wel had voorgesteld eenig antwoord te geven, wanneer het betreft de kosten te weten van splitsen, koperband, koperen kabels, aardplaten enz., maar hij betwijfelde of dat wel de bedoeling was. Een maatstaf is moeielijk aan te geven, deze hangt geheel van omstandigheden af. Op uitnoodiging van den Voorzitter verschafte de heer Knuttel eenige inlichtingen, en wel over de maatschappij voor Electriciteit en Metallurgie, wees er op hoe deze platina, gene nikkel, anderen koper voor het maken van spitsen aanbevelen en een Fransch ingenieur de leidingen zonder spitsen aanlegt maar banden om het gebouw legt naar de aarde; hij gaf prijzen op van onderdeelen; ten slotte wees hij er op, hoe men nog steeds zoekende is op dit gebied en men nog niet zeker is of bliksemafleiders wel degelijk een gebouw beschermen. Hij waarschuwde nog degenen, welke bliksemafleiders moeten laten aanleggen, zich niet te laten verleiden door de handleiding daarvoor van de hand des heeren Snellen te Utrecht, maar dan ook de tegenbrochures te lezen van de heeren Goossens alhier en Giltay te Delft.

De vraag: »Wat heeft de ondervinding geleerd omtrent beveiliging tegen vorst van een muur ter dikte van 1½ Waalsteen of een dito muur van cement beton?" welke door proefneming zal beantwoord moeten worden, wordt opnieuw den heeren J. J. Planjer en A. Boekwijt aanbevolen. Eerstgenoemde belooft hiermede gereed te zullen komen.

In de bus werd de vraag gevonden: »Wat is oorzaak, dat van dubbele kastdeuren de *linksche* deur van *onderen* en de *rechtsche* deur van *boven*, naar buiten trekt? Hoe is zulks te verhelpen?" en in handen gesteld van de heeren P. J. Groen en J. P. de Koning.

Eenige programma's van prijsvragen door de afdeeling Amsterdam uitgeschreven werden voor de leden beschikbaar gesteld, en door den Voorzitter werd medegedeeld dat twee leden voor hun lidmaatschap hebben bedankt, de leden aanbevelende ieder in hun kring mede te werken het ledental te vermeerderen.

PRIJSVRAGEN.

De jury voor de prijsvraag voor den bouw van een nieuwen stadsschouwburg te Krakau is samengesteld als volgt:

Sig. Gorgolewski, K. Reg. Baumeister te Halle; baron v. Hasenauer, K. K. Baurath te Weenen; J. Hochberger, Stadtbaudir. te Lemberg; Nic. Vhl, arch. te Budapest; J. Niedzialkowski, Stadtbaud. te Krakau; J. Niedzielski, arch. te Weenen; J. Rudolph, insp. van den Hofschouwburg te Weenen; J. Saré, hoofdingenieur te Krakau en prof. Zitek, arch. te Elcovic.

De plannen moeten op 1°. Maart zijn ingeleverd.

Het programma voor de prijsvraag is opgenomen in het Bouwk. Weekblad N°. 35 van 1 Sept. 1888.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Heden vertrekt de heer J. J. Reese, vroeger portland-cementfabriekant te Farmsum bij Delfzijl naar Ned.-Indië, als directeur eener dergelijke fabriek, onlangs opgericht te Tjibodas bij Buitenzorg.

Op den 3den Februari j.l. overleed te Lessary, Java, in den ouderdom van 30 jaren, de heer Jhr. G. den Tex, civiel-ingenieur.

Het raadhuis te Zutphen zal eene verbouwing ondergaan, waarvoor een som van *f* 50.000 beschikbaar is.

De vereeniging voor Volksbaden te Amsterdam is voornemens een proef te nemen met het stichten van twee eenvoudige badhuizen, volgens het in Berlijn, Frankfort a/M. en elders toegepaste systeem van volks-stortbaden.

Deze badhuizen, elk met 6 kamertjes voor mannen en 4 voor vrouwen, komen te staan in twee der meest typische volksbuurten, waarvoor van het gemeentebestuur de beschikking is verkregen over het noodige terrein op het voormalige Karthuizer kerkhof en het J. D. Meyerplein.

Men stelt zich voor den prijs voor een bad niet hooger te stellen dan 6 of 7 cents.

Circulaires zijn verspreid geworden, ten einde een renteloos voorschot van ƒ 15.000 te verkrijgen voor het nemen van een proef. De gebouwtjes kunnen geplaatst en ingericht worden voor ƒ 12.000; de overige ƒ 3000 zijn bestemd tot dekking van een mogelijk te kort op de exploitatie in de eerste jaren.

Er worden pogingen aangewend om het Paleis voor Volksvlijt te Amsterdam in een overdekte markt te herscheppen.

BOEKAANKONDIGING.

Bij de uitgevers Scheltema en Holkema te Amsterdam is een paar dagen geleden een brochure verschenen, getiteld »Eerlijkheid in de kunst. Gothiek of Renaissance?" door iemand die ze van nabij kent.

Dit werkje is voor rekening van den schrijver, den heer A. B J. Sterck uitgegeven.

Den schrijver, die beweert dat men voor dertig jaren verder was dan op den huidigen dag, is het een raadsel gebleven hoe aan de schilder- en de beeldhouwkunst hare zelfstandige waarde is toe te kennen, hoe ze harmonisch de plaats die haar in de Maatschappij toekomt, is aan te wijzen.

In drie hoofdstukken hoopt de schrijver het wezen van de beide tegenwoordig domineerende kunstrichtingen en voornamelijk hunne inconsequenties aan te toonen, om tevens door bewijzen, uit de ondervinding gedurende de laatste dertig jaren opgedaan, zijn beweren te staven.

In het eerste hoofdstuk gaat de schrijver na, in hoeverre de tegenwoordig domineerende bouwkundige richting getrouw aan hare beginselen is gebleven, de richting die — dit zijn des schrijvers eigen woorden — »over alles, beeldhouw- en schilderkunst inclusis, den staf breekt", die zich vóór alles streng constructief noemt en die tot leuze heeft aangenomen het axioma van Violiet-le-Duc: Tout forme qui n'est pas indiquée par la structure doit être repoussée.

In het tweede hoofdstuk, de gothiek behandelende, heeft de schrijver zich voorgenomen te bewijzen, dat door de voorbereiders en inwijders der nieuwe bouwaera schromelijk tegen hunne eigen beginselen gezondigd werd, hoeseer hun axioma, »Toute forme qui n'est pas indiquée enz." hun ernst is geweest, en tevens hoe weinig zij gerechtigd zijn andere kunstrichtingen, die toch ook dat axioma, zelfs onwillekeurig, tot bazis hebben, te massregelen, hetgeen volgens den schrijver in de laatste jaren het doel was.

Het derde hoofdstuk draagt tot titel »het impressionisme", en daarin geeselt de schrijver de richting in de bouwkunst, die hij met de moderne betiteli, omdat zij de zelfstandigheid van menig schilder en beeldhouwer vernield heeft, door van de omstandigheden gebruik te maken, naarmate het despotisme van die richting toenam.

Het is onmogelijk in korte woorden een beoordeeling te schrijven over deze 64 bladzijden druks van dit werkje, waarvan de vele voetnoten een vermoeiende uitwerking hebben. Wij moeten daarom volstaan met het opsommen van den inhoud, den lezer overlatende zelve een oordeel te vellen.

De prijs is slechts 75 cents, ten voordeele van het weduwen- en weezenfonds der Maatschappij Arti et Amicitiae.

8 Febr. 1889. L.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

's GRAVENHAGE. 4 Februari 1889. Het bouwen van twee Woonhuizen aan de Nieuwstraat te Scheveningen, onder beheer van de architect H. Westra Jr.: Steffens en Wijnekus, te 's Hage ƒ 12.496; A. Stigter, te idem ƒ 12.150; J. van Duijne, te Scheveningen ƒ 12.100; A. de Niet, te idem ƒ 119.60; J. de Niet Azn., te idem ƒ 11.600; W. van Leeuwen, te Hellevoetsluis en W. P. Stuurman te 's Hage ƒ 11.582; H. van Woet, te Scheveningen ƒ 11.439; W. Ch. Kuiper, te idem ƒ 11.020; L. G. van der Lans te idem ƒ 11.000; G. J. Wallij, te idem ƒ 10.900; J. van den Ebshout, te idem, ƒ 10.685; Johs. Van Veen te idem, ƒ 10.400; P. Baak, te ƒ 10.395. Gegund.

VERZAMELING VAN BOUWKUNDIGE ONTWERPEN,

BEKROOND EN UITGEGEVEN DOOR DE

Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

De Afleveringen 1 tot en met 5 (uitgegeven van 1844—1851) zijn niet meer voorhanden.

Afl. 6. (1853). ONTWERP: VOOR EEN SCHOUWBURG en VOOR EEN GEVEL VAN EEN WINKELHUIS, 5 platen; ƒ 0.70.

Afl. 7. (Niet meer voorhanden).

Afl. 8. (1856). POSTKANTOOR IN EEN GROOTE STAD, en BEWAARSCHOOL VOOR 200 KINDEREN, 5 pl.; ƒ 0.70.

Afl. 9 (1857). MILITAIR WACHTHUIS IN EEN RESIDENTIE, en GLAZEN TOCHTPUI IN EEN VESTIBULE, 4 pl.; ƒ 0.60.

Afl. 10. (1858). BOERDERIJ VOOR ZUIVELBEREIDING, VEETEELT OF GRAANVERBOUWING, met woning, 4 pl.; ƒ 0.60.

Afl. 11. (1859). KAVALERIE-KAZERNE MET STALLINGEN, OVERDEKTE RIJSCHOOL EN FOURAGE-MAGAZIJNEN, 3 pl.; ƒ 0.80.

Afl. 12. 1e gedeelte (1860). POKTE-COCHÈRE, 2 pl.; ƒ 0.30.

2e ged. (1862). BEWEEGBAAR HOUTEN TUINHEK, 2 ontwerpen, 4 pl.; ƒ 0.30.

Afl. 13. (1863). WOONHUIS, 1e ontw., 4 pl.; 2e ontw. 3 pl.; ƒ 1.50

Afl. 14. (1864). GEBOUW VOOR 'T TENTOONSTELLEN VAN WERKEN VAN SCHILDER-, BOUW-, BEELDHOUW- EN ANDERE KUNSTEN, 3 pl.; ƒ 0.75.

Afl. 15. 1e ged. (1865). MARMEREN SCHOORSTEENMANTEL MET BETIMMERDEN BOEZEM EN HAARD, 2 pl.; ƒ 0.30.

2e ged. (1866). DORPSKERK VOOR R. K. EEREDIENST. 3 pl.; OVERDEKTE ZITPLAATS IN EEN TUIN (2 ontwerpen). 3 pl.; ƒ 0.30.

Afl. 16. (1867) DORPSKERK VOOR PROT. EEREDIENST, MET TOREN, 4 pl.; HOOFD-INGANG VOOR EEN STADHUIS, (2 ontw.), 4 pl.; ƒ 0.75.

Afl. 17. 1e ged. (1869) MONUMENT VOOR DE NED. BOUWMEESTERS, H. DE KEIJZER EN J. VAN CAMPEN, 3 pl.; ƒ 0.60.

2e ged. (1870). VOORGEVEL VAN EEN WINKELGEBOUW, (2 ontw.), 2 pl.; ƒ 0.50.

Afl. 18. (1871). KUNSTKAST, 2 pl.; ƒ 0.50.

Afl. 19. (1872). KAZERNE VOOR EEN BATALJON INFANTERIE. 3 pl.; BUITEN-SOCIETEIT, 3 pl.; ƒ 1.25.

Afl. 20. (1876). VAST CIRCUS, 8 pl.; GRAFSTEEN, 2 pl.; ƒ 1.50.

Afl. 21. (1876). STATION VOOR OMNIBUSSEN, 3 pl.; ƒ 1.00.

Afl. 22. (1878). CANDELABER, 2 pl.; ƒ 0.30.

Afl. 23. (1878). ABATTOIR VOOR EEN PROVINCIESTAD, 6 pl.; AFSLUITING VAN EEN WANDELPLAATS, 2 pl.; ƒ 1.25.

Na deze aflevering is de *afzonderlijke* uitgave der bekroonde prijsvragen gestaakt en zijn deze gevoegd bij de Verslagen der Algemeene Vergaderingen.

Van de Verslagen der Algem Vergaderingen, waarbij de bekroonde prijsvragen zijn gevoegd, zijn nog de volgende voorhanden.

Verslag 1876. CONCERTGEBOUW, 2 pl.; HOUTEN STATION VOOR OMNIBUSSEN, 1e ontw., 2 pl.; 2e ontw., 1 pl.; ƒ 1.50.

Verslag 1877. VORSTELIJK VERBLIJF IN DE NABIJHEID VAN EEN GROOTE STAD, 1e ontw., 2 pl.; 2e ontw., 2 pl.; ƒ 1.75.

Verslag 1878. SYNAGOGE VOOR EEN GROOTE STAD, 3 pl.; ABATTOIR VOOR EEN PROVINCIESTAD, 1 pl.; ƒ 1.50.

Verslag 1879. VERFRISSCHINGSTENT (2 ontw.), 2 pl.; GEBOUW VOOR HET LOODSWEZEN (2 ontw.), 2 pl.; ƒ 1.50.

Verslag 1880. ZEVEN WOONHUIZEN, 3 ontw., 10 pl.; ƒ 3.00.

Verslag 1881. BAD-HOTEL, 4 pl.; ƒ 2.00.

Verslag 1882. VEREENIGINGS-GEBOUW VOOR DE BEOEFENAARS DER BOUWKUNST, 3 ontw., 7 pl.; ƒ 3.00.

Verslag 1883. TITELBLAD VOOR HET BOUWK. TIJDSCHRIFT, EN SCHOORSTEEN MET BETIMMERDEN BOEZEM, 2 pl.; ƒ 1.50.

Verslag 1884. BADHUIS MET ZWEMBASSIN, ROMEINSCHE EN ANDERE BADEN, 3 dubbele platen; ƒ 2.50.

JAN HAMER. Amsterdam.

Kantoor: Marnixstraat 402, b/h. Leidscheplein.

GEBOUW PERMANENTE TENTOONSTELLING VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Vertegenwoordigt CH. MILDÉ FILS & Co. Parijs.

Telephonen, Electrische schellen, Bliksemafleiders enz.

De MICRO-TELEPHOON genaamd Porte Montre.

PRIJS 16 Gulden.

Gemaakt van Notenhout met nickel montuur zeer sierlijk, om aan den muur of de schrijftafel te bevestigen. Twee toestellen op voet, waaraan zij verbonden zijn door middel van een zacht zijden koord, schelinrichting, 40 meter kabel met batterij. Compleet met gebruiksaanwijzing **f 47.75**

Deze elegante toestellen verrichten geen onderhoud en zijn in bijna alle voorname plaatsen van *Nederland* in werking te zien. 5213

BOYLE's Ventilators. WITTE's Liften, CARRÉ's Waterleidingen, KELLEY's geschilderd en gebrand Glas, geschilderde Tegels. enz. enz.

DE KOSTER, *AMSTERDAM.*

FABRIEK VAN

VERWARMINGS-TOESTELLEN.

Systeem laagdruk waterverwarming.
„ middelbarendruk „
„ hoogdruk „
„ laagdruk stoom „ *buiten contrôle van het rijk.*
„ luchtverwarming door stoom, water en calorifère.

VENTILATIE KAN OP IEDER SYSTEEM WORDEN TOEGEPAST.

Toestellen in aanleg: Klinisch Ziekenhuis, *Amsterdam.*

Stads Apotheek en geneeskundige armenverzorging.

Villa Soeca Brentie, *Heemstede.* 5214

Kantoorlokalen en Bloembollen drogerij, *Overveen.*

OP AL DEZE TOESTELLEN WORDT HET VENTILATIE SYSTEEM TOEGEPAST.

Boeken over Bouwkunst, Ornament, enz.

W. P. VAN STOCKUM & ZOON, te *'s Gravenhage,* zullen verkoopen op den 16—25 Februari a. s., eene uitgebreide verzameling boeken, waarvan het Tweede gedeelte bevat vele belangrijke werken over: **Bouwkunst, Kunstindustrie. Ornament. Decoratie, Meubels, Metaal en Glasindustrie, Venetiaansch Kantwerk, Plaatwerken, enz.**

De catalogus hiervan is op aanvraag te bekomen. 5215

W. F WEIJNTJES,

Singel 514 b/h Koningsplein **Amsterdam.**

Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.

Agent voor **Minton Hollins & Co.** *Stoke upon Trent.*
„ „ **A. Jandges** te *Crefeld.*

Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 5216

DE LINT & Co. Rotterdam.

Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te Londen, leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,

MARMER-MOZAIEK en TERRAZZOVLOEREN. 5217

alsmede

— GLASMOZAIEK —

Zestien Bekrooningen.

DE LINT & Cie.

Rotterdam.

PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:

VILLEROY & BOCH.

BOCH FRERES

MINTON HOLLINS & Cie.

Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.

Groote voorraden. 5218

JAN VAN DER POT,

Scheepmakershaven N°. 3 (Punt.) — ROTTERDAM. 5219

De eenige Kyanisseerinrichting waar ook des winters wordt doorgewerkt.

Het **Kijanisseeren** is het eenige afdoende middel tegen *verrotting* en *zwam.* De werking geschiedt geheel reuk- en kleurloos. Desverlangd bijlevering van hout.

Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend,

van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.

BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en vrachten. **KUNSTGRANIET systeem Pétitjean.**

Proefstukken en prijscouranten worden opaanvraag franco toegezonden

Gelieve op Voornaam en Adres te letten.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

AANBESTEDING. 5207

(VERNIEUWINGSFONDS Staatsspoorwegen).

Op Donderdag den 21sten Februari 1889, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek N°. 124.

Leveren van stalen tandplaten met klemwiggen ten behoeve van het vernieuwingsfonds der Staatsspoorwegen, in twee perceelen.

Bestek N°. 128.

Leveren van stalen dwarsliggers met bevestigingsdeelen ten behoeve van het vernieuwingsfonds der Staatsspoorwegen.

Bestek N°. 130.

Leveren van omwendbare puntstukken en kruisstukken van gegoten staal, van bevestigde contrarails en van steunklossen ten behoeve van de Staatsspoorwegen.

Bestek N°. 131.

Leveren van stalen schroefbouten en ijzeren haakbouten ten behoeve van het vernieuwingsfonds der Staatsspoorwegen, in vier perceelen.

Bestek N°. 133.

Leveren van stalen tongbewegingen met toebehooren ten behoeve van de Staatsspoorwegen.

De besteding geschiedt volgens art 13 resp. 22, 18, 17 en 17 van de bestekken.

De bestekken liggen van den 4den Februari 1889 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan de bureaux van de Heeren Sectie-Ingenieurs W. J. KLERK DE REUS te *Meppel* en H. E. BEUNKE te *Breda* en zijn op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50 per stuk.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken).

UTRECHT, den 30sten Januari 1889.

MINISTERIE VAN JUSTITIE.

Openbare Aanbesteding.

Den 23sten Februari 1889, des namiddags ten 2 ure, zal in een der lokalen van het Departement van Justitie te 's Gravenhage in het openbaar worden AANBESTEDEN:

Het bouwen van eene cellulaire Kerk bij de Strafgevangenis te Breda.
Raming f 18000.—

Bestek en teekeningen zijn van af 11 December a. s. op franco aanvrage tegen overmaking van *f* 1.10 verkrijgbaar bij de Gebroeders VAN CLEEF, Boekhandelaars, Spui N°. 28a te *'s Gravenhage*, en liggen met 14 detailteekeningen in bovengenoemde Strafgevangenis ter visie.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 16den Februari 1889, des middags ten 12 ure.

Inlichtingen zijn te bekomen bij den Ingenieur-Architect voor de gevangenissen en rechtsgebouwen Departement van Justitie te *'s-Gravenhage*.

's GRAVENHAGE, 6 Februari 1889.

De Minister van Justitie
Voor den Minister
De Secretaris-Generaal,
P. J. VAN BEIJMA.

5209

De ondergeteekende verklaart gaarne, dat door de HH. **HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFE** te *Rotterdam*, voor hem werd aangevoerd, slechts **ZEVEN DAGEN** na bestelling, eene kolossale **SPIEGELRUIT,** welke door een ongeluk bij de plaatsing brak!

De vervanging door eene nieuwe, wederom door genoemde firma voor hare rekening van de fabriek ontboden, geschiedde thans binnen ***VIER DAGEN***.

Deze kan dienen als een staaltje van den buitengewone spoed en de nauwgezetheid waarmede de order door de **hh. H. H. & A. I.** is uitgevoerd.

A. D. OVERSTRIJD,
Magazijn van Horlogen en Pendules,
Hoogstraat 231
ROTTERDAM, Januari 1889. 5210

MUSGRAVE & Co., Limited

te BELFAST

FABRIEK VAN

Engelsche Paarden- en Vee-Stalinrichtingen.
IJzeren Tribunes voor Wedrennen,
Tuigkamer-Benoodigdheden,
DOGKENNELS,
Hooischuren, enz.
Gouden en Zilveren Med. Internat. Tentoonstelling Amsterdam.

Deze inrichtingen waarvan reeds **vele** in *Nederland* geplaatst zijn, munten uit door *solliditeit* en *zeer vlotte bewerking*.

EENIG AGENT

D. S. M. KALKER
KONINKLIJKE MAGAZIJNEN
VAN
BOUWARTIKELEN en GEREEDSCHAPPEN.
AMSTERDAM, St. Anth. Breestraat, C 21.
Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.
Telephoon N°. 352.

Modellen te bezichtigen in het **Tentoonstellingsgebouw** van de **Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst**, *Marnixstraat* en St. Anthonie Breestraat C 21.

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE
Haaften aan de Waal.
Machinale Steenfabriek met Ringoven, (5212)
levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur tegen sterk concurreerende prijzen.

AMERIKAANSCHE
Hydraulische Liften
MET
American Elevator Company,
voor **Hotels, Ziekenhuizen, Kantoor- en Fabrieksgebouwen:**
munten uit door:
Volkomen zekerheid,
Eenvoudigheid van Beweging,
Weinig watergebruik en onderhoudskosten, Geruischlooze gang,
Onafgebroken goede werking.
Vereischen geen boring in den grond,
in werking te zien,
4 in het Nieuwe Ziekenhuis, aan den Coolsingel, te *Rotterdam*,
in het Diaconessenhuis, *Arnhem*,
in het Hotel du Passage, *Amsterdam*.
Generaal Agenten:
FRED. STIELTJES & Co.,
Keizersgracht 745
Amsterdam.
5208

Gouden Staats-Medaille

De Portland-Cement-Fabriek van
DYCKERHOFF & SÖHNE
te Amöneburg bij Biebrich a/d Rijn. 5220
levert haar erkend en uitmuntend fabrikaat, met garantie voor de grootste vastheid en deugdelijkheid.
Productie-vermogen der fabriek: 500,000 vaten per jaar.
Magazijnhouders in de voornaamste steden.

Düsseldorf, 1880.

NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY Ltd. LONDON.
Exploitatie der Mijnen van de Val Travers.

FABRIEK TE **AMSTERDAM**
Beltweg No. 3.

NATUURL. ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.

Gecomprimeerde Asphaltwegen en dito Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Golf- en Kegelbanen, Winkel en Magazijnvloeren, Gangen, Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton-Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.

Zindelijk Vochtwerend, Onderdringbaar, Geraaswerend
Asphalt speciaal tot wering van vochtige muren.

Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren het aan Kantoor der fabriek, Beltweg 3, *Amsterdam*.
5221

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

16 FEBRUARI 1889.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C.: HENRY HEMANS & Co.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD: — Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — De nieuwe raadhuizen van Noordwijk en Woerden. — Verslagen van de vergaderingen der afdeelingen Haarlem en Omstreken 24 Januari, 's Gravenhage 8 Februari en van de Vereeniging „Architectura" te 's Gravenhage 13 Februari 1889. — Prijsvragen. — Binnen- en buitenlandsche berichten. — Correspondentie.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden en plaat: De Raadhuizen van Noordwijk en Woerden.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Tentoonstelling van Bouwkunst 1889.

Reglement der Tentoonstelling.

1°. De tentoonstelling zal geopend worden op Zondag 12 Mei 1889, en gesloten worden op Zaterdag 13 Juni des namiddags ten 4 ure.

De kunstwerken moeten *vrachtvrij* ingezonden worden van 1 tot 7 Mei a. s., en vergezeld van eene duidelijke omschrijving, aan het Bureau der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, te Amsterdam, gelijk mede alle brieven de tentoonstelling betreffende.

De naam des vervaardigers en het onderwerp der inzending moeten duidelijk op de keerzijde van elke inzending worden vermeld.

2°. Het Bestuur der Maatschappij benoemd vóór de tentoonstelling een Commissie van toelating, welke besluit omtrent het al of niet toelaten der inzendingen.

Geene werken zullen geplaatst worden zonder schriftelijke toestemmingen van de vervaardigers.

3°. Tot de tentoonstelling worden toegelaten, ontwerpen voor gebouwen, uitgevoerd binnen de laatste tien jaren, of ontwerpen voor onuitgevoerde gebouwen, waarvan de plannen zijn vervaardigd binnen de laatste zes jaren, onderdeelen daarvan, ontwerpen voor monumenten, voor voorwerpen op het gebied van kunstindustrie en decoratief schilderwerk, schetsen of opmetingen van oude of nieuwe belangrijke bouwwerken, studiën op het gebied van teeken-, schilder- en boetseerkunst, en, zoo de plaatsruimte het toelaat, uitgevoerd beeldhouwwerk, en wat het Bestuur verder ter opluistering noodig oordeelt.

4°. De teekeningen, van een *uitgevoerd* ontwerp, zoowel van bouwkundigen als van kunstindustrieelen aard, moeten, zoo mogelijk, vergezeld zijn van een photografische afbeelding, genomen naar het uitgevoerde werk.

5°. Teekeningen, enz. mogen niet *opgerold* voor de tentoonstelling worden ingezonden; teekeningen, die niet op zwaar papier zijn uitgevoerd, moeten op carton geplakt worden ingezonden. Photographiën moeten van een lijst of passe-partout voorzien zijn.

6°. Ieder inzender heeft het recht meer dan één ontwerp in te zenden.

Het Bestuur behoudt zich echter het recht voor, om in overleg met de Commissie van toelating, en bij mogelijke toezending van een grooter aantal kunstwerken dan waarvoor plaatsruimte beschikbaar is, een keuze uit de inzendingen te doen.

7°. Die werken, welke voor het belang der tentoonstelling niet genoegzaam geschikt worden geacht, zullen niet worden geplaatst en onder geheimhouding aan de opgegeven adressen worden terug gezonden.

8°. Geplaatste werken zullen niet vóór de sluiting der tentoonstelling worden terug gegeven; het Bestuur heeft echter het recht in bijzondere gevallen van deze bepaling af te wijken.

9°. Het Bestuur looft twee zilveren medailles uit, geslagen op den stempel der Maatschappij, een voor het beste en daartoe waardig gekeurde ontwerp van een *uitgevoerd* bouwwerk, en een voor het beste en daartoe waardig gekeurde ontwerp van een *onuitgevoerd* bouwwerk, voorts eene bronzen medaille voor de beste en daartoe waardig gekeurde teekening van een bestaand oud Nederlandsch gebouw.

10°. De inzendingen van leden der Maatschappij worden kosteloos terug gezonden aan de opgegeven adressen binnenslands, en tot aan de grenzen voor buitenlands wonende leden.

Namens het Bestuur:
Dr. P. J. H. CUYPERS, *Voorzitter*.
C. T. J. LOUIS RIEBER, *Secretaris*.

DE NIEUWE RAADHUIZEN VAN NOORDWIJK EN WOERDEN.

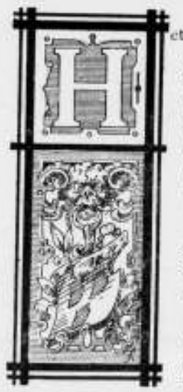

Het raadhuis te Noordwijk, waarmede de leden der Maatschappij die de September-vergadering in 1888 te Leiden bijwoonden, met genoegen hebben kennis gemaakt, werd in het jaar 1887 gebouwd door den heer Nic. Molenaar, architekt te 's Gravenhage.

De gevels zijn in baksteen opgemetseld, en voor enkele constructieve en decoratieve deelen is van bergsteen gebruik gemaakt.

Boven den hoofdingang is het wapen van de gemeente geplaatst; de beide leeuwen op de topgevels houden de wapenschilden van het Rijk en de Provincie, en in de hooge tympanvullingen boven de vensters op de eerste verdieping zijn in cartouches zes schilden gebeiteld met de wapens van eenige burgemeesters, die in den laatsten tijd de Gemeente hebben bestuurd. Onder deze bevindt zich ook het wapen van den stichter van het gebouw, den tegenwoordigen burgemeester Mr. H. Graaf van Limburg Stirum.

Het kleine poortje naast den grooten gevel is een overblijfsel van het voormalige raadhuis, eertijds weeshuis, en werd gerestaureerd naar deze plaats overgebracht.

Te Woerden is een soortgelijk Raadhuis gebouwd, echter niet door den heer Molenaar, dat men het spiegelbeeld kan noemen van het Noordwijksche. De wijze waarop dit tot stand is gekomen, spreidt een zeer eigenaardig licht over gevoel van recht, billijkheid en fatsoen. Gelukkig komen zulke gevallen slechts zelden voor; maar dan verdienen zij ook in wijder kring bekend te worden, opdat men er zijn voordeel mede kunne doen, om niet een slachtoffer te worden van handelwijzen als te Woerden hebben plaats gehad.

De geschiedenis van dit raadshuis is als volgt.

In September 1887 bezichtigde eene commissie uit den Gemeenteraad van Woerden, waarbij ook de burgemeester, het raadhuis te Noordwijk. Zij scheen zeer voldaan over haar bezoek en gaf te kennen, dat zij te Woerden een nieuw raadhuis wenschte in den zelfden geest.

Na een briefwisseling over deze zaak tusschen den heer Molenaar en den burgemeester van Woerden, den heer Schalij, verzocht de laatste den heer Molenaar om een onderhoud op 21 Sept. 1887 in het station van den Rijnspoor te 's Hage. De heer Schalij deelde bij die gelegenheid mede, dat het Gemeentebestuur van Woerden voor den bouw van een raadhuis aldaar een architekt noodig had, en verzocht te mogen vernemen op welke voorwaarden de heer Molenaar als zoodanig zou willen optreden. De inrichting van het gebouw wenschte men evenals dat te Noordwijk, echter met eenige wijzigingen; zoo moest de raadzaal grooter worden, de conciergerie beneden in het gebouw komen, enz.

De heer Molenaar heeft daarop geantwoord, dat hij te Noordwijk 5 % benevens de reiskosten had ontvangen; mocht de Gemeenteraad van Woerden echter bezwaar maken tegen de reiskosten, dan zou hij deze voor eigen rekening nemen. Ook gaf hij te kennen gaarne naar Woerden te komen om met het bouwterrein kennis te maken en daarna een voorloopig schetsplan in te dienen. Doch, de burgemeester achtte het niet noodig iets te doen, vóór dat de gemeenteraad een besluit had genomen en dit was niet vóór October te verwachten. Intusschen beloofde hij den heer Molenaar aan den raad te zullen aanbevelen.

Sedert dit gesprek heeft de heer Molenaar echter nimmer een woord meer van den burgemeester van Woerden gehoord of onder de oogen gehad. Wel werd hem door een geacht ingezetene dier plaats een verkort verslag toegezonden van het verhandelde in de vergadering van den Gemeenteraad, gehouden op Dinsdag 27 September 1887.

Aan dit verslag, uit een bijvoegsel van het „Weekblad van Woerden" van Saturdag 1 October 1887, wordt het volgende hier ontleend.

De voorzitter (burgemeester Schalij) deelde den raad mede, dat Woerden meest overgaan tot het bouwen van een nieuw raadhuis, en dat het langen tijd een zaak van groot gewicht voor het dagelijksch bestuur was geweest, welke soort van raadhuis dit moest zijn. Verschillende plannen waren reeds gemaakt en andere waren nog in bewerking, toen toevalligerwijze „de commissie voor de gasfabriek als 't ware viel over een prachtig raadhuis te Noordwijk" 1). B. en W. en een paar leden van den raad bezichtigden het, en op allen maakte het een zeer gunstigen indruk. Wel zouden wijzigingen noodig zijn, maar van het uitwendige geloofde de voorz. dat het geheel voldeed voor een plaatsje als Woerden. De kosten, *f* 18.000 à *f* 20.000, waren bovendien ook niet te hoog. Mocht nu besloten worden in dien geest een raadhuis te bouwen, dan zou hij zorg dragen dat in de volgende vergadering volledige teekeningen ter tafel werden gebracht.

Op de vraag van den heer Hofman, wie de architekt zoude zijn, deelde de voorz. mede, dat het raadhuis te Noordwijk volgens het ontwerp van den heer Molenaar te 's Gravenhage was gebouwd. Hij had dezen, na er hem op gewezen te hebben dat er te Woerden ook een gemeente-bouwkundige was, wien de raad het werk wel kon opdragen, gevraagd onder welke voorwaarden hij een raadhuis voor Woerden wilde bouwen. De heer Molenaar had daarop medegedeeld welk honorarium hij te Noordwijk had genoten en, volgens den voorz., laten merken, dat voor Woerden de reis- en verblijfkosten zouden vervallen. De voorz. verklaarde nu, het werk liever te willen opdragen aan den gemeente-bouwkundige. Hij kwam tot de conclusie, dat het gebouw *f* 18.000 zoude kosten, en deze som was nu toch zoo machtig groot niet of de gemeente-bouwkundige Fluijt was z. i. bekwaam genoeg om het werk uit te voeren. Daarbij kwam nog, dat het raadhuis te Noordwijk, hoewel onder directie van den heer Molenaar en van een dagelijksch opzichter, gebouwd was door een zeer eenvoudig timmerman. Een en ander deed hem besluiten, namens het dagelijksch bestuur voor te stellen, den heer Fluijt te vragen

1) Deze woorden zijn die van het verslag.

Plattegrond benedenverdieping

a. Vestibule
b. Gang
c. Kamer v.d. Burgemeester
d. Kamer v.d. Secretaris
e. Secretarie
f. Bodenkamer
g. Bergplaats voor brandst.

Schaal

Plattegrond bovenverdieping

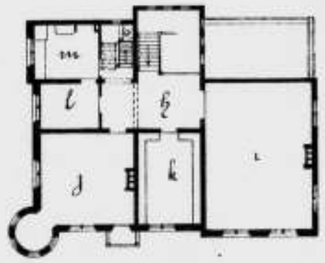

h. Corridor
i. Raadzaal
j. Commissiekamer
k. Archief
l. Kamer Conc.
m. Keuken Conc.

HET NIEUWE RAADHUIS TE NOORDWYK 1887.

M.z. Molenaar Architect Del.

Voorgevel

O.s Zijgevel

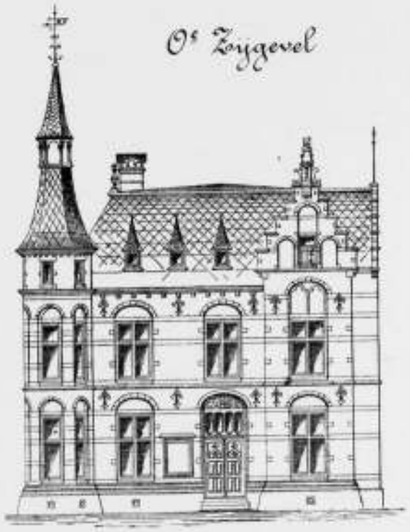

RAADHUIS TE WOERDEN.

RAADHUIS TE NOORDWIJK.

of deze het niet boven zijne krachten rekende de teekeningen, den voorz. door den burgemeester van Noordwijk zonder eenig voorbehoud afgestaan, te wijzigen en daarnaar een raadhuis te bouwen, er tevens op wijzende dat het billijk was den heer Fluijt daarvoor een gratificatie te geven.

Inmiddels waren de teekeningen ter tafel gekomen, en wenschte de heer Lijsen daarin eenige wijzigingen te brengen; hij had voor eenigen tijd een ontwerp op 't raadhuis gezien dat hem zeer goed toescheen. Maar om *f* 20.000 uit te geven en daarvoor een raadhuis te krijgen, geheel gemaakt naar dat te Noordwijk, vond dit raadslid wel wat min. Op zijn minst genomen stelde hij voor de torentjes een beetje breeder of hooger te maken en eenige andere variatie aan te brengen.

Nadat verschillende dezer wijzigingen waren besproken, merkte de heer Hofman op, dat hij niets tegen den heer Fluijt had, maar dat het niet zeer royaal tegenover den heer Molenaar was, diens plannen door den heer Fluijt te doen wijzigen. B. en W. hadden een prentje van den heer Molenaar gekregen en gingen dat nu namaken; het zoude evenwel veel beter zijn dien architekt op te dragen een gewijzigd plan te maken, daar deze zeker de meeste geschiktheid daartoe zoude bezitten.

Op de vraag van den voorz. of het voorstel van den heer Hofman ondersteund werd, antwoordde de heer Lijsen dat hij het niet noodig vond den heer Molenaar te Woerden te laten komen. Hij zag er zooveel gevaar niet in eenige veranderingen in diens plannen te maken, wanneer de teekeningen werden gemaakt door den heer Fluijt, onder toezicht van het dagelijksch bestuur en den raad.

De heer Hofman betuigde toen nog zijn leedwezen, dat de heer Lijsen het raadhuis van Noordwijk niet had gezien, daar hij dan de opmerking kon hebben gemaakt, dat o. a. de ingang niet was te veranderen. Alles maakte een geheel, ook wat de plaatsing betrof. Een dergelijk gebouw zou aan de voormalige Utrechtsche poort te Woerden zeer op zijn plaats zijn, beter dan aan de voormalige Leidsche, waar men een breed pad om het geheele raadhuis zou moeten leggen.

De heer Lijsen merkte echter op, dat eenmaal was beslist het raadhuis bij de Leidsche poort te plaatsen, en dat, waar een gebouw ook staat, het overal even mooi of leelijk zal voorkomen.

Wat betreft het gekozen bouwterrein en het ontwerp Noordwijk, kon de heer Hofman echter geenszins zich vereenigen met deze zienswijze.

Na eene woordenwisseling over de plaats, gaf de voorz. den wensch te kennen, den gemeente-bouwkundige op te dragen de teekeningen te wijzigen met het oog op het terrein bij de Leidsche poort.

Die plaats zou de heer Hofman echter eeuwig bejammeren; hij stelde voor het vroegere raadsbesluit in te trekken en nu een ander terrein te kiezen.

Dit voorstel in omvraag gebracht, moest wegens staken van stemmen tot een volgende vergadering worden aangehouden. 2)

Namens B. en W. stelde de voorz. daarna voor, om den gemeente-bouwkundige, tegen vergoeding, het maken van een plan op te dragen, volgens de *schets* van den heer Molenaar.

2) Dit voorstel is later verworpen.

Een der leden merkte nog op, dat het bouwterrein vooraf wel aangewezen mocht worden met het oog op de omgeving, maar een ander, de heer Hendrikx, achtte dit niet noodig; immers, meende hij, kon het gebouw altijd zoo gedraaid worden, dat het een goed geheel vormde.

Het voorstel van B. en W. werd nu in stemming gebracht en aangenomen met 8 tegen 2 stemmen, die van de heeren Hofman en Ambagtsheer.

Dit zeer verkort verslag van de raadszitting was hier noodig om te doen zien, op welke luchtige wijze door sommige personen met den geesteseigendom van anderen wordt omgesprongen, en welke theoriën soms worden verkondigd door menschen die meenen over alles een oordeel te kunnen vellen. Tot opheldering moet daarbij nog worden vermeld, dat de genoemde *schets* van den heer Molenaar, waarnaar de heer Fluijt volgens raadsbesluit een ontwerp moest maken, en dit ook heeft gemaakt, eene gedrukte bestekteekening, of calque daarvan, was. Deze teekening was door den burgemeester van Noordwijk geheel te goeder trouw op verzoek ter inzage verstrekt aan dien van Woerden. Dit geschiedde natuurlijk slechts om een ambtgenoot van dienst te zijn, en zonder te kunnen voorzien welke de gevolgen daarvan zouden zijn.

Na de beslissing van Woerden's gemeenteraad, om zooveel mogelijk het raadhuis van Noordwijk te doen nabootsen, zonder toestemming van den heer Molenaar en zonder dat die architekt van officieele zijde daaromtrent iets hoorde, heeft deze getracht enkele detailteekeningen die nog te Noordwijk berustten, terug te ontvangen. De secretaris dier gemeente weigerde evenwel ze af te geven, maar de burgemeester gaf later de verzekering, dat van die teekeningen, bij hem berustende, geen gebruik zou worden gemaakt zonder voorkennis van den heer Molenaar.

De laakbare handelwijze van Woerdens burgemeester en gemeenteraad is eerst in April 1888 ter oore gekomen van het Bestuur der Mij. tot bev. d. Bouwkunst, dat daarna den heer Molenaar verzocht heeft diens plannen van het raadhuis te Noordwijk en de geschiedenis van dat te Woerden te mogen bekend maken in dit Weekblad. Door den heer Molenaar daartoe in staat gesteld, wordt bij dit blad een plaat gevoegd, waarop het raadhuis te Noordwijk is voorgesteld. Om aanschouwelijk te maken hoever het gepleegde plagiaat is gegaan, is op dezelfde plaat, evenwel op kleinere schaal, het raadhuis van Woerden voorgesteld, in photolitografische verkleining naar de bestekteekening.

De heer Molenaar heeft in deze zaak eene treurige ondervinding opgedaan, waartegen met het Wetboek in de hand, helaas! niets te doen valt. Onbegrijpelijk echter is het, dat onder de tien aanwezige raadsleden van Woerden, en hun burgemeester als voorzitter van den raad, slechts twee leden werden gevonden die stemden tegen een voorstel van B. en W. dier gemeente, dat niet genoegzaam veroordeeld kan worden, omdat het indruischt tegen elk begrip van gezond recht en billijkheid. Het ware te wenschen geweest, dat de heer Fluijt er toe had kunnen komen, te weigeren de hand tot een dergelijk plagiaat te leenen; doch is het zeer begrijpelijk, dat de positie van een gemeente-bouwkundige in een kleiner plaatsje zulks niet toelaat.

C. T. J. Louis Ribbius.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

AFDEELING HAARLEM EN OMSTREKEN, 24 Januari 1889. Na opening der vergadering werden de notulen gelezen en onveranderd goedgekeurd.

De bekroonde antwoorden op de prijsvragen der Maatschappij waren in de vergaderzaal opgehangen en werden met belangstelling bezichtigd.

Door den heer P. Kleyweg Dyserinck werd een groot aantal photografiën van de voornaamste gebouwen uit verschillende steden van Europa ter bezichtiging aangeboden.

Na die van Berlijn, Dresden, Praag en Weenen te hebben beschouwd, wordt wegens het late uur besloten, het bezichtigen der overigen tot een volgende vergadering uit te stellen.

Niets meer aan de orde zijnde, sloot de Voorzitter onder dankzegging aan den heer P. Kleyweg Dyserinck de vergadering.

'S GRAVENHAGE, 8 Februari 1889. Na het lezen en de goedkeuring der notulen, deelde de Voorzitter mede dat eenige stukken zijn ingekomen, waaronder ook het programma van eene prijsvraag, waartoe in de laatste bestuursvergadering werd besloten, zijnde: *een ingang tot eene Katholieke Begraafplaats met toebehooren.*

Op deze vraag, reeds in het afgeloopen jaar uitgeschreven, zijn toen geene antwoorden ingekomen; met eene wijziging wenscht men dus te trachten thans eene betere uitkomst te verkrijgen.

Alsnu stelt de Voorzitter aan de orde: voortzetting der bespreking van de antwoorden op de vragen door de Maatschappij gesteld en wel vraag II.

Het antwoord, geleverd door de heeren E. H. Overbosch en W. Swaneveld gaf in hoofdzaak nog slechts aanleiding tot eene vraag, namelijk waarom men bij putten en niet bij riolen voor het mengsel ook gekloppte puin gebruikt?

Volgens de commissie is dit voor riolen niet geraden, omdat die meer drukking te verduren hebben dan putten, welke laatste in den grond staan.

Tegen het bezwaar van het gebruik van puin, omdat de put dan niet waterdicht is, verzekerde de commissie, dat uit de ondervinding gebleken is dat wel is waar dergelijke put in de eerste dagen eenig water opnigt, doch dat deze na verloop van tijd zuiver waterdicht wordt.

Op voorstel van den Voorzitter werd hierna besloten het rapport als het gevoelen der afdeeling aan het Bestuur der Maatschappij in te zenden.

Op de III vraag, reeds in de vorige vergadering behandeld, is alsnog geen verslag ontvangen omtrent het in deze door de commissie toegezegde scheikundig onderzoek der bedoelde soorten.

Wegens de weinige bekendheid van het carbolineum werden voor de IV vraag geene leden tot de beantwoording daarvan uitgenoodigd, doch de Secretaris deed voorlezing van een prospectus met afdruk van verschillende attesten, ingezonden door den heer Gust. Briegleb te Amsterdam.

Volgt alsnu vraag VI. Een der leden zoude als zoodanig nog gaarne in het antwoord (door de heeren H. J. Mondt en J. J. v. Nieukerken ingezonden) zien opgenomen het uitloven van premiën, gelijk zulks indertijd te Brussel bij de bebouwing van den Boulevard «Central" is geschied. Een ander lid had hiertegen weder eenige bezwaren. Volgens zijn gevoelen heeft een Gemeente alleen te zorgen voor maatregelen in het belang van soliditeit of publieke veiligheid. Kunst is volgens spreker geen regeeringszaak. Daartegenover meende een ander lid, dat wel degelijk de Gemeente door het bevorderen van het onderwijs den goeden smaak tracht te bevorderen.

Naast tegen het inlasschen van het voorstel (uitloven van premiën) bij de commissie geen bezwaar bestond, werd ook dit rapport met algemeene stemmen goedgekeurd.

Vraag VII. Het hierop ingekomen antwoord (door de heeren H. Westra Jr. en A. Stigter), gaf mede aanleiding tot eenige beschouwingen.

Een der leden wilde dat door de Maatschappij uitsluitend de A. V. werden opgemaakt *voor particulieren*, en het Rijk zorge voor de Staatswerken. Ook kon men er zich wel mede vereenigen dat de Maatschappij wijzigingen voorstelde aan het Rijk.

Bij afwezigheid van de beide leden der commissie zal van de bespreking aan die heeren worden kennis gegeven, met verzoek in bovengenoemden zin hun rapport eenigszins te wijzigen.

Vraag VIII. Volgens een der leden bestond er reeds in iedere afdeeling eene commissie welke in den geest van het rapport (door de heeren E. W. F. Kerling en G. Brouwer Jr. als antwoord ingezonden) werkzaam kan zijn. Een ander lid wees op zoovele belangrijke bouwwerken in alle deelen van ons land aanwezig, dat het alleen der moeite waard is de herinnering aan die monumenten niet verloren te doen gaan. Zoude het, vroeg men, niet mogelijk zijn eene geschiedenis samen te stellen in den geest van het werk van prof. E. Gugel, waartoe tevens gebruik gemaakt kan worden van de vele werken door de Maatschappij uitgegeven?

Ten slotte vraag IX. Het door de heeren H. L. Boersma en J. J. van Nieukerken ingezonden antwoord gaf in deze zaak geenszins het gewenschte licht. Op voorstel van een der leden werd daarom besloten, het antwoord aan te houden, doch de commissie met 3 leden te versterken, om zoodoende tot eene oplossing te geraken.

VEREENIGING «ARCHITECTURA" TE 'S GRAVENHAGE. 13 Februari 1889. Na het vaststellen der notulen van de voorgaande bijeenkomst had plaats de ballotage van de heeren J. W. Haring en F. Nieuwerkerk, beide voorgesteld door de leden J. M. L. Lotz en F. Vosveld. Genoemde heeren werden als gewoon lid aangenomen.

Door het Bestuur is als donateur der Vereeniging aangenomen de heer Joh. Mutters Jr., architekt te 's Gravenhage.

De Voorzitter vestigde de aandacht op eenige monsters van tectorium, welke door den heer M. Nooijen waren tentoongesteld, benevens eene door hem geschilderde decoratie op dat materiaal, hetwelk daartoe op een raamwerk is gespannen. Door de aanwezige circulaire's kon men zich van eenige eigenschappen dezer doorzichtige stof op de hoogte stellen. De uitsluitende verkoop van het inlandsch tectorium is opgedragen aan de firma Figee en de Kruijff, ingenieurs, N. Z. Voorburgwal 28 en 30 te Amsterdam, bij wie, op franco aanvrage, monsters en verdere inlichtingen zijn te bekomen. Als agent voor 's Gravenhage en omstreken treedt op de heer M. Nooijen, Lange Houtstraat 21, aldaar.

Thans werd het woord gegeven aan den heer Z. Hoek, die eene voordracht hield, getiteld: *De Natuur in de Kunst.* Spreker verklaarde deze rede te willen houden, naar aanleiding van de voordracht, eenigen tijd geleden door de heeren Brückman en van Maisen ter beste gegeven, en om daarbij de meening dier heeren hier en daar te weêrleggen. Vooreerst kwam de heer Hoek er dan toe, om na te gaan wat oorspronkelijkheid in de kunst is. Volgens zienswijze van den spreker bestaat oorspronkelijkheid niet in het *kiezen* van motieven, doch in de *behandeling* daarvan, door het in acht nemen van gepaste afwisseling in iedere samenstelling. Dat oorspronkelijkheid niet ieder is gegeven, behoeft geen betoog; het willen alleen is niet voldoende. Evenwel kiest elk kunstenaar zijn model in de natuur, doch staat er zelf boven; want zoodra hij de natuur eenvoudig copieert, dan loopt hij direct gevaar haar slaaf te worden: de natuur moet vertaald, vertolkt worden, en dit bereikt men door de natuur-*vormen* te karakteriseeren en te styleeren, waartoe studie noodig is. Wanneer men spreekt van idialiseeren, dan heeft men te doen met iets hoogers, met het werk van een genie. Nooit moet men in de kunst eene zuivere nabootsing geven, welke als het ware eene tweede uitgave zou kunnen genoemd worden; deze is niet noodig, omdat de eerste uitgave, de natuur zelve, goed en volmaakt is. Een en ander werd door den heer Hoek met voorbeelden verduidelijkt, waarbij hij o.a. opmerkte dat verschillende kunstenaars van een zelfde model eene andere, eigene opvatting hebben.

Hierna ging spreker meer bepaald op het gebied der architectuur over, en wees er op hoe de volken uit de vroegste tijden het strengst hebben gestyleerd; voorts hoe de gothiek hare eigen motieven opnieuw uit de natuur koos en die verwerkte en toepaste zoodanig, dat, hoe dicht ook somtijds de natuur naderende, nimmer de heerschappij daarover werd uit het oog verloren. Toen dit laatste wèl geschiedde, kreeg men het verval, en den overgang tot de renaissance, waarin eveneer de natuur als bron diende om er de rijke motieven uit te putten, doch steeds om die gestyleerd toe te passen, en waarom ook de ornamenteele samenstellingen alleszins getuigenis afleggen dat tegen ontaarding in naturalisme is gewaakt.

Nadat de heer Hoek zijne rede hiermede had geeindigd, gaf de Voorzitter gelegenheid tot discussie, waarvan door eenigen werd

gebruik gemaakt. Eigenaardig is het daarbij te konnen opmerken dat men, zonder het zoo aanstonds te willen toegeven, het eigenlijk met elkander eens is. Van weêrleggen, in den zin als door den heer Hoek in den aanvang was bedoeld, kan tenminste niet rechtstreeks sprake zijn. Het debat werd in de pauze, welke thans volgde, meer «en club" voortgezet.

Als kunstbeschouwing was door den heer *A. Mondt Jr.* afgestaan: *Monographies de Bâtiments Modernes*, par Raguenet, en door den heer *E. F. Ehnle: Architektur der Gegenwart*, van Otto Licht, hetgeen alles met veel belangstelling werd bezichtigd.

Onder dankzegging aan den heer Hoek voor zijne belangwekkende rede en aan de kunstgevers voor hunne bijdragen werd deze druk bezochte vergadering gesloten.

PRIJSVRAGEN.

Het Bestuur der Vereeniging *«de Kerkelijke Kas"* te Rotterdam voornemens zijnde over te gaan tot het bouwen van een Kerk ten behoeve der Ned. Geref. Kerk van Rotterdam, op een terrein gelegen aan de Ammanstraat te Rotterdam, wenscht daarvoor eene prijsvraag uit te schrijven.

Door eene daartoe te benoemen Jury zullen de plannen, die uiterlijk 15 Maart 1889 vrachtvrij moeten worden ingezonden bij den Voorzitter van 't Bestuur den WelEd. Heer W. A. Vrolijk Sr., Mauritsweg 67 te Rotterdam, worden beoordeeld.

Voor het best gekleurde plan zal, ingeval het voldoet aan bijgaande bepalingen, worden uitgeloofd de som van *f* 500.— en voor het daarop volgende de som van *f* 250.—, waarvoor die plannen met de daartoe behoorende bescheiden het eigendom worden van gemeld Bestuur, dat in geen geval gehouden zal zijn die uit te voeren of de ontwerpers met de uitvoering van dezelve op welke wijze ook te belasten, wordende het er voor gehouden dat van alle rechten ten behoeve van gemeld Bestuur afstand is gedaan.

Ieder plan moet zijn voorzien van een merkteeken, welk merkteeken ook vermeld moet zijn op een bij het plan te voegen verzegeld couvert, bevattende naam en woonplaats van den inzender.

Alle niet goedgekeurde plannen zullen voor 15 April 1889 franco aan de inzenders worden terug gezonden.

BEPALINGEN.

a. Het gebouw moet worden binnenwerks breed 23 M. en diep 36 M.

b. Het gebouw moet zijn vrijstaand met ingangen aan de voor-, achter- en zijgevels.

c. Aan den achtergevel moet worden gerekend op een vertrek voor den Predikant, een kamer voor Doopelingen en een dito ten behoeve der dienstdoende Kerkeraadsleden.

d. Het gebouw moet kunnen bevatten 1600 à 1800 zitplaatsen, voor zitplaatsen moet worden gerekend op banken.

e. De ruimte voor het orgel moet worden gereserveerd aan de achterzijde van het gebouw.

f. De plannen moeten worden uitgevoerd overeenkomstig de bepalingen van de verordening op het bouwen te Rotterdam.

g. Bij het plan moet worden overgelegd, behalve de noodige details, een voorloopig bestek met begrooting der kosten zoowel van het gebouw zelve als van het ameublement, als: predikstoel, voorlezerskatheder, banken enz. en wel èn voor het gebouw èn voor het ameublement voor ieder afzonderlijk. Onder het ameublement is niet begrepen, het eventueel aan te brengen orgel, het ameublement der verschillende kamers en gordijnen, indien die mochten noodig blijken.

h. Bij het plan en de begrooting moet worden gerekend op de benoodigde gasaanleg, zoowel voor het gebouw als voor de verschillende lokaliteiten (zonder ornamenten).

i. De kosten mogen de 45 à 50 mille niet te boven gaan.

ROTTERDAM,
Februari 1889.

Namens het Bestuur der Vereeniging «de Kerkelijke Kas" te Rotterdam.
W. A. VROLIJK Sr., *Voorzitter.*
T. TROMP, *Secretaris.*

De vele gebreken van dit programma zijn oorzaak, dat het inzenden van antwoorden op deze prijsvraag ten sterkste moet worden ontraden.

Behalve dat het programma niet duidelijk is, ontbreekt daaraan een situatie, of een nadere omschrijving van het bouwterrein.

Het aantal teekeningen en de schaal waarop die vervaardigd moeten worden, zijn niet opgegeven. Alleen wordt vermeld dat de plannen — en hier zijn tenminste waarschijnlijk de teekeningen bedoeld — uitgevoerd moeten worden overeenkomstig de bepalingen van de verordening op het bouwen te Rotterdam. Volgens Art. 3 dier verordening moeten de plannen voor een te stichtenge bouw o.a. aantoonen: de volledige inrichting en constructie van het gebouw, geteekend op de schaal van minstens 1 à 100, en op deugdelijk papier of doortreklinnen. Daarbij moet gevoegd worden een kadastrale kaart op een schaal van minstens 1 à 1250. De teekeningen moeten in duplo worden overgelegd.

Of dit laatste ook door de prijsvraag-uitschrijvers wordt verlangd, is niet uit het program te lezen.

Daar bestek en begrooting, zoowel van 't gebouw als van het ameublement worden verlangd, zal men ook de teekeningen van dit laatste moeten maken.

Verder worden, let wel, gevraagd: de noodige details.

En dat alles moet voor *f* 500 geleverd worden, zonder dat er eenige zekerheid bestaat dat de uitvoering van het werk aan den prijswinner wordt opgedragen. Het heeft alzoo allen schijn, dat men voor een koopje een ontwerp wil trachten meester te worden, dat dan door de uitschrijvers van de prijsvraag zelve wel zal worden uitgevoerd.

Schat men, dat het gebouw, ter oppervlakte van 830 M². slechts *f* 50 per M². zal kosten, dus in het geheel ruim *f* 41.000, en met het ameublement *f* 46.000, dan zou de uitgeloofde prijs, voor 't geen van de mededingers verlangd wordt, minstens 2½ % der bouwsom of *f* 1150 kunnen bedragen. Dat cijfer zou echter nog te laag zijn.

De namen der Juryleden worden niet in het programma bekend gemaakt, en het blijkt ook niet, dat die namen nog vóór het inleveren van de antwoorden zullen worden genoemd. Wellicht worden zij nimmer bekend. 't Kan ook zijn dat het Bestuur der Kerkelijke kas zelve de Jury zal uitmaken, of wel de drie personen bij wie men, volgens eene advertentie, het programma kon bekomen. Deze zijn de heeren W. A. Vrolijk Sr., A. van der Nagel, beiden timmerman, en L. 't Hoen, manufactdrier.

Van een openbare tentoonstelling der plannen, met het rapport der Jury, als dit al gemaakt wordt, is geen sprake.

Er is bovendien nog een zaak, die zeer de aandacht verdient, omdat het geheim van den naam des inzenders geschonden *moet* worden, en daardoor voor die inzenders de zekerheid niet bestaat dat op zoodanige wijze zal worden gehandeld als bij goed uitgeschreven prijsvragen een vereischte is. Men verlangt namelijk geen correspondentie-adres bij de in te zenden stukken, en toch zullen de ontwerpen die niet worden goedgekeurd, terug gezonden worden. Al de verzegelde couverten met de namen der inzenders *moeten* alzoo worden geopend. Geschiedt dit nu vóór of na de beoordeeling?

De opgenoemde bezwaren zijn voldoende om de overtuiging uit te spreken, dat een architekt die achting voor zijn stand en voor zich zelven heeft, noch aan de prijsvraag zal mogen deelnemen, noch een hem mogelijk aangeboden lidmaatschap der Jury mag aannemen.

Deze laatste zinsnede zal in herinnering worden gebracht bij de mededeeling van de namen der eventueel bekroonden.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Eenigen tijd geleden deelden wij mede, dat een te Dordrecht bestaand renaissance geveltje hoogstwaarschijnlijk spoedig gesloopt zou worden. Die waarschijnlijkheid is wezenlijkheid geworden! Het gebouw de *Windtaesbeck*, vereeuwen in 1558, staande aan de Wijnstraat N°. 70, behoort tot het verleden en is na een bestaan van ruim drie eeuwen van het wereldtooneel verdwenen, om plaats te maken voor een architectuur voortbrengsel van onzen tijd, dat, naar we hopen, ons het geleden verlies eenigszins zal vergoeden.

Onze toen ten tijde geuite wensch, dat de ongeschonden détails een plaats zouden vinden bij de verzameling oudheden in ons Museum, is tot heden nog niet bewaarheid en zal grootendeels

ook niet bewaarheid kunnen worden, daar het bij de amotie bleek, dat voor het beeldhouwwerk een slechte zandsteensoort gebruikt was, zoodat de op het oog nog ongeschonden ornamenten bij het afbreken als stof en puin uit elkaar vielen. De cartouche met het jaarcijfer en de gevelsteen met de gespierde gestalte, draaiende aan het Windtaesbock, zijn nog zoo bij en bij behouden en tot nadere beschikking bij den eigenaar op zolder geborgen.

n.

De heer D. H. Havelaar, ingenieur bij de openbare werken in Ned.-Indie, zal voor de Perzische regeering opmetingen doen aan de Karoen, welke rivier onlangs door Perzie voor de internationale scheepvaart werd geopend. Het doel is, na bestadeering van haren loop, de hinderpalen weg te ruimen die een geregelde bevaring der rivier nog in den weg staan.

Aan de *N. Rotterdamsche Courant* wordt het volgende ontleend.

Van het huis aan de Schiekade O.Z. 108, dat eerstdaags zal worden gesloopt, is naar het gymnasium (Coolvest 96) overgebracht een beeld van den cynischen philosoof Diogenes.

Het kunstwerk, uit lindenhout gesneden, stelt den stroeven denker voor in eene voorschrijdende houding; met de rechterhand boven de oogen ziet hij om zich heen, steeds bezig den mensch te zoeken, waarbij eene lantaren of lamp, die met een ketting aan zijne linkerhand hangt, hem behulpzaam is.

De kop is meesterlijk gesneden; in schilderachtige plooien hangt het gewaad om de figuur; handen en voeten zijn uitstekend gevormd.

Op het marmeren voetstuk bevindt zich nog een houten relief, van weerskanten omgeven door een genius. Het stelt het bekende onderhoud van Alexander den Groote met onzen wijsgeer voor: hij zit voor zijn ton en wil — de vooruitgestoken rechterhand wijst het duidelijk aan — geen weldaad van den machtigen en milden dorst aannemen. Hij verzoekt hem enkel een weinig uit de zon te gaan.

Alle beeldjes zijn uiterst fijn gesneden en de proportien zijn zeer gelukkig bewaard.

Allerwaarschijnlijkst is het geheele werk eene schepping van den beeldhouwer Walther Pompe, geboren te Lith, in Noord-Brabant, die in het midden der vorige eeuw bloeide.

Zijne werken waren zeer gezocht; ook de R.-K. kerk in de Leeuwenstraat moet nog vele zijner beelden bezitten. Hij placht veel met zijn zoon samen te werken, die ook, als beeldhouwer, naam bezat en 4 Mei 1822 stierf.

Het Diogenesbeeld, dat veel door den eeuwig knagenden tand des tijds en den jaarlijks nog meer vernielenden Nederlandschen verf- of witkwast geleden had, is op keurige wijze hersteld door onzen bekwamen stadgenoot, den heer L. F. Stracké, die de dikke verflaag losweekte en aan het beeld, het relief en de geniussen de kleur van zandsteen gaf.

Zoowel hij, als het gemeentebestuur, dat het kunstwerk voor een wissen ondergang behoedde door het uit sloopershanden te redden, heeft aanspraak op den dank van allen die de kunst liefhebben.

Op de marmeren lijst van het voetstuk staat een Latijnsch epigram, dat in Nederlandsche dichtmaat overgebracht, aldus luidt:

Sinds eeuwen draag ik mijn lantaren
En zoek een mensch — de wereld rond,
Een mensch, dien 'k noch in 't schoone Hellas
Noch aan de Schie, noch elders vond.

'k Verhuisde naar Erasmus' schole,
Och, dat het mij gelukken mocht,
In één der velen, die hier leeren,
Den mensch te vinden, die ik zocht.

Daaronder staat in Romeinsche letters het jaartal 1888.

De prins regent van Beijeren heeft aan den kunstschilder August Spiesz opgedragen, de frescoschilderingen van Rottmann, onder de arkaden van den hoftuin in München, te restaureeren. Deze bekende fresco's hadden zeer veel geleden.

De Fransche Kamer heeft thans een besluit genomen, om eene som van 30.000 frs. toe te staan tot dekking der onkosten voor een prijsvraag, die zal worden uitgeschreven voor den herbouw van het gebouw der Opéra Comique te Parijs. Dit besluit is genomen met 240 tegen 156 stemmen, niettegenstaande de tegenstand van den Minister Lockroy.

Den 25sten Mei 1887 verbrandde het oude gebouw, en eerst na twintig maanden werd een besluit genomen omtrent den herbouw

Aan deze prijsvraag kunnen alleen architekten van Fransche nationaliteit deelnemen.

CORRESPONDENTIE.

Aan een lezer van 't B. W.

Door globale begrooting wordt, op de bedoelde plaats, verstaan eene begrooting per M³. inhoud van het gebouw.

VERZAMELING VAN BOUWKUNDIGE ONTWERPEN,

BEKROOND EN UITGEGEVEN DOOR DE

Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

De Afleveringen 1 tot en met 5 (uitgegeven van 1844—1851) zijn niet meer voorhanden.

Afl. 6. (1853). ONTWERF: VOOR EEN SCHOUWBURG en VOOR EEN GEVEL VAN EEN WINKELHUIS, 5 platen; ƒ 0.70.

Afl. 7. (Niet meer voorhanden).

Afl. 8. (1856). POSTKANTOOR IN EEN GROOTE STAD, en BEWAARSCHOOL VOOR 200 KINDEREN, 5 pl.; ƒ 0.70.

Afl. 9. (1857). MILITAIR WACHTHUIS IN EEN RESIDENTIE, en GLAZEN TOCHTPUI IN EEN VESTIBULE, 4 pl.; ƒ 0.00.

Afl. 10. (1858). BOERDERIJ VOOR ZUIVELBEREIDING, VEETEELT OF GRAANVERBOUWING, met woning, 4 pl.; ƒ 0.60.

Afl. 11. (1859). KAVALERIE-KAZERNE MET STALLINGEN, OVERDEKTE RIJSCHOOL EN FOURAGE-MAGAZIJNEN, 3 pl.; ƒ 0.80.

Afl. 12. 1e gedeelte (1860). PORTE-COCHÈRE, 2 pl.; ƒ 0.30.
2e ged. (1862). BEWEEGBAAR HOUTEN TUINHEK, 2 ontwerpen, 4 pl.; ƒ 0.30.

Afl. 13. (1863). WOONHUIS, 1e ontw., 4 pl.; 2e ontw. 3 pl.; ƒ 1.50

Afl. 14. (1864). GEBOUW VOOR 'T TENTOONSTELLEN VAN WERKEN VAN SCHILDER-, BOUW-, BEELDHOUW- EN ANDERE KUNSTEN, 3 pl.; ƒ 0.75.

Afl. 15. 1e ged. (1865). MARMEREN SCHOORSTEENMANTEL MET BETIMMERDEN BOEZEM EN HAARD, 2 pl.; ƒ 0.30.
2e ged. (1866). DORPSKERK VOOR R. K. EEREDIENST. 3 pl.; OVERDEKTE ZITPLAATS IN EEN TUIN (2 ontwerpen). 3 pl.; ƒ 0.50.

Afl. 16. (1867) DORPSKERK VOOR PROT. EEREDIENST, MET TOREN, 4 pl.; HOOFD-INGANG VOOR EEN STADHUIS, (2 ontw.), 4 pl.; ƒ 0.75.

Afl. 17. 1e ged. (1869) MONUMENT VOOR DE NED. BOUWMEESTERS, H. DE KEIJZER EN J. VAN CAMPEN, 3 pl.; ƒ 0.60.
2e ged. (1870). VOORGEVEL VAN EEN WINKELGEBOUW, (2 ontw.), 2 pl.; ƒ 0.50.

Afl. 18. (1871). KUNSTKAST, 2 pl.; ƒ 0.50.

Afl. 19. (1872). KAZERNE VOOR EEN BATALJON INFANTERIE. 3 pl.; BUITEN-SOCIETEIT, 3 pl.; ƒ 1.25.

Afl. 20. (1876). VAST CIRCUS, 8 pl.; GRAFSTEEN, 2 pl.; ƒ 1.50.

Afl. 21. (1876). STATION VOOR OMNIBUSSEN, 3 pl.; ƒ 1.00.

Afl. 22. (1878). CANDELAAR, 2 pl.; ƒ 0.30.

Afl. 23. (1878). ABATTOIR VOOR EEN PROVINCIESTAD, 6 pl.; AFSLUITING VAN EEN WANDELPLAATS, 2 pl.; ƒ 1.25.

Na deze aflevering is de *afzonderlijke* uitgave der bekroonde prijsvragen gestaakt en zijn deze gevoegd bij de Verslagen der Algemeene Vergaderingen.

J. KROON Rz. Fabriek van Lattenweefsel voor Plafond- en Wandbepleistering. **Buiksloot.**

STOOMHOUTZAGERIJ en PAKKISTENFABRIEK

Eervolle vermelding op de Tentoonstelling van Bouwmaterialen te Groningen 1886.

5231 ASPHALTDAKPAPIER, ASPHALTWERKEN.

„CABOLINEUM."

Monsters, circulaires en aesten op aanvrage franco.

JAN HAMER. — AMSTERDAM.

Kantoor: Marnixstraat 402 bij het Leidscheplein
GEBOUW PERMANENTE TENTOONSTELLING VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Installeerde *hier te lande* met veel succes,

Geheele Waterleidingen in gebouwen in verbinding met
de Luchtdruk-Waterreservoirs systeem Carré, de Reservoir-Waterfilters met luchtdruk systeem Chanoit.
EERE-DIPLOMA TE PARIJS, GOUDEN MEDAILLE TE BRUSSEL, LE MANS, ANGER, ENZ.

Voor het oppersen, filtreeren en verdeelen van water in gebouwen, ter vervanging van de hoogwaterreservoirs. 5232

De *voordeelen* van *dit systeem* zijn: dat men (tot een zeker maximum) over een willekeurigen druk kan beschikken, het water niet zoo zeer onderhevig is aan de verschillende temperatuursveranderingen, het in ieder gebouw kan worden aangebracht, de installatie goedkooper is als de tot nu toe gevolgde wijze van waterverdeeling enz.

— *Adressen* waar dit systeem *hier te lande* is toegepast, worden op aanvrage verstrekt. —

BOYLE's Ventilators, MILDE's Telephonen, WITTE's Liften, KELLEY's gebrand en geschilderd Glas, geschilderde Tegels, enz.

PUI-SPIEGELGLAS
HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFF, ROTTERDAM. 3230

The St. Pancras Iron Work Company, London.

FABRIEK
voor Stal-Inrichtingen
EN 5237
Stal-Benoodigdheden.
IJzeren Trappen
van solide constructie tot concurreerende prijzen.
Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE.
Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam, 1884.
Agenten voor Nederland en de Koloniën

STAAL & HAALMEIJER,
36. Derde Weteringdwarsstraat,
AMSTERDAM.
alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.
Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

Zelfdragend en vlak gegolfd ijzer, gewoon en gebomboerd, worden in vele verschillende profielen en afmetingen vervaardigd.

Actien Gesellschaft für Verzinkerei und Eisenconstruction.
vormals JACOB HILGERS,
RHEINBROHL.

GALVANISEER-INRICHTING
EN
Fabriek van gegalvaniseerde Bouw-constructiën.
Geïllustreerde, prospecti, referentiën en begrootingen steeds verkrijgbaar.

HILGER'S dakpannen en dakramen van uitmuntende constructie, geschikt voor alle soorten van dakbedekking, ook voor daken met zeer geringe helling.

Vertegenwoordiger voor Nederland en Koloniën
FERD. ENGERS, AMSTERDAM,
Heerengracht 335. 5233

DE LINT & Co. Rotterdam.
Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te Londen,
leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,
MARMER-MOZAIEK en
TERRAZZOVLOEREN,
alsmede 5234
— GLASMOZAIEK —
Zestien Bekrooningen.

Parquets-en-chêne sur bitume hydrofuge
N. GOURGUECHON — PARIS.

Verkrijgbaar in de maten van **30—50** cM. lengte,
6—11 cM. breedte, **35** cM. dikte.

Behalve **lageren prijs,** bieden deze parketvloeren, boven de andere soorten, de volgende voordeelen aan: **Ondoordringbaarheid voor vocht. Weering van geluiden** (kraken) en **ongedierte. Grootere duurzaamheid,** omdat het hout uit één stuk bestaande, verder kan afgesleten worden. 5235
Représentant voor Nederland, **EMIL MOHR, 19 Prins Hendrikkade, Amsterdam.**

AMERIKAANSCHE
Hydraulische Liften
DER
American Elevator Company,
voor **Hotels, Ziekenhuizen, Kantoor- en Fabrieksgebouwen;**
munten uit door:
Volkomen zekerheid,
Eenvoudigheid van Beweging,
Weinig watergebruik en onderhoudskosten, Geruischlooze gang,
Onafgebroken goede werking.
Vereischen geen boring in den grond,
in werking te zien,
in het Nieuwe Ziekenhuis, aan den Coolsingel, te *Rotterdam,*
in het Diaconessenhuis, *Arnhem,*
in het Hotel du Passage, *Amsterdam.*
Generaal Agenten:
FRED. STIELTJES & Co.,
Keizer-gracht 745
5238 *Amsterdam.*

Boeken over Bouwkunst, Ornament, enz.

W. P. VAN STOCKUM & ZOON, te *'s Gravenhage*, zullen verkoopen op den 16—25 Februari a. s., eene uitgebreide verzameling boeken, waarvan het Tweede gedeelte bevat vele belangrijke werken over: **Bouwkunst, Kunstindustrie. Ornament. Decoratie, Meubels, Metaal en Glasindustrie, Venetiaansch Kantwerk, Plaatwerken, enz.**

De catalogus hiervan is op aanvraag te bekomen. 5222

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE

Haaften aan de Waal.

Machinale Steenfabriek met Ringoven, (5223)

levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur tegen sterk concurreerende prijzen.

PHOTOLITHOGRAPHIE.

De ondergeteekenden bevelen zich bij Heeren Architekten aan tot het reproduceeren hunner

Plannen, Teekeningen, enz.

Prompte aflevering en billijke conditiën. 5224

WEGNER & MOTTU.
Rokin 138.

W. F WEIJNTJES,

Singel 514 h/h Koningsplein **Amsterdam.**

Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.

Agent voor **Minton Hollins & Co.** *Stoke upon Trent.*
„ „ **A. Jándges** te *Crefeld.*

Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 5225

DE LINT & Cie.

Rotterdam.

PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH,
BOCH FRÈRES
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en **Cementtegels.**
Groote voorraden. 5226

De Portland-Cement-Fabriek van DYCKERHOFF & SÖHNE

te Amöneburg bij Biebrich a/d Rijn 5227

levert haar erkend en uitmuntend fabrikaat, met garantie voor de grootste vastheid en deugdelijkheid.
Productie-vermogen der fabriek: 500,000 vaten per jaar.
Magazijnhouders in de voornaamste steden.

Gouden Staats-Medaille Gouder.

Medaille Breslau 1869.

Diploma A Eerste prijs voor uitmuntend fabrikaat. Kassel 1870

Medaille van verdienste, Weenen 1873.

Gouden Medaille, Düsseldorf, 1880.

Gouden Medaille, Offenbach a/M. 1879.

Gouden Medaille Hoogste onderscheiding in den internationalen wedstrijd. Arnhem 1879.

NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY Ltd. LONDON.

Exploitatie der Mijnen van de Val Travers.

FABRIEK TE AMSTERDAM
Beltweg No. 3.

NATUURL. ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.

Gecomprimeerde Asphaltwegen en dito Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen. Winkel en Magazijnvloeren. Gangen Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton-Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.

Zindelijk Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend

Asphalt speciaal tot wering van vochtige muren.

Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren het aan Kantoor der fabriek, Beltweg **3**, *Amsterdam.* 5228

5229

JAN VAN DER POT,

Scheepmakershaven N°. 3 (Punt.) — ROTTERDAM.

De eenige Kyaniseerinrichting waar ook des winters wordt doorgewerkt.

Het **Kijaniseeren** is het eenige afdoende middel tegen *verrotting* en *zwam*. De bewerking geschiedt geheel reuk- en kleurloos. Desverlangd bijlevering van hout.

Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend,

van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.

BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en vrachten. **KUNSTGRANIET systeem Pétitjean.**

Prospectussen en prijscouranten worden opaanvraag franco toegezonden.

Gelieve op Voornaam en Adres te letten.

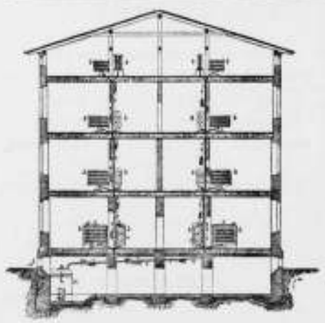

PATENT CENTRALE VERWARMING EN VENTILATIE,

Sytseem BECHEM & POST.

TE HAGEN, (WESTPHALEN.) 5230

Zelfreguleerende Stoomverwarming onder lage drukking met ventilatie,

— VRIJ VAN 'SRIJKS BEPALINGEN OP HET STOOMWEZEN. —

Vertegenwoordiger D. S. M. KALKER, Amsterdam.

Telegram-adres **KALKER-IJZERWAREN AMSTERDAM.** Telephoon N°. **2144.**

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

23 FEBRUARI 1889.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBEK.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C.: HENRY HEMANS & C°.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD: — De permanente tentoonstelling. — Bescherming van kunsteigendom. — Prijsvragen. — Verslagen van de vergaderingen der afdeelingen Amsterdam 15 Februari en Leeuwarden 15 Februari 1889. — Binnen- en buitenlandsche berichten. — Boekaankondiging. — Mededeelingen uit de rechtszaal. — Afloop van aanbestedingen.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden.

DE PERMAMENTE TENTOONSTELLING.

Een ondernemend fabriekant, de heer Hooghwinkel te Gorinchem, levert tegenwoordig in zijne fabriek vervaardigd tectorium, dat naar de monsters te oordeelen niet onder doet voor het Engelsche. Daar het inlandsche materiaal nog betrekkelijk jong is, kan uit de ondervinding daaromtrent weinig worden medegedeeld. Vergelijkt men het met het Engelsche, dan is het goedkooper en tevens voordeeliger daar de maten practischer gekozen zijn; ook het oog wordt aangenamer aangedaan daar het inlandsche materiaal dat gladder is, en, misschien ook daardoor, meer licht doorlaat. In het Maatschappelijk Gebouw zijn thans een aantal verschillende monsters ten toon gesteld, waaronder er een is van eene helderheid die wij nog niet bij het Engelsche zagen. Een ander monster is eenvoudig maar niet onaardig met den naam der leveranciers beschilderd, en bewijst dat dergelijke stukken ook voor decoratieve doeleinden van groot nut kunnen zijn.

Voor zoo verre bekend is, wordt het Engelsche slechts geleverd in rollen tot 3 M. lengte. Het inlandsche kan ter breedte van 0.60 M. en 1.20 M. geleverd worden tot eene lengte van 7 M. De prijs is ƒ 3.40 per M°.

Ook wordt door den zelfden fabriekant een nieuw artikel aangeboden, het Galvano Tectorium, dat in 't bijzonder aanbeveling schijnt te verdienen voor ongunstig verlichte gebouwen. De prijs daarvan is ƒ 3.65 per M°.

Deze materialen zijn in verschillende kleuren uitsluitend verkrijgbaar bij de firma Figée en de Kruyff, ingenieurs te Amsterdam.

Reeds sinds eenigen tijd kon men op deze permanente tentoonstelling kennis maken met kleine monsters van een versieringsmateriaal, door den uitvinder en vervaardiger, den heer J. H. de Vries te Groningen, Pierre-Ornée genoemd, dat op zeer bedrieglijke wijze den indruk weergeeft van het in den renaissance tijd, en hoofdzakelijk in Italië veelvuldig toegepaste sgraffito. Thans echter zijn grootere en meer bewerkelijke stukken op de tentoonstelling aanwezig en een groote verzameling phothografische afdrukken naar afgeleverde werkstukken, die aantoonen dat men dit bouwmateriaal in alle grootten, formaten en kleuren kan verkrijgen. De deugdelijkheid, ook wat betreft het bestand zijn tegen afwisselende weersgesteldheden, is reeds door de ondervinding gestaafd geworden; voegt men daarbij dat de heer de Vries voor eene goede en artistieke bewerking, desgewenscht overeenkomstig door den architekt zelve te leveren teekeningen, zorg draagt, en bovendien de prijzen billijk mogen worden genoemd, dan verdient dit materiaal dat er de bijzondere aandacht op gevestigd wordt, en dat het een ruime toepassing mag vinden, zoowel van uitwendige als voor inwendige versiering van gebouwen.

Door den heer Ferd. Engers worden een aantal monsters tentoongesteld van gekleurde en verglaasde steenen, ter grootte van onze gewone baksteenen, uit de fabriek der Farnley Iron C°. Zelden is fraaier en degelijker materiaal gezien dan dit. Het kan zonder vrees in ons klimaat voor gevelversieringen worden aangewend.

en niet minder voor doeleinden binnenshuis een ruime toepassing vinden. Van dergelijk materiaal, goed doorbakken en dus helder klinkend, ijzersterk en prachtig verglaasd, zijn ook eenige voorwerpen van meer praktischen aard tentoongesteld, als een badkuip, een privaattrechter, een gootsteen, enz. Daar het glazuur helder wit is, en elke onzindelijkheid alzoo terstond zichtbaar is, zijn deze badkuipen en gootsteenen vooral zeer aanbevelenswaardig.

Bij de inzending van Engelsch tectorium van den heer de Voogt ligt thans ook een monster van Servisch marmer uit de groeven in de omgeving van Belgrado. Deze soort is bijzonder vast en hard, en wat bij marmer niet het minste weegt, van een zeer fraaie kleur, die ongemeen zacht is, en waarvan de grondtinten zich bijzonder goed aansluiten bij die van blank bewerkte houtsoorten. De aandacht ook van meubelfabriekanten zij dus op dit materieel gevestigd. Het is in bezaagde stukken van alle afmetingen te verkrijgen.

De fraaie monsters gebrand gekleurd glas uit Engelsche ateliers, van den heer Jan Hamer, zijn vermeerderd met een groote geëtste ruit, die om de sierlijke bewerking zeer de aandacht trekt.

De Koninklijke stoomfabriek van zinkwerken en andere metalen van den heer F. W. Braat te Delft, heeft hare inzending op de tentoonstelling geheel vernieuwd, en tevens monsters daaraan toegevoegd van gesmeed ijzer dat sinds betrekkelijk korten tijd, maar niet zonder succes, door hunne werkplaatsen wordt afgeleverd. Deze etalage, oorspronkelijk gemaakt voor de Nijverheidstentoonstelling te 's Gravenhage in het afgeloopen jaar, toont ten duidelijkste, dat men aan de fabriek geen zwarigheden kent en het zink weet te fatsoeneeren in de moeielijkste vormen. Wat de bewerking betreft mag men het fabriekaat uitmuntend noemen. Het drijfwerk is uitstekend, en een paar groote ornamenteele stukken bewijzen dat men de middelen weet om zich van goede vormen te verzekeren. Ook het gesmeed ijzerwerk, zoowel het grove als het fijnere toont vele goede eigenschappen te bezitten en blijkt door handige werklieden te zijn vervaardigd, naar ontwerpen die met smaak zijn samengesteld.

Ook de heer J. Kroon Rzn. te Buiksloot, fabriekant van lattenweefsel voor plafond- en wandbetimmering, heeft zijne etalage gewijzigd en sierlijker ingericht. Het is reeds genoegzaam bekend, dat dit weefsel de gebruikelijke tengels en het riet vervangt en dat dit soliede materiaal aan alle billijk gestelde eischen voldoet, vooral ook voor zoogenoemde Brabantsche muren, en tevens voor waterdichte plafonds, wanneer het in Portland-cement en gegoten kalk wordt bewerkt.

De fabriekant levert twee systeemen. Het eerste bestaat uit latten wier doorsneden een trapezium en een driehoek zijn, twee aan twee door draadnagels verbonden, het tweede alleen uit latten van trapeziumvormige doorsnede. Deze latten worden tegen de schrooten bevestigd, en met tusschenruimten van 3 mM. door geglocid gegalvaniseerd ijzerdraad tot één weefsel verbonden. Ten einde het scheuren te voorkomen, sluiten de latten om de andere met een sprong van 4 cM. in elkander; hierdoor wordt een doorgaande naad vermeden.

Het weefsel wordt geleverd in rollen van 10 en 20 M. lengte en 0.25 tot 1 M. breedte; volgens het eerste systeem kost het *f* 0.60 per M². en volgens het tweede *f* 0.45 per M²., met korting voor groote hoeveelheden. Bij de bestelling worden de maten der plafonds met de richting der balken opgegeven om het weefsel pasklaar te kunnen afleveren.

Een gedeelte van een plafond, geheel afgewerkt, is op de tentoonstelling te bezichtigen; men kan daar de wijze waarop het weefsel op de schrooten bevestigd moet worden, het beste zien.

Allen die intusschen van dit materiaal hebben gebruik gemaakt, erkennen er de goede eigenschappen van, die zeer soliede werk leveren.

In een verslag over de tentoonstelling, ten vorigen jare in het Weekblad verschenen, werd de aandacht gevestigd op de zoogenoemde Platinverfsoorten van Rometsch en C°., agent de heer H. Striethorst te Amsterdam, die de eigenschap bezitten buitengewoon hard te worden, ijzer en hout op duurzame wijze te beschermen tegen de invloeden van de weêrsgesteldheid, en ongevoelig zijn voor zure dampen. Bij de tentoongestelde verfsoorten, die in alle kleuren verkrijgbaar zijn en in opgelosten toestand worden verzonden, zijn tevens een paar stukken geverfd ijzer ter bezichtiging gesteld, die reeds geruimen tijd aan de lucht zijn blootgesteld geweest.

Een ander bewijs voor de deugdelijkheid echter is het reclamebord der Permanente Tentoonstelling, geplaatst op het plantsoen van het Leidscheplein te Amsterdam. Dit gesmeed ijzeren bord werd in April 1887 aldaar geplaatst en toen bij wijze van proef geverfd uitsluitend met deze verfsoort. Thans, na twee jaren te zijn blootgesteld aan alle weêrsgesteldheden, is de toestand nog zeer goed te noemen, en 't laat zich aanzien dat deze geruimen tijd nog zoo blijven zal. Buitendien kan worden medegedeeld, dat deze verf volstrekt niet duurder is dan gewone verfsoorten.

Onder de talrijke middelen waarop in den laatsten tijd de aandacht is gevestigd om b.v. hout tegen bederf te beschermen, neemt het carbolineum eene eerste plaats in. Deze stof is niet van zulk een jongen datum als velen gelooven, want men kan gerust reeds van eene 12-jarige ondervinding spreken. Maar telkens komt een andere soort carbolineum, met toevoeging van den naam van een vervaardiger (of uitvinder) ter markt; echter bezitten allen de eigenschap om hout tegen verrotting te beveiligen.

Met het carbolineum avenarius zijn o.a. proeven genomen door de directie der Pfälzische Eisenbahnen, en daaruit is gebleken dat de houten kokers voor de wisselstangen, met deze stof bestreken, na drie jaren in den grond gelegen te hebben, nog volkomen gaaf waren, terwijl het houtwerk waarop die voorzorgsmaatregel niet was toegepast, bijna geheel was verrot. Met deze zelfde stof zijn proeven genomen door de factorijen der Bassler Missions-Handlungs-Gesellschaft, gevestigd in Indië en Afrika, die bewezen hebben dat zij het hout insgelijks beschut tegen de in die landen zoo zeer gevreesde witte mieren. Ook in den Congostaat en op Sumatra

zijn dergelijke proeven met even goed gevolg genomen.

De eischen die men aan een goed impregneermiddel moet stellen zijn, dat het met zekerheid en onder de ongunstigste omstandigheden alle bederf van hout voorkomt; ook moet het zoo goedkoop zijn, dat de aanwending in groote hoeveelheden geen beletsel wordt, het moet gemakkelijk te verwerken zijn en alzoo voor 't gebruik gereed afgeleverd worden. Gewenscht is het bovendien, doch geen noodzakelijkheid, dat het middel in de plaats kan treden van een verflaag. Aan alle deze eischen voldoet het carbolineum avenarius.

Het is een koolwaterstofolie 1), met een specifiek gewicht van 1.14, en dat sterk antiseptisch werkt. Het kookt eerst bij 250° C.

De werking van dit carbolineum is deels mechanisch, deels chemisch.

De mechanische is de volgende. De stof dringt gemakkelijk in het hout, drijft het in de houtporiën aanwezige water daaruit, terwijl nieuw vocht niet meer kan indringen. Het vetgehalte der olie beschermt alzoo het hout tegen de verwoestende werking van het water, in welken vorm dan ook. Het is van groot belang te weten, dat het carbolineum tot in de kapillaire houtvaten doordringt, nadat de sappen daaruit verdrongen zijn, en die vaten tevens met een beschermend laagje omhullen. Het hooge kookpunt is oorzaak, dat bij aanwending van warm carbolineum al het water uit de poriën verdampt, waardoor bij afkoeling de olie zonder bijkomende drukking van zelf de plaats inneemt van het sap der cellen.

De chemische werking is geen andere, dan dat in alle deelen van het hout, door de aanraking met carbolineum, de kiemen van organismen vernietigd of werkeloos worden, en de voedingstof, dat zijn de aanwezige eiwitstoffen, aan deze kiemen ontnomen worden. Insekten, en dus ook hun eieren, worden door dit middel op eerbiedigen afstand gehouden.

Eene andere chemische eigenschap is de oxidatie aan de lucht. Op zich zelf groen van kleur, beitst het carbolineum kort na de bestrijking het hout bruin. Waar gestreefd wordt naar een fraaie houtkleur, gelijkstaande aan die van donker notenhout, moet men meer dan eens bestrijken.

Bij gunstig weder droogt het carbolineum binnen 24 uren in de buitenlucht; binnenshuis kan het in geheel gesloten ruimten soms eerst na 8 dagen droog zijn. Bij het drogen blijft somwijlen een geelachtig stof op de oppervlakte van het hout achter, dat ontstaat uit kristallen die zich afscheiden. Deze kunnen desnoods worden afgewasschen, maar verdwijnen in de meeste gevallen van zelve.

Ook kan het materiaal worden aangewend om touwwerk te impregneeren, daar het volstrekt geen vrije zuren bevat. Het touwwerk blijft daarbij leniger dan bij toepassing van teer of lijnolie, waaruit volgt dat de hennepvezel niet gemakkelijk breekt.

Op de tentoonstelling zijn eenige monsters aanwezig van hout, dat slechts eenmaal met carbolineum avenarius is bestreken, en hieruit kan men zien welk eene aangename kleur daardoor te voorschijn wordt geroepen, terwijl de houtvezels duidelijk zichtbaar blijven, en dus het karakter der stof niet wordt veranderd.

1) Volgens de Naturwissenschaftlich-Technische Umschau in Jena.

BESCHERMING VAN KUNSTEIGENDOM.

Naar aanleiding van het artikel over de nieuwe raadhuizen te Noordwijk en te Woerden, in het *Bouwkundig Weekblad* van verleden week opgenomen, komt in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 19 Februari j.l. o. a. het volgende voor.

De schrijver van het stuk..... eindigt: „De heer Molenaar heeft in deze zaak een treurige ondervinding opgedaan, waartegen met het wetboek in de hand, helaas, niets te doen valt."

Merkwaardig is deze berusting.

Het is een feit, dat de kunstenaar ten onzent tegen plagiaat niet beschermd is. Het copiëeren van een bouwwerk is zeker zeldzaam. Maar het copiëeren van schilderijen geschiedt dagelijks, en de beeldhouwers vooral lijden daaronder. Zij onthouden zich borstbeelden te maken die aftrek zouden vinden, omdat zij vooruit weten, dat allerlei afgieters daarvan onmiddelijk afgietsels vervaardigen en straffeloos verkoopen.

Het verdient de aandacht der artisten en van het publiek, dat een wetsontwerp om het auteursrecht der kunstenaars te beschermen, op denzelfden voet als ten behoeve der letterkundigen, door Heemskerk bij de Tweede Kamer is ingediend.

De tegenwoordige minister Mackay heeft dit echter bij zijn optreden teruggenomen, en.... sinds dien tijd hoort men er niets meer van.

Toch is er hier een groot belang in het spel.

Er is geen grond om den artist zonder bescherming tegenover plagiarissen te laten, waar men den schrijver en uitgever van boeken wel beschermt.

Is het niet, wegens hetgeen nu te Woerden is gebeurd, in de eerste plaats voor de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst eene plicht, om zich gelegen te laten liggen aan deze zaak, de aandacht van regeering en volksvertegenwoordiging te vestigen op het groot belang eener wettelijke voorziening tegen zulke misbruiken, en zal niet gaarne elke man van eer instemmen met maatregelen ter voorkoming van die misbruiken, welke, tot dusver niet uit wettelijk oogpunt, maar stellig uit het oogpunt van eerlijkheid, niets anders zijn dan diefstal?

„Merkwaardig is deze berusting", zegt de berichtgever.

De woorden waarop die uitroep betrekking heeft, zijn echter volstrekt niet neêrgeschreven onder den indruk van kalme berusting; zij zijn het gevolg van spijtgevoel over een daad, die dubbel verontwaardiging wekt wanneer men in aanmerking neemt door wie het plagiaat is gepleegd.

Van berusting kon sprake zijn geweest, wanneer het feit verzwegen ware geworden, of wanneer niet geschied ware hetgeen niet noodig is verder te vermelden.

Verontwaardiging is echter gerechtvaardigd, wanneer men ziet hoe mannen, wier plicht het is met gezond verstand fatsoenlijk te handelen, hun taak opvatten. Om zoo mogelijk te voorkomen dat een dergelijke zaak als te Woerden is voorgevallen zich elders herhale, is de geschiedenis van het tot stand komen van het raadhuis dier stad verhaald geworden. De handelwijze van Woerdens gemeenteraad wordt thans allerwege streng veroordeeld, en daarmede is het doel bereikt, dank zij ook verschillende dagbladen, die niet achter zijn gebleven de feiten mede te deelen, en het hunne daarbij te voegen.

C. T. J. Louis Kinker.

PRIJSVRAGEN.

In *De Opmerker* N°. 7 van 16 Februari j.l. zijn de programma's opgenomen voor de prijsvragen, in 1889 door het Genootschap Architectura et Amicitia uitgeschreven.

Aan drie algemeene prijsvragen voor: I. een concertgebouw, II. een deftig woonhuis en III. een brug in een park, kunnen alleen de leden van het Genootschap deelnemen; aan de twee gewone prijsvragen, I. een zithank in een park en II. een titelvignet voor den kalender, kan slechts door de gewone leden worden medegewerkt.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

AFDEELING AMSTERDAM. 15 Februari 1889. In plaats van het houden eener vergadering werden de leden dezer Afdeeling door de welwillendheid van de heeren de Pesters Kooy & C°. uitgenoodigd den 15 Februari l.l. des avonds ten 8 ure hun Bierbrouwerij de Amstel, gelegen aan de Mauritskade 26, te komen bezichtigen.

Door een groot aantal leden werd van deze gelegenheid gebruik gemaakt om deze groote en merkwaardige brouwerij in oogenschouw te nemen. Door den Directeur den heer Bienfait, den brouwmeester, en den architekt der fabriek den heer G. B. Salm, werden de leden rond geleid en is hen veel wetenswaardigs medegedeeld. Na eene rondwandeling van ruim twee uren kwam men op het punt van uitgang terug, in welk lokaal aan de leden het edel nat, het voortbrengsel dezer fabriek, in ruime mate werd aangeboden; het deed zich goed smaken.

Door den President, den heer J. F. Klinkhamer, werd een woord van hulde en dank namens de leden uitgebracht voor de vriendelijke toestemming aan zijn verzoek gegeven, en het gastvrij onthaal, hun door den directeur, den heer J. Bienfait, bereid.

AFDEELING LEEUWARDEN. 15 Febr. 1889. Na lezing en goedkeuring der notulen werden enkele huishoudelijke zaken afgedaan, o. a. de rekening en verantwoording van den penningmeester; door afwezigheid was deze verhinderd geweest daaraan eerder te voldoen. Uit het rapport der desbetreffende commissie bleek, dat de financieele toestand der afdeeling gunstig genoemd mocht worden.

Op voorstel des Voorzitters werd besloten nog in deze maand een vergadering te houden tot behandeling der rapporten van de commissiën in zake de door de Maatsch. gestelde vragen.

De heer Oostenbrug verkreeg thans het woord tot het houden zijner aangekondigde voordracht, die tot onderwerp had »de bazaltsteen." Het onderwerp werd zaakkundig en op duidelijke wijze behandeld, zoodat de voorzitter den spreker aan het einde zijner voordracht den dank der vergadering brengende en daarbij wijzende op het nut dat er voor velen in gelegen is om soortgelijke onderwerpen te hooren behandelen, de volle instemming der aanwezigen mocht verwerven.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Onze landgenoot, de civiel-ingenieur E. Haverkamp, te New-York geplaatst bij de »Suburban Rapid Transit Company", is in dienst overgegaan bij de »Union Elevated Rail Road Company", te Brooklyn (N.-Y.).

Reeds gedurende geruimen tijd bestond te Gouda het plan een gymnasium te bouwen. De toestand der gemeentelijke kas maakte het echter bezwaarlijk een besluit te nemen omtrent het tot stand komen van het gebouw.

In de laatste zitting van den gemeenteraad werd echter de mededeeling gedaan, dat de heer G. J. Steens Zijnen, directeur der Stearine-Kaarsenfabriek te Gouda, aan de gemeente ten geschenke heeft aangeboden een huis, gelegen aan de Westhaven met het doel dat gebouw voor gymnasium te bestemmen.

Voor dit huis werd *f* 21.000 gevraagd.

De heer Rudolf Lehman te Amsterdam heeft als hulde aan de nagedachtenis van zijn bloedverwant, den in de medische wetenschap zeer bekenden Prof. Lehman, een som van *f* 40.000 beschikbaar gesteld voor den bouw van eene gehoorzaal voor de gemeentelijke universiteit te Amsterdam, en, zooals gemeld wordt, zijn de voorwaarden waarop dit milde geschenk kan worden aanvaard, reeds bij het college van curatoren in overweging.

Het plan voor een asula ligt reeds op het gemeentebureau gereed. Het gebouw, met een ingang in de Oudemanhuispoort zal een oppervlakte hebben van 800 M², en in hoofdzaak overeenkomen met de gehoorzaal der Rijks universiteit te Leiden.

Het *Nieuws van den Dag* meldt, dat de Vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap" te Leiden op 's Konings verjaardag haar 50-jarig bestaan vierde. Door den secretaris, den heer R. de Wilde, werd, na een welkomstgroet van den voorzitter, den heer v. Lith, een rede gehouden, waarin het hooge belang der vereeniging, wat haar gewrochte werken en hare toekomst betreft, werd uiteengezet. Aan haar dankt de Practische Ambachtsschool haar ontstaan; zij bracht de wenschelijkheid van de telephoon-verbinding in deze gemeente ter sprake. En haar werk voor de toekomst kan nog in vele opzichten gezegend zijn.

Na behandeling van eenige huishoudelijke zaken werd de bijeenkomst met een maaltijd besloten.

Te Hartford, in Connecticut, is door het springen van een stoomketel het groote Central Hôtel ingestort, waarbij volgens de berichten een 25-tal menschen zijn omgekomen.

De ontploffing schijnt te zijn veroorzaakt door den machinist die, na verzuimd te hebben den stoomketel op behoorlijken tijd te vullen, water daarin deed vloeien, toen een gedeelte van den ketel in gloeienden staat verkeerde.

De toren, die tot nu toe aan den dom te Schwerin ontbreekt, zal thans worden gebouwd. Hertog Johann Albrecht, broeder van den regeerenden Grootheriog van Mecklenburg Schwerin, heeft daartoe eene som van 315.000 R. M., ter gedachtenis aan zijnen vader, geschonken.

De Oberbaurath Daniel is met de uitvoering van het bouwwerk belast.

De tegenwoordige toestand waarin de kathedraal van St. Stephan te Weenen verkeert, wekt gegronde vrees voor het behoud van dat bouwwerk. Dombouwmeester Baron Fr. von Schmidt heeft zich dan ook genoodzaakt gezien aan te dringen op de benoeming van eene commissie van uitstekende architekten en ingenieurs, om een grondig onderzoek ten spoedigste in te stellen.

Onafhankelijk van verschillende groote gebreken in het metselwerk van verschillende deelen, die trouwens al sinds lang bekend en zichtbaar waren maar weinig vrees veroorzaakten, schijnt de kap van het gebouw de meeste gevaren op te leveren. De kapspanten vormen een waar woud van timmerhout, dat op vele plaatsen niet meer in volkomen goeden toestand verkeert.

Niet alleen voor het gebouw zelve, maar ook voor de omgeving schijnt het van groot belang te zijn spoedig voorzieningen te nemen.

BOEKAANKONDIGING.

De uitgever C. L. Brinkman te Amsterdam heeft onlangs ter kennismaking de eerste aflevering verspreid van een nieuw werk, dat tot titel draagt: Nederland en zijne bewoners, handboek der aardrijkskunde en volkenkunde van Nederland, door Dr. H. Blink.

»Nederland, zegt de uitgever, de voedsterplaats der geographie, waar men in de 16de en 17de eeuw geographische werken schreef, die in geheel West-Europa bestudeerd werden, waar men in het midden der 18de eeuw nog een werk uitgaf als de »Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden," — Nederland is sedert geheel achtergebleven in de bewerking eener Geographie van het eigen vaderland. Wel verschenen er tal van schoolboeken, doch eene uitvoerige geographie ontbreekt sedert de vorige geheel. Nederland heeft geene geographie van Nederland naar de bronnen bewerkt."

Groote behoefte aan een uitvoerig handboek der geographie van Nederland zijn oorzaak, dat de uitgever het durft te ondernemen de volgens hem bestaande leemte in de nationale en geographische litteratuur aan te vullen.

Het handboek zal zoodanig worden ingericht, dat het door ieder gemakkelijk kan worden geraadpleegd; een aantal kaartjes worden tot opheldering bij den tekst gevoegd. Het zal verschijnen in 2, ten hoogste 3 deelen groot 8° formaat; elk deel zal ongeveer 7 afleveringen van 4 vel druks à 16 bladzijden bevatten. De prijs van elk vel druks bedraagt vóór het verschijnen van de derde aflevering slechts 15 cents, na dien tijd 20 cents.

Het werk ziet er goed uit; kaart n°. 1 zou echter duidelijker — wat de kleuren betreft — kunnen zijn. Wanneer men namelijk door kleuren de verschillende hoogteliggingen betrekkelijk A.P. wil aanduiden, dan verdient het aanbeveling de kleuren zoo te kiezen, dat zij te onderscheiden zijn, en dat men niet weder cijfers behoeft in te vullen om de kleuren te verduidelijken. Het verschil in de kleuren voor de hoogten van 0 (= 0.00 staat op 't kaartje) tot + 2.50 en die van — 2.50 tot — 5.00 is evenmin voor het blooie oog te onderscheiden als het verschil in de kleuren voor de hoogten van + 24 tot + 50 en voor boven + 100. De op het kaartje gedrukte cijfers kunnen toch nog tot vergissingen aanleiding geven.

Wij willen wenschen, dat het debiet van dit nieuwe werk zoo groot zal zijn, dat de uitgever er geen bezwaar in zal zien het hoogtekaartje van Nederland later door een ander te vervangen.

»Nederland als Polderland" en »De strijd om het Bestaan", beide uitnemende werken van A. A. Beekman, zijn ongetwijfeld in veler handen waar zij veel nut hebben gesticht. Het nieuwe werk van dr. Blink mogen wij vertrouwen dat minstens in de zelfde handen zal komen; het kan in een groote leemte voorzien en zal door menigeen, die gaarne iets meer van den bodem waarop hij woont en van zijn landgenooten wil weten, met vrucht ter hand worden genomen. De eerste aflevering ten minste voorspelt een degelijk boekwerk.

L.

MEDEDEELINGEN UIT DE RECHTSZAAL.

Door de Rechtbank te Amsterdam werd kort geleden beslist dat sneeuw en vorst geen recht geven zich bij te late oplevering van werken, daardoor veroorzaakt, op overmacht te beroepen.

ALESTE.

Afloop van Aanbestedingen.

BRUMMEN, 11 Feb. Het bouwen van drie woonhuizen voor G. R. Noorman van der Dussen, onder beheer van den architekt J. C. Carmiggelt. Ingekomen 9 bilj. als:

G. Boerstoel te Brummen	*f* 10.379
H. Plant te idem.	» 10.200
J. v. d. Burg te idem.	» 10.174
J. Altena te idem	» 10.034
Wed. J. Smeerdijk te idem	» 9.892
G. J. Carmiggelt en Zn. te idem	» 9.792
H. W. Klanderman te idem.	» 9.647
G. W. Kerkkamp te idem	» 9.252
J. Schut te idem.	» 9.183

KAMPEN, 11 Febr. Voor rekening der gemeente: het bouwen van een zaal met veranda, op het terrein der buitensocieteit. Ingekomen 14 bilj. als:

L. C. van der Linde te Kampen	*f* 11.550
R. Spanhaak te idem.	» 11.500
J. F. G. Krijgsman te idem	» 11.295
D. v. d. Weerd te IJselmuiden	» 11.200
L. v. Schellen te Kampen	» 10.800
Teunis Mol te Genemuiden	» 10.683
H. Timmer te Meppel	» 10.540
H. v. Dijk Hz. te Kampen	» 10.500
A. v. d. Wetering te idem.	» 10.400
J. Valk te idem	» 10.300
J. J. de Gilde te IJselmuiden	» 9.774
H. van Dijk Dz. te Kampen	» 9.597
G. J. Bruggink Gz. te idem	» 9.490
D. Bruggink Gz. te idem.	» 9.247

's HAGE, 12 Febr. Het bouwen van bewaar- en leerscholen, kapelgebouw en religieuzenhuis, onder beheer van den architect Nic. Molenaar; ingek. 25 billetten, als:

J. van Groenendael, N.-Amstel,	*f* 150.375
W. P. Teeuwisse, 's-Hage,	» 144.900
A. C. Paardekooper, te idem	» 139.700
A. Stigter, te idem	» 139.300
W. van Leeuwen, Hellevoetsluis	» 137.837
J. Steffens en M. T. Wynekus, te 's-Hage.	» 135.900
B. P. Schippers Nz., te idem	» 132.500
L. de Rooij, Tilburg.	» 131.700
M. A. J. Taverne, 's-Hage	» 131.235
Q. A. Krijnen, te idem	» 131.000
J. B. Smits, Nijmegen.	» 131.000
B. Krijnen, 's-Hage	» 129.720
F. Buskens, Ubbergen,	*f* 126.163
B. J. Wichers en Jac. Etmans, Lobit	» 125.447
J. Mulhstaff, Leiden	» 125.000
A. J. van Liemt, Amsterdam.	» 123.940
L. Vlasman, te idem	» 123.620
P. W. Dessing, Gouda	» 123.000
P. Rings, Zandpoort	» 123.000
Fr. Raaijmaker Nieuweramstel.	» 121.000
B. J. Classe, Rotterdam	» 120.981
H. J. van de Sande, te idem	» 120.860
Wed. G. Camesie en Co., te idem	» 120.227
N. Perquin, Berkel	» 119.900
J. Slenters, Haarlem.	» 119.085

KAMPEN, 12 Febr. Het uitbreiden van het gebouw voor den houtdcursus te Kampen, onder het beheer der genie te Zwolle. Ingekomen 15 bilj. als:

B. Brouwer te Stiens	*f* 46.900
E. v. d. Woerd Jz. te Deventer.	» 44.340
C. v. Stuijvenberg te Kampen.	» 44.308
W. Wissing te Arnhem.	» 42.550
J. Dokter te Leeuwarden.	» 42.100
D. Bruins te Zwolle.	» 41.950
H. Timmer te Meppel	» 41.870
F. de Herder te Zwolle.	» 41.258
C. ter Horst te idem	» 40.937
R. Hunse te Assen	» 40.849
H. v. Dijk te Kampen	» 40.827
D. Damstra te Leeuwarden	» 40.700
J. J. de Gilde te IJselmuiden	» 40.700
A. Blocks te Zwolle.	» 39.989
L. Meijer te idem	» 39.639
Raming	» 43.500

ALKMAAR, 13 Febr. — Het bestuur van de Vereeniging St. Joseph van de R. K. jongensscholen aldaar, het bouwen van een nieuw schoolgebouw met 3 schoollokalen, een onderwijzerswoning, twee winkelhuizen, een schoolingang met bovenwoning, een nieuwe voorgevel voor een der bestaande scholen en aanverwante werken, onder beheer van den bouwkundige W.H. Matthijssen:

T. van der Waal te Alkmaar.	*f* 19.991.
Gebrs. Klein te NieuweDiep	» 19.841.
W. N. Vlaming te Schagen.	» 19.485.
Wijker te Den Helder.	» 18.774.
W. Dekker te Alkmaar	» 18.740.
Ruigewaard te Egmond aan Zee.	*f* 18.660.
P. Metselaar te Alkmaar	» 17.724.
H. Schuit en C. Grootegoed te idem	» 16.959.
W. Vashinder te idem	» 15.987.

ERMELOO, 13 Febr. Het bouwen van eene pastorie voor de Ned.-Herv. kerk, onder beheer van den architect Van der Made, te Harderwijk; ingek. 5 billetten, als:

	plan A.	plan B.
C. Rikkers, Ermeloo,	*f* 6990	*f* 5999
J. v. d. Berg, te idem	» 6924	» 6374
M. de Lange, Harderwijk	» 6679	» 5949
B. ter Heerdt, Voorst.	» 6369	» 5769
A. v. Amerongen, Utrecht,	» 6049	» 5349

AMSTERDAM, 14 Febr. De WelEd. heer Z. E. Tal, het bouwen van een pakhuis aan de Zwanenburgerstraat en Binnen-Amstel, onder beheer van den architekt G. B. Salm:

B. Cruijff	*f* 15.300
E. R. Kuipers	» 14.940
D. Schot	» 14.500
D. W. Venemans	» 13.950
W. L. Leibbrandt	» 13.934
P. A. Warners	» 13.478
J. Koster	» 13.385
H. Bremer	» 13.090
R. Cruijff	» 12.900
D. Cerlijn en Zn. en A. J. Haan.	» 12.680
H. Schouten.	» 12.640
W. Leon	» 12.460
W. Boom	» 12.279
W. Greve	» 12.130
J. M. van der Veen	» 11.740

WEESP, 15 Febr. Het Evang. Luth. kerkbestuur, het bouwen eener nieuwe pastorie:

G. Mouw te Amsterdam	*f* 11.060
J. A. van den Berg	» 11.309
G. Teunissen te Bussum	» 10.300
J. Smit.	» 9.800
J. C. van Geijn.	» 9.750
N. Mall te Muiden.	» 9.738
J. Kruijswijk te Abcoude	» 8.785
A. P. Sleeswijk te Amsterdam	» 8.650
J. Vree.	» 8.428
C. de Ronden	» 8.173

De overigen allen aldaar.

NAMEN DER INZENDERS OP DE PERMANENTE TENTOONSTELLING

in het Gebouw der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,

MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.

L. Schütz & Zn., *Zaist*, Koninklijke fabriek van gegoten zink- en bronswerken. Verschillende metaalwerken.

A. D. Hamburger, *Utrecht*, Nederlandsche lood- en zinkpletterij. Buizen van tin, van lood met tinnen binnenmantel, doorboord zink, zinken paneelen voor ventilatie, zinken leien, enz.

The Neuchatel Asphalte Company limited, LONDEN. Agentschappen: *Amsterdam, Berlijn, Neuchatel, New-York, Pest, Weenen.* Gecomprimeerde Asphalt voor wegen, trottoirs en dorschvloeren, skating-rinks, moutvloeren, kelders, kolf- en kegelbanen, winkel- en magazijn vloeren, gangen, veranda's, leng- en dakbedekkingen, betonfundeeringen, stallen, enz. Asphalt speciaal tot weering van vochtige muren. Asphalt vilt voor fundeering en dakbedekkingen. Kantoor: 3 Beltweg, Amsterdam.

D. S. M. Kalker, *Amsterdam*, Stalbenoodigdheden, kachels, enz.

H. J. Wolter, *Amersfoort*, Aanleg en toestellen voor ventilatie en verwarming.

Hoekzema & Switters, *Groningen*, Machinale steenen.
Agent: M. Brouwer Jr. Amsterdam.

A. E. Braat, *Rotterdam & Amsterdam*, Portland-cement, merk Jonson en C°., zuiver gemalen 1e soort Andernachsche tras uit de groeven van Herfeld, zinken ornamenten, enz. enz.

J. Kroon Rzn., *Buitenhout*, Lattenwerfsel voor plafonds, houtsnijwerk enz.

Koninklijke fabriek, (eigenaar J. van Hulst), *Harlingen*, Beschilderde muurtegels, machinale geele versieringssteenen en gewone handvorm geele steen, alsmede gekleurd verglaasde en ornamentsteenen, verglaasde en onverglaasde vloertegels en dakpannen, enz.

F. W. Braat, *Delft*, Zinkwerken, zinken jaloezie kappen (nieuw).

Wautier & Furo, *Rotterdam*, Verglaasde tegels. Geperforeerde gipsplaten voor binnenmuren.

C. H. Eckhart, *Rotterdam*, Meubelen met houtsnijwerk, kamerbetimmeringen, decoratief schilderwerk, carton-pierre versieringen, enz.

Gebrs. van Malsen, *'s Gravenhage*, Machinale timmerwerken, parketvloeren, intarsia, houtsnijwerk, ornamentwerk in carton pierre, schoolbanken, enz.

Peck & Co., *Amsterdam*, Metaalwaren, water-closets, waterafvoerbuizen, toestellen voor electr. geleidingen, luchtdruk geleidingen enz.

Gebr. Ravensteijn, op *Westroven bij Utrecht*, Beschilderde muurtegels.

Fr. van de Loo Sr., *Brunssel*, Nageperste Waalsteen, gevel-, sier- en profielsteen.

F. P. de Jonge, *Amsterdam*, Zinken en koperen raamroeden, dakvensters; zink- en loodwerken.

Kessel & Röhl, *Berlijn*, Zweedsch graniet.
Agent: J. H. P. Janse Jzn. Amsterdam.

De Lint & Co., *Rotterdam*, Wand- en vloertegels van Minton, Hollins & Co., Villeroy & Boch, Boch frères, Fr. Pabst, enz.

Obernkirchener Sandsteinbrüche, *Obernkirchen*, Zandsteen.
Agent: Ferd. Engers, Amsterdam.

C. Kulmiz, *Oberstreit*, Silezisch en Zweedsch Graniet.
Agent: Ferd. Engers, Amsterdam.

W. Weimer, *Amsterdam*. Glas in lood gevat.

Sijbrand Tjallingii, *Harlingen*, Muurtegels.

G. & J. Cool, *Amsterdam*, Fabriekantes van marmeren schoorsteenmantels en grafmonumenten, groote magazijnen Bloemgracht 77; Rotterdam: Nieuwland 1 Vasteland; Nijmegen: van Berchemstraat 20, waaraan verbonden steenhouwerij. Fabriek te Sneek. Bekroond o. a. te Parijs, Philadelphia en Amsterdam.

J. v. B. Waalkes, *Aarlanderveen bij Alphen*, Tras, inlandsch gemalen van tufsteen uit de groeven van Plaidt bij Andernach. IJsselsteen uit de fabriek van J. van 't Hoff Stolk, te Ouderkerk a. d. IJssel.

A. Vos Rz., Stoomtimmerfabriek de Zwaluw, kantoor: Sarphatistraat 50, *Amsterdam*. Leverde alle timmerwerken voor de nieuwe gasfabrieken te Amsterdam, de stations op de lijnen Zaandam-Hoorn, Zwaluwe-Baarlwijk en station Geldermalsen; voor de geniewerken te Helder, Kijkduin, Abcoude en Spaarndam, en voor verschillende particuliere werken.

G. J. Hamer Jr., *Deventer*, Machinaal en hydraulisch geperste terracotta-buizen.

Fred. Stieltjes & Co., *Amsterdam*, Amerikaansche liften voor ziekenhuizen, hotels, kantoor- en fabieksgebouwen van de American Elevator Company.

C. Grod, *Brabl*. Tufsteen.
Agent: Ferd. Engers, Amsterdam.

F. & A. van der Linden, *Dordrecht*, Timmerwerk, gegalvaniseerd ijzer voor bekleeding en dakbedekking.

Joh. van Hoof, *Tilburg*, Stoelen met geperforeerde fineerzittingen, trambanken, enz. Eenige fabriek in Nederland.

Becker & Buddingh, *Arnhem*, Koninklijke fabriek van meet- en weegwerktuigen.

E. Christiaens, *Brussel*, Lotharingsche steengroeven. Steen van Savonnières, Soucy, Joli-Bois.

H. J. Content & Co., *'s Gravenhage*, Leigroeven St. Barnabé te Deville-sur-Meuse.

Dericks & Goldens, *Druten bij Nijmegen*, Schoorsteentegels, verglaasde gevel-tegels.

Jan Hamer, *Amsterdam en Zutphen*, vertegenwoordiger van R. Boyle & Son, ventilatie, verwarming en drainage; F. Witte, lifts; Chaufouraux & d'Ans, waterleiding, syst. Carré, filter; Chanoit; Mildé fils & C°. telephonen, blikseminafleiders, enz.; Kelly & C°. cathedraal-glas, geschilderde tegels; J. C. Edwards, vloer- en wandtegels; marmerglas en ventilatieglas.

H. Striethorst, *Amsterdam*, vertegenwoordiger der firma Rometsch & Co., Kitzingen, Platin-verven, (metaalverven).

Gebrs. Tichelaar, *Makkum*, Muurtegels en Friesch aardewerk.

Technisch-bureau de Voogt, *Amsterdam*, Tectorium, Servisch marmer.

J. H. de Vries, *Groningen*, Pierre-Ornée.

D. C. Molenkamp Jr., Firma Scholte, Spuistraat 74, *Amsterdam*, IJzerwaren.

G. J. Vincent & C°., *Schiedam*, Fabriekanten van kunst-smeedwerken.

J. F. Fak Brouwer Mzn., *Middelburg*, schoorsteentegels, enz

Figee & de Kruijff, Inlandsch Tectorium.

Farnley Iron Co. naer Leeds, Verglaasde badkuipen, siersteen, enz.
Agent: Ferd. Engers, Amsterdam.

Gust. Brioglob, *Amsterdam*, Carbolineum Avenarius.

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE
Haaften aan de Waal.
Machinale Steenfabriek met Ringoven, (5245)
levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur tegen sterk concurreerende prijzen.

H.H. Bouwkundigen.
Een net jongmensch, R. K., eenige jaren practisch werkzaam, zag zich gaarne **geplaatst** bij een architekt of aannemer.
Franco brieven letter PP, bureau van dit blad. 5246

W. F. WEIJNTJES,
Singel 514 b/h Koningsplein **Amsterdam.**
Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.
Agent voor **Minton Hollins & Co.** *Stoke upon Trent.*
" " **A. Jändges** te *Crefeld.*
Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 5247

G. J. Vincent & C°.
Kunstsmeden.
SCHIEDAM.
ZILVEREN MEDAILLE, WERELD TENTOONSTELLING Amsterdam 1883.
GOUDEN MEDAILLE, Antwerpen 1885
Specialiteit in gesmeed IJzeren Hekken, Fijne smeedwerken, Dakversieringen, Deurvullingen, Ornamenten enz.
Steeds voorhanden GESMEED IJZEREN PAARDEN RUIVEN. 5248

5249 PUI-SPIEGELGLAS
HENKI. HUINCK & ALEX. IMMINK ROTTERDAM.

AMERIKAANSCHE
Hydraulische Liften
DER
American Elevator Company,
voor **Hotels, Ziekenhuizen, Kantoor- en Fabrieksgebouwen:**
munten uit door:
Volkomen zekerheid,
Eenvoudigheid van Beweging,
Weinig watergebruik en onderhoudskosten, Geruischlooze gang,
Onafgebroken goede werking.
Vereischen geen boring in den grond,
in werking te zien,
4 in het Nieuwe Ziekenhuis, aan den Coolsingel, te *Rotterdam,*
in het Diaconessenhuis, *Arnhem,*
in het Hotel du Passage, *Amsterdam.*
Generaal Agenten:
FRED. STIELTJES & Co.,
Kantoor straat 745
Amsterdam.
5250

5251 **JAN VAN DER POT,**
Scheepmakershaven N°. 3 (Punt.) — ROTTERDAM.
De eenige Kyaniseerinrichting waar ook des winters wordt doorgewerkt.
Het **Kijaniseeren** is het eenige afdoende middel tegen *verrotting* en *zwam*. De bewerking geschiedt geheel reuk- en kleurloos. Desverlangd bijlevering van hout.
Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend,
van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.
BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en vrachten. **KUNSTGRANIET systeem Pétitjean.**
Prospectussen en prijscouranten worden opaanvraag franco toegezonden.
Gelieve op Voornaam en Adres te letten.

NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY L^TD. LONDON.
Exploitatie der Mijnen van de Val Travers.
FABRIEK TE AMSTERDAM
Beltweg No. 3.

NATUURL. ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.
Gecomprimeerde Asphaltwegen en dito Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen, Winkel en Magazijnvloeren, Gangen Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton-Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.
Zindelijk Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend
Asphalt speciaal tot wering van vochtige muren.
Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het Kantoor der fabriek, Beltweg 3, *Amsterdam.* 5252

Parquets-en-chêne sur bitume hydrofuge
N. GOURGUECHON. — PARIS.

Verkrijgbaar in de maten van **30—50** cM. lengte, **6—11** cM. breedte, **35** cM. dikte.
Behalve **lageren prijs,** bieden deze parketvloeren, boven de andere soorten, de volgende voordeelen aan: **Ondoordringbaarheid voor vocht. Weering van geluiden** (kraken) en **ongedierte. Grootere duurzaamheid,** omdat het hout uit één stuk bestaande, verder kan afgesleten worden. 5253
Représentant voor Nederland, **EMIL MOHR, 19 Prins Hendrikkade, Amsterdam.**

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, debiteeren ***afzonderlijk,*** zoolang de voorraad strekt:
het Februari-nummer
van het „Maandblad gewijd aan de belangen van het teekenonderwijs en de kunstnijverheid in Nederland"
waarin voorkomen:
AKTE-EXAMENS MIDDELBAAR ONDERWIJS,
met drie platen.
Prijs f —.40.
Na ontvangst der remise franco aflevering — Anders tegen rembours.

AANBESTEDING. 5239

De Directie van de Buitensocieteit te *Zwolle*, is voornemens om op Zaterdag den 26den Maart a. s., des namiddags om één uur, in de *Buitensociëteit* aan den Stationsweg alhaar AAN TE BESTEDEN:

Het bouwen van een Concertzaal met aanhoorigheden, naast en in verbinding met het bestaande Societeitsgebouw.

Bestek met teekeningen en details liggen van af Vrijdag 22 Febr. a. s. ter inzage in de Societeit.

Aanwijzing Maandag 25 Febr. a. s., des namiddags om twee uur.

Gedrukte bestekken met 5 stuks gedrukte teekeningen, ad *f* 5.— per stel, en nadere inlichtingen zijn van af Vrijdag 22 Febr. a. s., te bekomen ten kantore van den Architect S. J. H. TROOSTER B.Hzn. alhier.

Zwolle, 18 Febr. 1889.

De Directie voornoemd,
A. DEKING DURA, *Pres.*
Mr. H. A. HOOFT, *Secr.*

MUSGRAVE & Co., Limited

te BELFAST

FABRIEK VAN

Engelsche Paarden- en Vee-Stalinrichtingen.
IJzeren Tribunes voor Wedrennen,
Tuigkamer-Benoodigdheden,
DOGKENNELS,
Hooischuren, enz.
Gouden en Zilveren Med. Internat. Tentoonstelling Amsterdam.

Deze inrichtingen waarvan reeds **vele** in *Nederland* geplaatst zijn, munten uit door *solliditeit* en *zeer nette bewerking*.

EENIG AGENT

D. S. M. KALKER
KONINKLIJKE MAGAZIJNEN
VAN 5240
BOUWARTIKELEN en GEREEDSCHAPPEN.
AMSTERDAM, St. Anth. Breestraat, C 21.
Telegram-Adres: KALKER — IJZERWAREN.
Telephoon N°. 2144.

Modellen te bezichtigen in het **Tentoonstellingsgebouw** van de **Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst**, *Marnixstraat* en St. Anthonie Breestraat C 21.

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH,
BOCH FRÈRES
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 5241

DE LINT & Co. Rotterdam.
Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te Londen,
leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,
MARMER-MOZAIEK en
TERRAZZOVLOEREN,
alsmede 5242
— GLASMOZAIEK —
Zestien Bekrooningen.

DE KOSTER, *AMSTERDAM.*
FABRIEK VAN
VERWARMINGS-TOESTELLEN.

Systeem laagdruk waterverwarming.
„ middelbarendruk „
„ hoogdruk „
„ laagdruk stoom „ ***buiten contrôle van het rijk.***
„ luchtverwarming door stoom, water en calorifère.

VENTILATIE KAN OP IEDER SYSTEEM WORDEN TOEGEPAST.

Toestellen in aanleg: Klinisch Ziekenhuis, *Amsterdam.*
Stads Apotheek en geneeskundige armenverzorging.
Villa Soeca Brentie, *Heemstede.* 5243
Kantoorlokalen en Bloembollen drogerij, *Overveen.*

OP AL DEZE TOESTELLEN WORDT HET VENTILATIE SYSTEEM TOEGEPAST.

JAN HAMER. — AMSTERDAM.
Kantoor: Marnixstraat 402 bij het Leidscheplein.
GEBOUW PERMANENTE TENTOONSTELLING VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.
Vertegenwoordigt ROBERT BOYLE & SON, Lim. Londen.
Behaalden de hoogste onderscheidingen op verschillende Internationale Tentoonstellingen, alle prijzen van **f 600.**— *Gouden en Zilveren Medailles.*

VENTILATIE EN VERWARMING.
BOYLE'S Luchtpomp ventilators. Patent 1882. BOYLE'S Kappen voor slecht trekkende schoorsteenen. BOYLE'S Schoorsteenkappen tegen valwinden.

Vereischen geen toezicht, — hebben geen beweegbare deelen, — geen terugslag in den koker, — zijn van solide constructie.

BOYLE'S Ventilators en Schoorsteenkappen zijn op verschillende *Rijks- Gemeente-* en *Particuliere gebouwen hier te lande* geplaatst. 5244

— In alle voorname plaatsen zijn modellen te bezichtigen. —

MILDE's Telephonen, WITTE's Liften, ARRE's Waterleidingen. KELLEY's geschilderd en gebrand Glas' geschilderde Tegels, enz enz.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

2 MAART 1889.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBEEK.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C.: HENRY HEMANS & Co.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 12.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD: — Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Maandelijksche overzicht. — Verslagen van de vergaderingen der afdeelingen Groningen 22 Februari, Leeuwarden 26 Februari, Utrecht 26 Februari, Arnhem 27 Februari, de Vereeniging „Architectura" te 's Gravenhage 27 Februari en Rotterdam 28 Februari 1889. — Prijsvragen. — Binnen- en buitenlandsche berichten. — Verbetering. — Afloop van aanbestedingen.
Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

De Jury, bestaande uit de heeren: H. Cramer, Dr. P. J. H. Cuypers, Henri Evers, J. A. Lindo en J. Verheul Dzn., belast met de beoordeeling der ingekomen antwoorden op de prijsvragen door de Maatschapoij in 1888 uitgeschreven, heeft de volgende conclussie genomen:

Ie Prijsvraag: *Een schilders-atelier met behuizing op het land.*

Aan het ontwerp met het motto:

»Er bildet ein Talent sich in der Stille,
Ein Character in dem Strom der Welt."

is met algemeene stemmen de uitgeloofde prijs toegekend, zijnde de verguld zilveren medaille en het getuigschrift der Maatschappij, benevens *f* 200.—.

De ontwerper is gebleken te zijn de heer H. P. Berlage Nzn. te Amsterdam.

IIe Prijsvraag: *Een monumentale steenen spoorwegviaduct, voor dubbel spoor.*

De Jury stelt voor aan het ontwerp, met het motto: Viribus Unitas", de uitgeloofde prijs, zijnde de zilveren medaille en het getuigschrift der Maatschappij, benevens *f* 100, toe te kennen, maar laat de beslissing daaromtrent over aan het Bestuur der Maatschappij, daar de afmetingen niet aan het programma voldoen.

IIIe Prijsvraag: *Een belvédère.*

Aan geen der ingekomen antwoorden wordt een bekroning toegekend.

MAANDELIJKSCH OVERZICHT.

Behalve eenige andere inrichtingen — om niet van vele te spreken — ontbreken in Neêrlands hoofdstad nog een badhuis met zwembassin, romeinsche en andere baden, en niet het minst een of meer gebouwtjes voor volksbaden. De goede wil om eerstgenoemde inrichting tot stand te brengen heeft bestaan, ten minste er werden op ruime schaal aanvragen voor bijdragen verzonden. Het gebouw zou komen te staan tusschen de Marnixstraat en de Leidschekade, naast het Turngebouw, op een terrein dat door B. en W. volgens raadsbesluit van 30 Mei 1888 in erfpacht was uitgegeven. Het benoodigde kapitaal kwam echter niet in, en de stad zal nu de terreinen voor een prijs van minstens *f* 40 per M. verkoopen. Eene inrichting, die zooals men zich had voorgesteld aan alle tegenwoordig te stellen eischen zou voldoen, is alzoo terug gedrongen naar het verre verschiet. Dubbel treurig is het echter dat een andere dergelijke inrichting wellicht een zelfde lot zal ondergaan. Met ijver werden door eene commissie stappen gedaan voor de oprichting van twee gebouwtjes, waarin den werkman gelegenheid zou worden aangeboden een verfrisschend en voor de gezondheid zoo hoog noodig bad te nemen. Men had slechts *f* 12.000 noodig, en *f* 3.000 om mogelijke verliezen in de eerste jaren te kunnen dekken. Nu zou men met eenig recht kunnen denken, dat die som wel was bijeen te brengen. Tot heden echter heeft men daartoe geen kans gezien. Amsterdam bracht nog geen *f* 3000 bij elkaar voor deze inrichting, en 't laat zich aanzien dat de commissie haar taak wegens onvoldoende medewerking moet neder-

leggen. Anders schijnt het te zijn in Alkmaar, waar men — zonder dat die stad een groote koopmansstad kan genoemd worden — beter het „richesse oblige" begrijpt: want, mag men de berichten gelooven, dan zal te Alkmaar een volks-badhuis worden geopend. Daar wil men een proef nemen, maar in Amsterdam schijnt men geen 150 gefortuneerden te kunnen vinden die ieder ƒ 100 wagen voor het goede doel. Wel echter is er kans, dat een soort van sanatorium, voor behandeling met damp-, lucht- en andere baden, met behulp van eenige vermogende inwoners zal tot stand komen. Als men echter mocht twijfelen of de werkman wil gebruik maken van de hem aangeboden gelegenheid, dan zou het toch nog eenige aanbeveling verdienen ook eens een proef te nemen om daaruit te bewijzen wat men denkt: de werkman zal van de inrichting geen gebruik maken. Nu baadt hij weinig of niet; maar zou dat niet veranderen als hem een gelegenheid werd aangeboden waar hij een bad kan nemen, en waar hij weinig behoeft te offeren?

In Berlijn en Frankfort, dit werd al eens in dit Weekblad medegedeeld, gaan de zaken in dit opzicht beter. Thans wordt ook een volksbadhuis in Stuttgart opgericht, met een zwembassin van 23 M. bij 13.5 M. en een diepte van 0.8 M. toenemende tot 3 M., met 70 kleedkamertjes, behalve die voor kinderen en 2 zoogenaamde reinigingsbaden. Bovendien zal het gebouw 10 baden Ie klasse, 10 baden IIe klasse en 13 van de IIIe klasse bevatten. Wat met die laatste baden verdiend wordt, zal ten goede komen aan het volksbad; het behoeft dus geen verwondering dat de inrichting althans gedeeltelijk met eenige luxe wordt gebouwd en ongeveer ƒ 200.000 zal kosten.

Ook in Weenen is van gemeentewege in den winter van 1887, midden in een zeer bevolkt stadsgedeelte, een volksbadhuis geopend. In een Oostenrijksch blad kan men uitgebreide mededeelingen vinden over het eerste jaar van exploitatie, die in het daglicht stellen dat met de stortbaden gunstige resultaten zijn verkregen. Hoewel nu sommige onderdeelen van inrichting en exploitatie aldaar minder in den geest der bevolking van ons land zullen vallen, is het niet onbelangrijk een en ander daarover mede te deelen. Het volksbad te Weenen bestaat uit afzonderlijke afdeelingen voor vrouwen en mannen, elk met wachtkamer, gemeenschappelijke ontkleedkamer en badcellen. Voor 5 kr. (of 6 kr. met zeep) ontvangt men een bewijs voor een bad. In de ontkleedkamers der beide afdeelingen ontvangt men een handdoek, de mannen een voorschoot en de vrouwen een badhemd, terwijl aan ieder badende een af te sluiten kastje voor berging van kleederen worden aangewezen. Voor de mannen zijn 42 badcellen aanwezig en voor de vrouwen 32. De cellen, in een lokaal van 17.7 M. lengte, 5.2 breedte en slechts 3 M. hoogte, zijn onderling gescheiden door wanden van gegolfd plaatijzer van 2.10 M. hoogte, en hebben een diepte van 0.80 M. en een breedte van 1 M. Op 2.1 M. hoogte is in elke cel een kraan voor een stortbad aangebracht, die zoolang water geeft als de badende aan een daarvoor bestemde stang trekt. In de mannen-afdeeling bevinden zich 36 stortbaden voor water van 24 tot 28° R. en 6 voor water van 10 tot 13° R. In de afdeeling voor vrouwen is dit aantal 28 en 4. In een kelder is een verwarmingstoestel met heet water geplaatst, ter verwarming van alle lokaliteiten en van het badwater in een uit twee deelen bestaand reservoir van 13 M³ inhoud, door middel van pijpen, die door dit water liggen. Dit reservoir, en dat voor de koude baden met een inhoud van 2 M³, worden gevoed door de stedelijke waterleiding. De temperatuur van het water in de reservoirs kan door electrische thermometers op elk oogenblik door de badbedienden worden waargenomen.

Gemiddeld mag men aannemen dat in dit bad gerekend wordt op 138 L. water per badende, waarin begrepen is het water voor het reinigen van waschgoed, van de lokaliteiten enz. Per bad alleen, wordt 1 à 1 4 H.L. water verbruikt en gemiddeld, voor alle doeleinden 296 H.L. per dag. De grenzen van het aantal gebruikte baden per dag liggen tusschen 14 en 1263, waarbij in aanmerking moet worden genomen, dat de afdeeling voor vrouwen bewezen heeft te veel cellen te bevatten.

Eene combinatie als te Stuttgart zou hier te lande minder aanbeveling verdienen dan eene zooals men te Magdeburg gevonden heeft. Naar het voorbeeld van het 10-Pfennig-Bad, door Dr. Lassar te Berlijn tentoongesteld op de Hygienische tentoonstelling van 1885, werd daar in 't zelfde jaar op stadskosten reeds een volksbad geopend, waarvan zeer veel gebruik wordt gemaakt, en in Mei 1888 werd een tweede dergelijke inrichting geopend, waaraan tevens van stadswege eene desinfectie inrichting is verbonden, niet alleen voor de stedelijke ziekenhuizen, maar waarvan ook door particulieren gebruik kan worden gemaakt. Het nut van zulk een inrichting behoeft wel geen betoog, daar reiniging van lichaam en kleeding een eerste vereischte is voor vernietiging der infectiestoffen.

Het badhuis en de ruimten voor desinfectie zijn wel vlak naast elkander gelegen, maar elk deel kan toch onafhankelijk van het andere worden gebruikt. Na de reeds gedane mededeelingen zij hier nog het volgende vermeld. Het badhuis, met afzonderlijke toegangen voor mannen en voor vrouwen, is inwendig 6.80 M. breed, 16 M. lang en 7 M. hoog, en bevat in twee door gegolfd ijzeren en 3 M. hooge wanden gescheiden gedeelten, 8 badcellen voor vrouwen en 12 voor mannen, een ruimte voor het drogen van waschgoed en twee privaten. De afmetingen zijn iets ruimer dan voor de normaal inrichting van Dr. Lassar is bepaald, en overeenkomstig die van het volksbad te Halle, door een particulier gesticht die er wel bij vaart. De cellen zijn onderling gescheiden door 2.20 M. hooge gegolfd ijzeren en door verf tegen roest beveiligde wanden. Elke cel is 2.40 lang en 1.25 M. diep en bestaat uit twee deelen waarvan het voorste, het kleedkamertje, 0.80 M. diep is. In plaats van deuren zijn gordijnen aangebracht van grove maar degelijke stof. Over de verdere aanwezige zaken behoeft hier niet meer te worden uitgewijd. Alleen zij nog vermeld dat inwendig de muren met lichtgekleurde cement zijn bestreken en de vloeren uit asphalt bestaan. Bij deze inrichting is een kleine badkamer gevoegd met 5 kuipbaden voor zieke kinderen, met geheel afgezonderden ingang.

Tot nu toe heeft dit volksbad zeer voldaan; de kranen, pijpen, enz. heeft men echter in verschillende cellen reeds meermalen moeten vernieuwen, daar zij bewezen hebben te zwak te zijn voor het veelvuldig gebruik en de niet te verwonderen hardhandigheid der bezoekers. Het is alzoo zaak hierop te letten in voorkomende gevallen, en wanneer

gewezen mag worden op cijfers als de volgende. Van 14 Mei tot 31 Juli 1888 werden 18932 baden, waaronder 4053 voor vrouwen, genomen, voor een prijs van 6 centen per bad op de werkdagen, en van 3 centen op Saturdagavond en Zondag, op den laatsten dag tot 1 uur 's namiddags. Een bewijs dat aan een groote behoefte der fabrieksbevolking van Magdeburg is voldaan geworden mag wel zijn, dat in bovengenoemde 10 weken, 10.896 baden à 6 cents en 8036 à 3 cents werden genomen.

Naast het volksbadhuis ligt het desinfectiegebouw, met strenge afscheiding van de ruimten voor geïnfecteerde en gezuiverde goederen, zoodanig dat tusschen deze lokaliteiten en de ruimte voor de baden, een wachtkamer en een lokaal voor de expeditie is gelegen en tevens een kamertje voor reiniging van badbenoodigdheden. Daar deze geheele inrichting in de nabijheid ligt van het stedelijk ziekenhuis, wordt uit het ketelhuis daarvan de benoodigde stoom toegevoerd. Eene meer uitvoerige beschrijving met toelichtingen is te vinden in het Wochenblatt für Baukunde van 16 Febr. j.l.

Wij Hollanders zouden zeggen, het gebouw is in baksteen uitgevoerd, een enkel detail van terra-cotta over 't hoofd ziende, maar in Duitschland is men 't er nog niet over eens. Talrijk zijn de voorstellen die weder in de Duitsche vakbladen voorkomen om een naam te geven aan 't geen wij eenvoudig baksteenbouw noemen. Een literarisch bouwkunstenaar vindt dat een Rohziegel een ongebakken kleitegel is, en dat een Ziegelstein een Backstein is en ook een Dachziegel. Een Lehmziegel is nog geen Stein, maar een Blendziegel weer een Backstein. Hij stelt voor de woorden Dach-, Werk- en Blendziegel te gebruiken en terra-cotta te Germaniseeren in Kunst- of Feinziegel, en er in bepaalde gevallen schlicht of roh bij te voegen. Al combineerende en permuteerende wordt de zaak niet eenvoudiger, en het is te hopen dat van hooger hand officieele benamingen worden aangewezen, daar men anders gevaar zal loopen te vervallen in woorden als Ziegel-Brutalbau, dat ook al voor sommige gevallen is voorgesteld. Voor dat dit gebeurd is, zal nu niets meer over de spraakverwarring worden medegedeeld; zij mocht eens overslaan tot bij ons.

Veel belangrijker dan dit, is het onderwerp dat de architektenwereld in Weenen bezig houdt, namelijk de herstelling van den St. Stephan's dom, en in de voornaamste plaats van den gevel en de galerijen. Dombouwmeester von Schmidt, de verantwoordelijkheid niet voor zich alleen willende dragen, heeft een commissoriaal onderzoek aangevraagd, dat eenige weken geleden heeft plaats gehad. De commissie, bestaande uit de heeren Köchlin, raadslid, Prof. Hauser, Berger, directeur der gemeente-bouwwerken, de hoofd-ingenieur Fellner, en de oberbaurath Prenninger, heeft na een grondig onderzoek een aantal verbeteringen noodzakelijk geacht. Zoo vestigt zij onder anderen de aandacht, wat den oostelijken gevel van het zuidelijk deel der kerk betreft, op den verwoestenden invloed van portland cement, waardoor het noodig is geworden verschillende vrijstaande onderdeelen weg te breken. Ook de gevelhoeken hebben zeer veel door dit materiaal geleden. Een grondig onderzoek van het voegwerk en van alle steenen wordt aanbevolen, om door verwijdering van het pleisterwerk en de gebarsten steenen zekerheid te verkrijgen voor het behoud der nog in goeden staat zijnde deelen. De commissie is het verder eens met den dombouwmeester, dat het de bedoeling van den ontwerper niet kan geweest zijn om hogels te plaatsen op de puntgevels van het oudste gedeelte der kerk, waarom wordt voorgesteld deze bij eene restauratie te verwijderen. Zij stemt toe, dat de heer v. Schmidt zeer te recht een groot en voortdurend gevaar ziet in de kolossale bekapping, zoowel voor het gebouw als voor de omgeving. Die kap is nog de oorspronkelijke, heeft wel een reeks van stormen doorstaan, maar vormt een waar woud, zoo ontzettend van afmetingen en zoo droog dat, wanneer eenmaal een catastrophe zou intreden, 't zij bij toeval of door bliksem, 't zij op andere wijze, verschrikkelijke ongevallen te wachten zijn. Er wordt op gewezen, dat niettegenstaande de genomen voorzorgsmaatregelen, het totaal onmogelijk zal zijn een brand meester te worden. De gevolgen zouden vreeselijk zijn: het instorten van gedeelten der bekapping zou instorting der gewelven ten gevolge hebben, en de hooge toren, te midden van een zee van vuur, zou door verkalking van den steen zijn einde naderen. Men denke daarbij aan al de gevaren, waaraan een aanzienlijk en vrij dicht bevolkt stadsgedeelte om den St. Stephan wordt blootgesteld. De experts zijn dan ook tot de overtuiging gekomen, dat de bekapping een voortdurend dreigend gevaar is en blijven zal voor den Dom en zijne omgeving en, evenals bij andere monumentale gebouwen, vervangen behoort te worden door een ijzeren kap, terwijl in afwachting van deze, de bestaande kap al terstond hersteld moet worden. Wat betreft de groote klok in den hoogen toren, die in 't belang der stabiliteit niet mag worden geluid, wordt in overweging gegeven zoodanige maatregelen te nemen dat dit in 1711 gegoten werk niet tot een eeuwig stilzwijgen zij gedoemd. Het lijdt geen twijfel of het advies der bekwame commissieleden zal door het kapittel van den Dom of den vorstaartsbisschop worden opgevolgd.

Weenen is en blijft een hoogst belangrijke stad voor den bouwkunstenaar. Pas is het nieuwe Burgtheater gereed of binnen kort, in Juni namelijk, wordt de opening verwacht van den nieuwen duitschen Volksschouwburg, met welks bouw men in den loop van 't vorige jaar is aangevangen. Het wordt opgericht door eene vereeniging aan welker hoofd de bekende Weener-meubelfabriekant Thonet staat, en vertoont zijn laat-renaissance voorgevel aan de westzijde van het nieuwe museum voor natuurlijke historie. De architekten Fellner en Helmer hebben op zoo ruime schaal voor maatregelen tot zekerheid gezorgd, vooral wat betreft trappen, gangen en uitgangen, dat het vroolijke en opwekkende uiterlijk nergens bedorven behoefde te worden door het elders noodzakelijk opvolgen van voorschriften voor nieuwe schouwburgen. IJzeren trappen en balkons aan de gevels, ziet men nergens. Ook heeft men het eigenlijke tooneelgebouw niet hooger gemaakt dan de toeschouwersruimte, zoodat ook hierdoor een betere indruk wordt teweeg gebracht dan bij de meeste andere schouwburgen. Ook de inwendige inrichting is ter wille van het doel anders dan bij gewone schouwburgen, en niet van belang ontbloot. Er bevinden zich slechts zeer weinig loges bij het proscenium, waartegenover staat, dat de galerijen in twee rangen, elf tot twaalf rijen zitplaatsen diep zijn. Elke rang heeft aan elke zijde van het gebouw een eigen trap, en het parterre niet minder dan zeven-

tien vrije uitgangen. De loges vormen als 't ware balkons, drie hoog, ter weerszijden van het tooneel, en zijn door hun architectuur en decoratie zoowel ter zijde als aan het plafond, op sprekende wijze afgescheiden van de overige zitplaatsen. De toeschouwersruimte zelve is hoefijzervormig en zoodanig, dat de bezoekers zelfs der goedkoopste zitplaatsen een ongestoord uitzicht op het tooneel hebben. Inwendig zwaait de rococo haar staf. Na de opening van dit belangrijke bouwwerk zullen wel meer bijzonderheden daarover volgen.

Een der meest belangrijke onderwerpen voor de studie van den architekt is wellicht de scholenbouw, waaromtrent een leerrijk en vrij uitgebreid artikel voorkomt in de Wochenschrift des österr. Ingenieur und architekten Vereines n°. 8, 1889. Hierin worden de in Zwitserland en Italië gebouwde scholen besproken. Vele daarbij genoemde cijfers zijn belangrijk. Het is beter den lezer naar dit opstel te verwijzen, dan een uittreksel daarvan te geven, dat veel aan waarde zou verliezen.

De Franschen, en in 't bijzonder de Parijzenaars, zijn op dit oogenblik te benijden. Wat heerlijk moet het zijn, te kunnen rondwandelen op de vlakte waar straks *de* veldslag van 1889 zal worden geleverd. Wel ziet men op het terrein nog slechts „le revers des coulisses," maar wie doet dit niet gaarne wanneer hij uit niets, ets ziet worden. Men geloove het, of men geloove het niet, maar voor een eenvoudig mensch gebeurt dat. Wie toch kan vermoeden, dat uit een beetje ijzerdraad en wat gips, van luttel waarde, een Egyptisch woonhuis wordt samengesteld? Maar, — 't is beter na 6 Mej, dus na de opening der inderdaad belangrijk wordende exposition universelle, het een en ander daarover mede te deelen. 't Kon anders eens schaden aan de verbeelding.

Behalve tentoonstelling, ook 30 internationale congressen van den meest uitloopenden aard. Dat der bouwkunstenaars zal gehouden worden van Maandag 17 tot Saturdag 22 Juni a.s. Er zullen algemeene bijeenkomsten plaats hebben, ook verschillende der secties en openbare vergaderingen, uitstapjes zullen worden gemaakt, en ten slotte een banquet gehouden. De leden van dit congres betalen eene contributie van 25 frs., of kunnen tegen betaling van 100 frs. als donateurs worden ingeschreven. Leerlingen van verschillende instellingen voor kunstonderwijs te Parijs worden kosteloos toegelaten. De werkzaamheden van het congres zullen bestaan uit besprekingen over de gedrukte stukken, die voor de opening der zittingen aan de leden worden rongedeeld, uit mededeelingen over vraagpunten die zijn voorgesteld door het comité van 't Congres, en uit andere mededeelingen die niet op het programma voorkomen. Leden die een of andere mededeeling over eenig onderwerp willen doen, moeten deze of een uittreksel daarvan uiterlijk op 31 Maart a.s. inzenden wanneer het betreft vragen die op het programma voorkomen, en uiterlijk op 15 Mei a.s. indien deze betrekking hebben op onderwerpen die niet op 't programma zijn geplaatst. Geen spreker mag langer dan een kwart uur van het spreekgestoelte gebruik maken.

Er zijn onder de Fransche architekten uitstekende sprekers, wier sierlijke bewoordingen alleen reeds de moeite loonen van het toeluisteren. Het behoeft wel geen betoog dat men rekenen kan ook belangwekkende onderwerpen te zullen hooren behandelen. ELJEN!

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

AFDEELING GRONINGEN, 22 Februari 1889. Nadat de Voorzitter de vergadering had geopend, de notulen der vorige vergadering waren gelezen en goedgekeurd, traden de oude bestuursleden af en nemen de nieuwe leden hunne plaatsen in. Het bestuur is samengesteld als volgt: Huurman, Voorzitter, Lit Jr., 1e Secretaris, Boswinkel, 2e Secretaris, Raammaker, Penningmeester, en Riepma, Bibliothecaris. De aftredende leden werden door den Voorzitter bedankt voor 't vele goede aan de Afdeeling gedaan en voor den ijver betoond bij 't waarnemen hunner functiën. Daarna had men 't genoegen den heer J. Molenaar als spreker te zien optreden. 't Was een interessant onderwerp: „algemeen begrip kunst, en kunst en poëzie." Dat deze lezing in den smaak viel, bewees het applaus der aanwezigen. Door den Voorzitter werd een woord van dank gebracht en werden de andere leden aangespoord tot 't houden van dergelijke lezingen. Vervolgens kwam aan de orde: »beantwoording der vragen door de Maatschappij gedaan." Er werden voor verschillende vragen commissiën benoemd tot het beantwoorden er van. Een vaste commissie werd benoemd voor 't hooden der kunstbeschouwingen. In de pauze had men 't genoegen kennis te maken met een nieuw soort mozaïk-tegels, even hard als de gewone maar veel goedkooper; verder eenig smeedwerk en eenige monsters kurktapijt (linoleum).

Zondag 3 Maart, kunstbeschouwing.

AFDEELING LEEUWARDEN, 26 Februari 1889. De Voorzitter deelde bij de opening der vergadering mede, dat deze was belegd met het doel om de rapporten te behandelen der commissiën voor de beantwoording der door het bestuur der Maatschappij gestelde vragen.

Tot leden der Afdeeling werden aangenomen de heer Schouten, hoofdopz. bij de gem. werken, en de heer Feenstra, beeldhouwer, beiden alhier.

De heer Beerends, als rapporteur der commissie voor vraag II, deelde de vergadering den inhoud van het rapport mede, en daaruit blijkt, dat een hoogst nauwgezet onderzoek is ingesteld naar de riolen en verzamelputten in deze gemeente. De resultaten van dat onderzoek met betrekking tot riolen van portland-cement beton vervaardigd, waren hoogst bevredigend. Een paar riolen, vervaardigd in het jaar 1874, werden gereinigd en voor het onderzoek geschikt gemaakt. Er werd daarbij door de commissie waargenomen, dat zich aan de oppervlakte een dunne slijmerige huid had gevormd, die gemakkelijk kon worden verwijderd, terwijl de wanden zwart gekleurd waren tot zoover zij steeds met de rioolstoffen in aanraking waren. De riolen waren volkomen onbeschadigd; geen spoor van verval was waar te nemen en de hardheid van het materiaal bleek uit den weerstand dien het bood aan een scherp stalen werktuig. Dezelfde gunstige verschijnselen werden waargenomen bij een verzamelbak voor faecaliën op het terrein der gemeente-reiniging alhier. Enkele jaren geleden werd een onderzoek ingesteld naar de mate van dichtheid dezer bakken. De grond rondom den bak werd verwijderd, zoodat de wanden bloot stonden; men nam toen waar, dat deze niet alleen onbeschadigd waren, doch ook dat zij, terwijl de bak gevuld was, op droogden en van buiten de oorspronkelijke kleur van cement beton aannamen.

De commissie aarzelde dan ook niet om punt *a* der vraag bevredigend te beantwoorden. Punt *b* der vraag werd in zooverre door de commissie beantwoord, dat zij zich bepaald heeft tot de ervaring welke zij in hare omgeving heeft opgedaan en daaruit is het haar gebleken dat een beton, samengesteld uit 1½ gewasschen grint, 1½ zuiver rivierzand en 1 portland cement, zeer standhoudend is, op voorwaarde echter dat het materiaal krachtig wordt samengeperst en de buiten- en binnenwanden der riolen of putten met een 3 à 4 mM. dikke laag van onvermengde portland cement worden afgepleisterd.

Ter beantwoording van punt *c*. der vraag nam de commissie aan, dat gemetselde riolen en beerputten zonder houten fundeering bezwaarlijk zijn te maken, terwijl die van beton meestal zonder deze tot stand kunnen komen. De verhouding van den prijs van zoogenaamde cementsteenen riolen en beerputten tot die van metselwerk vervaardigd, achtte de commissie dat gesteld kan worden als 6—10.

Niet alleen door den lageren prijs verkeeren de cementsteenen riolen in een gunstige conditie; ook de omstandigheid dat het

leggen bij alle weersgesteldheid bijna kan plaats vinden en geringe stoornis voor het verkeer teweeg brengt, kan nog zeer tot aanbeveling strekken.

De vergadering kon zich over het geheel met het rapport vereenigen. De commissie bestond uit de heeren Beerends en Faber.

De rapporteur der commissie voor vraag VII, de heer J. E. G. Noordendorp, gaf daarna lezing van het rapport, hetwelk aanvangt met de mededeeling dat reeds over dezelfde zaak, door dezelfde commissie in de vergadering dezer afdeeling van 11 Nov. 1887, uitvoerig is gerapporteerd en wel naar aanleiding der brochure Tutein Nolthenius. Alstoen werd tot het bestuur der Maatschappij een schrijven gericht, inhoudende het voorstel om een commissie te vormen uit de leden der Maatschappij tot het ontwerpen van nieuwe voorschriften, speciaal voor burgerlijk bouwkundige werken, waarbij de rechten en belangen van den aannemersstand in billijke verhouding worden gebracht tot die van den aanbesteder en het technisch beheer der werken." Uit een hierop ontvangen schrijven bleek, dat het bestuur de zaak in nadere overweging wilde nemen wanneer ook de rapporten van andere commissiën waren ingekomen. Het bovengenoemde door deze afdeeling ingezonden voorstel had echter niet het voorrecht van de j.l. gehouden Meivergadering te bereiken; toch mag worden aangenomen dat het er toe heeft geleid, dat de bedoelde vraag door het bestuur is gesteld en ligt het op den weg dezer afdeeling hare zienswijze daaromtrent te doen kennen.

Wat betreft het eerste punt der vraag verwijst de commissie naar het vroeger uitgebracht rapport en het bovengenoemde voorstel dat daaruit voortkwam.

Het tweede punt der vraag of de A. V. alleen technische of ook administratieve bepalingen moeten bevatten, geeft de commissie aanleiding om op verschillende gronden aan te toonen, dat zoowel de eene als de andere er in opgenomen moeten worden. De administratieve bepalingen zullen dienen om zoo beknopt mogelijk de overeenkomst tusschen partijen te regelen, voor zoo ver zulks bij de wet niet reeds is geschied, en daarbij zal worden in acht genomen dat de rechten en belangen van de partijen gelijk staan.

Omtrent het derde punt dier vraag geeft de commissie als haar gevoelen te kennen, dat de Maatschappij kan volstaan met het ontwerpen van A. V. voor den hoogbouw, omdat hare werkkring zich in hoofdzaak be aalt tot het gebied der burgelijke bouwkunde, terwijl er andere corporatien zijn op wier weg het ligt de A. V. voor waterbouwkundige werken vast te stellen. Wat betreft den machinenbouw, zoo komt het de commissie voor dat het toezicht, hetwelk daarop van Rijkswege reeds bestaat en bovendien de wet van Juni 1875, voorschriften, als die bedoeld bij A. V., overbodig maken.

De commissie stelde verder in het licht, dat de algemeene voorschriften voor de uitvoering van publieke werken in andere landen beter zijn dan bij ons, en neemt daartoe ter hand »Allgemeine Vertragsbedingungen für die Ausführung von Staatsbauten" in Pruissen en »Clauses et conditions générales imposées aux entrepreneurs des travaux des ponts et chaussées" in Frankrijk, waaruit werd aangtoond dat de rechten en belangen van aanbesteder en aannemen in billijker verhoudingen kunnen worden gebracht dan die welke door de A. V. hier te lande worden aangegeven. In 't bijzonder bleek dit ten opzichte van de volgende punten.

1. De rechten van den aannemer, hem bij de wet toegekend, blijven gewaarborgd, waaruit volgt, de ontbinding van het contract bij zijnen dood.

2. De borgstelling strekt alleen tot vergoeding van schade door den werkgever te lijden, wanneer de aannemer niet aan zijne verplichtingen voldoet, of wèl, een cautiestelling wordt gevraagd tot zoodanig bedrag als noodig is om zoo min mogelijk kapitaal vast te leggen.

3. Berechting van geschillen tusschen het technische beheer en den aannemer, geschiedt door ter zake kundige scheidslieden.

4. Bij grootere werken wordt de aanbesteding gesplitst in verschillende kleine, naar de vakken die er in betrokken zijn.

5. Het werk wordt gegund aan den laagsten inschrijver, doch van de inschrijvers worden dan ook de meest deugdelijke bewijzen van soliditeit en bekwaamheid verlangd.

Het rapport der commissie en hare toelichtingen daarop gaven stof tot gedachtewisseling, doch de vergadering besloot met algemeene stemmen om vraag 7 in overeenstemming met het rapport te beantwoorden. De commissie bestond uit de heeren J. E. G. Noordendorp, H. H. Kramer en H. Keizer.

De heer E. v. Driesum bracht ter tafel eenige monsters van Amerikaansch groenenhout, een sorteering van die soorten welke hier te lande in den houthandel voorkomen. Spreker deelde zijne ervaringen als houtkooper, omtrent deze houtsoort mede en concludeerde tot aanbeveling daarvan boven de andere groenenhoutsoorten. Mede bracht spreker ter tafel een monster groenhart-hout; mededeelingen uit brochures van den ingenieur van den Thoorn en de importeurs van dit hout, de heeren Albers & Co. toonden aan dat deze houtsoort uitmuntende hoedanigheden bezit en bestand schijnt te zijn tegen den paalworm.

De beantwoording van vraag 3, alzoo door den heer v. Driesum ingeleid, gaf verder tot velerlei bespreking aanleiding, waaruit bleek dat de gevoelens nogal verdeeld waren, zoodat van de beantwoording werd afgezien.

AFDEELING UTRECHT. 26 Februari 1889. Naar aanleiding van de door het bestuur der Maatschappij gestelde vragen ter behandeling in de a. s. Meivergadering, waren in deze bijeenkomst 2 rapporten ingekomen van de daartoe door het Afdeelingsbestuur benoemde commissiën, en wel voor vraag I en II opgemaakt door de heeren Kok, Nijland en van Straaten, en voor vraag VII door de heeren Breebaart, Jansen en Nieuwenhuis.

Door hare rapporteurs, de heeren Kok en Nieuwenhuis voorgelezen en toegelicht, gaven deze stukken aanleiding tot onderlinge bespreking, en goedkeuring, onder dankbetuiging aan de commissiën voor hare bemoeiingen.

De heer van Dijk stelde ter bezichtiging, een zelfwerkende deursluiter met pneumatische slagdomper »météor," toegelicht door een model op kleine schaal, waardoor de doelmatige werking was waar te nemen.

Door den heer Nieuwenhuis was voor de »Kunstbeschouwing" aangeboden: het niet uitgevoerd ontwerp van Schinkel, »Kaiserlich Schloss Orianda in der Krimm.

AFDEELING ARNHEM. 27 Febr. 1889. Na lezing der notulen bekwam de heer Scheltema het woord ter bespreking van No. 8 der door het bestuur van de Maatschappij gestelde vragen. Als antwoord werd daarop door de vergadering aangenomen, dat het wel op den weg van de Maatschappij ligt om de uitgave van, *geen* beknopte maar volledige geschiedenis der bouwkunst in Nederland, te *bevorderen*, en wel ten 1ste door voort te gaan en zoo mogelijk uitbreiding te geven aan de uitgave van oude bestaande gebouwen, b.v. door subsidie te verleenen aan jongelui of vereenigingen die zich met het opmeten en in teekening brengen willen belasten; ten 2de door het archief of de bibliotheek van den Maatschappij meer in 't bizonder te verrijken met alles wat in zake de geschiedenis der bouwkunst van ons land te verkrijgen is, 't zij op verzoek van gemeentebesturen, inrichtingen of vereenigingen, of door *aankoop*; en ten 3de door het wederopvatten van het werk, indertijd door de Commissie van Rijks-adviseurs ten deze begonnen.

Aangaande vraag No. 4 betreffende de ondervinding omtrent Carbolineum, was van den heer Gust. Briegleb te Amsterdam, een schrijven met eenige attesten enz. ingekomen. Het een en ander is echter van te jonge datum om daaromtrent van ondervinding te kunnen spreken.

Door den heer A. K. Freem werden vervolgens ter bezichtiging gesteld, het ontwerp voor een Woonhuis of Villa, te Brummen in aanbouw, met details, en een drietal ontwerpen bestemd ter opzending naar de Parijsche Tentoonstelling. Als altijd werd de groote werkkracht van den heer Freem en de prachtige uitvoering van het ter bezichtiging gestelde, ten zeerste geroemd.

AFDEELING ROTTERDAM. 28 Februari 1889. De heden gehouden vergadering was geheel gewijd aan de bespreking van de vragen door het Bestuur der Maatschappij gesteld en aan de afdeelingen ter beantwoording toegezonden. Door het bestuur der afdeeling waren deze vragen reeds voorafin den breede onderling besproken, zoodat de behandeling met de leden de beantwoording zeer veel bekortte, maar toch ook tot nieuwe gezichtspunten dikwerf aanleiding gaf.

Besloten werd aan het bestuur de opdracht te verstrekken, de gehouden besprekingen saam te vatten, en alsdan een verslag van deze ten spoedigste aan de Maatschappij toe te zenden.

VEREENIGING „ARCHITECTURA" TE 's-GRAVENHAGE. 27 Februari 1889. Bij het openen dezer vergadering werd de heer J. W. Haring als gewoon lid der Vereeniging, door den vice-voorzitter geïnstalleerd.

De notulen van de vorige bijeenkomst, na eenige discussie goed gekeurd zijnde, deed het Bestuur eenige mededeelingen van huishoudelijken aard.

Hierna werd overgegaan tot het bespreken van eenige vragen, gedeeltelijk op technisch gebied en andere meer tot het aestetisch gebied en de daaraan verwante opleiding behoorende.

Velen gaven over dit alles hunne meening te kennen, hetgeen eene aangename discussie tengevolge had, waardoor de aanwezigen geruimen tijd bijeen waren.

In de pauze had men gelegenheid tot het bezichtigen van: „Architectonische Rundschau" afl. 5, 6—7 en 8 van den 4e jaargang, welk plaatwerk ter beschikking was gesteld door den heer P. K. van Gemert, aan wien daarvoor door den voorzitter dank werd gebracht.

Daar omtrent de bovenbedoelde vraagpunten door de Vergadering nog geen bepaalde meening werd uitgesproken, hoopt men dat zulks een volgende maal zal plaats hebben.

PRIJSVRAGEN,

uitgeschreven in het jaar 1889 door de Afdeeling 's Gravenhage van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Een ingang tot eene Katholieke Begraafplaats met Doodgraverswoning, Wachtkamers en Lijkenhuis.

Grootte. De Ingang en daarbij behoorende Gebouwen moeten berekend worden te zijn bestemd voor eene begraafplaats van eene stad, met eene bevolking van 100,000 zielen, waarvan ½ gerekend wordt te behooren tot den Katholieken Godsdienst.

Ligging. De Begraafplaats wordt beschouwd te zijn gelegen langs een breeden straatweg, rondom omgeven door eene sloot, ter breedte van 4,00 M. en aan den straatweg verbonden door een steenen brug.

Stijl. De stijl wordt aan de ontwerpers overgelaten.

Distributie. Men verlangt: een overdekten hoofdingang, zich aansluitende aan de steenen brug.

Voor de doodgraverswoning:

Begane grond. Een ingang met voorportaal, keuken, minstens één woonkamer en privaat.

te *Verdieping.* Slaapkamer en zolder.

Voor de Wachtkamers:

Begane grond. Twee vertrekken, ieder groot p.m. 30 M². met privaten.

Voor het lijkenhuis:

Begane grond. Een lokaal voor schijndooden met oppassers-kamer; een lokaal tot herkenning van lijken, (Morgue), en een lokaal voor berging van gereedschappen ter opperviakte van minstens 16 M².

te *Verdieping.* Een lokaal geschikt voor het doen van kleine herstellingen en het maken van grafsieraden.

Teekenigen. Men verlangt de plattegronden en doorsneden op de schaal 1 à 100. In de doorsneden moet de constructie worden aangegeven. De gevelteekeningen op de schaal 1 à 50. Een detail-teekening van het voornaamste gedeelte van den gevel, waaruit de constructie blijkt, op de schaal 1 à 20. Een memorie van toelichting, met aanwijzing van de bouwstoffen. De wijze van behandeling der teekeningen wordt aan de keus van de mededingers overgelaten.

Voor het ter bekroning waardig gekeurde ontwerp wordt uitgeloofd: het getuigschrift der Afdeeling en *f* 75.— ter gemoetkoming van gemaakte kosten; en voor het daarop volgend ontwerp: het getuigschrift.

Ter mededinging worden alle leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en de leden der Afdeeling 's Gravenhage uitgenoodigd.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

Art. 1. Alle stukken ter beantwoording van deze prijsvraag worden vóór of primo September 1889 vrachtvrij ingewacht aan het adres van den Secretaris, Groenewegje No. 26 te 's Gravenhage, vergezeld van een adres, om desnoods met den inzender te kunnen corresspondeeren, zonder den naambrief te openen.

Art. 2. Ieder ingezonden ontwerp moet met eene spreuk of motto gemerkt zijn. Er moet een gesloten naambrief worden bijgevoegd, waarop van buiten het motto is herhaald en van binnen de naam en woonplaats van den inzender. Alle stukken moeten aan de achterzijde gemerkt zijn met een geheim teeken, op te geven bij de terugvordering.

Art. 3. Elk bijschrift, dat bij de ontwerpen mocht gevoegd worden, moet door eene andere hand dan die des vervaardigers geschreven zijn.

Art. 4. De ingezonden ontwerpen worden in handen gesteld van eene commissie van beoordeeling, bestaande uit drie deskundigen, buiten de Afdeeling door het Bestuur der Afdeeling daartoe uitgenoodigd.

Art. 5. De niet bekroonde stukken worden in October 1889 door den Secretaris der Afdeeling aan de opgegeven correspondentie-adressen verzonden.

In bijzondere gevallen kunnen, op uitdrukkelijk verlangen der inzenders, niet bekroonde teekeningen binnen den vastgestelden tijdstermijn worden teruggegeven.

De bekroonde teekeningen blijven het eigendom van de ontwerpers.

Het Bestuur der Afdeeling:
H. J. MONDT, *Voorzitter.*
P. TIRION, *Secretaris.*

's Gravenhage.
Februari 1889.

Eenige exemplaren van dit programma liggen op de bibliotheek in het Maatschappelijk Gebouw te Amsterdam ter beschikking van de leden der Maatschappij.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Aan de gemeente Leiden werd voor de som van *f* 400 een gobelin aangeboden, dat aldaar was vervaardigd door zekeren meester Willem Andriess. in 1541 uit Brussel te Leiden zich gevestigd hebbende en die daar in 1574 overleed. De Raad was gunstig gestemd voor een aankoop ten behoeve van het gemeente-Museum, maar een besluit daartoe werd overbodig. De oud-wethouder P. J. de Fremery bood het gobelin der gemeente aan, uit dankbaarheid voor het goede dat hij in de gemeente had genoten, en de Raad aanvaardde het geschenk in dank.

Door het Gemeentebestuur van Parijs zijn 6 prijzen, een van 10.000 frs. en vijf elk van 2000 frs. uitgeloofd voor de beste methoden, waarnaar het verbruik van electrisch licht kan worden berekend. Een afdoend antwoord, zal in een groote behoefte voorzien.

VERBETERING.

In het opstel „De Permanente Tentoonstelling," voorkomende in het vorige Weekblad van 23 Februari, worden bij de bespreking van het lattenweefsel van den heer J. Kroon Rzn. te Buiksloot, prijzen opgegeven van *f* 0.60 per M². voor het 1°. systeem en *f* 0.45 voor per M². voor het 2° systeem.

Deze opgaaf is niet juist, daar de prijzen resp. zijn: *f* 0.50 en *f* 0.35.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

AMSTERDAM. 18 Febr. Het bouwen van twee perceelen, hoek Jodenbreestraat en Zwanenburgwal, onder beheer van den architect J. Leenderik; ingek. 18 biljetten, als:

H. Schouten, *f* 25.852; H. de Haan, *f* 25.000; E. R. Kuipers *f* 24.960; B. Kruif *f* 24.240; J. F. Prenzler, *f* 23.970; W. Greve, *f* 23.600; G. Boon, *f* 23.125; J. Ligthart, *f* 22.624; H. Bremer, *f* 21.340; D. H. Zeevat, *f* 20.500; E. M. Helle *f* 20.500; A. Paans *f* 20.450; K. de Boer, *f* 20.449; H. W. Paaus, *f* 20.390; P. J. v. Doorn, *f* 20.300; D. W. Venemans, *f* 19.880; J. Gelens, *f* 19.600; G. Mouw, *f* 18.995; allen te Amsterdam.

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,

voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.

5261 FRED. STIELTJES & Co., Keizersgracht 745, Amsterdam.

In de Gemeentte Nijmegen wordt, om met 1 April in dienst te treden, gevraagd

EEN TIJDELIJK OPZICHTER,

ten volle vertrouwd met de handwerken tot het houwvak behoorend, en bekend met de eischen van straatwerk.

Jaarwedde f 950

Alleen zij komen in aanmerking, die voldoende bewijzen van gevorderde kennis kunnen overleggen.

Aanbiedingen op zegel geschreven vóór 15 Maart e. k. franco aan den Burgemeester te Nijmegen. 5262

PHOTOLITHOGRAPHIE.

De ondergeteekenden bevelen zich bij Heeren Architekten aan tot het reproduceeren hunner

Plannen, Teekeningen, enz.

Prompte aflevering en billijke condities. 5263

WEGNER & MOTTU
Rokin 138.

W. F. WEIJNTJES,

Singel 514 h/h Koningsplein Amsterdam.
Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.

Agent voor **Minton Hollins & Co.** *Stoke upon Trent.*
„ „ **A. Jüngjes** te *Crefeld.*

Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvraag prijzen gaarne verstrekt worden. 5264

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE
Haaften aan de Waal.
Machinale Steenfabriek met Ringoven, (5265)
levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur tegen sterk concurreerende prijzen.

5266 **PUI-SPIEGELGLAS**
HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFF.
ROTTERDAM.

DE LINT & Co. Rotterdam.
Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te Londen, leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,
MARMER-MOZAIEK en TERRAZZOVLOEREN.
5267
— GLASMOZAIEK —
Zestien Bekrooningen.

Zelfdragend en vlak gegolfd ijzer, gewoon en gebombeerd, worden in vele verschillende profielen en afmetingen vervaardigd.

Actien Gesellschaft für Verzinkerei und Eisenconstruction.
vormals JACOB HILGERS,
RHEINBROHL.

GALVANISEER-INRICHTING
EN
Fabriek van gegalvaniseerde Bouw-constructiën.

Geïllustreerde, prospecti, referentiën en begrootingen steeds verkrijgbaar.

HILGER'S dakpannen en dakramen van uitmuntende constructie, geschikt voor alle soorten van dakbedekking, ook voor daken met zeer geringe helling

Vertegenwoordiger voor Nederland en Koloniën
FERD. ENGERS, AMSTERDAM,
Heerengracht 335. 5268

Gouden Staats-Medaille

De Portland-Cement-Fabriek van DYCKERHOFF & SÖHNE
te Amöneburg bij Biebrich a d Rijn. 5269
levert haar erkend en uitmuntend fabrikaat, met garantie voor de grootste vastheid en deugdelijkheid.
Productie-vermogen der fabriek: 500,000 vaten per jaar.
Magazijnhouders in de voornaamste steden.

Düsseldorf, 1880

5270 **JAN VAN DER POT,**

Scheepmakershaven N°. 3 (Punt.) — ROTTERDAM.

De eenige Kyaniseerinrichting waar ook des winters wordt doorgewerkt.

Het **Kijaniseeren** is het eenige afdoende middel tegen *verrotting* en *vraam*. De bewerking geschiedt geheel reuk- en kleurloos. Desverlangd bijlevering van hout.

Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend,
van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.

BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en vrachten. **KUNSTGRANIET systeem Pétitjean.**

Prospectussen en prijscouranten worden opaanvraag franco toegezonden.

Gelieve op Voornaam en Adres te letten.

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.
Fred. Stieltjes & Co., Amsterdam.
5271

J. KROON Rz. Fabriek van Lattenweefsel voor Plafond- en Wand-bepleistering. **Buiksloot.**

STOOMHOUTZAGERIJ en PAKKISTENFABRIEK

Eervolle vermelding op de Tentoonstelling van Bouwmaterialen te Groningen 1886.

5254 ASPHALTDAKPAPIER, ASPHALTWERKEN.

„CARBOLINEUM."

Monsters, circulaires en attesten op aanvrage franco.

The St. Pancras Iron Work Company, London.

FABRIEK

voor Stal-Inrichtingen

5255 EN

Stal-Benoodigdheden.

IJzeren Trappen

van solide constructie tot coeurcerende prijzen.

Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE.

Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam, 1884.

Agenten voor Nederland en de Kolonien

STAAL & HAALMEIJER,

36. Derde Weteringdwarsstraat,

AMSTERDAM.

alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.

Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY L^TD^. LONDON.

Exploitatie der Minen van de Val Travers.

FABRIEK TE AMSTERDAM Beltweg No. 8.

NATUURL. ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.

Gecomprimeerde Asphaltwegen endito Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen. Winkel en Magazijnvloeren. Gangen Veranda's Brug- en Dakbedekkingen. Beton-Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.

Zindelijk Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend

Asphalt speciaal tot wering van vochtige muren.

Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het Kantoor der fabriek, Beltweg 8, *Amsterdam*. 5257

JAN HAMER. — AMSTERDAM.

Kantoor: Marnixstraat 402, bij het Leidscheplein.

GEBOUW PERMANENTE TENTOONSTELLING VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. 5258

Vertegenwoordigt F. WITTE, Berlijn.

OUDSTE FABRIEK VOOR HYDRAULISCHE en HANDLIFTEN.

Alleen in Duitschland meer dan **1000** *Liften geplaatst.*

LIFTEN voor Stoom, Hand- en Waterkracht.

voor Personen, Goederen, spijzen, enz. enz.

Adressen van hier te lande geplaatste *Personen-* en anderen *Liften* worden op aanvrage verstrekt. *Modellen* voorhanden.

KELLEY & Co., Londen.

Geschilderd en gebrand Glas, geschilderde Tegels enz. enz.

— ***Monsters voorhanden.*** —

BOYLE's Ventilator's MILDÉ's Telephonen. CARRÉ's Waterleidingen voor gebouwen enz. enz.

DE LINT & Cie.

Rotterdam.

PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:

VILLEROY & BOCH.

BOCH FRÈRES

MINTON HOLLINS & Cie.

Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.

Groote voorraden. 5256

CARBOLINEUM AVENARIUS.

Men verzekere zich bij den aankoop, dat men het sedert 14 jaren met succes aangewende *origineele merk* verkrijgt:

CARBOLINEUM AVENARIUS.

GUST. BRIEGLEB. Amsterdam. 5259

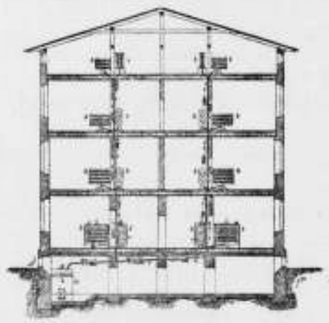

PATENT CENTRALE VERWARMING EN VENTILATIE,

Systeem BECHEM & POST.

TE HAGEN, (WESTPHALEN.) 5260

Zelfreguleerende Stoomverwarming onder lage drukking met ventilatie,

— VRIJ VAN 'SRIJKS BEPALINGEN OP HET STOOMWEZEN. —

Vertegenwoordiger D. S. M. KALKER, Amsterdam.

Telegram-adres **KALKER-IJZERWAREN AMSTERDAM**. Telephoon N°. **2144.**

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

9 MAART 1889.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C. - HENRY HEMANS & C°.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD: — Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Het nieuwe raadhuis te Woerden. — Over gasverbruik bij gasmotoren. — Het gasthuis van St. Peter te Arnhem. — Verslag van de vergadering der afdeeling Leiden 28 Februari 1889. — Prijsvragen. — Binnenlandsche berichten. — Benoemingen, vacante betrekkingen, enz.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Behalve de volledige bekroning van het ontwerp van den heer H. P. Berlage Nzn., ingezonden op de Ie prijsvraag der Maatschappij, uitgeschreven in 1888, onderwerp: *een schilders-atelier met behuizing op het land*, heeft de jury van beoordeeling nog twee eervolle vermeldingen toegekend aan de ontwerpen, ingezonden met de motto's „Luc" en „Eenvoud en Natuur".

Als vervaardiger van het eerste ontwerp heeft zich bekend gemaakt de heer Paul J. de Jongh, te Amsterdam, als vervaardiger van het tweede de heer J. W. H. Berden te 's Gravenhage.

Omtrent de IIe prijsvraag: *Een monumentale steenen spoorweg-viaduct voor dubbel spoor*, stelde de Jury voor, aan het ontwerp, met het motto: Viribus Unitas", den uitgeloofden prijs, zijnde de zilveren medaille en het getuigschrift der Maatschappij, benevens ƒ 100, toe te kennen, de beslissing daaromtrent aan het Bestuur der Maatschappij overlatende, daar de afmetingen niet aan het programma voldoen.

Het Bestuur der Maatschappij, na kennis genomen te hebben van het rapport der Jury, heeft beslist, aan het genoemde ontwerp toe te kennen, de zilveren medaille en het getuigschrift der Maatschappij, benevens ƒ 75.

Tentoonstelling te Parijs.

De teekeningen ingezonden voor de afdeeling Nederlandsche bouwkunst op de aanstaande tentoonstelling te Parijs, worden in het gebouw der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam, publiek tentoongesteld, van af Dinsdag 12 Maart tot en met Dinsdag 19 Maart a. s.

De tentoonstelling is dagelijks geopend van des morgens 10 tot des middags 4 ure.

Leden der Maatschappij tot bev. der Bouwkunst en van het Genootschap Architectura et Amicitia hebben vrijen toegang.

De toegangsprijs voor het publiek is 25 cents.

HET NIEUWE RAADHUIS TE WOERDEN.

In het *Weekblad van Woerden*, van Zaterdag 2 Maart j.l., komt onder „plaatselijke berichten" het volgende voor:

In verschillende bladen lazen wij in de laatste dagen eene beschouwing van de nieuwe raadhuizen van Noordwijk en Woerden, of een uittreksel daarvan, genomen naar het origineel, dat in het Bouwkundig Weekblad te vinden is. Wij aarzelen niet, met alle vrijmoedigheid te zeggen, dat die beschouwing veler verwondering zal veroorzaakt hebben, en dat daarin ten duidelijkste doorstraalt, dat men niet eene beschrijving dier raadhuizen op het oog had, maar enkel en alleen, dat het den gemeenteraad van Woerden kwalijk moest genomen worden, dat men een raadhuis te Woerden ging bouwen en daarvan de leiding toevertrouwde aan den gemeente-bouwkundige, en niet aan een architect, buiten de gemeente woonachtig. Hoe zulk eene redeneering mogelijk is is niet te verklaren. Is het niet de plicht van elk gemeentebestuur, indien het zijn eigen ambtenaren heeft, aan dezen gemeente-arbeid op te dragen, dezen niet te passeeren, om van heinde en verre te halen, wat in eigen kring te vinden is?

Doch in de orgineele beschouwing meenen wij gelezen te hebben

dat bij den aanvang der voorbereidende maatregelen in September 1887, als het ware zou belooft zijn aan den heer Molenaar, dat hij als architekt zou optreden, en niet de gemeente-bouwkundige; ja zelfs wordt gewaagd van eene briefwisseling tusschen den burgemeester en den heer Molenaar daaromtrent. Die correspondentie is evenwel zoo goed als niet waar te beschouwen. Men oordeele: Wanneer de heer M. schrijft: Ik zal zoo vrij zijn, op Donderdag tot u te komen, om over het een en ander te spreken, en er wordt dan bericht, dat men het bezoek niet kan wachten, is dit toch niet als gewone correspondentie te beschouwen, te meer nog als er verder geen correspondentie gevoerd wordt.

Het is niet een burgemeester, maar de raad die te beslissen heeft over den bouw van gemeente-werken.

En als men nu weet, dat de heer mr. H. Graaf van Limburg Stirum, burgemeester van Noordwijk, alle mogelijke gegevens den burgemeester alhier wilde verschaffen, kan er van plagiaat geen sprake zijn.

In het Bouwkundig Weekblad worden o. a. ook nog aangehaald de verhandelingen van den gemeenteraad te Woerden, van 27 September 1887, waarin op twee uitzonderingen na, den gemeente-bouwkundige alhier, de leiding van den bouw van het nieuwe raadhuis werd opgedragen; dat tegen stemmen heeft natuurlijk zijne redenen gehad.

Wij zouden te breedvoerig worden, om in alle bijzonderheden het origineele stuk te ontzenuwen, dat slechts ten doel heeft, den gemeenteraad van Woerden met zijn burgemeester te laken, dat zij hun gemeentebouwkundige, en niet een ander, met den bouw hebben belast.

Het staat ieder vrij, meenen wij, te bouwen, zoo hij wil; al bouwt hij zoo als anderen: van plagiaat kan hier geen sprake zijn; het is een gemeente-bestuur tot plicht, hun ambtenaren niet te passeeren: en nu het raadhuis tot zouverre gereed is, kan ieder onpartijdige, en tevens bevoegde beoordeelaar zich gaan overtuigen hoe het gebouwd is. Dus was de keus in de raadsvergadering van September 1887 toch niet slecht, en is het vertrouwen, in onzen gemeente-bouwkundige niet beschaamd, en heeft het bestuur onzer gemeente in deze zaak gehandeld, zooals plicht en roeping voorschreef.

Ik vraag in gemoede of er ooit laffer en naargeestiger replick geschreven is, met onhebbelijker bedoelingen, dan de bovenstaande in het *Weekblad van Woerden*, waarvoor de Burgemeester dier stad een door hem ontvangen brief schijnt ter lezing te hebben gegeven. Het bericht is haast niet waard, dat er één pennestreek aan gewijd wordt; want óf de uitgever — de naam van een redacteur is niet in 't blad vermeld — *kan* niet lezen, of hij *wil* niet begrijpen wat duidelijk met naam en toenaam is gezegd.

Zeer zeker, ik had geen beschrijving *alleen* op 't oog. Ik neem het den raad van Woerden niet kwalijk dat men een raadhuis bouwt, noch dat het wordt gebouwd door den gemeente-bouwkundige, maar wel veroordeel ik dien raad, omdat dat lichaam een raadhuis doet bouwen naar een ontwerp dat een ander — wien ook — toebehoort.

Mijne redeneering kan niet door het Woerdensche blad worden verklaard. Ik noem dit gebrek aan gezond verstand, aan billijkheidsgevoel en aan begrip van eigendomsrecht.

Zeker is het *plicht van een gemeentebestuur, dat dit den gemeente-arbeid opdraagt aan zijn eigen ambtenaren*, maar het is ook niet anders dan fatsoenlijk, die zelfde ambtenaren niet een ontwerp van een ander, dat men zonder betaling daarvoor machtig wordt, te doen uitvoeren. De voornaamste bladen die van het geval te Woerden melding maakten, zijn het met mij eens; enkele spraken zelfs van roofbouw. Die bladen hebben mij wel begrepen.

Wel schuift het Woerdensche blad de zaak al zeer onnoozel op een zijbaan, maar het weêrlegt niet één mijner beschouwingen.

Het staat ieder vrij te bouwen zoo hij wil; al bouwt hij zoo als anderen: van plagiaat kan hier geen sprake zijn — zegt het blad.

Zie hier een karakter bloot gelegd!

Van de beide raadsleden die tegen den bouw stemden, zegt het blad: *dat tegen stemmen heeft natuurlijk zijn redenen gehad.*

Natuurlijk! Want is het niet meer dan natuurlijk, dat in een gemeenteraad ten minste twee leden gevonden worden, wie het tegen de borst stuit een raadhuis te doen bouwen naar een elders uitgevoerd ontwerp van een architekt, zonder dezen daarvoor te betalen, of hem zelf toestemming daarvoor te vragen.

Dat men echter schuld gevoelt, blijkt duidelijk uit deze mededeeling in het Woerdensche blad: dat *als men nu weet, dat de burgemeester van Noordwijk alle mogelijke gegevens den burgemeester van Woerden wilde verschaffen, er geen sprake van plagiaat kan zijn.* Ik zie tenminste in die redeneering de kwalijk te noemen bedoeling, om eigen schuld te werpen op iemand, die slechts de hulpvaardige hand leende, niet kunnende vermoeden, welke gevolgen dit kon hebben.

Het blad zou te uitvoerig worden om alle bijzonderheden van mijn stuk te ontzenuwen, dat slechts ten doel heeft, altijd volgens dat blad, en ziedaar het zijspoor!: *den gemeenteraad van Woerden met zijn burgemeester te laken, dat zij hun gemeente-bouwkundige, en niet een ander, met den bouw hebben belast.*

Maar ik heb meer dan eens duidelijk genoeg gezegd, waarom ik de daden van Woerdens gemeenteraad laak. De heer Fluyt behoefde niet voorbij te worden gegaan, maar men moest hem niet de uitvoering van een onbetaald ontwerp van den heer Molenaar hebben opgedragen.

Volgens het blad — maar zeker niet in aller, zelfs niet in aller Woerdensche oogen — *heeft het Bestuur der gemeente in deze zaak gehandeld zooals plicht en roeping voorschreef.*

Men kan nu door vergelijking van wat ik schreef, met hetgeen het *Weekblad van Woerden* daarover ten beste geeft, duidelijk zien, hoe dat blad, de burgemeester en de groote meerderheid in den raad van Woerden, denken over hetgeen zij plicht en roeping noemen.

Het orgaan van Woerden had beter gedaan te zwijgen, dan zijn lezers een verkeerde voorstelling van zaken te geven

C. T. J. Louis Rieske.

OVER GASVERBRUIK BIJ GASMOTOREN.

Omtrent het gasverbruik bij gasmotoren heeft de „technologische Versuchsstation des Bayrischen Gewerbemuseums" verleden zomer proeven genomen en gepubliceerd. 1)

Den steeds grooteren omvang, dien de toepassing van gasmotoren in de kleine en langzamerhand ook in de grootere industrie aanneemt, rechtvaardigt het, dat wij deze proefnemingen onder de algemeene aandacht, ook van de lezers van dit blad, brengen.

Een gasmotor van 1 paardekracht verbruikt op de plaats, waar hij opgesteld was, 1300 liter gas per uur, terwijl het gasverbruik bij goed geconstrueerde gasmotoren niet meer dan 1000 liter per uur en paardekracht zal bedragen, en bij sommige gasmotoren voor de aangegeven kracht en tijd het niet meer dan 850 á 900 liter bedraagt.

1) Gewerbeblatt fus das Grossherzogthum Hessen, 1888 N°. 36.

Als oorzaak voor het meerdere verbruik vond men, dat de gasmeter in een vertrek was opgesteld, waar de temperatuur + 25° Cels. en de barometerstand slechts 730 mM. bedroeg, terwijl 760 mM. de normale barometerstand is.

De reductie van het volumen gas op eene temperatuur van 12° Cels. en op den normalen barometerstand van 760 mM. heeft plaats volgens de formule:

$$C = \frac{273 + 12}{273 + 25} \times \frac{730}{760}$$

of C = 0.91

Deze aldus verkregen coëfficient C geeft het getal aan, dat men met het gasverbruik bij 25° Cels. zou moeten vermenigvuldigen, ten einde het gasverbruik bij 12° Cels. te vinden.

Het gasverbruik van den gasmotor zou dus bij 12° Cels. bedragen:

0.91 × 1300 = 1183 Liter.

of 9% minder dan bij eene temperatuur van 25° Cels.

Men ziet dadelijk uit deze cijfers, dat de temperatuur van het vertrek, waar men den gasmeter heeft opgesteld, eene groote rol speelt ten opzichte van het verbruikte gas; deze moet daarom, wanneer men de minst mogelijke hoeveelheid gas wil verbruiken, daar worden geplaatst, waar de temperatuur zoo laag mogelijk, nuts boven het vriespunt, en constant is.

Dat hetgeen hier gezegd is over gasmotoren ook ten opzichte van het gasverbruik voor verlichting geldt, spreekt wel van zelf, en dient ook hier, in het belang der zuinigheid van het gasverbruik, de gasmeter op een koele plaats te staan.

Mocht de gasgeleiding hierdoor iets langer en in den aanleg duurder worden, dan zullen stellig deze meerdere kosten, door een geringer gasverbruik weder geneutraliseerd worden.

Bij grootere gasmotoren van 50 á 100 paardekracht bedraagt het gasverbruik gemiddeld 0,7 M³. per paardekracht en uur. Het zou natuurlijk niet rationeel zijn voor deze motoren het gas uit leidingen der stedelijke gasfabrieken te gebruiken, daar dan de kosten van bedrijf te hoog zouden worden ten opzichte van goede stoommachines.

Geheel anders wordt echter de zaak, wanneer voor zulke groote gasmotoren eene afzonderlijke gasfabriek gebouwd wordt.

In de suikerraffinaderij van Pfeifer en Langen te Elsdorf is zulk eene gasfabriek in werking, en geeft de volgende staat nadere uitkomsten over de kosten van het lichtgas, dat voor de groote gasmotoren, in deze raffinaderij in werking, gebruikt wordt 1).

	Mk.	Pfg.
3130 t. steenkolen à 9.64 Mk. . . .	30173	68
Werkloonen	4861	38
Reparatie, retorten, enz.	1977	33
10% amortisatie van het bedrag Mk. 35047	3504	70
6% rente voor 1 jaar van Mk. 35047 .	2102	82
Mk.	42619	91

1) Volgens „Zeitschrift des Vereins deutscher Ingenieure." 1889 N°. 8.

	Mk.	Pfg.
54% coke van 3130 t. steenkolen, berekend in geldswaarde van steenkolen = 1690.2 t. a Mk. 9.64.	16293	53
152830 kilo teer	2962	52
220000 kilo ammoniakwater	668	90
10000 kilo gasreinigingsmassa	60	—
867694 M³. gas à 2.609 Pfg. . . .	22634	96
Mk.	42619	91

In 365 dagen werden geproduceerd 867,694 M³. gas, dus dagelijks 2377 M³.; uit 100 kilo steenkolen verkreeg men 27.722 M³. gas, 4.882 kilo teer, 7,03 kilo ammoniakwater en 54 kilo coke.

Volgens het bovenstaande kost dus 1 M³. lichtgas 2,6 Pfg. of 1,56 *cents*, en daar nu de grootere motoren gemiddeld 0.7 M³. gebruiken, zoo kost dus zulk een motor in het bedrijf

0.7 × 1.56 = 1.092 *cents*
per paardekracht en per uur.

Grootere motoren van 40—100 paardekracht worden nu reeds veelvuldig vervaardigd en voor het bedrijf van groote fabrieken in toepassing gebracht; o.a. worden door de firma Gebr. Körting te Hannover gasmotoren van ± 40 paardekracht als éencilinder-machines gebouwd. Bij zulke machines heeft dan de eerste vulling en compressie door middel eener kleine handpomp plaats; vervolgens heeft de eerste ontploffing plaats en de motor zet zich verder van zelf in beweging. Deze motoren kunnen ook met Dowsoa-gas gevoed, of met weinig meerdere kosten als petroleum-motoren ingericht worden.

Bovenstaande cijfers zullen stellig ook den leek op dit gebied overtuigen, dat de *Gasmotoren de Motoren der toekomst* zijn, en eindelijk over de stoommachines met hun rookverspreidende schoorsteenen zullen zegevieren.

H.

HET GASTHUIS VAN St. PETER TE ARNHEM.

In de Rijnstraat te Arnhem staan op den huidigen dag nog de overblijfselen van het voormalige Gasthuis St. Peter, gesticht door Johan van Arnhem. Dit is een der weinige monumentale en historische gebouwen die de stad nog bezit, daar er overigens weinig van dien aard wordt gevonden, en dan in verminkten staat.

In het »Nieuwsblad voor Gelderland, de Post" van 27 Februari j.l., vinden wij omtrent dit gebouw o. a. het volgende opgeteekend.

Hoevelen hebben sedert 1405, toen het Gasthuis werd gewijd en in gebruik gesteld, hier hun honger gestild! Hoevelen hebben hier een onderkomen gevonden, hoevele zieken vonden hier verpleging! Want zooals onder anderen in den stichtingsbrief wordt vermeld zal zijn huis wezen en zal het voortaan erfelijk blijven een hospitaal en een geestelijk huis, om de armen en zieken te ontvangen en te voeden." Het is waar, dat het gebouw thans geen dienst meer doet, waarvoor Johan van Arnhem het stichtte (de fondsen, die bij de stichting behooren, en die ook vermeld worden in den stichtingsbrief, worden thans op eene andere wijze gebruikt), maar het staat daar toch, en het getuigt in een taal, die den tand des tijds kan weerstaan, van de milddadigheid van den stichter en van zijne liefde voor de behoeftigen van Arnhem.

En nu, hetgeen de tijd spaarde, zal door menschen worden gesloopt, en nog wel door dezelfde Arnhemmers, voor wier welzijn het werd gesticht. Alleen reeds als een der weinige overblijfselen onzer vaderlandsche bouwkunst diende het bewaard te blijven, als een model voor studie van constructie en indeeling uit dien grijzen voortijd.

Bezie misschien voor het laatst het gebouw en houd rekening met de ruwe behandeling, die het heeft ondergaan door voor verschillende doeleinden te zijn dienstbaar gemaakt, door onhandige restauraties enz. Wat heeft de gevel schoone verhoudingen; wat is het materiaal, baksteen met spaarzaam gebruik van gehouwen steen, redegevend en met kennis toegepast; wat een zorg om vele en groote ramen te hebben, ten einde verzekerd te wezen van voldoend licht en voldoende lucht, aangezien de zijden ingebouwd waren. Zie van binnen de eikenhouten zolderingen, bestaande uit moer- en kinderbalken met sleutelstukken en karbeels, de draagsteen onder deze karbeels van natuurlijke steen en met beeldhouwwerken versierd, de kap mede van eikenhout, merkwaardig, solied en schoon daargesteld; de trap brandvrij, die niet alleen de verdiepingen maar ook de kelders onderling verbindt en zelfs toegang tot de goten geeft. En wat hebben de zalen een kub. inhoud; die aan de straat b. v. is lang 14.00 M., breed 7.50 M. en hoog 6.80 M.

En zou nu dit gebouw, daar zooveel redenen voor bestaan om behouden te blijven, gesloopt worden? 1) Laat ons hopen, dat dit niet zal gebeuren. Het is nog voor veel doeleinden te gebruiken, b. v. voor museum van Arnhemsche en Geldersche oudheden. Het thans bestaande boven de waag is te klein en heeft te slechte verlichting. Hier is plaats, hier is licht, hier kunnen uitbreidingen plaats hebben, als voor gipsafgietsels ten dienste der kunstnijverheid, hier werkt het gebouw met het tentoongestelde mede, zooals te Brussel het museum in de Hallerpoort, te Parijs het museum Cluny, te Neurenberg het Germaansch museum. Het zou in ons land eenig zijn.

Moge dit gebouw dan behouden blijven, en moge het na een degelijke, met kennis en liefde uitgevoerde herstelling, nog eeuwen getuigenis afleggen van de schoonheid, eigenaardigheid en degelijkheid onzer nationale bouwkunst en vooral van de middadigheid van den stichter, Johan van Arnhem. B.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

AFDEELING LEIDEN. 28 Februari. Als kunstbeschouwing voor dezen avond was door den heer D. E. C. Knuttel afgestaan het plaatwerk »Suite de 25 façades conçues dans le gout de l'Architecture Belge du 16e siècle, par J. M. Rijssens de Laur".

Door de firma van der Heijden en Brouwer waren verschillende nieuwe bouwartikelen tentoongesteld.

Na het lezen en goedkeuren der notulen, en van het verslag eener vergadering van het departement van nijverheid, waar door den heer P. A. Huet uit Amersfoort een bijdrage werd gehouden over »de gilden", en waarbij de leden dezer afdeeling waren uitgenoodigd, werd de heer F. D. T. Rietbergen, voor het eerst als nieuw lid aanwezig, welkom geheeten en de heer L. van Es, met algemeene stemmen als lid der afdeeling aangenomen.

Voor den heer P. J. Groen werd op geestige wijze iets medegedeeld over eigenlijke en oneigenlijke blijksemafleiders, dat nog al eens de hilariteit der leden opwekte.

Vervolgens werden de rapporten, over vijf der opgegeven vragen van het Bestuur der Maatschappij, uitgebracht.

Vraag I was in handen gesteld van de heeren J. J. Planjer, W. Splinter en W. Fontein, rapporteur.

De commissie kan zich niet vereenigen met het eerste gedeelte der vraag, als zou een hoog trasraam nadeelig zijn voor de op het metselwerk aangebrachte pleisterbekleeding, daar een goed trasraam, hoe hoog ook, en met dezelfde specie volgegoten, waarmede het gemetseld is, geen schade aan de pleisterbekleeding kan veroorzaken. Het gebruik van geperforeerde droogsteenen is minder aan te bevelen, daar deze wel het optrekken van vocht beletten, maar de vele openingen gelegenheid geven tot herberging van allerlei ongedierte. Het gebruik van lood, koper of andere metalen is ook geen afdoende maatregel, daar deze materialen, en sommige zelfs binnen enkele jaren, geheel door inwerking der specie verteren. Ook asphalt is een der minst geschikte, daar het altijd min of meer vochtdeelen bevat, niet hard genoeg is om aan drukking weerstand te bieden en bij temperatuursverandering aan uitzetten en krimpen onderhevig is. Het beste en meest aan te bevelen is, voor de afsluitlaag glas te gebruiken, liefst hartley glas. Een trasraam, hoog 0.80 M., 0.40 M. beneden en 0.40 M. boven den vloer, gemaakt van klinkers in sterke tras, bestaande uit 1 deel kalk en 1 deel tras of cementspecie van 2 deelen cement, 1 deel kalk en 1 deel scherp rivierzand, en on de hoogte van den vloer, nooit boven het plint, voorzien van een glaslaag die aan den binnenkant 1 cM. buiten het metselwerk steekt, geeft de meeste waarborg voor droge muren.

Hieruit volgden eenige discussiën. De heer Verhoog wees er op, dat bij de melange van trasspecie de kalk als bindend deel de overhand moet hebben. De heer van Ruijven merkte op, dat het ook het voorschrift bij de genie is. De heer Kok meende, dat een hoog trasraam de oorzaak is dat de pleisterbekleeding afvalt, en de heer van der Kamp dat het te hoog liggen der glaslaag daarvan oorzaak is. De heer Splinter wees er op, dat men voor het bepleisteren eerst zeker moet zijn dat het trasraam droog is, terwijl de heer Planjer daarop bemerkte, dat van een goed waterdicht trasraam de pleister onmogelijk kan afvallen, daar alleen water de pleister oplost. De heer Boekwijt gaf den raad het trasraam niet te hoog op te halen, maar vooral te zorgen dat bij gebouwen de binnenvloer aanmerkelijk hooger ligt dan de straat of kruin van den weg. Naar aanleiding dezer besprekingen resumeerde de Voorzitter, dat een glaslaag volgens het rapport gelijk met den vloer, aan te bevelen is. De heer v. d. Kamp maakte nog bezwaar tegen het uitsteken der glaslaag aan den binnenkant, daar deze stuk gestoten kan worden, waartegen men aanvoerde, dat de noodige zorg daarvoor gedragen moet worden. Door de commissie werd nog als bewijs aangevoerd, dat bij al de huizen der Bouwvereeniging alhier, het trasraam behandeld was als in het rapport omschreven, maar niet de minste vocht aan de pleisterbekleeding te zien is, waarna men ten slotte, na herlezing van een gedeelte van het rapport, besluit dit goed te keuren.

Vraag II was in handen gesteld van de heeren K. de Boer Hz., Adr. Verhoog en D. E. C. Knuttel, rapporteur.

Volgens dit rapport heeft de commissie de overtuiging dat de toepassing van cement-riolen van te korten tijd is om over de deugdelijkheid te oordeelen, en of zij de voorkeur al dan niet boven de gemetselde riolen verdienen; zij was van meening dat cement-riolen evenmin als de gemetselde riolen bestand zullen zijn tegen de inwerking der faecaliën, maar wel dat ze in de eerste jaren dichter zullen zijn dan de gemetselde, vooral als ze inwendig met enkel cement zijn afgepleisterd. Welke riolen de voorkeur verdienen, zal veel van omstandigheden afhangen. Heeft men een naar de eischen des tijds ingericht spoelstelsel, dan meenen zij dat de cementriolen verkozen moeten worden, met zoodanige doorsnede, welke de berekening als wenschelijk aangeeft, daar door de gladde wanden minder wrijving ontstaat dan bij baksteen. Voor de riolen te Leiden, waar doorspoeling en afstrooming een fictie is, moet alleen gelet worden, hoe men deze verzamelplaats van faecaliën het best ruimen en herstellen kan, en moeten zonder twijfel gemetselde riolen aanbevolen worden. De cementen riolen worden veelal gemaakt uit een mengsel van 1 deel portl. cement en 3 deelen grof zand. De wanddikte is voor den Haag en Dordrecht gesteld op 11 cM., voor Arnhem op 13 à 15 cM. Als proef geldt veelal, dat de kruin per M. lengte, een belasting moet kunnen doorstaan van 1200 K.G. en den val moet kunnen doorstaan van een gewicht van 10 K.G. van een hoogte van 1 meter. Ten slotte de prijs. De Rotterdamsche cementsteenfabriek geeft op voor cementen riolen van 40 × 60 cM. ƒ 3.75 per strekkende meter, behalve vracht en plaatsen. Een gemetseld riool van dezelfde maat komt op ongeveer ƒ 6.— p. str. meter. In eerste aanleg zal derhalve cement goedkooper zijn. Hierna volgen eenige discussiën. De heer Kok meende, dat goed gemetselde riolen dichter zijn dan cementen en moest deze ook aanbevelen als gemakkelijk voor aansluiting van spruiten. Te Rotterdam waren de cementen riolen echter zoo gemaakt, dat men in de zijwanden kan aansluiten. De heer van Ruijven merkte op, dat de gemeente Arnhem cementen riolen voorschrijft uit een mengsel van grove grint en cement in plaats van scherp zand. De heer Kok beval klinkerpuin aan, omdat grint te glad is en daardoor niet zoo goed bindend. De heer Roem merkte nog op dat gladheid geen bewijs is, daar cement zich onafscheidelijk aan glas hecht. De heer Knuttel gat dit niet toe; hij had de ondervinding dat cementen platen op glas gegoten, onmiddelijk loslieten en beval ook klinkerpuin beter als grove grint aan voor de waterdichtheid der riolen. Nog besprak de heer Knuttel het aanhangen van cementriolen, naar aanleiding van het Londensch riooisteisel.

1) Het gebouw wordt verkocht.

Het rapport over vraag III, die in handen was gesteld van de heeren J. P. de Koning, Is. v. d. Kamp, S. van Leeuwen en G. van Driel rapporteur, bevattte de mededeeling, dat de ondervinding geleerd heeft dat Amerikaansch greenen hout aan te bevelen is voor vloerliggers, daar waar het hout met vocht in aanraking kan komen, vervolgens voor vloer en zolderdeelen en traptreden, omdat de hardheid van het hout spoedig uitslijten tegengaat. Ook verdient het aanbeveling voor blanke binnenbetimmeringen, lambriseeringen, plafonds, enz. dat geöhied en gevernisd, zeer goed werk geeft. Het is niet aan te bevelen voor buitenwerk, ramen en deuren aan de zonzijde, daar de vele hars dat dit hout bevat, steeds door de hitte der zon blijft uitwerken. Hiervoor kon men dan echter gebruik maken van afgetapt Amerikaansch greenenhout; men meende echter dat het dan door verlies van hars, te veel van zijn kracht heeft verloren, om het boven ander greenenhout aan te bevelen. Over het gebruik van dit hout bij balklagen is men eenstemmig, terwijl de heer van der Kamp daarvoor de voorkeur gaf aan dennen hout, omdat het veel krachtiger is; en omdat Amerikaansch greenenhout bij overlading door de kortheid van vezel breekt, meende de heer van Driel dat bij gelijk volume Amerikaansch greenen en dennenhout, het eerste veel dichter en minder poreus, dit minder neiging zal hebben kort af te breken dan het meer losse poreuse dennenhout. De heer van der Kamp gaf als zijn ondervinding op, dat bij een hulpbrug, waaraan gebruikt waren 3 roode dennen en 2 vierkante Amerikaansch greenen balken, allen van gelijke zwaarte, bij overlading dezer brug de Amerikaansch greenen balken midden door braken en de dennen op het einde van het draagstuk waren afgespleten.

De commissie vroeg daarom aan de leden, hun meening over dit punt uit te spreken, waarop de heer van Ruijven zeide het gevoelen van den heer van der Kamp te zijn toegedaan, daar hij dezelfde ondervinding had opgedaan bij een Amerikaansch greenen heischbalk die geregeld werd ingehaald, en bij een te zwaren last plotseling afbrak, terwijl later een dito dennen zich nog in goeden staat bevindt.

Vraag V was in handen gesteld van de heeren Lancel, Roem en Couvé, rapporteur. Deze commissie meende, dat deze vraag op een terrein ligt, zoo ver verwijderd van de bouwkunst, dat de beantwoording er van meer op het gebied van den natuurkundige dan wel op den weg van den bouwkundige ligt; toch wilde zij, zooveel in haar vermogen is, iets mededeelen om haar gedeeltelijk te beantwoorden. Zij veronderstelde dat de aanleg van een goeden blijksemafleider genoegzaam bekend is en verwijst daarvoor naar het *Bouwk. Weekblad* 1886 N° 40 en 41 en tal van geschriften van verschillende geleerden. Vreemd is echter het verschil in opvatting dier verschillende heeren, zoodat hieromtrent zeker het laatste woord nog niet gesproken is. Ook over de grens waar binnen zich de invloed van een afleider zou doen gevoelen was men lang niet eenstemmig. De een toch wilde voor beschermingsgrens stellen een rechten kegel waarvan de tophoek 90° bedraagt, die met de punt van den afleider samen valt en waarvan de hoogte gelijk is aan de geheele hoogte van den afleider; een ander gaf aan, dat een opzetstuk, een kring beveiligt, waarvan de straal gelijk is aan de dubbele hoogte van het opzetstuk. Er doen zich echter telkens gevallen voor, waarbij de uitkomsten de nauwkeurigste berekeningen logenstraffen. Zeker meent men echter te kunnen aangeven, dat goede blijksemafleiders de omgeving eenigermate beschermen, mits de naastbij gelegen gebouwen niet hooger zijn dan het met een afleider voorziene gebouw.

Welk gevaar er evenwel voor een perceel door een naburigen afleider kan ontstaan is dit, dat wanneer de afleider zich bevindt in de nabijheid van gas- of afvoerbuizen van een aangrenzend perceel en deze afleider niet meer in geheel ongeschonden staat is, de vonk van den leider, een beteren geleider zoekend, op genoemde buizen kan overslaan en aldus de schromelijkste gevolgen kan hebben. De geleider moet dus geregeld beproefd worden.

De verbinding der blijksemafleiders met gas- en waterleidingbuizen, welke zeer veel aanbeveling verdient, werd nog niet door allen toegepast en is nog niet opgelost. Op dit oogenblik moeten in Duitschland vier vereenigingen, volgens opdracht der regeering, bezig zijn de toepassing der blijksemafleiders te onderzoeken. Intusschen meende deze commissie te moeten wijzen op het groot aantal aantrekkingspunten, die soms aan en op de tegenwoordige gebouwen aanwezig zijn, als windvanen, nokversieringen enz., die op zich zelf wel geen gevaar opleveren voor het inslaan van den bliksem zoolang zij in goed metallisch contact zijn door afvoerbuizen enz. met het grondwater, maar wanneer zij dit niet hebben het gevaar voor inslaan vergrooten. Daar evenwel bekende specialiteiten op dit gebied het over aanleg, constructie en bescherming niet eens zijn, meende de commissie de beantwoording dezer vraag aan heeren natuurkundigen te moeten overlaten.

Vraag VIII was in handen gesteld van de heeren Mulder, Jesse en Knuttel, rapporteur.

De Commissie meende te moeten opmerken, dat het eerste gedeelte dezer vraag eigerlijk geen vraag voor de Maatschappij mag zijn, daar zeker ieder Nederlandsch bouwkundige zich zal verheugen in het bezit te komen van een door een Nederlander samengestelde geschiedenis der Nederlandsche bouwkunst. Inderdaad het is evenzeer beschamend als bedroevend, dat geen geschiedenis, zij het dan ook maar van een tijdperk onzer geschiedenis, door een Nederlander werd samengesteld. De Duitscher Ewerbeck, de Belgen Colinet, en van IJsendijk, gaven een geschiedenis in platen uit den bloeitijd onzer kunst. Onze Maatschappij geeft in de schoone uitgave van onze bestaande gebouwen eenigszins hetzelfde, doch uit den aard der zaak onsystematisch en langzaam. Het was al weder een buitenlander, de Duitscher Galland, die over onze Renaissance schreef en dezelfde kunsthistoricus is op dit oogenblik aan een uitvoeriger werk bezig, waartoe hij in verschillende plaatsen en archieven van ons land de gegevens zoekt. Hoe dankbaar een degelijk Hollandsch werk zou ontvangen worden is wel bewezen uit de wijze waarop de artikelen van den heer de Kruyff over Hollandsche renaissance zijn begroet. De Commissie was daarom van meening, dat het wel degelijk op den weg der Maatschappij ligt, de bevordering der uitgave van een degelijke doch beknopte geschiedenis der Nederl. Bouwkunst; doch de wijze waarop dit zou moeten geschieden was zeker voor discussie vatbaar.

Naar het oordeel der commissie zou het uitschrijven eener prijsvraag niet de beste weg zijn. De arbeid is te omvangrijk, om zonder zekerheid dat hij uitgegeven wordt, te ondernemen. De Maatschappij kan hierbij twee wegen inslaan 1° aan een bepaald persoon of combinatie van personen op te dragen de bedoelde geschiedenis samen te stellen, deze flink te salarieren en het werk voor rekening der Maatschappij uit te geven; dit laatste met dien verstande, dat het niet gratis den leden wordt aangeboden, maar deze slechts eenige prijsreductie te geven.

2° Aan den schrijver van het eerste werk als hier bedoelt, dat aan eenige te stellen eischen voldoet en binnen zekeren termijn, bijv. 3 jaren, verschijnt, een belooning toe te kennen, welke belooning niet te laag mag worden gesteld.

Zij meende dat beide wegen tot het doel zullen voeren; er zijn thans zoo vele kundige architekten, welke tot hun leedwezen over te veel vrijen tijd kunnen beschikken, dat er ongetwijfeld wel zullen gevonden worden, die een zoo aanlokkelijke taak willen aanvaarden, indien zij eenige zekerheid hebben niet geheel zonder belooning te arbeiden.

De Voorzitter betuigt aan de leden der verschillende commissiën den dank der vergadering.

Ter vervulling van twee vacatures in de commissie, volgens art. 53 der wet, werden benoemd de heeren Ad. J. van Achterbergh en H. J. Jesse.

Daar deze commissie in langen tijd niets van zich heeft laten hooren, doet zich de vraag voor wat is daarvan de reden?

De heer Kok is vroeger daarvan lid geweest, en wijst er op hoe de Commissie vroeger werkzaam is geweest, maar ontmoedigd is geworden daar het Bestuur der Maatschappij alles in portefeuille houdt en tot dusverre nog niets van hun arbeid is uitgegeven; er wordt besloten den secretaris te verzoeken bij het Bestuur te informeeren welke termijn kan gesteld worden tusschen de inzending en de uitgave. Niets meer aan de orde zijnde, sluit de Voorzitter de vergadering.

PRIJSVRAGEN.

Naar wij vernemen zijn niet minder dan 117 antwoorden ingekomen op de prijsvraag voor een Burger-Weeshuis te Kampen.

Burgemeester en Wethouders van Amsterdam hebben een prijsvraag met beperkte mededinging uitgeschreven voor den aanleg van een begraafplaats voor de gemeente Amsterdam, in de Watergraafsmeer aan te leggen.

Tot medewerking zijn uitgenoodigd de heeren tuinarchitekten H. Copyn te Utrecht, L. A. Springer te Hilversum, L. J. Ritter te Haarlem en de firma Zocher te Haarlem.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Door den Gemeenteraad van Sittard, is met algemeene stemmen ene subsidie van *f* 1000 toegekend aan het R. Kath. Kerkbestuur voor het restaureeren van de parochiale kerk aldaar.

BENOEMINGEN, VACANTE BETREKKINGEN, ENZ.

Tot buitengewoon opzichter aan de werken van de Maas, standplaats Grevenbicht (L.), is door den Minister van Waterstaat benoemd de heer Cs. Enthoven te Rokanje.

Te Nijmegen wordt gevraagd een tijdelijk opzichter, ten volle vertrouwd met de handwerken tot het bouwvak behoorende, en bekend met de eischen van straatwerk. Jaarwedde *f* 950.

Aanbiedingen op zegel, vóór 15 Maart, aan den Burgemeester te Nijmegen.

BERICHT.

Afdeeling Amsterdam.

Vergadering op Vrijdag 15 Maart 1889, in het gebouw der Maatschappij, des avonds ten 8 ure.

Agenda:

Kunstbeschouwing, te geven door de heeren J. Mendes da Costa en L. Zijl.

Photographien van Architectuur, Beeldhouwkunst uit Chartres, Reims, Perse polis, Egypte.

De volgende door de Maatschappij uitgegeven werken, kunnen voor zooverre zij voorhanden zijn, en alléén door de Leden, aan het bureau der Maatschappij verkregen worden, tegen betaling van de opgegeven prijzen, zijnde meerendeels de helft van de oorspronkelijk voor leden gestelde prijzen.

VERZAMELING AFBEELDINGEN VAN OUDE BESTAANDE GEBOUWEN,

UITGEGEVEN DOOR DE

Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Aflevering 1. Vleeschhal te Haarlem; 3 platen. (Niet meer voorhanden).

Afl. 2. Stadhuis te Gouda; 3 pl.; *f* 0.75.

Afl. 3 en 4. Stadhuis te Middelburg; 8 pl. (slechts is nog voorhanden de 3e afl. met 4 pl.); *f* 0.75.

Afl. 5. Gemeenlandshuis van Delfland. Het Schaik en een Pakhuisgevel, allen te Delft; 3 pl.; *f* 0.50.

Afl. 6. Gevels van Woonhuizen te Amsterdam; 5 pl. *f* 1.—.

Afl. 7. Gebouw der Ridder (Loterij-)Zaal op het Binnenhof te 's Gravenhage; 4 pl.; (niet meer voorhanden).

Afl. 8. De Waag te Deventer; 8 pl.; (niet meer voorhanden).

Afl. 9. Waaggebouw op den Brink te Deventer; Toebangspoorten tot: het voormalig Athenaeum Illustre, het Burger Weeshuis, het Binnen Gasthuis, en St. Lucas en Metselaarsgilden, het voormalig Leprozenhuis, het voormalig Spinhuis, de Lombard, het voormalig O. Z. Heeren Logement, en een Huis in de Barndesteeg, allen te Amsterdam; 6 pl. niet meer voorhanden).

Afl. 10. Kleine Houtpoort te Haarlem, O. L. Huis te Amsterdam en St. Jans Gasthuis te Hoorn; 7 pl.; *f* 1.00

Afl. 11. Cellebroerspoort te Kampen, Waterslootschepoort te Delft, Woonhuis in de Warmoesstraat te Amsterdam, en Torens te Groningen; 6 pl.; *f* 1.00.

Afl. 12. Toren te Rhenen; 7 pl.; *f* 0.75.

Afl. 13. Stadhuis te Naarden, twee Woonhuisgevels te Amsterdam en een Woonhuisgevel te Alkmaar; 6 pl.; *f* 1.00

Afl. 14, 15 en 16. Stadhuis te Leiden; 18 pl.; *f* 3.00.

Afl. 17. Woonhuisgevel te Amsterdam. Kamerbetimmering uit Dordrecht. Jongenspoort van het Burger-Weeshuis te Amsterdam, Hoofdtoegang van het Collegium Theologicum te Leiden; 5 pl.; *f* 1.00.

Afl. 18. 1e gedeelte. Stadhuis te Culemborg; 5 pl.; *f* 1.00.
2e gedeelte. Westerhal te Amsterdam; 3 pl.; *f* 1.00.

Afl. 19. Woonhuisgevels te Amsterdam, Gevel van het Proveniershuis te Haarlem, Ingang tot het Wijnkoopers-Gildehuis te Amsterdam, en Schoorsteen- en Kastbetimmering in een Burger Woonhuis te Amsterdam; 5 pl.; *f* 2.00.

Afl. 20. Gevel van het voormalige Heilige-Geest Hofje te Leiden (Breëstraat), Gevel van een Burger Woonhuis te Leiden (Rapenburg), Portaal der St. Joriskerk te Amersfoort; 7 pl.; *f* 2.00.

Afl. 21. Gemeenlandshuis van Delfland te Maassluis, Westerkerks Toren te Amsterdam; 6 pl.; *f* 2.00.

Afl. 22. De Zuider- en de Oudekerks-Toren te Amsterdam 6 pl.; *f* 2.—.

Afl. 23. De Muiderpoort te Amsterdam; 6 pl.; *f* 3.—.

Afl. 24. Gebouwen enz. te Delft; 8 pl.; *f* 4.50.

Afl. 25. Het Raadhuis te Delft; 5 pl.; *f* 4.—.

Afl. 26. Gedeelte van een Huis te Nijmegen, Raadhuis te 's Hage; 5 pl.

Afl. 27. Raadhuis te Bolsward, Raadhuis te Venloo; 5 pl.; *f* 4.—

Verder zijn nog voorhanden:

Portretten van Jacob van Campen en H. de Keyzer, twee staalgravuren . . . . . *f* 2.00
Kasteel Stoutenburg bij Amersfoort, architekt H. J. van den Brink, 6 platen . . . . . » 2.00
De Terminus van den Nederlandschen Rijn-Spoorweg te Rotterdam, beschreven door C. B. van der Tak, gemeente-architekt, met 9 platen . . . . . » 2.00
O. L. Vrouwe Kerk op de Keizersgracht bij de Westermarkt te Amsterdam, met 7 platen. . . . . » 2.00

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.
Fred. Stieltjes & C°., Amsterdam.
5281

G. J. Vincent & C°.
Kunstsmeden.
SCHIEDAM.
ZILVEREN MEDAILLE, Wereld-Tentoonstelling Amsterdam 1883.
GOUDEN MEDAILLE, Antwerpen 1885
Specialiteit in gesmeed IJzeren Hekken, Fijne smeedwerken, Dakversieringen, Deurvullingen, Ornamenten enz.
Steeds voorhanden GESMEED IJZEREN PAARDEN RUIVEN. 5282

Parquets-en-chêne sur bitume hydrofuge
N. GOURGUECHON. — PARIS.

Verkrijgbaar in de maten van **30—50** cM. lengte, **6—11** cM. breedte, **35** cM. dikte.
Behalve **Ingeren prijs,** bieden deze parketvloeren, boven de andere soorten, de volgende voordeelen aan: **Ondoordringbaarheid voor vocht. Weering van geluiden** (kraken) en **ongedierte. Grootere duurzaamheid,** omdat het hout uit één stuk bestaande, verder kan afgesleten worden. 5285
Représentant voor Nederland, **EMIL MOHR, 19 Prins Hendrikkade, Amsterdam.**

JAN VAN DER POT,
Scheepmakershaven N°. 3 (Punt.) — ROTTERDAM.
De eenige Kyaniseerinrichting waar ook des winters wordt doorgewerkt.
Het **Kyaniseeren** is het eenige afdoende middel tegen *verrotting* en *zwam*. De werking geschiedt geheel reuk- en kleurloos. Onverlinigd bijlevering van hout.
Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend.
van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.
BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en vrachten.
Prospectussen en prijscouranten worden op aanvraag franco toegezonden
Gelieve op Voornaam en Adres te letten.
5283

JAN HAMER. — AMSTERDAM.
Kantoor: Marnixstraat 402 bij het Leidscheplein
GEBOUW PERMANENTE TENTOONSTELLING VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.
Installeerde *hier te lande* met veel succes,
Geheele Waterleidingen in gebouwen in verbinding met
de Luchtdruk-Waterreservoirs systeem Carré, de Reservoir-Waterfilters met luchtdruk systeem Chanoit
EERE-DIPLOMA TE PARIJS, GOUDEN MEDAILLE TE BRUSSEL, LE MANS, ANGER, ENZ.
Voor het oppersen, filtreeren en verdeelen van water in gebouwen, ter vervanging van de hoogwaterreservoirs. 5286
De *voordeelen* van *dit systeem* zijn: dat men (tot een zeker maximum) over een willekeurigen druk kan beschikken, het water niet zoo zeer onderhevig is aan de verschillende temperatuursveranderingen, het in ieder gebouw kan worden aangebracht, de installatie goedkooper is als de tot nu toe gevolgde wijze van waterverdeeling enz.
— *Adressen* waar dit systeem *hier te lande* istoegepast, worden op aanvraag verstrekt. —
BOYLE's Ventilators. MILDÉ's Telephonen, WITTE's Liften, KELLEY's gebrand en geschilderd Glas, geschilderde Tegels, enz.

DE LINT & C°. Rotterdam.
Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te Londen, leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,
MARMER-MOZAIEK en TERRAZZOVLOEREN.
alsmede 5287
— GLASMOZAIEK —
Zestien Bekrooningen.

NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY L^TD. LONDON.
Exploitatie der Mijnen van de Val Travers.
FABRIEK TE AMSTERDAM Beltweg No. 3.

NATUURL. ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.
Gecomprimeerde Asphaltwegen endito Dorschvloeren, Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Houtvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen, Winkel en Magazijnvloeren, Gangen Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton-Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.
Zindelijk Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend
Asphalt speciaal tot wering van vochtige muren.
Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het Kantoor der fabriek, Beltweg 3, *Amsterdam*. 5284

NOTA'S ten dienste van Heeren ARCHITECTEN **met Honorarium-Tabel** op naam gedrukt. *100 Ex. f 4.— 50 Ex. f 2.50* Zie het model vermeld bij Weekblad N°. 24.

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,
voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.
5288 FRED. STIELTJES & C°., Keizersgracht 745, Amsterdam.

HERBESTEDING 5272

VERNIEUWING KRUISBRUG.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Haarlem*, zullen op Dinsdag den 21sten Maart 1889, 's namiddags te twee uur, ten Raadhuize der gemeente in het openbaar *op gewijzigde voorwaarden* HERBESTEDEN:

„Het sloopen van den bovenbouw van de Kruisbrug over de Nieuwe gracht tot ongeveer aan de waterlijn of 80 c m ÷ AP. Het maken van een nieuwen bovenbouw op de bestaan blijvende metselwerken met gemetselde landboofden, pijlers, vleugelmuren, enz.

De voorwaarden liggen ter lezing ter Gemeente-Secretarie op alle werkdagen van des voormiddags 10 tot 's namiddags 4 ure, en zijn aldaar in druk verkrijgbaar van af dezer tegen betaling van ƒ 0.50.

Plaatselijke aanwijzing op Vrijdag den 15den Maart a. s., 's voormiddags, 10 uur door den architect over de werken en gebouwen der gemeente, bij wien tevens tusschen dien dag en den bestedingsdag 's morgens tusschen 10 en 12 ure, inlichtingen zijn te verkrijgen aan het bureau van gemeentewerken, Koningstraat No. 2.

Burgemeester en Wethouders voorn.:
HAARLEM, E. A. JORDENS,
7 Maart 1889 *de Secretaris*,
A. A. LAND.

MUSGRAVE & Co., Limited

te BELFAST

FABRIEK VAN

Engelsche Paarden- en Vee-Stalinrichtingen.
IJzeren Tribunes voor Wedrennen,
Tuigkamer-Benoodigdheden,
DOGKENNELS,
Hooischuren, enz.
Gouden en Zilveren Med. Internat. Tentoonstelling Amsterdam.

Deze inrichtingen waarvan reeds vele in *Nederland* geplaatst zijn, munten uit door *solliditeit en zeer nette bewerking.*

EENIG AGENT

D. S. M. KALKER
KONINKLIJKE MAGAZIJNEN
VAN 5273
BOUWARTIKELEN en GEREEDSCHAPPEN.
AMSTERDAM, St. Anth. Breestraat, C 21.
Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN
Telephoon N°. 2144.

Modellen te bezichtigen in het **Tentoonstellingsgebouw** van de **Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst,** *Marnixstraat* en St. Anthonie Breestraat C 21.

5274 **PUI-SPIEGELGLAS**
HENRI HUINCK & ALEX. IMMORE, ROTTERDAM.

AANBESTEDING. 5275

Op Maandag 18 Maart 1889, des middags te 3 uur, zal door het Bestuur van het Burgerziekenhuis te *Amsterdam*, in het Paviljoen Vondelpark, worden AANBESTEED:

Het maken van verschillende gebouwen voor het BURGERZIEKENHUIS, op een terrein aan de LINNAEUSSTRAAT te AMSTERDAM, met de leverantie van alle Materialen en Arbeidsloonen.

Het Bestek met 9 Teekeningen is ad ƒ 3.50 per stel te verkrijgen ter Stoomdrukkerij van ROELOFFZEN en HUBNER, N. Z. Voorburgwal N°. 187. Inlichtingen geeft de Ingenieur-Architect A. L. VAN GENDT, te *Amsterdam*.

In de Gemeente Nijmegen wordt, om met 1 April in dienst te treden, gevraagd

EEN TIJDELIJK OPZICHTER,

ten volle vertrouwd met de handwerken tot het bouwvak behoorend, en bekend met de eischen van straatwerk.

Jaarwedde ƒ 950

Alleen zij komen in aanmerking, die voldoende bewijzen van gevorderde kennis kunnen overleggen.

Aanbiedingen op zegel geschreven vóór 25 Maart c. k. franco aan den Burgemeester te Nijmegen. 5276

W. F. WEIJNTJES,

Singel 514 b/h Koningsplein **Amsterdam.**
Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.

Agent voor **Minton Hollins & Co.** *Stoke upon Trent.*
„ „ **A. Jandges** te *Crefeld.*

Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 5277

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE
Haaften aan de Waal.
Machinale Steenfabriek met Ringoven, (5278)
levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur tegen sterk concurreerende prijzen.

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH,
BOCH FRÈRES
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 5279

DE KOSTER, *AMSTERDAM.*

FABRIEK VAN

VERWARMINGS-TOESTELLEN.

Systeem laagdruk waterverwarming.
„ middelbarendruk „
„ hoogdruk „
„ laagdruk stoom „ ***buiten contrôle van het rijk.***
„ luchtverwarming door stoom, water en calorifère.

VENTILATIE KAN OP IEDER SYSTEEM WORDEN TOEGEPAST.

Toestellen in aanleg: Klinisch Ziekenhuis, ***Amsterdam.***
Stads Apotheek en geneeskundige armenverzorging.
Villa Soeca Brentie, ***Heemstede.*** 5280
Kantoorlokalen en Bloembollen drogerij, ***Overveen.***

OP AL DEZE TOESTELLEN WORDT HET VENTILATIE SYSTEEM TOEGEPAST.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C.-HENRY HEMANS & C°.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD: — Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Verslag van de vergadering der afdeeling 's Gravenhage 8 Maart 1889. — Prijsvragen. — Ingezonden. — Binnenlandsche berichten. — Correspondentie. — Afloop van aanbestedingen.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden en plaat: Kerk te Oosterland op Wieringen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Tentoonstelling te Parijs.

De teekeningen ingezonden voor de Afdeeeling Nederl. Bouwkunst op de Parijsche Tentoonstelling, worden in het Gebouw der Maatschappij nog slechts tot en met 19 Maart a s. tentoongesteld.

De tentoonstelling omvat de volgende inzendingen:

G. van Arkel. *Amsterdam.*
Ontwerpen voor woonhuizen en villa's.
Idem » winkelhuizen.
Opmetingen naar oude gebouwen.

H. P. Berlage Nzn. *Amsterdam.*
Ontwerp voor een mausoleum.
Idem » den W. gevel van den Dom te Milaan.

A. C. Bleijs. *Amsterdam.*
St. Nicolaaskerk te Amsterdam.
St. Elisabeth gesticht te Amsterdam.

J. W. Boerbooms. *Arnhem.*
Kerk te Velp.
Schoolgebouw te Arnhem.

Henri Evers. *Rotterdam.*
Grafmonument te 's Gravenhage.
Ontwerpen voor villa's.
Ontwerp voor een woonhuis.
Idem » den W. gevel van den Dom te Milaan.

A. R. Freem. *Arnhem.*
Ontwerp voor een kasteel.
Idem » » villa.
Idem » » winkelhuis.

J. F. L. Frowein *'s Gravenhage.*
Ontwerp voor een koopmansbeurs te Amsterdam.
Idem » » stationsgebouw.

J. Gosschalk. *Amsterdam.*
Gasfabriek aan den Haarlemmerweg te Amsterdam.
Panoramagebouw, watertoren en ingenieurswoning der gasfabriek, schoolgebouw, ziekenhuis, woonhuizen te Amsterdam, stadhuis te Heusden, enz.

John F. Groll *London.*
Falstaff restauratie te London.
Ontwerp restauratie van het Cups-hôtel te Colchester.

L. C. Hezenmans. *'s Hertogenbosch.*
Plan voor de restauratie van het zuidelijk schip der St. Janskerk te 's Hertogenbosch.

P. M. A. Huurman. *Groningen.*
Driedubbele villa te Groningen.
Ontwerpen voor een villa en een woonhuis.
Ontwerp voor een kamerbetimmering.

Jcob F. Klinkhamer. *Amsterdam.*
Ontwerp voor een koopmansbeurs te Amsterdam.
Idem » » villa te Amsterdam.

J. H. Leliman. *Amsterdam.*
Ontwerpen voor woonhuizen.
Idem » villa's.

E. J. Margrij. *Rotterdam.*
St. Monica kerk te Utrecht.
St. Ignatius kerk te Nijmegen.
R. K. kerken te Leijdschendam, Loosduinen, Kralingen, Raamburg, Nieuwveen en Maasland.
St. Joseph kerk te 's Gravenhage.
O. L. kerk te Haarlem.
St. Bavo kerk te Berkenrode.

Staal & Haalmeyer en Landré. *Amsterdam.*
Landgoed Hydepark te Doorn.

H. J. van Tulder. *Tilburg.*
St. Joseph kerk te Tilburg.
Ontwerp voor een kruiskerk te Raamsdonk.
Idem » » koepelkerk te Geldrop.

J. Verheul Dz. *Rotterdam.*
Schouwburg te Rotterdam.
Ontwerpen voor woonhuizen en een kantoorgebouw te Rotterdam.
Binnenbetimmering Zuid-Hollandsch koffiehuis.

J. Wolbers. *Heerenveen.*
Ontwerp voor een kasteel.
Woonhuis te Amsterdam.
Idem » Haarlem.

De heer J. D. Landré C.Fzn., te München, heeft zich bekend gemaakt als de vervaardiger van het ontwerp: „Viribus Unitas", ingezonden op de tweede prijsvraag 1888, der Maatschappij, voor *een monumentale steenen spoorwegviaduct*.

Het Bestuur heeft aan het ontwerp toegekend de zilveren medaille en het getuigschrift der Maatschappij, benevens *f* 75.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

AFDEELING 'SGRAVENHAGE, 8 Maart 1889. Na het voorlezen en de goedkeuring der notulen deelde de Voorzitter een schrijven mede van den heer J. F. Metzelaar, waarin hij zich bereid verklaarde, met de heeren G. J. Morre en G. Brouwer Jr. en in overleg met de heeren H. L. Boersma en J. J. v. Nieukerken, een meer uitvoerig antwoord te geven op vraag IX.

Ook was een missive ingekomen van de heeren Victor de Stuers en T. A. Haaxman Jr. als Voorzitter en secretaris der Commissie voor het Museum van Kunstnijverheid te 's-Hage, met verzoek de zaak zooveel moreel als finantieel te steunen.

De Voorzitter wees op de groote aanwinst voor onze stad, door de oprichting van bedoeld Museum en op de wenschelijkheid om die nuttige instelling, voor zooveel de krachten zulks toelaten, te steunen en stelde voor, als zoodanig eene jaarlijksche bijdrage te verleenen van *f* 25. Een der leden, tevens lid der commissie, gaf zijne groote ingenomenheid met dat voorstel te kennen, te meer omdat de afdeeling met nog een paar andere vereenigingen daartoe reeds eenige jaren geleden het initiatief genomen heeft. Het voorstel, dat ook bij den Penningmeester volstrekt geen bezwaar ontmoette, werd daarop bij acclamatie aangenomen.

Het gewijzigd antwoord op vraag VII (wijziging der Algemeene Voorwaarden) door de heeren H. Wesstra Jr. en A Sligter, werd vervolgens besproken. Eene enkele uitdrukking in dat rapport gaf aan den Voorzitter aanleiding tot de bemerking, dat die woorden al te kras zijn en hij, Voorzitter, ze niet gaarne onderschrijven zal. Enkele leden zijn het, evenals het lid der commissie de heer A. Sligter, met de beschouwing niet geheel eens. Een ander lid zoude die uitdrukking in het rapport ook gaarne een weinig minder absoluut zien. Volgens dit lid zijn de A. V. niet daargesteld om de werkbazen te onderdrukken, doch in hoofdzaak om de bestekken belangrijk te kunnen bekorten, door telkenmale te verwijzen naar die Voorwaarden.

De Voorzitter kwam op zijn voorstel terug. Volgens zijn gevoelen was dat antwoord niet noodig op die vraag, maar de heer Sligter vond het allesins wenschelijk, dat daarop wel degelijk gewezen wordt.

Bij dit verschil van opinie stemmende over het al of niet wijzigen der redactie, werd met eene meerderheid van 7 stemmen besloten haar te behouden, gelijk zij door de commissie is voorgesteld.

Daarna gaf de Voorzitter het woord aan den heer G. J. Morre, die zich bereid heeft verklaard te spreken over: *»Schuivende, draaiende en tuimelramen van woonhuizen."* Geen vensters wenschte de heer Morre te behandelen, omdat dit onderwerp van te grooten omvang is voor den beschikbaren tijd, doch uitsluitend *ramen* en wel bepaaldelijk die van woonhuizen. Het woonhuis toch treft ons zeer aan, het kan niet te goed zijn, en in Holland vindt men het beter dan in andere groote middelpunten van beschaving.

Het raam dient tot aanvoer van licht en lucht; daarvoor moet het gemakkelijk te bewegen zijn en waterdicht sluiten. Omtrent de wijze nu, hoe aan deze twee eischen te voldoen, is altijd strijd geweest. Spreker deelde de indeeling en de samenstelling mede van het schuifraam, gelijk dat in enkele streken van Duitschland in gebruik is en als zoodanig door bouwkundigen aldaar wordt aanbevolen. Daaruit bleek overtuigend, dat dergelijk schuifraam eigenlijk onbruikbaar is in tegenstelling van dat in ons land. De draairamen daarentegen, gelijk ze in Duitschland worden gemaakt, zijn allesins aan te bevelen; door verschillende détails werd zulks aangetoond en daarbij ook meerdere soorten van sluiting en middelen tot het tegengaan van inwateren aangegeven.

Spreker, na met een enkel woord op het tuimelraam geweezen te hebben, eindigde met eene aanbeveling om het reeds zoo voortreffelijke schuifraam nog steeds meer te volmaken.

Nadat nog enkele vragen tot den heer Morre waren gericht, bedankte de Voorzitter den geachten spreker voor de onderhoudende en inderdaad nuttige voordracht.

PRIJSVRAGEN.

De heer L. J. Ritter, tuinarchitekt te Haarlem heeft voor de uitnoodiging, door B. en W. van Amsterdam op 18 Febr. j.l. tot hem gericht om deel te nemen aan de prijsvraag voor een nieuwe Begraafplaats in den Watergraafsmeerpolder, moeten bedanken. Reeds den 19den Febr. heeft de heer Ritter schriftelijk de reden voor dit bedanken medegedeeld aan den heer Wethouder van Publieke werken te Amsterdam.

De firma Zocher te Haarlem, insgelijks uitgenoodigd, heeft eveneens en wel op 20 Febr. voor de uitnoodiging bedankt.

In antwoord op de Prijsvraag voor een Schouwburg, uitgeschreven door de stad Verviers, waarvan het programma in het *Weekblad* werd opgenomen, zijn op den bestemden tijd ingekomen 31 antwoorden, met de volgende motto's: 1. Sincérité, 2. Si! 3. Sécuritas, 4. Pax et Labor, 5 Sécurité-Economie, 6. Vert et Vieux, in een cirkel, 7. Een lier, 8. Ce qu'il faudrait faire. 9a. en 9b. Sincérité, 10. Euterpe, 11. Da capo. 12. Qui vivret vieret. 13. Z., 14. Een vierkant met cirkels op de hoeken, 15. Speranza, 16. Vert et vieux, 17. Vert et vieux, met het stadswapen. 18. Carmen, 19. Clio, 20. Verviers, 21. Orphée, 22. Alea, 23. Se fera-t-il? 24. Sécurité, 25 Fire proof, 26. Ambo, 27. Simplicité, facilité, sécurité, 28. Avec peu, faire beau. — en 30. A fortiori.

De Jury is samengesteld als volgt, uit de heeren: Aug. Vivroux, arch. te Verviers; H. Pirenne en J. Tasté, schepenen, M. Schwachsofer, vertegenwoorger der geabonneerden, E. Putzeys, directeur der openbare werken van Verviers. Het 7e lid, gekozen door de inzenders, is de heer E. Janlet, architekt te Brussel.

De motto's der antwoorden ingekomen op de prijsvraag voor een Burgerweeshuis te Kampen, zijn onder de advertentiën opgenomen.

Tot leden der Jury voor de antwoorden op de prijsvraag voor een kerk der doleerende Gemeente te Rotterdam zijn uitgenoodigd de heeren A. W. van Dam te Rotterdam, H. W. Veth te Dordrecht en G. J. Morre te Delft. Naar wij vernemen hebben deze leden de uitnoodiging aangenomen.

INGEZONDEN.

In het *Bouwkundig Weekblad* N°. 4, 6e jaargang 1886, werd de aandacht der lezers gevestigd op de besteding van het afbreken en herbouwen van de kerk te Oosterland op Wieringen, en in het volgende nummer mededeeling gedaan van een adres, op aandringen van Dr. P. J. H. Cuypers door het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst aan Kerkvoogden der Hervormde Gemeente te Oosterland op Wieringen gezonden, met het doel het oude gebouw te behouden. Behalve dit adres ontving het Kerkbestuur een schrijven van den Minister van Binnenlandsche Zaken, waarin op het behouden van de oude kerk werd aangedrongen en tevens subsidie werd toegezegd, indien het Kerkbestuur tot herstelling besloot.

Op den dag der besteding, 26 Januari 1886, vergaderde het Kerkbestuur om het kort te voren ontvangen schrijven van den Minister en het adres te overwegen en een besluit te nemen omtrent de besteding, welke, door de late ontvangst der adressen, niet was kunnen worden uitgesteld. Ook het hoofd der gemeente Wieringen was daarbij tegenwoordig, met het doel het Kerkbestuur tot restauratie te bewegen.

kundigen aldaar wordt
st dergelijk schuifraam
n dat in ons land. De
hland worden gemaakt,
chillende détails werd
re soorten van sluiting
ren aangegeven.
et tuimelraam geweezen
g om het reeds 200
te volmaken.
Morre waren gericht,
reker voor de onder-

N.

Haarlem heeft voor de
am op 18 Febr. j.l. tot
jsvraag voor een nieuwe
lder, moeten bedanken.
er schriftelijk de reden
n heer Wethouder van

ks uitgenoodigd, heeft
oodiging bedankt.

een Schouwburg, uitge-
het programma in het
stemden tijd ingekomen
ot 1. Sincérité, 2. Si!
é-Economie, 6. Vert et
e qu'il faudrait faire.
Da capo. 12. Qui vivret
de hoeven, 15. Speranza,
tadswapen, 18. Carmen,
Alea, 23. Se fera-t-il?
27. Simplicite, facilité,
30. A fortiori.
e heeren: Aug. Vivroux,
penco, M. Schwachsofer,
Putzeys, directeur der
d, gekozen door de in-
Brussel.

op de prijsvraag voor
der de advertentiën op-

op de prijsvraag voor
terdam zijn uitgenoodigd
H. W. Veth te Dordrecht
men hebben deze leden

N.

6e Jaargang 1886, werd
steding van het afbreken
nd op Wieringen, en in
aan van een adres, op
r het Bestuur der Maat-
aan Kerkvoogden der
Wieringen gezonden, met
ghalve dit adres ontving
ster van Binnenlandsche
oude kerk werd aange-
indien het Kerkbestuur

n 1886, vergaderde het
gen schrijven van den
een besluit te nemen
ontvangst der adressen,
het hoofd der gemeente
het doel het Kerkbestuur

KERK TE OOSTERLAND

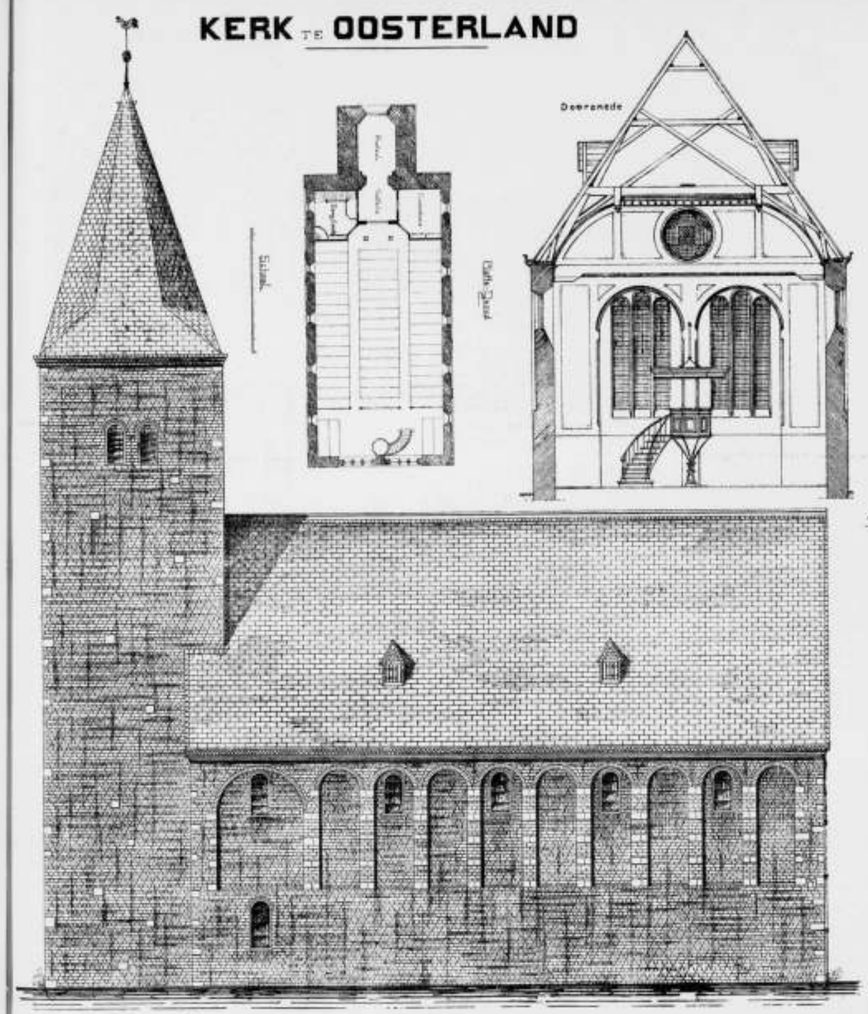

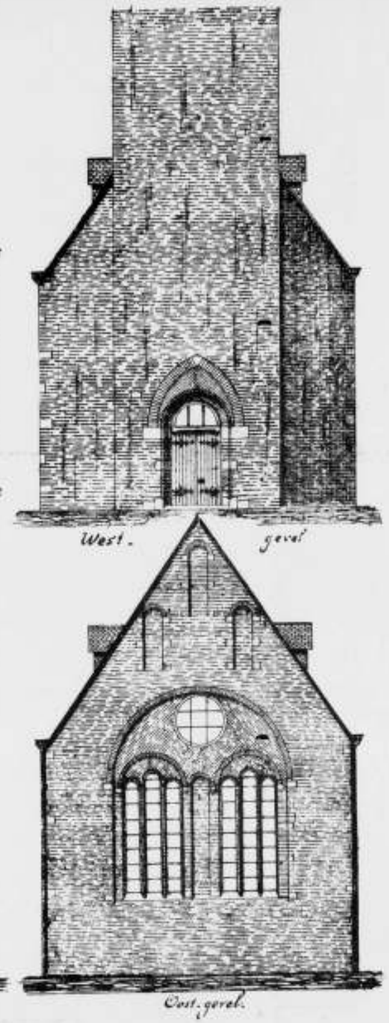

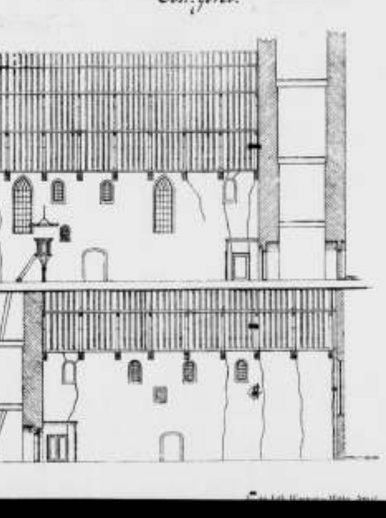

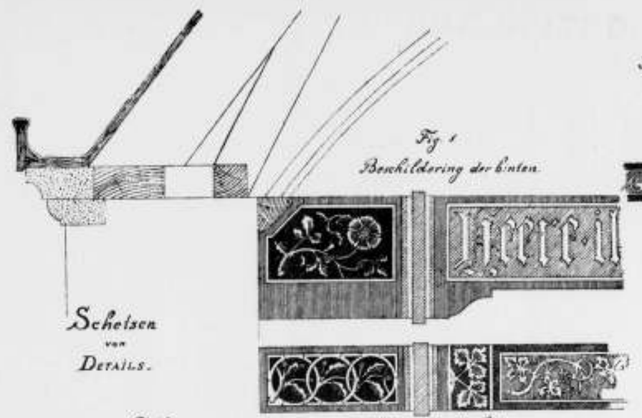

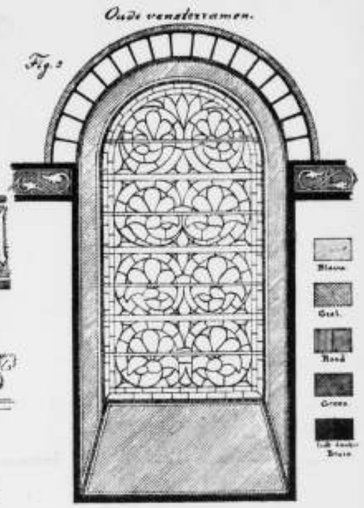

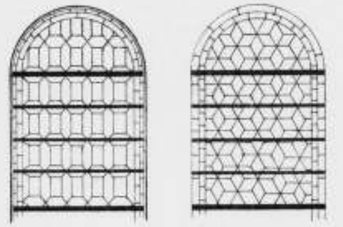

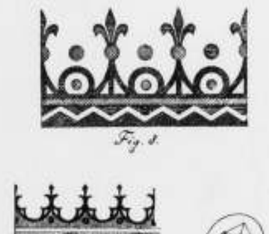

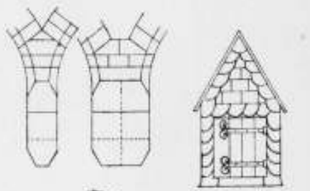

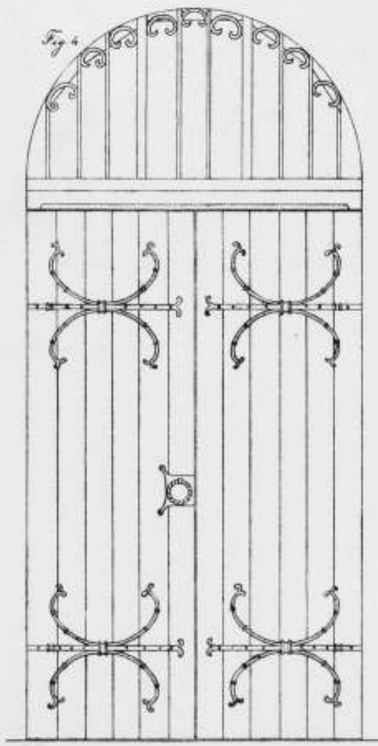

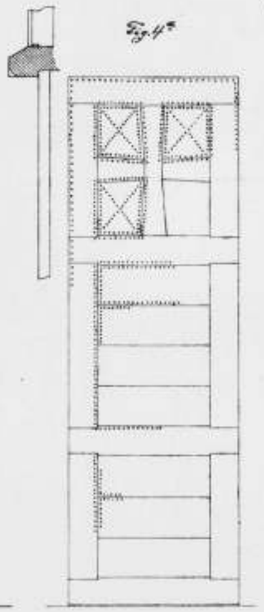

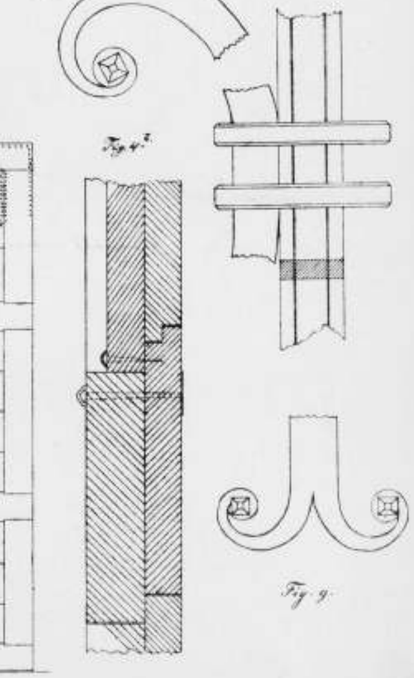

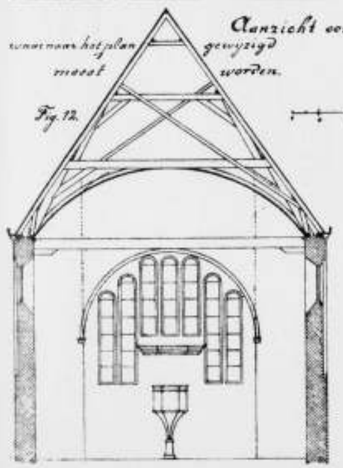

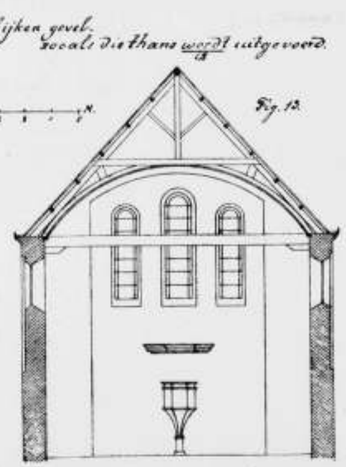

Het is begrijpelijk, dat het Kerkbestuur moeielijk kon besluiten, indien men weet dat reeds sedert Maart 1882 pogingen werden gedaan om de voor den bouw benoodigde gelden te krijgen, en dat te vergeefs hulp was verzocht aan het Departement van Binnenlandsche Zaken en, met het oog op het nut van den toren voor zeevarenden, bij dat van Marine. Ook van de zijde van het gemeentebestuur werd, op herhaald verzoek, geen tegemoetkoming ondervonden om den in verval zijnden toren te herstellen, die noodzakelijk tot ingang van de kerk moest worden benuttigd. Wel werd de toren ter overneming aangeboden, doch daar dit de lasten eer hielp verzwaren dan verlichten, kon daarvan geen gebruik worden gemaakt.

Alleen de synode bood hulp. Door hare bijdrge en de door de gemeenteraren toegezegde gelden kon het ontbrekende worden gevonden, nadat het ontwerp de benoodigde beruiniging had ondergaan.

Na bijna vier jaren dus werd eindelijk de bouw der kerk aanbesteed, volgens mijn plan, voor *f* 8560.—, na aftrek der kosten van ontwerp en toezicht op de uitvoering, zijnde *f* 752 — beneden de raming.

Nu de uitvoering van het werk stond verwezenlijkt te worden, kwam de inmenging van hoogerhand thans zeer ongewenscht, en niet ten onrechte werd het betreurd, dat de thans betoonde belangstelling zich niet vroeger had geopenbaard.

Mijne verzekering, dat de oude kerk degelijk was te herstellen en het inwendige naar den nieuwen bouw was in te richten, zoodat de oude kerk aan alle billijke eischen zou beantwoorden, deed het Kerkbestuur besluiten zijn tegenzin tegen de oude kerk te laten varen en aan den wensch van den Minister gevolg te geven, onder voorbehoud dat de bemoeiingen van het Rijk zich alleen tot het uitwendige zouden bepalen.

Na ontvangen goedkeuring van den Minister werd ik belast met het maken van het plan tot restauratie en de zorg voor deugdelijke herstelling; daarbij moest het inwendige zooveel doenlijk overeenkomstig het plan van den nieuwen bouw zijn.

Aan een Rijks ambtenaar werd door den Minister opgedragen mij de noodige voorlichting te geven, en ik ontving die op 9 Febr. 1886 te Oosterland. Daarbij werden in hoofdzaak de herstellingen der muren, de behandeling van de kap en de houtsoort voor de binnenbetimmering besproken, terwijl voor het overige de noodige schetsen zouden worden verstrekt. Zonder die schetsen te hebben ontvangen, werd mij reeds op 16 Februari door den Rijks ambtenaar een begrooting van kosten gevraagd, welke ik hem den 17den toezond en die natuurlijk gegrond was op de door mijne lastgevers gegeven instructie, bedragende *f* 19430.— Eenige dagen later werd mij verzocht de gegeven begrooting door inoudsopgaven en eenheidsprijzen op te helderen en, hoezeer in die begrooting op behoud van de oude kap was gerekend, nog den raad gegeven de bestaande kap te behouden.

Bij schriiven van 8 Maart ontving ik bovenbedoelde schetsen, voorgesteld in de figuren 1—9 op bijgaande plaat. Het boven de balken gewelfd plafond kon van blank hout worden gemaakt, of wit geschilderd en met de figuren 7 en 8 in kleur versierd; doch aan een vlak plafond op de balken werd de voorkeur gegeven. Een en ander, benevens schetsen voor vlakke bekoldering, onderwierp ik aan de keuring van het Kerkbestuur, teneinde dit zoude kunnen oordeelen of aan die bewerking, boven die volgens den verbouw de voorkeur behoorde te worden gegeven; doch het Kerkbestuur zond mij de schetsen terug met de mededeeling dat het, zonder twijfel te willen uitspreken of die beschilderingen in de eeuw van stichting te huis behoorden, van oordeel was, dat ilie in de kerk misplaatst waren en dat het de beschildering zoo eenvoudig mogelijk wenschte, en overigens zooveel doenlijk overeenkomstig het plan van den nieuwen bouw. Ook kon het zich niet vereenigen met de plaatsing der vensters in den oostgevel, en oordeelde dat de lichtramen boven het klankbord hinderlijk zouden wezen om naar den spreker te zien.

Aan het verlangen van mijne lastgevers voldoende, werd het ontwerp door mij opgemaakt zooals dat op bijgaande teekeningen, voorstellende den zuid-, den west- en den oostgevel en de dwarsdoorsnede, is voorgesteld en die hun op 27 Maart werden toegezonden. Het bestek bepaalde o. a., dat alle metselsteen in de buitenmuren door tufsteen moest worden vervangen, de meer dan 4 à 5 cM. diep verweerde tufsteen moest worden uitgehakt en vernieuwd, de scheuren (zooveel zichtbaar in fig. 10 en 11 aangetoond) in verband uitgehakt en aangemetseld en voorts de in de buitenmuren van de kerk aanwezige deuropeningen, zooveel noodig die van de groote lichtramen enz., in tufsteen moesten worden dicht gemetseld. De kantlagen der lichtopeningen moesten, waar noodig, vernieuwd of hersteld worden en daarin ramen van in lood gevat glas geplaatst. De oude muren moesten schoon gemaakt en evenals de vernieuwde muren gesilicaat worden, de eikenhouten kap met dergelijk hout hersteld en versterkt, geheel nieuw beschoten en met leien gedekt worden. Om 't gezicht op het plafond niet te veel door de 33 bij 42 cM. zware balken te benemen, was bepaald dat om den anderen een balk zou worden weggenomen en de blijvenden geschaafd, met een kraal enz afgewerkt, de sleutelstukken zooveel noodig in eikenhout vernieuwd en tegen de muren eiken balkstukken zouden worden aangebracht. Het plafond was met caissonsverdeeling van greenen, vuren en Amerikaansch greenen kraalschrooten verondersteld, en de betimmering van gaanderij, banken, doophek, enz. van eikenhout.

Dit in hoofdzaak genoemde werk werd begroot op *f* 20015.— en alzoo iets boven de voorloopig gegeven begrooting.

Ruim veertien dagen na de inzending van dit ontwerp verzocht de Rijks ambtenaar mij de begrooting van kosten van het vroeger aanbesteed geweest zijnde werk ter leen, aan welk verlangen ik voldeed op 15 April, terwijl ik mij afvroeg waartoe die begrooting nog kon dienen. Daarop ontving het Kerkbestuur bij Ministerieel schrijven van 12 Mei een door den Rijks ambtenaar uitgebracht rapport, waarin hoofdzakelijk het volgende werd gezegd:

»*dat de kantlagen om de lichaampjes te veel worden vernieuwd.*"

In het bestek was op vernieuwing van 2/3 gedeelte gerekend, daar vier van de tien lichtraampjes waren dichtgemetseld, één door een grooter raam vervangen en in de vijf overigen houten raampjes waren aangebracht. De benoodigde nieuwe kantlagen waren dus niet juist te bepalen en konden alleen bij het uitbreken van het metselwerk en het verwijderen van de houten raampjes blijken.

»*De Oostgevel moest maar in zooverre worden weggebroken als noodig was om daarin nieuwe vensters aan te brengen.*"

Deze gevel bestaat aan de kanten ter breedte van ongeveer 2.60 M. uit tufsteen en het middengedeelte ter breedte van ongeveer 6.40 M. en ter geheele hoogte uit metselsteen, terwijl de geheele vlakte was gekoolteerd. Dit metselwerk, waarin de vensters moesten komen, was in 1838 gemaakt om de boogopening, die toegang naar de absis had verleend, te dichten, hetgeen door het wegbreken daarvan noodig was geworden; de vervanging door baksteen boven de opening en voor een gedeelte boven de vleugels is toen waarschijnlijk geschied tengevolge van den slechten staat der muren, anders ware alleen noodig geweest de boogopening dicht te metselen. Ware dit toen in tufsteen geschied, dan zou dit bij de overige muren een beter geheel hebben uitgemaakt; maar nu dit in baksteen was uitgevoerd moest dit zoo blijven om aan te toonen: »*dat dit werk van lateren tijd was toen baksteen meer het algemeen gebruikte materiaal was.*" En dit terwijl al de metselsteen of baksteen in de overige muren, zoowel van den toren als van de kerk, zouden worden uitgehakt en door tufsteen vervangen, en uit de ontvangen schets de bedoeling bleek, om de boogsluiting boven de lichtvensters in tufsteen uit te voeren, fig. 2. In de boogopening alléén kon metselwerk in baksteen reden van bestaan hebben en zou men zich daarom de boogvulling met vensters, fig. 2 en 12, indien die al goedschiks ware te maken, moeten getroosten; maar metselwerk in baksteen boven dien boog *niet* in tufsteen terug te brengen, daarvoor bestond geen enkele geldige reden, want even zoo goed als die stelling op den oostgevel (buiten de boogvulling) wordt toegepast, is die op de overige muren van toepassing.

Nu de kerk door den adviseur zelve wordt hersteld, schijnt men toch te hebben ingezien dat de plaatsing der vensters in den boog onuitvoerbaar was, hoezeer op de fout daarvan door mij was gewezen; althans van de zóó begeerde herstelling van den triomfboog is men nu afgestapt en heeft de herstelling plaats zooals in fig. 13 is aangetoond, waar zij tot een drietal vensters is teruggebracht, waaraan een hoogere stand is gegeven, zoodanig dat zij boven de balken uitsteken, en waarom de voor dien gevel liggende strijkbalk werd verwijderd. Al de baksteen in dien gevel zou nu, volgens het bestek, behouden blijven en de gevel met portland-cement bepleisterd worden.

De theorie: »dat de baksteen in dien gevel behouden moest

ablijven om aan te toonen dat dit werk van lateren tijd was, stoen baksteen het meer algemeen gebruikte materiaal was," wordt thans miskend en deze dwaling kan ontstaan: dat men den geheelen gevel van vroegeren tijd behoudt, die later is hersteld geworden in een tijd toen men meer algemeen oude muren met een cementlaag opknapte.

In het rapport wordt verder gezegd: *»dat de vensters alleen zouden aantoonen dat die niet van de stichting dagteekenden"*.

Dit zou dus bewijzen, dat het ontwerp goed was gedacht, want al was dan de gevel, en zelfs de boogvulling, in tufsteen hersteld geworden, dan zouden de vensters hebben aangetoond dat die herstelling van lateren tijd was. Ontkend kan het toch niet worden, dat het bij de overige in tufsteen herstelde muren een beter geheel zou hebben uitgemaakt dan een nu met cement bepleisterde gevel dat doen zal. Uit die zinsnede van het rapport zou men dus moeten opmaken dat de vensters, volgens fig. 2 en 12, *wel* zouden aantoonen van de stichting te dagteekenen, en dit zou alzoo in strijd met de waarheid weten. De stellingen: dat de baksteen in den gevel behouden moest blijven om aan te toonen dat dit werk van lateren tijd was, en daarin vensters te plaatsen die niet zouden aantoonen van lateren tijd te zijn, gaan toch niet op; en hoezeer op die tegenstrijdigheden werd gewezen, bleef de Rijks ambtenaar evenwel vorderen dat de vensters volgens zijne schets zouden worden geplaatst.

De bewering in het rapport: *dat de geheele bewerking van den oosteijken gevel niet beantwoordt aan de aesthetische eischen van het gebouw*, zal ik niet bestrijden en laat dit liever aan bevoegde en onbevooroordeelde beoordelaars over; maar of de bewerking volgens de schets dit beter zou hebben gedaan, of zooals het nu uitgevoerd wordt beter doet, komt mij voor niet zoo vast te staan, vooral wanneer ook rekening wordt gehouden met het binnenaanzien van den gevel.

Verder zouden: *»de N-, W-en Zuidelijke muren en die van den toren te veel worden vernieuwd"*, en zulks terwijl de gebakken steen en slechts de zeer diep verweerde tufsteen zou worden uitgehakt en hersteld en de dicht te metselen openingen ook aan de binnenzijde met tufsteen bemetseld; dit laatste omdat zeer waarschijnlijk de binnenwanden geheel uit vlak geschourde tufsteen zouden bestaan, waarvan de afmetingen grooter waren dan die van het meerendeel der buitenlagen, om, wanneer na ontblooting bleek dat voor de wanden overal zieude steen kon worden behouden, de bepleistering dan achterwege te laten.

»De binnengedeelten der muren konden uit gebakken steen bestaan en dan bepleisterd, terwijl de bestaande bepleistering (door jaren lange inwatering groen en vuil) *kon worden afgeboend en de ongelijke deelen bijgeschuurd."* Ziet men daarbij de in de schetsen aangegeven beschildering, dan blijkt daaruit niet veel overeenstemming en dat men lichtelijk van het eene uiterste in het andere is overgegaan, terwijl bepleistering niet oorspronkelijk moet worden geacht.

»De hoofddeur in den torenmuur heeft geen karakter" zegt het rapport verder, zonder redenen op te geven of het uit de schetsen te laten blijken.

De rookgeleiding van uit de Consistoriekamer, die van gebakken aarden buizen in een sleuf van den meer dan 0.80 M. dikken muur was ontworpen, moest tegen den muur worden gemaakt en zou alzoo in de kerk zichtbaar worden, enz. enz.

Bij dit rapport was een begrooting gevoegd, die veel overeenkomst vertoonde met mijn beide begrootingen, vooral in de laag berekende posten.

De door mij berekende hoeveelheid tufsteen, eikenhout tot herstelling van de balken en de kap, waren tot de helft en meer verminderd; bezaagd eikenhout tot herstelling van sleutelstukken en muurplaten was geheel weg gelaten; de mondeling met den Rijks ambtenaar besproken, bewerking van gaanderij, banken en doophek van zieud eikenhout, was vervangen door die van vurenhout, en daarvoor gesteld hetgeen mijn begrooting voor den verbouw daarvoor aanwees, maar ongelukkig daarbij het verfwerk overeenkomstig mijn begrooting voor de herstelling genomen, dat slechts 120 M². bepaalde, omdat bijna alles zieud hout zou blijven, zoodat er ruim 400 M². verfwerk verminderd was te berekenen. Hardsteen voor deurdorpels en stoeptrede, plafond onder de gaanderij, vloeren in de kerk, vestibule en portaal, consistoriekamer en trapportaal, en meer wat mijne begrootingen bepaalde, waren over het hoofd gezien. Vele door mij aangenomen eenheidsprijzen waren verlaagd en vele posten te laag berekend. Een dakvenster, volgens teekening kant en klaar afgewerkt met leverantie, voor *f* 15.—, een galmbord, groot 0.60 bij 1.50 M. dubbel beklampt met lei- en loodbedekking, voor *f* 1.— enz. zijn daarvoor toch niet te leveren; en toch bereikte die begrooting nog een eindcijfer van *f* 11304.26, wel een bewijs dat het *niet* was waar te maken: *dat de herstelling wellicht minder zou kosten dan een nieuwe kerk*, zooals in het Bouwkundig Weekblad van 23 Januari 1886 werd gezegd.

Op mijn wederlegging van bovengenoemde aanmerkingen en opmerkingen van de gemaakte tekortkomingen, deed die Rijksambtenaar uitkomen: dat hij zijn rapport en zijne begrooting moest handhaven, dat een en ander met de meeste zorg en na een nauwkeurig onderzoek was opgemaakt, met dien verstande dat de herstelling degelijk en zoo zuinig mogelijk geschiedde. Deze verklaring wordt later in den zelfden brief gevolgd door eene erkenning, dat de begrooting aanvulling behoeft en zulks de begrooting (buiten betgeen dien ambtenaar niet noodig achtte of niet tot de herstelling te behooren) zou doen rijzen tot *f* 12575.42. Niettegenstaande dit, kon die ambtenaar toch noch berichten dat het beweren van het kerkbestuur, dat eene restauratie meer zou moeten kosten dan de aanbestede verbouwing, — niet bewezen was; het tegendeel was waar, en hij trachtte dit aan te toonen door eene eenvoudige redeneering van hetgeen voor een *verbouwing* moest worden gedaan en hetgeen wegens eene *herstelling* moest worden verricht, hoezeer reeds door cijfers was aangetoond dat het beweren van het kerkbestuur *wel* waar was. Immers de *verbouwing* was, na aftrek der kosten van ontwerp en toezicht, aanbesteed voor *f* 8560.—; het herstellen van den toren was begroot op (geschrapt) *f* 1100.—, samen *f* 9660.—; terwijl de aangevulde begrooting van den Rijks ambtenaar tot *herstelling* een totaal aanwees van *f* 12575.42.

Eene herstelling, zooals ik die voorstelde, zou hij nooit kunnen goedkeuren en noemde mijn uitvoerigen staat van de aan de muren te verrichten herstellingen, die een totaal uitmaakten van 134.91 M². tufsteen, niet juist, de metsel- of baksteen aan den oostgevel moest onveranderd blijven en de meer dan een streksche en een koplaag te vernieuwen dikte moest uit baksteen bestaan.

Daardoor kon de door mij berekende hoeveelheid van 134 91 M². worden terug gebracht tot pl. m. 60 M². zooals die ambtenaar in zijn begrooting had aangenomen.

Verder deelde het rapport mede, dat in mijn begrooting van den *verbouw*, voor de balken was gerekend *f* 460.—, en in die voor de *herstelling* *f* 920.— zonder dat in overweging genomen was dat dit het gevolg was van de mondeling besproken verandering van eiken in plaats van vurenhout. Door een uittreksel der betrokken posten van mijne begrootingen, werd er op de verschillen gewezen, hoezeer de veranderingen van gootbedekking door lood, in plaats van zink, leien in plaats van Echtsche pannen enz., dat de grootste verschillen aantoonde, mondeling waren afgesproken, dat muurschilderingen ook in de schetsen waren aangegeven, meerder oppervlakte van het dak noodig was omdat de bestaande kap, die hersteld moest worden, hooger was dan die van de verbouwing, enz.

Bij dit alles zeide de ambtenaar op mijn wederlegging, dat niet bij de aandacht van den Minister op overdrijving mijner begrooting had gevestigd.

Ter verkrijging van het inmiddels op *f* 3000 bepaalde subsidie moest het plan, overeenkomstig de opmerkingen van het rapport, gewijzigd worden, dat toen is geschied, weder als een offer aan het tot stand komen der herstelling van het monument. De kosten daarvan werden door mij geraamd op *f* 15140, waarbij in overweging werd gegeven de kwestie van te hooge of te lage eenheidsprijzen, die steeds een punt van kwestie bleven uitmaken, te laten rusten en het subsidie naar den uitslag der besteding te bepalen.

In die begrooting was afstand gedaan van het halve verschil van de door den Rijks ambtenaar en door mij noodig geachte hoeveelheid tufsteen, onder beding dat, wanneer bij de uitvoering meer mocht blijken noodig te zijn dan was voorgeschreven, dit meerdere zou komen ten laste van het Rijk; voorts werd toegegeven het behoud van al de balken, de schikking van de lichtvensters in den boog van den oostgevel die later bij de uitvoering wel zou blijken niet te volgen te zijn, het in de door mij ontworpen vensters gedachte mouselineglas en vervanging daarvan door broeiglas even als die in de kleine raampjes van beide zijgevels, enz. enz., onder opmerking dat, wat de schikking van de lichtvensters in den oostgevel en van het daarin gedachte glas betreft,

aan het verlangen van het kerkbestuur gevolg had behooren te zijn gegeven, daar de opoffering om de oude kerk te behouden groot genoeg was om zich nog dit te laten opdringen, dat van zooveel invloed was op het inwendige van de kerk.

Bij de indiening van dit gewijzigde ontwerp werd door het kerkbestuur op verhooging van het subsidie aangedrongen, waarop, onder mededeeling van een brief van den Rijks ambtenaar, werd geantwoord, dat daaraan niet kon worden voldaan.

In mijne begrooting waren ook de kosten der gehouden aanbesteding van den verbouw ad *f* 1245. benevens de kosten van ontwerp en toezicht op de uitvoering van de herstelling opgenomen. Hieromtrent berichtte de Rijks ambtenaar dat, wanneer die kosten mede moesten worden gerekend, hij geen kans zag de begrooting lager dan *f* 15735.42 te brengen; maar het was naar zijn oordeel niet aan te nemen dat men de kosten van onbruikbare ontwerpen en van de aanbesteding der uitvoering daarvan, door subsidie zoude verevenen. Die kosten behoorden dus daarvan te worden afgetrokken; en wanneer dan al moet worden toegestemd in de kosten van toezicht voor 6 maanden ad *f* 80 per maand en 5% honorarium van *f* 12575.42 = *f* 628.77, te samen *f* 1108.77, dan wordt zoodoende het totaal *f* 12575.42 + *f* 1108.77 = *f* 13684.19 Verdere bezuinigingen waren er naar zijn oordeel niet aan te brengen, terwijl er o. a. nog werd aangevoerd sdat wat betrof sbet maken der vensters in den oostgevel, hij het niet van belang sgenoeg achtte om van een afwijking daarvan eene weigering van sbet subsidie afhankelijk te stellen. Wil men de indeeling die ik svoorstel niet volgen, dan kan men die maken zooals men dit sgoed vindt, het was dan duidelijk dat dezelve een aan de stichsting vreemd werk was."

Mijns inziens is dit een bepaald goede zet om van de vensterindeeling af te komen, en een ingenieuse slag om nog te doen voorkomen of die vensters niet een aan de stichting vreemd werk zouden zijn, ofschoon zij moesten komen in muurwerk dat moest aantoonen wel een aan de stichting vreemd werk te zijn; een redeneering dus die niet kan beschouwd worden van dubbelzinnigheid ontbloot te zijn.

Wat het berekende honorarium betreft is dit zeker matig te noemen, daar de kosten van teekenaar enz., benevens reiskosten er mede uit moeten worden vergoed. Rekent men nu, dat voor de uitvoering van het aanbestede ontwerp reeds een opzichter was aangesteld die voorloopig aan de details werkzaam was, en daarna aan de teekeningen en details voor de restauratie heeft gewerkt, dan is het niet moeielijk te begrijpen dat het door den Rijks ambtenaar berekende honorarium niet voldoende geacht moet worden. Het is wel gemakkelijk te beweren dat de kosten van onbruikbare ontwerpen, zooals die ambtenaar het aanbestede ontwerp noemde, niet door subsidie behooren te worden verevend, maar over de vraag wie die kosten wel behoorden te dragen werd gezwegen. Mijns inziens sprak die ambtenaar tegen recht en billijkheid in, want het kan toch niet anders zijn of die kosten behoorden te worden gedekt door hem, om wiens wille het ontwerp onbruikbaar was geworden.

Het kerkbestuur was alzoo weer in nieuwe moeielijkheid gewikkeld, daar het bij het aanvaarden van het subsidie, behalve een zeer onvoldoende kerk, aanmerkelijk meer kosten zoude hebben te bestrijden dan bij verbouw het geval zou zijn geweest. Behalve de kosten van het aanbestede ontwerp, die op rekening van het kerkbestuur alleen zullen komen, zouden naar mijne rekening de meerdere kosten *f* 15140. — *f* 3000. — *f* 9660 = *f* 2480 bedragen. Daarbij kwam nog dat enkele gemeentenaren, die zich tot eene bijdrage voor den verbouw hadden verbonden, zich wilden terugtrekken voor herstelling, en anderen sedert waren overleden.

Geruimen tijd bleef de zaak onbeslist, waarna de burgemeester een vereeniging schijnt bewerkt te hebben waarbij bepaald is, dat de gemeente Wieringen *f* 2000.— of iets meer zou bijdragen. Dit geschiedde buiten den predikant, die tot dusverre de aan de zaak verbonden administratie hard verricht, en ook mij liet men verder buiten bemoeiing. Een schaars aangekondigde besteding alhans berichtte, dat door Burgemeester en Wethouders van Wieringen op 3 November 1887, de herstelling van den toren en van de kerk der Hervormde Gemeente te Oosterland zou worden aanbesteed en dat inlichtingen waren te verkrijgen bij den architekt der Rijksmuseumgebouwen. Bestek en teekening waren niet verkrijgbaar, maar lagen ter inzage in het Raadhuis te Wieringen en het Rijksmuseumgebouw. De raming bedroeg *f* 11870.— en het laagst werd ingeschreven voor *f* 10380.

Opmerking verdient, dat het bestek bepaalde 99 M². en niet pl. m. 60 M²., zooals die ambtenaar in zijn begrooting had aangenomen; de oostgevel moest worden afgebikt en met cement bepleisterd en daarin drie ramen, met in lood gevat groen broeiglas, geplaatst, terwijl de beer tegen den noordgevel, opgebouwd om het uitwijken van den westgevel tegen te gaan, moest blijven bestendigd. De eikenhouten kap, waarvan de binten een zwaarte hadden van 25 bij 30 en 30 bij 38 c.M. en de spanten van 20 bij 25 en 25 bij 30 c.M., moest worden afgebroken en door een van vurenhout vervangen, die 2 M. lager was dan de bestaande. Voor het inwendige was voorgeschreven een lambriseering van cement, hoog 1 M., waarboven de muren moesten worden beraapt en geschuurd. De eiken balken moesten zooveel noodig worden gelascht en de eiken sleutelstukken door groenen vervangen; boven de balklaag moest een segmentvormig gewelfd plafond, met vlakke deelen beschoten, worden aangebracht. Het plafond, de deuren en kasten moesten tweemaal worden geverfd. (Dit is op de aanwijzing tot driemaal gebracht.)

Vergelijkt men het bestek van den Rijks ambtenaar met dat van het door mij ingezonden ontwerp, dan blijkt in de opgegeven maten een merkwaardige overeenkomst, en dat geheele zinsneden en paragraphen woordelijk dèèsluidend zijn, zoodat mag worden aangenomen dat mijn bestek en begrootingen bij het opmaken van de zijne goede diensten hebben bewezen.

Volgens het bestek van den Rijks ambtenaar is het binnenwerk overtuigend bijzaak geworden, en het kost niet veel moeite zich dit werk voor te stellen: in de kalk geschuurde muren met een vijftal hoog geplaatste kleine raampjes aan weerszijden en drie boven de balken uitstekende ramen in den oostgevel, met groen broeiglas bezet, en een lambriseering van portland-cement; onmiddellijk boven de kleine raampjes een achttal 33 bij 42 c.M. zware, ruwe eiken balken met wankanten en teekens van herkomst, waarvan een gescheurd en met een ijseren band bijeengehouden wordt, hier met eiken, daar met groenen sleutelstukken ondersteund, alles ongeverfd, waarboven een segmentvormig plafond van vlakke deelen dat slechts schaars geverfd wordt.

Vergelijkt men dit werk bij de vroeger genoemde schetsen, dan behoeft het verschil van hetgeen de Rijks ambtenaar wenschte en hetgeen hij er zelve van maakt, geen verder betoog.

Hoe het werk nu tot stand komt is gemakkelijk na te gaan, indien men weet dat het niet herstellen van de eikenhouten kap en het vervangen door een 2 M. lagere kap van vurenhout, minstens *f* 1500.— heeft bespaard, dat ongeveer *f* 1000.— werd bespaard om de besproken bekleeding van den torenspits met leien niet te doen uitvoeren, zoomede de terreinafscheiding, poort, urinoir met afschieting en meer, wat die ambtenaar niet noodig achtte, en het laatst niet het minst: de bijdrage van de gemeente.

Ik wil aannemen dat alleen liefde tot de kunst, eerst tot het behouden van het geheele gebouw en later alleen van de zijmuren, de drijfveer tot inmenging in deze zaak is geweest; maar welk een waarde te hechten aan rapporten, waarin stellingen worden opgeworpen en verdedigd en anderen gedwongen worden zich daaraan te houden en die, nu de steller zelve het werk uitvoert, worden verworpen; want behalve de verwerping van behoud van den triomfhoog, de plaatsing der vensters daarin, van de kap, de verwerking van de door mij noodig geachte hoeveelheid tufsteen, verneem ik thans dat de oostgevel niet met cement zal worden bepleisterd, zooals het bestek bepaalde, maar met tufsteen bekleed, als bijwerk ten koste van het Kerkbestuur. Van al het in de rapporten aangevoerde is dus niets bewaarheid geworden.

Het samengaan van gepaste zuinigheid met de belangen der kunst en geschiedenis, zooals die ambtenaar zeide het tot zijn plicht te achten, is dus nog al rekbaar, en het zal misschien niet beletten dat het stiefmoederlijk bedeelde binnenwerk nog eens tot haar recht zal komen, zoo goed en zoo kwaad als dit nu nog kan. Reeds deed zich in »de Opmerker", van 6 October 1888, wellicht als voorbode, een luide stem hooren om het binnen aanzien van het gebouw meer in overeenstemming met een kerk te brengen, al werd dit ook over eenige jaren verdeeld; maar als dit nu geschiedt dan zal het blijken, dat de werkelijke kosten nader aan mijne begrooting zullen zijn, dan aan die van den Rijks ambtenaar, niettegenstaande deze van de kap niets heeft bewaard gehouden.

Intusschen is het gevolg van de inmenging dit geweest, dat

de oorspronkelijk door het kerkbestuur aangestelde architekt, zonder daarvan kennis te hebben gekregen, dank zij de hulpbehoevend- en mêegaandheid van het Kerkbestuur, terzijde is geschoven, en dat de vergoeding van onkosten sedert 1882 daaraan besteed en de voldoening van het hem toekomend honorarium nog steeds op zich laten wachten.

Ik heb gemeend de mededeeling van den loop dezer zaak niet aan mijn ambtgenooten te mogen onthouden, daar zij wellicht voor in dergelijk geval komende lotgenooten nuttig kan zijn.

Hoorn, October 1888. T. C. VAN DER STERR.

Bovenstaand stuk noopt mij tot de volgende opmerkingen:

De Ned. Herv. kerk te Oosterland, welke in tufsteen is gebouwd, is een der voor de geschiedenis onzer bouwkunst merkwaardigste dorpskerken uit de XIe of begin der XIIe eeuw, een tijdvak, waaruit wij slechts zeer enkele bouwwerken meer bezitten.

Om mij onbekende redenen had de predikant een afkeer voor dit gebouw gekregen en alles er op toegelegd om het door een geheel nieuw te vervangen. Hij verklaarde er niet meer te willen preeken, ging godsdienst-oefening houden in een verwijderd en ongeschikt gebouw, en liet de oude kerk openstaan ten prooi aan de baldadigheid van de jeugd die de nabijgelegen school bezocht, zoodat het grijze monument weldra er zeer onooglijk uitzag. De predikant berekende dat de lidmaten dezen toestand spoedig moede zouden worden, en inderdaad gelukte het hem eenige vrijwillige bijdragen te bekomen en ook een subsidie van de synode te erlangen voor den bouw eener nieuwe kerk. Dat men zich te vergeefs tot het Departement van Binnenlandsche Zaken om ondersteuning zou hebben gewend, zooals de heer van der Sterr beweert, is onjuist.

Om het oude gebouw bekreunde zich niemand: alleen dr. Craandijk besprak het in *Eigen Haard* (1885). »Het zou te betreuren zijn," schreef hij, »als ook dit eenvoudig en waarschijnlijk voor de geschiedenis der bouwkunst niet onbelangrijk gedenkteeken verdween, zonder dat er een haan naar kraait. Maar welk collegie trekt zich zulke overblijfselen aan? De commissie uit de Kon. Academie van Wetenschappen en die der Rijks-adviseurs konden althans nog iets doen en iets voorkomen, al was 't niet veel. Wie kan en wil nu ten minste voor zorgvuldige opmeting, bouwkundige teekeningen en de noodige toelichting zorgen?"

Dit artikel viel onder de oogen van Jhr. Mr. Victor de Stuers, die terstond het gebouw deed opmeten en in teekening brengen. Het bleek weldra dat er geen tijd te verliezen was gewvest, want kort daarop bevatten de dagbladen de aankondiging der aanbesteding van den bouw eener nieuwe kerk. Volgens de ontwerpen van den architekt v. d. Sterr zouden op de muren der oude kerk, die tot op een paar meter hoogte gesloopt moest worden, een nieuwe, even groote kerk in baksteen opgetrokken worden.

Het is hier de plaats te wijzen op de verantwoordelijkheid die de architekt tegenover de belangen onzer bouwkundige geschiedenis op zich laadt. Wij zeiden reeds dat monumenten uit de XIe eeuw hoogst zeldzaam geworden zijn, en de overgeblevene dus bijzonder belangrijk te achten zijn. Op Wieringen was weinige jaren te voren de oude kerk te Stroe, de zoogen. heidensche kapel, gesloopt. Nu de vernietiging van die in Oosterland in overweging genomen werd, was het de zedelijke plicht van den architekt, die werkelijk hart heeft voor de hoogere belangen der wetenschap in het algemeen en der bouwkunst in het bijzonder, om met alle aandacht vooraf na te gaan of behoud van het monument niet mogelijk was. Dat dit behoud hier wel degelijk mogelijk was, mocht reeds hieruit afgeleid worden, dat het nieuwe ontwerp bedoelde een gebouw op de oude muren opgetrokken- derhalve in vorm en afmetingen met de bestaande kerk overeenkomende: eischen ten aanzien van de ruimte of van de dispositie van het gebouw konden dus niet aan het behoud van het gebouw in den weg staan. Overigens, men behoeft hierover niet te twisten. Het feit dat de grijze kerk thans behouden, gerestaureerd en weêer in gebruik genomen is, bewijst afdoende dat het behoud bepleit kon worden. Dat nu de architekt v. d. Sterr voor dat behoud in de bres gesprongen zou zijn, blijkt uit niets. Integendeel, het zal straks blijken dat hij dit behoud in de waagschaal stelde.

Bij het vernemen der sloopingsplannen besloot de Minister van Binnenl. Zaken, mr. Heemskerk, te trachten dit wandalisme tegen te gaan. De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst steunde hem in zijne pogingen door het indienen van adressen, het behoud der kerk bepleitend. Mij viel de eer te beurt door den Minister uitgenoodigd te worden hem en het kerkbestuur met mijne adviezen bij te staan.

Het bleek dat het veel bezwaren in had het kerkbestuur te bewegen om van de sloopingsplannen, waartoe reeds eene aanbesteding gehouden was, af te zien; dit bestuur was geheel onder de leiding en den invloed van den predikant, wiens illusie een fonkelnieuw gebouw was, en die juist sinds jaren alles in het werk had gesteld om het oude monument te doen verdwijnen. Toch gelukte het den minister om het kerkbestuur over te halen in beginsel af te zien van het sloopingsplan en de voorkeur te geven aan een herstelling van het bestaande. Daartoe werkte ongetwijfeld krachtig mede het uitzicht op een subsidie van *f* 3000.—, de eenige som waarover de Minister kon beschikken.

Doch wie niet medewerkte, was de architekt van der Sterr. Dit bleek toen hij zijn 2e bestek met een begrooting indiende, die voor de herstelling van het bestaande gebouw *het dubbele* bedroeg van hetgeen waarop de bouw van een nagenoeg geheel nieuwe kerk genaamd was!

Het is begrijpelijk dat de Minister van Binnenlandsche zaken daarover verbaasd stond, o. a. over het feit, dat b. v. de kosten der kerkbanken nu op het dubbele geraamd waren van de vorige begrooting. Wat tot deze zonderlinge overdrijving kan geleid hebben? Wellicht de gedachte dat het Rijk een breeden rug heeft en wel meer dan *f* 3000.— kon schenken. Zooveel is zeker, dat ik door den Minister geraadpleegd werd en in last kreeg te beproeven een bestek met begrooting op te stellen, welke binnen de grenzen bleef, door de beschikbare geldmiddelen aangewezen.

Deze opdracht heeft natuurlijk tot veel gehaspel aanleiding gegeven, en het is de weinig verkwikkelijke geschiedenis daarvan, welke de heer van der Sterr hierboven ontwikkelt. Ik zal hem in al die bijzonderheden niet volgen, daartoe zou een lang betoog vereischt worden, dat den lezer geen belang kan inboezemen, waar hij de straks te vermelden uitkomst voor zich heeft.

Het aanvankelijk resultaat voor de geringe medewerking of tegenwerking van predikant en architekt was, dat toen men te vergeefs den Minister om drie- of viermaal hooger subsidie had gevraagd, en nadat de Minister herhaaldelijk een ondersteuning van *f* 3000.— had aangeboden, de onderhandelingen door het Kerkbestuur werden afgebroken, en het arme monument definitief veroordeeld scheen.

Intusschen was er iemand die niet stil zat. De toenmalige burgemeester van Wieringen, de heer P. Maats, trok zich de zaak aan, en wist het Kerkbestuur thans voor goed te winnen voor het behoud en de herstelling van de grijze kerk, waarin hun voormaders acht eeuwen lang tot het gebed waren samengekomen. Hij wist op nieuw van de synode en van het Rijk de vroeger toegezegde subsidiën te bekomen; ik beloofde gratis de bouwkundige stukken te leveren en het werk te leiden; Jhr. Victor de Stuers maakte zich sterk voor een bedrag van *f* 1000 — dat de aanbesteding boven de toen beschikbare gelden zou kunnen bedragen. En zoo werd eindelijk de restauratie verwezenlijkt. Laten zij, die belangstellen in de zaak, ter plaatse het geredde monument gaan zien; ik vlei mij dat zij er zich over zullen verheugen dat hier een daad van wandalisme voorkomen en een belangrijk monument op een, ook voor de godsdienstoeleningen voldoende, wijze hersteld werd.

Ten slotte eene opmerking. De heer van der Sterr beklaagt er zich over, dat hem geen honorarium of vergoeding is gegeven voor de door hem verrichte zijnde werkzaamheden, en bepaaldelijk dat dit niet uit het subsidie is betaald.

Ik moet te dien aanzien doen opmerken, dat ik daaromtrent nooit te beslissen had; doch ik acht het begrijpelijk dat de Regeering geweigerd heeft daarin te treden. De heer van der Sterr heeft gewerkt in opdracht van het Kerkbestuur. Dit alleen is eventueel tegenover hem verbonden. De Regeering kan kwalijk ontwerpen betalen, die zij niet heeft besteld. Het komt mij voor dat iedere rechtsgeleerde dit zal verklaren.

P. J. H. CUYPERS.
Architekt der Rijks-Museum gebouwen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Bij gelegenheid van de viering van het vijftigjarig bestaan der Maatschappij Arti et Amicitiae te Amsterdam, in December dezes jaars, zullen een tweetal prijsvragen worden uitgeschreven: 1°. voor een oorkonde betreffende de feesten die bij deze gelegenheid zullen worden gegeven, 2°. voor een nieuw diploma van lidmaatschap.

Van af 17 Maart, des namiddags ten 12 ure, zal in het gebouw Felix Meritis te Amsterdam eene tentoonstelling van aineublementen worden gehouden, door de Vereeniging van Meubelmakerspatroons.

CORRESPONDENTIE.

De Besturen der afdeelingen, die de bij hen ingekomen antwoorden op de aan de afdeelingen gestelde »vragen" niet vóór 1 Maart j.l. aan het bureau der Maatschappij hebben toegezonden, worden door het Bestuur der Maatschappij uitgenoodigd, die antwoorden zoo spoedig mogelijk in te zenden.

Wegens plaatsgebrek wordt het verslag der vereeniging „Architectura" te 's Gravenhage, in een volgend blad opgenomen.

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,

voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.

5296 FRED. STIELTJES & C°., Keizersgracht 745, Amsterdam.

De ingeschreven antwoorden op de prijsvraag voor het Burgerweeshuis te Kampen hebben de volgende motto's:

1 Degustibus est Disputandum; 2 A + B; 3 Eendracht; 4 Liefdadigheid; 5 H. J. L. 6 Schilda; 7 W. G. M.; 8 Gloria Victis; 9 Kruis of Munt; 10 IJsel; 11 Degustibus non est Disputandum; 12 het Weesje; 13 Geen toren; 14 Weldadigheid; 15 Herinnering; 16 Nederland; 17 Kamp voor Kampen; 18 in Arti Voluptas; 19 Delta; 20 Orpheüus; 21 Klaar; 22 Anna; 23 IJsel; 24 Non omnis possumus omnes; 25 N. B. W.; 26 Fortuna juvante; 27 per me licet; 28 Excelsior; 29 1889 in cirkel; 30 V. V. V.; 31 infidem; 32 philantropie; 33 Anna; 34 Pax Huic Domui; 35 Burgerplicht; 36 Duifje; 37 Ernst; 38 Willem; 39 Patienta vincit omnia; 40 Anna; 41 Eenvoud; 42 (Twee driehoeken door elkander in cirkel); 43 Mignon; 44 Licht, lucht, leven; 45 Baksteen; 46 Rudolph; 47 Liefdadigheid; 48 Wijsbegeerte; 49 Liefde; 50 Nationaal; 51 (Twee driehoeken door elkander in cirkel); 52 [B. W.]; 53 Opus; 54 Wees; 55 Goed besteed; 56 Polygoon. 57 Rust Roest; 58 Niet gedacht; 59 Nepaldom; 60 Esperance; 61 Education; 62 Weten en werken; 63 Salve; 64 Labora; 65 Gretha; 66 Onderloos; 67 Art 2 des Programs; 68 Energie; 69 Charité; 70 Ieder zijn smaak en ik de mijne; 71 Labor ipse voluptas; 72 de liefde sticht; 73 Eenvoud; 74 Gluck auf; 75 J. B.; 76 Simplicitas; 77 Kampen (in cirkel); 78 Nihil Desperandum; 79 Boppie; 80 Eenvoud; 81 Bid en Werk; 82 Weldadigheid; 83 S.; 84 Education; 85 Acti labres jucundi; 86 Hector; 87 quod bonum sit; 88 R.; 89 B. W. H.; 90 Volharding; 91 God is een vader der Weezen; 92 Charité; 93 Februari; 94 Carmen; 95 Kampen; 96 IJsel, en (driehoek met om- en ingeschreven cirkel); 97 Concours; 98 Rust Roest; 99 Dume Spiro Spera; 100 X + Y; 101 Voorwaarts; 102 Overzicht; 103 Catherina; 104 Irma; 105 N. B. W. in cirkel, (2 ontwerpen); 106 Weesjes komt; 107 Liefdadigheid; 108 Oli; 109 Labor Omnia Vincit; 110 IJsel; 111 Arbeid Adelt; 112 Cato; 113 In magnis voluisse sat est; 114 Alea Jacta est; 115 Suze; 116 Stichting. (5297)

5301 **JAN VAN DER POT,**

Scheepmakershaven N°. 3 (Punt.) — ROTTERDAM.

De eenige Kyaniseerinrichting waar ook des winters wordt doorgewerkt.

Het **Kijaniseeren** is het eenige afdoende middel tegen *verrotting* en *zwam*. De bewerking geschiedt geheel reuk- en kleurloos. Desverlangd bijlevering van hout.

Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend,

van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.

BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en vrachten. **KUNSTGRANIET systeem Pétitjean.**

Prospectussen en prijscouranten worden opaanvraag franco toegezonden.

Gelieve op Voornaam en Adres te letten.

DE LINT & C°. Rotterdam.

Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te Londen,

leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,

MARMER-MOZAIEK en

TERRAZZOVLOEREN.

alsmede 5302

— GLASMOZAIEK —

Zestien Bekrooningen.

DE LINT & Cie.

Rotterdam.

PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:

VILLEROY & BOCH,

BOCH FRÈRES

MINTON HOLLINS & Cie.

Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.

Groote voorraden. 5298

W. F. WEIJNTJES,

Singel 514 h/h Koningsplein Amsterdam.

Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.

Agent voor **Minton Hollins & Co.** *Stoke upon Trent,* „ „ **A. Jandyes** te *Crefeld.*

Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 5299

5300 **PUI-SPIEGELGLAS**

HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFF

ROTTERDAM.

PHOTOLITHOGRAPHIE. Plannen, Teekeningen, enz.

Prompte aflevering en billijke conditiën. 5303

De ondergeteekenden bevelen zich bij Heeren Architekten aan tot het reproduceeren hunner

WEGNER & MOTTU.

Rokin 138.

De Portland-Cement-Fabriek van

DYCKERHOFF & SÖHNE

te Amöneburg bij Biebrich a d Rijn 5304

levert haar erkend en uitmuntend fabrikaat, met garantie voor de grootste vasthesd en deugdelijkheid.

Productie-vermogen der fabriek: 500,000 vaten per jaar. Magazijnhouders in de voornaamste steden.

Gouden Staats-Medaille

Düsseldorf, 1880

Medaille Breslau 1869

Diploma A. Eerste prijs voor uitmuntend fabrikaat. Kassel 1870

Medaille van verdienste, Weenen 1873.

Gouden Medaille, Offenbach a/M. 1879

Gouden Medaille Hoogste onderscheiding in den internationalen wedstrijd. Arnhem 1879.

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.

5305 **Fred. Stieltjes & C°., Amsterdam.**

J. KROON Rz. Fabriek van Lattenweefsel voor Plafond- en Wand-bepleistering. **Buiksloot.**

STOOMHOUTZAGERIJ en PAKKISTENFABRIEK

Eervolle vermelding op de Tentoonstelling van Bouwmaterialen te Groningen 1886.

5289 ASPHALTDAKPAPIER, ASPHALTWERKEN.

„CARBOLINEUM."

Monsters, circulaires en attesten op aanvrage franco.

JAN HAMER. — AMSTERDAM.

Kantoor: Marnixstraat 402 bij het Leidscheplein.

GEBOUW PERMANENTE TENTOONSTELLING VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Vertegenwoordigt ROBERT BOYLE & SON, Lim. Londen.

Behaalden de hoogste onderscheidingen op verschillende Internationale Tentoonstellingen, als prijzen van **f 600.**— *Gouden en Zilveren Medailles.*

VENTILATIE EN VERWARMING.

BOYLE'S Luchtpomp ventilators. Patent 1882. BOYLE'S Kappen voor slecht trekkende schoorsteenen. BOYLE'S Schoorsteenkappen tegen valwinden.

Vereischen geen toezicht, — hebben geen beweegbare deelen, — geen terugslag in den koker, — zijn van solide constructie.

BOYLE'S Ventilators en Schoorsteenkappen zijn op verschillende *Rijks- Gemeente-* en *Particuliere gebouwen hier te lande* geplaatst. 5290

— In alle voorname plaatsen zijn modellen te bezichtigen. —

MILDE's Telephonen, WITTE's Liften, CARRÉ's Waterleidingen. KELLEY's geschilderd en gebrand Glas' geschilderde Tegels, enz. enz.

CARBOLINEUM AVENARIUS.

Men verzekere zich bij den aankoop, dat men het sedert 14 jaren met succes aangewende *origineele merk* verkrijgt:

CARBOLINEUM AVENARIUS.

GUST. BRIEGLEB, Amsterdam. 5291

NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY L^TD. LONDON.

Exploitatie der Mijnen van de Val Travers.

FABRIEK TE **AMSTERDAM** Beltweg No. 3.

TRADE MARK.

NATUURL. ASPHALT VAN **VAL DE TRAVERS** ZWITSERLAND.

Gecomprimeerde Asphaltwegen en dito Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen, Winkel en Magazijnvloeren. Gangen Veranda's Brug- en Dakhedekkingen, Beton-Fundeeringen, Stallen, enz., enz,. enz.

Zindelijk Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend

Asphalt speciaal tot wering van vochtige muren.

Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het Kantoor der fabriek, Beltweg **3**, *Amsterdam.* 5292

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE

Haaften aan de Waal.

Machinale Steenfabriek met Ringoven, (5293)

levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur tegen sterk concurreerende prijzen.

The St. Pancras Iron Work Company, London.

FABRIEK

voor Stal-Inrichtingen

5294 EN

Stal-Benoodigdheden.

IJzeren Trappen

van solide constructie tot concurreerende prijzen.

Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE. Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam, 1884.

Agenten voor Nederland en de Koloniën

STAAL & HAALMEIJER,

36 Derde Weteringdwarsstraat,

AMSTERDAM.

alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.

Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

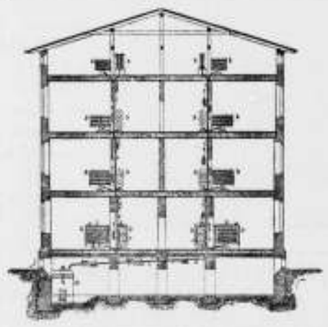

PATENT CENTRALE VERWARMING EN VENTILATIE,

Systeem BECHEM & POST.

TE HAGEN, (WESTPHALEN.) 5295

Zelfreguleerende Stoomverwarming onder lage drukking met ventilatie,

— VRIJ VAN 'SRIJKS BEPALINGEN OP HET STOOMWEZEN. —

Vertegenwoordiger D. S. M. KALKER, Amsterdam.

Telegram-adres **KALKER-IJZERWAREN AMSTERDAM.** Telephoon N°. **2144.**

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

23 MAART 1889.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
55 Queen Victoria Street E. C.: HENRY HEMANS & C°.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD: — Parijsche Tentoonstelling. — De inzending der Nederlandsche architekten op de Parijsche tentoonstelling. — Een nieuwe tak van kunstnijverheid. — Olieverf op kalk- of cementbepleistering. — Boekbeoordeeling. — Verslagen van de vergaderingen der afdeelingen Amsterdam 15 Maart, Utrecht 19 Maart, Arnhem 20 Maart en van de vereeniging „Architectura" te 's Gravenhage 13 Maart 1889. — Prijsvragen — Ingezonden — Binnenlandsche berichten.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden.

PARIJSCHE TENTOONSTELLING

Aan heeren inzenders voor de sectie Bouwkunst der Nederlandsche afdeeling Schoone Kunsten wordt bekend gemaakt, dat ieder exposant op alle tentoonstellingstereinen vrijen toegang heeft. Zij, die van dit recht gebruik wenschen te maken, moeten daarvan twee geheel dezelfde photographische portretten, gewoon klein formaat, inleveren, waarop aan de achterzijde hun naam en woonplaats, hunne kwaliteit als exposant en hunne handteekening staan.

Wil een exposant zich doen vertegenwoordigen, en het recht op vrije entrée aan zijnen representant overdragen, dan is het noodig, dat hij bij de twee portretten van zijnen vertegenwoordiger eene schriftelijke aanvrage voegt, waarin de naam van zijn plaatsvervanger duidelijk wordt vermeld. In dit geval moet achter op de portretten de naam van den vertegenwoordigden exposant tevens vermeld worden. Daar iedere exposeerende firma slechts recht heeft op één vrije toegangskaart, kan de exposant, die zijnen vertegenwoordiger vrijen toegang wil verschaffen, voor zich zelven geen kosteloos entrée verkrijgen.

Het is zeer gewenscht dat de toezending dezer portretten aan het Bureau der Nederlandsche Commissie voor de Parijsche tentoonstelling, Heerengracht 435 te Amsterdam, of aan het Bureau der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam, zoo spoedig mogelijk geschiede.

De Secretaris der sectie Bouwkunst,
C. T. J. LOUIS RIEBER.

DE INZENDING DER NEDERLANDSCHE ARCHITEKTEN OP DE PARIJSCHE TENTOONSTELLING.

Gedurende korten tijd slechts konden de teekeningen voor de sectie Bouwkunst der Nederlandsche afdeeling Schoone Kunsten op de Parijsche tentoonstelling, in het Gebouw der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Amsterdam ter bezichtiging worden gesteld, daar zij over weinige dagen de reis reeds moeten aanvaarden.

Het is echter een verblijdend feit, dat niet alleen de architekten-wereld, maar ook het publiek gedurende dien korten tijd groote belangstelling in de tentoonstelling heeft getoond, getuige de buitengewoon groote opkomst van bezoekers.

Velen hunner hebben wel is waar en te recht de opmerking gemaakt, dat eenige der bekende namen ontbraken, maar desniettegenstaande werd door allen deze verzameling zeer geprezen. Met eenige zekerheid mag trouwens worden aangenomen, dat de sectie Nederlandsche bouwkunst op de Parijsche tentoonstelling een waardig figuur zal maken. Zij zal niet zeer uitgebreid zijn — ook omdat de toegestane plaatsruimte niet groot is, maar zij zal goed zijn.

Ook de voornaamste Nederlandsche dagbladen hebben

in meer of mindere mate, het eene in korte bewoordingen, het andere vrij uitgebreid, met lof over de inzending gesproken. Zonder in het minst iets te kort te willen doen aan de verdiensten van welk ontwerp ook, maar als een bewijs dat de inzendingen zeer de aandacht hebben getrokken, ontleenen wij het volgende ingezonden artikel aan „Het Dagblad voor Nederland" van 19 Maart j.l.

AMSTERDAM, 17 Maart 1889.

Mijnheer de Redacteur!

Vergun mij eene, zij het ook bescheidene, plaats in uw veelgelezen blad ten einde de algemeene aandacht te vestigen op het grootsche *Ontwerp voor een Mausoleum* van den heer H. P. Berlage Nzn., architekt alhier, dat bestemd is om naar de Parijsche tentoonstelling te worden gezonden, en dat nog voor een paar dagen, vergis ik mij niet tot Dinsdag 19 Maart a. s., in de verzameling van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, naast Maison Stroucken, ten toon is gesteld.

Het bijschrift 1), dat in de zaal zelve verkrijgbaar is en dat ik hiernevens ter mededeeling zend, geeft zeer goed de leidende gedachte van het geheel terug, terwijl de kenners, de bouwkundigen in de eerste plaats, de verschillende verdiensten der details zullen weten te waardeeren. Wanneer het echter een leek vergund is zijne bescheiden meening hieraan toe te voegen, dan moet mij de bekentenis van het hart dat dit monumentaal ontwerp èn door stoutheid van gedachte èn door smaakvollen eenvoud van uitvoering den ontwerper alle eer aandoet, en dat onze jeugdige landgenoot Berlage hierdoor getoond heeft geen werkman in de kunst, maar een meester te zijn.

Verre zij het van mij, iets af te dingen op vele andere fraaie ontwerpen, in de zaal tentoongesteld; evenzeer vermoet ik mij niet tot eene kritiek in bijzonderheden af te dalen of leemten te zoeken, waar zooveel schoons onze aandacht afdwingt.

Laat ons, in onzen koude, door de werkelijkheid voortdurend ingenomen tijd, toch eenige oogenblikken van geestdrift genieten, laten wij toch ontgloeien voor het schoone, waar en hoe het zich ook vertoont, laat ons vooral de jongeren in de kunst waardeeren en aanmoedigen, wanneer zij zulke ontwerpen als Het Mausoleum voor onze oogen weten te ontrollen, en daarop wijzende kunnen zeggen: »Hier ben ik!"

De kleur van het geheel is rustig gehouden, en schoon het gebouw een ontzaglijke lengte heeft, toch heerscht er overal eene evenmatigheid, die weldadig aandoet. Trotsch verheft het middengebouw zich in de lucht, iets scherper gekleurd dan de zijgevels, wellicht om daardoor nog meer de groote beteekenis der hoofdschepping te doen uitkomen. Geen jacht op effect, hetzij door buitensporige lijnen, hetzij door schreeuwende kleuren, geen boomen, die het bosch doen vergeten. Het idee van een reusachtigen doodentempel paart zich hier allergelukkigst aan de voorstelling van een majestueus gebouw der herlevende en herboren menschheid.

De mensch, in zijn eenheid een nietige worm,
Maar grootsch in zijn doel en zijn streven,
Veranderd, ontwikkeld, herschapen in vorm,
Zelfverbranding — het doel van ons leven!

De menschheid te zamen — een worstelend heir,
Het geweld overmeestert de rede,
Toch genaakt reeds het licht, toch glinstert alweer
In de verte het beeld van den vrede.

In de verte alleen — heel Europa staat gereed
Om voor 't bloedigste altaar te knielen,
Want de oorlog grijnst, en een wereld van leed,
En een toekomst van dood en vernielen.

Toch hoopvol den blik naar de toekomst gericht!
't Is de Kunst, die een droom nog bewaarde!
Eens wordt toch het Mausoleum gesticht,
Eens klinkt toch het Vrede op aarde!

Amsterdam. Dr. H. C. MULLER.

1) De laatste worsteling was honderd jaar geleden.

Geen der levenden meer, die het zich herinnerde. Voor weinige jaren waren de laatsten gestorven. Geen ooggetuige meer kon verhalen van dien ontzettenden kamp der volkeren; hoe zij, in dichte drommen zonder tal ten strijde waren getrokken; hoe de gedunde rijen telkens werden aangevuld door de achtergeblevenen, tot op het einde de jongsten en de zwakken zelf te velde waren gestuurd; hoe geen gezin zonder rouw, maar ook geen zonder lauwer was gebleven; hoe de strijd onbeslist bleef, tot de verbittering was gestroomd in stroomen bloeds, en de volkeren nederlagen, hijgend, gewond, onmachtig, elkander aanstarende, voor goed den strijd moede.

Honderd jaren was het geleden; de menschelijkheid had haar rechten hernomen; het levend geslacht zich verbazende over zooveel dwaasheid, luisterde naar de beschrijving van dien beeldenstrijd, die nooit zou worden herhaald.

En nu togen van alle zijden de arbeiders aan; de bouwkunstenaars, de schilders, de beeldhouwers, de handwerkslieden; en in één grootsch monument zou het aanbreken van den wereldvrede worden vereeuwigd.

Reeds worden op de heuvelenrij, die de reuzenstad, het middelpunt der groote Europeesche republiek omringt, de steenen aangevoerd. Een mausoleum zal verrijzen, herinnering aan al het grootsche, dat de menschheid in dagen van strijd heeft gevocht, herinnering tevens, als tempel des doods, aan de eeuwigdurende tragedie van den mensch.

Een pyramidale tempel als middelbouw, in zich vereenigende gebouwen uit alle stijlperioden, van de Egyptische tot de renaissance, eindigende in den koepel van de St. Pieterskerk, het grootste godshuis der christenheid; de atlas heeft als bekroning, de plaats van het kruis ingenomen. De torens van Reims, Straatsburg, van Antwerpen en Weenen verheffen zich aan de vier zijden van den middenbouw, als vertegenwoordigers van de edelste uitingen der gothiek in verschillende landen. De galerijen strekken zich in een wijden cirkelboog uit; hier is, evenals in het pantheon der groote mannen van het land, van staatslieden, geleerden, artisten en technici, de renaissance, het symbool der wedergeboorte van het menschelijk geslacht, in zijn opvolgende tijdperken van bloei.

Door een triomfpoort betreedt men dit paleis des doods; in den dood triomfeert de onsterfelijkheid der menschelijke gedachte. Boven den ingang verrijst een beeldengroep, een man en vrouw bij het kruis, symbool van het eeuwige lijden der menschheid; nog hooger een tympanon, met de verbroedering der rassen en volkeren; nog hooger de ster van het menschelijk genie.

Dan treedt men in den grooten Dom; de lijkdienst zal er plaats hebben in een afzonderlijke kapel, getrouw evenbeeld van de St. Chapelle te Parijs. Daarachter verrijst de reusachtige schoorsteen van het Crematorium, zich verheffende tot in de wolken, evenals de geest van het menschelijk geslacht zich verliest in de oneindige ruimte.

Nu stroomen zij van alle zijden zamen, de wereldburgers; plechtig verkonden de klokken het eeuwfeest der eendracht; en in één grooten golvenden juichtoon ruischt het in de lucht:

„Vrede op aarde tot aan het einde der dagen"

EEN NIEUWE TAK VAN KUNSTNIJVERHEID.

Alle voorwerpen wier ontstaan een gevolg is van de behoeften van den mensch, getuigen ook van een zeker kunstgevoel. In overoude tijden openbaarde zich dit gevoel op de meest naieve wijze, even als thans nog bij de volkeren tot welke de zoogenoemde beschaving nog niet is doorgedrongen.

Men kan zich haast geen eerste voorbeeld van eenig voorwerp denken, waarbij de drang tot versiering zich niet heeft geuit. Ook de oudste lederwerken waren dus versierd, en hetgeen nog voor ons bewaard is gebleven van Grieksch en Romeinsch schoeisel, draagt de duidelijke sporen daarvan. In het Museum te Hamburg bevindt zich een compleet zadel, uit vroeger eeuwen, met ingesneden ornament en gepointeerd bewerkt. Dit laat ons wel eene eenvoudige maar toch reeds ontwikkelde techniek zien, die eene ornamentale versiering voortbracht welker contouren in het leder zijn gesneden.

Later ontstond eene andere wijze van versieren, met nog rijkere en meer sprekender decoratieve bewerking, die tot in den laat-Gothischen tijd een uitgebreide toepassing heeft gevonden. Zij bestond daarin, dat de achtergrond van het uitgesneden ornament gepointeerd of gekorreld werd, waardoor het tusschen twee ingesneden lijnen besloten en voorts glad blijvende ornament, zich meer op den voorgrond drong, zich duidelijker vertoonde.

Het spreekt van zelve dat deze bewerking zich meer en meer volmaakte; dit geschiedde door het drijven en modelleeren van verheven ornamentale vormen, waardoor een zeer rijk effect wordt verkregen.

Dergelijke lederwerken kunnen echter nog weelderiger worden versierd door het aanbrengen van kleuren en verguldsel die de geciseleerde figuren nog meer op den voorgrond doen treden.

Het leder heeft een zeer fraaie natuurlijke kleur, en is daardoor een dankbaar materiaal voor den kunstenaar die het bewerkt. Van de warme tonen moet in hoofdzaak partij getrokken worden. Men mag die hoogstens een weinig donkerder maken door eenig bijtsmiddel, dat de kleur in haar effekt iets meer ingetogen maakt. Door dit eenvoudige middel kan een zeer schoon decoratief werkend effekt worden verkregen, wanneer alleen de ondergrond van het ornament donkerder wordt gebijtst, waardoor de eigenlijk versierende vlakken des te beter zullen uitkomen. Bij het gebruik maken van kleuren en goud moet vooral in het oog worden gehouden, dat de fraaie toon van het leder, al is die door een bijtsmiddel wat donkerder geworden, slechts met sprekende en warme kleuren in goede harmonie is te brengen. Een slechte keuze zou schaden aan de fraaie kleuren der grondstof. Men dient er ook op bedacht te zijn, dat het leder na verloop van tijd donkerder wordt door de werking van de lucht. In vele opzichten handelt men dan ook het voorzichtigst, wanneer alleen van goud, en wel met mate, wordt gebruik gemaakt.

De techniek van het uit de hand snijden, drijven en ponsen van leder is in de 17 eeuw om zoo te zeggen verloren gegaan, en later verdrongen door eene machinale bewerking, die voor den meer praktischen mensch meer voordeelen opleverde. Op vlugger en goedkooper wijze werd aan een oneindig aantal gelijk en gelijkvormige voorwerpen het levenslicht geschonken. Maar hoewel er een tijd is geweest, waarin dat fabriekswerk door den mode-mensch veel mooier werd gevonden dan het handwerk, heeft eindelijk — evenals op zooveel ander gebied — het gevoel voor ware kunst eindelijk gezegevierd, en wordt al sinds eenigen tijd het machinaal geperste maar doodgewerkte voorwerp verdrongen door het eigen handwerk van den kunstenaar-werkman, die in zijn arbeid zijn geest neerlegt. Dat handwerk is veel volmaakter dan het machinaal geperste werk; het komt — om volgens den heer Mengelberg te zeggen — de hoogste plastieke kunst nabij. Het onderscheid tusschen handwerk en machinaal werk, is even groot als dat tusschen een schilderij en eene oleografie.

Het machinale wordt niet ingesneden, zoodat het terstond te herkennen is.

Er is intusschen voor ons land een tijdperk aangebroken van herleving van kunstzin op velerlei gebied, waarvan op kleine schaal hier en daar een bewijs werd geleverd door de nationale tentoonstelling van kunstnijverheid in 1888 te 's Gravenhage gehouden. Een dier bewijzen was eene hoogst merkwaardige inzending van lederwerken, vervaardigd door den heer Jozef W. N. Merckelbagh te Utrecht.

Deze kunst-industrieel heeft zich namelijk in voorname werkplaatsen van het buitenland met grooten ijver toegelegd op de artistieke versiering van leder. Zijne inzending op de Haagsche tentoonstelling, en andere werken die ons onder de oogen zijn gekomen, zijn evenzoo vele bewijzen voor zijn goeden smaak en zijne kunstvaardigheid, en het is daarom dat hierop de aandacht wordt gevestigd van allen die er belang bij hebben, of eene nieuwe industrie, met moed en vertrouwen hier te lande begonnen, willen steunen. Belanghebbend moeten velen zijn, want het werk van den heer Merckelbagh kan uitmuntende diensten bewijzen voor een reeks van doeleinden, als voor rijk bindwerk, o.a. albums voor feestgaven en eeregeschenken — in plaats van de thans nog steeds in de mode zijnde, maar hoogst oneigenaardige bindwerken met pluche, die echter gelukkig hun einde naderen in de dertig cents bazars, — voor portefeuilles van allerlei aard en ook boekbanden met familie wapens, en niet het minst voor artistieke bekleedingen van meubels.

De heer Merckelbagh maakt gebruik van goede kwaliteit Engelsch leder. Het is echter onmogelijk om in zwaar leder te persen; het leder waaruit kleine luxeartikelen, als albums, portefeuilles, enz. worden vervaardigd, moet dan ook vrij dun en goed schapenleder zijn.

Op de tentoonstelling te 's Gravenhage waren zeer fraai en los bewerkte stoel-bekleedingen te zien, een in eikenhouten lijst gevat vuurscherm waarop figuren, die met een bepaald meesterschap zijn geciseleerd, en waarvan het effekt wordt verhoogd door lichte en met zeer veel smaak gekozen kleuren. De wapens die op het lederwerk voorkomen waren zeer verdienstelijk uitgevoerd, en heraldisch juist.

Wel had alles een sterk Duitsch karakter, maar dit zal niet vreemd worden gevonden wanneer men weet, dat de heer Merckelbagh, hoewel Nederlander zijnde, zich zijne kunst heeft eigen moeten maken in Duitschland. Hij gaf op de tentoonstelling uitgevoerde ontwerpen van hem zelve; maar niets belet hem die van anderen op even kunstvolle wijze op het leder over te brengen. Ook hij die eigen smaak wil gevolgd zien, kan dus geholpen worden.

De hoofdzaak van dit artikeltje was, te wijzen op de nieuwe tak van nijverheid, waarvan de vruchten ook door vele architekten in toepassing kunnen worden gebracht. De wijze van bewerking van het materiaal wordt daarbij stilzwijgend voorbij gegaan, omdat eene beschrijving daarvan niet zoo zeer in dit blad te huis behoort. Alleen zij opgemerkt, dat die bewerking betrekkelijk gemakkelijk is, wat het mechanische ervan betreft, maar dat daarbij veel smaak en groote nauwgezetheid en kunstvaardigheid vereischt worden.

In het Museum van kunstnijverheid te Haarlem kan men eene verzameling van 5 stukken leder in oogenschouw nemen, die hetzelfde motief doen zien in de verschillende bewerkingen, welke het materiaal achtereenvolgens bij den handenarbeid moet ondergaan, eenige geheel afgewerkte stukken, oude boekbanden met lederversieringen, en een twintigtal door den heer Merckelbagh fraai bewerkte voorwerpen. Den belangstellende zij een bezoek aan die verzameling aanbevolen. L.

OLIEVERF OP KALK OF CEMENT-BEPLEISTERING.

Het is bekend dat alleen zeer oude kalk of cement-bepleisteringen ongestraft met olieverf kunnen worden overdekt.

Overbodig is het niet om in herinnering te brengen dat de oorzaak van het bederf van dergelijk verfwerk niet ligt in de vochtigheid der bepleistering, maar in de aanwezigheid van bijtende kalk in de kalkbepleistering en van bijtende kalk, potasch en soda, wanneer men in plaats van kalk, portland-cement mortel bezigde. Deze bijtende stoffen tasten de olieverf aan en vernietigen haar door de vorming van eene zeepachtige verbinding.

Overdekking der gepleisterde oppervlakte met harpuis, asphalt en vuurlak houdt de schadelijke werking dier bijtende stoffen voor een korten tijd tegen, maar neemt de oorzaak van het kwaad niet weg.

Afwassching van cementpleisterwerk met verdunde zuren brengt in plaats van de bijtende stoffen, oplosbare zouten daarin, en heeft een nadeeligen invloed op het werk zelve.

Waterglasoplossing vernietigt de werking van de bijtende kalk, maar vermeerdert de aanwezige bijtende potasch en soda, en leidt dus niet tot het doel.

Kalkolith, een in den laatsten tijd aangeprezen geheimmiddel, bestaat in hoofdzaak waarschijnlijk uit bloedeiwit en vormt met de vrije kalk eene onoplosbare verbinding die de poriën van het pleisterwerk min of meer verstopt. De vuil-bruinroode kleur van het artikel verhindert zijne algemeene toepassing, terwijl het nog bewezen moet worden of het de schadelijke werking van potasch en soda op den duur tegenhoudt.

Het eenige middel om zoowel bijtende kalk als potasch en soda dadelijk onschadelijk te maken, en de poreusheid der oppervlakte tegelijk te verminderen, bestaat in het gebruik van oplossingen van kiezelfluoorverbindingen van magnesium, aluminium of zink. Deze oplossingen zijn volkomen kleurloos, zonder schadelijke inwerking op huid of kleederen, daarenboven niet vergiftig en vormen in de buitenste lagen van kalk of cementpleisterwerk geheel onoplosbare of zeer moeilijk oplosbare verbindingen met de voorhanden vrije kalk, potasch en soda.

Wanneer eene kalkbepleistering met eene oplossing van kiezelfluooraluminium wordt bestreken, dan ontstaat er onoplosbaar kiezelzuur, onoplosbaar fluoorcalcium en onoplosbare aluinaarde. Niet alleen wordt derhalve de vrije kalk geneutraliseerd, maar door het volumen der neergeslagen verbindingen worden de poriën opgevuld en het vochtopzuigend vermogen der oppervlakte verminderd.

Bestrijkt men eene cementbepleistering met eene oplossing van kiezelfluoormagnesium, dan ontstaat er vrij kiezelzuur, fluoorcalcium en magnesia, welke onoplosbaar zijn, benevens fluoorkalium of fluoornatrium, welke uiterst moeilijk oplosbaar zijn.

Door het gebruik van deze stoffen derhalve wordt op afdoende wijze het doel bereikt, namelijk het verwijderen van de bijtende stoffen in de bepleistering en de vermindering van de poreusheid der pleisteroppervlakte.

De genoemde stoffen op kalkzandsteen aangebracht veranderen de koolzure kalk op de oppervlakte in fluoorcalcium dat aan de inwerking van zelfs zeer sterke zuren weerstand biedt en derhalve de binnenste lagen tegen verweering beschermt. Ook daar wordt de poreusheid verminderd en de werking van vocht en vorst tegengegaan. De natuurlijke kleur van den steen wordt door de kleurlooze oplossingen der kiezelfluoorverbindingen niet veranderd.

Wie van deze stoffen meer weten wil en er proef mede wil nemen wende zich tot den ondergeteekende.

Amersfoort, Maart 1889. PAUL A. HUËT.

BOEKBEOORDEELING.

De heer Paul Deffès, advocaat te Toulouse, gaf in een zeer helder gestelde monografie „de la Responsabilité des Patrons dans les accidents dont leurs ouvriers sont victimes" (zooeven te Parijs verschenen) een tegengift tegen de nieuwste leer op dat gebied, volgens welke aan de overeenkomst van huur en verhuur *stilzwijgend* de conditie zou zijn verbonden, ten laste van den patroon, om den werkman voor alle ongevallen te vrijwaren, behalve alleen voor het geval de patroon het bewijs kan leveren, dat de werkman willens en wetens zich zelf het ongeluk heeft veroorzaakt. Deze leer wordt o.a. gehuldigd in een brochure van Sainctelette, en in het ontwerp van wet van 28 Nov. 1887 aan de fransche Chambre des députés ingediend.

De schrijver Deffès toont aan dat het standpunt, dat tot heden door de fransche wet (die ook de onze is op dit stuk) is ingenomen, zooals die wet door de Jurisprudentie wordt toegepast, niet mag verlaten worden; dat immers eerst dan de patroon tot schadevergoeding verplicht moet zijn, wanneer bewezen is dat hem in eenig opzicht *schuld* te wijten is, dat men volkomen billijkheid in acht neemt wanneer men met het aannemen van schuld, tegenover den patroon (met het oog op de ondergeschiktheid en gebrek aan kennis van den werkman), zeer streng is; en overeenkomstig het wetsstelsel de patroon evenzeer aansprakelijk moet zijn voor ongeval tengevolge van schuld van een zijner ondergeschikten of gebrek aan een machine; doch dat geen termen bestaan de heerschende beginselen van recht omver te werpen, en een geheel vicieus stelsel aan te nemen, waardoor op filantropische gronden, geheel buiten het *recht* gelegen, een door niets gewettigde last op den patroon zou worden gelegd.

„La protection due à l'ouvrier a une limite, qu'on ne saurait franchir, sans porter atteinte à sa dignité propre et aux droits les plus respectables du patron."

De heer Deffès bespreekt nog de verzekering tegen ongevallen, en het in Oostenrijk, Duitschland, Engeland en Zwitserland op dit stuk heerschende recht.

Aan allen die in dit onderwerp belang stellen, is de lezing van dit beknopt boekje ten zeerste aan te bevelen.

ALESTES.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

AFDEELING AMSTERDAM, 15 Maart. Na lezing en goedkeuring der notulen werden door den Voorzitter, den heer Jacob F. Klinkhamer eenige mededeelingen gedaan over ingekomen stukken.

Hierna werd door de heeren J. Mendes da Costa en L. Zijl een kunstbeschouwing gegeven van photographiën van beeldhouwwerken, toegepast op architectuur, uit Chartres, Reims, Persepolis enz. De uitgebreide en zeer fraaie verzameling werd met aandacht door de vrij talrijk aanwezige leden bezichtigd.

De Voorzitter sprak dan ook na de kunstbeschouwing, ongetwijfeld in den geest der aanwezigen, een hartelijk woord van dank tot de heeren Mendes da Costa en Zijl, voor het genot, velen dezen avond verschaft.

AFDEELING UTRECHT. 19 Maart 1889. Ingevolge het reglement is deze vergadering aangewezen tot behandeling van eenige huishoudelijke aangelegenheden, vooreerst tot benoeming van afgevaardigden naar de algemeene vergaderingen. Hiermede in verband, werd door den heer Jelsma het voorstel gedaan, om — vooral met het oog op bezuiniging — in plaats van 2 leden slechts 1 lid af te vaardigen. Een uitvoerige discussie was hiervan het gevolg, doch ten slotte werd dit voorstel verworpen, zoodat tot afgevaardigden zijn benoemd de heeren Nijland en van Lunteren.

Daarna werd een »kort verslag der Afdeeling over 1888" behandeld en goedgekeurd, hetwelk aan het bestuur der Maatschappij zal opgezonden worden.

Op voorstel van het bestuur is voorts besloten, om op nader vast te stellen dag in den a. s. zomer een gemeenschappelijken tocht te maken naar Dordrecht; hiertoe was een programma met begrooting van kosten ter tafel gebracht. Te bekwamer tijd zal een lijst tot deelneming aan alle leden der Afdeeling worden toegezonden.

Door den heer Nijland was voor de kunstbeschouwing aangeboden: Architectur der Gegenwart, van Hugo Licht.

VEREENIGING „ARCHITECTURA" TE 'S GRAVENHAGE, 13 Maart. Nadat deze vergadering door den Vice-voorzitter was geopend, werden de notulen der voorgaande bijeenkomst goedgekeurd en daarna eenige mededeelingen gedaan van huishoudelijken aard. Als gewoon lid werd aangenomen de heer F. A. Bodde. Daarna werd overgegaan tot behandeling van eenige vraagpunten, waarvan sommige reeds in de vorige vergadering ter sprake waren gekomen, o. a. over lattenweefsel voor plafond- en wandbepleistering. Door den heer Joh. Kuijk was een monster ter bezichtiging gesteld. Na eenige discussie was men het eens, dat het lattenweefsel zeer goed toepassing verdient, doch niet *boven* het gebruik van riet is te stellen, uitgezonderd indien men bepaald iets goedkooper wil werken, als wanneer dit bij belangrijke hoeveelheden van invloed wordt. Veeleer is het echter te verwachten dat plaatselijke gesteldheid op het gebruik van invloed is, dat, waar riet gemakkelijk te verkrijgen is ook dàt den voorrang wellicht bedoudt, en waar dit *niet* zoo voorhanden is, veeleer het lattenweefsel toepassing zal vinden. Voor staande wanden is het zeker altijd aanbevelenswaardig.

Thans volgde de bespreking van: »*Wat is kunst, wat zijn de grenzen der bouwkunst?* of: *kan* in *alle* bouwwerken, *onverschillig tot welke doeleinden bestemd, van kunst sprake zijn? zoo niet, in welke?*"

Aan deze voorzeker niet gering te schatten vraag viel, zooals te verwachten was, eene langdurige en geanimeerde discusie ten deel, welke moeilijk in zijn geheel is weer te geven, bij de beknoptheid, waaraan men bij een verslag als dit gehouden is. Het zij dus genoeg te vermelden dat men van *kunst* deze definitie gaf: Kunst is de samenwerking van *genie, smaak* en *wetenschap;* bij de kunst-uitingen levert genie de eerste gedachte, de smaak zorgt voor de harmonische rangschikking en de wetenschap oefent daarbij contrôle uit over de te bezigen stof.

Men heeft kunstvaardigheid wèl van kunst, in de verheven beteekenis van het woord, te onderscheiden; zij dient alléén om de gewrochten onzer verbeelding zoo nauwkeurig mogelijk aanschouwelijk te maken. Wat het tweede gedeelte van de vraag betreft, daaromtrent was men het ten laatste eens dat, bij eene goede en degelijke opvatting, er *geene* grenzen bestaan.

Voorts werd de vraag behandeld: »*Is handteekenen voor de opleiding van een architekt noodzakelijk of afkeuringswaard?* Deze vraag, zooals zij daar is, verraadt reeds eene zekere ironie, want *wie* (zoo vroeg men terug) zou aan de noodzakelijkheid twijfelen? en — *wie* zou durven afkeuren? —

Het mag dan ook worden aangenomen dat de vraagsteller alleen zoodoende heeft willen aantoonen, dat nog zooveel aan die opleiding ontbreekt: door die vraag is dan ook gewezen op iets dat voorzeker algemeene aandacht verdient.

Daarna werd besproken: *Zou het niet gewenscht zijn, bij het weder uitschrijven van prijsvragen, de ontwerpers geheel vrij te laten in hunne wijze van behandeling der teekeningen?*

Omtrent dit punt liepen de gevoelens nog al uit een, vooral omdat eenigen onderscheid wenschten te maken tusschen die prijsvragen, welke meer bepaald voor studie dienen, en die, welke het stichten van een of ander monument of bouwwerk ten doel hebben, waarbij meer *gelijke* eischen wenschelijk zouden zijn.

Ten slotte was men het eens dat in 't algemeen omtrent wijze van teekenen bij prijsvragen wel voorschriften kunnen worden gegeven voor het *technische* gedeelte, doch voor alles, wat het *artistieke* gedeelte van een ontwerp aangaat, algeheele vrijheid in behandeling moet worden toegelaten.

Voor dezen avond was door de heer Joh. Mutters als kunstbeschouwing afgestaan het plaatwerk: *Kölner Neubauten* en door den heer J. W. Haring een gedeelte van »*Matériaux et Documents*" van Raguenet.

Ook was ter vergadering aanwezig de 1e aflevering van *l'Exposition de Paris en* 1889, welke reeds veel van die groote tentoonstelling te zien geeft.

Alles werd met veel belangstelling bezichtigd en aan de kunstgevers dank gebracht voor hunne medewerking.

PRIJSVRAGEN.

De ontwerpen *Orphée, Se fera-t-il, Cleo, Carmen* en *Euterpe*, ingezonden als antwoord op de prijsvraag voor een schouwburg te Verviers, ontvangen volgens de uitspraak der jury van beoordeeling, elk een premie van 600 frs., en worden toegelaten tot het tweede gedeelte van de prijsvraag.

De inzenders van deze ontwerpen zijn uitgenoodigd in aanmerking te nemen, dat de totale kosten van den bouw de som van 450.000 frs. niet te boven mag gaan, en dat van dit bedrag 75.000 frs bestemd moeten worden voor machinerien, decoratien, verwarming en verlichting.

De ontwerpen voor den tweeden wedstrijd moeten vóór 1ª Augustus a. s. worden ingeleverd.

INGEZONDEN.

Gaarne zou ik verder het stilzwijgen hebben bewaard, indien de opmerkingen van den heer Cuypers het juiste licht deden zien en niet tot scheeve voorstellingen aanleiding gaven.

Toen ik de kerk voor het eerst bezocht om opnemingen te doen, vond ik haar buiten gebruik. De reden daarvan was dat het bij regen schier over de geheele ruimte van de kerk lekte, en op sommige plaatsen zoo belangrijk dat men even goed buiten de kerk kon zijn.

Hier en daar kon men de buitenlucht door de reeten zien. Nu waren de pannen over een deel van de kap afgewaaid of wegens het zich begeven van de panlatten door de rotte plaatsen in de kapdeelen of van de rotte panlatten zelve afgevallen. Op mijn vraag waarom de pannen niet werden hersteld, bekwam ik ten antwoord dat niemand op het eiland zich op het dak wilde wagen.

Van daar dan ook dat de kerk te den Oever, ongeveer een half uur gaans van Oosterland gelegen, tot het houden van de Godsdienstoefeningen werd gebruikt en de predikant en de te Oosterland wonende gemeenteleden zich den loop daarheen moesten getroosten. Dat de macht van den predikant zoo groot was als de heer Cuypers dit voorstelt, betwijfel ik wel; hij was in elk geval aan kerkvoogden onderworpen en had dus zeker meer te verzoeken dan te beschikken. De man leeft niet meer en zal zich dus dit wel laten gezeggen.

Het behouden van het oude gebouw was, bij den tegenzin der gemeenteleden daarteg en de wetenschap, dat een herstelling meer moest kosten dan een nieuwe, voor mij alleén een onbegonnen zaak. De meeste welsprekendheid zou daarin te kort zijn geschoten. Dit erkende de heer Cuypers trouwens ook door te verklaren dat het uitzicht op het subsidie het meeste gewicht op de schaal legde, terwijl mijne verzekering dat de oude kerk degelijk was te herstellen, dat het inwendige naar den nieuwen bouw was in te richten en de oude kerk alzoo aan de billijke eischen zou beantwoorden, tot de overhaling van het kerkbestuur zeker niet nadeelig is geweest. Of dit nu niet onder medewerking moet worden begrepen laat ik daar; maar zeker is het dat de invloed van den voormaligen Burgemeester, de heer P. Maats, niet buiten rekening moet worden gelaten.

Het inzenden van het ontwerp tot restauratie tot een bedrag van ongeveer de helft meer dan dat van den nieuwen bouw is m. i. een uiterst zwak bewijs van niet medewerking. Alleen de opoffering van het ontwerp van den nieuwen bouw, waaraan een dadelijke betaling van het ontwerp bij goedkeuring der besteding was verbonden, en het opmaken van een ontwerp tot restauratie, is een overvloedig bewijs van medewerking. Eerder zou men geneigd wezen niet medewerking te stellen onder de tegenwerking die kerkvoogden ondervonden om hunne wenschen bevredigd te zien.

De opdracht tot beperking om binnen de beschikbare gelden te blijven, is zeker van latere dagteekening dan die tot het dienen van advies, anders ware de voorstelling om decoratieve beschildering op de muren, balken en plafonds toe te passen daarmede niet in overeenstemming.

Van de opdracht tot die beperking bleef ik onbewust, even als mijn voorstel om gaarne te willen komen ten einde mondeling het ontwerp te bespreken onbeantwoord bleef; en zoo had het officieele gehaspel wel wat weg van een spelen zooals de kat wel eens met een muis doet.

Dat de minister verbaasd was over mijn begrooting, kan zijn oorsprong wel gevonden hebben in de onjuiste mededeeling dat de restauratie voor minder was te bewerken dan de verbouw, terwijl de verbazing dat de vurenhouten banken voor den nieuwen bouw op ƒ 460.— en de eikenhouten banken in de herstelde kerk op ƒ 920.— waren geraamd, zeker meer is toe te schrijven aan het feit, dat ZExc. daarop opmerkzaam werd gemaakt en voorgesteld daarvoor vurenhouten banken te bepalen. Of het Rijk nu daarvoor een breeden rug behoeft gaat mijn verstand te boven.

Begrijpelijk is het dat de heer Cuypers de restauratie gemakkelijker doen kon dan ik; ik die eenerzijds de heer Cuypers en anderzijds aan de mij gegeven opdracht had te voldoen, terwijl de heer Cuypers meer zich zelve en het kerkbestuur had te bevredigen.

De ten slotte gemaakte opmerking moet men zóó lezen, dat ik gemeend had dat de kosten van ontwerp van den verbouw ook onder de bouwkosten van de restauratie behooren te worden gerekend, ten einde de totale kosten te kennen en daarnaar het subsidie te bepalen. De heer Cuypers adviseerde dat die kosten niet door subsidie behoorden te worden vereveud. Bij de wetenschap dat er maar ƒ 3000.— was te begeven, maakte dit dan ook al heel weinig tot de zaak uit, dat spreekt van zelve; want of de kosten nu 12 of 15 mille beliepen, het subsidie veranderde niet.

Overigens is het nu te gaan dat de heer Cuypers niet over eenig Rijkssubsidie heeft te beschikken en behoeft men geen rechtsgeleerde te wezen om te begrijpen dat diegene voor de betaling van werk aansprakelijk is, die het werk heeft opgedragen.

T. C. VAN DER STERR.

Ofschoon het ingezonden stuk geen nieuwe gezichtspunten opent, heeft de Redactie gemeend het te moeten plaatsen en daarmede de discussie over dit onderwerp te sluiten.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

AFDEELING ARNHEM, 20 Maart 1889. Nadat de vergadering geopend en de notulen gelezen waren, werd het rapport betreffende de beantwoording der vragen door het bestuur der Maatschappij gesteld, aan de vergadering voorgedragen, en behoudens eene kleine wijziging ter opzending aan het hoofdbestuur. Vervolgens bracht de Secretaris verslag uit omtrent den toestand en de werkzaamheden der Afdeeling over 1888-89, welk verslag eveneens ter opzending werd goedgekeurd.

Eene kunstbeschouwing, aangeboden door den heer A. Mos Jr., gaf alsnu veel te genieten. Een groot aantal fotografiën, als 't ware uit alle werelddeelen, werd den leden voorgelegd, en de heer Mos, de vergadering met zijne tegenwoordigheid vereerende, gaf daarbij vele ophelderingen en opmerkingen, die het genot der bezichtiging nog in 't bijzonder verhoogden, aangezien hij op zijne vele en verre reizen, tal van monumenten en kunstschatten herhaaldelijk bewonderde, en de fotografiën op de desbetreffende plaatsen zelven, aankocht.

Vooral Italië bezocht hij vele malen en het waren dan ook de fotografiën uit dat land die bijzonder door hunne volledigheid, grootte en schoonheid, in de collectie uitmunten. De monumenten van Rome, Florence, Venetië, Ravenna, Milaan, het Karthuizer klooster bij Pavia, de overblijfselen van de Grieksche nederzettingen op Sicilië, als de tempels van Silenus, Sagesta, enz. enz. waren vertegenwoordigd. De beeldhouwwerken van gebouwen en uit museums, maar vooral de monumentale schilderkunst van Rafael, Michel-Angelo, en anderen uit het Vaticaan en andere Paleizen, kon men hier bewonderen.

Uit Spanje en Portugal waren aanwezig: gezichten van het uit- en inwendige van het Alhambra, fotografiën naar schilderijen uit het museum van Madrid, onder anderen verschillende van Velasques, — verder Gibraltar, Oporto met de brug gebouwd door G. Eiffel, — Belem met toren en klooster, terwijl Afrika was vertegenwoordigd door gezichten op en van gebouwen uit Algiers, Oran, Tanger, Riskra, Marokko, enz.

Van uit deze warme streken werden wij, na eenige fotografiën uit Midden-Europa bezichtigd te hebben, verplaatst naar Zweden, Noorwegen, Lapland en Denemarken.

Met luid applaus stemde de vergadering daarop in met de hartelijke dankzegging door den Voorzitter, de heer Mos toegebracht, die voorts zoo welwillend was ons uitzicht te geven op eene tweede kunstbeschouwing, 't geen natuurlijk ten zeerste werd geapprecieerd.

Eenigszins prozaïesch, maar toch geheel en al gewettigd met het oog op het onderschrift der redactie betreffende de prijsvraag uitgeschreven door het bestuur der vereeniging »de Kerkelijke kas" te Rotterdam, en opgenomen in het Bouwkundig Weekblad N°. 7 van 16 Februari l.l., werd alsnu eene motie voorgesteld en daarna door de vergadering besproken en vastgesteld als volgt: »De Afdeeling Arnhem drukt hare verwondering uit over het feit, dat bij de uitgeschreven prijsvraag vanwege het bestuur der vereeniging »de Kerkelijke kas" te Rotterdam, het lidmaatschap der jury is aangenomen door drie architecten van naam, waaronder een lid van het Hoofdbestuur der Maatschappij, in aanmerking genomen de scherpe waarschuwing, betreffende die prijsvraag, geplaatst in het Bouwkundig Weekblad van 16 Februari l.l."

Daarna werd de vergadering gesloten.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Tot inspecteur aan de stedelijke gasfabriek te Leiden is benoemd: de heer C. O. Heuvelink, van Arnhem.

Op den 17 dezer ontsliep te Amsterdam, na een korststondige ziekte, de heer Dr. Josephus Albertus Alberdingk Thijm, hoogleeraar aan de Akademie van Beeldende Kunsten, Ridder der St. Gregorius- en der Leopoldsorden.

Geboren te Amsterdam op den 13den Augustus 1820 uit een oud Amsterdamsch geslacht, werd hij oorspronkelijk voor den handel opgeleid; zijne hoogere wetenschappelijke en artistieke vorming heeft hij echter hoofdzakelijk aan zich zelf te danken gehad. Zijn kennis was zeer veelzijdig, zooals zijne vele geschriften als kunstcriticus, kenbaar aan den fijnen geest die er uit sprak, kunnen getuigen.

In 1876 werd hij door de Regeering benoemd tot Hoogleeraar in de Aesthestiek en de Kunstgeschiedenis aan de Rijks Akademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam, welke betrekking hij tot in de laatste dagen voor zijn afsterven met de meeste toewijding waarnam.

De heer Alberdingk Thijm en zijne fraai geschreven bespiegelingen over onderwerpen van kunst, zullen door velen met leedwezen worden gemist.

Door het Kon. Ned. Handelsmuseum te Amsterdam is in het Paleis voor Volksvlijt — sinds j.l. Zondag — eene meubeltentoonstelling geopend.

De heer Dr. G. Galland, thans docent aan de Technische Hoogeschool te Berlijn, zal binnen korten tijd een werk uitgeven over de geschiedenis der Bouwkunst en aanverwante vakken, in Nederland.

Het zeer uitgebreide werk zal verschijnen bij de uitgevers H. Keller, te Frankfurt a/M.

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,

voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.

5315 FRED. STIELTJES & Co., Keizersgracht 745, Amsterdam.

W. F. WEIJNTJES,
Singel 514 h/h Koningsplein Amsterdam.
Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.
Agent voor Minton Hollins & Co. *Stoke upon Trent.*
" " A. Jándges te *Crefeld.*
Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 5316

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH,
BOCH FRÈRES
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzerstoen en Cementtegels.
Groote voorraden. 5317

AANBESTEDING. 5320

Op Woensdag 3 April 1889, des middags te 3 uur, zal in het Koffiehuis *de Roode Leeuw*, op den Vijgendam, door de Firma A. W. GROOTE & ZOON, te Amsterdam, worden AANBESTEED:

Het Herstellen en Vernieuwen van het door brand beschadigde Perceel, Kalverstraat No 43, met de leverantie van alle Materialen en Arbeidsloonen.

Het Bestek is ad ƒ 0.50 per ex. te verkrijgen ter Stoomdrukkerij van ROELOFFZEN EN HUBNER, N. Z. Voorburgwal, te Amsterdam.
Inlichtingen geeft de Ingenieur-Architect A. L. VAN GENDT.

DE LINT & Co. Rotterdam.
Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te Londen,
leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,
MARMER-MOZAIEK en
TERRAZZOVLOEREN,
alsmede 5318
— GLASMOZAIEK —
Zestien Bekrooningen.

DE KOSTER, *AMSTERDAM.*
FABRIEK VAN
VERWARMINGS-TOESTELLEN.
Systeem laagdruk waterverwarming.
„ middelbarendruk „
„ hoogdruk „
„ laagdruk stoom „ *buiten contrôle van het rijk.*
„ luchtverwarming door stoom, water en calorifère.
VENTILATIE KAN OP IEDER SYSTEEM WORDEN TOEGEPAST.
Toestellen in aanleg: Klinisch Ziekenhuis, *Amsterdam.*
Stads Apotheek en geneeskundige armenverzorging.
Villa Soeca Brentie, *Heemstede.* 5319
Kantoorlokalen en Bloembollen drogerij, *Overveen.*
OP AL DEZE TOESTELLEN WORDT HET VENTILATIE SYSTEEM TOEGEPAST.

MAANDBLAD VOOR MUZIEK.
Redact: Mr. H. VIOTTA.
Uitg. DE ERVEN H. VAN MUNSTER & Zn., Amst.
p. j. f. 5.— Fr. p. p. „ 5.40
In het Maart-Nummer komt o.a. voor:
STEMMEN UIT HET VERLEDEN
OVER
BEETHOVEN'S „HELDENSYMPHONIE"
door Mr. H. VIOTTA,
Inteekeningen worden door alle solide boekverkoopers aangenomen.

PORTEFEUILLE BANDEN voor
het Bouwkundig Tijdschrift en Weekblad
à f 1.75 per stuk, voor elken verlangden jaargang.

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.
Fred. Stieltjes & C°., Amsterdam.
5306

G. J. Vincent & C°.
Kunstsmeden,
SCHIEDAM.
ZILVEREN MEDAILLE, Wereld Tentoonstelling Amsterdam 1883.
GOUDEN MEDAILLE, Antwerpen 1885
Specialiteit in gesmeed IJzeren Hekken,
Fijne smeedwerken, Dakversieringen,
Deurvullingen, Ornamenten enz.
Steeds voorhanden GESMEED IJZEREN PAARDEN RUIVEN. 5307

MUSGRAVE & C°., Limited

te BELFAST
FABRIEK VAN
Engelsche Paarden- en Vee-Stalinrichtingen.
IJzeren Tribunes voor Wedrennen,
Tuigkamer-Benoodigdheden,
DOGKENNELS,
Hooischuren, enz.
Gouden en Zilveren Med. Internat. Tentoonstelling Amsterdam.
Deze inrichtingen waarvan reeds **vele** in *Nederland* geplaatst zijn, munten uit door *soliditeit* en *zeer nette bewerking*.
EENIG AGENT
D. S. M. KALKER
KONINKLIJKE MAGAZIJNEN
VAN 5308
BOUWARTIKELEN en GEREEDSCHAPPEN,
AMSTERDAM, St. Anth. Breestraat, C 21.
Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.
Telephoon N°. 2144.
Modellen te bezichtigen in het **Tentoonstellingsgebouw** van de **Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst,** *Marnixstraat* en St. Anthonie Breestraat C 21.

6003 PUI-SPIEGELGLAS
HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFF
ROTTERDAM.

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE
Haaften aan de Waal.
Machinale Steenfabriek met Ringoven, (5310)
levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur tegen sterk concurreerende prijzen.

Parquets-en-chêne sur bitume hydrofuge
N. GOURGUECHON. — PARIS.

Verkrijgbaar in de maten van **30—50** cM. lengte,
6—11 cM. breedte, **35** cM. dikte.
Behalve **lagere prijs,** bieden deze parketvloeren, boven de andere soorten, de volgende voordeelen aan: **Ondoordringbaarheid voor vocht. Weering van geluiden** (kraken) en **ongedierte. Grootere duurzaamheid,** omdat het hout uit één stuk bestaande, verder kan afgesleten worden. 5311
Representant voor Nederland, **EMIL MOHR, 19 Prins Hendrikkade, Amsterdam.**

5312 **JAN VAN DER POT,**
Scheepmakershaven N°. 3 (Punt.) — ROTTERDAM.
De eenige Kyaniseerinrichting waar ook des winters wordt doorgewerkt.
Het **Kijaniseeren** is het eenige afdoende middel tegen *verrotting* en *zwam*. De bewerking geschiedt geheel reuk- en kleurloos. Desverlangd bijlevering van hout.
Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend,
van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.
BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en voorwaarden. **KUNSTGRANIET systeem Petitjean.**
Prospectussen en prijscouranten worden opaanvraag franco toegezonden.
Gelieve op Voornaam en Adres te letten

NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY L^TD. LONDON.
Exploitatie der Mijnen van de Val Travers.
FABRIEK TE AMSTERDAM
Beltweg No. 3.
TRADE MARK.

NATUURL. ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.
Gecomprimeerde Asphaltwegen en dito Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen, Winkel en Magazijnvloeren. Gangen Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton-Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.
Zindelijk Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend
Asphalt speciaal tot woring van vochtige muren.
Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het kantoor der fabriek, Beltweg **3**, *Amsterdam*. 5313

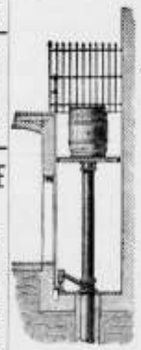
JAN HAMER. — AMSTERDAM.
Kantoor: Marnixstraat 402, bij het **Leidscheplein.**
GEBOUW PERMANENTE TENTOONSTELLING VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. 5314
Vertegenwoordigt F. WITTE, Berlijn.
OUDSTE FABRIEK VOOR HYDRAULISCHE en HANDLIFTEN.
Alleen in Duitschland meer dan **1000** *Liften geplaatst.*
LIFTEN voor Stoom, Hand- en Waterkracht.
voor Personen, Goederen, Spijzen, enz. enz.
Adressen van hier te lande geplaatste *Personen-* en anderen *Liften* worden op aanvrage verstrekt. *Modellen* voorhanden.
KELLEY & C°., Londen.
Geschilderd en gebrand Glas, geschilderde Tegels enz. enz.
—— *Monsters voorhanden* ——
BOYLE's Ventilator's MILDE's Telephonen.
CARRÉ's Waterleidingen voor gebouwen enz. enz.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

30 MAART 1889.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C: - HENRY HEMANS & C°.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD: Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — De hoogekapel in de St. Janskerk te 's Hertogenbosch. — Uit de praktijk. — Bescherming van beeldhouwwerken. — Verslagen van de vergaderingen der afdeeling Haarlem en omstreken 14 Maart 1889. — Binnen- en buitenlandsche berichten. — Mededeelingen uit de rechtzaal. — Benoemingen, vacante betrekkingen, enz. — Vraagbaak. — Afloop van aanbestedingen.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden en Plaat betreffende de Hoogekapel in de St. Janskerk te 's-Hertogenbosch.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst heeft het volgende adres ingediend.

Aan
Zijne Excellentie den Minister
van Binnenlandsche Zaken
te 's Gravenhage.

Met 3 Bijlagen.

Geeft eerbiedig te kennen: het Bestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, dat het, ook namens de talrijke beoefenaren der Bouwkunst en der aanverwante kunstvakken, Uwe Excellentie dringend verzoekt het, laatstelijk bij Koninklijke boodschap n°. 1 van 7 October 1887, aan de Tweede Kamer der Staten Generaal ter overweging aangeboden — en ook in de zitting van 1887—1888 onafgedaan gebleven ontwerp van wet *tot regeling van het auteursrecht op werken van beeldende kunst*, geheel gelijkluidend met dat, gedrukt onder n°. 5 der tweede zitting 1884—1885, thans wederom bij de Tweede Kamer in te dienen, met dien verstande, dat daarin, onder § 1 Art. 1 worden opgenomen, niet enkel bouwkundige teekeningen en modellen, maar ook *„de werken der bouwkunst."*

Adressant veroorlooft zich op te merken dat indien men aanneemt, zooals gezegd wordt op bladz. 3, laatste alinea van § 2 van de memorie van toelichting, die het betreffende wetsontwerp bij de indiening vergezelde (gedrukt onder 166 n°. 2 der zitting 1883—1884), dat bouwkundige teekeningen wel in de termen der wet vallen, zijns inziens daaruit moet voortvloeien, dat hetzelfde van toepassing behoort te zijn op nabootsing van gebouwen, aangezien toch, in den regel, de vervaardiging van bouwkundige teekeningen alleen ten doel heeft een gebouw daarnaar tot stand te brengen.

Ook hier kan de waarborg tegen namaak onderworpen worden aan de bepalingen van Art. 7 van: „de voorwaarden tot uitoefening van het auteursrecht op werken der beeldende kunsten" (§ 2), zooals die in het hierboven aangehaald wetsontwerp zijn opgenomen.

Wellicht is de ontwerper van het wetsontwerp van de meening uitgegaan, dat bouwwerken niet beschermd behoefden te worden, omdat het nooit zoude voorkomen, dat die werden nagebootst; doch de onjuistheid dezer redeneering is nog onlangs treffend gebleken.

Het bewijs toch hoe dringend noodzakelijk het is, dat ook *de werken der bouwkunst* door de wet beschermd worden, is geleverd door het feit, dat korten tijd geleden te *Woerden* heeft plaats gehad.

Daar toch heeft de Gemeente het Raadhuis van *Noordwijk* nagebootst, zonder toestemming van den architekt-ontwerper van dat gebouw en zonder hem daarvoor eenige vergoeding toe te kennen.

Adressant veroorlooft zich, ter nadere beoordeeling dezer zaak, hierbij over te leggen de nos. van het *Bouwkundig Weekblad* van 16 Februari, 23 Februari en van 9 Maart 1889, waarin aangestipt zijn de artikelen, die de handelingen van het Gemeentebestuur van Woerden

in het ware daglicht stellen, en het vertrouwt, dat dit éene geval, onder de vele die zich voordoen, als een voldoend motief moge gelden, waarin het verzoek, dat bij deze gedaan wordt, zijn grondslag vindt.

Hetwelk doende enz.

Het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst:

P. J. H. CUYPERS,
Voorzitter.

C. T. J. LOUIS RIEBER,
Secretaris.

AMSTERDAM,
den 28en Maart 1889.

DE HOOGE-KAPEL IN DE ST. JANSKERK TE 's-HERTOGENBOSCH.

De bouw der Hooge-kapel *) in de Bossche St. Janskerk is begonnen in 1478; eerst in 1494 was zij voltrokken. Den 23 April van dat jaar werd zij gewijd door den bisschop van Liberia, suffragaan-bisschop van Luik.

De rijkdom waarmede deze kapel is opgetrokken, de versieringen van fijn beitelwerk welke haar binnen en buiten bedekken, dwingen waarlijk bewondering af; met het schoonste en rijkste wat van dien aard bestaat, mag zij vergeleken worden. Men moet haar zien, want eene bloote beschrijving van het kunstwerk in al zijn bijzonderheden, zou te ver leiden en den lezer toch altijd maar een onvolmaakt denkbeeld geven, zoo van hare schoone evenredigheid, als van het schouwspel dat de welige phantasie te genieten geeft, welke haar met loveren en bloemen bedekte, die met zoo fijnen smaak uit groefsteen gehouwen zijn, dat zij aan een weefsel van Brusselsche kant doen denken.

Het inwendige dezer kapel is thans grootendeels hersteld, het uitwendige wacht nog op herstelling. Overal was zij zeer vervallen, zwaar beschadigd; van buiten behoeft men haar slechts te beschouwen, zooals zij er nog altijd staat, om zich een denkbeeld te vormen van den toestand, in welken tot voor eenige jaren ook het inwendige verkeerde.

De kapel is lang binnenwerks 20.50 M. op eene breedte van 9.50 M. en hoog 10.50 M. Het gewelf wordt gedragen door tien pilaren, waarvan een zooals zij hersteld zijn, in afbeelding hierbij gaat. Acht telt zij er die op dezelfde wijze zijn versierd, de twee pilaren in de choorschelp achter het altaar, zijn zonder versieringen, maar alleen bewerkt met graden, die van het gewelf tot de basementen doorloopen. In deerniswaardigen toestand verkeerde het heerlijke beitelwerk, dat van de waterlijsten der vensters tot het gewelf der kapel, aan deze pilaren is aangebracht; voor een groot gedeelte was het zelfs verdwenen; alleen door langdurige studie en vergelijking van de overblijfsels onderling, kon met goed gevolg een plan opgemaakt worden voor de herstelling van het geheel; en het waren soms maar onbeduidende sporen, welke hier nog aanwezig waren, die de vereischte aanwijzing verstrekken moesten, om op te klimmen tot de bevatting van hetgeen vroeger had bestaan. Die herstelling is geheel afgeloopen.

De bouw der kapel is, zooals ik reeds zeide, begonnen in 1478; de bouwstoffen werden uit Duitschland getrokken; de hertog van Cleef verleende daarvoor tolvrijheid in zijne staten. De bouwmeester was Alard van Hameel, hoewel het werk werd uitgevoerd en hoofdzakelijk geleid door zijn leerling Jan Heijns, die met Alards zuster was getrouwd.

De kapel strekt zich uit langs de noordzijde der St. Janskerk, boven het dwarspand. Zij werd gebouwd tegen deze kerk die reeds voltooid was, en om haar in volle gemeenschap daarmede te brengen, brak men de buitenwanden en vensters der kerk weg, zoodat de muurberen dezer laatste het lichaam van de pilaren der kapel aan de binnenzijde werden, en de vensters hare bogen. In den achthoek aan de buitenzijde van haar absis in het noord-oosten bevindt zich een toren, en aan zijn voet werd eene oude gerwekamer der kerk overeenkomstig den stijl der kapel ingericht, voor den dienst. In 1484 was de bouw reeds aanzienlijk gevorderd, twee jaar later maakte van Hameel de formaten voor het gewelf, dat Jan Heijns leggen zou.

In 1492 werd de kapel bedaakt en begon men haar van geschilderde glasramen te voorzien, maar nog lang naderhand werkte men zoo aan het binnen- als buitenwerk. Eerst in 1493 maakte Jan Heijns de balustraden, met welke de tinnen der kapel zijn afgezet. Het uitwendige is niet minder sierlijk en prachtig dan het inwendige; de muurberen zijn bedekt met fijn en smaakvol beitelwerk, en voorzien van nissen, bekroond door troonhuiven, of zooals de middeleeuwsche bouwmeesters ze noemden, tabernakels, in welke beelden op zeer rijk bewerkte voetstukken waren geplaatst.

Al dat werk heeft zeer veel geleden, even als de frontons der vensters, de lijstwerken en balustraden. De herstelling daarvan kan nog niet aangevangen worden, maar reeds zijn de vereischte maatregelen genomen, om de behoorlijke uitvoering daarvan voor later te verzekeren; verder verval is voorkomen, en de teekeningen zijn door mij reeds gemaakt van het geheel en de voornaamste gedeelten, welke het meest hebben geleden en door den invloed van regen en vorst op den fijn bewerkten steen, het meest aan achteruitgang zijn blootgesteld.

L. C. HEZENMANS,
's-Hertogenbosch, December 1888. *Archit.*

*) Zij draagt dezen naam, omdat de vloer oorspronkelijk lager lag dan die van het schip der kerk.

UIT DE PRAKTIJK

Eenige jaren geleden werd ik als architekt in consult geroepen door een bouwpatroon, fabrikant in eene plaats die we Q. zullen noemen, daar zijn onder toezicht en naar de plannen van den architekt gebouwde en bijna voltooide tweede fabrieksgebouw dreigde in te storten.

Ter plaatse gekomen, zag ik een gebouw voor mij, ongeveer rechthoekig van grondvorm, ± 55 M. lang en + 24 M. breed, dat behalve den beganen grond 2 verdiepingen en een zolder onder de kap had, waaraan uitwendig niets onheilspellends te zien was.

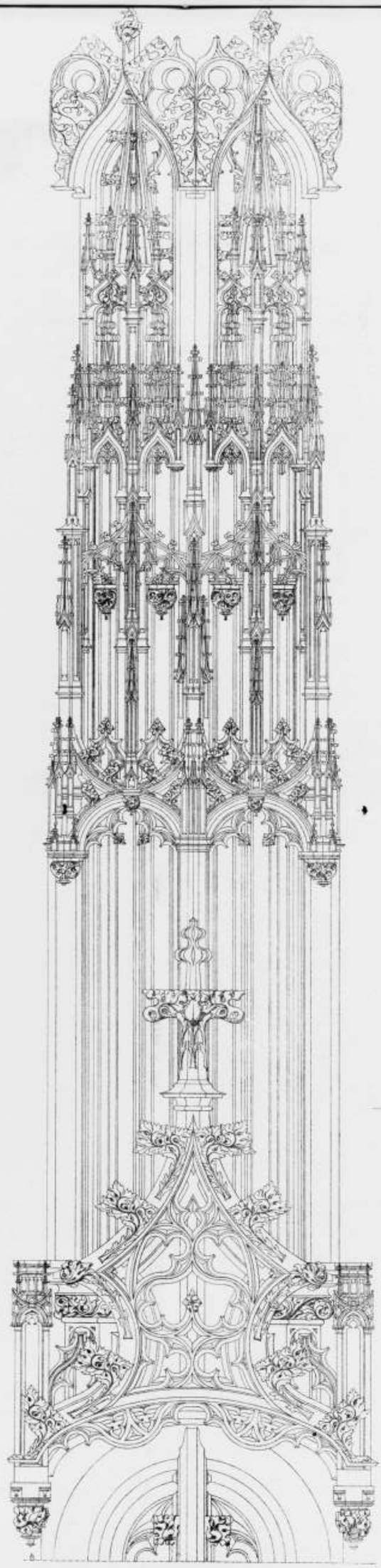

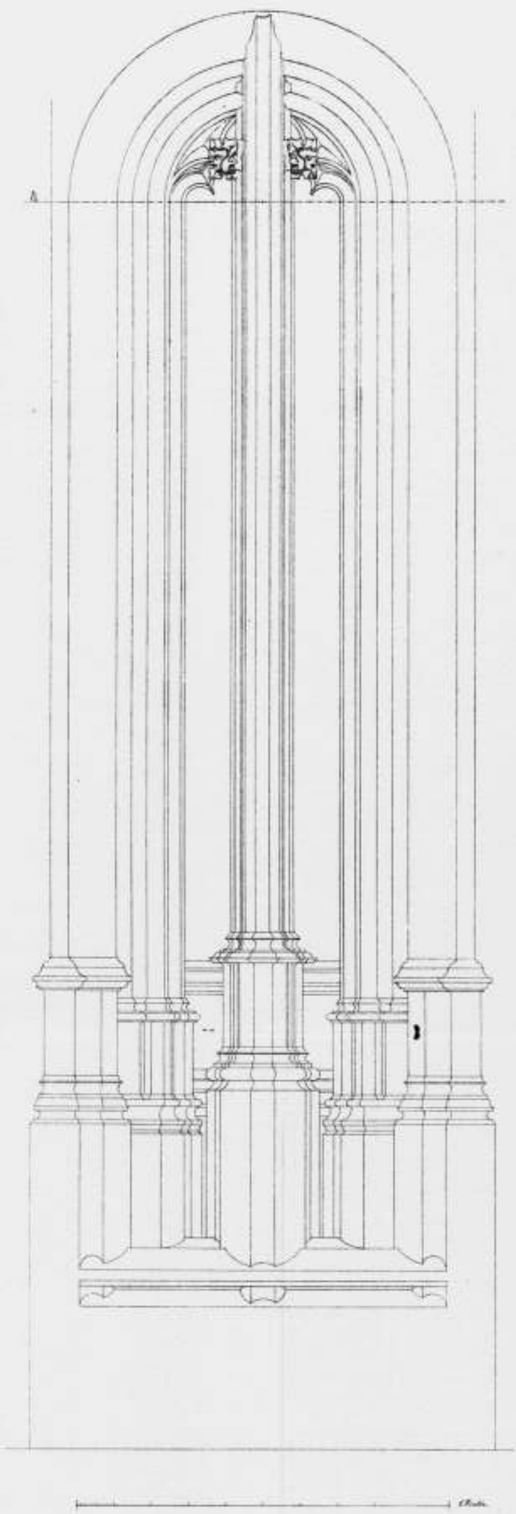

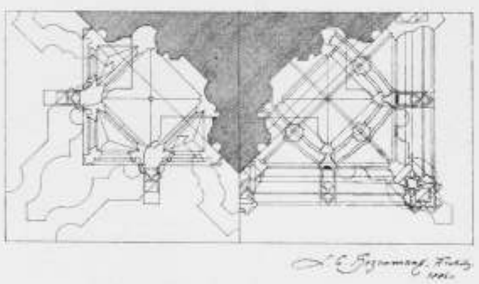

Baldakyn
in de Hooge Kapel
St. Jans-kerk s Bosch.

Uitgave van de Erven H. van Meeuwen & Zoon, Amsterdam.

Binnen getreden zag ik spoedig iets geheel anders. Behalve een paar zeer onbeteekenende afscheidingsmuren op den beganen grond had dit gebouw geen binnenverdeeling, en werd de ruimte verdeeld door drie kolomrijen op 6 M. afstand van elkander, terwijl de afstand van de kolommen in dezelfde rij 5 M. bedroeg, zoodat op elke kolom kon gerekend worden een oppervlakte van 30 M². der bovenverdiepingen te dragen. Deze kolommen nu waren aan 't verzakken, sommigen tot 15 centimeter, en verscheiden er van, vooral in de onderverdieping, waren gebroken. Begane grond en verdiepingen hadden eene hoogte van ± 4.5 M. De kolomrijen waren op iedere verdieping door getrokken ijzeren moerbalken verbonden, en daar tusschen lagen de getrokken ijzeren balklagen met hoeklasschen aan de moerbalken geklonken. Tusschen de balken waren gewelven geslagen, en er was een begin gemaakt met de aanraseering der gewelven en 't opbrengen der gemetselde vloeren. De bouwpatroon had zijn architekt X. de voorwaarde gesteld, dat de beide verdiepingen, behalve hun eigen gewicht, elk een mobile belasting van 500 KG. per M². zonder bezwaar moesten kunnen dragen, en voor de zolderverdieping een dergelijke belasting van ruim 200 KG. geëischt. Neemt men hierbij de belasting der ijzeren bekapping, waarvan de druk ook gedeeltelijk op de kolommen kwam, de sneeuwbelasting enz. in aanmerking, dan bleek dat het doode gewicht op elke benedenkolom ruim 48500 KG., de mobile belasting 37500 KG. bedroeg; zoodat de totale belasting tot 86000 KG. kon opklimmen; een zeldzaam zware belasting per steunpunt.

X. scheen daarmede volstrekt geen rekening gehouden te hebben en geen de minste berekening te hebben gemaakt bij het ontwerpen van zijn gebouw.

Alle kolommen, ook die der tusschenverdiepingen, waren te zwak voor den daarop komenden last. De benedenkolommen waren van zulke afmetingen, dat zij volgens de bekende tafels van James B. Francis over de draagkracht van gegoten ijzeren kolommen, slechts een maximum belasting van 29000 KG. mochten ontvangen, terwijl zij in werkelijkheid reeds ± 45000 KG. torschten en voor 86000 KG. moesten berekend zijn. Geen wonder dat ze braken! Onder deze kolommen stonden hardsteenen neuten van 0.40 M. bij 0.40 M. grondvlak, waardoor het metselwerk der penanten aldaar onder de neuten ruim 53 KG. druk per cM². ontving; de penanten zelve hadden onder snelle versnijding een oppervlakte aan den bodem van nog geen 3 M²., zoodat de druk op den grond aldaar op 3 KG. per cM². gesteld moest worden. Genoeg om te doen zien, hoe zorgloos geconstrueerd was geworden.

Zoowel de muren als de penanten waren zoogenaamd op staal gefundeerd. Dit heeft te Q. voor gewone woonhuizen meestal plaats, echter niet altijd met goed gevolg, en zeer zware gebouwen, fabriksschoorsteenen enz., worden in deze polderstad meestal flink onderheid.

Een onderzoek van het staal leerde mij, dat het bestond uit een uitmuntende kleilaag van ruim 2½ M. dikte, gevolgd door een zestal meters dikke kleilaag, min of meer met veen vermengd, en daaronder lagen, waarin meer veen dan klei optrad.

Daar de fabrikant van geen meerdere steunpunten in de fabricksruimte wilde weten, de vloeren weer tot hun oorspronkelijk horizontalen stand wenschte te zien teruggebracht, en evenmin vermindering van belasting kon toelaten, kwam de moeielijkheid van het vraagstuk niet zoo zeer neder op het opwinden der zware vloeren en vervanging der bestaande kolommen door sterkere, ofschoon beide werkzaamheden alles behalve gemakkelijk waren uit te voeren, dan wel om de penanten een beter draagvlak te geven, zonder tot beheiing over te gaan, die niet uit te voeren was.

De deugdelijke toestand waarin zich tot nu toe de buitenmuren van het gebouw gehouden hadden (zij waren geheel zonder scheuren en hadden volgens beweren van den architekt X. eene totale inknijping in de klei van ongeveer 2 cM. ondergaan) deden mij besluiten, om een der lange buitenmuren gedeeltelijk de maximum belasting te geven, die hij naderhand ondergaan zou, om te zien of ook deze daarop zonder uitwerking zou blijven. Daartoe werd op de 1e verdieping over ± 20 M. lengte, tegen den muur een steen belasting aangebracht, zoo hoog opgestapeld mogelijk en dus zoo dicht mogelijk aan den gevel aansluitend, en deze aldaar een 4 tal dagen gehouden, terwijl dagelijks door 't doen loopen in geregelden marschpas van verschillende personen tegelijk gedurende eenige uren langs die belastingen, trillingen werden opgewekt, minstens even groot als later in 't gebouw konden verwacht worden. Nauwkeurige waarneming mocht geen de minste zetting ontdekken, zelfs niet op de grensscheiding van de belaste en onbelaste gedeelten van den gevel. De muur had toen met zijn fondament eene drukking van 1.1 KG. per cM². op het onderliggend staal uitgeoefend. Dit bemoedigend resultaat deed mij besluiten te trachten om de penanten onder elke kolom zóó te construeeren, dat de drukking op het staal daaronder hoogstens 0.6 KG. per cM². bedroeg, zoodat zij een tweevoudige zekerheid over de fundeering der muren zouden krijgen, hetgeen wenschelijk was, daar men niet wist of men met de belasting der muren niet juist de uiterste grens van draagkracht der kleilaag had bereikt. Elk penant moest daartoe een grondvlak van 14½ M². verkrijgen. Voorts moest de hoogte ervan zoo gering mogelijk zijn, om de dragende kracht van de bovenste zware kleilaag door afgraving zoo weinig mogelijk te verminderen. Zij werd bepaald op 1.20 M., zijnde dezelfde diepte waarop de muren gefundeerd waren, en die ongeveer ¼ M. beneden zomerpolderpeil was.

Het kwam er nu vooral op aan om de last van 86000 KG., die juist in het midden dezer slechts 1.2 M. hooge penanten drukte, zoo gelijkmatig mogelijk over te brengen op de oppervlakte van 14½ M²., zonder voor afscheuring of afbreking der penanten bevreesd te zijn. De penanten werden daartoe geconstruëerd als volgt: Een vijftal dennen platen, zwaar 0.06 M. bij 0.20 M. werden op onderlingen afstand van 1 M. hart op hart zuiver vlak neergelegd, en daarover een dennen vloer gespijkerd van 0.06 M. dikte, regelmatig achtkant en van 14½ M². oppervlakte. Deze vloer werd zeer krachtig en zorgvuldig onderstopt, daarop werden kloosterhouten aangebracht, liggende dwars over de planken en in de richting der moerbalken en wel vijf op een rei, ± 0.75 M. hart op hart, en van 0.15 M. breedte bij 0.18 M. hoogte. De drie middelste dezer kloosterhouten werden zóó lang genomen, dat zij aan die der volgende penanten

stevig konden gelascht worden. Tusschen en over de kloosterhouten, stevig op den vloer bevestigd, werd nu een penant gemetseld van 11 lagen hoogte, achtkant met steeds kruislings gewerkte lagen van harde steenen in basterd tras, in aanleg 14½ M², versnijdende tot ongeveer 8½ M². oppervlakte. Daarop werd toen van gegoten ijzer een stervormig stuk geplaatst, in het midden hoog 0.55 M., bestaande uit zware cilinders tot dracht van den benedenkolom in het midden, waaraan 8 armen gegoten waren, lang elk + 1.40 M., van 0.55 M. hoogte bij den cilinder, naar de uiteinden verminderende tot 0.20 M. hoogte, voorzien van breede onder- en bovenflenzen, en elk van vier dwarsarmen met dergelijke flenzen, zoodat de dracht van dit stuk over het volle gemetselde achtkant zoo volledig en regelmatig mogelijk werd verdeeld. De ijzerdikte was overal 0.025 M. Het geheele onderstuk was 3 malen geteerd, en toen volledig ommetseld, waarna de benedenkolom gesteld kon worden.

Deze in zoo vele opzichten van de gewone wijze van werken afwijkende fondamenten hebben geheel aan de verwachting beantwoord.

Uit het bovenstaande blijkt verder, hoe zorgloos soms door zoogenaamde bouwkundigen of architekten, belangrijke en kostbare opdrachten worden aanvaard, waarvoor zij in de verste verte niet berekend zijn, en op welke lichtzinnige wijze zij dan met hunne belangen en die van hunne bouwpatroons spotten. M.

BESCHERMING VAN BEELDHOUWWERKEN.

Of het met het oog op de aanstaande tentoonstelling is geschied, kan niet worden nagegaan, maar de heer Bonnafé vestigde zeer onlangs in het „Journal des Arts" de aandacht op de groote schoonmaak van de talrijke beelden in de tuinen der Tuileries, van het Luxembourg en van Versaille, die sinds vijf jaren niet heeft plaats gehad en waarvoor nu een crediet aan de Fransche regeering is aangevraagd.

Seneca en Plinius deden reeds mededeelingen over een circumlitio, dat is een lorica of pantser van was, in een zeer dun laagje op marmeren beelden gebracht, om het marmer te beschermen tegen de invloeden der veranderlijke weêrsgesteldheden. Praxiteles verhaalt hoe Micias aan zijne beelden een wonderlijk schoone tint wist te geven door een beschermende laag, waarvan was het hoofdbestanddeel scheen te zijn. Voor bronzen beelden gebruikte men volgens Plinius een bitumineuse vloeistof, die thans nog wordt aangewend, en die ook bekend was bij de bronsgieters uit den besten tijd der renaissance. Van was werd echter niet alleen gebruik gemaakt om een warme tint aan het marmer te geven dat transparanter er door werd, maar tevens om het te beschermen tegen de lucht en het indringen van plantaardige zaden, wier ontkiemen in de poriën van het marmer tot spoedige verwoesting daarvan aanleiding geeft.

Was in olie gesmolten werd volgens Plinius in warmen toestand met een kwast op muren gestreken die aan de buitenlucht waren blootgesteld. Hierover werd nog gesmolten vet gestreken en de geheele bedekking met doeken ingevreven. Na deze mededeeling zegt de schrijver, dat deze bewerking insgelijks op beelden wordt toegepast. En nu vraagt de heer Bonnafé, of een dergelijk middel ook in ons klimaat nuttig zou kunnen zijn. Hij geeft zelve het antwoord door te wijzen op proeven in het jaar 1800 te Parijs genomen, die volkomen slaagden, en die in 1803 werden herhaald toen het gold het schoonmaken van de fontein in de rue de Grevelle; ook deze tweede proef had de beste gevolgen. De beelden hebben niets geleden door de verwarming, die plaats had met daartoe vervaardigde toestellen, om daarna het mengsel van olie en witte was op het marmer te brengen. Een tweede verwarming was noodig om de was, die in gestolten toestand op de weder koud geworden beelden was achter gebleven, andermaal te doen smelten. Men bracht vervolgens weder was in kouden toestand op het beeld en wrijft die zoo goed mogelijk en gelijk verdeeld uit. Hierdoor ontstaat een beschermende laag, een soort van vernis, een pantser noemde Plinius het, waarlangs het water met groote snelheid afloopt en dat aan de plantenzaden belet wortel te schieten. De poriën van het marmer worden tot op zeker diepte gevuld met een stof die het indringen van water belet. Met de noodige voorzichtigheid uitgevoerd, is de bewerking volstrekt niet schadelijk voor beelden.

't Is waar, ziet men de beelden der Grieken en Romeinen in de Musea, voornamelijk in het Vaticaan, dan wordt men getroffen door de schoone tint van het marmer; het materiaal heeft niets van zijn krachtig uiterlijk verloren, maar het heeft daarbij iets werkelijk vleeschachtigs gekregen: het is alsof het leeft. In elk geval verdient een hernieuwde proefneming meer aanbeveling dan het gewone schoonmaken door de stads-werklieden met een stijve borstel en — indien wij in Nederland antieken rijk waren — witte slijp of zand.

Ter bescherming van zachte steensoorten, ook voor gebouwen, wordt o.a. te Reims een dergelijk middel toegepast, b.v. op grafmonumenten. Zoodra het carriere water uit den steen is verdampt, wordt de oppervlakte, als die goed droog is na een reeks van warme dagen, eenige malen met heete olie door middel van borstels bestreken. Een bescherming met vet, is voor vele stoffen afdoende tegen de invloeden van regen en zon. Men kan dit zelfs waarnemen bij ingangen van oude kerken; details die dikwijls worden aangeraakt door de handen der bezoekers, zijn steeds veel minder verweerd dan andere deelen. De vettigheid van de huid heeft daar de beschermende laag reeds doen ontstaan.

Wellicht zal dit onderwerp ter sprake worden gebracht, op een der aanstaande congressen te Parijs gedurende de tentoonstelling, en wel op het „Congrès des arts et de l'archéologie", waar ook de vraag omtrent de bescherming van historische monumenten ter sprake zal komen. X.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

HAARLEM EN OMSTREKEN. 14 Maart 1889. Na opening der vergadering door den Voorzitter, den heer Jacques Leijh, en een woord aan het toegetreden lid, den heer A. J. H. Reijnders, werden de notulen gelezen en onveranderd goedgekeurd.

De Penningmeester deed verslag der uitgaven en ontvangsten, die door de heeren J. E. van den Arend en J. H. Welsenaar werden nagezien en accoord bevonden.

De Voorzitter bracht daarop een woord van dank aan den heer H. J. Geijl Jzn. voor zijn accuraat gehouden beheer en aan die leden, die door hun geldelijke steun de afdeeling voor een te kort behoedden.

Bij de hierop volgende verkiezing voor een bestuurslid in plaats van den heer Jacques Leijh, die volgens het reglement moest aftreden en niet herkiesbaar was, waren de meeste stemmen uitgebracht op den heer J. Wolbers. Bij de daarna gehouden verkiezing voor een Voorzitter uit de bestuursleden, werd de heer A. van der Steur Jr., Vice-Voorzitter, met bijna algemeene stemmen gekozen.

De commissie ter beantwoording der door het hoofdbestuur gestelde vragen, werd verzocht daarover rapport uit te brengen.

Bij de gehouden discussie over deze rapporten, werden zij door de vergadering aangenomen, nadat in sommige kleine wijzigingen waren aangebracht.

Het jaarverslag van den Secretaris werd voorgelezen en goedgekeurd.

De heer A. van der Steur Jr. bracht een woord van dank aan den heer Jacques Leijh voor het vele goede dat hij tijdens zijn voorzitterschap heeft weten tot stand te brengen, en dankte de leden voor het in hem gestelde vertrouwen, dat hij, rekende op hun steun, zou trachten zich waardig te maken.

De heer Leijh dankte daarop de leden en in het bijzonder het bestuur voor de medewerking die hij steeds van hen heeft ondervonden en sprak den wensch uit, dat de heer van der Steur onder zijn voorzitterschap ook eens zal mogen ondervinden, welk genot een goed geslaagde wedstrijd en eene ijverige medewerking der leden voor den bloei der afdeeling brengen kan.

Niets meer aan de orde zijnde, wordt de vergadering gesloten.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

In de zitting van den Gemeenteraad van Amsterdam, gehouden op 27 dezer, is implicite besloten tot het afbreken van de Willemspoort, aan het einde van de Haarlemmerstraat.

De Gemeenteraad van Amersfoort heeft tot den aanleg en de exploitatie van eene drinkwaterleiding in die gemeente concessie verleend aan de Utrechtsche Waterleiding-Maatschappij te Utrecht.

Onlangs werd het stedelijk museum te Utrecht verrijkt met eene copie van den achtergrond van eene schilderij, welke voor eenigen tijd van het Ned. Museum te Amsterdam is verkregen.

Dit stuk is voor de studie van de bouwgeschiedenis van de Domkerk aldaar van zeer groot belang, daar toch hierop eene zeer uitgewerkte teekening voorkomt van Domkerk en toren uit de eerste helft van de 15e eeuw, alzoo aanmerkelijk veel vroeger dan andere bekende afbeeldingen. Merkwaardig is vooral dat uit deze afbeelding blijkt, dat het oude Romaansche schip toen nog bestond en tusschen het Gothische koor en den voltooiden Gothische toren gelegen was. Men kan dus nu met genoegzame zekerheid aannemen, dat het geheele langschip dezer kerk met den dwarsvleugel eerst onder bisschop David van Bourgondie, alzoo in het laatst der 15e eeuw in Gothischen stijl is opgetrokken geworden, iets wat bij de zeer onvolkomen tot ons gekomen berichten en met de omstandigheid dat dit gedeelte, in 1676 ingestort, later totaal is opgeruimd, nog altijd in het onzekere zweefde. De mogelijkheid bestond toch en had zelfs eenige waarschijnlijkheid voor zich, dat het langschip, oorspronkelijk 3 schepig, tot aan den toren was opgetrokken, dat daarna de toren was gezet en later door David van Bourgondie de uitbouw van den dwarsvleugel en van het langschip tot zevenschepige ruimte had plaats gehad, waarbij toen tevens de rieten daken door andere werden vervangen.

Nog uit een ander oogpunt is deze teekening belangrijk. Op de hoofdbeeren welke de luchtbogen schragen, zijn hier de geheele pinakel-opbouwsels geteekend, welke nu verdwenen zijn en ook niet op vroegere teekeningen voorkomen, waarvan het dus zeer twijfelachtig mocht heeten of deze ooit voltooid geweest zijn. Terzij men hier met eene ideale voltooiingsafbeelding te doen had, zou dus uit deze teekening blijken, dat werkelijk deze pinakels bestaan hebben, maar dan vroegtijdig wegens bouwvalligheid verwijderd zijn geworden. Met het oog op de onderhanden zijnde restauratie van dit gedeelte van de kerk is dus ook deze omstandigheid niet van belang ontbloot.

Voor hen die binnen kort de tentoonstelling te Parijs zullen gaan bezoeken, is het niet van belang ontbloot te weten dat er een *Guide artistique et archéologique de Paris* ter perse is. Dit werk zal worden uitgegeven onder toezicht van de *Société des amis des monuments parisiens*, en belooft alzoo zeer belangrijk te zijn.

De inzending der Nederlandsche architekten voor de tentoonstelling te Parijs is den 25sten dezer naar hare bestemming afgezonden.

Op Dinsdag 9 April a.s. zal het Kon. Instituut van Ingenieurs te 's Gravenhage vergaderen, op uur en plaats als naar gewoonte.

De volgende voordrachten zullen worden gehouden: door den heer A. Huet, 1° over het rendement van stoomketels, 2° over de berekening en het vermogen van boezemkanalen, en door den heer H. E. de Bruyn, over de theorie van eb en vloed.

MEDEDEELINGEN UIT DE RECHTSZAAL.

Op 8 Maart ll. werd door het Gerechtshof te Amsterdam — bevestigend een vonnis van de Arr.-Rechtbank te Utrecht — een waterschapsbestuur aansprakelijk gesteld voor de gevolgen van de onvoldoende inrichting van een schoeiing, welke onvoldoende inrichting, naar luid van het arrest, te wijten was aan schuld van het waterschapsbestuur. Ter bescherming toch van den dijk' keerende het buitenwater (een stroomende rivier), waren palen aangebracht. Deze waren bij zeer hoogen vloed onzichtbaar geweest; een schuit was daarop gevaren en beschadigd. Het waterschapsbestuur had zich verweerd door te stellen dat de schuit, alleen tengevolge van slechte zeemanschap of wel tengevolge van overmacht op de palen kon komen en in casu buitengewone omstandigheden de opvaring hadden veroorzaakt; doch zoowel de Rechtbank als het Hof hebben die verweering niet afdoend geoordeeld op dezen grond, dat bij een stroomend water, waar eb en vloed heerscht, het waterschapsbestuur zeer zeker rekening moet houden met zeer hoogen vloed; dat dit is een *gewone* omstandigheid waarvoor het bestuur wel degelijk aansprakelijk is; dat in dit geval alzoo de oorzaak was te zoeken in onvoldoende inrichting der schoeiing (nl. voor het geval van zeer hoogen vloed), *en dus* aan de schuld van het waterschapsbestuur; dat dit hier nog te meer klemde omdat het water was nauw en diep. Op al deze gronden veroordeelden Rechtbank en Hof het waterschapsbestuur tot het vergoeden der aan de schuit door de opvaring veroorzaakte schade.

ALESTES

BENOEMINGEN, VACANTE BETREKKINGEN, ENZ.

De ingenieur J. H. Muller, te Doesburg, is benoemd tot ridder der Leopolds orde.

Met 1 Mei a. s. wordt de ingenieur 2e kl. van 's Rijks Waterstaat J. Mulder, te Terneuzen, overgeplaatst naar Zwolle, en vervangen door den ingenieur 3e kl. H. Wortman, thans te Zwolle.

VRAAGBAAK.

VRAAG. 98. Zijn oude afgekeurde vlampijpen van locomotieven voor nieuw gietwerk aan te bevelen, of is de kwaliteit door het langdurig gebruik minder geworden?

VRAAG 99. Welke ondervinding heeft men opgedaan omtrent de duurzaamheid der zoogenoemde «Parquets Hydrofuges" en den invloed van het verschil van temperatuur en weersgesteldheid?

VRAAG 100. Welke plaatwerken in kleurendruk, met détails op groote schaal, bevatten geschikte voorbeelden voor decoratieschilderwerk, voornamelijk plafond- en muurschilderingen, cartouches, enz.

Waar worden ze uitgegeven, en welke is de prijs?

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM, 18 Maart: Het maken van verschillende gebouwen op een terrein aan de Linnaeusstraat, ten behoeve van het burgerziekenhuis te Amsterdam; ingekomen 39 bilj., als:

J. Slenters, te Haarlem	ƒ 336.200
P. Rings, te Zandpoort	» 335.000
W. Westerhof, te Weesp	» 334.400
T. Raaijmakers, te N.-Amstel	» 333.000
G. A. v. Spanje, te Amsterdam	» 333.000
J. J. Boekholts, te idem	» 329.600
L. de Rooij, te Tilburg	» 329.600
G. Woud, te Amsterdam	» 328.000
W. C. Waal, te idem	» 327.800
H. C Dorlas, » »	» 326.200
J. v. Groenendaal, te N.-Amstel	» 325.500
W. Meijer en H. v. d. Coolwijk, te Amsterdam	» 323.600
W. Voskuijl, te idem	» 318.590
J. J. Goseling & Zn., te idem	» 312.000
W. G. v. Berkum, te idem	» 309.500
W. Greve, te Buiksloot	» 305.800
Peeters & Roelofsen, te Amsterd.	» 305.600
E. H. Helle, te idem	» 303.333
G. Boon, te idem.	» 202.900
Timmer & Furstner, te idem	» 302.148
J. F. Prenzler, te idem	» 209.950
H. Dinkla, te Buiksloot	» 299.880
A. J. v. Liemt, te Amsterdam	» 297.480
C. J Maks Jz., te idem.	» 295.700
J. Voordendag, te Dordrecht	» 295.000
K. J. B. v. Damme, te Amsterdam	» 293.393
D Oosterink, te N.-Amstel	» 293.000
J. Smit (VII) te Utrecht	» 292.800
W. L. Lebbrandt, te Amsterdam	» 290.948
H. Rietsnijder & Zn., te idem	» 289.800
H. J. Meekers, te idem	» 289.000
C. Alberts, te N.-Amstel	» 288.138
J. Koster, te Amsterdam	» 288.000
H. Schouten, te idem	» 287.800
H. R. Hendriks, te Os.	» 287.450
L. Vlasman, te Amsterdam	» 286.686
D. Schut, te idem	» 284.000
B. v. Buuren, te idem	» 278.386
D. Cerlijn & Zn. en A. J. de Haan, te Amsterdam	» 276.800

Gegund.

REEUWIJK (bij Gouda), 19 Maart. Het bouwen eener R.-K. kerk met toren en pastorie voor de parochie der H.H. Apostelen Petrus en Paulus, aldaar, onder beheer van den architekt E. J. Margry, te Rotterdam; ingek. 19 bilj., als:

A. A. van Hommelen, Lent	ƒ 71.985
C. Alblas, Waddinksveen	» 69.800
H. J. Nederhorst, Gouda.	» 69.800
B. Krijnen, 's Hage	» 67.980
P. Verbruggen, Waddinksveen	» 67.439
A. v. d. Meer, Zevenbergen	» 67.400
L. G. Struijken, Utrecht	» 66.300
C Boers, Hazerswoude.	» 66.289
G. v. Rassel, Utrecht	» 65.959
J. Slenters, Haarlem	» 65.950
C. v. d. Berg, Boskoop	» 64.500
B. J. Wichers en J. Etmans, Lobit	» 64.900
N. Perquin & Zn., Berkel	» 64.200
J. v. Groenendael, N.-Amstel	» 63.957
F. Raaijmakers, idem	» 63.790
R. J. Claase, Rotterdam	» 63.763
J. P. M. Mühlstaff, Leiden.	» 62.700
C. P. W. Dessing, Gouda	» 62 590
A. Leeuwens, Amsterdam	» 60.170

Gegund.

ZWOLLE, 19 Maart. Het aanbouwen van drie kapellen, een catechismuslokaal enz., aan de noordzijde der kerk van de R. K. parochie O. L. V. Hemelvaart te Zwolle, onder beheer van den architekt S. J. H. Trooster B.Hz.; ingek. 8 bilj., als:

L. J. v. Osch, te Zwolle	ƒ 17.750
A. Bloks, te idem	» 17.700
D. Bruins, te idem	» 17.190
F. Aberson, te Steenwijk	» 16.886
G. J. Averdijk, te Wijc.	» 16.783
L. Oosterwijk, te idem	» 16.696
K. v. d. Berg en F. de Herder te Zwolle	» 15.645
G. Kamphuis, te idem	» 15.468

Gegund.

De volgende door de Maatschappij uitgegeven werken, kunnen voor zooverre zij voorhanden zijn, en alléén door de Leden, aan het bureau der Maatschappij verkregen worden, tegen betaling van de opgegeven prijzen, zijnde meerendeels de helft van de oorspronkelijk voor leden gestelde prijzen.

VERZAMELING AFBEELDINGEN VAN OUDE BESTAANDE GEBOUWEN,

UITGEGEVEN DOOR DE

Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst

Aflevering 1. VLEESCHHAL TE HAARLEM; 3 platen. (Niet meer voorhanden).

Afl. 2. STADHUIS TE GOUDA; 3 pl.; ƒ 0.75.

Afl. 3 en 4. STADHUIS TE MIDDELBURG; 8 pl. (slechts is nog voorhanden de 3e afl. met 4 pl.); ƒ 0.75.

Afl. 5. GEMEENLANDSHUIS VAN DELFLAND. HET SCHAIK en een PAKHUISGEVEL, allen te Delft; 3 pl.; ƒ 0.50.

Afl. 6. GEVELS VAN WOONHUIZEN TE AMSTERDAM; 5 pl. ƒ 1.—.

Afl. 7. GEBOUW DER RIDDER (LOTERIJ-)ZAAL OP HET BINNENHOF TE 's GRAVENHAGE; 4 pl.; (niet meer voorhanden).

Afl. 8. DE WAAG TE DEVENTER; 8 pl.; (niet meer voorhanden).

Afl. 9. WAAGGEBOUW OP DEN BRINK TE DEVENTER; TOEGANGSPOORTEN TOT: HET VOORMALIG ATHENAEUM ILLUSTRE, HET BURGER WEESHUIS, HET BINNEN GASTHUIS, EN ST. LUCAS EN METSELAARSGILDEN, HET VOORMALIG LEPROZENHUIS, HET VOORMALIG SPINHUIS, DE LOMBARD, HET VOORMALIG O. Z. HEEREN LOGEMENT, EN EEN HUIS IN DE BARNDESTEEG, allen te Amsterdam; 6 pl. niet meer voorhanden).

Afl. 10. KLEINE HOUTPOORT TE HAARLEM, O. I. HUIS TE AMSTERDAM en ST. JANS GASTHUIS TE HOORN; 7 pl.; ƒ 1.00

Afl. 11. CELLEBROERSPOORT TE KAMPEN, WATERSLOOTSCHEPOORT TE DELFT, WOONHUIS IN DE WARMOESSTRAAT TE AMSTERDAM, en TORENS TE GRONINGEN; 6 pl.; ƒ 1.00.

Afl. 12. TOREN TE RHENEN; 7 pl.; ƒ 0.75.

Afl. 13. STADHUIS TE NAARDEN, twee WOONHUISGEVELS TE AMSTERDAM en een WOONHUISGEVEL TE ALKMAAR; 6 pl.; ƒ 1.00

Afl. 14, 15 en 16. STADHUIS TE LEIDEN; 18 pl.; ƒ 3.00.

Afl. 17. WOONHUISGEVEL TE AMSTERDAM, KAMERBETIMMERING UIT DORDRECHT, JONGENSPOORT VAN HET BURGER-WEESHUIS TE AMSTERDAM, HOOFDTOEGANG VAN HET COLLEGIUM THEOLOGICUM TE LEIDEN; 5 pl.; ƒ 1.00.

Afl. 18. 1e gedeelte. STADHUIS TE CULEMBORG; 5 pl.; ƒ 1.00.
2e gedeelte. WESTERHAL TE AMSTERDAM; 3 pl.; ƒ 1.00.

Afl. 19. WOONHUISGEVELS TE AMSTERDAM, GEVEL VAN HET PROVENIERSHUIS TE HAARLEM, INGANG TOT HET WIJNKOOPERS-GILDEHUIS TE AMSTERDAM, en SCHOORSTEEN- EN KASTBETIMMERING in een BURGER WOONHUIS TE AMSTERDAM; 5 pl.; ƒ 2.00.

Afl 20. GEVEL VAN HET VOORMALIGE HEILIGE-GEEST HOFJE TE LEIDEN (Breêstraat), GEVEL VAN EEN BURGER WOONHUIS TE LEIDEN (Rapenburg), PORTAAL DER ST. JORISKERK TE AMERSFOORT; 7 pl.; ƒ 2.00.

Afl. 21. GEMEENLANDSHUIS VAN DELFLAND TE MAASSLUIS, WESTERKERKS-TOREN TE AMSTERDAM; 6 pl.; ƒ 2.00.

Afl. 22. DE ZUIDER- EN DE OUDEKERKS-TOREN TE AMSTERDAM 6 pl.; ƒ 2.—.

Afl. 23. DE MUIDERPOORT TE AMSTERDAM; 6 pl.; ƒ 3.—.

Afl. 24. GEBOUWEN ENZ. TE DELFT; 8 pl.; ƒ 4.50.

Afl. 25. HET RAADHUIS TE DELFT; 5 pl.; ƒ 4.—.

Afl. 26. GEDEELTE VAN EEN HUIS TE NIJMEGEN, RAADHUIS TE 's HAGE; 5 pl.

Afl. 27. RAADHUIS TE BOLSWARD, RAADHUIS TE VENLOO; 5 pl.; ƒ 4.—

Verder zijn nog voorhanden:

PORTRETTEN VAN JACOB VAN CAMPEN en H. DE KEYZER, twee staalgravuren	ƒ 2.00
KASTEEL STOUTENBURG BIJ AMERSFOORT, architekt H. J. van den Brink, 6 platen	» 2.00
DE TERMINUS VAN DEN NEDERLANDSCHEN RIJN-SPOORWEG TE ROTTERDAM, beschreven door C. B. van der Tak, gemeente-architekt, met 9 platen	» 2.00
O. L. VROUWE KERK OP DE KEIZERSGRACHT BIJ DE WESTERMARKT TE AMSTERDAM, met 7 platen	» 2.00

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,

voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.

5328 FRED. STIELTJES & Co., Keizersgracht 745, Amsterdam.

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH.
BOCH FRÈRES
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 5329

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE
Haaften aan de Waal.
Machinale Steenfabriek met Ringoven, (5330)
levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur tegen sterk concurreerende prijzen.

W. F. WEIJNTJES,
Singel 514 h/h Koningsplein Amsterdam.
Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.
Agent voor Minton Hollins & Co. *Stoke upon Trent.*
" " A. Jändges te *Crefeld.*
Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 5331

PHOTOLITHOGRAPHIE.
De ondergeteekenden bevelen zich bij Heeren Architekten aan tot het reproduceeren hunner
Plannen, Teekeningen, enz.
Prompte aflevering en billijke conditiën. 5332
WEGNER & MOTTU.
Rokin 138.

NOTA'S ten dienste van Heeren ARCHITECTEN
met Honorarium-Tabel
op naam gedrukt.
100 Ex. ƒ 4.— 50 Ex. ƒ 2.50
Zie het model vermeld bij Weekblad No. 24.

De Portland-Cement-Fabriek van DYCKERHOFF & SÖHNE
te Amöneburg bij Biebrich a/d Rijn. 5333
levert haar erkend en uitmuntend fabrikaat, met garantie voor de grootste vastheid en deugdelijkheid.
Productie-vermogen der fabriek: 500,000 vaten per jaar.
Magazijnhouders in de voornaamste steden.

Gouden Staats-Medaille
Düsseldorf, 1880.
Medaille Breslau 1869.
Diploma A Eerste prijs voor uitmuntend fabrikaat. Kassel 1870
Medaille van verdienste, Weenen 1873.

Gouden Medaille, Offenbach a/M. 1879
Gouden Medaille Hoogste onderscheiding in den internationalen wedstrijd. Arnhem 1879.

JAN VAN DER POT,
5334 Scheepmakershaven N°. 3 (Punt.) — ROTTERDAM.
De eenige Kyaniseerinrichting waar ook des winters wordt doorgewerkt.
Het **Kijaniseeren** is het eenige afdoende middel tegen *verrotting* en *zwam*. De bewerking geschiedt geheel reuk- en kleurloos. Desverlangd bijlevering van hout.
Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend,
van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.
BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en vrachten. **KUNSTGRANIET systeem Pétitjean.**
Prospectussen en prijscouranten worden opaanvraag franco toegezonden.
Gelieve op Voornaam en Adres te letten.

NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY Lto. LONDON.
Exploitatie der Mijnen van de Val Travers.
FABRIEK TE AMSTERDAM
Beltweg No. 3.
TRADE MARK. VAL DE TRAVERS
NATUURL. ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.
Gecomprimeerde Asphaltwegen endito Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen. Winkel en Magazijnvloeren. Gangen. Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton-Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.
Zindelijk Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend
Asphalt speciaal tot wering van vochtige muren.
Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het Kantoor der fabriek, Beltweg 3, *Amsterdam.* 5335

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.
Fred. Stieltjes & Co., Amsterdam.
5336

J. KROON Rz. Fabriek van Lattenweefsel voor Plafond- en Wand-bepleistering. **Buiksloot.**

STOOMHOUTZAGERIJ en PAKKISTENFABRIEK

Eervolle vermelding op de Tentoonstelling van Bouwmaterialen te Groningen 1886.

5321 ASPHALTDAKPAPIER, ASPHALTWERKEN.

„CARBOLINEUM."

Monsters, circulaires en attesten op aanvrage franco.

5322 PUI-SPIEGELGLAS
HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFF, ROTTERDAM.

The St. Pancras Iron Work Company, London.

FABRIEK
voor Stal-Inrichtingen
5323 EN
Stal-Benoodigdheden.
IJzeren Trappen
van solide constructie tot concurrerende prijzen.
Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE.
Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam, 1884.
Agenten voor Nederland en de Koloniën
STAAL & HAALMEIJER,
36. Derde Weteringdwarsstraat,
AMSTERDAM.
alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.
Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

JAN HAMER. — AMSTERDAM.

Kantoor: Marnixstraat 402 bij het Leidscheplein.
GEBOUW PERMANENTE TENTOONSTELLING VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Installeerde *hier te lande* met veel succes,

Geheele Waterleidingen in gebouwen in verbinding met
de Luchtdruk-Waterreservoirs **systeem Carré,** de Reservoir-Waterfilters met luchtdruk **systeem Chunoit**
EERE-DIPLOMA TE PARIJS, GOUDEN MEDAILLE TE BRUSSEL, LE MANS, ANGER, ENZ.

Voor het oppersen, filtreeren en verdeelen van water in gebouwen, ter vervanging van de hoogwaterreservoirs. 5324

De *voordeelen* van *dit systeem* zijn: dat men (tot een zeker maximum) over een willekeurigen druk kan beschikken, het water niet zoo zeer onderhevig is aan de verschillende temperatuursveranderingen, het in ieder gebouw kan worden aangebracht, de installatie goedkooper is als de tot nu toe gevolgde wijze van waterverdeeling enz.

— *Adressen* waar dit systeem *hier te lande* is toegepast, worden op aanvrage verstrekt. —

BOYLE's Ventilators. MILDE's Telephonen, WITTE's Liften, KELLEY's gebrand en geschilderd Glas, geschilderde Tegels, enz.

DE LINT & Co. Rotterdam.

Vertegenwoordigers van **JOS. F. EBNER te Londen,**
leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,
MARMER-MOZAIEK en
TERRAZZOVLOEREN,
alsmede 5325
— GLASMOZAIEK —
Zestien Bekrooningen.

CARBOLINEUM AVENARIUS.

Men verzekere zich bij den aankoop, dat men het sedert 14 jaren met succes aangewende *origineele merk* verkrijgt:

CARBOLINEUM AVENARIUS.

GUST. BRIEGLEB, Amsterdam. 5326

PATENT-CENTRALE EN ZELFREGULEERENDE

STOOMVERWARMING EN VENTILATIE

onder lagen druk.

Systeem BECHEM & POST te Hagen in Westphalen.

TEVENS INGERICHT VOOR

ELECTRISCHE VERLICHTING

met of zonder Tudors-Accumulatoren.

Dit *Systeem is het meest aan te bevelen*, omdat, niettegenstaande de **onder lage druk** werkende machine zeer **gemakkelijk en eenvoudig** kan worden aangewend, zoowel voor **Verwarming en Ventileering van huis en stal,** als voor het **oppompen van water,** voor het op **peil brengen en houden van vaarten,** voor het in werking brengen van **IJs-, Dorsch- en andere machines,** voor het **koken van Veevoeder,** voor het **besproeien van Gras, Bloemen, enz.,** terwijl nog des avonds ***huis en erf electrisch kan verlicht worden.*** Bijzonder geschikt voor **Buitenplaatsen en Boerderijen,** daar *Warmte, Ventilatie, Licht, Koude en Drijfkracht* gelijktijdig kunnen werken of naar behoefte geregeld kunnen worden.

Voor nadere inlichtingen, opnemingen en begrootingen, verklaart zich gaarne bereid

D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Eenig vertegenwoordiger der firma BECHEM & POST, in Nederland. 5327

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

6 APRIL 1889.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C. - HENRY HEMANS & Co.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD: Maandelijksch overzicht. — Verslagen van de vergaderingen der afdeelingen Groningen 22 Maart, Leiden en omstreken 28 Maart en Vereeniging „Architectura" te 's Gravenhage 3 April 1889. — Ingezonden. — Prijsvragen. — Binnenlandsche berichten. — Afloop van aanbesteedingen.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden.

MAANDELIJKSCH OVERZICHT.

Commissiën tot verfraaiing van steden schijnen in ons land niet te gedijen, althans niet in de grootere steden. De oorzaak hiervan zal misschien deze zijn, dat men zich daar — tegenover een groot publiek en de daardoor ontstaande kritiek — niet op glad ijs wil wagen. In de kleinere steden echter is dit anders; men durft daar meer te doen; als er maar zoogenoemde „personen van invloed" aan het hoofd staan.

In 's Gravenhage had zich in den vorigen zomer, in navolging der in Duitschland hier en daar gevestigde „Verschönerungs-Vereine," een dergelijke commissie gevormd. Aan 't hoofd stond als voorzitter een heraldicus, en de overige commissie-leden waren een paar advocaten, een particulier, en .... in elk geval niemand die geacht kon worden volkomen op zijn plaats te zijn in de commissie. Of het moest de voorzitter zijn, die wel eens voorzitter van „Tuinbouw" in den Haag is geweest.

De commissie had zich voorgenomen de stad te verfraaien. Toen ik dat las, zag ik in mijn geest in het lange Voorhout hier en daar bloemperkjes aangelegd, afwisselend rond en ovaal van vorm, als haringsla of als garnirtes Rindfleisch opgedischt, en ergens op den Vijverberg, het Buitenhof of het Plein, een groot park met het Haagsche wapen uit bloemen samengesteld, in kleur en vorm natuurlijk heraldisch volmaakt. Verfraaiings-commissiën zijn werkelijk in staat dergelijke dingen te doen, wanneer zij het beter willen weten dan de natuur en het toeval.

Maar de Hagenaar heeft te veel hard voor zijn stad, om het oude hout te laten wegsterven van verdriet over de dwaasheden der menschen, die de natuur niet bekijken zooals het behoort. Het Vaderland en de heer Jhr. Quarles hebben de Commissie vermoord. Beide partijen hebben echter groote verdiensten; de tegenstanders dat zij den Haag behoed hebben voor haringsaladetjes zooals die in Amsterdam van stadswege welig tieren, en de overledene omdat zij de gelegenheid heeft verschaft weder eens iets te schrijven tegen verfraaiings-vereenigingen, wier uitvoerende besturen niet begrijpen dat zij meestal moeten beschouwd worden als zekere katten die in een vreemd pakhuis terecht komen.

Om aan te toonen hoe dergelijke commissiën soms werken, behoeven wij slechts te wijzen op de vereeniging „het Geuldal," die zich op 22 Februari 1885 vormde in het belang van het vreemdelingenverkeer te Valkenburg. Men kan niet ontkennen, dat deze vereeniging veel goeds verricht; maar als men de resultaten ziet van een deel van haren werkkring, volgens de Koninklijk goedgekeurde statuten, namelijk het onderhouden en versieren van de onderaardsche groeven der Limburgsche mergel-heuvels, dan is het niet mogelijk een medelijdend glimlachen te onderdrukken. Verbeeldt u, wanneer gij ons klein Zwitserland nog niet met eigen oogen aanschouwd hebt, de onderaardsche mergelgroeven, ontstaan door het uitbreken van groote mergelbrokken uit de heuvels, van af de Romeinen tot in onzen tijd, wild en zonder systeem dooreenloopend, en hier en daar de sporen dragende van het langdurig verblijf van vluchtelingen in den berg tijdens de Fransche revolutie. Met toortsen in de hand zijn overal werkelijk schilderachtige plekken te vinden. En wat doet nu de

vereeniging „het Geuldal?" Zij doet hier en daar, langs de hoofdwegen die de gidsen met hun bezoekers nemen, de ruwe wanden der gangen glad slijpen, en daarop met krijt teekeningen maken. Men vindt daar afbeeldingen van Apollo, Mozes, Minerva, den duivel, enz., ontelbare landschappen en wat niet al meer, door een vast aangesteld teekenaar te voorschijn geroepen. Die versiering gaat nog steeds door. Zonder de waarde van deze teekeningen te willen bespreken, vraag ik toch in alle ernst, zijn zij daar niet gelijk een haringslabloemperk in een eeuwenoud maagdelijk woud? Waarom hangt men aan den oudsten boom van den „Dwingelrots", waarop de ruine van Hertog Walram's eertijds zoo sterke veste ligt, niet het levensgroot geschilderd portret van „Falckenbergh's" stichter? Een bas-relief uit den mergelsteen gesneden zou mij minder hinderen, maar in plaats van die krijtteekeningen, die op kunstwaarde aanspraak willen maken, zie ik er liever de naïefste fantaisie van den eenvoudigsten steenbreker.

In 1839 kwam de Provincie Limburg als elfde Provincie bij Nederland, en in Juni van dit jaar zal dat feest herdacht worden in Valkenburg, waar bij die gelegenheid een gedenknaald zal worden onthuld, daar op te richten naar een ontwerp van Dr. P. J. H. Cuypers.

In mijn laatste overzicht nam ik het besluit, niets meer over het architectonisch-litterarisch vraagstuk van onze Duitsche buren mede te deelen, dan nadat van hooger hand de knoop was doorgehakt. Die hooger hand is nu de „Deutsche Bauzeitung", die bekend heeft gemaakt, dat zij voortaan in plaats van „Ziegelrohbau" en „Backstein-Rohbau" zal gebruiken: „Ziegelfugenbau" of „gefugter Backsteinbau". Ons komt deze keuze niet slecht voor. De zichtbare voeg toch is juist dat wat het karakter aan het metselwerk geeft, in tegenstelling met al het andere in baksteen uitgevoerde werk. Ook wij spreken dikwijls van een „gevoegden gevel" en dan weten wij dat daarmede een gevel in baksteen uitgevoerd bedoeld wordt.

In aanmerking genomen de bekende standvastigheid van de redactie der „Bauzeitung", en haar invloed bovendien, mag men aannemen dat het vraagstuk, waarvoor zooveel pennen in beweging kwamen, thans tot het verledene blijft behooren.

Een ander groot vraagstuk, dat van den dombouw te Berlijn, is niet in algemeen gewenschten zin opgelost. In bouwkundige kringen werd de verwachting uitgesproken, dat op de begrooting 1888/89 eene som van 600.000 R. M voor den dom zou worden uitgetrokken; de budget-commissie van het huis der afgevaardigden heeft op die wenschen acht gegeven, in zooverre zij voorstelde deze som toe te staan, echter onder bijvoeging dat die gelden slechts moesten besteed worden voor een algemeene prijsvraag ter oplossing van het vraagstuk. Maar later is de commissie op haar besluit teruggekomen, dat naar het schijnt een ongunstigen indruk op den tegenwoordigen Keizer had gemaakt. De reeds aanwezige plannen achtte hij een erfstuk te zijn van zijn vader, Keizer Frederik, en hij wilde deze daarom behouden. Bij de tweede lezing heeft nu het huis der afgevaardigden op 14 Maart de genoemde som toegestaan, echter zonder te verklaren waarvoor die zou worden gebruikt. Wel wenschte de centrum-partij de voorwaarden gesteld te zien, dat dit geld als „bijdrage voor den bouw" zou worden bestemd, maar een eigenlijk voorstel heeft zij niet gedaan. Het is niet mogelijk nu reeds te zeggen, hoe deze zaak zal eindigen, hoewel men algemeen gelooft, dat het Huis met dit besluit bedoeld heeft te verklaren, dat het zich niet verplicht acht gelden toe te staan, alvorens een ontwerp gereed is en de kosten daarvan kunnen worden overzien. Het is ook met eenige zekerheid te voorspellen, dat geen prijsvraag zal worden uitgeschreven, en de architekten-wereld in Duitschland daarmede een onverdiende nederlaag lijdt, die ook buiten dat land in vele kringen betreurd zal worden.

Om echter het bovenstaande goed te begrijpen, dient het volgende gezegd te worden. De kwestie van den bouw van een dom, heeft al gedurende 75 jaren de gemoederen van de koningen van Pruissen in beweging gebracht, en sedert 40 jaren werd achtereenvolgens aan verschillende der bekwaamste architekten opgedragen een oplossing te zoeken.

Thans is die bouw willekeurig opgedragen aan een man, die volgens de Duitsche vakbladen daarvoor niet berekend is, noch door het ambt wat hij bekleed, noch wegens zijne ondervinding op kerkelijk en monumentaal gebied. Dit is prof. Raschdorf, wiens bekwaamheden als hoogleeraar en als architekt door niemand in twijfel worden getrokken, maar die nooit bewezen heeft gelukkig te zijn geweest in het oplossen van werkelijk groote vraagstukken. Hij heeft meer dan eens schoone en schilderachtige gevels ontworpen of restauraties uitgevoerd, hij heeft veel gezien, veel verzameld en veel geteekend, maar een grootsch plan werd nog nimmer door hem geleverd. De Duitsche architekten hebben hem op het gebied waarin hij zich te huis gevoelt steeds gehuldigd, maar zij kunnen dit nu niet doen op dat, waarin hij onbekend is, en tegenover zoo vele bekende meesters als Hase, Schmidt, Statz, Adler, Hartel, Otzen en Orth. Slechts heeft hij te Berlijn eene kleine Engelsche kerk gebouwd, met één zijschip, welke grondvorm sterk veroordeeld wordt, al vindt men dergelijke voorbeelden in Engeland. Men verwijt hem zelfs, dat hij dit bouwwerk niet anders dan tegen zijn eigen beter gevoel in heeft uitgevoerd, op last van hooger hand. Hiermede wordt gezinspeeld op de Kroonprinses Frederik, nu Keizerin weduwe, die het kerkje onder haar protectoraat stichtte. Niet ten onrechte spreekt men de vrees uit, dat een dergelijke bereidwilligheid bij den toekomstigen dombouw de treurigste gevolgen voor de Duitsche kunst zou kunnen hebben.

Nu zal een volgend jaar dezelfde zaak wederom in den Landdag behandeld moeten worden, en men hoopt dat dan geen penning voor den bouw zal worden toegestaan, vóór dat de „Akademie des Bauwezens" de bouwplannen heeft onderzocht en goedgekeurd.

De Duitsche architekten veroordeelen eenstemmig de wending die deze zaak heeft genomen, maar troosten zich in 't vooruitzicht, dat de nieuwe Dom, evenmin als Keulen en Aken indertijd, op eén dag wordt gebouwd. Maar sedert 40 jaren liggen in de Spree de fundamenten van den dom van Fr. Wilhelm IV. Niemand betreurt thans, uit een oogpunt van kunst, dat het toenmalige ontwerp niet tot uitvoering kwam, — eindelijk echter, nu die bouw in 't vooruitzicht is, wenscht de Duitsche kunstwereld een oplossing die harer waardig zal zijn.

De Nordd. Alg. Zeitung deelde echter onlangs mede,

dat het in opdracht van den tegenwoordigen keizer verder uitgewerkte plan van den hoogleeraar J. Raschdorff, goedgekeurd in Nov. 1888, alle kans heeft van te worden uitgevoerd. Het ligt geheel gereed in 18 groote teekeningen. De te bebouwen oppervlakte zal 7054 M². bedragen. Met inbegrip der grondwerken, de inwendige inrichting, de mozaiek schilderijen, beelden en beeldhouwwerken enz. en het bouwen van een hulpkerk, zijn de kosten begroot op ongeveer 22 millioen R. M.

Zoo onbevredigend men is over den loop dien deze zaak tot nu toe heeft genomen, in even sterke mate is men verheugd over de benoeming van den nieuwen dombouwmeester August Hartel te Strassburg, tengevolge van de gebleken noodzakelijkheid om belangrijke werken aan de Munsterkerk uit te voeren. De bekende architekten E. Boeswillwald, „Inspecteur général des monuments historiques", te Parijs en Fr. von Schmidt te Weenen waren door de regeering van Duitschland uitgenoodigd een onderzoek naar den toestand van het gebouw in te stellen. Die keuze was nu wel niet geheel naar den zin van de Duitsche architekten, maar men vindt die toch in zooverre goed, dat het beiden mannen zijn van Europeeschen naam. De eerste is zelfs Straatsburger van geboorte, en misschien heeft men hem uit kiesheid niet willen laten samenwerken met een Duitscher, hoewel er een niet onbelangrijk getal gothikers uit de bouwhut van den dom te Keulen zijn voortgekomen.

Het rapport over de Munsterkerk is thans verschenen en bestaat uit twee gedeelten; het eene, door den heer Schmidt geschreven, is eigenlijk een voordracht over de geschiedenis der kerk, gehouden op 1 Dec. 1888 in eene vergadering der vereeniging van Oostenrijksche architekten en ingenieurs, het andere geeft in bijzonderheden aan welke herstellingswerken noodig zullen zijn en is geschreven door den heer Boeswillwald. Daar echter de heer Schmidt verklaart volkomen het gevoelen van zijn Franschen kunstbroeder te deelen, is dit laatste aan te merken als een gemeenschappelijken arbeid.

Volgens de beide rapporten is het eigenlijke geraamte van het schoone monument nog in volkomen goeden staat, want nergens zijn na een zeer grondig onderzoek bedenkelijke scheuren of zettingen ontdekt. Aan de details echter kan men een aantal kleinere gebreken waarnemen, en daaronder zijn er van gedeeltelijk ernstigen aard. Deze zijn ontstaan door verweering van den steen, niet zoo zeer omdat het materiaal niet goed is, maar omdat het door verschillende branden veel geleden heeft, en wegens de onoordeelkundige restauratiewerken van de laatste 300 jaren. De gebreken zijn van dien aard, dat wanneer niet spoedig maatregelen worden genomen, het organisme van het gebouw zal worden aangetast en het behoud onmogelijk zal blijken te zijn. Vooral de gevels aan de noord- en zuidzijde en het onderste gedeelte van den toren bevinden zich in betreurenswaardigen toestand, hoofdzakelijk omdat na den brand in 1870 geen algemeene herstelling heeft plaats gehad, evenals is geschied na vroegere dergelijke onheilen. Na 1870 heeft men slechts het oog gehad op het inwendige en zich bijna niet om het uitwendige bekommerd; alleen het dak en de gewelven zijn goed onderhouden en men heeft zich vergenoegd met kleine herstellingen aan lijsten en balustraden en een der groote vensters van het hoofdschip. Ook de strenge winters in de laatste jaren hebben veel schade aangericht; verder het gebruik van slechte steensoorten voor de restauratiewerken, die volgens het rapport hier en daar zelfs niet eens op hun groefleger liggen; vervolgens ijzeren ankers die in de steenen zijn gelegd en deze hebben doen scheuren; slechte voorzorgen voor het afvoeren van water, vooral na sneeuw en dooi, en andere groote en kleine fouten. Wanneer wij nu in aanmerking nemen, dat de toenmalige dombouwmeester Klotz, na 1871 en volgens zijne begrooting 598.000 frs. voor herstellingswerken verbruikte, waaronder niet minder dan 240.000 frs. voor steenhouwerswerk aan de gevels, 187.000 frs. voor herstelling der daken, en het overige voor vernieuwing der vensters, enz. en slechts 2745 frs. voor werken in het gebouw, wanneer men dit in aanmerking neemt, en voorts dat elk gothisch bouwwerk een voortdurende kostbare herstelling noodig heeft, dan gaat men werkelijk twijfelen of de gothische stijl wel volkomen geschikt is voor monumenten als dat van Strassburg, omdat de onderdeelen, de versieringen, te klein en te fijn zijn, soms niet waar te nemen voor het ongewapend oog. Alles is vergankelijk, en zelfs het hardste gesteente; dit wordt ook bewezen door elke gothische kerk in de eerste plaats.

De bijzondere aandacht wordt in het rapport gevestigd op de zadeldaken der zijschepen, die zeer nadeelig zijn voor een geregelden afvoer van water. Het rapport beveelt aan om de nokken lager te leggen, waardoor een grooter gedeelte van het zijschip zichtbaar wordt.

(Wordt vervolgt.)

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

AFDEELING GRONINGEN, 22 Maart 1889. De Voorzitter opende de vergadering. De notulen der vorige vergadering werden gelezen en goedgekeurd. De heeren Molenaar, Bach en de Vries, leeraren aan de school Minerva te Groningen, werden bedankt voor hetgeen ze hebben bijgedragen tot de kunstbeschouwing van Zondag 24 Februari j.l. Hierna werden de rapporten betreffende de vragen door de Maatschappij gesteld, gelezen en besproken. Na eenige discussie werd besloten de rapporten goed te keuren en ze op te zenden aan de Maatschappij. Tijdens de vergadering hadden we 't genoegen kennis te maken met het plaatwerk *Entwürfe Moderner Möbel* von Anton Huber, door den heer Riepma ter bezichtiging aangeboden. De heer Molenaar beloofde de volgende vergadering het groote plaatwerk van Racinet ter bezichtiging te stellen. Daarna werd de vergadering gesloten.

AFDEELING LEIDEN EN OMSTREKEN, 28 Maart. De heer J. P. de Koning had als kunstbeschouwing eenige jaargangen van het werk *Matériaux et Documents d'architecture et de sculpture par A. Raguenet* beschikbaar gesteld, waarvoor hem na opening der vergadering door den Voorzitter werd dank gezegd.

Na het lezen en goedkeuren der notulen, merkte de heer J. J. Planjer naar aanleiding der vraag over Amerikaansch greenenhout nog op, dat hij na het gehoorde in de vorige vergadering een proef had genomen, waardoor hij gezien had, dat dit hout wel degelijk taai en niet bros was.

De heer Joh. Roem deed eenige mededeelingen over granitovloeren, en beschreef het leggen dezer vloeren met een voorbeeld van eigen ondervinding. Granito bestaat in hoofdzaak uit een mengsel van stukjes graniet, marmer, hardsteen en cement.

Op een terras waaronder overwelfde bergplaatsen, werd een vloer van namensche tegels, die telkens stuk vroor, weggebroken en besloten een proef te nemen met een granietvloer; alles werd tot op aanraseering der gewelven weggebroken en na zich overtuigd te hebben dat deze in goeden staat waren, daarop een betonlaag gebracht, bestaande uit 4 deelen geklopte steen en 4 deelen zand; hierop werd een tweede laag gebracht van 2 deelen fijn geklopte steen (keurrood), 2 deelen zand en 1 deel cement en

vervolgens een derde laag, bestaande uit 3 deelen granito en 1 deel cement. Voor binnenwerk is deze laatste laag samengesteld uit 4 deelen granito en 1 deel cement. Deze derde laag wordt op de volgende wijze aangebracht. De melange granito en cement werd, alvorens de tweede betonlaag verhard was, daarop uitgespreid, vervolgens met een hardsteenen rol van 25 cM. diameter vlak gerold en daarna met platte ijzers in elkaar gestampt. Na verloop van een dag of langer, dat hangt voor buitenwerk van droog weer af onder de bewerking, wordt de vloer glad geschuurd. De bewerking geschiedde door Italiaansche werklieden die daarin een zekere handigheid hebben. Dit materiaal kan ook als wand of vloer gebezigd worden zonder steenen ondervloer. Daarvoor worden staafjes ijzer ter dikte van 6 mM. kruiselings over elkander gewerkt, op afstanden van 8 à 10 cM, waartegen gegalvaniseerd vlechtdraad wordt bevestigd, en vervolgens aan beide zijden, de granitolagen aangebracht. Een dergelijke vloer of wand is ongeveer 4 cM dik en kan dan over de ijzeren of houten balken gelegd worden. In het gebouw gereed gemaakt, moeten er tusschen de binten formeelen gemaakt worden. Een dergelijke vloer of zolder heeft een draagvermogen van 1000 Kg. per M2., de balken berekend, volgens opgave, op 1 Meter afstand van elkander. Ook kunnen deze vloeren op houten ondervloer worden gelegd. De ingang van het tentoonstellingsgebouw te 's Gravenhage in 1888 was op houten ondervloer vervaardigd. De kosten van een granitovloer met de betonlagen is bij groote oppervlakte *f* 6 per M2. Daarna werden door den heer Roem nog eenige monsters houten parketvloeren ter bezichtiging gesteld.

Terwijl gewoonlijk de parketvloeren van eikenhout worden gemaakt, met ander hout ingelegd, was dit monster uit eiken- en beukenhout samengesteld, dat een aardige schakeering te weeg brengt. Uit het beukenhout was door koken het sap gedreven en op scheikundige wijze doortrokken en daardoor hard gemaakt, een procédé dat in het buitenland plaats heeft. Aldus bewerkt beukenhout is behalve voor parketvloeren, zeer geschikt voor trappen enz. Verder toonde de heer Roem nog een prachtig monster parquet-tapis.

De voorzitter dankte den heer Roem voor zijne mededeelingen.

De heer van Achterberg, hield daarna een praatje over »het zien" en begon met een algemeene beschouwing over het zien; b. v. de winkelier die allerlei fraaie voorwerpen voor het glas legt maar eigen werk niet gaarne laat zien. Het oog is het minst ontwikkelde orgaan, toch drukt de stand der oogen het karakter van den mensch uit, wat door eenige teekeningen wordt opgehelderd. De waterpas richting teekent *rust*, de nederwaartsche *luchthartigheid*, de opwaartsche *ernst*. Deze drie eigenschappen zijn uitgedrukt in de drie hoofdgodinnen der Grieken als: Pallas, *rust*, Venus, *luchthartigheid* en Juno, *ernst*. De kop van den mongool werd nog als een uitdrukking der zinnelijkheid aangehaald. Spreker gaf een beschrijving van het oog, hoe het beeld omgekeerd op het netvlies wordt opgevangen en door de hersenen weder in omgekeerden stand wordt overgebracht. Verder over het accomodatie vermogen der kristallens, naarmate de voorwerpen verder of dichterbij zijn, en de uitstraling der kleuren op het netvlies. Elk voorwerp ontvangt zijn licht van de zon. Het zonlicht bestaat uit rood, oranje, geel, groen, blauw en violet; rood heeft de grootste golflengte, wat naar volgorde der genoemde kleuren afdaalt. Men kan eigenlijk zeggen dat er twee tinten zijn, rood en blauw. Vervolgens werd kleurenblindheid besproken en verder er op gewezen hoe alle menschelijke organen zich door oefening beter ontwikkelen, dat zeker in groote mate met het oog plaats moet hebben. Om de effen kleur te breken en meer nuances in de tint te brengen, is het noodig de groote vlakte van een teekening te breken door de toon op sommige plaatsen te verhoogen. Bij een ontwerp is het zeer noodig, wil men zijn werk kunnen beoordeelen, de opstanden in perspectief te brengen. Daarna bespreekt de heer van Achterberg het optisch bedrog, als bewijs van de ongeoefendheid van het oog, zinsbegnocheling, enz. en wijst er op, onder de vele andere voorbeelden, hoe wenschelijk het is de bovendorpel van kozijnen of liever de daarboven gelegen strek een gebogen vorm te geven, daar een rechte strek zich dikwijls aan het oog als gebogen voordoet, wat iedereen wel eens zal hebben opgemerkt. Na nog gesproken te hebben over de beschouwing van schilderijen, diorama's, decoratief schilderwerk en hoe men bij profileeringen van lijsten op de afstanden moet letten van waar deze gezien worden, eindigde spreker met een gedichtje van Laurillard deze belangrijke improvisatie, waarvoor hem onder luid applaus door den voorzitter werd dank gezegd.

Het bestuur stelde als onderwerpen eener prijsvraag voor: een torenspits, een hoofdingang voor een gerechtsgebouw, een restauratietent of de beide gevels van een hoekhuis. Op voorstel van den heer Lancel werd daarvoor het ontwerp eener restauratietent op een feestterrein gekozen.

De heer K. de Boer Hz. gaf kennis dat hij als lid der commissie bedoeld bij artikel 53. bedankt.

In de bus bevond zich de vraag: »Wat is beter; bij het verbinden van een privaatkolk met het riool deze monding op p. m. 10 cM. afstand boven den bodem van de kolk te beginnen of het riool met den bodem van de kolk gelijk te leggen. Wat leert de ondervinding hieromtrent? Deze vraag, toegelicht met schetjes, werd in handen gesteld van de heeren van der Kamp en J. J. Planjer.

Ten slotte vroeg de heer van Achterberg of het op den weg der afdeeling ligt, de Maatschappij voor te stellen zich in verbinding te stellen met het Nederl. Werkliedenbond, om deze te bewegen, vakonderwijs in hun programma op te nemen. Het Bestuur zal dit in overweging nemen en dan genoemde heer uitnoodigen, het daarbij voor te lichten.

VEREENIGING »ARCHITECTURA" TE 'S GRAVENHAGE. 3 April 1889. Deze vergadering, bijgewoond door vele leden en tal van genoodigden, werd door den vice-voorzitter geopend, waarna de notulen der voorgaande bijeenkomst werden goedgekeurd. Ingekomen was een schrijven van de Commissie voor het onlangs opgerichte Museum van Kunstnijverheid te 's Gravenhage, waarbij steun en medewerking wordt gevraagd voor deze hoogst belangrijke zaak. Aan dit verzoek, met instemming ontvangen, zal gaarne en zooveel mogelijk worden voldaan.

Van de Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst te Groningen waren eenige exemplaren ontvangen van het programma der prijsvraag voor een *kalender-schild*, welke ter beschikking van belangstellenden werden gesteld. Vervolgens had plaats de ballotage van den heer J. Brouwer, voorgesteld door de heeren A. Arbeiter en C. F. Rademaker; genoemde heer werd als gewoon lid aangenomen, terwijl de heer F. A. Bodde als zoodanig werd getnstalleerd. Ook is de vereeniging *Arti et Industriae* hier ter stede als lid van *Architectura* toegetreden, hetgeen de Voorzitter aanleiding gaf eenige sympathieke woorden te richten tot den heer N. van Vliet, die, als lid van *A. et I.*, verzocht werd die wel aan zijne vereeniging te willen overbrengen, hetwelk welwillend werd toegezegd. Na eene kleine pauze werd het woord gegeven aan den heer N. van Vliet, lid der firma W. F. van Vliet, alhier, die eene zeer aangename en leerrijke verhandeling hield over het mandenmakers-bedrijf, omvattende de verschillende bewerkingen en samenstellingen van *teen, rotan, bamboe* en andere vezelstoffen. Na een zaakrijk historisch overzicht van het vak beschreef de heer van Vliet het verkrijgen der grondstoffen en steide eenige der toebereidingen, als: schillen, splijten en schaven aanschouwelijk voor, waarna ook het buigen van rotan en bamboe werd getoond en eenige kleine voorwerpen werden vervaardigd, terwijl tal van monsters onder de aanwezigen circuleerden en verscheidene grootere voorwerpen, als stoelen en ander vlechtwerk bezichtigd werden. Spreker wees er op, hoe van bamboe sterke en tevens lichtverplaatsbare ladders vervaardigd worden en, wanneer de invoer beter zal geregeld zijn, ook zeer goed bamboe-stijger-palen met succès zijn toe te passen. Nog werd door Z.Ed. eene teekening ter bezichtiging gesteld, waarnaar eene afscheiding op de Parijsche tentoonstelling, tusschen de Hollandsche en aangrenzende afdeeling, zal worden vervaardigd.

Deze belangwekkende voordracht werd met veel belangstelling gevolgd en door den Voorzitter werd den spreker hartelijken dank gebracht voor de zorgen daaraan besteed.

Reeds vóór het openen der vergadering en ook thans, werd de kunstbeschouwing bezichtigd, bestaande in: Etsen van Nederlandsche schilders, aangeboden door den heer E. F. Ehule; ook was aanwezig de laatst verschenen aflevering van »*De Bouwmeester*" en de 2e aflevering van *L'Exposition de Paris* en 1889. Door de heeren Crouset van Achelen en Ehule waren eenige monsters ter vergadering gebracht van machinaal geornneerde (gestoken) lijsten van greenenhout, afkomstig uit de fabriek van de firma Köster, te Heide, in Holstein.

INGEZONDEN.

In de door de »Afdeeling Arnhem" onzer Maatschappij op 20 Maart j.l. gehouden vergadering werd eene motie besproken en vastgesteld, waarbij de afdeeling hare verwondering uitdrukt, over onze aanvaarding van het lidmaatschap der jury, bij de uitgeschreven prijsvraag door het »Bestuur der Vereeniging de Kerkelijke Kas" te Rotterdam.

Wij rekenen ons verplicht die handeling nader toe te lichten.

Alhoewel wij de beoordeeling van het programma in No. 7 van het Weekblad onzer Maatschappij op enkele plaatsen onderschrijven, en ook voor ons het mededingen in dergelijke gevallen een ernstig punt van overweging zoude zijn, gelooven wij toch, dat het veel te ver gaat zich als noodzakelijk gevolg, van iedere beoordeeling, bij uitnoodiging door belanghebbende besturen in behoorlijken vorm gedaan, stelselmatig te onthouden, indien de bewijzen van kwade trouw en verkeerde bedoelingen niet onomstootelijk geleverd zijn.

In vele gevallen toch is de samenstelling der programma's bij particuliere prijsuitschrijving opgedragen aan de zoogenaamed deskundige bestuurs- of commissieleden, die doorgaans meer met de praktijk van het bouwvak, dan met de eischen eener goed gemotiveerde prijsuitschrijving bekend zijn. Zij meenen dikwijls, juist door hunne praktische kennis, de voorlichting van meerbevoegden, ter vermijding van noodeloozen omslag of kosten, niet te behoeven; — en zoo ziet menigmaal een stuk voor openbaarheid bestemd, het levenslicht, waarvan de makers, bij de eerste aanraking met het publiek, zelven in meer of mindere mate de nadeelen inzien.

Na het verzoek tot vorming der jury hebben de ondergeteekenden gemeend, den stand der zaak uit dit oogpunt te mogen beschouwen. Zij gelooften in dat aanzoek het bewijs te zien, dat men, wars van kwaïe bedoelingen, de zaak tot een goed einde wenschte te brengen. Zij achtten het bovendien een geschikt middel, om met het bestuur in persoonlijk contact te komen, en door samenspreking en goede wenken, waar het pas gaf, eventueele onregelmatigheden naar vermogen te voorkomen.

Als wij goed zijn ingelicht, dan heeft het »Bestuur der Kerkelijke Kas" te Rotterdam nog meer bouwplannen op het oog, en het zou kunnen zijn, dat onze aanvaarding van het lidmaatschap der jury voor de toekomst niet geheel nutteloos bleek.

Ziehier in korte trekken de beweegredenen onzer handeling medegedeeld.

H. W. Veth.
G. J. Morre.

PRIJSVRAGEN.

De Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst te Groningen schrijft uit de navolgende prijsvraag:

a. Er wordt verlangd een ontwerp van een schild voor een **Kalender.**

b. De ruimte op het schild, waarop jaarlijksch de kalender bevestigd moet kunnen worden, is lang 0.10 bij 0.20 Meter; bovendien moet op het schild de naam der vereeniging duidelijk vermeld zijn en verder een voldoende ruimte gevonden worden voor het plaatsen van een duidelijk jaartal.

c. De vorm en de teekening van het schild moeten sierlijk en bevallig, en geschikt zijn om aan den wand te worden opgehangen of op een standaard te worden geplaatst. Een en ander moet van dien aard zijn, dat de voor te stellen zinnebeelden, op de bouwkunst en op de plaatselijke vereeniging te Groningen toepasselijk zijn.

d. De teekening moet geheel in kleuren zijn uitgevoerd.

e. Er wordt uitgeloofd het diploma der vereeniging met een prijs van 40 gulden, voor het ontwerp, dat waardig wordt gekeurd om gereproduceerd te worden, en het diploma der vereeniging als premie voor het daarop volgende ontwerp.

f. Het met den prijs bekroonde ontwerp wordt het eigendom der vereeniging.

g. De ontwerpen zullen beoordeeld worden door vijf leden der vereeniging.

h. Alle ontwerpen zullen worden tentoongesteld voor de leden en belangstellenden der vereeniging en voor de leden der vereenigingen **A** et **A** te Amsterdam en Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

i. De ontwerpen worden ingewacht vóór 1 September 1889, door den Secretaris der vereeniging, de heer J. P. Hazen, Martinikerkhof te Groningen.

k. Aan deze prijsvraag kunnen alle kunstbeoefenaars in Nederland deelnemen.

l. Elk ontwerp moet gemerkt zijn met eene spreuk of teeken en begeleid worden door een naambriefje waarop dat teeken van buiten is herhaald, benevens een correspondentie-adres.

m. De niet bekroonde stukken worden na de tentoonstellingen terug gezonden of kunnen worden afgehaald bij den Secretaris.

Algemeene beschouwingen uit het RAPPORT VAN DE JURY, belast met het beoordeelen van de ingekomen antwoorden op de uitgeschreven prijsvraag van een nieuw Burger-Weeshuis te Kampen.

Aan
Heeren Regenten van het Burger-Weeshuis
te Kampen.

Met een gevoel van voldoening eenerzijds en toch met een zeker leedwezen anderzijds, aanvaardde de Jury hare taak van beoordeeling der (onder 116 motto's) ingekomen ontwerpen.

Met voldoening, omdat uit het groot aantal ingekomen plannen mocht blijken dat het programma, zoals het was opgesteld, voor weinigen een beletsel mag geweest zijn om deel te nemen; met leedwezen, omdat de Jury niet zonder zekeren weemoed de aanmerkelijke hoeveelheid, uit den aard der zaak grootendeels vergeefschen arbeid kon aanschouwen. Die hoeveelheid, voor het meerendeel verdienstelijke arbeid was tegen den wil van de Jury en zeker niet in den geest van het programma tot in alle mogelijke opzichten overdreven. Daar in een vraagstuk als het onderhavige de plattegrond-oplossing de hoofdzaak moest zijn, waren slechts teekeningen op de schaal van 1/200 gevraagd (natuurlijk van de 4 plattegronden). Slechts *één* gevel op dezelfde schaal met een detail van *een* travée ter beoordeeling der vormen en 2 constructie doorsneden, mede op 1/200, met memorie van toelichting en begroting van kosten, waren gevraagd.

Toch hebben vele inzenders gemeend meer te moeten geven. Waar dat meerdere bestond in varianten op de plattegrond-oplossing of dubbele plannen, moge zulks gemotiveerd geweest zijn, doch velen hebben dat meerdere gedoe in het geven van alle gevels, van perspectieven met of zonder kleuren opgewerkt, in details die in plaats van als toelichting tot den gevel soms geheele deelen of halve gevels, rijk opgewerkt in kleuren of arceeringen, vertoonden; sommigen zelfs zoo kleingeestig behandeld dat baksteen voor baksteen in arceering of kleur was aangegeven, anderen zelfs met zeer uitvoerige op zichzelf niet onverdienstelijke randversieringen omgeven, terwijl toch bij de uiteluitend technische samenstelling der Jury van een verblinden van het oordeel, door de fraaiheid der voorstelling, niet veel te wachten was. In plaats van schetsen dus meest volledig uitgewerkte ontwerpen; wat daarin te veel en vergeefsch geleverd is, betreurt de Jury ten zeerste.

Bij het geheel praktische doel van de prijsvraag, moende de Jury zich op het standpunt te moeten stellen om in de allereerste plaats de belangen van de prijsuitschrijvers te behartigen, dat wil zeggen, nauwkeurig rekening houdende met het doel en de beschikbare bouwsom, naar die oplossing te zoeken, welke met genoegzame bouwkundige verdienste het best paste voor het terrein, de behoeften en goede controle en overzichtelijkheid mogelijk maakten en zoodoende voor de uitvoering de meeste voordeelen aanbood. Van dit standpunt uitgaande moest zij dus niet alleen rekening houden met de goede oplossing van het gebouw, maar ook met die oplossing, waarbij de overblijvende gronden de beste gelegenheid voor speelplaatsen aanbood.

Vooral hiermede hebben betrekkelijk weinig ontwerpers rekening gehouden. Dikwijls zijn de open terreinen verbrokkeld en de speelplaatsen in de noordelijke deelen van het terrein achter hooge muren verscholen, zoodat ze slechts zelden door een zonnestraal bereikt zullen worden. Van de in het programma gelaten vrijheid om het gebouw evenwijdig aan de rooilijn achterwaarts te plaatsen is slechts weinig en dan meestal onvoldoende gebruik gemaakt; toch wordt daardoor niet alleen de oplossing eenvoudiger en de aansluiting met het scheeve gedeelte naar de Munt-

straat gemakkelijker te verkrijgen, maar blijft er ook een terrein voor speelplaats over, zoo gunstig mogelijk ten opzichte der windstreken gelegen.

In vele projecten werd de overblijvende grond zoodanig in verschillende waardelooze onderdeelen verbrokkeld, dat daardoor alleen reeds voor eene praktische uitvoering dier plannen overwegende bezwaren zouden bestaan.

Dat velen het terrein ter plaatse niet kenden bleek wel daaruit, dat betrekkelijk zoo weinig was getracht om de rooilijn, en bijzonder die aan of evenwijdig aan de Muntstraat, vol te bouwen, hoewel toch voor een gunstig uitwendig aanzien van dat gedeelte der gemeente, zulks voor de hand zoude liggen en ook zuinigheidshalve zulk eene oplossing vele voordeelen bood. Daarentegen is veel te veel opgeofferd aan symmetrische plattegrond-disposities, welke vooral op een onregelmatig terrein meer op de teekening dan in werkelijkheid voordeelen aanbieden.

Vreemd mag het zijn, dat meerdere projecten de scheidingsmuren van het terrein met de school of het kantongerecht bezigden tot het aanbrengen van lichtramen voor hoofdvertrekken, terwijl daarin toch alleen de door de wet gecooleofde hooge vensters mogen worden geplaatst, welke slechts diensthaar kunnen zijn voor ondergeschikte ruimten.

Bij de uiterst matige bouwsom, geheel berekend op het strikt noodige en op eene inrichting als *burger* weeshuis, dus met de meest bescheiden eischen, zoowel wat gevels als inwendige inrichting betreft, was van zelf eene rijkere opvatting buitengesloten, wat niet door alle ontwerpers genoegzaam in het oog is gehouden, terwijl compacte samenstelling met zoo weinig mogelijke verspilling van gangen moest gezocht worden. Vooral hen die eene oplossing met binnenplaats hebben gezocht, is het zelden gelukt deze compacte samenvatting te bereiken, terwijl ook in die plannen de ontwikkelde lengte der buitenmuren aanzienlijk grooter werd en daarmede natuurlijk de bouwkosten stegen.

In vele plannen werden de verblijfzalen, hetzij van jongens, meisjes of kinderen, naar naargeestige binnenplaatsen verlegd, terwijl dikwijls halve gevels worden ingenomen door de regentenkamer met spreekkamer, soms ook de kamer voor huis- en godsdienstonderwijs, linnen- en mangelkamer of andere minder belangrijke ruimten in het front plaats nemen. Anderen verspreidden verschillende lokalen zoodanig, dat overal jongens- en meisjesvertrekken door elkander liggen en dus het toezicht daardoor zeer verzwaard zoude worden. Velen struikelden over het vraagstuk van behoorlijke verlichting der gangen, soms in eindelooze lengte met vele knikken aangebracht.

Dat eene goede oplossing van de vraag uiterst moeielijk is, blijkt wel uit de groote verscheidenheid in dispositie in de verschillende ontwerpen.

Er is veel, zeer veel, zeer goede arbeid geleverd. Toch is het geen enkel ontwerper gelukt, de oplossing van het vraagstuk volkomen te bereiken.

Bij het vele goede was het slechts door uitvoerige onderlinge vergelijking mogelijk die ontwerpen uit te zoeken, welke de meeste bruikbare gegevens opleverden. Na herhaalde schiftingen werden zoodoende de volgende 41 ontwerpen, hetzij wegens verdiensten bij de plattegrond-oplossing, hetzij wegens de goede gevelteekeningen, uitgescheiden (volgorde van de lijst):

2) A + B. 6) Schilda. 10) IJsel. 13) Geen toren. 17) Kamp voor Kampen. 19) Delta. 20) Orphelius. 21) Klaar. 22) Anna. 23) IJsel. 24) Non omnia possumus omnes. 25) N. B. W. 26) Fortuna juvente. 27) Per me licet. 28) Excelsior. 29) 1889 in cirkel. 33) Anna. 38) Willem. 39) Patienta vincit omnia. 46. Rudolph. 50) Nationaal. 52) (B. W.) 57) Rust roest. 59) Nepaldom. 65) Gretha. 69) Charité. 71) Labor ipse voluptus. 76) Simplicitas. 81) Bid en Werk. 86) Hector. 87) quod bonum sit. 88) R. 89) B. W. H. 91) God is een vader der Weezen. 92) Charité. 93) Februari. 104) Irma. 105) N. B. W. in cirkel. 108) Oli. 114) Men jachta est, en 116) Stichting.

Bij meer gemotiveerde bespreking werden hieruit dan de volgende 17 ontwerpen behouden.

6) Schilda. 13) Geen toren. 22) Anna. 24) Non omnia possumus omnes. 25) N. B. W. 26) Fortuna juvente. 28) Excelsior. 29) 1889 in cirkel. 33) Anna. 38) Willem. 50) Nationaal. 71) Labor inse voluptas. 81) Bid en werk. 89) B. W. H. 91) God is een vader der Weezen. 93) Februari en 116) Stichting;

en uit deze werden de volgende 7 ontwerpen als de beste beschouwd:

6) Schilda. 13) Geen toren. 29) 1889 in cirkel. 33) Anna. 89) B. W. H. 91) God is een vader der Weezen. 93) Februari.

Deze laatstgenoemde plannen werden daarna nog eens bij de Juryleden rondgezonden om meer in détail te worden nagegaan. Op grond van meer uitvoerige beschouwingen is de Jury *eenparig* tot de overtuiging gekomen, dat de plannen N°. 6 *Schilda* en N°. 13 *geen toren*, als het meest de goede oplossing nabijkomende, voor bekroning in overweging moesten worden genomen.

Met het oog op de vele gebreken, die deze plannen echter nog aankleven, waardoor de Jury tot eene uitvoering van een dier plannen, zooals zij daar liggen, niet kan adviseeren, meende zij in verband ook met art. 5 van het program geen dezer plannen voor eene *volledige bekroning* te mogen voordragen, maar te moeten voorstellen de beschikbare gelden voor prijs en premie toch toe te kennen als erkenning voor het vele goede in die plannen vervat, en wel aan het ontwerp onder het motto *Schilda* *f* 500, en aan het ontwerp onder het motto *Geen toren* *f* 300, daarbij wijzende op hetgeen aan het slot der beoordeeling van het ontwerp *Schilda* omtrent de uitvoerbaarheid van dat plan door haar is opgemerkt.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

De heer C. J. Leembruggen heeft zijn vaderstad Leiden verrast met de schenking van een kapitaal doek van Jan Steen, van wiens hand het Gemeente Museum aldaar tot dusverre geen enkel stuk bezat.

De heeren Ph. van der Kellen en Bredius vinden het met dr. Bode uit Berlijn, den kenner bij uitnemendheid van oude Nederlandsche kunst, die het stuk te Parijs zag, een heerlijke aanwinst voor genoemd museum.

Het stuk stelt voor, de achterhaling van Rachel door Laban, haar vader, wiens afgodsbeeldjes zij met Jacob wegtrekkende medegenomen had.

Het feit dat het aldus niet in het gewone genre van Jan Steen geschilderd is, maakt het dubbel merkwaardig en zeldzaam, daar het de veelzijdigheid van zijn talent aantoont.

In de nieuwe kunstzaal, die achter het stedelijk museum zal verrijzen, zal het gewis een eereplaats innemen en een blijvende getuigenis zijn van des heeren Leembruggen liefde voor zijn vaderstad.

De heer C. Muysken te Amsterdam is benoemd geworden tot lid van het »Comité de Patronage" voor het internationaal congres van architekten, dat in dit jaar te Parijs zal worden gehouden gedurende de tentoonstelling aldaar. De heer Muysken heeft deze benoeming aangenomen.

Afloop van Aanbestedingen.

KAMPEN, 21 Maart. Het afbreken van het hotel »des Pays-Bas", en het voormalige societeitsgebouw aan de Nieuwemarkt te Kampen en het daarterplaatse bouwen eener openbare lagere school voor 384 leerlingen: 2°. het leveren en stellen van 8 stuks zwartglazen schoolborden met toebehooren.

	1°.	2°.
J. Hesseling, Meppel	*f* 31.784	
H. Hoogeland, Kampen	» 31.000	*f* 590
H. v. Dijk Dz., idem	*f* 30.993	*f* 620
J.Luite de Vries,Oldeholtpade	» 30887	» 600
A. v. d. Wetering, Kampen	» 30.114	» 420
D. Bruins, Zwolle	» 29.987	» 363
A. Radstaak, Apeldoorn	» 29.400	» 350
F. L. Tiethoff, idem	» 29.329	» 390
J. Duursma, Drachten	» 29.273	» 423
J. F. C. Krijgsman, Kampen	» 28.689	» 630
A. Schreuder en L. Barneveld, Almeloo	» 28.600	» 792
J. J. de Gilde, Kampen	*f* 28.528	*f* 425
H. v. Dijk Hz, idem	» 27.620	» 560
J. Weijs, Volleshove	» 27.385	» 380
F. Aberson, Steenwijk	» 26.886	
K. A. v. d. Berg en De Herder, Zwolle	» 26.717	» 487
Corn.v.Stuijvenberg,Kampen	» 26.300	» 767

Beide perc. gegund aan K. A. v. d. Berg en De Herder, te Zwolle.

FOLKERS & C°., RAPENBURG 29 AMSTERDAM.

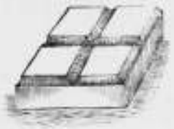

CARBOLINEUM,
middel tegen het rotten van hout en touw, tegen zwamvorming, enz.
Engelsche en Belgische Aardebuizen.

5344 Directe aanvoer VAN **Portland cement.**
Merk: Knight Bevan & Sturge
Merk: Dijckerhoff & Söhne
DRIJF-, MOS- en METSELSTEENEN.

VUURVASTE STEENEN.
DAKPANNEN EN LEIEN.

Engelsche, Duitsche, Fransche en Hollandsche **Trottoir- Vloer- en Wandtegels,** in verschillende dessins
DAKPAPIER. ASPHALT en verdere BOUWMATERIALEN.

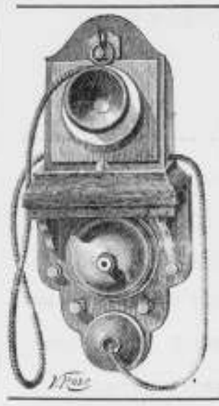

JAN HAMER. Amsterdam.
Kantoor: Marnixstraat 402. b/h. Leidscheplein.
GEBOUW PERMANENTE TENTOONSTELLING VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.
Vertegenwoordigt CH. MILDÉ FILS & Co. Parijs.
Telephonen, Electrische schellen, Blikzemafleiders enz.
De MICRO-TELEPHOON genaamd Porte Montre.
PRIJS 16 Gulden.
Gemaakt van Notenhout met nickel monteur zeer sierlijk, om aan den muur of de schrijftafel te bevestigen. Twee toestellen op voet, waaraan zij verbonden zijn door middel van een zacht zijden koord, schenrichting, 40 meter kabel met batterij. Compleet met gebruiksaanwijzing **f 47.75**
Deze elegante toestellen verrichten geen onderhoud en zijn in bijna alle voorname plaatsen van *Nederland* in werking te zien. 5345
BOYLE's Ventilators, WITTE's Liften, CARRÉ's Waterleidingen, KELLEY's geschilderd en gebrand Glas, geschilderde Tegels, enz. enz.

De Jury voor de beoordeeling van een prijsvraag voor een nieuw Burgerweeshuis op het Montplein te Kampen maakt bekend:
dat aan het ontwerp SCHILDA een prijs en aan het ontwerp GEEN TOREN een premie is toegekend.
De verzuilende ingezonden ontwerpen zullen tentoongesteld worden van 16-17 April in de groote teekenzaal op de H. B. School te Kampen.

BOEKVERKOOPING 23-27 APRIL 1889.
Kunst, Bouwkunde, Kunstnijverheid, enz.
De catalogus is *gratis* verkrijgbaar, te Amsterdam, N. Z. Voorburgwal, S. L. VAN LOOY.
Boekhouden en kleine verzamelingen boeken worden steeds ten verkoop aangenomen. 5349

NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY LTD. LONDON.
Exploitatie der Mijnen van de Val Travers.
FABRIEK TE AMSTERDAM Beltweg No. 3.
TRADE MARK. VAL DE TRAVERS
NATUURL. ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.
Gecomprimeerde Asphaltwegen endito Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen, Winkel en Magazijnvloeren, Gangen, Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton-Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.
Onfeilbaar Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend
Asphalt speciaal tot weering van vochtige muren.
Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het Kantoor der fabriek, Beltweg 3, *Amsterdam*. 5346

Parquets-en-chêne sur bitume hydrofuge
N. GOURGUECHON — PARIS.

Verkrijgbaar in de maten van **30—50** cM. lengte, **6—11** cM. breedte, **35** cM. dikte.
Behalve **lageren prijs,** bieden deze parketvloeren, boven de andere soorten, de volgende voordeelen aan: **Ondoordringbaarheid voor vocht. Weering van geluiden** (kraken) en **ongedierte. Grootere duurzaamheid,** omdat het hout uit één stuk bestaande, verder kan afgesleten worden. 5347
Représentant voor Nederland, **EMIL MOHR, 19 Prins Hendrikkade, Amsterdam.**

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH.
BOCH FRERES
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cement'tegels.
Groote voorraden. 5350

5351 PUI-SPIEGELGLAS
HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFF ROTTERDAM.

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE
Haaften aan de Waal.
Machinale Steenfabriek met Ringoven, (5352)
levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur tegen sterk concurreerende prijzen.

W. F. WEIJNTJES,
Singel 514 b/h Koningsplein Amsterdam.
Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.
Agent voor **Minton Hollins & Co.** *Stoke upon Trent*
„ „ **A. Jándges** te *Creglitz*.
Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 5353

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,
voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.
5354 FRED. STIELTJES & C°., Keizersgracht 745, Amsterdam.

AANBESTEDING. 5337

Het R. K. Par. Kerkbestuur van het Allerh. Hart van Jezus, v. Oldenbarneveldstraat te Rotterdam, is voornemens AAN TE BESTEDEN op Dinsdag 16 April a.s., des middags ten 12 ure, in het *Zuid-Hollandsch Koffiehuis* aldaar:

De vergrooting van Kerk en Sacristie met annexe lokalen.

Bestek en teekeningen liggen ter inzage in voormeld Koffiehuis, terwijl het bestek à *f* 1.— en een stel afdrukken der teekeningen (Schaal 1 : 100) à *f* 2.50 te verkrijgen zijn bij de Heeren E. DE BONT & Zn. te Rotterdam. Aanwijzing in loco op Dinsdag 9 April des middags ten 12 ure. Inlichtingen geeft de Architekt E. J. MARGRY te Rotterdam.

AANBESTEDING. 5338

Op Donderdag 18 April 1889, te 1 uur n. m., zal in het Logement en Koffiehuis *aan Burchi"* te Den Helder door de *Nederlandsche Bierkundige Vereeniging* worden AANBESTEED:

Het bouwen van een Zoölogisch Station met Bovenwoning voor den Directeur

Het Bestek met 6 teekeningen is ad *f* 2 per stel, benevens verdere inlichtingen, bij den ondergeteekende te verkrijgen.

Aanwijzing in loco op Donderdag 11 April 1889, te 1 uur n. m.

LEIDEN, 4 April 1889. *De Architect* W. KOK.

MUSGRAVE & Co., Limited

te BELFAST
FABRIEK VAN
Engelsche Paarden- en Vee-Stalinrichtingen
IJzeren Tribunes voor Wedrennen,
Tuigkamer-Benoodigdheden,
DOGKENNELS,
Hooischuren, enz.
Gouden en Zilveren Med. Internat. Tentoonstelling Amsterdam.

Deze inrichtingen waarvan reeds **vele** in *Nederland* geplaatst zijn, munten uit door *solliditeit* en *zeer nette bewerking.*

EENIG AGENT

D. S. M. KALKER
KONINKLIJKE MAGAZIJNEN
VAN 5339
BOUWARTIKELEN en GEREEDSCHAPPEN.
AMSTERDAM, St. Anth. Breestraat, C 21.
Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.
Telephoon N°. 2144.

Modellen te bezichtigen in het **Tentoonstellingsgebouw** van de **Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst,** *Marnixstraat* en St. Anthonie Breestraat C 21.

DE KOSTER, *AMSTERDAM.*

FABRIEK VAN

VERWARMINGS-TOESTELLEN.

Systeem laagdruk waterverwarming.
„ middelbarendruk „
„ hoogdruk „
„ laagdruk stoom „ ***buiten contrôle van het rijk.***
„ luchtverwarming door stoom, water en calorifère.

VENTILATIE KAN OP IEDER SYSTEEM WORDEN TOEGEPAST.

Toestellen in aanleg: Klinisch Ziekenhuis, *Amsterdam.*
Stads Apotheek en geneeskundige armenverzorging.
Villa Soeca Brentie, *Heemstede.* 5340
Kantoorlokalen en Bloembollen drogerij, *Overveen.*

OP AL DEZE TOESTELLEN WORDT HET VENTILATIE SYSTEEM TOEGEPAST.

5341 **JAN VAN DER POT,**
Scheepmakershaven N°. 3 (Punt.) — ROTTERDAM.
De eenige Kyaniseerinrichting waar ook des winters wordt doorgewerkt.

Het **Kijaniseeren** is het eenige afdoende middel tegen *verrotting* en *zwam.* De bewerking geschiedt geheel reuk- en kleurloos. Desverlangd bijlevering van hout.

Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend,
van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.
BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en vrachten. **KUNSTGRANIET systeem Pötitjean.**

Prospectussen en prijscouranten worden opaanvraag franco toegezonden.

Gelieve op Voornaam en Adres te letten.

DE LINT & Co. Rotterdam.
Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te Londen,
leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,
MARMER-MOZAIEK en
TERRAZZOVLOEREN.
alsmede 5342
— GLASMOZAIEK —
Zestien Bekrooningen.

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.
Fred. Stieltjes & Co., Amsterdam.
5343

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

13 APRIL 1889.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C.: HENRY HEMANS & C°.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD: Maandelijksch overzicht. — Prijsvragen. — Binnen- en buitenlandsche berichten. — Benoemingen, vacante betrekkingen, enz.

Het nummer bestaat uit 8 bladzijden.

MAANDELIJKSCH OVERZICHT.

Vervolg van bl. 81.

Ook spreekt het rapport over eenige vraagpunten die waarschijnlijk door het stadsbestuur zijn opgeworpen, in de eerste plaats over het vrijleggen van het koor der kerk. Hierdoor zal wel is waar een deel van het aangrenzende Lyceum moeten afgebroken worden, toch is de heer Boeswillwald daar niet tegen. Hij raadt echter aan, voor dat een besluit wordt genomen met zorg te bestudeeren en door teekeningen te bewijzen, of het afbreken der aangebouwde gedeelten uit een aesthetisch oogpunt aanbeveling verdient. Een verwijdering van de ten zuiden aangebouwde galerijen, die het zijschip en den sokkel aan het oog onttrekken, wordt bepaald aangeraden, al was het alleen omdat de plaatsruimte daar onbelemmerd noodig is voor de steigers en de werkplaatsen, die bij de herstelling dienst moeten doen.

Van eene verwarmingsinrichting wordt gezegd, dat daarvan goede resulaten in 't vooruitzicht worden gesteld.

Ten slotte wordt als de gewichtigste zaak, die alleen in staat is de te nemen maatregelen met goed gevolg te bekronen, aanbevolen de leiding der herstellingswerken toe te vertrouwen aan een architekt, die geheel vertrouwd is met de middeleeuwsche kunst en praktijk, en daardoor een waarborg is voor eene restauratie, die zoowel uit een constructief als een aesthetisch oogpunt het edele monument waardig is. Die nieuwe bouwmeester is intusschen reeds benoemd, en neemt men van den lof dien de Duitsche vakbladen hem toezwaaien slechts de helft, dan kan men gerust, zeer gerust zijn over de toekomst van den schoonen dom.

Naar aanleiding van deze mededeelingen zal het menigen lezer wel niet onwelkom zijn te vernemen hoe een man als von Schmidt over den oorsprong en de ontwikkeling van een deel van den gothischen stijl spreekt. Het volgende zij daarom in 't kort gezegd.

De Oostenrijksche meester is van gevoelen, dat die stijl volstrekt niet als een nieuwe bouwwijze van Frankrijk naar Duitschland is overgebracht, maar dat ook laatstgenoemd land een zelfstandig aandeel heeft gehad in haar ontstaan en ontwikkeling. Een sprekend bewijs voor de waarheid hiervan ziet hij in voortdurende veranderingen die achtereenvolgens zich laten aanwijzen, van af de romaansche overblijfselen van den Strassburger dom, tot de deelen die van den overgangsstijl getuigen en zich voortzetten tot de uitingen van Erwin's volmaakt rijpe gothiek. Het verhaal van een plotseling invoeren van een in Frankrijk ontstanen stijl in Duitschland zou eenigermate schijn van waarheid hebben voor den dom te Keulen en andere bouwwerken aan den Neder-Rhijn, waar men steeds met tuffsteen van geringe afmetingen had gebouwd en waar men dus bij de toepassing van quader-bouw ook gedwongen was tot het nemen van een nieuwen daarvoor meer geschikten stijl. Aan den Boven-Rhijn echter, in het bereik der latere bouwplaats te Strassburg, waar men steeds quaderbouw had toegepast, moet de overgang van romaansche tot gothische kunst zeer gelijkmatig hebben plaats gehad. Is dit langzamer en moeielijker dan in Frankrijk geschied, zoodat eenige invloed is uitgeoefend door laatstgenoemd land, dan ligt dit slechts daaraan, dat de Franschen

een uiterst gemakkelijk te bewerken materiaal ter beschikking hadden, terwijl men zich in Strassburg met de brooze zandsteenen uit de Vogesen behelpen moest. Niettegenstaande dit, heeft de boven-Duitsche school steeds hare zelfstandigheid bewaard en hare overleveringen nooit verloochend.

Den nieuwen dombouwmeester wordt een moeielijk vraagstuk voorgelegd; maar niet zoo gevaarlijk — zal men wellicht denken — als er dagelijks in Amerika voorkomen. Nu en dan komen in de dagbladen wonderlijke, bijna ongelooflijke verhalen voor, die echter voor een technicus niet zoo vreemd zijn, afgezien van de onjuistheden die er soms zijn ingeslopen en op rekening van den vertaler moeten worden gesteld. Zoo werd in een buitenlandsch blad veel ophef gemaakt van het verrollen van het Brighton-Strandhotel op Coney Island bij New-York, door middel van locomotieven. Toch is de zaak zoo heel ongewoon niet. Kort geleden werd het in de nabijheid van dat hotel gelegen Ocean-House op dezelfde wijze verplaatst. Dit laatste hotel is 16.8 M. lang, bijna 13 M. breed, en twee verdiepingen hoog, en werd voor 20 jaren op ongeveer 180 M. van het zeestrand gebouwd. Deze plaats schijnt echter onoordeelkundig te zijn gekozen, want 2 jaren geleden moest, wegens het afnemen van het strand, het gebouw op 6 M. lange palen worden geplaatst. Na een geweldigen storm in den afgeloopen winter, trok het strand zich echter zoover terug, dat het hotel tot 15 M. in zee reikte, zoodat men besloot het gebouw landwaarts in te verrollen. Deze arbeid is door een Brooklynsche firma met het beste gevolg volbracht. Onder het gebouw, en zooveel verder op de kust als noodig was, werden palen in den grond gebracht en daarop balken of sleehouten gelegd; het werd toen van de oude palen gelicht en op de balken gelegd, en door middel van kaapstanden naar de plaats van bestemming getrokken, 90 M. van den oever gelegen. Maar — en dit wordt in de bladen niet vermeld — men moet in aanmerking nemen dat het Ocean-House en het Brighton hotel van hout zijn.

Het verrollen is in Amerika dagelijksch werk geworden; niettemin maakt men dat steeds met grooten ophef in Europa bekend. Wel zijn er enkele steenen gebouwen op die wijze eenige meters verplaatst geworden, maar het overgroote meerendeel waren houten bouwwerken. Men ziet zoo iets in de nieuwere steden dagelijks, en moet er zich nooit bevreemd over toonen wanneer men ergens plotseling een huis mist, dat den vorigen dag nog opgemerkt werd. Veelal toch is het gewoonte van den Amerikaan, om een stuk grond te verkoopen onder voorwaarde dat hij die er een huis wil bouwen, eerst na zes jaren behoeft te betalen. Dat schijnt nu zeer aannemelijk; maar als die termijn om is, komt de verkooper met zulke hooge eischen, dat het gezin liever met huis en al verdwijnt. Het is daarom, dat vele huizen op rollen worden gebouwd. De koppige Ier, die de eischen van den grondeigenaar te hoog vindt, steekt zijn neuswarmer aan, spant zijn paarden in, legt de zweep er over, en verdwijnt met zijn huis en geheele familie, alleen zijn tuintje achter latende. Wellicht is hij door overdreven eischen na zes jaren genoodzaakt iets dergelijks te herhalen.

Binnen kort zullen wij wel iets lezen van den indruk dien Eiffel's gevaarte maakt. Het is sinds eenige dagen tot volle hoogte voltooid, welk feit niet onopgemerkt is voorbijgegaan. Onder kanongebulder, werd op 300 M. de Fransche vlag met de letters R. F. geheschen.

ELJEN!

PRIJSVRAGEN.

Vervolg van pag. 84.

In het gezonden rapport is de volgorde van 7 eerste plannen voor de nummers alzoo.

N°. 6. Schilda.
N°. 13. Geen toren.
N°. 29. 1889 in cirkel.
N°. 33. Anna.
N°. 89. B. W. H.
N°. 51. God is een vader der weezen.
N°. 93. Februari.

N°. 6. Ontwerp *Schilda*. Munt uit door eenvoudige karaktervolle opvatting, beknopte plattegrond, uitstekende ligging der hoofdlokalen, en juiste en ongedwongen aanpassing aan het terrein.

Het denkbeeld om het bouwwerk achteruit te stellen, is gelukkig; de speelplaatsen komen daardoor naar het zuiden, terrein en gebouw worden weinig verbrokkeld, en men volstaat met zeer weinig gangen, welke hier aan eene zijde niet voldoende zijn verlicht.

De distributie is regelmatig, de hoofdvertrekken zijn goed aan den voorgevel gelegen, doch zijn de verblijfzalen voor jongens en meisjes niet te groot.

De eene regentenkamer is onvoldoende verlicht bij afzonderlijk gebruik; dit gebrek is echter, daar het gebruik dezer kamers grootendeels of geheel 's avonds plaats heeft, niet overwegend. De spreekkamer is klein.

Het woonvertrek van vader en moeder ware meer in het midden van het gebouw te brengen, wat door omruiling met de privaten zou kunnen geschieden, en daardoor ook nog iets beter verlicht worden.

Keuken, bijkeuken, provisie, strijk- en mangelkamer, hoewel goed gelegen, zijn voor eene inrichting als deze veel te klein. Het licht voor de school is met het oog op den hoogen muur ter plaatse onvoldoende aangebracht, aan de zijde van de Muntsteeg is echter voldoende licht te scheppen. De eetzaal ligt verhoogd; dit is op zich zelf niet wenschelijk, doch is hier gedaan om den keldervloer boven waterpeil te houden.

De slaapkamers zijn meest te klein, de gemiddelde afmeting der beiden is te klein en de ruimte voor waschgelegenheid ontbreekt. De kinder-slaapkamer is ook te klein, slecht verlicht en ver van toezicht verwijderd. De badkamers zijn te klein, en die voor meisjes is niet praktisch gelegen.

De stookplaatsen in enkele vertrekken zijn niet voldoende aangegeven, vooral ook niet de wijze hoe zij naar boven opgaan.

De rij zolderdakvensters in het hooge dak van het hoofdgebouw kunnen zeer geschikt bij latere inrichting van slaapzalen dienst doen; in dit geval kan de vliering als zolder goede diensten bewijzen daar bij de beknopte oplossing dan niet te veel zolderruimte overblijft.

Uit deze beschouwingen blijkt dat de bebouwde oppervlakte te klein is om behoorlijk aan alle eischen te voldoen: door meer aan te sluiten aan enkele grenslijnen van het terrein en iets doen vooruit komen van den gevel, kan echter voldoende ruimte gewonnen worden. Wordt de eetzaal vooruit geschoven, dan ontstaat daardoor ruimte voor provisiekamer; de ontworpen provisiekamer kan dan bij de strijk- en mangelkamer worden gevoegd en de overblijvende ruimte dienen om aan keuken en bijkeuken grootere afmetingen te geven.

Aan het gebrek aan ruimte in de verblijf- en slaapzalen is door grootere diepte van het gebouw tegemoet te komen. Daar de begrooting ook met berekening van 10 % winst nog ruim beneden de gestelde bouwsom blijft, is een en ander finantieel niet onmogelijk.

De gevels zijn goed van verhouding en karakter, eenvoudig van opvatting, aangenaam van groepeering en voor den gestelden prijs uitvoerbaar; de bijgevoegde perspectief-teekening verduidelijkt zeer goed dit project. Het detail is flink en goed geteekend.

Wegens de vele gebreken is dit project niet voor volledige bekroning vatbaar, doch bevat de beste gegevens om door omwerking, zonder opoffering van eenig hoofddenkbeeld, een praktisch eenvoudig, flink ontwerp tot uitvoering geschikt en voor de gestelde bouwsom te verkrijgen.

N°. 93. Ontwerp *Februari*. Van de beide plattegronden van dit project is de gewijzigde op blad N°. 4 de betere, voornamelijk wegens de betere ligging van de trappen en de grootere afmetingen aan keuken en bijkeuken gegeven, waartegen minder praktisch is de omruiling der verblijfzalen voor jongens en meisjes, waarvan de ligging in het eerste plan beter was wegens de meerdere nabijheid van de meisjeszaal tot de keuken. De plattegrond is zeer regelmatig om een binnenplaats gegroepeerd, welke op den beganen grond tevens eetzaal met bovenlicht is.

De ligging der verschillende vertrekken onderling is niet ondoelmatig, doch is in dit project veel ruimte aan gangen opgeofferd, welke laatste voor een groot deel hun licht uit ramen van de eetzaal moeten verkrijgen; de dagverblijven voor jongens en meisjes en de slaapzalen voor 20 zijn wel wat klein, een bezwaar dat door het geven van minder voorsprong aan de middenpartij gemakkelijk is op te heffen.

Ook de kinderkamer, kinderslaapkamer (2e plan), school en strijk- en mangelkamer zijn van kleine afmetingen. De kinderslaapkamer is ver van toezicht afgelegen en ook het vertrek van de naai-juffrouw zoodanig gelegen, dat zij weinig controle van daar kan uitoefenen. De hoogte der vertrekken van den begaanen grond op 4 M., is wel wat weinig, die van 4.50 op de verdieping beter.

De gevels van de binnenplaats worden in de zolderruimte opgetrokken voor het verkrijgen van gangen aldaar; dit is niet ten voordeele van deze binnenplaats- en eetzaal verlichting, en bezwaart de bouwkosten noodeloos.

De speelplaats ligt hier ten N. W. van het gebouw, achter het hooge kantongerecht, en zal dus niet veel zon genieten.

De gevel is zeer verdienstelijk, doch niet geheel in het karakter, en te rijk. Het detail is goed en flink geteekend. Twijfelachtig schijnt het of de bouwsom voldoende zal zijn voor dit ontwerp, hoewel de begrooting onder het bedrag blijft.

N°. 13. *Geen toren*. Goed project, eenvoudig en beknopt en regelmatig. De vertrekken zijn meest onderling goed geplaatst, en er is zeer weinig ruimte aan gangen besteed; daarentegen zijn de laatste gebrekkig verlicht, wat een bepaalde fout is. Zeer goed is de afzonderlijke ligging van de keuken; daarentegen zijn bijkeuken, provisiekamer, strijk- en mangelkamer rijkelijk klein en niet voldoende van afmetingen, terwijl het nemen van licht uit den scheidingsmuur voor de strijk- en mangelkamer niet voldoende is.

De verblijfzaal voor jongens is te klein, die voor meisjes iets grooter; de kinderkamer is niet zeer gunstig gelegen. Het schoolvertrek en de eetzaal zijn wel wat weinig verlicht. De plaatsing van de badkamers op de trap, bordeshoogte, in insteken boven de privaten, is erg beknopt en vooral de ruimte voor de jongens te klein; de kamer van den kleermaker is te groot.

De slaapkamer voor de kinderen ligt wel wat ver af van de kamer van vader en moeder of van de naai-juffrouw.

Over het algemeen hebben de vertrekken, bij zeer beknopte maten, wel wat weinig bergruimte; de kapconstructie kon eenvoudiger zijn.

De gevel is zeer goed en het karakter niet onverdienstelijk, en de detailteeking flink behandeld.

De meeste bezwaren zullen door omwerking en verlegging van lokalen te boven zijn te komen, en het geheel waarschijnlijk voor de gestelde som uitvoerbaar zijn.

N°. 33. *Anna* 2. De hoofdverdienste ligt hier in den plattegrond. Deze is zeer beknopt. Slaapzalen, eetkamer, ziekenzalen en keuken zijn goed gelegen. Minder gunstig is, dat de verblijfzalen voor jongens en meisjes naar achteren zijn gelegen; vooral die voor meisjes heeft niet te best licht (zij kan licht verkrijgen wanneer bergplaatsen verlegd worden). Ook zijn ze wel wat klein.

Het schoollokaal in front is, jammer van de goede plaats, aan de straat. De kinderkamer is klein, evenzeer de strijk- en mangelkamer. Ook de slaapkamer voor vader en moeder is niet te ruim. De provisiekamer is te klein, zoodat ook hier blijkt dat de bebouwde oppervlakte te klein is. In de slaapzalen wordt de ruimte gemist voor behoorlijke waschgelegenheid. De brandstofbergplaats is te klein.

De gevel vertoont meer het karakter van een school dan van een weeshuis. De perspectief is niet onaardig geteekend: de vormen vertoonen zich in het détail minder gunstig; vooral de ingangsdeur is niet gunstig opgelost.

De begrooting blijft nog met 10 % winst aanzienlijk onder de vastgestelde som, waaruit mede blijkt dat het bebouwde grondvlak te klein genomen is en uitbreiding daarvan nog zonder bezwaar voor de kosten mogelijk is.

N°. 29. Motto 1889 (in cirkel). De plattegrond-oplossing is niet zoo beknopt als bij de voorgaande projecten, doch de onderlinge ligging der vertrekken niet onverdienstelijk. Geen enkel der verblijfzalen is hier in het front gebracht, daarentegen wel het schoollokaal. De beide trappen zijn te dicht bij elkander gelegen en beantwoorden daardoor minder aan de bedoeling van dubbele trap.

In dit project zijn te veel gangen, die niet overal voldoende verlicht zijn. De verblijfzaal voor jongens is te klein, het kantoor van den vader wordt uit den scheidingsmuur onvoldoende verlicht, de bijkeuken en strijk- en mangelkamer zijn te klein. De ruimte op de slaapzalen is voldoende, het vertrek voor de naaijuffrouw is te klein en ontvangt uit den scheidingsmuur van het perceel te weinig licht; de kinderslaapkamer ligt wel wat buiten toezicht.

De gevel is eenvoudig en verdienstelijk, en de waarde daarvan wordt door een goede detailteekening verhoogd.

N°. 89. Motto B. W. H. Dit plan vertoont een beknopten, eenvoudigen en overzichtelijken plattegrond, doch is de onderlinge ligging der vertrekken niet altijd gelukkig en wordt het overschietend terrein op onvoordeelige wijze verbrokkeld. Zoowel in dit opzicht, als ook voor de verlichting van de aanliggende vertrekken, is de groote voorsprong van den middenbouw niet in het voordeel van het ontwerp. De onderlinge ruimteverdeeling is niet gunstig. Aan regentenkamers, vestibule en portalen, slaapkamer van vader en moeder, is te veel ruimte besteed, waartegen de verblijfzalen en slaapkamer van 20 jongens wat klein zijn; ook de kinderkamer, de bijkeuken en provisiekamer zijn te klein; terwijl kinderkamer en jongensverblijfzaal naar de achterplaats uitzien is de strijk- en linnenkamer naar het front gebracht. Dat de meisjesverblijfzaal alleen door de eetzaal is te bereiken, is een bezwaar, evenzoo de afgelegen ligging van dat vertrek met het oog op de controle. Dat de eene hoofd-gangmuur op ½ steen schijnt ontworpen, is niet wenschelijk; ook de bovenmuren op de vestibule zijn niet erg constructief. De kapconstructie is niet praktisch.

De gevel is zeer goed in het karakter; het groote perspectivische detail is zeer goed geteekend en verdienstelijk.

Motto. *God is een Vader der Weezen*. Eenvoudige, zeer verdienstelijke beneden-plattegrond met goede ligging en afmetingen der vertrekken; alleen de kinderkamer is wat klein. De plattegrond der bovenverdieping is minder overzichtelijk en de slaapzalen allen onregelmatig van vorm. De ligging van de badkamers is niet gelukkig en de kinderslaapkamer ligt wat ver van eenig toezicht af, gelijk het dan ook met het oog daarop verkieslijker is de slaapvertrekken van vader en moeder en van de naai-juffrouw niet naast elkander aan te brengen, maar meer verspreid.

De hoogte van de beganegrond verdieping, nog geen 4 M., mag onvoldoende genoemd worden.

De opvatting van den gevel, hoe verdienstelijk ook, is niet geheel in het karakter van een weeshuis, de geheele opvatting is te rijk; de beide rijk gevormde dakvensters geven aan de teekening een eenigszins valsch silhouet, daar zij, achteruit geplaatst zijnde, in werkelijkheid geheel anders zullen spreken.

Het detail is fijn van opvatting en teekening.

Reeds oppervlakkig beschouwd springt het in het oog dat dit project, met rijke topgevels, frontons, verschillende torenoplossingen enz., hoe verdienstelijk ook, voor *f* 60.000 niet is uit te voeren.

N°. 22. *Anna*. De plattegrond vertoont eene eenvoudige distributie; verschillende vertrekken zijn goed gelegen. De gang is onvoldoende verlicht, het kantoortje van den vader heeft geen direct licht, de doorgang onder de trap naar den achtergang is gebrekkig, de speelplaats is niet gunstig gelegen, het voor-terreintje is verloren terrein. De gevel is eenvoudig en niet onverdienstelijk, doch het detail maakt een minder gunstigen indruk.

N°. 24. *Non omnia possumus omnes*. De hoofdverdienste berust hier in den plattegrond, welke echter te veel bebouwde oppervlakte heeft, en te weinig rekening houdt met de bouwsom, vooral blijkbaar uit het ongevraagd optrekken eener 3e verdieping. Het project heeft vrij veel gangen, welke niet overal voldoende zijn ver-

licht; de overblijvende open ruimte achter is niet gelukkig gelegen. De gevel vertoont weinig karakter en het detail is zonder bepaalde verdienste.

N°. 25. *N. B. W.* De plattegrond van dit plan is verward en heeft veel te veel gangen en onnoodige binnenplaats, de gangen zijn niet overal voldoende verlicht en de bebouwde oppervlakte wordt te groot, zoodat de bouwsom niet voldoende zal zijn.

De gevel is eenvoudig in het karakter en niet zonder verdienste.

N°. 26. *Fortuna juvante.* Dit project brengt te veel ondergeschikte vertrekken in het front, en de verblijfzalen naar achteren; die voor de meisjes is zeer ongunstig verlicht. Ook is de onderlinge ligging der vertrekken niet zeer gelukkig; bijv. de bijkeuken ligt midden in het gebouw, de offices liggen niet bij elkander, de mangelkamer ligt in de jongens-afdeeling en het schoolvertrek in de meisjes-afdeeling.

De open plaats bij de eetzaal is, als de speelplaats, ongunstig gelegen, vooral met het oog op het terrein. De slaapkamer voor de kinderen is afgelegen en buiten toezicht. De plat-afdekking van de keuken is niet wenschelijk. De gevel is zeer verdienstelijk en karakteristiek, maar met het oog op de bouwsom te rijk.

N°. 28. *Excelsior.* De groepeering om een gesloten binnenplaats lijdt tot verbrokkeling, zoowel van de lokalen als van het overschietend terrein; ook heeft dit project te veel gangen. De verblijfzalen zijn geheel onvoldoende; die voor meisjes is slecht verlicht. Het schoolvertrek is te ruim, de strijk- en mangelkamer te klein, ook is één trap onvoldoende. De gevel is wel is waar eenvoudig, doch heeft weinig verdienste.

N°. 38. *Willem.* De onderlinge ligging der vertrekken is niet gelukkig; de corridor in zigzag is af te keuren, en de breedte van 1.8 M. is wel wat gering. De corridor is ook slecht verlicht, en de trappen zijn te stijl. De kamer van vader en moeder, het kantoortje, de bijkeuken en de strijk- en mangelkamer zijn te klein, ook de keuken is niet groot en ver van de eetzaal gelegen. De insnijding in de verblijfzaal voor jongens is niet mooi. De schuine stand van den gevel in de Muntsteeg is met het oog op de omgeving niet fraai, en het overschietend terrein erg verbrokkeld. De bergplaats voor brandstoffen is te klein. De badkamers op de verdieping zijn te weelderig opgevat, ook wat de ligging met 2 ramen front aan straat betreft. Daar ook de ziekenkamers in front liggen, wordt dit geheel door ondergeschikte vertrekken ingenomen. De gevel is goed van karakter en het detail zeer verdienstelijk; doch het is twijfelachtig of de bouwsom voldoende zal zijn.

N°. 50. *Nationaal.* De groepeering van de vertrekken is hier verdienstelijk en voldoende, doch ten koste van licht en lucht in de gangen, welke ruim breed zijn (3 M.).

De gevel is streng opgevat, heeft echter meer een schoolkarakter dan dat van een gesticht.

N°. 71. *Labor ipse voluptas.* Hoewel het plan veel verdienstelijks bevat, is toch de splitsing in 2 afzonderlijke vleugels die alleen door een gang samenhangen, niet in het voordeel van het ontwerp. De strijk- en mangelkamer is wel wat klein, evenzoo de provisiekamer, terwijl het kantoortje van den vader geen direct licht heeft. Vreemd en kostbaar is de ligging van de uitgebouwde privaten aan de Muntsteeg. Door de groote terugsprong van den stoep gaat in het front een strook terrein verloren.

De gevels zijn goed van ontwerp, doch ook vooral volgens het flink geteekende détail, wel wat rijk opgevat.

N°. 81. *Bid en Werk.* De ligging van het gebouw ten opzichte van de open ruimte is goed; de verlichting van de gangen is gebrekkig, het verblijf voor de jongens is, vooral wegens de wijze van verlichting, geheel onvoldoende, de keuken en de bijkeuken zijn te klein, de strijk- en mangelkamer worden verlicht uit den terrein-scheidingsmuur — wat onvoldoende is —, de provisiekamer is slecht gelegen, en de toegang tot de privaten van de meisjes is onvoldoende en buiten contrôle. Boven is te veel ruimte aan de ziekenkamers en te weinig aan de slaapkamers besteed.

De opvatting voor den gevel is verdienstelijk, doch deze is minder fraai geteekend; de waarde daarvan wordt door het détail niet verhoogd.

N°. 116. *Stichting.* De opvatting van de vestibule is in dit project te monumentaal, terwijl de aanwezigheid van slechts één hoofdtrap niet voldoende is. Het toezicht van den kleermaker op den ingang laat te wenschen over, evenzoo de ligging van het vertrek van vader en moeder; de verbinding van de eetzaal met de keuken is onvoldoende, evenzoo de verlichting van den dwarsgang. De strijk- en mangelkamer is wat klein, de combinatie van de privaten met de waschgelegenheid niet gelukkig te noemen, en de laatste ook niet te ruim; overigens is de plattegrond compact in elkander gezet.

De gevel is verdienstelijk als baksteen architectuur, en de geheele opvatting zoodanig, dat het plan voor de bouwsom vermoedelijk is te maken.

N°. 2. *A + B.* Dit project heeft een veel te groot bebouwd oppervlak, te veel en niet gunstig gelegen gangen, welke niet overal voldoende verlicht zijn; het niet bebouwde terrein is in 3 stukken versnipperd. De beide gevels zijn niet onverdienstelijk.

N°. 10. *IJzet.* De dispositie van het gebouw verbrokkelt het niet bebouwde terrein in diverse waardelooze stukken; de onderlinge ligging der lokalen is niet gunstig en zeer mocielijk voor het toezicht; het schoolvertrek is te klein en alleen bereikbaar door de verblijfzaal voor jongens, de verblijfzaal voor meisjes is te klein. Hoewel bijna het geheele terrein bebouwd is, is het toch niet gelukt alle vertrekken voldoende afmetingen te geven.

N°. 17. *Kamp voor Kampen.* Ook dit project heeft een te groot bebouwd oppervlak en te weinig open ruimte; blijkbaar is dan ook te veel ruimte aan gangen opgeofferd, waarvan de breedte van 4.20 M. te weelderig is; ook zijn deze slecht verlicht. De gevel is niet onverdienstelijk, maar het detail is te rijk; de constructie van de kap laat te wenschen over.

N°. 19. *Delta.* Hoewel de dispositie van het hoofdgebouw verdienste bevat, is echter de nevenlokaliteit minder gunstig ontwikkeld, bijv. zijn de strijk- en mangelkamer en de provisiekamer alleen bereikbaar door de keuken en de bijkeuken, terwijl het opnemen en optrekken van de bergplaats voor brandstoffen in het hoofdgebouw, niet volgens programma is. De trappen zijn te klein en zonder bordes, wat voor zulk een gesticht onpraktisch is.

N°. 20. *Orpheüus.* Ook dit project heeft te veel gangen, en de verblijfzalen en de kinderkamer zijn te klein en niet gunstig gelegen en de speelplaatsen naar den noordhoek verlegd.

N°. 21. *Klaar.* Door het aanbrengen van een binnenplaats zijn hier veel gangen noodig, welke niet voldoende verlicht zijn. Eene vleugel is te veel gesoleerd. Het overblijvend terrein is verbrokkeld. De variant, door het aanbrengen van 2 binnenplaatsen, is geen verbetering van het oorspronkelijke plan.

N°. 23. *IJzet.* De indeeling van het plan is regelmatig en niet zonder verdienste, maar het overschietende terrein wordt in 4 stukken verbrokkeld en is daardoor grootendeels waardeloos. Het gebouw is enorm versneden, waardoor een onnoodige ontwikkelde lengte buitenmuur en omslachtige bekapping met veel inspringende hoeken ontstaat. Een trap is voor zulk een gebouw onvoldoende. De gevel is weinig karakteristiek.

N°. 27. *Per me licet.* Terrein en gebouw zijn beiden verbrokkeld, waardoor mede veel ruimte aan gangen is opgeofferd. Het overschietend terrein biedt nergens een geschikte speelplaats aan. De verblijfzalen zijn ongunstig gelegen, ook uit een oogpunt van verlichting.

De gevel is onvoldoende en uit het détail blijkt, dat de opvatting voor een burger-weeshuis verkeerd is begrepen.

N°. 39. *Patientia vincit omnia.* Dit project heeft te veel bebouwd oppervlak en ongunstige speelplaats. De oplossing is hier verkregen door geheel van den scheidingsmuur van het terrein gebruik te maken voor het verkrijgen van licht in alle vertrekken, daaraan gelegen, wat natuurlijk niet geoorloofd is.

N°. 46. *Rudolf.* Hoewel aan het hooddenkbeeld goede gedachten ten grondslag liggen en de verdeeling niet bepaald is af te keuren, laat de uitwerking daarvan te wenschen over en zijn vooral de lange, niet overal voldoend verlichte gangen, een bezwaar.

De gevel is zeer juist van opvatting en karakteristiek.

N°. 52. *R. W.* De dispositie is niet gelukkig; de bijkeuken is te klein, evenzoo de strijk- en mangelkamer, welke onvoldoende uit den scheidingsmuur van het kantongerecht verlicht is. De kinderkamer is slecht van vorm, ligging en verlichting; de gangen zijn spaarzaam verlicht. De dispositie der bovenverdieping is beter en beknopter, de slaapkamer voor kinderen wat klein; daartegen is er een ongevraagde logeerkamer. De hoeveelheid slaapplaatsen van 20 en 25 heeft men hier in gelijke zalen van 23 veranderd.

De variant is geen verbetering; vooral de keuken is onvoldoende, speciaal wat de verlichting betreft. De gevelteekening wint niet door het détail.

N°. 57. *Rust Roest.* Te groot bebouwd oppervlak en het overblijvend terrein versnipperd, terwijl door het groepeeren om een gesloten binnenplaats te veel gangen zijn gebruikt. De beide trappen liggen te dicht bij elkander. Bij eene groote vestibule is de provisiekamer en bijkeuken veel te klein. De bergplaatsen liggen ongunstig. Aan het denkbeeld is wat weinig, en aan het détail en de opgesmukte gevelteekening wat veel werk besteed.

N°. 59. *Nepaldom.* De plattegrond is wel regelmatig, maar niet gunstig samengesteld. De hoofdingang is onvoldoende verlicht. De eetzaal, aan de straat ontworpen, neemt daar de beste ruimte in; de verblijfzalen zijn wel wat klein. Bijkeuken en strijk- en mangelkamer zijn te klein en de laatste niet voldoende verlicht. Ook de verlichting van de keuken en het schoolvertrek laat te wenschen over. Het kantoortje van den vader ligt te veel afgelegen. De trappen liggen te dicht bij elkander. Beter ontwikkelt zich de plattegrond der bovenverdieping, doch gaat over het geheel door de diep ingaande open plaats veel oppervlak aan gangen verloren en ontstaat een groot oppervlak aan buitenmuren. De gevel is niet geheel in het karakter en is blijkens het detail te rijk ontworpen.

N°. 65. *Gretha.* Heeft te veel bebouwd oppervlak en daardoor te weinig open ruimte, en deze is nog ongunstig verbrokkeld. De verblijfzalen voor jongens en meisjes zijn slecht verlicht, de kinderkamer slecht gelegen, slecht van vorm en van verlichting en alleen bereikbaar door de meisjeszaal, wat boven herhaald wordt met de slaapvertrekken. De eetzaal is slecht verlicht, de brandstofbergplaats ver van de keuken. De provisiekamer is te klein, de ligging en de grootte van de slaapzalen niet voldoende.

N°. 69. *Charité.* De onderlinge dispositie der vertrekken is niet gunstig, de verlichting van de keuken, bijkeuken en provisiekamer, uit den scheidingsmuur van het terrein onvoldoende. De kinderkamer is klein en ongunstig gelegen, de zaal voor meisjes te klein. Ook de slaapvertrekken voor 20 zijn te klein. De gevel is goed van verhouding maar niet in het karakter van een gesticht.

N°. 76. *Simplicitas.* Door groepeering om een binnenplaats, ook hier veel en niet overal voldoend verlichte gangen, in verband met een groot bebouwd oppervlak. De vertrekken aan die binnenplaats zijn zeer matig verlicht en voor kinderkamer onvoldoende; deze ligt ook niet gunstig en is klein van afmeting. De bijkeuken is te klein; de ligging van de badkamers achter de ziekenkamers is niet gunstig. Overigens heeft dit plan een goede dispositie en regelmatige indeeling, doch is het overblijvend terrein weer versnipperd. De variante biedt geen noemenswaardige verbetering aan, daar het hoofddenkbeeld hetzelfde blijft. De gevel is goed in het karakter, en het detail zeer verdienstelijk.

N°. 86. *Hector.* Heeft een goed bebouwd oppervlak, ontstaan door ruime opvatting van vestibule en gangen en royale hoofdtrap. De dispositie is niet gelukkig, het jongensverblijf is onvoldoende, vooral wegens de verlichting; de kinderkamer is slecht gelegen, de strijk- en mangelkamer slecht verlicht. De bergplaats voor brandstoffen is veel te klein, en wordt deze grooter, dan blijft er bijna geen plaats meer over. De dispositie der bovenverdieping is vooral wat de gangen betreft, verward. Het optrekken van de ziekenkamers met buitenmuren, dwars over de eetzaal, is constructief gebrekkig. De gevel is niet zonder verdienste, maar met het oog op de reeds opgetrokken gevel is de hooge bekapping van den middenbouw niet gemotiveerd.

N°. 87. *Quod bonum sit.* De groepeering om een open plaats geeft weer veel ruimte verlies aan gangen en trappen, doch de vertrekken zijn niet slecht gegroepeerd. De bijkeuken is te klein, evenzoo de mangelkamer; de spreekkamer heeft geen licht. De eetzaal is onvoldoende verlicht, terwijl de geheele scheidingsmuur ook boven voor lichtramen gebruikt is. Het buiten terrein is versnipperd, de bergplaats voor brandstoffen ligt ver van de keuken.

De gevel is streng eenvoudig, het detail flink geteekend.

N°. 88. *R.* Bijna het geheele terrein is hier bebouwd, zoodat bijna niets overblijft voor speelplaats. Vooral aan gangen, vestibule en trappen, welke onvoldoende verlicht zijn, is hier te veel ruimte besteed; de beide trappen liggen veel te dicht bij elkander. Boven is het verband tusschen de beide vleugels verbroken. De gevelopvatting heeft vooral in de open loggia iets wat minder strookt met den aard van het gebouw.

N°. 92. *Charité.* Door het gebruik van een geheel omsloten binnenplaats zijn vrij veel gangen noodzakelijk, terwijl het overschietend terrein noodeloos versnipperd is. Het aanbrengen van een trap is onvoldoende; de bergplaats voor brandstoffen is te klein.

De gevelgroepeering is niet gelukkig.

N°. 104. *Irma.* Ook dit plan bebouwt te veel oppervlakte en verbrokkelt het overblijvend terrein, zoodat de speelplaats geheel onvoldoende is. Ook de dispositie laat te wenschen over; de verblijfzaal voor meisjes is niet goed gelegen en slecht verlicht, eetzaal en schoolvertrek zijn slecht verlicht, het kantoortje van den vader heeft geen direct licht. De bovenlokaliteit is in 2 afzonderlijke vleugels ondergebracht, wat praktische bezwaren heeft. Ook de hoofdvleugel is boven nog in twee deelen door de kinderkamer verdeeld.

N°. 105. *N. B. W.* De plattegrond-ontwikkeling is niet gelukkig. De verblijfzalen zijn niet te ruim, de kinderkamer is slecht gelegen, de strijk- en mangelkamer geheel onvoldoende en slecht verlicht. De ligging van de bijkeuken in verband met de keuken is niet gunstig. Ook hier vindt men eene groote lengte aan gangen, die boven onvoldoende verlicht zijn. De open keukenplaats, midden in den zijvleugel, is niet gunstig gelegen en verbrokkelt het overschietende terrein. De jongens-slaapzaal is te klein; ook op de overige slaapkamers is de ruimte erg zuinig berekend (1 bed te weinig), terwijl gelegenheid voor wasschen ontbreekt.

In plan *b* is de dispositie beter, doch zijn de gangen slecht verlicht, de verblijfzaal voor meisjes te klein, evenzeer de kinderkamer. De kamer van vader en moeder is niet gelukkig gelegen en het kantoortje onvoldoende. De ligging van de privaten op de trapbordessen is niet gunstig, en de verlichting van den bovengang onvoldoende.

Beide gevel-ontwerpen zijn goed geteekend en aan het doel beantwoordende. Overdadig is de levering van 3 groote uitgewerkte detailteekeningen, waarvan het geleverde werk verre de vraag overtreft. Behalve de figuren zijn deze details flink geteekend.

N°. 108. *Oli.* Dit plan geeft een beknopte plattegrond, maar het overschietende terrein wordt in 4 diverse stukken versnipperd, waarbij vooral het voorterrein verloren is.

De verlichting van de gangen laat te wenschen over. Het schoolvertrek, de kinderkamer, woonkamer van vader en moeder, en de strijk- en mangelkamer zijn te klein. Eén trap is onvoldoende. Op de verdieping laat de dispositie van het middengedeelte veel te wenschen over. Vooral de ligging en de toegang voor de meisjes-badkamer is slecht.

In de variante is aan enkele dezer bezwaren tegemoet gekomen. Zoo is daar een dubbele trap aangebracht, een grootere strijk- en mangelkamer opgenomen, en een iets betere dispositie van den boven-middenbouw bereikt.

Beide gevelteekeningen zijn goed en aan het doel beantwoordende; zij winnen echter niet door het détail.

N°. 114. *Alea jacta est.* Ook hier, tengevolge van groepeering om een binnenplaats, veel gangen en een versnipperd buitenterrein. De strijk- en mangelkamer wordt ten deele verlicht uit den scheidingsmuur van het kantongerecht. De verblijfzaal voor meisjes is wel wat klein, de verlichting van den bovengang laat te wenschen over. De gevel is eenvoudig en niet zonder karakter.

De Jury.

K. DE VIDAL DE ST GERMAIN.
C. MUYSKEN.
F. J. NIEUWENHUIS.

Bij de opening der naambriefjes van die ontwerpen, ingezonden op de prijsvraag voor een burgerweeshuis te Kampen, waaraan de bekroningen zijn toegekend, is gebleken dat het ontwerp *Schilda* is vervaardigd door de heeren Ludwig Klingenberg te Oldenburg en A. de Herder te Zwolle. De ontwerpers van *Geen Toreo*, zijn de heeren van Eck en Scheltema te Nijmegen.

Prijsvraag der Kerkelijke Kas te Rotterdam.

(Ingezonden.)

Naar aanleiding van het schrijven der heeren Veth en Moere in het *Bouwkundig Weekblad* van 7 dezer, verwachtte ik natuurlijk dat, nu deze heeren volgens hun verklaring de benoeming tot Jurylid voor de prijsvraag van de Kerkelijke Kas te Rotterdam voor een kerkgebouw hadden aangenomen, ten einde aan het Bestuur van de K. K. nuttige wenken te geven voor eventueel later uit te schrijven prijsvragen, ook reeds bij deze den gewonen weg zou worden ingeslagen, en dat er acht zou worden geslagen op

den billijken eisch, dat de dagen waarop de ingekomen antwoorden tentoongesteld zijn, in de dagbladen bekend zouden worden gemaakt, en dat er vooral door een der vroeger genoemde heeren acht zou worden geslagen op de billijke eischen, door het hoofdbestuur der Maatschappij tot bev. der Bouwkunst reeds zoovele malen kenbaar gemaakt, waar dit het uitschrijven van en het uitbrengen van rapporten over prijsvragen betreft.

Zeer verwonderde het mij dus Dinsdag ll. van een mijner kennissen te vernemen, dat Zondags in de kerken der Doleerende Gemeente alhier van den kansel was afgekondigd, dat de ingekomen antwoorden op Maandag, Dinsdag en Woensdag ten toon gesteld zouden worden in een der zalen van het verkooplokaal. In de dagbladen van eenige beteekenis in Rotterdam was hiervan niets te vinden.

Ik toog dus Woensdag naar het verkooplokaal en richtte mijne schreden naar de achterzaal, maar meende in den beginne geheel verkeerd beland te zijn; spoedig bemerkte ik echter tot mijn vreugde, dat ook de vrouwen belang gaan stellen in de Schoone Bouwkunst, want het grootste gedeelte der in de zaal aanwezigen bestond uit vertegenwoordigsters der vrouwelijke sekte en slechts een enkel vakman schitterde tusschen die menigte als een dwaalster. Dat de vrouw belang gaat stellen in de bouwkunst en iets voelt voor bouwkundige teekeningen, is een verblijdend verschijnsel; maar men moet ze goede en schoone teekeningen onder de oogen brengen en dat was hier helaas in geenen deele het geval, want het was ongelukkig om te zien welke antwoorden er op de prijsvraag waren ingekomen. Ongelukkig waren de teekeningen en ontwerpen. Het was evenwel een verblijdend verschijnsel dat bijna alle architekten hadden gehoor gegeven aan het beroep op het oorgevoel en het gezond verstand, gedaan in het *B. Weekblad en de Opmerker*; want zeker is het dat geen enkel architekt te vinden is onder de inzenders die antwoorden, ten minste niet iemand, die aanspraak maken kan op den naam architekt; daarvoor zijn de antwoorden te ongelukkig.

Laat ik nu overgaan tot de ingekomen antwoorden. Er zijn er negen. De motto's moet ik uit mijn geheugen te voorschijn roepen, daar, toen ik even de verschillende motto's noteeren wilde, een der heeren van het Bestuur mij, o! zoo vriendelijk verzocht de niet te doen. Hij wilde het niet hebben, hij zou zelf wel zorgen dat de motto's bekend werden in de dagbladen, en zal dat zeker ook wel doen als de tentoonstelling gesloten is en er dus geen gelegenheid meer bestaat tot kritiek; — wel een bewijs, dat de prijsuitschrijvers erg benauwd waren voor eene openbare beoordeeling der antwoorden. Ik noem dus de teekeningen op in de volgorde zooals ze op de tafels tentoongesteld waren.

1°. *Vrije studie.* Ja, de studie van den ontwerper was zeer vrij; en hij heeft heel weinig leiding genoten, anders was er wel wat beters terecht gekomen. Het bovengedeelte van den gevel is één groot gevelveld, de daklijn (onder een hoek van 45° met den grond) volgende, zeer doodsch, geheel van baksteen met een klein rond venster tot eenige versiering, het geheel bekroond door een tempeltje met reusachtige ooren naast de kolonnetjes of pilasters, die het koepeldakje dragen. De gevel werd geflankeerd door twee vierkante torens, met een kalotje op, en in plaats van de kwast een dito tempeltje als op den gevel. De binnen decoratie was slecht van ontwerp en van teekening. Van détails was noch in den gevel, noch in de doorsnede eenig spoor te vinden. De plattegrond was vierkant en er waren 4 trappen aangegeven, zoodat er waarschijnlijk 4 torens bedoeld zijn. De hoofdingang der kerk had veel weg van eene mislukte copie van eene bestaande kerk, als ik me niet vergis te Katwijk.

2°. *Eenvoud.* Eenvoud is het kenmerk van het ware, is een oud spreekwoord; maar hier was eenvoud het kenmerk van onachtzaamheid en leelijkheid, en gebrek aan kennis van architektuur.

3°. *Ars longa vita brevis.* Ook al even als de twee vorige, een vierhoekige kerk, maar zonder torens. Het motto geeft veel te denken. De kunst is lang; maar als dat ontwerp kunst is, was het beter te zeggen de kunst is te lang of is onnatuurlijk uit haar kracht gegroeid. 't Is Jammer, maar de inzender heeft zeker het motto niet begrepen, anders had hij het niet gebruikt; kunst is toch bij hem niet te vinden of het zou moeten zijn de fraaie lucht, geverfd, gekleurd meen ik, boven zijne teekening. Als de inzender denkt dat een potje Pruisisch blauw, dat over een teekening omgekeerd wordt, een lucht aangeeft, heeft hij het mis en moet hij eerst eens gaan zien wat door de architekten in den laatsten tijd gedaan is aan aquarelleeren, en dan zijn eigen werk nog eens te bekijken; hij zal dan wel onderscheid zien. De doorsnede zat vol bruine sienna vlekken, net als of het papier uitgeslagen was door vocht.

N°. 4. De Hoop beschaamD niet. Beter was het: de Hoop maakt, dat men zich niet schaamt. De plattegronden waren vrij goed, maar de gevel verraadt geheel den man met weinig architectonische kennis; tusschen een stal en een kerk is een groot verschil.

N°. 5. Hiervan is het motto mij ontschoten. De gronden waren op dubbele schaal geteekend. De gevel gaf een zeer eigenaardige oplossing. Een groot kwadraat met aan beide zijden rechthoekige trapeziums. Het geheel was in rondbogenstijl met b. v. Jonische kapiteelen voor bekroning der imposten. Ook was de verdeeling der ramen aller ongelukkigst. De deur zou zeer van pas zijn voor een schuur, het geheel was lomp van ordonnantie, terwijl de inzender op zich ook kan toepassen, wat bij N°. 3 gezegd is. De gevel was hier bijna een paarsche vlek.

No. 6 had tot motto: 1 Kon. 8 vers 29 »Dat uwe oogen open zijn nacht en dag over dit huis" enz. enz. Het is te wenschen, dat de inzender eerst zelf zijn oogen eens open doet voor de bouwwerken van anderen, en het is gelukkig, dat dit ontwerp niet bekroond is, anders had men, wanneer men er voorbij ging, zijn oogen wel dicht gedaan voor zoo iets. Het detail van de kolom met hoofdgestel was netjes gecalqueerd.

No. 7 en 8 waren zonder motto ingezonden. Het waren beide monsters van leelijkheid. Het eene was een cirkelvormige koepelkerk, waarvan de koepel op teekening reeds veel te laag was en dus bij uitvoering zeer veel zou hebben van een halve zoetemelksche kaas. Van het andere was waarachtig de preekstoel gedetailleerd, men vrage echter niet hoe; 't had veel weg van een penantkastje. De ontwerpers mogen beide praktische werklieden zijn, 't is voor hen evenwel het best zich nooit meer te wagen aan het beantwoorden van prijsvragen als deze; ze kunnen nog niet eens goed teekenen, laat staan ontwerpen.

N°. 9. Calvijn. Lest, best. Ja, 't is het beste ontwerp wat er bij is, en dan ook bekroond. De gronden zijn goed, de doorsnede ook en de gevel, ja die is nog met het ware. Trapjesgevels en topjes zijn niet de meest aan te bevelen decoraties voor een kerkgevel. Deze mogen aardig staan aan een woonhuis, een school of een raadhuis eener kleine gemeente, voor eene kerk verwacht men statiger motieven. Het is dan ook ernstig de vraag of dit ontwerp wel voor bekroning in aanmerking had kunnen komen; maar in het land der blinden is zelfs halfoog koning, en zoo zal het hier ook wel gegaan zijn. De teekeningen waren vrij goed, het détail van het groote venster uit den voorgevel was evenwel slecht. Van de twee bijgevoegde gevels voldeed die met de twee torens beter, dan die zonder torens.

Détails heb ik, behalve de genoemde, bij geen enkel ontwerp aangetroffen. Deze waren zeker niet toonbaar.

Nu zou men denken, dat bij de tentoonstelling aanwezig waren het rapport der Jury en ook een programma van de prijsvraag, ten einde daaraan de ingekomen antwoorden te kunnen toetsen, om misdunde te zien of ze aan het programma voldoen of niet, en ook de vermelding wie bekroond was. Maar neen; het eenige wat was te zien, was welk ontwerp verkozen was boven de anderen.

Het ware te wenschen geweest, dat nu, na al wat er over geschreven is, de Commissie, die de prijsvraag uitgeschreven had, eens aan hare Jury-leden gevraagd had hoe of het eigenlijk behoorde; deze hadden 't hen dan zeker wel gezegd; maar ik geloof veel meer, dat het rapport over de prijsvraag van dien aard was, dat de Commissie het beter vond het maar weg te laten. In het kort, deze expositie en alles wat er te zien was, en de verdere handelingen der Commissie, zijn een waardig slot voor de verongelukte prijsvraag.

Rotterdam 10. IV. 89. *Een bezoeker der Tentoonstelling.*

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Op Dinsdag 23 April a. s., des voorm. ten 10 ure, zal in het Rijks-Museum te Amsterdam, afdeeling Rijks Normaalschool, de 9de algemeene vergadering worden gehouden van de Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs.

Na afloop der vergadering wordt den leden gelegenheid aangeboden, gezamenlijk het nieuwe Centraal-Station te gaan zien.

Ook wordt gelegenheid gegeven tot het deelnemen aan een gemeenschappelijken maaltijd.

Op een te Hannover gehouden wedstrijd voor beeldhouwwerk, te plaatsen in het gothisch altaar der Mariakerk, welke aldaar door den heer Windthorst is gesticht en waaraan de Paus 50.000 franken heeft geschonken, heeft de heer Oor, uit Roermond, den eersten prijs behaald.

Van 23 tot 27 April a. s., des avonds te 6 uren, zal een belangrijke verzameling boeken worden verkocht, ten huize van den heer S. L. van Looy, boekhandelaar te Amsterdam, N. Z. Voorburgwal 92. Op Donderdag 25 April komen de boekwerken over Schoone Kunsten, Kunstgeschiedenis, Schilderkunst, Graveerkunst, Bouwkunst, Kunstnijverheid en Teekenkunst onder den hamer, en op 27 April het vervolg der Schoone Kunsten, Plaatwerken.

Op Donderdag en Zaterdag, 18 en 20 April a. s. van 10 tot 3 uren, is de rijke verzameling te bezichtigen.

De catalogus is gratis te verkrijgen bij den heer van Looy.

BENOEMINGEN, VACANTE BETREKKINGEN, ENZ.

Het gemeentebestuur van Arnhem heeft benoemd tot buitengewoon opzichter, de heer W. Camman te Alphen, voor het maken van plannen tot verbouwen van het gemeentehuis en den bouw van een school voor meisjes.

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederiwerend middel.
Fred. Stieltjes & C°., Amsterdam.
5361

Zelfdragend en vlak gegolfd ijzer, gewoon en gebomboerd, worden in vele verschillende profielen en afmetingen vervaardigd.

Actien Gesellschaft für Verzinkerei und Eisenconstruction.
vormals JACOB HILGERS.
RHEINBROHL.
GALVANISEER-INRICHTING
EN
Fabriek van gegalvaniseerde Bouw-constructiën.
Geïllustreerde, prospecti, referentiën en begrootingen steeds verkrijgbaar.

HILGER'S dakpannen en dakramen van uitmuntende constructie, geschikt voor alle soorten van dakbedekking, ook voor daken met zeer geringe helling

Vertegenwoordiger voor Nederland en Koloniën
FERD. ENGERS, AMSTERDAM,
Heerengracht 335.
5364

CARBOLINEUM AVENARIUS.
Men verzekere zich bij den aankoop, dat men het sedert 14 jaren met succes aangewende *origineele merk* verkrijgt:
CARBOLINEUM AVENARIUS.
GUST. BRIEGLEB, Amsterdam.
5365

5366 **JAN VAN DER POT,**
Scheepmakershaven N°. 3 (Punt.) — ROTTERDAM.
De eenige Kyaniseerinrichting waar ook des winters wordt doorgewerkt.
Het **Kijaniseeren** is het eenige afdoende middel tegen *verrotting* en *zwam*. De bewerking geschiedt geheel reuk- en kleurloos. Desverlangd bijlevering van hout.
Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend,
van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.
BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en vrachten. **KUNSTGRANIET systeem Pétitjean.**
Prospectussen en prijscouranten worden opaanvraag franco toegezonden
Gelieve op Voornaam en Adres te letten.

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH.
BOCH FRERES
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 5367

W. F. WEIJNTJES,
Singel 514 h/h Koningsplein **Amsterdam.**
Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.
Agent voor **Minton Hollins & Co.** *Stoke upon Trent.*
„ „ **A. Jhodges** te *Cresfild.*
Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 5368

The St. Pancras Iron Work Company, London.

FABRIEK
voor Stal-Inrichtingen
5369 EN
Stal-Benoodigdheden.
IJzeren Trappen
van solide construktie tot concurreerende prijzen.
Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE.
Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam, 1884.
Agenten voor Nederland en de Koloniën
STAAL & HAALMEIJER,
36. Derde Weteringdwarsstraat.
AMSTERDAM.
alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.
Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE
Haaften aan de Waal.
Machinale Steenfabriek met Ringoven, (5370)
levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur tegen sterk concurreerende prijzen.

G. J. Vincent & Co.
Kunstsmeden,
SCHIEDAM.
ZILVEREN MEDAILLE, WERELD-TENTOONSTELLING Amsterdam 1883.
GOUDEN MEDAILLE, Antwerpen 1885
Specialiteit in gesmeed IJzeren Hekken, Fijne smeedwerken, Dakversieringen, Deurvullingen, Ornamenten enz.
Steeds voorhanden GESMEED IJZEREN PAARDEN RUIVEN. 5371

J. KROON Rz. **Fabriek van Lattenweefsel voor Plafond- en Wandbepleistering.** **Buiksloot.**
STOOMHOUTZAGERIJ en PAKKISTENFABRIEK
Eervolle vermelding op de Tentoonstelling van Bouwmaterialen te Groningen 1886.
5372 ASPHALTDAKPAPIER, ASPHALTWERKEN.
„CARBOLINEUM."
Monsters, circulaires en attesten op aanvrage franco.

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,

voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.

5355 FRED. STIELTJES & Co., Keizersgracht 745, Amsterdam.

Publieke Aanbesteding.

Op Maandag den 6den Mei, des namiddags ten twaalf ure, zal, namens Commissarissen der 's Gravenhaagsche Woning-Maatschappij de Architekt W. B. VAN LIEFLAND, in het Hotel Café Central in het openbaar AANBESTEDEN:

Het bouwen van 98 dubbele Arbeiderswoningen, een woning voor den Opzichter en tien Pakhuizen,

in twee perceelen en gecombineerd volgens de daarvan ontworpen teekeningen en bestek, waarvan, vanaf Donderdag den 18den April, exemplaren te verkrijgen zijn ten kantore van den architekt, Stationsweg N°. 69, tegen betaling van *f* 5.—

In een der lokalen van het Hotel Café Central zullen dagelijks, van des morgens 10—4 uur, de teekeningen, bestek en details ter inzage liggen.

Dagelijks van des morgens 9—10 en des namiddags van 6—7 uur, zijn inlichtingen te bekomen ten kantore van den architekt.

Aanwijzing zal op het terrein, hetgeen gelegen is achter de Doedijn- en Jan Steenstraten gegeven worden, op Vrijdag den 26sten April des morgens ten elf ure. (5356)

AANBESTEDING. 5357

Op Donderdag 18 April 1889, te 1 uur n. m., zal in het Logement en Koffiehuis *aan Burcht*" te Den Helder door de *Nederlandsche Bouwkundige Vereeniging* worden AANBESTEED:

Het bouwen van een Zoölogisch Station met Bovenwoning voor den Directeur

Het Bestek met 6 teekeningen is ad *f* 2 per stel, benevens verdere inlichtingen, bij den ondergeteekende te verkrijgen.

Aanwijzing in loco op Donderdag 11 April 1889, te 1 uur n. m.

LEIDEN, 4 April 1889. *De Architect* W. KOK.

5358 PUI-SPIEGELGLAS
HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFF, ROTTERDAM.

JAN HAMER. — AMSTERDAM.

Kantoor: Marnixstraat 402 bij het Leidscheplein.

GEBOUW PERMANENTE TENTOONSTELLING VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Vertegenwoordigt ROBERT BOYLE & SON, Lim. Londen.

Behaalden de hoogste onderscheidingen op verschillende Internationale Tentoonstellingen als prijzen van f 600.— *Gouden en Zilveren Medailles.*

VENTILATIE EN VERWARMING.

BOYLE'S Luchtpomp ventilators. Patent 1882. BOYLE'S Kappen voor slecht trekkende schoorsteenen. BOYLE'S Schoorsteenkappen tegen valwinden.

Verelschen geen toezicht, — hebben geen beweegbare deelen, — geen terugslag in den koker, — zijn van solide constructie.

BOYLE'S Ventilators en Schoorsteenkappen zijn op verschillende *Rijks- Gemeente-* en *Particuliere gebouwen hier te lande* geplaatst. 5359

— In alle voorname plaatsen zijn modellen te bezichtigen. —

MILDE's Telephonen, WITTE's Liften, CARRÉ's Waterleidingen. KELLEY's geschilderd en gebrand Glas' geschilderde Tegels, enz enz.

DE LINT & Co. Rotterdam.

Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te Londen,

leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,

MARMER-MOZAIEK en TERRAZZOVLOEREN,

alsmede 5360

— GLASMOZAIEK —

Zestien Bekrooningen.

NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY Ltd. LONDON.

Exploitatie der Mijnen van de Val Travers.

FABRIEK TE AMSTERDAM
Beltweg No. 3.

TRADE MARK.

NATUURL. ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.

Gecomprimeerde Asphaltwegen en dito Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Golf- en Kegelbanen. Winkel en Magazijnvloeren. Gangen Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton-Fundeeringen, Stallen, enz., enz,. enz.

Zindelijk Vochtweerend, Onderhoudvrijmakend, Grasgroeiwerend

Asphalt speciaal tot wering van vochtige muren.

Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren van het Kantoor der fabriek, Beltweg 3, *Amsterdam*. 5361

PATENT-CENTRALE EN ZELFREGULEERENDE STOOMVERWARMING EN VENTILATIE

onder lagen druk.

Systeem BECHEM & POST te Hagen in Westphalen.

TEVENS INGERICHT VOOR

ELECTRISCHE VERLICHTING

met of zonder Tudors-Accumulatoren.

Dit *Systeem is het meest aan te bevelen*, omdat, niettegenstaande de **onder lagen druk** werkende machine zeer **gemakkelijk en eenvoudig** kan worden aangewend, zoowel voor **Verwarming en Ventileering van huis en stal,** als voor het **oppompen van water,** voor het op **peil brengen en houden van vaarten,** voor het in werking brengen van **IJs-, Dorsch- en andere machines,** voor het **koken van Veevoeder,** voor het **besproeien van Gras, Bloemen, enz.,** terwijl nog des avonds ***huis en erf electrisch kan verlicht worden.*** Bijzonder geschikt voor **Buitenplaatsen en Boerderijen,** daar *Warmte, Ventilatie, Licht, Koude en Drijfkracht* gelijktijdig kunnen werken of naar behoefte geregeld kunnen worden.

Voor nadere inlichtingen, opnemingen en begrootingen, verklaart zich gaarne bereid

D. S. M. KALKER, Amsterdam.

Eenig vertegenwoordiger der firma BECHEM & POST, in Nederland. 5362

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

20 APRIL 1889.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C.: HENRY HEMANS & Co.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD: Agenda der 59ste Algemeene Vergadering van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. — Algemeene Administratieve voorschriften voor het uitvoeren en onderhouden van werken. — Xylolith. — Prijsvragen. — Ingezonden. — Vraagbaak. — Binnenlandsche berichten. — Verslag der vergadering van de Vereeniging „Architectura" te 's Gravenhage 17 April 1889. — Benoemingen, vacante betrekkingen, enz. — Bericht. — Afloop van aanbestedingen.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden en bijvoegsel: Stembiljet.

59ste Algemeene Vergadering

der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

De 59ste Algemeene Vergadering, zal gehouden worden op Woensdag 22 Mei, des avonds ten 7 ure, en op Donderdag 23 Mei 1889, des voormiddags ten 11 ure, in het Maatschappelijk Gebouw.

Agenda voor de Vergadering van 22 Mei.

1. Opening der Vergadering.
2. Verslag van het Bestuur over het afgeloopen Maatschappelijk jaar, en over de Buitengewone Bestuursvergadering van 9 April j.l.
3. Verslag van den Penningmeester.
4. Rapport van de Commissie voor het nazien der Rekening en Verantwoording van den Penningmeester, over het afgeloopen jaar.
5. Benoeming eener Commissie van drie leden tot stemopneming, door den Voorzitter.
6. Verkiezing van twee Bestuursleden.
7. Verkiezing van een Voorzitter.
8. Mededeeling der conclussiën van het rapport van beoordeelaars der Prijsvagen.
9. Uitreiking der bekroningen voor de Prijsvragen.
10. Behandeling der begrooting voor 1890.
11. Bepaling van de plaats der September-Vergadering.

Agenda voor de Vergadering van 23 Mei.

12. Discussie over de prae-adviezen van het Bestuur der Maatschappij over de antwoorden, door de Afdeelingen gegeven op de negen door het Bestuur gestelde vragen. (*)
13. Discussie over vragen of voorstellen, door het Bestuur of de Leden op de vergadering gedaan.
14. Sluiting der Vergadering.

Na afloop der vergadering op 23 Mei zal voor de Leden gelegenheid bestaan:

1°. tot het bezoeken van nader op te geven gebouwen of werken;

2°. tot het deelnemen aan een gemeenschappelijken maaltijd, op nader te melden voorwaarden.

* De prae-adviezen zullen vóór de Vergadering in het *Bouwkundig Weekblad* worden opgenomen.

BEGROOTING VAN ONTVANGSTEN EN UITGAVEN

VOOR DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

over het jaar 1890.

VERMOEDELIJKE ONTVANGSTEN.

	1889 Begrooting.	1890 Begrooting.
Contributie van Gewone leden	ƒ 11300.—	ƒ 10200.—
„ „ Buitengewone leden	180.—	175.—
„ „ Kunstlievende leden	300.—	250.—
„ „ Afdeelingsleden	125.—	125.—
Renten	50.—	46.—
Verkoop van druk- en plaatwerken	250.—	250.—
Opbrengst der doorloopende Tentoonstelling	3500.—	1600.—
Verhuring van lokalen en opbrengst van bezoekers	500.—	200.—
Onvoorziene baten	50.—	50.—
		ƒ 12896.—

VERMOEDELIJKE UITGAVEN.

Hoofdstuk.		1889 Toegestaan.	1890 Begrooting.
1	De uitgave van het Tijdschrift	ƒ 4300.—	ƒ 2500.—
2	„ „ „ „ Weekblad		
3	„ „ „ Oude bouwwerken en bouwkunstige détails	550.—	400.—
4	„ „ „ Bekroonde ontw. en Verslagen	350.—	250.—
5	Prijsvragen	450.—	70.—
6	Toelagen aan de Afdeelingen	360.—	360.—
7	Bevordering van Bouwkunstig onderwijs	50.—	50.—
8	Bibliotheek	400.—	100.—
9	Reiskosten voor bestuurs- en commissieleden	380.—	80.—
10	Tractementen	2900.—	2600.—
11	Verschillende drukwerken	150.—	150.—
12	Vrachten, verschotten, advertentiën	300.—	300.—
13	Gebouw Marnixstraat: onderhoud ƒ 200.—		
	belasting „ 425.—		
	vuur, licht, water „ 220.—		
	assurantie „ 100.—		
	schoonhouden „ 200.—	1145.—	1145.—
14	Tentoonstelling, voor toezicht	445.—	300.—
15	Rente en aflossing a/d. hypotheekbank. ƒ 2121.—		
	Rente 5 % leening van ƒ 29400.— „ 1470.—	3621.—	3591.—
16	Aflossing op de leening	500.—	600.—
17	Jaarlijksche Tentoonstelling van Bouwkunst	100.—	100.—
18	Onvoorziene uitgaven	254.—	300.—
			ƒ 12896.—

Overgelegd in de Vergadering van 9 April 1889, ingevolge Art. 16 en 40 der Wet.

S. E. & O.

De Penningmeester der „Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst",

T. SANDERS.

ALGEMEENE ADMINISTRATIEVE VOORSCHRIFTEN

VOOR HET

UITVOEREN EN ONDERHOUDEN VAN WERKEN.

In de zomervergadering van de Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs, gehouden in 1886, werd het Bestuur dier Vereeniging uitgenoodigd eene Commissie te benoemen, om te onderzoeken of het wenschelijk en uitvoerbaar zoude zijn andere Algemeene Voorschriften dan de nu voor de Rijkswerken geldende, ten behoeve van particuliere werken te ontwerpen. De Commissie zoude dan, wanneer zij die vraag bevestigend kon beantwoorden, de gegrondheid van haar gevoelen moeten staven door een ontwerpregeling, later te gebruiken als leiddraad voor bespreking op eene Algemeene Vergadering.

Den 11den dezer ontvingen de leden der Vereeniging de ontworpen „Algemeene administratieve voorschriften voor het uitvoeren en onderhouden van werken ten behoeve van besturen en particulieren."

Dit ontwerp is opgemaakt door de Commissie, benoemd krachtens machtiging der algemeene vergadering van 1887 en bestaande uit de heeren A. Deking Dura, voorzitter, D. F. C. Knuttel, secretaris, J. van Hasselt, J. Kluit en R. P. J. Tutein Nolthenius.

In een schrijven aan het Bestuur der Vereeniging, mede in druk verschenen, ontwikkelt de Commissie hare zienswijze, die heeft voorgezeten bij het opmaken van het concept.

Zij heeft de grieven tegen de bestaande A. V. onderzocht, verder de gewettigde voorschriften die in andere landen bestaan bestudeerd, en een ontwerp voor nieuwe administratieve bepalingen, met inachtneming van Nederlandsche toestanden, opgemaakt.

De Commissie huldigt zoowel mogelijk het beginsel van rechtsgelijkheid voor besteder en aannemer, echter zonder uit het oog te verliezen, dat, waar een aannemer zich vrijwillig tot uitvoering verbindt, hij in sommige opzichten ondergeschikt moet blijven aan den aanbesteder.

Aanvankelijk had de Commissie het voornemen opgevat om haar ontwerp te doen vergezeld gaan van eene memorie van toelichting, waarin het geheel artikelsgewijze zou worden behandeld. Zij heeft dit werk echter niet doorgezet, om de verspreiding van het concept daardoor niet te vertragen, maar geeft eene korte verklaring van den gedachtengang die bij de bewerking van het ontwerp heeft voorgezeten, en daaraan ontleenen wij het volgende.

De Commissie heeft zich de verhouding tusschen aanbesteder en aannemer gedacht als die van twee gelijk berechtigde contracteerende partijen, behoudens de vroeger genoemde restrictie; vandaar dat ook steeds de besteder en aannemer als handelende personen zijn genoemd, en dat in afzonderlijke paragrafen is aangegeven, op welke wijze de besteder en aannemer zich bij uitvoering kunnen doen vertegenwoordigen. Het beginsel van zooveel mogelijke rechtsgelijkheid, waarbij de aannemer zich niet in alles aan het oordeel van den besteder zal hebben te onderwerpen, heeft verschillende bepalingen noodig gemaakt, welke zoodanig moesten gekozen worden, dat hierdoor de gang der werkzaamheden niet wordt vertraagd, en dat eene sjoeslige beslissing van het geschil wordt gewaarborgd. Vandaar dat in het ontwerp is aangenomen het beginsel, dat de aannemer verplicht blijft de bevelen van den besteder op te volgen, doch niet recht op schadeloosstelling, waar de uitvoering van een last tot schade aanleiding mocht geven en verder, dat de beslissing van geschillen, waar zulks bij de bestaande wettelijke bepalingen mogelijk is, door deskundigen, anders door scheidslieden zal geschieden.

Alvorens de uitvoering van het contract te behandelen, regelt het ontwerp in Hoofdstuk I de wijze, waarop het contract tot stand komt, n.l. de besteding. Ten einde te gemoet te komen aan een bestaande grief, dat de besteder geheel vrij is in de keuze van den aannemer, is dit recht eenigszins beperkt, op de wijze zooals zulks in Duitschland gebruikelijk is. Hierdoor is te verwachten dat de besteder meer zal afwijken van de tegenwoordige gewoonte, om het werk steeds aan den laagsten inschrijver te gunnen. Ook is in het ontwerp de verantwoordelijkheid van borgen begrensd en de mogelijkheid geopend om in plaats van een persoonlijken, een zakelijken borgtocht te stellen, waarbij is aangenomen dat de borgtocht slechts noodig is bij den aanvang van het werk, opdat later in het werk zelf, bij goede regeling van de betalingstermijnen, een borgtocht kan worden gevonden. Dat niet de zakelijke borgtocht uitsluitend is voorgeschreven, vindt zijn grond in de overweging, dat zulks een vertrouwen van den aannemer in den besteder op den voorgrond stelt, dat dikwijls niet geacht kan worden te bestaan.

In Hoofdstuk II is het beheer geregeld en is omschreven de bevoegdheid van de directie als gemachtigde van den besteder en die van den gemachtigden des aannemers. Bovendien is hier een afzonderlijke paragraaf gewijd aan correspondentie. Waar toch bij een contract als dat tusschen besteder en aannemer, de wenschelijkheid in het oog springt om, ter voorkoming van geschillen, de meeste zaken schriftelijk te behandelen en waar vertraging, zoowel voor de eene als andere partij, aanleiding kan geven tot schade, moet het recht om tegen bewerингen van de tegenpartij op te komen, aan zekeren tijd gebonden zijn. Ten einde echter geschillen over het al of niet tijdig toezenden van geschriften te voorkomen, was het noodig scherp aan te geven, welke tijdstippen voor ontvangst en toezending van geschriften moeten gelden.

Verder zijn in dit Hoofdstuk de rechten en verplichtingen van beide partijen geregeld, benevens de wijze waarop afrekening en betaling zullen geschieden. De commissie vestigt hierbij vooral de aandacht op de verplichting van den aannemer om zooveel mogelijk zijn werk te assureeren en op de verplichting van den besteder om bij het doen uitvoeren van meerder werk of bij het doen uitvoeren van een deel der in het bestek beschreven werken, zich binnen bepaalde grenzen te houden, behoudens schadeloosstelling bij overschrijding van de gestelde grenzen. Ook is getracht geschillen te vermijden, die zoo lichtelijk ontstaan, omtrent het recht van den aannemer op termijnverlenging, door in de eerste plaats te bepalen, dat in elke maand op een zeker aantal onwerkbare dagen moet worden gerekend en in de tweede

plaats de wijze vast te stellen, waarop de termijnsverlenging wordt geconstateerd.

Dat in dit Hoofdstuk de verzekering van werklieden tegen ongelukken niet is opgenomen, vindt zijn grond alleen hierin, dat het niet wenschelijk scheen op een weldra te verwachten algemeene wettelijke regeling vooruit te loopen.

Hoofdstuk III bevat de bepalingen voor de uitvoering van het werk; in dit Hoofdstuk meent de Commissie voornamelijk te moeten wijzen op de bepaling dat een aannemer moet gedoogen, dat zijn hulpmiddelen tegen billijke schadeloosstelling door den aannemer van een ander werk worden gebezigd, en op de bepaling waarbij onder sommige omstandigheden den aannemer verboden wordt, zijn hulpmiddelen van het werk te verwijderen.

Tevens is in dit Hoofdstuk een plaats ingeruimd aan keuring van bouwstoffen, welke bij de voor Rijkswerken geldende A. V. in het technische gedeelte zijn behandeld. De Commissie heeft gemeend, dat hoewel de eischen waaraan bouwstoffen moeten voldoen, in het technische gedeelte behooren te worden omschreven, de regeling der bevoegdheid van den besteder, om bouwstoffen te doen onderzoeken, meer in het administratieve gedeelte op haar plaats is.

Na de bepalingen omtrent de uitvoering van het Contract, zijn in Hoofdstuk IV gevallen behandeld, die bij de tot standkoming van het Contract niet konden worden voorzien, namelijk die, waarbij door rampen voorzieningen noodig worden, die waarin een der beide partijen nalatig is in het nakomen van hare verplichtingen en die waarbij een gewijzigde verhouding ontstaat tusschen partijen, hetzij door overlijden of onvermogen van den aannemer, hetzij door geheel of gedeeltelijke staking van het werk. Juist deze paragrafen hebben uit den aard der zaak aanleiding tot langdurige gedachtenwisseling gegeven. Een toelichting er van zoude bezwaarlijk in een kort bestek kunnen worden gegeven, de strekking blijkt echter uit de bepalingen zelve, zoodat hier enkel opgemerkt wordt, dat in § 39 ook bepalingen gemaakt zijn omtrent rampen die vóór de gunning wijziging in het werk brengen. Ook vestigt de Commissie de aandacht op het onder IV*b* van dezelfde paragraaf genoemde. Hierbij is uitgegaan van de onderstelling, dat de aannemer van een werk voldoende bekend moet zijn met den aard van den bodem, om bij grond- en rijswerken te beoordeelen of verzakkingen of afschuivingen zijn te verwachten, maar dat tevens zijne verantwoordelijkheid in dezen eenigszins moet beperkt worden.

Hoofdstuk V eindelijk is gewijd aan bepalingen omtrent deskundigen en scheidslieden. Waar zooals vroeger is gezegd, de beslissing van geschillen aan deze zal worden opgedragen, schijnt het dienstig omtrent de wijze van werken bepalingen te maken, die kunnen leiden tot een billijke en snelle beslissing.

Ten slotte merkt de Commissie nog op, dat zij van oordeel is, dat ook de technische afdeeling van de tegenwoordige A. V. niet in overeenstemming is met den tegenwoordigen stand der Ingenieurs-wetenschap, en dat ook deze dus gewijzigd behoort te worden, volgens haar oordeel door eene niet talrijke Commissie, die bij specialiteiten op elk gebied de noodige gegevens zal kunnen vragen om daaruit een geheel samen te stellen. r.

XYLOLITH.

Xylolith of steenhout, naar het Duitsche Steinholz, een materiaal van jongen datum, bestaat uit houtzaagsel, dat met een vloeistof doortrokken is. Dit zaagsel wordt vervolgens met verschillende minerale producten innig vermengd en dan onder groote hydraulische drukking tot platen gevormd, die tot zelfs 1 M². oppervlakte hebben en verschillend van dikte kunnen zijn. Deze platen hebben uit zich zelf, zonder dat bij de grondstof eenige kleurstof is gevoegd, een zeer warme, lichte houtkleur. Die toon kan echter donkerder worden gemaakt; ja zelfs is men in staat een zelfde stuk xylolith met verschillende kleuren zoodanig te behandelen, dat het graniet, porphyr, of andere bonte steensoorten nabootst.

Op het gevoel is het materiaal koud en steenachtig, heeft een hardheid tusschen 6 en 7, laat zich zeer fraai politoeren, terwijl het overigens bewerkingen als boren, zagen en schaven gemakkelijk ondergaat.

Proeven die door het proefstation voor bouwmaterialen te Berlijn zijn genomen, hebben het volgende geleerd omtrent den invloed door veranderlijke weêrsgesteldheid, of in 't algemeen de lucht, op xylolith uitoefend.

Door het proefstation werden zes proeven genomen:

1. Het materiaal werd in een waterbad gelegd dat, langzamerhand tot kookhitte gebracht, eenigen tijd op die hooge temperatuur onderhouden werd, en toen plotseling afgekoeld door het in zeer koud water te werpen.

2. Het werd een uur lang met 15% sterke oplossing van keukenzout gekookt en gedurende dien tijd meermalen plotseling afgekoeld; het water werd daarbij niet troebel.

3. Een half uur gekookt in natronloog van 5%.

4. Een half uur gekookt in dezelfde oplossing, waarbij nog gevoegd was 1% zwavelammonium.

5. Een half uur gekookt in een oplossing, bevattende 2% ijzervitriool, 2% kopervitriool en 10% keukenzout. De proefstukken vertoonden na deze bewerking geen verandering, hadden echter niets van hun gewicht verloren en ook niets van hun buigzaamheid. Ook was geen verandering waar te nemen aan een proefstuk, dat gedurende een geheel uur in een Papeniaansche pot gekookt werd, en vrij in den stoom van hooge spanning was opgehangen.

6. Zes andere brokstukken werden vervolgens gedurende vijf-en-zeventig uren in zoutzuur van 2% en vijftig uren in 3% zoutzuur gelegd. Deze stukken vertoonden ook na deze proef geen veranderingen. Het verlies aan gewicht was 2,3%. Op de eigenschappen der stof was blijkbaar geen invloed uitgeoefend.

7. Ten slotte werden de stukken gedurende vier uren blootgesteld aan een dampbad van 4% zuiver zoutzuur; de glasheldere vloeistof, wees die door bijvoeging van baritzouten geen schadelijke stoffen aan.

Door deze proeven is alzoo volkomen bewezen geworden, dat het materiaal bestand is tegen de invloeden van de atmosfeer.

Met het oog op een onderzoek naar de brandbaarheid van het materiaal werden twee platen van 12,5 bij 12 cM. gedurende 3 uren blootgesteld aan den invloed van eene gasvlam van een Bunzenschen brander; het materiaal ontvlamde echter niet, noch barstte of verbrokkelde. De platen bleven intact, doch verkoolden op die plaatsen waar de vlam onmiddellijk met het xylolith in aanraking

was gekomen, echter zonder dat die verkoling zich verder uitbreidde. Dobbelsteenen van 7.1 cM. zijde werden gedurende vijf uren in de verwarmingskamer van een droogoven aan een steenkolen vuur blootgesteld. Hoewel de stukken tot roodgloeihitte werden gebracht, vielen zij niet uit elkander, maar werden volkomen gaat uit het vuur genomen en waren slechts een weinig aan de scherpe zijden afgebrokkeld, tengevolge van geringe verkoling. Het bleek nu ook mogelijk te zijn het xylolith, na aan deze proef te zijn blootgesteld, en in den vorm van een kubus, met een hamer van 2 Kg. zwaarte in stukken te slaan. Men nam daarna ook waar, dat de buitenzijden van de proefstukken met den nagel konden worden afgekrabd, terwijl het inwendige gedeelte nog veel vaster was en daarop geen indrukken van een nagel konden worden teweeg gebracht.

Uit andere proeven bleek de vastheid tegen druk te zijn 854 Kgr. per cM²., die tegen breken 439 Kgr. per cM². en die tegen trekken 251 Kgr. per cM .

Men beweert tevens dat dit materiaal niet krimpt, en dat het niet scheurt.

Xylolith wordt aanbevolen voor vloerbekleeding, dakbedekking en wandbekleeding, en moet dan van 5 tot 13 mM. dik zijn; verder is het geschikt voor dektreden van trappen, voor deurdorpels, voor tusschenmuren als vulling van de ijzeren stijlen, en in meer dergelijke gevallen.

Het materiaal wordt vervaardigd in de fabriek van de firma Cohnfeld & Co. te Potschappel bij Dresden, alwaar men onder anderen voor een Maatschappij van Duitsche planters een geheel gebouw heeft gemaakt, bestemd voor de tropen. Dak, wanden, vloeren, plafonds, veranda, alles wordt van steenhout gemaakt, dat als paneelvulling van een ijzeren geraamte dienst doet. Het gebouw is zoodanig ingericht, dat het in deelen van hoogstens 30 Kgr. gewicht uit elkander kan worden genomen.

De in alle opzichten vertrouwbare uitkomsten der boven beschreven proefnemingen, zullen wel niemand afschrikken xylolith te gebruiken waar het praktisch kan worden toegepast. Gr.

PRIJSVRAGEN.

Het *Nieuws van den Dag* deelde onlangs mede, dat het plan met het motto «Calvijn", ingezonden als antwoord op de prijsvraag van het bestuur der Kerkelijke Kas te Rotterdam, en door dat bestuur bekroond, vervaardigd is door den heer T. E. Kuipers te Nieuwer-Amstel.

INGEZONDEN.

Prijsvraag nieuw Burger-Weeshuis te Kampen.

In de Nummers 14 en 15 van het *Weekblad* is opgenomen het jury-rapport, betreffende de ingekomen plannen op bovengenoemde prijsvraag.

Te rekenen naar het aantal ingekomen ontwerpen is de prijsvraag te beschouwen als zeer goed geslaagd; maar in werkelijkheid mag men haar als half verongelukt beschouwen, want geen der 116 plannen heeft de onverdeelde goedkeuring der jury mogen verwerven.

De onvolledigheid van het programma is m. i. hiervan de reden.

Dat het programma door de jury was samengesteld heeft zeer zeker er menigeen toe gebracht een ontwerp in te zenden; men verwachtte dat dit alle waarborgen aanbood die het gelukken van de prijsvraag bevorderen zoude, men was vol vertrouwen en toog vol goeden moed aan den arbeid.

Bittere teleurstelling was echter voor menigeen weggelegd; niet de teleurstelling van zijn plan niet bekroond te zien, dit toch moest aan 114 te beurt vallen, maar te vernemen dat men totaal te vergeefsch had gearbeid.

Uit de algemeene beschouwing van het rapport blijkt duidelijk op welke wijze de jury het gebouw wenscht.

Aan de Muntstraat moet een gevel verrijzen; het goede aanzien in die straat maakt zulks noodig en de speelplaats moet vóór het gebouw komen, ziedaar wat men wil.

Waar nu in het programma o. a. wordt gezegd dat de kamer van vader en moeder midden in het gebouw moet liggen, iets wat bijna van zelf spreekt, en zelfs de afmetingen van eenige vertrekken aangegeven worden, daar, dunkt mij, had men een mededeeling, die den hoofdvorm van het gebouw raakt, niet achterwege mogen laten.

Het was toch gemakkelijker voor de jury om te begrijpen, dat vele inzenders in Kampen niet bekend zouden zijn, dan dat de inzenders konden begrijpen dat de jury het gedeelte aan den Muntstraat wenschte volgebouwd te zien.

Een speelplaats voor het gebouw mag gunstig gelegen zijn ten opzichte van de zon, maar die speelplaats is dan ook niet afsluitbaar, want ook de hoofdtoegang is aan die zijde gelegen. Ziekenzalen moeten ook op het zuiden liggen en komen dus als van zelf te liggen aan die speelplaats, wat ook een bedenkelijk bezwaar is.

Verder wordt in het programma gezegd, op pagina 3, de niet bebouwde ruimte van het terrein moet worden ingericht tot speelplaats, open plaats en bleekveld, — en daar waar dit alles is aangebracht noemt de jury het terrein doodeenvoudig verbrokkeld en versnipperd. Maar waarom wordt dan dat alles gevraagd als men het niet verlangd?

Waren deze zaken in het programma beter omschreven, dan zouden zeer zeker het meerendeel der projecten anders zijn ontworpen, en dientengevolge een ruimere keus van in het oog der jury goede plannen zijn verkregen.

Leest men aandachtig de beoordeeling der verschillende plannen, dan valt het op dat verscheiden plannen met binnenplaats weinig en soms nog zeer kleine gebreken hebben, terwijl de gebreken van de bekroonde plannen volgens het rapport legio zijn. Deze plannen met binnenplaats missen echter den gevel aan de Muntstraat en de speelplaats aan de Muntgracht, twee hoofdpunten volgens het rapport van de jury, maar die ook juist daarom in het programma behoorden te zijn toegelicht, als gevende meerdere waarborgen voor het welslagen van de prijsvraag.

Een inzender.

VRAAGBAAK.

Antwoord 96. Het zoogenoemde zinksilicaat kan nog het meest worden aanbevolen, ook wegens de goede kleur. Deze saus doet geen kwaad aan cement en blijft ongeveer 3 à 6 jaren goed.

Moet de saus alleen dienen om grootere dichtheid te verkrijgen, dan is waterglas aan te bevelen. Een gevel, twee malen daarmede bestreken, zal voor altijd dicht zijn.

Men moet echter in het oog houden, dat het gebruik van elke saus overbodig is, wanneer van den aanvang af het cementwerk goed en met kennis van zaken is uitgevoerd. L.

Antwoord 97. Zeer aanbevelenswaardig zijn: Samuel S. P. Thearle, A treatise on laying off and building wood, iron and composite ships (behoorende tot Collins' advanced science series. London. William Collins and C°. 1876.) Vol. I, text; Vol. II, atlas. Price 10 S. 6 d.

Wat betreft de afmetingen der verbanddeelen voor houten schepen is aan te bevelen: Rules and regulations of Lloyd's Committee for wooden ships. M.

Antwoord 98. Oude afgekeurde vlampijpen van locomotieven kunnen wel voor gietwerk worden gebruikt, doch men moet er altijd eene betere soort roodkoper bijvoegen, aangezien roodkoper dat eenigen tijd aan het vuur is blootgesteld geweest, altijd iets broozer wordt. S.

ANTWOORD 99. De parquets hydrofuges, système breveté van Damman et Cassard, verkrijgbaar bij Damman et Washer, 75, rue de la clinique (Cureghem) Bruxelles (Midi) zijn in Nederland reeds meermalen en ook op groote schaal, o. a. in het Rijks-Museum en het Centraal Station te Amsterdam, toegepast, en zelfs in enkele gebouwen in benedenverdiepingen waaronder geen kelders zijn aangelegd, zoodat de parquets daar eenvoudig in het zand liggen.

De opgedane ondervinding is gunstig, ook wat betreft de invloed van weêrgesteldheid.

ANTWOORD 100. Een der oudste plaatwerken in kleurendruk, met détails op ware grootte, is het Deutsches *Maler-Journal*, von A. Gnauth en L. Lesker. Verlag v. W. Speman, Stutgartt. De eerste jaargang verscheen in 1876. Jaarlijks verschijnen 6 afleveringen ad 6 Mark. Vooral de détails zijn flink geteekend; de *gekleurde* platen van wanden en zolderingen verraden niet altijd een gekuischten smaak.

Met méér zorg gekozen, en vooral aan de Italiaansche Renaissance (ook aan de Duitsche en Fransche stijlen) ontleend, zijn de fraaie kleurendrukwerken van Ernst Ewald: *Farbige Decorationen alter und neuer Zeit*. Berlin. E. Wasmuth; ad *f* 10.80 per aflevering v. 8 platen. De eerste afleveringen zijn in 1882 verschenen; het werk gaat nog altijd door, maar 't bevat geen détails op grootere schaal.

K.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Door den Raad der Gemeente 's Gravenhage is besloten, dat gedurende het badseizoen van 1889 de spuiing ten behoeve der waterverversching van 's Gravenhage niet zal plaats hebben.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

VEREENIGING „ARCHITECTURA" TE 'S GRAVENHAGE, 17 April 1889. Bij de opening dezer vergadering werd de heer J. Brouwer als gewoon lid geïnstalleerd, waarna de notulen der voorgaande bijeenkomst werden gelezen en goedgekeurd. Na het behandelen van eenige ingekomen stukken van huishoudelijken aard, werd het woord gegeven aan den heer J. M. L. Lotz, die eene rede hield over: *De overgang van den bouwstijl der Grieken in dien der Romeinen.* Spreker toonde aan, hoe men in de vroegste tijden muren samenstelde uit groote onregelmatige steenbrokken en de overgebleven openingen weder met kleinere steenen aanvulde en hoe daarbij een deuropening werd gespaard, alsook hoe dit later geschiedde, waardoor de boog-constructie ontstond, welke in de Romeinsche kunst tot grootere ontwikkeling kwam bij den gewelfbouw.

Vervolgens behandelde de heer Lotz de verschillende zuilenorden der Grieksche kunst en verduidelijkte de samenstelling der hooldgestellen door groote platen, teekeningen en schetsen, waarbij het verschil in profileering en verdere opvatting van de Romeinen met die der Grieken werd aangetoond. Hierdoor blijkt hoe de Romeinen bij het overnemen van de hoofdvormen der Grieksche kunst, de onderdeelen wijzigden.

Nadat de heer Lotz zijne rede geëindigd had, en de voorzitter gelegenheid gaf nog een en ander ter opheldering te vragen, werd hiervan door eenigen gebruik gemaakt, waarbij ook het gewichtig onderwerp der »orden-studie" ter sprake kwam en het nut, hierin gelegen, kan vooral bij eene verstandige opvatting zeker door ieder worden erkend.

De voorzitter bracht den heer Lotz dank voor zijne bijdrage.

Thans werd de kunstbeschouwing berichtigd.

Door den heer W. Worst was geëxposeerd een wit-marmeren kinder-buste, vervaardigd naar een photographie, welke buste (levensgroot) met veel belangstelling werd berichtigd.

Door den heer Croiset van Uchelen was voor dezen avond afgestaan het plaatwerk: *Concert-haus in Leipzig*.

Aan heeren leden werd herinnerd dat op de volgende vergadering de dit jaar te houden excursie zal worden vastgesteld en verzocht daarover te willen denken; terwijl het bestuur er nog op wees dat vóór of op Dinsdag den 23sten April e. k. de inlevering der antwoorden op de prijsvraag: »Waterleidingtoren" moet plaats hebben ten huize van den 1sten secretaris.

BENOEMINGEN, VACANTE BETREKKINGEN, ENZ.

Bij kon. besluit is de heer J. P. Hengeveld, gewezen ingen. der 2e kl. bij den waterstaat en 's lands burgerl. openbare werken in Nederl.-Indie, thans met verlof hier te lande, op zijn verzoek, eervol uit 's lands dienst ontslagen, met toekenning van pensioen.

De ingenieur 3e kl. bij 's Rijks Waterstaat in Limburg, de heer Doffegnies, wordt tijdelijk werkzaam gesteld aan het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, afdeeling Waterstaat (normaliseering van de groote rivieren).

Bij kon. besluit is met 1 Mei a. s. de waarneming der betrekking van inspecteur van de Rijn- en Maasvaart opgedragen aan den heer J. D. Evers, gewezen eerstaanwezend-ingenieur bij de Staatsspoorwegen, te 's Gravenhage.

Met den 1en Juli a. s. vacceert te Harlingen de betrekking van Gemeente-Architect, aan welke betrekking eene jaarwedde is verbonden van *f* 1500, benevens *f* 150 bureaukosten.

Eigenhandig op zegel geschreven verzoekschriften in te zenden vóór of uiterlijk op den 11den Mei a. s.

Bezoeken, voor zooverre den Burgemeester betreft, worden alleen afgewacht den 28sten dezer maand, ten Raadhuize, des voormiddags tusschen 10 en 12 uur.

BERICHT.

De Vereeniging „Amstels Bouwkring" te Amsterdam heeft het plan opgevat, het onderwerp: „Herziening der wettelijke bepalingen op het stuk van den arbeid, speciaal betrekkelijk aanneming van werk," te doen behandelen in besloten kring.

Het Bestuur der Vereeniging heeft de welwillendheid eenige introductiekaarten voor leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst ter beschikking te stellen.

Heeren leden die van een dezer kaarten wenschen gebruik te maken, worden uitgenoodigd hiervan kennis te geven aan het Bureau der Maatschappij, uiterlijk tot en met Dinsdag 23 dezer.

Afloop van Aanbestedingen.

GRONINGEN, 8 April. Het bouwen van een heerenhuis met pakhuis, onder beheer van den architekt J. Maris.

Zeldenrust, te Warfum	*f* 20.688
De Vries, te Groningen	» 20.110
Meulink, te idem	» 19.970
De Jong, » »	» 19.967
Huizinga, » »	» 19.945
Dooijes, » »	» 19.939
Janssen, » »	» 19.925
Peters, » »	» 19.898
Ibelings, te Groningen	*f* 19.837
Rothschäfer, te Stedum	» 19.636
Oldenburger, te Groningen	» 18.785
Hendriks, te idem	» 18.077
T. Holthuis Jr., te idem	» 17.712 Gegund.

ARNHEM, 10 April. Het bouwen van eene machinefabriek voor rekening van R. H. Haentjens te Arnhem, onder beheer van den architekt D. Geijsbeek Molenaar.

Gebr. van Daalen, te Arnhem	*f* 16.873
G. H. v. d. Heijden, te idem	» 16.540
H. v. d. Sand, te idem	» 16.468
J. N. Jansen, » »	» 16.442
J. v. Burk en W. Wissing, te Oosterbeek	» 16.175
D. A. Roskam, te Arnhem	» 16.000
M. Hoestink en W. Gribnau te idem	» 15.849
J. v. d. Peppel, te Nijmegen	» 15.170 Gegund.

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.
Fred. Stieltjes & C°., Amsterdam.
5381

5382 PUI-SPIEGELGLAS
HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFF
ROTTERDAM.

MUSGRAVE & Co., Limited

te BELFAST
FABRIEK VAN
Engelsche Paarden- en Vee-Stalinrichtingen.
IJzeren Tribunes voor Wedrennen,
Tuigkamer-Benoodigdheden,
DOOKENNELS,
Hooischuren, enz.
Gouden en Zilveren Med. Internat. Tentoonstelling Amsterdam.
Deze inrichtingen waarvan reeds **vele** in *Nederland* geplaatst zijn, munten uit door *soliditeit* en *zeer nette bewerking*.
EENIG AGENT
D. S. M. KALKER
KONINKLIJKE MAGAZIJNEN
VAN 5383
BOUWARTIKELEN en GEREEDSCHAPPEN.
AMSTERDAM, St. Anth. Breestraat, C 21.
Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.
Telephoon N°. 2144.

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE
Haaften aan de Waal.
Machinale Steenfabriek met Ringoven, (5384)
levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur tegen sterk concurreerende prijzen.

W. F WEIJNTJES.
Singel 514 h/h Koningsplein Amsterdam.
Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.
Agent voor Minton Hollins & Co. *Stoke upon Trent.*
„ „ A. Jändges te *Crefeld.*
Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 5385

G. J. Vincent & Co.
Kunstsmeden,
SCHIEDAM.
ZILVEREN MEDAILLE, WERELD-TENTOONSTELLING Amsterdam 1883.
GOUDEN MEDAILLE, Antwerpen 1885
Specialiteit in gesmeed IJzeren Hekken, Fijne smeedwerken, Dakversieringen, Deurvullingen, Ornamenten enz.
Steeds voorhanden GESMEED IJZEREN PAARDEN RUIVEN. 5386

DE KOSTER, *AMSTERDAM.*
FABRIEK VAN
VERWARMINGS-TOESTELLEN.
Systeem laagdruk waterverwarming.
„ middelbarendruk „
„ hoogdruk „
„ laagdruk stoom „ *buiten contrôle van het rijk.*
„ luchtverwarming door stoom, water en calorifère.
VENTILATIE KAN OP IEDER SYSTEEM WORDEN TOEGEPAST.
Toestellen in aanleg: Klinisch Ziekenhuis, *Amsterdam.*
Stads Apotheek en geneeskundige armenverzorging.
Villa Soeca Brentie, *Heemstede.* 5387
Kantoorlokalen en Bloembollen drogerij, *Overveen.*
OP AL DEZE TOESTELLEN WORDT HET VENTILATIE SYSTEEM TOEGEPAST.

5388 JAN VAN DER POT,
Scheepmakershaven N°. 3 (Punt.) — ROTTERDAM.
De eenige Kyaniseerinrichting waar ook des winters wordt doorgewerkt.
Het **Kijaniseeren** is het eenige afdoende middel tegen *verrotting* en *zwam*. De bewerking geschiedt geheel reuk- en kleurloos. Desverlangd bijlevering van hout.
Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend,
van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.
BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en vrachten. KUNSTGRANIET systeem Pétitjean.
Prospectussen en prijscouranten worden opaanvraag franco toegezonden.
Gelieve op Voornaam en Adres te letten.

DE LINT & Co. Rotterdam.
Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te Londen,
leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,
MARMER-MOZAIEK en
TERRAZZOVLOEREN,
alsmede 5389
— GLASMOZAIEK —
Zestien Bekroooningen.

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,

voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.

5373 FRED. STIELTJES & Co., Keizersgracht 745, Amsterdam.

AANBESTEDING. 5374

De architekt Y. BIJVOETS Gz. te Amsterdam, zal namens de Heeren G. & A. MULLER, op Zaterdag den 27sten April 1889, des namiddags ten één ure, in het Café de »Ronde Leeuw" AANBESTEDEN:

Het verbouwen van perceel N°. 66 aan het Rokin te Amsterdam.

Het bestek en teekening liggen ter inzage in hoevengenoemd Café. Gedrukte bestekken à *f* 1.— per exemplr. verkrijgbaar aan de Kiosken op den Dam.

Nadere inlichtingen te verkrijgen aan het bureau van den architekt voornoemd, aan de de Ruyterkade N°. 102.

Publieke Aanbesteding.

Op Maandag den 6den Mei, des namiddags ten twaalf ure, zal, namens Commissarissen der 's Gravenhaagsche Woning-Maatschappij de Architekt W. B. VAN LIEFLAND, in het Hotel Café Central in het openbaar AANBESTEDEN:

Het bouwen van 98 dubbele Arbeiderswoningen, een woning voor den Opzichter en tien Pakhuizen,

in twee perceelen en gecombineerd, volgens de daarvan ontworpen teekeningen en opgemaakt bestek, waarvan exemplaren te verkrijgen zijn ten kantore van den architekt, Stationsweg N°. 89, tegen betaling van *f* 5.—.

In een der lokalen van het Hotel Café Central zullen dagelijks, van des morgens 10—4 uur, de teekeningen, met bestek en details ter inzage liggen.

Dagelijks zijn van des morgens 9—10 en 's namiddags van 6—7 uur, inlichtingen te bekomen ten kantore van den architekt.

Aanwijzing zal op het terrein, hetgeen gelegen is achter de Doedijn- en Jan Steenstraten, gegeven worden, op Vrijdag den 26sten April des morgens ten elf ure. (5375)

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH,
BOCH FRÈRES
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 5376

Parquets-en-chêne sur bitume hydrofuge
N. GOURGUECHON — PARIS.

Verkrijgbaar in de maten van **30—50** cM. lengte, **6—11** cM. breedte, **35** cM. dikte.

Behalve **lageren prijs,** bieden deze parketvloeren, boven de andere soorten, de volgende voordeelen aan: **Ondoordringbaarheid voor vocht. Weering van geluiden** (kraken) en **ongedierte. Grootere duurzaamheid,** omdat het hout uit één stuk bestaande, verder kan afgesleten worden. 5377

Représentant voor Nederland, **EMIL MOHR, 19 Prins Hendrikkade, Amsterdam.**

JAN HAMER & Co. — AMSTERDAM.

Kantoor: Marnixstraat 402, bij het Leidscheplein.
GEBOUW PERMANENTE TENTOONSTELLING VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. 5378

Vertegenwoordigen F. WITTE, Berlijn.
OUDSTE FABRIEK VOOR HYDRAULISCHE en HANDLIFTEN.
Alleen in Duitschland meer dan **1000** *Liften geplaatst.*

LIFTEN voor Stoom, Hand- en Waterkracht.
voor Personen, Goederen, Spijzen, enz. enz.

Adressen van hier te lande geplaatste *Personen-* en anderen *Liften* worden op aanvrage verstrekt. *Modellen* voorhanden.

KELLEY & Co., Londen.
Geschilderd en gebrand Glas, geschilderde Tegels enz. enz.
— *Monsters voorhanden.* —
BOYLE's Ventilator's MILDÉ's Telephonen.
CARRE's Waterleidingen voor gebouwen enz. enz.

NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY Ltd. LONDON.

Exploitatie der Mijnen van de Val Travers.

FABRIEK TE AMSTERDAM
Beltweg No. 3.

TRADE MARK.

NATUURL. ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.

Gecomprimeerde Asphaltwegen en dito Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen, Winkel en Magazijnvloeren. Gangen Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton-Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.

Zindelijk Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend
Asphalt speciaal tot wering van vochtige muren.

Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het Kantoor der fabriek, Beltweg 3, *Amsterdam.* 5379

CENTRALE VERWARMING

van Kerken, Scholen, Ziekenhuizen, Schouwburgen, Hotels, Woonhuizen, Villa's, enz. enz.

DROOG-INRICHTINGEN

Technisch Bureau GEVEKE & Co., Amsterdam.

Verschillende getuigschriften van uitgevoerde werken ter inzage.

Plannen en Begrootingen gratis

5380

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

AMSTERDAM, 20 April 1889.

Het Bestuur heeft de eer ingevolge Art. 19 der Wet, aan de Leden der Maatschappij een STEMBILJET toe te zenden, ten einde daarop de namen in te vullen der Kandidaat-Bestuurders.

Naar aanleiding van genoemd Art. zij vermeld:

1°. Art. 17. Jaarlijks na afloop der Mei-vergadering treden twee, en om de vier jaren drie leden van het Bestuur af. Zij zijn slechts voor de eerste maal herkiesbaar.

Ieder aftredend Bestuurslid wordt geacht zóó lang in functie te blijven tot zijn opvolger zitting heeft genomen.

Art. 18. De Voorzitter wordt jaarlijks, door de Algemeene Vergadering die in Mei samenkomt, uit de vijf te Amsterdam wonende Bestuursleden gekozen. Ook wordt in herinnering gebracht:

Art. 10. Het Bestuur der Maatschappij bestaat uit negen gewone leden.

De Voorzitter, Vice-Voorzitter, Penningmeester en twee leden moeten te Amsterdam wonen.

3°. De volgens rooster aanblijvende Leden van het Bestuur zijn:

F. J. NIEUWENHUIS, Utrecht.
J. KLUIT, Amsterdam.
W. C. METZELAAR, 's Gravenhage (heeft als Bestuurslid bedankt).
H. CRAMER, Rotterdam.
TH. G. SCHILL. Amsterdam.
J. R. DE KASTVFF. Amsterdam.

3°. De aftredende Leden van het Bestuur zijn, volgens rooster:

DR. P. J. H. CUYPERS. (Niet Herkiesbaar.)
TH. SANDERS. (Niet Herkiesbaar.)
H. W. VETH. (Niet Herkiesbaar.)

Niet volgens rooster, maar wegens bedanken:

W. C. METZELAAR.

4°. De Leden worden uitgenoodigd bijgaand stembiljet in te vullen met vier namen van Gewone Leden, woonmeester van twee Gewone Leden die te Amsterdam woonachtig zijn, en het zoo spoedig mogelijk vóór den 20sten Mei a.s. vrachtvrij op te zenden aan het adres. Ongefrankeerde of niet voldoende gefrankeerde biljetten worden geweigerd.

Namens het Bestuur,
DR. P. J. H. CUYPERS, *Voorzitter.*
C. T. J. LOUIS RIEBER, *Secretaris.*

Aan het Bestuur

van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,

MARNIXSTRAAT 402.

AMSTERDAM.

POSTZEGEL VAN 5 Ct.

Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

STEMBILJET.

Namen der Kandidaat Bestuurders.

1 .....
(te Amsterdam.)
2 .....
(te Amsterdam.)
3 .....
(te .....)
4 .....
(te .....)

N.B. De Stembiljetten moeten uiterlijk bezorgd zijn op 20 Mei e. k.

Voor vijf à zes stembiljetten, ontdaan van de bijbehoorende adresstrook, gezamenlijk verzonden in één stembiljet met adresstrook of onder couvert, bedragen de totale frankeerkosten 5 centen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

27 APRIL 1889.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C.: HENRY HEMANS & C°.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD: Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Het kunstenaarswapen. — Verslagen der vergaderingen van de Afdeeling Arnhem 25 April Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs 23 April en Amstels Bouwkring 25 April 1889. — Prijsvragen. — Binnen- en buitenlandsche berichten. — Afloop van aanbestedingen.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

In herinnering wordt gebracht, dat de inzendingen voor de in Mei a. s. te houden *Tentoonstelling van Bouwkunst* 1889, vrachtvrij worden ingewacht aan het bureau der Maatschappij te Amsterdam, van af 1 tot 8 Mei a. s.

Bij de Nederlandsche Regeering is bericht ontvangen, dat van 1 Juli tot 15 October a. s. te München eene jaarlijksche internationale tentoonstelling van Schoone Kunsten zal gehouden worden, terwijl bovendien, volgens mededeeling van den consul der Nederlanden te München, de „Künstler-Genossenschaft" aldaar besloten heeft in 1892 wederom eene groote internationale kunst-tentoonstelling te organiseeren.

De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft aan de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst eenige exemplaren toegezonden van de verschillende stukken, betreffende de eerstgenoemde tentoonstelling; zij liggen ter kennismaking op de bibliotheek der Maatschappij.

De termijn van aanmelding voor de inzending was echter reeds verstreken op den 20ste dezer.

Daar bedoelde stukken eerst zeer onlangs aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken werden toegezonden, heeft de Minister zich bereid verklaard, door tusschenkomst van zijn ambtgenoot van Buitenlandsche Zaken, van de Künstler-Genossenschaft te München te trachten eene verlenging der aanmeldings- en inzendings-termijnen voor Nederlandsche kunstwerken te verkrijgen.

Het is noodig daartoe spoedig te weten, of er architekten zijn, die werken op de aanstaande tentoonstelling wenschen in te zenden.

Architekten die dit voornemen hebben, worden uitgenoodigd zich uiterlijk vóór 1 Mei a. s. op te geven aan het bureau der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

HET KUNSTENAARSWAPEN.

Menigeen, die bij voorkomende gelegenheden gebruik maakt van het bekende wapenschild, waarop drie kleine schildjes, is waarschijnlijk niet volkomen bekend met den oorsprong van dat wapen. Men wist dan ook tot vóór korten tijd daarvan nog slechts zeer weinig met zekerheid.

Eenige mededeelingen over de afkomst van het wapen en de beteekenis van de onderdeelen ervan, zullen dus waarschijnlijk met belangstelling worden ontvangen. Men maakt immers niet gaarne gebruik van iets, zonder te weten wat men doet.

Voor die mededeelingen zijn de gegevens ontleend aan een onlangs in het Zeitschrift für Bildende Kunst opgenomen studie over het kunstenaarswapen, van Richard Freiherr von Mansberg.

In de eerste plaats is het misschien niet overbodig eens na te gaan, wat wapenkunst of heraldiek is, en wanneer die is ontstaan.

Nadat aan de bezittingen, als de burchten, kasteelen enz., van de edellieden en voorname geslachten, bepaalde

namen waren gegeven, en deze namen naderhand werden gebruikt om die geslachten en hunne afstammelingen te onderscheiden en aan te duiden, begon men ook het strijdwapen van elk geslacht door uiterlijke kenteekenen te onderscheiden. De eigenaardigheden van den drager van dat strijdwapen werden daardoor tevens meermalen aangetoond. Dit was o. a. noodig als herkenningsteeken voor hen, die deelnamen aan de kruistochten, ondernomen door een bonte drom van krijgslieden, die in taal en zeden veel van elkander verschilden.

Reeds lang vóór die tochten naar het Heilige land, kende men een techniek van het versieren der strijdwapens, voornamelijk het schild, met sterk sprekende kleuren, zilver, goud, paarlen en edelgesteente en zelfs kostbaar pelswerk. Door de kruistochten echter werd aan deze techniek een meer bepaalde richting gegeven, niet volgens streng te boek gestelde regelen, maar door een langzamerhand zich ontwikkelenden smaak, en veld winnende gebruiken.

Zoo is door de noodzakelijkheid en een soort van mode, in de 12de eeuw de wapenkunde of heraldiek ontstaan.

Deze was een vrije en ornamenteele kunst.

Een wapen werd destijds niet verleend of gegeven. Het werd door een geslacht gekozen, soms geheel willekeurig, maar ook vele malen als symbolische voorstelling, en met bepaalde bedoelingen. Ook werd het nooit zonder reden geheel veranderd of gewijzigd. Door meer dan een geslacht worden thans nog zoogenoemde sprekende wapens gevoerd, die door hun symboliek den naam van het geslacht aanduiden.

Daar de bewoners van de Nederlanden en Gallië de eersten waren, die naar het morgenland ten strijde optrokken, kwamen erfelijke namen en wapens daar ook eerder voor dan bij hun oostelijke naburen. In Duitschland schijnen de eerste familiewapens eerst in de 13de eeuw te zijn ontstaan.

Door overerving ging een burcht met de bijbehoorende landen in een zelfde familie over, die ook het oorspronkelijk aangenomen wapen behield; het grondbezit werd door het familiewapen aangeduid, en zoo ontstonden gewestelijke of lands-wapens.

Op dergelijke wijze zijn de wapens van genootschappen ontstaan. De versiering der wapenen van geestelijke orden zal daartoe wel het meeste hebben bijgedragen 1).

Vóór de 14de eeuw voerden waarschijnlijk alleen de ridderlijke genootschappen een wapen; een uitzondering maken daarop de zegels van zeer enkele steden, die in de 13de eeuw trouwens zeldzaam voorkwamen.

Het begrip en de symboliek van het wapen waren in de 14de eeuw reeds zoo algemeen, dat zelfs de toenmaals zeer bloeiende gilden zich een wapenschild kozen, waarop dan hun zinnebeelden of hunne voornaamste gereedschappen werden afgebeeld.

Ook deze wapens werden niet door vorsten verleend. De brieven van adeldom, waarbij soms omschreven was welk wapen men mocht voeren, stammen eerst af uit de 15de eeuw.

De versiering in kleuren van het ridderlijke wapen, en vooral de soms zeer rijke opsmukking van schilden, die voor allerlei doeleinden werden bestemd, clipei, soms zelfs tot beschimping, werden vervaardigd door bepaalde personen, die er zich op toelegden en die tot een gilde behoorden, welks leden zich naar den aard van hun arbeid clipeatores noemden, — in Duitschland en de Nederlanden, schilderer. Daarvan stamt het thans in gebruik zijnde woord schilder af.

In 1150 reeds woonde in Keulen een zekere Richolfus clipeator. In dezelfde stad bestaat nog de Schildergasse, een overoude straat, die haar naam heeft ontleend aan de daar wonende schilders.

Hoewel de eigenlijke gilden, met hun rechtmatige rechten en verplichtingen, in Duitschland eerst in de 14de eeuw op den voorgrond treden, is het toch uit de oude archiefstukken der stad Magdeburg te bewijzen, dat de in 1205 aldaar overleden aartsbisschop Ludolf reeds een Magdeburger schildersvereeniging stichtte.

Een kunstenaar uit onzen tijd — de kunstschilder — behoeft nu niet uit de hoogte neder te zien op zijn voorganger, dien middeleeuwschen „Schilderer"; van hem toch werd verlangd: daz er mit sein selbs hant vier new stuch mach, einen stechsatel, ein prustleder, ein roszkopf, ein stechschilt unt daz er auch daz malen chunn, als es heren, ritter unt knechte an in vorderet 1).

De rijke versiering der schilden werd niet alléén door beschildering verkregen. Dikwijls ook werd gebruik gemaakt van plastische voorstellingen en het eigenlijke wapenbeeld werd meer dan eens samengesteld met verschillende stoffen, als leder of kostbaar pelswerk, metalen, geweven stoffen, enz.

Een bijzonderen kunstzin hebben de wapenschilders ten toon gespreid in het stileeren, dat is hier, het met veel fantasie, ten behoeve van het doel bruikbaar maken der vormen uit de natuur in de eerste plaats, maar ook der uit de legenden tot ons gekomen dieren, enz. Zij hebben zeer goed ingezien, dat de symbolische beteekenis waarom het hier alleen te doen was, niet zoo zeer in het algemeene wezen en de natuurlijke gedaante schuilt, als wel in bepaalde toestanden of houdingen en standen van hetgeen was voorgesteld, en die als zoodanig van bijzonder gewicht waren voor het volksgeloof. Zelfs de beste voorbeelden uit den tijd der renaissance hebben, wat dit betreft, niet de hoogte bereikt waarvan de bloeitijd der middeleeuwen getuigt, omdat de kunst te sterk naturalistische neigingen had.

Als een verbondsteeken namen de schilders in het midden der 14e eeuw een sprekend wapen aan, namelijk meerdere kleine wapenschilden in een groot. Het aantal was in den aanvang niet vastgesteld; eerst later werden gewoonlijk drie stuks genomen. Zij waren steeds van zilver, of wit, op een meestal rood veld of groot schild, dat ook enkele malen van blauwe kleur werd genomen. Daar in de meeste gevallen rood werd gebruikt, moeten wij die kleur als de ware veronderstellen, daar noch wapenbrieven, noch gildebesluiten tot ons zijn gekomen om volkomen zekerheid te geven. Warnecke maakt o. a. de opmerking, dat de groote zwarigheid om bij glasschilderwerk een goede roode kleur te verkrijgen,

1) Na hetgeen hier is medegedeeld behoeft niet te worden verklaard, waarom voor strijdwapen en familiewapen in onze taal kortweg hetzelfde woord wapen wordt gebruikt.

In de 12e eeuw was wappen en waffen hetzelfde. Thans beduidt het eerste familiewapen, en het tweede strijdwapen.

1) Komt voor in een rekening van het St. Lucas genootschap te Weenen, in 1410.

Zie Warnecke, Künstlerwappen.

wellicht oorzaak is geweest dat men af en toe van blauw heeft gebruik gemaakt.

Meer dan eens is op verschillende wijzen verhaald geworden, dat keizer Maximiliaan of keizer Karel V het genoemde schilderswapen of kunstenaarswapen aan Albrecht Dürer zou verleend hebben. Zelfs wanneer men dit met voldoende bewijzen zoude kunnen staven, zoude daaruit alleen volgen, dat de schenker een sedert langeren tijd bestaand wapen van een genootschap aan den kunstenaar zou geschonken hebben, om het te mogen voeren als familiewapen, en het zoude niets afdoen aan de algemeene beteekenis van het wapen of aan de geschiedenis van zijn ontstaan. De datum van oorsprong is niet met zekerheid op te geven, maar Warnecke geeft in zijn „Künstlerwappen" toch vier voorbeelden van gelijksoortige kunstenaars- of schilderswapens uit de 14e eeuw, waarvan het oudste uit 1347 dagteekent.

Algemeen geldende regels of voorschriften omtrent den stijl van het wapen kunnen door niemand gegeven worden. Het groote schild moet echter altijd gelijkvormig zijn aan de kleine schilden, maar de vorm zelve van het eerste moet naar omstandigheden gewijzigd worden, waarbij rekening moet worden gehouden met de bijzondere bestemming van het schild.

Meer ingewikkeld is het onderzoek naar den oorsprong van het zoogenoemde helmkleinood, in dit geval een jonkvrouwenromp tusschen het gewei of de horens van een damhert. Men mag gerust aannemen, dat dit kleinood niet oorspronkelijk bij het wapen heeft behoord; Warnecke kan het slechts in vier voorbeelden aanwijzen in de 15e, en bij geen der wapens uit de 14e eeuw. Sedert het einde van de 13e eeuw verkreeg het helmkleinood een bepaald privaatrechtelijke beteekenis, en was meermalen oorzaak van hevige twisten, zooals tusschen de graven van Oettingen en de burggraven van Nürnberg; het werd aangenomen of veranderd als blijk van bepaalde privilegiën, aan een geslacht vergund. Ook bij het schilderswapen is sprake van zulk een strijd, waarop later zal worden teruggekomen.

Mannelijke of vrouwelijke rompen of borstbeelden werden reeds in den aanvang der heraldiek bij voorkeur als helmsieraden gebruikt, en de eigenaardige stileering ervan verdient zeer de aandacht, omdat deze vele opheldering geeft omtrent de kleederdrachten en de wijze waarop haar en baard gedragen werden in verschillende tijden. In het eerst en ook nog in de 14e eeuw wordt in den regel alleen het hoofd met een klein gedeelte van den hals gebruikt. Maar dit kleinood werd langzamerhand al hooger en hooger, evenals de andere helmsieraden, totdat het hinderlijk was geworden op de helmen die de ridders bij de steekspelen droegen. Ook waren rompen met armen in gebruik, maar deze moeten als uitzonderingen worden beschouwd tot in de 14e eeuw, want armlooze rompen bleven nog tot in de 16e eeuw een geliefd motief. In de plaats van die armen werden sedert de 15e eeuw ook vele malen vleugels en hoornen, uit de schouders van het lichaam groeiende, gebruikt, en later vele andere attributen van groote verscheidenheid. Deze verbinding van geheel overeenkomstige zaken staat in verband met eene opkomende mode, om twee en zelfs meerdere wapens in één schild te vereenigen.

Een merkwaardig voorbeeld van het hier bedoelde kleinood wordt door Warnecke afgebeeld, namelijk voorkomende op een in hout gesneden schilderswapen, dat tot versiering van een balkstuk of console diende in een thans afgebroken huis uit de 15de eeuw; het wordt thans bewaard in de verzameling der geschiedkundige vereeniging te Marburg. Dit wapen draagt een helm, met kroon, waarop als kleinood een vrouwenromp met twee uit de schouders groeiende, natuurlijk opwaarts gerichte horens van een damhert. Het schijnt echter dat deze horens niet oorspronkelijk zijn, maar afgeleid uit draken- of adelaarsvleugels, die op andere voorbeelden van het zelfde wapen voorkomen. Beide vleugels komen zelfs nog voor als onderdeel van het kleinood van een wapen, door den schilder Johann Hoffmayr in 1629 geteekend in een stamboek, dat zich thans bevindt in de staatsboekerij te München, zoodat de onderstelling als zekerheid mag worden aangenomen. Het damgewei is later vervangen door het gewei van een edelhert.

De strijd waarvan hiervoor reeds werd gesproken, ontstond in den aanvang van de 15de eeuw te Straatsburg, tusschen drie gebroeders, de ten tweeden male zich aldaar ophoudende Junkherren van Praag eenerzijds, en het huis Rappoltstein uit den boven-Elzas, aan de andere zijde. Deze „Junkherren von Prag" waren beroemd als beeldhouwer, schilder en architekt, en aan hen wordt de sierlijke klokkentoren met zijn vier doorzichtige traptorens van den dom te Straatsburg toegeschreven. Ook bij den bouw van den dom te Regensburg waren zij werkzaam. Te Erlangen en Bernburg worden nog vele van hunne teekeningen bewaard, voornamelijk ontwerpen voor beelden. De edele heeren van Rappoltstein, ook Rabenstein en Ribeaupierre genoemd, waren bezitters van uitgestrekte goederen, waartoe, naar het schijnt, sinds onheuglijken tijd ook behoorde het slot van Hohenack. Zonder dat dit met zekerheid is te bewijzen, schijnt het toch dat de Hohenacks een zijtak vormden van de Rappoltsteins. In elk geval, de laatsten voerden in hun wapen, dat hetzelfde was als het schilderswapen met uitzondering van de kleuren die verwisseld waren — dus roode schildjes op witten (zilveren) grond, — tevens de drie raven- of adelaarskoppen van het geslacht Hohenack; deze koppen zijn hoogst waarschijnlijk het oorspronkelijke (sprekende) wapen geweest van de Raben- of Rappoltsteins. In de wapenrol van Zürich komt een wapen voor van Rabenstein, met een vrouwenromp als helmkleinood, terwijl het geslacht Rappoltstein later een mannenromp, en bovendien adelaars en ravenvleugels als kleinooden voerden. Deze overeenstemming van zoovele elementen met de onderdeelen van het later gebruikte geheele schilderswapen is opvallend, en daarmede moet dus rekening gehouden worden. Zelfs geeft Warnecke voorbeelden van volledige schilderswapens, waarin één raven- of adelaarskop van het geslachtswapen der Hohenacks is opgenomen.

De geschiedschrijver Wolfgang Latz (1514—1565) uit Weenen heeft het eerst op deze overkomstige details gewezen, ongeveer een honderttal jaren na de komst der „jonge mannen van Prag," en in een tijd dat voorvallen van beteekenis als sagen en legenden van mond tot mond gingen, zonder dat daarom de eigenlijke kern onverbasterd bewaard bleef. De archivaris Schneegans is later in „Stöbers Sagen der Elzasz" op den geschiedschrijver der

16de eeuw terug gekomen en deelt, hem volgende, mede, dat keizer Sigismund den strijd tusschen de edellieden van Rappoltstein en de Junkherren von Prag ten gunste der laatsten heeft beslecht, door hen het recht te verleenen voortaan het eenigszins gewijzigde geslachtswapen der eersten te voeren. De kern van dit verhaal is duidelijk aan te wijzen: deze was zeer waarschijnlijk een in die tijden niet zeldzaam voorkomende strijd over de verschillende rechten die aan een wapen waren verbonden. Over het schild zal geen oneenigheid hebben bestaan, daar de kleuren van het wapen der Rappoltsteins van huis uit anders waren dan die van het schilderswapen; wel echter kan verschil van meening hebben bestaan over het helmkleinood, waaraan verschillende rechten waren verbonden. Door de overeenkomstige vormen der drie schildjes in beide wapens daartoe geleid, hebben de Junkherren van Praag wellicht het kleinood der Rappoltsteins, dus de romp met vleugels, aan het schilderswapen toegevoegd; de keizer heeft waarschijnlijk na een protest van de laatsten, ten gunste der Prager kunstenaars beschikt. Indien dit partijdig is, behoeft het geen groote bevreemding te wekken; Sigismund toch was ook van Praag geboortig en zijn gevoel voor recht wordt in de geschiedenis nergens geprezen.

Totdat nadere bijzonderheden bekend worden, moeten wij ons aan het bovenstaande houden, en aannemen dat het helmkleinood voor het schilderswapen te Straatsburg is ontstaan in het begin van de 15e eeuw.

Het verdient nog opmerking, dat in vormen en samenhang van het kleinood eenige overeenkomst is aan te wijzen met de vrouwenrompen die als luchters werden gebruikt in de 14e eeuw, en die thans weder zeer gewild zijn voor de modern-oud-Duitsche kamers, en dan ook in groot aantal weder worden gemaakt. Het is echter onwaarschijnlijk, dat de kunstenaars der 15e eeuw het motief van het helmsieraad van hun wapen aan deze luchters zouden ontleend hebben, vooral niet omdat de rompen op de helmen in dien tijd de hoornen of vleugels aan de schouders droegen, terwijl bij de genoemde luchters de hoornen of geweien aan de rompen werden vastgehecht op de plaats waar de beenen zich moesten ontwikkelen. Somtijds ook eindigt de romp in een vischstaart, en zeer waarschijnlijk is het dat de besproken luchter zich ontwikkeld heeft uit een najade.

Voor de kunstvormen van het kleinood moet men zich richten naar den stijl, dien men wenscht te bezigen; evenals dit noodig is bij het eigenlijke schild. Wil men het gewei van den romp scheiden en een dezer onderdeelen afzonderlijk gebruiken, dan kunnen daarvoor slechts renaissance-vormen in aanmerking komen, omdat, zooals reeds is medegedeeld, in het gothische tijdperk de vleugels of geweien ter plaatse van de schouders uit den romp groeiden, in plaats van de armen. Ook de kleeding van de jonkvrouw moet natuurlijkerwijze in overeenstemming zijn met de kleederdrachten van dat tijdperk, hetwelk men gekozen heeft om er de vormen van het wapen aan te ontleenen. Het kleed is rood; het onderkleed of hemd, voor zooverre zichtbaar, wit; de fladderende linten van het hoofdtooisel zijn eveneens wit. Zooals bekend is, was het smaak de kleur van het schild te herhalen bij het kleinood en de helmbedekking; ongeoorloofd is het echter, het helmsieraad in twee deelen te verdeelen, en elke helft een der kleuren uit het wapen te geven.

Ten slotte moet nog worden opgemerkt, dat bij prachtexemplaren van het kunstenaarswapen, ook de schildhouders niet mogen ontbreken, die reeds in de 16e eeuw in gebruik zijn gekomen. Men heeft daarvoor niet ten onpas den gevleugelden stier gekozen als symbool van den evangelist Lucas, die sedert de 18e eeuw reeds de patroon of schutsheilige der schilders was. Het beschreven wapen wordt dan ook meermalen het wapen van St. Lucas genoemd. De sage intusschen, dat die evangelist zelve een schilder zou zijn geweest, dateert reeds uit de 6e eeuw en is niet, zooals velen gelooven, eerst in de 12e eeuw ontstaan. Het Madonna-beeld, dat zich thans in eene pauselijke kapel bij het Lateran te Rome bevindt, en dat volgens de sage door den heiligen Lucas zou zijn geschilderd, is feitelijk een oud byzantijnsch werkstuk.

L. R.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

ARNHEM, 24 April 1889. Na opening der vergadering werd overgegaan tot de verkiezing van eenen afgevaardigde naar de a. s. Alg. vergadering van de Maatschappij te Amsterdam. Bij stemming werd als zoodanig verkozen de heer J. W. Boerbooms, Voorzitter, en als zijn plaatsvervanger bij onverhoopte verhindering, de heer J. H. Hollenbach, Secretaris der Afdeeling.

Tot het houden van eene studietocht in den aanstaanden zomer, werd besloten; doch aangezien na overweging van verschillende reisplannetjes, de eene helft der aanwezige leden voor een tochtje naar Xanten, en de andere helft voor een tochtje naar Goeinchem en Woudrichem was, werd het bestuur opgedragen uit deze twee, na onderlinge bespreking, eene keuze te doen en ten geschikten tijd den leden eene oproeping tot deelneming te doen geworden.

Door den heer Smijtink werd het plaatwerk: Architectur der Gegenwart, ter bezichtiging gesteld, dat, eene prachtige verzameling der meest interessante bouwwerken van Europa bevattende, zeer veel genoegen schonk. De heer A. Mos Jr. gaf daarop een klein maar belangrijk vervolg op zijne kunstgave van de vorige vergadering, nu bestaande uit eene plaat in kleurendruk van het plafond der Sextijnsche kapel in het Vaticaan te Rome, waarin de groote photographien der verschillende fresco's ten vorige male bezichtigd, tot een geheel zijn vereenigd, — voorts photographien naar orgineelen en reproducten uit het Vaticaan en het paleis Raspiglione, en een aantal antiquiteiten in natura, als — terra-cotta gedenksteentjes, in de Romeinsche tijd onder het volk uitgedeeld, — fragmenten van muurschilderingen opgegraven te Pompeï, — bas-reliefs van Egyptisch marmer, in zoogenaamd Rosso antico, — graveerwerk in perle d'amou uit 1400, — Florentijnsch bronswerk, als deurtrekkers, slotplaten, enz., — en Moorsch geemailleerd en gefigureerd terra-cotta in Plemcen.

De Voorzitter zeide beide heeren hartelijk dank voor hunne zoo zeer nuttige en aangename bijdragen, en sloot met een »tot weêrziens" de laatste vergadering van dit seizoen.

NEDERL. VEREENIGING VOOR TEEKENONDERWIJS. In de vergadering, die op 23 April j. l. onder voorzitterschap van den heer W. B. G. Molkenboer in het Rijks Museum te Amsterdam werd gehouden, bracht de Secretaris, de heer D. Lako, het jaarverslag uit, waaruit bleek dat het aantal leden weinig verandering had ondergaan, en een batig saldo in kas was gebleven. De redactie van het Maandblad der Vereeniging was niet tevreden over de medewerking, en daarom voldeed het blad, naar haar gevoelen althans, niet genoeg aan zijn bestemming.

De begrooting voor 1889-90 werd, wat de uitgaven betreft, vastgesteld op *f* 835 en wees een saldo van *f* 72 aan.

Als bestuursleden werden de aftredende leden, de heeren W. B. G. Molkenboer, B. J. Bouwmeester en B. J. Wierink herkozen.

Op de prijsvraag voor het ontwerpen van een boekband ten dienste van het Maandblad, waren drie antwoorden ingekomen; aan geen dezer meende de Jury echter den uitgeloofden prijs te moeten toekennen. Volgens het programma moest echter bekroning plaats hebben. Aan het beste ontwerp werd daarop den uitgeloofden prijs toegekend. De ontwerper bleek te zijn de heer P. J. den Hertog.

Een gelijke som als ten vorigen jare werd voor het Maandblad beschikbaar gesteld.

Door den heer D. Lako werd voorgesteld om tot den Minister van Binnenlandsche Zaken een adres te richten, waarin instemming wordt betuigd met het denkbeeld, door de laatste examencommissie in haar verslag aan den Minister ontwikkeld, om nl. op de akte van het handteekenen M. O. eene aanteekening toe te laten, welke de bevoegdheid verleent om onderwijs in rechtlijnig teekenen te geven aan H. B. scholen; 2°. in aansluiting met het request der *Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst* er op aan te dringen, dat, bij eventueele wijziging der Wet op het M. O., het daarheen gericht worde, dat ook de ambachts-, industrie- en teekenscholen in deze wet worden opgenomen, met verplichting van het bezit der akte M². voor hen, die als leeraar onderwijs geven in de zuivere constructie-vakken.

Met algemeene stemmen werd het voorstel aangenomen, evenals dat, om met het oog op de herziening van de Wet op het Lager Onderwijs, bij de Regeering andermaal aan te dringen op het opnemen van het teekenonderwijs onder de verplichte leervakken aan de lagere school.

De heer S. Baukema leidde de bespreking in van de vraag: Hoe kan men bij geringe hulpmiddelen degelijk vakonderwijs geven?

Door den heer H. van Gestel werd de vraag behandeld: Wat mag men van den aanstaanden hoofdonderwijzer vergen?

Nadat Amsterdam was gekozen voor de volgende jaar-vergadering, sloot de Voorzitter de vergadering.

Gedurende de vergadering, in de pauze, konden de leden een verzameling teekeningen bezichtigen, van den heer G. W. Dijsselhoff. Het waren voornamelijk studiën, naar kunstindustrieele voorwerpen uit Musea, die allen getuigen van veel talent.

AMSTELS BOUWKRING. 23 April. Deze Vereeniging had eene openbare vergadering uitgeschreven, te houden in het lokaal Frascati, ten einde de herziening te bespreken van de wettelijke bepalingen op het stuk van den arbeid, speciaal betrekkelijk aanneming van werk.

Door de welwillendheid van het Bestuur, waren o. a. aan de leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Amsterdam woonachtig, introductiekaarten toegezonden kunnen worden.

Nadat de Voorzitter, de heer B. van Buuren, de geschiedenis der zaak in herinnering had gebracht, alsook het mislukken van vroeger aangewende pogingen om wijziging in de wet te verkrijgen, trad de heer Mr. S. Katz als inleider op, met de mededeeling dat hij zich hoofdzakelijk zou bepalen bij de sociale zijde der zaak en de behandeling der vraag of de artikelen 1583-85, 1637-39, 1645 en 46 en 1932-34 gewijzigd behoorden te worden.

Onder deze bepalingen zijn die van de artikelen 1645 en 1646 de merkwaardigste, waarin bouwmeester en aannemer 10 jaren aansprakelijk worden gesteld voor het bouwwerk, en alleen datgene rechtsgeldig is verklaard, wat schriftelijk is overeengekomen ten opzichte van meerdere kosten en wijzigingen in het bestek.

Deze bepalingen, waarin bouwmeester en aannemer als broeders naast elkander staan, worden hoofdzakelijk, als onbillijk, bestreden; zelfs de bekwaamste en rechtschapenste aannemer kan door handhaving van art. 1646 worden gerutneerd. Zij zijn in den Code Napoleon opgenomen, nadat de Fransche entrepreneurs zich van een zeer slechte zijde hadden doen kennen tijdens de revolutie; dit is natuurlijk van invloed geweest op het B. W. Thans is het evenwel wenschelijk, dat de Commissie voor de aanstaande herziening van het B. W. de belangen der aannemers beter zal regelen, met het oog op gelijk recht, dat gebiedend noodzakelijk is. (Te voren had de spreker medegedeeld dat de bepaling van art. 1645 overgenomen was uit het Romeinsche recht, waar de verantwoordelijkheid zelfs over 15 jaren liep.)

Van de bepalingen in de artikelen 1,32—34 bestond geen geldende reden. Zij bepalen dat bewijslevering in zake aanneming slechts mogelijk is beneden een bedrag van *f* 300, een som die wel in bijna alle gevallen overschreden zal worden. Zij zullen moeten vervallen, evenals alle andere bepalingen die het onbelemmerd leveren van bewijzen in den weg staan.

Reeds zou men tot een veel gewenschter regeling kunnen komen, door de bepalingen over te nemen uit het nieuwe Duitsche wetboek, waarin het onderwerp is geregeld met weglating der harde bepalingen van artikelen 1645 en 46, die ons wetboek ontsieren. Dit Duitsche wetboek prees spreker ten zeerste, en hij achtte het Germaansche recht, meer in overeenstemming met het Nederlandsche volksbegrip en karakter, dan het thans hier geldende Romeinsche recht.

Daar het streven onzer eeuw er op gericht is den arbeid vrij te maken, was het dringend noodig de besproken bepalingen onzer wet in dien geest te wijzigen. Men denke daarbij aan het gezegde van den Engelschen schrijver, dat het houweel van den werkman zwaarder weegt dan de wapenrusting van den Normandischen baron.

De inleider was van oordeel, dat het beter was het Bestuur van Amstels Bouwkring, dat zoo standvastig streed voor de goede zaak, diligent te verklaren om de noodige maatregelen op geschikten tijd te nemen, dan een Commissie te benoemen om andermaal een onderzoek in te stellen, dat tot geen nieuwe beschouwingen aanleiding kon geven, of een motie aan te nemen. Wellicht kon iets verwacht worden van het tegenwoordige ministerie, dat met daden voor den dag komt, getuige de arbeidswetgeving.

Na eene pauze werd alleen door den heer Mr. Goseling gebruik gemaakt van de gelegenheid om te debateeren. Deze was van oordeel, dat zoolang de A. V. onveranderd blijven bestaan, eene wijziging van de artikelen 1645 en 46 niet veel zal baten. Wijziging der A. V. dient allereerst te geschieden.

Ook wees hij op de bepalingen die in Saksen gelden, en zijns inziens nog te verkiezen waren boven die welke door den inleider werden aangeprezen. Maar geen van beiden achtte hij geschikt voor ons land.

De heer Katz had intusschen in het begin zijner rede er op gewezen, dat eene commissie van bekwame mannen zich onledig hield met het opstellen van betere A. V.

Ten slotte verklaarde de inleider, dat hij van meening was, dat wijziging der A. V. niet meer voor bespreking vatbaar was, want dat men het over deze volkomen eens bleek te zijn, en zette nogmaals zijne zienswijze uiteen, waarna de vergadering werd gesloten.

PRIJSVRAGEN.

Op de prijsvraag voor een waterleidingtoren, door de vereeniging »Architectura" te 's Gravenhage uitgeschreven, zijn twee antwoorden ingekomen, met de motto's: 1. *Aqua*; 2. *Neptunus*.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Gedurende de tentoonstelling te Parijs zal o. a. op 26, 27 en 28 Juni a. s. een congres worden gehouden ter bespreking van goedkoope woningen, in hoofdzaak wat de economische, financieele, wettelijke, constructieve, hygienische en zedelijke belangen betreft. Ook andere onderwerpen kunnen ter sprake worden gebracht door de leden van het congres.

Men kan lid worden tegen betaling van 20 frs., waarvoor men toegang heeft tot de bijeenkomsten en het verslag der zittingen ontvangt.

Om lid te worden, zende men dit bedrag aan den heer Emile Cacheux, quai Saint-Michel N°. 25 te Parijs.

De Gemeenteraad van Utrecht heeft besloten, dat het gebouw van het buitengoed »het Hoogeland" zal worden bestemd tot Gemeente-Museum.

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM, 15 April. — Het bouwen van een winkelhuis met bovenwoning en magazijnen aan de Hoogstraat te Rotterdam voor de firma J. J. Harte ald. archit. Eduard Cuijpers:

La Goore te Rotterdam	ƒ 79.430
C. J. Maas	» 78.800
Nieuwenhuis te Rotterdam	» 77.300
A. Aalders	» 76.500
J. P. Reijniers	» 74.400
M. Scholten	» 74.270
Timmer en Fursther	» 74.000
van Deutekom	» 73.200
D. Cerlijn en Zn en A. J. de Haan	» 72.700
D. Oosterink te Nieuwer Amstel	» 72.300
J. J. Boekholtz	» 72.300
W. Rietsnijder en Zn	» 72.250
J. Koster	» 68.380
H. Helle	» 66.300
K. J. B. v. Damme	» 65.922
W. L. Leihbrandt	» 65.270
Hooijkaas te Rotterdam	» 64.376
B. van Buuren	» 63.200
Ponsen te Kralingen	» 59.600

de overigen allen aldaar.

BEETS, 15 April — Heeren Kerkvoogden van de Herv. gemeente: het afbreken der bestaande en het bouwen van een geheel nieuwe kerk met toren te Beets, onder beheer van den architect L. de Goed:

A. J. Feddema te Leeuwarden	ƒ 24.100
Bekhuis en Damstra idem	» 23.500
K. J. Kalt te Heerenveen	» 21.579
K. Tolman te Boornbergum	» 21.157
O. P. Offringa te Donkerbroek	ƒ 20.900
J. H. Postsma te Terwispel	» 20.894
J. Bonma te Langezwaag	» 20.800
C. Schiere te Boornbergum	» 20.767
D. Keuning te Ureterp	» 19.899

gegund.

's GRAVENHAGE, 15 April. — Het gemeente bestuur: het bouwen eener school voor lager onderwijs voor minvermogenden aan de Achter Raamstraat:

J. v. Veen te Scheveningen	ƒ 44.888
B. Krijnen	» 41.581
J. P. J. Lorie	» 41.250
A. Stigter	» 39.147
W. P. Teeuwisse	» 39.090
B. Nieuwenhuijzen	» 38.805
H. v. Bergen Henegouwen	» 38.200
A. Natar en B. de Baan	» 37.590
A. C. Paardekooper	» 37.150
W. v. Leeuwen te Heilevoetsluis	» 36.945
Wed. P. A. Ravelli en Zn	» 35.484

de overigen allen aldaar.

DEVENTER. — Het bouwen van een klooster voor de Trappisten op de Vulink:

de Bont en Struiken, te Utrecht	ƒ 83.640
van Rasselt, te idem	» 77.000
G. Hofstee te Deventer	» 71.936
Gebr. Beltman, te Deventer	» 70.500
A. Blocks, te Zwolle	» 65.945
L. Oosterwijk, te Wijhe	» 60.998

gegund.

's GRAVENHAGE, 22 April. — Verbouwen van perceel Hoogstraat N°. 5 (Café St. Hubert) voor rekening van Mevr. de Wed. van Uxem te Brussel, onder beheer van den architekt Joh. Mutters Jr. aldaar:

Jac. Vos	ƒ 26.343
B. P. Huurman	» 25.790
J. P. Lorrie	» 24.800
A. Stigter	» 24.597
Gebr. de Vos	» 24.350
v. Bergen Henegouwen	» 24.149
A. Nater & C°.	» 23.810
J. L. Werdes	» 23.103
Gebr. Houtman	» 22.180

allen aldaar.

HEEMSTEDE, 24 April. — Burgemeester en Wethouders der gemeente aldaar, het maken van een post- en telephoonkantoor met toebehoorende directiewoning, onder beheer van den architekt J. Wolbers:

P. J. Heesterman, te Haarlemmerweide	ƒ 19.783
Ch. Cobelens, te Haarlem	» 15.809
E. F. van Luijken, te Heemstede	» 15.777
M. Vester te idem	» 15.490
W. Greve, te Buiksloot	» 15.300
J. v. d. Vlugt, te Heemstede	» 15.270
J. E. Krieger, te Haarlem	» 15.019
J. P. Muhlstoff, te Leiden	» 14.800
G. de Vries, te Haarlemmermeer	» 14.769
R. de Boer, te Medemblik	» 14.690
J. S. van Velthuizen, te Haarlem	» 14.624
W. A. van Amstel, te Heemstede	» 13.998
J. Molenaar, te Sassenheim	» 12.245

nog niet gegund.

De leden der Maatschappij kunnen de volgende uitgegeven werken, voor zooverre die nog voorhanden zijn, aan het bureau der Maatschappij verkrijgen, tegen betaling van de opgegeven prijzen.

Van de meeste afleveringen zijn nog slechts ***zeer weinig exemplaren*** *voorhanden.*

VERZAMELING AFBEELDINGEN VAN OUDE BESTAANDE GEBOUWEN,

UITGEGEVEN DOOR DE

Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Aflevering 1. VLEESCHHAL TE HAARLEM; 3 platen. (Niet meer voorhanden).

Afl. 2. STADHUIS TE GOUDA; 3 pl.; ƒ 0.75.

Afl. 3 en 4. STADHUIS TE MIDDELBURG; 8 pl. (slechts is nog voorhanden de 3e afl. met 4 pl.); ƒ 1.—

Afl. 5. GEMEENLANDSHUIS VAN DELFLAND. HET SCHAIK en een PAKHUISGEVEL, allen te Delft; 3 pl.; ƒ 0.75.

Afl. 6. GEVELS VAN WOONHUIZEN TE AMSTERDAM; 5 pl. (Niet meer voorhanden).

Afl. 7. GEBOUW DER RIDDER (LOTERIJ-)ZAAL OP HET BINNENHOF TE 's GRAVENHAGE; 4 pl.; (Niet meer voorhanden).

Afl. 8. DE WAAG TE DEVENTER; 8 pl.; (Niet meer voorhanden).

Afl. 9 WAAGGEBOUW OP DEN BRINK TE DEVENTER; TOEGANGSPOORTEN TOT: HET VOORMALIG ATHENAEUM ILLUSTRE, HET BURGER WEESHUIS, HET BINNEN GASTHUIS, EN ST. LUCAS EN METSELAARSGILDEN, HET VOORMALIG LEPROZENHUIS, HET VOORMALIG SPINHUIS, DE LOMBARD, HET VOORMALIG O. Z. HEEREN LOGEMENT, EN EEN HUIS IN DE BARNDESTEG, allen te Amsterdam; 6 pl. (Niet meer voorhanden).

Afl. 10. KLEINE HOUTPOORT TE HAARLEM, O. I. HUIS TE AMSTERDAM en ST. JANS GASTHUIS TE HOORN; 7 pl.; ƒ 1.75.

Afl. 11. CELLEBROERSPOORT TE KAMPEN, WATERSLOOTSCHEPOORT TE DELFT, WOONHUIS IN DE WARMOESSTRAAT TE AMSTERDAM, en TORENS TE GRONINGEN; 6 pl.; ƒ 1.50.

Afl. 12. TOREN TE RHENEN; 7 pl.; ƒ 1.50.

Afl. 13. STADHUIS TE NAARDEN, twee WOONHUISGEVELS TE AMSTERDAM en een WOONHUISGEVEL TE ALKMAAR; 6 pl.; (Niet meer voorhanden).

Afl. 14, 15 en 16. STADHUIS TE LEIDEN; 18 pl.; ƒ 4.50.

Afl. 17. WOONHUISGEVEL TE AMSTERDAM, KAMERBETIMMERING UIT DORDRECHT, JONGENSPOORT VAN HET BURGER-WEESHUIS TE AMSTERDAM, HOOFDTOEGANG VAN HET COLLEGIUM THEOLOGICUM TE LEIDEN; 5 pl.; ƒ 1.50.

Afl. 18. 1e gedeelte. STADHUIS TE CULEMBORG; 5 pl.; ƒ 1.50.
2e gedeelte. WESTERHAL TE AMSTERDAM; 3 pl.; ƒ 1.00.

Afl. 19. WOONHUISGEVELS TE AMSTERDAM, GEVEL VAN HET PROVENIERSHUIS TE HAARLEM, INGANG TOT HET WIJNKOOPERS-GILDEHUIS TE AMSTERDAM, en SCHOORSTEEN- EN KASTBETIMMERING in een BURGER WOONHUIS TE AMSTERDAM; 5 pl.; ƒ 2.00.

Afl. 20. GEVEL VAN HET VOORMALIGE HEILIGE-GEEST HOFJE TE LEIDEN (Breestraat), GEVEL VAN EEN BURGER WOONHUIS TE LEIDEN (Rapenburg), PORTAAL DER ST. JORISKERK TE AMERSFOORT; 7 pl.; ƒ 2.50.

Afl. 21. GEMEENLANDSHUIS VAN DELFLAND TE MAASSLUIS, WESTERKERKS-TOREN TE AMSTERDAM; 6 pl.; ƒ 2.00.

Afl. 22. DE ZUIDER- EN DE OUDEKERKS-TOREN TE AMSTERDAM 6 pl. (Niet meer voorhanden).

Afl. 23. DE MUIDERPOORT TE AMSTERDAM; 6 pl.; ƒ 3.—.

Afl. 24. GEBOUWEN ENZ. TE DELFT; 8 pl.; ƒ 4.—.

Afl. 25. HET RAADHUIS TE DELFT; 5 pl.; ƒ 3.—.

Afl. 26. GEDEELTE VAN EEN HUIS TE NIJMEGEN, RAADHUIS TE 's GRAVENHAGE; 5 pl.; ƒ 4.—.

Afl. 27. RAADHUIS TE BOLSWARD, RAADHUIS TE VENLOO; 5 pl.; ƒ 4.—.

Afl. 28. O. L. V. TOREN TE AMERSFOORT, DE SPUIPOORT TE DORDRECHT, POORT TE MIDDELBURG, KAST UIT DE 17e EEUW. 4 pl.; ƒ 4.—.

Afl. 29. SCHOUW TE DELFT, HET WEESHUIS TE BUREN, BOUWKUNDIGE DÉTAILS. 4 pl.; ƒ 4.—.

PHOTOLITHOGRAPHIE.

De ondergeteekenden bevelen zich bij Heeren Architekten aan tot het reproduceeren hunner

Plannen, Teekeningen, enz.

Prompte aflevering en billijke conditiën. 5498

WEGNER & MOTTU
Rokin 138.

The St. Pancras Iron Work Company, London.

FABRIEK
voor Stal-Inrichtingen
5399 EN
Stal-Benoodigdheden.
IJzeren Trappen
van solide construktie tot concurreerende prijzen.
Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE.
Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam, 1884.
Agenten voor Nederland en de Kolonïen
STAAL & HAALMEIJER,
36. Derde Weteringwarsstraat.
AMSTERDAM.
alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.
Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

5400 PUI-SPIEGELGLAS
RENBL RUINCK & ALEX. IMMOEE
ROTTERDAM.

W. F. WEIJNTJES,
Singel 514 b/h Koningsplein **Amsterdam.**
Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.
Agent voor **Minton Hollins & Co.** *Stoke upon Trent.*
„ „ **A. Jändges** te *Crefeld.*
Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 5401

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE
Haaften aan de Waal.
Machinale Steenfabriek met Ringoven, (5402)
levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur tegen sterk concurreerende prijzen.

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH.
BOCH FRÈRES
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 5403

NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY Ltd. LONDON.
Exploitatie der Gïnen van de Val Travers.
FABRIEK TE AMSTERDAM
Beltweg No. 3.
TRADE MARK.

NATUURL. ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.
Gecomprimeerde Asphaltwegen en dito Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen. Winkel en Magazijnvloeren. Gangen Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton-Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.
Zindelijk Vochtwerend, Ondoordringbaar, Gemaswerend
Asphalt speciaal tot wering van vochtige muren.
Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het Kantoor der fabriek, Beltweg 3, *Amsterdam.* 5404

JAN HAMER & Co. — AMSTERDAM.
Kantoor: **Marnixstraat 402 bij het Leidscheplein**
GEBOUW PERMANENTE TENTOONSTELLING VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.
Installeerde *hier te lande* met veel succes,
Geheele Waterleidingen in gebouwen in verbinding met
de Luchtdruk-Waterreservoirs systeem Carré, **de Reservoir-Waterfilters met luchtdruk** systeem Chanoit.
EERE-DIPLOMA TE PARIJS, GOUDEN MEDAILLE TE BRUSSEL, LE MANS, ANGER, ENZ.
Voor het oppersen, filtreeren en verdeelen van water in gebouwen, ter vervanging van de hoogwaterreservoirs. 5405
De *voordeelen* van *dit systeem* zijn: dat men (tot een zeker maximum) over een willekeurigen druk kan beschikken, het water niet zoo zeer onderhevig is aan de verschillende temperatuursveranderingen, het in ieder gebouw kan worden aangebracht, de installatie goedkooper is als de tot nu toe gevolgde wijze van waterverdeeling enz.
— *Adressen* waar dit systeem *hier te lande* toegepast, worden op aanvrage verstrekt. —
BOYLE's Ventilators. MILDE's Telephonen, WITTE's Liften, KELLEY's gebrand en geschilderd Glas, geschilderde Tegels, enz.

De Portland-Cement-Fabriek van
DYCKERHOFF & SÖHNE
te Amöneburg bij Biebrich a d Rijn. 5406
levert haar erkend en uitmuntend fabrikaat, met garantie voor de grootste vastheid en deugdelijkheid.
Productie-vermogen der fabriek: 500,000 vaten per jaar. Magazijnhouders in de voornaamste steden.

Gouden Staats-Medaille
Gouden Medaille Breslau 1869
Diploma A Eerste prijs voor uitmuntend fabrikaat. Kassel 1870
Medaille van verdienste, Weenen 1873.

Düsseldorf, 1880.
Gouden Medaille Offenbach a/M. 1879
Gouden Medaille Hoogste onderscheiding in den internationalen wedstrijd. Arnhem 1879.

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,
voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.
5407 FRED. STIELTJES & Co., Keizersgracht 745, Amsterdam.

J. KROON Rz. Fabriek van Lattenweefsel voor Plafond- en Wand-bepleistering. **Buiksloot.**

STOOMHOUTZAGERIJ en PAKKISTENFABRIEK

Eervolle vermelding op de Tentoonstelling van Bouwmaterialen te Groningen 1886.

5390 ASPHALTDAKPAPIER, ASPHALTWERKEN.

„CARBOLINEUM."

Monsters, circulaires en attesten op aanvrage franco.

Publieke Aanbesteding.

Op Maandag den 6den Mei, des namiddags ten twaalf ure, zal, namens Commissarissen der 's Gravenhaagsche Woning-Maatschappij de Architekt W. B. VAN LIEFLAND, in het Hotel Café Central in het openbaar AANBESTEDEN:

Het bouwen van 98 dubbele Arbeiderswoningen, een woning voor den Opzichter en tien Pakhuizen,

in twee perceelen en gecombineerd, volgens de daarvan ontworpen teekeningen en opgemaakt bestek, waarvan exemplaren te verkrijgen zijn ten kantore van den architekt, Stationsweg N°. 89, tegen betaling van *f* 5.—.

In een der lokalen van het Hotel Café Central zullen dagelijks, van des morgens 10—4 uur, de teekeningen, met bestek en details ter inzage liggen.

Dagelijks zijn van des morgens 9—10 en 's namiddags van 6—7 uur, inlichtingen te bekomen ten kantore van den architekt.

Aanwijzing zal op het terrein, hetgeen gelegen is achter de Doedijn- en Jan Steenstraten, gegeven worden, op Vrijdag den 26sten April des morgens ten elf ure. (5391)

G. J. Vincent & C°.

Kunstsmeden,

SCHIEDAM.

ZILVEREN MEDAILLE, Wereld Tentoonstelling Amsterdam 1883.

GOUDEN MEDAILLE, Antwerpen 1885

Specialiteit in gesmeed IJzeren Hekken, Fijne smeedwerken, Dakversieringen, Deurvullingen, Ornamenten enz.

Steeds voorhanden GESMEED IJZEREN PAARDEN RUIVEN. 5392

DE LINT & C°. Rotterdam.

Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te Londen, leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,

MARMER-MOZAIEK en TERRAZZOVLOEREN,

alsmede 5393

— GLASMOZAIEK —

Zestien Bekroooningen.

CARBOLINEUM AVENARIUS.

Men verzekere zich bij den aankoop, dat men het sedert 14 jaren met succes aangewende *origineele merk* verkrijgt:

CARBOLINEUM AVENARIUS.

GUST. BRIEGLEB, Amsterdam. 5394

5395 **JAN VAN DER POT,**

Scheepmakershaven N°. 3 (Punt.) — ROTTERDAM.

De eenige Kyaniseerinrichting waar ook des winters wordt doorgewerkt.

Het **Kijaniseeren** is het eenige afdoende middel tegen *verrotting* en *zwam*. De bewerking geschiedt geheel reuk- en kleurloos. Desverlangd bijlevering van hout.

Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend,

van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.

BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en vrachten. **KUNSTGRANIET systeem Pétitjean.**

Prospectussen en prijscouranten worden opaanvraag franco toegezonden.

Gelieve op Voornaam en Adres te letten.

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.

Fred. Stieltjes & C°., Amsterdam.

5396

PATENT-CENTRALE EN ZELFREGULEERENDE

STOOMVERWARMING EN VENTILATIE

onder lagen druk.

Systeem BECHEM & POST te Hagen in Westphalen.

TEVENS INGERICHT VOOR

ELECTRISCHE VERLICHTING

met of zonder Tudors-Accumulatoren.

Dit *Systeem is het meest aan te bevelen*, omdat, niettegenstaande de **onder lagen druk** werkende machine zeer **gemakkelijk en eenvoudig** kan worden aangewend, zoowel voor **Verwarming en Ventileering van huis en stal,** als voor het **oppompen van water,** voor het op **peil brengen en houden van vaarten,** voor het in werking brengen van **IJs-, Dorsch- en andere machines,** voor het **koken van Veevoeder,** voor het **besproeien van Gras, Bloemen, enz.,** terwijl nog des avonds ***huis en erf electrisch kan verlicht worden.*** Bijzonder geschikt voor **Buitenplaatsen en Boerderijen,** daar *Warmte, Ventilatie, Licht, Koude en Drijfkracht* gelijktijdig kunnen werken of naar behoefte geregeld kunnen worden.

Voor nadere inlichtingen, opnemingen en begrootingen, verklaart zich gaarne bereid

D. S. M. KALKER, Amsterdam.

Eenig vertegenwoordiger der firma BECHEM & POST, in Nederland. 5397

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4 MEI 1889.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C. - HENRY HEMANS & C°.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD: Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Bericht. — Maandelijksch overzicht. — Verslagen der vergaderingen van de Afdeelingen Amsterdam 26, 's Gravenhage 26, Groningen 26 April en de Vereeniging „Architectura" te 's Gravenhage 1 Mei 1889. — Binnenlandsche berichten. — Afloop van aanbestedingen.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Aan de Leden der Maatschappij wordt in herinnering gebracht, dat de stembiljetten met de namen van vier kandidaat Bestuursleden, uiterlijk moeten zijn ingeleverd op 20 Mei e. k.

MAANDELIJKSCH OVERZICHT.

Een belangrijke mededeeling werd onlangs in eene vergadering van de Academie des inscriptions et belles-lettres te Parijs gedaan, door den heer Leon Heuzey over een onderwerp, dat ook reeds enkele malen in dit blad werd behandeld. Zij gold eene studie van den heer Courajod, professor in de beeldhouwkunst aan de Louvre-school, over de polychromie in die kunst, tijdens de middeleeuwen en de renaissance. Volgens den heer Courajod is het beschilderde beeldhouwwerk, bij de antieken bijna voortdurend in gebruik geweest, vooral in de oudste tijden. Dit schijnt genoegzaam bewezen te zijn door oudheidkundige onderzoekingen en ook uit de geschriften van vele schrijvers. Het verschil van gevoelen, dat de mode van beschildering deed verdwijnen gedurende de regeering der Grieksche keizers, schijnt het gevolg geweest te zijn van de ontdekking van niet beschilderde beelden.

Waarom, heeft men zich wel eens afgevraagd, marmer, gebakken aarde of zelfs edele metalen te bedekken met een stof zonder waarde? Dat was immers iets tegenstrijdigs. Maar dit gevoelen is sinds kort gewijzigd, nadat bij de ontgravingen op den acropolis te Athene een geheele reeks beelden uit den archaïschen tijd zijn te voorschijn gekomen, die bijna zonder uitzondering de sporen droegen van polychrome versiering. Kleederen, oogen en haren waren der natuur getrouw op den gebeeldhouwden vorm geschilderd, niet in later tijd, maar klaarblijkelijk door den beeldhouwer zelve. Ook deze vondsten leveren wederom het bewijs, dat de eerste Hellcensche artisten hunne beelden beschilderden. Als alom toegepast, kan deze polychromeering echter niet worden beschouwd. Men meent met recht, dat er ook beelden zijn geweest, waarbij de beschildering voorbedachtelijk is achterwege gebleven. Er is dus meer licht uit de oudheid noodig.

Toch zal het misschien later blijken dat de strijd, beschilderen of niet beschilderen, al voor duizend jaren heeft bestaan en het ook hier geldt „tout comme chez nous", zooals in zeer vele andere gevallen, b. v. bij prijsvragen. Deze hebben in andere landen, evenals bij ons, hun aangename en onaangename zijde, waarvan vele buitenlandsche tijdschriften kunnen getuigen, die tal van ingezonden bijdragen bevatten van ontevredenen. Een merkwaardig stuk is echter verschenen in het weekblad van den Oesterr. Ing. und Archit. Verein.

Een commissie uit deze Vereeniging heeft hare studie over het prijsvraag-wezen openbaar gemaakt, waarin verlangd wordt, dat voor elk uit openbare middelen op te richten gebouw, een prijsvraag moet worden uitgeschreven, aangezien het hier een gelijk recht voor allen geldt; bovendien, dat voor elke prijsvraag een goed

doordacht programma zal worden opgesteld, waarin de volgende punten uitvoerig en helder zullen zijn behandeld:

1°. het onderwerp, dat voor alle gevallen en voor elken medewerker in even groote mate bindend moet zijn;

2°. bepalingen omtrent de verplichtingen der prijsrechters, wat betreft de beoordeeling der plannen en met het oog op den waarborg voor eene openbaarmaking van de beoordeeling enz., voor zoover deze te bereiken is, en

3°. al die bepalingen, welke overigens noodig zijn in het belang van een goede afwikkeling der prijsvraag.

Oostenrijk is de eenige staat, alwaar — naar ik meen sinds 1849 — van staatswege bepalingen zijn vastgesteld voor het uitschrijven en beoordeelen van prijsvragen. De Commissie is nu van oordeel, dat deze — wel wat verouderde — voorschriften, in overeenstemming moeten worden gebracht met die, welke de Oostenrijksche Ingenieurs- en Architekten-Vereeniging in 1874 heeft vastgesteld. Maar ook deze moesten eerst verbeterd worden, en om daartoe te komen, heeft de commissie de prijsvragen-literatuur en de voorschriften uit andere landen bestudeerd. Dit scheen de eenige zekere weg te zijn om betere bepalingen te verkrijgen, die alle waarborgen opleverden voor het gelukken der prijsvragen, zoowel in het belang van prijsuitschrijvers als van medewerkers.

De Commissie somt uitvoerig de gebreken op, die bij prijsvragen zijn voorgekomen, en als men die aandachtig naleest, zou men uit die 19 zeer verschillende onvolmaaktheden, bijna volmaakte voorschriften in 19 artikelen, bij het uitschrijven van prijsvragen in acht te nemen, kunnen samenstellen. Onder die gebreken zijn voor ons zooveel bekenden, dat wij ze hier niet behoeven op te sommen. Zij zijn alleen dán te vermijden, wanneer op geheel onpartijdige wijze de rechten en verplichtingen worden in het oog gehouden van:

1. de prijsuitschrijvers;
2. de medewerkers aan de prijsvraag, en
3. de beoordeelaars der inzendingen.

Het is niet onaardig even een blik te slaan in de geschiedenis van het prijsvraag-wezen in Oostenrijk.

Toen in 1844 een prijsvraag werd uitgeschreven voor een Ständehaus in Pest, trokken de architekten Van der Nüll en Siccardsburg zich terug en motiveerden dit als volgt. „Zoodra men een algemeene prijsvraag verkiest boven bijzondere en gehonoreerde opdrachten aan bekende kunstenaars, in aanmerking genomen dat de verschillende denkbeelden der medewerkers niet gebruikt mogen worden om er een ragout van te maken, gelooven wij, dat langs dezen weg een goede uitkomst verzekerd is, daar alleen langs openbaren weg de ware verdienste kan zegevieren. Zoo lang echter het programma niet de bepaalde verzekering geeft, dat van alle ingekomen ontwerpen er een zal worden erkend als waardig om bekroond te zijn, zoo lang aan den kunstenaar de beoordeeling en de namen der prijsrechters onbekend zullen blijven, zoo lang zal ook een wedstrijd een blooten vormelijkheid blijven, waarbij aan kuiperij vrij spel is gelaten."

Het eerst werd op deze uitspraak acht geslagen bij den bouw der bekende Alt-Lerchenfelder kerk te Weenen in 1848. Het ontwerp, in Jezuiten-stijl, van den hofbouwraad Sprenger, die het werk tot op de hoogte van den sokkel uitvoerde, kon maar geen genade vinden in de oogen van vele architekten, die zich tot het ministerie wendden met het verzoek om een algemeene prijsvraag uit te schrijven voor een ander ontwerp. Dit vond gehoor, en daar de tijd zeer drong, werden slechts 14 dagen gegeven om nieuwe plannen in te zenden. Acht ontwerpen werden ingeleverd, en de vervaardigers daarvan kozen — toen reeds — onder voorzitterschap van een regeerings-commissaris, de leden der jury. De architekt J. G. Müller werd bekroond, en aan hem de verdere uitvoering van het gebouw opgedragen. Müller stierf echter kort daarna op 26-jarigen leeftijd, waarna de voltooiing der kerk werd opgedragen aan de architekten Sitte en Van der Nüll.

Dit in elk opzicht belangwekkende geval was oorzaak, dat door de in 1848 opgerichte Vereeniging van Oostenrijksche ingenieurs en die van architekten der akademie van beeldende kunsten te Weenen, aan den minister van openbare werken voorstellen werden gedaan, om het uitschrijven van prijsvragen te regelen. Eerstgenoemde Vereeniging zond daarbij hare kort te voren opgestelde normen in. Het gevolg was, dat kort daarop reeds bepalingen werden vastgesteld door het Ministerie van handel, nijverheid en openbare werken, in acht te nemen bij het uitschrijven van prijsvragen voor openbare gebouwen in de Rijkslanden. Die normen zijn nog van kracht, en worden geroemd wegens hare goede elementen.

In 1864 werden door de Duitsche ingenieurs en architekten andere normen voorgesteld, maar niet aangenomen. Men scheen de bestaande bepalingen vergeten te hebben. Maar toen de regeering, ook niet lettende op haar besluit van 1849, een beperkten wedstrijd uitschreef voor de groote musea, ging er natuurlijk een gemor op uit de gelederen der Weener architekten, en later waren deze des te ontevredener, toen wederom een beperkt aantal kunstenaars werd opgeroepen, om ontwerpen in te leveren voor het Herren- en het Abgeordnetenhaus, en dit zelfde te wachten was voor het Universiteitsgebouw, het Hofburgtheater, de Akademie voor beeldende kunsten enz., waarvan de oprichting werd voorbereid.

Gedurende den strijd over den bouw van de musea, werden op een vergadering der Duitsche ingenieurs en architekten, in 1868 te Hamburg gehouden, de in 1864 niet aangenomen normen, als richtsnoer bij toekomstige prijsvragen aangewezen.

Op de algemeene vergadering van Duitsche kunstenaars, in 't zelfde jaar te Weenen gehouden, werd aan eene commissie opgedragen de zaak andermaal te onderzoeken, naar aanleiding van bepalingen, opgemaakt door eene Berlijnsche vereeniging van kunstenaars, welke echter alleen op schilder- en beeldhouwkunst betrekking hadden. Het comité breidde zijne werkzaamheden uit over alle takken van beeldende kunsten en stelde grondregelen op voor openbare prijsvragen op het gebied der beeldende kunsten (1869). In München werden deze normen aangenomen, op eene daartoe bijeen geroepen vergadering van de Duitsche Künstler-Genossenschaft. De bepalingen zijn thans nog in Duitschland van kracht, hoewel meermalen op de gebreken en onvolmaaktheden daarvan is gewezen.

Intusschen werd de uitvoering van de Musea, de

Universiteit, de Parlementsgebouwen enz., te Weenen, aan verschillende architekten opgedragen, zonder wedstrijd, terwijl voor het raadhuis aldaar een prijsvraag werd uitgeschreven.

In 1872 nam de hofraad Eitelberger het initiatief, om den strijd over prijsvragen in Oostenrijk tot een oplossing te brengen, maar zonder gevolg.

In 1874 werd op voorstel van denzelfde, aan zeven architekten opgedragen ontwerpen te vervaardigen voor het Paleis van Justitie, natuurlijk tot groote en rechtmatige ontevredenheid van den architekten stand. De architekten uit Weenen richtten zelfs een protest tot den Minister van Justitie, en het Genootschap voor beeldende kunsten zond een verzoekschrift aan den Rijksraad, terwijl de Oostenrijksche Vereeniging van ingenieurs en architekten zelfs aan den Minister van Justitie verzocht, een algemeene prijsvraag uit te schrijven, en tevens een commissie benoemde om een petitie te richten tot de volksvertegenwoordiging, met aanwijzingen hoe te handelen bij het uitschrijven van dergelijke prijsvragen. In antwoord daarop verklaarde de Minister, dat ieder die lust had mede te werken aan de prijsvraag, een ontwerp op goed geluk kon inzenden.

In 1874 werden weder nieuwe normen door de Oostenrijksche Vereeniging aangenomen, en — zooals gezegd is — men dringt nu aan op het bevorderen van overeenstemming tusschen deze en die van 1849.

Men kan uit een en ander opmaken, dat thans nog de hoofdzaak gebleven is, de wensch dat prijsvragen zullen worden uitgeschreven voor openbare gebouwen, een wensch die zeker in alle landen even groot zal zijn. In de artikelen bij het uitschrijven, beantwoorden en beoordeelen van prijsvragen, aanbevolen en vastgesteld door de Maatsch. t. bev. d. Bouwkunst, in Nederland, dateerende van 1884, is die wensch wel is waar niet duidelijk uitgedrukt, maar er wordt toch op gezinspeeld. In art. 1 leest men: „Het Rijk der Nederlanden en iedere corporatie op publiek terrein, behooren bij prijsvragen voor gebouwen de mededinging algemeen te stellen." Men zou uit die woorden kunnen opmaken, dat het hier te lande gewoonte was van Rijkswege prijsvragen uit te schrijven. Men weet echter wel beter, en zullen wij over de zaak maar niet verder uitweiden.

In Frankrijk wordt bij openbare prijsvragen wel eens een bepaling gemaakt, waarmede wij ons niet licht zouden vereenigen. Deze is, dat de mededinger zijne ingeleverde begrooting moet onderteekenen, als bewijs dat hij aanneemt het werk voor het begrootingscijfer uit te voeren, en werd ook gemaakt bij de prijsvraag, onlangs uitgeschreven voor de verbouwing van het raadhuis in het tiende arrondissement te Parijs, waardoor de prijswinner gebonden wordt. De heer Ch. Garnier heeft nu namens de Commissie voor de prijsvragen, die door de Société Centrale in het leven is geroepen, aan den prefect der Seine verzocht deze bepaling in te trekken, en eerst na eventueele bekrooning een bindend contract aan te gaan; zoo niet, dan zullen een aantal goede krachten niet medewerken. In antwoord op dit verzoek heeft echter de heer Alphand, directeur der openbare werken te Parijs, medegedeeld, dat het door den gemeenteraad goedgekeurde programma geen verandering meer kon ondergaan, en dat de gewraakte formaliteit reeds in Februari 1879 door den gemeenteraad werd aangenomen.

Sedert dien tijd is volgens die voorschriften gehandeld, zonder dat, volgens den heer Alphand, daaruit moeilijkheden zijn voortgesproten. De Fransche architekten hopen echter, dat in het vervolg op de thans gemaakte opmerking zal worden acht gegeven.

Dat in andere landen vraagstukken bestaan, die niet spoedig kunnen worden opgelost, heeft wel het fameuse „Tout à l'égout" van Parijs bewezen. Eerst onlangs, na jaren lang aan de orde geweest te zijn, is den 5den April de wet aangenomen, waarbij besloten is, dat het rioolwater voor landbouw-doeleinden zal worden gebruikt. Daartoe zal het door middel van de te Clichy te plaatsen werktuigen, worden opgepompt naar het schiereiland van Saint-Germain, dat nu de rol zal vervullen van het archerontische meer uit het rijk van Pluto, waardoor de Seine niet langer een groot open riool zal blijven. De gemoederen der voor- en tegenstanders zullen nu wel andermaal in beweging worden gebracht, over de voor- en nadeelen van het systeem, waarover al zeer lang is gevochten.

Zoodra het nieuwe systeem in werking komt, zal er een streng toezicht op gehouden worden, ook uit een hygiënisch oogpunt.

Al meer en meer wordt in deze tijden acht geslagen op de openbare gezondheid, en wordt reeds partij getrokken van de sedert de laatste jaren verzamelde statistische opgaven, vooral van stedelijke regeeringen.

In Duitschland, dat op dit punt wel in de eerste plaats mag worden genoemd, zijn toestanden aan het licht gekomen, die dringend om verbetering vragen. Woningnood blijkt bijna overal te bestaan, maar wordt gaandeweg minder. Voor meer gegoeden bestaat die nood eigenlijk¡ nooit, wel voor den middenstand en de volksklasse, wier woningen in veel gevallen duur en slecht zijn.

In Duitschland hebben drie vereenigingen de handen aan 't werk geslagen om verbeteringen te verkrijgen en op een vergadering, in September 1888 te Frankfurt gehouden, den wensch uitgesproken langs wettelijken weg het euvel tegen te gaan, door bepalingen op te stellen voor den bouw, verbouw, de wijze van bewonen en de grootte der lokalen, enz. Eene commissie onderzocht de voorschriften die noodig zouden blijken te zijn, en daaruit is een ontwerp ontstaan voor eene rijks wet in het belang van gezonde woningen.

Men is bij dit ontwerp van de stelling uitgegaan, dat hygiënische voorschriften omtrent de tegenwoordige wijze van samenwonen, onmiddellijk in tegenspraak zullen komen met het streven van grondeigenaars en van bouw-speculanten; dwang uit te oefenen op deze, vooral op laatstgenoemden, zal dus in de eerste plaats noodig moeten zijn. Het ontwerp gaat dan ook niet verder dan zoo vele bepalingen, reeds in goede bouwverordeningen opgenomen, omtrent licht, lucht, invloed van den bodem, afvoer van voor de gezondheid schadelijke stoffen enz. Men heeft zich bepaald tot het hoogst noodige en daarbij getracht een evenwicht te verkrijgen tusschen de finantiëele en hygiënische zijden van het vraagstuk. Een wet zou ook allicht te diep ingrijpen in allerlei belangen, ook van meer particulieren aard, waarom men slechts minimum eischen heeft gesteld, die overal kunnen worden voorgeschreven en voor allen gelijkelijk drukken. Deze zouden in vele gevallen aan-

leiding kunnen geven tot het verplaatsen van een gewraakten toestand uit de oude kern van steden naar de nieuwere wijken, die daaronder zullen lijden; en men moet wel in aanmerking nemen dat een dorado wel niet te verkrijgen zal zijn, hoofdzakelijk wegens het dalen in waarde van den bouwgrond in die oude kern. Om ook aan deze zwarigheid te gemoet te komen zou men twee of drie of meer soorten van voorschriften kunnen geven voor even zooveel groepen van een verschillend karakter, en dan verdeeld voor bestaande en nog in wording zijnde toestanden. In 't klein vindt men dergelijke terug, voor verschillende gevallen, in vele bouwverordeningen.

In Duitschland, waar zóó veel gereglementeerd is, kan niettegenstaande de vele en soms zeer goede voorschriften, toch nog geweldig tegen de hygiëne gezondigd worden. Wie gaat na of eenige ruimte die ongeschikt is voor woon- of slaapvertrek, toch als zoodanig wordt gebruikt? Wie houdt er een oog op, dat goede toestanden niet ten nadeele van de bewoners gewijzigd worden? Die vragen worden in Duitschland gedaan, maar kunnen even goed bij ons worden gesteld. Ook hierin zal later wel door een wet worden voorzien, daar men elders reeds voorschriften voor enkele gebouwen heeft vastgesteld, b. v. voor slaapsteden, wat betreft den kub. inhoud van een vertrek, met het oog op het aantal der gasten. Het is te verwachten dat na eenigen tijd, nadat meer afschrikwekkende feiten uit statistische gegevens zijn bekend geworden, ook dergelijke bepalingen voor een bepaalde soort van woningen zullen worden vastgesteld.

Als uiterste middel tot weering van ongezonde woningen, moet aan de overheid de macht gegeven worden, om deze terstond te doen ontruimen, indien de eigenaar geen afdoende verbeteringen wil aanbrengen. Geldt het echter een groote groep van huizen, dan moet de gemeente het recht hebben een geheele verbouwing te gelasten of zelve te ondernemen, door toepassing van een onteigeningswet.

Bij de invoering van een dergelijke wet, zijn natuurlijk groote zwarigheden te verwachten, die evenwel gedeeltelijk worden ontgaan door overgangsbepalingen, vooral waar het aanbod van woningen geringer moet worden en de huurprijzen dus zullen stijgen. Een gemeente kan echter daarin veel te gemoet komen, door uitbreiding van den te bebouwen kring, door vele en goede verkeerswegen, en vele andere wettige middelen. Men mag immers wel aannemen, dat de kosten van verbeteringen op hygiënisch gebied niet zullen opwegen tegen die welke voortspruiten uit ziekte en verarming, om van ellende niet te spreken. Alles moet dan in 't werk gesteld worden, om den lust tot bouwen te bevorderen.

Na den overgangstijd, als de wet met haar volle kracht optreedt, zal de prijs van gronden, die voor bebouwing worden bestemd, niet meer binnen korten tijd zoo ontzaglijk rijzen. Een bepaald nadeel is dat niet.

Maar de wet is er nog niet, doch werd reeds in den Rijksdag besproken, en komt zij er eenmaal, dan zal zij zeker gewaardeerd worden, wellicht elders navolging vinden in het belang van het welzijn der volksklasse, en zeker van evenveel beteekenis zijn als een wet op den arbeid, en andere sociale wetten.

Ook in Frankrijk is het oog gevestigd op goedkoope woningen, want tijdens de tentoonstelling te Parijs zal een congres gehouden worden waarop die besproken zullen worden, met het oog op de kosten, de wetgeving, de constructie, de gezondheid en de zedelijkheid. De arbeiderswoning zal ongetwijfeld daar ter sprake komen.

De Deutsche Bauzeitung geeft in de laatste afleveringen o. a. lezenswaardige mededeelingen over bestrating, voornamelijk van steen, hout of asphalt. Dit zelfde onderwerp is uitvoerig besproken in een vroegeren jaargang van het Bouwkundig Tijdschrift, waarom wij alleen wijzen zullen op de slotbeschouwingen van het Duitsche blad.

Het gevoelt onwillekeurig de vraag opkomen, of door de drie genoemde materialen, in 't vervolg andere zullen zijn uitgesloten, of dat misschien uitvindingen zijn te wachten die tot nog betere resultaten als de bestratingen van asphalt zullen leiden. Tot nog toe evenwel zijn de eigenschappen hiervan van zoodanigen aard, dat de straten van asphalt, hoe langer zoo meer in gebruik zullen komen.

IJzer, waarmede reeds proeven zijn genomen, heeft al zeer slecht aan de vrij hooge verwachtingen daaromtrent voldaan.

Bedenkt men, dat de uitvindingen elkander met ontzettende snelheid opvolgen, zoodat wat heden wordt ingevoerd, morgen weder verouderd is, dan is men geneigd aan te nemen, dat spoedig een nieuw materiaal zal optreden. Maar..., dit zal in asphalt steeds een zeer zwaren concurrent hebben, omdat het geruisch er door verminderd wordt en het uit een hygiënisch oogpunt door geen ander materiaal op zijde wordt gestreefd. Nog hoogere eischen te stellen, schijnt ons ten minste thans onmogelijk. In omgekeerden zin te zorgen, dat raderen van wagens en hoeven van paarden geen gedruisch maken, is even onmogelijk, als dat er een politieverordening wordt gemaakt, waarbij gutta-percha banden om raderen worden voorgeschreven.

Bedenkt men, welke sommen eene gemeente noodig heeft voor behoorlijke reiniging der straten, — al was dit alleen voor hetgeen last- en trekdieren er achterlaten, — dan ziet men onwillekeurig in de toekomst het electrische paard, zoowel als trekkracht, als voor doeleinden van meer weelderigen aard, daar het stoompaard voor de steden ten minste zijne ongeschiktheid zelve reeds duidelijk heeft bewezen.

Er zijn bij de bestratingen zoo veel groote belangen in het spel, dat vooral de steden van grooteren omvang, er meer, dan tegenwoordig, op moesten letten en het niet alleen laten aankomen op enkele opmerkingen in den gemeenteraad, door meestal onbevoegden ten beste gegeven, en op stratenmakers die gewoonlijk hun vak niet al te best verstaan.

In elk geval toont de schrijver in de Bauzeitung weder eens helder aan, dat op dit oogenblik — en zeker nog zeer lang hierna —, asphalt zonder tegenspraak het beste materiaal is voor bestratingen in steden.

Ons dringt zich de vraag op, waarom er niet aan gedacht wordt in de oude en smalle straatjes, de gewoonlijk in slechten toestand verkeerende steen-bestrating te vervanging door asphalt. Uit een sanitair oogpunt zou dat een groote schrede voorwaarts zijn. In zoo menig steegje, waar zon noch voldoend licht kan doordringen, blijft de bodem voortdurend vochtig, en de reukorganen bevestigen terstond, dat de vunzige atmospheer een

gevolg is van verregaande verontreiniging van den bodem. Asphalt is hier het eenige geneesmiddel, als er maar voldoende op snelle afwatering wordt gelet.

ELJEN.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

AFDEELING AMSTERDAM, 26 April 1889. Na lezing en goedkeuring der notulen werden door den Voorzitter, den heer J. F. Klinkhamer de volgende mededeelingen gedaan, dat op de 1e prijsvraag: een monumentale trap, 3 antwoorden waren ingekomen onder de motto's Paris, Scalu, Studien, en op de prijsvraag: een rond of veelhoekig buffet (bar), één antwoord is ingekomen onder het motto Bar. Deze zullen in handen gesteld worden van de jury die in de Mei-vergadering verslag zal uitbrengen. Verder wordt door den Voorzitter verslag gegeven van de vergadering, gehouden met het Hoofdbestuur en de Voorzitters en Secretarissen der verschillende afdeelingen.

Verder moet de Voorzitter tot zijn leedwezen mededeelen dat de heer P. A. van den Pavert is geroyeerd, omrede hij weigert voor zijn lidmaatschap te betalen.

Na deze mededeelingen werd het woord gegeven aan den heer W. A. Brinck, die een zeer uitgewerkte lezing hield over liften, toegelicht door schetsen en modellen. Deze lezing werd door de aanwezigen met zeer veel aandacht gevolgd.

Ten slotte werd den heer W. A. Brinck door den Voorzitter en namens de aanwezigen dank gezegd en verzocht zijne lezing te willen afstaan voor het Bouwkundig Weekblad, waaraan door den spreker werd voldaan.

Wegens het vergevorderd uur werd de vergadering gesloten.

AFDEELING 'S GRAVENHAGE. 26 April 1889. Na het lezen der notulen en het doen van eenige mededeelingen van meer huishoudelijken aard, stelde de Voorzitter aan de orde: de behandeling van de ingekomen antwoorden op de vragen III en IX.

Wat de eerste betreft, hadden de heeren H. E. de Baan en J. P. J. Lorrie alsnog daarbij overgelegd de uitkomst van een scheikundig onderzoek, waaruit blijkt dat het Amerikaansch greenenhout beduidend minder oplosbaar is in water dan het eiken, en wel in verhouding van 1 tot 7.

De heer de Baan wijst er met nadruk op, dat die uitkomst geheel in strijd is met de meening, door een der leden op de voorlaatste vergadering alhier uitgesproken.

Het antwoord werd daarop zonder verdere beschouwingen bij acclamatie aangenomen en besloten dit als het gevoelen der Afdeeling, aan het Hoofdbestuur der Maatschappij op te zenden.

Omtrent het antwoord op vraag IX waren daarentegen de meeningen zeer verdeeld. Een der leden vindt het bezwaarlijk over dit rapport te oordeelen — het zijn meer beschouwingen, die geenszins tot eene conclusie leiden. Door de heeren Boersma en van Nieukerken, de twee aanwezige leden der commissie, werden de verschillende sprekers afwisselend beantwoord.

Dewijl nu de termijn reeds verstreken is en het rapport dus ten spoedigste moet worden verzonden, geeft de Voorzitter in overweging het antwoord aan het Hoofdbestuur op te zenden als rapport der commissie, *niet* als dat der Afdeeling. Hebben dus de afwezige leden der commissie geene bedenkingen, dan zal overeenkomstig het voorstel van den Voorzitter worden gehandeld.

Wegens het reeds gevorderd uur is geen tijd meer beschikbaar voor de aangekondigde lezing van den heer H. L. Boersma, en verklaart die heer zich bereid die voordracht te houden na de de zomervacantie.

AFDEELING GRONINGEN, 26 April 1889. De Voorzitter opent de vergadering, de notulen der vorige worden gelezen en goedgekeurd. De heer Raammaker stelt voor te verzamelen (ten behoeve van 't archief) een aantal bestekken van verschillende bouwkundige werken, om die te kunnen vergelijken en daaruit dàt te nemen wat iemand bij 't maken van een bestek noodig heeft. Genoemde heer heeft reeds een bestek van een onderhoudswerk medegebracht voor dat doel.

De Voorzitter brengt eenige plaatwerken ter tafel, die met genoegen worden bezichtigd. De heer Ekamp heeft 't zelfde gedaan en verraste ons met eene collectie photographieën van verschillende pleisterwerken.

Hierna werd door den Voorzitter een voorstel ingediend ter bespreking van een gezelschapsreis. Twee voorstellen werden gedaan en wel over een reis naar Assen tot bezichtiging van het nieuwe gouvernementsgebouw en een reis naar Klooster ter Apel. Verdere bespreking en vaststelling werd verdaagd tot eene volgende buitengewone vergadering. Hierna werden nog bezichtigd eenige teekeningen, vervaardigd door den Voorzitter, en eenige door hem ter vergadering meegebrachte tegels, zeer schoon gemodeleerd en afkomstig uit een tegelfabriek te Dresden.

Zondag 28 April werd een kunstbeschouwing gehouden.

VEREENIGING «ARCHITECTURA" TE 'S GRAVENHAGE. 1 Mei 1889. Na het lezen der notulen van de voorgaande bijeenkomst werden deze goedgekeurd, waarna de heer M. F. Leijh als gewoon lid werd aangenomen. Van het genootschap «*Architectura et Amicitia*" te Amsterdam, was een schrijven ontvangen, waarin aan de vereeniging werd voorgesteld ook dit jaar eene gezamenlijke excursie te houden en wel naar Gorinchem en Loevestein; het voorstel van het Bestuur om daaraan gevolg te geven, werd met algemeene instemming begroet, zoodat aldus werd besloten. Deze excursie zal plaats hebben op den 21sten Juli e.k.

Thans werd het woord gegeven aan den heer W. F. J. Kapitz, die welwillend gehoor had gegeven aan de uitnoodiging van het Bestuur, om eene voordracht te houden over drinkwaterleidingen.

De heer Kapitz, door zijne functie als hoofd-opzichter bij de verschillende werken der waterleiding te 's Gravenhage, als van zelf volkomen bekend met de desbetreffende bijzonderheden, hield eene hoogstbelangrijke rede.

Spreker gaf eerst een historisch overzicht, waarbij door ZEd. er op gewezen werd hoe reeds bij de oudste volken het denkbeeld niet alleen bestond, maar ook grootsche toepassing vond, voornamelijk bij de Romeinen; men denke slechts aan de «Aqua Claudia" van Tiberius en Claudius.

De vereischten voor goed drinkwater zijn in hoofdtrekken genoemd: «helderheid, kleurloos- en reukeloosheid, zuiverheid van smaak en het water mag, na 24 uren met de lucht in aanraking te zijn, niet van aanzien veranderen; het dient vermeld te worden dat het duinwater te 's Gravenhage onder de beste en meest zachte soorten kan gerekend worden te behooren.

In bergachtige landen verzamelt men het water in groote reservoirs, waarvan uit het door open kanalen of buizen naar de bestemde plaatsen wordt geleid. Ook gebruikt men wel rivierwater, dat daartoe wordt opgepompt en gefiltreerd, hetgeen nog al groote filters vereischt. Hier te lande graaft men open kanalen, doch het water kan dan niet dadelijk worden gebruikt, omdat het in de lucht te veel onzuiverheden opneemt. Om nu dit weder te voorkomen neemt men zijn toevlucht tot draineeren met poreuse aarden buizen; hoewel dit zeker vele voordeelen aanbiedt, zoo is het toch eene kostbare methode, door het vele graafwerk daaraan verbonden en het gevaar voor verstopping door het indringen van zand, is zeker niet gering te achten. Aan dit bezwaar is echter op hoogst verdienstelijke wijze te gemoet gekomen door den ingenieur Th. Stang, directeur der 's Gravenhaagsche waterleiding, die op het denkbeeld kwam de gewone verglaasde potbuizen te bezigen. Zij worden met de verbindingen los in elkander gelegd, door een rand van schelpen en Maaszand omgeven, welke als filter dienst doet. Om bij het leggen van deze buizen-geleidingen het graafwerk zooveel mogelijk te beperken, wordt gebruik gemaakt van het inspuiten van schotten, (damplanken) hetwelk eene groote besparing oplevert, welke men eveneens aan den heer Stang heeft te danken. Vooral met het oog op steeds doorgaande uitbreiding is zulks van groot belang, aangezien de prise d'eau het meest op de kosten influeneert.

Thans werd overgegaan tot behandeling der filters, zooals die aan de Haagsche waterleiding in gebruik zijn, waarbij het duinwater achtereenvolgens doorsijpelt door een laag puin, grint, schelpen en zand. Het gezamenlijk filteroppervlak bedraagt circa 7300 M².

Door groote teekeningen werd van 't bovengenoemde een duidelijk overzicht gegeven, waarna spreker overging tot het behandelen van het eigenlijke pompstation met het hoog reservoir

en al zijne bijzonderheden en de daarin werkende machines, alles verduidelijkt door teekeningen en schetsen. Hierna volgde de beschrijving der buizengeleiding door de stad en de eigenaardige toestanden en moeielijkheden, welke ook daarbij steeds te overwinnen zijn. De heer Kapitz had ook gezorgd eenige toestellen ter vergadering bij de hand te hebben, als: een perspomp tot beproeving der buisgeleiding, een watermeter enz., waarvan Z.Ed. de werking en samenstelling, tot groot genoegen der aanwezigen, uiteen zette.

Vele vragen over een en ander, door de aanwezigen gedaan, werden door spreker ten duidelijkste beantwoord.

Het behoeft nauwelijks gezegd te worden, hoezeer deze voordracht, over zulk een hoogst belangrijk onderwerp, alle aanwezigen boeide; aan den heer Kapitz werd dan ook hartelijke dank gebracht voor de uitnemende zorgen, daaraan besteed.

Vervolgens werd overgegaan tot de kunstbeschouwing, waartoe door den heer A. W. van Malsen was afgestaan het werk van E. Ewald, getiteld: »Farbige Decorationc". Tevens waren ter vergadering geëxposeerd de beste antwoorden op de prijsvraag voor een Waterleidingtoren, ingezonden onder de motto's *Aqua* en *Neptunus*.

Onder dankzegging aan allen voor de medewerking gedurende het afgeloopen seizoen betoond, en met een woord tot opwekking tot de zomer-bijeenkomsten, sloot de voorzitter ten 11 ure de vergadering.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Door de Buitengewone Opzichter bij de Landsgebouwen in het 1e en 2e district, is tot de Tweede Kamer der Staten Generaal het verzoek gericht, om ook te worden opgenomen in het wetsontwerp, regelende de pensioenen van burgerlijke ambtenaren en van hunne weduwen en weezen.

BERICHT.

Wereld-Tentoonstelling te Parijs.

Heeren exposanten, welke hunne portretten hebben ingezonden ter verkrijging van een toegangskaart op de Tentoonstelling, kunnen deze aan het Bureau der Nederlandsche Commissie te Parijs, 34 rue des Mathurins, in ontvangst nemen.

Afloop van Aanbestedingen.

HAARLEM, 18 April. — Het bouwen van 51 woonhuizen in de nabijheid van de Leidschevaart, onder beheer van de architekten A. en J. A. G. van der Steur; *a.* met dakvensters, *b.* zonder dakvensters; ingek. 9 bilj., als:

	a.	*b.*
W. Greve, Buiksloot	ƒ 69.700	ƒ 67.900
B.J.Wichers en J.Etmans, Lobit	» 63.349	» 61.949
A. C. Kaasjager, Zalt-Bommel	» 63.434	» 61.834
J. Verkoren, Voorschoten	» 62.789	» 60.931
G. Hulscbosch, Haarlem.	» 61.590	» 59.920
J. Giebels en J. v. Servellen, idem	» 60.445	» 59.460
J. B. Lasschuit, idem	» 59.861	» 58.861
B.Hagen en firma de Wed. A. Reijnders, idem	» 59.358	» 57.779
H. London, Haarlem.	» 59.080	» 57.680

Gegund aan H London, zonder dakvensters.

AMSTERDAM, 23 April. — Het bouwen van eene openbare school aan de Dijksgracht:

B. Cruijff	ƒ 43.625
R. Cruijff	» 43.300
H. J. Meekers	» 42.638
D. H. Zeevat	» 40.751
A. F. Sleeswijk	» 40.340
H. C. Dorlas	» 39.989
Peeters en Roelofsen	» 39.988
H. Schouten	» 39.754
J. Koster	» 39.678
J. F. Prendler.	» 39.550
W. Greeve te Buiksloot	» 39.508
E. H. Helle	» 39.300
Metz, Zalt-Bommel.	» 38.567
Wichers en Etmans, Lobit	» 37.998
K. J. B. v. Damme,	» 36.435

De overigen allen aldaar.

HEEMSTEDE, 24 April. Het bouwen van een post- en telephoonkantoor en directeurswoning, onder beheer van den architect Wolbers:

P. J. Heesterman, Hazerswoude	ƒ 19.783
Ch. Cobelens, Haarlem	» 15.800
E. F. v. Luijken, Heemstede	» 15.777
M. Vester, idem	» 15.490
W. Greve, Buiksloot.	» 15.300
J. v. d. Vlugt, Heemstede	» 15.270
J. W. Krieger, Haarlem	» 15.019
J. P. Muhlstaff, Leiden	» 14.800
G. de Vries, Haarlemmermeer	» 14.769
R. de Boer, Medemblik	» 14.690
J. S. v. Velthuizen, Haarlem	» 14.624
W. A. v. Amstel, Heemstede	» 13.998
J. Molenaar, Sassenheim	» 12.245

MOERGESTEL, 25 April. Het graven van grachten, het bouwen van eene villa, stal en remise op het landgoed »het Kasteeltje" te Moergestel onder beheer van den architekt H. Bekkers te Tilburg; ingekomen 11 biljetten, als:

Gebr. Duzee, Tilburg	ƒ 17.874
Kokken, idem.	» 17.432
Wed. J. v. d. Schoot, idem	» 16.597
Th. Gustenhoven, idem	» 16.597
P. v. d. Brink, idem	» 16.428
Smulders en Versteijnen, Oosterwijk	» 16.359
Versteijnen en Smulders, idem	» 16.193
Reijnen, Tilburg	» 16 180
Gebr. v. d. Struijk, Oosterwijk	» 16.142
K. Vriens, Moergestel	» 16,106
P. v. Prill, Tilburg	» 15.706

Gegund.

'S GRAVENHAGE, 30 April. — Het verbouwen van het Winkelhuis, Spuistraat N°. 19. Onder beheer van den architekt H. Westra Jr.

Gebrs. de Ves, te 's Hage	ƒ 8634
M. Th. Wijnekus, idem	» 8631
H. E. de Baan, te Scheveningen	» 8550
H. v.Bergen Henegouwen, te 's Hage.	» 8549
H. Stigter, idem	» 8149
Firma Nater en de Baan, idem	» 7939

CENTRALE VERWARMING

van Kerken, Scholen, Ziekenhuizen, Schouwburgen, Hotels, Woonhuizen, Villa's, enz. enz.

DROOG-INRICHTINGEN

Technisch Bureau GEVEKE & Co., Amsterdam.

Verschillende getuigschriften van uitgevoerde werken ter inzage.

Plannen en Begrootingen gratis

5426

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.
Fred. Stieltjes & C°., Amsterdam.

5416

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN

Verkoop van gebruikte rijtuigen, bagagewagens, paardenwagens en gesloten goederenwagens met daaronder staande assen met wielen.

In de werkplaats Tilburg zijn aanwezig 2 gemengde rijtuigen 1e, 2e en 3e klasse, 5 bagagewagens, 4 overdekte paardenwagens, 7 paardenboxes en 5 gesloten goederenwagens, met daaronder staande assen met wielen, die bij inschrijving zullen worden verkocht.

De inschrijvingsbilletten moeten den 22sten Mei 1889, vóór 12 ure, bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, Afdeeling »Tractie en Materieel" te Utrecht, ingekomen zijn. (5417)

Nadere bizonderheden omtrent deze voorwerpen en den verkoop derzelven, worden op franco aanvrage door den heer Ingenieur Chef der werkplaats te Tilburg verstrekt.

G. J. Vincent & C°.
Kunstsmeden,
SCHIEDAM.
ZILVEREN MEDAILLE, WERELD-TENTOONSTELLING Amsterdam 1883.
GOUDEN MEDAILLE, Antwerpen 1885
Specialiteit in gesmeed IJzeren Hekken, Fijne smeedwerken, Dakversieringen, Deurvullingen, Ornamenten enz.
Steeds voorhanden GESMEED IJZEREN PAARDEN RUIVEN. 5418

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH,
BOCH FRÈRES
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzerstoen en **Cementtegels.**
Groote voorraden. 5419

5430 **PUI-SPIEGELGLAS**
HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFF.
ROTTERDAM.

W. F. WEIJNTJES,
Singel 514 b/h Koningsplein **Amsterdam.**
Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.
Agent voor **Minton Hollins & Co.** *Stoke upon Trent.*
" " **A. Jindges** te *Crefeld.*
Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 5421

PHOTOLITHOGRAPHIE.
De ondergeteekenden bevelen zich bij Heeren Architekten aan tot het reproduceeren hunner
Plannen, Teekeningen, enz.
Prompte aflevering en billijke conditiën. 5422
WEGNER & MOTTU
Rokin 138.

DE KOSTER, *AMSTERDAM.*

FABRIEK VAN

VERWARMINGS-TOESTELLEN.

Systeem laagdruk waterverwarming.
" middelbarendruk "
" hoogdruk "
" laagdruk stoom " *buiten contrôle van het rijk.*
" luchtverwarming door stoom, water en calorifère.

VENTILATIE KAN OP IEDER SYSTEEM WORDEN TOEGEPAST.

Toestellen in aanleg: Klinisch Ziekenhuis, *Amsterdam*
Stads Apotheek en geneeskundige armenverzorging.
Villa Soeca Brentie, *Heemstede.* 5423
Kantoorlokalen en Bloembollen drogerij, *Overveen.*

OP AL DEZE TOESTELLEN WORDT HET VENTILATIE SYSTEEM TOEGEPAST.

DE LINT & Co. Rotterdam.
Vertegenwoordigers van **JOS. F. EBNER te Londen,**
leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,
MARMER-MOZAIEK en
TERRAZZOVLOEREN.
alsmede 5424
— GLASMOZAIEK —
Zestien Bekrooningen.

5425 **JAN VAN DER POT,**
Scheepmakershaven N°. 3 (Punt.) — ROTTERDAM.
De eenige Kyaniseerinrichting waar ook des winters wordt doorgewerkt.
Het **Kijaniseeren** is het eenige afdoende middel tegen *verrotting* en *zwam*. De bewerking geschiedt geheel reuk- en kleurloos. Desverlangd bijlevering van hout.
Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend,
van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.
BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en vrachten. **KUNSTGRANIET systeem Pétitjean.**
Prospectussen en prijscouranten worden opaanvraag franco toegezonden
Gelieve op Voornaam en Adres te letten.

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,

voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.

5408 FRED. STIELTJES & Co., Keizersgracht 745, Amsterdam.

PRIJSVRAAG WEESHUIS TE KAMPEN

HH. Inzenders van de ontwerpen onder de motto's A + B en „God is een vader der weezen" wordt verzocht hunne correspondentie-adressen op te geven aan den Directeur van Gemeentewerken te Kampen. (5409)

MUSGRAVE & Co., Limited

te BELFAST.

FABRIEK VAN

Engelsche Paarden- en Vee-Stalinrichtingen

IJzeren Tribunes voor Wedrennen,

Tuigkamer-Benoodigdheden,

DOGKENNELS,

Hooischuren, enz.

Gouden en Zilveren Med. Internat. Tentoonstelling Amsterdam.

Deze inrichtingen waarvan reeds **vele** in *Nederland* geplaatst zijn, munten uit door *solliditeit* en *zeer nette bewerking.*

EENIG AGENT

D. S. M. KALKER

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN

VAN 5410

BOUWARTIKELEN en GEREEDSCHAPPEN.

AMSTERDAM, St. Anth. Breestraat, C 21.

Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.

Telephoon N°. 2144.

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE

Haaften aan de Waal.

Machinale Steenfabriek met Ringoven, (5411)

levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur tegen sterk concurreerende prijzen.

Parquets-en-chêne sur bitume hydrofuge

N. GOURGUECHON. — PARIS.

Verkrijgbaar in de maten van **30—50** cM. lengte, **6—11** cM. breedte, **35** cM. dikte.

Behalve **lageren prijs,** bieden deze parketvloeren, boven de andere soorten, de volgende voordeelen aan: **Ondoordringbaarheid voor vocht. Weering van geluiden** (kraken) en **ongedierte. Grootere duurzaamheid,** omdat het hout uit één stuk bestaande, verder kan afgesleten worden. 5412

Représentant voor Nederland, **EMIL MOHR, 19 Prins Hendrikkade, Amsterdam.**

NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY Ltd. LONDON.

Exploitatie der zilnen van de Val Travers.

FABRIEK TE **AMSTERDAM** Beltweg No. 3.

TRADE MARK.

NATUURL. ASPHALT VAN **VAL DE TRAVERS** ZWITSERLAND.

Gecomprimeerde Asphaltwegen en/dto Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen. Winkel en Magazijnvloeren. Gangen Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton-Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.

Zindelijk Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend

Asphalt speciaal tot wering van vochtige muren.

Voor inlichtingen contract het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het kantoor der fabriek, Beltweg 3, *Amsterdam.* 5413

JAN HAMER & Co., AMSTERDAM.

Kantoor: Marnixstraat 402, b/h. Leidscheplein.

GEBOUW PERMANENTE TENTOONSTELLING VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Vertegenwoordigt CH. MILDÉ FILS & Co. Parijs.

Telephonen, Electrische schellen, Bliksemafleiders enz.

De MICRO-TELEPHOON genaamd Porte Montre.

PRIJS 16 Gulden.

Gemaakt van Notenhout met nickel montuur zeer sierlijk, om aan den muur of de schrijftafel te bevestigen. Twee toestellen op voet, waaraan zij verbonden zijn door middel van een zacht zijden koord, schelinrichting, 40 meter kabel met batterij. Compleet met gebruiksaanwijzing **f 47.75**

Deze elegante toestellen vereischen geen onderhoud en zijn in bijna alle voorname plaatsen van *Nederland* in werking te zien. 5414

BOYLE's Ventilators, WITTE's Liften, CARRÉ's Waterleidingen, KELLEY's geschilderd en gebrand Glas, geschilderde Tegels, enz. enz.

FOLKERS & Co.,

RAPENBURG 29 *AMSTERDAM.*

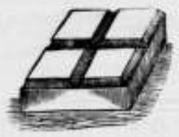

CARBOLINEUM,

middel tegen het rotten van hout en touw, tegen zwamvorming, enz.

Engelsche en Belgische Aardebuizen.

VUURVASTE STEENEN.

DAKPANNEN EN LEIEN.

Directe aanvoer VAN **Portland cement.**

Merk: Knight Bevan & Sturge

Merk: Dijckerhoff & Söhne

DRIJF-, MOS- en METSELSTEENEN.

5415

Engelsche, Duitsche, Fransche en Hollandsche **Trottoir- Vloer- en Wandtegels,** in verschillende dessins **DAKPAPIER, ASPHALT en verdere BOUWMATERIALEN.**

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

11 MEI 1889.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C.: HENRY HEMANS & Co.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD: Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Houtsnijkunst als huiselijk. — Verslag der vergadering van de Afdeeling Leiden en Omstreken 2 Mei 1889. — Prijsvragen. — Binnenlandsche berichten. — Vraagbaak.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

JAARLIJKSCHE TENTOONSTELLING VAN BOUWKUNST.

in het Maatschappelijk Gebouw.

Geopend van af Donderdag a. s., den 16 Mei 1889.
Op deze Tentoonstelling zijn tevens aanwezig:

Eene verzameling van nationaal houtsnijwerk,

en de antwoorden ingekomen op de

Prijsvragen der Maatschappij,

uitgeschreven in 1888.

Leden der Maatschappij en inzenders op deze en op de Doorloopende Tentoonstelling, hebben vrijen toegang.

De Leden der Maatschappij en de inzenders op de Doorloopende Tentoonstelling hebben het recht, personen kosteloos te introduceeren, alléén op laatstgenoemde tentoonstelling.

De toegang voor het publiek is 25 cent.

Door de **Hollandsche IJzeren-Spoorweg-Maatschappij,** de **Maatschappij tot Exploitatie van Staats-Spoorwegen** en de **Nederlandsche Rhijn-Spoorweg Maatschappij** zullen welwillend reductiën verleend worden op de prijzen der plaatskaarten voor alle Leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, (Gewone-, Buitengewone- en Kunstlievende Leden) die de Algemeene Vergadering van 22 en 23 Mei e.k. te Amsterdam zullen bijwonen.

Deze Spoorweg-Maatschappijen stellen **speciale retourkaarten,** in locaal verkeer, ter beschikking, tegen de prijzen der enkele reisvracht, en geldig op de lijnen der Exploitatie Maatschappij en der Rhijn-Spoorweg Maatschappij van af 21 tot en met 24 Mei e.k. en op die der Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij van 22 tot en met 24 Mei e.k.

Deze speciale retourkaarten worden slechts afgegeven op vertoon van het Bewijs van Lidmaatschap der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, geldig voor het eerste halfjaar 1889.

In aansluiting op de mededeeling opgenomen in het *Weekblad* N°. 17 van 27 April j.l., is bij de Nederlandsche Regeering het bericht ontvangen, dat de aanmeldingstermijn voor Nederlandsche kunstwerken, bestemd voor de Internationale Kunsttentoonstelling te München, verlengd is tot 15 Mei 1889. De termijn van inzending blijft echter bepaald tot 20 dezer.

De kunstschilder J. H. L. de Haas zal ook thans weder voor Nederlandsche inzenders de raadsman der Jury voor bedoelde tentoonstelling zijn.

De Beiersche Regeering heeft besloten voor alle voorwerpen van kunst, welke uit Nederland naar die tentoonstelling gezonden en na afloop dier onderneming uitgevoerd zullen worden, vrijdom van inkomende rechten te verleenen.

De verschillende stukken betreffende deze tentoonstelling liggen ter kennismaking op de bibliotheek der Maatschappij.

HOUTSNIJWERK ALS HUISVLIJT

TOELICHTING BIJ DE VERZAMELING NATIONAAL HOUTSNIJWERK IN VRIJEN ARBEID VERVAARDIGD EN GEPLAATST OP DE TENTOONSTELLING DER MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE AMSTERDAM.

De zwaluwen komen en gaan als het haar tijd is, de bijen bouwen hun cellen, de bevers leggen hun dammen, de spin spreidt haar net uit en de mensch versiert zijn huisraad, — alles uit een onbewuste macht, die de natuur als één geheel bezielt.

De zucht tot versiering is een natuurlijke eigenschap, behoorende tot het wezen van den mensch. Waar die zucht nog instinctmatig leeft, worden de meest oorspronkelijke en karaktervolle versieringen geboren.

De oudste kunst was huisvlijt; en alle kunst is met de versiering van lichaam, kleeding, woning en gereedschap begonnen.

De kunst is dus niet uit den hemel op het menschdom neergedaald, maar zij heeft zich uit zijn innerste wezen ontwikkeld.

In alle menschen zit dus een kiem van oorspronkelijken kunstzin, maar slechts bij enkelen kan zich die kiem ontplooien. Jammer genoeg — want die kiem is juist bestemd hem vrij en gelukkig te maken.

Bij de primitieve volken, zooals onze voorvaders ook geweest zijn, is de kunst dagelijksch werk en de eenige verpozing van hun ruwen en gevaarvollen arbeid. Zoo leefde nog in de middeneeuwen de kunst zelfs in de armste woningen; want in dien tijd moest de man uit het volk zijn woning en zijn huisraad nog zelf maken, en bij dat maken uitte zich zijn versieringsgeest zoo merkwaardig en karaktervol — dat wij in de oude overblijfsels daarvan in onze Musea nog de beelden zien van zijn leven en zijn geloof. Want ook de godsdienst is een eigenschap des menschen, even onnaspeurbaar in zijn aanvang als kunst en taal, en die zich in innig verband met deze beiden heeft gevormd.

In ouden tijd was het huiselijk leven van den handwerksman zoo niet welvarender, dan toch gezelliger dan thans. De kleine ambachtsman was koning in zijn rijk. De kunst bloeide in alle ambachten en bezielde woning, meubelen en huisraad. Zelfs de werken der groote schilders waren in 't eerst voor behangsels bestemd, tot wandversiering gemaakt.

Thans is sedert twee eeuwen de kunst meer en meer van het leven gescheiden en leeft zij in de wolken een eigenaardig leven; terwijl onze woningen overal getuigen van onverschilligheid en wansmaak. De fabriek heeft de huiselijke kunst vervangen; de scheppende vonk is bij het volk uitgedoofd; de handen bewegen zich nog, — maar werktuigelijk. Het dagelijksch brood wordt verdiend, misschien gemakkelijker en minder karig dan voorheen — maar de mensch is een nummer geworden; zijn waarde en karakter zijn met den kunstzin verdwenen, en hij is waarlijk lager geworden dan het dier, dat eenvoudig zijn instinct volgt.

De arbeider zoekt zijn genoegen niet meer in de kunst, maar in roezen van allerlei aard. Hij wil het leven vergeten, omdat het leven hem geen vreugde meer geeft.

Eerst als de kunst weder in het leven zal opgaan, kan de vrije arbeid een reddende engel worden voor den handwerksman.

Op sommige afgelegen plaatsen van ons land wordt de oude, nationale huiselijke kunstvlijt nog beoefend; maar zij gaat hard achteruit, en de stoven, klompen, bankjes, messen, kunstig uit hout gesneden, worden hoe langer hoe zeldzamer. Overal wordt het land overstroomd door buitenlandsch fabriekwerk.

Tot voor weinige jaren was mij van die nog levende oud-nationale huisvlijt nagenoeg niets bekend. In 1882 vond ik, bij een familie te Bergen in Noord-Holland, een mes met kunstig uit palmhout gesneden heft, dat aan een der dienstboden toebehoorde en volgens haar zeggen, was gekocht van een man, die dergelijke messen bij de boeren rondventte.

Het snijwerk kwam mij merkwaardig voor en vertoonde een overoud type van versiering, naderende tot den oud-Noordschen stijl.

Ik ben toen aan het nasporen gegaan, wie de maker van die messen was, doch kon hem niet vinden. Later zag ik te Alkmaar bij een oud man in een klein winkeltje dergelijke messen en pijpuithalers, die door dezen man op de marktdagen aan de boeren werden verkocht, en gemaakt waren door Simon Weel te St. Pancras. De versiering dier voorwerpen verschilt in karakter van die welke ik te Bergen had gevonden; het versiersel op de heften was meer gestoken dan gesneden, doch het motief was niet minder oud. Het stelde de pelikaan voor, het oude symbool der christenen. Klaarblijkelijk is dit motief vele eeuwen lang van vader op zoon overgegaan en daardoor beter bewaard gebleven dan de geschreven oorkonden.

Eerst in 1887 geraakte ik op het spoor van den kunstenaar, van wien ik het eerst een mes te Bergen had gezien; J. Mastenbroek, destijds wonende te Buiksloot, thans verhuisd naar Amsterdam. Hij is een goede zestiger en heeft het houtsnijwerk lange jaren bij de hand gehad, vroeger met meer voordeel. Door het verlies van zijne zoons verminderde het debiet en ook de liefhebberij voor deze messen bij de boeren en schippers, zijn gewone klanten. Ik heb hem toen naar vermogen aangemoedigd en kleine bestellingen bezorgd, die hij vlug en handig en tegen billijken prijs uitvoerde.

Niet lang daarna ontving ik ook uit Zeeland de bewijzen, dat de oude houtsnijkunst daar nog leeft; messen met sierlijk uitgesneden heften, stoven en pijpendoozen, bewerkt door ambachtslieden te Domburg en Oost-Souburg.

Ook op Terschelling en Wieringen, welke eilanden ik tweemaal bezocht, heb ik nationale huis-industrie nog aangetroffen. Op Terschelling zag ik in het vriendelijk buurtje Kinnem een kunstig bewerkte stoof, vervaardigd door een jongen landbouwer, die, zooals ik vernam, dit werk verrichte 's avonds laat in den stal, na afloop van zijn dagwerk. Op Wieringen zag ik in sommige boerderijen voorwerpen van houtsnijkunst, voornamelijk stoven en bankjes, die meestal echter uit vroeger tijd dagteekenden. In de kerk van „den Oever" zijn de meeste voetenbankjes sierlijk gesneden en geverfd. Nog slechts twee personen op Wieringen hielden zich met het houtsnijden bezig en wel alleen uit liefhebberij voor geschenken aan familieleden.

Uit Harlingen en Katwijk a/Zee ontving ik nog enkele voortbrengselen van de aldaar nagenoeg verdwenen huisvlijt. Te Vlaardingen, waar zij voorheen onder de vischers zeer bloeide, is zij geheel verdwenen. Van Zandvoort werd mij door den heer Dr. C. Smit een stoof aangeboden, bewerkt door den laatsten sinds lang overleden Zandvoorder houtsnijder Keur.

Toch is op Zandvoort de oude geest weer ontwaakt. Dr. Smit zeide mij, dat de zoon van den overleden Keur wel genegen zou zijn het voorvaderlijk snijwerk weer op te vatten. Ik maakte dadelijk gebruik van dien wensch, en zeer spoedig bleek het, dat de jonge Keur *zonder de minste opleiding*, zonder teekenen geleerd te hebben, — even goed de kunstig ingesneden stoven kon maken als zijn vader. Op mijn aanraden heeft hij zich toegelegd om meer gangbare voorwerpen te maken, zooals werkdoozen, postzegel- en fotografiedoozen, broodborden enz., en zijn werkstukken vonden zooveel bijval, dat Keur gedurende het laatste jaar, voortdurend met het uitvoeren van bestellingen bezig is geweest.

In Friesland zijn, behalve te Harlingen, nog twee houtsnijders opgespoord en wel te Bozum en te St. Anna-Parochie. Hun werk toont karakter en belooft veel voor de toekomst.

Ook te Bergen in Noord Holland is de oude houtsnijkunst weer aangewakkerd, en heeft zich een jong timmerman Pronk met ijver en talent daarop toegelegd.

Uit Haarlem kan ik merkwaardige voorbeelden aanvoeren, ten bewijze dat de aanleg voor kunstvlijt wis en zeker in ons volk sluimert. G. Tiemens, arbeider aan de werkplaats der Holl. Spoorwegmaatschappij, werd door een noodlottig toeval gekwetst en daardoor in zijn onderste ledematen zoodanig verlamd, dat hij slechts met moeite kan loopen. Hoewel voor zijn onderhoud werd gezorgd, bleef hij wel genoodzaakt werkeloos thuis te zitten, zeer zeker het treurigst waartoe een mensch kan komen.

Ik liet hem door iemand, die de beginselen van het houtsnijden kent, eenige aanwijzing geven, en zie, binnen korten tijd maakte hij zich die kunst zóó eigen, dat hij reeds een goeden naam heeft voor zijn fraaie doozen en lijsten en sedert onafgebroken bestellingen ontving.

De oude volksgeest zat er nog in. Even merkwaardig als geheimzinnig kan een overoude aanleg instinctmatig bij een volk leven, — gelijk bij vele dieren de aanleg tot doelmatigen bouw hunner woningen.

Maar die volksgeest is onderdrukt, door het waanwijze begrip: *dat kunst kan geleerd worden*, — en de arbeid, het edelste doel des levens, is door verkeerde maatschappelijke toestanden ontaard tot loondienst.

In de voortbrengselen van nationale houtsnijkunst onderscheid ik twee verschillende typen. De eerste type vertoont uitgesneden of gebeeldhouwde versiering (*en relief*), zooals de messenheften van Mastenbroek, de Zeeuwsche, Harlingsche en Katwijksche voorwerpen. De tweede type is gekenmerkt door ingesneden (gekorven) versiering, meest in geometrische figuren, zooals vele stoven, mangelplanken, kistjes en klompen. Deze versiering, in Scandinavië, Almue (volksstijl), in Duitschland Kerbschnitt genoemd, behoort niet alleen in Nederland, maar ook in een deel van Noord-Europa te huis.

De Noord Hollandsche en Zeeuwsche messenheften zijn echt nationaal. Ik ben daarvan overtuigd geworden, zoowel door de groote belangstelling die ze van de buitenlanders ondervinden, als omdat ik dergelijke messen in geen der groote buitenlandsche musea heb aangetroffen. En dit belooft veel bij de pogingen om die nationale industrie te doen herleven. *De Nederlandsche messen kunnen een artikel van uitvoer worden.*

De motieven van de versiering der Mastenbroeksche messenheften zijn, evenals die van St. Pancras, zeer oud: de pelikaan, St. Joris met den draak, Geloof, Hoop en Liefde, de Hollandsche Leeuw, zijn de voornaamste typen. De Zeeuwsche messen hebben dikwijls een zeer fraai blad- en bloem-ornament, doch zijn ook vaak ontsierd door modern-realistische figuren: paardjes, landbouw-werktuigen enz. Tegen dergelijke moderniseering moet ik vooral waarschuwen, daar zij alle antieke waarde wegneemt en de voorwerpen gelijkstelt met alle hedendaagsche kramerijen.

De voorwerpen uit Katwijk, uit verschillende plaatsen van Friesland, uit Wieringen, Bergen en Overijssel, vertoonen voor elke streek een verschillend karakter, dat wel de moeite is waard te ontwikkelen en eene verscheidenheid belooft, die verbazing zal wekken als ons publiek eens wakker is geworden voor de machtige kunstbronnen, welke nog in ons volk liggen verborgen.

Toen ik in 1887 Scandinavië bezocht, gingen mijne oogen open voor de groote beteekenis dezer kleine ontdekkingen. Ook in Denemarken, Zweden en Noorwegen was de oud-nationale huisvlijt erg aan het kwijnen geraakt. Het oude houtsnij- en zilverwerk, de oude volksweefsels begonnen hoe langer hoe meer verdrongen te worden door de haastig gemaakte en allen smaak trotseerende fabrickswaar; de oude heerlijke Scandinavische stijl bleef nog onopgemerkt in de duistere hoeken der musea verscholen; afgezaagde en verbasterde Renaissance vormen werden ondoordacht van het zuiden overgenomen. Het nationaal kunstgevoel werd verstompt door de mode, — tot eindelijk enkele vrienden des volks opstonden, die met waardige stem niet alleen, maar ook met krachtige daad den stroom wisten te keeren.

Opwekking van nationale huisvlijt is thans in Scandinavië een nationale zaak geworden. Denemarken heeft zijne huisvlijtscholen over het geheele land verspreid; daar is houtsnijwerk in oud-Noorschen stijl een der hoofdvakken. Maar vooral in Zweden wordt op doelmatige wijs de landelijke huisvlijt aangemoedigd. Vaderlandslievende mannen en vrouwen hebben zich vereenigd, om in alle deelen des lands, de daar nog gemaakte voorwerpen van kunstvlijt op te koopen, en in de hoofdstad in een groot magazijn aan den man te brengen, en met uitstekend gevolg.

De voorwerpen worden door agenten op verschillende plaatsen besteld, het werk wordt goed betaald en de aftrek is boven verwachting en strekt zeer tot bevordering der algemeene welvaart. 't Is verbazend om te zien, hoezeer de ambachtsnijverheid in Zweden meer en meer tegen de buitenlandsche fabricken opwerkt.

Ook te Christiania is een dergelijk magazijn gevestigd. Daar vindt men bovendien in verschillende winkels alles vereenigd, wat de overoude houtsnijkunst in meer bruikbaren vorm kan leveren.

Zoowel te Kopenhagen als te Stockholm en te Christiania

wordt een druk gebruik gemaakt van de musea van Noorsche oudheden, voor de keus van goede modellen als aanvangsgrond. Door het gebruik maken van dergelijke modellen, hebben o. a. de zilversmeden Tostrup te Christiania en Hersz te Kopenhagen zich een Europeeschen roem verworven.

In het Noorden heb ik de innige overtuiging opgedaan, dat er grooter verwantschap bestaat tusschen de nationale kunstnijverheid in Scandinavië en Nederland, dan tusschen ons en de zuidelijke volken. Ook de Scandinaviërs hebben reeds zeer onder Parijschen invloed geleden en nog heerscht daar al te zeer de dwaling, dat de op Grieksch-Romeinschen grondslag gevestigde Renaissance de alleenzaligmakende richting is in de decoratieve kunst. In de Noordsche volken (waaronder ook wij) sluimert en smeult sedert eeuwen een geweldige kracht, die ook op kunstgebied eenmaal het geblazeerde Europa op nieuw zal bezielen.

Met die indrukken teruggekeerd, ben ik aan 't werk gegaan om het goede voorbeeld te volgen. Een kleine verzameling Nederlandsch houtsnijwerk werd ingezonden op de Tentoonstelling van nationale kunstnijverheid te 's Gravenhage in 1888, en de aandacht werd op het onderwerp gevestigd door eene mededeeling in het Tijdschrift van Nijverheid, getiteld „het vonkje aangeblazen", ten vervolge op eene vroegere mededeeling in hetzelfde Tijdschrift, getiteld „een smeulende vonk".

De op de Haagsche Tentoonstelling geplaatste voorwerpen trokken zeer de aandacht. Ook de Marker visscher Appel, had daar veel aftrek van zijn fraai besneden klompen. Door de welwillende geldelijke ondersteuning van eenige belangstellenden, werd ik in staat gesteld de houtsnijders in de verschillende streken onzes lands aan te moedigen, om zich op de bewerking van goede en bruikbare voorwerpen toe te leggen. Kleine verzamelingen werden ter bezichtiging gezonden aan Departementen der Maatschappij van Nijverheid en gaven aanleiding tot meerdere werkzaamheid in de provinciën. Eindelijk mocht het ook gelukken, door welwillende medewerking, te Amsterdam eene gelegenheid te vinden, waar de kunstvoortbrengselen uit alle streken des lands te koop zullen worden aangeboden, zoodat aan de vaderlandsche huisvlijt een geregeld bestaan verzekerd wordt 1). Door onverwachte omstandigheden is echter de openstelling dier gelegenheid eenige maanden vertraagd. Intusschen zal reeds nu op de den 16den Mei te openen Tentoonstelling der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, in haar gebouw aan de Marnixstraat, een verzameling Nederlandsch houtsnijwerk worden geplaatst, en zal daarbij gelegenheid gegeven worden tot het doen van bestellingen.

Onder de Haarlemsche houtsnijders zijn er drie: Tiemens, Schenk en Schraders, die door hun kunstvolle voortbrengselen voordurend geregeld bestellingen ontvangen. Merkwaardig is bij hen de voortdurende ontwikkeling, zoowel in nette en zuivere afwerking als in het veredelen der motieven.

1) Aan allen die geneigen zijn de ontwikkeling van de nationale huisvlijt door een geldelijke bijdrage aan te moedigen, bericht ik, dat die bijdragen zeer welkom zijn. Er zijn toch vele onkosten noodig, eer een geregelde afzet verzekerd is, en de houtsnijders moeten ook voor de minder gangbare eerste proefnemingen eenige vergoeding ontvangen tot aanmoediging. Hoe meer wij kunnen aankoopen des te sneller kan zich de zaak ontwikkelen.

Overtuigt dat die veredeling uit eigen aandrift moet voortkomen, ontraad ik ten sterkste alle navolging van voorbeelden, modellen of afbeeldingen, allerminst van buitenlandsche. Hoe beperkter omgeving, hoe oorspronkelijker kunst. *„Het zit wel in onze bollen, maar het wordt onderdrukt"*, zei Schenk, en hij had volkomen gelijk.

De kunst kan niet geleerd worden, zij is een zaak van het gevoel, niet van het verstand. *Kunst moet hartstocht zijn*, de edelste hartstocht der menschen, die alle andere hartstochten kan overwinnen. Beredeneerde kunst is geen kunst, — is techniek. Waar mannetje naar mannetje wordt gemaakt, waar de fantasie wordt onderdrukt door mode, overlevering of al te streng onderwijs, daar is alle kunst dood. Opruimen, opruimen is noodig; opruimen van al den ballast die reeds te lang het kunstinstinct van ons volk belemmert.

Daarom is bij deze poging niets anders noodig dan de volksgeest zelf, zich ontwikkelend uit de zwakke nalatenschap van het voorgeslacht, die nog bij het volk leeft.

Ik ben volkomen zeker, dat die geest zich zal ontwikkelen, mits men deze zaak in allen eenvoud laat begaan. Dán eerst kan zij werkelijk voordeel brengen en zal zij het buitenland verbazen 1).

In afwachting van die uitkomst, wensch ik nog eens te wijzen op de groote waarde der huiselijke kunstvlijt, als middel tot volkswelvaart.

Er zijn verschillende vormen van huisvlijt. In elken stand kan zij bestaan. Alle arbeid die in vrije uren wordt verricht, en tevens tot uitspanning dient, kan daaronder gerangschikt worden. Ieder die daaraan een deel zijner vrije uren heeft gewijd, kent al het genot van den vrijen arbeid.

Eigenlijk is er buiten arbeid geen genot mogelijk. Wat wij geest noemen, is eene beweging uitgaande van onze fijnste organen. Rust is dus voor den geest niet mogelijk; rust is juist het omgekeerde van geest. Hoe meer geest, hoe meer werkzaamheid. Zij dwalen, die meenen, dat rust en genot dezelfde zaken zijn; dat de rust het doel en het loon is van den arbeid. Rust is dood. In volkomen rust is ons bestaan verdwenen, onze persoonlijkheid opgelost. Te zijn en te werken is één.

Nu weet ik wel dat voor een groot deel des volks, dat in arbeid geboren is en geen ander bestaan kent, dan met zwaren arbeid, rust een heerlijk beeld is, en niets gelukkiger is dan een dag vrij te zijn van arbeid.

Maar die vrijheid komt zeldzaam en is dus een uitzondering. Stelt men daarin zijn hoogste geluk, dan is het geluk schaarsch.

En dan ook geeft die rust meest teleurstelling. Door hare zeldzaamheid weet men niet, hoe die rust doelmatig te gebruiken. Men zoekt genot en vindt daarvoor vaak verveling, twist en walging. 't Is een groote kunst zijn vrijen tijd goed te gebruiken.

Maar als men nu dagelijks, al was 't maar één uur kon

1) Ik ben overtuigd, dat men door in deze volkskunst eenheid en schoolsche stelselmatigheid te brengen, alles bederven zou en de deur zou open zetten voor fabriekmatigen namaak, vervelende eentoonigheid en buitenlandsche concurrentie. *Juist in de oneindige verscheidenheid der persoonlijke karakters bloeit de vrije kunst.* Daarom heb ik mijne houtsnijders aangeraden, hunne namen op hunne werkstukken te zetten. De Deenen hebben bij het stichten hunner Huisvlijt-Vereeniging niet genoeg op deze waarheid gelet.

overhouden, en men kon dat besteden aan zulk een arbeid, dien men 't liefst zou doen, dan is met de vrijheid tevens een duurzaam en dagelijks weerkeerend huiselijk geluk binnengehaald. Nu spreek ik nog niet eens van voordeel. Ik beschouw de zaak alleen als genoegen. Dit houde men bij de huisvlijt vooral in het oog. Hoe gretig men ook voordeel wenscht, hoe hoognoodig een buitengewone verdienste ook is; *bij huisvlijt moet de winstbegeerige zich zelf overwinnen en bepaald geen ander beginsel aannemen dan genoegen.* En wie dat goed volhoudt, zal met verbazing zien, dat het werk dat hij *voor zijn plezier* maakt en *met plezier* maakt, hem eindelijk veel grooter voordeelen van allerlei aard oplevert, dan de arbeid uit winstbejag. Want de winstbejager is immers niet meer vrij; zijn arbeid is niet meer doel, maar middel; het doel ligt dan buiten den arbeid en de toestand is niet verbeterd. Er is een schoone plaats in den bijbel, die ik sedert mijn jeugd nooit vergeten heb: *„Zoek eens het Koninkrijk Gods en al deze dingen zullen U toegevoegd worden."*

Zoo zeg ik ook hier: *Zoek eerst arbeid als genot, en het voordeel zal volgen.*

De huiselijke arbeid kan ook voordeel opleveren, — wel gering, maar toch voor den man van talent en ijver een aardigen bijslag.

Gesteld dat een man voor het werk dat hij thuis in vrijen tijd verricht, *f* 50 's jaars buitengewone verdienste heeft, dus ongeveer één gulden 's weeks, en dat in ons land 1/100 der bevolking, dus 40.000 personen op die wijs een buitengewone verdienste kunnen verkrijgen, dan komt men tot een bedrag van *twee millioen gulden*, dat jaarlijks ten goede zou komen aan onze huis-industrie.

Is dat mogelijk?

Wij rekenen niet te veel als we aannemen, dat jaarlijks voor twee millioen gulden kleine voorwerpen en kramerijen worden ingevoerd uit het buitenland, — meest prullen, — uitschot van de magazijnen van Frankrijk en Duitschland.

Daarvoor wensch ik voorwerpen van *nationale kunstvlijt*, gemaakt in de vrije uren van den ambachtsman.

Ik weet bij ondervinding, dat het nationaal houtsnijwerk van de enkele personen die zich daarmede bezig houden, gretig aftrek vindt en aan de bestellingen daarop zelfs nu reeds niet dadelijk kan worden voldaan. Het publiek wil wel nationale waar, mits het iets is, dat zich karaktervol onderscheidt van de gewone winkelsnuisterijen. Het Nederlandsche publiek zal er trotsch op zijn, Nederlandsche waar te koopen, als ze maar wordt aangeboden.

Merkwaardig is die ondervinding bij het oud-nationale houtsnijwerk. Ieder die het ziet, merkt dadelijk op dat er karakter in zit, en geen uit de lucht gegrepen fantazie. Het wordt daarom gaarne gekocht. En ik ben zeker, dat bij meerdere bekendheid, dit vaderlandsch product door het geheele volk zal geliefd worden.

Ik kan reeds verschillende voorbeelden opnoemen van personen, die door huisvlijt, alleen in houtsnijwerk, een goede verdienste hebben bekomen en hun levensgeluk hebben verhoogd. En nu is dit slechts één enkel vak. Wat kan de toekomst worden als hier ook andere vakken van kunstvlijt beoefend worden?

Zoo kan ook uit de huisvlijt allengs ook een nieuwe ontwikkeling van ons helaas te zeer vernederde Ambacht worden gekozen.

En wie nog twijfelt, ga naar Oosterbeek, bezoek den ouden van der Gronden in zijn kleine werkplaats, en laat hem zijn levensgeschiedenis vertellen. Van der Gronden was eenmaal een arm daglooner, — zeer arm, en verdiende toen zoowat een rijksdaalder 's weeks. Toen had hij het zwaar te verantwoorden; — maar op de hei, bij de schapen, kreeg hij zekeren dag een hoogere ingeving..... om kleine voorwerpen uit been te snijden, alleen als tijdverdrijf. Met die ingeving is een beteren tijd voor hem aangebroken. Thans is hij een welvarend man, — niet alleen te Oosterbeek, maar ook in verre omtrek om zijn eigenaardige en fijn bewerkte voorwerpen bekend.

Ik wenschte, dat wij in ons land honderd zulke mannen hadden, overal verspreid. Hun stille arbeid zou welsprekender zijn en meer uitrichten in het belang der maatschappij, dan het eindeloos gezeur over sociale toestanden, dat telkens oprijst uit de welmeenende maar onpraktische gemoederen van velen onzer volksmannen.

Haarlem, Mei 1889. F. W. VAN EEDEN.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

AFDEELING LEIDEN EN OMSTREKEN. 2 Mei 1889. Na goedkeuring der notulen en van het jaarverslag, heette de voorzitter, den heer van Es, voor het eerst ter vergadering tegenwoordig, welkom.

Daarna werd het programma der prijsvraag »Een ontwerp van een restauratiegebouw op een tentoonstellingsterrein" door den secretaris voorgelezen en na een kleine opmerking van den heer Jesse goedgekeurd. De heer Verhoog zou gaarne naast de belooning medailles uitgereikt zien. De heer Knuttel vond dat denkbeeld uitnemend, zoo de Maatschappij medailles wilde laten slaan met haar stempel, en die tegen betaling beschikbaar stelt.

De secretaris deelde daarna een motie mede van den heer van Achterberg, luidende: »De Afdeeling Leiden en Omstreken van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, het streven van het Hoofdbestuur der Maatschappij op hoogen prijs stellende, om eene wettelijke regeling te verkrijgen in zake het ambachtsonderwijs, spreekt den wensch uit, dat met het oog op het behandelen der onderwijswet, door de Tweede Kamer der Staten-Generaal, het Hoofdbestuur zich tot de leden dier Kamer wende, met het dringend verzoek hare aandacht aan eene wettelijke regeling van het ambachtsonderwijs te wijden."

De heer van Achterberg lichtte zijne motie toe en raadde af dat men zich tot den minister zou wenden, daar dit reeds tweemaal zonder goeden uitslag was geschied, maar dat de Maatschappij zich in contact zou stellen met het Nederlandsch Werklieden-verbond, en de conceptwetten van het ambachtsonderwijs nog eens op ruime schaal, in hoofdzaak aan de leden der Tweede Kamer, zou verspreiden. De heer van Achterberg achtte thans de tijd van handelen in dezen zin gekomen.

De motie werd door de leden aangenomen.

Voor de algemeene vergadering der Maatschappij in Mei werden als afgevaardigden gekozen de heeren W. Kok en G. van Driel en als plaatsvervangers de heeren D. E. C. Knuttel en J. P. de Koning; voor die in September, de heeren P. G. Lancel en Ad. J. van Achterberg en als plaatsvervangers de heeren C. R. van Ruijven en W. C. Mulder.

Vervolgens werd het doen van een wetenschappelijk uitstapje besproken. Het bestuur stelde voor Rotterdam, Dordrecht of Alkmaar, maar liet de keuze aan de leden over. Op voorstel van den heer Roem werd Alkmaar daarvoor gekozen.

Inmiddels waren vele leden van het Leidsche Departement der Ned. Maatschappij tot bev. van Nijverheid en der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap, door de Afdeeling genoodigd, ter vergadering gekomen, om weldra door den voorzitter, den heer W. Kok, welkom geheeten te worden, evenals Mr. Ch. M. Dozy, gemeente-archivaris alhier, die zich bereid had verklaard een lezing te houden over »Een en ander uit Leidens Bouwgeschiedenis."

Alvorens met die lezing te beginnen, zeide de spreker, dat men zich zou moeten vergenoegen met een praatje bij een plaatje.

Tot toelichting waren tal van platen, teekeningen en gravures tentoongesteld, voor een groot deel eigendom van den heer Dozy. Liever had spreker eerst over eenige jaren, na langere studie deze bijdrage gegeven. Hij zou nu evenwel pogen die te verstrekken en zijne pogingen zijn gelukt.

Spreker toonde als begin zijner lezing, hoe op een oude Romaansche reiskaart van Pensinger uit de 4e eeuw, bij de uitmonding van den Rijn Lugdunum staat te lezen; het is evenwel moeielijk daaruit de juiste ligging te bepalen, dat blijft ook onzeker, later werd echter van dezen fraai klinkenden naam als klassieken titel van de Academiestad Leiden steeds gebruik gemaakt, als Lugdunum Batavorum. Verschillende plaatsen heeft men er voor aangezien, één echter is wel vermeldenswaard, namenlijk de bouwvallen van een Romeinsche sterkte tusschen Katwijk en Noordwijk, welke in vroegere eeuwen bij lagen eb, herhaaldelijk ver in zee zichtbaar, maar oorspronkelijk aan de uitmonding van den Rijn gelegen waren. Een Romeinsch geschiedschrijver heeft er den naam van Brittenburg aan gegeven. Of dit nu wel het aangegeven Lugdunum was, kan ons overschillig zijn. Het stond er, en in 1520 was het driedubbel muurwerk nog 8 voet hoog, na dien tijd is het nog dikwijls zichtbaar geweest, maar het bleek telkens sterk afgenomen te zijn, door de sterke afneming der kunsten zal er wellicht nu niet veel meer van zijn overgebleven.

Vervolgens gaf spreker een overzicht van het ontstaan der Burgt, als van Noordschen oorsprong, en het verleggen der grenzen van de villa (d. i. dorp of vlek) Leithen, dat in de 13e eeuw stadsrechten kreeg. Vier poorten gaven toen toegang tot de stad.

Een der oudste gebouwen, de St. Pieterskerk, zou volgens een oude inscriptie in 1121 gewijd zijn; herhaaldelijk vergroot kreeg zij haren grootsten omvang in de 15e eeuw. Zij was toen van een hoogen toren, 384 voet, voorzien, die in 1512 instortte en niet meer werd opgebouwd.

(Wordt vervolgd).

PRIJSVRAGEN.

Door de Afdeeling Leiden en Omstreken van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst is de volgende prijsvraag uitgeschreven.

»Een ontwerp van een restauratiegebouw op een tentoonstellingsterrein."

Het gebouw moet in houtconstructie worden uitgevoerd en mag een oppervlakte van niet meer dan 100 M². innemen, behalve de buiten het gebouw te maken veranda's of terrassen.

Er wordt verlangd:

De opstanden, plattegrond en doorsneden-teekeningen op 1/50 der grootte en eenige details op 1/10 der grootte.

De stijl is vrijgelaten.

De teekeningen in zwarte lijnen uit te voeren, geschikt voor photolithographische reproductie.

Als prijs wordt uitgeloofd aan het ter bekroning waardig gekeurde ontwerp: het getuigschrift der Afdeeling en ƒ 25.— en aan het daarop volgende het getuigschrift en ƒ 10.

Algemeene bepalingen.

Art. 1. De medewerking aan deze prijsvraag is alleen voor de leden der afdeeling opengesteld.

Art. 2. Alle ontwerpen moeten vóór of op 31 December 1889 worden ingezonden bij den Secretaris.

Art. 3. Alle stukken moeten met een motto geteekend zijn en vergezeld gaan van een brief, bevattende den naam van den ontwerper.

Art. 4. Het eerst bekroonde ontwerp blijft het eigendom der Afdeeling.

Art. 5. De ingezonden ontwerpen worden in handen gesteld van de Jury, welke bestaat uit het Bestuur der Afdeeling, bijgestaan door de heeren P. G. Lancel en J. B. van Loenen.

Namens de Afdeeling voornoemd:

W. Kok, *Voorzitter.*
G. van Driel, *Secretaris.*

Leiden, 2 Mei 1889.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

De heer G. H. Broekman, civiel-ingenieur te 's Hertogenbosch is, met ingang van 1 Mei j.l., belast met het toezicht op de uitvoering van den locaalspoorweg Warasdin—Golubovec (Hongarije) onder leiding van den heer J. H. Nivel, directeur der Geldersch-Overijselsche Locaal-Spoorweg Maatschappij te Winterswijk.

Blijkens mededeeling van den Consul-generaal te Athene zal er op 23 Juni e. k., aldaar eene aanbesteding plaats hebben voor den bouw en de exploitatie van een spoorweg van Piraeus naar Larissa en de Turksche grens, met een zijtak naar Chalcis en de haven van Lamia.

De desbetreffende stukken liggen voor belanghebbenden ter inzage aan het Departement van Buitenlandsche Zaken te 'sGravenhage.

Te Bergen-op-Zoom is in het Volkspark het gedenkteeken ontheld, dat door de leerlingen en leeraars der R. H. B. S. der gemeente werd aangeboden.

Het gedenkteeken is ontworpen door den heer Gips, leeraar aan bovengenoemde inrichting, en werd uitgevoerd door den heer Van Dijk-Petit, aldaar. Het bestaat uit een obelisk van savonnière (licht gekleurden zandsteen), op piedestal, gekroond met een vergulden bol met doorns, terwijl aan de voorzijde het volgende opschrift prijkt: »17 November 1813—1888. Aan Neerland's onafhankelijkheid gewijd en der gemeente Bergen-op-Zoom opgedragen door leerlingen en leeraars der R. H. B. S."

De daarbij behoorende oorkonde is uitgevoerd door den heer Gips.

De zes-en-dertigste openbare tentoonstelling van kunstwerken van levende meesters zal gehouden worden van 2 September tot 7 October e. k. te Amsterdam.

Deze tentoonstelling omvat kunstwerken op het gebied van schilder, teeken-, bouw-, beeldhouw- en graveerkunst en lithographie.

Door het Gemeentebestuur zijn zes gouden stedelijke medailles, ieder ter waarde van ƒ 100 beschikbaar gesteld, ter bekroning van zulke op de tentooonstelling aanwezige kunstwerken, welke van uitnemend talent getuigen. De inzendingen worden ingewacht van 1 tot 10 Augustus e. k. aan het adres van 3de Commissie voor de Tentoonstelling van kunstwerken van levende meesters in 1889 te Amsterdam, gebouw der Tentoonstelling."

De toezending behoeft niet vrachtvrij te geschieden.

De plaats waar het tentoonstellingsgebouw zal verrijzen, is nog niet definitief vastgesteld. Wel werd in de laatste zitting van den Gemeenteraad besloten, dit niet op den N. Z. Voorburgwal te plaatsen en in overweging gegeven, daartoe het gedempte Damrak te bestemmen.

VRAAGBAAK.

Vraag 101. Welke middelen heeft men om dakleien te keuren?

Antwoord 101. Voor het keuren van leien is het eigenlijk voldoende te weten uit welke groeven zij afkomstig zijn, en welke dier groeven volgens gebleken ondervinding de beste leien leveren. Tot de beste soorten behooren de zoogenaamde echte Rijnleien, welke afkomstig zijn uit de groeven tusschen Coblentz en Wiesbaden. Een even deugdzame soort vindt men in het noorden van Schotland en is bekend onder den naam van Palochulus. Beide soorten, vooral de eerste heeft glinsterende schubbetjes op de oppervlakte, die zwavelkies aangeven. Ook Amerika levert goede soorten.

Een slechte wordt b.v. gevonden in Astenberg in Westphalen, herkenbaar aan eigenaardige streepjes, die spoedig door vocht worden aangetast, waardoor de lei binnen weinige jaren is verweerd.

Is de plaats van herkomst onbekend, dan heeft men een vrij juiste maatstaf omtrent de deugd der leien in het vermogen dat zij bezitten, om water op te slurpen. Om dit te bepalen wordt de lei eerst goed gedroogd, daarna gewogen, en vervolgens gedurende een of twee dagen in water gelegd, daarna aan de oppervlakte afgedroogd en wederom gewogen. Het verschil in gewicht wijst dan de hoeveelheid water aan die door het materiaal is opgezogen.

Sommige soorten, b.v. de Amerikaansche groote roode lei, neemt volstrekt geen water op, en de Rijnlei geen noemenswaardige hoeveelheid.

Naar den klank is een lei niet goed te beoordeelen.

J. KROON Rz. Fabriek van Lattenweefsel voor Plafond- en Wand-bepleistering. **Buiksloot.**

STOOMHOUTZAGERIJ en PAKKISTENFABRIEK

Eervolle vermelding op de Tentoonstelling van Bouwmaterialen te Groningen 1886.

5434 ASPHALTDAKPAPIER, ASPHALTWERKEN.

„CARBOLINEUM."

Monsters, circulaires en attesten op aanvrage franco.

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE

Haaften aan de Waal.

Machinale Steenfabriek met Ringoven, (545)

levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur tegen sterk concurreerende prijzen.

The St. Pancras Iron Work Company, London.

FABRIEK voor Stal-Inrichtingen EN Stal-Benoodigdheden.

5436

IJzeren Trappen

van solide constructie tot concurreerende prijzen.

Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE. Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam, 1884.

Agenten voor Nederland en de Kolonien

STAAL & HAALMEIJER,

36. Derde Weteringdwarsstraat.

AMSTERDAM.

alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.

Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

5437 PUI-SPIEGELGLAS

HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFF. ROTTERDAM.

DE LINT & Cie.

Rotterdam.

PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:

VILLEROY & BOCH.

BOCH FRÈRES

MINTON HOLLINS & Cie.

Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.

Groote voorraden. 5438

NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY Ltd. LONDON.

Exploitatie der Mijnen van de Val Travers.

FABRIEK TE AMSTERDAM

Beltweg No. 3.

TRADE MARK.

NATUURL. ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.

Gecomprimeerde Asphaltwegen endito Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen. Winkel en Magazijnvloeren. Gangen Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton-Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.

Zindelijk Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend

Asphalt speciaal tot wering van vochtige muren.

Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het Kantoor der fabriek, Beltweg 3, *Amsterdam.* 5439

JAN HAMER & Co. — AMSTERDAM.

Kantoor: Marnixstraat 402 bij het Leidscheplein

GEBOUW PERMANENTE TENTOONSTELLING VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Installeerde *hier te lande* met veel succes,

Geheele Waterleidingen in gebouwen in verbinding met de Luchtdruk-Waterreservoirs systeem Carré, de Reservoir-Waterfilters met luchtdruk systeem Chanoit

EERE-DIPLOMA TE PARIJS, GOUDEN MEDAILLE TE BRUSSEL, LE MANS, ANGER, ENZ.

Voor het oppersen, filtreeren en verdeelen van water in gebouwen, ter vervanging van de hoogwaterreservoirs. 5440

De *voordeelen* van *dit systeem* zijn: dat men (tot een zeker maximum) over een willekeurigen druk kan beschikken, het water niet zoo zeer onderhevig is aan de verschillende temperatuursveranderingen, het in ieder gebouw kan worden aangebracht, de installatie goedkooper is als de tot nu toe gevolgde wijze van watervoediing enz.

— *Adressen* waar dit systeem *hier te lande* is toegepast, worden op aanvrage verstrekt. —

BOYLE's Ventilators. MILDE's Telephonen, WITTE's Liften, KELLEY's gebrand en geschilderd Glas, geschilderde Tegels, enz.

CARBOLINEUM AVENARIUS.

Men verzekere zich bij den aankoop, dat men het sedert 14 jaren met succes aangewende *origineele merk* verkrijgt:

CARBOLINEUM AVENARIUS.

GUST. BRIEGLEB. Amsterdam. 5341

De Portland-Cement-Fabriek van DYCKERHOFF & SÖHNE

te Amöneburg bij Biebrich a d Rijn 5442

Gouden Staats-Medaille

Düsseldorf, 1880

levert haar erkend en uitmuntend fabrikaat, met garantie voor de grootste vastheid en deugdelijkheid.

Productie-vermogen der fabriek: 500,000 vaten per jaar.

Magazijnhouders in de voornaamste steden.

PHOTOLITHOGRAPHIE.

De ondergeteekenden bevelen zich bij Heeren Architekten aan tot het reproduceeren hunner

Plannen, Teekeningen, enz.

Prompte aflevering en billijke conditiën. 5443

WEGNER & MOTTU

Rokin 138.

W. F. WEIJNTJES,

Singel 514 h/h Koningsplein **Amsterdam.**

Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.

Agent voor **Minton Hollins & Co.** *Stoke upon Trent.*
„ „ **A. Jandeyes** te *Crefeld.*

Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 5444

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.

Fred. Stieltjes & Co., Amsterdam.

5445

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,

voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.

5427 FRED. STIELTJES & Co., Keizersgracht 745, Amsterdam.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

AANBESTEDING. 5428

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 21sten Mei 1889, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek N°. 495.

Uitbreiding der waterleiding op het Station BREDA

Begroting f 9400.—.

De besteding geschiedt volgens § 52 van het bestek.

Het bestek ligt van den 7den Mei 1889 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. E. BEUNKE te *Breda* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 14den Mei 1889, ten 10.30 uren v.m.

UTRECHT, den 6den Mei 1889

AANBESTEDING. 5429

Op Maandag den 27sten Mei 1889, des middags ten twaalf uur, zal door Burgemeester en Wethouders der gemeente Leiden, op het Raadhuis aldaar AANBESTEED worden:

Het leveren en stellen van een ijzeren voetbrug over den Nieuwen Rijn bij den Botermarkt. (Karnemelksbrug).

Het bestek en de teekening liggen ter inzage en overname aan de Stads-Timmerwerf, op elken werkdag, de besteding voorafgaande, van 's morgens te 9 uur tot 's namiddags te 4 uur, en is aldaar zoolang de voorraad strekt, à *f* 1.— per stel verkrijgbaar.

Aanwijzing in loco op Maandag 20 Mei a.s., de namiddags ten 2 ure.

Inlichtingen enz. bij den Gemeente-Architekt.

5430 **JAN VAN DER POT,**

Scheepmakershaven N°. 3 (Punt.) — ROTTERDAM.

De eenige Kyaniseerinrichting waar ook des winters wordt doorgewerkt.

Het **Kijaniseeren** is het eenige afdoende middel tegen *verrotting* en *zwam*. De werking geschiedt geheel reuk- en kleurloos. Desverlangd bijlevering van hout.

Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend, van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.

BELGISCHE KLUIT en **HYDRAULISCHE KALK**. Billijke prijzen en vrachten. **KUNSTGRANIET systeem Pétirjean.**

Prospectussen en prijscouranten worden op aanvraag franco toegezonden.

Gelieve op Voornaam en Adres te letten.

Zelfdragend en vlak gegolfd ijzer, gewoon en gebombeerd, worden in vele verschillende profielen en afmetingen vervaardigd.

Actien Gesellschaft für Verzinkerei und Eisenconstruction.
vormals JACOB HILGERS,
RHEINBROHL.

GALVANISEER-INRICHTING
EN
Fabriek van gegalvaniseerde Bouw-constructiën.

Geïllustreerde, prospecti, referentiën en begrootingen steeds verkrijgbaar.

HILGER'S dakpannen en dakramen van uitmuntende constructie, geschikt voor allesoorten van dakbedekking, ook voor daken met zeer geringe helling.

Vertegenwoordiger voor Nederland en Koloniën
FERD. ENGERS, AMSTERDAM,
Heerengracht 335.
5431

DE LINT & Co. Rotterdam.

Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te Londen,

leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,

MARMER-MOZAIEK en
TERRAZZOVLOEREN.
alsmede
— GLASMOZAIEK —
5432

Zestien Bekrooningen.

PATENT-CENTRALE EN ZELFREGULEERENDE

STOOMVERWARMING EN VENTILATIE

onder lagen druk.

Systeem BECHEM & POST te Hagen in Westphalen.

TEVENS INGERICHT VOOR

ELECTRISCHE VERLICHTING

met of zonder Tudors-Accumulatoren.

Dit *Systeem is het meest aan te bevelen*, omdat, niettegenstaande de **onder lagen druk** werkende machine zeer **gemakkelijk en eenvoudig** kan worden aangewend, zoowel voor **Verwarming en Ventileering van huis en stal,** als voor het **oppompen van water,** voor het op **peil brengen en houden van vaarten,** voor het in werking brengen van **IJs-, Dorsch- en andere machines,** voor het **koken van Veevoeder,** voor het **besproeien van Gras, Bloemen, enz.,** terwijl nog des avonds ***huis en erf electrisch kan verlicht worden***. Bijzonder geschikt voor **Buitenplaatsen en Boerderijen,** daar *Warmte, Ventilatie, Licht, Koude en Drijfkracht* gelijktijdig kunnen werken of naar behoefte geregeld kunnen worden.

Voor nadere inlichtingen, opnemingen en begrootingen, verklaart zich gaarne bereid

D. S. M. KALKER, Amsterdam.

Eenig vertegenwoordiger der firma BECHEM & POST, in Nederland. 5433

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

18 MEI 1889.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C.-HENRY HEMANS & Co.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor 200 lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD: Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Prae-Adviezen. — Vervolg Verslag der vergadering van de Afdeeling Leiden en Omstreken 2 Mei 1889. — Binnenlandsche berichten. — Bericht.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

In het Maatschappelijk Gebouw is geopend:

JAARLIJKSCHE TENTOONSTELLING VAN BOUWKUNST.

Tentoonstelling van:

Nederlandsche Huisvlijt.

Nationaal houtsnijwerk in vrijen arbeid vervaardigd.

Voorbeelden van gesneden en geciseleerd

Lederwerk

van den Heer JOSEPH W. N. MERCKELBAGH te Utrecht.

Na afloop der vergadering van 23 Mei a. s. zal voor de leden gelegenheid bestaan tot het deelnemen aan een gemeenschappelijken maaltijd, des namiddags ten half zes ure, tegen betaling van *f* 3 per couvert zonder wijn.

De leden die aan dien maaltijd wenschen deel te nemen worden uitgenoodigd hiervan kennis te geven aan het Bureau der Maatschappij, vóór den 22sten dezer.

Opgaven die na dien datum inkomen, kunnen niet meer in aanmerking worden genomen.

Het Bestuur der Maatschappij, nog in onderhandeling zijnde over het bezichtigen van bouwwerken, na afloop der Vergadering van Donderdag 23 dezer, zal op de Algemeene Vergadering nadere bijzonderheden daaromtrent mededeelen.

PRAE-ADVIEZEN

VAN HET BESTUUR DER MAATSCHAPPIJ OVER DE ANTWOORDEN DER AFDEELINGEN OP DE GESTELDE VRAGEN.

Na kennis te hebben genomen van de antwoorden, door de verschillende Afdeelingen der Maatschappij ingezonden op de IX door het Bestuur gestelde vragen, heeft het Bestuur de volgende prae-adviezen daarover uitgebracht.

De meest belangrijke antwoorden zullen in hun geheel in het Weekblad worden opgenomen.

VRAAG I. Een hoog trasraam is nadeelig voor de op het metselwerk aangebrachte pleisterbekleeding. Tegen het optrekken van vocht wordt daarom dikwerf van andere middelen gebruik gemaakt, als: geperforeerde droogsteenen, glas, lood, asphalt enz.

Welke van deze middelen is het beste; of geeft de praktijk nog andere aan de hand, die de voorkeur verdienen?

Naar aanleiding van de ingekomen antwoorden op Vraag I wordt gaarne erkend, dat deze duidelijker had kunnen worden gesteld. Zij plaatst op den voorgrond de nadeelen, die ontstaan door een goed ingericht trasraam, dat op voldoende hoogte onder den omgevenden bodem aangelegd, en op gelijke wijze daarboven opgetrokken, in de meeste gevallen, in vestibules, gangen of portalen, de boven de plinten aangebrachte pleisterbekleeding ter hoogte der bovenlagen van het trasraam in sterke mate aantast, en dikwijls met eene schimmelachtigen uitslag bedekt. Dit is eene ervaring die zeker door vele praktische mannen zal zijn opgedaan en die door de meerderheid der afdeelingen dan ook blijkbaar wordt erkend.

Het schijnt daarom gewenscht het trasraam (altijd bij werkelijk gebruik van tras), niet boven maar slechts tot aan de plinthoogte op te trekken, om de gevolgen van den nadeeligen doorslag op die wijze voor het oog te verwijderen.

De nabijheid van den vochtigen grond evenwel maakt het dan noodig, het beveiligende metselwerk, zonder gebruik van tras, kunstmatig te verhoogen, waartoe onzes inziens enkele lagen harden steen in Portland cement bewerkt zijn aan te bevelen, die dan, om alle voorzorgen te gebruiken, door eene laag glas of metaal verder van de opgaande muren worden afgesloten. Voor laatst-

genoemde laag, uit de verschillende hiertoe aangeprezen of nog niet bekende middelen, de beste keuze te doen, is het eigenlijke doel der vraag geweest.

De hierop ingekomen antwoorden gaven weinig bepaald nieuws aan, en schijnen over het geheel de schaal ten voordeele der glaslaag te doen overslaan.

Op asphalt, waarover niet wordt gesproken, moet intusschen de bijzondere aandacht worden gevestigd; daar dit materiaal echter niet overal even gemakkelijk is te verkrijgen, wordt in dergelijke gevallen het glas aanbevolen, of wel een laag lood in leem.

H. W. VETH.
Rapporteur.

VRAAG II. Het veelvuldig gebruik, dat tegenwoordig gemaakt wordt van riolen van Portland cement, en de toepassing van het zelfde materiaal ook voor beerputten, doet de vraag rijzen: welke resultaten men heeft verkregen door de toepassing van riolen en beerputten, vervaardigd uit cement en grind? en verder:

a. Zijn deze riolen op den duur bestand tegen den invloed van faecalien en andere rioolstoffen?

b. Welke verhoudingen van cement en grind zijn uit de ondervinding gebleken de meest standhoudende te zijn?

c. Hoedanig is de verhouding van den prijs tusschen riolen van cementbeton en gemetselde riolen?

Het Bestuur heeft de eer mede te deelen dat de afdeelingen Amsterdam, Haarlem, Leeuwarden, 's Hage, Rotterdam, Arnhem Utrecht en Leiden zich met de beantwoording dezer vragen hebben onledig gehouden, en dat uit de verschillende ingekomen antwoorden ten duidelijkste blijkt, dat de gestelde vragen ernstig zijn overwogen en geene moeiten gespaard zijn om practische uitkomsten te verzamelen, noodig tot het volledig beantwoorden der vragen.

De ingekomen antwoorden stemmen in hoofdzaak met elkander overeen, en het is op grond daarvan dat de ondergeteekende voorstelt het navolgende preadvies uit te brengen op afdeeling *a.* van de vraag: De ondervinding heeft bewezen dat de riolen, vervaardigd uit cement en grind, op den duur bestand zijn tegen den invloed van faecalien en andere rioolstoffen.

Op afdeeling *b.* van de vraag het volgende:

Zijn de opgave der verhoudingen niet ten volle eensluidend, het blijkt toch uit de verschillende mededeelingen dat de verhouding van 1 deel cement en 5 deelen grind kan worden aanbevolen, terwijl door enkele nog de bijvoeging van puin wordt aangeraden.

Op afdeeling *c* van de vraag loopen de antwoorden eenigszins uiteen, en is deze afwijking zeker gelegen in de verschillende gesteldheid der gronden die het aanleggen van de riolen meer of minder kostbaar maken en oorzaak is der verschillende uitkomsten in de berekeningen. Die berekeningen zijn allen evenwel ten voordeele der cementriolen, zoodat het niet moeielijk is op deze vraag ook een antwoord te geven ten gunste van de cementriolen.

Het is op grond van de bovengenoemde verkregen uitkomsten dat de ondergeteekende niet aarzelt te verklaren, dat het gebruik van riolen van Portland cement en de toepassing van hetzelfde materiaal voor beerputten, zeer is aan te bevelen.

Waar op minder goede uitkomsten wordt gewezen, vinden deze zeker hun oorzaak in het gebruik van minder goed materiaal.

H. CRAMER.
Rapporteur.

VRAAG III. Welke ondervinding heeft men tot nu toe opgedaan omtrent het gebruik van Amerikaansch greenenhout bij gebouwen?

Het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, kennis genomen hebbende van de door de afdeelingen Amsterdam, Rotterdam, Haarlem, Leiden en Arnhem ingezonden antwoorden op deze vraag, heeft de eer de Algemeene Vergadering voor te stellen, dat de ervaring te dien opzichte geleerd heeft:

1e. dat het A. G. (Amerikaansch greenenhout) een in vele opzichten deugdzame houtsoort is;

2e. dat de veel grootere afmetingen, waarin goed doorwassen A. G. in den handel te verkrijgen is, en de daarbij weinig voorkomende gebreken, het in verschillende gevallen preferent aan Europeesch greenenhout doen zijn;

3e. dat het A. G. een vrij vaste houtsoort is, vaster dan gewoon greenen- en dennenhout, dat de vezel echter kort is, waardoor het tegen uitrekking in de richting van den vezel minder weerstand biedt dan dezen, en voor balklagen, brugliggers enz. minder goed te keuren is, daarentegen voortreffelijk te gebruiken is, voor standvinken, stijlen, en dergelijke bouwdeelen, die drukking ondergaan in de richting van den vezel;

4e. dat het gebruik van A. G. voor vloeren en traptreden die beiden onbedekt blijven, zoo als in schoollokalen, vereenigingsgebouwen enz., is aan te bevelen, daar het zeer gelijkmatig afslijt en de weinige kwasten niet zoo als die in vurenhout oneffenheden bij slijting veroorzaken, maar met het overige hout meer gelijkmatig afnemen. Ook tegen het voortdurend nat worden en schrobben zijn zij beter bestand dan vurenhouten en Europ. greenenhouten vloeren;

5e. dat het A. G. voor betrekkelijk weinig kostbare binnenbetimmeringen, in blank hout uit te voeren, een zeer gewaardeerde houtsoort is;

6e. dat het A. G. mede zeer geschikt is voor betimmeringen aan de buitenlucht blootgesteld, uitgevoerd in blank hout, geolied en gevernisd, doch dat men met toepassing van dit hout voor buitenbetimmeringen die geverfd worden, zeer voorzichtig moet zijn.

Voorts vermeent het Bestuur, dat de ervaring omtrent de meer of mindere deugdzaamheid in het gebruik van A. G. voor rasterwerken, schoeiingen en dergelijke werken, gedeeltelijk in en boven den grond, hier te lande nog te gering is, om ten opzichte van het gebruik daarvoor, een beslist oordeel uit te spreken.

Evenzeer heeft het zijn aandacht getrokken, dat het Amerikaansch greenenhout speciaal als hout voor fundeering onbesproken is gebleven. Kan men zich in gewone gevallen ook al geen betere en goedkoopere houtsoort daarvoor denken, dan 't Rijnsch dennenhout, het kan evenwel wenschelijk zijn, de aandacht op het A. G. te vestigen, daar waar eikenhouten kespen te duur zijn en voor groote inknijping van dennen kespen vrees bestaat, evenals daar waar door 't gebruik van A. G. het aantal lasschen in kloosterhouten, kespen, schuifribben en dergelijken, die het hout tot minstens 1/3 zijner sterkte verzwakken, kan vermeerderd of verminderd worden.

W. C. METZELAAR.
Rapporteur.

VRAAG IV. Welke ondervinding heeft men in de praktijk opgedaan omtrent het gebruik van carbolineum?

Twee antwoorden zijn hierop ingekomen, een van de afdeeling Amsterdam en een van de afdeeling Haarlem.

Beide antwoorden stemmen in hoofdzaak hierin overeen, dat carbolineum sedert 10 tot 20 jaar met veel succes in Duitschland schijnt gebruikt te zijn, en dat de ondervinding die men hier te lande heeft verkregen, deze gunstige resultaten voorloopig geheel bevestigt, hoewel de tijd te kort is om een eindoordeel uit te spreken; zij raden voortgezette proefnemingen zeer aan.

De door den ondergeteekende zelve opgedane ondervinding sluit zich hierbij geheel aan.

De prijs is goedkoop, iets duurder dan Stockholmer teer.

Het verwarmen van het carbolineum vóór het gebruik is aanbevelenswaardig.

Terecht wijst de heer Geijl uit Haarlem er op, dat hoe geschikt het carbolineum ook moge zijn voor het bestrijken van houtwerken aan lucht en water blootgesteld, men het gebruik moet vermijden bij broeikassen en zulke houtdeelen, die met fijne planten in aanraking komen, daar deze de uitdamping der bijtende gassen niet kunnen weêrstaan.

Ook werklieden moeten voorzichtig zijn bij het gebruik. Bij groote zonnewarmte werken de uitdampingen nadeelig op de oogen en aanraking der vloeistof met de huid heeft lichte ontsteking ten gevolge.

Het antwoord uit Haarlem is vooral zeer volledig en geeft zeer behartigenswaardige wenken.

T. SANDERS.
Rapporteur.

VRAAG V. In onzen tijd vindt de toepassing van bliksemafleiders op particuliere of andere gebouwen die zich niet of slechts onbeduidend boven hunne omgeving verheffen, steeds in ruimere mate plaats. Verdient dit navolging, of moet het niet zonder gevaar voor de aangrenzende bebouwing worden beschouwd?

De op Vraag V ingekomen rapporten van de verschillende afdeelingen onzer Maatschappij, meer of minder conscientieus en uitvoerig behandeld, verspreiden, naar het mij voorkomt, niet veel licht over de zaak.

De Afdeeling Leiden acht haar meer tehuis te behooren op het gebied van den natuurvorscher, dan op dat van den bouwkundige; maar het verschil van gevoelen der eersten deed het juist wenschelijk achten, de vraag aan de orde te stellen, op eene vergadering van in deze richting onpartijdige mannen, wier werkkring eene verzameling van feiten, uit de ervaring geput, allicht in uitzicht stelde.

De afdeeling erkent trouwens het verschil in opvatting der verschillende geleerden en specialiteiten, dat zelfs omtrent de eenvoudige beschermingsgrens, niet tot overeenstemming is kunnen komen.

Dat iedere goed ingerichte bliksemafleider, zooals het rapport zegt, zijne omgeving in meerdere of mindere mate beveiligt, is een onschuldig oordeel, dat wij gaarne onderschrijven; en dat bij het plaatsen van afleiders goed moet worden gelet op het onderling verband der toevallige afleiders, als gas- en waterleidingen, hekwerken, sierspitsen enz., is door deskundigen op goede gronden genoegzaam aangetoond. Maar òf, indien men aan alle eischen van een goed afleidstelsel naar behooren meent te hebben voldaan, een bliksemafleider aan te bevelen of gevaarlijk te achten is, indien hij op een gebouw wordt geplaatst, waarvan de nok op gelijke, of op geringere hoogte dan de omgevende panden gelegen is, — deze vraag, voor een speciaal geval gedaan, wordt onzes inziens, bij alle waardeering van de genomen moeiten, door het rapport van Leiden niet veel verder gebracht.

De Afdeeling Arnhem geeft door haar deskundig lid, den heer Holsboer, te kennen, dat de plaatsing van goede afleiders, het gevaar nimmer kan verhoogen, doch steeds zal verminderen. Eene positieve beantwoording alzoo, die evenwel bij gemis aan eene nadere uiteenzetting der hiervoor aan te voeren gronden, wel wat van hare waarde verliest. Ook meenen wij uit de zinsnede van de afspattende spranken of overspringende schichten op te merken, dat de heer Holsboer meer het oog heeft gehad op de meerdere of mindere veiligheid van het beschermd gebouw met betrekking tot de hoeveelheid, en den onderlingen afstand der afleiders, dan wel op het onderstelde gevaar voor de aangrenzende panden in de nabijheid van een afleider. Die spranken zouden anders voor de hooger gelegen omgeving juist gevaarlijk kunnen worden, en onzes inziens met de bovenstaande uitspraak in strijd komen.

Het rapport der afdeeling Haarlem laat de vraag geheel in het midden. De woordvoerder, de heer J. E. van den Arend, geeft eenige beschouwingen over de zamenstelling van bliksemafleiders ten beste, en deelt daarbij mede, dat het al of niet wenschelijke der plaatsing in verschillende beschrijvingen in ruimte te vinden is.

Indien er onder die ophelderingen iets ware dat tot het speciaal geval, bij de vraag bedoeld, in nauwe betrekking stond, dan zou eene nadere aanwijzing zeker niet overbodig geweest zijn.

De afdeeling Rotterdam is door haren niet genoemden deskundige meer tot het hoofdpunt der vraag doorgedrongen, en verklaart duidelijk en zeer positief, dat een goed geconstrueerde, trouw onderhouden afleider, nooit gevaarlijk kan zijn voor de omgevende bebouwing, omdat hij eene leidende gemeenschap daarstelt tusschen de aarde- en lucht-electriciteit, en deze gemakkelijk doet afvloeien. Het blijft evenwel de vraag, of de spanning der lucht-electriciteit, bij voorkeur naar den afleider aangetrokken, bij naburige hoogere bebouwing, op een of meer der halve geleiders van deze gemakkelijker valt of overspringt, en bij keerelijk onvoldoende afleiding, voor dit geval een bepaald gevaar oplevert.

Dezelfde twijfel blijft bestaan, na het onderzoek van het rapport der afdeeling 's Hage, dat overigens, om den uitvoeringen en degelijken inhoud, eene aandachtige lezing overwaardig is.

H. W. VETH.
Rapporteur.

VRAAG VI. In de groote zoowel als in de kleine steden komt het niet zelden voor, dat gebouwen die fraaie voorgevels vertoonen, achtergevels of zijgevels te zien geven, die de geheele buurt ontsieren. Vooral is dit het geval wanneer hooge gebouwen naast lagere worden opgetrokken.

Wat is hiertegen te doen, hetzij van Gemeentewege, of door bouwkundigen en vakgenooten zelf?

Het is een wanbegrip, dat een gebouw maar één hoofdgevel, «de façade", behoort te hebben en men het overigens zoo nauw niet behoeft te nemen met den uiterlijken vorm van die deelen van het gebouw, welke niet aan de hoofdstraat uitkomen. Dit wanbegrip ontstaat daardoor, dat men veelal meer wil schijnen dan men werkelijk is.

De bouwkundigen behooren doordrongen te zijn van den eisch, dat elk gebouw een harmonisch geheel moet vormen, dat het *een lichaam* is en, evenals het menschelijk lichaam, van alle zijden den uitwendigen vorm behoort te vertoonen, die door de inwendige verdeeling gevorderd wordt.

Met die overtuiging bezield, zal elke bouwkundige bij het ontwerpen van gebouwen, zorg dragen, dat al de onderdeelen met elkander in overeenstemming zijn.

De slechte gewoonte om de ontwerpen slechts van één zijde te teekenen geeft aanleiding tot verwaarlooing van de zij- en achter-opstanden.

Al zijn er bezwaarlijk van gemeentewege voorschriften of verordeningen te maken die het bovenbedoelde euvel kunnen beletten, toch zijn er aan Besturen en ambtenaren, die met den aanleg van nieuwe straten of de stichting van nieuwe gebouwen belast worden, eenige wenken te geven, wier behartiging reeds veel zoude doen winnen.

a. Bij den aanleg van nieuwe stadsgedeelten, uitleg van steden enz. behoort men er vooral op te letten, dat de perceelen voor het bouwen van woningen zóó ingedeeld worden, dat de grenslijn tusschen verschillende perceelen haaks loopt op de straat of den openbaren weg of, met andere woorden, de terreinen voor elk perceel rechthoekig zijn. Dit is nagenoeg altijd mogelijk, indien men op de hoeken perceelen vormt, bestaande uit den bij de verdeeling overblijvenden veelhoek.

Deze veelhoekige terreinen zijn meestal zéér geschikt voor magazijnen, koffie- of bierhuizen, of soortgelijke inrichtingen. Ook kan men op dergelijke onregelmatige terreinen, zoo deze niet te klein genomen zijn, zeer gevoegelijk gebouwen oprichten, waarvan de bovenverdiepingen tot étage-woningen met afzonderlijke toegangen en trappen en de benedenverdieping tot winkel of magazijn in te richten zijn.

Van gemeentewege zoude aan personen of Besturen, die dergelijke hoekperceelen bebouwen, de verplichting worden gesteld 1° de aldaar op te richten gebouwen zooveel mogelijk hooger op te trekken dan de aangrenzende; 2° aan de straatzijde of langs den publieken weg geene valsche vensterramen te maken; en 3° dat de beide zijden of liever de geheele aan den openbaren weg zichtbare zijde een geheel moet vormen, zoowel ten opzichte van het te bezigen materiaal als de te kiezen vormen.

b. Bij het oprichten van openbare gebouwen mag de voorwaarde, dat deze gebouwen van alle zijden zóó behandeld worden, dat zij een harmonisch geheel vormen, zeker nimmer ontbreken.

c. Het denkbeeld dat het, om een goed en passend aanzien aan een gebouw te geven, noodzakelijk is dat alle zichtbare opstanden of buitengevels geheel en al symmetrisch moeten zijn, is eene dwaling, die veelal de harmonische verdeeling schaadt. Men vreest dat men geen goed uiterlijk aanzien zal bekomen zonder de vensters met elkander symmetrisch te plaatsen. Dit is geheel onjuist.

In den bloeitijd van de bouwkunst, zoowel bij de klassieke Grieken en Romeinen als in de bloeitijdperken der middeleeuwen, en zelfs in de vroege renaissance, zien wij tal van prachtige gebouwen waar de symmetrie niet als grondregel geldt.

Integendeel, de fraaiste voorbeelden van monumentale bouwkunst en de prachtige kasteelen van Frankrijk uit de middeleeuwen en uit het bloeitijdperk der renaissance zijn daar, om te bewijzen, dat eene rationeele indeeling van het gebouw volstrekt niet in den weg staat aan eene harmonische en daaron schoone massa-verdeeling, die niet symmetrisch is.

Dr. P. J. H. CUYPERS.
Rapporteur.

Vraag VII. Het is niet zeker of, ook wanneer de A. V. door de Regeering meer of minder worden gewijzigd, deze wijzigingen wel zoo ingrijpend zullen zijn, dat zij toch nog zonder nadeel voor de particuliere werken van toepassing kunnen worden verklaard.

Daarom doet zich de vraag voor, of het niet meer de voorkeur

zoude verdienen, om van wege de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, en stel A.V. op te maken.

Zoo ja, moeten deze voorwaarden dan omvatten alleen technische of ook administratieve bepalingen, en alleen bepalingen voor den hoogbouw, of ook worden uitgebreid met die voor waterbouw, en wellicht machinenbouw?

Van 4 afdeelingen is een antwoord op deze vraag ingekomen, namelijk van die te Haarlem, Leeuwarden, Rotterdam en Utrecht.

Reeds in het jaar 1887 drong de Afdeeling Leeuwarden er bij het Bestuur der Maatschappij op aan, om eene Commissie te benoemen tot het ontwerpen van nieuwe voorschriften, speciaal voor burgerlijke bouwkundige werken, waarbij de rechten en belangen van den aannemerstand in billijke verhouding werden gebracht tot die van de aanbesteders en het technisch beheer der werken.

Het Bestuur achtte het toen nog wenschelijk af te wachten, wat het resultaat zoude zijn van het onderzoek van andere Commissiën, die, zoowel van het Rijk als van de Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs, waren aangewezen voor het doen van voorstellen te dier zake.

In het opstellen van de vragen aan de afdeelingen meende het Bestuur echter dit punt nader onder de aandacht der afdeelingen te moeten brengen, en zoodoende discussiën daarover in eene Algemeene Vergadering uit te lokken.

De Afdeeling Haarlem acht het geheel overbodig dat door of van wege de Maatschappij een stel A.V. worde opgemaakt, en wel wegens het onmogelijke om dergelijke voorwaarden voor alle gevallen passend te maken, zij zou eerder wenschen dat overal plaatselijk, door Gemeentebesturen, hoofdbepalingen werden gemaakt waarnaar dan in hoofdzaak particulieren zich zouden kunnen richten met de noodige toevoegingen voor het betreffende werk.

De Afdeeling Rotterdam zou eene afwachtende houding willen aannemen, en zou wenschen dat de Maatschappij haren invloed bij de Regeering trachtte te doen gelden bij het wijzigen der Rijks A.V. (voor zoover den hoogbouw betreft) en geeft eenige wenken in welken zin dit zou moeten plaats hebben.

De Afdeelingen Leeuwarden en Utrecht achten het opmaken van een stel A.V. door de Maatschappij hoogst wenschelijk, beiden achten ook het vaststellen van administratieve bepalingen een noodzakelijk onderdeel daarvan. De Afdeeling Leeuwarden wenscht echter dat deze A.V. zich strikt zullen bepalen tot den Hoogbouw, terwijl de Afdeeling Utrecht ook voorwaarden op het gebied van den Waterbouw wenschelijk zoude achten, omdat de betreffende vakken niet altijd scherp te scheiden zijn. Beide afdeelingen achten bepalingen omtrent Machinenbouw onnoodig.

De Afdeelingen Amsterdam, Arnhem, 's Gravenhage en Leiden hebben deze vraag niet beantwoord, waaruit dus zou kunnen worden opgemaakt dat door deze Afdeelingen weinig waarde wordt gehecht aan het ter hand nemen van de A.V. door de Maatschappij.

Het Bestuur oordeelt in deze vraag als volgt: Het deelt niet het gevoelen van de Afdeeling Haarlem, dat een aantal plaatselijke voorschriften te verkiezen zouden zijn boven een enkel stel A.V., het wenscht integendeel zooveel mogelijk eenheid in alle deelen van ons land, waarbij van zelf dat, wat niet voor algemeene toepassing vatbaar is, moet worden buitengesloten of facultatief behandeld.

Het betwijfelt of het wel op den weg der Maatschappij ligt te trachten invloed uit te oefenen op de samenstelling der Rijks A.V., waar die invloed zou worden gebezigd met het doel om daarin wijzigingen te verkrijgen (zij het ook ten koste van bepalingen, welke het Rijk voor de daarstelling zijner eigen werken noodig acht) alleen opdat deze A.V. ook geschikt zouden worden voor particuliere werken.

Het erkent dat de meest afdoende oplossing in deze zal zijn, het samenstellen van een stel A.V. voor particuliere werken, zoowel technisch als administratief, door het initiatief der Maatschappij, en in aansluiting aan het gevoelen van de Afdeeling Leeuwarden, dat deze zich alleen moeten uitstrekken tot het gebied der Maatschappij, namelijk den hoogbouw.

Het gelooft echter alleen dan gerechtigd te zijn tot zulk een omvangrijken en vermoedelijk kostbaren arbeid over te gaan, wanneer meer algemeen den wensch daarnaar wordt kenbaar gemaakt, hetzij door een grooter aantal Afdeelingen, hetzij door een besluit van de Algemeene Vergadering. Het wijst hierbij tevens op de gewijzigde A. V., reeds opgemaakt door eene Commissie uit de Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs.

F. J. NIEUWENHUIS.
Rapporteur.

VRAAG VIII. Ligt het op den weg van onze Maatschappij om de uitgave te bevorderen van een beknopt doch volledig *overzicht van de geschiedenis der bouwkunst in Nederland?*

Zoo ja: door welke middelen kan zij tot dit doel medewerken?

Met de strekking van het antwoord der Leidsche commissie op het *eerste* gedeelte van de gestelde vraag kan ik mij volkomen vereenigen.

Wat het *tweede* gedeelte: *de wijze van uitvoering* aangaat: schijnt ook mij een Prijsvraag *niet* doeltreffend, en van de beide middelen door haar voorgesteld, *het eerste — het beste.*

Want het 2de middel om: aan den schrijver van het eerste werk dat aan eenige te stellen eischen voldoet en dat binnen zekeren termijn, bijv. drie jaren verschijnt, een belooning toe te kennen (die evenwel niet te laag mag worden gesteld)", komt mij minder geschikt voor. Hoofdzakelijk, omdat hier het denkbeeld van een prijsvraag weer langs een anderen weg terugkomt en bezwaren van denzelfden aard gelden die door de commissie ten aanzien van de prijsvraag werden gemaakt.

De Maatschappij van Nijverheid heeft sints vele jaren en herhaaldelijk beproefd, op dezelfde manier, een ornamentleer in toepassing op de nijverheid, te verkrijgen; doch zonder eenig resultaat. En ofschoon ik geloof, dat er voor een beknopt overzicht der geschiedenis van onze bouwkunst veel eerder een bewerker te vinden zij, wordt juist hierdoor de kans, dat door méér dan één bewerker de geschiedenis gelijktijdig op touw wierd gezet, grooter, en het gevaar, door zulk een concurrentie vergeefsch werk te doen, waarschijnlijker.

Ik vermeen dus, aan het *eerst*voorgestelde middel beslist de voorkeur te moeten geven: 1. som aan een bepaald persoon of combinatie van personen op te dragen de bedoelde geschiedenis zamen te stellen, 2. deze flink te salarieeren, 3. en het werk voor rekening der Maatschappij uit te geven (voor de leden tegen prijsreductie verkrijgbaar te stellen.)"

Het denkbeeld geeft mij aanleiding tot de volgende opmerkingen.

Ad. 1. *»Aan een bepaald persoon"*. Wie zal het wezen? de keus is moeielijk. En *kan* de Maatschappij wel een keus doen zonder anderen, wellicht even bevoegden, voorbij te gaan?

De uitvoering door één persoon heeft het voordeel dat men allicht een beter verband in het geheel zal krijgen dan wanneer verschillende schrijvers aan het geheel samenwerken; en het nadeel dat het eene stijltijdperk boven het andere zou kunnen worden bevoorrecht.

Een combinatie van personen schijnt dus betere, en ook in korteren tijd, resultaten te beloven. In binnen- en buitenland zijn ook vele uitgaven op deze wijze tot stand gekomen.

Ad. 2. *Deze personen flink te salarieeren"* is ongetwijfeld noodig. En men zou dan het honorarium kunnen geven per *gelevert* vel druks en dito afbeeldingen; op voorwaarde tevens dat de copie binnen een vooraf bepaalden termijn gereed zij, voor een deel te betalen door de Maatschappij, voor de rest door den uitgever. *Want:*

Ad. 3. *Het werk uit te geven voor rekening der Maatschappij,* schijnt mij niet in alle opzichten gewenscht. Een uitgever van professie kan veel beter de uitgave exploiteeren. Dus zou bijv. de Maatschappij een inschrijving voor heeren uitgevers kunnen openstellen, en *dengene* kiezen die haar de beste waarborgen voor een degelijke uitvoering en de voordeeligste voorwaarden biedt. Terwijl hij voor zichzelve enkele rechten, als: op meerdere drukken, en het vertaalrecht zou kunnen voorbehouden.

Als *leidstraad voor nadere bespreking* zij mij vergund het volgende schema te geven van den gang van zaken:

Het Bestuur der Maatschappij verdeelt de geschiedenis in 3, 4, of meer vakken, en richt tot diegenen harer leden, die geacht mogen worden een bizondere studie van een of ander tijdvak gemaakt te hebben, de uitnoodiging om dat gedeelte van het werk op zich te nemen.

Des gewenscht wordt één zelfde tijdvak aan méér dan één persoon ter samenwerking toevertrouwd.

De gesamenlijke medewerkers vormen een *commissie* waaraan het Bestuur uit zijn midden leden kan toevoegen.

Deze *commissie* stelt den *omvang* van het werk vast, regelt de wijze van *illustraties* — (waarvan er bezwaarlijk te veel kunnen zijn, 't zij naar oorspronkelijke schetsen of naar photografiën, 't zij bewerkt naar uitgaven als van Ysendijke, Ewerbeck, enz.) — alsmede de *reproductie* hiervan; *verdeelt onderling* den arbeid en pleegt het noodige overleg over de goede *aanduiting* der verschillende tijdvakken.

Inmiddels verzamelt het *Bestuur* der Maatschappij *alle gegevens* die der commissie van nut kunnen zijn. Het doet in de vak- en andere bladen en door middel van brieven of circulaires, een *oproeping* aan Gemeentebesturen, archivarissen, kunstenaars, particulieren, vereenigingen of instellingen, met verzoek tot afstand *in bruikleen of door schenking* van alle gegevens — *schijnbaar hoe gering ook* — die betrekking hebben op de geschiedenis der bouwkunst en der bouwambachten in ons land;

verdeelt die gegevens in de aangenomen tijdvakken,

en *stelt ze ter beschikking* van de bewerkers.

Wanneer het volledig *programma* van uitgaaf nauwkeurig *is vastgesteld*, knoopt het Bestuur der Maatschappij onderhandelingen met een *uitgever* aan.

En op bepaalde tijdstippen *vergadert* de Commissie met dezen uitgever tot nader overleg bij de voortzetting van haren arbeid.

Ten slotte zij in bedenking gegeven, dat de *stijl*, waarin de geschiedenis geschreven wordt, zoo eenvoudig mogelijk zij, en ook *zonder* voorafgaande bouwkundige studie verstaanbaar; opdat een ruimer debiet verkregen worde dan alleen onder vakgenooten.

Maart 1889. J. R. DE KEUIJFF.
Rapporteur.

De weg door de *Afdeeling Arnhem* voorgesteld, is de lange weg. En dien volgende zal men over vele jaren nog weinig verder zijn dan thans. Over het woord »beknopt" zal ik niet twisten. Beknopt en lijvig zijn zeer betrekkelijk. Doch mijns inziens kan men wel beknopt en *tevens volledig* zijn, wanneer men ten minste een boek — *niet* voor archéologen — doch voor kunstvrienden schrijven wil.

Ten overvloede de opmerking, dat met *volledig*, niet »alles omvattend", doch *alle tijdperken* omvattend bedoeld is.

In de *Afdeeling Haarlem* is de twijfel geopperd, of het werk alleen in het Hollandsch geschreven, wel een uitgever vinden zou? Nu, Gugel's geschiedenis der bouwkunst, een veel lijviger en duurder boek dan ik mij de geschiedenis van onze bouwkunst denk, beleeft — in het Hollandsch — al zijn tweeden druk.

Met het denkbeeld, zoowel van Arnhem als Haarlem, om te trachten de van Rijkswege reeds gedane opmetingen en beschrijvingen te verkrijgen, ga ik natuurlijk mee.

3 April. d. K.

Het antwoord der *Haagsche* Commissie geeft mij aanleiding tot de opmerking, dat men in het algemeen te veel opziet tegen het schrijven der bedoelde geschiedenis, meenende dat het ons daartoe nog aan de eerstnoodzakelijke gegevens ontbreekt. En is dit wel het geval? Zou niet — om één uit wellicht velen te noemen — de heer Cuypers volkomen in staat zijn een overzicht van onze architectuur-geschiedenis, bijv. *tot aan* de Renaissance samen te stellen, minstens even goed als die periode in een buitenlandsche kunstgeschiedenis van andere landen beschreven wordt?

En zijn er voor de Nederl. renaissance, en ook voor het tijdperk der 18de eeuw niet al gegevens en illustraties genoeg? Enkele photografiën mogen zoo noodig in het ontbrekende voorzien, en zullen, in houtsnee of op andere wijze gereproduceerd, voor een overzicht voldoende zijn.

4 April. d. K.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

(*Vervolg van pag.* 114).

Daarna gaf de heer Dozy een beschrijving van het grafelijk slot Lokhorst en 's Graven gevangenis 's Gravenstein daarnaast, van het Pieter Simons Begijnhof, de Krijthoeve, waar men in het krijt had, met andere woorden de kamprechten werden gehouden, het groote Begijnhof, vroeger bewoond door een veertigtal ongehuwde vrouwen, later eenige tijd gebruikt als hoogeschool, daarna alleen voor akademische inrichting, het daarbij behoorend kerkje als akademische bibliotheek, gebruikt.

Verder besprak de heer Dozy het huis der Duitsche orde, de Salomonstempel, het huis van Pieter van Leyden, het Catherina gasthuis, dat met de Pieterskerk een der oudste gebouwen was. Het besloeg een zeer groot terrein aan de Breedestraat, waar thans de Gehoorzaal, Waalsche kerk en de aangrenzende school verrezen zijn, en wel in zijn volle breedte tot aan den Rijn, daarna het Lombardenhuis, het Wolhuis, enz.

Door de uitbreiding der stad werd in 1314 in de nabijheid der burg een houten kapel gesticht, later vervangen door een steenen kerk en ter eere van St. Pancras verheven. In 1381 was het groote koor voltooid, alleen de ontworpen hooge toren is nooit tot stand gekomen. Niettemin mogen wij haar onder de schoonste voortbrengselen van Gothische bouwkunst in ons land beschouwen. Nog werd in 1365 de Lieve Vrouwen kerk als parochiekerk gewijd; een vijftigtal jaren geleden werden de laatste overblijfselen daarvan afgebroken.

In de 14e eeuw had een uitbreiding der stad aan de grens van Soeterwoude plaats, waarvoor de toestemming van den ambachtsheer van Raaphorst noodig was, om de stadsvest te kunnen uitzetten, welke in 1389 tot stand kwam. Als een bijzonderheid van dit geslacht werd nog gemeld, dat de heerlijkheid Raaphorst, gelegen aan den Haagschen straatweg onder Wassenaar, tegenwoordig het eigendom van de erven van Prins Frederik, bij het uitsterven van dat adelijk geslacht in het begin der 17e eeuw, werd verloot. Spreker toonde een biljet met teekening, vermeldende de verloting van bovengenoemd kasteel. Men ziet hierbij, niets nieuws onder de zon.

Daarna volgde een overzicht over het ontstaan der gasthuizen, waarvan het vroeger genoemde Catherina gasthuis het oudste was, vervolgens de kloosters, welke allen voor het meerendeel in de 15e eeuw gesticht werden.

Zien wij nu hoe de inwoners van Leiden in de middeneeuwen behuisd zijn. Elk woonhuis dat niet aan de straat stond, moest voor een gang zorgen; zij werden gemaakt zooals het 't best uitkwam, van daar een labyrinth van gangen, nu wat breeder, dan zoo smal mogelijk, hier met een bocht, daar met een hoek. De gang gaf toegang tot het erf achter het huis, waarop vaak een zomerkeukentje gebouwd was.

Een goeden indruk maakt het reeds vroeg bepalingen aan te treffen, omtrent de breedte van nieuwe straten. Van bestrating was natuurlijk weinig sprake, wel waren in 1413 de drie voornaamste wegen bestraat, doch op andere plaatsen moest men door het zand gaan. De walkanten der grachten waren niet allen beschoeid, maar voor het meerendeel van graskanten voorzien, welke tot bleekveld gebezigd werden; toch zag het er aan de walkanten netter uit dan in andere steden b. v. Amsterdam. Daar immers was de gewone plaats der stallen op den kant van den wal. Hier was daarentegen voorgeschreven, dat de stallen of privaten vrij zouden staan op het land, zonder afvoer naar grachten of wateren. Een boete van 3 pond was bedreigd tegen hen die hiertegen handelden. De oorzaak dezer verordeningen moet men echter minder zoeken in de reinheid der inwoners, dan wel ter wille der vollerijen, waarom men de grachten niet verontreinigd wilde hebben.

In de 15e eeuw wijzigde zich het karakter der stad meer en meer. Men hoort minder van hooibergen en schuren, al zijn er nog. Meer en meer zien nijverheid en handel het hoofdberoep der stadsbevolking geworden; de landbouw is naar de dorpen verhuisd.

Een onderwerp dat hier het allerminst onbesproken mag blijven is zeker het bouwmateriaal der huizen.

Tot het laatst der 14e eeuw waren deze meestal van hout met stroobedekking. Het waren daarom niet minder stevige gebouwen; een geraamte van balken, hecht en vast ineengezet en bekleed met dikke planken die over elkander gelegd waren. Tegen den invloed van buiten waren deze geteerd. Reeds vaneg echter ondervond men de gevaren van dezen bouwtrant, vooral bij brand. Wel had Leiden in dit opzicht niet te klagen. Het voorbeeld van andere steden wekte tot voorzichtigheid op. Vooral de daken leverden gevaar op, door het opvangen der rondvliegende vonken. Hierin werd dan ook reeds vroeg voorzien. Volgens een der oudste keuren moesten de daken gedekt worden met leien of tegels —

dit betrof de nieuwe huizen — de bestaande rieten daken bleven nog lang bestaan met uitzondering van die gebouwen waar gevaarlijke bedrijven werden uitgeoefend. Toen waren de rieten daken in de 16e eeuw nog niet verdwenen, anders had toen niet behoeven verboden te worden, daarmede gedekte huizen hooger te timmeren of op te vijzelen. Dat opvijzelen schijnt destijds een gebruikelijke en zeker praktische methode geweest te zijn om een woonhuis te vergrooten.

De zorg van het stedelijk bestuur bepaalde zich niet enkel tot de daken, maar strekte zich ook uit tot de huizen zelven.

Tot midden in de 15e eeuw werd aan houtconstructie vastgehouden.

In 1450 vinden wij de voorschriften betreffende de muren; waar huizen gemaakt zijn met houten gevels, moesten deze bij afbraak vervangen worden door muren van kalk en steen. Ook geheel nieuwe woningen moesten van steen opgehaald worden. Hier, minder dan elders, schijnt het houwtrant geweest te zijn met overstek te bouwen en aldus de bovenverdieping te doen overhangen. Luifels trof men aan alle winkelhuizen. In enkele straten, waar druk verkeer was, werd het door den Gerechte verboden of bepaalde maten daarvoor aangegeven. Behalve de luifels viel het uithangbord in het oog. Niet ieder huis had er een, maar wel had ieder huis een naam, die tevens strekte om den bewoner aan te duiden. Wanneer men het huis binnentreedt blijkt het, dat het tevens als winkelhuis en pakhuis dienst doet. Men komt niet in een smallen of tot voorhuis uitgedijden gang, maar valt in den letterlijken zin des woords met de deur in huis. Het voorhuis is het voorvertrek waarin de burgerman met zijn gezin een groot deel van het leven doorbrengt. Daarachter ligt de binnenkamer, waar gegeten wordt en waar vader en moeder de nachtrust genieten. De bovenverdieping is veelal tot berging van goederen ingericht. De keuken lag achter de binnenkamer, alticht aan een plaatsje; mogelijk was er reeds een achterkamer. Zoo althans was de toestand in de 16e eeuw. Door voortdurende aanwas der bevolking werden in het tijdperk tusschen de 16e en 17e eeuw drie achtereenvolgende vergrootingen noodzakelijk. De eerste stoot hieraan was reeds in de 16e eeuw gegeven, door overkomst van tal van Vlaamsche vluchtelingen meest allen lakenwerkers. In de 17e eeuw volgden nog velen uit de Vlaamsche gewesten; toch schijnen nog velen wegens gebrek aan woningen hunne toevlucht tot andere steden te hebben moeten nemen.

Vervolgens gaf spreker een overzicht van gebouwen uit de 17e eeuw, in de eerste plaats de poorten; vroeger waren de poorten niet veel meer dan doorgangen in de stadswallen geweest. De oudste van deze, de Rijnsburgsche of Blauwpoort genaamd, werd in 1603 voor *f* 9700 aanbesteed. In 1785 werd deze weder in verband met uitbreiding enz. afgebroken. De latere Rijnsburgsche poort was toen reeds gebouwd. Een tweede poort van 1614 zou de Marepoort geweest zijn. Vervolgens de Heerenpoort, aanvankelijk een houten, later vervangen door een van steen, evenwel alleen voor voetgangers geschikt. De Zijlpoort, aanvankelijk een houten, werd in 1667 van steen gebouwd, zooals hij nu nog aanwezig is. Vervolgens de Hoogewoerdspoort, Koepoort, Witte poort en Morschpoort, welke laatste, evenals de Zijlpoort, de eenige die ons nog overbleven, beiden door den beroemden Willem van der Helm ontworpen en uitgevoerd zijn.

In 1639 werd besloten de Marekerk te bouwen en dit werk opgedragen aan den stadsfabryk of architekt Arent van 's Gravenzande. Burgemeesteren schijnen toen veel belang gesteld te hebben in den bouw, daar zij behalve bij drie bouwmeesters om consult gaande, ook de groote Jacob van Campen raadpleegden; toen deze het plan voor een uitermate schoon stuk werk had verklaard, werd tot den bouw overgegaan.

Bij de uitbreiding der stad in 1609 aan de overzijde van de Heerengracht, werd grond aangewezen voor den bouw eener nieuwe kerk en in 1663 de eerste steen gelegd. Het gebouw, en vooral de 264 voet hooge toren, door van der Helm ontworpen, beloofde een sieraad van de stad te worden, maar werd helaas nooit voltooid. Leiden naderde reeds het einde van zijn grootsten bloei, en toen de onderbouw gereed was bleef het daarbij. Vervolgens werden nog de verschillende kerken van anderen gesmdten besproken, om over te gaan tot een beschrijving van het alom bekende raadhuis. Daarna werden de verschillende hallen behandeld; de Hoogeschool en de Akademische inrichtingen, welke in het vroegere Bagijnhof gevestigd waren en de Hortus Botanicus, achter de Akademie aangelegd.

Hierna volgde een en ander over de Waag. Vroeger had reeds sinds de 15e eeuw een waaggebouw bestaan; spreker had daar echter geen afbeeldingen van. Uit de plattegrond blijkt evenwel dat het geen monumentaal gebouw geweest is. In 1657 besloten Burgemeesteren aan den bouwmeester Pieter Post het maken van een ontwerp op te dragen en door Rombout Verhulst toepasselijke voorstellingen in marmer te doen houwen voor den gevel en voor het achtergelegen boterhuis. Waarom men dit werk buiten Leiden aanbesteedde, terwijl althans van der Helm en waarschijnlijk 's Gravenzande nog leefden, is duister. Mogelijk was men niet tevreden over de restauratie van 's Gravenstein, door van der Helm in 1655 uitgevoerd.

Spreker vervolgde hierna met de beschrijving der Doelen.

Van het Gemeenlandshuis van Rijnland was een ontwerp tentoongesteld van de hand van Lieven de Key, dat helaas niet uitgevoerd is. Hoogheemraden droegen in 1597 zekeren metselaar te Haarlem, aldus wordt de beroemde architekt aangeduid, op om drie patronen te vervaardigen van een nieuwen gevel. Zij achtten wel het tentoongestelde plan het fraaiste, maar ook het duurste. Zij stelden zich daarom met een ander eenvoudiger tevreden, zooals zich het tegenwoordige gebouw aan de Breestraat voordoet.

Een fraaie collectie teekeningen, voorstellende verschillende hotjes, werden door den spreker toegelicht, om te eindigen met nog een kijkje in de bloeiende handelstad der 17e eeuw.

Een daverend applaus bekroonde deze hoogst belangrijke lezing. De voorzitter uitte na dankzegging den wensch, dat de heer Dozy niet voor het laatst voor de afdeeling was opgetreden.

Na wederzijdsche dankbetuiging van de voorzitters der genoodigde vereenigingen, sloot de voorzitter der Afdeeling met een afscheidsgroet deze laatste bijeenkomst in dit seizoen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Vanwege de afd. »Handel en Nijverheid" te Leiden zal gedurende het aanstaande Congres van Nijverheid, aldaar te houden, eene tentoonstelling worden gehouden, die zeker niet van belang ontbloot zal zijn, daar de Leidsche industrien er allen op vertegenwoordigd zullen zijn.

Van de Commissie, die de zaak voorbereidt, heeft de Burgemeester het eere-Voorzitterschap aanvaard, de heer F. Driessen is Voorzitter, de heer C. R. van Ruyven, Secretaris.

De Commissie, belast met het afnemen van de examens *B* volgens art. 60 en *C* volgens artt. 61—65 der wet van 2 Mei 1863 op het Middelbaar Onderwijs, zal dit jaar zitting houden te Delft.

Tot lid en voorzitter dier commissie is benoemd de heer G. van Diesen, inspecteur van den Waterstaat, te 's Gravenhage; — tot leden: dr. H. Behrens, P. van der Burg, H. Cop, E. Gugel, N. H. Henket, dr. S. Hoogewerff, dr. G. J. Legebeke, mr. B. H. Pekelharing, H. A. Ravenek, dr. C. A. Scheltema, dr. Ch. M. Schols, J. A. Snijders C.Jzn., J. M. Telders en dr. P. Zeeman, hoogleeraren aan de Polytechnische school; A. le Comte, A. Huet, dr. L. C. Levoir en G. J. Morre, leeraren aan de Polytechnische school; A. M. K. W. baron van Ittersum, hoofdingenieur van den Waterstaat, te 's Hertogenbosch; J. D. Evers, oud-eerstaanwezend ingenieur bij de Staatsspoorwegen te 's Gravenhage; A. J. H. Beeloo, hoofdingenieur van Marine, te 's Gravenhage; F. Ph. J. Matheu, ingenieur van het stoomwezen der spoorwegdiensten, te 's Gravenhage; W. C. Metzelaar, ingenieur-architect voor de gevangenissen en rechtsgebouwen, te 's Gravenhage, en dr. N. P. Kapteyn, leeraar aan de eerste H. B. school met 3-j. cursus, te Amsterdam.

BERICHT.

Heeren Inzenders op de door de Afdeeling Amsterdam uitgeschreven prijsvragen, worden verzocht zoo spoedig mogelijk hun correspondentie-adres op te geven aan den Secretaris Arn. A. M. Bruning, Prinsengracht 346.

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.
Fred. Stieltjes & Co., Amsterdam.

5454

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE
Haaften aan de Waal.
Machinale Steenfabriek met Ringoven, (5455)
levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur tegen sterk concurreerende prijzen.

5456
PUI-SPIEGELGLAS
HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFF
ROTTERDAM.

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH,
BOCH FRÈRES
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 5457

NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY L^TD. LONDON.
Exploitantie der asphalten van de Val de Travers.
FABRIEK TE AMSTERDAM
TRADE MARK.
NATUURL. ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.
Beltweg No. 8.
Gecomprimeerde Asphaltwegen en/of Borstelvloeren, Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen, Winkel en Magazijnvloeren, Gangen, Veranda's, Bruggen, Beton-Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.
Dakdekkingen, Beton-Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.
Zindelijk Voehtwerend, Outoordringbaar, Geraasweerend
Asphalt spesiaal tot wering van vochtige muren.
Voor talrijke gebruiken omtrent het tegen van Vloeren, Beleekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren
aan het Kantoor der fabriek, Beltweg 8, *Amsterdam.*
5458

DE LINT & Co. Rotterdam.
Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te Londen,
leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,
MARMER-MOZAIEK en
TERRAZZOVLOEREN,
alsmede 5459
— GLASMOZAIEK —
Zestien Bekrooningen.

DE KOSTER, *AMSTERDAM.*
FABRIEK VAN
VERWARMINGS-TOESTELLEN.
Systeem laagdruk waterverwarming.
„ middelbarendruk „
„ hoogdruk „
„ laagdruk stoom „ *buiten contrôle van het rijk.*
„ luchtverwarming door stoom, water en calorifère.
VENTILATIE KAN OP IEDER SYSTEEM WORDEN TOEGEPAST.
Toestellen in aanleg: Klinisch Ziekenhuis, *Amsterdam*
Stads Apotheek en geneeskundige armenverzorging.
Villa Soeca Brentie, *Heemstede.* 5460
Kantoorlokalen en Bloembollen drogerij, *Overveen.*
OP AL DEZE TOESTELLEN WORDT HET VENTILATIE SYSTEEM TOEGEPAST.

FOLKERS & Co, RAPENBURG 29 *AMSTERDAM.*
CARBOLINEUM,
middel tegen het rotten van hout en touw, tegen zwamvorming, enz.
Engelsche en Belgische Aardebuizen.

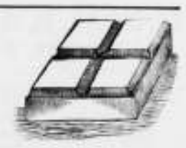

5461
Directe aanvoer VAN
Portland cement.
Merk: Knight Bevan & Sturge
Merk: Dijckerhoff & Söhne
DRIJF-, MOS- en METSELSTEENEN.

VUURVASTE STEENEN.
DAKPANNEN EN LEIEN.

Engelsche, Duitsche, Fransche en Hollandsche
Trottoir- Vloer- en Wandtegels,
in verschillende dessins
DAKPAPIER. ASPHALT
en verdere BOUWMATERIALEN.

CENTRALE VERWARMING

van Kerken, Scholen, Ziekenhuizen, Schouwburgen, Hotels, Woonhuizen, Villa's, enz. enz.

DROOG-INRICHTINGEN

Technisch Bureau GEVEKE & Co., Amsterdam.

Verschillende getuigschriften van uitgevoerde werken ter inzage.

Plannen en Begrootingen gratis 5446

AANBESTEDING. 5447

Dinsdag 28 Mei a.s., namiddags één uur, zal namens de Commissie voor den kerkbouw te *Vlissingen* worden AANBESTEED:

Het bouwen van een Kerk met Pastorie voor de O. R. K. Gemeente, aldaar.

Bestekken met teekeningen zijn van af 20 Mei à *f* 2.— verkrijgbaar bij de Boekhandelaren DE ERVEN LOOSJES te *Haarlem*.

Inlichtingen worden op franco aanvraag verstrekt door den architekt TH. VAN HARDERWIJK, *Utrecht*, Jufferstr. B. 602.

Aanwijzing op het terrein den dag van de besteding, des voormiddags 11 uur.

Ingenieur

H. P. N. HALBERTSMA,

is verhuisd van LEEUWARDEN

NAAR

DEN HAAG,

Stationsweg 76. (5448)

MUSGRAVE & Co., Limited

te BELFAST

FABRIEK VAN

Engelsche Paarden- en Vee-Stalinrichtingen

IJzeren Tribunes voor Wedrennen,

Tuigkamer-Benoodigdheden,

HOOKENNELS,

Hooischuren, enz.

Gouden en Zilveren Med. Internat. Tentoonstelling Amsterdam.

☞ Deze inrichtingen waarvan reeds **vele** in *Nederland* geplaatst zijn, munten uit door *solliditeit* en *zeer nette bewerking*.

EENIG AGENT

D. S. M. KALKER

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN

VAN 5449

BOUWARTIKELEN en GEREEDSCHAPPEN.

AMSTERDAM, St. Anth. Breestraat, C 21.

Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.

Telephoon N°. 2144.

JAN HAMER & Co., AMSTERDAM

KANTOOR: GEBOUW MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST, **Marnixstraat 402, bij het Leidscheplein.**

WITTE'S LIFTEN,

voor Stoom-, Gas-, Hand- en Waterkracht,

(Hydraulisch. Direct en Indirect werkend).

voor Personen, Goederen, Spijzen, enz. enz.

Grootste zekerheid tegen ongelukken, gemakkelijke behandeling, geringst waterverbruik (*bij de hydraulische*), zachten en gelijkmatigen gang.

Uitgebreide referentie lijsten van in verschillende **Rijks-, Gemeente-** en **Particuliere gebouwen hier te lande** geplaatste **Lifts**, worden op aanvrage franco toegezonden.

MANLOVE, ALLIOTH & Co's werktuigen voor stoomwasscherijen en stoom desinfectieer-inrichtingen. 5450

Bij **P. GOUDA QUINT**, te **Arnhem, is heden verschenen:**

Het detailleeren van Bouwkundige Samenstellingen,

(Afschrijven en uitslaan.)

HANDLEIDING VOOR EIGEN STUDIE EN PRACTISCH ONDERWIJS IN DE BOUWKUNDE.

DOOR 5451

B. F. PLASSCHAERT,

Leeraar aan de Burgeravondschool en de Hoogere Burgerschool, te Delft.

Schrijver van: **Beknopt practisch Leerboek der Burgerlijke en Water-Bouwkunde.**

Eerste Serie, Eerste Aflevering,

bevattende Plaat No. 1—5: Kappen No. 1—5 met beschrijving.

Prijs 20 Cts. per plaat met beschrijving.

Het doel van den Schrijver is om de verschillende bouwkundige samenstellingen in een reeks van platen duidelijk af te beelden en door een korte beschrijving bevattelijk te verklaren. Hij zal daarbij met eenvoudige samenstellingen beginnen en achtereenvolgens tot de meer ingewikkelde en meer sierlijke opklimmen.

Niet de **uitwendige vorm** van een bouwdeel, maar de wijze van **samenstelling** en **constructie**, in verband met het daarvoor te gebruiken material, zooals dat bouwdeel in de practijk kan worden toegepast, zal daarbij op den voorgrond staan.

De onderwerpen zullen zoo geregeld mogelijk aan verschillende rubrieken worden ontleend, zoodat bij beurten, onderdeelen tot het timmervak, het metselaarsvak, het smidsvak, het steenhouwersvak, enz. behoorende, behandeld zullen worden.

De Inteekenaren verbinden zich voor één serie van 25 platen met beschrijving, dus voor *f* 5.—.

De **eerste** aflevering, uit 5 platen met de bijbehoorende beschrijving bestaande, die bij uitzondering allen uit één rubriek, waarvoor die der **Kappen** gekozen is, genomen zijn, ten einde de gevolgde wijze van bewerking in haar geheel beter te doen zien en daardoor het **karakter** van het werk aan te geven, is bij alle boekhandelaren terinzage voorhanden of **gratis** te ontbieden.

5452 **JAN VAN DER POT,**

Scheepmakershaven N°. 3 (Punt.) — ROTTERDAM.

De eenige Kyaniseerinrichting waar ook des winters wordt doorgewerkt.

Het **Kijaniseeren** is het eenige afdoende middel tegen *verrotting* en *zwam*. De bewerking geschiedt geheel reuk- en kleurloos. Desverlangd bijlevering van hout.

Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend,

van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.

BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en vrachten. **KUNSTGRANIET systeem Pétitjean.**

Prospectussen en prijscouranten worden opaanvraag franco toegezonden.

Gelieve op Voornaam en Adres te letten.

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,

voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.

5453 FRED. STIELTJES & Co., Keizersgracht 745, Amsterdam.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

24 MEI 1890.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF, C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Bureau: Marnixstraat 402.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heeregracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling), fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor 200 lang de voorraad strekt 25 Ct.

INHOUD: De 61ste Algemeene Vergadering. — Boekbeoordeeling. — Verslag van de vergadering der Afdeeling Amsterdam, 16 Mei 1890. — Prijsvragen. — Berichten. — Afloop van aanbestedingen.

Het nummer bestaat uit 8 bladzijden.

DE 61ste ALGEMEENE VERGADERING.

Woensdag avond jl., kort na 7 ure des avonds, opende de Voorzitter der Maatschappij deze Algemeene Vergadering, waarvoor een grooter aantal leden dan gewoonlijk naar de hoofdstad was gekomen. Zijn welkomstgroet aan de leden eindigde spreker met den wensch, dat ook deze vergadering, evenals voorgaanden, bevorderlijk zoude zijn aan de belangen van het vak en de vereeniging. Daartoe zou de agenda, die weder veel stof tot wisseling van gedachten gaf, genoegzame aanleiding geven.

De Voorzitter moest echter zeer tot zijn leedwezen berichten, dat de heer J. A. van Eijndhoven, die naar aanleiding van de tentoonstelling van gastoestellen eene voordracht zoude houden over de laatste toepassingen van gas voor verschillende doeleinden, door treurige familie omstandigheden plotseling in de onmogelijkheid was gekomen om zijne mededeelingen te doen. Na afloop der vergadering evenwel zouden de leden de tentoonstelling in oogenschouw kunnen nemen. De Voorzitter betuigde ten slotte nog welgemeend dank aan de Afdeeling Amsterdam, door wier initiatief en steun de gas tentoonstelling was tot stand gekomen, en aan de tentoonstellers, de heeren Siepman van den Berg, Sugg, Th. A. de Koster, enz., wier fraaie uitstallingen reeds voor dezen avond gereed waren.

Daar het verslag van het Bestuur over het jaar 1889 reeds verschenen is, en als bijlage van de Verslagen der Vergaderingen bij het vorige nummer van het Weekblad was gevoegd, behoefde het niet, zooals in vorige jaren, te worden voorgelezen. De Secretaris deelde alleen mede, dat naar aanleiding van een uitdrukking, in genoemd verslag gebezigd over den toestand der Afdeeling Haarlem, waar gezegd wordt, dat die Afdeeling in den afgeloopen winter bijna ten onder is gegaan, een brief namens haar was ingekomen, waarin tegen die uitdrukking werd geprotesteerd, met vermelding, dat het ledental op dit oogenblik 29 bedraagt en integendeel de leden in de laatstelijk gehouden vergaderingen door trouwe opkomst blijken hebben gegeven belang te stellen in den bloei der Afdeeling, zoodat van ondergang allerminst sprake kan noch mag zijn. Dit bericht was natuurlijk hoogst aangenaam, maar de gewraakte woorden had de Secretaris meenen te mogen ontleenen, bij gebrek aan officieele mededeelingen, aan berichten die hem ondershands waren toegekomen.

Door den Penningmeester, den heer J. F. Klinkhamer, werd het verslag, dat is de Balans, voorgelezen en tevens medegedeeld, dat de toestand der Maatschappij zeker niet ongunstig was te noemen.

Het debet op de balans was als volgt:

Aan Maatschappelijk Gebouw	*f*	77828.39
„ Effektenrekening	„	200.00
„ Bibliotheek „	„	4162.57
„ Inventaris „	„	2302.64
„ Crediet Vereeniging	„	721.47
„ Diverse Debiteuren	„	1161.24
„ Cassa	„	165.95
Totaal	*f*	86542.26

met welk bedrag ook het credit sloot, waarvan het saldo, waarde der bezittingen van de Maatschappij, werd opgegeven voor *f* 17243.70.

De Secretaris en de Penningmeester werden daarop door den Voorzitter dank gezegd voor de uitgebrachte verslagen. Dit gaf den heer Klinkhamer aanleiding te verklaren, dat hij ook gaarne den heer B. Lesger gehuldigd wilde zien, wiens keurige administratie dit ten volle verdiende.

De rekening en verantwoording van den Penningmeester was nagezien door de heeren H. J. Mondt, J. W. Boerbooms en G. van Driel, Afgevaardigden der Afdeelingen 's Gravenhage, Arnhem en Leiden. De heer Mondt verklaarde, dat de Commissie de verantwoording had nagezien en alles in volkomen orde was bevonden, waarom zij voorstelde den Penningmeester onder hartelijke dankbetuiging te dechargeeren.

Door den Voorzitter werden de leden dezer Commissie bedankt voor de genomen moeite, en tot stemcommissarissen benoemd de heeren H. J. Mondt, J. A. Mulock Houwer en E. G. A. Fol.

De uitslag van de stemming voor Kandidaat Bestuurleden is geweest, dat als zoodanig werden verkozen, voor de vacature van den heer J. Kluit (herkiesbaar), dit aftredend Bestuurslid met 78, de heer Dr. P. J. H. Cuypers met 22 en de heer H. P. Berlage met 4 stemmen.

Voor de kanditatuur in plaats voor het aftredende en niet herkiesbare Bestuurslid, de heer F. J. Nieuwenhuis, werden verkozen de heeren J. J. Weve met 37, I. H. J. van Lunteren met 34, en A. van Delden met 22 stemmen.

Alvorens tot de stemming over te gaan, deelde de Voorzitter mede, dat bij het Bestuur was ingekomen een schrijven, gedateerd 17 Mei, van den heer Dr. P. J. H. Cuypers, waarin deze kennis gaf tot zijn leedwezen door afwezigheid verhinderd te zijn de Algemeene Vergadering bij te wonen en verzocht aan de vergadering te willen mededeelen, dat hij volstrekt geen Kandidatuur voor het Bestuur zoude aannemen, maar den heer J. Kluit voor herkiezing ten dringendste aanbeveelt.

Uit de vervolgens gehouden eerste stemming bleek, dat de heer Kluit herkozen was met 46 van de 49 uitgebrachte stemmen, waarvan 2 op den heer Berlage en 1 in blanco.

De tweede stemming, kandidatuur Nieuwenhuis, had tot resultaat, dat van de 53 stemmen waren uitgebracht op de heeren I. H. J. van Lunteren 27, J. J. Weve 20, A. van Delden 5, benevens een biljet in blanco. De heer van Lunteren was alzoo verkozen.

De heer Kluit verklaarde volgaarne andermaal als Bestuurslid zitting te nemen, hetgeen de vergadering door teekenen van bijval toonde te waardeeren. Den heer van Lunteren, niet ter vergadering aanwezig, zal kennis van zijne benoeming worden gegeven.

De heer C. Muysken verklaarde zich daarna verplicht te gevoelen er de aandacht op te vestigen, dat in verschillende dagbladen was medegedeeld, dat iemand die den zelfden naam droeg en lid van den Gemeenteraad scheen te zijn, zijne domicilie naar elders zou verplaatsen. Misschien was een ander dan hij daarmede bedoeld, maar hij stelde er toch prijs op hier te verklaren, dat hij nog niet van plan was Amsterdam te verlaten. Hij was verplicht dit mede te deelen, daar de Voorzitter der Maatschappij te Amsterdam moest wonen. (Ware de heer C. Muysken elders gaan wonen, dan had ook een nieuw Bestuurslid, te Amsterdam woonachtig, gekozen moeten worden.)

Met 49 van de 52 uitgebrachte stemmen, waaronder 3 in blanco, werd de heer C. Muysken tot Voorzitter herkozen, waarover de Vergadering luide haar bijval te kennen gaf.

De herkozen Voorzitter verklaarde gaarne deze benoeming wederom te aanvaarden, en hoogen prijs te stellen op het hernieuwd bewijs van vertrouwen hem geschonken. Hij hoopte, dat de goede verwachtingen voor 1891 niet zouden worden beschaamd; maar daarvoor was de sympathie en de medewerking der leden noodig, waarop hij dan ook meende te mogen rekenen. Spreker beval zich bij hernieuwing aan in aller vriendschap, en vertrouwde, dat de aangename en prettige toon, zooals steeds, onder de leden en het Bestuur zou blijven heerschen.

De heer de Kruyff sprak daarop eenige zeer waardeerende woorden tot den Voorzitter, wiens Bestuur zoo hoog werd geprezen, en juichte diens besluit om andermaal het mandaat aan te nemen, ook namens de overige Bestuursleden ten zeerste toe.

Tijdens de stemming voor een Voorzitter wenschte de heer Leliman de Maatschappij geluk met de keuze der twee Bestuursleden, die plaats had ondanks de ongeteekende en daarom zijns inziens apocryphe briefkaart, en met de aanstaande herkiezing, waaraan hij niet twijfelde, van den heer Muysken. De heer Kluit was gekozen als de rechte man, als vertegenwoordiger der ingenieurs, die aanverwante broeders zijn, en de heer van Lunteren als vertegenwoordiger van een der oudste afdeelingen, die recht had op die vertegenwoordiging. Intusschen hoopte en vertrouwde hij, dat de heer J. J. Weve bij de eerstvolgende gelegenheid als Bestuurslid zou worden gekozen.

Na dankzegging aan het Bureau voor stemopneming deed de Voorzitter mededeeling van de bekroningen, aan de antwoorden op de prijsvragen van 1889 ten deel gevallen.

De heer J. van Sluis, aan wiens ontwerp voor een rechtsgebouw eene eervolle vermelding en *f* 175 was ten deel gevallen, was niet ter vergadering aanwezig, wel echter de heer Paul J. de Jongh, wiens ontwerp voor een dubbele villa ten volle was bekroond geworden met de zilveren medaille en *f* 100. Namens de vergadering wenschte de Voorzitter den bekroonde geluk met de door hem behaalde overwinning. Gerust kon gezegd worden, dat door den heer de Jongh een uitstekend werk was geleverd, waarover slechts één roep van waardeering was gehoord; dit zou geen verwondering wekken, wanneer men straks of morgen het geëxposeerde ontwerp met aandacht zou aanschouwen. De Voorzitter hoopte, dat deze bekroning den verdienstelijken ontwerper voor de toekomst van groot nut zou mogen zijn, en overhandigde hem onder luid applaus der vergadering het eeremetaal, enz.

De heeren W. L. Brückman en A. W. van Malsen, bekroond met de bronzen medaille en *f* 50 voor hun ontwerp voor een gesmeed ijzeren trap in een winkel voor dameskleeding, waren niet tegenwoordig. De Voorzitter rekende zich echter gelukkig den prijs te kunnen overhandigen aan den heer F. H. van Malsen, den vader van een der bekroonden, en hem daarbij ook namens de vergadering geluk te wenschen.

Nadat de Voorzitter de algemeene beraadslagingen over de begrooting van 1891 had geopend, vroeg alras de heer Leliman het woord om eenige der posten aan kritiek te onderwerpen, maar toch mede te deelen, dat hij wenschte de begrooting terstond in haar geheel aan te nemen.

Maar alvorens dit kon geschieden, verklaarde de Penningmeester, de heer Klinkhamer, niet zoo voetstoots de gemaakte bemerkingen voor lief te kunnen nemen; hij leverde een weder-kritiek, waaruit bleek dat verscheidene bezwaren van den heer Leliman ongegrond waren, en dat aan cijfers, zooals die voor belasting enz., waarlijk niet te veranderen viel.

De heer Leliman stelde nu voor de begrooting en bloc aan te nemen, maar de Voorzitter merkte hem, alvorens daartoe over te gaan, nog een en ander op, hetgeen voornamelijk daarop neer kwam, dat de heer Leliman vergat, dat de Maatschappij met elk jaar in betere financiëele omstandigheden komt, en de post voor tractementen eer verhooging dan verlaging verdiende. Om hem verder genoegen te doen verzocht de Voorzitter den heer Leliman zelve, benevens den heer Noordendorp, straks 6 aandeelen der 5 % leening te willen uitloten.

De begrooting werd met algemeene stemmen aangenomen, nadat de heer E. G. A. Fol nog had doen zien, dat de heer Leliman bij zijne bezwaren had vergeten hoe de Maatschappij telkenjare op de uitgaven bezuinigde door renteaflossing van de hypothecaire leening.

Van de geldleening werden uitgeloot de obligatiën 32, 85, 115, 146, 249 en 310.

Na eenige discussie werd 's Hertogenbosch aangewezen als de plaats, waar de September-vergadering zou worden gehouden. Volgens de bestaande wet werd daarmede wel een kleine onregelmatigheid begaan, maar men achtte dit niet bezwarend, nu door de wetsherziening de mogelijkheid bestond om in September ook te vergaderen in plaatsen waar geen Afdeeling der Maatschappij was gevestigd.

Daar de aangekondigde voordracht, zeker tot veler leedwezen niet kon doorgaan, werd de wetsherziening ter hand genomen. De bijzonderheden zijn den lezers van dit blad reeds voldoende bekend. Zoodra de algemeene beraadslagingen daarover werden geopend, verkreeg de heer Leliman het woord, om aan de geschiedenis van de oprichting en ontwikkeling der Maatschappij en de 5 door hem beleefde wetsherzieningen te herinneren, om de wetsherziening van 1880 volgens zijn gevoelen als een soort overrompeling te doopen, en toch die van 1890 — waarbij in hoofdzaak de veranderingen als redactiewijzigingen in die van 1880 moeten beschouwd worden — alle hulde brengen. Maar, toch kwamen er zijns inziens onvolledigheden in voor, die hij aan het oordeel der vergadering onderwierp.

Daar het in de officieele „Verslagen der Vergaderingen" meer de aangewezen plaats is om deze bezwaren, waaraan de heer Leliman geen voorstellen verbond, mede te deelen, zullen ze in deze meer beknopte mededeelingen niet worden opgenomen. Alleen zij vermeld, dat de Voorzitter den heer Leliman in herinnering bracht, dat deze in de door hem onwettig genoemde vergadering van 1880 tot Eere-lid was benoemd, maar als zoodanig toen niet had bedankt, integendeel na 10 jaren nog steeds toont hart voor de Maatschappij te hebben; dat de Maatschappij niettegenstaande de verhooging van contributie in 1880 niet is achteruitgegaan, en waar afneming van het ledental was waar te nemen, dit plaats had gehad tengevolge van toestanden buiten schuld der Maatschappij; dat de Vereeniging in het laatste jaar zeer was vooruitgegaan, enz. enz. De Voorzitter verklaarde de bedenkingen van den heer Leliman niettemin op prijs te stellen, daar zij het gewone goedaardige karakter van al diens opmerkingen hadden.

Omtrent de wetsherziening zij hier slechts opgemerkt, 1°. dat het Bestuur op aandrang van den heer Leliman en van de Afdeeling Rotterdam (bij monde van den heer A. E. Braat), de derde prijsvraag weder evenals vroeger zal openstellen alleen voor leden der Mij.; 2°. dat het Bestuur gaarne den wenk der Afd. Rotterdam ter harte zal nemen, en de September-vergaderingen (trouwens zooals reeds ten vorigen jare) zoo vroeg mogelijk in die maand zal uitschrijven, en 3°. dat het Bestuur nog een rechtskundig advies zal vragen omtrent het artikel waarin gesproken wordt over het lot der bezittingen bij een mogelijke ontbinding der Maatschappij.

De herziene wet werd met algemeene stemmen goedgekeurd.

De leden bezochten daarop de Permanente Tentoonstelling, thans in een zee van licht gehuld door de goede zorgen van de heeren Siepman van den Berg en Sugg, die in de lokalen een aantal lampen, baden, kooktoestellen enz. ten toon stellen. Beide heeren waren persoonlijk aanwezig om alle gewenschte inlichtingen te verschaffen, die gretig werden aangehoord, en waarvoor hen hier een woord van dank moet worden gebracht.

Nog geruimen tijd bleven de leden de fraaie en doelmatige toestellen in oogenschouw nemen, alle hulde er aan brengende, daar zij een duidelijk beeld gaven van den vooruitgang in de gasindustrie. Vergeten wij daarbij niet, dat de zalen ook veel nieuws op 't gebied van materialen opleverden, o.a. een nieuwe en fraaie etalage van de ceramische producten uit de fabriek van de heeren Dericks en Geldens te Druten, een verplaatsbare schoorsteenmantel met lakwerk, uit de fabriek van den heer W. Reijenga Tzn. te Amsterdam, enz., waarover gedetailleerde mededeelingen zullen volgen.

Op den volgenden morgen ten half twaalf ure werd de zeer druk bezochte vergadering heropend door den Voorzitter, die terstond de prae-adviezen van het Bestuur over de elf vragen in behandeling bracht. Deze waren allen reeds uit het „Bouwkundig Weekblad" bekend, en niemand wenschte dan ook dat ze zouden gelezen worden.

Achtereenvolgens werden ze zonder opmerkingen aangenomen; over het prae-advies omtrent vraag X, behandelende de verzekering van werklieden, voerde de heer J. Mutters Jr. het woord, en wees vooral op de wijze hoe, en waar de verlangde verzekering te sluiten. De spreker betoogde de wenschelijk, om andermaal op de zaak terug te komen en te raadplegen met statistiesche opgaven omtrent voorgekomen ongelukken, en voorts te zien of men niet goedkooper kon verzekeren dan bij de Eerste Nederlandsche Maatschappij, iets dat hem gebleken was wel mogelijk te zijn.

De verzekering bij die Maatschappij achtte de heer P. Kleiweg Dyserinck nog al duur, en meende dus ook een nader onderzoek te moeten aanbevelen.

De heer W. A. Tenckinck achtte de verzekering zooals die thans was geregeld en zooals kon blijken uit de bepalingen daaromtrent in de bestekken, stellig in strijd met de gekoesterde wenschen, en eene tegemoetkoming

van *f* 1000 voor de betrekkingen van een verongelukten werkman, niet veel beteekenend. Ook hij wenschte een nader onderzoek.

De heer Fol kwam er tegen op, dat de Gemeentebesturen voorschreven bij welke Maatschappij de werklieden, tijdelijk bij gemeentewerken in dienst, moesten verzekerd worden. Men kan de verplichting om te verzekeren eischen, maar niet de opgaaf waar dit te doen.

Dit beaamde de heer Tenckinck, en beval nog sterker een onderzoek aan, waartoe hij zich gaarne ter beschikking stelde.

De heer H. J. Geijl verdedigde de onderlinge verzekering door werkgevers, waarvan het groote voordeel dit was, dat nooit te veel zou worden betaald.

De heer J. G. Michielse achtte eveneens *f* 1000 voor een goeden werkman die niet meer in staat was te arbeiden, een aalmoes, en zou de premie verhoogd willen zien om later meer uit te kunnen betalen. Dit ook verdiende nadere overweging.

Als rapporteur deelde de heer Th. G. Schill mede, dat het prae-advies uit den aard der zaak slechts beschouwingen geeft over de rapporten der afdeelingen, en dat in het tweede gedeelte enkele wenken voorkomen; een statistiek zou zeer wenschelijk zijn, maar spreker had die nog nergens kunnen vinden.

Nog wees de heer Fol op de te wachten concurrentie die verbetering en goedkooper verzekering zou brengen, waarna de heer J. A. Mulock Houwer de *f* 1000 niet zoo onvoldoende noemde, met voorbeelden de reden daarvan opheldrende; ten slotte juichte ook de heer D. E. C. Knuttel het denkbeeld toe om een Commissie te benoemen tot nader onderzoek.

De Voorzitter noemde het een gelukkig verschijnsel, dat de goede zaak zooveel sympathie bleek te ondervinden, maar toonde ook aan, dat men tot nu toe wel eenigszins eenzijdig was ingelicht. De heer Mutters had daarom wel gedaan op dit laatste te wijzen. Spreker stelde dan ook voor het Bestuur te machtigen om een Commissie te benoemen, met het mandaat om gegevens te verzamelen en een nader rapport op te maken, welk voorstel door de vergadering werd aangenomen.

Het prae-advies over vraag XI, betreffende den Prix de Rome, gaf eveneens aanleiding tot geanimeerde discussie. De heer Leliman begon daarmede en gaf den raad te zorgen, dat te Amsterdam eene Akademie voor Bouwkunst werd gesticht, en zich voorts rechtstreeks tot Z. M. den Koning te wenden om uitvoering van de Wet te vragen, waarbij ook aan bouwkunstenaars gelegenheid werd verschaft mede te dingen naar den Prix de Rome.

Te wachten tot de nieuwe Akademie er zoude zijn, zooals in de bedoeling lag van den heer Leliman, achtte de heer J. R. de Kruyff zeker niet wenschelijk; het was beter te blijven aandringen op uitvoering der wet. Het verslag van den Secretaris had voldoende aangetoond wat reeds was gedaan. De bezwaren die de Regeering scheen te hebben, kon men wel misschien raden, maar niet met zekerheid weten; wellicht waren zij gelegen in de moeielijkheid om eene commissie zamen te stellen voor het opmaken van een programma voor den wedstrijd en het beoordeelen van het geleverde werk. Voorstellen daaromtrent, zouden de Regeering wellicht kunnen helpen.

De Voorzitter deelde daarna mede, tot aanvulling van het genoemde verslag, dat in de vorige week nog een adres aan den Minister van Binnenl. Zaken was verzonden, naar aanleiding van het bericht van den vorigen Minister, dat de wet nimmer was uitgevoerd, omdat aan die uitvoering bezwaren waren verbonden. In dit adres werd verzocht, óf wel een wedstrijd volgens de vigeerende Wet te doen plaats hebben, waaruit dan kon blijken of de nog nimmer geconstateerde bezwaren werkelijk bestonden, óf wel de Wet ten spoedigste te wijzigen om de bouwkunstenaars niet nog langer te laten wachten. Spreker geloofde intusschen, dat hoe meer de zaak in 't openbaar werd besproken, hoe meer ook de Regeering er toe zou komen de zaak eindelijk te regelen, en vroeg nog eenige opheldringen over de bedoeling van den heer de Kruyff, over de door dezen genoemde Commissie.

De heer de Kruyff herhaalde daarop, dat hij het wenschelijk vond om na te gaan, op welke wijze een Commissie zou kunnen worden samengesteld voor het opmaken van een programma en voor de beoordeeling van den wedstrijd in de bouwkunst.

De heer Leliman had van plannen tot reorganisatie der Akademie gelezen, en meende daarin te zien, dat de concoursen voor bouwkunst wel zouden worden afgeschaft. Trouwens, hij verklaarde niet van concoursen te houden, maar raadde toch aan, werk te maken om toelagen voor verdienstelijke jonge mannen te verkrijgen.

Het openbaar maken der reeds verzonden adressen was volgens den heer Fol een middel om te verkrijgen wat men wenscht; zustervereenigingen zouden dan adhæsie aan die adressen moeten schenken. Dit middel zou ook goed zijn voor het prestige der Maatschappij.

Door den heer J. E. van der Pek werden eenige zinsneden voorgelezen uit het verslag der Akademie en aangetoond, dat waar de bouwkunstenaars om zoo te zeggen „snakken" naar een concours, er een was uitgeschreven voor schilders ,waaraan door niemand werd deelgenomen. Spreker hoopte, dat „de pers" ter vergadering aanwezig, hiervan nota zou nemen, om het wereldkundig te maken.

Maar de Voorzitter achtte meerdere publiciteit vooralsnog niet gewenscht; hij beschouwde de zaak voorts in 't geheel niet als geëindigd.

Ten slotte werd dan ook het besluit genomen, nog te wachten tot nader licht over de voornemens van de Regeering zou zijn ontstoken.

De heer H. Wakkie stelde daarna voor op het besluit om te 's Hertogenbosch te vergaderen terug te komen, en te besluiten in September in Amsterdam bij elkaar te komen, wanneer namelijk dan nog de Tentoonstelling van veiligheid zoude geopend zijn. De vergadering vereenigde zich gaarne hier mede.

Op voorstel van het Bestuur werden ten slotte tot Eere-leden benoemd, de heeren Achille Hermant en Charles Barteaumieux, beiden architekten te Parijs, die in meer dan één opzicht als hoogst verdienstelijke mannen die benoeming verdienden.

Nogmaals bracht de Voorzitter dank aan de Afd. Amsterdam voor de verleende hulp en de schenking van een gasleiding aan de Permanente Tentoonstelling, waardoor eene uitbreiding ontstaan was die nog als een begin moest beschouwd worden, maar zeker meer zou opnemen. Bij deze woorden voegde spreker ook welgemeenden dank

aan de tentoonstellers, die reeds tegenwoordig waren, en aan de Imp. Cont. Gas Association voor hare hulp bij het tot stand komen der zaak.

Na de leden dank en een tot weêrziens in September te hebben toegeroepen, sloot de Voorzitter daarop de vergadering.

Bijna zestig leden begaven zich daarna ten 2 ure naar Edam en vervolgens naar Monnikendam. In eerstgenoemde plaats was de heer A. W. Reynders, Gemeentearchitekt, een welkome gids, die de leden in de Groote Kerk rond geleidde, hen op alle bijzonderheden aandachtig maakte en de wetenswaardigheden daarvan mededeelde, en vervolgens een gedeelte naar 't stadhuis bracht om de teekeningen, in den afgeloopen cursus aan de Gemeente Teekenschool ververvaardigd, te gaan zien. De heer Paul Hermann, Directeur, ontving de bezoekers. Er viel waarlijk veel te loven; wat de bouwkunstige teekeningen betrof viel echter op te merken, dat de keuze van de geëxposeerde alleen scheen te zijn gevallen op details die een zuivere Rijks-Normaalschoolrichting aangaven, terwijl toch niet mag worden verwacht, dat alleen in die richting wordt onderwezen.

Te Monnikendam was de heer A. van Leeuwen, Correspondent der Maatschappij aldaar, een geleider, wiens onvermoeidheid om allen behulpzaam te zijn, zeker nimmer heeft doen denken, dat hij een der oudste leden van onze Maatschappij is. Het stadhuis en de kerk met haar prachtig gesneden koorhek werden belangstellend bezichtigd, en ten 6 uur stonden de bezoekers, na eene wandeling door het stadje, bijna allen naar den klokketoren te turen, die met zijn welbekende faam en ruiterij, het uur van het middagmaal verkondigde.

Na den maaltijd, waaraan 43 leden deelnamen, en waarbij de Voorzitter in een toespraak de beide heeren van Leeuwen en Reynders hartelijk dank betuigde voor hun welwillend, leerzaam en hoogst aangenaam geleide, stoomden de bezoekers per extra-tram terug naar Amsterdam. Dat men zeer over den tocht voldaan was, bleek wel duidelijk uit de opgewekte stemming, vooral in den eersten waggon, waar een voortdurend va-et-vient, vrijwillig of door overmacht daartoe gedwongen, in vertikalen stand, of horizontale minder voor een goede digestie gewenschte ligging, niet weinig tot eene geanimeerde conversatie bijdroeg. Zonder aanzien des persoons, was het vervoer in den langen waggon, kosteloos, van het eene balkon naar het andere.

Het zou uw verslagger dan ook niet verwonderen, dat velen de reis nog wel wat hadden willen rekken, en dat de dag van dit uitstapje ongetwijfeld bij velen een aangename herinnering zal achterlaten.

BOEKBEOORDEELING.

STOOMWERKTUIGKUNDE, praktisch behandeld door G. J. Mulders, Leeraar in de Stoomwerktuigkunde aan de Kweekschool voor de Zeevaart en aan de Zeevaartkundige School te Amsterdam.
Amsterdam, Joh. G. Stemler Czn. — 6 Afleveringen, prijs kompleet *f* 6.—

Ieder werktuigkundige zal wel eens verlegen hebben gestaan wanneer hem gevraagd werd naar den titel van een geschikte handleiding voor hen die — zonder werktuigkundigen van beroep te worden — de stoommachine in haar verschillende vormen en détails wat verder willen bestudeeren dan 't uit het hoofdstuk „van de Warmte" in een of ander leerboek der Natuurkunde mogelijk is. Zelfs zonder de beperking dat uitdrukkelijk een *Nederlandsche* uitgaaf wordt verlangd, blijft 't bizonder moeielijk een eenigszins voldoend antwoord op bovenstaande vraag te geven. Wel bestaan er uitmuntend geïllustreerde standaardwerken in 't Engelsch, in 't Duitsch en in 't Fransch, maar die behandelen nagenoeg allen óf uitsluitend détails, óf — wanneer zij zoowel geheele werktuigen als hun onderdeelen geven — slechts een enkele hoofdgroep. Bovendien zijn zulke werken uit den aard der zaak vrij — of zéér — omvangrijk en daardoor kostbaar, zoodat geen er van in aanmerking komt om te worden gebezigd bij een meer beperkte studie.

De schrijver van bovengenoemde „Stoomwerktuigkunde" heeft zich ten doel gesteld in dit gemis te voorzien. Op 45 platen — met korte verklaring en beschrijving — geeft hij in projectie en in doorsnede de afbeelding van de voornaamste onderdeelen van stoomwerktuigen en van de hoofdtypen van geheele machines en ketels, *niet* als *voorbeelden om te worden nageteekend*, maar als *illustraties ten gebruike bij het onderwijs* in de kennis van het stoomwerktuig. Men vindt hier noch de natuurkundige verklaring van de werking der machine, noch constructie-regels *) of berekeningen; dit alles behoort elders t'huis en vordert een geheel andere wijze van behandelen. Maar wie aan een ambachts- of aan een avondteekenschool de stoomwerktuigkunde leert, heeft in dezen atlas een zeer bruikbare handleiding, de onderwijzer zoowel als de leerling vindt hierbij de mondelinge lessen onmisbare afbeeldingen van de te behandelen voorwerpen. Naar aanleiding van deze teekeningen kan de detailbouw besproken of de samenstelling van een grooter geheel worden duidelijk gemaakt en de werking er van verklaard, terwijl de leerling in 't bezit blijft van de illustratie door den onderwijzer gebruikt. Er behoeft dan niet zooveel te worden voorgeteekend op 't bord, en 't meestal vrij gebrekkige naschetsen — dat steeds de aandacht afleidt van de gegeven toelichtingen — kan grootendeels vervallen. Bovendien is de korte beschrijving een uitstekend hulpmiddel zoowel voor het aanleeren der technische benamingen als voor het „nazien" van het vroeger behandelde.

Ook de niet-werktuigkundige die voor 't akte-examen M_2 (Middelbaar onderwijs, Rechtlijnig teekenen) studeert, zal met vrucht gebruik kunnen maken van het hier verzamelde materiaal, dat hij anders uit verschillende, kostbaarder werken zou moeten bijeenzoeken. Evenmin als eenig ander boek, zal dit hem in staat stellen zonder leiding zich de noodige kennis eigen te maken, maar wel zal hij hiermede gemakkelijker zijn doel bereiken dan door 't lezen en bestudeeren van werken die — voor een geheel ander doel geschreven — voor hem somtijds te weinig, maar meestal veel te veel bevatten.

Het schijnt dus niet gewaagd te zijn den schrijver

*) Het behoeft wel niet gezegd te worden dat de bij Plaat I gegeven formules voor de aanetingen van Whitworth's en Sellers' schroefdraad zeer goed passen kunnen in het hier omschreven program. Zij zijn de uitdrukking van de twee meest verspreide *Conventies*. Niets meer.

en den uitgever het welslagen van hun onderneming te voorspellen, wanneer zij, hun programma getrouw blijvende, het werkje zorgvuldig inrichten naar de behoeften van hen voor wie 't bestemd is. En voor 't tegendeel bestaat geen vrees, daar de schrijver een werktuigkundige is die door zijn jarenlange praktijk voorzeker mag geacht worden een betrouwbare gids te zijn voor den leerling.

Amsterdam, Mei 1890. H.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

AFDEELING AMSTERDAM, 16 Mei. De voorzitter opende de vergadering en deelde mede, waarom deze vergadering niet in het Maatschappelijk gebouw werd gehouden, maar in het gebouw der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Het was om de leden in de gelegenheid te stellen na afloop der vergadering een bezoek te brengen aan de restaurant van den heer J. C. van Laar in de Kalverstraat en de binnen ordonnatie in oogenschouw te nemen. Het nu gekozen vergaderlokaal is meer in de nabijheid gelegen.

Hierna werden de notulen gelezen en goedgekeurd.

Door den Voorzitter werd het in dit blad voorkomende Juryrapport voorgelezen en door de vergadering bekrachtigd, om aan de inzender onder het motto »Park" op de tweede prijsvraag, de geldelijke belooning van *f* 30.— toe te kennen.

Daarna werd door de Voorzitter een artikel voorgelezen, voorkomende in de *N. R. Courant* van 13 Maart 1890, dat zijn ontstaan te danken had aan het besluit der vergadering in zake de motie over het plan tot bebouwing der terreinen van de Holl. gasfabriek. Volgens dat artikel, waarin het besluit van de vergadering werd geprezen, resumeerde de Voorzitter, dat het optreden der afdeeling ten minste niet zonder eenige vrucht is geweest; hij hoopte dat er eenige beterschap zou komen als men maar steeds het gezegde toepaste: frapper fort, frapper toujours, frapper juste!

Tot afgevaardigden voor de Mei en September vergaderingen werden benoemd de heeren: N. M. Koning en J. E. van der Pek, die deze benoeming aanvaarden.

De Voorzitter deelde mede, dat men hoopte met de Mei-vergadering geheel gereed te zijn met de tentoonstelling van gastoestellen, die volgens zijn meening zeer zeker zal slagen.

Door den Voorzitter werd in deze laatste bijeenkomst van het saisoen nog de wensch geuit, dat het Bestuur meer zou worden gesteund door de leden; het Bestuur wil in het vervolg een vragenbus open stellen en hoopt, dat door de leden daarvan een druk gebruik zal worden gemaakt, ook om de zoo dagelijks voorkomende zaken op te lossen.

Door den heer J. H. Leliman werd de vraag gedaan of het Bestuur iets wist van de bebouwing van het terrein der Societeit de Hereeniging. Volgens hem zou daar hoogst waarschijnlijk weer een speculatieve bouw met al de leelijke gevolgen daaraan verbonden, geschieden. De Voorzitter zeide, dat aan het Bestuur daarvan nog niets bekend was, maar dat de zaak niet aan zijn aandacht zou ontgaan. Na nog enkele besprekingen werd door de heer Leliman het Bestuur bedankt voor de last en opgewektheid waarmede het de vruchtbare wintercampagne had geleid; hiermede vereenigde zich de vergadering door applaus. Vervolgens werd onder dankzegging de vergadering door den Voorzitter gesloten.

De leden brachten daarna een bezoek aan de Restauratie van den heer J. C. van Laar.

De plannen van dit gebouw waren ontworpen door de architekten Th. G. Schill en D. H. Haverkamp, en door laatst genoemde werden de vakgenooten rondgeleid en de noodige inlichtingen gegeven, en in het bijzonder daarop gewezen, dat alles door Hollanders was vervaardigd of geleverd.

Men kan van alles wat men daar te zien kreeg zeggen, dat men verbaasd stond van de weelde in deze inrichting.

Door den Voorzitter werd den heer van Laar dank gezegd voor de beleefdheid waardoor hij de leden in de gelegenheid had gesteld zijn kostbare inrichting te doen bezichtigen, en den heer Haverkamp voor zijn gegeven inlichtingen.

PRIJSVRAGEN.

Aan het Bestuur der Afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

De ondergeteekenden, door u in de vergadering van 8 Nov. 1889 benoemd tot Juryleden over twee prijsvragen door uwe afdeeling uitgeschreven, hebben de eer u hier door hun rapport aan te bieden.

Tot hun leedwezen moeten zij melding maken van een zeer geringe deelname. Op de prijsvraag voor een Raadzaal-ameublement kwam geen enkel antwoord in; op de prijsvraag voor een ijzeren brugje in een park werd één antwoord ingezonden onder het motto: »Park", bestaande uit 3 teekeningen.

De jury is van meening, dat de middenpeiler groot nadeel aan het ontwerp doet. Een spanning van 8 M. geeft hiertoe geen aanleiding. Bovendien komen de afmetingen der verschillende constructiedeelen haar te zwaar voor.

Valt de moeite welke aan het teekenwerk besteed is te loven, toch zijn afwijkingen van het programma te constateeren, aangezien détails op ware grootte worden gevraagd en niet op een schaal van 1 à 5.

Ook is de jury van meening, dat de omgeving van het brugje alsmede de lucht niet tot de fraaiheid der teekening bijdragen en het beter ware geweest, wanneer deze ento urage ware weggelaten.

Overwegende, dat het getuigschrift uwer afdeeling een te groote waarde bezit, stelt de jury u voor den ontwerper hiermede niet te bekronen, maar aan hem de geldelijke belooning door u vastgesteld uit te reiken voor de vele moeite, welke hij zich getroost heeft, en voor de verdiensten welke zijn werk bevat.

De Jury:
J. R. DE KRUYFF
F. W. M. POOGENBEEK.
J. C. SPAKLER Jr.

Als vervaardiger van het plan, motto »'s Gravenhof", ingezonden als antwoord op de prijsvraag voor een Raadhuis te Zutphen en door de Gemeente aangekocht, heeft zich bekend gemaakt de heer J. A. Loran Tmm. te Utrecht.

BERICHTEN.

Tot herstelling van de antieke Lekpoort, te Vianen, is bij Kon. besluit *f* 1000 van Rijkswege toegestaan.

Zeer nauwkeurige onderzoekingen naar den toestand van de Munsterkerk te Freiburg hebben doen zien, dat deze zeer dringende herstellingen vereischt, in hoofdzaak aan de torens en de pyramide van den hoofdtoren. De spits der pyramide moet weg gebroken en geheel vernieuwd worden, hetgeen 110.200 Mk. zal kosten. De verbeteringen aan de hoofdtoren zijn op 354.000 Mk. begroot, en de totale kosten zullen ongeveer 2,250.000 Mk. bedragen. Het geheel vrij maken van het koor door het amoveeren van verschillende huizen schijnt ook in 't vooruitzicht te zijn; de kosten daarvan zullen 360.000 Mk. bedragen.

De tijd voor uitvoering van deze genoemde werken wordt op 15 jaren berekend. De middelen voor uitvoering zullen door een loterij bijeen gebracht worden, waarvoor zich reeds een comité heeft gevormd.

Het onderzoek van het gebouw is geschied door verschillende vakgenooten uit Stuttgart, Karlsruhe, Berlijn en Weenen.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

HILVERSUM 17 Mei 1890. Het bouwen van eene R. K. kerk met toren en pastorie, architekt Dr. P. J. H. Cuypers.

J. B. Smits te Nijmegen *f* 281.000; C. F. Eijkelen te Nijmegen *f* 280000; Wichers & Etmans te Leusden *f* 270.000; J. Bouman te IJsselstein *f* 270.000; F. Raaymakers te Nieuwer-Amstel *f* 268.400; C. van Straaten te Utrecht *f* 267.800; J. Rodenrijs te Schagen *f* 260.900; R. Perquin te Berkel *f* 260.500; Meijer & Kolewijk te Amsterdam *f* 258.000; L. de Rooij te Tilburg *f* 255.527; H. Hendriks te Oss *f* 254.000; H. J. van Damme te Amsterdam *f* 253.200; J. Bijlard te Hilversum *f* 252.300; B. J. Schalewijk te Hilversum *f* 245.000; J. Vlasman te Amsterdam *f* 244.276; E. Salcheer te Hilversum *f* 244.000; A. Leeuwens te Rijswijk *f* 240.750; J. Slenters te Haarlem *f* 236.557; A. van der Meer te Zevenbergen *f* 235.650; J. van Groenendael te Nieuwer-Amstel *f* 232.537.

6518
— JAN VAN DER POT, KATENDRECHT bij ROTTERDAM. —
KIJANISEERINRICHTING.
De eenige water- ook deze andere kan worden gekalmineerd.

PUZZOLAN CEMENT, merk Albrecht Stein & Co.
(Fabrieken te Wetzlar en Rohrort.)
Weêrstandsvermogen tegen zamendrukken en trekken, grooter dan bij eenig Portland-Cement. Op de zeef van 900 maazen per cm². 0,5 % grof.
Vraag stuk van proefnemingen, circulaires, prospectus en prijscouranten bij den eenigen Vertegenwoordiger voor Nederland

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,
voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.
6510 FRED. STIELTJES & Co., Keizersgracht 745, Amsterdam.

Verschenen: de **eerste aflevering** van:
STOOMWERKTUIGKUNDE
praktisch behandeld
DOOR
G. J. MULDERS,
(Leeraar in de Stoomwerktuigkunde aan de KWEEKSCHOOL VOOR DE ZEEVAART en aan de ZEEVAARTKUNDIGE SCHOOL te Amsterdam.)
In 6 afleveringen, bevattende 45 platen m. beschrijving bij elke plaat, waarbij met de laatste aflevering wordt toegevoegd een **portefeuille** voor het gehcele werk.
Bij inteekening, tot dat het werk compleet is **f 6.—**
Het werk compleet zijnde, wordt de prijs **f 7.50**
Men teekent in bij alle boekhandelaren of bij den uitgever JOH. G. STEMLER Cz., Amsterdam. 6511

JAN HAMER & Co., AMSTERDAM.
Kantoor: GEBOUW DER MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.
Marnixstraat 402, b/h. Leidscheplein.
MILDE's MICRO-TELEPHONEN
voor de telephonische gemeenschap in Werkplaatsen, Hôtels, Kantoren, Villa's enz. — Deze toestellen zijn bij lagen prijs zeer gevoelig, duurzaam en élégant.
CARE'S Luchtdruk-Waterreservoirs en
CHANOIT Reservoir Waterfilters met Luchtdruk,
voor het oppersen, filtreeren en verdeelen van water in gebouwen zooals Hôtels, Gestichten, Villa's enz., ter vervanging van de hoogwaterreservoirs. 6512
Referentiën van hier te lande uitgevoerde installaties worden op aanvragen verstrekt.
— **KELLEY's Geschilderd en Gebrand Glas.** —
GEPLATINEERD- EN VENSTERGLAS.

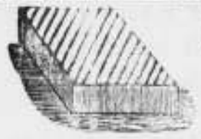

FOLKERS & Co.,
RAPENBURG 29
AMSTERDAM.

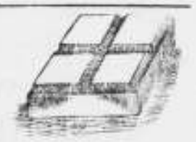

CARBOLINEUM,
middel tegen het rotten van hout en touw, tegen zwamvorming, enz
Engelsche en Belgische Aardebuizen.
VUURVASTE STEENEN.
DAKPANNEN EN LEIEN.
6513
Directe aanvoer VAN **Portland cement.**
Merk: Knight Bevan & Sturge
Merk: Dijckerhoff & Söhne
DRIJF-, MOS- en METSELSTEENEN.
Engelsche, Duitsche, Fransche en Hollandsche
Trottoir- Vloer- en Wandtegels,
in verschillende dessins
DAKPAPIER, ASPHALT en verdere BOUWMATERIALEN.

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.
Fred. Stieltjes & Co., Amsterdam.
6514

De Portland-Cement-Fabriek van
DYCKERHOFF & SÖHNE
te Amöneburg bij Biebrich a/d Rijn. 6515
levert haar erkend en uitmuntend fabrikaat, met garantie voor de grootste vastheid en deugdelijkheid.
Productie-vermogen der fabriek: 500,000 vaten per jaar.
Magazijnhouders in de voornaamste steden

Gouden Staats-Medaille
Medaille Breslau 1869
Diploma als Eerste prijs voor uitmunteno fabrikaat. Kassel 1870
Medaille van verdienste, Weenen
Düsseldorf, 1880 Gouden Medaille
Offenbach a/M. 1879 Gouden Medaille Hoogste onderscheiding in den internationalen wedstrijd Arnhem 1879.

DE LINT & Co. Rotterdam.
Vertegenwoordigers van JOS F. EBNER te Londen,
leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,
MARMER-MOZAIEK en
TERRAZZOVLOEREN,
alsmede 6516
— GLASMOZAIEK —
Zestien Bekrooningen.

NEUCHÂTEL ASPHALTE COMPANY LTD LONDON.
Exploitatie der Asphalten van de Val Travers.
FABRIEK TE AMSTERDAM Boltweg No. 3.
TRADE MARK. NATUREL ASPHALT VAN VALDE TRAVERS. VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.
Gecomprimeerde Asphaltwegen en dito Dorschvloeren, Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Mouttoloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen, Winkel- en Magazijnvloeren, Gangen Veranda's, Brug- en Dakbedekkingen, Beton Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.
Sindelijk, Vochtwerend, Onderdrukkend, Geraasweerend.
Asphalt speciaal tot wering van vochtige muren.
Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het Kantoor der fabriek, Boltweg 3, *Amsterdam*. 6517

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN

AANBESTEDING. 6495

(VERNIEUWINGSFONDS Staatsspoorwegen).

Op Dinsdag den 27sten Mei 1890, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek N°. 144.

Levering van stalen tirefonds

(in vier perceelen).

De besteding geschiedt volgens Art. 18 van het bestek.

Het bestek ligt van den 15den Mei 1890 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan de bureaux van de Heeren Sectie-Ingenieurs W. J. KLERK DE REUS te *Meppel* en H. E. BEUNKE te *Breda* en zijn op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50 per stuk.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken).

UTRECHT, den 14den Mei 1890.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN

AANBESTEDING. 6496

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 3den Juni 1890, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht* van:

Bestek N°. 321.

Het verrichten van eenige herstellingen aan gebouwen en kunstwerken behoorende tot den Spoorweg LAGE-ZWALUWE-WAALWIJK.

Begroting f 8810 —.

De besteding geschiedt volgens § 54 van het bestek.

Het bestek ligt van den 17den Mei 1890 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur te *Rotterdam*, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 23sten Mei 1890, ten 11 ure v. m.

UTRECHT, den 14den Mei 1890.

ROLLUIKEN,

van **Staal** of **Hout** met Staalband doortrokken of met verstelbare lichtopeningen, zelfrollende, met drijfwerk, enz., enz. 6497

E. en P. ROTTSIEPER, *Remscheid* Rijnpruisen.

AANBESTEDING. 6498

Op Maandag den 9en Juni 1890, des middags te *twaalf* ure, zal door Burgemeester en Wethouders der gemeente *Leiden*, op het Raadhuis aldaar AANBESTEED worden:

Het bouwen van eene STADS-GEHOORZAAL met bijkomende werken.

Het bestek en de teekeningen liggen ter inzage aan de *Stads-timmerwerf*, op elken werkdag de besteding voorafgaande, van 's morgens te 9 uur tot 's namiddags te 4 uur, en zijn aldaar à *f* 4.— (franco per post *f* 4.25) per stel verkrijgbaar.

Aanwijzing in loco (ingang Breestraat) op Maandag 2 Juni a. s., des namiddags te 2 ure.

Inlichtingen bij den Gemeente-Architect.

W. F. WEIJNTJES,

Singel 514 h/h Koningsplein **Amsterdam.**

Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.

Agent voor **Minton Hollins & Co.** *Stoke upon Trent*

„ „ **A. Jändges** te *Crefeld*.

Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 6501

NORD-OSTSEE-KANAL

Bau der Schleusenanlagen und des Binnenhafens bei Brunsbüttelhafen.

Die Erd-, Gründungs- und Maurerarbeiten verbunden mit theilweiser Lieferung der Materialien zur Herstellung der vorstehenden Anlagen sollen öffentlich *in einem Lose* verdungen werden.

Es umfassen die Leistungen namentlich

a) ARBEITEN.

1. 1087000 cbm. Erdaushub.
2. 1500 lfde m. Spundwand einzurammen.
3. 23000 stgde m. Rundpfähle einzurammen.
4. 1400 qm. Böhlenbelag aufzubringen.
5. 5000 m. Kantholz abzubinden.
6. 55600 cbm. Beton.
7. 94000 cbm. Mauerwerk.

b) LIEFERUNGEN.

8. 400 cbm. Kanthols.
9. 2570 cbm. Rundpfähle.
10. 8300 cbm. Werksteine.
11. 40000 cbm. Betonsteine.
12. 30000 cbm. Mauersand.
13. 14300 cbm. Kalk.
14. 22000 Kg. Eisen.

Die mit der Aufschrift: Angebot für den Bau der Schleusen bei Brunsbüttelhafen" versehenen und versiegelten Angebote sind bis zu dem auf

den 16 Juni d. J. Mittags 12 Uhr

anberaumten Termin dem unterzeichneten Banamt postfrei einzureichen.

Zeichnungen, Verdingungsanschläge und Bedingungen können in den Geschäftsräumen desselben während der Dienststunden eingesehen und auch gegen postfrei Einsendung von 12 M. (nicht in Briefmarken) von dort bezogen werden.

Zuschlagsfrist 4 Wochen.

Brunsbüttelhafen, den 14 Mai 1890.

KAISERLICHE KANAL-KOMMISSION

Bauamt I. 6502

BOUWKUNDE en ORNEMENT.

De belangrijke verzameling ARCHITECTUUR nagelaten door Prof. J. A. ALBERDINGK THIJM, wordt Donderdag avond 29 Mei, verkocht door FRED. MULLER & Cie., Doelenstraat 10, Amsterdam.

Te zien Dinsdag en Woensdag 27 en 28 Mei vóór 12 uur. 6499

DE LINT & Cie.

Rotterdam.

PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:

VILLEROY & BOCH.

BOCH FRÈRES

MINTON HOLLINS & Cie.

Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.

Groote voorraden. 6500

Asphalt Vloeren.

ASPHALT DAKPAPIER.

Asphalt Isoleeringen.

Hout Cementdekking

worden gelaan door **Asphaltours.**

6503 Stein & Takken

Asphaltfabriek, Utrecht.

Panama-Kanaal

Het rapport der technische Commissie, omtrent **de afwerking van het Kanaal** wordt in extenso opgenomen in *De Kapitalist, Dagelijksch Beursblad*. De drie bladen het geheele rapport bevattende, zijn voor 30 cent, en eene kaart groot 75 × 15 het lengte-profil voorstellende van het Kanaal (met aanwijzing van de grondsoorten) en van de tot heden daaraan verrichte werkzaamheden, is à 10 cent verkrijgbaar aan het Bureau Ged. Voorburgwal 101, Amsterdam. 6504

AANBESTEDING 6504

van het bouwen van een KAAS- en ROOMBOTERFABRIEK in de nabijheid van Maarssen,

op Maandag 9 Juni e. k., 's namiddags 2 uur, in het Hotel »LA STATION" van den Heer H. DE JONG te Utrecht.

Het bestek met volledig stel van 5 teekeningen liggen na 28 Mei e. k. aldaar en bij de WED. MEIJER in de »NIEUWE DOELEN" te *Sneek* ter visie en zijn verkrijgbaar tegen toezending van *f* 2.50 bij den Architect A. BREUNISSEN TROOST te *Sneek*.

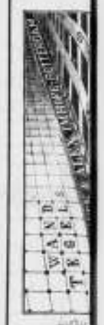

PATENT-CENTRALE EN ZELFREGULEERENDE

STOOMVERWARMING EN VENTILATIE 6506

onder lagen druk.

Systeem BECHEM & POST te Hagen in Westphalen.

TEVENS INGERICHT VOOR

ELECTRISCHE VERLICHTING

met of zonder Tudors-Accumulatoren.

Dit *Systeem is het meest aan te bevelen*, omdat, niettegenstaande de **onder lagen druk** werkende machine zeer **gemakkelijk en eenvoudig** kan worden aangewend, zoowel voor **Verwarming en Ventileering van huis en stal,** als voor het **oppompen van water,** voor het op **peil brengen en houden van vaarten,** voor het in werking brengen van **IJs-, Dorsch- en andere machines,** voor het **koken van Veevoeder,** voor het **besproeien van Gras, Bloemen, enz.,** terwijl nog des avonds ***huis en erf electrisch kan verlicht worden.*** Bijzonder geschikt voor **Buitenplaatsen en Boerderijen,** daar *Warmte, Ventilatie, Licht, Koude en Drijfkracht* gelijktijdig kunnen werken of naar behoefte geregeld kunnen worden.

Voor nadere inlichtingen, opnemingen en begrootingen, verklaart zich gaarne bereid

D. S. M. KALKER, Amsterdam. Exclusief vertegenwoordiger in Nederland.

Gedrukt bij de Firma H. van Munster & Zoon

BIER-EN KOFFIEHUIS
MET UITZICHTTOREN
IN EEN PARK.

VOORGEVEL

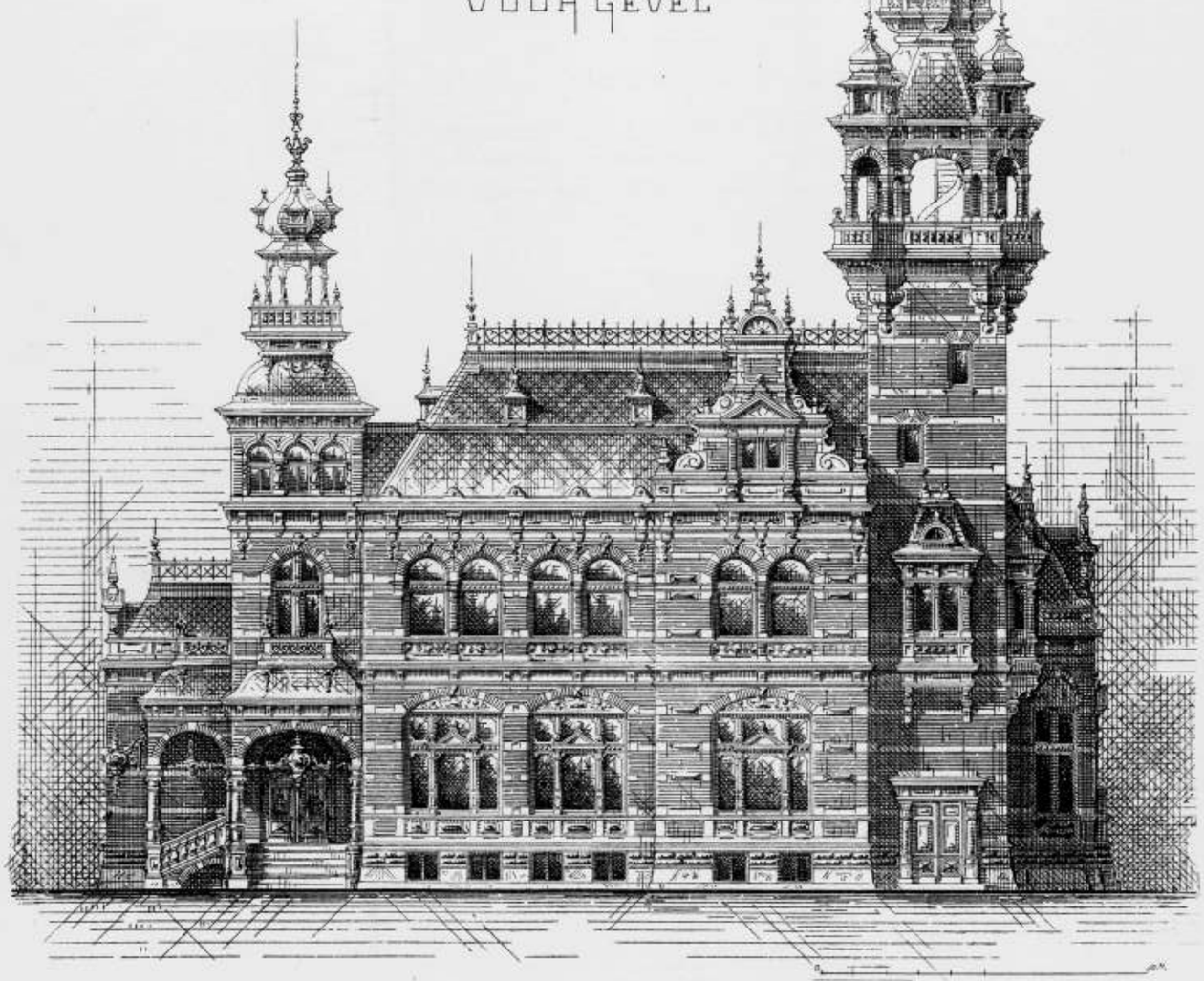

BEGANE GROND

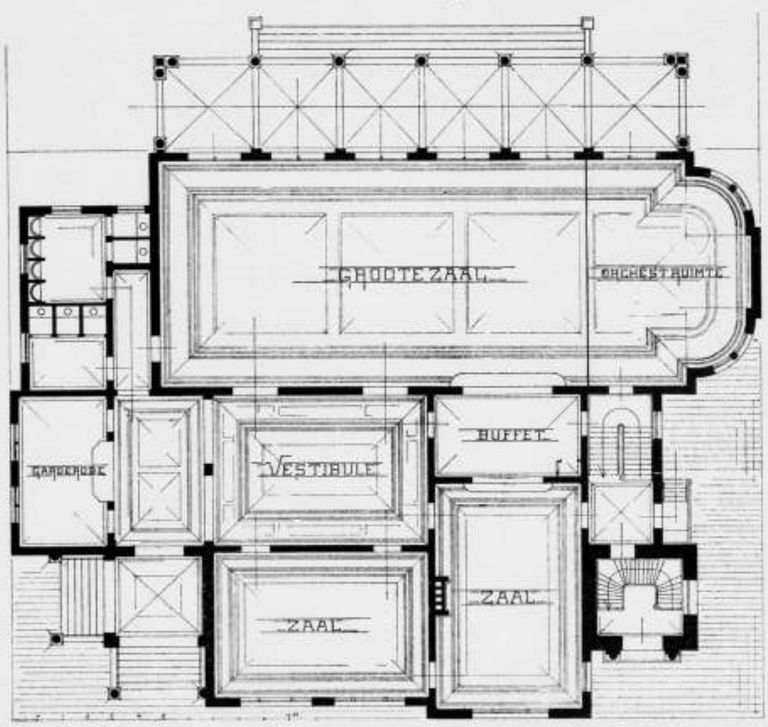

Uitgave van de Erven H. van Munster & Zoon. Amsterdam.
Photo-lith. Wijnand Otto. Arnhem
BOUWKUNDIG WEEKBLAD N°27 van 1 Juni 1889

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

1 JUNI 1889.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C: - HENRY HEMANS & C°.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD: Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Het stedelijk volksbad in Weenen en de uitkomsten van het eerste jaar. — De tegenwoordige toestand der Egyptische monumenten. — Binnenlandsche berichten. — Prijsvragen. — Benoemingen, vacante betrekkingen, enz. — Afloop van aanbestedingen.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden en plaat: Bier- en koffiehuis met uitzichttoren in een park.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

JAARLIJKSCHE TENTOONSTELLING VAN BOUWKUNST.

Tentoonstelling van Nederlandsche Huisvlijt.

Nationaal houtsnijwerk in vrijen arbeid vervaardigd.

Gesneden en geciseleerd lederwerk

vervaardigd door den Heer JOSEPH W. N. MERCKELBAGH te Utrecht.

Antwoorden op de Prijsvragen,

in 1888 door de Maatschappij uitgeschreven.

Ontwerpen voor een monumentale trap en een buffet, ingezonden als antwoord op de

Prijsvragen der Afdeeling Amsterdam.

Deze tentoonstelling is dagelijksch geopend van 10 tot 4 uur.

NB. In den catalogus van de Jaarlijksche Tentoonstelling van Bouwkunst, opgenomen in het Weekblad No. 21 van 25 Mei jl., is niet opgenomen onder de inzending van den heer J. J. Weve te Nijmegen: Een steenoven te Nijmegen (photografie.)

BIJ DE PLAAT.

In December 1887 werd door de Afdeeling Amsterdam van de Mij. t. bev. d. Bouwkunst een prijsvraag uitgeschreven, waarbij een ontwerp gevraagd werd voor een Bier- en Koffiehuis met uitzichttoren in een park.

Het beschikbare grondvlak was rechthoekig, de zijden waren 30 en 23 M. Aan drie zijden was dit terrein door openbare wegen begrensd, terwijl aan de vierde een tuin werd verondersteld, ten gebruike van de bezoekers.

Het gebouw moest in baksteen, met toepassing van bergsteen worden opgetrokken; voor den uitzichttoren kon gebruik worden gemaakt van vakwerk van hout, met vulling van baksteen.

De vloer van den toren moest 20 M. boven de wegen liggen.

Op deze prijsvraag kwamen vijf antwoorden in, waarvan dat met het motto „Gambrinus" door de Jury als 't beste werd erkend, zoodat de uitgeloofde prijs, zijnde het Getuigschrift der Afdeeling benevens ƒ 60.—, aan den ontwerper werd toegekend. Deze bleek te zijn, de heer Th. van Harderwijk, te Utrecht.

Het ontwerp „Gambrinus" is afgebeeld op de bij dit nummer van het Bouwkundig Weekblad gevoegde plaat.

De gereproduceerde plattegrond bevat al de lokalen, die volgens het programma op den beganen grond werden verlangd. Het sousterrein bevat een *eetlokaal voor bedienden* en een *koffiekeuken* onder de orchestruimte; een *wijn-* en een *bierkelder* onder de vestibule en de links gelegen helft van de zaal die met haar breedste afmeting aan den voorgevel ligt, terwijl onder de rechtsche helft een *bijkeuken* is geplaatst. Rechts naast die bijkeuken, en even

diep als deze, ligt de *keuken*. De *toegangstrap* met daaronder gelegen *privaat*, is onder de trap naar de eerste verdieping gelegen.

Op die verdieping liggen twee *kamers* en een *gang* naar een vierde *kamertje* boven den hoofdtoegang (in den kleinen toren), boven de zaal die met een breeden wand aan den voorgevel ligt; eene even diepe grootere *kamer* is boven de tweede kleine zaal gelegen. Boven het buffet zijn een *slaapkamer* en een *privaat* aanwezig. Boven de vestibule is gedeeltelijk een glazen overkapping aangebracht. De gevraagde groote *slaapkamer voor bedienden* is op de zolderverdieping gedacht.

Van deze planverdeeling zegt de Jury dat zij goed is, ook wat de dienstlokalen betreft. De verlichting der vestibule acht zij minder goed.

De architectuur, zegt de Jury, getuigt van kennis en fantaisie; en verder: het karakter is meer dat van een kasteel dan van een landelijk gebouw.

Omtrent al de ontwerpen werd dezelfde opmerking gemaakt, namelijk dat de opvatting niet de ware was, omdat geen rekening was gehouden met het doel en de omgeving van het gebouw. Het is uit het rapport der Jury duidelijk, dat zij die de prijsvraag uitschreven, het oog hadden op een landelijk elegant en coquet gebouwtje.

Het Bestuur der Afdeeling stond de teekeningen welwillend af voor eene reproductie in het Weekblad.

HET STEDELIJK VOLKSBAD IN WEENEN EN DE UITKOMSTEN VAN HET EERSTE JAAR.

De gemeente Weenen heeft in een oud gebouw, dat midden in een dichtbevolkte fabrickswijk gelegen is, in Bezirk VII, Mondscheingasse 9, in 1887 een openbaar broesbad (stortbad) met betrekkelijk bescheiden middelen ingericht en voor kerstmis 1887 geopend. De volgende mededeelingen hebben ten doel de uitkomsten van het eerste werkjaar uit verschillende gezichtspunten te bezien, ten einde een zelfstandig oordeel te kunnen uitspreken.

De voordeelen voor de gezondheid van regelmatig baden, reeds van oudsher bekend, zijn door artsen aanhoudend, het laatst in een klein geschrift van Dr. O. Lassar, den bekenden voorstander van volksbaden, aangetoond geworden. Een bad, en vooral een warm bad, reinigt de huid, bevrijdt haar van stof en vuil, in 't kort van alles, wat hare gewichtige werking vermindert en belet. Door de reinhouding van het lichaam wordt aan bacteriën de teelgrond ontnomen en daardoor de verspreiding van besmettelijke ziekten tegengegaan. Het algemeen maken van het baden bevordert daarom in hooge mate den algemeenen gezondheidstoestand; van groot belang vooral is het baden van de dicht op één wonende bevolking eener groote stad; iedere bewoner moest dikwijls, tenminste éénmaal 's weeks, een bad nemen.

Geschiedt dit ook werkelijk? En is dit mogelijk? Deze beide vragen moeten helaas, beslist met „neen" beantwoord worden. Een zeer klein gedeelte der bevolking heeft eene badgelegenheid in huis. De door particulieren gestichte badinrichtingen, min of meer kostbaar ingericht, zijn, wegens de prijzen, alleen voor bemiddelden toegankelijk; werklieden en dienstboden niet alleen, maar zelfs de kleine burger kan geen gebruik er van maken, zoodat negen-tiende der Weeners 's winters zelden of niet baden. Elders is het niet beter.

Lang werd dit ingezien, maar men kende geene middelen om daaraan te gemoet te komen. De hygienische tentoonstelling te Berlijn in 1883 bezat, zooals bekend is, als inzending eene kleine voor de bezoekers toegankelijke badinrichting, waarin lauwwarme broesbaden gegeven werden voor 10 Pfennige het bad, incl. zeep en handdoek. Dit goede voorbeeld vond navolging, het eerst in Weenen.

Dit is het eerste openbare regenbad in Europa. De beide inrichtingen te Berlijn, evenals die in Frankfurt a/M. en Maagdenburg, zijn eerst later geopend en zijn kleiner van afmeting. In de Berlijnsche volksbaden zijn ook kuipen, doch bij het reinhouden hiervan moet men zich te veel verlaten op de bedienden, en besmettelijke stoffen kunnen dus daarin zeer gemakkelijk achter blijven.

Het volksbad in Weenen bestaat uit eene mannen- en eene vrouwenafdeeling, elk met wacht-, kleed- en badkamers. De bader ontvangt voor 5 kr. (ongeveer 6 centen) eene met dagstempel voorziene kaart, en, als hij dat verlangt, voor 1 kr. meer een stukje zeep; hij begeeft zich in de gemeenschappelijke kleedkamer, waar hem zijn badgoed, namelijk een kort schort en een handdoek gegeven wordt. De badknecht wijst hem eene der 54 kleerkastjes, die, ofschoon klein (45 × 37 × 122 cM. inwendig) voldoende voor berging der kleederen zijn.

In de badzaal voor mannen, een zaal van 17.7 M. lengte, 5.2 M. breedte en (slechts) 3 M. hoogte, met trogweltjes (met tegels bekleed) tusschen ijzeren binten, zijn door wanden van gegolfd plaatijzer van 2.10 M. hoogte, 42 badkamertjes (elk 80 cM. diep en 1 M. breed) ingedeeld, die aan 3 zijden begrensd zijn; de vierde zijde is open. Proeven om deze door een gordijn te sluiten hebben tot geen resultaat geleid. In elke afdeeling is op 2.1 M. hoogte een broes, waaruit water stroomt zoodra als de bader aan een kraan trekt. In 36 afdeelingen geven de kranen lauw water van 24—28° R.; in de andere afdeelingen geven zij water van 10—13°.

De bader kan naar believen een warme of eene koude douche, en zoo lang hij dit wenscht, nemen. De vloer, uit harde tegels bestaande, wordt door het er over heen stroomend water voldoende verwarmd. In de badzaal is een drinkwaterkraan. De privaten zijn van hieruit zoowel als van de kleedkamer gemakkelijk te bereiken. Na het aankleeden geeft de bezoeker het natte badgoed aan den portier.

Het vrouwenbad is kleiner maar evenzoo ingericht; er zijn 28 afdeelingen, waarvan 4 voor koude baden en 36 kleerkastjes. De volwassen baadsters ontvangen ieder een schort, dat tot aan de borst reikt en een badmantel.

In den kelder onder de mannen-afdeeling is de heetwater-verwarmingsinrichting met 3 vuren. Een vuur verzorgt de verwarming der bad- en kleedkamers en der privaten; de beide andere verwarmen heetwaterslangen die gevoerd zijn in een reservoir van 13 M³ (met 2 afdeelingen) dat op zolder staat; met dit water worden de warme baden gevoed. Dit reservoir, evenals een daarnaast staand van 2 M³ inhoud voor de koude baden, wordt door de waterleiding gevuld met flotteurkranen. Daar het water uit de leiding voor de koudwaterkranen nog te koud is, heeft men de beide reservoirs verbonden door een buis met een flotteurkraan; wordt er koud water getapt, dan vloeit in het koude reservoir warmwater en wordt dien

tengevolge het koude water eenigszins verwarmd. De juiste verhouding wordt verkregen door kranen in de verbindingsbuis en in de aanvoerbuis van het koude water; electrische thermometers wijzen de temperatuur van het mengwater beneden aan. De wasscherij bestaat uit een waschketel, eene waschmachine en een wringer voor handkracht. Voor het drogen is op zolder een droogkamer, die door stoom van lagen druk verwarmd wordt.

Het badpersoneel bestaat uit een badmeester, tevens machinist en kassier, en gewoonlijk uit 2 mannelijke en 2 vrouwelijke bedienden; op drukke dagen zijn er nog 2 helpers bij. Hiermede kan men volstaan, voornamelijk omdat de inrichting slechts van 2—8 uur geopend is. 's Avonds is het bezoek het drukst.

In den voormiddag kan nu het badgoed gewasschen worden; op deze wijze kan men met het genoemde kleine personeel volstaan.

De aanlegkosten hebben bedragen ongeveer 18240 florijnen (21900 gulden) of 260 florijnen (310 gulden) per afdeeling.

Badgoed is er voor 3816 bezoekers op één dag.

In 1888 waren er 77967 bezoekers. Het bezoek was zeer afwisselend, het grootst vóór feestdagen (Pinkster, Nieuwjaar). Het aantal vrouwen was gemiddeld 25% van het geheel; in het voor- en najaar was de percentage geringer en in den zomer hooger. De vrouwenafdeeling had dus nog wat kleiner kunnen zijn.

De hoeveelheid verbruikt water was in het begin buitengewoon groot, zoodat vele veranderingen aan de kranen gemaakt zijn. Door het inzetten van ringvormige schijfjes in de leidingen heeft men de hoeveelheid water tot 8 à 10 liter per minuut beperkt. Door deze en andere verbeteringen heeft men het waterverbruik van 400 op 140 liter per bader gebracht. Bij druk bezoek is het waterverbruik geringer, vooral ook omdat ieder dan korter baadt. Bij de genoemde hoeveelheden is ook het water voor wasschen, voor reiniging der lokalen en privaten begrepen.

Gemiddeld was het waterverbruik 138 liter per bader, en per dag 29.5 M³.

Het drukste bezoek was Zaterdags en daarna Zondags, meestal van werklieden; op andere dagen kwamen meer bemiddelde personen. In het hartje van den zomer is het bezoek over de dagen der week beter verdeeld; men gebruikt het bad dan meer tot verfrissching.

Winst is er in 1888 niet gemaakt: de uitgaven bedroegen ruim 6000 fl. en de inkomsten bijna 4000 florijnen.

Bij een warmer zomer dan die van 1888, die koud en nat was, zal het bezoek stellig toenemen. V.

DE TEGENWOORDIGE TOESTAND DER EGYPTISCHE MONUMENTEN.

Onlangs heeft de Egyptische regeering een besluit genomen, dat voor de kunstgeschiedenis van groot belang is. Het geldt het nemen van maatregelen om het verder verval te verhoeden van de weinige overblijfselen der antieke bouwkunst, die thans nog verspreid liggen in de vlakten van den Nijl. In het afgeloopen jaar was eene daartoe aangewezen commissie ter plaatse werkzaam om een onderzoek in te stellen en een rapport uit te brengen over de maatregelen die genomen konden worden, om de voornaamste der nog in hoofdzaak aanwezige bouwwerken voor totale vernieling te vrijwaren. Het is echter nog niet bekend hoevele en welke oude monumenten men onderzocht heeft, noch natuurlijk welke maatregelen de regeering van den Khedive zich voorstelt te nemen. De geleerde Egyptoloog, de heer P. Guyesse, heeft echter het rapport bekend gemaakt van een gedeelte der commissie, dat Boven-Egyte heeft bereisd.

Langs den Nijl vindt men heden ten dage slechts een uiterst klein deel terug van den grooten schat van bouwwerken, die Strabo en Herodotus zoo uitvoerig hebben beschreven. De oorzaken daarvan moeten gezocht worden in het wandalisme der overweldigers, die zoo menigmaal den Egyptischen bodem hebben betreden, en in de overal geldende gewoonte der nieuwe bewoners van een land, om de oude monumenten die zij er vinden als steengroeven te gebruiken. Wat hebben de Franschen b.v. in Algérie gedaan, en wat laten zij thans nog straffeloos toe in Tunis? Zoo is het thans, en zoo was het ook vroeger. Zoo heeft de renaissance de oude bouwwerken der Romeinen geplunderd; zoo vindt men in vele Gothische kerken overblijfselen uit den klassieken en lateren tijd.

Het is echter niet de menschen alleen die de tempels van Karnack, Ombos en Medinet-Abou hebben omver geworpen. Dit bewijzen de photographiën uit Egypte, die men thans vele malen onder de oogen heeft. Er zijn nog machtiger krachten geweest die een aandeel hebben in het verwoesten der ontzettendste gevaarten.

In de eerste plaats moeten de aardbevingen worden genoemd, terwijl ook krachtig daartoe heeft medegewerkt de Nijl, de schepper van Egypte, welks loop langzaam maar zonder ophouden en gedurende eeuwen, groote veranderingen heeft ondergaan. Herodotus noemde Egypte een geschenk van den Nijl, doelende op het slib dat de rivier elk jaar medevoert van af de Abyssiniesche hoogvlakten en dat door het water geleidelijk wordt afgezet over het geheele stroomgebied. Heden ten dage nog heeft voortdurend het zelfde plaats, en hierdoor werd de bodem van het Nijldal ten slotte op sommige plaatsen zoozeer opgehoogd, dat vele der oude bouwwerken thans tijdens het wassen van de rivier vrij belangrijk diep onder het hooge water liggen. Daar deze ruïnes bijna steeds bedolven zijn onder zand en puin dat vochtig geworden is, ondervindt de steen den voortdurend verderfelijken invloed daarvan. De zouten, die een bestanddeel uitmaken van den grond, zetten zich in opgelosten toestand af in de poriën van den steen, en de kristalisatie gedurende het drooge jaargetijde verweert de kalksteenen, ja zelfs het graniet. Het materiaal vervalt alsof het lepreus ware, overal waar het niet onmiddellijk aan de lucht is blootgesteld. Kolommen en muurbekleedsels worden aangetast en verweeren, en veroorzaken den ondergang van het geheel. De vlakten van Karnack en Louqsor bewijzen dit door de overblijfselen, die men er nog kan vinden.

Op andere plaatsen heeft een dergelijke verhooging van den bodem geheel andere gevolgen, die geen minder verwoestend karakter dragen. Het is daar waar het bed van den Nijl verandert, door zijn voormalige oevers weg te schuren. Vooral bij Ombos is dit het geval, waar het geheele westelijke gedeelte van de oude omwalling door de rivier is weggespoeld. In het einde der

achttiende eeuw bestonden de oude bouwwerken daar nog. Het zelfde is te El-Kab geschied.

Nog een andere oorzaak van de verwoesting der oude Egyptische monumenten spruit voort uit de meer dan groote onregelmatigheid waarmede zij zijn gebouwd. Zoo zijn de grondmuren van den grooten tempel van Abydos op dergelijk slordige wijze aangelegd, dat de stabiliteit van het gebouw er geducht onder heeft geleden. Ook zijn in sommige deelen van een der tempels van Karnack, de kolommen die de enorme monolithe architraven dragen, uit kleine brokken steen samengesteld, met het gevolg dat zij er armelijk uitzien en van twijfelachtige soliditeit zijn. Deze mag men onverantwoordelijke fouten noemen, maar men moet daarbij denken aan de wijze waarop deze geweldige bouwwerken zijn tot stand gekomen: men moet het werk in aanmerking nemen van duizende ongelukkigen, met geweld aan hun gezin en hun bedrijf onttrokken door één enkel woord van een almachtig heerscher, om dan, onbekend met den arbeid dien zij zullen moeten verrichten, op de stellingen van Thebe en Memphis te worden geworpen.

Het rapport over den tegenwoordigen toestand der monumenten is reeds toegezonden aan den minister van openbare werken. Het bevat eene beschrijving der voornaamste tempels en andere bouwwerken van Thebe, en een opsomming en begrooting der noodzakelijk uit te voeren werken in het belang van het behoud der nog staande bouwvallen.

Deze werken worden in drie deelen verdeeld, te weten: versterkingswerken, ontgravingen, en noodzakelijke afsluiting.

De uitgaven zijn geraamd op 7926 Egyptische Ponden of ongeveer *f* 93.600, voor 14 groepen bouwwerken.

Om door deze noodzakelijke uitgaven 's lands budget niet te overschrijden, zal men het middel te baat nemen om van elken bezoeker een toegangsprijs te vorderen van een pond. Het schijnt wel vreemd, thans munt te slaan uit de overblijfselen die de oude Pharao's ons hebben nagelaten, nog vermakelijker zal het zijn wanneer men voor den tempel van Louqsor een tourniquet gewaar wordt en een Arabier het toegangsbewijs controleert, maar praktisch is de maatregel zeker, en in het belang der geschiedenis tevens.

Gedurende het laatste wintergetijde werd alléén Louqsor bezocht door 1522 personen, en men mag met eenige zekerheid wel aannemen dat het bezoek langzamerhand grooter zal worden, zoowel door de betere vervoermiddelen als ook door de grootere veiligheid die in Soudan is te voorspellen. x.

PRIJSVRAGEN.

Als ontwerpers der bekroonde plannen, ingezonden op de prijsvragen die door de Afdeeling Amsterdam werden ingezonden, hebben zich de volgende heeren bekend gemaakt:

Voor een monumentale trap met bovenlicht in een vorstelijk buitenverblijf:

N. Nelis, te 's Gravenhage, Motto Scala. A. W. van Malsen en W. L. Bruckman, te 's Gravenhage, Motto Paris.

Voor een rond of veelhoekig Buffet (Bar):

N. Nelis, te 's Gravenhage, Motto Bar.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Door de leden der Ned. Vereeniging voor Teekenonderwijs is het volgende adres verzonden:

AMSTERDAM, 15 Mei 1889.

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken
te 's Gravenhage.

Geven met verschuldigden eerbied te kennen de ondergeteekenden, donateurs en leden der Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs (erkend bij Kon. Besl. van 15 October 1880 N°. 17),

dat zij, overeenkomstig het besluit, genomen met algemeene stemmen in de op 25 April j.l. gehouden Algemeene Vergadering der Vereeniging voornoemd, zich tot Uwe Excellentie wenden met het dringend verzoek:

het Teekenonderwijs te willen opnemen onder de verplichte leervakken der Lagere School.

19 Juni 1886 hebben de 157 leden der hier bedoelde Vereeniging een adres — waarvan afschrift hierbij gaat 1) — gericht tot den ambtsvoorganger Uwer Excellentie, waarin een verzoek van nagenoeg gelijke strekking is gedaan.

Alle gronden, in dat adres aangevoerd, om in het licht te stellen, dat het niet alleen wenschelijk, maar hoogst noodig is, om aan het Lager Onderwijs de beoefening der Teekenkunst te verbinden, hebben nog alle dezelfde waarde en kracht van voor bijna 3 jaren.

Toen werd alleen maar van den Minister gevraagd dat Z. Exc. zou bevorderen, dat het Teekenen allerwege in de openbare lagere scholen zou worden gegeven, in afwachting eener herziening der Wet op het Lager Onderwijs, waarbij het Teekenen onder de verplichte leervakken zou worden opgenomen.

Die bescheidenheid in het formuleeren van den wensch was toen noodig, omdat er in dien tijd nog geen uitzicht was op herziening of wijziging van die Wet.

Thans echter bestaat dat uitzicht wel, en daarom nemen ondergeteekenden de vrijheid Uwer Excellentie's aandacht op deze zoo gewichtige aangelegenheid te vestigen.

In 1877 werd door den Minister van Binnenlandsche Zaken eene Commissie benoemd om na te gaan, wat er ten behoeve van de verbetering der nationale Kunstnijverheid kon geschieden. Na een ernstig onderzoek in dezen gaf die Commissie aan den Minister te kennen dat uitbreiding en verbetering van het teekenonderwijs in de eerste plaats noodig waren en, met het oog op de in bewerking zijnde herziening der Wet op het Lager Onderwijs, drong zij er bij Z. Exc. ernstig op aan, dat het teekenen onder de verplichte leervakken zou worden opgenomen.

De Minister gaf toen mondeling aan die Commissie te kennen, dat het groote gebrek aan bevoegde onderwijzers de uitvoering der gewenschte bepaling zou in den weg staan, dat hij op grond daarvan bezwaar moest maken om tot het opnemen dier bepaling mede te werken.

Die zwarigheid is thans vervallen.

Behalve dat de talrijke met de hoofdakte gediplomeerden de bevoegdheid bezitten het teekenen in de Lagere School te onderwijzen, beijveren zeer vele onderwijzers zich om de afzonderlijke akte voor teekenen (L. O.) te behalen

In 1888 waren er onder de 135 geëxamineerden niet minder dan 61 onderwijzers en onderwijzeressen, waarvan 15 in het bezit der hoofdakte.

Sedert de invoering der wet van 1878 zijn er 251 dames en heeren met de akte handteekenen (L. O.) gediplomeerd en ieder jaar nemen het aantal candidaten en de precentage der geslaagden toe.

Op gebrek aan bevoegde onderwijzers zal de invoering van een verplicht teekenonderwijs in de lagere scholen dus niet meer behoeven te stuiten.

Evenmin is een bezwaar gelegen in de kosten aan dien maatregel verbonden. Immers het ligt in de bedoeling van adressanten, dat dit onderwijs zal gegeven worden in de gewone schoollokalen, in de gewone schoolbanken door den gewonen, tot het geven van teekenonderricht bevoegden, onderwijzer; iets dat zeer goed kan geschieden. Men bedenke toch, dat het hier alleen geldt de elementaire opleiding in het teekenen: het oefenen van oog, geest en hand, opdat de leerlingen — wanneer zij hunne studie in vak- of andere scholen voortzetten — niet onvoorbereid zijn, maar zooveel vaardigheid bezitten als noodig is, om het voortgezette teekenonderwijs met vrucht te kunnen genieten.

Dat zulks voor de maatschappelijke ontwikkeling van het volk in 't algemeen, en voor de verbetering van de nijverheid — meer in 't bizonder van de kunstnijverheid — van groot gewicht is, werd meermalen door bevoegde beoordeelaars betoogd; en dat zij in deze meening niet alleen staan, blijkt overtuigend uit het feit, dat onderscheidene gemeenten reeds op al hare scholen het elementair teekenonderwijs hebben ingevoerd.

Het is noodig dat dit algemeen geschiede; doch daartoe diene het teekenonderwijs als verplicht leervak bij het lager onderwijs te zijn voorgeschreven.

Ten slotte wenschen ondergeteekenden nog de aandacht Uwer Excellentie te vestigen op het feit, dat thans — ingevolge Art. 15 der Wet op het lager onderwijs — iedereen, zonder eenig diploma hoegenaamd te bezitten, gerechtigd is teekenonderwijs te geven.

Nu er geen gebrek meer te vreezen is aan personen die zich op het geven van teekenonderwijs toeleggen en daarvoor gediplomeerd zijn, zou het niet alleen billijk zijn, dat voor hen, die aan scholen voor lager onderwijs, onderricht in de teekenkunst zullen geven, de noodige bewijzen van bekwaamheid werden gevorderd; maar ook is het in het belang van dit onderwijs zelf, dat het niet worde overgelaten aan personen, die boegenaamd geen waarborg aanbieden kunnen, dat zij de noodige kennis bezitten. Er is geen reden denkbaar, waarom op het gebied van het teekenen minder waarborgen gevorderd worden, dan voor andere vakken, welke op de lagere school worden onderwezen.

1) Dit adres is opgenomen in het Bouwkundig Weekblad N°. 27 van 3 Juli 1886.

Op Donderdag 13 Juni a. s., des voormiddags ten 11¼ uur vergaderen de leden van het Kon. Instituut van Ingenieurs in het lokaal Diligentia te 's Gravenhage.

In deze bijeenkomst zal verslag gedaan worden van de werkzaamheden in het Instituutsjaar 1888—89, en wordt de rekening en verantwoording der inkomsten en uitgaven aangeboden.

De volgende voordrachten zullen worden gehouden:

Eene 'geschiedkundige bijdrage ter toelichting van het vraagstuk: »Amsterdam bereikbaar te maken voor de groote schepen," door den heer A. Huet.

Over spoorweg aanleg in slappe grond, door den heer P. A. H. Martini Buys.

Over het ontwerp der commissie, benoemd bij Koninklijk besluit van 26 Mei 1886 n°. 12, tot onderzoek naar de vereischten van een haven voor visschersschepen te Scheveningen, door den heer H. T. Hora Siccama.

In deze vergadering zullen drie leden van den Raad van Bestuur moeten benoemd worden, ter vervanging van de aftredende raadsleden, de heeren C. Muysken, G. van Diesen en E. F. van Dissel, die volgens het reglement niet herkiesbaar zijn.

Zooals reeds vroeger in dit blad werd vermeld, zouden proeven worden genomen om uit de te Amsterdam volgens het Liernur systeem naar het pompstation gezogen afvalstoffen, zwavelzure ammoniak te bereiden, een zout dat voor den landbouw als meststof een groote waarde heeft.

Jongstleden Dinsdag hebben de toestellen voor het eerst gewerkt, en met het gunstigste gevolg zeer zuiver en helder wit zwavelzuur ammoniak opgeleverd. Nadat de bewerking van de afvalstoffen had plaats gehad, kon het overschietende vocht geheel reukloos, alleen een weinig bruin gekleurd, in de grachten afvloeien, zonder dat men bevreesd behoeft te zijn, dat die vloeistof zal bijdragen tot vervuiling van het grachtwater.

De hoofd-ingenieur van den Rijks Waterstant, de heer L. H. Mazel, te 's Gravenhage, heeft pensioen aangevraagd, naar wij vernemen wegens redenen van gezondheid.

De verschillende wetenswaardigheden in den laatsten tijd te Deventer voorgevallen, voor zoover ze belangstelling kunnen wekken in de bouwkundige wereld te zamen gaardende, kan uit deze plaats het volgende bericht worden.

De werkzaamheden aan het nieuwe park, aangelegd op de noordelijke buitenwerken der voormalige vesting, zijn afgeloopen. De ontwerper, de heer Leonard Springer te Hilversum, heeft zijn taak volbracht en de verdere verwezenlijking van zijn project aan moeder natuur overgelaten, die dan ook niet draalt om de nieuw geplante heesters te doen ontbotten en de gazons te doen groenen.

Het groot aantal wandelaars, dat men meestal in het park aantreft, bewijst de belangstelling en ingenomenheid van het Deventer publiek met deze stedelijke verfraaiing.

Ook de verfraaiings-vereeniging »Daventria" heeft naar hare krachten medegewerkt ter opluistering van het park. Was zij het vorige jaar door tusschenkomst van een milden gever in staat gesteld, een volière te bouwen op het zoogenaamde »eiland" in het park, dit jaar heeft zij aan de gevederde bevolking van het vogelenhuis eene belangrijke uitbreiding kunnen geven, terwijl ook de collectie zwemvogels in de aangrenzende gracht zeer vermeerderd is. Voorts heeft zij enkele bloemperken doen aanleggen, waarvan twee een beeld tot middenstuk hebben, enkele rustbanken doen plaatsen, en op een uitzichtspunt een rustieke »laube" gebouwd.

Van den buitenkant der stad naar het centrum keerende, valt op te merken de opening van het kabinet van zeldzaamheden in het zoogenaamd »Raadsgebouw" naast het raadhuis. Dit gebouw, met zijn beroemden 17e eeuwschen gevel, dient beneden tot politiebureau, terwijl boven de kantoren van verschillende gemeentebeambten er te vinden zijn. Een tot nog toe leegstaand vertrek is nu voor het genoemde doel in gebruik genomen, na vooraf op de daartoe meest geëigende wijze te zijn ingericht.

Hoogst belangrijk is de collectie antiquiteiten, in vergelijking van wat sommige andere steden bezitten, wellicht niet te noemen, maar toch is ze allerzins belangwaardig. Voor dezen waren de voorwerpen gedeeltelijk eigendom, gedeeltelijk in bruikleen aan de gemeente afgestaan, verspreid over het heele stadhuis in kamers, kasten en zolders, zoodat niemand er oog voor hebben kon. Nu er een museum is, zij het ook van zeer geringe afmetingen, is de belangstelling betreffende de voorwerpen, die betrekking hebben op de geschiedenis der stad, meer opgewekt, en bestaat er kans op geleidelijke aanvulling der collectie.

De verzameling omvat o. a. een groote collectie munten, verschillende antieke maten en gewichten, oude zegels, enkele oude strafwerktuigen en wapens, een fraaie oud-Hollandsche kast en nog andere meubels; voorts oud aardewerk, als kannen, urnen, tegels; dan een gotisch Christusbeeld in hout, verschillende gedenksteenen en andere details van bouwwerken, oude afbeeldingen van de stad en eenige schilderijen.

Onder de schilderijen merkt men op de portretten van Anna van Twickelo en haar zoon Balthasar Boedeker, de stichters van het Deventer Athenaeum.

Hunne namen, die in Deventer maar matig bekend waren, — men denke dat het al zoo lang geleden is, dat zij hunne »liberale gifte" deden, en het athenaeum zelf ook al berweken is, zullen weer meer in den mond des volks opgenomen worden, doordat de gemeenteraad twee nieuwe straten naar hen gedoopt heeft. L.

Dezer dagen is door de Zuiderzee-vereeniging een begin gemaakt met het onderzoek van den bodem van het noordelijk gedeelte der Zuiderzee, onder leiding van den ingenieur C. Lely, chef van het technisch onderzoek dier vereeniging, aan wien daartoe de civiel-ingenieur B. B. Coomans is toegevoegd.

Te Middelburg is de Zeeuwsche tentoonstelling van Nijverheid geopend.

De Vereeniging »De Ambachtsschool" te Rotterdam hield Woensdag hare jaarvergadering, waarin verslag werd uitgebracht. Dit gaf wederom redenen tot tevredenheid. De nieuwe cursus begon met 123 oud-leerlingen en 78 nieuwe, dus in het geheel 201. Daaronder zijn 82 smeden, 67 timmerlieden, 19 huisschilders, 15 meubelmakers enz. Gedurende den loop van den cursus zijn er 44 leerlingen vertrokken en aan 30 leerlingen, die de school verlieten na met vrucht de lessen in de practijk gevolgd te hebben, werd een getuigschrift uitgereikt, terwijl 11 hovendien een diploma ontvingen om toegelaten te worden tot het examen van machinistbankwerker te Amsterdam.

Het onderwijzend personeel kweek zich flink van zijne taak en de geldelijke toestand is bevredigend.

Op 31 Mei heeft de beproeving plaats gehad van twee hydraulische hijschkranen, ten dienste van het Vrij-Entrepôt der gemeente Rotterdam.

Deze kranen zijn van een hefvermogen van 1500 KG., op eene vlucht van ruim 10 meter, en voorzien van telescoop-plungers om ook lasten van 750 K.G. te kunnen lichten, terwijl eene hydraulische zwenk-inrichting is aangebracht, waarmede deze lasten meer dan een geheelen cirkel rondbewogen kunnen worden.

Bij de beproeving bleek, dat deze kranen, zoowel wat het waterverbruik als de solide bewerking betrof, in alle opzichten aan de gestelde voorwaarden beantwoorden.

De kranen zijn geleverd door de firma Gebrs. Figee te Haarlem.

BENOEMINGEN, VACANTE BETREKKINGEN, ENZ.

Met 20 Mei jl. is de civiel-ingenieur F. A. Kloppert Azn, tijdelijk opzichter bij den waterstaat te Fijnaart, benoemd tot adj.-ingenieur bij den algemeene dienst van den Waterstaat te 's Gravenhage (afd. Waterstaatskaart).

De adspirant-ingenieur der marine Jhr. H. Rappard, geplaatst bij 'sRijks werf te Amsterdam, wordt met den 16 Juni a.s. overgeplaatst naar 's Rijks werf te Hellevoetsluis.

Volgens achterstaande advertentie, wordt te Nijmegen gevraagd een bekwaam bouwkundig teekenaar.

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM, 18 Mei. Het bouwen van een café-restaurant met bovenwoning, op een terrein aan het Damrak N°. 60, hoek Vrouwensteeg, onder beheer van den architekt W. Langhout Gz.:

H. G. Scholten	f 37.200
P. Smit en Hermans	» 37.000
D. Oosterink	» 36.940
D. Heijink	» 36.900
Peters en Roelofs	» 36.815
J. F. Prenzler	» 36.800
H. Rietsnijder	» 36.640
D. H. Zeevat	» 36.600
Knipper en Vree	» 36.060
H. Schouten	» 34.840
J. Koster	» 34.680
G. Wood	» 34.443
K. J. B. v. Damme	» 34.200
A. Paans	» 34.000
H. C. Dorlas	» 33.980
Ph. A. Warners	» 33.960
E. H. Helle	» 33.700
C. J. Maks	» 32.920
H. H. Baanders	» 32.874
G. Boon	» 32.393
W. Greeve, Buiksloot	» 31.180
De overigen aldaar.	Gegund.

NIJMEGEN, 18 Mei. Het bouwen van een graanpakhuis met kantoor, stalling en vrijstaand woonhuis, onder beheer van den architekt D. Semmelink:

S. J. Meijn	f 31.540
Van Eck en Scheltema	» 31.377
F. Buskens, Ubbergen	» 28.445
Joh. Buskens	» 26.989
J. B. Smits	» 26.895
G. Buskens	» 26.683
De overigen aldaar.	Gegund.

AMSTERDAM, 20 Mei. Voor rekening der gemeente: 1°. het bouwen eener brandweerkazerne aan de De Ruijterkade:

Knipper en Vree, Amsterdam	f 74.200
H. Rietsnijder & Zn., idem	» 73.490
W. L. Leibbrandt, idem	» 72.970
C. J. Maks Jzn, idem	» 72.927
H. R. Hendriks, Os	» 71.950
G. Wood, Amsterdam	» 71.717
H. Schouten, idem	» 71.500
G. Boon, idem	» 71.500
J. J. Boekholtz, idem	» 69.800
W. Greeve, Buiksloot	» 69.800
Schmidt en Hermans, Amsterdam	» 69.500
A. Aalders, idem	» 69.000
J. F. Prenzler, idem	» 68.900
F. Raaimakers, Nieuwer-Amstel	» 68.448
Peters en Roelofsen, Amsterdam	f 67.980
J. Koster, idem	» 67.791
E. H. Helle, idem	» 67.000
K. J. B. v. Damme, idem	» 66.966
H. C. Dorlas, idem	» 66.966
B. v. Buuren, idem	» 66.773
L. Vlasman, idem	» 64.647
L. J. Metz, Zait-Bommel	» 63.245

AMERSFOORT, 21 Mei. Het bouwen van eene kazerne c. a., voor een regiment infanterie te Amersfoort.

E. Saltzherr te Hilversum	f 895.000
C. ter Horst te Zwolle	» 888.947
W. Westerhof te Tilburg	» 888.800
W. G. van Berkum, Amsterdam,	» 881.000
L. de Rooy te Tilburg	» 879.700
L. de Neef, te Brielle	» 879.000
K. Bleeker te Zutfen	» 878.000
J. H. Vos te Almeloo	» 878.000
M. L. Veenebos te Brielle	» 877.000
L. Kalis Kz. te Sliedrecht	» 873.000
W. v. Leeuwen te Hellevoetsluis	» 871.000
H. J. Nederhorst te Gouda	» 870.000
M. Verhoeven te Deventer	» 870.000
A. v. d. Meijden. Hardinksveld	» 870.000
J. Smit VII te Utrecht	» 866.900
G. A. v. Spanje te Amsterdam	» 865.000
H. Dinkla te Buiksloot	» 860.000
P. Duinker te Amsterdam	» 857.000
W. A. G. Jansen te Utrecht	» 849.834
P. Verbruggen te Waddinksveen	» 846.800
J. J. Boekholts te Amsterdam	» 845.600
H. Schouten, idem	» 843.780
A. J. v. Liemt, idem	» 842.600
D. Oosterink te Nieuwer-Amstel	» 842.000
D. Cerlijn & Zn. en A. J. de Haan te Amsterdam	» 840.000
E. H. Helle, idem	» 839.000
B. v. Buuren, idem	» 835.500
K. J. B. v. Damme, idem	» 832.000
W. L. Leibbrandt, idem	» 830.950
Raming	» 827.000

BUSSUM, 22 Mei. Het bouwen van een villa en het verbouwen eener villa, onder beheer van den architekt J. F. Everts:

G. Majoor, Bussum	f 14.600
E. Saltzherr, Hilversum	» 14.430
C. v. Norren, Bussum	» 14.000
W. Greve, Buiksloot	» 13.977
M. v. d. Heijden, Bussum	» 13.600
H. Wertjens, idem	» 13.465
W. Schipper, idem	» 12.300
	Gegund.

ALMELOO, 24 Mei. Het bouwen van een ketelhuis, gebouw voor ijsmachine en stoomschoorsteen, voor de Twensche brouwerij te Almeloo, onder beheer van den architekt Witzand Bz:

Kuiper, Almeloo	f 11.200
Eckhardt, idem	» 11.111
Spoor, idem	» 11.046
Westenberg, idem	» 10.871
Groothengel, Borne	» 10.867
Fikkert, Almeloo	» 10.494
Krabshuis, idem	» 10.414
E. Scholten & Zn, Idem	» 10.394
Schreuder en Barneveld, idem	» 10.305
Gebr. Nijhoff, idem	» 10.303
	Gegund.
Raming	f 10.600

LEIDEN, 27 Mei 1889. Burgemeester en Weth. Het leveren en stellen van een ijzeren voetbrug (Karnemelkbrug). 8 inschrijvers. Hoogste: W. v. d. Drift te Leiden f 5994.— Laagste Iz. v. d. Kamp te Leiden f 3399.— gegund.

AMSTERDAM, 31 Mei. De verbouw van een perceel, Prinsengracht 842, onder beheer van den architekt W. Hamer; minste inschrijver D. H. Zeevat . . . . . f 12.919

AMSTERDAM, 31 Mei. Het bouwen van een huis met bovenwoningen aan den Overtoom; minste inschrijver C. Schonk f 14.657

AMSTERDAM, 31 Mei. Het bouwen van kantoorlokalen, pakhuizen en verkooplokaal aan de De Ruijterkade, Laagste inschrijver A. Beuming voor . . . . . f 17.297

'S GRAVENHAGE. Het bouwen van eene Industrieschool voor meisjes aldaar, onder beheer van den architekt J. J. van Nieukerken, aldaar:

Firma Pietersen, J. P. J. Lorrie	f 48.990
Gebr. de Vos	» 48.500
A. van Lith en K. V. C. Fontein	» 48.420
A. Stigter	» 48.300
H. van Bergen Henegouwen	» 48.000
C. J. van der Zijden	» 46.752
Jac. Vos	» 45.910
J. Steffens	» 45.820
C. D. Kleijn te Raamsdonk	» 45.649
Gebrs. Houtman	» 45.400
W. v. Leeuwen en B. P. Huurman	» 43.731
A. C. Paardenkooper	» 43.300
M. Th. Wijnekus	» 41.869
B. P. Schippers Nz.	» 37.873
De overigen aldaar.	

FOLKERS & C°., RAPENBURG 29 *AMSTERDAM.*

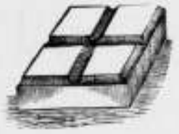

CARBOLINEUM,
middel tegen het rotten van hout en touw, tegen zwamvorming, enz
Engelsche en Belgische Aardebuizen.
VUURVASTE STEENEN.
DAKPANNEN EN LEIEN.

5489 Directe aanvoer VAN **Portland cement.**
Merk: Knight Bevan & Sturge
Merk: Dijckerhoff & Söhne
DRIJF-, MOS- en METSELSTEENEN.

Engelsche, Duitsche, Fransche en Hollandsche
Trottoir- Vloer- en Wandtegels,
in verschillende dessins
DAKPAPIER, ASPHALT en verdere BOUWMATERIALEN.

DE KOSTER, *AMSTERDAM.*

FABRIEK VAN
VERWARMINGS-TOESTELLEN.

Systeem laagdruk waterverwarming.
„ middelbarendruk „
„ hoogdruk „
„ laagdruk stoom „ *buiten contrôle van het rijk.*
„ luchtverwarming door stoom, water en calorifère.

VENTILATIE KAN OP IEDER SYSTEEM WORDEN TOEGEPAST.

Toestellen in aanleg: Klinisch Ziekenhuis, *Amsterdam*
Stads Apotheek en geneeskundige armenverzorging.
Villa Soeca Brentie, *Heemstede.* 5490
Kantoorlokalen en Bloembollen drogerij, *Overveen.*

OP AL DEZE TOESTELLEN WORDT HET VENTILATIE SYSTEEM TOEGEPAST.

NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY L^TD. LONDON.
Exploitatie der asphalten van de Val Travers.
FABRIEK TE AMSTERDAM
Beltweg No. 8.
TRADE MARK.
NATUURL. ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.

Gecomprimeerde Asphaltwegen endito Dorschvloeren. Werken in Asphalt-mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen, Winkel en Magazijnvloeren. Gangen Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton Fundeeringen, Stallen, enz., enz.
Zindelijk Voohtwerend, Onderdrukkend, Onderdrukkingbaar, Geraasweerend
Asphalt speciaal tot weering van vochtige muren.
Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen etz., gelieve men zich te adresseeren aan het kantoor der fabriek, Beltweg 8, *Amsterdam.*
1892

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE
Haaften aan de Waal.
Machinale Steenfabriek met Ringoven, (5493)
levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur tegen sterk concurreerende prijzen.

DE LINT & C°. Rotterdam.
Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te Londen,
leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,
MARMER-MOZAIEK en TERRAZZOVLOEREN.
alsmede 5491
– GLASMOZAIEK –
Zestien Bekrooningen.

PHOTOLITHOGRAPHIE.
De ondergeteekenden bevelen zich bij Heeren Architekten aan tot het reproduceeren hunner
Plannen, Teekeningen, enz.
Prompte aflevering en billijke condi'tiën. 5494
WEGNER & MOTTU.
Rokin 138.

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.
Fred. Stieltjes & Co., Amsterdam

5495

CENTRALE VERWARMING

van Kerken, Scholen, Ziekenhuizen, Schouwburgen, Hotels, Woonhuizen, Villa's, enz. enz.

DROOG-INRICHTINGEN

Technisch Bureau GEVEKE & Co., Amsterdam.

Verschillende getuigschriften van uitgevoerde werken ter inzage.

Plannen en Begrootingen gratis 5480

De Gemeente Nijmegen vraagt voor tijdelijk werk, een bekwaam 5481

Bouwkundig Teekenaar,

om terstond in dienst te treden.

Sollicitanten moeten zich uiterlijk vóór 9 Juni e.k., zoo mogelijk in persoon, vervoegen bij den gemeentearchitekt aldaar.

MUSGRAVE & Co., Limited

te BELFAST.

FABRIEK VAN

Engelsche Paarden- en Vee-Stalinrichtingen.

IJzeren Tribunes voor Wedrennen,

Tuigkamer-Benoodigdheden,

DOGKENNELS,

Hooischuren, enz.

Gouden en Zilveren Med. Internat. Tentoonstelling Amsterdam.

Deze inrichtingen waarvan reeds **vele** in *Nederland* geplaatst zijn, munten uit door *solliditeit* en *zeer nette bewerking*.

EENIG AGENT

D. S. M. KALKER

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN

VAN 5482

BOUWARTIKELEN en GEREEDSCHAPPEN.

AMSTERDAM, St. Anth. Breestraat, C 21.

Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.

Telephoon N°. 2144.

Modellen te bezichtigen in het **Tentoonstellingsgebouw** van de **Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst,** *Marnixstraat* en St. Anthonie Breestraat C 21.

5483 PUI-SPIEGELGLAS

HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFF

ROTTERDAM.

DE LINT & Cie.

Rotterdam.

PAKHUIZEN en WANDTEGELS:

VILLEROY & BOCH,

BOCH FRÈRES

MINTON HOLLINS & Cie.

Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.

Groote voorraden. 5484

JAN HAMER & C°. — AMSTERDAM.

KANTOOR: GEBOUW MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Marnixstraat 402 bij het Leidscheplein.

MANLOVE, ALLIOTT & Co's Werktuigen voor Stoomwasscherijen en
WASHINGTON, LYON's Patent Stoom Desinfecteer-Inrichtingen voor Gestichten, Ziekenhuizen, Hotels enz.
WESTON's Patent Hydro-Extractors.
WERKTUIGEN voor Strookulzen fabrieken. 5485
WITTE's Liften voor Personen, Goederen, Spijzen enz.
BOYLE's Luchtpomp-Ventilators, Schoorsteenkappen, enz.
CARRE's Luchtdrukwaterreservoirs. (Waterleidingen in Gebouwen.)
MILDE's Micro-Telephonen (voor binnen- en buitenleidingen).
POPPE's Desinfectie-Inrichtingen voor privaatstelsels.

— Nederlandsche referentiën worden op aanvrage verstrekt. —

5486 **JAN VAN DER POT,**

Scheepmakershaven N°. 3 (Punt.) — ROTTERDAM.

De eenige Kyaniseerinrichting waar ook des winters wordt doorgewerkt.

Het **Kijaniseeren** is het eenige afdoende middel tegen *verrotting* en *zwam*. De bewerking geschiedt geheel reuk- en kleurloos. Desverlangd bijlevering van hout.

Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend,

van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.

BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en vrachten. **KUNSTGRANIET systeem Pétitjean.**

Prospectussen en prijscouranten worden op aanvraag franco toegezonden.

Gelieve op Voornaam en Adres te letten.

Bij **P. GOUDA QUINT** te **Arnhem, is heden verschenen:**

Het detailleeren van Bouwkundige Samenstellingen,

(Afschrijven en uitslaan.)

HANDLEIDING VOOR EIGEN STUDIE EN PRACTISCH ONDERWIJS IN DE BOUWKUNDE.

DOOR 5487

B. F. PLASSCHAERT,

Leeraar aan de Burgeravondschool en de Hoogere Burgerschool, te Delft.

Schrijver van: **Beknopt practisch Leerboek der Burgerlijke en Water-Bouwkunde.**

Eerste Serie, Eerste Aflevering,

bevattende Plaat No. 1—5: Kappen No. 1—5 met beschrijving.

Prijs 20 Cts. per plant met beschrijving.

Het doel van den Schrijver is om de verschillende bouwkundige samenstellingen in een reeks van platen duidelijk af te beelden en door een korte beschrijving bevattelijk te verklaren. Hij zal daarbij met eenvoudige samenstellingen beginnen en achtereenvolgens tot de meer ingewikkelde en meer sierlijke opklimmen.

Niet de **uitwendige vorm** van een bouwdeel, maar de wijze van **samenstelling** en **constructie**, in verband met het daarvoor te gebruiken material, zoouls dat bouwdeel in de practijk kan worden toegepast, zal daarbij op den voorgrond staan.

De onderwerpen zullen zoo geregeld mogelijk aan verschillende rubrieken worden ontleend, zoodat bij beurten, onderdeelen tot het timmervak, het metselaarsvak, het smidsvak, het steenhouwersvak, enz. behoorende, behandeld zullen worden.

De Inteekenaren verbinden zich voor één serie van 25 platen met beschrijving, dus voor /5.—.

De **eerste** aflevering, uit 5 platen met de bijbehoorende beschrijving bestaande, die bij uitzondering allen uit één rubriek, waarvoor die der **Kappen** gekozen is, genomen zijn, ten einde de gevolgde wijze van bewerking in haar geheel beter te doen zien en daardoor het **karakter** van het werk aan te geven, is bij alle boekhandelaren ter inzage voorhanden of **gratis** te ontvangen.

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,

voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.

5488 FRED. STIELTJES & C°., Keizersgracht 745, Amsterdam.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

8 JUNI 1889.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C.: HENRY HEMANS & C°.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. /8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. /11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. /10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD: Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Nederland op de Parijsche tentoonstelling. — Amerikaansch greenenhout. — Bepalingen voor de tentoonstelling van kunstwerken van levende meesters te Amsterdam in 1882. — Ingezonden. — Binnenlandsche berichten. — Mededeelingen uit de Rechtzaal. — Benoemingen, vacature betrekkingen, enz. — Afloop van aanbestedingen.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Door het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst is het volgende adres verzonden.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Op den 15den Mei 1889 wendden zich tot Uwe Excellentie, de leden der Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs, met het dringend verzoek:

het Teekenonderwijs te willen opnemen onder de verplichte leervakken der Lagere School.

Het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, zich geheel vereenigende met den inhoud van het adres waarin dit verzoek is vervat, aarzelt niet U eerbiedig uit te noodigen, een besluit te nemen in den zin als door de leden der genoemde Vereeniging wordt bedoeld;

het meent Uwe Excellentie er daarbij op te mogen wijzen, dat het reeds bij adres van 2 Febr. 1886, gericht aan Uwen Ambtsvoorganger, zich aansloot bij een dergelijk verzoek van Heeren Directeuren der Maatschappij tot bevordering van Nijverheid.

Het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst,

Dr. P. J. H. CUYPERS,
Voorzitter
C. T. J. LOUIS RIEBER,
Secretaris.

Amsterdam,
1 Juni 1889.

NEDERLAND OP DE PARIJSCHE TENTOONSTELLING.

Een enkel woord over de Parijsche Tentoonstelling zal misschien niet onwelkom zijn als inleiding van hetgeen, naar wij hopen, in dit blad nog zal volgen.

Beginnen wij met hetgeen ons, Nederlanders, het meeste belang zal inboezemen, maar hetgeen tevens niet de aangenaamste indrukken bij ons zal achter laten, om vervolgens ook op veel goeds en schoons te wijzen en daarmede ons beter te stemmen.

Onze Nederlandsche afdeeling in het Nijverheidspaleis, ik zal maar bondig zijn, maakt als geheel, geen goeden indruk. Een blik daarin doet ons de schouders ophalen en perst ons een zeker glimlachje af.

Wat toch treft ons! Vele onzer industrieelen hebben in en op, met de zwarte smeerkwast bewerkte oude kasten en tafels, waarvan enkele met verschoten bekleedsels, het meerendeel met zeer onsierlijk uitgevoerde opschriften, hunne waren ter bezichtiging gesteld. Het meerendeel van die etalages, waaronder zeer oude bekenden, staan in een soort wanorde door — en veel te dicht op elkander. Een nette rangschikking was dan ook bij dergelijke groote verscheidenheid, waarbij geen systeem is vol te houden, niet wel mogelijk. Men ziet wederom van die onbegrijpelijke dingen, die op de laatste buitenlandsche tentoonstellingen elke Nederlandsche afdeeling kenmerkten. Daaruit moet men opmaken, dat latere commissarissen niets geleerd hebben van hun voorgangers en ook weinig oog hebben gehad voor 't geen door andere landen wordt gedaan. We zagen b. v. turfstrooisel — eigenlijk minder tehuis behoorende in de afdeeling

nijverheid, — houtwol en klompen, onsmakelijk opgedischt, evenals een aantal andere artikelen, wier plaatsing ons een oogenblik aan het pakhuis van een Manus van Alles deed denken. Toch durf ik beweren, dat van elk artikel, met een weinigje smaak, altijd een draaglijke uitstalling is te maken, indien de industrieelen deze aan bevoegden overlaten of hen de gelegenheid wordt gegeven dit te doen. Wij zagen teekeningen van leden van het Kon. Instituut van Ingenieurs hangen, op daarvoor onvoldoende plaatsruimte, waaruit blijkt dat de schotten daarvoor zijn getimmerd, zonder te weten wat daarop zou komen. Bij de opening der tentoonstelling waren er teekeningen om een paar hoeken van een schot gespijkerd. Wij zagen . . . ja, in een woord wij zagen weinig blijken van de zoo hoog noodige samenwerking van inzenders en commissie om wat goeds te maken. Andere afdeelingen, in de eerste plaats de Deensche, die wel van dat overleg getuigen, staan dan ook oneindig hooger.

Bij een volgende tentoonstelling, weêr andere commissieleden en het eigenaardige „ieder voor zich" van de inzenders, voorspellen wij een zelfde resultaat. Wij zullen ons dan weêr moeten ergeren, en. . . . . Maar laten wij nu ons leed gaan verzetten in de dicht bijgelegen Deensche afdeeling, een juweeltje van goede inrichting, dat ons veel zal leeren.

Zoowel in de Fransche, Engelsche, Belgische en Amerikaansche afdeelingen is een bepaald stelsel waar te nemen. Men heeft niet aan iederen tentoonsteller vrijheid gelaten te doen en te gaan staan zooals hij wilde. In de onderafdeelingen, b.v. voor gemaakte goederen, stoffen, goud- en zilverwerken, zijn reeksen van meer of minder rijk versierde kasten geplaatst, met zeer ruime gangpaden daar tusschen, en aan iederen inzender is een gedeelte dezer kasten toegewezen.

De Deensche commissie heeft — zooals men vernam geheel in overleg met de exposanten — het strengst een systeem gevolgd, waardoor eene keurige inrichting is tot stand gekomen, die in elk opzicht de meest geslaagde is. Hare afdeeling is klein. De sierlijke kasten van eikenhout (nagebootst) vormen daarin eene doorgaande wandbetimmering, en bergen de beste der kunstnijverheidsproducten. In den aldus verkregen salon, want met dezen naam mag men de afdeeling bestempelen, staan nog enkele zwarte, houten, lage kasten van fraaien vorm, verder een paar ronde rustbanken, en in 't midden een schoon bronzen beeld op een voetstuk tusschen planten.

Gezamenlijk overleg der inzenders heeft hier een opmerkenswaardig geheel tot stand gebracht, dat tot nadenken stemt.

Keeren wij thans, in betere stemming, tot de Nederlandsche afdeeling terug. Deze heeft haren hoofdtoegang in een der groote galerijen, naast den hoofdingang der Belgische en over den gevel der Oostenrijksche afdeeling. De facade onzer afdeeling, in oud-eikenhout (nagebootst) uitgevoerd naar het ontwerp van den heer Posthumus Meyjes te Amsterdam en onder leiding van den heer Niermans te Parijs, maakt met haar fraaie verhoudingen een goeden en deftigen indruk. De hoofdtoegang scheidt zich goed af van de opengewerkte vleugels, waarin twee zeer schoone decoratieve panecelen van den heer Willy Martens te Parijs zijn geplaatst.

Indien ons eene opmerking is geoorloofd dan is het deze, dat de zware lijst der balustrade van de vleugels, juist op de hoogte van het oog, een voldoend kijkje in de afdeeling belet. Maar misschien is dit met voorbedachten rade gedaan, en in dat geval heeft onze opmerking geen waarde.

De meest belangrijke en met veel smaak gerangschikte inzending is zonder twijfel die uit de fabriek van de heeren Joost Thooft en Labouchère te Delft; het bekende blauw is er door verschillenden stukken vertegenwoordigd, waarvan de aangenaamste indruk wordt verkregen door die, welker ondergrond licht blauw of geel is getint. Enkele voorbeelden met veelkleurige beschildering trekken speciaal de aandacht om den gloed dier kleuren, en de zeer artistieke teekening. Deze inzending doet eer aan de Nederlandsche nijverheid, en ontlokte aan den directeur der fabriek van Sèvre een woord van groote waardeering voor het Delftsche fabriekaat.

De fabriek van Smyrna'sche tapijten van den heer Stevens te Kralingen, heeft een paar harer fraaiste producten ingezonden, en Scholten's metaalwarenfabriek uit Amsterdam tal van lampen, kolenbakken, haardstellen enz., waaronder vele exemplaren, waf sierlijkheid betreft, niet behoeven onder te doen voor dergelijk buitenlandsch fabriekaat, terwijl het als degelijk werk zeker hooger staat dan dit.

Van den uitgebreiden werkkring der ook in het buitenland zeer bekende fabriek van den heer J. J. Beynes te Haarlem wordt een duidelijk overzicht gegeven door een aantal teekeningen, in een kamertje ter bezichtiging gesteld. De fabriek van den heer Veth zond een rijtuig van gebruikelijken vorm, en uit die van den heer Bouvy te Dordrecht zijn eenige glaswerken tentoongesteld, waaronder een spiegelruit, met daarop geëtste voorstelling van Mackart's bekende jacht van Diana. De vrouwenfiguren komen nu eens blank tegen een donkere omgeving, dan als negerinnen tegen een lichten grond te voorschijn. Daarom kunnen dergelijke voorstellingen niet iedereen bevredigen, hoe goed of overigens de bewerking moge zijn,

Ziedaar, wat mij betreft, de belangrijkste inzendingen der industrieelen vermeld.

Door bemiddeling van het Kon. Instituut van Ingenieurs zijn eenige fraaie teekeningen ter bezichtiging gesteld, o. a. van verschillende kunstwerken ten behoeve van het Merwede kanaal, van de verbetering van den Maasmond, van den toestand van den Rotterdamschen waterweg, enz. Onder deze mogen als de best en netst uitgevoerden genoemd worden die van de sluizen en syphons van het Merwede kanaal bij Zeeburg nabij Amsterdam.

Jammer dat over 't algemeen, zooals wij reeds opmerkten, de plaatsruimte voor deze teekeningen niet zeer gunstig is. Een verdienstelijke teekening o.a. van ± 5 M. hoogte, staat op den grond, tegen een schot waarvan men gedeeltelijk de kroonlijst heeft moeten wegzagen; het gangpad van nog geen 2 M. is veel te smal om een behoorlijk overzicht te verkrijgen.

Vlak bij deze industrieele afdeeling is aan het einde der bovengenoemde galerij de zoogenaamde Nederlandsch-Indische afdeeling gelegen, waarin enkele der voornaamste Indische producten zijn te zien, ook al niet altijd in onberispelijke bergplaatsen. Deze doen hier echter minder ter zake, omdat de decoratie er de hoofdzaak is. Deze, door den heer Niermans ontworpen

en onder zijne voortdurende persoonlijke leiding tot stand gekomen, is eene van de fraaiste der geheele tentoonstelling. De wanden zijn tot de belangrijke hoogte waarop de wandbeschildering aanvangt, met rood doek bedekt. In de vier hoeken zijn baldakijnen gemaakt van verschillende Indische stoffen, wier kleuren en dessins daarvoor met grooten smaak zijn gekozen. Zij worden door bamboe stijlen gedragen, die pluimen dragen van alang-alang. Onder die baldakijnen zijn poppen geplaatst, gekleed in de rijkste en met recht schitterendste Oostersche drachten, of voorwerpen uit het huiselijk leven, muziekinstrumenten, enz. Tegen de wanden zijn met veel losheid tropheën van wapenen, jachtbenoodigdheden enz., waartusschen gedroogde palm- en andere bladen, geplaatst. In het midden der ruimte staat een hooge trophée, met zwier samengesteld uit de origineele verpakkingen van Indische uitvoerproducten. Een groot velum dempt het invallend licht.

Dit hoekje, dat zeer in het oog valt, omdat het een der gunstigst gelegene van het gebouw is, zal ongetwijfeld een druk bezoek trekken en dan ook gewaardeerd worden. Het doet den architekt dier afdeeling alle eer aan.

De inzending der Nederlandsche architekten — de eenige niet-Fransche inzenders — is gunstig gelegen in de Fransche afdeeling bouwkunst, dat is op eene galerij in de groote afdeeling voor beeldhouwkunst. Met moeite is die plaatsruimte verkregen en met veel moeite is zij behouden, nadat die voor de Franschen te klein is gebleken. Deze hebben een dezer dagen geprotesteerd, en geëischt dat men hen meer ruimte door het plaatsen van schotten zou verstrekken, waarop hun fraai teekenwerk niet tot 6 M. boven den vloer behoeft te hangen. De daartoe uit te voeren werken zullen eene tijdelijke sluiting van de afdeeling tengevolge hebben. Geen der Nederlandsche teekeningen hangt veel meer dan 2 M. hoog. Meer behoeft van deze inzendingen wel niet gezegd te worden, daar zij bekend zijn.

Tusschen de kleurige producten der Rumeensche schilders aan de eene, en der Noorweegsche en Zweedsche aan de andere zijde, hangen de kunstwerken onzer landgenooten, in een viertal door schotten verkregen vertrekken, op de eerste verdieping van het Palais des Beaux-Arts. Door portières, eenige meubels en enkele planten is een gezellig geheel verkregen, waarin de beste werken onzer meesters een verademing zijn tusschen kunstproducten die ons gevoel voor kleur geweld aan doen. Hoe aangenaam zal deze oase den bezoeker treffen, ten minste als zijn kunstgevoel genoegzaam is ontwikkeld om hem niet de woorden van een Franschen werkman in den mond te leggen, die, na vol bewondering langen tijd de schril gekleurde Rumeensche schilderijen te hebben bewonderd, de Nederlandsche afdeeling met haastige stappen doorliep onder een herhaald: pas d'couleur.

Dit is in 't kort hetgeen van onze langenooten is te zien binnen het hoofdgebouw. De inzendingen der afdeelingen voedingsmiddelen, landbouw, veeteelt, enz. in de daartoe afzonderlijk ingerichte gebouwen gaan we waardeerend voorbij, om nog op enkele zaken te wijzen die ons meer belang dan de laatste zullen inboezemen.

Ten eerste is dit een van steen opgetrokken gebouwtje in den geest der Hollandsche renaissance, waarin de gebrs. Boas hunne schatten en de bewerking van diamanten aan den bezoeker vertoonen. Midden in het groen — kort bij den Eiffeltoren gelegen, maakt dit gebouwtje een allergunstigsten indruk en pleit zeer voor den smaak van den ontwerper. onzen landgenoot Niermans, die mede de restauratie „Heineken" bouwde, enkele inrichtingen voor buitenlanders, en ook architekt van de Javaansche Kampong was.

Ten slotte is nog met veel waardeering melding te maken van het aardige oud-Hollandsche geveltje van „van Houten", vlak naast den centralen koepel, in de buitengalerij van het nijverheids paleis. Ook inwendig is dit ruime gebouwtje stijlvol en met smaak ingericht. Het ontwerp werd geleverd door den heer Posthumus Meyjes, en de uitvoering had plaats onder leiding van den heer Niermans.

C. T. J. Louis Rieker.

AMERIKAANSCH GREENENHOUT.

Antwoord, ingezonden door de Afdeeling Haarlem, op de vraag: *Welke ondervinding heeft men tot nu toe opgedaan omtrent het gebruik van Amerikaansch greenenhout bij gebouwen?*

De heer H. J. Geijl JCz., die de beantwoording op zich had genomen, achtte deze vraag zóó ruim gesteld, dat een aanvulling hem zeer wenschelijke toescheen; hij wenschte daaraan toe te voegen „en welke soorten verdienen in verschillende toepassingen de meeste aanbeveling?"

Amerika toch is zoo groot, het klimaat en de bodem van verscheidene deelen van het land zijn zoo verschillend, dat natuurlijk ook de eigenschappen van het uit de vele havens aangevoerde hout, groot verschil aantoonen.

Men zou b. v. even goed kunnen spreken van Europeesch eikenhout, terwijl toch het inlandsch gezaagde, het Rijnsche, het Wezelsche, het Beiersche en het Slavonische hout zulke verschillende eigenschappen bezitten, dat de vraag, zoo gesteld, ook voor die houtsoort zeer moeilijk te beantwoorden zou zijn.

Om dus tot eene goede beantwoording der vraag te komen, zou men moeten beginnen de verschillende soorten door namen scherp van elkander te onderscheiden, en voorts van die soorten de goede en minder goede eigenschappen voor de verschillende doeleinden moeten opsporen en vergelijken.

Dit nu is, voor zoover nu bekend, tot heden niet geschied of althans niet in voldoende mate.

De mij bekende soorten zijn:

Het Pitchpine, aangevoerd in vierkant beslagen en in vierkant bezaagde balken van de meest uiteenloopende lengten en zwaarten.

Het Yellowpine, hetwelk in de laatste jaren zeer spaarzaam wordt aangevoerd.

Het Whitepine en het Waneypine, dat meestal in beslagen balken van zware afmetingen, maar om den hoogen prijs slechts in kleine hoeveelheden wordt aangevoerd, en waarvan het verbruik dan ook zeer beperkt is.

Laat ons deze vier soorten in hunne verschillende hoedanigheden nagaan.

Het Pitchpine Amerik. greenen wordt het meest algemeen gebruikt, omdat het in prijs het meest het

gewone of Noordsche greenenhout nabij komt, en daarvan ook het meest wordt aangevoerd. Onder hetgeen als Pitchpine in den handel wordt gebracht, zijn zooveel verschillende soorten, dat in het algemeen moeielijk kan gezegd worden, of het voor dit of dat doel geschikt of ongeschikt is. Over het algemeen zijn de behakte balken van veel beter en milder kwaliteit dan de bezaagde, 't geen bewijst dat zij uit verschillende streken van Amerika afkomstig zijn.

De bezaagde balken zijn harder, hebben over 't algemeen meer losse jaarkringen en grooter vetaders dan de behakte balken, zoodat zij het meest voor ruw werk zijn aan te bevelen.

De behakte balken zijn over het geheel fijner van jaarkring, zachter en rechtdradiger, zoodat zij voor buitenwerk bij den huisbouw meerdere aanbeveling verdienen.

Beide soorten echter onderscheiden zich van het Noordsche greenen door meerdere vastheid en grooter duurzaamheid in de lucht, omdat zij minder spoedig tot rotting overgaan. Het schijnt evenwel dat na verloop van tijd de draagkracht minder wordt, hetgeen wellicht zijn oorzaak vindt in het verdrogen of kristalliseeren der vetsappen en de meerdere taaiheid van den houtvezel. Voor aan de lucht blootgestelde draagbalken schijnt het Amerikaansch greenen alzoo niet aan te bevelen, terwijl voor vele andere doeleinden met zorg moet worden onderzocht of zich losse jaarkringen in den balk bevinden, die in dat geval voor de meeste doeleinden ongeschikt is. Het spint, dat aan vele balken ruimschoots voorkomt, is veelal van zeer slecht gehalte, zoodat dit in de meeste gevallen geheel verwijderd moet worden. Ook op de in het hout voorkomende kwasten dient met zorg te worden gelet, aangezien deze, hoewel niet zoo veelvuldig voorkomende dan in het Noordsche hout, daarin minder goed zijn vastgegroeid en dikwijls kolossale afmetingen aannemen, zoodat zij de kracht der balken zeer verminderen.

Wil men het Pitchpine benuttigen voor ramen en buitendeuren, 'tgeen voor blank werk tegenwoordig veelal gevraagd wordt, dan dient met zorg op de kwaliteit of de eigenschappen van het voorhanden hout te worden acht gegeven, want dan is lang niet alle hout timmerhout.

Behalve dat uit den aard der zaak hout met kwasten en vetstriemen moet worden uitgeschoten, zoo moet vooral naar fijn, zacht en rechtdradig plaathout worden uitgezien, aangezien het hout van vele balken te zeer onderhevig is aan krom trekken, om het voor dat doel te kunnen gebruiken. In het algemeen zijn de vierkant bezaagde in den handel gebrachte balken daartoe het minst geschikt. Voor gewone binnenbetimmering is het Pitschpine hout over het algemeen ongeschikt, gedeeltelijk om het boven aangevoerde en ook omdat voor beschildering met fijne kleuren het hars- of vetgehalte bezwaar oplevert.

Het zoogenaamd Yellowpine, dat voor een tien- of vijftiental jaren in tamelijk ruime hoeveelheid werd aangevoerd, doch in den laatsten tijd meer van de markt verdrongen schijnt te zijn, is een veel zachtere soort en schijnt te behooren tot de zoogenaamde op stam getapte houtsoorten, 'tgeen blijkt uit de rondom de kwasten zich bevindende vetplekken, terwijl overigens in het hout weinig of geen vet aanwezig is. Het eigent zich voor binnenbetimmering en voor paneelhout veel beter dan het Pitschpine, mits men de zich daarin bevindende kwasten met omliggende vetplekken kan laten wegvallen.

Het Whitepine en het Waneypine zijn de fijnste der mij bekende Amerikaansch greenen houtsoorten. Ik noem ze gelijktijdig, omdat ze klaarblijkelijk tot de zelfde familie behooren, ofschoon zij bij elkander gezien nog genoeg verschil opleveren om tot twee verschillende soorten gerekend te kunnen worden.

Beide soorten komen voor in vierkante balken van 60 tot 80 cm. doorsnede, zijn zeer fijn van nerf, hebben een zachte lichtgele, het Waneypine eene eenigszins rose tint, terwijl daarvan balken van 30 tot 40 voet lengte worden gevonden, nagenoeg geheel zonder kwasten. Een ander gebrek komt er echter in voor, dat wellicht zijn oorzaak vindt in het kappen en van de bergen naar beneden rollen der stammen, nl. dat zich dikwijls onnoemelijk vele, zeer fijne, recht door de gezaagde planken loopende scheuren bevinden, die, in de ruwe plaat nauwelijks te bemerken, zich aan het oog voordoen nadat de plaat is afgeschaafd en korten tijd aan de lucht is blootgesteld geweest. Dit en de betrekkelijke hooge inkoopsprijs maken het in de bewerking tot een kostbare houtsoort, die evenwel voor fijne binnenbetimmering uitstekende eigenschappen bezit en om zijn zachtheid en mildheid ook voor snijwerk zeer is aan te bevelen.

Zelfs wanneer het niet geheel droog verwerkt wordt, behoeft van trekken geen en van krimpen zeer weinig sprake te zijn.

Ten slotte zij nog opgemerkt, dat de ondervinding mij heeft geleerd, dat het Pitchpine hout voor palen in vochtigen grond geplaatst, geen onvoorwaardelijke aanbeveling verdient, daar na verloop van enkele jaren het gedeelte, dat tusschen lucht en water is geplaatst, zacht wordt, zoodat de buitenvezels zich met de hand laten verwijderen.

BEPALINGEN

VOOR DE

TENTOONSTELLING VAN KUNSTWERKEN VAN LEVENDE MEESTERS

TE HOUDEN

te ***AMSTERDAM***

in het najaar van 1889.

Art. 1. De tentoonstelling omvat kunstwerken op het gebied van de schilder-, teeken-, bouw-, beeldhouw- en graveerkunst en lithographie, vervaardigd zoowel door binnen- als door buitenlandsche levende kunstenaars.

Art. 2. De tentoonstelling zal worden geopend den 3den September 1889 en gesloten den 7den October daaraanvolgende, behoudens de bevoegdheid der Commissie om haren duur te verlengen.

Art. 3. Alle werken, binnen de grenzen der tentoonstelling vallende, kunnen ingezonden worden door den maker zoowel als door den besitter, indien slechts in het laatste geval schriftelijk van de toestemming des makers blijkt.

Art. 4. De inzenders worden verzocht de kunstwerken, welke allen worden ingewacht tusschen Donderdag 1 en Zaterdag 10 Augustus daaraanvolgende, te adresseeren: »aan de Commissie voor de tentoonstelling van kunstwerken van levende meesters in 1889 te Amsterdam, gebouw der tentoonstelling". Des middernachts tusschen 10 en 11 Augustus zal het bureau onherroepelijk worden gesloten en alles wat later komt zal worden afgewezen.

Art. 5. De inzendingen behoeven niet vrachtvrij te geschieden, daar de kosten door de Commissie zullen worden gedragen. Na afloop der tentoonstelling worden de werken zoo spoedig mogelijk aan den inzender op diens kosten naar de plaats van afzending teruggezonden; de Commissie zal, zooveel in haar vermogen is, trachten deze kosten zoo gering mogelijk te maken.

Art. 6. Gedurende de tentoonstelling worden geen kunstwerken afgegeven. Zoolang die kunstwerken aan de Commissie zijn toevertrouwd, draagt deze zorg voor goede bewaring en bewaking. Zij verzekert die evenwel niet tegen brand- of andere schade; evenmin verzekert zij de kunstwerken gedurende de terugzending. Ook is zij niet gehouden tot schadeloosstelling, indien door derden aan die werken eenig nadeel mocht worden toegebracht, of indien zij verloren mochten geraken. Klachten en aanmerkingen later dan twee maanden na de sluiting der tentoonstelling ingekomen, worden niet meer beantwoord.

Art. 7. Schilderijen, teekeningen en prenten moeten van lijsten voorzien zijn. Desverkiezende echter kunnen teekeningen en prenten opgezet en achter glas zonder lijst worden ingezonden.

Van ronde of ovale omlijstingen moet de buitenrand der lijst een rechthoekigen vorm hebben.

Iedere inzending voor de tentoonstelling bestemd, moet vergezeld gaan van een bulletin, door den inzender in te vullen, of van een brief, waarin duidelijk vermeld staan de naam, voornaam en woonplaats van den maker en zoo deze niet tevens inzender is, ook van den bezitter, benevens een korte beschrijving van het onderwerp, geschikt om in den catalogus te worden opgenomen.

Uitdrukkelijk wordt men echter verzocht deze mededeelingen niet in de kist te sluiten maar ze der Commissie afzonderlijk franco toe te zenden.

Deze beschrijving met den naam van den maker en dien van den inzender, moet ook voorkomen op de achterzijde van het kunstwerk.

Bij beeldhouwwerken moet het op een daarvoor geschikte plaats staan.

Hun, die wenschen in te zenden kunstwerken van meer dan 3 □ meter oppervlakte, of van buitengewone proportie, wordt verzocht vooraf daarvan kennis te geven aan de Commissie, met opgave der maten.

Van de verkoopbaar gestelde voorwerpen moet tegelijkertijd de prijs worden opgegeven. Een gedrukte lijst met de prijsopgaven zal bij den catalogus worden uitgereikt.

Art. 8. De Commissie biedt hare bemiddeling aan voor den verkoop van de tentoongestelde voorwerpen.

In geval van verkoop worden geen procenten of vergoeding, onder welken vorm ook, tot het dekken van onkosten berekend. Onderhandsche verkoop van een tentoongesteld en als te koop opgegeven kunstwerk, zonder kennisgeving aan de Commissie, zal niet worden erkend; alle onderhandelingen, buiten haar aangegaan, vervallen, wanneer zulk een stuk reeds door de Commissie mocht verkocht zijn; van welke verkoop de Commissie den belanghebbende steeds onmiddelijk zal kennis geven.

Art. 9. De Commissie behoudt zich het recht voor om stukken die haar ongeschikt voorkomen of die reeds op vroegere stedelijke tentoonstellingen alhier zijn geplaatst geweest, af te wijzen en terug te zenden. Kopien in olieverf naar schilderijen en teekeningen naar teekeningen worden evenzeer geweigerd.

Daar de mogelijkheid bestaat, dat wegens de beperkte ruimte niet alle ingezonden kunstwerken behoorlijk zouden kunnen geplaatst worden, noodigt de Commissie allen uit, die meerdere kunstwerken wenschen aan te bieden, die te nummeren in de volgorde waarin men hen wenscht opgenomen te zien.

Art. 10. Door het Gemeentebestuur worden *Zes Gouden Stedelijke Medailles*, ieder ter waarde van 100 Gulden, beschikbaar gesteld, ter bekroning van zulke op de Tentoonstelling aanwezige kunstwerken, welke van uitnemend talent getuigen. Inzenders, die voor hunne inzendingen niet wenschen mede te dingen naar deze medailles, moeten zulks schriftelijk mededeelen.

Art. 11. Deze bekroning zal geschieden door een Jury van zeven leden, waarvan drie door het stedelijk bestuur en vier door de inzenders zullen worden benoemd. Deze laatste worden daarom uitgenoodigd bij hun inzending tevens de opgave te voegen van vier door hen gewenschte Jury-leden.

Inzenders die mededingen kunnen niet tevens leden der Jury zijn.

Bij de toewijzing der medailles zal niet gelet worden op reeds verkregen onderscheidingen, van welken aard ook.

Art. 12. De Commissie zal bij de Regeering aanzoek doen om van Rijkswege stukken van Nederlandsche kunstenaars te laten aankoopen, welke voor Rijks-verzamelingen waardig worden geoordeeld.

Art. 13. De Commissie is gemachtigd tot de verklaring, dat de Maatschappij Arti en Amicitiae in het jaar 1889 hare jaarlijksche tentoonstelling van schilderijen niet gelijktijding met de stedelijke tentoonstelling zal houden. Voorts, dat de Vereeniging tot bevordering van Beeldende Kunsten voor de jaarlijksche verloting van kunstwerken, op de in deze aangekondigde tentoonstelling aankoopen zal doen van werken van Nederlandsche kunstenaars.

NB. *Bulletins, waarvan sprake is in Art. 7, benevens reglementen, zijn zoolang de voorraad strekt te verkrijgen o. a. aan het Bureau der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.*

INGEZONDEN.

De vorige week, de tentoonstelling der ontwerpen ingekomen op de prijsvragen uitgeschreven door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst in 1888, bezoekende, was ik zeer nieuwsgierig het oordeel der Jury, over die ontwerpen te lezen, te meer daar ik zelf ook een ontwerp voor een schildersatelier ingeleverd heb, en tot nog toe te vergeefs naar het Juryrapport in het *Bouwkundig Weekblad* gezocht had.

Op de galerij gekomen, waar de plannen tentoongesteld zijn, zag ik in een hoek op een tafeltje eenige papieren liggen met het opschrift: »Juryrapport over de ingekomen ontwerpen op de prijsvragen uitgeschreven door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst in 1888."

Nu dacht ik mijn hart op te halen aan het lezen van het rapport en in het bijzonder aan het oordeel over mijn eigen ontwerp, om te weten in hoeverre dat aan de gestelde eischen voldoet en voor welke fouten ik mij den volgenden keer moest wachten.

Maar hoe groot was mijne teleurstelling te lezen, dat de Jury van de 23 ontwerpen, ingekomen op de prijsvraag voor een schildersatelier, slechts 8 besproken had, waaronder ik niet het geluk heb te behooren, en met den troost dat er met mij nog 14 ontwerpers stilzwijgend voorbij waren gegaan, kon ik naar huis gaan.

Het verwondert mij, dat er maar ongeveer een derde deel der ingekomen ontwerpen voor een schildersatelier besproken is, daar mijn meening is, en misschien sta ik in dit opzicht niet geheel alleen, dat het uitschrijven van prijsvragen door een bouwkundige vereeniging moet strekken tot leering en studie der ontwerpers. Ik geloof niet dat de inzenders met deze manier van beoordeeling veel zullen leeren, en of het bevordelijk is om den oogst steeds te doen toenemen betwijfel ik zeer. Veeleer zullen velen, door de weinige kans die er bestaat zijn werk beoordeeld te zien, van de mededinging naar prijsvragen afgeschrikt worden, hetgeen toch wel niet de bedoeling zal zijn der prijsvraaguitschrijvers.

Een inzender op bovengenoemde prijsvraag.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Eindelijk kan thans met zekerheid worden gemeld, dat te Amsterdam twee gebouwtjes voor volks-stortbaden zullen worden opgericht. Het geld is — dank zij een milde gift — thans daarvoor aanwezig.

De opening van het Centraal-Station te Amsterdam zal waarschijnlijk plaats hebben op 15 September a. s.

De eind-examens van de Rijksschool voor Kunst-Nijverheid en van de Rijks-Normaalschool voor Teekenonderwijzers zullen in het openbaar gehouden worden in het Rijks-Museumgebouw te Amsterdam op 1 Juli en volgende dagen.

In de zitting van den Utrechtschen Gemeenteraad, Donderdag middag gehouden, werd o. a. aangenomen eene voordracht tot bestemming van het buitengoed »Het Hoogeland" tot park en bouwterrein, met eene daarop betrekkelijke machtiging voor de desbetreffende uitgaven, groot ƒ 60.200 voor wegen enz. plus ƒ 8000 voor gasverlichting.

MEDEDEELINGEN UIT DE RECHTSZAAL.

Ofschoon niet dadelijk betrekking hebbend op het bouwvak, schijnt mij de navolgende, onlangs gewezen, naar bekend is tot heden eerste beslissing, om de omstandigheden waaronder het geval (hier beslist) zich had voorgedaan, wel der vermelding in dit blad waard.

Ten behoeve van aannemers is door de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij aangelegd een bijspoor voor zandvervoer. Op dat bijspoor is, bij een derailement, de hoofdgeleider onder den tender geworpen en zwaar verwond.

Op grond van art. 1 der spoorwegwet (9 April 1875, Stbl. 67) vroeg deze schadevergoeding aan de Maatschappij. Dat art. toch stelt de ondernemers eener spoorwegdienst verantwoordelijk voor de schade, door personen en goederen bij de uitoefening van den dienst geleden.

Behalve een verwering waarover geen beslissing werd gegeven, beweerde de Maatschappij dat dit artikel, (timmers de geheele wet) uitsluitend bedoelt vervoerde personen, niet het personeel der Maatschappij zelf.

De 2e Kamer van de Arr. Rb. te Amsterdam achtte dat stelsel juist en verklaarde den hoofdbegeleider niet ontvankelijk, omdat de wet handelt tegenover reizigers en niet tegenover de beambten der Maatschappij.

Dit vonnis met de overwegingen is opgenomen in de 200 juist verschenen aflevering van het Magazijn van het Handelrecht pag. 193.

ALESTES.

Nu ik toch eenmaal buiten de orde ben, wil ik op het zelfde terrein een andere zaak meedeelen die hangend is, en waarvan de beslissing dezer dagen volgt; de vraag n.l. of de spoorwegmaatschappij schade moet vergoeden, ontstaan door het verbranden van een aan den spoorweg liggend bosch, tengevolge van ontsnapte vonken. De Maatschappij verweert zich op grond, dat de Raad Toezicht op de spoorwegdiensten te dien opzichte de beslissing heeft, en de Maatschappij, door aan zijn voorschriften te voldoen, van alle verantwoordelijkheid tegenover den eigenaar van dat bosch is ontslagen.

Het Openbaar Ministerie te Amsterdam concludeerde bereids in den zin door de Maatschappij verdedigd.

Misschien deel ik de beslissing mede als die gevallen is.

ALESTES.

BENOEMINGEN, VACANTE BETREKKINGEN, ENZ.

Onder leiding van den sectie-ingenieur P. H. Kemper, te Utrecht is het hoofdtoezicht over den aanleg van een gedeelte van het Merwedekanaal van nabij den Zeijlweg onder de gemeente Maarsen tot de schutsluis bewesten Utrecht, zoomede van het in verband daarmede omleggen van de beide Rhijnspoorwegbanen Utrecht-Amsterdam en Utrecht-Rotterdam, opgedragen aan den adj.-ingenieur Th. J. Rosskopf, te Utrecht, voor zooveel betreft den aanleg van het gedeelte kanaal, en aan den adj.-ing. F. J. des Tombe, te Weesp, voor zooveel aangaat de omlegging der spoorwegbanen, laatstgenoemde zoodra de omlegging van den Oosterspoorweg, waarbij hij thans werkzaam is, zal gereed zijn.

Als buitengewone opzichters zijn bij het werk geplaatst: P. W. Waltman, te Utrecht; J. F. Steenmetter, te Gorinchem; J. J. van de Rotte, te Weesp; J. H. van Giessen, te Zwolle; M. G. van der Tas, te Hindeloopen; J. J. Blommestein, te Utrecht, allen opzichters, en D. E. Wenting, bouwkundige te Schalkwijk.

Tot secretaris-rentmeester van het hoogheemraadschap Schieland is benoemd de heer C. J. Vaillant, adj.-ingenieur bij den aanleg van het Merwede-kanaal te Utrecht.

Met den benoemde stond op de voordracht mr. J. van Buttingha Wichers, te Leiden.

Door Z. M. is, met 1 Juli a. s., aan den hoofding. 1e kl. van 's Rijks waterstaat L. H. J. J. Mazel, op zijn verzoek, wegens gezondheidsredenen, eervol ontslag verleend, onder dankbetuiging voor de goede diensten door hem aan den lande bewezen en behoudens aanspraak op pensioen of wachtgeld; en zijn voorts bevorderd tot hoofding. van den waterstaat 1e kl. A. M. K. W. baron van Ittersum, thans hoofding. 2e kl.; benoemd tot hoofdingenieur van den waterstaat der 2e kl. R. O. van Manen, thans ingenieur der 1e klasse; bevorderd tot ingenieur van den waterstaat der 1e klasse A. A. Bekaar, thans ing. 2e kl.; tot ing. van den waterstaat 2e kl. H. F. Beijenman, thans ing. 3e kl.; tot ing. van den waterstaat 2e kl. jhr F. L. Ortt, thans adsp.-ing.

De heer N. W. Doesburgh, gewezen adspirant-ingenieur bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Ned.-Indie, laatstelijk met verlof hier te lande, is op zijn verzoek, eervol uit 's lands dienst ontslagen.

BERICHT.

De inzender, op de door de Afdeeling Amsterdam uitgeschreven prijsvraag, van het ontwerp onder het motto: STUDIEN, wordt beleefd verzocht zijn correspondentie-adres op te geven aan den Secretaris der Afdeeling Amsterdam, Arn. A. H. Bruning, Prinsengracht 346 te Amsterdam.

Afloop van Aanbestedingen.

TIEL, 23 Mei. Het bouwen van een heerenhuis met koetshuis, voor B. N. Hoeben, te Leeuwen.

G. v. Helmond te Wamel	ƒ 13.373
Buskes te Ubbergen	» 12.049
Hoogveld te Valburg	» 11.320
Nagelvoort te Rossum	» 11.190
Van de Schadewijk te Druten	» 11.100
Van de Weerdt te Altforst	» 10.600 gegund.

IJMUIDEN, 28 Mei. Het bouwen van eene kerk met pastorie voor de O.-R.-K. gemeente aldaar, onder beheer van den architekt Th. van Harderwijk te Utrecht.

Kampman te Amsterdam	ƒ 22.280
H. Hageman te idem	» 21.600
G. Haandriksman te idem	» 21.500
C. Nieuwenweg te Beverwijk	» 20.850
Valentijn Brauw te idem	» 20.800
N. J. Zwager te IJmuiden	» 20.090
A. J. van Lieut te Amsterdam	» 19.900
E. Saltzherr te Hilversum	» 19.834
W. G. v. Berkum te Amsterdam	» 19.680
B. v. Buuren te idem	» 19.580
P. Rings te Velzen	» 19.360
J. M. Wolff te Utrecht	ƒ 17.239
J. J. v. Geuningen en v. d. Horst te Amsterdam	» 17.045
J. C. v. Vendeloo te Velzen	» 15.388

AMSTERDAM, 29 Mei. Bij de onderhandsche aanbesteding van den bouw van twee koetshuizen, stalling, woning enz. aan de Holl. Manege, onder beheer van den ingenieur-architekt A. L. van Gendt, is het werk gegund aan H. J. Meckers ald. voor ƒ 20.376

DEN HAAG, 6 Juni 1889. Perceel I. Het verbouwen van het perceel Koningingegracht No. 8 alhier, voor rekening van den Wel.Ed. Gestr. heer Mr. John. F. Loudon, onder beheer van den archit. Johs. Mutters Jr.

v. Lith en Fontein	ƒ 10.415
A. Stigter	» 9.969
Jac. Vos	» 9.893
A. Nater en Co	» 9.425
Gebr. Houtman	» 8.935
Gebr. Schippers	» 7.800 gegund.

Perceel II. Het vernieuwen der tuinafscheidingen.

Gebr. Houtman	ƒ 2.377
Gebr. Schippers	gegund. » 2.290

NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY L^TD LONDON.
Exploitatie der Mijnen van de Val Travers.

FABRIEK TE AMSTERDAM
Beltweg No. 3.

TRADE MARK.

NATUURL. ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.

Gecomprimeerde Asphaltwegen en dito Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Houtvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen, Winkel en Magazijnvloeren. Gangen. Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton-Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.

Zindelijk Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend
Asphalt speciaal tot wering van vochtige muren.

Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het Kantoor der fabriek, Beltweg 3, *Amsterdam*. 5518

The St. Pancras Iron Work Company, London.

FABRIEK voor Stal-Inrichtingen 5516 EN **Stal-Benoodigdheden.**

IJzeren Trappen
van solide constructie tot concurreerende prijzen.

Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE.
Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam, 1884.

Agenten voor Nederland en de Kolonieën

STAAL & HAALMEIJER,
36. Derde Weteringdwarsstraat.
AMSTERDAM.

alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.
Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

J. KROON Rz. **Fabriek van Lattenweefsel voor Plafond- en Wand-bepleistering.** Buiksloot.

STOOMHOUTZAGERIJ en PAKKISTENFABRIEK

Eervolle vermelding op de Tentoonstelling van Bouwmaterialen te Groningen 1886.

5503 ASPHALTDAKPAPIER, ASPHALTWERKEN.

„CARBOLINEUM."

Monsters, circulaires en attesten op aanvrage franco.

De GEMEENTE-ARCHITECT van *Leiden*, vraagt prijsopgave vóór den 15 Juni a. s. van:

ongeveer 250 M¹ troittoirband zwaar 15 × 30 cM.
a. van hardsteen (petit granit),
b. van bazalt-lava

Nadere inlichtingen op het bureau van Gemeentewerken. 5504

Zelfdragend en vlak gegolfdijzer, gewoon en gebombeerd, worden in vele verschillende profielen en afmetingen vervaardigd

Actien Gesellschaft für Verzinkerei und Eisenconstruction.
vormals JACOB HILGERS,
RHEINBROHL.

GALVANISEER-INRICHTING EN
Fabriek van gegalvaniseerde Bouw-constructiën.
Geïllustreerde, prospecti, referentiën en begrootingen steeds verkrijgbaar.

HILGER'S dakpannen en dakramen van uitmuntende constructie, geschikt voor alle soorten van dakbedekking, ook voor daken met zeer geringe helling.

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE
Haaften aan de Waal.
Machinale Steenfabriek met Ringoven, 5505
levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur tegen sterk concurreerende prijzen.

Vertegenwoordiger voor Nederland en Koloniën
FERD. ENGERS, AMSTERDAM,
Heerengracht 335. 5506

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,
voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.
5507 FRED. STIELTJES & Co., Keizersgracht 745, Amsterdam.

5508 **VIJZELS!!**

Heeren bouwkundigen en industrieelen worden attent gemaakt dat de
WED. Jb. TIMMAN
steeds voortgaat met het verhuren van hare van ouds bekende **VIJZELS** voor het opwinden van balklagen, kappen en andere zware lichamen à ƒ 0.25 per stuk en per dag; dezelven worden naar alle plaatsen in Nederland heen gezonden.
Mij aanbevelende heb de eer te zijn
Wed. Jb. TIMMAN
Vijzelaar
Haarlemmerdijk N° 74, Amsterdam

5509 PUI-SPIEGELGLAS
HENRY HUINCK & ALEX. TIMHOFF
ROTTERDAM.

W. F WEIJNTJES,
Singel 514 h/h Koningsplein Amsterdam.
Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.
Agent voor **Minton Hollins & Co.** *Stoke upon Trent*
„ „ **A. Jandges** te *Crefeld*.
Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 5510

De Portland-Cement-Fabriek van
DYCKERHOFF & SÖHNE
te Amöneburg bij Biebrich a/d Rijn. 5511
levert haar erkend en uitmuntend fabrikaat, met garantie voor de grootste vastheid en deugdelijkheid.
Productie-vermogen der fabriek: 500,000 vaten per jaar.
Magazijnhouders in de voornaamste steden.

Gouden Staats-Medaille

Düsseldorf, 1880.

Medaille Breslau 1869.
Gouden Medaille Offenbach a/M. 1879
Diploma A. Eerste prijs voor uitmuntend fabrikaat. Kassel 1870
Gouden Medaille Hoogste onderscheiding in den internationalen wedstrijd. Arnhem 1879.
Medaille van verdienste, Weenen.

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH,
BOCH FRERES
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 5512

Een Pract. Bouwkundige,
gedurende 10 jaar verschillende werken uitgevoerd hebbende, tevens net TEEKENAAR, met goede refer., zoekt plaatsing als
Opzichter of Teekenaar.
Brieven fr. ond. lett. B W T a. h. Alg. Adv. bur. van NIJGH & VAN DITMAR *Rotterdam*. 5513

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.
Fred. Stieltjes & Co., Amsterdam.
5514

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

AANBESTEDING 5496

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT).

Op Dinsdag den 18den Juni 1889, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht* van:

Bestek N°. 494.

Verrichten van eenige herstellingen aan gebouwen en kunstwerken behoorende tot den spoorweg van GRONINGEN naar DELFZIJL.

Begroting f 1720.—.

De besteding geschiedt volgens § 34 van het bestek.

Het bestek ligt van den 7den Juni 1889 ter lezing aan het Centraal-bureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur D. MOLENAAR te *Groningen* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 12den Juni 1889, aanvangende te Delfzijl na aankomst van trein 11.60.

UTRECHT, den 5den Juni 1889.

MINISTERIE VAN JUSTITIE.

Openbare Aanbesteding.

Op Maandag 1 Juli 1889, des namiddags ten 2 ure, zal in een der lokalen van het Departement van Justitie te *'s Gravenhage*, in het openbaar, bij enkele inschrijving worden

AANBESTEED:

Het leveren van Band-, L-, T-, Staaf- en Plaatijzer, Moerboutjes, Tapboutjes, Houtschroeven en Klinknagels voor 400 stuks alcoven, ten behoove van de Rijkswerkinrichtingen Veenhuizen.

Het bestek ligt ter inzage op het bureau van den Ingenieur-Architect voor de gevangenissen en rechtsgebouwen (alwaar tevens inlichtingen zijn te bekomen), en in de Rijks-Werkinrichtingen bovengenoemd, terwijl het verkrijgbaar is op franco aanvrage tegen betaling van *f* 0.27 bij de GEBROEDERS VAN CLEEF, Boekhandelaars, Spui 28a te 's Gravenhage.

's GRAVENHAGE, 6 Juni 1889. *De Minister van Justitie*, Voor den Minister *De Secretaris-Generaal*, P. J. VAN BEIJMA.

5497

JAN HAMER & C°., AMSTERDAM.

Kantoor: GEBOUW DER MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Marnixstraat 402, b./h. Leidscheplein.

MILDE's MICRO-TELEPHONEN,

voor de telephonische gemeenschap in Werkplaatsen, Hôtels, Kantoren, Villa's enz. — Deze toestellen zijn bij lagen prijs zeer gevoelig, duurzaam en élégant.

CARE'S Luchtdruk-Waterreservoirs en

CHANOIT Reservoir Waterfilters met Luchtdruk,

voor het opperen, filtreeren en verdeelen van water in gebouwen zooals Hôtels, Gestichten, Villa's enz., ter vervanging van de hoogwaterreservoirs. 5498

Referentiën van hier te lande uitgevoerde installaties worden op aanvragen verstrekt.

— KELLEY's Geschilderd en Gebrand Glas. —

GEPLATINEERD- EN VENSTERGLAS.

CARBOLINEUM AVENARIUS.

Men verzekere zich bij den aankoop, dat men het sedert 14 jaren met succes aangewende *origineele merk* verkrijgt:

CARBOLINEUM AVENARIUS.

GUST. BRIEGLEB. Amsterdam. 5499

5500 **JAN VAN DER POT,**

Scheepmakershaven N°. 3 (Punt.) — ROTTERDAM.

De eenige Kyaniseerinrichting waar ook des winters wordt doorgewerkt.

Het **Kijaniseeren** is het eenige afdoende middel tegen *verrotting* en *zwam*. De bewerking geschiedt geheel reuk- en kleurloos. Desverlangd bijlevering van hout.

Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend,

van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.

BELGISCHE KLUIT en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en vrachten. **KUNSTGRANIET systeem Pétitjean.**

Prospectussen en prijscouranten worden op aanvraag franco toegezonden

Gelieve op Voornaam en Adres te letten.

DE LINT & C°. Rotterdam.

Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te Londen,

leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,

MARMER-MOZAIEK en

TERRAZZOVLOEREN.

alsmede 5501

— GLASMOZAIEK —

Zestien Bekroooningen.

PATENT-CENTRALE EN ZELFREGULEERENDE

STOOMVERWARMING EN VENTILATIE

onder lagen druk.

Systeem BECHEM & POST te Hagen in Westphalen.

TEVENS INGERICHT VOOR

ELECTRISCHE VERLICHTING

met of zonder Tudors-Accumulatoren.

Dit *Systeem is het meest aan te bevelen*, omdat, niettegenstaande de **onder lagen druk** werkende machine zeer **gemakkelijk en eenvoudig** kan worden aangewend, zoowel voor **Verwarming en Ventileering van huis en stal,** als voor het **oppompen van water,** voor het op **peil brengen en houden van vaarten,** voor het in werking brengen van **IJs-, Dorsch- en andere machines,** voor het **koken van Veevoeder,** voor het **besproeien van Gras, Bloemen, enz.,** terwijl nog des avonds ***huis en erf electrisch kan verlicht worden.*** Bijzonder geschikt voor **Buitenplaatsen** en **Boerderijen**, daar *Warmte, Ventilatie, Licht, Koude en Drijfkracht* gelijktijdig kunnen werken of naar behoefte geregeld kunnen worden.

Voor nadere inlichtingen, opnemingen en begrootingen, verklaart zich gaarne bereid

D. S. M. KALKER, Amsterdam.

Eenig vertegenwoordiger der firma BECHEM & POST, in Nederland. 5502

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

15 JUNI 1889.

Redactie: Dr. F. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
33 Queen Victoria Street E. C.: HENRY HEMANS & C°.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD: Maandelijksch overzicht. — Amerikaansch groeneshout. — Verslag der vergadering van het Kon. Inst. van Ingenieurs, van 13 Juni 1889. — Binnenlandsche berichten. — Mededeelingen uit de Rechtzaal. — Benoemingen, vacante betrekkingen, enz. — Bericht.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden

MAANDELIJKSCH OVERZICHT.

Een maand vol feesten is achter den rug. Parijs en Berlijn waren kort na elkander getuigen van grootsche dingen. In Frankrijk was het op 5 Mei feest te Versaille ter herdenking van de omwenteling en den volgenden dag werd te Parijs de groote tentoonstelling geopend. Een paar weken later ontving de Duitsche Keizer zijn bondgenoot, den Koning van Italië, in het in feestdosch gehulde Berlijn.

Het is niet de bedoeling om van de feesten zelve iets mede te deelen in dit blad, maar om eenige opmerkingen ten beste te geven over feestdecoratie en feestverlichting.

Het lag voor de hand, dat Parijs en omgeving op 5 Mei zich mooi maakte en vlagde, en dat men op den weg van Parijs over Sèvres naar Versaille, dien de stoet van den President Carnot zou nemen, eerebogen had opgericht. Er waren er dan ook, maar alleen — zou men haast zeggen — om te bewijzen, dat men het maken van die huldeblijken eigenlijk moet overlaten aan eenvoudige, niet bestudeerde menschen. Jaren geleden, b. v. bij gelegenheid van een Oranjefeest, werden de beste eerepoorten te 's Gravenhage op den Vijverberg opgericht van vischtuig, netten, tonnetjes enz. door Scheveningsche visschers. Zij hadden de verdienste van ten minste origineel te zijn, terwijl de met eenige gelukkigheid ontworpen eerepoorten, soms met zuilenorden van sparregroen, veelal tot het misbak behooren.

Een nieuwe en frissche gedachte ook op dit gebied is een opwekkend entremets. Bij Versaille was dit gerecht militaire kost. Kanonnen, geweren, sabels, trommen en trompetten, en tal van andere militaire benoodigdheden, om een kern van planten gegroepeerd, vormden twee tropheën ter weerszijden van den hoofdweg naar het kasteel. Hoewel geen ereboog, was het doel toch het zelfde, en het karakter van tijdelijkheid was meer dan duidelijk. Het geheel stond vrij wat hooger dan de eerebogen, waarbij decoratieschilders van twijfelachtig talent waren te pas gekomen, huldeblijken die den heer Carnot, gaande naar het feestterrein, zeker welwillend hebben gestemd, maar die hem op zijn terugkomst ongetwijfeld een zijner welwillendste glimlachjes hebben afgeperst. De achterzijde toch was een te groote hulde aan de naakte waarheid: staken, dwarslatjes, krom geslagen spijkers, en de keerzijde van geolied zeildoek. Zou men hier gedacht hebben, dat is nu eens heel erg waar —, of als Franschman: c'est plus vrai, donc ce sera plus beau? Maar die stelling, outre qu'elle mène à gauche, mène loin.

De driekleur wapperde op de feestdagen vrij overvloedig. De Franschen vlaggen op twee wijzen: of wel zij vereenigen een aantal kleine vlaggetjes tot een soort van trophée, en plaatsen die op een of ander hoofdpunt van den gevel, of zij planten een hoogen vlaggestok en laten van den top een reusachtig doek waaien. De eerste maakt een aardig, de tweede een zeer statig effekt en wordt dan ook meer van officieele zijden in praktijk gebracht.

Nederlanders uiten hun vaderlandslievende gevoelens of hun feeststemming door het uithangen van een lang nationaal dundoek, maar denken gewoonlijk niet er aan, het vlaggen en decoreeren te vereenigen. De groote

golvingen van onze driekleur worden voldoende geacht. Nu is het waar, dat een straat door die frissche wapperende kleuren een vroolijk aanzien krijgt, maar ook de Fransche dwerg-vlaggen hebben hun eigenaardig schoon, vooral voor gebouwen die men op een behoorlijken afstand kan zien. Is dit laatste niet het geval, dan houdt ik de Hollandsche gewoonte voor de beste.

Wat de Franschen ook maar al te goed — beter dan wij — verstaan, is het illumineeren. Van de W's en de sterren die ieder goed geaard Nederlander op zijn zolder heeft, of de slingers langs straten of grachten, die men door dezen of genen ondernemer laat aannemen te plaatsen, zal ik niets zeggen, wel een enkel woord over de verlichting van groote gebouwen. Gewoonlijk is de W ook daarbij de grondtoon, al of niet door den gasvitter omgeven met een lauwerkrans of eikentakken. Zulke plakaten, die niets te maken hebben met het voorwerp dat men wil versieren — een versiering van iets is het immers — kent men weinig in Frankrijk, zoodat men overdag ook niet boos kan worden op de minder smakelijk uitziende voorbereidselen voor 's avonds. Daar maakt men de feestkleedij passend voor den drager en verliest de groote lijn niet uit het oog; hier let men daarop te weinig en vervalt daarom in kleinigheden.

Het recept om een groot gebouw te verlichten is gemakkelijk te schrijven, want het bepaalt zich tot het opzoeken van de groote architectonische lijnen, en de zorg om deze in het duister zichtbaar te maken. Dit kan men op eenvoudige wijze doen, en op meer kostbare manier; maar de eerste is de meest gewenschte omdat men bij de laatste al spoedig in te veel details vervalt. Het Palais des Beaux-Arts had twee verlichte lijnen, de cordonband en de kroonlijst. De Eiffeltoren gaf met één verlichte lijn zijn bogen, eerste, tweede en derde verdieping aan, op welke laatste het machtige centrum van electrisch licht, dat zijn heldere straal nu hier, dan daar, tot in de uiterste hoeken van Parijs wierp. En wanneer nu en dan op elke verdieping het roode Bengaalsche vuur werd ontstoken, dan kreeg men een indruk dien men niet spoedig zal vergeten: het beeld van een glocienden ijzeren reuzentoren. Dat zijn van die grootsch gedane zaken, die men zelden ziet.

De geheele verlichting van het tentoonstellingsterrein, de gebouwen daarop en het Trocadero, was onberispelijk, omdat elke lijn duidelijk en niet „verschwommen" was. Gaslicht, electrisch gloei- en booglicht, en kaarslicht in papieren lantaarntjes gaven effecten vol afwisseling.

Dit alles had een voldoenden tijd van voorbereiding. Toen er echter feest was te Berlijn, wegens het bezoek van koning Umberto, kon slechts gedurende 4 dagen en 5 nachten gewerkt worden om den weg van het Anhalter station tot aan het Koningsslot, waarlangs de vorsten zouden rijden, te versieren. Er moest veel gedaan worden, want die weg had een lengte van 3 K. M. en door de stad was 150.000 R.M. voor versiering toegestaan. Deze was opgedragen aan de zorgen van de gezamenlijke Berlijnsche architekten. Terstond na het bekend worden van het voornemen der stedelijke regeering, riep bouwraad Böckman zijn kunstbroeders op, en deze stelden de voorbereidende maatregelen onmiddellijk vast, zoodat, toen de Gemeente de som toestond, nog op den zelfden dag het programma van actie was opgemaakt en men aan het werk kon gaan. In principe was reeds uitgemaakt, dat het oude motief, om door versieringen den weg af te scheiden van de omgeving, niet in aanmerking kon komen wegens de lengte van den weg. Alleen werden van stadswege de straten bestrooid met een kleurig zand en kleine dennentakjes. Enkele punten werden versierd, terwijl het verband tusschen deze moest verkregen worden door het particulier initiatief. Het is gebleken, dat men niet buiten den waard heeft gerekend, want een ieder beijverde zich zijn woning een feestkleed te geven. Zelfs de bewoners der dwarsstraten van den weg dien de stoet zou nemen hadden voor een feestelijk inkijkje zorg gedragen.

De versieringen der huizen, hoe verschillend ook, bestonden voor 't meerendeel uit vlaggen, vaantjes en slingers van bloemen en groen. Groote vlaggen, zooals bij ons gebruikelijk, zag men echter ook hier weinig. Een groote verbetering was de uit het zuiden overgenomen versiering met kleurige tapijten, die over de borstweringen van vensters en de balustraden van balkons waren gehangen. Het koninklijke slot en het museum voor volkenkunde spreidden een grooten rijkdom van zulke kostbare weefsels ten toon. De attika en balustrade van het slot zelve waren bekleed met roode en witte stof, waarop guirlandes van groen hingen; deze combinatie van kleuren was ook die van de Italiaansche vlag.

Een der eigenaardigste en vernuftigste decoratiën was die van de Lindenpromenade. De versierende deelen der masten, waaraan de kabels voor de electrische verlichting zijn verbonden, waren verguld en voorzien van groepen vlaggen en ronde schilden met de letters W en U. De kabels en de standaards voor de middelste rij booglampen waren met bloemenslingers omwonden, en met elkander verbonden door een verguld netwerk, waarin kranzen van groen als rosetten waren geplaatst. Groote kronen van bloemen hingen boven de lampen, en daaronder schilden, waarop wapens van Italiaansche en Duitsche steden. Op deze wijze had men eene reeks van eerepoorten verkregen die tusschen en onder het dichte groen der boomen een zeer gunstig effekt maakten.

Het is niet mogelijk alle decoratiën te bespreken. Men zou echter te kort doen aan de hulde die der Berlijnsche kunstwereld, meer in het bijzonder den architekten en beeldhouwers toekomt, wanneer men niet melding maakte van een paar kunstwerken die in werkelijk ongelooflijk korten tijd zijn tot stand gekomen. Het eene is het reuzenbeeld eener Berolina, staande op een rijk met bloemen versierd voetstuk, die den koninklijken gast het welkom toe schijnt te roepen en hem bloemen toewerpt. Dit beeld van den beeldhouwer Hundrieser stond op het Potsdammer plein. Een ander, op het plein van den schouwburg, trok nog meer de aandacht. Het was een heerlijke groep van prof. Begas en stelde het bondgenootschap voor van Italia en Germania. De kolossale Walkuren-gestalte der laatste steunt met den rechter arm, die op haar zwaard rust, de tedere en bevallige Italia, die vol vertrouwen tot haar opziet; in den linker sluit zij de rechterhand harer jongere zuster. Deze groep, die als versiering, een zoo uitnemend goed karakter droeg, was vol kracht en fantaisie. Wanneer het onderwerp niet zoo zeer aan politieke wisselvalligheid deed denken, zou men onwillekeurig wenschen deze schoone groep in steen of brons vereeuwigd te zien.

Vóór dat wij Berlijn verlaten moeten wij met een enkel woord melding maken van de wijziging die de „Unter den Linden" zal ondergaan. Deze is reeds sinds geruimen tijd in studie en zal waarschijnlijk spoedig beslist worden; de nieuwe aanleg wordt op 600.000 R.M. geschat. De bestaande toestand is als volgt:

1)

Het voorgestelde gewijzigde plan is ongeveer aldus:

Aan de eene zijde (op de schets rechts) zijn de weg voor voetgangers en de rijweg verbreed, ten koste van den karrenweg, aan de andere is slechts de ruiterweg versmald; door die wijzigingen is de wandelweg niet noemenswaard verbreed.

Dat een verbetering noodig was, daarvan was men al sedert lang overtuigd. De boomen sleepten voor 't meerendeel een sukkelend bestaan voort, zoodat het onderhoud schatten gelds kostte. Bij droog weder waren de wegen stoffig en bij regen modderpoelen. Ruwe, zeer oude banken dienden tot rustplaats van bedelaars en luilakken; deze laatsten en de slechte verlichting bij avond waren oorzaak, dat het publiek weinig gebruik van de wandeling maakte.

De Unter den Linden was wereldberoemd, maar de vreemdeling ontnuchterde als hij dien wandelweg voor 't eerst aanschouwde. Sinds 1887 zijn nu wel de wegen voor voetgangers verbeterd, en is electrische verlichting aangebracht (104 booglampen), maar uit een oogpunt van verkeer is nog geen maatregel genomen, die dan ook van ingrijpenden aard moest zijn.

Beschouwt men den bestaanden toestand, dan valt terstond in 't oog, dat de wegen voor voetgangers niet breed genoeg zijn; daarbij komt, dat vooral bij minder gunstig weder en des winters, van den midden wandelweg weinig of geen gebruik wordt gemaakt. De straat — of boulevard zoo men wil — is een flaneerstraat, vooral langs de huizen, terwijl kindermeisjes en de nietsdoeners der armere bevolking den middenweg kiezen. Een weg, alleen voor zware vrachtwagens naast dien wandelweg, is hier ook een noodzakelijk kwaad.

Het gewijzigde plan zal echter ook zijn groote nadeelen hebben. Men wil den verbreeden weg voor voetgangers een weinig verlevendigen door gras- en bloemperken, uit den aard der zaak zeer lang en zeer smal. Wanneer nu deze het aantrekkingspunt voor den wandelaar wordt, zal de slechts 4 M. breede weg aan de andere zijde ontvolkt worden. Het plan geeft bovendien geen voldoende oplossing, omdat een wandelweg, tusschen twee rijwegen in, te Berlijn niet gewild zal zijn.

1) De getallen geven de breedte der wegen aan. Tusschen den rijweg en den weg voor zwaar vervoer is een trottoirband van 1 M. breedte aangelegd. In het voorgestelde gewijzigde plan is deze band gelegd tusschen rijweg en wandelweg.

De regeeringsbouwmeester Friedeberg, dit inziende, heeft nog een poging gewaagd om iets beters tot stand te brengen, en stelde voor een middenrijweg te maken van 12 M. breed, aan de eene zijde daarvan eerst een ruiterweg van 4.5 M., een rijweg van 8.5 M. en dan een wandelweg van 13 M., en aan de andere zijde eerst een trottoir van 1 M., vervolgens een rijweg van 8.5 M. en dan wederom een wandelweg van 13 M. De fout, te smalle wegen langs de huizen, wordt in voldoende mate door dit plan hersteld. Dat de kinderen en hun geleide daardoor naar een ander stadsgedeelte worden gezonden, is een werkelijk groote verbetering; zij behooren immers noch op drukke, noch op stoffige wegen te huis.

De regeering der stad wil zooveel mogelijk het oude karakter van de Linden behouden, en toch iets van het gebrekkige ervan wegnemen. Een radikaal en flink plan, dat afdoende verbetering zal geven, stelt zij echter niet voor; het draagt integendeel het karakter van een zeer kostbare proefneming.

Berlijn trekt een aantal vreemdelingen voor de tentoonstelling tot voorkoming van gevaar, en Hamburg, naar de nijverheidstentoonstelling aldaar, die voor den Duitschen architekt van veel belang moet zijn, al was het alleen om de sierlijke tentoonstellingsgebouwtjes, en den buitengewoon fraaien aanleg, binnen acht maanden op een land, waar niets was, tot stand gebracht.

Hamburg is een van die steden, die in den laatsten tijd een groote vlucht hebben genomen, en waar men dus telkens wat nieuws kan vinden. Reeds in December 1887 o. a. opende eene volksrestauratie, die al spoedig te klein voor het doel bleek te zijn en vergroot moest worden.

Een gedeelte der vrijhaven is door de Elbe zoodanig van de stad verwijderd, dat de daar werkzaam zijnde arbeiders in den rusttijd niet naar de stad kunnen gaan. Daarom is men er toe overgegaan met de commissie voor de volkskoffiehuizen een overeenkomst te sluiten om ook in het gebied van de vrijhaven een of meer zulke inrichtingen te stichten, waarin tusschen 12 en 1 ure goede spijs en drank te verkrijgen zou zijn voor 3 à 4000 arbeiders. De eischen waren dus niet gering.

Door medewerking van Staats- en stadsbestuur werden de onderhandelingen spoedig afgedaan; zij begonnen in Februari 1888, en reeds op 15 October 1888 openden twee inrichtingen, en den 1e December daarna de derde. De eerstgenoemden bevatten ook lokalen voor principalen, scheepskapiteins enz. waar zelfs gelegenheid is een glas wijn te drinken. Te zamen beslaan zij een bebouwd oppervlak van 3450 M² en hebben ƒ 300.000 gekost.

De reeds genoemde eischen in aanmerking genomen, was het noodzakelijk ruime toegangen te maken tot de eetzalen, zoowel voor de bezoekers als voor de bedienden, en de keuken in onmiddellijk verband met deze zalen te brengen. Ook moest er op gelet worden, dat voor allerlei klassen van werklieden verschillende lokalen beschikbaar waren, en deze laatsten toch in verbinding met elkaar moesten staan; een der zalen moest steeds toegankelijk zijn, als koffiezaal, terwijl de andere zalen zoo moesten zijn ingericht, dat het mogelijk was mannen en vrouwen desnoods te scheiden.

De werkman kan een ticket vooruit of aan het lokaal koopen. Een der restauraties heeft aan elken ingang een bureau, de twee anderen een aan den hoofdtoegang.

Deze laatste inrichting schijnt de beste te zijn, omdat er het minste gedrang door ontstaat bij de eetzalen.

Voor ruimen toevoer van lucht en licht, goede verwarming, voldoende closets en toiletkamers is natuurlijk zorg gedragen.

Het hart van het gebouw is de keuken, waarin de spijzen met stoom, volgens het systeem Becker worden bereid, waartoe 7 groote ketels in gebruik zijn. Deze inrichting is zoo voortreffelijk, dat in den winter de keuken nog met een stoomkachel verwarmd moet worden, en in den zomer nooit overmatig geventileerd behoeft te worden. Menig groot en voornaam hotel kan zich niet op iets dergelijks beroemen. In het midden van de keuken staat een wit marmeren tafel, 4 M. lang en 1 M. breed, voor het afwasschen van borden, enz., en aan de wanden rekken, waarop de borden vóór het toedienen der spijzen worden verwarmd. De verschillende spijzen worden op wagentjes, waarop 80 à 100 borden en schuden kunnen staan, naar de eetlokalen vervoerd; het ledige vaatwerk wordt op dezelfde wijze weder naar de keuken gebracht.

Om de keuken groepeeren zich een groote en twee kleinere spijszalen, een groote koffiekamer, en een van de overige zalen afgescheiden eetkamer, voor werkmeesters. Verder vindt men op deze verdieping gelijkstraats de dienstvertrekken, provisiekamer, en bergplaatsen voor vaatwerk enz., de bureaux, een eetzaal, vertrekken voor het dienstpersoneel, en de verdere noodzakelijke gemakken.

In een hooger opgetrokken vleugel is eene van de straat onmiddelijk toegankelijke restauratie voor scheepskapiteins, handelslieden enz. met een daarachter liggende keuken voor toebereiding van fijnere gerechten, en verder de slaapkamers voor het bedienend personeel. Onder een gedeelte van het gebouw zijn ruime kelders aangebracht voor spijzen, dranken, ijs, steenkolen, en een afdeeling voor den calorifère.

De gebouwen zijn eenvoudig maar solide, en wat het uiterlijke betreft sierlijk.

Voor 40 Pfg. kan de werkman er zijn maal doen, met een voldoende hoeveelheid vleesch.

Maar nog voldoet het niet aan de behoeften, dat deze inrichtingen 4000 arbeiders kunnen spijzigen, want wederom wordt een dergelijke restauratie voorbereid, die begroot is op *f* 108.000. Het is waarlijk voor een Amsterdammer die langs zijn handelskade wandelt, om van de toestanden te watertanden. Niet natuurlijk van *zijn* stedelijke inrichting, die tot nog toe een toonbeeld van kalmte is.

In de verslagen van de laatste Gemeenteraadszitting aldaar is een vraag gedaan over de resultaten van de bewerking om zwavelzure ammoniak uit de stoffen te trekken die door het pompstation van het Liernurstelsel worden verzameld. Men heeft wel eens verteld, dat die stoffen na opgepompt te zijn, weder in de grachten werden losgelaten, een verhaal dat ik natuurlijk laat voor hetgeen het is.

Één ding is zeker, men wist niet wat met de verdunde stof te doen. Voorgestelde winsten bleken verlies te zijn, een verlies dat des te onaangenamer moet zijn wanneer men leest, dat andere steden als Leeuwarden en Groningen b. v. een voordeeltje hebben van de stadsreiniging. Deze bezorgt aan vele gemeenten heel wat hoofdbreken. Postdam b. v. weet daarvan mede te praten, maar schijnt eindelijk op betere uitkomsten te kunnen wijzen, nadat aldaar eene belangwekkende proef genomen is met het systeem Röckner-Rothe. Het stedelijk bestuur aldaar heeft tal van inlichtingen moeten inwinnen, en een aantal mannen van kennis en ondervinding geraadpleegd, om een plan te vinden voor de reiniging van het steeds toenemende gebied van de stad. Het scheen echter beter te zijn het eerst de Berlijnsche voorstad waarin het stedelijk ziekenhuis ligt, onder handen te nemen. In Augustus 1888 werd ten slotte volgens opgaven van den stads-bouwraad Vogdt de inrichting aldaar aangelegd, en met zooveel spoed, dat zij in April reeds in werking konde komen. Het rioolvocht der vrij laag gelegen voorstad, waarbij geen regenwater, wordt door groote buizen, onder de bestrating liggende, geleid naar een op de grens der voorstad gelegen verzamelkom van geringe diepte; van daar wordt het opgepomt naar een hoofdverzamelkom van 10 M. diepte, waaruit het in kanalen loopt terwijl klarende stoffen, kalk, klei enz. worden toegevoegd. Aldus vermengd komt het water in een cilindervormig vat met windketel, stijgt langzaam in de luchtledige ruimte, en komt gezuiverd en helder aan de bovenzijde in een buis, die het naar een rivier doet afvloeien. Gedurende het stijgen vallen de vaste stoffen op den bodem van den cilinder en verzamelen zich in een kegelvormigen ketel, waaruit zij opgepompt worden naar een verzamelplaats, om verder als meststof verkocht te worden. Het aldus gereinigde rioolwater, oorspronkelijk verdunde faecaliën en organische stoffen van allerlei aard, is tamelijk helder en geheel reukeloos. De buizen en toestellen worden nu en dan met een krachtige waterstraal doorgespoeld, en goed geventileerd.

Dit systeem Röckner-Rothe, hier in zeer grove trekken beschreven, heeft in Essen en Brunswijk zoo goed voldaan, dat men ook in Greifswald, Göttingen en Keulen er aan denkt het in te voeren.

Ook voor Amsterdam schijnt een beteren tijd te zullen aanbreken, volgens een bericht in dit blad opgenomen en de bespreking in den Gemeenteraad, waar door den Voorzitter werd verklaard dat de proefnemingen van den heer Ketjen waren geslaagd. Dit geeft der Gemeente wel geen groote finantieele voordeelen, maar misschien wat minder parfurmerie waaromtrent de smaken verschillen.

Het is te warm om veel te schrijven en veel te lezen, en ik zou er wat voor voelen thans te eindigen, indien het niet noodig ware even naar Parijs terug te keeren, waar spoedig — den 17^{en} — het architekten-congres bijeenkomt.

Het programma daarvan is eenige dagen geleden verschenen, en omvat het volgende.

Onderwijs. I. Tegenwoordige toestand en daarin te brengen wijzigingen, van het bouwkundig onderwijs in Frankrijk en den vreemde. A. Methode, gang en duur. B. Wetenschappelijke en technische studiën. C. Vergelijkende studie der bouwvormen en constructiën van af de antieken tot in onzen tijd. D. Constructie en bouwvormen met het oog op de behoeften van onzen tijd. E. Onderwijs te geven door den Staat, de gemeenten, vereenigingen, onafhankelijke onderwijzers.

II. Onderwijs voor opzichters en werklieden; hoedanig dit gegeven wordt en wijzigingen daarvan.

Verschillende architekten van naam hebben op zich

genomen deze onderwerpen te behandelen, of voordrachten te houden over aanverwante zaken.

Onderlinge hulp. Deze afdeeling omvat de behandeling van onderwerpen, die voorloopig alleen belang hebben voor Fransche architekten.

Kunsteigendom. Er zal een soort van motie worden voorgesteld, waarvan de strekking zal toegelicht en verdedigd worden. Zij bevat de volgende wenschen:

A. 1°. Aan den architekt moeten, wat betreft namaak van zijn werk, dezelfde rechten worden geschonken als aan schilders, beeldhouwers en andere kunstenaars;

2°. De architekt moet zich, evenals ieder kunstenaar, het recht kunnen voorbehouden van reproductie van zijn eigen bouwkunstig werk;

3°. De architekt die een bouwwerk heeft ontworpen en uitgevoerd, moet het recht hebben daarop zijn naam en kwaliteit zichtbaar aan te geven.

B. 1°. De plannen en beschrijving van het werk, blijven het eigendom van den architekt, indien daaromtrent niets anders is overeengekomen;

2°. Deze plannen en beschrijving vormen een geheel van artistieken en letterkundigen aard; de architekt moet daarom beschermd worden als kunstenaar en als letterkundige.

Behalve deze onderwerpen en de reeds genoemde voordrachten zullen nog verhandelingen worden gelezen over:

Het veplichte diploma voor architekten.

De kunst der Etruskers.

De koepelbouw der Oostersche en Westersche volken.

De verwarming van baden in de oudheid.

Brandgevaar in schouwburgen.

De reeds eenige jaren werkzaam zijnde commissie voor het vaststellen van een honorarium voor architekten, zal eenige mededeelingen doen over den stand van hare werkzaamheden.

Gedurende het congres zullen de Tentoonstelling en eenige nieuwe bouwwerken in de stad worden bezocht, en zal men een tochtje maken naar Chantilly.

Den 6den dag, dus op 23 Juni, eindigen de werkzaamheden met een maaltijd. Wij hopen dat de deelnemers aan het congres zich niet te veel zullen hebben ingespannen om met vrucht ook aan die laatste werkzaamheden te kunnen deelnemen. ELJEN!

AMERIKAANSCH GREENENHOUT.

Antwoord, ingezonden door de Afdeeling Amsterdam, op de vraag: *Welke ondervinding heeft men tot nu toe opgedaan omtrent het gebruik van Amerikaansch greenenhout bij gebouwen?*

De ondervinding die men van Amerik. greenenhout, gebruikt voor verschillende doeleinden, heeft opgedaan, is nog al vrij uiteenloopend en heeft velen zeker tot de overtuiging gebracht, dat daar, waar Amerik. greenenhout voor zijne deugdzaamheid wordt gebruikt en zeer voldoet, het op andere plaatsen soms het tegenovergestelde aantoont, dat ik straks met enkelen voorbeelden zal ophelderen.

Wanneer ik deze houtsoort ga beoordeelen zoude ik mogelijk met enkele woorden, verkeerd gebezigd, gevaar loopen de vele goede eigenschappen van deze houtsoort te kort te doen en, uit een egoïstisch oogpunt beschouwd, mij zelven benadeelen; daarom wil ik zeer voorzichtig het voor en tegen van dit hout bespreken.

De afmeting.

Amerik. greenenhout munt uit en *moet* dikwijls gebruikt worden, daar, waar lange en zware afmetingen noodig zijn, waar het buiten het hart, of spint- of kwastvrij moet geleverd worden. Geen houtsoort is daarvoor beter geschikt dan Amerik. greenenhout.

Het greenenhout wat wij van de Oostzee ontvangen en aan Amerik. greenen in afmeting nabij komt, is het Riga greenen en het Narva greenen.

Riga greenen heeft een gemiddelde lengte van 8 tot 8.50 M.

Narva hout alleen in 4 lengten 18, 20, 24, 30 voeten 5.10 M. 8.50 M. } Amerikaansch lengte 11.50 à 12 M.

Het Amerik. greenen dat vierkant bezaagd is heeft een gemiddelde dikte van 35 à 38 cm.

Het Oostzee-hout daarentegen, is bezaagd met 6 cm. vellingkanten.

In het behakte Amerik. greenenhout van 28 bij 30 cm. vindt men afmetingen van 20 tot 25 M. bij een diktemaat van 55 à 60 cm.

Dit hout is ook het deugdzaamste en het beste in zijn soort.

Het gebruik en zijne deugd.

Amerik. greenen wordt meermalen gebruikt voor buitenwerk, dat blootgesteld is aan groote zonnehitte, regen, enz. als: bevloeringen van steigers (Suez-steigers), liggerhout (Spoorwegen), enkele schoeiingen; in deze gevallen is het gebleken, dat dit hout in betrekkelijk korten tijd was vergaan en men het als stof kon opnemen. Voor dit doel verdient het dus niet de voorkeur.

Daarentegen waar dit hout is toegepast voor balklagen en vloeren in groote lokalen, alsmede voor pakhuizen en fabrieken (Wester Suikerfabriek), en niet minder bij scheepsbouw, daar heeft men proefondervindelijk bewijzen van zijne goede eigenschappen en deugd.

In het water blijft Amerik. hout zich goed houden, beter zelfs dan 't Oostzeesche, dat spoediger verspint en verbroeid, of verkleurt.

Verder kunnen wij Amerik. hout aanbevelen voor blanke betimmeringen, mits het met zorg worde gesorteerd.

Ook buitenlandsche spoorwegmaatschappijen maakten in den laatsten tijd er een druk gebruik van voor hunne rijtuigen 3^{e} klasse.

Het draagvermogen van Amerik. greenen is volgens eene beproeving aan de Handelskade, gedaan onder den Ingenieur Kapteyn, 1 kg. per □ mM.

Uit een en ander hier omschreven kunnen wij geloof ik met gerustheid Amerik. greenen hout aanbevelen bij den bouw van huizen.

Over deze vraag werd op de vergadering der Afdeeling waarin bovenstaand antwoord werd gelezen nog medegedeeld, dat verf niet goed houdt op Amerik. greenen hout. Daarentegen werd van andere zijde gezegd, dat eene proefneming geleerd had hoe Amerik. greenen hout beschilderd kan zijn en daarbij zich vijf jaren goed houdt, zonder bladderen van de verf. Men raadde aan, alvorens te verven, het hout in te wrijven met gegoten kalk in water of loog, het daarna af te wasschen en dan te schilderen.

Op de vraag of deze houtsoort geschikt zou zijn voor lijstwerk en voor kozijnen en buitenwerk aan gebouwen werd geantwoord, dat men niet behoeft te vreezen het hout tot deze doeleinden te gebruiken.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS. 13 Juni. In deze vergadering hield de heer A. Huet, leeraar aan de Pol. School te Delft een zeer uitvoerig en door een groot aantal schetsen opgehelderd geschiedkundig overzicht, behandelende het sedert 25 jaren door hem bestudeerd en besproken vraagstuk, om Amsterdam bereikbaar te maken voor de groote scheepvaart. Zooals te verwachten was, werd een geheel open waterweg in sierlijke bewoordingen en met overtuiging door hem verdedigd. Ten slotte onderwierp hij de volgende motie aan het oordeel der vergadering:

»De vergadering noodigt den Raad van Bestuur uit, zich te wenden tot den beschermheer van het Instituut, Z. M. den Koning, met het eerbiedig verzoek, dat het Z. M. moge behagen een nauwkeurig onderzoek te gelasten naar de financieele en technische uitvoerbaarheid eener scheepvaartverbinding van Amsterdam met de Noordzee, niet belemmerd door sluizen, bruggen en tollen."

De voordracht en bovenstaande daaraan vastgeknoopte voordracht, gaven aanleiding tot eene uitgebreide gedachtenwisseling, vooral tusschen den spreker en den heer J. F. W. Conrad, welke laatste het niet met den verdediger eens scheen te zijn.

Ten slotte verklaarde de Raad van Bestuur de motie tot een punt van onderzoek te zullen maken en op eene volgende vergadering een voorstel daarover te doen.

Na de pauze verkreeg de heer jhr. P. H. A. Martini Buys het woord over aanleg van spoorwegen in slappen grond; het betrof hier de lijn Schiedam—Hoek van Holland, in uitvoering.

Het doel was, om de moeielijkheden te doen zien, die bij den aanleg van spoorwegen in den laatsten tijd zich hebben voorgedaan. Bij deze lijn waren die zeer groot, zoodat men zelfs een gedeelte van den weg bij den Ketelweg op eene onderheide bevloering heeft moeten aanleggen.

Op eene vraag van den heer Piepers, waarom men niet meer van rijswerk had gebruik gemaakt, werd geantwoord, dat het voldoende bewezen was hoe rijswerk wel het oogenblikkelijk kwaad — in casu verzakkingen — wegneemt, maar niet in staat is den weg voortdurend in goeden staat te houden.

Na deze voordracht, ook door teekeningen opgehelderd, verkreeg de heer jhr. H. T. Hora Siccama het woord, die mededeelingen deed over het ontwerp der commissie, benoemd bij Kon. besluit van 26 Mei 1886 No. 12, tot onderzoek naar de vereischten van een haven voor visschersschepen te Scheveningen. Hij was van oordeel, dat zoowel de gekozen diepte, als den vorm der havenhoofden, hunne lengte en breedte en de grootte der haven, ondoelmatig gekozen waren, en het wekte zijne bevreemding, dat voor dat werk — wat betreft aanvoer van water voor het onderhouden der diepte — geen gebruik was gemaakt van het thans bestaande ververschingskanaal. In geen enkel deel kon hij zich vereenigen met het ontwerp, waarvan hij ten eerste hoopte, dat de gemeente 's Gravenhage het niet zoude aannemen. Hij vergeleek het met de haven te Blankenberghe, waarvan de goede eigenschappen waren weggelaten.

Het wekte zeker veler teleurstelling, dat over deze zaak geen discussie volgde. De heer Conrad namelijk stelde voor deze uit te stellen tot een volgende vergadering, waarbij de heer van Dissel den wensch uitte, daarvoor te kiezen eene gewone te 's Gravenhage te houden bijeenkomst. Hiertoe werd besloten, nadat de heer J. van der Vegt had toegezegd alsdan een uiteenzetting van het ontwerp der commissie te geven en daarbij toe te lichten, waarom zij tot dit en geen ander ontwerp was gekomen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

De civiel-ingenieur J. de Koning te Nijmegen is, zooals gemeld wordt, dezer dagen naar Egypte vertrokken, om een ontwerp te maken voor een spoorwegbrug over den Nijl bij Cairo.

Op de vergadering van het Kon. Instituut van Ingenieurs, gehouden op 13 Juni jl., werden in plaats van de aftredende en niet herkiesbare leden van den Raad van Bestuur, de heeren C. Muysken, G. van Diesen en dr. E. F. van Dissel, gekozen de heeren J. F. W. Conrad, A. Huet en G. J. de Jongh, de laatste na herstemming met den heer W. C. Metzelaar.

Aan de Polytechnische school te Delft zijn geslaagd voor het eerste gedeelte van examen B: T. C. H. M. Dubbelman, P. J. Fritzlin, M. H. de Jongh, E. v. Konijnenberg, J. H. Wilton, G. H. Brandt, E. Bruyn, E. J. Capel, W. K. V. Erven Dorens, U. V. Faber, S. A. Gonsalves, R. de Kat, L. L. v. Randwijck, J. C. v. Reigersberg Versluijs, T. G. J. Resink, R. J. Boers, J. A. Mazel, J. J. R. de Wetstein Pfister, A. H. v. Lessen en A. Perelaer.

Voor het tweede gedeelte: A. A. v. Arnooy, F. Bancke, J. Homan v. d. Heide, G. W. v. Heukelom, O. E. Rappard, A. F. v. Seters, J. H. van Seters, W. H. M. de Gelder, Ch. Rappard, A. Bryan, A. Elberts, D. Kok, A. J. Korthals Altes, A. J. F. v. Laer, D. Verhoop en J. Kruijt.

Voor het geheele examen B: E. C. Lantzius, C. J. van Dijk, R. v. Rees, A. G. v. Steeden, E. J. Bergmans, A. Brusse Jr., F. E. P. Sandberg, G. H. v. Assendelft de Coningh, J. D. Mazel, H. J. Verhellouw en H. Vermaes.

Het toelatingsexamen tot de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam heeft plaats gehad van 11 t/m 13 Juni. Van de 21 candidaten slaagden 16.

In de St.-Nicolaaskerk aan de Prins Hendrikkade te Amsterdam, is Woensdag een nieuw orgel ingewijd. Na een gelegenheidsrede droeg een zangkoor een *Te Deum* voor. De organist Verheijen gaf ten slotte eenige orgelcomposities ten beste. Het nieuwe orgel, uit de fabriek van W. Sauer a/d Oder, wordt zeer geprezen.

De heer W. C. A. Hofkamp, hoofdopzichter bij de gemeentewerken te Nijmegen, alsmede bij de gemeentelijke gasfabriek en waterleiding aldaar, is door den bekenden industrieel, den heer W. A. Scholten te Groningen, benoemd tot directeur eener in Drenthe op te richten groote turfstrooisel-fabriek.

MEDEDEELINGEN UIT DE RECHTSZAAL.

Bij de op 4 Maart 1889 in Frankrijk in werking getreden wijzigingswet, betreffende de faillissementsbehandeling, is de preferentie der werklieden, rechtstreeks in dienst van den failliet, uitgebreid tot het loon, verdiend in de laatste drie maanden voor de verklaring in staat van faillissement van hun patroon.

BENOEMINGEN, VACANTE BETREKKINGEN, ENZ.

De civiel-ingenieur L. van Krimpen, buitengewoon opzichter bij de werken van den Rotterdamschen Waterweg, is benoemd tot adjunct-ingenieur bij die werken; tot buitengewone opzichters zijn daarbij verder benoemd, de civiel-ingenieurs S. Bouma en T. M. E. L. Kerstens.

De opzichter 1e klasse van 's Rijks waterstaat P. E. Fischer, te Moerdijk, wordt 1°. Juli a. s. eervol uit 's lands dienst ontslagen, met toekenning van pensioen.

Bij beschikking van den minister van waterstaat, handel en nijverheid zijn met ingang van 1 Juli bevorderd: tot opzichter van den waterstaat 1e klasse J. G. Lugten, thans opzichter 2e klasse; tot opzichter 2de klasse M. S. Lugten, thans 3de klasse; tot opzichter 3de klasse P. de Ronde, thans 4de klasse; en benoemd tot opzichter 4de klasse P. Schotel, te Dordrecht.

BERICHT.

De Tentoonstelling van Bouwkunst enz. is gesloten.

FOLKERS & C°., RAPENBURG 29 *AMSTERDAM.*

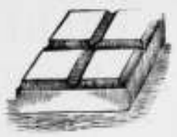

CARBOLINEUM,
middel tegen het rotten van hout en touw, tegen zwamvorming, enz.
Engelsche en Belgische Aardebuizen.

5525 Directe aanvoer VAN **Portland cement.**
Merk: Knight Bevan & Sturge
Merk: Dijckerhoff & Söhne
DRIJF-, MOS- en METSELSTEENEN.

VUURVASTE STEENEN.
DAKPANNEN EN LEIEN.

Engelsche, Duitsche, Fransche en Hollandsche
Trottoir- Vloer- en Wandtegels,
in verschillende dessins
DAKPAPIER. ASPHALT
en verdere BOUWMATERIALEN.

DE KOSTER, *AMSTERDAM.*

FABRIEK VAN
VERWARMINGS-TOESTELLEN.

Systeem laagdruk waterverwarming.
„ middelbarendruk „
„ hoogdruk „
„ laagdruk stoom „ *buiten contrôle van het rijk.*
„ luchtverwarming door stoom, water en calorifère.

VENTILATIE KAN OP IEDER SYSTEEM WORDEN TOEGEPAST.

Toestellen in aanleg: Klinisch Ziekenhuis, *Amsterdam*
Stads Apotheek en geneeskundige armenverzorging.
Villa Soeca Brentie, *Heemstede.* 5526
Kantoorlokalen en Bloembollen drogerij, *Overveen.*

OP AL DEZE TOESTELLEN WORDT HET VENTILATIE SYSTEEM TOEGEPAST.

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE
Haaften aan de Waal.
Machinale Steenfabriek met Ringoven, 5528
levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur tegen sterk concurreerende prijzen.

5529 **PUI-SPIEGELGLAS**
HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFF, ROTTERDAM.

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH.
BOCH FRÈRES
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 5530

5527 **JAN VAN DER POT,**
Scheepmakershaven N°. 3 (Punt.) — ROTTERDAM.
De eenige Kyaniseerinrichting waar ook des winters wordt doorgewerkt.
Het **Kijaniseeren** is het eenige afdoende middel tegen *verrotting* en *zwam*. De bewerking geschiedt geheel reuk- en kleurloos. Desverlangd bijlevering van hout.
Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend, van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.
BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en vrachten. KUNSTGRANIET systeem Pétitjean.
Prospectussen en prijscouranten worden opaanvraag franco toegezonden.
Zielleve op Voornaam en Adres te letten.

NEUCHÂTEL ASPHALTE COMPANY L^td. LONDON.
Exploitatie der Asfinen van de Val Travers.
FABRIEK TE AMSTERDAM
TRADE MARK.

NATUURL. ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.
Gecomprimeerde Asphaltwegen en/dito Dorschvloeren. Werken in Asphaltmastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen, Winkel en Magazijnvloeren, Gangen, Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton-Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.
Zindelijk Vochtwerend, Onloochenlijk baar, Geraasweerend
Asphalt speciaal tot wering van vochtige muren.
Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseren aan het Kantoor der fabriek, Beltweg 3, *Amsterdam.* 5531

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.
5532 Fred. Stieltjes & C°., Amsterdam.

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,

voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.

5517 FRED. STIELTJES & Co., Keizersgracht 745, Amsterdam.

GUGEL, Architectonische

Vormleer, geheel nieuw en compleet met de banden voor meestbiedende te koop. Adres VEENHOFF's Advertentiebureau *Groningen.* 5518

MUSGRAVE & Co., Limited

te BELFAST.

FABRIEK VAN

Engelsche Paarden- en Vee-Stalinrichtingen

IJzeren Tribunes voor Wedrennen,

Tuigkamer-Benoodigdheden,

DOGKENNELS,

Hooischuren, enz.

Gouden en Zilveren Med. Internat. Tentoonstelling Amsterdam.

☞ Deze inrichtingen waarvan reeds **vele** in *Nederland* geplaatst zijn, munten uit door *stabiliteit en zeer nette bewerking.*

EENIG AGENT

D. S. M. KALKER

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN

VAN 5519

BOUWARTIKELEN en GEREEDSCHAPPEN.

AMSTERDAM, St. Anth. Breestraat, C 21.

Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.

Telephoon No. 2144.

Model en te beschtigen in het **Tentoonstellingsgebouw** van de **Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst,** *Marnixstraat* en St. Anthonie Breestraat C 21.

G. J. Vincent & Co.

Kunstsmeden,

SCHIEDAM.

ZILVEREN MEDAILLE, WERELD TENTOONSTELLING Amsterdam 1883.

GOUDEN MEDAILLE, Antwerpen 1885

Specialiteit in gesmeed IJzeren Hekken, Fijne smeedwerken, Dakversieringen, Deurvullingen, Ornamenten enz.

Steeds voorhanden GESMEED IJZEREN PAARDEN RUIVEN. 5520

Bij **P. GOUDA QUINT**, te **Arnhem**, is heden verschenen:

Het detailleeren van Bouwkundige Samenstellingen,

(Afschrijven en uitslaan.)

HANDLEIDING VOOR EIGEN STUDIE EN PRACTISCH ONDERWIJS IN DE BOUWKUNDE.

DOOR 5521

B. F. PLASSCHAERT,

Leeraar aan de Burgeravondschool en de Hoogere Burgerschool, te Delft.

Schrijver van: **Beknopt practisch Leerboek der Burgerlijke en Water-Bouwkunde.**

Eerste Serie, Eerste Aflevering,

bevattende Plaat No. 1—5: Kappen No. 1—5 met beschrijving.

Prijs 20 Cts. per plaat met beschrijving.

Het doel van den Schrijver is om de verschillende bouwkundige samenstellingen in een reeks van platen duidelijk af te beelden en door een korte beschrijving benuttelijk te verklaren. Hij zal daarbij met eenvoudige samenstellingen beginnen en achtereenvolgens tot de meer ingewikkelde en meer sierlijke opklimmen.

Niet de **uitwendige vorm** van een bouwdeel, maar de wijze van **samenstelling** en **constructie**, in verband met het daarvoor te gebruiken material, zouds dat bouwdeel in de practijk kan worden toegepast, zal daarbij op den voorgrond staan.

De onderwerpen zullen zoo geregeld mogelijk aan verschillende rubrieken worden ontleend, zoodat bij beurten, onderdeelen tot het timmervak, het metselaarsvak, het smidsvak, het steenhouwersvak enz. behoorende, behandeld zullen worden.

De Inteekenaren verbinden zich voor eene serie van 25 platen met beschrijving, dus voor ƒ 5.—.

De **eerste** aflevering, uit 5 platen met de bijbehoorende beschrijving bestaande, die bij uitzondering allen uit één rubriek, waarvoor die der **Kappen** gekozen is, genomen zijn, ten einde de gevolgde wijze van bewerking te haar geheel beter te doen zien en daardoor het **karakter** van het werk aan te geven, is bij alle boekhandelaren terinzage voorhanden of **gratis** te ontvangen.

JAN HAMER & Co. — AMSTERDAM.

KANTOOR: GEBOUW MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Marnixstraat 402 bij het Leidscheplein

MANLOVE, ALLIOTT & Co's Werktuigen voor Stoomwasscherijen en
WASHINGTON, LYON's Patent Stoom Desinfecteer-Inrichtingen voor Gestichten, Ziekenhuizen, Hotels enz.
WESTON's Patent Hydro-Extractors.
WERKTUIGEN voor Stroohulzen fabrieken. 5522
WITTE's Liften voor Personen, Goederen, Spijzen enz.
BOYLE's Luchtpomp-Ventilators, Schoorsteenkappen, enz.
CARRE's Luchtdrukwaterreservoirs. (Waterleidingen in Gebouwen.)
MILDE's Micro-Telephonen (voor binnen- en buitenleidingen).
POPPE's Desinfectie-Inrichtingen voor privaatstelsels.

— Nederlandsche referentiën worden op aanvrage verstrekt. —

DE LINT & Co. Rotterdam.

Vertegenwoordigers van **JOS. F. EBNER** te Londen,

leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,

MARMER-MOZAIEK en

TERRAZZOVLOEREN,

alsmede 5523

– GLASMOZAIEK –

Zestien Bekrooningen.

W. F WEIJNTJES,

Singel 514 b/h Koningsplein **Amsterdam.**

Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.

Agent voor **Minton Hollins & Co.** *Stoke upon Trent.*
„ „ **A. Jüngges** te *Crefeld.*

Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 5533

CENTRALE VERWARMING

van Kerken, Scholen, Ziekenhuizen, Schouwburgen, Hotels, Woonhuizen, Villa's, enz, enz.

DROOG-INRICHTINGEN

Technisch Bureau GEVEKE & Co., Amsterdam.

Verschillende getuigschriften van uitgevoerde werken ter inzage.

Plannen en Begrootingen gratis 5524

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

SLUISKANTOOR EIDSCHENDAM.

Zuidgevel.

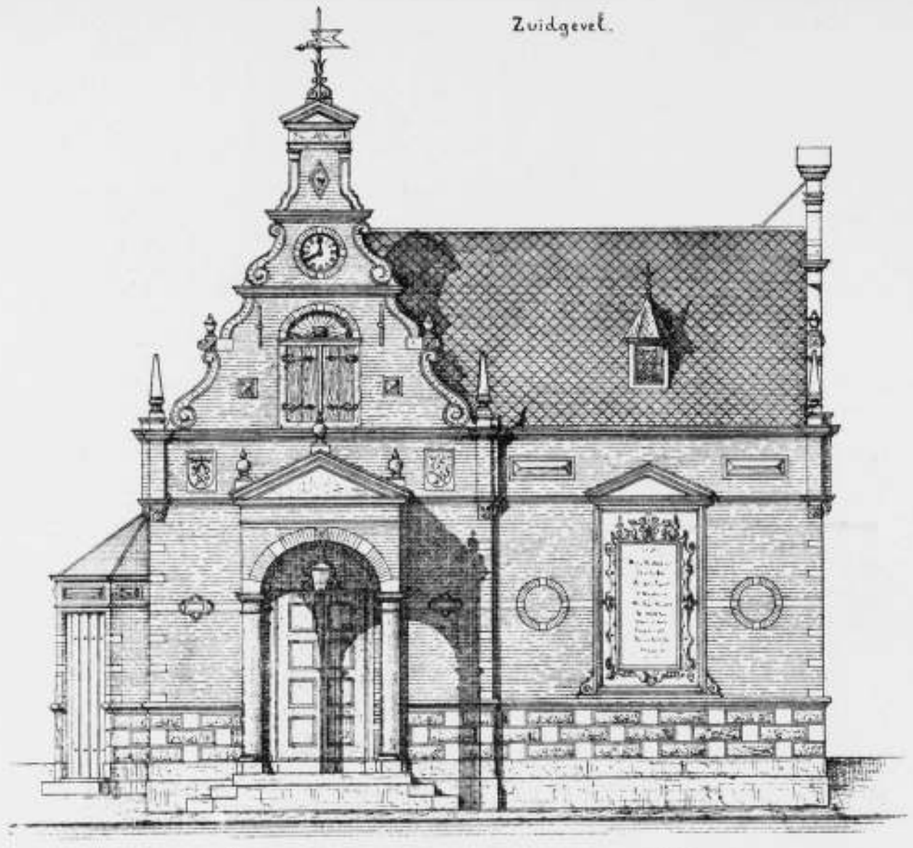

0 10 cm

Begane grond.

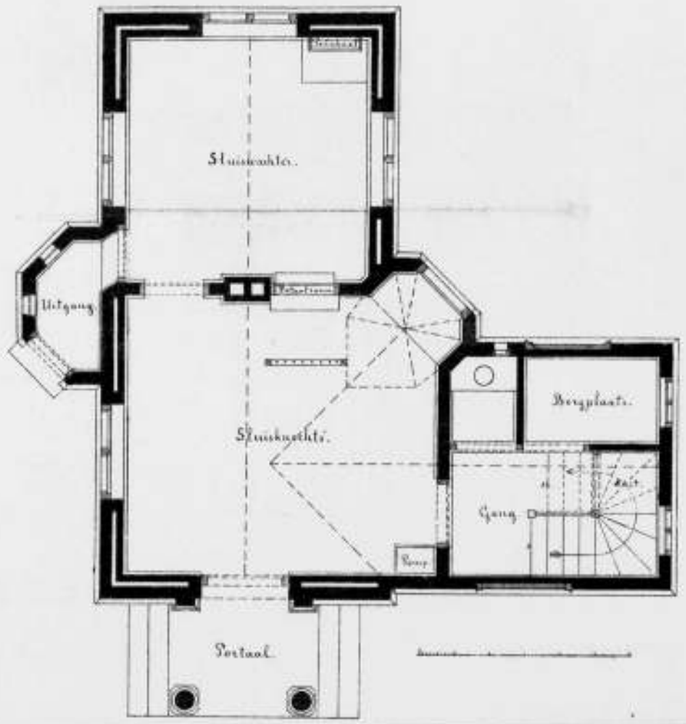

Oostgevel.

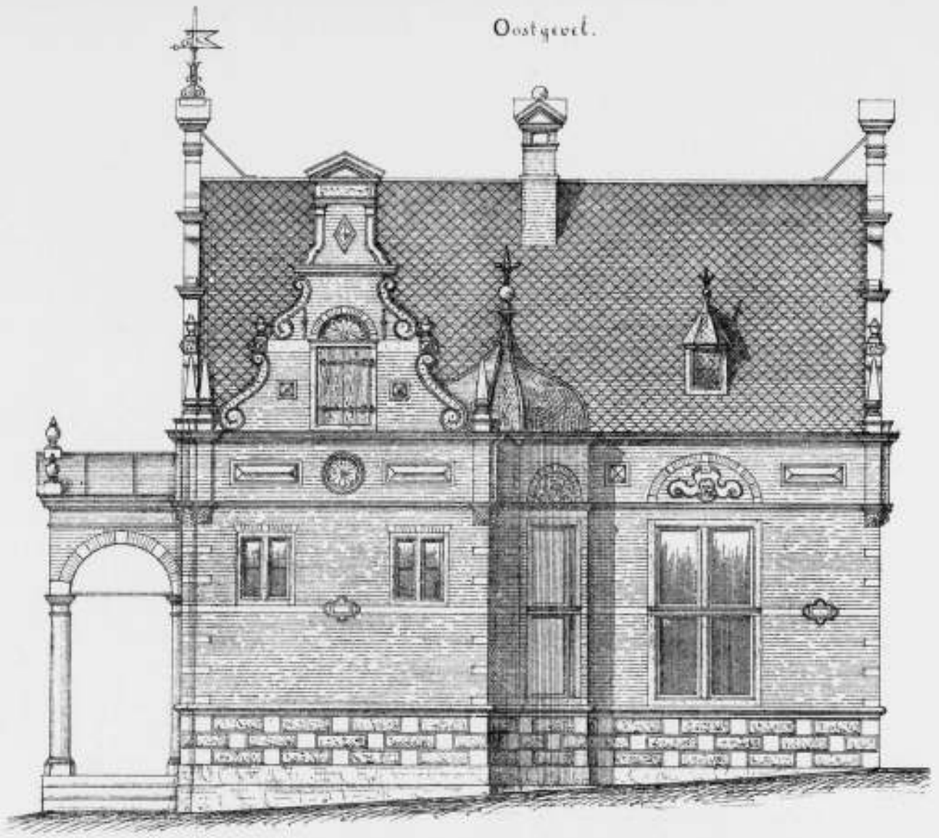

Noordgevel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

22 JUNI 1889.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBEK.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C. - HENRY HEMANS & C°.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD: Bij de plaat, — Carbolineum. — Bliksemafleiders. — Riolen van Portland-Cement. — Prijsvragen. — Ingezonden. — Binnen- en buitenlandsche berichten. — Benoemingen, vacante betrekkingen, enz. — Afloop van aanbestedingen.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden en plaat: Sluiskantoor te Leidschendam.

BIJ DE PLAAT.

Ingevolge de beschikking van de Staten van Zuid-Holland werd in 1885, onder de leiding van den Hoofdingenieur dier Provincie de heer J. van der Vegt, een begin gemaakt met de verbetering der vaart tusschen Rijn en Schie. Door den naijver der steden bestond tot in 1648 op deze vaart te Leidschendam slechts een overtoom, en daarna een verlaat met doorvaartwijdte van 3.80 M. en doorvaarthoogte van 2.20 M. De onlangs voltooide Sluis te Leidschendam heeft nu een wijdte van 7 M. gekregen en is met het oog op de vele schepen welke hier doorgaan, zeer doelmatig met veranderlijke schutkolken daargesteld geworden. Deze sluis ligt midden in de kom van het dorp Leidschendam, waarom de Staten daar ter plaatse een gedenksteen wenschten gesteld te zien, ter herinnering aan deze vaartverbetering; hiertoe bood de voorgevel van het Sluiskantoor de meest geschikte plaats aan.

Daarom wilde men dit bouwwerkje uitwendig iets rijker behandeld hebben, dan gewoonlijk met diergelijke gebouwtjes het geval pleegt te zijn. Inwendig moest het bevatten, een vertrek voor den sluiswachter, zoodanig gelegen dat van daar uit zoowel de beide armen van het vaarwater als de geheele sluis zelve konden worden overzien; het moest daarenboven voorzien zijn van een afzonderlijken toegang van buitenaf, en door een deur en een raam met betaalblad verbonden aan het vertrek van de sluisknechten, hetwelk ook zoodanig gelegen moest zijn, dat van daar uit de beide armen van het vaarwater waren te overzien. Deze laatste voorwaarde had eenige moeielijkheid, doordien de geringe beschikbare breedte tusschen de sluis en den rijweg niet toeliet de nevenlokaliteiten, als zoldertrap, bergplaats, privaatkast enz., in de lengteas aan te brengen, maar deze ruimte door een dwarsvleugel aan het vertrek van den sluisknecht moest worden verbonden, zoodat, om naar die zijde uitzicht te verkrijgen, in den binnenhoek een arkelvormige uitbouw is aangebracht. Door de helling van het terrein moest aan de voorzijde een hooge stoep met treden worden aangebracht, waarvan tevens partij is getrokken voor het maken van een overdekt portaaltje. De gevraagde zolderruimte moet geheel dienen voor bergplaats van gereedschappen. Het gebouwtje staat wegens den slechten ondergrond op een doorgaande paalfundeering.

De onderbouw en de beide gedenk- en tariefsteenen zijn van hardsteen, de bovenbouw is van Rijnsteen appelbloesem en Oberkirchner zandsteen, het dak met leien bekleed. Al het houtwerk van ramen, deuren en betimmeringen is van blank Amerikaansch greenenhout.

Aannemer van den bovenbouw, welke afzonderlijk werd aanbesteed, was de heer J. Vermeer te Hekendorp, voor de som van ƒ 6473,00. De fundeering werd door den aannemer van de sluiswerken, den heer Taverne te 's Hage, aangenomen voor de som van ƒ 1973.80½—

F. J. NIEUWENHUIS.

CARBOLINEUM.

Antwoord, ingezonden door de Afdeeling Haarlem op de vraag: *Welke ondervinding heeft men in de praktijk opgedaan omtrent het gebruik van Carbolineum?*

De onder den naam van Carbolineum Avenarius sedert eenige jaren in den handel gebrachte vloeistof tot het bestrijken van verschillende houtsoorten, heeft in ons land nog te weinig algemeen verbruik gevonden, om van eigen ondervinding op ruime schaal te spreken.

In Duitschland echter wordt deze vloeistof reeds gedurende, ik meen een dertiental jaren, gebruikt en volgens de attesten der verbruikers met succes.

Mijn eigen ondervinding kan slechts spreken van een 3-tal jaren, maar bevestigt toch in vele opzichten dit gunstig oordeel, zij het dan ook dat een paar nader te noemen ondervindingen van minder aangenamen aard waren.

Naar het schijnt zijn carbol, parafine, koolteer en enkele bijgevoegde zouten de bestanddeelen van carbolineum, en deze samenstelling wijst er op, dat deze vloeistof uitnemende diensten kan bewijzen om rotting van aan lucht en water blootgestelde houtwerken tegen te gaan, terwijl ook, zooals de ondervinding mij heeft geleerd, de schimmelplant der champignons onder vloeren enz., door bestrijken met carbolineum volkomen onschadelijk wordt gemaakt.

Bij het gebruik verdient het aanbeveling de vloeistof goed warm te maken, aangezien ze dan veel dieper in het hout dringt; hierin is juist een der groote voordeelen gelegen, die het boven Stokholmer teer heeft, daar deze weinig dieper dan de oppervlakte doordringt.

De ondervinding leert, dat Carbolineum Avenarius met succes te gebruiken is tot het bestrijken van schuttingen, beschoeiingen, tuinhuizen, bollenschuren, hooibergen en verdere getimmerten.

Alleen zij men voorzichtig daarmede niet te bestrijken, broeibakken, druivenkasten, trekkasten voor bloemen enz., aan de binnenzijden, aangezien mij proefondervindelijk gebleken is, dat de jonge planten niet bestand zijn tegen den eigenaardigen scherpen reuk der zich bij verdamping van carbolineum ontwikkelende gassen, en de groenten in met Carbolineum bestreken bakken geteeld eene voor een fijnen smaak minder aangename carbol-geur aannemen.

In vele gevallen kan carbolineum ook het verfwerk vervangen, b. v. bij houten topgevels, tuinhuizen, enz., aangezien het zich zeer goed laat verwerken op geschaafde oppervlakten en aan het hout een aangename licht roodbruine kleur geeft; men zij evenwel voorzichtig om hout, dat aan de eene zijde met fijne kleuren geschilderd moet worden, zooals b. v. bij zomertentjes, aan de andere of buitenzijde in dat geval niet met carbolineum te bestrijken, aangezien mij gebleken is, dat langs en door de kwasten de vloeistof door het hout tot de binnenzijde doortrekt en de geverfde oppervlakte met bruine vlekken ontsiert.

Wat de bewerking betreft, deze is gemakkelijker dan met Stokholmer teer; alleen moet de werkman zorg dragen in den zomer geen oppervlakten er mede te besmeren waarop de zon staat, daar dan de snelle ontwikkeling van scherpe gassen nadeelig op de oogen werkt.

Ook zij men indachtig om bij felle koude de zich in het vat bevindende massa behoorlijk te roeren alvorens er uit te scheppen, daar de daarin aanwezige zouten gezonken zijn; bij verwarming worden deze echter weder opgelost.

Wat de kosten aangaat, deze zijn iets hooger dan bij gebruik van teer.

Met een kg. carbolineum kunnen 5 à 6 M² bestreken worden, hetgeen aan vloeistof alzoo bij groote hoeveelheden 5 à 6 cents per M² bedraagt, terwijl de arbeid nog iets lager dan bij teeren te stellen is. Hiertegenover staat echter, dat de bewerking minder dikwijls dan met teer behoeft te geschieden, omdat de vloeistof zooveel dieper in het hout dringt. Hoewel in den laatsten tijd onderscheidene soorten carbolineum (namaak van echte Carbolineum Avenarius) zijn in den handel gebracht, en ook in de laatste maanden een dergelijk artikel door de Maatschappij van Chemische industrie te Amsterdam wordt aangeboden, zoo vermeen ik toch, dat om zeker te zijn van een goed fabriekaat men het beste doet zich te houden aan origineele Carbolineum Avenarius, dat bij nagenoeg gelijken prijs tot nog toe de meeste waarborgen, door jarenlange ondervinding verkregen, aanbiedt.

H. J. Geijl J.Czn.

BLIKSEMAFLEIDERS.

Antwoord, ingezonden door de Afdeeling 'sGravenhage, op de vraag: *In onzen tijd vindt de toepassing van bliksemafleiders op particuliere gebouwen, die zich niet of slechts onbeduidend boven hunne omgeving verheffen, steeds in ruimere mate plaats. Verdient dit navolging, of moet het niet zonder gevaar voor de aangrenzende bebouwing worden beschouwd?*

Teneinde deze zaak goed duidelijk te maken, acht men het noodzakelijk in het kort de geschiedenis der bliksemafleiders aan te halen en daarbij te voegen eenige omschrijving van de wijze waarop zij werken.

Om uitvoerigheid te vermijden wordt met dat gedeelte begonnen, waarin de beschouwingun omtrent bliksem en donder een meer wetenschappelijken grond krijgen.

Een der eerste natuurkundigen, die duidelijk de overeenkomst aanwees tusschen den bliksem en de toen bekende verschijnselen der electriciteit en die de aanwezigheid van electriciteit in de lucht aantoonde, door zijne proeven met een hoog geplaatst puntig en geleidend lichaam, was de natuurkundige Franklin te Philadelphia. Zijne verhandelingen over dat onderwerp genoten evenwel in Europa niet veel opmerkzaamheid; zelfs bij de leden van de Royal Society te Londen wekten zij den lachlust op.

De vertaling van die verhandelingen in het Fransch door Dalibard, leidde er intusschen toe, dat vele natuurkundigen in Europa zijne proef herhaalden. Zoo gelukte het aan den genoemden Dalibard in 1752, om met een door hem gemaakten toestel, waaraan zich een 14 meter lange ijzeren staaf met bronzen punt bevond, de luchtelectriciteit tot zich te trekken.

De proef van Dalibard werd door vele natuurkundigen in Frankrijk herhaald, en al die navolgingen gaven zulke verrassende uitkomsten, dat zelfs Lodewijk XV een dergelijke proef op het buitenverblijf van den Hertog van Ayen bijwoonde. Ook in Engeland volgde men dit voorbeeld na en verkreeg men dezelfde uitkomsten.

In Duitschland werd door den natuurkundige Boze en den pater Gordon, en in Italië door de natuurkundigen Zanotte en Verrat, hetzelfde gedaan en overal gelukte het, groote of kleine vonken uit de geïsoleerde staaf te trekken, al naar gelang de proeven met meer of minder zorg werden uitgevoerd.

De natuurkundige Rickmann te Petersburg, die met zeer veel zorg de puntige en geleidende staaf isoleerde, werd bij een hevig onweder doodelijk getroffen door de vonk uit de geïsoleerde staaf.

Ongeveer een half jaar later mocht het Franklin gelukken, door een opzettelijk daarvoor gemaakten vlieger aan een hennepkoord op te laten, uit het nat geworden koord van dien vlieger de electriciteit van een onweersbui tot zich te trekken; terwijl bij een dergelijke proef in Juli 1753 door Bomas te Nerac genomen, de invloed van den zich 150 M. hoog bevindenden vlieger, zoo groot was op een donderbui, dat noch bliksem, noch regen was op te merken, en bliksem en regen zich dadelijk ontlasten toen de vlieger werd ingehaald.

In het jaar 1757 werd bij ons te lande hetzelfde gedaan door den natuurkundige Musschenbroek in de duinen te Noordwijk; alleen werd hier ijzerdraad in plaats van touw gebruikt, terwijl prof. van Swinden te Amsterdam met deze zelfde inrichting electriciteit bij eene heldere lucht aantoonde.

Wel trachtte men langzamerhand meer zekerheid te verkrijgen over de soort van electriciteit die zich in de lucht bevindt, doch deze onderzoekingen gaven weinig bevredigende uitkomsten, en geruimen tijd bleef men op de zelfde hoogte van de kennis der lucht-electriciteit, zonder iets van belang in het leven te kunnen roepen, waardoor hare vernielende uitwerking werd verminderd of bedwongen.

Wel plaatste de pastoor Prokop Devisch te Prenditzin in Moravië een puntig en geleidend lichaam op een hoogen staak in zijn tuin, en bevestigde hij daaraan een geleiddraad naar den grond, doch het was weer Franklin die door het plaatsen eener dergelijke stang op het huis van den koopman West in Philadelphia, in 1760 den stoot gaf aan de practische aanwending van bliksemafleiders op gebouwen.

In Engeland, waar men nog geheel onder den indruk verkeerde van den tegenspoed in den Noord-Amerikaanschen Vrijheidsoorlog, wilde men het stelsel van Franklin niet huldigen en gaf men opzettelijk de voorkeur aan stangen die in een bal eindigden, waardoor het vermogen der afleiders zeer verminderd werd, niettegenstaande reeds in 1752 door Dalibard duidelijk was aangetoond, dat de lucht-electriciteit het gemakkelijkst door puntige staven wordt afgeleid.

Ook in Frankrijk ondervond de bliksemafleider van Franklin veel tegenspoed, door de misplaatste eerzucht van den abt Nollet, toen leeraar aan het College te Navarre, waar hij door zijne groote bekwaamheid en kennis op het gebied der electriciteit zich zeer veel vertrouwen had weten te verwerven.

Zelfs te St. Omer gaf de plaatsing van een bliksemafleider op het huis van den heer Vesseri de Boisvallé aanleiding tot zulk eene groote volksbeweging, dat het Gemeentebestuur dier plaats, genoemden heer door een bevelschrift gelastte dien afleider weg te nemen. Het vonnis van de rechtbank te Atrecht van 13 Mei 1783 handhaafde echter de plaatsing van den afleider, terwijl het pleidooi van den jongen advocaat, den later zoo bekenden Robespiérre, nog meer de aandacht voor den bliksemafleider wist op te wekken.

In het Zuiden van Frankrijk werden door den abt Bertholen, hoogleeraar in de Natuurkunde, verscheidene gebouwen van bliksemafleiders voorzien, en in Parijs werden zelfs op dameshoeden afleiders aangebracht. Bij al die afleiders werd het stelsel van Franklin gevolgd, wijl een Piemonteesch natuurkundige nogmaals het overwegend voordeel van een punt in plaats van een bol had aangetoond.

In 1788 werd in Engeland het eerst de St. Pauluskerk van een afleider voorzien, en reeds in 1778 had de Venetiaansche republiek de plaatsing van afleiders op hare schepen en buskruitmagazijnen bevolen. De koperen ketting, die toen ten tijde vooral voor schepen gebruikt werd, bleek niet te voldoen.

In 1782 werd in ons land het eerst de Martinitoren te Doesburg van een afleider voorzien en toen later steden als Amersfoort, 's Gravenhage en Arnhem dit voorbeeld volgden, en vooral toen de hoogleeraar Moll de aandacht van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken op den bliksemafleider vestigde, werd bij ons, vooral op landsgebouwen, de toepassing veelvuldiger.

Veel tegenstand ondervond de bliksemafleider door de verkeerde verklaring, die men aan zijne eigenschappen gaf. Men maakte zich beducht dat de afleider den bliksem tot zich trok en men daardoor zonder noodzakelijkheid het gevaar vergrootte, terwijl men geen rekening hield met de sprekende voorbeelden waar zijne plaatsing reeds zooveel nut had gesticht.

Zoo werd de toren der hoofdkerk te Sienna in Italië menigmaal getroffen, tot dat hij in 1776 van een afleider werd voorzien, en sedert van beschadigingen bevrijd bleef. De St. Marcustoren te Venetië, die gemiddeld drie tot viermaal 's jaars getroffen en soms zeer zwaar beschadigd werd, bleek ook van deze beschadigingen verder verschoond te blijven, sedert daarop een afleider werd geplaatst.

De meergenoemde Martinitoren werd van 1736—1782 zesmaal getroffen en meermalen zwaar beschadigd, doch heeft tot nu toe geene schade meer ondervonden.

De werking aan den afleider berust op inductie-vermogen. Wanneer een onweërswolk zich boven aardsche voorwerpen bevindt, doet zij daarop haren invloed gevoelen, door daarin tegenovergestelde electriciteit op te wekken. De electriciteit der lucht en die der aardsche voorwerpen trachten zich te vereenigen, hetgeen plotseling door een vonk (bliksem) of door eene langzame uitstrooming (het St. Elmus-vuur) geschiedt.

In de hoogste voorwerpen hoopt zich de electriciteit het meeste op, en deze zijn dus het meeste blootgesteld aan de electrische ontlading.

Wanneer nu hooge voorwerpen, als torens, molens, enz. van afleiders zijn voorzien, zullen zij zeer veel kans hebben door electrische ontladingen getroffen te worden, maar wijl de vonk door den afleider onschadelijk wordt gemaakt, zijn zij beter verzekerd dan die hooge voorwerpen, waarin toch ook ophooging van electriciteit plaats heeft, maar waar de vonk bij eene ontlading geen weg wordt aangewezen en zij de zoo bekende schade en ongelukken veroorzaakt.

Teneinde nu tot beantwoording der vraag te komen, meenen wij in verband met het voorgaande als ons gevoelen te moeten mededeelen:

1°. dat het gebiedend noodzakelijk is alle hooge gebouwen als torens in bewoonde plaatsen, en alle op zich zelf staande gebouwen en andere hooge voorwerpen te velde, van afleiders te voorzien, ten einde schade door den bliksem tot een minimum terug te brengen;

2°. dat door het veel zeldzamer voorkomen van onweêr in ons land, in vergelijking met andere landen, zoowel wat betreft het aantal als de hevigheid der buien, en vooral ook door dien bij ons het inslaan in huizen van steden en dorpen betrekkelijk weinig voorkomt, de plaatsing van afleiders op huizen in steden niet zoo dringend noodzakelijk is; maar dat toch de daar ook aangebrachte afleiders meer nut dan kwaad stichten en evengoed als hoog geplaatste, de omringende voorwerpen zullen beschutten.

Door Professor Leon' Weber is uit eene lange reeks van waarnemingen opgemaakt, dat tegenover 41800 molens en 16600 kerktorens, 693 plattelandshuizen en 453 huizen in steden werden getroffen.

Professor Krecke geeft aan, dat in de warme gewesten de onweders het talrijkst en hevigst zijn, en dit aantal en deze hevigheid afneemt naar gelang men het gematigde en koude klimaat nadert.

In Midden-Europa rekent men op 10—20 onweders tegen gemiddeld 160 op Java en 6 te Bergen in Noorwegen.

Men acht zich verplicht hierbij te voegen, dat door de tegenwoordige concurrentie de afleiders dikwijls slecht en met slecht materiaal worden daargesteld, en dat in die gevallen de slechte afleiders gevaarlijker zijn, dan geen afleiders, zoodat het daarom noodig is, dat men zich bij goed aangebrachte leiders van tijd tot tijd van de deugdzaamheid van den leider overtuigd.

Zoo werd de toren in de Parkstraat alhier twee malen beschadigd, niettegenstaande hij door een afleider werd beschermd, doch welke afleider bleek niet goed te zijn; terwijl een vonk die een vroegere afleider van den St. Jacobstoren trof, ook door gebrek in den afleider terecht kwam in het huis op den hoek van de Schoolstraat en Vischmarkt te 's Gravenhage.

RIOLEN VAN PORTLAND-CEMENT.

Antwoord, ingezonden door de Afdeeling Leeuwarden op de vraag: *Het veelvuldig gebruik dat tegenwoordig gemaakt wordt van riolen van Portland-Cement en de toepassing van hetzelfde materiaal ook voor beerputten, doet de vraag rijzen: welke resultaten men heeft verkregen door de toepassing van riolen en beerputten, vervaardigd uit Cement en grint.*

En verder:

a. Zijn deze riolen op den duur bestand tegen den invloed van feacaliën en andere rioolstoffen?

b. Welke verhouding van Cement en grint zijn uit ondervinding gebleken de meest standhoudende te zijn?

c. Hoedanig is de verhouding van den prijs tusschen riolen van Cement-beton en gemetselde riolen?

De resultaten, verkregen bij een door ons gedaan onderzoek naar riolen en beerputten uit Cement beton vervaardigd, waren zeer bevredigend.

Naar aanleiding van de vraag zijn deze riolen op den duur bestand tegen den invloed van feacaliën en andere rioolstoffen, hebben wij gemeend een nauwkeurig onderzoek te moeten instellen naar den toestand van riolen vervaardigd uit cement beton, en daarvoor een paar riolen laten ontgraven en inwendig schoongemaakt.

Deze riolen waren omstreeks 1874 aangelegd; daaruit is ons gebleken, dat zich wel een dunne slijmmerige huid aan den wand had neergezet, doch deze gemakkelijk was te verwijderen, en voor zooverre de rioolstoffen waren opgehoopt, de wanden een zwarte kleur vertoonden; doch aan de zeer harde en gladde oppervlakte was geen spoor van beschadiging door de verzamelde stoffen te bespeuren, en de onderzochte oppervlakte bood volkomen weerstand aan het staal van een scherp ijzeren voorwerp.

Een dergelijk resultaat hadden wij bij het onderzoek der reservoirs tot het verzamelen van feacaliën, terwijl, behalve dat resultaat, wij van officieele zijde vernamen dat voor eenige jaren een dier beerputten was opgegraven toen deze geheel gevuld was, en dat toen allen twijfel omtrent dichtheid werd weggenomen, daar niet alleen de buitenwanden onbeschadigd waren, maar deze binnen betrekkelijk korten tijd in de oorspronkelijke kleur opdroogden.

Uit een en ander resumeeren wij, dat zoowel riolen als beerputten uit portland-cement beton vervaardigd, volkomen bestand zijn tegen den invloed van feacaliën en andere rioolstoffen.

Ten aanzien van sub. *b* der gestelde vraag, welke verhouding van cement en grint zijn uit ondervinding gebleken de meest standhoudende te zijn, diene vooraf eenige toelichting, en meenen wij te moeten opmerken, dat zooals dit vraagpunt is gesteld, in 't algemeen de beantwoording daarvan niet mogelijk is, omdat de aard van het te gebruiken materiaal op de verhouding der samenstellende deelen van den beton ontegenzeggelijk invloed uitoefent en daarin meerendeels plaatselijk wordt voorzien. De daartoe gebruikte materialen bepalen zich in hoofdzaak tot grint, rivierzand en portland cement, meest Duitsch fabriekaat en wordt de melange in den regel aan de soliditeit van den fabriekant overgelaten.

Bij werken van grooteren omvang worden de reservoirs op de plaats zelve gemaakt, en als voorwaarde van solied werk de melange voorgeschreven of onder ververplichting van geruimen tijd voor de deugelijkheid in te staan, aan den fabriekant overgelaten.

De verhouding der samenstellende deelen voor riolen en beerputten achten wij standhoudend, bij een bereiding uit $1\frac{5}{8}$ deel gewasschen grint, $1\frac{3}{8}$ deel zuiver rivierzand, 1 deel portland-cement.

Wij merken op, dat de buiten- en binnenwand moeten worden afgepleisterd met een laag van 3 tot 4 mM. enkel cement; de deugdelijkheid van den mortel zal belangrijk stijgen, wanneer deze zoo dicht mogelijk is.

Groote dichtheid is alleen door persen en drukken te verkrijgen.

Wat aangaat de sub. 3 gestelde vraag, omtrent verhouding en prijs tusschen riolen van cement beton en gemetselde riolen, deze zal grootendeels afhangen van de gesteldheid van den bodem, waarin deze laatsten gelegd moeten worden, hetzij met of zonder houten fundeering. In de meeste gevallen zal de laatste bij gemetselde riolen wel onontbeerlijk zijn. Wij bepalen onze opgaaf dan ook voor die riolen met houten fundeering.

Wij stellen den prijs voor riolen uit cement beton tot p. m. 60 % tegen die van gemetselde op houten fundeering op 100 %.

Als slot van ons rapport voegen wij hieraan toe, dat riolen uit cement beton vervaardigd onder bijna alle weersgesteldheid gelegd kunnen worden, gedurende den aanleg veel tijd besparen, en daardoor de passage in drukke wijken minder vertraging ondervindt.

J. Beerents.
K. L. Faber.

NASCHRIFT.

Het in het vorige nummer van dit Weekblad opgenomen rapport over Amerikaansch greenenhout, is van de hand van den heer Th. R. van Epen, lid der firma van der Meulen & van Epen, Stoom-Timmerfabriekanten te Amsterdam.

PRIJSVRAGEN.

De naamlooze vennootschap: Levensverzekering-maatschappij »Utrecht", gevestigd te Utrecht den 6 Augustus 1883, goedgekeurd bij Koninklijke besluiten van 13 Juli 1883 n°. 32 en van 16 Januari 1885 n°. 18, in het bezit wenschende te komen van een *Reclamebord*, dat op artistieke en goedgedachte wijze de levensverzekering aanbeveelt 1), schrijft daartoe eene prijsvraag uit op de navolgende voorwaarden:

1°. Ieder kunstenaar wordt tot mededinging uitgenoodigd.

2°. Het ontwerp moet op zinvolle wijze de levensverzekering aanbevelen of zinnebeeldig voorstellen. Het moet uitgevoerd worden in kleuren (aquarel-teekening). Het moet eene grootte hebben van minstens 50 bij 65 cM.

3°. De ontwerpen moeten zonder naamteekening zijn. Elk ontwerp moet vergezeld zijn van een brief in gesloten couvert, bevattende den naam van den inzender en van buiten voorzien van een teeken, dat ook voorkomt op of gehecht is aan het ontwerp.

4°. De beoordeeling der ontwerpen zal geschieden door het Bestuur van het Schilderkundig Genootschap »*Pulchri Studio*", te 's-Gravenhage. De inzending der ontwerpen moet geschieden van 1 Januari tot uiterlijk 1 Februari 1890 aan het adres van voornoemd Genootschap, Prinsengracht 57, te 's Gravenhage.

5°. Als prijs wordt uitgeloofd de som van vijf honderd gulden Ned. Crt., echter mits het ontwerp werkelijke artistieke waarde heeft.

6°. Bijaldien minstens vijf ontwerpen uit Nederland zijn ingezonden, wordt eene premie voor de niet met den prijs bekroonde, maar overigens beste Nederlandsche inzending, uitgeloofd van *f* 250.

Bijaldien minstens vijf ontwerpen uit België zijn ingezonden, wordt eene premie voor de niet met den prijs bekroonde, maar overigens beste Belgische inzending, uitgeloofd van frs. 500.

Bijaldien minstens tien ontwerpen uit Duitschland zijn ingezonden, wordt eene premie voor de niet met den prijs bekroonde, maar overigens beste Duitsche inzending, uitgeloofd van 500 rijks mark.

7°. De premiën worden, indien het vereischte aantal inzendingen plaats vindt, steeds uitbetaald.

De Commissie van beoordeeling heeft echter het recht, waar geen inzending op bijzondere verdiensten aanspraak kan maken, de premie onder twee of meerdere inzendingen van dezelfde nationaliteit te verdeelen.

8°. De met prijs of premie bekroonde ontwerpen blijven het eigendom der Maatschappij Utrecht, die het recht verkrijgt daarvan op de wijze als haar goeddunkt af- of nadrukken te doen vervaardigen. Tegen betaling van Een honderd gulden Ned. Crt. kan de Maatschappij Utrecht ook op eene andere, niet bekroonde inzending, dit recht doen gelden.

9°. De niet bekroonde ontwerpen, en voor zooverre die niet ingevolge art. 8 door de Maatschappij Utrecht zijn aangekocht, blijven het eigendom der inzenders, aan wie deze binnen eene maand na de uitspraak der Commissie van beoordeeling zullen worden teruggezonden.

10°. Gedurende de maand, in art. 9 besproken, heeft de Maatschappij Utrecht het recht alle ingezonden ontwerpen te doen exposeeren op plaats en tijd, als haar zal goeddunken.

11°. De Maatschappij Utrecht verbindt zich op de na- of afdrukken van het ontwerp, dat door haar zal worden gekozen, den naam van den ontwerper te doen weglaten of wel er op te doen voorkomen, al naar de ontwerper zulks zal verlangen, mits hij van dat verlangen doe blijken binnen eene maand nadat de Maatschappij Utrecht hem daartoe zal hebben aangezocht.

1) Wie zich omtrent den werkkring eener Levensverzekering-Maatschappij geen duidelijke voorstelling kan maken of daaromtrent gaarne eenige toelichting ontvangt, wordt verzocht zich te wenden Leidsche Straatweg 4 en 5, te Utrecht.

INGEZONDEN.

Van tijd tot tijd komen er in ons Weekblad onderwerpen ter sprake, die voor hen die er bij betrokken zijn en voor allen die het hart op de rechte plaats dragen, van zeer pijnlijken en grievenden aard moeten worden geacht.

Ik denk hierbij niet zoozeer aan de uitingen van ontevredenheid, bijna telkensmale na de uitspraak eener Jury van eene prijsvraagbeantwoording, als wel aan zaken als daar zijn: de Raadhuisbouw te Woerden, die te Bussum, en meer anderen, waarvan de onrechtvaardigheid en onbillijkheid voor iedereen voel- en tastbaar is.

Ten opzichte van enkele dezer gebeurtenissen mochten wij de voldoening smaken dat de groote pers de aandacht er op vestigde en de algemeene opinie onverholen haar afkeurenswaardig oordeel kon laten hooren over dergelijke unfaire handelingen.

Één onderwerp is, naar ik meen, nog niet ter sprake gebracht, en wel dat der sollicitatie's of beter — dat der benoemingen.

Ik erken, het is een zeer moeielijk en uiterst delicaat onderwerp, maar misschien wel juist daarom een onderwerp dat in de hoogste mate de aandacht waard is van hen, die zich onderling hebben vereenigd tot behartiging van hun vak- en bijzondere belangen.

Ofschoon ik zeggen mag reeds eenige ervaringen te hebben verkregen op dit gebied, kan ik niet zeggen dat zij mij hebben verrijkt. Integendeel.

Sinds mijn jongelingsjaren is mijn vertrouwen op de rechtvaardigheid en onpartijdigheid der menschen zeer verarmd. Het is maar eene enkele — eene hoogst zeldzame gelukkige uitzondering welke dat geschokt vertrouwen weer eenigermate herstelde.

Wat ik onlangs echter heb ervaren noopt mij tot het geven van openbaarheid, tot het uiten van een »cri de conscience". Ik doe dit in de hoop en het vertrouwen, dat het aanleiding mocht geven tot het beramen van middelen die strekken kunnen om belanghebbenden te beschermen tegen handelingen, waarvan ik de qualificatie aan elk weldenkend lezer overlaat.

Ik heb het oog op Harlingen. Zooals bekend, vacceerde daar de betrekking van Gemeente-Architekt. De gebruikelijke oproeping heeft plaats, met vermelding wanneer persoonlijke bezoeken aan den Burgemeester kunnen worden gebracht. Elk serieus sollicitant is tegenwoordig genoodzaakt zich te gaan voorstellen, al kost het hem — wat door de ligging van Harlingen voor velen te verwachten was — ook geldelijke opofferingen, die te zwaarder vallen naarmate in dezen tijd het »struggle for life" het inkomen tot een minimum heeft teruggebracht. In het vertrouwen op een rechtvaardig onderzoek der stukken getroost men zich die uitgaven, te meer als het een heilig moeten is, dat ons voortdrijft om de grondvesten van het materieele welzijn van zichzelf en zijn gezin te versterken. Convenieert het iemand niet door een bezoek zijne sollicitatie te ondersteunen, hij kan verzekerd zijn niet tot de serieuse sollicitanten te worden gerekend, en duizend tegen één of juist daaronder zijn er, die het meest van noode hebben dat aan hunne sollicitatie aandacht wordt geschonken. Alzoo, ik bezocht Harlingen en haar Gemeentebestuur eenige dagen voor de sluiting der sollicitatietermijn. Ik ontving de mededeeling, dat alle stukken nog terzijde waren gelegd tot de zaak aan de orde kwam en dat overigens de voordracht alleen zou worden opgemaakt aan de hand van het ernstig en nauwgezet onderzoek der ingekomen stukken. Welk sollicitant zou hiermede niet tevreden naar huis gaan en daarop alléén al zijne hope vestigen?

Één raadslid was meer openhartig dan rechtvaardig, door mij te zeggen dat als Mijnheer v. d. Werff (de thans benoemde)

meedeed, hij voor zich mij den raad gaf maar spoedig naar huis te gaan; smaar mijnheer v. d. Werff deed op dat tijdstip nog niet mede en dus wij heeren sollicitanten konden gerust zijn."

En ziet wat gebeurt. Dezer dagen ontving ik mijne stukken terug, en uit mijn nauwgezet onderzoek of alles wel compleet was vestigde zich mijne overtuiging, dat mijne stukken niet waren . . . . . ingezien.

't Spijt mij, nu dit heeft plaats gehad, dat ik mij alleen moet bepalen tot het uitspreken mijner overtuiging, en dat ik de zaak niet met de noodige getuigen bewijzen kan.

Is het wonder — zou ik nu vragen — dat men bij eene dergelijke ontdekking bitter wordt, dat alles in ons in opstand komt tegen eene dergelijke misleiding, en dat de drang ontstaat om openbaarheid te geven en daarvan eenig heil te verwachten? Welk heil dat zou zijn en op welke wijze dat was aan te brengen? Mij dunkt op soortgelijke wijze als er verbetering is en wordt aangebracht in het prijsvraag-uitschrijven, het vakonderwijs, enz. Als eerst de zaak der vacature's ook eene zaak geworden is waarbij onze maatschappij niet geheel werkeloos blijft, dan is er al veel gewonnen. Zij stelt zich gaarne bereid tot het geven van adviezen in zake de verfraaiings- en uitbreidingsplannen van Gemeenten, — haar advies was dunkt mij niet minder gewenscht bij zaken als de besprokene.

Wordt dit niet gevraagd, — of bij aanbod zelfs geweigerd, dan rest haar de taak van het aanteekenen van protest; een protest, te krachtiger naarmate zij zich gekrenkt gevoelt in hare waardigheid, eene waardigheid, te grooter naarmate zij waakt voor de stoffelijke en zedelijke belangen der bouwkunst en hare beoefenaars.

Ik noemde in het begin van dit schrijven deze zaak eene uiterst delicate, omdat zij is en blijft eene zaak van keuze. Daartoe dient dan ook immers een voordracht uit minstens een drietal te bestaan? Niemand kan een bestuur het recht ontzeggen om te kiezen wien het wil, ook buiten een voordracht om, evenmin als het recht om de sollicitatiestukken ongezien te laten. Maar wat men niet kan doen op grond van het geschreven recht, dat wordt niet zelden mogelijk door het ongeschreven recht van de rechtbank der publieke opinie.

Daardoor was het mogelijk, dat het laatste beursplan van Amsterdam — door Burgemeester en Wethouders dier Gemeente nog wel voorgesteld — moest vallen, en men verheugde zich daarover in de vakwereld en ook daar buiten.

Vreugdevol zal eveneens het tijdstip worden begroet, waarop men bij vacature's van hoofd-betrekkingen, voordrachten zal opmaken in overleg en op voorlichting van eene Commissie van onderzoek, samengesteld uit mannen van erkende bekwaamheid en proefondervindelijk bewezen goede trouw.

Mocht mijn schrijven iets hebben bijgedragen om de komst van dat tijdstip te vervroegen en verbetering te brengen op een gebied, waarop veel — zeer veel te verbeteren valt, dan acht ik mij ruimschoots beloond, zij het ook dat pas een volgend geslacht daarvan de gezegende vruchten zal plukken, al zag ik liever betrachten: »Waar gij het goede kunt doen, doet het daar met alle macht en met haaste". X.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

De heer G. J. Hamer Jr., eigenaar der Terra-Cotta fabriek te Deventer heeft als compagnon aangenomen den heer J. C. F. Laurillard, ingenieur te Amsterdam. De zaken zullen onder dezelfde firma van G. J. Hamer Jr. worden voortgezet.

Het internationale Congres van architekten is j.l. Maandag te Parijs geopend, des middags ten 2 ure in een der zalen van het Trocadero.

Het wordt gepresideerd door den heer Ballu, terwijl de heer Charles Garnier als onder-Voorzitter optreedt. Secretaris is de heer Charles Lucas.

Tot Eere-Vice-Voorzitter werd benoemd de heer J. H Leliman, Oud-Voorzitter en Eere-lid van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Het Congres wordt heden, Saturdag, gesloten, waarna een gemeenschappelijken maaltijd wordt gehouden in het Hôtel Continental.

Omtrent het Internationaal congres van architekten te Parijs kunnen wij in 't kort het volgende mededeelen.

Het werd den 17den dezer in het Trocadéro paleis geopend met een toespraak van den voorzitter en een rapport van den secretaris van het comité van voorbereiding. Het bureau werd daarna geconstitueerd en een definitief programma der werkzaamheden vastgesteld. Op dezen eersten dag werd reeds het onderwijs in bouwkunst besproken. Ten 5 ure vereenigden zich een aantal leden op den toren van Eiffel.

Dinsdag 18 Juni, des morgens ten 9 ure, werd de zitting in de Ecole des Beaux-Arts geopend, met een verhandeling over het verplicht diploma voor architekten. Ten 11 ure werd de nieuwe Sorbonne, en ten 2 ure de zaal Louis XIII van de Ecole des Beaux-Arts bezocht, alwaar een tentoonstelling wordt gehouden van portretten van overleden architekten. Hierna werd gesproken andermaal over het onderwijs voor architekten en verder over openbare prijsvragen.

Woensdag 19 Juni. Des morgens ten 9 ure begon de zitting met de voortzetting der besprekingen over het onderwijs. Ten 2 ure werd de zitting voortgezet met een conférence over onderlinge ondersteuning. Ten 5 ure werd een bezoek gebracht aan het Louvrepaleis.

Op Donderdag 20 Juni, ten 9 ure des morgens, werd een lezing gehouden over de hooge studiën in de bouwkunst. Ten 2 ure volgde een bespreking van het kunsteigendom, uitsluitend beschouwd met het oog op de bouwkunst. Ten 5 ure bracht men een bezoek aan het nieuwe Lycée Molière de Passy.

Vrijdag 21 Juni werden des morgens conférences gehouden over den koepelbouw in Oostersche en Westersche landen, en over schouwburgbranden, en des middags ten 2 ure werden de belooningen uitgereikt, die door de Société centrale des architectes français waren toegekend aan particuliere bouwwerken, rijksscholen, verschillende inrichtingen van kunstnijverheid, opzichters, enz.

Heden, 22 Juni, zal het congres in de Ecole des Beaux-Arts des morgens ten 9 ure openen, met besprekingen over de studie der antieken en de kunst der Etruscers, en over de verwarming der baden in de oudheid.

Ten 2 ure des middags, in het Trocadéro, heeft de sluitingszitting plaats. De Voorzitter zal bij die gelegenheid eene redevoering houden over de verrichte werkzaamheden.

Ten 7 ure heeft eene vriendschappelijke maaltijd plaats.

BENOEMINGEN, VACANTE BETREKKINGEN, ENZ.

Tot Gemeente-architekt te Harlingen is benoemd geworden de heer P. van der Werff, te Ternaart.

Met den benoemde stond op de voordracht de heer S. van der Meiden, hoofdopzichter der Gemeentewerken te Dordrecht.

Twee en veertig sollicitanten deden zich op.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

Groningen, 4 Juni. Het bouwen van een café met bovenwoning op het perceel O 11, Nieuwe Ebbingerstraat te Groningen, van den heer P. Groeneveld:

W. D. Rottschäfer te Stedum ƒ 7475.—, Gegund.

6 Juni. Het verbouwen van perceel A 4, Stalstraatje te Groningen, tot Banketbakkerij c. a. voor de heeren U. C. & P. Sissingh.

Minste inschrijving: L. Oldenburger te Groningen ƒ 10300.—, Gegund.

Amsterdam, 20 Juni (onderhandsche inschrijving). Het amoveeren van twee pakhuizen en een huisje, het bouwen van drie pakhuizen, het maken van de houten en gemetselde fundeering voor 8 woonhuizen enz. voor rekening van de heeren Spakler en Tetterode, onder beheer van den architekt-ingenieur J. C. Spakler Jr.

Leibbrandt ƒ 69.000; Cruijff ƒ 68.900; Staal en Haalmeijer ƒ 65.480; Timmer en Fürstner ƒ 64.484; de Haan en Cerlijn ƒ 63.880; Oosterink ƒ 63.800; Koster ƒ 62.948, Scholtz ƒ 62.000; Boon ƒ 59.999; van Buuren ƒ 57.980, aan wien het werk werd gegund.

J. KROON Rz. Fabriek van Lattenweefsel voor Plafond- en Wand-bepleistering. **Buiksloot.**

STOOMHOUTZAGERIJ en PAKKISTENFABRIEK

Eervolle vermelding op de Tentoonstelling van Bouwmaterialen te Groningen 1886.

5544 ASPHALTDAKPAPIER, ASPHALTWERKEN.

„CARBOLINEUM."

Monsters, circulaires en attesten op aanvrage franco.

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,

voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.

5545 FRED. STIELTJES & Co., Keizersgracht 745, Amsterdam.

The St. Pancras Iron Work Company, London.

FABRIEK

voor Stal-Inrichtingen

5546 EN

Stal-Benoodigdheden.

IJzeren Trappen

van solide constructie tot concurreerende prijzen.

Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE.

Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam, 1884.

Agenten voor Nederland en de Koloniën

STAAL & HAALMEIJER,

36. Derde Weteringdwarsstraat,

AMSTERDAM.

alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.

Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

CARBOLINEUM AVENARIUS.

Men verzekere zich bij den aankoop, dat men het sedert 14 jaren met succes aangewende *origineele merk* verkrijgt:

CARBOLINEUM AVENARIUS.

GUST. BRIEGLEB, Amsterdam. 5548

5549 **JAN VAN DER POT,**

Scheepmakershaven N°. 3 (Punt.) — ROTTERDAM.

De eenige Kyaniseerinrichting waar ook des winters wordt doorgewerkt.

Het **Kijaniseeren** is het eenige afdoende middel tegen *verrotting* en *zwam*. De bewerking geschiedt geheel reuk- en kleurloos. Desverlangd bijlevering van hout.

Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend, van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.

BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en vrachten. **KUNSTGRANIET systeem Pétitjean.**

Prospectussen en prijscouranten worden opaanvraag franco toegezonden.

Gelieve op Voornaam en Adres te letten.

Gouden Staats-Medaille

De Portland-Cement-Fabriek van

DYCKERHOFF & SÖHNE

te Amöneburg bij Biebrich a/d Rijn. 5550

levert haar erkend en uitmuntend fabrikaat, met garantie voor de grootste vastheid en deugdelijkheid.

Productie-vermogen der fabriek: 500,000 vaten per jaar.

Magazijnhouders in de voornaamste steden.

Düsseldorf, 1880

DE LINT & Cie.

Rotterdam.

PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:

VILLEROY & BOCH,

BOCH FRÈRES

MINTON HOLLINS & Cie.

Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.

Groote voorraden. 5547

Parquets-en-chêne sur bitume hydrofuge

N. GOURGUECHON. — PARIS.

Verkrijgbaar in de maten van **30—50** cM. lengte, **6—11** cM. breedte, **35** cM. dikte.

Behalve **lageren prijs,** bieden deze parketvloeren, boven de andere soorten, de volgende voordeelen aan: **Ondoordringbaarheid voor vocht. Weering van geluiden** (kraken) en **ongedierte. Grootere duurzaamheid,** omdat het hout uit één stuk bestaande, verder afgesleten kan worden. 5551

Représentant voor Nederland, **EMIL MOHR, Prins Hendrikkade, Amsterdam 19.**

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.

Fred. Stieltjes & Co., Amsterdam.

5552

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

AANBESTEDING 5534

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT).

Op Dinsdag den 9den Juli 1889, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht* van:

Bestek N°. 495.

Het maken van de uitbreiding van het hoofdgebouw met daarmede in verband staande werken op de Halte NIJEVEEN.

Begrooting f 2000.—

De besteding geschiedt volgens § 55 van het bestek.

Het bestek ligt van den 19den Juni 1889 ter lezing aan het Centraal-bureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur W. J. KLERK DE REUS te *Meppel* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken).

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 2den Juli 1889, na aankomst van trein 244.

UTRECHT, den 18den Juni 1889.

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE

Haaften aan de Waal.

Machinale Steenfabriek met Ringoven, 5535

levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur tegen sterk concurreerende prijzen.

G. J. Vincent & Co.

Kunstsmeden,

SCHIEDAM.

ZILVEREN MEDAILLE, WERELD TENTOONSTELLING Amsterdam 1883.

GOUDEN MEDAILLE, Antwerpen 1885

Specialiteit in gesmeed IJzeren Hekken, Fijne smeedwerken, Dakversieringen, Deurvullingen, Ornamenten enz.

Steeds voorhanden GESMEED IJZEREN PAARDEN RUIVEN. 5536

5537 PUI-SPIEGELGLAS HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFF. ROTTERDAM.

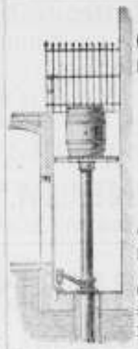

JAN HAMER & Co., AMSTERDAM

KANTOOR: GEBOUW MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST, Marnixstraat 402, bij het Leidscheplein.

WITTE'S LIFTEN,

voor Stoom-, Gas-, Hand- en Waterkracht,

(Hydraulisch Direct en Indirect werkend).

voor Personen, Goederen, Spijzen, enz. enz.

Grootste zekerheid tegen ongelukken, gemakkelijke behandeling, geringst waterverbruik (*bij de hydraulische*), zachten en gelijkmatigen gang.

Uitgebreide referentie lijsten van in verschillende **Rijks-, Gemeente-** en **Particuliere gebouwen hier te lande** geplaatste **Lifts**, worden op aanvrage franco toegezonden.

MANLOVE, ALLIOTH & Co's werktuigen voor stoomwasscherijen en stoom desinfectieer-inrichtingen. 5538

NEUCHÂTEL ASPHALTE COMPANY LTD LONDON.

Exploitatie der Mijnen van de Val Travers.

FABRIEK TE AMSTERDAM

Beltweg No. 3.

TRADE MARK.

NATUURL. ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.

Gecomprimeerde Asphaltwegen en/of Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Mouwvloeren, Kelders, Golf- en Kegelbanen, Winkel en Magazijnvloeren. Gangen Veranda's Brug- en Dakbedekkingen. Beton Fundeeringen. Stallen, enz., enz., enz.

Zindelijk Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend

Asphalt speciaal tot wering van vochtige muren.

Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het Kantoor der fabriek, Beltweg 3, *Amsterdam*. 5539

DE LINT & Co. Rotterdam.

Vertegenwoordigers van **JOS. F. EBNER te Londen,**

leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,

MARMER-MOZAIEK en TERRAZZOVLOEREN,

alsmede 5540

– GLASMOZAIEK –

Zestien Bekrooningen.

W. F. WEIJNTJES.

Singel 514 h/h Koningsplein **Amsterdam.**

Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.

Agent voor **Minton Hollins & Co**, *Stoke upon Trent*.
" " **A. Jändges** te *Crefeld*.

Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 5541

PHOTOLITHOGRAPHIE.

De ondergeteekenden bevelen zich bij Heeren Architekten aan tot het reproduceeren hunner

Plannen, Teekeningen, enz.

Prompte aflevering en billijke conditiën. 5542

WEGNER & MOTTU.

Rokin 138.

PATENT-CENTRALE EN ZELFREGULEERENDE

STOOMVERWARMING EN VENTILATIE

onder lagen druk.

Systeem BECHEM & POST te Hagen in Westphalen.

TEVENS INGERICHT VOOR

ELECTRISCHE VERLICHTING

met of zonder Tudors-Accumulatoren.

Dit *Systeem is het meest aan te bevelen*, omdat, niettegenstaande de **onder lagen druk** werkende machine zeer **gemakkelijk** en **eenvoudig** kan worden aangewend, zoowel voor **Verwarming en Ventileering van huis en stal,** als voor het **oppompen van water,** voor het op **peil brengen en houden van vaarten,** voor het in werking brengen van **IJs-, Dorsch- en andere machines,** voor het **koken van Veevoeder,** voor het **besproeien van Gras, Bloemen, enz.,** terwijl nog des avonds ***huis en erf electrisch kan verlicht worden***. Bijzonder geschikt voor Buitenplaatsen en Boerderijen, daar *Warmte, Ventilatie, Licht, Koude en Drijfkracht* gelijktijdig kunnen werken of naar behoefte geregeld kunnen worden.

Voor nadere inlichtingen, opnemingen en begrootingen, verklaart zich gaarne bereid

D. S. M. KALKER, Amsterdam.

Eenig vertegenwoordiger der firma BECHEM & POST, in Nederland. 5543

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

29 JUNI 1889.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C.: HENRY HEMANS & Co.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD: Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — C. Bötticher en Fr. Ewerbeck. — Rioleu van Portland-Cement. — Verslag van de vergadering der Vereeniging Architectura, van 2 Juni 1886. — Algemeene administratieve voorschriften. — Mededeelingen uit de rechtszaal. — Binnenlandsche berichten. — Benoemingen, vacante betrekkingen, enz. — Verbetering. — Mededeeling. — Afloop van aanbestedingen.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

In de maand Juni zijn tot de Maatschappij toegetreden, als Gewoon Lid, de Heeren:

A. A. Andries, Architekt te Johannesburg, Z. A. Republiek.
W. A. Brinck, in bouwmaterialen, te Amsterdam.
Willem Camman, Architekt, te Arnhem.
W. C. Havie, Aannemer te Amsterdam.
J. van Lange, Steenfabriekant, te Kralingen.

Als Kunstlievend Lid, de Heeren:

Dr. N. P. Kapteyn, Amsterdam.
J. van Wickevoort Crommelin, Amsterdam.

C. BÖTTICHER. FR. EWERBECK.

Twee verdienstelijke mannen, die ook in de kunstwereld bij ons te lande zeer goede bekenden waren, zijn ons door den dood ontrukt; de een, een man die reeds eenige jaren een welverdiende rust genoot, na een leven van groote werkzaamheid, de ander een man, in de volle kracht van zijn leven en ijverig werkzaam op het gebied van zijn kunst.

De oude Prof. Dr. Carl Bötticher, geboren in 1806 te Nordhausen, is den 19den Juni j. l. in den ouderdom van 83 jaren te Berlijn overleden.

Hij is ons allen bekend als den kundigen schrijver van de Tektonik der Hellenen, en van vele in tijdschriften verspreide grondige studiën, vooral in Erbkam's Zeitschrift. Vooral zijn eerstgenoemd boek is voor latere schrijvers een richtsnoer geworden, al waren zij het ook niet altijd met den nauwkeurigen onderzoeker der oude Helleensche monumenten op alle punten eens.

Bötticher's opleiding was niet van den aanvang af gericht op de kunst en de kunstgeschiedenis. Hij begon zijn loopbaan als eenvoudig landmeter, op zeer jeugdigen leeftijd. Toen hij 21 jaren oud was bezocht hij de Akademie te Berlijn, waar hij zich met ijver toelegde op de studie der antieken, en een bekwaam teekenaar werd.

Reeds in 1832 werd hij benoemd tot leeraar in het ornamentteekenen aan de Akademie voor Kunsten. Een dergelijke betrekking nam hij gelijktijdig gedurende vele jaren waar aan eene soortgelijke instelling voor kunstonderwijs. Gedurende een reeks van jaren was hij ook werkzaam in de betrekking van directeur der Berlijnsche beeldengalerij.

Eerst op 75-jarigen leeftijd trok hij zich uit het werkzame leven terug, waarop hij met welgevallen heeft mogen neërzien. Zijn werken zijn van groot nut geweest voor de ontwikkeling der kunstgeschiedenis. Door velen werd dit erkend, ook buiten zijn eigen land, o. a. door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, die hem tot haar Eere-lid benoemde.

Dat hij zich gedurende zijn leven vele vrienden en vereerders heeft verworven, bewees de lijkdienst in het sterfhuis, waarbij de Regeering en bijna alle Berlijnsche Vereenigingen voor kunst en wetenschap vertegenwoordigd waren.

Met Bötticher is de laatste van de grootere volgelingen der Schinkelsche oude Berlijnsche school heen gegaan.

Eenige dagen vóór hem, den 16den Juni, overleed te Aken Prof. Franz Ewerbeck, de door zijne leerlingen geachte kundige leeraar in de bouwkunst aan de Polytechnische School aldaar.

Persoonlijk was hij ook hier te lande bij velen bekend, maar wel het meest door zijne degelijke uitgave: „die Renaissance in België und Holland". r.

RIOLEN VAN PORTLAND-CEMENT.

Antwoord ingezonden door de Afdeeling Utrecht op de vraag: *Het veelvuldig gebruik dat tegenwoordig gemaakt wordt van riolen van Portland-Cement en de toepassing van hetzelfde materiaal ook voor beerputten doet de vraag rijzen: welke resultaten men heeft verkregen door de toepassing van riolen en beerputten, vervaardigd uit Cement en grint.*

En verder:

a. Zijn deze riolen op den duur bestand tegen den invloed van faecaliën en andere rioolstoffen?

b. Welke verhouding van Cement en grint zijn uit ondervinding gebleken de meest standhoudende te zijn?

c. Hoedanig is de verhouding van den prijs tusschen riolen van Cement-beton en gemetselde riolen?

Om het antwoord op deze vragen zoo beknopt mogelijk te maken, heeft de Commissie gemeend sub. *a.*, en *b.* van vraag 2 te zamen te vatten, te meer ook, omdat het bestand blijven van de riolen, sub. *a.*, wel juist van de verhouding en soort van specie sub. *b.* zal af hangen.

De Commissie werd in staat gesteld een Portland-cement riool wijdt 30 × 34 cM. te doen openen en droog te maken. Het riool was gelegd ter lengte van ongeveer 150 M. in het jaar 1876, en deed van af dien tijd dienst tot afvoer van rioolwater met al wat daarop betrekking heeft; het was zoo diep gelegd, dat het steeds voor 2/3 vol stond.

Om ook verder te onderzoeken in hoeverre riolen of andere voorwerpen van dezelfde specie bestand zijn tegen invloed van urine, bezichtigde de Commissie een Portland-cement kuip, bestaande uit twee ringen, op elkander geplaatst, de onderste met bodem, en alzoo uitmakende een in den grond geplaatste kuip van twee M. diep en één M. in middellijn.

Deze kuip is geplaatst in het begin van het jaar 1882 en was van af dien tijd steeds geheel of gedeeltelijk gevuld met urine, en nu voor de bezichtiging schoongemaakt.

Ten duidelijkste is der Commissie gebleken, dat noch rioolwater met al wat daarop betrekking heeft, noch urine eenigen schadelijken invloed op de kuip of de riolen had uitgeoefend; doch integendeel waren de riolen en de kuip in vastheid en hardheid toegenomen, en gevonden gaaf en glad te zijn, alsof ze pas waren geplaatst. Dezelfde ondervinding is ook opgedaan bij bakken van de zelfde specie vervaardigd en tot berging van faecaliën bestemd. Riolen, kuip en bakken waren vervaardigd aan de Ned. Portl.-cement fabriek te Vrijenban bij Delft.

Veelal zal die goede toestand wel toe te schrijven zijn aan de goede verhouding en kwaliteit van de specie, wier verhouding dient te zijn 3/4 deel fijne grind en 1 deel Portland-cement, waarvan het kalkgehalte hoogstens 55 % mag bedragen.

Om de verhouding van den prijs tusschen gemetselde en Portland-cement riolen te kennen, heeft de Commissie gemeend tegenover een riool van Portland-cement van de boven omschreven verhouding samengesteld en inwendig eivormig wijd 30 × 34 cM., te stellen een gemetseld riool van dezelfde wijdte, doch vierkant bewerkt, en alzoo hoog 35 en breed 23½ cM. bestaande, om eenigszins dezelfde dichtheid te hebben, uit een bodem van twee klinkertlagen in sterken tras op een laag rood in zand, de wanden van één steen dikte, terwijl de afdekking kan geschieden met hard gebakken tegels ter dikte van 5 cM., alles bewerkt in sterke tras, en de metselsteenen van drielingvorm.

Omdat bij een gemetseld riool van zelf wel het plaatsen berekend dient te worden, heeft de Commissie de beide soorten riolen over eene lengte van 50 M. berekend, met ontgraving, plaatsing en aanvulling van grond op eene diepte, boven den waterstand, en komt tot de volgende berekening:

Gemetseld riool

wanden tez. hoog 0.70×0.18×50.	=	ƒ 6.300 ad ƒ 17. = ƒ 107.10
bodeml. in specie 0.58×0.09×50.	=	2.610 „ „ 17. = „ 44.37
bodeml. in zand 0.64×0.04×50.	=	1.280 „ „ 10. = „ 12.80
afdekking in specie 50 M. ad ƒ 1.		= „ 50.—
Totaal gemetseld riool per 50 M.		ƒ 214.27

Portland-cement riool.

rioolbuizen 50 M. ad	ƒ 2.65	= ƒ 132.50
plaatsen in specie per M.	„ 0.70	= „ 35.—
Totaal Portland-cement riool per 50 M.		ƒ 167.50

Naar bovenstaande volgens het oordeel der Commissie juiste berekening is het bedrag van 50 M. riool van metselwerk berekend op: ƒ 214.27
50 M. riool van Portland-cement op: „ 167.50
alzoo hebben de omschreven Portland-cement riolen een verschil in minderheid van prijs van ƒ 0.93½ per strekkenden M. op gemetselde riolen van dezelfde doorlaatwijdte, welk verschil grooter zal worden naarmate men met minder goeden ondergrond te doen heeft, of de riolen *in* of *onder* het water, dus in zeer slappen grond gelegd moeten worden.

Neemt men bovendien nog aan, dat de Portland-cementriolen, door hun gladden eivormigen binnenwand het vuil gemakkelijker doen vloeien, en door hun boogvormige afdekkingen meer weerstand bieden dan de vlakke afdekking op gemetselde riolen, dan meent de Commissie eenparig te mogen verklaren, dat het gebruik van riolen, putten voor urine en faecaliën, van Portlandsche cement, van samenstelling en cementsoort als boven omschreven, ten zeerste voor het gebruik zijn aan te bevelen.

J. T. Kok.
Alb. Nijland.
Corn. van Straaten.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

VEREENIGING «ARCHITECTURA». 2 Juni 1889. Met den aanvang van deze heerlijke Zomer-maand begon de Vereeniging ook hare gebruikelijke schets- en wandeltochten. Zoo werd op Zondag 2 Juni een gemeenschappelijk bezoek gebracht aan de gebouwen der Gemeente-waterleiding, in het duin nabij Scheveningen, alwaar alles met veel belangstelling werd bezichtigd, onder geleide van den chef-machinist, den heer J. Kruss.

Voor het volgende uitstapje werd Leiden als doel gekozen, zoodat op 16 Juni door een aantal leden het genoegen werd gesmaakt eenige merkwaardigheden en daarooder in de eerste plaats het schoone stadhuis te bezichtigen; na ook een bezoek aan het museum van Oudheden te hebben gebracht, werd de terugtocht aangenomen. Door de welwillende zorgen van een der leden, meer in 't bijzonder te Leiden bekend, werd het aangename van dezen dag ten zeerste verhoogd.

De volgende uitgang zal zijn eene schetstocht binnen 's Gravenhage, terwijl het plan bestaat om later eene belangwaardige plaats in het Westland te bezoeken. Daarna is op handen de excursie in verbinding met het Genootschap «Architectura et Amicitia" te Amsterdam en de Vereeniging «Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam.

Hier zij tevens vermeld, dat het door de Jury met den prijs bekroonde ontwerp voor een diploma voor «*Architectura*" is vervaardigd door den heer H. A. W. Croiset van Uchelen; het diploma zal door photo-lithographie worden gereproduceerd.

De Vereeniging is toegetreden als begunstigster van het Museum van Kunstnijverheid alhier, en verbond aan dat toetreden eene geldelijke bijdrage, aanvankelijk voor het 1e Jaar.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken werd een adres gezonden, waarbij instemming wordt betuigd met het adres van de Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs, betreffende de invoering van verplicht teekenonderwijs op de lagere scholen.

Naar aanleiding van de bespreking op de Algemeene Vergadering der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, in Mei j. l. gehouden, stelt de Redactie van het Bouwkundig Weekblad de leden der Maatschappij in kennis met de:

ALGEMEENE Administratieve Voorschriften

VOOR HET

UITVOEREN EN ONDERHOUDEN VAN WERKEN

TEN BEHOEVE VAN

BESTUREN EN PARTICULIEREN

ONTWERP

van de Commissie, uit de Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs, benoemd krachtens machtiging der Algemeene Vergadering van 27 Augustus 1887.

HOOFDSTUK I.
BESTEDING.

§ 1. *Aanwijzing.*

In de bekendmaking der besteding wordt vermeld of er al of niet aanwijzing zal worden gedaan, in het eerste geval met vermelding van plaats en tijd.

De inlichtingen bij de aanwijzing gegeven, zijn bindend voor beide partijen, ook voor inschrijvers, die niet bij de aanwijzing zijn tegenwoordig geweest, voor zooveel die inlichtingen opgenomen zijn in het proces-verbaal van aanwijzing.

Het staat den gegadigden vrij het proces-verbaal te teekenen.

Indien op de aanwijzing monsters worden vertoond, wordt hiervan in het proces-verbaal melding gemaakt. De gegadigden zijn gerechtigd de vertoonde monsters van hun zegel te voorzien.

§ 2. *Wijze van besteding.*

I. De besteding geschiedt bij enkele inschrijving.

II*a*. De inschrijvingsbiljetten moeten vrachtvrij en in gesloten omslag ter bestemder plaatse bezorgd worden.

b. Elk biljet, behoorlijk gezegeld, wordt door den inschrijver en zoo een persoonlijke borgtocht gesteld wordt, ook door zijnen borg eigenhandig onderteekend en volgens onderstaand model ingericht:

Inschrijvingsbiljet.

De ondergeteekende(n) *naam of namen en voornamen voluit geschreven*) wonende te ..... en domicilie kiezende te .....

verbindt / verbinden zich overeenkomstig de bepalingen van het bestek N°. ..., vastgesteld door ..... den ..... 18..... en de in het proces-verbaal van aanwijzing vermelde inlichtingen, tot de aanneming van:
(*in te vullen het hoofd van het bestek en de aanduiding van het perceel.*)

voor een som van ..... gulden ..... cents
(zegge ƒ .....)

Tot borg stelt zich (*naam en voornamen voluit*) wonende te .....

Gedaan te ..... den ..... 18.....
De borg ..... De aannemer(s) .....

c. Wanneer de aannemer verlangt een zakelijken borgtocht te stellen, of de besteder zoodanigen borgtocht eischt, luidt het laatste gedeelte van het inschrijvingsbiljet als volgt:

Verder verklaart / verklaren de aannemer(s) zich bereid, om bij de toewijzing in handen van den besteder te deponeeren een zakelijken borgtocht tot het bedrag vermeld in § ..... van het bestek.

Gedaan te ..... den ..... 18.....
De aannemer(s) .....

d. Op den gesloten omslag wordt gesteld:

Inschrijvingsbiljet voor (*in te vullen het hoofd en het nummer van het bestek en de aanduiding van het perceel*) aan te besteden te ..... den ..... 18.....

III*a*. Op het uur en de plaats voor de besteding bepaald, worden de biljetten door of namens den besteder geopend en overluid gelezen. Gegadigden kunnen daarbij tegenwoordig zijn.

b. De inschrijvingsbiljetten blijven van kracht tot de gunning van het werk, doch uiterlijk gedurende dertig dagen na den dag der besteding, met dien verstande, dat aan hem, wien het werk wordt gegund, binnen dezen termijn door den besteder bericht van de gunning moet zijn verzonden.

§ 3. *Gunning.*

I*a*. De gunning van het werk of van de levering geschiedt aan dengene van de laagste drie inschrijvers, wiens inschrijving het meest aannemelijk voorkomt, zonder verplichting om reden van de gedane keuze te geven.

b. Wanneer bij den besteder bezwaren bestaan om het werk aan een der laagste drie inschrijvers op te dragen, wordt een herbesteding gehouden, waarbij deze drie inschrijvers niet meer als gegadigden worden toegelaten.

Deze uitsluiting heeft geen plaats wanneer herbesteding gehouden wordt om redenen buiten de personen of omstandigheden der laagste drie inschrijvers gelegen.

c. Wanneer een wanverhouding bestaat tusschen een der laagste drie inschrijvers en de raming, wordt daarvan den betrokken inschrijver binnen acht dagen mededeeling gedaan met uitnoodiging zijn inschrijving toe te lichten.

Wanneer een der laagste drie inschrijvers te kennen geeft zich in zijn berekening vergist te hebben of wanneer dit uit de in de vorige alinea genoemde toelichting blijkt, kan de besteder de bedoelde inschrijving als niet ingekomen beschouwen.

II*a*. Na gunning van het werk wordt het volgende toegevoegd aan twee exemplaren van het bestek:

A. Wanneer een persoonlijke borgtocht wordt gesteld:

Na gehouden aanwijzing op ..... 18..... en na de aanbesteding, gehouden te ..... den ..... 18..... verklaren

1°. (*naam of namen en voornamen van aannemer of aannemers*)

domicilie kiezende te ..... dat hij / zij bovenstaand werk heeft / hebben aangenomen voor eene som van .....

2°. (*naam en voornamen van den borg*) domicilie kiezende te _____, dat hij zich overeenkomstig de bepalingen van dit bestek als borg heeft gesteld voor een bedrag van hoogstens _____

3°. (*naam en voornamen van den besteder*), dat hij het werk aan bovengenoemden aannemer(s) voor de daar vermelde som heeft gegund en den onder 2 genoemden borg als zoodanig aanneemt.

Ten bewijze waarvan aannemer(s), borg en besteder deze overeenkomst met hunne handteekening hebben bekrachtigd.

Gedaan te _____ den _____ 18____

De aannemer(s) De borg De besteder

B. Wanneer een zakelijke borgtocht wordt gesteld:

Na gehouden aanwijzing op _____ 18____ en na de aanbesteding, gehouden te _____ den _____ 18____ verklaren

1°. (*naam of namen en voornamen van aannemer of aannemers*) domicilie kiezende te _____ dat hij/zij bovenstaand werk heeft/hebben aangenomen voor eene som van _____

2°. (*naam en voornamen van den besteder*), dat hij het werk aan bovengenoemden aannemer(s) voor de daar vermelde som heeft gegund, alsmede dat hij van genoemden aannemer(s) heeft ontvangen _____, ten einde te dienen als zakelijken borgtocht voor de verplichtingen, welke de aannemer(s) volgens dit contract op zich heeft/hebben genomen, overeenkomstig de bepalingen van dit bestek.

Ten bewijze waarvan aannemer(s) en besteder deze overeenkomst met hunne handteekening hebben bekrachtigd.

Gedaan te _____ den _____ 18____

De aannemer(s) De besteder

b. Voorts worden deze beide exemplaren van het bestek op elke bladzijde en de bijbehoorende teekeningen door den besteder en den aannemer gewaarmerkt en wordt den aannemer een afschrift van het proces-verbaal van aanwijzing uitgereikt.

De aldus aangevulde en door den besteder onderteekende en gewaarmerkte bestekken worden binnen acht dagen na de gunning verzonden aan hem wien het werk is gegund.

Deze zendt een dezer exemplaren van het bestek binnen acht dagen na de ontvangst geteekend en gewaarmerkt aan den besteder terug.

Bij nalatigheid hieromtrent vervalt de gunning en is hij gehouden, zonder dat hiertoe inverzuimstelling noodig is, aan den besteder uit te keeren een schadeloosstelling ten bedrage van 10% zijner inschrijving.

De betaling van deze schadeloosstelling ontslaat hem van alle verdere verplichting tegenover den besteder.

§ 4. *Bestedingskosten.*

Alle kosten der besteding komen ten laste des besteders.

Echter heeft de aannemer niet het recht ten koste des besteders registratie van het bestek te vorderen.

§ 5. *Borgtocht.*

I*a.* Door den aannemer wordt een borgtocht gesteld ten bedrage van tien procent der aannemingssom, tenzij in het bestek een ander bedrag is aangegeven.

b. Deze borgtocht kan zijn zakelijk of persoonlijk.

II*a.* De zakelijke borgtocht moet bestaan uit geldswaarde of geldswaardig papier.

b. Dit laatste moet zijn ten genoege van den besteder.

Indien papieren, welke ter beurze van Amsterdam officieel zijn genoteerd, worden aangenomen, wordt hunne waarde berekend tegen tien procent minder dan de laatste beursnoteering.

Van in geldswaarde gedane borgstelling wordt geen rente vergoed.

De vervallende coupons der als borgtocht gedeponeerde geldswaardige papieren worden op den vervaldag aan den aannemer uitgereikt.

c. Bij zoodanigen teruggang in koers van de als borgtocht gedeponeerde geldswaardige papieren, dat deze niet meer de in het bestek voor den borgtocht voorgeschreven waarde vertegenwoordigen, is de aannemer gehouden den borgtocht aan te vullen binnen drie dagen na daartoe door den besteder te zijn aangemaand.

Bij niet voldoening hieraan is de besteder gerechtigd de als borgtocht verstrekte geldswaardige papieren ter beurze te doen verkoopen en om de opbrengst daarvan verder als borgtocht te doen dienen.

d. De zakelijke borgtocht wordt aan den aannemer teruggegeven, zoodra de waarde van het geleverde werk verminderd met het aan den aannemer uitbetaalde, het bedrag van den borgtocht heeft bereikt, en de betalingstermijnen zoodanig zijn geregeld, dat tot den afloop van het werk, de waarde van het geleverde het uitbetaalde deel der aannemingssom voortdurend met minstens het bedrag van den borgtocht overtreft.

III*a.* De verplichtingen van den borg worden niet gewijzigd of opgeheven wanneer de aannemer mocht komen te overlijden, voordat de verbintenis van den borg volgens de voorgaande zinsnede is afgeloopen.

De borg doet afstand van alle voorrechten van schuldsplitsing en uitwinning.

b. De borg moet zijn ten genoege van den besteder en ingezetene des Rijks. Leden eener zelfde vennootschap mogen niet als elkanders borgen optreden.

Wanneer de borg, voorgesteld door een der laagste drie inschrijvers, niet ten genoege van den besteder is, kan deze den betrokken inschrijver uitnoodigen om binnen een te stellen termijn een anderen borg aan te wijzen.

IV. Tenzij het bestek uitdrukkelijk bepaalt dat een zakelijke borgtocht wordt vereischt, wordt de keuze tusschen het stellen van een zakelijken of van een persoonlijken borgtocht aan elk der inschrijvers overgelaten.

§ 6. *Overdracht van het werk.*

I. De aannemer draagt onder geen voorwendsel de uitvoering van het werk aan een ander over zonder schriftelijke machtiging des besteders.

II*a.* De aannemer geeft voor zoover het bestek zulks vordert, vóór het begin der werkzaamheden aan den besteder de namen op van de personen, die als de onderaannemers, fabrikanten of leveranciers zullen optreden.

De besteder is bevoegd persoon, die hem toeschijnen, niet voldoende waarborgen van goed werk te geven, als onderaannemer, fabrikant of leverancier te weigeren.

Ondanks de goedkeuring dezer personen door den besteder, blijft de aannemer ten volle verantwoordelijk voor de goede uitvoering van het bestek.

b. Mocht in het bestek bepaald zijn, dat bovengenoemde opgave in het inschrijvingsbiljet moet zijn opgenomen, zoo kan door den besteder aan de laagste drie inschrijvers in overweging worden gegeven, sommige onderaannemers door anderen te vervangen, doch mist hij na de gunning het recht deze vervanging te eischen, tenzij bij gebrekkige levering.

c. Bij de besteding mogen de in de biljetten vermelde namen der onderaannemers, fabrikanten of leveranciers niet worden opgelezen.

HOOFDSTUK II.

BEHEER.

Art. 1. Algemeene Bepalingen.

§ 7. *Directie.*

I*a.* De leiding van de uitvoering der werken van de zijde des besteders geschiedt door één of meer personen, die de directie vormen en door den besteder worden aangewezen.

b. Van de samenstelling der directie wordt den aannemer door den besteder schriftelijk kennis gegeven. De besteder heeft het recht tijdens den duur van het werk wijzigingen in de directie te brengen, zonder daarvoor den aannemer redenen op te geven. Van deze wijzigingen ontvangt de aannemer schriftelijke mededeeling.

II*a.* De directie treedt bij de uitvoering der werken op als gevolmachtigde van den besteder. De aannemer is verplicht alle bevelen door de directie gegeven en voortvloeiend uit de bepalingen van het bestek, stipt na te komen als werden zij door den

besteder zelven gegeven, behoudens de hierna onder II*b* te noemen beperkingen.

b. De directie is niet bevoegd om zonder uitdrukkelijke en schriftelijke machtiging van den besteder eenigen last te geven, welke

hetzij wijziging brengt in de hoofdafmetingen van het werk, zooals dit in het bestek is beschreven;

hetzij aanleiding geeft tot meer of minder werk;

hetzij de in het bestek gestelde tijdsbepalingen verandert;

hetzij ingrijpende wijzigingen doet ontstaan in de verhouding tusschen den besteder en den aannemer (§§ 42 en 45).

Deze machtiging is zelfs noodig wanneer de last als een uitvloeisel van het bestek kan beschouwd worden.

Zij wordt door de directie den aannemer tegen ontvangbewijs uitgereikt.

c. In spoedeischende gevallen, waarin ter voorkoming van schade voor den besteder de onmiddellijke uitvoering noodig is van niet uit het bestek voortvloeiende werken, heeft de directie het recht de uitvoering van zoodanige werken te gelasten, zonder voorafgaande goedkeuring van den besteder.

Hiervan wordt nog denzelfden dag aan den besteder kennis gegeven, gezamenlijk door de directie en den aannemer.

Deze werkzaamheden worden alleen gestaakt op uitdrukkelijken last van den besteder; hetgeen reeds door den aannemer op last van de directie is verricht, wordt hem echter door den besteder vergoed.

De verrekening geschiedt op den voet van meer en minder werk.

d. De besteder heeft het recht aan de directie een andere bevoegdheid te geven, als in dit artikel onder II*a*. *b* en *c* is omschreven; in dit geval deelt hij echter den aannemer schriftelijk mede, welke bevoegdheid hij aan de directie toekent.

III*a.* Wanneer de directie uit meer dan één persoon bestaat, kunnen deze verschillende rangen bekleeden. Van den besteder of het hoofd der directie ontvangt de aannemer schriftelijke mededeeling omtrent de bevoegdheid van elk der tot de directie behoorende personen, en van hunne rangopvoiging.

b. De aannemer heeft het recht om tegen eene beslissing van eenig lid der directie in beroep te komen bij den onmiddellijk in rang boven dezen staande.

c. Elk lid der directie heeft het recht om op eene beslissing van hem ondergeschikten terug te komen, ook al is hij daartoe niet door den aannemer aangezocht.

IV. Wanneer de aannemer zich niet vereenigen kan met een last door het hoofd der directie gegeven, kan hij de beslissing van den besteder inroepen. Tegen deze beslissing kan hij, al naar mate den aard van het geschil, de uitspraak inroepen van deskundigen of scheidsmannen.

Hangende deze beslissing, is de aannemer verplicht den last op te volgen.

§ 8. *Gemachtigde van den aannemer.*

Gedurende de uitvoering moet de aannemer op het werk aanwezig zijn, tenzij hij onder goedkeuring van den besteder, een gemachtigde heeft gesteld, geschikt om hem zoodanig te vervangen, dat de voortgang van het werk niet door zijne afwezigheid worde vertraagd.

§ 9. *Correspondentie.*

I*a.* Men kan volstaan met hetgeen voor den besteder bestemd is, uitsluitend te richten aan den eenigen of indien er meerdere zijn, aan den eersten onderteekenaar onder de woorden »de besteder" aan den voet der overeenkomst, beschreven in § 3 A of B.

b. Bestaat er echter overeenkomstig § 7 een directie, dan is hetgeen voor den besteder bestemd is, uitsluitend te richten aan het hoofd der directie of den door dezen schriftelijk aangewezen persoon.

Hiervan zijn uitgezonderd de mededeelingen bedoeld in de §§ 46 en 47.

c. De besteder kan ten allen tijde, bij schriftelijke mededeeling aan aannemer en directie, andere dan de hierboven onder *a* en *b* gegeven regelen vaststellen.

II*a.* Men kan volstaan met hetgeen voor den aannemer bestemd is (waaronder schriftelijke en mondelinge orders begrepen zijn), te richten aan den eenigen of indien er meerdere zijn, aan den eersten onderteekenaar onder de woorden »de aannemer" aan den voet der overeenkomst, beschreven in § 3 A of B.

b. Bestaat er echter overeenkomstig § 8 een gemachtigde, dan is hetgeen voor den aannemer bestemd is, uitsluitend te richten aan dien gemachtigde.

Hiervan zijn uitgezonderd de betalingsstukken, de gelden en geldswaarden, alsmede de mededeelingen bedoeld in §§ 46 en 47.

c. Onder schriftelijke goedkeuring van den besteder kunnen ten allen tijde andere dan de hierboven onder *a* en *b* gegeven regelen worden vastgesteld.

III. Bij de mededeelingen, welke aan een termijn gehouden zijn, gelden de volgende bepalingen:

a. Een schriftuur, aangeboden aan het domicilie van den persoon, aan wien het is gericht, wordt bij afwezigheid gerekend te zijner kennisse te komen, vier en twintig uur na het tijdstip waarop de aanbieding plaats had. Deze bepaling geldt zelfs, al is de aanneming geweigerd, mits dit op de schriftuur door twee geloofwaardige personen wordt bevestigd.

b. Een schriftuur verzonden bij aangeteekenden, aan domicilie gerichten brief wordt gerekend ter kennisse te komen van den persoon aan wien de brief is gericht, vier en twintig uren na het laatste uur van het stempel hetwelk op het ontvangbewijs van den aangeteekenden brief is gesteld, zelfs al is die brief bij de bestelling geweigerd.

Deze termijn wordt met 24 uren verlengd, wanneer het ontvangbewijs is afgegeven op een dag, voorafgaande aan een der in § 17 II genoemde dagen.

c. Een aan domicilie gericht draadbericht wordt gerekend ter kennisse te komen van den persoon aan wien het gericht is, twaalf uur na het tijdstip waarop het aan het kantoor van afzending is aangenomen, zelfs al is het draadbericht bij de bestelling geweigerd.

d. Komt de schriftuur vroeger dan hierboven onder *a*, *b* en *c* is aangenomen, ter kennisse van den persoon aan wien zij gericht is, dan wordt het werkelijk tijdstip aangehouden.

e. Een schriftuur wordt gerekend tot stand te komen op het oogenblik waarop zij overeenkomstig het hierboven onder *a*, *b*, *c* en *d* bepaalde, gerekend wordt ter kennisse te komen van den persoon aan wien zij is gericht.

f. Met domicilie staat gelijk elk dag- en nachtverblijf op of nabij het werk gedurende den tijd, dat het betrokken is door den persoon aan wien de schriftuur gericht is, alsmede elk ander verblijf daartoe door dien persoon schriftelijk aangewezen.

§ 10. *Afkortingen.*

In het bestek en de overige stukken worden aangeduid: Deze

Algemeene Administratieve Voorschriften door	»	A.A.V.
Burgerlijk Wetboek	»	B.W.
Amsterdamsch peil	»	A.P.
Laagwater	»	L.W.
Hoogwater	»	H.W.
Volzee	»	V.Z.
Middelbare rivier	»	M.R.
Peil	»	P.
Scheepston (1000 KG.)	»	S.T.

Art. 2. Eigendom en assurantie.

§ 11. *Eigendom der bouwstoffen.*

Alle op of bij het werk aangevoerde bouwstoffen worden, zoodra zij zijn goedgekeurd, eigendom des besteders.

§ 12. *Afbraak.*

a. Afbraak blijft het eigendom des aannemers, tenzij het bestek het tegendeel bepaalt.

b. De afbraak zal desgevorderd, vóór met het nieuwe werk wordt aangevangen, minstens 200 M. van het werk worden verwijderd.

c. Blijft de afbraak aan den besteder, zoo bepaalt het bestek hoe er mede te handelen.

§ 13. *Gevonden voorwerpen.*

In afwijking van het bepaalde in art. 642 B. W. blijven alle op het werk gevonden voorwerpen, eigendom van den besteder.

De aannemer zorgt voor het opbergen en bewaren dezer voorwerpen, desgevorderd tot den afloop van het werk.

De personen in dienst van den aannemer, die de bedoelde voorwerpen verbergen, vervreemden of verkoopen, worden dadelijk van het werk verwijderd.

§ 14. *Assurantie.*

Ia. De aannemer is verplicht het werk te verzekeren en voortdurend verzekerd te houden tegen alle schaden, waartegen geassureerd kan worden, onder bepaling dat eventueel de assurantiepenningen zullen worden uitgekeerd aan den besteder.

b. De assurantie moet doorloopend worden gehouden op een bedrag in overeenstemming met den stand van het werk. Bij het verschijnen van elken betalingstermijn legt de aannemer hiervan het bewijs over aan den besteder.

II. De door den besteder gemde assurantiepenningen worden aan den aannemer uitgekeerd naar gelang van den voortgang van het herstel der schade. (*Wordt vervolgd.*)

MEDEDEELINGEN UIT DE RECHTSZAAL.

In de vroeger vermelde zaak, betreffende het verbranden van een bosch, in de nabijheid van een spoorweg, heeft de Rechtbank te Amsterdam beslist, dat de spoorwegmaatschappij gedekt is tegenover de eigenaars der aangrenzende erven, indien zij voldoet aan de voorschriften van den Raad van toezicht op de spoorwegdiensten; zoodat de eigenaars behoorden aan te toonen dat de maatschappij daaraan *niet* had voldaan; dat dit, in casu, niet was bewezen of bewezen. De Rechtbank besliste echter, dat de maatschappij wel aansprakelijk is voor de gevolgen van daden uit onvoorzichtigheid gepleegd; in dit geval was beweerd het uitwerpen van brandende sintels. Dat feit is den eigenaar te bewijzen opgelegd.

ALESTES.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

De navolgende studenten der Polytechnische School te Delft zijn tot hunne practische vorming, gedurende de zomermaanden, door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid als buitengewoon opzichter aangesteld, te weten:

G. J. van Swaaij bij de werken der Zuid-Willemsvaart in Noord-Brabant; — T. J. H. M. Thijs bij de werken der Zuid-Willemsvaart in Limburg; J. W. Nierstrasz bij de uitbreiding der haven- en sluiswerken te IJmuiden; — A. A. W. König bij de normaliseeringswerken van de rivier de Waal onder Valburg; — S. P. F. Lehmkuhl bij het uitvoeren der werken op den Neder-Rijn onder Doorwerth en Driel; — G. W. van Heukelom bij het maken van dwarskribben op de Lek onder Schalkwijk; — A. Brusse Jr. bij de werken op het bovendeel der Nieuwe Merwede; — K. Heunges bij het doen van peilingen op de Maas in het riviervak Lit—Hedikhuizen; — A. Ph. K. D. van Malsen bij de werken van den Rotterdamschen Waterweg; — J. de Jong en H. Ch. M. Hennus bij den aanleg van het kanaalgedeelte St. Anthoniedijk-Nichtevecht; J. J. F. C. Visser en H. Thorn Prikker bij de nabij den St. Anthoniedijk te bouwen schutsluis; — D. H. S. ten Cate en P. C. Swemer bij den bouw van den syphon nabij Zeeburg; — J. J. Braam bij den aanleg van het noordelijk deel der werken te Gorinchem; — W. F. Stoel en J. H. Faber bij den aanleg van het zuidelijk deel der werken binnen den Merwededijk te Gorinchem; — A. A. van Anrooij en W. F. Druijvesteijn bij den aanleg van het kanaalgedeelte Nichtevecht—Haarrijn; — F. Baucke bij het maken van den onderbouw der brug over de poldervaart in den spoorweg van Rotterdam naar den Hoek van Holland; — J. Homan van der Heide bij de werken voor de verbinding van het stations-emplacement met de haven te Delfzijl.

Heden wordt de uitslag bekend van de eind-examens aan de Polytechnische School te Delft, — te laat echter om nog in dit blad opgenomen te kunnen worden.

Verschillende bladen deelen mede, dat de 25-jarige ambtsvervulling van eenige Hoogleeraren aan de Polytechnische school te Delft, waaronder ook Prof. E. Gugel, aanstaanden Maandag door de later aangestelde Hoogleeraren en tegenwoordige leerlingen op feestelijke wijze zal worden herdacht.

Ter aanvulling van deze berichten kunnen wij mededeelen, dat, naar wij vernemen, in September a. s., bij den aanvang van den nieuwen cursus, als het meest eigenaardig tijdstip daartoe gekozen, aan den Hoogleeraar E. Gugel eene gepaste hulde zal worden gebracht door zijne oud-leerlingen.

BENOEMINGEN, VACANTE BETREKKINGEN, ENZ.

In de vergadering van den Amsterdamschen Gemeenteraad van 26 Juni j.l., is tot inspecteur van de handelsinrichtingen der Gemeente benoemd geworden de civiel ingenieur, de heer J. C. Dirksen, adjunct ingenieur aan de afdeeling Publieke werken. De jaarwedde is bepaald op ƒ 3000.

De opengevallen betrekking van adjunct ingenieur zal niet weder vervuld worden.

VERBETERING.

Op den 12e regel van het »Ingezonden" stuk, voorkomende op blads. 149, 2e kolom van het *Bouwkundig Weekblad* N°. 25 van 22 Juni j.l. staat: »afkeurenswaardig oordeel". Dit moet zijn »afkeurend oordeel",

MEDEDEELING.

Gedurende eenige dagen, te beginnen met Woensdag den 3den Juli a. s. worden in het Gebouw der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst de teekeningen enz. ter bezichtiging gesteld, in den afgeloopen cursus vervaardigd door de leerlingen der **Industrieschool** van de Maatschappij voor den Werkenden Stand.

De tentoonstelling kan door een ieder kosteloos worden bezichtigd.

Afloop van Aanbestedingen.

'SGRAVENHAGE, 21 Juni 1889. — Het bouwen van een boven- en benedenwoning op een terrein gelegen aan de Falckstraat, naast de Zuiderkerk aldaar, voor rekening van Heeren Kerkvoogden der Ned. Herv. Gem. onder beheer van de architekten Croiset v. Uchelen & Ehnle aldaar.

H. v. Jaarsveld	ƒ 11.270
A. C. Paardekooper	» 11.174
J. L. Werdes	» 11.050
H. E. de Boer	» 10.786
Gebr. Vos	» 10.690
C. Kranenburg	» 10.625
C. J. Streef	» 10.530
A. Stigter	» 10.490
Jacob Vos	» 10.414
Gebr. Houtman	» 10.285
v. Lith & Fontein	ƒ 10.214
J. Ph. Reeser	» 10.185
H. Hols	» 9.994

HAARLEM, 13 Juni. — Het bouwen van 46 woonhuizen, onder beheer van de architekten A. en J. A. G. van der Steur.

A. Paans te Amsterdam	ƒ 86.900
H. C. Dorlas, idem.	» 85.841
D. Schut, idem.	» 81.950
E. R. Kuipers, idem	» 80.500
E. H. Helle, idem.	» 79.950
K. J. B. van Damme, idem	» 78.950
P. J. v. Mierlo, te Sloten	» 78.279
J. H. E. W. Kriege, te Haarlem	» 74.778
B. Hagen, idem.	» 72.850
G. Hulsebosch, te Haarlem	ƒ 72.600
J. B. Lasschuit, idem.	» 71.669
J. Verkoren, te Voorschoten	» 69.723
Gunning op 20 Juni a. s. Raming.	» 73.625

KLUNDERT, 13 Juni. — Het bouwen eener villa.

F. N. de Rooij, te Dinteloord	ƒ 14.444
J. Schuller, te Raamsdonk	» 13.528
A. Gordens, te Wagenberg	» 12.630
H. Degens Jr. te Dordrecht	» 11.987
C. de Kanter, te Breda (van onwaarde)	» 11.875
W. H. Segboer, te Fijnaart	» 11.650

Het werk wordt waarschijnlijk aan den minsten inschr. gegund.

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.
Fred. Stieltjes & C°., Amsterdam.

5560

W. F. WEIJNTJES,
Singel 514 b/h Koningsplein **Amsterdam.**
Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.
Agent voor **Minton Hollins & Co.** *Stoke upon Trent*
„ „ **A. Jánoçes** te *Crefeld.*
Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op zeereage prijzen gaarne verstrekt worden. 5561

5562 **PUI-SPIEGELGLAS**
HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFF, ROTTERDAM.

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH,
BOCH FRERES
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 5563

JAN VAN DER POT,
Scheepmakershaven N°. 3 (Punt.) — ROTTERDAM.
De eenige Kyanisseerinrichting waar ook des winters wordt doorgewerkt.
Het **Kijanseeren** is het eenige afdoende middel tegen zwam- en inwerking geschiedt geheel reuk- en kleurloos. Desverlangd bijvan uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.
Prima Engelsche PORTLAND CEMENT. nierk Wallsend,
BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en
verschaffen. **KUNSTGRANIET systeem Pétitjean.**
Prijsopgaven en prijscouranten worden aanvankelijk toegezonden.
Gelieve op Voornaam en Adres te letten.
5564

PHOTOLITHOGRAPHIE.
De ondergeteekenden bevelen zich bij Heeren Architekten aan tot het reproduceeren hunner
Plannen, Teekeningen, enz.
Prompte aflevering en billijke conditiën. 5565
WEGNER & MOTTU
Rokin 138.

DE KOSTER, *AMSTERDAM.*
FABRIEK VAN
VERWARMINGS-TOESTELLEN.
Systeem laagdruk waterverwarming.
„ middelbarendruk „
„ hoogdruk „
„ laagdruk stoom „ *buiten contrôle van het rijk.*
„ luchtverwarming door stoom, water en calorifère.
VENTILATIE KAN OP IEDER SYSTEEM WORDEN TOEGEPAST.
Toestellen in aanleg: Klinisch Ziekenhuis, *Amsterdam*
Stads Apotheek en geneeskundige armenverzorging.
Villa Soeca Brentie, *Heemstede.*
Kantoorlokalen en Bloembollen drogerij, *Overveen.* 5566
OP AL DEZE TOESTELLEN WORDT HET VENTILATIE SYSTEEM TOEGEPAST.

Parquets-en-chêne sur bitume hydrofuge
N. GOURGUECHON. — PARIS.

Verkrijgbaar in de maten van **30—50** cM. lengte,
6—11 cM. breedte, **35** cM. dikte.
Behalve **lageren prijs,** bieden deze parketvloeren, boven de andere soorten, de volgende voordeelen aan: **Ondoordringbaarheid voor vocht. Weering van geluiden** (kraken) en **ongedierte. Grootere duurzaamheid,** omdat het hout uit één stuk bestaande, verder afgesleten kan worden. 5567
Representant voor Nederland, **EMIL MOHR, Prins Hendrikkade, Amsterdam 19.**

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,
voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.
5568 FRED. STIELTJES & C°., Keizersgracht 745, Amsterdam.

CENTRALE VERWARMING

van Kerken, Scholen, Ziekenhuizen, Schouwburgen, Hotels, Woonhuizen, Villa's, enz. enz.

DROOG-INRICHTINGEN

Technisch Bureau GEVEKE & Co., Amsterdam.

Verschillende getuigschriften van uitgevoerde werken ter inzage.

Plannen en Begrootingen gratis 5553

MUSGRAVE & Co., Limited

te BELFAST.

FABRIEK VAN

Engelsche Paarden- en Vee-Stalinrichtingen.

IJzeren Tribunes voor Wedrennen,

Tuigkamer-Benoodigdheden,

HOGEKENNELS,

Hooischuren, enz.

Gouden en Zilveren Med. Internat. Tentoonstelling Amsterdam.

Deze inrichtingen waarvan reeds vele in *Nederland* geplaatst zijn, munten uit door *soliditeit* en *zeer nette bewerking*.

EENIG AGENT

D. S. M. KALKER

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN

VAN 5554

BOUWARTIKELEN en GEREEDSCHAPPEN.

AMSTERDAM, St. Anth. Breestraat, C 21.

Teleram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.

Telephoon N°. 2[illegible]4.

Modellen te bezichtigen in het Tentoonstellingsgebouw van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, *Marnixstraat* en St. Anthonie Breestraat C 21.

JAN HAMER & Co, — AMSTERDAM.

KANTOOR: GEBOUW MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

Marnixstraat 402 bij het Leidscheplein.

BOYLE'S LUCHTPOMP VENTILATORS

BOYLE'S Kappen voor slecht trekkende schoorsteenen.

BOYLE'S Schoorsteenkappen tegen valwinden, enz.

Vereischen geen toezicht, hebben geen beweegbare deelen, voorkomen terugslag in den koker, werken met de meeste gelijkmatigheid in ieder jaargetijde, hebben een veel grooter capaciteit dan ieder andere ventilator, zijn van soliede constructie bij matigen prijs.

BOYLE'S Ventilators en Kappen zijn op verschillende **Rijks-, Gemeente en Particuliere gebouwen hier te lande** geplaatst. 5556

WITTE's Liften voor Personen, Goederen, Spijzen, enz. CARRE's Waterleidingen.

DE LINT & Co. Rotterdam.

Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te Londen,

leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,

MARMER-MOZAIEK en

TERRAZZOVLOEREN.

alsmede 5557

— GLASMOZAIEK —

Zestien Bekrooningen.

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE

Haaften aan de Waal.

Machinale Steenfabriek met Ringoven, 5555

levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur tegen sterk concurreerende prijzen.

NEUCHÂTEL ASPHALTE COMPANY LTD. LONDON.

Exploitatie der Mijnen van de Val Travers.

FABRIEK TE AMSTERDAM Boltweg No. 3.

TRADE MARK.

NATUURL. ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.

Gecomprimeerde Asphaltwegen en dito Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen, Winkel en Magazijnvloeren, Gangen Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.

Zindelijk Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend

Asphalt speciaal tot wering van vochtige muren.

Voor inlichtingen nantrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het Kantoor der fabriek, Boltweg 3, *Amsterdam*. 5558

FOLKERS & Co., RAPENBURG 29 *AMSTERDAM.*

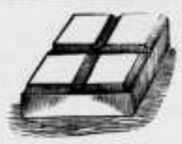

CARBOLINEUM,

middel tegen het rotten van hout en touw, tegen zwamvorming, enz.

Engelshe en Belgische Aardebuizen.

Directe aanvoer 5559 VAN

Portland cement.

Merk: Knight Bevan & Sturge

Merk: Dijckerhoff & Söhne

DRIJF-, MOS- en METSELSTEENEN.

VUURVASTE STEENEN.

DAKPANNEN EN LEIEN.

Engelsche, Duitsche, Fransche en Hollandsche

Trottoir- Vloer- en Wandtegels,

in verschillende dessins

DAKPAPIER, ASPHALT en verdere BOUWMATERIALEN.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

6 JULI 1889.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Bureau: Marnixstraat 402.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:

35 Queen Victoria Street E. C: - HENRY HEMANS & C°.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p., ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD: Bij de plaat. — Bastiaan Blanken. — Jubileumfeest der politechnische school te Delft. — Franz Ewerbeck. — Riolen van Portland-Cement. — Algemeene administratieve voorschriften. — Binnen- en Buitenlandsche berichten. — Correspondentie. — Afkoop van aanbestedingen.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden en plaat: de Camaretten te Delft.

BIJ DE PLAAT.

Het fraaie Oud-Hollandsche stadsgezicht uit Delft, voorstellende de zoogenaamde *Camaretten* met het uitzicht op de Voldersgracht, is aan eene kleine schilderij in waterverf van Lafargue ontleend, die zich tegenwoordig op het stadhuis bevindt.

De met minuticuse zorgvuldigheid en getrouwheid geteekende schilderij toont ons dit voorname gedeelte der oude Prinsenstad nog in al den luister, die daaraan door de rijke en schilderachtige geveltjes der XVI en XVII eeuwsche Renaissance eenmaal was bijgezet, en waarvan nu helaas slechts nog weinige sporen aanwezig zijn. Alleen de plompe bergsteenbouw der oude Vleeschhal en de daaraan aangebouwde Vischmarkt, die zeker uit een architectonisch oogpunt het minst belangrijk zijn, verheugen zich heden nog in een bijna ongeschonden staat. Nagenoeg alle andere gevels zijn nu *gemoderniseerd!* De aan de rechterhand zichtbare fraaie toren der Nieuwe Kerk, verraadt de nabijheid der Groote Markt, heden nog terecht de trots der oude Prinsenstad.

Aan den verdienstelijken secretaris en archivaris der gemeente Delft, Mr. J. Soutendam, door wiens gewone bereidwilligheid wij in de gelegenheid werden gesteld, aan de lezers van het Weekblad deze keurige reproductie aan te bieden, zij onze oprechte dank betuigd.

E. G.

BASTIAAN BLANKEN.

Bastiaan Blanken, oud gemeente-architekt te Hoorn, overleed den 30 Juni 1889 in den leeftijd van 91 jaren. Den 13 Januari 1798 te Stolwijk geboren, genoot hij tot zijn 15e jaar het gewoon onderwijs, waarna hij bij Johannes van Zijl, mr. timmerman en molenmaker te Lexmondt ter opleiding geplaatst werd. Na diens onderwijs een drietal jaren te hebben gevolgd, verplaatste hij zich achtereenvolgens als timmerman en molenmaker te Oudewater, Alphen, Boskoop, Amsterdam en Haarlem, en behaalde hij in laatstgenoemde plaats de gouden medaille voor constructie en perspectiefteekenen. Aldus gerijpt, werd hij door tusschenkomst van zijn neef den Generaal Blanken als opzichter bij den Waterstaat geplaatst en werd hem achtereenvolgens Marken en Helder als standplaats aangewezen. Onder zijn werkkring behoorde ook het toezicht op het onderhoud van de gevangenis te Hoorn, waardoor hij die plaats dikwijls moest bezoeken en met het Gemeentebestuur als Regenten over dat gesticht in kennis kwam. De ijver en nauwgezetheid van Blanken ontging hun niet en dat zij hem als zoodanig waardeerden, toonden zij; want toen Blanken in 1833 naar de opengevallen betrekking van gemeente-architekt solliciteerde, werd hij als zoodanig gekozen. Die betrekking heeft hij gedurende 40 jaren vervuld, en na 1872 genoot hij de welverdiende rust.

Sedert de oprichting van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst was hij lid en correspondent daarvan en deed hij wat in zijn vermogen was om den bloei der Maatschappij te bevorderen en het ledental te doen toenemen.

Als mensch en als bouwkundige mocht hij worden gewaardeerd.

JUBILEUMSFEEST DER POLYTECHNISCHE SCHOOL TE DELFT.

Op den 1sten Juli was het feestdag te Delft. De Polytechnische school vierde het eerste 25 tal jaren van haar bestaan. Onze mooie torens tooiden zich met de nationale kleuren, het carillon gaf zijn meest vaderlandschlievende klanken te hooren.

's Middags maakten de Burgemeester, eenige notabelen, de Senaat van het Delftsche Studentencorps, de Professoren, leeraren, enz. hunne opwachting bij den heer Dr. A. C. Oudemans Jr., directeur der Polytechnische school, om hem hunne dubbele gelukwenschen aan te bieden. Bestond niet alleen de Polytechnische school 25 jaren, ook de heer Oudemans was 25 jaren Professor aan die instelling. Ditzelfde was ook het geval met Prof. E. Gugel en met de heeren E. Tetar van Elven, A. Huët, G. J. Morre en Dr. L. C. Levoir, die allen gedurende een tijdvak van een vierde eeuw hunne beste krachten aan die instelling schonken. Geen wonder, dat er een kruisvuur van felicitatiën dien middag gehouden werd, en ieder der jubilarissen open cour hield.

De bouwkundigen in den lande zal het genoegen doen te vernemen, dat daarbij aan den stichter van de nieuwe bouwkundige richting in ons vaderland, aan Prof. E. Gugel, ondubbelzinnige blijken van dankbaarheid en vereering geschonken werden door zijne tegenwoordige leerlingen. Een knap ontworpen meubel voor boek- en plaatwerken van de hand des heeren van der Pek, en een paar heerlijke etsen naar Rembrandt werden door de leden en door de niet-leden van het Delftsch Studentencorps ten geschenke gegeven.

Het Genootschap Architectura te Amsterdam zond een lauwerkrans, met de kleuren der stad en van het Genootschap.

De oud-leerlingen hadden zich voorgenomen hunne huldе bij de hervatting der colleges in September a. s. te komen brengen.

Den heer Morre, den man, die zoo doorkneed is in de praktijk en de constructie, werd reeds eenigen tijd geleden eene jubileumshulde gebracht.

Waardig sloot zich aan deze uitingen een huishoudelijke maaltijd aan, door de gezamenlijke Hoogleeraren en Leeraren en Bibliothecaris aan de feestvierenden aangeboden, waarbij ook de oud-direkteur Dr. J. Bosscha zich aangesloten had.

Bereidde de fraai versierde zaal en het toepasselijke menu de dischgenooten al spoedig voor tot eene gewenschte feeststemming, de keur van gerechten en wijnen hielp dit voltooien, zoodat ook bij het dessert, alle zorgen op zijde gezet, de geest vluchtig werd en zich weer kristalliseerde in een aantal vloeiende, en bezielde toasten, zooals er in het Doelen zaaltje zelden fraaiere gehoord zijn.

Dit feest zal zeker bij hen, die er aan deelnamen, eene aangename herinnering achterlaten. *a.*

FRANZ EWERBECK.

Aan de *Kölnische Zeitung* ontleenen wij nog het volgende omtrent prof. Ewerbeck, wiens overlijden reeds met enkele woorden in het vorige nummer van dit weekblad werd medegedeeld.

De dood van prof. Ewerbeck, die den 16den Juni overleed, is een zwaar verlies voor de technische hoogeschool te Aken en voor de bouwkunst. Wegens de voortreffelijke eigenschappen van zijn karakter door zijne ambtgenooten gewaardeerd, door zijne leerlingen, die in hem den genialen leeraar en den altijd hulpvaardigen vriend verliezen, hoog vereerd, verwierf hij door de zeldzame beminnenswaardigheid van zijn persoon en de offervaardigheid om zijne kunst belangeloos ten dienste van het algemeen te stellen, de warmste sympathie eener groote omgeving.

Ewerbeck werd den 15den April 1839 te Brake in Lippe-Detmold geboren, bestudeerde de bouwkunst aan de polytechnische inrichtingen te Hannover en Berlijn, en was het eerst praktisch werkzaam aan de gebouwen voor den spoorweg Almelo-Salzbergen. In 1867 ging hij naar Hannover, om op het bureau van de directie der spoorwegen aldaar ontwerpen te maken voor spoorweggebouwen. Een jaar later nam hij eene voordeelige betrekking aan, hem door den Oberbaurath Funk aangeboden, bij de lijn Parijs-Hamburg, standplaats Osnabrück, en bleef aldaar tot in 1870, toen hem werd aangeboden een leerstoel over te nemen als professor in de bouwkunst aan de koninklijke technische hoogeschool te Aken. Gaarne nam Ewerbeck deze eervolle betrekking aan, en hij is gedurende al den tijd waarin hij aan de inrichting werkzaam was, een schitterend sieraad daarvan geweest.

In Hannover was hij onder leiding van den toenmaligen Baurath Haase een hartstochtelijk gothiker geworden, maar verliet later deze richting om zich met al zijn kracht aan de renaissance te wijden.

Naast de vruchtbare uitoefening van zijn leeraarsambt, ontwikkelde Ewerbeck een groote werkzaamheid als schrijver, zoowel op het gebied der kunst als op dat der wetenschap. Aan de voleindiging van zijn omvangrijk werk *„Die Renaissance in Belgien und Holland"* werkte hij nog in zijn laatste levensdagen; de laatste aflevering is nog niet gereed. Talrijke tijdschriften over bouwkunst en kunst-industrie bevatten opstellen en teekeningen van zijne hand; als een uitstekend medewerker was hij ook verbonden aan het *„Mosel-Album"* en verschillende lexicographische werken. Zijne genialiteit als ontwerper trad het schoonst op den voorgrond in zijn plannen voor wedstrijden; bekend zijn zijne ontwerpen voor het raadhuis te Dortmund, het tentoonstellingsgebouw te Düsseldorf, de raadhuizen te Wiesbaden en Aken, zoowel als die voor de uitbreiding en een der spoorwegstations van Aken. Een zijner lievelingsdenkbeelden was het weder opbouwen van het atrium aan de Münsterkerk te Aken; doch jaar op jaar liet de uitvoering naar zijne plannen op zich wachten. En thans, nu de schepper van die ontwerpen de oogen voor altijd gesloten heeft, zal wellicht de uitvoering volgen. Van Ewerbeck's meesterschap in zijn vak getuigen verschillende bouwwerken in Bentheim, Lemgo en Aken; het chemisch laboratorium in laatstgenoemde plaats is mede door hem gebouwd.

Binnen zeer korten tijd verschijnt bij Claesen & C°. te Berlijn eene verzameling van Ewerbeck's grootere scheppingen, waarin hij zich het schoonste en duurzaamste gedenkteeken heeft opgericht.

RIOLEN VAN PORTLAND-CEMENT.

Antwoord ingezonden door de Afdeeling 's Gravenhage op de vraag: *Het veelvuldig gebruik dat tegenwoordig gemaakt wordt van riolen van Portland-Cement en de toepassing van hetzelfde materiaal ook voor beerputten doet de vraag rijzen: welke resultaten men heeft verkregen door de toepassing van riolen en beerputten, vervaardigd uit Cement en grint.*

En verder:

a. Zijn deze riolen op den duur bestand tegen den invloed van feacaliën en andere rioolstoffen?

b. Welke verhouding van Cement en grint zijn uit ondervinding gebleken de meest standhoudende te zijn?

c. Hoedanig is de verhouding van den prijs tusschen riolen van Cement-beton en gemetselde riolen?

a. Riolen en beerputten, vervaardigd uit Portland cement-beton, verdienen alle aanbeveling.

Deze toch nemen, wanneer zij een geruimen tijd in den grond hebben gelegen, in hardheid en dichtheid toe. Bij het leggen van eene nieuwe rioolleiding hier ter stede, waarvoor een oud gedeelte, uit Portland cement-beton vervaardigd riool, dat verscheidene jaren gelegen had, opgeruimd moest worden, heeft men gelegenheid gehad dat oude riool deugdelijk te onderzoeken. Eenige stukken werden belast met 2000 KG., waarop na verwijdering dier belasting, op elk stuk een gewicht van 50 KG. met eene valhoogte van 1.25 M. werd geworpen. Eerst na 5 à 6 malen de proef herhaald te hebben, bezweken de stukken. Voorts is bij dat onderzoek gebleken, dat het vocht slechts 1 cM. diep in de wanden en den bodem van het riool gedrongen was, terwijl het overige gedeelte gaaf, droog en hard bevonden werd.

Bij voorschriften in de bestekken der gemeentewerken alhier wordt bepaald, voor elk rioolstuk, eene belasting van 1200 KG. en het herhaaldelijk laten vallen van een gewicht van 10 KG. bij eene valhoogte van 1 Meter. Bovendien worden de riolen met water volgezet en hunne waterdichtheid alzoo beproefd. Voldoen zij aan deze voorschriften niet, dan worden zij onvoorwaardelijk afgekeurd.

Uit het hiervoren genoemd verkregen resultaat blijkt ten duidelijkste, dat rioolstukken uit Portland cementbeton vervaardigd, in den grond steeds in hardheid en dichtheid winnen en zoodoende minder poreus worden, en dat riolen en ook beerputten van Portland cementbeton vervaardigd, volkomen bestand zijn en blijven tegen den invloed van fæcaliën en andere rioolstoffen.

b. De verhouding van één deel cement en drie deelen grind voor het vervaardigen van rioolstukken, kan gerekend worden afdoende te zijn, bij eene zekere grens van inwendige afmeting der riolen, bijv. 0.75 bij 0.825 M. eivorm; terwijl bij grootere afmetingen, vooral voor de rioolkappen, de verhouding behoort te zijn, één deel cement en twee deelen grindzand.

De melange wordt met zoo weinig mogelijk water door elkander gemengd en verwerkt, zoodat deze nog eene breiachtige massa blijft, die alsdan in daartoe gemaakte houten vormen of kernen, met zeer veel zorg gestampt wordt. Vier-en-twintig uren na de bewerking kunnen de stukken uitgenomen en te drogen gesteld worden, terwijl zij veertien dagen daarna geschikt zijn om vervoerd en op de bestemde plaats gelegd te worden. Voorkeur echter verdient, dat hun langere rust gegeven wordt. De ondervinding toch leert, dat de cementspecie eerst binnen den tijd van 160 à 170 dagen tot eene zekere hardheid is gekomen.

De putten kunnen op de zelfde wijze worden vervaardigd, doch behooren uit een melange te bestaan van één deel cement, drie deelen grindzand en vier deelen hard geklopte puin, ter grootte van pl. m. 3 cM. zijde.

c. Omtrent de verhouding van prijs tusschen riolen van Portland cement-beton en gemetselde riolen kan wel aangenomen worden, dat eerstgenoemden in de meeste gevallen 1/3 goedkooper zijn, om de volgende redenen:

Voor rioleeringen in het algemeen wordt de eivorm vooral, en ook de cirkelvorm, het doelmatigste geacht. Portland cement-riolen nu, verkrijgen dien vorm naar de mallen of kernen waarin zij gestampt worden, terwijl, zoo men gemetselde riolen bijv. den inwendigen eivorm wil geven, hiervoor geprofileerde hard gebakken steenen voor den bodem en gedeelten der zijwanden zullen moeten vervaardigd worden, om hierna het verdere metselwerk van de wanden en den kruin van vlakke Waal- en Rijnklinkerts, of IJssel-ondersteen in sterke specie te metselen.

Verder zullen gemetselde riolen in vele gevallen een houten fundeeringvloer met of zonder roosterhouten behoeven, terwijl riolen van Portland cement-beton deze meestal kunnen ontberen.

Voorts hebben riolen en putten van Portland cementbeton boven de gemetselde dit voordeel, dat het leggen en stellen daarvan veel spoediger kan geschieden, hetgeen vooral in drukke stadswijken van veel belang is en van grooten invloed op den kostenden prijs.

Uit een en ander volgt, dat riolen van Portland cement de voorkeur verdienen boven gemetselde riolen: in de eerste plaats, om hunne deugdelijke eigenschappen, indien zij eenmaal naar de sub *b* genoemde verhoudingen vervaardigd zijn en in de tweede plaats om hunne mindere kostbaarheid.

Ten slotte nog deze opmerking, dat gemetselde riolen in tegenstelling met de uit groote stukken bestaande *cementen riolen*, uit den aard hunner samenstelling, een zeer groot aantal voegen hebben, hetgeen allicht mindere dichtheid kan veroorzaken.

ALGEMEENE
Administratieve Voorschriften
VOOR HET
UITVOEREN EN ONDERHOUDEN VAN WERKEN
TEN BEHOEVE VAN
BESTUREN EN PARTICULIEREN

ONTWERP

van de Commissie, uit de Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs, benoemd krachtens machtiging der Algemeene Vergadering van 27 Augustus 1887.

Vervolg van pag. 156.

ART. 3. VERREKENING.

§ 15. *Vergissingen in het bestek.*

1a. De besteder heeft ten allen tijde het recht vergissingen in bestek of teekening te herstellen.

De aannemer kan hiervoor geen bijbetaling vorderen, tenzij hij

bewijst, dat hij deze vergissing niet tijdig kon bemerken en door het herstel schade lijdt.

b. Geschillen hieromtrent alsmede over het bedrag der schade worden door deskundigen uitgemaakt.

II. In geval van verschil tusschen bestek, bijbehoorende teekeningen en op de aanwijzing vertoonde teekeningen, geldt in de eerste plaats het bestek, vervolgens de daarbij behoorende teekeningen en in de laatste plaats de op de aanwijzing vertoonde teekeningen.

§ 16. *Meer en minder werk.*

I. De besteder is steeds bevoegd om de in het bestek bepaalde hoeveelheden te vermeerderen of te verminderen, alsmede om den aannemer de uitvoering van niet in het bestek voorziene, doch daarmede in verband staande werken en leveringen te gelasten, mits bij de eindafrekening noch de waarde van het meerder werk, noch die van het minder werk, grooter zij dan 1/4 van de aannemingssom.

II*a*. Deze waarden worden berekend volgens de eenheidsprijzen van het bestek, behalve wanneer de som, waarop het werk volgens het bestek door of van wege den besteder geraamd werd, aan de inschrijvers vóór de besteding bekend was.

In dit geval worden de eenheidsprijzen vooraf met een even groot aantal geheele percenten vermeerderd of verminderd als het aantal geheele percenten bedraagt, welke de som, waarvoor het werk is gegund, grooter of kleiner is dan de raming.

b. De niet in het bestek voorkomende eenheidsprijzen worden door den besteder en den aannemer gezamenlijk vastgesteld.

c. Onder de eenheidsprijzen zijn alle uitgaven van den aannemer, alsmede diens winst en de risico begrepen.

Tenzij het bestek uitdrukkelijk het tegendeel vermeldt, hebben zij steeds betrekking op de verwerkte en in het werk gemeten hoeveelheden.

III*a*. Wordt door den aannemer meer verwerkt van eenige bouwstof dan 5/4 der in het bestek bepaalde hoeveelheid, dan kan hij een billijken bijslag vorderen bij den eenheidsprijs van dat meerdere.

b. Eveneens kan hij een billijken bijslag vorderen, al is de meer verwerkte hoeveelheid van eenige bouwstof kleiner dan 5/4 van de in het bestek bepaalde, mits slechts de waarde van hetgeen daarvan meer verwerkt is, berekend als onder II is vastgesteld, grooter is dan 1/10 van de aannemingssom. De bijslag heeft alleen betrekking op de hoeveelheid, met welke deze grens van 1/10 wordt overschreden.

IV*a*. De besteder is bevoegd om, met inachtneming van hetgeen onder I is bepaald, alle overige wijzigingen in het bestek, in de samenstelling der werken en in de voorwaarden van uitvoering aan te brengen, welke hij in het belang van het werk vóór of tijdens de uitvoering noodig oordeelt, behoudens billijke schadeloosstelling aan den aannemer.

b. Wanneer door de vermeerdering van het werk of van de leveringen volgens het oordeel van den besteder de onder I gestelde grens zal worden overschreden, dan is hij bevoegd een nieuwe aanbesteding uit te schrijven voor de uitvoering van eenige of van alle der meer dan in het bestek bepaalde werken en leveringen. De aannemer moet gedoogen, dat onder billijke schadeloosstelling, door hem aan wien dit werk wordt opgedragen, te gelijkertijd en terzelfder plaatse, met gebruikmaking van des aannemers werktuigen en hulpmiddelen wordt gearbeid.

c. De aannemer heeft recht op een billijke schadeloosstelling indien, ten gevolge van het onder I of IV*a* bepaalde, door hem eenige reeds aangevoerde geheel of gedeeltelijk vervaardigde of blijkens den vrachtbrief afgezonden bouwstoffen niet kunnen worden gebruikt.

V*a*. Grootere dan in het bestek bepaalde hoeveelheden en andere dan de daarin vermelde bouwstoffen kunnen door den aannemer slechts in rekening gebracht worden, indien zij op schriftelijken last van den besteder zijn gebezigd. Evenmin heeft de aannemer aanspraak op de in IV*a* bedoelde schadeloosstelling indien daarbij zonder schriftelijken last van den besteder is te werk gegaan.

b. De aannemer ontvangt geen vergoeding voor leveringen of werkzaamheden, welke noodzakelijk tot het werk behooren, al zijn deze niet in het bestek vermeld.

VI*a*. Overtreft bij de eindafrekening, nadat de bijslagen en de schadeloosstelling in aanmerking genomen zijn, het bedrag van het aan den aannemer minder verschuldigde dat van het aan den aannemer meer verschuldigde, zoo wordt het verschil met tien ten honderd verminderd en enkel de rest van de aannemingssom gekort.

b. In het tegenovergestelde geval wordt de aannemingssom met het ongewijzigd verschil vermeerderd.

VII*a*. Door den besteder wordt maandelijks een staat samengesteld van alle volgens zijn oordeel tot verrekening of bijslag aanleiding gevende hoeveelheden, alsmede van alle omstandigheden, waarop bij schadeloosstelling te letten valt. Deze staat wordt den aannemer vóór den zesden van de volgende maand ter goedkeuring aangeboden.

Hij kan deze goedkeuring weigeren en volstaan met den staat voor gezien te teekenen.

b. Wordt de staat den aannemer niet binnen den bepaalden tijd aangeboden of weigert hij dien goed te keuren, dan is hij bevoegd een tegenstaat op te maken, bevattende een opgave van alle hoeveelheden, welke volgens zijn oordeel aanleiding tot verrekening of bijslag geven, alsmede van de omstandigheden, waarop bij schadeloosstelling te letten valt. De besteder kan de goedkeuring van dezen tegenstaat weigeren, doch moet dien voor gezien teekenen, indien die hem wordt aangeboden vóór den zesten van de maand, volgende op die, waarop de tegenstaat betrekking heeft.

c. Wordt in staat of tegenstaat iets vermeld, hetgeen reeds in een vorigen staat of tegenstaat had vermeld kunnen worden, dan wordt zulks als niet geschreven beschouwd, tenzij het met onderling goedvinden geschiedt.

VIII*a*. Door deskundigen worden vastgesteld, indien daaromtrent besteder en aannemer niet kunnen overeenkomen:

1°. de niet in het bestek vermelde eenheidsprijzen;

2°. de bijslagen;

3°. de schadeloosstellingen;

4°. de hoeveelheden waarover verrekening moet plaats hebben;

5°. het eindbedrag dat van de aannemingssom gekort moet worden of daarbij gevoegd moet worden.

b. De maandstaten en tegenmaandstaten hebben kracht van bewijs, wanneer zij voldoen aan de vereischten in § 17 onder XI *b*, *c* en *d* voor de weekstaten en tegenweekstaten gesteld, met dien verstande evenwel dat de stukken, welke niet door de wederpartij als goedgekeurd zijn onderteekend, uitsluitend beslissen over de hoeveelheden en de omstandigheden waarop bij schadeloosstelling te letten valt.

Art. 4. Termijnsbepalingen.

§ 17. *Termijnsverlenging.*

I. Een in het bestek genoemde termijn binnen welken door den aannemer aan een bepaald omschreven verplichting moet voldaan zijn, wordt van zelf verlengd met een getal dagen, gelijk aan dat, waarop door onvoorziene oorzaken, die onafhankelijk van den wil des aannemers zijn, geen uitvoering wordt gegeven aan hetgeen tot die verplichting behoort.

Het is hierbij onverschillig of die dagen vóór of na den in het bestek vastgestelden termijn voorkomen.

II. Tot de dagen, welke in geen geval recht op termijnsverlenging geven, behooren de binnen den bestekstermijn vallende Zondagen, Hemelvaartsdagen, Tweede Paasch- en Pinksterdagen, Eerste en tweede Kerstdagen, Nieuwjaarsdagen en verjaardagen van het hoofd van het Koninklijk stamhuis.

III. Evenmin geven recht op termijnsverlenging de overige binnen den bestekstermijn vallende dagen, waarop de toestand van het weder tot staking der werkzaamheden noodzaakt, voor zooveel hun aantal in eenige maand niet overtreft het cijfer, dat hiervoor achter elke maand gesteld is: Januari 8, Februari 7, Maart 3, April 3, Mei 3, Juni 2, Juli 2, Augustus 2, September 2, October 3, November 5, December 8.

IV*a*. Termijnsverlenging wegens onwerkzaam weder geschiedt enkel met een aantal dagen, gelijk aan het verschil tusschen het totaal getal dagen, waarop in eenige maand de toestand van het weder tot staking noodzaakt (daaronder niet begrepen de onder II bedoelde dagen) en het hierboven onder III voor dezelfde maand opgegeven cijfer.

b. Bij deze berekening is het onverschillig of het tijdstip, waarop een termijn aanvangt, al dan niet samenvalt met het begin eener maand, alsmede of het tijdstip, waarop de termijn eindigt, al dan niet overeenkomt met het einde eener maand.

V*a*. Met verwijzing naar hetgeen onder III is bepaald, wordt, voor zooveel de uitvoering van metselwerk betreft, gerekend als

door den aannemer te zijn voorzien een algeheele staking der werkzaamheden gedurende de maanden December, Januari en Februari, zoodat eene voortdurende staking of tijdelijke stakingen van dat werk in die maanden, voor zooveel zij binnen den bestekstermijn vallen, geen recht op termijnsverlenging geven.

b. Voor elk der binnen den bestekstermijn vallende maanden November of Maart, waarin aan den aannemer niet wordt toegestaan te metselen of te voegen, wordt een termijnsverlenging van vijftien dagen toegekend.

VI. Alle na den bestekstermijn voorkomende:

a. onder II genoemde dagen, *b.* dagen waarop de toestand van het weder tot staking der werkzaamheden noodzaakt, *c.* dagen waarop het uitvoeren van metselwerk niet door den besteder wordt toegestaan, geven recht op een verlenging van den termijn met een gelijk aantal dagen.

VII*a*. Geen staking van werkzaamheden door den toestand van het weder wordt geacht plaats te vinden, indien de verletten op den betroffen dag te zamen feitelijk minder dan vijf uren bedragen.

b. Elke dag, waarop het verlet meer bedraagt dan hierboven is vastgesteld, geeft recht op eene verlenging van den termijn met één dag.

VIII. Het uitvoeren van meer of ander werk dan in het bestek bepaald is, geeft, indien zulks op schriftelijken last van den besteder geschiedt, recht op een billijke termijnsverlenging.

IX*a*. Staking van werkzaamheden ten gevolge van het ontbreken op het werkterrein van de noodige bouwstoffen, of door het niet voldoen door leveranciers van den aannemer aan hunne verplichtingen geeft, gevallen van overmacht uitgezonderd, nimmer recht op eenige termijnsverlenging.

b. Een korting, toegepast op eenigen termijn, geeft recht op verschuiving der afhankelijke termijnen.

Afhankelijke termijnen zijn enkel die, welke betrekking hebben op verplichtingen, waaraan de aannemer niet kan voldoen, zonder vooraf voldaan te hebben aan de verplichting, waarop de voorste termijn betrekking heeft.

De verschuiving is gelijk aan het getal dagen waarover de korting is toegepast. Zij wijzigt den onderlingen afstand der afhankelijke termijnen niet.

X*a*. Na het einde van elke week wordt door den besteder een staat opgemaakt van de in die week voorkomende dagen, welke volgens zijn oordeel recht op termijnsverlenging geven, met opgave van redenen. Deze lijst wordt den aannemer vóór den volgenden Dinsdag ter goedkeuring aangeboden. Hij kan deze goedkeuring weigeren en volstaan met den staat voor gezien te teekenen.

b. Wordt hem de staat niet binnen den bepaalden tijd aangeboden of weigert hij dien goed te keuren, dan is hij bevoegd een tegenstaat op te maken van de dagen, welke volgens zijn oordeel recht op termijnsverlenging geven, met opgave van redenen. De besteder kan de goedkeuring van dezen tegenstaat weigeren, doch moet dien voor gezien teekenen indien deze hem wordt ter hand gesteld vóór den Zaterdag, volgende op dien, waarop de tegenstaat betrekking heeft.

XI*a*. Indien besteder en aannemer niet kunnen overeenkomen omtrent het getal dagen, waarmede de termijn te verlengen is, dan wordt dit door deskundigen vastgesteld.

b. Wordt aan dezen overgelegd een door den aannemer goedgekeurde staat of door den besteder goedgekeurde tegenstaat dan kan, voor zooveel de betrokken week betreft, geen andere termijnsverlenging worden toegekend, dan in het goedgekeurde stuk is aangegeven.

c. Dezelfde kracht wordt toegekend aan:

1°. een door den besteder overgelegden en door den aannemer voor gezien geteekenden weekstaat, wanneer de aannemer daar tegenover geen door den besteder voor gezien geteekenden tegenstaat kan stellen;

2°. een door den aannemer overgelegden en door den besteder voor gezien geteekenden weekstaat, wanneer de besteder daar tegenover geen door den aannemer voor gezien geteekenden weekstaat kan stellen.

d. Deze kracht wordt aan eenig onder *c* genoemd stuk niet ontnomen door het ontbreken van de handteekening der wederpartij, mits op dit stuk een door twee geloofwaardige personen onderteekende verklaring staat, waaruit blijkt, dat het stuk binnen den onder X gestelden termijn aan de wederpartij ter teekening was aangeboden.

§ 18. *Premie bij vervroegde oplevering.*

Een premie, den aannemer bij het bestek toegezegd voor het vroeger dan op den bepaalden termijn voldoen aan eenige verplichting, is niet verschuldigd wanneer de termijn, door welke oorzaak ook, is overschreden.

§ 19. *Korting bij termijnsoverschrijding.*

Voor elken dag, waarop de aannemer later dan den overeenkomstig § 17 verlengden termijn voldoet aan de verplichting, welke in het bestek aan dien termijn is verbonden, wordt een korting op de aannemingssom toegepast.

Het bedrag dezer korting wordt in het bestek bepaald.

Art. 5. Betaling.

§ 20. *Opnemingen.*

I*a*. Alle opnemingen van het werk geschieden zoo spoedig mogelijk na aanvraag van den aannemer.

b. Het tijdstip der opneming wordt den aannemer minstens drie dagen van te voren medegedeeld; hij heeft het recht de opneming bij te wonen.

c. Binnen drie dagen na de opneming wordt door den besteder aan den aannemer den uitslag schriftelijk medegedeeld.

II*a*. Mocht de besteder, hetzij de aanvraag onbeantwoord laten, hetzij de opneming weigeren, hetzij na opneming het werk nog niet voltooid verklaren, dan kan de aannemer opneming door deskundigen vorderen, mits zijn eisch daartoe aan den besteder kenbaar makende binnen tien dagen:

in het eerste geval na de aanvrage,
» » tweede » » ontvangst der weigering,
» » derde » » de opneming.

b. Deskundigen stellen tevens vast het bedrag der schade door het handelen of het niet handelen van den besteder den aannemer toegebracht.

§ 21. *Betaling.*

I. De betaling der termijnen geschiedt binnen veertien dagen, nadat bij opneming is gebleken, dat de aannemer aan zijn verplichtingen heeft voldaan, tenzij in het bestek anders is bepaald.

II. Geen termijn zal worden afgegeven, voordat gebleken is, dat aan de bepalingen omtrent assurantie is voldaan.

III. Wanneer het vervallen der termijnen niet afhangt van het voldoen aan een bepaalde verplichting door den aannemer, maar van het voltooid zijn van een evenredig deel van het werk, zoo kan de besteder bij de beoordeeling of er termen zijn tot het afgeven van een termijn, behalve het gemaakte werk, ook de waarde der op het werk aanwezige, goedgekeurde maar nog niet verwerkte bouwstoffen in rekening brengen.

Ook kan de besteder de waarde, welke aanwezige hulpmiddelen voor het werk bezitten, in aanmerking nemen.

§ 22. *Afrekening van kortingen en vergoedingen.*

I. Alle kortingen worden afgetrokken van het bedrag van den eerstvolgenden betalingstermijn, zonder dat het noodig is den aannemer in gebreke te stellen.

II. De besteder is gehouden alle schadeloosstellingen en vergoedingen, welke hij aan den aannemer verschuldigd is, te voldoen binnen vier weken, nadat over het bedrag daarvan tusschen besteder en aannemer is overeengekomen of ingeval van geschil, binnen vier weken na de dagteekening van de uitspraak der deskundigen of scheidsmannen.

§ 23. *Vorderingen van werklieden.*

I*a*. Mocht de besteder door personen, die ten behoeve van het door hem uitbesteede werk in dienst van den aannemer zijn geweest, krachtens art. 1650 B. W., worden aangesproken tot betaling van gelden, hun door den aannemer verschuldigd, dan is de aannemer verplicht, om binnen acht dagen, nadat hem daarvan bij aangeteekenden brief is kennis gegeven, den besteder te berichten of die schuld ter zake van het daarbij bedoeld werk, wordt erkend. Deze erkenning geeft den besteder de bevoegdheid om de gevorderde som uit de nog verschuldigde aannemingspenningen te voldoen.

b. Bij gebreke van antwoord binnen acht dagen wordt de aannemer geacht de vordering te betwisten.

II. Leidt die vordering tot processen, dan zijn de uit de processen voor den besteder voortvloeiende kosten ten laste van den aannemer. Het vermoedelijk bedrag wordt door den besteder vastgesteld en met het bedrag der vordering van de nog verschuldigde gelden ingehouden. Is het ingehouden bedrag niet voldoende tot bestrijding der kosten en bij toewijzing der vordering, tot het betalen daarvan, dan heeft de besteder verhaal op den aannemer of op den door hem gestelden borgtocht. In het tegenovergestelde geval wordt den aannemer het overschot uitgekeerd.

Wordt vervolgd.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Den 2den Juli is te Nijmegen in den ouderdom van 92 jaren overleden de heer H. F. Fijnje van Salverda, oud Hoofd-Inspecteur van den Rijks Waterstaat.

Na een welgeslaagd eind-examen werd het diploma der Rijksschool voor Kunstnijverheid te Amsterdam uitgereikt:

in de afdeeling voor decoratieve beeldhouwkunst aan den heer Maarten Zwolle (van Amsterdam);

in de afdeeling voor kunstnaaldwerk aan de dames H. A. van den Berg (van Amsterdam), J. B. P. van Maarseveen (van Amsterdam), J. C. van Lanschot Hubrecht (van Amersfoort), en R. R. Mendes da Costa (van Amsterdam).

De toelatings-examens voor alle afdeelingen der school zullen gehouden worden op Maandag 13 en Dinsdag 16 Juli e. k.

De Gemeenteraad van Leiden heeft *f* 2300 toegestaan om eenige veranderingen in het inwendige van het stedelijke Museum, de Lakenhal, aan te brengen, hoofdzakelijk in verband met het plan om bij dat Museum een kunstzaal te bouwen.

De Zeeuwsche tentoonstelling van Nijverheid en Kunst, toegepast op Nijverheid, tevens wedstrijd voor den handwerksman te Middelburg, zal Maandag 8 Juli worden gesloten.

Op den middag van dien dag zullen de door de jury toegekende eereblijken worden uitgereikt.

In de vergadering van den Raad van Bestuur van het Kon. Instituut van Ingenieurs, gehouden 2 Juli, zijn verkozen, tot president het raadslid N. Th. Michaëlis, tot vice-president het raadslid J. F. W. Conrad, en tot penningmeester het raadslid G. E. V. L. van Zuylen.

Voor schilderkunst zijn op de Parijsche tentoonstelling aan Nederlandsche kunstenaars elf tweede medailles toegekend, namelijk aan de heeren Kaemmerer, Gabriel, Neuhuys, Roelofs, W. Alaris, Bakhuyzen, Bisschop, Breitner, Luyten, mej. Therese Schwartze en den heer Hubert Vos.

Een eerste medaille verwierf alleen de heer Jos. Israëls.

CORRESPONDENTIE.

De inzender van het ontwerp met het motto »Studien", ingezonden op de door de Afdeeling Amsterdam uitgeschreven prijsvraag, kan zijn naambrief terug bekomen aan het Gebouw der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst Marnixstraat 402 te Amsterdam.

Afloop van Aanbestedingen.

UTRECHT, 17 Juni. Het maken van een machinegebouw met machinistenwoning, schoorsteen, kolenloods enz., ten behoeve der waterleiding te Tiel:

W. Zonneveld te Kralingen	*f* 42.922
J. Spruijt en A. v. Staveren, idem	» 42.700
L. de Neef Lz., Brielle	» 41.967
K. Hollander te Gouda	» 41.286
H. Wienhoven te Schiedam	» 41.036
A. A. J. Grasso te Utrecht	» 40.900
H. J. Nederhorst te Gouda	» 40.516
J. A. v. d. Meijden te Hardinksveld	» 39.000
F. H. Joseph te Utrecht	» 35.957
T. G. Bekhuis en D. Damstra te Leeuwarden	» 34.777
L. Vlasman te Amsterdam	» 34.200
G. A. v. Spanje te idem	» 33.620
H. Deutekom te idem	» 33.147
G. v. Rassel te Utrecht	» 32.870
P. Verbruggen te Waddinksveen	» 32.829
J. van Burk en W. Wissing te Oosterbeek	» 32.650
K. J. Ruijsch v. Dugteren te Utrecht	» 32 236
A. C. Vink te idem	» 31.935
A. J. v. Alphen en K. W. Valstar te Tiel	» 31.690
H. Stelwagen te Rotterdam	» 30.960
A. v. Heuk te Kerkdriel	» 30.430
W. A. G. Jansen te Utrecht	*f* 29.560
R. Mouw te Hilversum	» 28.611 gegund.

ERMELOO, 19 Juni, het vergrooten van het keukengebouw en het waschhuis en het bouwen van een machinegebouw enz. op Veldwijk en Ermeloo, onder beheer van den architekt E. G. Wentink te Schalkwijk:

J. D. Raaijen, Harderwijk	*f* 21.200
E. Aberson, Steenwijk	» 19.800
J. v. d. Berg, Ermeloo	» 19.466
J. Kok, Harderwijk	» 18.700
M. de Lange, idem	» 18.574
Chr. Wegerif, Apeldoorn	» 18.334 gegund.

AMSTERDAM, 22 Juni, het bouwen van een woonhuis in de Vondelstraat, onder beheer van den architekt Jan Springer. Minste inschrijver W. Voskuil, te Amsterdam voor *f* 26.600.

NAALDWIJK, 26 Juni, het Bestuur der Ver. de Kerkl. kas, het bouwen van eene kerk en pastorie:

B. Trumpie, Loosduinen	*f* 17.700
C. Kranenburg, 's-Hage	*f* 15.250
A. J. Franken, Monster	» 15.180
W. Franken, 's-Hage	» 14.990
H. D. v.d. Zalm, Hoek-van-Holland	» 14.000
A. Nowee, Honselersdijk	» 13.909
W. Laileman, 's Gravesande	» 13.600
Joh. Varekamp, idem	» 13.575
Jb. Middendorp, Naaldwijk	» 12.280
C. P. W. Dessing, Gouda	» 12.260
P. A. Vroes, Naaldwijk	» 11.550

AMSTERDAM, 29 Juni 1889: het bouwen van een woonhuis met schilder-atelier Vondelstraat, Amsterdam. Onder beheer van den architekt Jos. Th. J. Cuypers, voor rekening van Mej. J. C. Repelius.

R. Cruyff	*f* 28.900
C. J. Maks	» 28.760
M. Voskuijl	» 27.859
H. van Buuren Jr.	» 27.430
F. Raaijmakers	» 25.300
Jan van Groenendael	» 25.250
A. C. Paardekooper	» 24.450 gegund.

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.
5577 Fred. Stieltjes & C°., Amsterdam.

J. KROON Rz. Fabriek van Lattenweefsel voor Plafond- en Wandbepleistering. Buiksloot.
STOOMHOUTZAGERIJ en PAKKISTENFABRIEK
Eervolle vermelding op de Tentoonstelling van Bouwmaterialen te Groningen 1886.
5578 ASPHALTDAKPAPIER, ASPHALTWERKEN.
„CARBOLINEUM."
Monsters, circulaires en attesten op aanvrage franco.

The St. Pancras Iron Work Company. London.

FABRIEK
voor Stal-Inrichtingen
5579 EN
Stal-Benoodigdheden.
IJzeren Trappen
van solide constructie tot concurreerende prijzen.
Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE. Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam, 1884.
Agenten voor Nederland en de Kolonien
STAAL & HAALMEIJER,
36. Derde Weteringdwarsstraat,
AMSTERDAM.
alwaar een Stal en Box op ware grootte te bezichtigen is.
Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

NEUCHÂTEL ASPHALTE COMPANY Lᵀᵈ LONDON.
Exploitatie der Mijnen van de Val Travers.
FABRIEK TE AMSTERDAM Beltweg No. 3.
TRADE MARK.
NATUURL. ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.
Gecomprimeerde Asphaltwegen en dito Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Golf- en Kegelbanen, Winkel en Magazijnvloeren, Gangen, Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton-Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.
Zindelijk Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend
Asphalt speciaal tot wering van vochtige muren.
Voor inlichtingen aantrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het Kantoor der fabriek, Beltweg N. Amsterdam. 5582

W. F. WEIJNTJES,
Singel 514 b/h Koningsplein Amsterdam.
Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.
Agent voor Minton Hollins & Co. *Stoke upon Trent*
„ „ A. Jándges te *Crefeld*.
Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 5583

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH.
BOCH FRERES
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 5586

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE
Haaften aan de Waal.
Machinale Steenfabriek met Ringoven, 5584
levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur tegen sterk concurreerende prijzen.

PHOTOLITHOGRAPHIE.
De ondergeteekenden bevelen zich bij Heeren Architekten aan tot het reproduceeren hunner
Plannen, Teekeningen, enz.
Prompte aflevering en billijke conditiën. 5587
WEGNER & MOTTU
Rokin 138.

GEVRAAGD: 5580
TWEE TEEKENAARS
voor de detailleering van een belangrijk bouwwerk.
Zij, die onbekend zijn met het vormwezen der renaissance, komen niet in aanmerking.
Salaris f 100.— per maand
Aanbiedingen, onder letter N, franco in te zenden aan de Administratie van dit blad.

G. J. Vincent & Cº.
Kunstsmeden.
SCHIEDAM.
ZILVEREN MEDAILLE, Wereld Tentoonstelling Amsterdam 1883.
GOUDEN MEDAILLE, Antwerpen 1885
Specialiteit in gesmeed IJzeren Hekken, Fijne smeedwerken, Dakversieringen, Kleurvullingen, Ornamenten enz.
Steeds voorhanden GESMEED IJZEREN PAARDEN RUIVEN. 5585

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren:
PORTEFEUILLEBANDEN
VOOR HET
Bouwkundig Weekblad
EN
Tijdschrift
à f 1.75

5581 PUI-SPIEGELGLAS
HENRI RUINCK & ALEX. IMHOFF
ROTTERDAM.

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,
voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.
5588 FRED. STIELTJES & Cº., Keizersgracht 745, Amsterdam.

Ondergeteekende betuigt bij dezen zijn hartelijken dank voor de blijken van belangstelling, ondervonden bij gelegenheid zijner 25-jarige ambtsvervulling.
5569 *E. GUGEL.*

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN

AANBESTEDING 5570

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT).

Op Donderdag den 18den Juli 1889, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht* van:

Bestek N°. 496.

Het aanbrengen van beeren tegen de landhoofden, het buitenwaarts verlengen van den pijler en het versterken der schuifinrichtingen van de groote Empelsche sluis in den Staatsspoorweg van Utrecht naar 's-Hertogenbosch.

Begroting f 11500.—.

De besteding geschiedt volgens § 44 van het bestek.

Het bestek ligt van den 9den Juli 1889 ter lezing aan het Central-bureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. E. BEUNKE te *Breda* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 12den Juli 1889, ten 10.15 vm. station den Bosch.

UTRECHT, den 6den Juli 1889.

AANBESTEDING. 5571

Op Vrijdag 12 Juli 1889 des namiddags ten 2 ure, zal te Amsterdam in het Café »DE ROODE LEEUW" op den Vijgendam, worden AANBESTEED:

Het bouwen van een Fabrieksgebouw, Ketelhuis, Machinekamer, Schoorsteen, Kantoor en verdere beschreven werken, op een terrein gelegen aan de Ruisdaelkade hoek Albert Cuypstraat te Amsterdam, met de leverantiën van alle materialen en arbeidsloonen, voor rekening van den Heer J. C. G. Kampfraath.

Het bestek met teekeningen is à *f* 2.— per stel te verkrijgen bij de Boekhandelaren HOVEKER & ZOON, Heerengracht 186 te Amsterdam.

Inlichtingen verstrekken de Architecten J. W. & G. W. MEIJER, te Amsteedam.

JAN HAMER & C°., AMSTERDAM.
Kantoor: GEBOUW DER MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.
Marnixstraat 402, b./h. Leidscheplein.

MILDE's MICRO-TELEPHONEN,
voor de telephonische gemeenschap in Werkplaatsen, Hôtels, Kantoren, Villa's enz. — Deze toestellen zijn bij lagen prijs zeer gevoelig, duurzaam en élégant.

CARE'S Luchtdruk-Waterreservoirs en
CHANOIT Reservoir Waterfilters met Luchtdruk,
voor het oppersen, filtreeren en verdeelen van water in gebouwen zooals Hôtels, Gestichten, Villa's enz., ter vervanging van de hoogwaterreservoirs. 5572

Referentiën van hier te lande uitgevoerde installaties worden op aanvragen verstrekt.

— **KELLEY's Geschilderd en Gebrand Glas.** —
GEPLATINEERD- EN VENSTERGLAS.

DE LINT & C°. Rotterdam.
Vertegenwoordigers van **JOS. F. EBNER te Londen,**
leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,
MARMER-MOZAIEK en
TERRAZZOVLOEREN.
alsmede 5573
— **GLASMOZAIEK** —
Zestien Bekrooningen.

CARBOLINEUM AVENARIUS.
Men verzekere zich bij den aankoop, dat men het sedert 14 jaren met succes aangewende ***origineele merk*** verkrijgt:
CARBOLINEUM AVENARIUS.
GUST. BRIEGLEB. Amsterdam. 5574

5575 **JAN VAN DER POT,**
— KATENDRECHT bij ROTTERDAM. —
KIJANISEERINRICHTING.
De eenigste waar ook des winters kan worden gekijaniseerd.
Het **Kijaniseeren** is het eenige afdoende middel tegen *verrotting* en *zwam*. De bewerking geschiedt geheel reuk- en kleurloos. Desverlangd bijlevering van hout.
Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend,
van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.
BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en vrachten. **KUNSTGRANIET systeem Pétitjean.**
Prospectussen en prijscouranten worden opaanvraag franco toegezonden.
Gelieve op Voornaam en Adres te letten.

PATENT-CENTRALE EN ZELFREGULEERENDE
STOOMVERWARMING EN VENTILATIE
onder lagen druk.
Systeem BECHEM & POST te Hagen in Westphalen.
TEVENS INGERICHT VOOR
ELECTRISCHE VERLICHTING
met of zonder Tudors-Accumulatoren.

Dit *Systeem is het meest aan te bevelen*, omdat, niettegenstaande de **onder lagen druk** werkende machine zeer **gemakkelijk en eenvoudig** kan worden aangewend, zoowel voor **Verwarming en Ventileering van huis en stal,** als voor het **oppompen van water,** voor het op **peil brengen en houden van vaarten,** voor het in werking brengen van **IJs-. Dorsch- en andere machines,** voor het **koken van Veevoeder,** voor het **besproeien van Gras, Bloemen, enz.**, terwijl nog des avonds ***huis en erf electrisch kan verlicht worden***. Bijzonder geschikt voor Buitenplaatsen en Boerderijen, daar *Warmte, Ventilatie, Licht, Koude en Drijfkracht* gelijktijdig kunnen werken of naar behoefte geregeld kunnen worden

Voor nadere inlichtingen, opnemingen en begrootingen, verklaart zich gaarne bereid

D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Eenig vertegenwoordiger der firma BECHEM & POST, in Nederland. 5576

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

13 JULI 1889.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBEE.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C.: HENRY HEMANS & C°.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD: Maandelijksch overzicht. — Verslag van de vergadering der Nederl. Maatschappij tot bevordering van Nijverheid, 1889. — Ingezonden. — Binnenlandsche berichten. — Benoemingen, vacante betrekkingen, enz. — Vraagbaak. — Afloop van aanbestedingen.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden.

MAANDELIJKSCH OVERZICHT.

Slaters, geachte lezers, heeft bijna iedereen al eens op zijne beurt begaan. Zoo ook heb ik er mij reeds enkele malen in deze overzichten aan schuldig gemaakt, wanneer ik iets wetenswaardigs mededeelde zonder daarbij de bron te vermelden waaruit ik had geput. Tot mijn verontschuldiging kan ik niet veel in het midden brengen. Alleen wil ik er op wijzen, hoe uit mijn eerste overzicht van dit jaar blijkt, dat ik het meest belangrijke uit buitenlandsche bladen zou overnemen, waaruit genoegzaam is op te maken, dat ik andersmans wetenschap niet voor de mijne wilde laten doorgaan. Maar, door te verzwijgen wie mij zijn statiekleed voor een wijle had ter leen gegeven, heb ik eene onbeleefdheid begaan die ik betreur.

Door bemiddeling van de Redactie van dit Weekblad werd mij volkomen terecht daarop gewezen, en ik bied de buitenlandsche zusterbladen die ik plunderde, mijne verontschuldigingen aan, daarbij verklarende dat mijne achteloosheid mij te meer spijt, waar zij in hoofdzaak begaan is tegenover een hooggeacht blad onzer oostelijke buren, het „Wochenblatt für Baukunde". Voor mijn laatste overzicht putte ik o.a. uit dat blad mijne mededeelingen over de stadsreiniging van Potsdam, evenals vroeger die over de domkwestie te Berlijn en de verkiezing van technici in volksvertegenwoordigingen, om van andere zaken en andere bladen niet te spreken.

Ik hoop dat men mijn ruiterlijke verontschuldiging zal willen aannemen; ik ben daar zelfs zeker van, even onzeker als ik meen te mogen zijn, dat de tegenwoordige Amsterdammers het den vroeden vaderen van voorheen zullen vergeven, dat zij concessies verleenden waarvan de naweën thans duchtig worden gevoeld. Dit bleek in de twee laatste zittingen van den Gemeenteraad aldaar, waar harde woorden vielen over de Duinwater-Maatschappij, die in de laatste jaren rente tot een niet onaardige hoogte aan hare aandeelhouders uitdeelde, maar water slechts tot een zeer matige hoogte aan haar geabonneerden. Op de eerste verdiepingen van veler woningen was het in de laatste zomers meer dan eens kurk-droog. Men mompelde wel van overmacht — natuurlijk wat het water en niet de rente betreft —, maar deze is mij niet duidelijk; want ik meen, er zijn nog duinen in Nederland, afgezien van andere middelen om drinkwater te krijgen. Wat zal men in 't buitenland wel zeggen wanneer men leest, dat in de stad die op millioenen palen is gebouwd en grachten als Venetië bezit, geen genoegzaam drinkbaar water is te krijgen voor hen die af en toe de constitutie van een waterrat moeten hebben?

De kneep zit hem — naar ik vernomen heb — in den voor het hedendaagsch Amsterdam onvoldoenden toestand van de inrichtingen der Maatschappij. Trouwens, dat de duinen „uitgeput" zouden zijn, zal wel niemand gelooven, wel daarentegen dat er te weinig duinen in beslag zijn genomen of de werktuigen om het water aan te voeren onvoldoende zijn, en in de open aanvoer kanalen een kolossale hoeveelheid water verdampt.

In de zitting van den Raad van 6 Juli is nu eene gewijzigde voordracht van B. en W. aangenomen, luidende:

„De Raad besluit B. en W. te machtigen aan de Duinwater-Maatsch. vergunning te verleenen om behoudens hare verplichting om voor het overige duinwater te leveren, de leiding voor badtoestellen, waterclosets

en inrichtingen voor straat- en tuinbesproeiing, alsmede de leiding in stallen met de Vechtwaterleiding in verbinding te brengen, of ook, maar alleen in benedenhuizen, een kraan voor Vechtwater aan te brengen in de onmiddellijke nabijheid van de plaats, waar de leiding in de woning komt. Deze vergunning zal ten allen tijde door den Gemeenteraad of door B. en W. kunnen beperkt of ingetrokken worden en alleen gelden mits de Mij. op haar kosten, indien dit door den eigenaar verlangd wordt, en volgens de door B. en W. vast te stellen beginselen, te hunnen genoegen en onder hun toezicht, de leiding voor Vechtwater naar en in de huizen aanlegge."

Door een iets vroeger aangenomen amendement werd toegestaan het Vechtwater ook op bovenhuizen toe te laten, en in de voordracht was een amendement overgenomen om de vergunning slechts voor ten hoogste twee jaren te verleenen.

Met een hoffelijk „me voilà" treedt het Vechtwater nu de huizen binnen, tot schade van de gezondheid van onachtzame en onvoorzichtige lieden, indien het tenminste vast staat dat dit water schadelijk is. Hieromtrent zegt de een ja, de ander neen. Een argument van een der Wethouders, dat een heer in Breukelen al 56 jaren ongezuiverd Vechtwater had gedronken en nooit ziek was geweest, is zeker niet ernstig bedoeld geweest, want de een is meer vatbaar voor inwendig gebruik van verdund rioolvocht van Utrecht en den inhoud van het groote water-closet der Vecht-schippers, dan de ander. Er is een man die per dag een kan jenever drinkt, en al 80 jaren oud is. Pleit dat voor 's mans constitutie of voor het vuurwater?

Een ander Wethouder liet zich ontvallen, dat de tekortkomingen der Duinwater-Maatschappij hem koud lieten. Wie begrijpt zulk een zonderling effekt van hooge temperatuur in vergaderzaal en discussie? Dat die uitdrukking harde woorden uitlokte, is niet te verwonderen.

De Burgemeester bracht den Raad in herinnering, dat als men bemerkte dat het Vechtwater epidemiën bevorderde, de Raad het recht had de geheele leiding af te snijden. Wie denkt niet aan het kalf en de put?

Ik zou meer staaltjes kunnen aanhalen die ik hier en daar gelezen en gehoord heb, maar uit de genoemde blijkt al voldoende, dat B. en W. alles te baat namen om hun mooielijk standpunt te behouden.

Nu zijn de vragen: wie zullen zich voor Vechtwater laten aansluiten, en wat zal de te benoemen commissie van onderzoek aan het licht brengen, of aanraden, zonder dat de belangen van de burgerij er door geschaad worden?

Nu eenmaal het Vechtwater in de huizen is, en er in blijven zal, is de tijd gekomen om het voortdurend en nauwkeurig te onderzoeken en vooral in de zeer dicht bevolkte stadswijken statistische gegevens te verzamelen omtrent den gezondheidstoestand. Want, dit staat als een paal boven water, dat een bewoner van een vierde verdieping, als hij daar Vechtwater kan krijgen, niet zijn hooge trap af- en op zal loopen om wat duinwater te halen uit het kraantje bij de onderste trede van zijn trap. Allerlei omstandigheden zijn aanwezig om hem iets te doen beproeven wat hem eigenlijk verhinderd moest worden. Het zou daarom wenschelijk zijn boven elke Vechtwaterkraan deze aanwijzing te plaatsen: dit water is als drinkwater en voor spijsbereiding schadelijk; tenzij deugdelijk worde aangetoond, dat het niet schadelijk is.

Om bij Amsterdam te blijven —, toen ik er aankwam van af 't Centraal Station, trof mij de op het nu helaas gedempte Damrak in aanbouw zijnde houten schilderijenwinkel, tegen protesten van de bewoners van dat stadsgedeelte aldaar geplaatst, en vernam ik dat die alle kans heeft langer te blijven staan dan voor de driejaarlijksche bazar noodig is. Ik schrijf hier in deze — oogenschijnlijk vreemde — termen, niet om iets onaangenaams te zeggen, maar omdat ze de juiste zijn.

Naar aanleiding van die Damrak-historie in het algemeen verscheen onlangs een vlugschrift „Merkteekenen en Machthebbenden", dat wel niet geheel en al een verkiezings-manifest werd genoemd, maar toch ongetwijfeld in verband staat met de her- en verkiezing van Gemeenteraadsleden. De conclusie van den schrijver is, dat bij de aanstaande verkiezingen moge blijken, of het den kiezers ernst is met de verfraaiing hunner stad en de verbetering der verkeerswegen en zij daardoor nieuwe stroomen naar de hoofdstad willen lokken die de welvaart der inwoners zullen bevorderen!

Op alle punten ben ik het niet eens met den schrijver, die zich een „Amsterdammer" noemt. Dit is misschien een gevolg daarvan, dat ik het niet ben. Niettemin betreur ik altijd nog de verschillende dempingen, in de eerste plaats die van het vroegere schilderachtige Damrak, en verder den aanleg van den hoogen spoordijk langs het IJ; want, aan 't IJ is nu leelijk toegemaakt, zij die als Keyzerin de kroon draeght van Europe!

Een boulevard van 't Damrak te maken, wellicht tot aan den Amstel, zal even treurig effekt maken als de spichtige ijzeren bruggjes over en de logge stoomponten in de Kanalen van Venetië.

Met schrik las ik onlangs in een courant: Bij onderhandsche aanbesteding van Gemeentewege (Amsterdam) is heden aannemer geworden voor *f* 5724 voor het normaliseeren of ontgravingen en baggerwerk aan de Nassaukade, de heer Leon, slooper te Nieuwer-Amstel.

Wat is het te betreuren, dat zooveel werk wordt gemaakt van normaliseeren door sloopers, op plaatsen waar juist de bochten zoo schilderachtig werken. Oh! die rechte lijn. Oh! die plannen op papier, zonder zich een juiste voorstelling te maken van de werkelijkheid.

Ik heb mij laten vertellen, dat in de buurt van die Nassaukade voor eenige jaren nog schilderachtige gedeelten waren, met overblijfselen van de laatste omwalling der stad. Wel is het niet te verwonderen dat die verdwenen zijn, maar zeker bedroevend. Of tasten andere steden die gedeelten van hun wallen en poorten behouden in den blinde? Indien ja, dan zou York te veroordeelen zijn, dat op 12 Juni j.l. een gedeelte van haar met de grootste zorg gerestaureerde stadswallen, een werk waaraan *f* 40.000 is ten koste gelegd, heeft ingewijd.

Schilderachtige plekjes zijn ook monumenten in een stad, die even goed gecerbiedigd moeten worden als gebouwen, die tot monumenten zijn verklaard.

Een behoorlijke eerbied voor overblijfselen van vroegere kunst schijnt echter nog zoo weinig algemeen, dat in verschillende landen wetten zijn uitgevaardigd tot behoud der monumenten, o.a. in Frankrijk, ook voor Algérie, van 31 Maart 1887 en 1 Februari 1889, in Tunis van 7 Maart 1886, Griekenland, van 10 Mei 1834, en voor Hongarije,

Zweden, Noorwegen, Denemarken, Finland, Engeland. In Portugal is een wet in voorbereiding. In Mexico bestaat nog geen wet, maar de regeering beschermd de oude monumenten aldaar op energique wijze.

Onder de vele congressen die tijdens de Parijsche tentoonstelling zijn gehouden, was er ook een „voor de bescherming van kunstwerken en monumenten", dat op 24 Juni aanving en den 29sten met het gebruikelijke en onontbeerlijke banquet eindigde.

In een der zittingen gaf de heer Charles Lucas den raad, de kinderen reeds vroegtijdig goede begrippen over kunst te leeren, en daardoor eerbied voor kunstwerken in te boezemen. In de laatste klasse der lagere school moest daarom wat aesthetika onderwezen worden. Een ander congressist deed de mededeeling, dat in een dorp uit de omgeving van Rouen, de dorpelingen tot een bijeenkomst waren uitgenoodigd waarin gesproken is geworden over een verwaarloosd standbeeld in dat dorp. Dit had de goede uitwerking gehad, dat men thans alle eerbied voor het kunstwerk heeft.

Er werd vooral gewezen op den eerbied dien men in den tijd der renaissance had voor oudere werken, en het congres sprak den wensch uit, dat in het vervolg, telkens wanneer een restauratie van eenig kunstwerk werd ter hand genomen op het gebied van bouwkunst, beeldhouwkunst of schilderkunst, zij die de herstelling moesten uitvoeren zouden worden bijgestaan door eene commissie van archeologen, beeldhouwers, schilders, en dat een uitvoerige beschrijving in duplo moest worden gemaakt van den toestand van het kunstwerk voor en na de herstelling. Photographiën zouden dit beschrijvende document nader moeten ophelderen, waarvan één exemplaar in een openbaar archief moet worden neergeleegd en een ander in of bij het kunstwerk.

Indien men dergelijke beschrijvingen vroeger meer had gemaakt, dan zou men in onzen tijd niet voor tal van bezwaren bij restauraties staan, waarover geen twee personen het eens zijn. Wat men thans wil zal dankbaar door het nageslacht worden erkend.

Een algemeene wensch is, het publiek meer eerbied voor kunstwerken in te boezemen. Daarmede moet reeds bij het kind een aanvang worden gemaakt, door hem afbeeldingen van monumenten voor oogen te geven, of herhaald de verzamelingen van kunst te doen zien en hem vooral vertrouwd te maken met de monumenten in de landstreek waar hij woont.

Het zou onnatuurlijk zijn geweest indien dit congres geen nota had genomen van de groote schoonmaak der Parijsche monumenten, vóór de tentoonstelling. De heer Sédille bracht in herinnering, dat hij reeds twintig jaren geleden, even als thans nog, de wijze veroordeelde waarop monumenten, vooral de gevels van gebouwen, om de tien jaren worden afgeborsteld, op zulk een energique wijze dat ze uitzien als pas gebouwde. Hij formuleerde de volgende motie, die werd aangenomen: Het congres, de verschillende wijzen van schoonmaken toegepast op openbare en particuliere gebouwen, maar vooral het afbikken dat na korten tijd zeer nadeelig werkt, betreurende, geeft den wensch te kennen, dat de wet van 26 Maart 1852, die het afkrabben der steenen gevels te Parijs voorschrijft, gewijzigd worde als volgt:

„De gevels van huizen moeten in behoorlijken staat van netheid worden onderhouden; een onderzoek daaromtrent zal elke tien jaren door het bestuur der Gemeente worden ingesteld."

Wij zouden aan deze motie nog willen toevoegen, dat dezelfde macht ook bevoegdheid heeft, bevelen te geven omtrent de wijze waarop het schoonhouden zal geschieden, indien dit in het belang der bouwwerken noodig mocht zijn.

Een andere motie van groot belang werd aangenomen, ten doel hebbende de benoeming van eene commissie door elk gouvernement, belast met het aanwijzen van die monumenten, die bij internationale conventie beschermd moeten worden in tijden van oorlog.

De heer Geymüller maakte het congres opmerkzaam op het nut van eene verzameling reproducties van bouwkunstige teekeningen ook uit andere landen. Men bracht daarbij in herinnering, dat de facade van de St. Nicolaas kerk, door Lebrun gebouwd, nog niet was voltooid volgens diens plannen, die langen tijd opgeborgen bleven in het archief, totdat ze in 1869 aan een verzoekschrift werden gehecht aan Keizerin Eugenie, waarbij haar steun werd ingeroepen voor de voltooiing. Tijdens de troebelen van 1870 zijn de belangrijke stukken verloren gegaan, een feit dat algemeen betreurd wordt en niet te herstellen is, daar geen reproducties bestaan.

Wij leeren verder uit de besprekingen op het congres, hoe men meer en meer tot de overtuiging komt, dat de rechte lijn niet te huis behoort in het artistique uiterlijk van een stad; het zijn b.v. de krommingen, en de verschillen in niveau die de Parijsche boulevards aantrekkelijk maken. Men noemde het een vandalisme, krommingen recht te maken.

Nu reeds een woord over een der congressen is gezegd, mag het internationale architekten-congres niet vergeten worden, waarover in een aantal Fransche dag en weekbladen korte verslagen zijn gegeven. Een uitgebreid bulletin over alle werkzaamheden zal echter later meer licht verstrekken, vooral over de zeer „warme" discussies, die naar het schijnt nu en dan dreigden uit het gareel van het parlementarisme te geraken.

Op den eersten dag — 17 Juni — kwam het onderwijs in bouwkunst ter sprake, waarin veranderingen gewenscht werden, voorts een vermindering van het aantal leerlingen aan de Ecole des Beaux-Arts, en uitbreiding van de scholen in de departementen en van de studie der stijlen.

Den volgenden dag was de hoofdschotel een motie van den architekt Chevallier uit Nice, en aldus geformuleerd: »Van af een tijd zoo kort mogelijk na dezen, zal niemand meer in Frankrijk als architekt mogen optreden, indien hij niet in 't bezit van een diploma is, door het gouvernement uitgereikt, en waaruit blijkt dat hij over het minimum van bekwaamheden als architekt heeft te beschikken. De tegenwoordige niet gediplomeerde architekten blijven in hunne positie gehandhaafd."

Niemand verlangde het woord; eindelijk verklaarde de heer Garnier zich tegen de motie en werd toegezegd dat zij later in stemming zou worden gebracht. Maar — begrijp ik het wel — dan is zij wat men in Holland noemt in de doos gedaan. Trouwens een internationaal karakter droeg het voorstel niet, evenmin als dat over wijziging en verbetering van het onderwijs aan een bij uitstek Fransche school, een voorstel dat zich oploste in den wensch naar algemeen beter onderwijs. Algemeen, slaat hier op Frankrijk. Het meerendeel der tegenwoor-

digen kan immers niet geacht worden voldoende te oordeelen over het onderwijs in andere landen.

Door den architekt Lefort is met succes protest aangeteekend tegen de centralisatie der kunst in Frankrijk. Parijs deed te veel invloed in de departementen gelden, onder anderen bij prijsvragen aldaar, waarbij Parijsche architekten als Juryleden optraden, zonder genoegzaam bekend te zijn met de tradities in die streken. Hij wilde verschoond worden van deze hulp der Parijzenaars, en gewestelijke jurys benoemd zien; ook was hij voor gewestelijke scholen, die een kweekplaats konden worden voor bekwame mannen.

Wel werd van af de groene tafel een protest tegen den gewraakten invloed aangeteekend; maar de heer Lefort stond vast in zijn schoenen en verklaarde dien invloed met bewijzen te kunnen staven, waarna het incident als geëindigd werd beschouwd.

In een volgende vergadering werden de prijsvragen besproken en een schema van een reglement voorgedragen, waarin werd aangedrongen, 1°. op het verplicht uitschrijven van prijsvragen bij Staatswerken hooger dan 100.000 frs. en gemeentewerken van meer dan 50.000 frs.; 2°. prijsvragen in twee gedeelten; 3°. opmaken van het programma door een commissie waarvan 2/5 gedeelte uit architekten bestaat; 4°. een jury voor de helft door de medewerkers aan de prijsvraag te benoemen, en tot hulp van de jury eene commissie van onderzoek; 5°. uitsluiting van eenig project indien de kosten daarvan 15 % hooger zijn dan toegestaan of opgegeven; 6°. uitvoering van het werk door den bekroonde, desnoods onder toezicht van een technische commissie ten laste van de bouwers.

Op het congres werd ook een klacht vernomen over Staats-ambtenaren, aan wie het was toegestaan particuliere werken uit te voeren, en als experts op te treden. Dergelijke privilegiën wenschte men niet bestendigd te zien, en die wensch zal aan de regeering worden medegedeeld.

Het onderwijs heeft later andermaal langdurige besprekingen gevorderd, die echter naar het gevoelen van den heer Garnier de zaak niet verder hebben gebracht. Het zoude ook geen nut hebben daaromtrent reeds thans een besluit te nemen. Een hevige woordenwisseling was het slot van de discussie en men ging uiteen zonder resultaat.

Onder de belangrijkste conférences mogen wel geteld worden die van den heer Gosset uit Reims, over koepelbouw, en die der heeren Chennevier en Bauer over het onbrandbaar maken van schouwburgen. De laatste voordracht gaf aanleiding tot het aannemen van de volgende motie: „In aanmerking nemende, dat het onbrandbaar zijn van decoratiën en machineriën van een schouwburg eerste vereischten zijn voor het weerstand bieden aan mogelijken brand, en ook zekerheid bieden voor de toeschouwers, geeft het congres van architekten den wensch te kennen, dat in het vervolg alle de genoemde onderdeelen van een schouwburg in onbrandbaren staat zullen worden gehouden, gedurende al den tijd dat zij in gebruik zijn." De heer Bauer gaf voorts nog in overweging, boven elk tooneel een schoorsteen te maken, ter breedte van 't geheele tooneel, om mogelijken brand in een bepaalde richting te leiden, en ook de toeschouwersruimte vrij van den verstikkenden rook te houden.

Onder de verschillende wenschen van het congres die aan de regeering zullen kenbaar worden gemaakt, boezemt die over bescherming van kunsteigendom op bouwkunstig gebied, ook ons belang in; jaren achtereen wordt die wensch in Frankrijk geuit, maar nog zonder gevolg. Ook wij hooren in ons land weinig van een zelfde zaak.

Men zal zich herinneren, dat door het Fransche ministerie eenigen tijd geleden een crediet voor 30.000 frs. aan de volksvertegenwoordiging was gevraagd, om met die gelden de kosten te dekken van een prijsvraag voor den herbouw van de Opera-Comique te Parijs. Dit crediet nu werd wel toegestaan door de gedeputeerden, maar geweigerd door den Senaat. De Fransche bladen melden nu, dat de minister van schoone kunsten, de heer Falliére, een ontwerp heeft aangeboden voor den bouw van een nieuwen schouwburg, ter plaatse van den afgebranden, met den voorgevel aan het plein Boïeldieu. De begrooting bedraagt 3.480.000 frs. Van deze som worden 1.037.000 frs. gevonden uit de assurantie-penningen aan de regeering uitbetaald, en 29.200 frs. uit de afbraak van het afgebrande gebouw verkregen, zoodat de uitgaven voor den bouw in werkelijkheid de som van 2.413.800 frs. zullen bedragen. Of het nu echter spoedig tot den herbouw zal komen, is nog niet zeker; maar de kansen staan toch beter dan die van den Dom te Berlijn.

Het Wochenblatt für Baukunde toch deelde onlangs mede, dat het over deze zaak opvallend stil is, en men in technische kringen daaruit opgemaakt, dat men het eeuwige geharrewar over de zaak hartelijk moede is geworden. De Duitsche architekten, die in het belang der kunst gretig naar een prijsvraag verlangden, zullen met vreugde elke aanleiding begroeten waardoor de goede zaak bevorderd wordt. Aan het blad wordt evenwel bericht, dat de kwestie voorloopig rust; evenmin wordt iets vernomen van den bouw eener voorloopige of hulpkerk.

In dit opstel is reeds gemeld, dat in Duitschland geen wet bestaat voor het onderhoud der monumenten, iets dat ook niet noodig schijnt te zijn. In het reeds genoemde Wochenblatt lezen wij o. a., dat men reeds sinds eenige jaren ijverig werkzaam is de aandacht te vestigen op de restauratie van den Dom te Metz, en het voltooien van dit eerwaardige gebouw, waarvan menig gedeelte in staat van verval verkeert. Meerdere gelden wil men nu door middel van een dombouw-loterij verkrijgen. Een dombouw-vereeniging, onder het protectoraat staande van den stadhouder, vorst von Hohenlohe, telt ongeveer 300 leden. Dat men intusschen niet stil zit, bewijst het rapport over het afgeloopen jaar, waaruit blijkt dat behalve de elk jaar noodig zijnde onderhoudswerken, grootere herstellingswerken zijn uitgevoerd voor een bedrag van ongeveer ƒ 37750. De leiding dezer werken is opgedragen aan den Dombouwmeester Tornow. Het laatste nummer van het Metzer Domblatt bevat een zeer belangrijke voordracht over het gebouw, door den heer Tornow gehouden in de Straatsburger vereeniging van ingenieurs en architekten.

Dergelijke berichten over bouwwerken, zelfs over werken door den Staat uitgevoerd, worden vooral in Duitschland met graagte ter openbare kennis gebracht. Bij ons te lande is dat minder het geval. Van Staatswerken, ja, kan men wel de aannemingssom te weten komen, maar de eigenlijke kosten van den bouw niet. De Kamers zouden wellicht schrikken voor den prijs en bloc, terwijl zij gewillig ja knikken, als er een sommetje voor dit of dat wordt aangevraagd.

Men is in Duitschland behalve mededeelzaam, ook weetgierig waar het kunst of wetenschap geldt. Zoo heeft men er reeds sinds eenige jaren technische attachés bij de vertegenwoordiging der regeering in het buitenland aangesteld, die van groot nut kunnen zijn door rapporten uit te brengen over den vooruitgang en nieuwe vindingen op het gebied der techniek. Het spreekt wel van zelf, dat de vroegere consulaire berichten van minder gehalte waren, dan thans die van de technische attachés kunnen zijn. Sinds 1882 is langzamerhand het aantal attachés vermeerderd geworden, en in 1886 kwam voor hen op de Rijks begrooting een post van ƒ 45.000 voor. Thans heeft het Duitsche rijk zijne technische attaches te Parijs, Washington (in deze plaatsen werden de eersten benoemd), te Londen, Rome en Petersburg.

De berichten die de staat van hen ontvangt, hebben betrekking op de wetenschap van den ingenieur en den architekt, en worden tweemalen per jaar aangekondigd, terwijl vele ervan ook worden uitgegeven. De Staat bewaart die gegevens niet voor zichzelven, maar stelt ze ter beschikking van allen, in een bibliotheek die reeds een jaardigen omvang heeft. Er kwamen b. v. volgens het tijdschrift „Das Schiff", tot het einde van 1888 uit Amerika 219, uit Frankrijk 194, uit Engeland 189, uit Italië 67 en uit Rusland 95 berichten in.

De meeste attachés zijn ingenieurs voor waterbouw; in Amerika is echter het ambt onlangs door een architekt vervuld geweest.

Zooals trouwens te verwachten was, is reeds spoedig na de eerste aanstelling gebleken, hoe nuttig de nieuwe ambtenaren konden werken, waarom dan ook reeds maatregelen zijn genomen om nog meerdere aan te stellen.

Niemand zal beweren, dat men zonder dergelijke attachés, minder goed op de hoogte zou zijn in Duitschland; maar als men bewezen ziet, dat het land en de wetenschap er toch nut van trekken, dan zou men er ook enkele voor Nederland wenschen. Wenschen, ja; maar de bezuinigingswoede van onze regeering staat die wenschen in den weg. Men denke aan de vereeniging van Noord- en Zuid-Holland onder een hoofd-ingenieur van den Waterstaat; wellicht staat iets dergelijks te wachten voor Limburg en Brabant. ELJEN!

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Maandag-avond 8 dezer, werden de bestuurders, afgevaardigden en leden der Ned. Maatschappij tot bevordering van Nijverheid op het Raadhuis te Leiden door den Burgemeester verwelkomd, waarna men naar Zomerzorg ging, waar de Voorzitter der Leidsche afdeeling, de heer A. L. de Sturler zijn dank betuigde voor het bezoek aan Leiden.

Dinsdag-morgen werd de 112e algemeene vergadering geopend met een rede van den Voorzitter.

Vertegenwoordigd waren 23 departementen, met 187 stemmen, en 6 donateurs waren aanwezig, ieder met één stem.

De algemeene Secretaris, de heer F. W. van Eeden bracht verslag uit, waaruit bleek, dat het ledental 't vorige jaar bedroeg 2155, en nu slechts 2072.

Tot het nazien der rekeningen van 88/89 werden benoemd de afgev. van Groningen, Schiedam, Amsterdam, Middelburg en Breda.

Op de vergadering van Woensdag werd o.a. door Prof. B. Beaujon de bespreking ingeleid over de verzekerings-instellingen voor werklieden.

Spreker was van oordeel dat de werkman nog te weinig er toe overging tot het gebruik maken van de uitstekende gelegenheid om zich te verzekeren. Slechts aan begrafenisfondsen schenkt hij zijne aandacht. De vraag wordt gesteld, wat er van particuliere zijde kan gedaan worden om meer belangstelling voor deze zaak te wekken.

De heer D. de Clercq wenschte kosteloze zorganisatie van Staatswege, en voor verzekering tegen ongelukken zoo hij wilden, dat de aannemer tot verzekering werd gedwongen, en dat ook de gemeenten hare werklieden zou verzekeren.

De heer B. H. Heldt besprak de wettelijke regeling en beperking van den arbeidsdag voor volwassenen. Hij achtte het dringend noodzakelijk, voor lichamelijk en intellectueel behoud, en verhoogd levensgenot. Vrije overeenkomst van belanghebbenden ware in deze zaak wenschelijk, maar waar deze bezwaarlijk was te verkrijgen, moest de Regeering tusschen beiden komen, altijd binnen bepaalde grenzen. Vrije overeenkomst is intusschen mogelijk, zooals Engeland bewijst.

Door den heer G. A. A. Middelburg werd een proeve ingeleid van een ontwerp voor een Nederl. Octrooiwet.

Daar de heer van Zuylen, die over vrijhandel en bescherming zou spreken, echter niet aanwezig was, werd na eenige discussie tusschen voor- en tegenstanders der octrooien, eene verbeterde wet op de faillissementen behandeld, echter zeer in 't kort, daar de eigenlijke inleider afwezig was.

De heer V. de Stuers verdedigde een voorstel van 's Gravenhage, om het teekenonderwijs verplichtend te maken voor de leerlingen der Gymnasia.

Dit voorstel echter werd door directeuren en enkele sprekers bestreden en dan ook in een volgende bijeenkomst met aangenomen.

Men scheen algemeen dit gevoelen te zijn toegedaan, dat de stof op deze scholen reeds voldoende uitgebreid was, en er geen tijd meer kon gevonden worden voor het teekenonderwijs. Om dit ten koste van andere vakken te geven bleek niet in veler geest te vallen.

Na sluiting der vergadering werd door de leden een bezoek gebracht aan het Ethnografisch Museum.

Op de tweede zitting van het congres, Donderdag morgen, stelde de heer D. de Clercq een motie voor betreffende het tot stand komen van Rijkswege van eene instelling voor levensverzekering en pensioenuitkeering, gegrond op vrijwillig deelnemen. Hij trok de motie evenwel weder terug, daar zij niet tijdig genoeg was ingediend.

De daartoe benoemde commissie bracht verslag uit aangaande de rekening en verantwoording over 1888, waaraa de begrooting voor 1890 werd behandeld, waarbij een voorstel werd aangenomen, om in plaats van ƒ 2775 slechts ƒ 2000 subsidie te verleenen aan de Musea.

Tot directeur, vac. Mr. F. Th. Pahud de Mortanges, werd benoemd: de heer J. F. W. Conrad, van 's Gravenhage; vac. A. L. de Sturler, Jhr. F. Backer, van Breda; vac. S. J. Graaf v. Limburg Stirum, T. Cremer, van Haarlem.

De tegenwoordige voorzitter, dr. D. de Haan, werd als zoodanig herbenoemd.

Als leden van verdienste en eereleden der maatschappij werden benoemd: Paul Kruger, Transvaal, Reitz, pres., Oranje-Vrijstaat, en G. J. Braase, Ned. consul te Joke, Japan.

Door de afd. Leeuwarden werd deze stad aanbevolen voor het houden der volgende vergadering en de afd. Schiedam bracht hulde aan heeren Directeuren en aan de Leidsche afdeeling en haren Voorzitter voor de schitterende ontvangst, waarna deze bijeenkomst werd gesloten.

INGEZONDEN.

CARBOLINEUM.

Het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst of de Redactie van het Bouwkundig Weekblad zijn zeker niet bekend met het feit, dat de onderteekenaar van het antwoord der Afdeeling Haarlem, voorkomende in n°. 25 van het Weekblad *sub-agent is voor Avenarius!* Immers het is te verwachten, dat de beschouwingen van genoemden heer, die op eene speciale reclame voor Carbolineum Avenarius uitloopen, in het tegenovergestelde geval niet onder *deze* rubriek van het Weekblad zouden gepubliceerd zijn, maar in het *advertentie*-gedeelte hunne plaats zouden hebben gevonden.

Het komt m. i. niet te pas, een artikel dat de strekking heeft, of dient te hebben, het publiek voor te lichten, onder den schijn van onzijdigheid aan de belangen van één firma ondergeschikt te maken.

Bovendien bevat de zakelijke inhoud van het bedoeld antwoord weinig of niets, dat niet reeds in brochures of beschrijvingen betreffende Carbolineum sedert jaren vermeld is en overbekend mag worden genoemd U.

De Redactie was onkundig van het in bovenstaand stuk genoemd feit, dat eene onpartijdige beoordeeling nog niet behoeft uit te sluiten. Zij brengt in herinnering, dat de antwoorden op de door het Bestuur gestelde vragen, waaronder die over Carbolineum, in de Afdeelingen zijn behandeld, vóór dat zij aan het Bestuur zijn toegezonden. RED.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Naar wij met leedwezen vernemen heeft de heer C. Vermeys wegens voortdurende ongesteldheid, een eervol ontslag aangevraagd als architekt-directeur der gemeentewerken van Utrecht.

Sedert 15 October 1860 was de heer Vermeys in deze betrekking werkzaam.

De tentoonstelling van het werk der leerlingen die onderwijs genieten aan de Industrieschool van de Maatschappij voor den Werkenden Stand te Amsterdam (avondteekenschool voor jongens) welke gehouden wordt in het Gebouw der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, blijft nog geopend tot en met Woensdag 17 Juli a. s.

Zij, die het examen voor opzichter bij den Waterstaat en de burgerlijke openbare werken in Ned. Indië, dat in September a. s. te 's Gravenhage zal worden gehouden, wenschen af te leggen, moeten zich daartoe bij gezegeld adres aanmelden bij het Departement van Koloniën, vóór 1 Aug. a. s.

Bij dat adres moeten worden overgelegd:

a. Gezegelde en door een Burgemeester gelegaliseerde bewijzen, dat zij òf den cursus van eene ambachtsschool of andere inrichting tot vorming voor ondergeschikte betrekkingen, met de waterbouwkunde of burgerlijke bouwkunde in verband staande, met goed gevolg doorloopen hebben,

of voldoende kennis hebben verworven van het ambacht van timmerman, hetgeen blijken moet uit verklaringen van de meesters bij wie zij gewerkt hebben,

of, eindelijk, gedurende minstens drie jaren werkzaam geweest zijn bij de uitvoering van waterstaats- of bouwwerken, hetgeen blijken moet uit verklaringen van degenen die de uitvoering van de werken hebben geleid;

b. een bewijs van zedelijk gedrag, afgegeven na dagteekening dezer bekendmaking (1 Juli), door B. en W. hunner woonplaats;

c. hunne geboorte akte;

d. een door den Commissaris des Konings in de betrokken provincie afgegeven certificaat van voldoening aan de wet op de nationale militie.

In het adres moet worden vermeld of de kandidaat gehuwd is en casu quo het aantal zijner kinderen.

Geene uitzending van personeel naar Ned. Indië heeft plaats dan nadat uit een van Regeeringswege ingesteld onderzoek is gebleken van een gezond lichaamsgestel en vrijdom van gebreken, die voor den dienst in Ned.-Indië ongeschikt maken.

Zij, die ter beschikking van den Gouverneur-Generaal worden gesteld, verbinden zich tot teruggave van alle gelden, welke ten behoeve van hen voldaan zijn ter zake van overtocht en van gratificatie voor uitrusting, indien zij binnen den tijd van vijf jaren na aankomst in Ned-Indië, anders dan ten gevolge van wel bewezen ziels- of lichaamsgebreken, buiten eigen toedoen ontstaan, uit 's lands dienst worden ontslagen, of indien zij niet binnen den hun aangewezen tijd naar Ned. Indië vertrekken.

Het programma van het examen is opgenomen in de Ned. *Staatscourant* van 19 en 20 Mei j.l. N°. 118.

Te Maastricht is, na eene korte ongesteldheid, overleden: de heer A. J. Brevet, hoofdingenieur 1e klasse van den Waterstaat in het zevende district, ridder der orde van den Nederl. Leeuw.

Op 6 Juli is bij de uitgevers Gebr. Van Noortwijk te Schiedam het eerste nummer verschenen van een »Weekblad gewijd aan de belangen van Handel en Nijverheid."

Dit blad zal het vaandel der fairtrade hoog houden.

BENOEMINGEN, VACANTE BETREKKINGEN, ENZ.

De dienst in het 10e district van den Rijks Waterstaat (Zuid-Holland) is met 1 Juli j.l. opgedragen aan den hoofd-ingenieur 2e klasse, belast met den dienst in het 9e district (Noord-Holland), den heer R. O. van Manen, te Haarlem.

VRAAGBAAK.

VRAAG 101. In den loop van het voorjaar had ik, bij de bezichtiging van gebouwen in de stad Hannover, gelegenheid eene pas aangelegde Centrale Verwarming te leeren kennen, die volgens mijne opinie zeer goed werkte, en waarbij de regeling van de warmte-afgifte der kachels in de verschillende vertrekken eene zeer nauwkeurige was en vooral oogenblikkelijk luisterde.

Deze verwarming noemde men *Syphon verwarming*.

Zou een der lezers van het *Bouwkundig Weekblad* soms nadere gegevens over deze verwarming kunnen mededeelen, dan houd ik mij voor mededeeling beleefd aanbevolen. P. F.

Afloop van Aanbestedingen.

EPE, 29 Juni. Het bouwen eener school voor lager onderwijs te Epe; ingekomen 18 biljet. als:

	school	woning	totaal
H. v. d. Bold, Apeldoorn	ƒ 3479		
H. Slot, Zwartsluis,	ƒ 20.295	3349	23.609
P. J. Brouwer, Apeldoorn		3479.78	
H. J. Eikelboom, idem	19.537		
G. ter Heerdt, Klarenbeek	19.199	3149	
A. Radstaak, Apeldoorn	18.855	2938	
W. Deneckamp, Wilp	18.000	3200	21.200
L. Wegerif, Apeldoorn	17 888	3200	
J. v. d. Braak, idem	17.735	2888	
M. de Lange, Harderwijk	17.539	3279	
G. de Bruin, Vaassen	17.368	2600	19.968
B. J. ter Haar, Epe	17.300	2985	
G. J. Averlijk, Wijk	17.158	3466	20.488
J. W. Wassink, Apeldoorn	17.000	3300	
T. Eibers, idem	16.130	3222	19.352
A. J. van Werven, idem		3000	
P. Berkhoff, Epe		2869	
H. Berkhoff Hzn., idem		2836	

AMSTERDAM. De architekt H. L. Esmegen. Het bouwen van een heerenhuis met stalling enz. en 4 arbeiderswoningen aan den Amstelveenschen weg.
F. Burkens te Nieuwer-Amstel ƒ 28.845.

ROTTERDAM. Het bouwen van een kerk voor de doleerende gemeente. Zes biljetten waren ingekomen. Laagste inschrijver was de heer H. W. Vrolijk voor ƒ 59.990. Hoogste de heer A. Wynekes, voor ƒ 89.979. Het verschil is alzoo ongeveer ƒ 30.000.

TILBURG. Het bouwen van een overdekte vischmarkt. Van de 15 inschrijvers was het hoogst ingeschreven door den heer Jac. van Gorp, voor ƒ 11 238; het laagst door de heeren P. Meeuws en J. Horvers, ald., voor ƒ 9200, aan wien het werk is toegewezen.

ORTEN (bij 's Bosch), 25 Juni. Het bouwen van een klooster met bijbehoorende gebouwen, alsmede van eene school met overdekte speelplaats. Minste inschrijver P. Versteijnen, te Oosterwijk, voor ƒ 49.863. Gegund.

MUNSTERSCHEVELD (bij Ter-Apel), 3 Juli. Het bouwen eener R.-K. kerk aldaar, parochie Ter-Apel, onder beheer van den architekt G. te Riebe Wz., te Deventer; ingekomen 7 biljetten als:

G. Hensema, Oude Pekela	ƒ 26.300
J. Linzel, Stadskanaal	» 22.990
G. de Ruiter, Wedde	» 22.500
G. Ossevorth, Bredem	» 20.000
G. v. Rassal, Utrecht	» 19.197
J. Roodenrijs, 's Hage	» 17.300
J. Ph. M. Mühlstaf, Leiden	» 17.200

Niet gegund.

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,

voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.

5596 FRED. STIELTJES & Co., Keizersgracht 745, Amsterdam.

5597 PUI-SPIEGELGLAS
HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFF
ROTTERDAM.

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH,
BOCH FRÈRES
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 5598

W. F. WEIJNTJES,
Singel 514 hh Koningsplein Amsterdam.
Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.
Agent voor Minton Hollins & Co. *Stoke upon Trent.*
„ „ A. Jäudges te *Crefeld.*
Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 5599

JAN VAN DER POT,
— KATENDRECHT bij ROTTERDAM. —
KIJKNISEERINRICHTING.
De eenigste waar ook des winters kan worden gekijkniseerd.
Het Kijkniseeren is het eenige afdoende middel tegen *vorstdag* en zwam. Is bewerking geschiedt geheel reuk- en kleurloos. Dus verlangd bijkleuring van hout.
Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend,
van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.
BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en vruchten. KUNSTGRANIET systeem Pétitjean.
Prijscouranten en prijscouranten worden afgaaverzag' franco toegezonden.
Gelieve op Voornaam en Adres te letten.
5600

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZN. leveren

BESTEKKEN,

zoowel met als zonder bijbehoorende

TEEKENINGEN.

DE KOSTER, *AMSTERDAM.*

FABRIEK VAN

VERWARMINGS-TOESTELLEN.

Systeem laagdruk waterverwarming.
„ middelbarendruk „ 5601
„ hoogdruk „
„ laagdruk stoom „ *buiten contrôle van het rijk.*
„ luchtverwarming door stoom, water en calorifère.

VENTILATIE KAN OP IEDER SYSTEEM WORDEN TOEGEPAST.

Van eerst genoemd systeem zijn reeds meer dan 600 geplaatst.

Toestellen in aanleg:

KLINISCH ZIEKENHUIS.	Amsterdam,	Ventilatie.
STADS-APOTHEEK EN GENEESKUNDIGE ARMEN-VERZORGING,	„	„
H.H. WESSANEN & LAAN.	Wormerveer,	„
„ Mr. J. E. HENNIJ,	Amsterdam,	„
„ S. A. MAAS,	Schiedam,	„
„ J. C. VAN LAAR,	Amsterdam,	„
„ Jhr. Mr. LEO VAN NISPEN TOT SEVENAER,	Arnhem.	„
„ LABOUCHÈRE OYENS & Co.	Amsterdam,	„
NIEUW TE BOUWEN CHEMISCH LABARATORIUM,	„	„

Zelfdragend en vlak gegolfdijzer, gewoon en gebomboerd, worden in vele verschillende profielen en afmetingen vervaardigd.

Actien Gesellschaft für Verzinkerei und Eisenconstruction.
vormals JACOB HILGERS,
RHEINBROHL.

GALVANISEER-INRICHTING
EN
Fabriek van gegalvaniseerde Bouw-constructiën.
Geïllustreerde, prospecti, referentiën en begrootingen steeds verkrijgbaar.

HILGER'S dakpannen en dakramen van uitmuntende constructie, geschikt voor allesoorten van dakbedekking, ook voor daken met zeer geringe helling.

Vertegenwoordiger voor Nederland en Koloniën
FERD. ENGERS, AMSTERDAM,
Heerengracht 335. 5602

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.
Fred. Stieltjes & Co., Amsterdam.
5603

CENTRALE VERWARMING

van Kerken, Scholen, Ziekenhuizen, Schouwburgen, Hotels, Woonhuizen, Villa's, enz. enz.

DROOG-INRICHTINGEN

Technisch Bureau GEVEKE & Co., Amsterdam.

Verschillende getuigschriften van uitgevoerde werken ter inzage.

Plannen en Begrootingen gratis 5589

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE

Haaften aan de Waal.

Machinale Steenfabriek met Ringoven, 5590

levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur tegen sterk concurreerende prijzen.

MUSGRAVE & Co., Limited.

te BELFAST.

FABRIEK VAN

Engelsche Paarden- en Vee-Stalinrichtingen.

IJzeren Tribunes voor Wedrennen,

Tuigkamer-Benoodigdheden,

DOGKENNELS,

Hooischuren, enz.

Gouden en Zilveren Med. Internat. Tentoonstelling Amsterdam.

Deze inrichtingen waarvan reeds **vele** in *Nederland* geplaatst zijn, munten uit door *solliditeit* en *zeer nette bewerking*.

EENIG AGENT

D. S. M. KALKER

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN

VAN 5591

BOUWARTIKELEN en GEREEDSCHAPPEN.

AMSTERDAM, St. Anth. Breestraat, C 21.

Teleram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.

Telephoon N°. 2144.

Modes en te bezichtigen in het **Tentoonstellingsgebouw** van de **Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst**, *Marnixstraat* en St. Anthonie Breestraat C 21.

JAN HAMER & Co. — AMSTERDAM.

KANTOOR: GEBOUW MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Marnixstraat 402 bij het Leidscheplein.

MANLOVE, ALLIOTT & Co's Werktuigen voor Stoomwasscherijen en
WASHINGTON, LYON's Patent Stoom Desinfecteer-Inrichtingen voor Gestichten, Ziekenhuizen, Hotels enz.
WESTON's Patent Hydro-Extractors.
WERKTUIGEN voor Stroohulzen fabrieken. 5592
WITTE's Liften voor Personen, Goederen, Spijzen enz.
BOYLE's Luchtpomp-Ventilators, Schoorsteenkappen, enz.
CARRE's Luchtdrukwaterreservoirs. (Waterleidingen in Gebouwen.)
MILDE's Micro-Telephonen (voor binnen- en buitenleidingen).
POPPE's Desinfectie-Inrichtingen voor privaatstelsels.

— Nederlandsche referentiën worden op aanvrage verstrekt. —

NEUCHÂTEL ASPHALTE COMPANY Ltd. LONDON.

Exploitatie der Mijnen van de Val Travers.

FABRIEK TE **AMSTERDAM** Beltweg No. 3.

TRADE MARK.

NATUURL. ASPHALT VAN **VAL DE TRAVERS** ZWITSERLAND.

Gecomprimeerde Asphaltwegen endito Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Mouttvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen. Winkel en Magazijnvloeren. Gangen Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.

Zindelijk Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend **Asphalt speciaal tot wering van vochtige muren.**

Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het Kantoor der fabriek, Beltweg 3, *Amsterdam*. 5593

DE LINT & Co. Rotterdam.

Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te Londen,

leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,

MARMER-MOZAIEK en TERRAZZOVLOEREN,

alsmede 5594

— GLASMOZAIEK —

Zestien Bekrooningen.

FOLKERS & Co., RAPENBURG 29 *AMSTERDAM.*

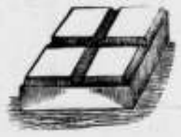

CARBOLINEUM,

middel tegen het rotten van hout en touw, tegen zwamvorming, enz

Engelshe en Belgische Aardebuizen.

VUURVASTE STEENEN.

DAKPANNEN en LEIEN.

Engelsche, Duitsche, Fransche en Hollandsche

Trottoir- Vloer- en Wandtegels,

in verschillende dessins

DAKPAPIER, ASPHALT en verdere BOUWMATERIALEN.

Directe aanvoer 5595 VAN

Portland cement.

Merk: Knight Bevan & Sturge

Merk: Dijckerhoff & Söhne

DRIJF-, MOS- en METSELSTEENEN.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

20 JULI 1889.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Bureau: Marnixstraat 402.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:

35 Queen Victoria Street E. C. - HENRY HEMANS & Co.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 12.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD: Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Proefstation voor bouwmaterialen. — Een boekbeoordeeling. — Algemeene administratieve voorschriften. — Ingezonden. — Binnenlandsche berichten. — Vraagbaak. — Afloop van aanbestedingen.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

In zijne vergadering van 20 Juni jl. heeft het Bestuur der Maatschappij zich geconstitueerd als volgt:

C. Muysken,	*Voorzitter.*	Amsterdam.
J. R. de Kruyff,	*Vice-Voorzitter.*	"
Jacob F. Klinkhamer,	*Penningmeester.*	"
Th. G. Schill,		"
J. Kluit,		"
F. H. van Malsen,		's Gravenhage.
H. Cramer,		Rotterdam.
F. J. Nieuwenhuis,		Utrecht.
D. E. C. Knuttel,		Leiden.

PROEFSTATION VOOR BOUW-MATERIALEN.

Reeds verscheidene personen hebben de wenschelijkheid uitgesproken, dat Staat of particulier tot de oprichting van een proefstation voor bouwmaterialen zou overgaan. Het ligt dan ook niet in mijne bedoeling op dit oogenblik de voordeelen van een dergelijke inrichting na te gaan, noch een overzicht te geven van de werking aan buitenlandsche proefstations. Een ieder is overtuigd, dat het voor ingenieurs, architekten, aannemers en industriëelen een voorrecht mag genoemd worden, bouwmaterialen aan een betrouwbare keuring te kunnen onderwerpen.

Dit dan ook weder aan te toonen zou mij te ver voeren, en ik zou vreezen in herhaling te vervallen van hetgeen reeds door anderen, bijv. door den heer J. A. van der Kloes in het Tijdschrift voor Nijverheid, of door den heer F. W. Smallenburg in het orgaan van de Vereeniging voor Burgerlijke Ingenieurs hier omtrent is medegedeeld.

Mijne bedoeling met dit schrijven is voornamelijk een opwekking voor de in Amsterdam gevestigde architekten en andere met het bouwvak in betrekking staande personen, om de handen in één te slaan, en aan Amsterdam door een krachtig particulier initiatief te geven, wat nog steeds de Staat niet bij machte schijnt tot stand te brengen. Tevens wensch ik hierbij in korte trekken den weg aan te wijzen, die mijns inziens bewandeld moet worden, hopende dat gedachtenwisseling in dit blad aanleiding zal geven tot eene oplossing, die het doel op de beste wijze bevordert.

Een zaak die met een groot kapitaal op touw wordt gezet, heeft zeker meer kans van slagen, dan een onderneming, die zich in de eerste tijden door behoefte aan de noodige gelden slechts van de hoogst noodzakelijke hulpmiddelen kan voorzien, en door kleine winsten moet worden uitgebreid. Veel stel ik mij voor van de vrijgevigheid van de bouwkundigen, maar ik wil mij toch niet vleien met de illusie, dat een som van 30 à 40 mille, benoodigd voor de oprichting van een flink proefstation door hen zal worden bijeengebracht. Ik geloof, dat een proefstation aanvankelijk met zeer geringe geldelijke hulpmiddelen zal moeten tot stand komen, en zich langzamerhand zal uitbreiden wanneer het blijkt doeltreffend te zijn. Mij overigens geheel aansluitende bij de conclusiën van de commissie, benoemd in het jaar 1887 door de Maatschappij van Nijverheid, ter overweging van de vraag, welke stappen door die Maatschappij kunnen gedaan worden ter bevordering

van het tot stand komen van een Nederlandsch proefstation voor bouwmaterialen, zoude ik met het oog op de finanties het proefstation te Amsterdam willen vestigen, en in den beginne niet meer dan de hoogst noodzakelijke en meest te gebruiken instrumenten willen aanschaffen.

Het onderzoek van natuurlijke steen en baksteen, portland-cement, tras en kalk, zou, naar het mij voorkomt, het eerst aan de orde moeten worden gesteld, terwijl later de beproeving van staal en ijzer, en al wat verder uit den aard der zaak bij een proefstation t'huis behoort, ter hand zou kunnen worden genomen.

De toestellen, aanvankelijk benoodigd, zouden voornamelijk bestaan uit een drukproef machine, een trektoestel, normaal zeven, glaswerk en enkele chemicaliën, balans met gewichten enz. De onkosten hiervoor zouden naar mijne schatting met inbegrip van transport, montage der machines, werktafels, kasten en onvoorziene uitgaven, 4000 Gld. bedragen.

De exploitatiekosten zouden globaal berekend als volgt luiden:

Tractement Directeur	ƒ 1800.—
1 jongen ter assistentie	„ 200.—
Verwarming en verlichting	„ 250.—
Rente en Aflossing kapitaal, 10% van 4000 Gld.	„ 400.—
Bureaukosten en drukwerk	„ 200.—
Onvoorziene uitgaven	„ 150.—
Te zamen	ƒ 3000.—

In aanmerking nemende het groote aantal bouwvergunningen jaarlijks te Amsterdam uitgereikt, en rekenende, dat ook van buiten Amsterdam verschillende monsters ter keuring zullen worden toegezonden, meen ik te mogen aannemen, dat bovengenoemde exploitatiekosten wel zullen worden opgebracht.

Ik noemde Amsterdam als de plaats waar ik het proefstation wenschte te vestigen, in tegenstelling met anderen, die Delft voor de aangewezen plaats houden. Ik deed dit met het oog op het gebouw van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. Een gedeelte der zaal van de permanente tentoonstelling af te staan voor keur-lokaliteit, zou de bijdrage der Maatschappij in de oprichting en exploitatiekosten moeten zijn, en ik twijfel niet of Hoofdbestuur en leden zullen hiertoe hunne permissie geven.

Bovendien komt Amsterdam mij ook wenschelijker dan Delft voor, omdat er meer dan elders gebouwd wordt en als groote industrie-stad van meer beteekenis voor het doel is dan Delft. Wat het gemis betreft aan de wetenschappelijke krachten verbonden aan de Polytechnische school te Delft, ik twijfel niet of de Delftsche Hoogleeraren en Leeraren zullen hunne gewaardeerde inlichtingen niet onthouden, al is het proefstation niet juist in de Prinsenstad gevestigd.

Hoe nu het kapitaal van 4000 Gld. bij elkaar te krijgen? In de eerste plaats zou ik een beroep willen doen op de verschillende afdeelingen van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, meer speciaal op de Amsterdamsche Afdeeling. In de tweede plaats durf ik met zekerheid verwachten, dat verscheidene architekten, aannemers en industrieelen, hunne bijdragen niet zullen onthouden waar het een zaak geldt, die in aller belang is en een matige rente afwerpt.

Mogen deze regels aanleiding geven, dat een commissie tot stand kome, die de door mij genoemde cijfers juister vaststelt, en met een plan voor den dag komt, hetzij in de door mij aangegeven richting, hetzij in anderen geest. Ik ben er van verzekerd, dat zij, gesteund door flinke geldelijke bijdragen van ieder die tot het bouwvak in betrekking staat, en voorgelicht door mannen die zich met het onderzoek van bouwmaterialen een goeden naam verworven hebben, een onderneming tot stand zal brengen, die voor uitbreiding vatbaar is en in een lang gevoelde behoefte zal voorzien.

J. C. Spakler Jr.
Bouwk. Ing.

EEN BOEKBEOORDEELING.

„Al wat in boeken staat is in dat hoofd gevaren."

Zoo zong Vondel in een lofzang op een groot tijdgenoot. Wie uit den Muider kring daarmede werd bedoeld is mij ontgaan, mogelijk was het wel een hulde aan iemand daar geheel buiten. Aan groote mannen waren wij toen toch rijk genoeg, en, het moet er bijgezegd, de noodige wierook liet men hen niet ontbreken. Hoe breed en statig, en tevens hoe kernachtig moet dat geklonken hebben uit den mond van onzen ongeëvenaarden dichtervorst; en toch, het ligt waarschijnlijk aan onzen sceptischen alles ontledenden tijdgeest, valt mij die schoone versregel steeds zeer te onpas in, als ik een bibliotheek binnen treedt, waar de lange rijen boeken in het gelid staande zoo uitdagend schijnen te vragen: „Laat hij dat maar eens probeeren!"

Ontzettend is dan ook niet alleen wat er al op een dag geschreven en gedrukt wordt, maar tevens hoe de waarlijk degelijke en belangrijke litteratuur van elk vak toeneemt. Ontmoedigend is het daarbij voor hem die met bezigheden is overladen, om een bibliotheek te bezoeken, want des te levendiger wordt het besef hoe of de tijd ontbreekt, behoorlijk kennis te nemen van het vele belangrijke dat in ieder vak wordt voortgebracht. Toch is het als of er een tooverkracht uitgaat van die met boeken bezette planken, want als die beklemming eens is geweken, laten zij u niet los, en gij grijpt dan naar dit, dan naar dat werk, waarbij gij den tijd vergeet.

Zoo ging het ook mij in de bibliotheek van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, eene verzameling die, alhoewel volstrekt niet zoo bizonder rijk zijnde, toch bij lange na niet voldoende wordt gewaardeerd, en daarbij kwam mij een nieuw werk in handen, gewijd aan onze bouwmaterialen *) en beschreven door J. A. van der Kloes, leeraar in de kennis der bouwstoffen aan de Polytechnische school te Delft, welk werk in afleveringen, uitkomt waarvan nu reeds 9 zijn verschenen.

In de eerste afleveringen worden de natuurlijke steensoorten behandeld, waarvan de hier te lande meest gebruikelijke zeer uitvoerig worden beschreven, zoowel wat betreft de wijze waarop zij in de groeven voorkomen en daaruit worden los gebroken, als hunne eigenaardigheden en gebreken. Door een geologisch overzicht, en een beschrijving van de structuur en ontginning der verschillende gesteenten weet de schrijver de belangstelling te verhoogen, en tracht hij door een beschrijving der verschillende steengroeven te gemoet te komen aan een terecht door hem gewraakte leemte in de opvoeding van den Nederlandschen bouwmeester, wien veelal de gelegenheid ontbreekt de noodige bekendheid op te doen van de gesteenten die hij laat verwerken. Men kan het dan ook duidelijk bemerken, dat de schrijver persoonlijk deze groeven heeft bezocht, waarvan hij tal van fotografiën heeft medegebracht, waarnaar de afbeeldingen zijn vervaardigd die zijn boek opluisteren; evenwel komt het mij voor, dat deze afbeeldingen voor den lezer niet dat nut zullen hebben, dat de schrijver er van verwacht, daar de kleine afbeelding van zulk een groot stuk natuur nooit de indruk geeft van de werkelijkheid, omdat de aantrekkelijkheid van zulk een steengroef juist daarin ligt, dat men op de plaats zelf het bekende materiaal in enorme hoeveelheid aan den schoot der aarde ziet ontrukken.

Zeer belangrijk is echter de tabel van vastheid der gesteenten, die door eigen onderzoekingen en beproevingen van den schrijver is uitgebreid, waardoor in een groote leemte is voorzien, daar in de bestaande tabellen de gebruikelijke steensoorten meestal ontbraken.

Even belangrijk zijn de resultaten van onderzoekingen, nedergelegd in de tabellen die de schrijver toegevoegd heeft aan zijn behandeling der baksteensoorten.

Bij dit voor ons land zoo onmisbaar materiaal heeft de schrijver terecht lang stil gestaan, en een duidelijk beeld gegeven van de baksteen industrie, die lang zoo eenvoudig niet is als hier te lande (nog dikwijls door de industrieelen zelfs) te veel wordt gedacht. De concurrentie, haar een tijdlang door het Duitsche fabriekaat aangedaan, zal op den duur waarschijnlijk blijken heilzaam te zijn geweest, want groote verbeteringen zijn in de Nederlandsche steenbakkerijen reeds gebracht, waardoor de aloude industrie, met haar voortreffelijke grondstof, haar roem zal weten te handhaven, mits zij voort blijve gaan op den weg van verbetering.

Met groote uitvoerigheid en voorliefde teekent de schrijver het steenbakkersbedrijf met al de daartoe noodige werktuigen, blijkbaar met het oog op aankomende industrieelen, voor wien hij zijn boek even goed heeft geschreven als voor bouwkundigen, iets wat laatstgenoemden moeten bedenken, indien hen dat wat te uitvoerig voorkomt en zij liever een meer vergelijkende beschouwing van bouwmaterialen hadden gewenscht, wat men echter moet erkennen, dat zijn eigenaardige moeielijkheden heeft.

Voor hem die in Indië echter dikwijls zijn eigen materiaal moet zoeken of vervaardigen, zal daardoor dit boek menige nuttige aanwijzing bevatten.

Naar het ons voorkomt zou dit inderdaad belangrijke werk echter nog veel hebben gewonnen, indien meer nadruk gelegd was op de tabellen en daarin meerdere en duidelijker wenken waren gegeven. Zoo zou men een kolom hebben kunnen inlasschen, vermeldende de toelaatbare belastingen in de praktijk, iets waar de bouwkundige veel meer aan heeft dan aan cijfers van verbrijzeling; en een andere kolom, vermeldende den invloed van vorst, of in het algemeenen gesproken het klimaat, ware velen zeer welkom geweest. Wel is waar komt men dan tot meerdere vergelijking van de materialen onderling, zoo als bijvoorbeeld de vraag: „welke tegels kan men gerust aan de buitenlucht bloot stellen?" of „hoe houden zich nageperste steenen en steenen met geheel gladde huid in geval van vorst?" —, doch zulke kwesties van vergelijking zijn in een werk over bouwmaterialen, indien het eenigszins gids wil wezen, niet te ontgaan.

Juist de onbevooroordeelde onderzoekingen die de heer van der Kloes gemaakt heeft op het gebied der bouwmaterialen maken zijn boek belangrijk. Doch in die richting zou mogelijk nog meer kunnen worden gedaan, waarvoor zeker alle bouwkundigen hem dankbaar zouden zijn, te meer, daar het zoo gewenschte proefstation voor bouwmaterialen nog steeds op zich wachten laat en de jongste bemoeiingen van de Maatschappij van Nijverheid uitgaande, geen voldoend succes hebben gehad.

Zoo iemand, dan is juist de heer van der Kloes het beste in staat zich op dat gebied verdienstelijk te maken, zoowel door zijn positie als leeraar, als door de omgeving waarin hij verkeert.

Naar alle waarschijnlijkheid zou zijn voorgaan een aansporing zijn voor het Rijk, om hem in dat verdienstelijk pogen te steunen en zouden de industrieelen in hun eigen belang wel langzamerhand het belang van zulk een proefstation inzien.

Wat andere landen reeds lang bezitten, schijnen wij maar niet te kunnen krijgen; men moet er bij ons eerst wat aan wennen; doch het is jammer, dat dit zoo lang duurt.

Welnu, de heer van der Kloes, zijn belangrijk werk bewijst het, is juist de rechte man om daarin voor te gaan.

k.

*) Onze Bouwmaterialen. Beschreven door J. A. van der Kloes, Leeraar in de kennis der Bouwstoffen aan de Polytechnische school te Delft Uitgegeven bij J. van der Endt & Zoon. Maassluis.

Het werk verschijnt in 30 afleveringen, imperiaal 8° formaat, ieder van 32 bladzijden, tegen ƒ 0.60 de aflevering. In geen geval wordt meer dan ƒ 18 in rekening gebracht, al zou de omvang meer beloopen. Uiterlijk om de drie weken wordt een aflevering verzonden.

ALGEMEENE
Administratieve Voorschriften
VOOR HET
UITVOEREN EN ONDERHOUDEN VAN WERKEN
TEN BEHOEVE VAN
BESTUREN EN PARTICULIEREN

ONTWERP

van de Commissie, uit de Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs, benoemd krachtens machtiging der Algemeene Vergadering van 27 Augustus 1887.

Vervolg van pag. 162.

HOOFDSTUK III.

UITVOERING.

ART. 1. ALGEMEENE BEPALINGEN.

§ 24. *Tijdstip van aanvang.*

I. Onmiddelijk na de gunning is het geheele werk voor rekening en risico van den aannemer.

II. Tenzij het bestek voorschrijft, dat de dag van aanvang der werkzaamheden op andere wijze bepaald wordt, is de aannemer gehouden, uiterlijk den veertienden dag na dien, waarop het werk is gegund, een aanvang te maken met de uitvoering; bedoelde vertiende dag geldt als de dag van aanvang bij de berekening der termijnen.

§ 25. *Uitvoering.*

I. Het werk wordt uitgevoerd volgens de bepalingen van het bestek, waarbij de aannemer gehouden is de bevelen en aanwijzingen des besteders op te volgen.

II. Alle bouwstoffen worden naar den eisch van goed werk bewerkt en bewaard.

III. Alle tot de uitvoering benoodigde gereedschappen, mallen, monsters enz. worden door den aannemer geleverd ten genoege van den besteder.

§ 26. *Middelen tot gemeenschap, waterkeering en waterlossing.*

De uitvoering moet zoodanig worden geregeld, dat geen middelen tot gemeenschap, waterkeering, waterinlating of waterlossing aangetast of in gevaar gebracht worden, tenzij met schriftelijke toestemming van den besteder.

§ 27. *Verband tusschen verschillende werken.*

Ia. De aannemer moet na schriftelijke kennisgeving door den besteder gedoogen, dat onder billijke schadeloosstelling tegelijkertijd en terzelfder plaatse, met gebruikmaking van des aannemers werktuigen en hulpmiddelen door andere aannemers wordt gearbeid.

b. Wanneer verschillende werken in elkander grijpen of elkander raken, treden de betrokken aannemers zooveel noodig over de uitvoering met elkander in overleg en doen daarvan, voordat met de betreffende werkzaamheden wordt aangevangen, mededeeling aan den besteder.

c. Kunnen de aannemers zich niet of niet tijdig verstaan of heeft de besteder tegen de overeengekomen regeling bezwaar, zoo beslist deze hoe de uitvoering door elk der aannemers moet geschieden.

II. Wanneer de aannemers het niet eens kunnen worden over het bedrag der schadeloosstelling onder Ia bedoeld of wanneer een aannemer meent dat hem door de beslissing der besteders onder Ic bedoeld, nadeel is berokkend, zoo wordt de beslissing van deskundigen ingeroepen.

§ 28. *Naleven van wetten, besluiten en verordeningen.*

De kosten, voortvloeiende uit het naleven of het niet naleven van wetten, besluiten of verordeningen van de bevoegde openbare macht, zijn voor rekening van den aannemer.

ART. 2. MIDDELEN TOT UITVOERING.

§ 29. *Uitbakening.*

I. De aannemer is verplicht de gevorderde personen en hulpmiddelen ten dienste van den besteder te stellen tot het doen van peilingen, opmetingen, uitbakeningen enz.

Hiervan zijn uitgezonderd de fijnere meetinstrumenten.

II. De uitbakeningen worden, zoolang als de besteder het noodig oordeelt, door den aannemer onderhouden.

§ 30. *Samenstelling der hulpwerken.*

a. De aannemer is verantwoordelijk voor de deugdelijkheid der hulpwerken, tenzij de samenstelling door den besteder is voorgeschreven.

b. Wanneer de besteder de hulpwerken onvoldoende verklaart, is de aannemer tot versterking verplicht, zonder dat hierdoor de aansprakelijkheid van den aannemer verminderd wordt.

c. Meent de aannemer dat de samenstelling voldoende is, zoo kan hij het oordeel van deskundigen inroepen. Verklaren deze de aangebrachte versterking voor onnoodig, zoo ontvangt de aannemer daarvoor vergoeding op den voet van meer werk.

§ 31. *Verwijdering van het werk van hulpmiddelen en werktuigen.*

a. De besteder heeft de bevoegdheid te allen tijde het van het werk verwijderen van hulpmiddelen en werktuigen te verbieden:

1°. wanneer deze hulpmiddelen of werktuigen nog noodig zijn voor de uitvoering van het werk,

2°. wanneer de waarde dezer hulpmiddelen of werktuigen geheel of gedeeltelijk volgens § 21 III in aanmerking is genomen bij den laatst afgegeven betalingstermijn.

b. Voor elken dag, waarop de aannemer in strijd met dit verbod, eenig hulpmiddel of werktuig van het werk verwijderd houdt, wordt hem *f* 100.— gekort.

§ 32. *Hulpmiddelen van den besteder.*

Indien den aannemer het gebruik van gebouwen, werktuigen of hulpmiddelen van den besteder is vergund, draagt hij zorg voor de noodige herstelling, inrichting en voor het onderhoud tijdens den duur van het werk, een en ander voor zijne rekening.

Na afloop van het werk geeft de aannemer de gebezigde gebouwen, werktuigen en hulpmiddelen aan den besteder terug, desgevorderd in den staat waarin hij die ontvangen heeft en bergt de losse voorwerpen ter aan te wijzen plaatse nabij het werk.

ART. 3. KEURING EN BEWAKING DER BOUWSTOFFEN.

§ 33. *Keuring van bouwstoffen.*

Ia. De bouwstoffen worden vooraf door den besteder gekeurd.

De keuring geschiedt bij het werk in tegenwoordigheid van den aannemer. In door den besteder te bepalen gevallen kan de keuring elders plaats hebben.

b. De besteder heeft het recht de bouwstoffen door een bevoegd persoon te doen onderzoeken ten koste des aannemers tot een in het bestek genoemd bedrag. Wordt dit bedrag niet ten volle besteed, zoo wordt het overblijvende als minder werk in rekening gebracht. (Onder dit bedrag zijn niet begrepen de kosten, vallende op onderzoekingen naar aanleiding waarvan de bouwstoffen worden afgekeurd. Deze zijn in elk geval voor rekening van den aannemer.

c. Waardevermindering van voor de keuring gebezigde bouwstoffen wordt den aannemer niet vergoed.

II. Wanneer goedgekeurde bouwstoffen vóór de eindoplevering onder de behandeling miswerkt of van onvoldoende hoedanigheid of gebrekkig worden bevonden, worden zij alsnog afgekeurd en moeten, hetzij zij reeds verwerkt zijn of niet, door andere vervangen worden.

III. Zoowel de goed- als afgekeurde bouwstoffen worden zooveel mogelijk door den besteder gemerkt.

Het merken mag de bruikbaarheid der bouwstoffen niet verminderen.

IVa. De afgekeurde bouwstoffen worden op aanzegging van den besteder van het werk verwijderd of volgens zijn aanwijzing geborgen.

b. Worden afgekeurde bouwstoffen geheel of gedeeltelijk verwerkt bevonden, zoo vervalt de aannemer in een korting van vijftig gulden.

Bovendien moet, indien de besteder zulks verlangt, zoodanig werk onmiddellijk worden afgebroken en zonder vergoeding naar de voorschriften hersteld.

V. Ingeval ongekeurde bouwstoffen verwerkt worden, kan den aannemer een korting van vijftig gulden worden opgelegd. Zoo de besteder het noodig acht, is de aannemer verplicht zonder vergoeding het ongekeurde af te breken en uit te nemen.

VIa. Indien de besteder vermeent dat in het werk gebreken voorkomen, is hij bevoegd, hetzij tijdens de uitvoering, hetzij vóór de eindoplevering het afbreken en herstellen te gelasten.

b. Indien de veronderstelde gebreken blijken te bestaan, komen alle kosten ten laste des aannemers; in het tegengestelde geval komen alle kosten ten laste des besteders.

§ 34. *Bewaking der bouwstoffen.*

a. De aannemer is belast met de bewaking van alle goedgekeurde bouwstoffen en van alle materialen, van welken aard ook, die uit de vernieuwing of herstelling van werken voorkomen en volgens de bepalingen van het bestek of deze Algemeene Administratieve Voorschriften niet aan hem verblijven.

b. Hij is verplicht nieuwe gelijksoortige te leveren voor verloren of beschadigde bouwstoffen, onverschillig of deze nieuw zijn aangevoerd of voortgekomen uit de afbraak.

ART. 4. TERREINEN.

§ 35. *Werkterrein.*

I. Het plaatsen van keeten en werkplaatsen en het leggen der bouwstoffen geschiedt volgens aanwijzing van den besteder.

IIa. Alle werken worden, zoo de besteder dit vordert, voor zooveel noodig afgesloten met schuttingen van voldoende hoogte en voldoende verlicht.

b. Behalve het tot het werk behoorend personeel, wordt niemand binnen deze afschutting toegelaten dan met toestemming van den besteder.

III. Zoo de besteder een terrein heeft beschikbaar gesteld voor het plaatsen van keeten voor arbeiders in dienst van den aannemer, is deze verplicht te zorgen voor de goede orde op en de dagelijksche reiniging van dat terrein en voor de plaatsing en ruiming van een voldoend aantal privaten.

IV. Na afloop van het werk blijven de loodsen, keeten, directieverblijven, afsluitingen, steigers enz. het eigendom van den aannemer en worden op last van den besteder ten spoedigste opgeruimd.

Het terrein wordt weder in orde opgeleverd.

§ 36. *Belendende eigendommen.*

a. Betreding van aan het werk belendende eigendommen door den aannemer of personen, die voor hem werkzaam zijn, is verboden, tenzij met schriftelijke vergunning van den eigenaar.

b. Voor elke overtreding dezer bepaling wordt den aannemer *f* 1.— gekort.

ART. 5. WERKLIEDEN.

§ 37. *Werklieden.*

De besteder is bevoegd de onmiddellijke verwijdering van het werk te eischen van ongeschikte of onbekwame personen, die voor den aannemer werkzaam zijn.

§ 38. *Verboden werktijd.*

Op Zondagen en op de in § 17 genoemde feestdagen, alsmede vóór zonsopgang en na zonsondergang mag niet gewerkt worden, tenzij met schriftelijke vergunning of op schriftelijken last van den besteder, op korting van vijftig gulden, telkens wanneer tegen deze bepaling gehandeld wordt, onverminderd de bevoegdheid des besteders om het afbreken van het gemaakte werk te gelasten.

Wanneer de besteder het werken op Zon- en feestdagen in buitengewone omstandigheden gelast, vraagt de aannemer daartoe vergunning aan de bevoegde macht. Bij weigering door deze, geeft de aannemer hiervan onmiddellijk kennis aan den besteder.

Wordt vervolgd.

INGEZONDEN.

Carbolineum Avenarius.

Geachte Redactie.

Vergun mij een klein plaatsje ter beantwoording van U. [zie Weekblad No. 18.]

Het valt te betreuren, dat U. zijn naam niet onder het geschrevene plaatst, omdat:

1°. Te schrijven tegen een Anonymus m. i. veel heeft van vechten tegen windmolens.

2°. Omdat *nu* de onderstelling niet al te gewaagd schijnt, dat hier niet het belang van de zaak zelve, maar het belang van een concurrent van Avenarius bij het schrijven heeft voorgezeten.

Omtrent de zaak zelve kan ik na de aan het geschrevene toegevoegde noot van de Redactie kort zijn.

Tot toelichting moge dienen, dat ik mij pas met den verkoop van Carbolineum Avenarius heb willen belasten, nadat mij proefondervindelijk de goede eigenschappen van dit preparaat waren gebleken.

In Haarlem had ik alzoo de meeste ondervinding betreffende dit artikel, dat trouwens in de laatste jaren reeds door onderscheidene leden onzer afdeeling met succes was toegepast, getuige de attesten van de heeren Leijh, Möller, van Ek & Zoon enz.

Dat men mij tot rapporteur benoemde voor het deswege in de afdeeling Haarlem behandelde, lag dus voor de hand.

Anonymus U. heeft dat rapport zeker zeer vluchtig gelezen of heeft m. i. een vreemd denkbeeld omtrent den aard eener speciale reclame, aangezien zoowel de gevallen waarin Carbolineum Avenarius *wel*, als waarin deze vloeistof *niet* met succes is toe te passen, zijn aangegeven.

Aangaande den meer of minder zakelijken inhoud van genoemd rapport kan ik den geachten Anonymus alleen verwijzen naar het woord van den wijzen Salomo: »Er is niets nieuws onder de zon".

Haarlem, Juli 1889. H. J. GEIJL J.Cz.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Op het raadhuis te Amsterdam is in de afgeloopen week de commissie geïnstalleerd, door Burg. en Weth. onder medewerking van den raad benoemd, tot het instellen eener enquête, in zake de duinwater-voorziening van Amsterdam. Zij bestaat uit de heeren Jhr. Mr. J. W. H. Rutgers van Rozenburg, voorzitter, Mr. Henrick S. van Lennep, prof. dr. J. Forster, prof dr. Hugo de Vries, Th. Stang, directeur van de Haagsche duinwaterleiding, terwijl als secretaris zal optreden de heer F. J. Lugt, adj. ingenieur der gemeente.

Door eenige studenten van de Polytechnische school te Delft, zal een bezoek worden gebracht aan de Parijsche tentoonstelling. Dit bezoek, onder leiding van den hoogleeraar P. van der Burg, zal aanvangen op Maandag 22 dezer en eindigen Zaterdag d. a. v.

De gemeenteraad van Nijmegen heeft het plan tot uitbreiding van de bekende wandelplaats »Het Valkhof" goedgekeurd en daarvoor eene som van *f* 12,000 toegestaan.

Naar aanleiding der publicatie betreffende de uitvoering der arbeidswet, hebben een aantal steen- en pannenfabriekanten uit de provincie Utrecht aan Ged. Staten een adres ingediend, waarin zij verzoeken om de volgende uitzonderingen.

In de eerste plaats wenschen zij in het belang van de geregelde uitoefening hunner industrie, dat er gelegenheid worde gegeven om het uur van het eindigen der werkzaamheden te stellen uiterlijk op 9 uren des avonds, zonder het aantal werkuren meer dan 11 te doen bedragen.

Ter aanbeveling van dien wensch wordt er op gewezen, dat de arbeid voor hunne industrie in de open lucht plaats heeft en van het weer afhankelijk is. Elke regenbui brengt daarin stoornis te weeg. De aldus verloren tijd moet men door later werken, althans gedeeltelijk, kunnen inhalen.

Uit het eerste verzoek vloeit voort, dat men ook vrijgesteld wenscht te worden van de vaste bepaling der werkuren op eene in de wet voorgeschreven lijst.

Ten slotte wordt er nog op gewezen, dat de hier bedoelde industrie slechts in een gedeelte van het jaar en steeds minder dan 6 maanden, wordt uitgeoefend, en dat de vergunning om tot 9 uren door te werken, gelegenheid zal geven om bij warm weer den rusttijd op den middag wat langer te doen duren.

Naar men verneemt is het Bestuur van de Societeit Sic Semper te Utrecht voornemens een prijsvraag uit te schrijven voor den bouw van een nieuw Societeitsgebouw.

De heeren C. Muysken en F. J. Nieuwenhuis zijn uitgenoodigd het Bestuur in deze zaak van advies te dienen.

De directeur der school voor kunstnijverheid te Haarlem, de heer Von Saher zal, naar men vermeent, met eenige kweekelingen der hoogste klassen de Parijsche tentoonstelling bezoeken, en ook eenige werkplaatsen waar verschillende vakken van kunstnijverheid worden beoefend in oogenschouw te nemen.

Deze reis zal waarschijnlijk in de eerste helft van Augustus plaats hebben.

Het *Dagblad voor Nederland* meldt, dat aan den Hoek van Holland van Rijkswege een ontsmettingsoven is geplaatst. Deze werd beproefd en bevonden aan de gestelde eischen te voldoen. De oven werkt met overdruk, zoogenaamd op spanning.

Hij is niet enkel bestemd voor het ontsmetten, zoo noodig, van goederen en van zieken, die in de aan den Hoek geplaatste ziekenloods mochten worden opgenomen en van besmette goederen van schepen, maar wordt ook beschikbaar gesteld voor het gebruik door besturen van naburige gemeenten en bizondere personen. Een aan den Hoek wonende machinist is aangewezen voor het onderhoud en de bediening van den oven. De Minister van Binnenl. Zaken heeft de voorwaarden vastgesteld voor het gebruik ten dienste van gemeentebesturen en, door tusschenkomst der burgemeesters, van bizondere personen. Aan den burgemeester van 's Gravezande is het algemeen toezicht opgedragen en zijne tusschenkomst is noodig voor het gebruik.

In tegenwoordigheid van vele ingenieurs werd Donderdag j. l. de spoorwegbrug beproefd, liggende over het Merwede-kanaal in het omgelegde gedeelte van den spoorweg Amsterdam—Weesp.

De goedgekeurde brug zal spoedig in gebruik kunnen worden gesteld.

Eene aanmerkelijke doorbuiging werd niet waargenomen.

VRAAGBAAK.

ANTWOORD 101. Tot nadere inlichting op vraag 101 diene den heer P. F., dat de verwarming met lagedruk stoom, door hem in Hannover bezichtigd, door de firma Gebr. Körting geleverd is. Bij dezen aanleg geschiedt de reguleering der kachels niet door de tot dusver bekende isoleermantels, maar door het gedeeltelijk vullen der verwarmende lichamen met condenswater hetgeen op de volgende wijze plaats heeft.

De verwarmings-lichamen, die op iedere verdieping zijn geplaatst, worden tot één gemeenschappelijk systeem vereenigd. Van af elke kachel loopt een nauwe buis voor condenswater in loodrechte richting naar den kelder terug; hier worden de leidingen van iedere etage door eene gemeenschappelijke verbindingsleiding opgenomen, welke op hare beurt weer naar de betreffende verdieping uitloopt in een daar opgesteld ijzeren vat. Dit vat heeft denzelfden inhoud als de gezamenlijke verwarmingskachels, en staat door een enge luchtbuis in direkte verbinding met de buitenlucht. Zoo hoog mogelijk in het vat bevindt zich een overloopbuis, die het condenswater naar den ketel terug laat vloeien. Elke kachel is voorzien van een ventiel in de stoomleiding, waardoor men de stoomtoevoer naar wilekeur verminderen kan. Wordt het ventiel min of meer toegedraaid, dan verkrijgt men eene geringere spanning in de betreffende kachel; het condenswater vloeit nu uit het watervat terug in de kachel, deze naar gelang der drukvermindering met water vullend en dus buiten werk stellend. Aan het ventiel is een schaal met wijzer aangebracht, waarop men nauwkeurig zien kan, hoe ver het geopend is. Op deze manier is men in staat het vermarmend vermogen van elke kachel zoo juist mogelijk te stellen en daarop te houden.

De voordeelen van dit systeem in vergelijking met de tot nu toe bekende verwarmingen met lage druk zijn de volgende:

De lastige isoleermantels vervallen, waarop, zooals bekend is, stof zich naar hartelust kan verzamelen, daar men de mantels moeilijk verwijderen kan en de kachels dientengevolge nooit schoon gemaakt worden. Een tweede voordeel is de mindere plaatsruimte die ingenomen wordt, daar de kachels slechts omgeven worden door een licht verplaatsbaren versieringsmantel. Als derde voordeel wijzen wij nog op het gemakkelijker reguleeren der binnen-temperatuur. Het groote gebrek der reguleering met isoleermantels ligt altijd nog daarin, dat men eene werkelijke vermindering der binnen-temperatuur slechts bereiken kan, door de isoleerschuif geheel te sluiten en weder te openen, zoodra de binnen-temperatuur onder den gewenschten graad gedaald is. Op deze manier moet men de enkele schuif verscheidene malen per dag bedienen. Bij zachte weersgesteldheid, waarbij men echter de verwarming nog niet geheel kan laten vervallen, is de warmte-uitstraling door den isoleermantel, zelfs bij geheel gesloten schuif, dikwijls nog te groot, waardoor in de kamer de temperatuur te hoog wordt, hetgeen men moet verhelpen door ramen en deuren open te zetten, wat natuurlijk een onhoudbaren toestand ten gevolge heeft.

Bij het nieuwe Körting'sche Reguleerings-systeem behoeft men de kachels slechts eenmaal daags in werking te stellen en geeft dit dan bestendig het vergroot of verminderd verwarmingsvermogen; men kan zelfs de warmte-uitstraling zoo minimm mogelijk maken. Een ander voordeel der Körting'sche verwarming met lagedruk stoom bestaat in den ketelaanleg, waarbij de brandstoffen toegevoerd worden: de roosterstaven worden hier vervangen door waterbuizen (Patent Donneleij). Hierdoor verkrijgt men behalve een bijna volkomen rookverbranding, het nuttigst effect der brandstoffen; de bediening der vuren is zoo gemakkelijk en zoo weinig tijdroovend, dat iedereen in huis dit verzorgen kan. Het stoken wordt daarenboven vereenvoudigd door een trekking-regulateur, die de verbranding zoodanig automatisch regelt, dat de spanning in den ketel nooit hooger kan worden dan 0,5 Atm. Eene inrichting, aan dezen regulateur aangebracht, verboedt met onbetwistbare zekerheid een verbranden van den ketel, in geval soms door een of andere onoplettendheid de ketel zou overkoken.

Het systeem heeft zich sinds zijne toepassing in de praktijk het burgerrecht verworven, zoodat ook Rijks-autoriteiten, die niet de verwarming door lagedruk stoom met isoleermantels wilden gebruiken, tot dit systeem zijn overgegaan.

Verdere inlichtingen worden zeker gaarne door de firma Gebr. Körting verstrekt, die uitvoerige prospectussen ten dienste van belangstellenden hebben.

VRAAG 102. Welk middel is bekend om te verhoeden, dat zich mos afzet op de oppervlakte van zandsteen?

S.

ANTWOORD 102. Het »Industrieel Receptenboek" geeft den raad, de zandsteenvlakten eenige malen met ruwe houtazijn te bestrijken.

Afloop van Aanbestedingen.

VENLOO, 4 Juli. Het voltooien van den oostelijken- en het maken van den zuidelijken vleugel aan het klooster Mariendal, te Venloo, zonder bijlevering van steenen, kalk, tras, plavuizen en broeiglas.

L. Bossman en Fr. Paes, Venloo	ƒ 18.748
H. Giesberts, Kessel	» 17.245
Wed. H. C. Janssen, Maasbracht	» 16.753
J. Verlaak, Kessel	» 16.100
C. Baeten, Roggel	» 15.995
	Gegund.

ROTTERDAM, 8 Juli. Voor rekening der vereeniging »de Kerkelijke Kas": 1°. het maken van een kerkgebouw c. a. aan de Ammanstraat:

C. Bal	ƒ 89.977
P. G. Winters	» 67.000
G. Keij	ƒ 65.200
H. de Keijzer	» 63.500
C. J. v. Tussenbroek	» 61.360
H. W. Vrolijk	» 59.990

2°. het maken van een gebouw tot het houden van kerkvergaderingen enz.

G. Keij	ƒ 37.500
Henkelmans	» 35.395
V. d. Bogaert	» 34.835
H. W. Vrolijk	» 30.790
A. Boef	» 29.600

De overigen allen aldaar.

AMSTERDAM, 11 Juli. De architekten J. W. en C. W. Meijer, namens den heer J. C. G. Kampfraath: het bouwen eener diamantslijperij aan de Ruysdaelkade: Meijer en van den Koolwijk, ƒ 48.280.

AMSTERDAM, 19 Juli. Het gedeeltelijk afbreken van perceel 152 aan de Rozengracht en het ter plaatse maken van een gebouw voor de »Amsterdamsche Arbeidersmaatschappij". Herbesteding. Architekt Joan Nieuwenhuis. Ingekomen 6 biljetten; laagste inschrijver I. C. van Greuningen, voor ƒ 11.110.

AMSTERDAM, 19 Juli. Het bouwen van een café-restaurant »Het Gouden Hoofd", aan het Rembrandtsplein alhier, onder beheer van den architekt C. A. Bombach Czn. 19 inschrijvers; laagste, E. B. Kuipers, voor ƒ 42.725.

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,

voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.

5611 FRED. STIELTJES & Cº., Keizersgracht 745, Amsterdam.

G. J. Vincent & Cº.
Kunstsmeden.
SCHIEDAM.
ZILVEREN MEDAILLE, WERELD-TENTOONSTELLING Amsterdam 1883.
GOUDEN MEDAILLE, Antwerpen 1885
Specialiteit in gesmeed IJzeren Hekken, Fijne smeedwerken, Dakversieringen, Deurvullingen, Ornamenten enz.
Steeds voorhanden GESMEED IJZEREN PAARDEN RUIVEN. 5612

5615 PUI-SPIEGELGLAS HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFF. ROTTERDAM.

W. F WEIJNTJES,
Singel 514 h/h Koningsplein Amsterdam.
Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.
Agent voor Minton Hollins & Co. *Stoke upon Trent*
„ „ A. Jansjes te *Crefeld.*
Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 5614

Parquets-en-chêne sur bitume hydrofuge
N. GOURGUECHON. — PARIS.

Verkrijgbaar in de maten van 30—50 cM. lengte, 6—11 cM. breedte, 35 cM. dikte.

Behalve lageren prijs, bieden deze parketvloeren, boven de andere soorten, de volgende voordeelen aan: Ondoordringbaarheid voor vocht. Weering van geluiden (kraken) en ongedierte. Grootere duurzaamheid, omdat het hout uit één stuk bestaande, verder afgesleten kan worden. 5616
Représentant voor Nederland, EMIL MOHR, Prins Hendrikkade, Amsterdam 19

DE LINT & Cº. Rotterdam.
Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te Londen, leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,
MARMER-MOZAIEK en TERRAZZOVLOEREN.
alsmede 5617
— GLASMOZAIEK —
Zestien Bekrooningen.

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE
Haaften aan de Waal.
Machinale Steenfabriek met Ringoven, 5618
levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur tegen sterk concurreerende prijzen.

PHOTOLITHOGRAPHIE.
De ondergeteekenden bevelen zich bij Heeren Architekten aan tot het reproduceeren hunner
Plannen, Teekeningen, enz.
Prompte aflevering en billijke conditiën. 5619
WEGNER & MOTTU.
Rokin 138.

5615 **JAN VAN DER POT,**
— KATENDRECHT bij ROTTERDAM. —
KIJANISEERINRICHTING.
De eenigste waar ook des winters kan worden gekijaniseerd.
Het Kijaniseeren is het eenige afdoende middel tegen *verrotting* en *zwam*. De uitwerking geschiedt geheel reuk- en kleurloos. Desverlangd bijlevering van hout.
Prima Engelsche PORTLANDCEMENT, merk Wallsend,
van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.
BELGISCHE KLUIT en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en vrachten. KUNSTGRANIET systeem Pétitjean.
Prospectussen en prijscouranten worden afgaanvrage franco toegezonden.
Geeft op Voorraad en Adres te Leveren

De Portland-Cement-Fabriek van
DYCKERHOFF & SÖHNE
te Amöneburg bij Biebrich a/d Rijn. 5550
levert haar erkend en uitmuntend fabrikaat, met garantie voor de grootste vastheid en deugdelijkheid.
Productie-vermogen der fabriek: 300,000 vaten per jaar.
Magaziinhouders in de voornaamste steden.

Gouden Staats-Medaille

Medaille Breslau 1869

Diploma A. Eerste prijs voor uitmuntend fabrikaat. Kassel 1870

Medaille van verdienste, Weenen.

Düsseldorf, 1880.
Gouden Medaille Offenbach a/M. 1879.
Gouden Medaille Hoogste onderscheiding in den internationalen wedstrijd. Arnhem 1879.

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.
Fred. Stieltjes & Cº., Amsterdam
5621

J. KROON Rz. Fabriek van Lattenweefsel voor Plafond- en Wand-bepleistering. Buiksloot.

STOOMHOUTZAGERIJ en PAKKISTENFABRIEK

Eervolle vermelding op de Tentoonstelling van Bouwmaterialen te Groningen 1886.

5604 ASPHALTDAKPAPIER, ASPHALTWERKEN.

„CARBOLINEUM."

Monsters, circulaires en attesten op aanvrage franco.

The St. Pancras Iron Work Company, London.

FABRIEK

voor Stal-Inrichtingen

5605 EN

Stal-Benoodigdheden.

IJzeren Trappen

van solide constructie tot concurreerende prijzen.

Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE.

Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam, 1884.

Agenten voor Nederland en de Kolonien

STAAL & HAALMEIJER,

36. Derde Weteringdwarsstraat,

AMSTERDAM.

alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.

Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

JAN HAMER & Co., AMSTERDAM

KANTOOR: GEBOUW MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST, Marnixstraat 402, bij het Leidscheplein.

WITTE'S LIFTEN,

voor Stoom-, Gas-, Hand- en Waterkracht,

(Hydraulisch. Direct en Indirect werkend).

voor Personen, Goederen, Spijzen, enz. enz.

Grootste zekerheid tegen ongelukken, gemakkelijke behandeling, geringst waterverbruik (*bij de hydraulische*), zachten en gelijkmatigen gang.

Uitgebreide referentie lijsten van in verschillende **Rijks-, Gemeente-** en **Particuliere gebouwen hier te lande** geplaatste **Lifts**, worden op aanvrage franco toegezonden.

MANLOVE, ALLIOTH & Co's werktuigen voor stoomwasscherijen en stoom desinfecteer-inrichtingen. 5607

NEUCHÂTEL ASPHALTE COMPANY Ltd. LONDON.

Exploitatie der Mijnen van de Val Travers.

FABRIEK TE AMSTERDAM

Beltweg No. 3.

TRADE MARK.

NATUURL. ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.

Gecomprimeerde Asphaltwegen en dito Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen. Winkel en Magazijnvloeren. Gangen Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton Fundeeringen, Stallen, enz., enz,. enz.

Zindelijk Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend

Asphalt speciaal tot wering van vochtige muren.

Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het kantoor der fabriek, Beltweg 3, *Amsterdam*. 5008

CARBOLINEUM AVENARIUS.

Men verzekere zich bij den aankoop, dat men het sedert 14 jaren met succes aangewende *origineele merk* verkrijgt:

CARBOLINEUM AVENARIUS.

GUST. BRIEGLEB, Amsterdam. 5609

DE LINT & Cie.

Rotterdam.

PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:

VILLEROY & BOCH.

BOCH FRÈRES

MINTON HOLLINS & Cie.

Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.

Groote voorraden. 5606

PATENT-CENTRALE EN ZELFREGULEERENDE

STOOMVERWARMING EN VENTILATIE

onder lagen druk.

Systeem BECHEM & POST te Hagen in Westphalen.

TEVENS INGERICHT VOOR

ELECTRISCHE VERLICHTING

met of zonder Tudors-Accumulatoren.

Dit *Systeem is het meest aan te bevelen*, omdat, niettegenstaande de **onder lagen druk** werkende machine zeer **gemakkelijk en eenvoudig** kan worden aangewend, zoowel voor **Verwarming en Ventileering van huis en stal,** als voor het **oppompen van water,** voor het op **peil brengen en houden van vaarten,** voor het in werking brengen van **IJs-, Dorsch- en andere machines,** voor het **koken van Veevoeder,** voor het **besproeien van Gras, Bloemen, enz.,** terwijl nog des avonds ***huis en erf electrisch kan verlicht worden*** Bijzonder geschikt voor **Buitenplaatsen en Boerderijen,** daar *Warmte, Ventilatie, Licht, Koude en Drijfkracht* gelijktijdig kunnen werken of naar behoefte geregeld kunnen worden.

Voor nadere inlichtingen, opnemingen en begrootingen, verklaart zich gaarne bereid

D. S. M. KALKER, Amsterdam.

Eenig vertegenwoordiger der firma BECHEM & POST, in Nederland. 5610

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

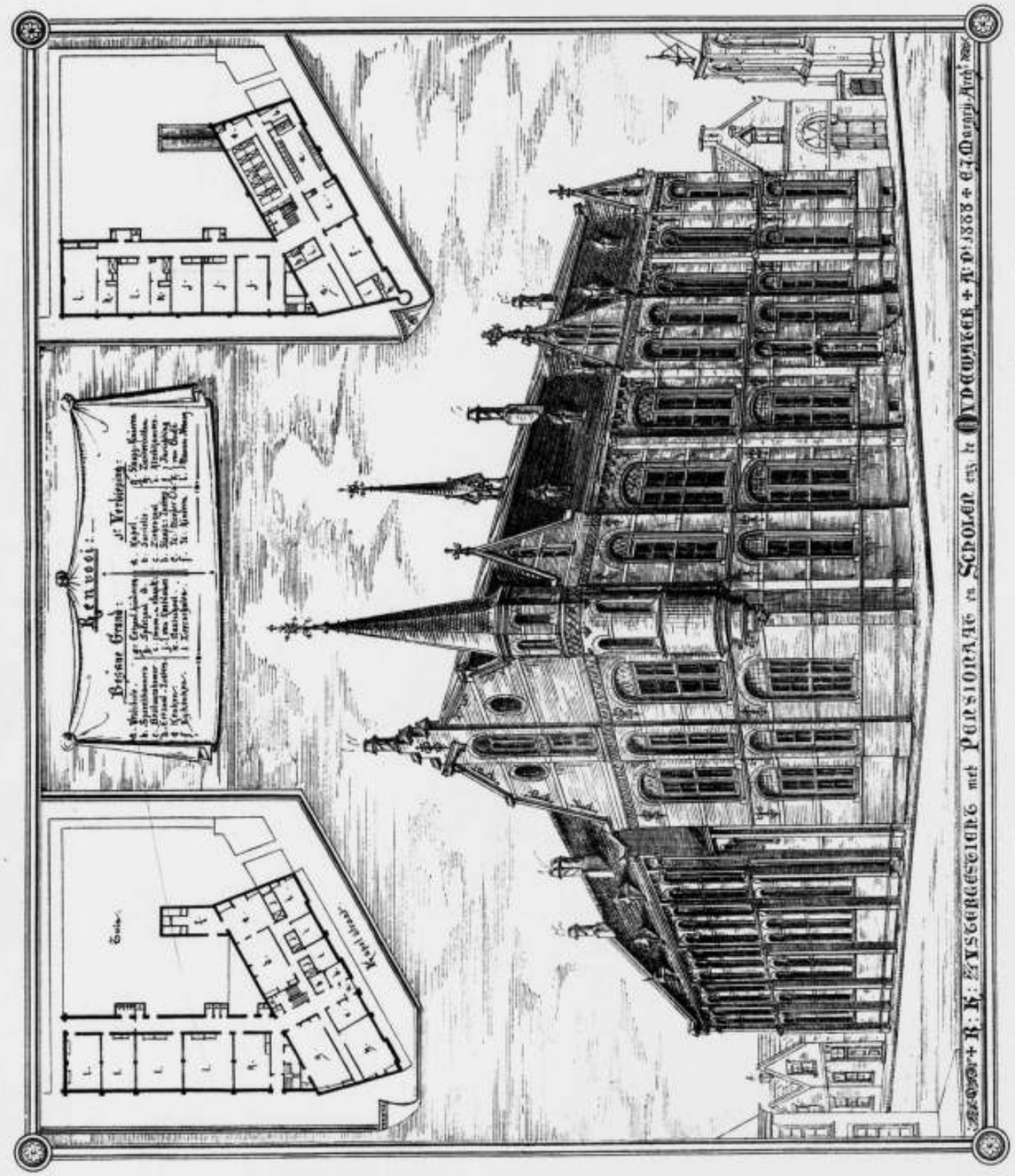

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

27 JULI 1889.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C.-HENRY HEMANS & C°.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD: Bij de plaat. — Geïllustreerd bouwkundig woordenboek. — Verslag van de vergadering der afdeeling Groningen, van 19 Juli 1889. — Prijsvragen. — Algemeene administratieve voorschriften. — Binnenlandsche berichten. — Benoemingen, vacante betrekkingen, enz. — Afloop van aanbestedingen.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden en plaat: R. K. Zustergesticht te Oudewater.

BIJ DE PLAAT.

Het gebouw is gelegen op den hoek van twee straten, aan de Kapelstraat met eene gevelbreedte van 31 Meter, waar zich de hoofdingang bevindt en aan de Kloosterstraat met eene gevelbreedte van 52 meter.

In den vleugel der Kapelstraat bevindt zich de woning der Eerw. Zusters en die der Interne Kinderen, met kapel enz., terwijl de vleugel aan de Kloosterstraat gelijkvloers geheel is ingenomen door de verschillende schoollokalen, en op de bovenverdieping door een gesticht voor oude mannen en vrouwen.

De gevels zijn geheel uitgevoerd in baksteen, met ruime toepassing van profilsteen voor omlijstingen van vensters en deuren, goot- en verdiepingslijsten, enz.; voor afdekkingen van gevels met kruisbloemen en aanzetsteenen, voor de dakgoten, en voor alle onderdeelen waarvoor de baksteen zich niet leent, en die aan inwatering zijn blootgesteld, is hardsteen toegepast, terwijl voor vlakke banden in de gevels, tympans en vensters witte zandsteen is gebruikt. Het gebouw met min kostbare fundeering (25 cM. onder den bestaanden bodem), werd aangenomen en uitgevoerd ter volkomen tevredenheid van het Bestuur door eene combinatie van ambachtsbasen, allen te Oudewater woonachtig, voor een bedrag van ± 45 mille met inbegrip der bijwerken, en voltooid opgeleverd in Juli 1888.

Rotterdam, Juli 1889. E. J. MARGRY, *Archit.*

GEÏLLUSTREERD BOUWKUNDIG WOORDENBOEK.

De heer C. L. Brinkman, uitgever te Amsterdam, heeft een proef-aflevering verspreid van een nieuw uit te geven werk, een geïllustreerd Bouwkundig Woordenboek. Dit boek wordt samengesteld onder hoofdredactie van de heeren Th. G. Schill en D. H. Haverkamp en met medewerking van de heeren W. Badon Ghijben, Kapitein Ingenieur en C. L. Loder C.Lzn., Ingenieur 1e klasse bij de Marine, terwijl nog de medewerking van verschillende specialiteiten verzekerd wordt.

Het zal waarlijk niet noodig zijn in den breede uit te wijden over het nut van een dergelijk werk in onze eigen taal, niet alleen voor den leek maar zelfs voor den deskundige. Reeds geruimen tijd heeft zich de behoefte aan zulk een boek doen gevoelen, en menigeen zal aangenaam gestemd worden door het vooruitzicht, dat hij bij voldoende deelneming spoedig een degelijk Nederlandsch Bouwkundig Woordenboek kan bezitten, vooral nu uit den prospectus blijkt, hoe uitgebreid de inhoud zal zijn, en uit de proef-aflevering, op welke wijze de stof behandeld en met tal van platen en figuren opgehelderd wordt.

In het werk zal de Bouwkunst in den meest uitgestrekten zin behandeld worden, en alle aanverwante kunsten en wetenschappen naar mate van hun belang tot de bouwkunst zullen er een plaats in vinden. De te behandelen onderdeelen zijn: burgerlijke bouwkunde, waterbouwkunde, scheepsbouwkunde, militaire- en vestingbouwkunde, spoorwegbouw. Daarbij zullen materialen, constructie, gereedschappen en een geschiedkundig overzicht systematisch besproken en toegelicht worden. Schoone bouwkunst, kunstnijverheid, decoratie en versieringskunst, de geschiedenis der bouwstijlen, de stijlleer, de aanverwante archeologie en de beschrijving der ken-

merkende monumenten zullen worden opgenomen, evenals mythologie en symboliek, voor zoover deze met de bouwkunst in verband staan. Ook verwarming, ventilatie en verlichting in hunne nieuwste systemen en toepassingen, geodesie met de jongste en gebruikelijkste instrumenten en die onderdeelen van wis- en werktuigkunde, die geacht worden tot de verschillende takken van bouwkunde of ingenieurs wetenschappen te behooren, zullen allen opgenomen worden, benevens een beschrijving van het leven en de werken van beroemde bouwkunstenaars en ingenieurs.

Men ziet, de te behandelen stof is zeer uitgebreid en geeft allicht tot het vermoeden aanleiding, dat er enkele jaren noodig zullen zijn om het boekwerk te voltooien. De namen der medewerkers en van den uitgever zijn echter waarborgen voor eene geregelde en spoedige verschijning der afleveringen, zonder dat die spoed te kort zal doen aan de degelijkheid.

Toch is het jammer dat, die werkkrachten in aanmerking genomen, de uitgevers zich niet in den prospectus hebben verbonden, binnen een bepaalden tijd het werk gereed af te leveren.

Zulk een band is wel eenigszins een bezwaar, maar zou ongetwijfeld aan het debiet ten goede komen, daar velen die met andere werken leergeld hebben betaald, gerust zullen worden gesteld. 't Is natuurlijk, dat het werk, wil het volledig zijn, eene nauwkeurige en tijdroovende samenstelling vereischt, maar wil men spoedig met de uitgave aanvangen, dan zal er toch reeds zooveel stof aanwezig moeten zijn, dat men althans ongeveer kan bepalen wanneer het boek volledig zal verschenen zijn. Die tijd kan desnoods wat ruim genomen worden, maar zekerheid zal in 't belang der uitgave zijn.

Wellicht is het nog mogelijk om een tijdstip bekend te maken.

De proef-aflevering bevat als 't ware een bloemlezing van hetgeen het werk zal geven. Daaruit blijkt, dat de behandeling uitgebreid is en de menigvuldige verklarende figuren duidelijk en goed zijn. Verschillende platen, grooter dan het lexiconformaat van het boek, en kleurendrukken zullen worden toegevoegd. De uitvoering van dergelijke platen laat niets te wenschen over, getuige de proeven die als voorbeelden het proefnummer vergezellen, zijnde eene uitslaande plaat met een positie fort Duitsch type, schaal 1 à 1000, en een kleurendruk met typen van kapiteelen.

Achter elk woord wordt de technische uitdrukking daarvoor in de Fransche, Duitsche en Engelsche talen aangegeven.

Een zaak van veel gewicht, die echter niet in den prospectus is vermeld, is deze, dat aan het einde van het werk de woorden in deze drie talen alphabetisch worden gerangschikt voor elke taal, waardoor alzoo een technisch woordenboek in vier talen wordt verkregen.

Het geheele werk zal verschijnen in minstens 4 en hoogstens 6 deelen, elk van ongeveer 12 afleveringen van 4 vellen druk. De prijs van elk vel druks van 16 kolommen zal zijn *f* 0.20, terwijl platen en chromo's gratis worden bijgevoegd.

C. T. J. Louis Ribbius.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

AFDEELING GRONINGEN. 19 Juli 1889. Het hoofddoel dezer buitengewone vergadering was het bespreken en vaststellen eener gezelschapsreis. In eene vorige vergadering waren twee voorstellen gedaan; deze waren een reis naar Assen ter bezichtiging van het nieuwe gouvernementsgebouw, en een reis naar het klooster Ter Apel. Dat vele leden aan een dezer reizen wilden deelnemen bewees de talrijke opkomst.

Bij 't bespreken der gedane voorstellen werd klooster Ter Apel verworpen, wegens den grooten afstand en het betrekkelijk weinig moois dat er te zien is.

De reis naar Assen was reeds door vele leden gemaakt zoodat, toen er voorgesteld werd een reis naar het veel belangrijker Bremen, ook de eerstgenoemde werd verworpen. Voor de reis naar Bremen deden zich bij rondvraag *negen* liefhebbers op, waarvan 8 zeker de reis zullen mede maken, terwijl één wellicht verhindering zou kunnen krijgen. De kosten voor deze reis werden voor den duur van drie dagen geraamd op *f* 20, en opdat de meesten niet veel zouden verliezen van hunne bezigheden werden als dagen vastgesteld Zaterdag, Zondag en Maandag 10, 11, en 12 Aug. a. s. Zij die den 10den Aug. niet op den bepaalden tijd aan den trein zijn, vervallen in een boete van *f* 2.50. Vastgesteld werd verder, de overige en buitenleden met deze reisroute bekend te maken. Zij die mede gaan zullen eenige dagen voor hun vertrek nog eens samenkomen om dan te bespreken wat er bezocht en bezichtigd zal worden. Degenen die nadere inlichtingen omtrent Bremen kunnen geven worden verzocht deze aan 't bestuur te zenden.

Ter vergadering was aanwezig een proef exemplaar van het Bouwkundig woordenboek van Schill en Haverkamp. Dit exemplaar droeg veler goedkeuring weg; maar, werd er gevraagd, *wanneer* zal het werk voltooid zijn? Een voorstel werd gedaan de Maatschappij uit naam der afdeeling te verzoeken zich met de uitgaaf te willen bemoeien, wat betreft den tijd van uitvoering. Zouden de uitgevers zich niet kunnen verbinden om op vastgestelden tijd met hun werk gereed te zijn? Voorzeker zou het aantal inteekenaars grooter worden, indien men wist wanneer het gereed was.

Na bedankt te hebben voor de getrouwe opkomst werd door den Voorzitter deze vergadering gesloten.

PRIJSVRAGEN.

Societeitsgebouw te Utrecht.

Het Bestuur van de Societeit *Sic Semper* te Utrecht schrijft een prijsvraag uit, waartoe de mededinging wordt opengesteld voor Nederlanders en in Nederland woonachtige vreemdelingen, voor het maken van een schetsontwerp met begroting van kosten voor eene nieuw te bouwen Societeit, op het bestaande Societeitsterrein op den hoek van de Runnebaan en de Trans aldaar, volgens achterstaande omschrijving en voorwaarden.

Art. 1. Het nieuwe gebouw mag het geheele terrein beslaan, op de hierbij behoorende situatie-teekening aangegeven, tusschen de letters A. B. C. D.

Ter besparing van onnoodige kosten moet de Societeit zooveel mogelijk worden gebouwd op de voornaamste bestaande grondmuren op bijgaande teekening aangegeven en met behoud van de bestaande kelders en kluizen. Ook wordt aan de ontwerpers vrijheid gelaten, het voor eenige jaren, over het gedeelte A. E. F. G. gebouwde, nog geheel in goeden staat verkeerende, met zink gedekt, dak wederom te gebruiken.

Art. 2. Het gebouw moet zijn eenvoudig en degelijk ingericht; bijzondere sieringen worden niet vereischt. Een eenvoudige doch passende gevel is voldoende, waarbij het gebruik van surrogaten is buitengesloten.

Het gebouw moet bevatten:

Op den *beganen grond*, welke ± 0.50 Meter boven het straatvlak is aan te brengen,

a. Een conversatiezaal groot ± 150 M².
b. Eene leeskamer » ± 60 M².
c. Een billardzaal, ruimte aanbiedende voor 3 billards groot 1.43 M. bij 2.59 M. en 1 billard groot 1.59 M. bij 2.90 M.

Tusschen het billard en de wandvlakte wordt minstens 1.80 M. ruimte verlangd.

d. Een groote Salon groot ± 60 M². behoorlijk ruimte aanbiedende voor het plaatsen van 6 speeltafels.
e. Een kleine Salon groot ± 30 M².
f. Een vestiaire, minstens groot 30 M², ingericht voor het bergen van goed voor een 100 tal bezoekers en dicht bij den ingang der Societeit gelegen.
g. Een toiletkamer van ± 12 M². bevattende een vaste waschtafel met marmeren blad en 3 basculeerende waschkommen, en met 3 gemaskeerde urinoirs.
h. Twee privaten voor de leden en een privaat voor den kastelein en de bedienden.
i. Een buffet groot ± 12 M². zoo mogelijk eene opening hebbende naar de zijde van de Concertzaal en eene naar de billardzaal.
j Eene kamer voor den kastelein, tevens dessertkamer, groot ongeveer 25 M². of desnoods iets kleiner en dienende voor het gereed maken van koffie, thee enz.

Deze kamer behoeft niet in direct verband met het buffet te zijn.

k. Een keuken groot ± 25 M². welke mede uitgang moet hebben op den zijuitgang C. D, op de Trans uitkomende.

Bovengenoemde societeitsvertrekken moeten in elkander loopen en zooveel mogelijk ieder afzonderlijk bereikbaar zijn van uit tochtvrije vestibule of gangen; de billardzaal moet van bovenlicht voorzien zijn.

Op de verdieping:

l. Vier woonvertrekken voor den kastelein.
m. Eene vergaderkamer voor Commissarissen.
n. Twee vertrekken voor andere vergaderingen, ieder minstens groot 60 M², zoodanig gelegen dat zij te zamen als een geheel kunnen gebruikt worden doch tevens geschikt zijn om afzonderlijk te verhuren.
o. Een bergplaats voor oude couranten.
p. Een bergplaats voor kleeren der bedienden.
q. Twee privaten voor algemeen gebruik en een privaat voor den kastelein.
r. Voldoende zolderruimte tot décharge van de Societeit en voor huiselijk gebruik voor den kastelein.

Tot toegang naar de bovenvertrekken van den kastelein moet een afzonderlijke ingang met trap worden aangebracht.

Het overblijvend terrein is in te richten als tuin.

Art. 3. Bij het ontwerp moet gerekend worden op de mogelijkheid tot aanleg van eene verwarming van de verschillende zalen en vertrekken van den beganen grond door eene warmwater of stoomverwarming onder lagen druk.

Stookplaatsen, geschikt voor het aanbrengen van open haarden, zijn mede aan te brengen in de Conversatie-zaal, de leeskamer en in de beide Salons.

Voorts moet worden gerekend op kanalen voor den aanvoer van versche voorgewarmde lucht in de vertrekken en den afvoer van bedorven lucht uit de vertrekken.

De nu in de Trans voorspringende uitbouw (op de teekening G H I K) moet bij het nieuwe ontwerp vervallen. De hoek A van de Trans en de Runnebaan mag hetzij rond of schuin worden afgesneden.

Bergplaatsen van consumabel en brandstoffen zijn in de bestaande kelderruimten voldoende aanwezig; tusschen de bestaande Societeitskelders II en III en de kelder van het aangekochte perceel I, is een verbindingsgang daar te stellen.

Art. 4. Verlangd worden:

a. De platte gronden van den beganen grond en van de verdieping; de bestemming der vertrekken moet in de platte gronden worden ingeschreven en mag niet met renvooi worden behandeld.

Ook zijn de 4 billards in de billardzaal in te teekenen.

b. De gevels naar de Runnebaan en naar den Trans.

c. Minstens 2 doorsneden, zoodanig gekozen dat daaruit zooveel mogelijk de constructie van het gebouw is te onderkennen.

Al deze teekeningen op de schaal van 1 op 200.

d. Een travée van den voorgevel en een travée van de binnenbehandeling van de conversatiezaal op een schaal van 1 op 20.

De wijze van behandeling der teekeningen wordt aan de keure van den ontwerper overgelaten, doch er wordt opmerkzaam gemaakt op de wenschelijkheid om de teekeningen langs photolitografischen weg te kunnen reproduceeren, zoomede dat niet uitgewerkte teekeningen, maar schetsen worden verlangd.

e. Eene nota van toelichting en eene uitgewerkte begroting van kosten opgemaakt naar de eenheidsprijzen van achtergevoegd tarief.

Het ontwerp mag de som van *f* 55.000 gulden in begrooting niet te boven gaan.

Hierin zijn niet begrepen de kosten voor den aanleg van gas- en waterleiding, voor de verwarmingstoestellen en evenmin voor het inwendig afverwen en afbehangen.

Art. 5. Er worden uitgeloofd:

Een prijs van *f* 500.— Een premie van *f* 300.— Een premie van *f* 200.— toe te kennen aan de 3 beste ingekomen ontwerpen.

Bij niet toekenning der volle bekroning verbindt zich het Bestuur der Societeit om, op voorstel van de jury, het totaal bedrag der uitgeloofde gelden op andere wijze als premiën onder de beste ontwerpen van genoegzame bouwkundige waarde te verdeelen.

Door de aanvaarding van de als prijs of premi toegekende gelden, worden de daartoe betrekking hebbende plannen eigendom van de Societeit.

Het ligt in de bedoeling van het Bestuur om met den vervaardiger van het bekroonde ontwerp over de uitvoering daarvan te onderhandelen op den voet van het tarief, aangenomen in de Algemeene Vergadering van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst gehouden te Amsterdam op 31 Mei 1888, waarbij het verlangde gebouw wordt gerangschikt in de IIe klasse.

In alle gevallen verbindt zich het Bestuur, het bekroonde ontwerp door geen ander, dan door den ontwerper te doen uitvoeren, wanneer deze bereid is op de voorgenoemde voorwaarden de opdracht te aanvaarden.

Het verbindt zich echter niet om geen ander plan dan het bekroonde ontwerp te doen uitvoeren.

Art. 6. De in art. 4 bedoelde stukken worden voor of op den 22en September 1889 vrachtvrij ingewacht aan het adres van den Secretaris der Societeit: jhr. mr. F. A. J. F. Ridder van Rappard, *Maliebaan 19bis Utrecht*.

Zij moeten vergezeld zijn van een correspondentie-adres, om, zoo noodig, met den inzender te kunnen correspondeeren. Ieder ontwerp moet gemerkt zijn met een spreuk of motto en vergezeld van een verzegelden naambrief, waarop van buiten dat motto is herhaald, en van binnen de naam en woonplaats van den inzender vermeld zijn. Het schrift op de teekeningen en van de bijgevoegde stukken moet van een andere hand, dan die van den ontwerper zijn.

De motto's der ingekomen ontwerpen zullen bij advertentie worden medegedeeld in het Utrechtsche Provinciaal en Stedelijk Dagblad, het Bouwkundig Weekblad, de Opmerker en de Ingenieur.

Art. 7. De jury voor de beoordeeling zal bestaan uit 2 leden van het Bestuur der Societeit, uit 2 leden aangewezen door de leden der Societeit en 3 deskundigen, niet-leden der Societeit; deze laatste zijn de heeren: C. Muijsken en Th. Sanders te Amsterdam en F. J. Nieuwenhuis te Utrecht.

Dit programma is in overleg met deze deskundigen opgemaakt.

Ontwerpen die naar het oordeel van de Jury een hoogere bouwsom vorderen dan *f* 55.000 of die op een of andere wijze afwijken van de gemaakte bepalingen, komen voor bekroning niet in aanmerking.

De uitslag van de beoordeeling zal mede bij advertentie in bovengenoemde bladen worden medegedeeld.

Art. 8. Het Bestuur behoudt zich het recht voor, alle ingezonden ontwerpen met de bijbehoorende toelichting en begrooting, gedurende veertien dagen of korter, openlijk ten toon te stellen, terwijl de niet bekroonde plannen eerst na afloop der tentoonstelling, doch uiterlijk drie maanden na de inzending vrachtvrij zullen worden teruggezonden aan de opgegeven correspondentie adressen. Gedurende dien tijd zullen de stukken door het Bestuur tegen brandschade worden verzekerd, voor een bedrag gelijkstaande met de eerste uitgeloofde premie.

Een kort verslag, vermeldende de motieven die de Jury van beoordeeling tot het toekennen der prijs en premiën of tot het verdeelen der uitgeloofde gelden hebben geleid, zal worden publiek gemaakt.

Art. 9. Deze voorwaarden met bijbehoorende teekening, zijn op vrachtvrije aanvrage en tegen vooruitbetaling van *f* 0,50, te bekomen bij den boekhandelaar J. G. van Terveen en Zoon, Oudegracht, Bezembrug te Utrecht.

Verklaring van de teekening.

De bestaande Societeitslokalen zijn gelegen in den vierhoek A. E. L. D.; door aankoop is hierbij het terrein E. B. C. L. verkregen, zoodat voor den bouw over het geheele stuk A. B. C. D. beschikt kan worden. De bestaande rooilijnen A. B. langs de Runnebaan en A. D. langs den Trans, moeten gevolgd worden

behoudens het voormelde omtrent den voorsprong G. H. I. K.

Het afgesloten straatje C. D. dient tot uitgang ook van andere particuliere perceelen en moet dus behouden blijven.

Op de teekening zijn de muren van de bestaande begane grondverdieping zwart aangegeven, de keldermuren daaronder zijn door overkruiste arceering aangeduid, de kelders zelve zijn wit gelaten, terwijl de niet onderkelderde bebouwde ruimten door enkele arceering zijn aangegeven. De bestaande keldertoegang is gelegen achter de op de teekening aangegeven jassenkamer.

De kelders I, II en III worden onder de straat (Runnebaan) voortgezet en komen uit aan werven van de Nieuwe Gracht van waar licht en lucht wordt toegevoerd.

De privaten moeten uitkomen op een goede dichte beerput van niet te geringe afmetingen; diergelijke putten mogen volgens de plaatselijke verordening niet onder bebouwde of overdekte ruimte liggen en moeten rondom geheel vrij van de fundamentmuren zijn.

Het Bestuur der Societeit:

UTRECHT, 22 Juli 1889.

J. C. VAN EELDE, *Voorzitter*.
J. A. J. F. VAN RAPPARD, *Secretaris*.

TARIEF zonder winst.

1 M³	vlakke harde klinkers in sterke tras	ƒ 17.—
1 M³	gevelgrauw in slappe basterd tras	» 16.—
1 M³	miskleurig hardgrauw » »	» 13.50
1 M³	best rood in kalkmortel	» 11.50
1 M³	hardsteen voor stoepen en treden	» 140.—
1 M³	» » drempels, plinten, neuten, enz.	» 180.—
1 M³	zandsteen	» 120.—
1 M³	dennen of vurenhout (balkhout)	» 38.—
1 M³	» » » (kaphout)	» 48.—
1 M³	greenenhout (gewoon werk)	» 60.—
1 M³	» (fijn timmerwerk)	» 90.—
1 M²	greenen vloer, zwaar 35 mM.	» 1.70
1 M³	vuren vloer, » 28 »	» 1.35
1 M³	vuren bebording, » 28 »	» 1.25
1 Kg	gesmeed ijzer, grof werk	» 0.18
1 »	getrokken ijzer, voor balken	» 0.12
1 »	gegoten ijzer, grof werk	» 0.14
1 »	lood met soldeer en leggen	» 0.33
1 M²	zinkbedekking n°. 14.	» 2.20
1 M²	» n°. 15.	» 2.50
1 M²	afdekking met kruispannen.	» 1.30
1 M²	buiten verfwerk	» 0.70
1 M²	binnen verfwerk (geschuurd en dekkend overgegrond)	» 0.50
1 M²	vlak pleister of schuurwerk	» 0.40
1 M²	vlak plafond met beschrooting	» 1.40

N.B. Bestek en teekening liggen ter inzage in het gebouw der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

ALGEMEENE
Administratieve Voorschriften

VOOR HET

UITVOEREN EN ONDERHOUDEN VAN WERKEN

TEN BEHOEVE VAN

BESTUREN EN PARTICULIEREN

Vervolg van pag. 173.

HOOFDSTUK IV.

BUITENGEWONE OMSTANDIGHEDEN.

ART. 1. VAN ZAKEN.

§ 39. *Rampen*

I*a*. De inschrijvers bedoeld in § 2, hebben de bevoegdheid hunne inschrijvingen in te trekken, wanneer tusschen den dag der besteding en dien der gunning door een ramp de omvang van het werk met minstens 1/4 wordt vermeerderd.

b. Bedraagt de vermeerdering minder dan 1/4 en wordt het werk gegund, dan wordt op den voet van meer en minder werk afgerekend.

II*a*. Bij het voorkomen van een ramp na de gunning geeft de aannemer daarvan onmiddellijk schriftelijk kennis aan den besteder en neemt intusschen de noodige maatregelen tegen verdere uitbreiding der schade.

b. Bij aanwezigheid der directie geschiedt dit onder hare goedkeuring.

III. Alle schaden veroorzaakt door nalatigheid, onvoorzichtigheid, gebrek aan middelen of verkeerde maatregelen van den aannemer of wel door rampen, waartegen hij zich had kunnen assureeren, worden door hem voor zijne rekening hersteld.

IV*a*. Behoudens de onder *b*, *c* en *d* te vermelden uitzonderingen zijn de kosten van het herstel van de schade veroorzaakt door overmacht voor rekening van den besteder.

b. De kosten der werken, noodig tot herstel van alle afschuivingen, verzakkingen of verzinkingen bij de uitvoering van aarden rijswerken ontstaan, zijn voor rekening van den aannemer tot een gezamenlijk bedrag van hoogstens 1/5 der in het bestek genoemde hoeveelheden der aard- en rijswerken. De meerdere kosten van herstel der door bovengenoemde oorzaken aan aarden rijswerken ontstane schade zijn voor rekening van den besteder.

De niet in het bestek genoemde hoeveelheden worden berekend volgens de in het bestek gegeven of daaruit af te leiden profillen in verband met de bij het bestek behoorende of bij de aanwijzing vertoonde teekeningen.

c. De kosten van herstel van schade veroorzaakt door overmacht, zijn voor rekening van den aannemer, indien deze verzuimt binnen tien dagen na de ramp den besteder te doen toekomen een beschrijving van de ramp en voor zooveel mogelijk van den omvang der schade, met verklaring dat hij die schade oordeelt als door overmacht te zijn ontstaan.

d. Zoo door nalatigheid of verkeerde maatregelen van den aannemer de door overmacht ontstane schade zich heeft uitgebreid, komen de meerdere kosten der herstelling te zijnen laste.

V*a*. De middelen, door den aannemer aangewend en door de omstandigheden vereischt tot beteugeling van door overmacht ontstane schade, worden hem vergoed als meerder werk.

b. De aannemer is verplicht de door overmacht ontstane schade als meerder werk te herstellen, wanneer dit door den besteder wordt belast.

c. In afwijking van het bepaalde in art. 1647 B. W., is de besteder, indien hij de aanneming na een groote ramp opzegt, enkel gehouden tot afrekening op den voet van meer en minder werk.

Als groote ramp wordt enkel aangemerkt, die, waardoor een schade ontstaat, welker herstelling meer dan 1/4 van de aannemingssom zal vorderen.

VI. Bij verschil van meening omtrent de oorzaak of omvang van de ramp of over de noodzakelijkheid der onder V*a* bedoelde middelen, zal de uitspraak hieromtrent aan deskundigen worden opgedragen.

§ 40. *Gebruik door den besteder van hulpmiddelen en werktuigen.*

a. Wanneer het werk ingevolge de bepalingen der §§ 16, 42 of 43 niet door den oorspronkelijken aannemer wordt uitgevoerd, heeft de besteder het recht gebruik te maken van de aan dien aannemer toebehoorende op het werk aanwezige hulpmiddelen en werktuigen.

b. Vergoeding voor het gebruik der hulpmiddelen en werktuigen is door den besteder alleen verschuldigd, wanneer de gewijzigde verhouding geen gevolg is van nalatigheid van den aannemer (§ 42).

c. Wanneer tijdens het gebruik door den besteder aan de hulpmiddelen of werktuigen schade wordt toegebracht, wordt deze den aannemer vergoed.

Bij oneenigheid over het bedrag der schade, wordt deze door deskundigen bepaald.

ART. 2. VAN DEN AANNEMER.

§ 41. *Handelingen van den aannemer in strijd met het bestek.*

I*a*. Voor elk doen of laten van den aannemer in strijd met de bepalingen van het bestek of met de orders van den besteder, kan deze een korting toepassen ten bedrage van hoogstens ƒ 50.—

Indien deze handeling van den aannemer het maken van eenig werk betreft, is de aannemer bovendien verplicht dit desgevorderd zonder vergoeding door ander te vervangen.

Voor elken dag waarop de aannemer nalatig blijft of een verboden handeling voortzet, verbeurt hij een korting van ƒ 50.—

b. Kortingen volgens dit artikel opgelegd, kunnen alleen worden toegepast, wanneer daarvan den aannemer binnen vier-en-twintig uur mededeeling is gedaan.

II. De aannemer heeft het recht door deskundigen te doen beslissen of kortingen krachtens dit artikel terecht zijn opgelegd, mits hij hunne beslissing binnen tien dagen na ontvangst der mededeeling van de opgelegde korting heeft ingeroepen.

§ 42. *Niet nakomen van zijn verplichtingen door den aannemer.*

I*a*. Indien de aannemer niet handelt naar de voorschriften van het bestek en de orders van den besteder, zoo kan de besteder hem een tijdsverloop stellen, waarbinnen hij alsnog de hem gegeven bevelen heeft uit te voeren. Dit tijdsverloop zal, behoudens dringende gevallen, minstens 10 dagen bedragen.

b. Heeft de aannemer na het verstrijken van dien termijn de gegeven last niet uitgevoerd, zoo zal de besteder de uitvoering daarvan aan anderen kunnen opdragen ten koste van den aannemer.

Bovendien heeft de besteder de bevoegdheid het werk ten koste des aannemers opnieuw te besteden of wel het in eigen beheer uit te voeren.

II*a*. De meerdere kosten, ontstaan door het uitvoeren in eigen beheer of de herbesteding op kosten des aannemers, worden ingehouden van de aan den aannemer verschuldigde gelden en zoo deze ontoereikeed zijn, verhaald op den aannemer of den gestelden borgtocht.

b. Mocht de uitvoering in eigen beheer of de herbesteding leiden tot eene vermindering van uitgaven, zoo zal de aannemer geen recht op eenig aandeel in dat verschil kunnen doen gelden.

§ 43. *Onvermogen of overlijden van den aannemer.*

I*a*. Wanneer de aannemer het werk verlaat of laat liggen, zoomede wanneer hij in staat van faillissement of van kennelijk onvermogen wordt verklaard, onder curateele wordt gesteld of komt te overlijden, kan het werk met goedvinden van den besteder worden voortgezet door den bewindvoerder, den curator of de erfgenamen van den aannemer.

b. Deze laatsten geven binnen acht dagen, nadat zich een der bovenvermelde gevallen heeft voorgedaan, van hunne geneigdheid om het werk voort te zetten of te voltooien kennis aan den besteder, die wederom binnen veertien dagen bericht, of hij het aanbod om het werk voort te zetten aanneemt of niet.

Wanneer de besteder den genoemden termijn laat verloopen, zonder deze kennisgeving te doen, wordt hij geacht het aanbod tot voortzetting van het werk niet aan te nemen.

II*a*. Wanneer het aanbod wordt aangenomen, treden de bewindvoerder, de curator of de erfgenamen in alle rechten en verplichtingen van den aannemer.

b. Alle nog niet verstreken termijnen van oplevering worden in dit geval verlengd met het aantal dagen, verloopen tusschen den dag, waarop een der in den aanvang dezer paragraaf genoemde gebeurtenissen voorviel en dien waarop de bewindvoerder, de curator of de erfgenamen bericht ontvingen van de aanname door den besteder van het aanbod tot voortzetting van het werk.

III*a*. De besteder is bevoegd, hangende de beslissing omtrent de voortzetting van het werk alle maatregelen te nemen, die strekken tot het voorkomen van schade aan het reeds uitgevoerde werk of om te verhinderen, dat de kosten van hetgeen nog moet worden uitgevoerd, door staking worden verhoogd.

b. Wanneer het werk door den bewindvoerder, door den curator of door de erfgenamen wordt voortgezet, worden de door den besteder, krachtens III*a* gemaakte kosten bij de betaling van den eerst volgenden termijn ingehouden.

c. Geschillen over de noodzakelijkheid en het bedrag dezer kosten worden door deskundigen uitgemaakt.

IV*a*. Wanneer het aanbod om het werk voort te zetten niet wordt aangenomen of wel wanneer zoodanig aanbod niet of niet tijdig is gedaan, wordt door den besteder eenerzijds en den bewindvoerder, den curator of de erfgenamen anderzijds met den meesten spoed overgegaan tot de bepaling der waarde van de gedane leveringen en van de uitgevoerde werken.

b. Voor het geval, dat de verplichting van den borg nog niet is geëindigd op het oogenblik, dat zich een der bovengenoemde omstandigheden voordoet, wordt ook deze opgeroepen om bij de bepaling dezer waarde mede te werken.

c. Wanneer partijen hieromtrent niet tot overeenstemming kunnen komen, wordt deze waarde door deskundigen bepaald.

V*a*. Wanneer de bewindvoerder, de curator of de erfgenamen niet genegen zijn om het werk voort te zetten en de besteder dit wil laten voltooien bij openbare besteding, dan wordt hiertoe overgegaan binnen drie maanden nadat zich een der omstandigheden, onder I*a* genoemd, heeft voorgedaan.

b. Wanneer het werk op deze wijze meer kost dan de eerste aannemingssom, wordt dit meerdere, doch hoogstens tot het bedrag van den in het bestek bepaalden borgtocht ingehouden van hetgeen de besteder schuldig is aan den bewindvoerder, den curator of de erfgenamen van den aannemer, nl. de waarde van het geleverde werk, verminderd met het reeds uitbetaalde en met de volgens het bestek verbeurde kortingen. Wanneer dit verschuldigde hiertoe ontoereikend is en de borgtocht nog niet is afgeloopen, wordt het te kort komende daarop verhaald.

c. In alle andere gevallen wordt het door den besteder verschuldigde ten volle uitbetaald, de zakelijke borgtocht ten spoedigste terug gegeven en is de borg van alle verplichtingen ontslagen.

ART. 3. VAN DEN BESTEDER.

§ 44. *Niet nakomen van zijn verplichtingen door den besteder.*

a. Wanneer de aannemer meent dat door eenig doen of laten van den besteder vertraging ontstaan is of schade wordt geleden, kan hij den besteder daarvoor aansprakelijk stellen, mits zulks geschiede vóór het vervallen van den eerstvolgenden termijn.

b. Kunnen besteder en aannemer niet tot overeenstemming komen omtrent de aansprakelijkheid voor de vertraging of schade, zoo wordt al naarmate de aard van het geschil, de beslissing van deskundigen of scheidsmannen ingeroepen.

Deze stellen het bedrag der schade vast.

§ 45. *Staking van het werk op last van den besteder.*

I. De besteder is ten allen tijde bevoegd het werk te doen staken.

II*a*. Gelast hij de geheele staking, zoo is het contract onmiddellijk en van zelf ontbonden.

b. Gelast hij de staking voor een tijd langer dan een jaar, hetzij al of niet met de uitvoering een begin is gemaakt, zoo heeft de aannemer het recht ontbinding van het contract te eischen.

c. Indien de werken reeds een begin van uitvoering gekregen hebben, kan bij staking de aannemer onmiddellijke voorloopige opname van de reeds uitgevoerde werken eischen.

III. Bij staking, ingevolge deze § heeft de aannemer recht op schadeloosstelling overeenkomstig art. 1647 B. W.

Het bedrag dezer schadeloosstelling wordt door deskundigen vastgesteld. *Wordt vervolgd.*

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Den 19den dezer overleed te Delft, in den ouderdom van 67 jaren, de heer **F. W. BRAAT**, de stichter der Koninklijke Fabriek van Zinkwerken en andere metalen.

Door kunde en ijver heeft de heer Braat zijne fabriek tot eene groote hoogte weten te brengen. Eerst weinige jaren geleden trok hij zich gedeeltelijk terug, ter wille van zijne zoons, op wie de leiding der zaken toen overging.

Een bewijs, dat de heer Braat ook de achting zijner stadgenooten had verworven, was zijn lidmaatschap van den Delftschen Gemeenteraad.

In de laatste Gemeenteraadszitting van 's Gravenhage heeft het geneeskundig lid Dr. Wolterbeek Muller aangedrongen op het in werking brengen van de waterverversingswerken, indien het deskundig onderzoek van den Ingen. Van der Vegt en Dr. Koppeschaar aantoonde, dat het spuien niet noodzakelijk is voor de badplaats Scheveningen, of anders de werken te verbeteren. Hij vroeg openbaarmaking van de rapporten over de genomen proeven.

De Burgemeester deelde mede, dat reeds twee rapporten waren ingekomen, welke hij meende niet te moeten openbaar maken, zoolang het onderzoek niet geëindigd was.

Zijn wij goed ingelicht, dan wordt in het laatste rapport de conclusie gemaakt, dat men des zomers kan spuien, zonder dat dit nadeelige invloed uitoefent op de plaats waar gebaad wordt.

In 1878 werden in de afdeeling schilderkunst op de Parijsche Tentoonstelling verleend 14 eeremedailles 1e klasse, 30 medailles 2e klasse, en 38 medailles 3e klasse, te zamen 112 onderscheidingen.

Op de Tentoonstelling die thans te Parijs wordt gehouden zijn reeds 712 medailles en een groot aantal eervolle vermeldingen voorgesteld. Dit geeft echter voortdurend redenen tot ontevredenheid, zoo zelfs dat verschillende kunstenaars geweigerd hebben de hun toegekende onderscheidingen te aanvaarden.

Officieel is echter in Nederland nog niets bekend van de definitieve toekenning van medailles. De mededeelingen, in de dagbladen daaromtrent reeds gedaan, schijnen geen aanspraak op groote zekerheid te kunnen maken.

Te Utrecht zijn bij de verkiezing voor Gemeenteraadsleden vier der leden, wegens lidmaatschap van Eigen Hulp, niet herkozen, en onder deze de heeren F. J. Nieuwenhuis, architekt, en P. H. Kemper, ingenieur van den Waterstaat.

Het is zeer te betreuren, dat hierdoor het werkzaamste gedeelte van de Commissie van fabrikage en tevens twee bekwame technici, voor de behartiging van de belangen der Gemeente verloren zijn.

In de Gemeenteraadszitting te Utrecht op 25 Juli, is aan den heer C. Vermeijs, architect-directeur der gemeentewerken, met ingang van 1° Augustus a. s. op de meest eervolle wijze ontslag uit die betrekking verleend, en wel op zijn daartoe gedaan verzoek, reeds door ons medegedeeld.

In deze vergadering brachten de Burgemeester en de heer Royaards van den Ham, oud-wethouder van publieke werken, die met den heer Vermeijs 23 jaren had samengewerkt, in hartelijke bewoordingen warme hulde aan den aftredenden hoofd-ambtenaar, die bijna 30 jaren met de grootste ijver en toewijding de stad gediend heeft.

De heer W. te Riele Gzn te Deventer heeft aan de akademie St. Lucas te Gent de groote gouden medaille behaald als 1e prijs voor een ontwerp voor een groot hospitaal met bijgebouwen.

BENOEMINGEN, VACANTE BETREKKINGEN, ENZ.

Op de voordracht voor gemeente-architekt te Winschoten zijn geplaatst de heeren: K. A. Lantinga, architekt te Nieuw-Scheemda; J. Siccama, gemeente-architekt te De Leek; H. E. Hoegsma, gemeente-architekt te Hoogeveen; N. A. van Gernert, opzichter te 's Gravenhage en J. Brill, architekt te Nieuwe-Pekela.

In de plaats van den civ. ingenieur P. J. Bertel is als civiel ingenieur bij de herziening van het A.P. (alg. dienst v. d. Waterstaat te 's Gravenhage) benoemd: de heer J. J. C. Hardenberg, te 's Gravenhage.

Bij Kon. besluit is met 1 Aug. bevorderd tot hoofdingenieur van 's Rijks waterstaat 1e kl. W. J. S. J. Blom, thans id. 2e kl.; benoemd tot id. 2e kl. P. W. van der Sleyden, thans ing. 1e kl.; bevorderd tot ingenieur van 's Rijks Waterstaat 1e kl. P. H. Kemper, thans id. 2e kl.; tot id. 2e kl. J. G. Ermerins, thans ing. 3e kl., en tot id. 3e kl. A. B. Marinkelle, thans aspirant-ingenieur.

Tot leeraar in het handteekenen aan de Industrie-school van de Maatschappij voor den Werkenden Stand te Amsterdam is benoemd geworden de heer G. W. Dijsselhof.

Aan de Polytechnische School te Delft is voor het tijdvak van 1 September 1889 tot en met 31 December 1890 benoemd tot assistent voor de scheikunde: de heer J. A. K. Docters van Leeuwen, te Voorburg.

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM, 15 Juli. Het wegbreken van een perceel aan het Rokin no. 70 en het daarterplaatse bouwen van een winkelhuis met bovenwoningen, onder beheer van den architekt W. Langhout Gz.:

C. Rietsnijder	ƒ 22.680
D. H. Zeevat	» 22.600
D. Heijink	» 22.400
D. Oosterink	» 22.300
D. W. Veeneman	» 22.222
J. Stam	» 22.169
P. Schmidt en E. Hermans	» 22.100
D. Verbeek & Zn.	» 21.987
D. Schut	» 21.900
H. Rietsnijder & Zn.	» 21.150
G. Boon	» 21.126
J. F. Prenzler	» 21.050
A. Aalders	» 20.644
A. Paans	» 20.400
W. Greve te Buiksloot	» 20.347
W. Voskuil	» 20.300
A. J. v. Liemt	» 20.280
G. Wood	» 19.991
Th. Ligthart	» 19.991
K. J. B. v. Damme	» 19.900
L. de Neef Lz. te Brielle	» 19.890
H. C. Dorlas	» 19.789
E. H. Helle	» 19.780
J. Schaafstra	» 19.740
J. Koster	» 19.620
P. A. Warners	» 19.500
B. Cruijff	» 19.400
H. Schouten	» 18.594
C. Nieuwstad	» 17.600
G. J. Th. Zuiderhoek	» 17.600
A. T. Sieeswijk	ƒ 17.189

De overigen allen aldaar.

ASSEN, 15 Juli. Het bouwen van eene school voor openbaar lager onderwijs met bijbehoorende onderwijzerswoningen voor p. m. 336 leerlingen:

W. Wispelink te Groningen	ƒ 30.800
H. Winters	» 27.269
G. Stel	» 26.490
H. Jalvingh en H. Smallenbroek	» 26.300
A. de Vries en D. B. Wiering	» 26.289
D. Neisingh	» 26.250
K. J. Kalt, te Heerenveen	» 24.888
J. Dokter te Leeuwarden	» 23.617

De overigen allen aldaar.

BEVERWIJK, 15 Juli. De architect C. L. M. Robbers te Haarlem: het bouwen van 2 schoollocalen en de belangrijke vergrooting van het Zustergesticht:

P. Langendijk	ƒ 15.289
V. P. Braun	» 14.860
H. Sprengers	» 14.600
H. W. Duin	» 14.370

Allen aldaar. gegund.

STEIN, 15 Juli. Het gemeentebest.: het bijbouwen aan de school en het bouwen van een onderwijzers woning en het raadhuis:

L. Hoedemakers te Wijck Maastricht	ƒ 15.100
J. Lemmes te Beek	» 14.990
G. Beckers te Sittard	» 14.960
J. M. Meijs te Puth	» 14.948
J. M. Bollen te Uijckhoven	ƒ 13.880
E. Dupuits te Wijlré	» 13.799
J. H. Peters te Beek	» 12.815

ROTTERDAM, 15 Juli. Het bouwen van een gebouw tot het houden van cathechisatien, voor de Ned. Herv. gemeente:

J. Voogt	ƒ 20.057
W. Hartman	» 19.953
A. de Haan	» 19.989
H. Lagerwaard	» 19.120
H. Cramer	» 19.100
R. D. van Andel	» 19.090
Tenbergen	» 18.990
J. C. Houtzager	» 18.960
C. J. v. Tussenbroek	» 18.860
A. Piena	» 18.679
P. Bleijenburg	» 18.490
A. Henkemans	» 17.949
J. Soetermeer	» 16.450

GEMERT, 16 Juli. Het bouwen van een woonhuis met koetshuis, onder beheer van de bouwkundigen Wouterlood en Berkelaar, te Schiedam:

G. v. Rassel te Utrecht	ƒ 17.400
K. v. Straten te idem	» 17.200
A. v. d. Meer te Zevenbergen	» 16.978
J. v. Noenen te Helmond	» 16.950
Paaps te idem	» 16.844
J. v d. Velden te idem	» 16.809
J. Swinkels te idem	» 16.785
A. J. v. Wijk te Nunen	» 16.770
F. Olivier te Gemert	» 16.400
A. Michaelsen te Loonschedijk	» 15.567

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,

voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.

5629 FRED. STIELTJES & Co., Keizersgracht 745, Amsterdam.

AANBESTEDING 5630

Op Maandag den 12den Augustus 1889, des middags te *twaalf* ure, zal door Burgemeester en Wethouders der gemeente *Leiden*, op het Raadhuis aldaar, AANBESTEED worden:

Het bouwen van een KUNSTZAAL achter de Lakenhal.

Het bestek en de teekening liggen ter inzage en overname aan de *Staat-timmerwerf*, op elken werkdag de besteding voorafgaande van 's morgens te 9 uur tot 's namiddags te 4 uur, en is zoolang de voorraad strekt, à ƒ 1.— per stel verkrijgbaar.

Aanwijzing in loco op Woensdag 7 Augustus a. s., des namiddags te 3 ure.

Inlichtingen bij den Gemeente-Architect.

Het GEMEENTEBESTUUR van *ZUTPHEN* vraagt **inschrijving** met **toezending van monsters** voor de levering van:

340.000 beste harde Straatklinkers.
20.000 Bed ahin Keijen 12/14 M.
400 M. Engelsche Rioolbuizen.

De voorwaarden liggen ter lezing op het bureau van den Gemeente-Architect F. H. VAN ETTEGER.

De inschrijvingsbiljetten **met de daarbij behoorende monsters** moeten franco worden ingezonden Vrijdag den 9 Augustus 1889, des middags vóór 12 uur. 5631

Op Vrijdag den 9 Augustus 1889, des namiddags ten 2 ure, zal ten RAADHUIZE te *Zutphen* worden

AANBESTEED:

1°. Het bouwen van eene Keersluis in den mond der Berkel bij de IJssel.
2°. Het maken eener Bazaltglooiing langs de Berkel bij de Marschpoortbrug.
3°. Het maken van twee Waterkeeringen, in de uitwaterende duikers van de Onderlaatsche en Vierakkersche Laken.

Het Bestek is ad 50 Cts. ter Secretarie verkrijgbaar, en de teekeningen, liggen ter inzage op het Bureau van den Gemeente-Architect F. H. VAN ETTEGER. 5632

Aanwijzing in loco zal geschieden op Maandag 5 Augustus a. s. te beginnen aan den mond der Berkel.

5633 **JAN VAN DER POT,**
— KATENDRECHT bij ROTTERDAM. —
KIJANISEERINRICHTING.
De eenigste waar ook des winters kan worden gekijaniseerd.
Het **Kijaniseeren** is het eenige afdoende middel tegen *verrotting* en *zwam*. De bewerking geschiedt geheel reuk- en kleurloos. Desverlangd bijlevering van hout.
Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend,
van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.
BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en vrachten. KUNSTGRANIET systeem Pétitjean.
Prospectussen en prijscouranten worden opaanvraag franco toegezonden.
Gelieve op Voornaam en Adres te letten.

DE KOSTER, *AMSTERDAM.*
FABRIEK VAN
VERWARMINGS-TOESTELLEN.

Systeem laagdruk waterverwarming.
„ middelbarendruk „ 5634
„ hoogdruk „
„ laagdruk stoom „ *buiten controle van het rijk.*
„ luchtverwarming door stoom, water en calorifère.

VENTILATIE KAN OP IEDER SYSTEEM WORDEN TOEGEPAST.
Van eerst genoemd systeem zijn reeds meer dan **600** geplaatst.

Toestellen in aanleg:

KLINISCH ZIEKENHUIS,	Amsterdam,	Ventilatie.
STADS-APOTHEEK,	„	„
GENEESKUNDIGE ARMENVERZORGING,	„	„
H.H. WESSANEN & LAAN,	Wormerveer,	
„ Mr. J. E. HENNIJ,	Amsterdam,	
„ S. A. MAAS,	Schiedam,	
„ J. C. VAN LAAR,	Amsterdam,	
„ Jhr. Mr. LEO VAN NISPEN TOT SEVENAER,	Arnhem.	
„ LABOUCHÈRE OYENS & Co.	Amsterdam,	
NIEUW TE BOUWEN CHEMISCH LABORATORIUM,	„	

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH,
BOCH FRÈRES
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 5635

TE KOOP voor matigen prijs **7 deelen of jaarg. I—VII BOUWK. TIJDSCHR. v. d. Mij. tot b. d. Bouwk.** nieuw. — **300 platen** met tekst w. o. bekroonde ontwerpen Beurs Amsterdam en van de Wereld-Tentoonst. aldaar. Te bevragen bij den Boekhandelaar JAC. VEENHOFF, Groningen. 5636

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.
Fred. Stieltjes & C°., Amsterdam.
5637

CENTRALE VERWARMING

van Kerken, Scholen, Ziekenhuizen, Schouwburgen, Hotels, Woonhuizen, Villa's, enz. enz.

DROOG-INRICHTINGEN

Technisch Bureau GEVEKE & Co., Amsterdam.

Verschillende getuigschriften van uitgevoerde werken ter inzage.

Plannen en Begrootingen gratis 5622

Het Bestuur van de Societeit SIC SEMPER te *Utrecht*, schrijft een PRIJSVRAAG uit voor het maken van:

Een schetsontwerp met begrooting van kosten voor eene nieuw te bouwen Societeit.

Voorwaarden met plattegrond-teekening zijn op franco aanvraag en tegen vooruitbetaling van *f* 0.50 te bekomen bij de Boekhandelaren J. G. VAN TERVEEN & ZOON, te Utrecht. 5623

MUSGRAVE & Co., Limited

te BELFAST.

FABRIEK VAN

Engelsche Paarden- en Vee-Stalinrichtingen.

IJzeren Tribunes voor Wedrennen,

Tuigkamer-Benoodigdheden,

DOOKENNELS,

Hooischuren, enz.

Gouden en Zilveren Med. Internat. Tentoonstelling Amsterdam.

Deze inrichtingen waarvan reeds **vele** in *Nederland* geplaatst zijn, munten uit door *soliditeit* en *zeer nette bewerking*.

EENIG AGENT

D. S. M. KALKER

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN

VAN 5624

BOUWARTIKELEN en GEREEDSCHAPPEN.

AMSTERDAM, St. Anth. Breestraat, C 21.

Teleram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.

Telephoon N°. 2144.

Modellen te bezichtigen in het **Tentoonstellingsgebouw** van de **Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst**, *Marnixstraat* en St. Anthonie Breestraat C 21.

JAN HAMER & Co, — AMSTERDAM.

KANTOOR: GEBOUW MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

Marnixstraat 402 bij het Leidscheplein.

BOYLE'S LUCHTPOMP VENTILATORS

BOYLE'S Kappen voor slecht trekkende schoorsteenen.

BOYLE'S Schoorsteenkappen tegen valwinden, enz.

Vereischen geen toezicht, hebben geen beweegbare deelen, voorkomen terugslag in den koker, werken met de meeste gelijkmatigheid in ieder jaargetijde, hebben een **veel grooter capaciteit dan ieder andere ventilator**, zijn van soliede constructie bij matigen prijs.

BOYLE'S Ventilators en Kappen zijn op verschillende **Rijks-, Gemeente en Particuliere gebouwen hier te lande** geplaatst. 5625

WITTE's Liften voor Personen, Goederen, Spijzen, enz. CARRE's Waterleidingen.

NEUCHÂTEL ASPHALTE COMPANY Ltd. LONDON.

Exploitatie der Mijnen van de Val Travers.

FABRIEK TE **AMSTERDAM** Beltweg No. 3.

TRADE MARK.

NATUURL. ASPHALT VAN **VAL DE TRAVERS** ZWITSERLAND.

Gecomprimeerde Asphaltwegen endito Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Mouvloeren, Keiders, Kolf- en Kegelbanen. Winkel en Magazijnvloeren. Gangen. Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton-Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.

Zindelijk Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend

Asphalt speciaal tot wering van vochtige muren.

Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het Kantoor der fabriek, Beltweg **S**, *Amsterdam*. 5626

DE LINT & Co. Rotterdam.

Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te Londen,

leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,

MARMER-MOZAIEK en

TERRAZZOVLOEREN,

alsmede 5627

— GLASMOZAIEK —

Zestien Bekrooningen.

FOLKERS & Co., **RAPENBURG 29** ***AMSTERDAM.***

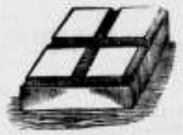

CARBOLINEUM,

middel tegen het rotten van hout en touw, tegen zwamvorming, enz.

Engelsche en Belgische Aardebuizen.

VUURVASTE STEENEN.

DAKPANNEN EN LEIEN.

Directe aanvoer 5628 VAN

Portland cement.

Merk: Knight Bevan & Sturge

Merk: Dijckerhoff & Söhne

DRIJF-, MOS- en METSELSTEENEN.

Engelsche, Duitsche, Fransche en Hollandsche

Trottoir- Vloer- en Wandtegels,

in verschillende dessins

DAKPAPIER, ASPHALT en verdere BOUWMATERIALEN.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

Scheikundig Laboratorium achter de voormalige Veemarkt
TE AMSTERDAM.

3e Verdieping

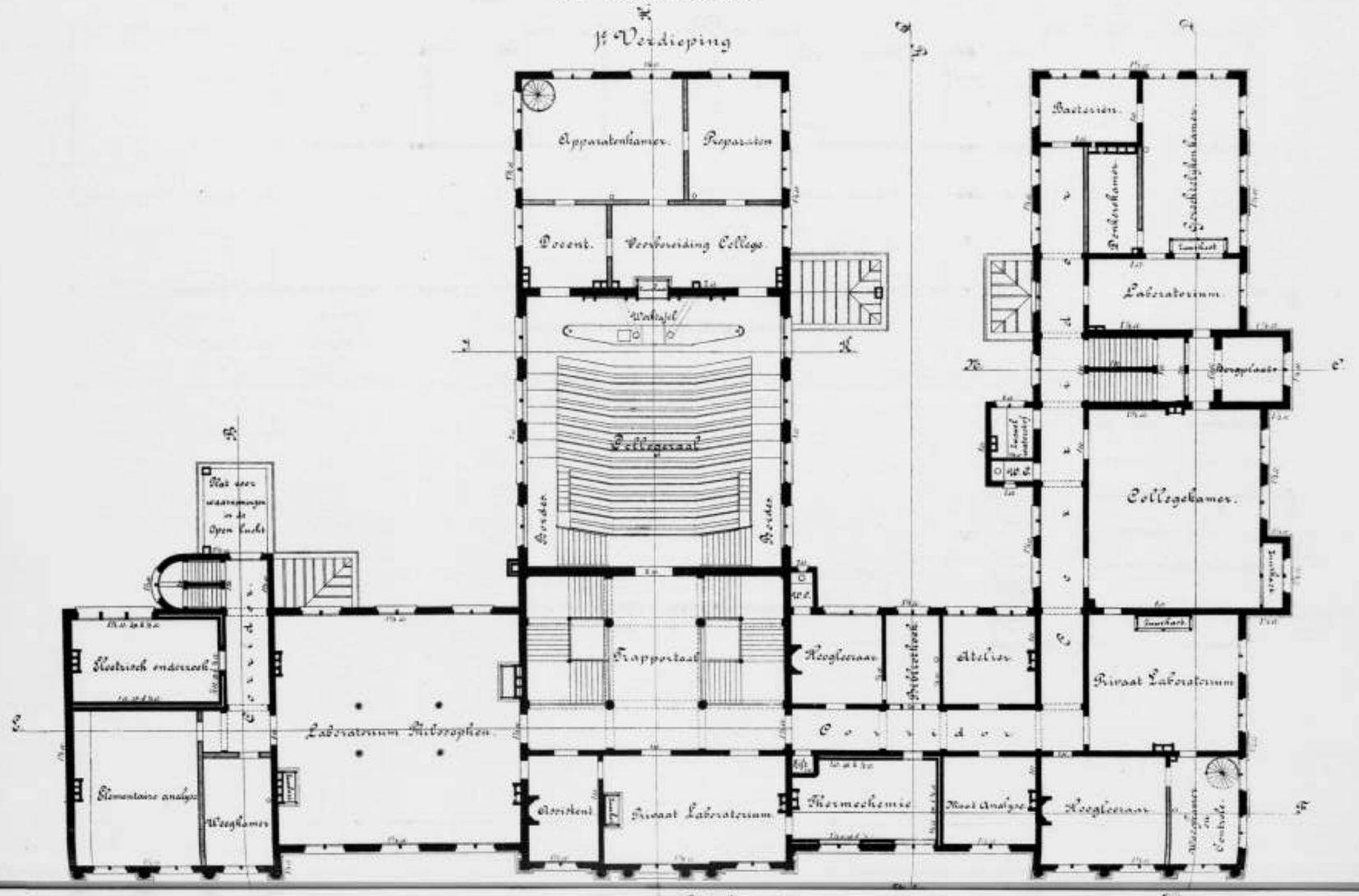

Verdieping Gelijkvloers.

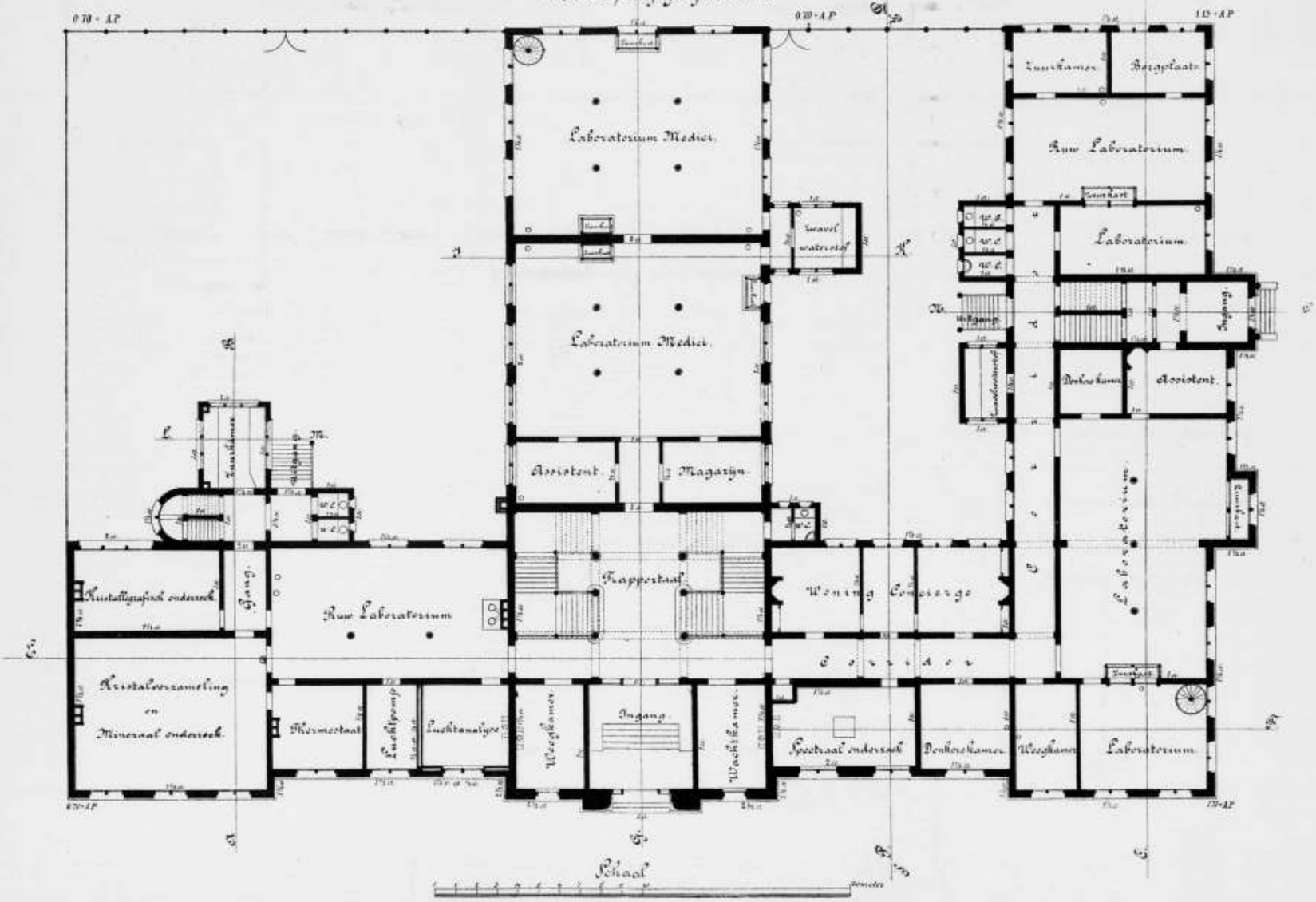

Schaal

Uitgave van de Erven H. van Munster & Zoon Amsterdam

Photo-Lith. Wijsmuller Nieuwe Amstel

BOUWKUNDIG WEEKBLAD N°31 van 3 Augustus 1889

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

3 AUGUSTUS 1889.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C: - HENRY HEMANS & C°.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD: Mededeelingen betreffende de Maatschappij — Bij de plaat. — C. Vermeijs. — Die städte-Bau nach seinem Künstlerischen Grundsätzen. — Riolen van Portland-Cement. — Algemeene administratieve voorschriften. — Binnenlandsche berichten. — Verbeteringen. — Afloop van aanbestedingen.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden en plaat; Nieuw scheikundig Laboratorium te Amsterdam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Aan Heeren Gewone Leden wordt bekend gemaakt, dat het eerste stuk van het Bouwkundig Tijdschrift, jaargang 1889, aan hen of aan heeren Correspondenten ter verdere bezorging is afgezonden.

In de maand Juli zijn tot de Maatschappij toegetreden, als Gewoon Lid, de Heeren:

L. C. Hezenmans, architekt, te 's Hertogenbosch.

P. Kleijnhens, Kapitein Ingenieur, te Amsterdam.

J. Kruis, Opzichter bij de Gemeentewerken, te Dordrecht.

J. A. Smits, Agent voor Haeusler's houteement-daken, te Amsterdam.

Als Kunstlievend Lid, de Heeren:

Mr. S. van Gijn, te Dordrecht.

H. Gompertz, Ingenieur, te Amsterdam.

BIJ DE PLAAT.

De bij dit nummer van het Weekblad verzonden plaat, heeft betrekking op het te Amsterdam in uitvoering zijnde Gebouw voor een nieuw Scheikundig Laboratorium, achter de voormalige Veemarkt.

Op deze plaat zijn de beide voornaamste plattegronden afgebeeld; bij een der volgende nummers zal een plaat met de voornaamste gevels worden gevoegd.

C. VERMEIJS.

Woensdag den 31sten Juli j.l. overleed te Utrecht de heer C. Vermeijs, in leven architekt-directeur der Gemeentewerken daar ter stede.

De heer Vermeijs ontving zijn eerste bouwkundige opleiding bij den heer Molkenboer, toenmaals een bekend architekt te Haarlem. Na de voltooiing zijner studiën werd hij als technisch ambtenaar geplaatst bij den aanleg van den Spoorweg Antwerpen—Rotterdam, en daarna bij het ontwerpen van den Zeeuwsch—Limburgschen Spoorweg, die evenwel niet tot uitvoering is gekomen. In beide betrekkingen was hij werkzaam onder den ingenieur Fijnje, en toonde daarbij veel aanleg en bekwaamheid te bezitten. Zijn praktische blik, waarvan hij blijken gaf gedurende hij werkzaam was bij de opmetingen voor den aanleg van Staatsspoorwegen, deden al ras meer van hem verwachten.

Overtuigd van zijn kunde, ijver en nauwgezetheid benoemde het Bestuur der Gemeente hem op 15 October 1860 tot architekt-directeur.

Er is in Utrecht's geschiedenis geen tijdvak op te noemen, waarin zooveel belangrijke werken zijn ten uitvoer gebracht, als gedurende het bestuur van den heer Vermeijs. Van die welke onder zijne leiding en volgens zijne plannen tot stand kwamen, noemen wij slechts enkele. Behalve een aantal beweegbare bruggen, bouwde hij het stedelijk Ziekenhuis, het nieuwe Gymnasium, de Rijks Hoogere Burgerschool en de Hoogere Burgerschool voor meisjes; behalve verschillende verbouwingen van scholen, zooals van die aan het Nicolaas kerkhof en aan

de Lange- en Nieuwstraat, werden door hem alle nieuwe lagere scholen in de buitenwijken gebouwd en een aantal andere schoolgebouwen, o.a. die aan de Plompetorengracht en het Jans Kerkhof. Verder verdienen vermelding: de uitbreiding der gasfabriek, de gebouwen voor de Gemeentereiniging, de verbreedingen van Nachtegaalstraat en Viestraat, enz., de aanleg van het Lucasbolwerk, Lepelenburg, de Moreelselaan enz., de verbetering van het rioolstelsel, en niet het minst het plan voor de uitbreiding der Gemeente.

Al deze werken zijn tot tevredenheid van Utrechts burgerij tot stand gekomen. Een bewijs daarvoor is wel de warme hulde, die den hoofd-ambtenaar in de Gemeenteraadszitting van Donderdag 25 Juli werd gebracht door den Burgemeester en den heer Royaards van den Ham, welke laatste gedurende 23 jaren als wethouder van fabricage met den heer Vermeijs had samengewerkt. In die vergadering werd de aanvraag van den architekt-directeur, om met 1 Augustus ontslagen te worden, behandeld. De heer Royaards getuigde, meer dan iemand dagelijks gelegenheid te hebben gehad om de groote werkkracht, de onkreukbare trouw, den onverstoorbaren ijver en de buitengewone bekwaamheden van dien hoogst verdienstelijken hoofd-ambtenaar waar te nemen en te waardeeren, en hij verklaarde niet te kunnen medewerken tot het teekenen van diens eervol ontslag, zonder vooraf aan zijn gevoelens uiting te geven. In even waardeerenden zin liet zich de Burgemeester uit, die in 't licht stelde welk een verlies de burgerij leed, door het aftreden van den heer Vermeijs. Dit was helaas noodzakelijk geworden, daar zijn gezondheidstoestand hem het behandelen van zaken in de laatste dagen onmogelijk maakte.

Gedurende 29 jaren heeft de heer Vermeijs met volle toewijding de stad Utrecht gediend in een moeielijke betrekking. Er was voor hem veel te doen; hij heeft dat goed gedaan, en de stad verliest dan ook in hem een man, die een groote rol gespeeld heeft in hare geschiedenis. R.

DIE STÄDTE-BAU NACH SEINEM KÜNSTLERISCHEN GRUNDSÄTZEN

VOM

Architect CAMMILLO SITTE.

Een architekt moet kunstenaar en practicus te gelijker tijd zijn. Zijn oog moet geopend zijn voor strenge verhoudingen, schoone profielen, kunstrijke détails, zijn practische blik moet zich bezig houden met hechte constructie, regelmatige planverdeeling en beschikbare geldmiddelen.

Uit zich de kunstenaar in hem bij het ontwerpen van een woonhuis in een groote stad door een voorgebouwde monumentale trap, de bepalingen binnen de aangegeven rooilijn te blijven en de wetenschap dat elke vierkante meter grond ettelijke guldens waard is, doen den practicus in hem ontwaken; de monumentale trap vervalt en de ordonnantie, waarvan de kunstenaar zich zulk een schoon effect voorstelde, wordt door den practicus gewijzigd.

Keert een jong architekt na een bezoek in den vreemde terug, droomende van loggia's, zuilengangen, hoektorentjes enz., de praktijk leert hem weldra, dat deze slechts zelden in zijn project opgenomen kunnen worden. In plaats van kunstig gesmeede ijzeren kloppers, zal hij electrische bellen moeten aanbrengen; in plaats van kleine schilderachtige raampjes, met in lood gevatte ruitjes, zal zijn bestek van groote ramen met spiegelglas moeten gewagen; in plaats van zijn gevels met beeldhouwwerken te versieren, waaruit de individualiteit van den kunstenaar spreekt, zal hij van terra cotta afgietsels naar bestaande modellen moeten gebruik maken; in plaats van een fraaien welput te ontwerpen, moet hij aansluiting met de waterleiding voorschrijven enz.

De architekt is in vele opzichten een van de ongelukkigste menschen, omdat hij afhankelijk is van zoovele omstandigheden, die hij als kunstenaar zou willen wijzigen, maar die hij als practicus genoodzaakt is te volgen, omdat hij een open oog heeft voor het schoone van het verleden, maar dit als kind van zijn tijd genoodzaakt is te moderniseeren.

De strijd, gestreden door den architekt waar het slechts ontwerpen van gebouwen betreft, openbaart zich in heviger mate nog bij dengeen die zich bezig houdt met het maken van plannen voor het uitbreiden van steden. Ook deze stelt zich telkens de vraag hoe de schoone indruk die oude pleinen, oude monumenten, oude stratennetten op hem maken, het best te vereenigen zoude zijn met de eischen die het moderne verkeer en de nieuwste vervoermiddelen stellen. Even als bij den eenen architekt het prachtische meer op den voorgrond treedt, bij den anderen de kunstenaar duidelijker spreekt, zoo zijn ook bij de stedenbouwers twee richtingen.

Aardig is dan ook het boek, waarvan de titel aan het hoofd van dit artikel prijkt, te vergelijken met het werk van R. Baumeister, getiteld Stadterweiterungen Het is op dit oogenblik mijne bedoeling in het kort den inhoud en de voornaamste kunstregelen door Sitte op den voorgrond gestelt aan de lezers van dit blad mede te deelen; later hoop ik eenige beschouwingen te geven over de uitbreiding van enkele hollandsche steden, meer speciaal Amsterdam, terwijl ik dan tevens in de gelegenheid ben de eischen van Sitte ter eener zijde, van Baumeister ter anderer zijde te bespreken.

Sitte noemt zijn werk een bijdrage ter oplossing van de nieuwste vragen over architectuur en monumentale plastiek, meer speciaal betrekking hebbende op Weenen. Het werkje is opgeluisterd door verschillende gravures en gedeelten van stedelijke plattegronden, en last not least met enkele ontwerpen van stadsgedeelten door den schrijver en anderen.

In zijne inleiding wijst de schrijver op het forum der Romeinen, waaraan alle openbare gebouwen, zoowel tempels, als basilika's en gerechtszalen grensden en dat door zijne rijke zuilengalerijen, goed gerangschikte beelden en gedenkteekens een afgesloten ruimte vormde en den indruk gaf als of men zich in een grooten hypaetraaltempel bevond. Wat het atrium voor het woonhuis was, was het forum voor de stad, de hoofdzaal dus waar zuilen, monumenten en verdere kunstschatten verzameld werden om een heerlijk en grootsch geheel te vormen.

De schrijver houdt het antieke forum voor oogen. Hiernaar beoordeelt hij de stadspleinen van lateren datum, omdat het Romeinsche marktplein voor hem het

hoogste en schoonste is, wat op dit gebied tot stand is gebracht.

Het karakter van het forum blijft in Italië het langst en het best bewaard. Schoone pleinen als het domplein te Pisa herinneren er aan, en de voorliefde voor beelden en monumenten die we op de oude Romeinsche pleinen aantreffen, vinden we terug in Italië, waarvan bijv. Florence het voorbeeld zij. In de middeneeuwen en in de tijden der Renaissance bestond behoefte aan een marktplein, waar de wagens een standplaats vonden, waar de bron was waardoor het vee gedrenkt werd, waar een groote volksmenigte in bont gewemel haar waren sleet of haar inkoopen deed.

Tegenwoordig maakt men in plaats van marktpleinen kooien van ijzer en glas, die men den naam van groentehal geeft, en in plaats dat men het vee zich aan de bron laat laven, mag het bijv. in Amsterdam op hooge boete alleen langs de uiterste grenzen naar het abattoir worden gebracht. Men maakt in het midden van het plein een lief plantsoentje, samengesteld uit laantjes en perkjes, die met passer en lineaal schijnen getrokken te zijn, — en ziedaar het moderne plein.

De mindere of meerdere artistieke waarde van dergelijke plantsoentjes buiten beschouwing latende, maakt men zich volgens Sitte schuldig aan een groote fout. Het midden van een plein moet vrij blijven. Bij Grieken of Romeinen vindt men nimmer een beeld in het midden van het plein. Zij plaatsten ze op de randen, en de middeneeuwsche bouwmeesters sluiten zich bij hen aan. Bronnen bijv. werden steeds op het doode verkeerpunt der pleinen geplaatst. Men denke aan den Schönen Brunnen te Neurenberg, aan de bron voor het palazzo communale te Perugia of Piazza Farnese te Rome.

Het vrijhouden van het midden wil de schrijver niet alleen voor kleinere monumenten doorvoeren, ook van kerken merkt hij op dat ze in Italië steeds ingebouwd worden. Dit wordt gestaafd door het volgende tabelletje van kerken te Rome.

Aan	één	zijde	ingebouwd	41 kerken
„	2	zijden	„	96 „
„	3	„	„	110 „
„	4	„	„	2 „
Vrijstaand				6 „
			te zamen	255 kerken.

Een hevige uitval doet hij dan ook tegen het vrijleggen van kerken, zooals dit in de tegenwoordige dagen dikwijls mode is. Met verschillende motieven, die voor het inbouwen van kerken zouden bestaan, ben ik het met den schrijver niet eens, vooral niet wanneer hij aanvoert, dat de bouwmeester door het inbouwen eener kerk in de gelegenheid gesteld wordt de overige façaden des te rijker te maken en van boven tot beneden van marmer op te trekken. Wanneer we nu ook een blik slaan op het Grieksche en Romeinsche godshuis, dan meen ik dat geen der tempels ingebouwd was, en dat alle façaden in den zelfden geest, en met den zelfden rijkdom behandeld waren.

Een plein moet een gesloten geheel vormen. De ingangen van straten die op het plein uitmonden, moeten niet recht tegenover elkaar gelegen zijn, maar zoodanig gekozen worden, dat ze steeds een hoek vormen. Een goede richting der straten vertoont bijv. de Piazzo St. Pietro te Mantua of het Domplein te Ravenna. De afgeslotenheid van een plein wordt bevorderd door zuilengangen, triumphbogen tot toegang der straten, kolonnaden enz. Als voorbeelden hiervoor denke men aan het heerlijke St. Marcusplein te Venetië.

Voor het ontstaan van een plein moet een reden zijn. Men ontwerpe geen pleinen, zonder dat er een aanleiding voor bestaat. In de moderne steden zien we zoo dikwijls groote open ruimten tusschen vierkante blokken van woningen. Zij maken geen indruk, omdat hun bestaan doelloos is. Een raadhuis, een kerk, een gymnasium, een theater, in 't kort een monumentaal gebouw, eischt een plein niet alleen, maar bepaalt tegelijkertijd de vorm en afmetingen daarvan. Een kerk bijv. met hoog opgaande torens vraagt een langwerpig plein, waarvan de korte zijde gelegen is langs de kerk, een raadhuis daarentegen zal langs de lange zijde van het plein moeten gebouwd worden. Dit begrepen de Italiaansche bouwmeesters, getuige bijv. de vorm van het plein voor de St. Croce te Florence of de piazza di S. Dominico te Modena. Gebouwen, monumenten en beelden moeten in goede verhouding tot de afmetingen van het plein staan. Hoe dikwijls wordt dit niet bij de moderne stedebouwers vergeten. Hoe menigmaal ontdekken we niet een standbeeld, dat door de reusachtige afmetingen van het plein, waarop men het gesteld heeft, in 't niet verzinkt. Hoeveel meer indruk zou het beeld kunnen maken, wanneer men rekening gehouden had met de verhoudingen, en niet alleen slechts oog gehad had om het juist in het middenpunt van het plein te stellen.

Wij leven echter in een periode dat mathematische figuren en symmetrie, op onze stadsplannen van den hoogsten invloed zijn. En toch hoe goed is het effect van onregelmatige pleinen als bijv. de piazza d'Erbe te Verona, of S. Maria Novella te Florence. Men merkt de onregelmatigheid haast niet op, de indruk is aangenaam en de vreemdeling orienteert zich gemakkelijker dan op de pleinen die met equerre en meetketting zijn uitgezet. Men vergete de werking der perspectief bij onregelmatige pleinen niet, waarvan bijv. het reeds aangehaalde St. Marcusplein te Venetië zulk een schoon voorbeeld geeft. Tevens zij dit plein nog vermeld in verband met de piazetta, als een der best begrepen pleingroepen. De terzijde staande campanilla beschouwe men eens in verband met de reeds door den heer Sitte opgegeven regels.

De pleinen in het noorden van Europa ondergaan in een afzonderlijk hoofdstuk een breede beoordeeling.

Hierin wordt aangetoond hoe in vele oud-Duitsche steden nog waarlijk schoone pleinen bestaan, die hun effect voornamelijk daaraan danken, dat ze van eene zijde bezien den zelfden gesloten indruk maken als het decoratief van een tooneel op den toeschouwer. Deze aanleg van stadsgedeelten is het rijkst in het tijdperk der barok. Voornamelijk bij kasteelen, en bij de verschillende gezamenlijke kloostergebouwen treedt dit het duidelijkst op den voorgrond. Het aan 3 zijden bebouwde voorplein is een bekend motief, waarvan we de schoone werking bijv. het best kunnen gadeslaan aan het slot te Coblentz, den Zwinger te Dresden, Schönbrunn bij Weenen enz. Het eigenaardige van de ontwerpen in den baroktijd gemaakt is, dat ze niet langzamerhand ontstonden, maar berekend werden op de perspectivische effecten. Wan-

neer de hedendaagsche ontwerper dus het schoone van oude pleinen aan louter toeval toeschrijft, dan wijze men hem op hetgeen in den baroktijd gepresteerd is.

S.

(*Wordt vervolgd.*)

RIOLEN VAN PORTLAND-CEMENT.

Antwoord, ingezonden door de Afdeeling Haarlem op de vraag: *Het veelvuldig gebruik dat tegenwoordig gemaakt wordt van riolen van Portland-Cement en de toepassing van hetzelfde materiaal ook voor beerputten, doet de vraag rijzen: welke resultaten men heeft verkregen door de toepassing van riolen en beerputten, vervaardigd uit cement en grint.*

En verder:

a. *Zijn deze riolen op den duur bestand tegen den invloed van faecaliën en andere rioolstoffen?*

b. *Welke verhouding van cement en grint zijn uit ondervinding gebleken de meest standhoudende te zijn?*

c. *Hoedanig is de verhouding van den prijs tusschen riolen van cement-beton en gemetselde riolen?*

Op deze vraag werd door den heer J. G. Michielse het volgende rapport uitgebracht:

Het gebruik van Portland cement, dat zich in de laatste 50 jaren alleen bepaalde tot het samenstellen van metselwerken, waarbij soliditeit op den voorgrond stond en tot het maken van pleisterwerken enz., heeft zich in den laatsten tijd (een tijdvak van ruim 25 jaren) ook uitgestrekt tot het vervaardigen van verschillende bouwartikelen, ornamenten, hoek-, sluit-, dek- en profilsteenen, metselsteenen, betonblokken voor zeeweringen en voornamelijk ook cement-riolen en dito putten, waarin Portland cement de hoofdrol vervult.

Het is gebleken, dat vooral riolen en putten met goed gevolg en veel zijn toegepast.

Voordeelen van deze riolen zijn;

1e Voldoende sterkte.

2e Spoedige wijze van leggen.

3e Ondoordringbaarheid voor rioolvocht.

4e Goedkoopte in vergelijking van gemetselde riolen.

1e Het is gebleken, dat cement-riolen, meer dan 20 jaren geleden gelegd, bij opgraving geheel gaaf en door rioolvocht onaangetast waren, en zulks in straten, waarover van tijd tot tijd zware vrachten waren vervoerd; de hardheid van het materiaal bleek daarbij nog te zijn toegenomen. Bedoeld riool ligt in de Stoofsteeg te Haarlem, is herkomstig van de fabriek van den heer Lindo, te Delft en in 1865 gelegd.

2e Spoedige wijze van leggen.

Cement-riolen van middelmatige afmetingen als 30 bij 50, 35 bij 55, 50 bij 70, tot 60 bij 80 Centimeter inwendige ruimte, waarbij men alleen onderstukken en kappen heeft, kunnen ter gemiddelde lengte van 20 Meter per dag van 10 uur door bekwame werklieden worden gelegd; iets dat van gemetselde riolen van die afmetingen, waarvan de vloer bestaat uit 2 lagen, de wanden uit 1 steen en het gewelf uit ½ steen, niet kan gezegd worden; bovendien zijn ook geen formeelen noodig.

3e Ondoordringbaarheid voor rioolvocht.

Wanneer de riolen van goed gehalte zijn en zoodanig worden vervaardigd, dat zij bij de stuitnaden en bij de aansluitingen der kappen van sponningen worden voorzien om een behoorlijken zoom leem of taaie klei aan te brengen, dan zijn zij voor rioolvocht ondoordringbaar; want het is meermalen gebleken bij de opgraving van dergelijke riolen, dat de omringende grond totaal droog bleek te zijn gebleven.

Het komt er echter op aan de riolen op vasten bodem te leggen, of waar die niet wordt aangetroffen roosterwerken of geheide fundeeringen te maken; hierdoor wordt het leggen zeer bespoedigd, daar het leggen en aanstrijken met klei zorgvuldig moet geschieden.

4e Goedkoopte in vergelijking van gemetselde riolen.

Een goed cementriool van 40 bij 60 cM. is met inbegrip van koop en leggen te maken voor *f* 4.50 à *f* 5.

Een dito gemetseld met bodem van 2 lagen, wanden dik 1 steen en kruin van ½ steen (hardgrauwe Waalsteen of miskleurige klinkers) in basterd-specie kost zeker *f* 6.— à *f* 6.50 per M.

Wat betreft punt *a*:

Het is mij nimmer gebleken, dat cement-riolen of dito beerputten door rioolvocht of faecaliën waren aangetast.

b. De verhoudingen der samenstellende deelen zijn voor goede riolen 1 deel Portland cement, 6 deelen grind en lekzand.

c. In het algemeen kan gezegd worden dat cement-riolen ongeveer ⅓ goedkooper dan gemetselde riolen te maken zijn.

Nog valt op te merken:

1°. Dat door het afnemen van kappen, waar men dat wil, cement-riolen ten allen tijde en overal gemakkelijk te openen zijn om schoon te maken;

2°. dat de eivorm, waarin de cement-riolen veeltijds gemaakt worden, eene zeer gunstige vorm is om opstoppingen te voorkomen en om het riool met kegelvormige trekemmers schoon te maken;

3°. dat er vooral op gelet moet worden niet te snel verhardende Portland cement te gebruiken en vooral rivier-, geen duinzand; dat de speciën langen tijd droog dooreen gezet, met zoo weinig mogelijk water aangemengd, en zoo vast mogelijk in de vormen gestampt moeten worden.

4°. Bij het leggen is het wenschelijk de kappen in verband op de onderstukken te leggen.

ALGEMEENE
Administratieve Voorschriften
VOOR HET
UITVOEREN EN ONDERHOUDEN VAN WERKEN
TEN BEHOEVE VAN
BESTUREN EN PARTICULIEREN

Vervolg van pag. 179. Slot.

HOOFDSTUK V.
GESCHILLEN.

§ 46. *Deskundigen.*

Ia. In alle gevallen, waarin de wet zulks veroorlooft, worden aan de uitspraak van twee deskundigen onderworpen alle geschillen tusschen den besteder, zijne erfgenamen of rechtverkrijgenden en een of meer der nagenoemde partijen:

1°. een lid of meerdere leden der directie,

2°. den aannemer,

3°. den borg,

4°. de erfgenamen of rechtverkrijgenden der onder 1, 2, of 3 bedoelde personen.

Elke partij benoemt een deskundige.

b. Tot deskundige kan niet benoemd worden:

1°. hij, die persoonlijk of uit hoofde zijner betrekking belang heeft bij het werk;

2°. hij, die in dienst is van een der partijen;

3°. hij, die aan een der partijen in bloedverwantschap bestaat tot in den vierden graad toe.

c. Een benoeming, waarbij bovenstaande bepalingen niet in acht zijn genomen, wordt als niet gedaan geschouwd.

d. Wanneer het geschil meer dan twee partijen betreft, wordt de eene deskundige door den besteder, de andere door de meest gereede der overige partijen benoemd.

IIa. De inroeping der deskundigen vindt op de volgende wijze plaats:

De meest gereede partij deelt aan de wederpartij schriftelijk mede:

1°. het onderwerp, waaromtrent zij de beslissing der deskundigen inroept,

2°. den naam en de woonplaats van den door haar benoemden deskundige.

b. Heeft de wederpartij binnen veertien dagen, nadat deze mededeeling is gedaan, niet op hare beurt mededeeling gedaan van den naam en de woonplaats van den anderen deskundige, dan heeft de wederpartij het recht op benoeming van den deskundige verbeurd en geschiedt de benoeming op uitnoodiging van bovenbedoelde, meest gereede partij door den burgemeester in wiens gemeente of door eenig lid der rechterlijke macht, binnen wiens gebied het werk geheel of gedeeltelijk is gelegen.

c. De bovenbedoelde meest gereede partij deelt den naam en de woonplaats van den aldus benoemden onmiddellijk aan de wederpartij mede.

IIIa. De deskundigen beslissen gezamenlijk na op de wijze, welke zij geraden achten, een onderzoek te hebben ingesteld. Bij verschil van meening roepen zij gezamenlijk het gevoelen van een derden deskundige in en wordt bij meerderheid van stemmen beslist.

b. De beslissing geschiedt schriftelijk en behoeft niet met redenen omkleed te zijn.

Aan elk der partijen wordt onmiddellijk een door minstens twee deskundigen onderteekend, op zegel geschreven exemplaar van de beslissing uitgereikt.

c. De beslissing is van onwaarde wanneer zij niet is genomen binnen dertig dagen nadat de wederpartij mededeeling heeft gedaan van den naam en de woonplaats van den door haar benoemden deskundige of binnen twintig dagen nadat haar mededeeling is gedaan van den naam en de woonplaats van den volgens IIb benoemden deskundige. De termijn, waarbinnen de beslissing moet geschieden, kan echter met onderling goedvinden der partijen verlengd worden. De beslissing is in dit geval eerst van onwaarde, wanneer zij niet binnen den verlengden termijn geschiedt.

d. De beslissing der deskundigen geldt partijen tot wet. Dit is zelfs het geval al was één deskundige of waren beiden overeenkomstig het bepaalde onder Ib niet benoembaar, wanneer binnen veertien dagen, nadat de benoeming ter kennisse is gebracht van de wederpartij, deze daartegen niet heeft geprotesteerd.

IVa. Indien binnen den hierboven gestelden of verlengden termijn geen of geen wettige beslissing is genomen, noodigt de alsdan meest gereede partij eenig lid der rechterlijke macht binnen wiens gebied het werk geheel of gedeeltelijk is gelegen, uit, om twee deskundigen te benoemen.

Deze benoeming wordt door hem, die de benoeming doet, aan beide partijen medegedeeld.

b. De aldus benoemde deskundigen handelen gelijk hierboven onder IIIa en *b* is beschreven.

Hunne beslissing is in geen geval van onwaarde, zelfs al was één deskundige of waren beiden overeenkomstig het bepaalde onder Ib niet benoembaar; zij geldt partijen tot wet.

V. De beslissing der deskundigen wijst aan welk bedrag aan kosten met inbegrip van verschotten, honoraria, reis- en verblijfkosten, enz. elke partij heeft te dragen.

VIa. De last der deskundigen eindigt:

1°. door de beslissing,

2°. ingeval zij benoemd zijn op de onder I of II beschreven wijze, door het enkel verloop van den in IIIc. bedoelden termijn.

b. Sterft een deskundige, die op de onder I of II beschreven wijze is benoemd, dan heeft wie hem benoemde, het recht een ander in diens plaats te benoemen, mits binnen acht dagen na het overlijden, van den naam en de woonplaats van den nieuwbenoemde aan de andere partij mededeeling is gedaan.

Is echter deze mededeelingen niet binnen den zooeven genoemden termijn gedaan, dan geschiedt de vervanging van den gestorven deskundige op de wijze als in IIb is bepaald.

c. De in IIIc bedoelde termijn begint alsdan eerst te loopen van af het tijdstip, waarop van den naam en de woonplaats van den nieuwbenoemde mededeeling is gedaan aan de andere partij.

d. Met onderling goedvinden der partijen kan de deskundige, die door een hunner benoemd is, herroepen en vervangen worden.

e. Hij, die de benoeming overeenkomstig IVa heeft gedaan, is ten allen tijde gerechtigd één of beide der door hem benoemde deskundigen 1°. te herroepen en te vervangen; 2° bij sterven te vervangen.

§ 47. *Scheidsmannen.*

Ia. Alle geschillen tusschen den besteder, zijne erfgenamen of rechtverkrijgenden en een of meer der nagenoemde partijen:

1°. een lid of meerdere leden der directie,

2°. den aannemer,

3°. den borg,

4°. de erfgenamen of rechtverkrijgenden der onder 1, 2 of 3 bedoelde personen,

worden aan de uitspraak van drie scheidsmannen onderworpen in alle gevallen waarin de wet zulks veroorlooft en de uitspraak van deskundigen geheel of gedeeltelijk niet rechtsgeldig zoude zijn of niet vóór de benoeming der scheidsmannen is ingeroepen.

b. De scheidsman moet zijn: Rijks- of Provinciaal ingenieur, officier van de genie, ingenieur van een waterschap, ingenieur van een spoorwegmaatschappij, directeur van gemeentewerken, gemeente-architect, of in het bezit van eenig technisch staatsdiploma, of doctor in de rechten of in de rechtswetenschap.

c. De scheidsman mag noch uithoofde zijner betrekking, noch persoonlijk belang hebben bij het werk, noch in dienst zijn van een der partijen, noch aan een der partijen in bloedverwantschap bestaan tot in den vierden graad.

II. Het geding zal gevoerd worden zonder procureurs; de partijen zullen binnen zeven dagen, nadat zij daartoe schriftelijk zijn uitgenoodigd, hare middelen ontwikkelen en daarvan afschrift aan de wederpartij mededeelen; vervolgens zullen de scheidsmannen aan partijen een dag, uur en plaats voor de mondelinge voordracht bepalen en nadat deze zal zijn gehouden, de stukken overnemen en daarop uitspraak doen.

IIIa. De scheidsmannen doen als goede mannen naar billijkheid uitspraak binnen zestig dagen, nadat zij hun last hebben aangenomen. Op hunne beslissing is geen beroep toegelaten.

b. De scheidsmannen wijzen in hunne uitspraak aan, welk bedrag aan kosten, met inbegrip van verschotten, honoraria, reis- en verblijfkosten, door ieder der partijen is te dragen, doch tot geen hooger bedrag dan *f* 1200.— voor beide partijen te zamen, alsmede welk deel van de kosten van registratie van het besteknoot teekeningen en andere bijbehoorende stukken ten laste van elke partij komt.

IVa. De meest gereede partij deelt aan de wederpartij schriftelijk mede welk geschil zij aan de uitspraak der scheidsmannen wil onderwerpen en vermeldt tevens den naam en de woonplaats van een door haar als scheidsman gewenscht persoon (geen docter in de rechten of in de rechtswetenschap), die zich bereid verklaard heeft overeenkomstig de bepalingen dezer paragraaf den last te aanvaarden.

b. Binnen zeven dagen nadat deze mededeeling is gedaan, doet de wederpartij op hare beurt mededeeling van den naam en de woonplaats van den door haar als scheidsman gewenschten persoon (geen docter in de rechten of in de rechtswetenschap), die zich bereid verklaard heeft overeenkomstig de bepalingen dezer paragraaf den last te aanvaarden.

c. Binnen zeven dagen na deze mededeeling der wederpartij, wordt gezamenlijk door de wederzijds volgens *a* en *b* aangewezen personen aan elk der partijen mededeeld den naam en de woonplaats van den door hen als derden scheidsman gewenschten persoon, die zich bereid verklaard heeft overeenkomstig de bepalingen dezer paragraaf den last te aanvaarden.

d. Het volgens *a*, *b* en *c* aangewezen drietal, wordt door partijen gezamenlijk tot scheidsman gekozen.

V. Indien het geschil meer dan twee partijen betreft, geschiedt

een der onder IV*a* en *b* bedoelde aanwijzingen door den besteder, de andere door de meest gereede der overige partijen.

VI. Een persoon, die ingevolge art. 622 van het Wetb. v. Burg. Rechtsv. of het bij *b* en *c* bepaalde niet tot scheidsman benoembaar is, wordt beschouwd als niet te zijn aangewezen.

VII*a*. Nadat aan partijen de onder IV*a*, *b* en *c* bedoelde mededeelingen zijn gedaan, maakt de volgens IV*c* aangewezen persoon op uitnoodiging der meest gereede partij een acte van compromis op, bevattende:

1°. het onderwerp of de onderwerpen van geschil,

2°. de voornamen, namen en woonplaats van partijen,

3°. den naam en woonplaats der drie in IV*d* bedoelde scheidsmannen,

4°. den woordelijken inhoud van hetgeen in II en III is vervat, alsmede het in VIII*a* bepaalde.

b. Hij zendt vervolgens deze acte aan partijen ter onderteekening.

Binnen vier dagen, nadat deze acte aan een partij is aangeboden, moet hem die onderteekend worden teruggezonden.

c. Nadat door zijn zorg op deze acte een door de scheidsmannen onderteekende verklaring is gesteld, waarbij zij den last aannemen wordt de acte door hem ter registreering aangeboden bij een registratiekantoor, binnen welks gebied het werk geheel of gedeeltelijk gelegen is.

VIII*a*. Indien binnen dertig dagen na de in IV*a* bedoelde mededeeling geen acte van compromis door alle partijen onderteekend, ter registreering ter aangewezen plaatse is aangeboden, zoo is de acte van compromis krachteloos geworden en is de meest gereede partij bevoegd om zonder in gebreke stelling, op grond van art. 624 Wetb. v. Burg. Rechtsvord., den rechter te verzoeken scheidsmannen ten getale van drie te benoemen ten einde, overeenkomstig het onder II en III bepaalde, omtrent het geschil uitspraak te doen.

b. De acte van compromis wordt echter niet krachteloos ook al wordt zij later dan het hierboven bepaalde tijdstip ter registratie aangeboden, indien die aanbieding slechts geschiedt vóór dat de meest gereede partij van hare bevoegdheid gebruik maakt.

IX. Wordt door eene partij niet binnen eenigen in deze paragraaf gestelden termijn aan de daarbij geschreven verplichting voldaan, dan draagt zij alle kosten welke door partijen en door de als scheidsmannen aangewezen personen zijn gemaakt, met inbegrip van verschotten, honoraria, reis- en verblijfkosten en registratie en keert bovendien aan de andere partij of zoo er meerdere zijn, aan elk der andere partijen een som van vijfhonderd gulden uit.

Aldus vastgesteld den 28sten November 1888 door de Commissie voornoemd:

A. DÉKING DURA, *Voorz.*
D. E. C. KNUTTEL, *Secr.*
J. VAN HASSELT.
J. KLUIT.
R. P. J. TUTEIN NOLTHENIUS.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

De heer J. Coninck Westenberg, Wethouder van Publieke Werken te Amsterdam, aftredend Raadslid, is bij de eerste stemming voor Gemeenteraadsleden in herstemming gekomen, maar bij de jongstleden Dinsdag gehouden stemming niet weder als Raadlid gekozen.

Volgens de *Nieuwe Rotterd. Courant* is de heer E. W. Mus, bouwkundige te Zierikzee, er in geslaagd, hoogstwaarschijnlijk afdoende middelen te vinden tot bescherming van paalwerken tegen den paalworm en tot wering van aanwassen, pokken en dergelijke op ijzeren of houten vlakken in zeewater.

De heer Mus, schrijft het blad, heeft zich een geruimen tijd bezig gehouden met het nemen van proeven in het groot en klein, en eindelijk de voldoening mogen maken dat onderscheidene voorwerpen, door hem van het behoedmiddel voorzien, op verschillende plaatsen in het zeewater gesteld en later door hem en andere deskundigen onderzocht, geen sporen van paalworm (*phalas dactylus*) noch van *limnoria* vertoonen, zoodat hij meent te mogen zeggen, dat het middel tot wering van die verderfelijke schelpdieren is gevonden.

Ook het middel tot zuiver houden van ijzeren en houten schepen in allerlei aan zeewater blootgestelde wanden en vlakken, en tot het weren van pokken en aangroeisels daaraan, door den heer Mus of volgens zijn voorschrift op eenige vaartuigen toegepast, moet tot dusver proefhoudend zijn gebleken.

Daar de middelen, door den heer Mus gevonden, zich zeer wel in het groot en met betrekkelijk weinig kosten laten toepassen, waardoor jaarlijks duizenden guldens door het rijk, de provincien, polders, gemeenten en particulieren zouden kunnen bespaard worden, is het wel waard, dat de aandacht der betrokken autoriteiten en belanghebbenden op deze zaak wordt gevestigd. De heer Mus zal wel bereid zijn, desgevraagd, nadere inlichtingen te verstrekken.

Aangaande het bewuste middel zelf kan hier niets naders worden medegedeeld. Voor zoover schrijver dezes er van weet, moet de zaak voornamelijk daarin bestaan, dat het hout niet, zooals bij het benagelen en creosoteeren geschiedt, slechts uitwendig of tot op geringe diepte wordt beschermd, maar dat het middel het hout geheel doordringt, zonder de sterkte of duurzaamheid te verminderen, die er integendeel door moeten vergroot worden.

De eerstvolgende vergadering van het Kon. Instituut van Ingenieurs zal gehouden worden op Vrijdag 6 Sept. e.k. te Amsterdam. Op dien dag en den daarop volgenden, zal een bezoek worden gebracht aan het Merwede Kanaal

VERBETERING.

In het programma voor de prijsvraag Societeitsgebouw te Utrecht is een fout geslopen.

Op bladzijde 177, te kolom, sub *i*. staat:

i. Een buffet groot ± 12 M². zoo mogelijk eene opening hebbende naar de zijde van de Concertzaal en eene naar de Billardzaal.

Hierin moet »Concertzaal" veranderd worden in »Convers tiezaal".

Afloop van Aanbestedingen.

GRONINGEN, 22 Juli: het verbouwen van het perc. get. lett. G no. 211 en 212 bij de Abrug, aldaar, onder beheer van den architekt G. Nijhuis.

H. J. L. Walker	ƒ 17.987
E. Peters	» 17.464
A. de Vries	» 16.826
D. Th. Dalmolen	» 16.364
J. van der Goot	» 16.120
G. Meulink	» 16.023
B. de Jong	» 15.678
A. van Dijk	» 14.997

Gegund.

SCHEVENINGEN, 23 Juli 1889. Het bouwen van eene villa aan den van Stolkweg aldaar, ten behoeve van den WelEerw. Zeer Gel. Heer E. J. W. Koch, E. P., door den architekt T. A. Koch.

J. Ph. Reeser te 's Gravenhage	ƒ 24.870
Gebr. Houtman te idem	» 23.964
C. Kraneburg te idem	» 22.900
C. J. v. d. Zeijden te idem	» 22.598
C. D. Kleijn te idem	» 22.100
A. C. Paardekooper te idem	» 21.950
Jacq. Vos te idem	» 21.840
J. van der Tas te Leiden	» 21.705
v. Lith & Fontein te 's Gravenhage.	» 21.666
J. Steffens te idem	» 21.200
J. P. J. Lorrie	» 20.950
H. E. de Baan te Scheveningen	» 18.873

gegund.

DORDRECHT, 30 Juli. Het bouwen van een schouwburg en concertzaal, met Societeitslokalen enz. voor de Vereeniging »Kunstmin" te Dordrecht, onder beheer van den architekt J. Verheul Dz. te Rotterdam.

A. de Neef, te Brielle	ƒ 123.987
H. Stelwagen, te Rotterdam	» 124.250
H. J. Heiman, te idem	» 126.742
A. de Haan, te idem	» 127.500
B. Hooykaas en Zoon, te idem.	» 127.800
J. L. Kanters, te idem.	» 127.900
J. N. Claus, te Dordrecht	» 132.980
P. van Driel, te idem	» 133.099
P. A. van Rijen en Zn., te idem	» 133.270
J. J. van Sluisdam, te idem	» 133.769
A. A. J. Saverne, den Haag	» 136.304
L. Koopman, te Dordrecht	» 136.958
Gebr. van Eck, te idem.	» 137.730
D. J. Kwak, te idem.	» 139.000
M. van Leeuwen, te Hellevoetsluis	» 139.750
C. Kuyper, te Dordrecht	» 140.900
J. Schuitemaker, te idem	» 140.900
Schulders en Sas, te idem	» 142.000

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,

voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.

5647 FRED. STIELTJES & C°., Keizersgracht 745, Amsterdam.

De Engelsche Stalinrichtingen en Stalbenoodigdheden,
van the St. Pancras Iron-work Company te Londen,
ZIJN OP DE HIPPIQUE-TENTOONSTELLING TE GRONINGEN, (24 JULI—4 AUG. 1889)
bekroond met den Hoofdprijs,
— GROOTE GOUDEN MEDAILLE. —
Agenten voor Nederland:
= STAAL & HAALMEIJER. =
Amsterdam.
5628

Het GEMEENTE-BESTUUR van *ZUTPHEN*, is voornemens om op Vrijdag den 23 Augustus 1889, des nam. te 2 uur, ten Raadhaize

AAN TE BESTEDEN:
Het bouwen eener nieuwe SCHOOL H voor lager onderwijs, op het terrein bij de Berkelbogen.

Het bestek met de teekening ligt ter visie op het Bureau van den Gemeente-Architect F. H. VAN ETTEGER en is, tegen betaling van ƒ 1.25, te verkrijgen op de Gemeente-Secretarie.

Aanwijzing in loco zal gehouden worden op Maandag den 19 Augustus a. s., des namiddags te 2 uur. 5649

G. J. Vincent & C°.
Kunstsmeden,
SCHIEDAM.
ZILVEREN MEDAILLE, WERELD-TENTOONSTELLING Amsterdam 1883.
GOUDEN MEDAILLE, Antwerpen 1885
Specialiteit in gesmeed IJzeren Hekken, Fijne smeedwerken, Dakversieringen, Deurvullingen, Ornamenten enz.
Steeds voorhanden GESMEED IJZEREN PAARDEN RUIVEN. 5650

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE Machinale Steenfabriek
met Ringoven, 5652
van uitmuntende kwaliteit en kleur
tegen sterk concurreerende prijzen.
Haasten aan de Waal.

5652 JAN VAN DER POT,
— KATENDRECHT bij ROTTERDAM. —
KIJANISEERINRICHTING.
De eenigste waar ook des winters kan worden gekijaniseerd.
Het **Kijaniseeren** is het eenige afdoende middel tegen *verrotting* en *zwam*. De bewerking geschiedt geheel reuk- en kleurloos. Desverlangd bijlevering van hout.
Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend,
van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.
BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en vrachten. KUNSTGRANIET systeem Pétitjean.
Prospectussen en prijscouranten worden opgaanvraag franco toegezonden.
Gelieve op Voornaam en Adres te letten.

DE LINT & C°. Rotterdam.
Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te Londen,
leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,
MARMER-MOZAIEK en
TERRAZZOVLOEREN.
alsmede 5653
— GLASMOZAIEK —
Zestien Bekrooningen.

Parquets-en-chêne sur bitume hydrofuge
N. GOURGUECHON. — PARIS.

Verkrijgbaar in de maten van **30—50** cM. lengte,
6—11 cM. breedte, **35** cM. dikte.

Behalve **lageren prijs,** bieden deze parketvloeren, boven de andere soorten, de volgende voordeelen aan: **Ondoordringbaarheid voor vocht. Weering van geluiden** (kraken) en **ongedierte. Grootere duurzaamheid,** omdat het hout uit één stuk bestaande, verder afgesleten kan worden. 5654
Représentant voor Nederland, **EMIL MOHR, Prins Hendrikkade, Amsterdam 19**

W. F WEIJNTJES,
Singel 514 h/h Koningsplein **Amsterdam.**
Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.
Agent voor **Minton Hollins & Co.** *Stoke upon Trent.*
„ „ **A. Jänèges** te *Crefeld.*
Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvraag prijzen gaarne verstrekt worden. 5655

PHOTOLITHOGRAPHIE.
De ondergeteekenden bevelen zich bij Heeren Architekten aan tot het reproduceeren hunner
Plannen, Teekeningen, enz.
Prompte aflevering en billijke condition. 5656
WEGNER & MOTTU
Rokin 138.

De Portland-Cement-Fabriek van
DYCKERHOFF & SÖHNE
te Amöneburg bij Biebrich a d Rijn. 5557
levert haar erkend en uitmuntend fabrikaat, met garantie voor de grootste vasthecht en deugdelijkheid.
Productie-vermogen der fabriek: 500,000 vaten per jaar.
Magazijnhouders in de voornaamste steden.

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.
Fred. Stieltjes & C°., Amsterdam
5658

J. KROON Rz. Fabriek van Lattenweefsel voor Plafond- en Wand-bepleistering. **Buiksloot.**

STOOMHOUTZAGERIJ en PAKKISTENFABRIEK

Eervolle vermelding op de Tentoonstelling van Bouwmaterialen te Groningen 1886.

5639 ASPHALTDAKPAPIER, ASPHALTWERKEN.

„CARBOLINEUM."

Monsters, circulaires en attesten op aanvrage franco.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN

AANBESTEDING 5640

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT).

Op Dinsdag den 13den Augustus 1889, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht* van:

Bestek N°. 497.

Het herstellen der verzakte perronmuren en het verrichten van bijkomende werken op het station GORINCHEM, ten behoeve van den Spoorweg van ELST naar DORDRECHT.

Begroting f 2500.—

De besteding geschiedt volgens § 33 van het bestek.

Het bestek ligt van den 31sten Juli 1889 ter lezing aan het Centraal-bureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur te *Nijmegen* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 6den Augustus 1889, ten 12 uur 's middags.

UTRECHT, den 29sten Juli 1889.

Het Bestuur van de Societeit SIC SEMPER te *Utrecht*, schrijft een PRIJSVRAAG uit voor het maken van:

Een schetsontwerp met begrooting van kosten voor eene nieuw te bouwen Societeit.

Voorwaarden met plattegrond-teekening zijn op franco aanvraag en tegen vooruitbetaling van *f* 0.50 te bekomen bij de Boekhandelaren J. G. VAN TERVEEN & ZOON, te Utrecht. 5641

DE LINT & Cie.

Rotterdam.

PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:

VILLEROY & BOCH,

BOCH FRERES

MINTON HOLLINS & Cie.

Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.

Groote voorraden. 5642

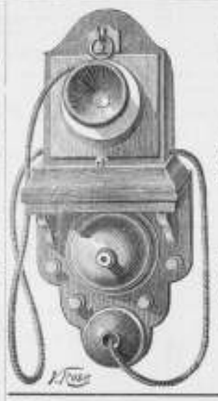

JAN HAMER & Co., AMSTERDAM.

Kantoor: GEBOUW DER MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Marnixstraat 402, b/h. Leidscheplein.

MILDE's MICRO-TELEPHONEN,

voor de telephonische gemeenschap in Werkplaatsen, Hôtels, Kantoren, Villa's enz. — Deze toestellen zijn bij lagen prijs zeer gevoelig, duurzaam en élégant.

CARE'S Luchtdruk-Waterreservoirs en

CHANOIT Reservoir Waterfilters met Luchtdruk,

voor het oppersen, filtreeren en verdeelen van water in gebouwen zooals Hôtels, Gestichten, Villa's enz., ter vervanging van de hoogwaterreservoirs. 5643

Referentiën van hier te lande uitgevoerde installaties worden op aanvragen verstrekt.

— **KELLEY's Geschilderd en Gebrand Glas.** —

GEPLATINEERD- EN VENSTERGLAS.

CARBOLINEUM AVENARIUS.

Men verzekere zich bij den aankoop, dat men het sedert 14 jaren met succes aangewende *origineele merk* verkrijgt:

CARBOLINEUM AVENARIUS.

GUST. BRIEGLEB, Amsterdam. 5644

NEUCHÂTEL ASPHALTE COMPANY Ltd LONDON.

Exploitatie der Mijnen van de Val Travers.

FABRIEK TE AMSTERDAM Boltweg No. 3.

NATUURL. ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.

Gecomprimeerde Asphaltwegen en dito Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen. Winkel en Magazijnvloeren. Gangen. Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.

Zindelijk Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend Asphalt speciaal tot wering van vochtige muren.

Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het Kantoor der fabriek, Boltweg 3, *Amsterdam*. 5645

PATENT-CENTRALE EN ZELFREGULEERENDE

STOOMVERWARMING EN VENTILATIE

onder lagen druk.

Systeem BECHEM & POST te Hagen in Westphalen.

TEVENS INGERICHT VOOR

ELECTRISCHE VERLICHTING

met of zonder Tudors-Accumulatoren.

Dit *Systeem is het meest aan te bevelen*, omdat, niettegenstaande de **onder lagen druk** werkende machine zeer **gemakkelijk en eenvoudig** kan worden aangewend, zoowel voor **Verwarming en Ventileering van huis en stal,** als voor het **oppompen van water,** voor het op **peil brengen en houden van vaarten,** voor het in werking brengen van **IJs-, Dorsch- en andere machines,** voor het **koken van Veevoeder,** voor het **besproeien van Gras, Bloemen, enz.,** terwijl nog des avonds ***huis en erf electrisch kan verlicht worden***. Bijzonder geschikt voor **Buitenplaatsen** en **Boerderijen**, daar *Warmte, Ventilatie, Licht, Koude en Drijfkracht* gelijktijdig kunnen werken of naar behoefte geregeld kunnen worden.

Voor nadere inlichtingen, opnemingen en begrootingen, verklaart zich gaarne bereid

D. S. M. KALKER, Amsterdam.

Eenig vertegenwoordiger der firma BECHEM & POST, in Nederland. 5646

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

10 AUGUSTUS 1889.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Bureau: Marnixstraat 402.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:

35 Queen Victoria Street E. C. - HENRY HEMANS & Co.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 12.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD: Maandelijksch overzicht. — Ingezonden. — Binnen- en buitenlandsche berichten. — Benoemingen, vacante betrekkingen, enz.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden

MAANDELIJKSCH OVERZICHT.

Gewoonte wordt een tweede natuur.

Vroeger reisde men langzaam; thans reist en leeft men vlug, en zou het — een enkel pessimist uitgezonderd — niet langzaam meer kunnen; tenzij om 't vreemde van het geval. Niemand stapt meer „de schuit en de waereld" in, maar ieder vliegt met den „vurigen salamander" naar zijn doel.

Wij leven in de eeuw van den stoom, die ons het vlugge vervoermiddel heeft gegeven, dat wonderbaarlijken invloed uitoefent op geheel de maatschappij. De gewone paardentram gaat velen reeds te langzaam over den weg. Voorloopig zijn het stoomtrammen die in onze moderne huishouding verandering zullen brengen, of wel in de groote steden, de stads-spoorbanen. Welk een grooten invloed die op de ontwikkeling eener stad hebben, kan men leeren uit een opstel, voorkomende in het Weekblad van de Oostenrijksche ingenieurs en architekten Vereeniging, van 12 Juli 1889. Zeer in het kort wil ik hieruit een en ander aanteekenen.

De Stadtbahn te Berlijn werd den 7den Februari 1882 voor het verkeer in de stad geopend, en den 15den Mei daarna aan het Europeesche spoorwegnet aangesloten. Zij begint in het oosten der stad, gaat over een viaduct door het hart van Berlijn, en eindigt in het westelijk kwartier te Charlottenburg. Door deze aanleg, in het geheel 12.1 K.M. lang, worden niet alleen de verschillende stations, met uitzondering van het Anhaltsche, met elkaar verbonden, maar ook de gedeeltelijk reeds vroeger aangelegde of nog in uitvoering zijnde ringbaan als het ware tot een geheel met haar gemaakt. De eigenlijke stadsspoorbaan vervoert enkel personen; de noordelijkste sporen zijn bestemd voor het verkeer in de stad, de zuidelijk gelegen voor het verkeer in doorvoer. De kosten van den weg, aankoop van grond, aan- en verbouw van verschillende stations, hebben 68.140.000 R. M. bedragen.

De samenstelling der treinen is natuurlijk zeer verschillend naarmate het jaargetijde en zon-, feest-, of werkdagen, maar in elk geval zoodanig, dat de wagens IIde en IIIde klasse op de stations altijd daar zijn opgesteld, waar door middel van groote borden de overeenkomstige klassen worden aangeduid. Het reizend publiek weet alzoo waar het moet wachten om in te stijgen, en het uit- en ingaan geschiedt mitsdien zelfs op de drukste dagen binnen een halve minuut, waarna de trein zonder een signaal te geven zich weder in beweging stelt. De plaatskaarten worden gedurende de reis niet gecontroleerd.

Door het opnemen van de ringbaan in het verkeer werd het mogelijk gemaakt een groot aantal treinen te doen rijden; van af het begin bij het Silezische station naar den zoölogischen tuin vertrekken treinen om de 10 minuten; op de lijn zoölogische tuin in aansluiting met het verkeer in de stad vertrekt elke 20 minuten een trein; op de noordelijke en zuidelijke ringbanen rijden de treinen met tusschenpoozen van een uur. Voor het stadsverkeer komen echter bovendien de treinen naar de voorsteden Grünau en Grünewald, om de 10 minuten, in aanmerking, zoodat het tijdsverloop tusschen twee opeenvolgende treinen slechts 5 minuten bedraagt. Op zon- en feestdagen worden naar behoefte nog meerdere treinen ingelascht, over het geheele net. Het verkeer begint des morgens ten 5 en eindigt des nachts ten 12½ uur.

Met bewonderenswaardige kalmte en orde heeft het

verkeer plaats, waarvoor wekelijks niet minder dan 482 treinen noodig zijn, als, voor het verkeer in de stad 272 per dag en bovendien nog 80 als extra treinen op Zondag, voor de aansluitingen naar buiten 114 per dag benevens 16 extra-treinen des Zondags.

De prijzen zijn zeer gering. Voor ritten in de stad wordt in de IIde Klasse een prijs van 15 tot hoogstens 50 Pf. gevorderd, en in de IIIde klasse eene van 10 tot 30 Pf. Voor den werkman worden bijzondere plaatskaarten ter beschikking gesteld voor het vervoer in de week. De kosten daarvan bedragen 1 Pf. per K.M.

Men heeft hier alzoo het zeer juiste principe gehuldigd, dat een dergelijke onderneming van den Staat, in de allereerste plaats tot gerief der belastingschuldigen moet zijn, en eene winst van de zaak slechts in de tweede plaats in aanmerking mag komen.

In 1882—83 bracht het verkeer 1.996.533 R.M. op, en in 1886-87 reeds 3.029.019 R.M. De verhuring van de bogen der viaducten stegen in dien tijd belangrijk, d. i. van 99.069 R.M. tot 312.000 R.M. Jaarlijks worden bovendien thans 97.000 R.M. geind aan huurwaarden van restauratie- en andere lokaliteiten.

De totale toename van inkomsten wordt door den schrijver berekend op een bedrag van 1.341.019 R.M. tusschen 1882 en einde 1887 [1]). Terwijl de totale inkomsten van 1886—87 een cijfer van 3.363.152 R.M. aangeven, worden die over 1887—88 begroot op 3.900 000 R.M.

De totale uitgaven zijn bezwaarlijk op te maken, daar de berekening door de zeer ingewikkelde verhoudingen en de aansluitingen der banen zeer moeilijk wordt. Het spreekt ook van zelf, dat bij een zoo groot verkeer als hier, het onderhoud veel kostbaarder is dan bij gewone banen. Op de Pruissische banen bedragen de uitgaven ongeveer 57% der ontvangsten, terwijl voor de stads-spoorbaan op 85% gerekend wordt of 2.800.000 R.M. in 1886—87. Ongeveer 500.000 R.M. bleef alzoo als winst over, zijnde 7/10% van het aanleg kapitaal.

De bewoners van Berlijn hebben met groote ingenomenheid dit uitstekende middel van vervoer tot stand zien komen, en zooals uit de cijfers blijkt hebben zij er een ruim gebruik van gemaakt; immers in 1886—87 werden 17.399.509 menschen vervoerd.

Nu zou men denken, dat de andere middelen van vervoer, die vóór den aanleg van de stads-spoorbaan bestonden, daaronder geleden hebben. Dit is echter niet het geval, zooals uit het volgende zal blijken.

Berlijn telde in 1837 nog slechts 283.000, in 1870 reeds 774.500 inwoners; in 1882 bedroeg dit aantal 1.196.200 en een regelmatig toenemen in aanmerking nemende, wordt het op 1.435.000 berekend voor 1887.

In 1876 had de stad een paardentram van 90.5 K.M. lengte, en vervoerde 22.869.508 personen; in 1881, was de lengte der banen 134.3 K.M. en werden 54.372.963 personen vervoerd; in 1885 waren deze cijfers 173.6 en 77.811.405. Tusschen de jaren 1881 en 1885 stegen de inkomsten van 7.059.966 R.M. tot 10.170.648 R.M., en het vervoer per dag van 154.294 tot 228.278 personen, terwijl de lengte der trambanen slechts met 39.3 K.M. werd uitgebreid. De bovengenoemde cijfers toonen ten duidelijkste aan, dat het verkeer op deze tramwegen niet het minste geleden heeft door het aanleggen van den spoorweg door de stad.

Merkwaardig is het ook, dat zelfs het aantal huurrijtuigen gedurende dien zelfden tijd is toegenomen. In 1881 waren er 3918 en in 1885 4312 in gebruik. De omnibussen vervoerden middelerwijl in 1881 9.960.774 personen en in 1885 16.172.246. Alzoo ook hier een groote toename.

Al neemt men aan, dat de kolossale uitbreiding van Berlijn veel heeft bijgedragen tot het zoo spoedig toenemen van het verkeer, weinigen zullen intusschen voorzien hebben, dat de exploitatie van de stads-spoorbaan zelfs het drukkere verkeer op andere vervoermiddelen in de hand heeft gewerkt. Door de opgedane ondervinding is tevens het bewijs geleverd, dat elk nieuw middel van verkeer in korten tijd een nieuw publiek tot zich trekt, dat vroeger genoodzaakt was te voet te gaan en tijd en geld te verliezen.

Het is ook duidelijk, dat de spoorweg door de stad en zijne verbinding met de ringbaan het hunne hebben bijgedragen tot het verbouwen van die gedeelten der stad, die vroeger van het centrum afgesneden en alzoo minder gezocht waren. Uit statistische opgaven blijkt, dat het aantal bouwvergunningen voor nieuwe gebouwen, van 1880 tot 1885 is toegenomen van 3031 tot 7345, het totale aantal woningen van 279.187 tot 322.172, welker huurwaarden 166.727.358 en 196.146.847 R. M. waren. Niettegenstaande dit meerder aantal woningen neemt de gemiddelde huurwaarde in dit tijdsbestek toe van 587 tot 608.8 R. M.

Als een gevolg van de goede verbinding met het centrum der stad, wordt het meest gebouwd in Moabit en de voorstad Schöneberg; en niettegenstaande het groote aantal nieuwe woningen hebben de huisbezitters te Berlijn volstrekt geen klagen, want tegen 14.349 huizen wier huur in 1884 werd verhoogd, geschiedde dit in 1885 met 27.353. Het overgroote aantal dezer huizen ligt juist in die gedeelten van de stad, waardoor de spoorbaan loopt. Hetgeen de bezitters van huizen hadden gevreesd, is alzoo zeer tot hun voordeel gelogenstraft geworden: in plaats dat de huizen langs de spoorbaan in waarde verminderden, zijn zij thans meer gezocht en brengen meer op.

De schrijver heeft met een en ander verschillende bedenkingen tegen het aanleggen van een dergelijk vervoermiddel in Weenen trachten te ontzenuwen.

Belangrijk zijn ook de mededeelingen over de uitbreiding van Berlijn in het zuiden en zuidwesten, die door het Wochenblatt für Baukunde (Sonderausgabe der Deutschen Bauzeitung) worden gedaan. Aan deze wordt het volgende ontleend.

In bijna alle wijken van de stad wordt druk gebouwd, in de binnenstad in de hoogte, aan den zoom der stad en daarbuiten, in de breedte. In dit opzicht is echter het westelijk en zuidwestelijk gedeelte, en hetgeen zich onmiddellijk daarbij aansluit of door spoorwegen of trammen daarmede genoegzaam verbonden is, het meest bevoorrecht.

In het zuidwesten vooral wordt de lust tot bouwen aangewakkerd door de vele stoom- en trambanen, die de bouwgronden aanwijzen en bruikbaar maken, evenals in Amerika dit door den spoorweg wordt gedaan. Overeenkomstig de bijna fabelachtige uitbreiding der verkeers-

1). De schrijver van het stuk in het Oostenrijksche blad vergist zich mijns inziens in dit cijfer. Door mij wordt die toename berekend op 1.170.550 R.M. E.

middelen om en in Berlijn, zijn de prijzen van terreinen in de doorsneden bouwgronden aanmerkelijk gerezen; voor vijf jaren werden 5 R. M. per M² bouwgrond betaald, terwijl nu al 20 à 30 R. M. worden gevraagd, prijzen die reeds zeer belemmerend werken op het bouwen van villa's, die in den aanvang veelvuldig tot uitvoering kwamen. Deze groote eerste uitgaven en eene zeer belemmerende bepaling in de nieuwe Berlijnsche bouwverordening, wat betreft open bebouwing, zijn dan ook de oorzaken dat de woonkazernen reeds in de verre buitenwijken burgerrecht hebben verkregen, en hier en daar zelfs landhuizen hebben verdrongen.

Het spreekt van zelf, dat zulk een toestand een zeer vruchtbaren werkkring oplevert voor bouwvereenigingen en maatschappijen die bouwterreinen verhandelen. Van de laatste soort zijn nu onlangs weder drie ontstaan, waarvan de belangrijkste Berlin-Wilmersdorfer Terrain Gezellschaft heet, en zeer gunstig gelegen bouwterrein van ± 1200 M. lengte bij een breedte van 250 tot 500 M. in bezit heeft. Een dergelijke maatschappij kan natuurlijk tot stand brengen, wat onmogelijk is voor een enkelen grondbezitter, dat is een net van straten te maken, dat zich op organische wijze aansluit bij de bestaande, en oordeelkundig gekozen verkeerswegen naar alle richtingen aanbiedt.

Al die gunstige omstandigheden zouden evenwel nog van weinig beteekenis zijn, indien het stoompaard niet te hulp kwam, dat het vervoer over de hoofdader van het verkeer op zich heeft genomen, zijnde over de Sleeswijksche straat, een lange rechte hoofdstraat, die anderhalf malen de grootte heeft van de bekende Unter den Linden. Dat overigens voor goed drink- en huishoudwater, een goed rioolstelsel enz. gezorgd is, behoeft wel geen betoog. Het is hen, die des zomers de hitte in de stad wenschen te ontvlieden, hier gemakkelijk gemaakt een bouwterrein te zoeken; zij kunnen nu reeds overzien welke voordeelen aan hun verblijf in dat buitengedeelte der stad zullen verbonden zijn.

Het is niet geheel zonder bedoeling dat ik in weinig woorden een denkbeeld heb trachten te geven van de ondervinding die men te Berlijn heeft opgedaan. Eerstens moet die zaak ieder en voornamelijk architekten belang inboezemen, en ten andere kan ik een langen brief en dubbel werk vermijden; ik heb namelijk het plan verschillende cijfers en feiten uit het bovenstaande met rood te onderstrepen in het nummer van het Weekblad waarin de Redactie dit overzicht gelieft te plaatsen, en dat in kleur opgewerkte exemplaar toe te zenden aan den nieuwen Wethouder van Publieke Werken te Amsterdam, indien er nog een gevonden kan worden. Wellicht schaft die ambtenaar zich dan N°. 28 van het genoemde Oostenrijksche Weekblad, of het Statistische Jahrbuch der Stadt Berlin aan, uit welk laatste belangrijke boek het groote meerendeel der aangehaalde cijfers is geput. En als hij dan overtuigd is van het time is money en van den gunstigen invloed dien goede verkeersmiddelen op de ontwikkeling eener stad hebben, dan ben ik zeker dat hij een einde zal maken aan het negenjarig wachten van den heer Sanders, op de verwezenlijking van diens plannen in het belang van Amsterdam en de bewoners der omstreken. De tijd is nog niet gekomen om in de Hoofdstad een spoorbaan aan te leggen, maar ik voor mij geloof, dat men al reeds te lang gewacht heeft om de concessie voor de stoomtrammen te verleenen. En waarom? Ik hoop dat de nieuwe Wethouder het zal begrijpen.

Waar goede wegen worden aangelegd, komen ook menschen wonen; en deze zullen tevreden gesteund zijn, als die wegen behoorlijk rein worden gehouden. Nu is het zeker, dat er moeielijk een groote stad zal worden gevonden, waar het personeel van den reinigingsdienst zoo goed werkt, als te Amsterdam; maar de stratenmakers verstaan hun vak niet al te best. Een gedeelte van het herhaalde opbreken en weder leggen van bestratingen moge op rekening van den ondergrond worden gesteld, een ander deel ligt aan werklieden die hun vak niet verstaan. Elke poging tot verbetering die in de bestratingen kunnen gebracht worden, ook met het oog op den gezondheidstoestand, moet nauwkeurig onderzocht worden. Uit den laatsten tijd zijn er twee te vermelden.

In Sheffield werd een paar maanden geleden in een der drukste straten een proef genomen met eene bestrating, samengesteld als volgt. Op een onderlaag van asphalt worden op onderlinge afstanden zoo groot als de zijden van de blokken eener houtbestrating, ijzeren stijltjes, met kruisvormige doorsnede en een ronde plaat tot bazis, geplaatst. Tusschen deze staande stijltjes worden de blokken der houtbestrating gelegd en de gleuven daartusschen met pek en teer aangevuld. De koppen der kruisvormige ijzers zijn ietwat hooger dan de houten blokken, waardoor te gemoet wordt gekomen aan de te groote gladheid van de houtbestrating. Dit is een voordeel, waartegen — dunkt mij — nadeelen staan, alleen echter door het gebruik van hout ontstaan. Dit is zeer poreus, slurpt veel vocht op, en bij droge weêrsgesteldheid ontstaat een hoogst onaangename reuk, vooral daar waar veel paarden van den weg gebruik maken.

Een andere soort van bestrating, uitgevonden door den ingenieur Busse te Linden in Hannover, schijnt mij van meer belang te zijn. Daaromtrent werd onlangs in de Semaine des Constructeurs medegedeeld, dat zij uit caoutchouc bestaat, en een eerste proef daarmede genomen is op een brug te Hannover nu bijna twee jaren geleden. De resultaten, een jaar geleden verkregen, waren van zoo voldoenden aard, dat de stad een tweede proef op uitgebreider schaal besloot te nemen over een lengte van 1500 M. Ook te Berlijn is een straat van vrij groote lengte op deze wijze bestraat en in Hamburg wordt eveneens een proef genomen. Deze bestrating van caoutchouc schijnt even duurzaam te zijn als die van steen, veroorzaakt geen gedruisch, ondergaat geen groote veranderingen bij koude of zeer warme weêrsgesteldheid, en is minder glad dan asphalt bestrating.

Indien ik mij zulks goed herinner, dan zijn bij de bespreking over het met asphalt bestraten van eenige drukke verkeerswegen in Amsterdam de bezwaren in den Gemeenteraad ter sprake gebracht, dat de gladheid van zulk een weg te veel ongelukken zou veroorzaken, vooral bij trampaarden, en dat de opritten der bruggen in geen geval met asphalt konden worden belegd. Nu het toch wel als bewezen mag worden aangenomen, dat de Leidschestraat b.v. een minder gedruisch makende bestrating noodig heeft, zou een proef kunnen genomen worden óf met asphalt buiten en caoutchouc binnen de rails, óf met een geheele caoutchouc bestrating, indien de prijs daarvan de uitvoering niet in den weg staat en het onderhoud werkelijk aan de verwachtingen voldoet.

Even belangrijk als het onderwerp bestratingen, is dat van de reiniging daarvan en wat verder daatoe behoort. Als men b.v. nagaat dat in 1887 in Amsterdam 120.000 M³. asch en vuilnis, waaronder het straatvuil, werden opgehaald, en daarbij alleen 6500 M³. afval van groenten van één der markten, dan kan men zich een denkbeeld maken van de hoeveelheid stof die door ontbrandig onschadelijk behoort gemaakt te worden. Maar die cijfers zijn nog niets tegen die van andere plaatsen. Te Milwaukee bleek de toestand nog onvoldoende te zijn, niettegenstaande per dag 100 M³. afval werden verbrand, echter niet zonder onaangename reuk.

Een voorbeeld van een vrij goeden oven vindt men te Glasgow, waarover in de Engineer and Building Record, dezes jaars eenige mededeelingen worden gedaan, voorafgegaan van geschiedkundige beschouwingen. De meeste der oudere ovens hebben een rooster waarop eerst het vuil wordt gedroogd en daarna verbrand, waarbij een afzonderlijke inrichting noodig is om ook de gassen te verbranden. De oven te Glasgow werkt geheel anders en behoeft o. a. de stoffen niet te drogen. Het verzamelde vuilnis wordt gesorteerd; de nog waarde bezittende stoffen niet verbrand en de uit de asch verzamelde nog brandbare materialen aangewend tot voeding van het verbrandingsvuur, terwijl de asch zelve gebruikt wordt om de stoffen reukloos te maken in de beerkuilen. Alle stof die niet voor de bewerking van meststof kan gebruikt worden, wordt verbrand en voor mortelbereiding aangewend.

De beste inrichtingen zijn die volgens het patent Engle in Minneapolis, Des Moines, Coney Island en Milwaukee aangelegd. De verbrandingsruimte is 9.9 M. lang en 1.5 M. breed, en overwelfd. De hoogte boven den rooster is 2,1 M. Aan het einde, bij den schoorsteen, is de plaats waar het vuilnis wordt ingeworpen. Onder den rooster ligt de aschruimte, welker bodem tevens een der zijden vormt van een oververhit kanaal voor afvoer van rook. Aan het roostereinde, tegenovergesteld aan dat bij den schoorsteen is een tweede vuurhaard, waartoe de rooster aldaar 1.2 M. lager ligt dan aan het roostereinde bij den schoorsteen. Van af dezen vuurhaard tot aan den schoorsteen loopt het bovengenoemde rookkanaal onder de aschruimte. Het geheele gebouw heeft drie verdiepingen. De eerste heeft een dubbele rij deuren, waarvan de bovenste voor het inwerpen van vuilnis en en de onderste voor het verwijderen der asch dienen. De tweede verdieping is die boven het gewelf van de verbrandingsruimte en dient tot voorloopige bergruimte van kadavers. De derde verdieping is de 4.5 M. hooge schacht boven de verbrandingsruimte, in welken trechter de vuilniskarren onmiddellijk hun inhoud uitstorten.

Wat de bediening en werking van dezen oven betreft, kan worden medegedeeld dat in Minneapolis door twee mannen per dag en een per nacht, 200 ton vuilnis, waaronder 33 kadavers van paarden en 59 van honden, werden verbrand; de kosten aan brandstoffen en arbeidsloon bedroegen 38,25 Dollars of 19 cents per ton. Per dag werden nog geen 100 K.G. asch ingezameld. Bij deze proef moet echter gebleken zijn, dat men in het vervolg goedkooper kan werken.

Aangezien teekeningen in de geraadpleegde bron ontbreken, is het niet mogelijk nauwkeuriger beschrijving te geven of af te dalen in meerdere bijzonderheden, door enkele lezers wellicht gewenscht. Hetzelfde geval doet zich voor bij eenige mededeelingen in de Deutsche Bauzeitung, daarin ontleend aan het tijdschrift L'industrie moderne, en handelende over ijzeren huizen. Toch wil ik ook hiervan iets mededeelen, daar de belangetellenden er genoegzame gegevens in vinden kunnen om desgevorderd den weg te zien naar meer gedetailleerde opgaven. In het laatste geval zijn die te verkrijgen in de fabriek Forges d' Aiseau bij Charleroi.

Deze fabriek levert ijzeren gebouwen die in onze Nederlandsche bezittingen, in de Congo-Staten en in Zuid-Amerika reeds veel in toepassing zijn gekomen. Terwijl het vroeger gewoonte was, de constructie in ijzer te ontleenen aan den houtbouw, dat is de houten stijlen en schoren door ijzeren te vervangen en de planken door gegolfd plaatijzer, wordt volgens het nieuwe systeem het huis samengesteld op de wijze van een gebouw van natuurlijke steenen, en de blokken daarvan vervangen door holle kasten van plaatijzer. Deze kasten worden echter niet als zoodanig verwerkt; zij ontstaan bij het optrekken der muren. Men werkt met ijzeren platen, die aan de vier kanten rechthoekig omgebogen worden, en de voor- en achterzijde van de kasten vormen, waartoe zij twee aan twee door ijzeren dwarsstroken ter lengte van de dikte van den muur aan elkaar verbonden worden. Voor het samenstellen van een muur worden op de plaats der horizontale voegen doorloopende stroken ijzerblik gelegd, en in stede der vertikale voegen, kleine T ijzers, die de hoogte van de kasten hebben. Door middel van de omgebogen randen worden de kasten met deze tusschengeledingen en alzoo ook onderling hecht verbonden. Het is duidelijk, dat een dergelijke constructie geen verdere dragende onderdeelen voor de wanden vordert.

Het zal niet noodig zijn, na het principe in zoo ruwe trekken te hebben medegedeeld, af te dalen in bijzonderheden omtrent de constructie van ramen, deuren en hunne kozijnen, bevloeringen met hare balken enz. Men zal zich een voldoende denkbeeld zelve daarvan kunnen maken.

Teneinde het roesten tegen te gaan wordt het ijzerwerk verzinkt, een noodzakelijke bewerking vooral in de tropen. Deuren en vloeren worden gemeenlijk uit hout samengesteld, de laatsten soms ook uit ijzeren platen of tegelwerk. Steenen fundamenten, die o.a. in Ned.-Indië bijna noodzakelijk zijn tegen de verwoestingen der witte mieren, kunnen bij dergelijke ijzeren samenstellingen achterwege blijven, en het uiterlijk aanzien wordt eenigszins aangenaam gemaakt door het persen van zinrijke vormen op de voorzijde der ijzeren onderdeelen, waaruit de wanden zijn samengesteld. Zeer eenvoudige constructie moet echter op den voorgrond blijven staan, daar de gebouwen soms in afgelegen streken en zonder genoegzaam deskundige hulp moeten geplaatst worden. Evenwel zijn op de beschreven wijze reeds grootere en minder modeste inrichtingen gebouwd, als kerken, ziekenhuizen en spoorwegstations.

Een hoofdverdienste van het systeem bij toepassing in de tropen is het beschutten tegen al te groote en plotselinge veranderingen van weêrsgesteldheid, dat bevorderd wordt door de lucht die zich in den hollen wand bevindt, en juist door het verschil van temperatuur in eene voortdurende beweging is, mits gezorgd worde voor de noodige openingen in de wanden.

Gedachtig aan het „einde goed, al goed", hoop ik

den lezer met de volgende mededeelingen genoegen te doen. Zij werden met een zekere voldoening ook aan de Engelsche architekten bekend gemaakt in the Journal of Proceedings van het Kon. Instituut van Britsche Architekten; hoewel het leeuwenaandeel van den lof aan onze Engelsche vakgenooten wordt toegezwaaid, wordt toch ook het werk van de Nederlandsche bouwkunstenaars gewaardeerd.

Die mededeelingen zijn ontleend aan de redevoering, die de heer Paul Sédille in de Ecole des Beaux-Arts te Parijs hield, bij gelegenheid van het uitreiken der medailles, toegekend door de Société Centrale der Fransche architekten. Zijne rede was eigenlijk het door hem opgestelde rapport der Jury.

Wijzende op de tegenwoordigheid van verschillende vreemdelingen, vond hij gelegenheid het volgende te zeggen over den vooruitgang van de bouwkunst:

Ik ben overtuigd, mijne heeren, de tolk uwer gevoelens te zijn, wanneer ik deze gelegenheid te baat neem om aan onze vakgenooten uit den vreemde te verklaren hoeveel belang wij in hunne werken stellen. In het bijzonder in Engeland, België, Holland en Oostenrijk heeft de partikuliere bouwkunst zich zeer belangrijk in artistieken zin ontwikkeld. Te Weenen, onder den invloed van het naburige Italië, krijgen de woningen het uiterlijk van paleizen, waarbij de versiering echter dikwijls de constructie onkenbaar maakt. Maar in België en in Nederland, worden natuurlijke steen, graniet en baksteen tegenwoordig in eene beredeneerde constructie samengevoegd, die de lokale bouwkunst van vroegere eeuwen, toegepast op zeer zorgvuldig uitgevoerde woonhuizen, in eere herstelt.

Het trachten naar het pittoresque bewaart in de Vlaamsche en Hollandsche steden het uiterlijk van vroeger, dat de reiziger er zoo gaarne terugvindt.

Na een tijdsverloop van een dom en valsch navolgen der klassieken, waartegen men spoedig in opstand kwam met een dweepen voor de middeneeuwen, herleefd in een weinig buitensporige vormen, komt ook bij onze naburen in Engeland de neiging terug voor de meer eenvoudige kunst der modeste woningen uit de 17e eeuw. Onder voorwendsel van „Queen Anne" stijl vroolijken zij overal het Engelsche landschap op met fraaie constructies in baksteen, hout en natuurlijke steen uitgevoerd, die, in het soms rustiekste uiterlijk, het meest verfijnde confort van het inwendige aanbieden. Ik wil hier slechts een enkel woord terloops over deze liefelijke, intime kunst mededeelen, die wij Franschen slechts weinig kennen, waaraan zelfs eenigen onder ons geen geloof kunnen slaan, omdat zij niet in de gelegenheid zijn geweest Engeland te bezoeken, maar voor welke kunst hij die thans tot u spreekt niet schroomt zijn volle sympathie te betuigen, daar hij meermalen de gelegenheid heeft gehad haar ter plaatse zelve te bestudeeren en te waardeeren in hare meest verschillende uitingen. Deze huishoudelijke bouwkunst, die het kenmerk draagt van rede en confort, is door hare verrassingen en het coquette van haar uiterlijk, zoo verleidelijk, dat zij zeer spoedig burgerrecht aan de overzijde van den Atlantischen Oceaan in de Vereenigde Staten heeft verkregen. Men vindt haar daar in de omgeving van de groote middelpunten, op verscheidene plaatsen terug, wel is waar met vormen, gewijzigd in overeenstemming met de zeden en de omgeving, maar toch eene niet te ontkennen frischheid behoudende die haar zeer bepaald onderscheidt van alle typen der vroegere uitingen op dit zelfde gebied.

De heer Sédille besloot dit gedeelte van zijn rapport met op eene welsprekende wijze hulde te brengen aan de eenvoudige bouwkunst, die bij een reeks van op elkaar volgende geslachten een trouwe voorstelling geeft van de heerschende zeden en gewoonten.

Veel van wat de heer Sédille over een gedeelte der Engelsche bouwkunst zegt, is van toepassing op onze Nederlandsche, waar deze voortbouwt op hare eigen tradities uit den tijd harer renaissance. En wanneer de heer Sédille onzen hedendaagschen architekten lof heeft toegezwaaid om hun streven, daar mogen zij dien gerust aannemen en er zich in verheugen, zonder daarbij aan een soort van internationaal beleefdheidsbetoon bij deze gelegenheid te denken; hij kent ons land omdat hij er meermalen is geweest, en heeft ook daar in engeren kring, niet anders dan in zeer waardeerenden zin over de Nederlandsche bouwkunst gesproken. ELJEN!

INGEZONDEN.

ROTTERDAM, 1 Augustus 1889.

Mijnheer de Redacteur!

Nadat ik in uw *Weekblad* van den 13den Juli onder de rubriek »Vraagbaak", de vraag N°. 101 had gelezen, waarin P. F. ophelding vroeg omtrent eene door hem te Hannover bewonderde centrale verwarming, waarbij de regeling van den warmtegraad in de vertrekken op eene eenvoudige wijze plaats vond, was ik waarlijk nieuwsgierig het antwoord op deze vraag te lezen. Dit merkwaardige antwoord vond ik in het daaropvolgend nummer.

Veroorloof mij, mijnheer de Redacteur! eenige opmerkingen naar aanleiding van dit stuk te mogen maken, omdat bij menigeen, voor wien de centrale verwarming geen dagelijksch onderwerp van onderzoek en studie kon zijn, allicht verkeerde denkbeelden zouden kunnen ontstaan. De lage druk stoomverwarming biedt in tegenstelling van lucht- en water-verwarming onbetwistbare voordeelen aan, die veroorzaakt worden door dat de stoom zich op verre afstanden in weinig van de horizontale richting afwijkende buisjes voortbeweegt en buitendien een bron van veel warmte in zich bevat, welke bij de condensatie vrijkomt.

De bij dit stelsel behoorende stoomkachels of buizen worden in de te verwarmen vertrekken geplaatst, en opdat de regeling van de warmte in verhouding tot de buitentemperatuur gemakkelijk kan geschieden, door mantels, uit een slecht geleidende stof zamengesteld, omgeven. Deze lichamen worden veelal in de schoorsteenmantels ondergebracht of ook wel met of zonder versierde omkleeding tegen de muren geplaatst. De onbaatzuchtige schrijver beweert, dat bij het door hem aanbevolen stelsel:

»de lastige isoleermantels vervallen, waarop zooals bekend is »stof zich naar hartelust kan verzamelen, daar men de mantels »moeielijk kan verwijderen en de kachels dientengevolge nooit »schoon gemaakt worden."

De isoleermantels kunnen evenwel zoodanig zamengesteld worden, dat de voorplaat, door het losdraaien van een paar moeren, kan worden verwijderd en dus de stoomkachel, zoo noodig van stof kan worden bevrijd. Bovengenoemd bezwaar vervalt dus ten eenenmale, maar buitendien worden de stoomkachels in de meeste gevallen door een versierden mantel aan het oog onttrokken, welke toch ook verwijderd moet worden om de kachel te kunnen reinigen.

Het gaat moeielijk het weinig zamenhangende stuk op den voet te volgen, twee punten wil ik toch nog aanstippen, en wel:

1°. dat de isoleermantels volkomen aan hun doel kunnen beantwoorden en volstrekt geen warmte behoeven door te laten, en

2°. dat in de lage druk stoomketels gewoonlijk cokes als brandstof wordt gebruikt, welke volstrekt geen lastige rook verspreidt. Men behoeft dus niet den raad van den belangeloozen schrijver

op te volgen om de „ROOSTERSTAVEN DOOR WATERBUIZEN TE VERVANGEN."

Mijnheer de Redacteur! Gij zult wel zoo beleefd willen zijn, mij eenige ruimte af te willen staan om eenige beschouwingen vast te knoopen aan de regeling van den warmtegraad in de vertrekken.

De verwarming moet zooveel mogelijk hand aan hand gaan met de luchtverversching, en dus moet overal waar dit kan geschieden de ruimte, ingesloten tusschen muur en isoleermantel met de buitenlucht in gemeenschap worden gebracht, om zoodoende de verwarmde versche buitenlucht den drager van de warmte ten dienste der vertrekken te maken. Fig. 1 stelt eene

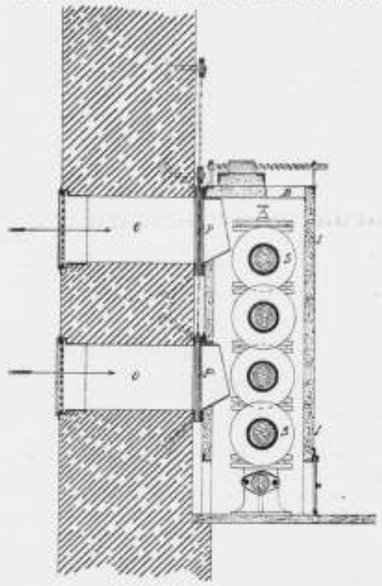

Fig. 1.

zoodanig ingerichte stoomkachel voor. *S* is de stoomkachel, *I* de isoleermantel, waarvan de helft van de bovenplaat in horizontalen zin verplaatsbaar is, *O* en *O'* twee luchttrechters, welke met de buitenlucht in gemeenschap staan en door twee schuiven *P* en *P'*, welke aan tegenwichten hangen en ieder afzonderlijk kunnen worden bewogen, geheel of gedeeltelijk kunnen worden gesloten. De doorsnede van ieder dezer trechters is zoodanig bepaald, dat het maximum benoodigde versche lucht er door heen kan. Is het buiten op zijn koudst, dan wordt de onderste schuif geheel opgetrokken, de bovenste geheel neergelaten; rijst de buitentemperatuur, dan verkleint men de intree-opening van den ondersten trechter en trekt de bovenste schuif evenredig op, enz. Zoodoende kan men den warmtegraad in de vertrekken regelen met behoud van de bepaalde hoeveelheid versche buitenlucht.

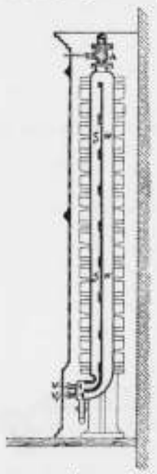

Fig. 2.

De opening *B* van den isoleermantel blijft gedurende den dag open en kan, indien men geene verwarming wenscht, worden gesloten.

Mocht het niet mogelijk blijken, de ruimte tusschen muur en isoleermantel met de buitenlucht in gemeenschap te brengen, dan kunnen in plaats van de gewone stoomkachels, *stoomkachels zonder isoleermantels* worden toegepast. De constructie dezer kachels is zoodanig, dat gedurende koudere dagen *uitsluitend* met stoom, gedurende mildere dagen met warm water wordt verwarmd. Fig. 2 stelt de doorsnede van een dergelijke kachel voor. Deze is door middel van eene vertikalen wand in twee deelen *S* en *W* gedeeld, welke boven in den oven met elkaar in gemeenschap staan. Onder aan den kachel bevinden zich twee ventielen *V* en *V'*. Staan deze open gelijk de stoomkraan *A*, dan werkt zij als gewone stoomkachel; sluit men daarentegen *V'*, dan vult de ruimte *W* zich langzamerhand met condensatiewater, dat door den door *S* strijkenden stoom wordt verwarmd en op zijne beurt de warmte aan het vertrek mededeelt. Sluit men de kraan *A*, dan heeft men uitsluitend warmwaterverwarming. Men heeft 't zoodoende feitelijk in de hand, de meest volkomene regeling van den warmtegraad te verkrijgen.

Het is volstrekt niet mijne bedoeling om de waarde van de regelingstoestellen welke elders bij de lage druk stoomverwarming in toepassing worden gebracht te verkleinen, ik wenschte slechts aan te toonen, dat de beschrevene hulpmiddelen minstens even goed aan het doel beantwoorden.

U dank zeggende voor de mij verleende plaatsruimte, heb ik de eer mij met achting te noemen,

UEd. Dw.
M. SYMONS

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Door het Gemeentebestuur van Venlo is eene som van *f* 300 bestemd, voor het verkrijgen van een ontwerp tot verandering der terreinen van het fort Ginkel in een villa-park.

Volgens een aan de leden van het Kon. Instituut van Ingenieurs gezonden circulaire, heeft de Société des Ingénieurs Civils te Parijs hen uitgenoodigd tot een bezoek der Tentoonstelling aldaar, te beengen van 10 tot 13 September. Het programma luidt als volgt

Dinsdag 10 Sept. 9 uur 's morgens. Samenkomst op het terrein der tentoonstelling in de zaal van de Société des Ingenieurs Civils, klasse 63, op de eerste verdieping in het gebouw der machinerieën.

Voorstelling der leden van de Société; welkomstgroet door den heer G. Eiffel, president; bezoek aan verschillende gedeelten der tentoonstelling. 9 's avonds, ontvangst in het gebouw der Société.

Woensdag 11 Sept. 8½ uur 's morgens. Samenkomst bij den Eiffeltoren. Onmiddellijke besteiging daarvan tot op de 3de verdieping.

11½ uur 's morgens. Dejeuner op de eerste verdieping van den toren.

Donderdag 12 Sept. 9 uur 's morgens. Bezoek aan de riolen van Parijs.

2 uur 's namiddags. Uitstapje naar Genevilliers.

BENOEMINGEN, VACANTE BETREKKINGEN, ENZ.

Bij den bouw van eene Bank van Leening te Nijmegen wordt een ontwikkeld dagelijksch opzichter gevraagd; zie achterstaande advertentie.

Het bureau der jury voor de bouwkunst op de Internationale Tentoonstelling te Parijs is samengesteld als volgt: de heeren Bailly, voorzitter; Waterhouse, onder-voorzitter; de Baudot, rapporteur; Pascal, secretaris.

Tot lid van den Gemeenteraad te Arnhem is o. a. gekozen de heer L. J. Kesper, eerstaanwezend ingenieur bij den aanleg van Staatsspoorwegen, aldaar.

Uit de voordracht van B. en W. van Winschoten is tot architekt der Gemeentewerken benoemd geworden de heer K. A. Lantinga, architekt te Nieuw-Scheemda.

Bij den provincialen Waterstaat in Drenthe wordt tijdelijk een adjunct-ingenieur gevraagd, op een tractement van *f* 375 per drie maanden, en vergoeding van reis- en verblijfkosten. Zij die in aanmerking wenschen te komen, behooren zich vóór 15 Aug. a.s. bij gezegeld adres en onder vrachtvrije overlegging der noodig geoordeelde stukken aan te melden bij Gedeputeerde Staten van Drenthe, griffier de heer G. W. van der Feltz.

5666 — JAN VAN DER POT, KATENDRECHT bij ROTTERDAM. — KLIMAISEERINRICHTING.

Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend, van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.

BELGISCHE KALUIT- EN HYDRAULISCHE KALK, puikste soorten.

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,

voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.

5669 FRED. STIELTJES & Co., Keizersgracht 745, Amsterdam.

5670 **KUNSTGRANIET.**

Het **Kunstgraniet** door ondergeteekenden vervaardigd, bestaat uit de hardste steensoorten, cement en stoffen die eene verbinding bewerkstelligen die van natuurlijke steen evenarende. Het is aanbevelenswaard voor vloeren wegens schoonheid, soliditeit en gematigden prijs.

Vloeren worden naar elke teekening in verschillende kleuren gemaakt, zoowel op de plaats gelegd (zonder voegen) als aan tegels.

Tevens worden er van vervaardigd lambriseringen, vullingen, gevelversieringen, friezen, grafgedenkteekens, tuinvazen, piëdestals enz., naar elke teekening.

Teekeningen, monsters, prijs-courant en prospectussen worden gaarne op aanvraag aan HH. Ingenieurs en Architecten gezonden.

APELDOORN, 5 Augustus 1889.

WEGERIF & OSINGA.

5671 **JAN VAN DER POT,** KATENDRECHT bij ROTTERDAM. — KLIMAISEERINRICHTING.

KANTOOR: GEBOUW MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Marnixstraat 402 bij het Leidscheplein

MANLOVE, ALLIOTT & Co's Werktuigen voor Stoomwasscherijen en Gestichten, Ziekenhuizen, Hotels enz.

WASHINGTON, LYON's Patent Stoom Desinfecteur Inrichtingen voor

WESTON's Patent Hydro-Extractors.

WERKTUIGEN voor Strooibulzen fabrieken.

WITTE's Liften voor Personen, Goederen, Spijzen enz.

BOYLE's Luchtpomp-Ventilators, Schoorsteenkappen, enz.

CARRE's Luchtdrukwaterreservoirs. (Waterleidingen in Gebouwen.)

MILDE's Micro-Telephonen (voor binnen- en buitenleidingen).

POPPE's Desinfectie-Inrichtingen voor privaatstelsels.

— Nederlandsche referentiën worden op aanvrage verstrekt. —

DE KOSTER, *AMSTERDAM.*

FABRIEK VAN

VERWARMINGS-TOESTELLEN.

Systeem laagdruk waterverwarming.
„ middelbarendruk „ 5673
„ hoogdruk „
„ laagdruk stoom „ *buiten contrôle van het rijk.*
„ luchtverwarming door stoom, water en calorifère.

VENTILATIE KAN OP IEDER SYSTEEM WORDEN TOEGEPAST.

Van eerst genoemd systeem zijn reeds meer dan **600** geplaatst.

Toestellen in aanleg:

KLINISCH ZIEKENHUIS,	Amsterdam,	Ventilatie.
STADS-APOTHEEK,	„	„
GENEESKUNDIGE ARMENVERZORGING,	„	„
H.H. WESSANEN & LAAN.	Wormerveer,	
„ Mr. J. E. HENNIJ,	Amsterdam,	
„ S. A. MAAS,	Schiedam,	
„ J. C. VAN LAAR,	Amsterdam,	
„ Jhr. Mr. LEO VAN NISPEN TOT SEVENAER,	Arnhem.	
„ LABOUCHÈRE OYENS & Co.	Amsterdam,	
NIEUW TE BOUWEN CHEMISCH LABORATORIUM,	„	

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH,
BOCH FRÈRES
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzerstoen en Cementtegels.
Groote voorraden. 5672

Zelfdragend en vlak gegolfdijzer, gewoon en gebombeerd, worden in vele verschillende profielen en afmetingen vervaardigd.

Actien Gesellschaft für Verzinkerei und Eisenconstruction.
vormals JACOB HILGERS,
RHEINBROHL.

GALVANISEER-INRICHTING
EN
Fabriek van gegalvaniseerde Bouw-constructiën.

Geïllustreerde, prospecti, referentiën en begrootingen steeds verkrijgbaar.

HILGER'S dakpannen en dakramen van uitmuntende constructie, geschikt voor allesoorten van dakbedekking, ook voor daken met zeer geringe helling.

Vertegenwoordiger voor Nederland en Kolonien
FERD. ENGERS, AMSTERDAM,
Heerengracht 335. 5674

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.
Fred. Stieltjes & Co., Amsterdam.
5675

CENTRALE VERWARMING

van Kerken, Scholen, Ziekenhuizen, Schouwburgen, Hotels, Woonhuizen, Villa's, enz. enz.

DROOG-INRICHTINGEN

Technisch Bureau GEVEKE & Co., Amsterdam.

Verschillende getuigschriften van uitgevoerde werken ter inzage.

Plannen en Begrootingen gratis. 3659

MINISTERIE VAN JUSTITIE.

Openbare Aanbesteding.

Op Zaterdag den 31sten Augustus 1889, des namiddags ten 2 ure, zal in een der lokalen van het Departement van Justitie te *'s Gravenhage*, in het openbaar, bij enkele inschrijving worden

AANBESTEED:

Het maken van eene warmwater-verwarming in de in aanbouw zijnde strafgevangenis te Nieuwer-Amstel.

Raming f 19.600.

Het bestek met 5 teekeningen ligt ter inzage op het bureau van den Ingenieur-Architect voor de gevangenissen en rechtsgebouwen te *'s Gravenhage* en met eenige details in het gebouw der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te *Amsterdam*, terwijl het tegen betaling van *f* 3.15, op franco aanvrage te bekomen is bij de GEBROEDERS VAN CLEEF, Boekhandelaars, Spui 28*a* te *'s Gravenhage*.

Aanwijzing zal worden gehouden in het gebouw van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst bovengenoemd, op Maandag 19 Augustus en op Maandag 26 Augustus 1889, telkens van 1 tot 2 uur des namiddags.

Inlichtingen zijn te bekomen bij den Ingenieur-Architect voor de gevangenissen en rechtsgebouwen te *'s Gravenhage*.

's GRAVENHAGE, 6 Augustus 1889.

De Minister van Justitie
Voor den Minister
De Secretaris-Generaal,
P. J. VAN BEIJMA.

5660

MUSGRAVE & Co., Limited

te BELFAST.

FABRIEK VAN

Engelsche Paarden- en Vee-Stalinrichtingen.

IJzeren Tribunes voor Wedrennen,

Tuigkamer-Benoodigdheden,

DOGKENNELS,

Hooischuren, enz.

Gouden en Zilveren Med. Internat. Tentoonstelling Amsterdam.

Deze inrichtingen waarvan reeds **vele** in *Nederland* geplaatst zijn, munten uit door *solliditeit* en *zeer nette bewerking*.

EENIG AGENT

D. S. M. KALKER

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN

VAN 5661

BOUWARTIKELEN en GEREEDSCHAPPEN.

AMSTERDAM, St. Anth. Breestraat, C 21.

Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.

Telephoon N°. 2144.

Modellen te bezichtigen in het **Tentoonstellingsgebouw** van de **Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst**, *Marnixstraat* en St. Anthonie Breestraat C 21.

NEUCHÂTEL ASPHALTE COMPANY Ltd. LONDON.

Exploitatie der asphalten van de Val Travers.

FABRIEK TE AMSTERDAM

Boltweg No. 8.

TRADE MARK.

NATUREL ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.

Gecomprimeerde Asphaltwegen en dito Borstvloeren. Werken in Asphalt-mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen, Winkel- en Magazijnvloeren. Gangen. Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.

Zindelijk Vochtwerend, Onfoordringbaar, Geraaswerend Asphalt spoedig tot werking van vochtige muren.

Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het Kantoor der fabriek, Boltweg 8, *Amsterdam*.

5663

Agent voor **Morton Kellins & Co.** *Stoke upon Trent.*
" " **A. Jansen** te *Crefeld.*
Verder alle ongelijke Bouwartikelen en ijzerwaren, waarvan op aanvrage prijslijsten gratis verkrijgbaar.

Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Vergiasde Mozaïekvloeren.

W. F. WEIJNTJES,

Magazijn 414, hoek Keizersgracht Amsterdam.

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE **Machinale Steenfabriek** *Haaften aan de Waal.* **met Ringoven,** 5667

levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur tegen sterk concurreerende prijzen.

DE LINT & Co. Rotterdam.

Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te Londen,

leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,

MARMER-MOZAIEK en TERRAZZOVLOEREN.

alsmede 5662

— GLASMOZAIEK —

Zestien Bekrooningen.

Om onverwijld in dienst te treden wordt te *Nijmegen* gevraagd: een ontwikkeld

dagelijksch Opzichter

bij den bouw eener *bank van leening* aldaar. Men vervoege zich, liefst in persoon, bij den Gemeente-Architekt van Nijmegen, uiterlijk op Woensdag 14 dezer. 5664

5505 **PUI-SPIEGELGLAS**

HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFF. ROTTERDAM.

FOLKERS & Co.,

RAPENBURG 29
AMSTERDAM.

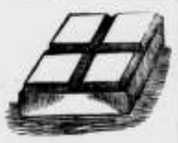

CARBOLINEUM,

middel tegen het rotten van hout en touw, tegen zwamvorming, enz.

Engelsche en Belgische Aardebuizen.

VUURVASTE STEENEN.

DAKPANNEN EN LEIEN.

5666 VAN

Portland cement.

Merk: Knight Bevan & Sturge

Merk: Dijckerhoff & Söhne

DRIJF-, MOS- en METSELSTEENEN.

Engelsche, Duitsche, Fransche en Hollandsche

Trottoir- Vloer- en Wandtegels,

in verschillende dessins

DAKPAPIER, ASPHALT en verdere BOUWMATERIALEN.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

NG
Villa's, enz, enz.
erdam.
5649
AMSTERDAM
Beltweg No. 3.
Gecomprimeerde Asphaltwegen endito Dorschvloeren. Werken in Asphalt
Mastiek voor Trottoirs, Shatting-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Kolf- en Kegel-
hauen, Winkel en Magazijnvloeren. Gangen. Veranda's. Brug- en Dakbe-
dekkingen. Beton Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.
Zindelijk Vochtwerend, Onderdringhaar, Geraaswerend
Asphalt speciaal tot werks van vochtige muren.
Voor inlichtingen omtrent het legen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseren
aan het Kantoor der fabriek, Beltweg 3, Amsterdam. 5662
in dienst te treden wordt te
vraagd: een ontwikkeld
sch Opzichter
ner bank van leening aldaar,
ich, liefst in persoon, bij den
tekt van Nijmegen, uiterlijk
4 dezer. 5664
PIEGELGLAS
NCK & ALEX. IMHOFE.
OTTERDAM.
Duitsche, Fransche
Hollandsche
toir- Vloer- en
Wandtegels,
verschillende dessins
PAPIER. ASPHALT
BOUWMATERIALEN.
Agent voor Minton Hollins & Co. Stoke upon Trent.
„ A. Lloyds te Crystal.
Verder alle mogelijke bouwartikelen en ijzer-
waren waarvan uit eenvoudige prijslijsten gaarne een
Specialiteit in Houten en Steen
Parketvloeren en Vergiasande
Monnikendam.
W. F. WEIJNTJES,
Straat 444 hoh. Keizersgracht Amsterdam.

Scheikundig Laboratorium achter de voormalige Veemarkt.

TE AMSTERDAM.

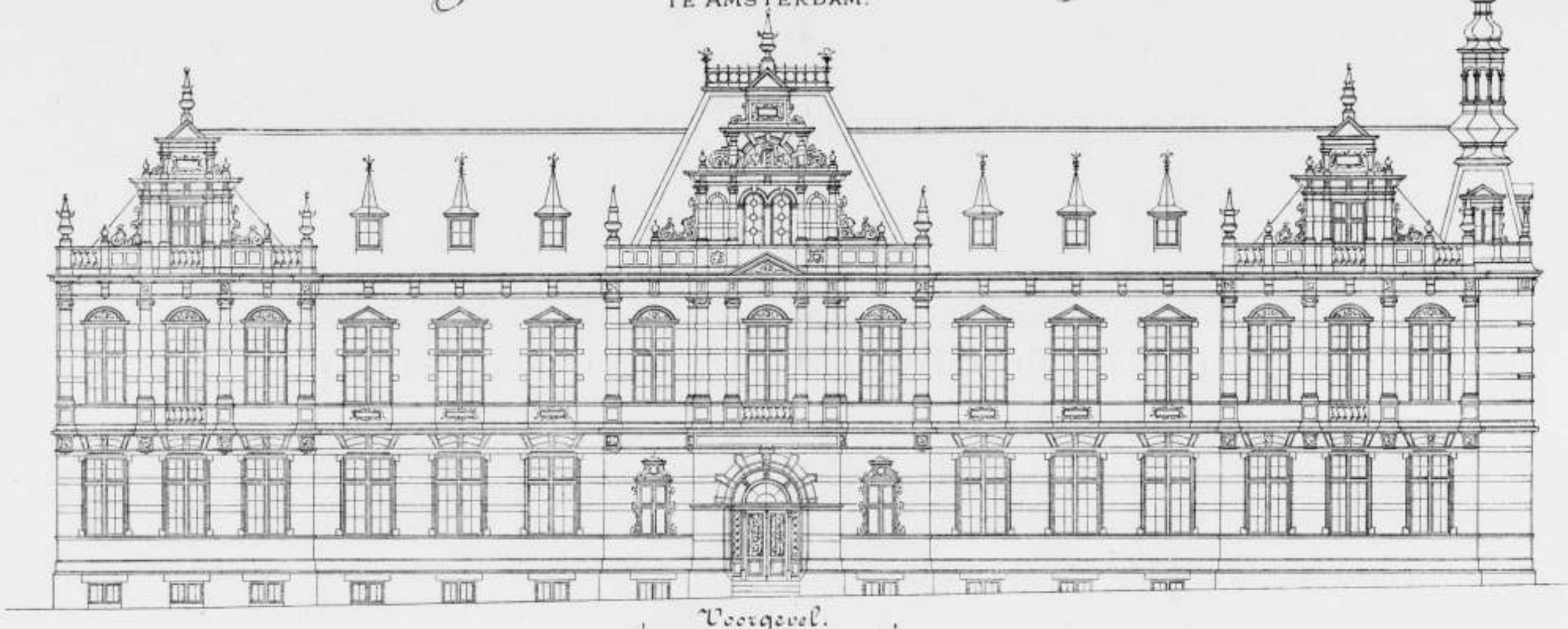

Voorgevel.

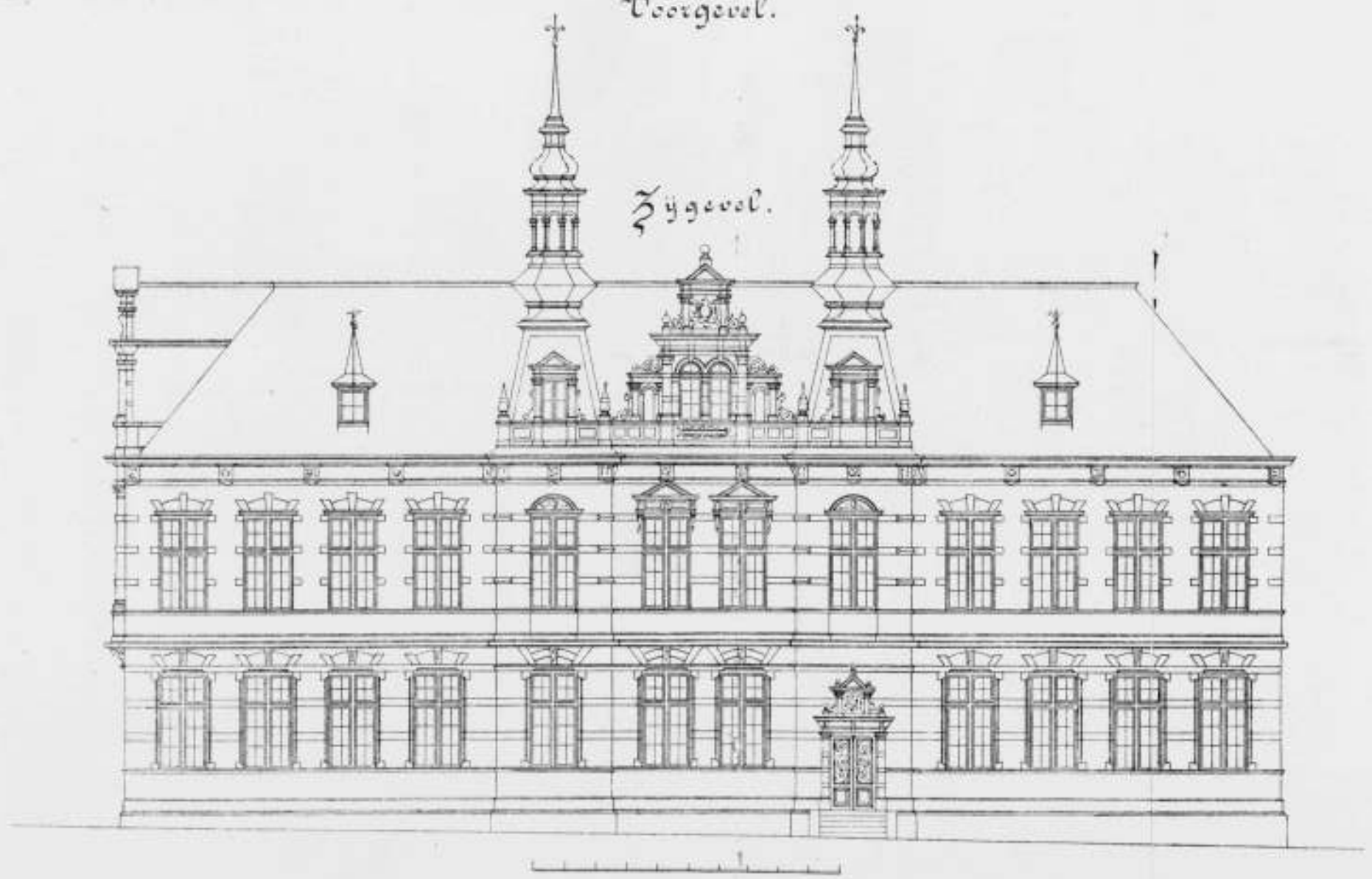

Zijgevel.

Uitgave van de Erven H. van Munster & Zoon Amsterdam.
Photo Lith. Hooiberg Mets Amst.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD No. XI

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

17 AUGUSTUS 1889.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBEE.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C: - HENRY HEMANS & C°.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD: — Bij de plaat. — Het onderhoud der monumenten in België. — Over het rook- en roetvraagstuk. — Prijsvragen. — Binnenlandsche berichten. — Benoemingen, vacante betrekkingen, enz. — Afloop van aanbestedingen.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden en plaat: Gevels voor het nieuw te bouwen Scheikundig Laboratorium te Amsterdam.

BIJ DE PLAAT.

Achter de voormalige Veemarkt te Amsterdam, zal een nieuw Scheikundig Laboratorium worden gebouwd, waarvan de voorgevel en de voornaamste der zijgevels op de plaat van dit nummer van het Weekblad zijn afgebeeld.

Bij N°. 31 van het Weekblad was een plaat gevoegd, waarop de indeeling van de verdieping gelijkstraats en de eerste verdieping is voorgesteld. Hieraan moet volledigheidshalve nog worden toegevoegd, dat in de kelderverdieping een aantal bergruimten ter beschikking zullen staan, en tevens de verwarmingstoestel, de gasmachine en een ijskelder er een plaats zullen vinden. Onder de zuurkamer gelijkstraats bevindt zich het lokaal voor explosie, en onder de woonkamers van den concierge diens keuken en kelder.

Op den zolder worden twee kamers als photographisch atelier ingericht.

De gevels worden uitgevoerd in baksteen, waarbij een ruim gebruik wordt gemaakt van natuurlijken steen.

Voor plinten, drempels en lichtkozijnen, deklijsten van piedestals, balusters, attiek, enz. is voorgeschreven Petit Granit de l'Ourthe; de treden enz. van de trappen bij den hoofdingang zullen van Comblanchien steen zijn, en alle overigens nog te verwerken onderdeelen van gevels die in natuurlijken steen worden uitgevoerd, van la Rochette steen.

Voor enkele deelen in de zuurkasten wordt Oberkirchner steen en voor de kolommen met hunne basementen en kapiteelen in de vestibule, Savonnière steen eerste soort gebruikt.

De deuren van den hoofdingang zullen van teakhout worden vervaardigd.

Op den 29sten Juli j.l. werd het gebouw aanbesteed; de laagste inschrijving was die van den heer W. Voskuyl te Amsterdam, voor ƒ 165.638.

De aannemer moet het gebouw geheel voltooid op den 1sten Mei 1891 opleveren.

Toen de plaat waarop de gevels zijn voorgesteld en die genomen is naar de teekeningen van het bestek reeds in bewerking was, werd vernomen dat in eenige onderdeelen der gevels wijzigingen zijn aangebracht.

HET ONDERHOUD DER MONUMENTEN IN BELGIË.

Door Zijner Majesteit Gezantschap-Secretaris te Brussel, Jhr. Mr. H. van Weede, werd in Februari j.l. aan de Nederlandsche Regeering een rapport uitgebracht over het onderhoud der monumenten in België.

Aan dit belangrijke stuk, dat in het Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staats-Courant* van 21 en 22 Juli 1889, n°. 170, werd opgenomen, ontleenen wij het volgende.

Reeds gedurende de eerste Fransche Republiek werden er verschillende Decreten uitgevaardigd, die van de toen bestaande belangstelling in, en zucht tot behoud van oude kunstwerken en gedenkteekenen doen blijken.

Het Concordaat, dat in 1802 tusschen Paus Pius VII en den Eersten Consul gesloten werd, toen deze het in zijn belang vond de Katholieke Kerk in Frankrijk te

herstellen, moet echter voor België als het werkelijk uitgangspunt beschouwd worden.

Het 76ste artikel van dat Concordaat, bepaalde, dat Kerkfabrieken zouden samengesteld worden om zorg te dragen voor het behoud en onderhoud der kerken en de uitdeeling van aalmoezen.

Een gevolg van dat artikel was het thans nog in België van kracht zijnde Keizerlijke Decreet van 30 December 1809 nopens de Kerkfabrieken. Aan deze wordt daarbij opgedragen onmiddellijk alle herstellingen ten uitvoer te brengen waarvan de kosten geen fr. 100 te boven gaan.

Boven deze som zullen zelfs uit vrije inkomsten geene reperatiën ondernomen worden, dan bij wijze van aanbesteding en nadat door de Kerkmeesters eene begrooting is opgemaakt.

Wanneer de middelen tot bestrijding der kosten ontoereikend zijn, moet daarvan door Kerkmeesteren aan den raad mededeeling gedaan worden, welke laatste, na beraadslaagd te hebben over de wijze, waarop daarin volgens de voorschriften moet voorzien worden, van zijne bevindingen en overwegingen kennis geeft aan den Prefect.

De Kerkfabrieken vergaten echter spoedig, dat zij enkel het beheer hadden over de kerkelijke goederen en dat hunne handelingen zich niet verder moesten uitstrekken dan tot die van louter administratieven aard.

Dit toch blijkt uit de considerans van het ook tegenwoordig in België geldende, door Koning Willem I den 23sten Mei 1824 gegeven Koninklijk besluit, dat als eene gelukkige aanvulling van het voormelde Keizerlijke Decreet moet beschouwd worden.

Bij dit besluit werd in hoofdzaak bepaald, dat alle Kerkbesturen en Kerkelijke Administratiën zich zorgvuldig zouden wachten van alle bestellingen te doen en beschikkingen te nemen omtrent onderwerpen, waarvan de bezorging hun niet uitdrukkelijk, bij de bestaande wetten, reglementen, orders of instructiën was opgedragen.

Tevens werd verboden het bouwen of verbouwen van Godsdienshuizen onder Koninklijke toestemming; terwijl eveneens het verkrijgen dier hooge toestemming verplichtend gesteld was voor het wegbreken uit de kerken, vervoeren, vervreemden, of om zich eenige andere beschikking te veroorlooven, ten opzichte van de in de kerken geplaatste voorwerpen van kunst of geschiedkundige gedenkstukken.

Dit besluit wordt met groote gestrengheid gehandhaafd, zoodat de Koninklijke goedkeuring vereischt wordt, niet slechts voor verbouwing of ingrijpende reparatiën, maar ook voor veranderingen van ondergeschikten aard, zooals het aannemen en plaatsen van geschilderde ramen, den kerken veelvuldig aangeboden, het verplaatsen van meubelen enz.

Met het oog nu op de bepalingen van het besluit van den 16den Augustus 1824, en om het behoud te verzekeren der merkwaardige monumenten werd door Koning Leopold I bij besluit van den 7den Januari 1835 eene Koninklijke Commissie ingesteld, ten einde den Minister van Binnenlandsche Zaken van advies te dienen omtrent de reparatiën, welke die gebouwen mochten vereischen, alsmede omtrent de ontwerpen nopens den bouw en het onderhoud der kerken.

Deze Commissie bestaat uit 1 president, 2 vice-presidenten, 9 leden, 1 secretaris, 1 adjunct-secretaris en 3 leerling-architekten.

Het reglement van orde voor deze Commissie werd eerst veel later bij Koninklijk besluit van 30 Juni 1862 vastgesteld.

Voor de samenkomsten der Commissie wordt daarbij de Zaterdag van elke week aangewezen, met vermeerdering der bijeenkomsten wanneer de hoeveelheid der werkzaamheden zulks noodzakelijk maakt. De besluiten worden bij volstrekte meerderheid van stemmen genomen; bij staking beslist de stem van den president.

Wanneer drie leden op de vergadering tegenwoordig zijn, kunnen geldige besluiten genomen worden, welke echter op verzoek van een der leden nogmaals aan de goedkeuring der Commissie in de volgende vergadering kunnen voorgedragen worden.

De bezoldiging der leden bestaat uit presentie-geld.

Op de begrooting voor schoone kunsten voor het jaar 1889 wordt uitgetrokken fr. 12.950 voor het personeel; fr. 17.200 voor presentie- en reisgelden, voor bureau-, bibliotheek- en andere kosten en fr. 3.000 voor de reis- en presentiegelden van drie leden der Koninklijke Belgische Academie, alsmede voor die der correspondeerende leden.

De president leidt de vergadering, regelt de werkzaamheden en waakt voor de uitvoering der besluiten.

Hij wijst een of meerdere leden aan om belangrijke aangelegenheden voorbereidend te onderzoeken; hij wijst eveneens de Commissarissen-inspecteurs aan, belast met de uitvoering der plannen en andere werkzaamheden.

De vice-presidenten, die den president bij afwezigheid vervangen, worden door de Commissie bij meerderheid van stemmen en geheime keuze aangewezen.

De leden nemen rang naar orde van hunne benoeming.

Bij afwezigheid van drie maanden zonder grondige verontschuldiging, worden zij als ontslagen beschouwd.

Geen lid kan aan de beraadslaging of stemming deelnemen over aangelegenheden waarbij het belang van een zijner verwanten tot in den derden graad betrokken is.

Bij Koninklijk besluit van 31 Mei 1860 werden aan de Commissie correspondeerende leden toegevoegd, die in de verschillende provinciën hunne woonplaats hebben.

Aan deze correspondeerende leden is opgedragen de Commissie voor te lichten omtrent de aangelegenheden waarover zij geraadpleegd worden; haar bij te staan in plaatselijke inspectiën of haar op eigen initiatief voorstellen te doen en mededeelingen te verstrekken in het belang van hare roeping.

De correspondeerende leden vergaderen eenmaal in de drie maanden, in de hoofdplaats der provincie onder voorzitterschap van den Gouverneur.

Jaarlijks wordt te Brussel eene algemeene vergadering der Koninklijke Commissie gehouden, waarbij de correspondeerende leden tegenwoordig zijn.

Reisgeld wordt slechts dan aan de correspondeerende leden vergoed, wanneer zij zich op last van de Commissie en met goedkeuring van den Gouverneur op reis begeven.

De secretaris is belast met de schriftelijke werkzaamheden; het opmaken der notulen, rapporten, brieven en voorschriften; het bewaren der archieven en het samenstellen van het maandelijksch verslag der werkzaamheden der Commissie, bestemd voor het Bulletin; het bestuur der bureaux, enz.

In de eerste zitting der maand geeft de secretaris een

met redenen omkleed overzicht der achterstallige werkzaamheden.

De ambtenaren van het secretariaat, alsmede de boden, worden door de Commissie benoemd onder voorbehoud der ministerieele goedkeuring.

De bureaux zijn, met uitzondering van Zon- en feestdagen, geopend van 's morgens half tien tot 's middags half vier.

De leerling-bouwkundigen worden gekozen uit die leerlingen van een der Belgische Academiën, welke eenen prijs hebben verkregen op de hoogere klassen van bouwkunde.

Zij genieten eene bezoldiging van fr. 600 en moeten zich gedurende de zittingen der Commissie beschikbaar stellen om de werkzaamheden uit te voeren, hun door den secretaris voor de Commissie opgedragen. Zoo noodig staan zij de ambtenaren bij.

Telkens wanneer hun eene zending wordt opgedragen, brengen zij een schriftelijk rapport uit.

Inspectiereizen worden ondernomen op verzoek van de administratie, of wel dan wanneer de Commissie zulks noodig oordeelt. Het aantal Commissarissen-inspecteurs is op drie bepaald, maar kan vermeerderd worden in geval van zeer belangrijke vraagstukken. De corresondeerende leden, die in de nabijheid der te bezoeken plaatsen wonen, worden van het bezoek verwittigd, als ook de gemeentelijke overheid en de Gouverneur der provincie.

Bij geheime stemming worden voorts drie leden aangewezen om, in vereeniging met drie leden der Koninklijke Academie van België, als gemengde Commissie advies uit te brengen over aangelegenheden, kunstvoorwerpen betreffende. Een der vice-presidenten der Commissie voor de monumenten is belast met de regeling der werkzaamheden, terwijl de secretaris eveneens de notulen houdt.

De Commissie maakt jaarlijks in de eerste veertien dagen van Januari eene begrooting op der uitgaven in het jaar te doen, binnen de grenzen der door het Wetgevend Lichaam toegestane kredieten. Deze begrooting wordt aan den Minister van Binnenlandsche Zaken ter goedkeuring medegedeeld.

De Commissie brengt haar advies uit over de restauratie der openbare gebouwen, alleen na kennis genomen te hebben van desbetreffende plannen, teekeningen, ontwerpen en ramingen van kosten.

De architekten, belast met de uitvoering der werken, moeten dienaangaande een driemaandelijksch rapport uitbrengen.

Wanneer aan de Commissie plannen voor nieuw op te richten gebouwen onderworpen worden, kan zij geen advies uitbrengen dan na kennis genomen te hebben van de topographische teekening der ligging, alsmede van genoegzame afbeeldingen der eventueel daarvoor af te breken oude panden.

Telkens als er sprake is van vergrooting of aanvulling van bestaande gebouwen, moeten de teekeningen van het geheel overgelegd worden.

De Commissie kan, wanneer zij het wenschelijk oordeelt, tot bijwoning van hare vergadering oproepen, de ontwerpers der plannen, of de gedelegeerden der locale overheden, om hen te hooren of hun instructiën te geven. Zij mag echter geene architecten voorstellen voor de leiding der werkzaamheden, die onder haar toezicht geschieden.

Eene bibliotheek, die op de hoogte der nieuwe uitgaven, welke betrekking hebben op den werkkring der Commissie, gehouden wordt, staat haar uitsluitend ten dienste.

Een overzicht van de werkzaamheden der Commissie verschijnt in het „Bulletin des Commissions Royales d'art et d'archéologie"; andere uitgaven worden door haar niet bezorgd.

Voor dit Bulletin staat op de Begrooting voor Schoone Kunsten uitgetrokken eene som van fr. 7000.

De Commissie heeft werkelijke diensten bewezen aan kunst en archeologie door namelijk voor de strenge toepassing der archeologische beginselen te waken.

Zij heeft in den aanvang van haar bestaan met veelvuldige moeilijkheden te worstelen gehad. Zoo had zij te strijden tegen de vijandige gezindheid der plaatselijke overheden, die haar beschuldigden, dat zij de gemeenten tot verarmende en overbodige uitgaven dwong; alsook tegen de middelmatige kunstenaars, die ontevreden waren van aan haar toezicht onderworpen te zijn.

Dikwijls zelf verweet men der Commissie, dat zij zich beriep op verouderde instellingen, die niet meer met de moderne begrippen in overeenstemming gebracht konden worden.

Al deze moeilijkheden sproten voort uit de omstandigheid, dat weinig architekten en Belgische geleerden zich gewijd hadden aan eene grondige studie der bouwworden uit de middeleeuwen; terwijl van een anderen kant de publieke overheden zich weinig tot eene opoffering bereid betoonden, om monumenten en oude kunstwerken voor ondergang te behoeden. Zij begrepen er het nut niet van.

Zeer groot zijn de sedert gemaakte vorderingen, welke voornamelijk te danken zijn aan den invloed door de Koninklijke Commissie uitgeoefend, aan hare belangelooze toewijding en aan hare rustelooze werkzaamheid.

Ten gevolge van hare onophoudelijke pogingen en stappen bij de publieke Administratiën alsook door de vermeerderde archeologische kennis der meeste bouwkundigen, is het der Commissie mogen gelukken een groot aantal merkwaardige gebouwen, waarvan het onderhoud gedurende eene lange reeks van jaren was verwaarloosd, van eenen wissen ondergang te redden.

En ook dit ging niet zonder moeite, want er waren zelfs Administratiën, die de afbraak van monumenten beraamden, om de eenvoudige reden, dat het onderhoud haar te kostbaar voorkwam.

De Regeering gaf daarbij krachtigen geldelijken steun. De kerkelijke gebouwen werden in drie klassen gerangschikt. Voor de eerste klasse geeft de Staat eene som, gelijk aan de tweevoudige subsidie der provincie. Voor de tweede klasse 66.66 % meer dan de provincie, en voor de derde klasse 33.33 % meer.

Bij het bouwen van nieuwe kerken worden de kosten gewoonlijk als volgt verdeeld:

1/3 de gemeente;
1/3 de kerkfabriek;
1/6 de provincie;
1/6 de Staat.

Wanneer het gebouwen zijn, die een bepaalde kunst-

waarde bezitten, dan wordt de Staatssubsidie dikwijls verhoogd.

Voor de civiele gebouwen draagt de Staat doorgaans 1/3 der kosten, het overige aan de belanghebbende besturen overlatende. Maar ook van dezen regel wordt afgeweken wanneer de gebouwen buitenmate belangwekkend zijn.

(In het rapport volgt hier een opgaaf van de sommen die op de begrootingen voor Justitie en die voor Openbare Werken werden uitgetrokken in de laatste vijftien jaren, voor het onderhoud van kerken en civiele gebouwen. Daarna worden de vele kerken en andere gebouwen opgesomd die, thans weder hersteld, zich als gedenkteekenen van vroegere bouwkunst verheffen. Dit zijn 46 kerken en 19 civiele gebouwen.)

Behalve de verplichtingen hun door de Gemeentewet opgelegd, om in het onderhoud van hare door oudheid en door merkwaardige bouworde opmerkelijke gebouwen te voorzien, nemen de gemeenten gewoonlijk geene verdere lasten op zich voor panden welke aan Staat of provincie behooren, noch deelen zij in de kosten wanneer deze laatsten monumentale gebouwen oprichten.

De stad Brussel echter week van deze gedragslijn af door fr. 4.479.794.72 voor het nieuwe Paleis van Justitie beschikbaar te stellen, alsmede door het nemen van maatregelen om de gebouwen welke het stadhuis omringen, in hun uiterlijk wezen in stand te houden, ten einde zoo doende het schoone geheel van de Grande Place voor ondergang te behoeden.

In 1876 begon de gemeente met het herstellen op hare kosten van verschillende gevels, maar ook hier had men te kampen met de onwetenheid en bekrompenheid der eigenaren.

Het bestuur begreep nu, dat algemeene maatregelen moesten genomen worden om tot het beoogde doel te geraken, hetgeen niet kon geschieden door politiereglementen.

Aan de eigenaren stelde men derhalve in 1883 eene overeenkomst voor, waardoor op hunne huizen ten behoeve van het Stadhuis een servituut zoude gevestigd worden, hetzij voor altijd, hetzij voor 30 jaren, om geene verandering aan de gevels hunner huizen aan te brengen. De stad zoude dan het herstel en het onderhoud van die gevels op zich nemen, terwijl de eigenaren aan de stad in eens een kapitaal zouden uitkeeren, waarvan de rente gelijk was aan 5 francs per strekkenden meter van het gebouw, of jaarlijks 5 francs per strekkenden meter zouden uitbetalen.

De stad zoude zich bovendien het recht bedingen om in haar belang die huizen tegen brand en andere schade te verzekeren.

Op deze wijze werden allengskens contracten gesloten met de eigenaren der volgende panden:

De volgende huizen hebben jaarlijks aan de gemeente uit te betalen:

La Louve	fr.	41,25
Le Renard	„	39,25
La Rose	„	31,60
Les Trois Couleurs	„	71,25
L'Ermitage	„	47,50
Des Tanneurs	„	37,50
Au Moulin à vent	„	37,50
Au Pot d'étain	„	37,50
Les quatre Couronnés	„	41,90
La Bourse	fr.	42,70
Le Paon	„	26,70
Le Petit Renard	„	16,35
L'arbre Vert	„	16,35
Les deux Nègres	„	30,25

De huizen genaamd Maison du Sac en Maison des Tailleurs werden door de eigenaren onder toezicht van de stad hersteld.

Tot nu toe hebben de eigenaren der volgende huizen geweigerd met de stad in onderhandeling te treden over het herstel der gevels:

Maison dite du Sac;
Maison des Bateliers;
Le Cygne;
Maison des Brasseurs;
La Renommée.

De overige gevels op de Grande Place zijn in goeden staat of zonder artistieke waarde.

Dit voorbeeld is later ook door de stad Doornik gevolgd, waardoor het behoud verzekerd werd van een huis met romaanschen gevel in de Rue Barre-Ste Brice.

De heer van Weede verwijst ten slotte naar eene bij het rapport gevoegde lijst, houdende eene gedetailleerde opgaaf der sommen, gedurende de laatste 15 jaren besteed aan het onderhoud en herstel der civiele monumenten.

Eene uitvoerige lijst der sommen door de verschillende besturen aan de meesten der bovengenoemde kerkgebouwen ten koste gelegd, is eveneens bij dit verslag gevoegd.

OVER HET ROOK- EN ROET-VRAAGSTUK.

(Vertaald uit de Deutsche Bauzeitung.)

De vraag, welke middelen kunnen worden aangewend tegen het ongerief dat door rook en roet in groote steden wordt veroorzaakt is, zooals bekend is, ook door de Duitsche architekten en ingenieurs vereenigingen in behandeling genomen geworden. Dit en een geschrift over de zelfde zaak door den heer G. Oesten onlangs aan de technische Commissie der gewestelijke Berlijnsche Vereeniging van Duitsche ingenieurs toegezonden, geven aanleiding tot de volgende mededeelingen, die zich aansluiten aan het genoemde geschrift, waarvan de inhoud hier in het kort vooraf zal worden medegedeeld.

Er wordt daarin voorop gesteld, dat door de vertegenwoordigers der wetenschap als bewezen wordt aangenomen, dat de aanwezigheid van roet in de lucht niet alleen hinderlijk voor de menschelijke ademhalings organen is, maar daarop bepaald schadelijk werkt. Wanneer roetdeeltjes met de ingeademde lucht in de longen dringen, bewerken zij een pigmenteering dezer organen, waardoor een bijzondere ziektevorm ontstaat. Door de hygienische wetenschap wordt nu natuurlijkerwijze de vraag opgeworpen, of er geen eenvoudig middel bestaat, en indien niet, of het dan niet mogelijk is zulk een te vinden, om de roetvorming tegen te gaan. Deze vraag, zoo wordt in het geschrift beweerd, moet ontkennend worden beantwoord.

Een voor alle gevallen en duurzaam werkende inrichting bestaat niet. Omstandig wordt aangetoond, dat er tegenwoordig geen uitzicht bestaat de vraag der luchtverontreiniging door rookverbranding op te lossen. De constructie der vuurhaarden, het benutten der brandstoffen, de ongelijkmatigheid van het bedrijf, enz., zijn allen in rekening te brengen faktoren, waarover wij geen macht hebben, even weinig als over de invloeden der weersgesteldheid, windrichting, warmtegraad en vochtigheidstoestand van de lucht, om van geen andere te spreken.

Een andere vraag treedt daarom op den voorgrond, en wel deze, of het niet mogelijk zoude zijn, het doel waarnaar gestreefd wordt, namelijk het rein houden van de lucht, te verkrijgen, door de verbrandingsgassen langs werktuigelijken weg van roet te zuiveren. De schrijver van het genoemde stuk verklaart zich niet in staat te beoordeelen, of de ondervinding op technisch gebied ook hier reeds een afdoend ontkennend antwoord kan geven; het is hem nog niet bekend, of en welke praktische ondervindingen op dit gebied voorhanden zijn.

Hieromtrent kunnen nu de volgende nieuwere waarnemingen en ondervindingen worden medegedeeld.

De vraag omtrent de mogelijkheid van het werktuigelijk afscheiden van roet uit verbrandingsgassen kan voetstoots niet ontkennend, veel minder bevestigend worden beantwoord. Naast andere specialiteiten houdt zich de Hamburgsche firma Droege en Werner sedert een aantal jaren bezig met het aanleggen van inrichtingen tot afscheiding van roet, en heeft zij de gelegenheid gehad daarbij een onderzoek te doen naar de uiterst menigvuldige faktoren en omstandigheden waarop acht behoort geslagen te worden, om de inrichting aan het doel te kunnen doen beantwoorden. Het is uit proefnemingen gebleken, dat de oplossing, aangegeven in het in den aanvang opgegeven geschrift, namelijk om de verbrandingsgassen door een systeem van buizen of kokers te doen strijken en ze daardoor van roet te bevrijden, praktisch onuitvoerbaar is. Aan het voorstel tot deze oplossing wordt toegevoegd, dat het noodzakelijk zoude zijn een dergelijken reinigingstoestel in tweevoud voorhanden te hebben, voor tijdelijke verwisselingen der verontreinigde onderdeelen.

Ook bij de proeven waarbij de verbrandingsgassen door water gaan, of waarbij zij aan de inwerking van fijne waterstralen werden blootgesteld, om daardoor het roet neer te slaan, zijn goede resultaten waargenomen; maar deze methodes bleken voor de praktijk al te omslachtig en bovendien te duur te zijn.

Droege en Werner zijn na al deze overwegingen en ondervindingen tot een systeem gekomen, hetwelk het beoogde doel, dat is de verbrandingsgassen van de medegevoerde zware bestanddeelen als roet, asch, enz. te bevrijden, met zekerheid doet bereiken. Uitgevoerde inrichtingen in verschillende groote steden zooals Hamburg en Bremen, werken sinds eenige jaren: in het algemeen zijn zij zoodanig ingericht, dat tusschen de vuurbrug en den fabrieksschoorsteen een roetkamer ingelascht wordt, waarin het eigenlijke smeedijzeren apparaat voor het opvangen van roet dienst doet. Door de inrichting van dezen toestel worden de zware bestanddeelen, als roet, vonken en asch, gedwongen zich van de gassen af te scheiden, voor dat zij in den schoorsteen komen, en zich op te hoopen in een neutraal gedeelte van den toestel, terwijl de gereinigde gassen den schoorsteen ontwijken. De werking van den toestel wordt verhoogd door de omstandigheid, dat de plotselinge en aanmerkelijke vergrooting van de doorsnede van het rookkanaal waarvan de roetkamer een voortzetting is, een plotseling intredende afneming van snelheid der wegtrekkende rookproducten doet intreden.

Bij een aanleg te Hamburg volgens het hier in het kort geschetste systeem, sedert drie jaren onafgebroken in werking zonder dat gedurende dien tijd eenige herstelling noodig is geweest, is het schoonmaken van den schoorsteen, dat vroeger eens en soms zelfs tweemalen moest geschieden, thans geheel overbodig geworden. In Bremen, waar een groot aantal timmer- en kistenfabrieken bestaan, die afval als zaagsel, krullen en spaanders mede verbranden, regende het klachten en bezwaren wegens beschadiging en overlast, veroorzaakt door roet en vonken; aan deze is echter in al die gevallen te gemoet gekomen, waar de bovengenoemde toestel in toepassing is gekomen.

In een dezer gevallen van klachten werd de fabriek door de politie genoodzaakt tijdelijk het werk te staken, en werd dit verbod eerst opgegeven nadat de roet- en vonkenvanger was geplaatst. De hoeveelheden roet die daardoor opgevangen worden, zijn in enkele gevallen zeer belangrijk.

In reeds bestaande fabrieken wordt de toestel aan den schoorsteen aangebouwd, terwijl bij nieuwe, het onderste gedeelte van den schoorsteen zoodanig wordt ingericht, dat de toestel met de roetkamer daarin opgenomen kan worden.

PRIJSVRAGEN.

De Redactie ontving van een lid der Maatschappij de volgende vragen, die betrekking hebben op de prijsvraag uitgeschreven door het Bestuur van de Societeit Sic Semper te Utrecht.

1°. Mogen bij het Societeitsgebouw te Utrecht in 't geheel geen nieuwe fundeeringen worden gemaakt? Indien dit wel mag, zoude het goed zijn geweest eenige inlichtingen te verstrekken omtrent de gesteldheid van den grond, enz.

2°. Daar op de situatie geen noordpijl wordt aangetroffen wordt gevraagd: hoe is het gebouw gelegen met het oog op de windstreken?

Op deze vragen ontving de Redactie van bevoegde zijde de volgende antwoorden.

1°. Er zullen waarschijnlijk wel degelijk nieuwe fundeeringen moeten worden gemaakt; alleen zuinigheidshalve heeft men den wensch geuit, *zooveel mogelijk* van oude bestaande fundeeringen en kelders gebruik te maken.

Wat de gesteldheid van den ondergrond betreft, zoo is deze ter plaatse niet met voldoende zekerheid aan te geven en kunnen bij eventueele uitvoering hierbij verschillende bezwaren worden ontmoet. Het bouwterrein behoort mede tot het oudste gedeelte van de stad en men kan daar dikwijls meerdere oude verlaten putten en fundamenten, soms tot zeer diep onder de grond, aantreffen.

Het spreekt van zelf, dat met deze omstandigheden door de mededingers geen rekenschap behoeft te worden gehouden; hierin zal later bij een op te maken bestek voor uitvoering moeten worden voorzien.

Men kan verder aannemen, dat de grondslag goed genoeg is om op staal te fundeeren met verbreeden voet. Voor vergelijking der begrootingen ware het voldoende, indien werd aangenomen, dat nieuwe fundamenten kunnen worden aangelegd ter diepte van 0.50 M. onder het diepste gedeelte van den keldervloer.

2°. De ligging van het gebouw is als volgt: de Trans-gevel is gericht naar het noorden, iets ten westen; de Runnebaan-gevel is gericht naar het oosten, iets ten noorden.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Op het adres van de heeren Maas-Geesteranus, Van Kerkwijk en Vas Dias en 3935 andere ingezetenen van den Haag, handelende over de hervatting van het spuien door het kanaal der waterverversching, hebben B. en W. preadvies uitgebracht.

Met de commissie van fabricage zijn zij van oordeel, dat, nu het spuien in de tweede helft van Juni ongeraden is geoordeeld en thans bij minder goeden toestand van het grachtwater en bij het reeds verstreken zijn van een aanzienlijk deel van den badseizoentijd, er nog veel minder sprake van kan zijn.

Te Amsterdam is door den heer J. H. A. E. de Vries eene nieuwe inrichting van onderwijs, Hendrick de Keyser genoemd, opgericht ter vervanging van de opgeheven Teekenschool van Felix Meritis, waar ook meisjes tot de lessen werden toegelaten.

De heeren Prof. Aug. Allebé en G. B. Salm, architekt, hebben de taak van Commissie van Toezicht op zich genomen.

Leeraren zijn de heeren Maurits W. van der Valk in handteekenen en stijl- en ornamentleer; Herman J. de Vries in handteekenen en perspectief; J. F. Deuffer Wiel in bouwkundig teekenen en J. H. A. E. de Vries, directeur, in rechtlijnig teekenen.

De school is gevestigd in het Gebouw der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Het onderwijs wordt gegeven aan jongens en meisjes van 10—16 jaar.

De schooltijden zijn op Woensdag en Zaterdag des namiddags van 2—4 uur voor de 1ste, 2de en 3de klasse en van 2—5 uur voor de 4de klasse. De cursus begint op den eersten Woensdag in September en eindigt op den laatsten Woensdag in Juni.

Het schoolgeld bedraagt voor één leerling ƒ 40.—, voor twee of meer leerlingen uit éénzelfde gezin ƒ 30.— en voor hen die, tot de 3de of 4de klasse toegelaten, éénmaal per week de lessen in Hand- of Rechtlijnig teekenen en die in Stijl- en Ornamentleer of Perspectief willen bijwonen ƒ 25.— per jaar, over welk bedrag 1/12 de maand September per kwitantie wordt beschikt.

De teekenbehoeften worden kosteloos door de school verstrekt.

De directeur der Polytechnische school te Delft maakt bekend, dat hij tot inschrijving voor den cursus 1889—1890 zitting zal houden in het gebouw der instelling, op Maandag, Dinsdag en Woensdag 2, 3 en 4 September, van 10—12 en van 1—3 uren.

De lessen beginnen Donderdag 5 September.

De algemeene Zomer-Vergadering der Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs, zal gehouden worden te 's Gravenhage op Saturdag 31 Augustus, des voormiddags te 11 ure in het Hôtel l'Europe te 's Gravenhage.

De Commissie, samengesteld door Directeuren der Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid, om te onderzoeken of voorstellen te doen, welke middelen kunnen leiden tot rookvrije verbranding, is thans samengesteld uit de heeren H. van der Horst, Directeur der Gemeentelijke gasfabriek te Leiden, M. Sijmons, Civiel Ingenieur te Rotterdam, en J. G. Teunissen, ingenieur van de gasfabriek te Amsterdam.

BENOEMINGEN, VACANTE BETREKKINGEN, ENZ.

Aan den adjunct-ingenieur bij den aanleg van Staatsspoorwegen M. W. J. 's Gravensande Guicherit is eervol ontslag uit die betrekking verleend, onder toekenning van den titel van sectie-ingenieur.

Uit 27 sollicitanten, is tot architekt der gemeente Westdongeradeel benoemd de heer K. Dijkman, te Nes.

Bij kon. besluit is vergunning verleend aan Julien Nagant, ingenieur, chef van dienst bij de spoorwegmaatschappij Grand Central Belge, te Valkenburg bij Maastricht, tot het aannemen en dragen der versierselen van ridder der Leopoldsorde, hem door Z. M. den Koning der Belgen geschonken, en aan E. J. Margry, architekt te Rotterdam, tot het aannemen en dragen van het kruis Pro Ecclesia et Pontifice, hem door den Paus geschonken.

Burg. en Weth. van 's Hertogenbosch brengen ter kennis, dat de betrekking van Gemeente-architekt aldaar op 1 October a. s. open valt, en roepen sollicitanten op, hunne gezegelde verzoekschriften, met overlegging van bewijsstukken, franco aan hen in te zenden vóór of uiterlijk op 15 September 1889.

Aan deze betrekking is verbonden eene jaarwedde van ƒ 2000 met genot van vrije woning en teruggaaf van de personeele belasting (drie eerste grondslagen).

In aanmerking voor de benoeming komen alleen zij, die het radikaal bezitten van Civiel, Militair of Bouwkundig Ingenieur.

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM, 29 Juli. Het bouwen van een chemisch laboratorium.

Peters en Roeloffzen	ƒ 198.850
C. Alberts	» 198.000
H. Rietsnijder & Zn.,	» 197 900
J. J. Prenzler	» 195.500
A. Paans,	» 195.243
G. A. v. Spanje	» 191.900
W. G. v. Berkum	» 191.600
A. J. v. Lient	» 191 360
Ph. A. Warners	» 191.200
W. Greve te Buiksloot	» 190 380
G. Boon	» 189.999
J. J. Boekholtz	» 189.990
C. J. Maks Jz.	» 189.900
L. Vlasman	» 187.400
H. Schouten	» 184.800
D. Heijink	» 183 890
D. Schut	» 183.188
H. C. Dorlas	» 182 390
P. S. Reijnierse,	» 181 400
K. J. B. v. Damme	» 179.800
E. H. Helle	» 176 524
Meijer en Van de Koolwijk	» 175.548
B. v. Buuren	» 175.480
W. Voskuijl	» 165.658

De overige aldaar.

HELDER, 30 Juli. Het maken van gebouwen voor de afstandsmeting voor kustbatterijen; minste inschr. W. de Jong aldaar voor ƒ 13.200. Raming ƒ 13.700.

DE BILT, 2 Aug. De architekt P. J. Houtzagers: het bouwen van een villa met paardenstal op Buitenzorg aldaar:

C. Blankers	ƒ 19.999
W. Staring	» 19.899
P. Berghoef te Kockengen,	» 19.400
G. van Rassel te Utrecht	» 17.639
J. van Zanten	» 17.625
J. A. van Nie te Zeist	» 17.379
Wed. R. K. G. Pijpers idem	» 17.395
J. van Deventer te Utrecht	» 17.000
W. Salomons te Amersfoort	» 16.523

De overige aldaar.

AMSTERDAM, 3 Aug. Het maken van eene stroopfabriek, op een terrein aan de 2de Looijersdwarsstraat, No. 26 en 30, onder beheer van den Architect H. Moen G.Pz.

Gebr. Terlingen	ƒ 17.130
A. Paans	» 16.275
H. Rietsnijder & Zn.	» 15.490
G. J. P. Zuiderhoek	» 15.400
C. Nieuwstad	» 15.000
Ph. A. Warners	» 14.840
W. Boom	» 14.690
E. R. Kuipers	» 14.626
C. Alberts	» 14.500
J. Stam	» 14.335
D. Verbeek & Zn.,	» 14.290
G. Woud	» 14.241
H. Schouten	» 14.180
W. G. v. Berkum	» 14.160
C. J. Maks Jz.	ƒ 14.120
H. C. Dorlas	» 14.111
A. J. v. Lient	» 13.900
P. S. Reijnierse	» 13.700
Peters en Roeloffzen	» 13.690
A. Aalders	» 13.430
W. Greve te Buiksloot,	» 13.041
G. Boon,	» 13.004

De overige aldaar. Gegund.

AMSTERDAM, 9 Aug. Het vergrooten en verdere inrichting van het bestelhuis van den Ned. Boekhandel en het bouwen van een directeurswoning; minste inschrijver.

H. Schouten	ƒ 26.790

Gegund.

ROTTERDAM, 10 Aug. Het bouwen van een stoomwasscherij voor den heer J. H. Strücker Jr. aldaar, architect de heer J. Verheul Dzn., begrooting ƒ 13000.

C. J. v. Tüsschenbroek	ƒ 14.157
P. G. Winters te Kralingen	» 14.000
N. Pons te idem	» 13.433
P. Blijenburg	» 13.088
H. Breur	» 12.873
A. de Haan,	» 12.849
Muller en Drooglever Fortuijn	» 12.490
D. v. Leeuwen	» 12.384
J. T. Houtzager	» 11.960

De overige aldaar.

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,

voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.

3684 FRED. STIELTJES & Co., Keizersgracht 745, Amsterdam.

G. J. Vincent & Co.
Kunstsmeden.
SCHIEDAM.
ZILVEREN MEDAILLE, WERELD TENTOONSTELLING Amsterdam 1883.
GOUDEN MEDAILLE, Antwerpen 1885
Specialiteit in gesmeed IJzeren Hekken, Fijne smeedwerken, Dakversieringen, Leeuwvullingen, Ornamenten enz.
Steeds voorhanden GESMEED IJZEREN PAARDEN RUIVEN. 5685

DE LINT & Co. Rotterdam.
Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te Londen,
leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,
MARMER-MOZAIEK en
TERRAZZOVLOEREN,
alsmede 5689
GLASMOZAIEK
Zestien Bekroonningen.

JAN VAN DER POT,
— KATENDRECHT bij ROTTERDAM. —
KIJANISEERINRICHTING.
De eenigste waar ook des winters kan worden gekijaniseerd.
Het **Kijaniseeren** is het eenige afdoende middel tegen zwam. De bewerking geschiedt geheel rein- en kleurloos. Desverlangd geheel tegen zwamvrije bijbevering van hout.
Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend, van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.
BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en vrachten. KUNSTGRANIET systeem Petitjean.
Prijscouranten en prijscouranten worden op aanvraag franco toegezonden.
Gelieve op Voornaam en Adres te letten.
5686

PHOTOLITHOGRAPHIE.
De ondergeteekenden bevelen zich bij Heeren Architekten aan tot het reproduceeren hunner
Plannen, Teekeningen, enz.
Prompte aflevering en billijke conditiën. 5690
WEGNER & MOTTU
Rokin 138.

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE
Haaften aan de Waal.
Machinale Steenfabriek met Ringoven, 5691
levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur tegen sterk concurreerende prijzen.

Parquets-en-chêne sur bitume hydrofuge
N. GOURGUECHON — PARIS.

Verkrijgbaar in de maten van **30—50** cM. lengte,
6—11 cM. breedte, **35** cM. dikte.

Behalve **lageren prijs,** bieden deze parketvloeren, boven de andere soorten, de volgende voordeelen aan: **Ondoordringbaarheid voor vocht. Weering van geluiden** (kraken) en **ongedierte. Grootere duurzaamheid,** omdat het hout uit één stuk bestaande, verder afgesleten kan worden. 5692
Représentant voor Nederland, **EMIL MOHR, Prins Hendrikkade, Amsterdam 10.**

De Portland-Cement-Fabriek van
DYCKERHOFF & SÖHNE
te Amöneburg bij Biebrich a/d Rijn 5693
levert haar erkend en uitmuntend fabrikaat, met garantie voor de grootste vastheid en deugdelijkheid.
Productie-vermogen der fabriek: 500,000 vaten per jaar.
Magazijnhouders in de voornaamste steden.

Gouden Staats-Medaille

Düsseldorf, 1880

Medaille Breslau 1869.
Diploma A Eerste prijs voor uitmuntend fabrikaat. Kassel 1870
Medaille van verdienste, Weenen.

Gouden Medaille Offenbach a/M. 1879
Gouden Medaille Hoogste onderscheiding in den internationalen wedstrijd Arnhem 1879.

PUI-SPIEGELGLAS
HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFF, ROTTERDAM.
5687

W. F WEIJNTJES,
Singel 514 h/h Koningsplein **Amsterdam.**
Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.
Agent voor **Minton Hollins & Co.** *Stoke upon Trent*
" " **A. Jändges** te *Crefeld.*
Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 5688

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.
Fred. Stieltjes & Co., Amsterdam.
5694

J. KROON Rz. Fabriek van Lattenweefsel voor Plafond- en Wand-bepleistering. **Buiksloot.**

STOOMHOUTZAGERIJ en PAKKISTENFABRIEK

Eervolle vermelding op de Tentoonstelling van Bouwmaterialen te Groningen 1885.

5677 ASPHALTDAKPAPIER, ASPHALTWERKEN.

„CARBOLINEUM."

Monsters, circulaires en attesten op aanvrage franco.

De Engelsche Stalinrichtingen en Stalbenoodigdheden,
van the St. Pancras Iron-work Company te Londen,
ZIJN OP DE HIPPIQUE-TENTOONSTELLING TE GRONINGEN. (24 JULI—4 AUG. 1889)
bekroond met den Hoofdprijs,
— GROOTE GOUDEN MEDAILLE. —

Agenten voor Nederland:
= STAAL & HAALMEIJER. =
Amsterdam.

5676

JAN HAMER & C°., AMSTERDAM

KANTOOR: GEBOUW MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST, Marnixstraat 402, bij het Leidscheplein.

WITTE'S LIFTEN,

voor Stoom-, Gas-, Hand- en Waterkracht,

(Hydraulisch. Direct en Indirect werkend).

voor Personen, Goederen, Spijzen, enz. enz.

Grootste zekerheid tegen ongelukken, gemakkelijke behandeling, geringst waterverbruik (*bij de hydraulische*), zachten en gelijkmatigen gang.

Uitgebreide referentie lijsten van in verschillende **Rijks-, Gemeente-** en **Particuliere gebouwen hier te lande** geplaatste **Lifts**, worden op aanvrage franco toegezonden.

MANLOVE, ALLIOTH & Co's werktuigen voor stoomwasscherijen en stoom desinfectieer-inrichtingen. 5680

CARBOLINEUM AVENARIUS.

Men verzekere zich bij den aankoop, dat men het sedert 14 jaren met succes aangewende *origineele merk* verkrijgt:

CARBOLINEUM AVENARIUS.

GUST. BRIEGLEB, Amsterdam. 5681

NEUCHÂTEL ASPHALTE COMPANY L^TD. LONDON.

Exploitatie der Mijnen van de Val Travers.

FABRIEK TE AMSTERDAM Beltweg No. 3.

TRADE MARK.

NATUURL. ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.

Gecomprimeerde Asphaltwegen en dito Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Houtvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen, Winkel en Magazijnvloeren. Gangen. Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton-Fundeeringen, Stallen, enz., enz,, enz.

Zindelijk, Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend.

Asphalt speciaal tot wering van vochtige muren.

Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het Kantoor der fabriek, Beltweg **3**, *Amsterdam*. 5682

DE LINT & Cie.

Rotterdam.

PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:

VILLEROY & BOCH,

BOCH FRÈRES

MINTON HOLLINS & Cie.

Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.

Groote voorraden. 5679

PATENT-CENTRALE EN ZELFREGULEERENDE

STOOMVERWARMING EN VENTILATIE

onder lagen druk.

Systeem BECHEM & POST te Hagen in Westphalen.

TEVENS INGERICHT VOOR

ELECTRISCHE VERLICHTING

met of zonder Tudors-Accumulatoren.

Dit *Systeem is het meest aan te bevelen*, omdat, niettegenstaande de **onder lagen druk** werkende machine zeer **gemakkelijk en eenvoudig** kan worden aangewend, zoowel voor **Verwarming en Ventileering van huis en stal,** als voor het **oppompen van water,** voor het op **peil brengen en houden van vaarten,** voor het in werking brengen van **IJs-, Dorsch- en andere machines,** voor het **koken van Veevoeder,** voor het **besproeien van Gras, Bloemen, enz.,** terwijl nog des avonds ***huis en erf electrisch kan verlicht worden.*** Bijzonder geschikt voor **Buitenplaatsen en Boerderijen,** daar *Warmte, Ventilatie, Licht, Koude en Drijfkracht* gelijktijdig kunnen werken of naar behoefte geregeld kunnen worden.

Voor nadere inlichtingen, opnemingen en begrootingen, verklaart zich gaarne bereid

D. S. M. KALKER, Amsterdam.

Eenig vertegenwoordiger der firma BECHEM & POST, in Nederland. 5683

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

24 AUGUSTUS 1889.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heeregracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C.-HENRY HEMANS & C°.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD: Agenda der 60ste Algemeene Vergadering. — De Algemeene Voorwaarden. — Binnenlandsche berichten. — Benoemingen, vacante betrekkingen, enz. — Correspondentie. — Afloop van aanbestedingen.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden.

60ste Algemeene Vergadering

der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Het Bestuur der Maatschappij heeft de eer Heeren Leden uit te noodigen tot het bijwonen der 60ste Algemeene Vergadering, te houden op Donderdag 19 September a. s. des voormiddags te 10½ ure in het gebouw van het Genootschap Pulchri Studio, Prinsengracht 57, te 's Gravenhage.

AGENDA DER VERGADERING.

1. Opening der Vergadering.
   Mededeelingen van den heer H. J. Mondt, Voorzitter der Afdeeling.
2. Mededeelingen van het Bestuur.
3. Discussie over voorstellen, staande de vergadering gedaan.
4. Sluiting der Vergadering.

Te 12 ure zal in het gebouw alwaar de Vergadering wordt gehouden, van wege de Afdeeling gelegenheid worden aangeboden tot het gebruiken van eenige versterkingen.

Te 2 ure zullen gemeenschappelijk bezichtigd worden:

a. Het gebouw van het Ministerie van Justitie.

b. De Trèves-zaal.

Van 4 tot 5½ uur zullen de leden deel kunnen nemen aan een rijtoer door de omstreken van 's Gravenhage.

Zij worden verzocht, op de presentielijst achter hunne namen op te geven, of zij aan dien rijtoer wenschen deel te nemen.

Des namiddags half zes ure zal een gemeenschappelijke maaltijd plaats hebben in het Kurhaus te Scheveningen, tegen betaling van *f* 3.— per persoon, zonder den wijn. De deelnemers aan dien maaltijd kunnen zonder bijbetaling daarna het Concert in de Concertzaal bijwonen.

De leden die aan dezen maaltijd wenschen deel te nemen worden uitgenoodigd van hun voornemen kennis te geven uiterlijk vóór den 16den September a. s., aan den heer P. Tirion, Gemeente Architekt, Secretaris der Afdeeling 's Gravenhage, aldaar.

DE ALGEMEENE VOORWAARDEN.

Rapport der Commissie uit de Vereeniging ter bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid in Nederland.

Reeds geruimen tijd zijn, hoewel niet officieel, van de zijde der aannemers klachten vernomen over eenzijdige in de A. V. voorkomende bepalingen. Zij kregen echter eerst vorm, nadat de heer F. J. Nieuwenhuis deze, en gelijksoortige klachten uit het buitenland, tot een punt van studie had gemaakt en op 18 Januari 1884 in de Afdeeling Rotterdam van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst daarover eene lezing hield, getiteld: „Beschouwingen omtrent het aanbesteden van werken."

Op verzoek der Afdeeling werd deze zeer belangrijke voordracht opgenomen in het *Bouwkundig Weekblad* n°. 31 en volgende, jaargang 1884; en met het doel de denkbeelden in die „Beschouwingen" nedergelegd meer algemeen bekend te doen worden, verzocht de te 's Gravenhage gevestigde „Societeit de Nijverheid", eene vereeniging van aannemers van publieke werken, de vergunning om de voordracht voor hare rekening te mogen drukken en uitgeven. Tengevolge van des schrijvers toestemming verschenen zij daarop andermaal in het licht bij den uitgever G. C. Visser te 's Gravenhage.

Toen eenmaal een architekt zelve de opmerkingen der aannemers in het openbaar besproken en ter overdenking nog nader had aanbevolen, werden zij al spoedig meer luide vernomen van de zijde der betrokkenen zelve, en namen ook andere vereenigingen en personen de zaak ter harte.

De Vereeniging voor Fabrieks- en Handwerksnijverheid besloot o.a. in hare algemeene vergadering in September 1887 te Wageningen gehouden, om eene Commissie te benoemen, die vervolgens de opdracht ontving de verschillende klachten betreffende deze zaak, door de Afdeelingen der Vereeniging ingezonden, te verzamelen en daarover een rapport uit te brengen.

Het hieronder volgende rapport is het gevolg van dat besluit.

Aangezien de zaak behandeld zal worden op de eerstvolgende Algemeene Vergadering der Vereeniging, is dit stuk opgenomen bij de punten van beschrijving van die vergadering.

RAPPORT.

De Commissie benoemd tot onderzoek en advies in zake de verschillende bezwaren tegen de Algemeene Voorschriften voor de uitvoering en het onderhoud van werken onder het beheer van Waterstaat, Handel en Nijverheid en tegen de artikelen 1645 en 1646 van het Burgerlijk Wetboek, heeft, na onderling overleg, de eer als den uitslag van haar onderzoek het navolgende mede te deelen.

Na kennisneming van de ingekomen rapporten van de afdeelingen Amsterdam, Utrecht, Dordrecht en Wageningen 1) kan de Commissie zich met de strekking van die adviezen in het algemeen zeer goed vereenigen.

1) Deze rapporten worden opgenomen in het Jaarverslag.

Zij meent aan dien uitstekenden arbeid veel te danken te hebben, hetwelk vooral daaruit blijken zal dat, behoudens enkele uitzonderingen, de voorstellen van de afdeelingen door haar worden overgenomen.

In het algemeen kan worden opgemerkt, dat de herziening van de A. V. hoofdzakelijk wordt verlangd om de navolgende redenen.

1°. dat bij de keuring der bouwstoffen niet altijd rekening wordt gehouden met derzelver bestemming;

2°. dat het gunnen aan den minsten inschrijver onsoliede inschrijvingen beneden de raming uitlokt, geen waarborg geeft voor goede levering en de degelijke inschrijvers verdringt;

3°. dat de directie door het verwisselen der bouwstoffen en het vermeerderen der hoeveelheden het werk van aard kan doen veranderen ten schade van den aannemer;

4°. dat de directie den last tot aanvang kan geven wanneer zij verkiest en daardoor aanleiding tot schade kan geven;

5°. dat de aannemer ook de risico draagt van rampen en ongevallen die hij niet kan voorzien of keeren;

6°. dat de wijze van berekenen en uitbetalen, met betrekking tot den daarmede in verband staanden overgang van den eigendom der materialen, gevaar oplevert voor de leveranciers van den aannemer;

7°. dat de aannemer ook verantwoordelijk is en de schade dragen moet van vergissingen door de directie begaan (art. 1645 B. W.);

8°. dat de beslissing van geschillen berust bij den aanbesteder, en eindelijk

9°. dat de aannemer geene betaling van buitengewone werken kan erlangen dan op schriftelijk bewijs van de directie.

De meeste van bovenvermelde bezwaren krijgen nog meer beteekenis, doordat de „A. V." veelvuldig door corporatiën en particulieren worden toegepast en dubbel gevaarlijk worden, omdat dan de aanbesteder persoonlijk en geldelijk belang bij de zaak heeft en bijna onbeperkte macht ten zijnen bate en ten nadeele van zijn medecontractant kan aanwenden. Vooral de beide laatste bepalingen zijn in die gevallen een gevaarlijk wapen en oorzaak van vele gegronde klachten van de aannemers.

Nu moge men hiertegen aanvoeren dat de regeering die bepalingen voor zich heeft gemaakt en niet aansprakelijk mag worden gesteld voor het misbruik dat anderen daarvan kunnen maken.

Toch is daarop te antwoorden, dat de regeering niet dan zeer noode het voorbeeld geven moet van overeenkomsten, waarin met terzijdestelling van gelijk recht de beslissing aan een der partijen wordt opgedragen en eigenlijk macht boven recht zou kunnen worden gesteld.

Tot tegemoetkoming aan bovenvermelde bezwaren zouden wij, naar aanleiding van de meergemelde adviezen van de afdeelingen, wenschen aan te bevelen de navolgende verbeteringen: (gemakshalve zijn de bezwaren hierboven opgenomen in de volgorde van de §§ der A. V., die daarop betrekking hebben).

§ 331. Keuring der bouwstoffen, bepaalt dat alle bouwstoffen zonder onderscheid moeten zijn van de beste in hare soort. Echter behoort de bestemming van het materiaal het richtsnoer te wezen van de keuring; zooals het artikel nu luidt komt men er toe om in den geest van de A. V. onder de beste te verstaan de kostbaarste, somtijds ten schade van beide partijen.

Daarom wenscht de commissie in overeenstemming met het voorstel van het departement Utrecht te lezen:

„Alle bouwstoffen zonder onderscheid moeten door en ten koste van den aannemer worden geleverd en verwerkt, van goede hoedanigheid zijn, volkomen beantwoordende aan het doel waarvoor zij bestemd zijn, en aan de hierna volgende eischen voldoen."

Omtrent het keuren van tras in het bijzonder wenscht de afdeeling Utrecht voor te stellen, de naaldproef te doen vervallen en door scheikundige proeven te doen vervangen.

In den strijd, die er nog onder deskundigen gevoerd wordt, zouden wij het niet durven wagen aan te geven welke scheikundige proeven wij zouden willen voorstellen.

Wel zouden wij § 373 1ste alinea willen lezen als volgt: „Het bestek bepaalt of de tras al dan niet op „Nederlandsche trasmolens onder toezicht van de directie „zal worden gemalen."

Daardoor vervalt vanzelf de ministerieele circulaire van 1875, waarin werd voorgeschreven dat, indien de te verwerken hoeveelheid tras meer dan 10,000 H.L. bedraagt, deze op het werk te malen is.

Door dat voorschrift is aan de Nederlandsche trasmalerij, welke ook door de verlaging der inkomende rechten zeer geleden heeft, een gevoelige slag toegebracht.

Bovendien is het malen van tras op het werk duurder en levert minder goede waarborgen op dan het malen in fabrieken.

Ook wenschen wij in overeenstemming met Utrecht in § 431 achter de 1ste zinsnede in de 2de alinea te lezen: „indien het met de deugdelijkheid der keuring „overeen te brengen is, zal deze geschieden zonder dat „al de bouwstoffen behoeven te worden gelost" en aan het slot van diezelfde alinea toe te voegen: „indien „zij blijken niet deugdelijk te zijn."

Het voorstel van Amsterdam om te bepalen dat de aannemer niet moet aansprakelijk gesteld worden voor materialen die, eenmaal goedgekeurd, na de bewerking gebrekkig worden bevonden, komt ons minder doelmatig voor; o. i. behoort de aannemer verantwoordelijk te blijven voor de deugdelijkheid van het door hem geleverde materiaal.

§ 436. (Gunning van het werk). Door de afdeelingen Utrecht, Amsterdam en Dordrecht wordt voorgesteld in plaats van persoonlijken borgtocht geldelijken te vragen en in het algemeen komt men op tegen de gewoonte om altijd aan den minsten inschrijver de voorkeur te geven.

De commissie kan zich met het denkbeeld der cautie niet vereenigen, omdat daardoor de voorrang wordt gegeven aan het bezit van vermogen boven bekwaamheid van den aannemer.

Volgens haar gevoelen hangt de goede uitslag van een werk veel meer af van den ijver en de kunde, van de persoonlijkheid van den aannemer, dan van zijn geldelijk vermogen.

Omtrent het gunnen aan den laagsten inschrijver merkt de commissie op, dat het gronddenkbeeld van alle concurrentie toch is om de goedkoopste aanbieding uit te lokken; het moge waar zijn, dat de laagste inschrijver niet altijd de meest soliede is, zulks is van den hoogsten evenmin bewezen. Toch valt hierbij op te merken, dat de goedkoopste aanbieding niet altijd de meest verkiesselijkste is en daarom zou de commissie wel de navolgende wijzigingen in de laatste alinea van § 436 wenschen voor te stellen:

„De gunning geschiedt aan dengene der drie laagste „inschrijvers, wiens inschrijving het aannemelijkst voor„komt, zonder verplichting reden te geven van de keuze; „wordt het werk niet gegund en eene herbesteding „gehouden, dan worden de drie laagste inschrijvers „niet meer als gegadigden toegelaten, tenzij de herbe„steding geschiedt om redenen, buiten de personen of „hunne omstandigheden gelegen. Inschrijvingen die meer „dan 15 % met de raming verschillen, moeten des„gevorderd door den inschrijver vóór de gunning worden „toegelicht en kunnen door den Minister als niet in„gekomen worden beschouwd. Wordt het werk aan „eenen buitenlandschen inschrijver gegund, dan komen „de meerdere kosten van toezicht ten zijnen laste."

Door deze bepalingen zouden minder degelijke inschrijvers kunnen worden geweerd, misrekeningen onschadelijk gemaakt en groote verschillen verklaard, krijgt de aanbesteding minder het karakter van eene loterij en vervalt de aanklacht omtrent gelijkstelling van of voorkeur aan vreemde inschrijvers.

§ 442. (Tijd van begin en oplevering). De afdeeling Dordrecht stelt voor om achter de 2de alinea te lezen:

„In de bestekken wordt het tijdstip opgegeven, waarop „uiterlijk door de directie de last tot aanvang moet „worden gegeven." Met deze bijvoeging kan de commissie zich vereenigen; de opmerkingen van de andere afdeelingen dienaangaande komen meer te pas bij § 453.

§ 443. De commissie kan zich niet vereenigen met het denkbeeld om aan den aannemer schade te vergoeden, wanneer eenig werk door omstandigheden, buiten den wil van den aannemer (overmacht), vertraging ondergaat.

De aanbesteder moet, naar haar oordeel, niet meer doen dan de tijdsbepaling evenredig verlengen. Eene schadevergoeding bovendien zou aan den aanbesteder eene risico opdringen, die eigenaardig bij de uitvoering behoort.

Op § 446, (Meer en minder werk) wenscht de commissie in overeenstemming met de afdeeling Dordrecht in de eerste alinea in plaats van 1/5 der aannemingssom te lezen „1/10 der in het bestek bepaalde hoeveelheden."

§ 446. (Rampen). De commissie vereenigt zich met het voorstel van de afdeeling Amsterdam, om aan het slot der 1ste alinea in plaats van „met uitzondering van dijkvallen" te lezen: „tenzij kan worden aange„toond, dat deze naar het oordeel der directie door „buitengewone oorzaken, onafhankelijk van den wil des „aannemers, zijn ontstaan."

Daardoor vervalt het ongerijmde verschil, dat er gemaakt is tusschen rampen bij voltooid of onvoltooid werk.

§ 447. (Afschuivingen). Amsterdam stelt voor deze § geheel te doen vervallen.

Het komt echter der commissie voor, dat bij onzen bodem wel rekening gehouden moet worden met veelvuldige niet belangrijke afschuivingen die, zoolang zij geene groote afmeting verkrijgen, tot de gewone risico behooren.

Zij zou dus willen voorstellen, om tusschen de woorden „komen" en „ten laste" in te voegen: „tot een ge„zamenlijk bedrag van 1/5 der in het bestek bepaalde „of daaruit af te leiden hoeveelheden en ten hoogste 1/10 „der aannemingsom."

§ 453. (Verplichting van den aannemer). Hierin wenscht de afdeeling Utrecht ongeveer het navolgende in te lasschen: „Schade veroorzaakt door het opvolgen „van bepaalde voorschriften der directie komen niet „voor rekening van den aannemer."

Daardoor zou naar het oordeel der commissie aan eene hoofdgrief van de aannemers tegemoet gekomen, en tevens de voor hen onbillijke bepaling van art. 1645 van het B. W. onschadelijk gemaakt worden.

§ 455. (Verplichting van de borgen en daarmede in verband staande bepalingen, zie art. 450 3de en 4de alinea).

Ofschoon de commissie ten volle beaamt het bezwaar, door de afdeeling Amsterdam geopperd, kan zij zich minder vereenigen met de door haar voorgestelde wijziging, die naar haar inzien tot veelvuldige vertraging in de afrekening en tot allerlei rechtskwestiën aanleiding geven zou, die de directie zou verplichten, zeer omzichtig te zijn met het opmaken der betalingstukken.

Het eenige wat de commissie zou durven aanbevelen, zou zijn om er bij den Minister op aan te dringen, dat de betalingen zooveel mogelijk werden geregeld naar de voltooiing van een met name genoemd onderdeel van het werk en niet naar een evenredig deel van geleverd en onverwerkt materiaal.

Al wordt het in voorraad hebben van voldoend materiaal als voorwaarde gesteld voor het afgeven van betalingstukken, dan behoeft daarom die voorraad niet mede te rekenen voor de bepaling van de te betalen som.

Door zoodanige wijziging zouden de leveranciers van den aannemer uit het bestek zelf kunnen afleiden, op welke tijdstippen en tot welke bedragen aan den aannemer betalingen moeten geschieden en zoude bij overlijden of faillissement van den aannemer de directie in de gelegenheid zijn, de nog onverwerkte materialen met de leveranciers te verrekenen, zoodat niet de borgen ten koste van anderen bevoordeeld werden.

§ 463. (Afmetingen). Het voorstel van de afdeeling Utrecht komt ons voor billijk en afdoende te zijn.

Dat voorstel strekt om in plaats van de woorden: „zonder daarvoor extra betaling te kunnen vorderen" te lezen „met recht op betaling der kosten die voor „den aannemer voortvloeien uit de verbetering der hier „bedoelde abuizen."

§ 475. (Geschillen). De ingekomen adviezen der afdeelingen wijzen er op, o. i. terecht, dat de beslechting van geschillen berust bij een der beide partijen.

Het is echter bij de commissie aan twijfel onderhevig, of de voorgestelde paragraaf wijziging en daarbij voorgestelde arbitrage wel doeltreffend is. Niet alleen of zoozeer omdat het Burgerlijk Wetboek uitdrukkelijk bepaalt dat arbiters steeds door beide partijen gezamenlijk en in oneven getal moeten worden benoemd, en niet zooals Utrecht en Amsterdam voorstellen, door iedere partij een en de derde gezamenlijk — maar omdat een dergelijk scheidsgerecht, al ware zulks wettig geconstrueerd, toch altijd zeer omslachtig werken zou.

Doeltreffender ware het naar haar inzien, eene permanente commissie van onafhankelijke mannen in te stellen, aan wier beslissing de Minister, zooal niet rechtstreeks, dan toch zedelijk verplicht is zich te onderwerpen.

Een dergelijke band is krachtig genoeg, getuige de eveneens m o r e e l e band, welke den Minister in geschillen van bestuur bindt aan de uitspraak van den Raad van State. In dien geest was ook het advies van de afdeeling Dordrecht.

Artikel 1646 van het Burgerlijk Wetboek bepaalt, dat een bouwmeester of aannemer, die een werk aangenomen heeft, geene vermeerdering van den prijs kan vorderen zonder s c h r i f t e l i j k e inwilliging.

Het komt ons voor, dat dergelijke bepaling, die den aannemer en de directie beiden in dezelfde verhouding tegenover den aanbesteder plaatst of veronderstelt, niet op den tegenwoordigen toestand past, waar de bouwmeester als directie in dienst van den aanbesteder fungeert en n a m e n s d i e n met den aannemer handelt en order geeft.

Dat wetsartikel veronderstelt blijkbaar, even als art. 1645, dat bouwmeester en aannemer één naam is voor denzelfden persoon — of dat beiden m e t e l k a n d e r staan t e g e n o v e r den aanbesteder.

In de praktijk is het juist andersom: daar is de bouwmeester als directie in dienst van den aanbesteder.

Zulks klemt te meer, omdat de aannemer door de A. V. (zie §§ 431, 445, 451, 453, 454, 458, 461, 466, 467) z e e r aan de orders van de directie onderworpen is.

Dat vooropstellende is de commissie van meening, dat mondelinge last tot meerder werk, mits voldoende bewezen, recht op betaling geven moet, en dat er geen reden is om deze mondelinge overeenkomst langer te beschouwen als een uitzondering op den algemeenen regel, volgens welken mondelinge overeenkomsten wel degelijk moeten worden nagekomen.

Ingeval het mocht noodig zijn, den aanbesteder te bewaren voor de handelingen van hem, d i e n h i j i n z i j n e n d i e n s t h e e f t e n b e h o u d t, dan is het toch niet recht, dat te doen ten koste van den aannemer.

Aangezien eene wijziging van dat wetsartikel waarschijnlijk eerst dan zou kunnen plaats hebben, als het geheele Wetboek herzien werd, wenscht de meerderheid der commissie zich te bepalen tot het voorstellen van eene wijziging van § 445 der A. V., waardoor in de bestekken waarop zij toepasselijk verklaard worden, de gewraakte onbillijkheid wordt weggenomen.

Bedoelde wijziging bestaat in het vervangen van het woord s c h r i f t e l i j k e n in de voorlaatste alinea van genoemde paragraaf door de woorden d e u g d e l i j k b e w e z e n, h e t z i j s c h r i f t e l i j k e n h e t z i j m o n d e l i n g e n.

De regelen, welke te stellen zijn, opdat voor den Staat geene nadeelige gevolgen kunnen voortvloeien uit eigenmachtige lastgevingen der directie, zijn volgens de

meening van bedoelde meerderheid der commissie niet in de A. V. op te nemen, doch behooren meer eigenaardig in de door de Regeering aan hare ambtenaren te geven instructiën te huis.

Een lid der commissie kan zich met de bovenstaande beschouwingen niet vereenigen. Hij is van oordeel, dat de Minister niet mag volstaan, met te zorgen dat de Staat geen geldelijk nadeel lijde door eigenmachtige handelingen der directie; hoofdzaak is en blijft, volgens dat lid, dat geenerlei wijzigingen in het aanbestede werk kan gebracht worden zonder 's Ministers goedkeuring.

En geen beter middel van controle is denkbaar dan in de gewraakte bepaling ligt opgesloten, welke den aannemer elke vordering ontzegt, die niet op eene schriftelijke lastgeving steunt. Daardoor toch is de aannemer in zijn eigen belang genoodzaakt, s c h r i f t e l i j k e lastgeving te eischen, terwijl geen ambtenaar die gevraagde schriftelijke lastgeving zal durven geven, zoo hij 's Ministers machtiging niet bezit.

De Commissie voornoemd:

April 1889. F. H. van Malsen,
Voorzitt. rapporteur.
M. E. Jonker.
Nolthenius.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

De algemeene Zomer-Vergadering van de Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs zal dit jaar, zooals reeds in een vorig blad gemeld werd, te 's Gravenhage worden gehouden op Zaterdag 31 Augustus, des voormiddags te 11 ure in het Hôtel de l'Europe.

Op den oproepingsbrief aan de leden komen na de meer huishoudelijke werkzaamheden, de volgende te behandelen onderwerpen voor:

Voortzetting der behandeling van het in de vorige Algemeene Vergadering besproken voorstel van het lid M. Sijmons: om aan de Regeering in overweging te geven bij de benoeming van fabrieks-inspecteurs, deze in de eerste plaats uit de ingenieurs te kiezen.

Voortzetting der behandeling van een gedeelte van het Verslag over de Verantwoordelijkheid van Technici bij uitvoering van werken, te weten: 1°. de daarin vermelde Duitsche bepalingen, 2°. het preventief optreden.

Als boven, betreffende de wenschelijkheid om van wege de Vereeniging een tarief van honoraria voor civiel ingenieurs en architekten uit te geven.

Behandeling van het ontwerp Algemeene Administratieve Voorschriften voor het uitvoeren en onderhouden van werken, ten behoeve van Besturen en particulieren, opgemaakt door de Commissie, bestaande uit de leden A. Déking Dura, D. E. C. Knattel, J. van Hasselt, J. Kluit en R. P. J. Tutein Nolthenius, en van de daaromtrent ingekomen voorstellen.

Eenige wijzigingen op het ontwerp zijn voorgesteld door het lid P. H. Kemper te Utrecht, welke als bijlage bij den oproepingsbrief zijn gevoegd.

Na afloop der vergadering zal een gemeenschappelijke maaltijd in het Hotel de l'Europe worden gehouden.

De herstelling van den toren van de Herv. kerk te Enschede zal, volgens ingesteld onderzoek door drie deskundigen, eene uitgaaf vereischen van *f* 10,000. De scheuren in den toren hebben langzamerhand grootere afmetingen aangenomen.

In de punten van beschrijving voor de aanstaande algemeene vergadering der Vereeniging ter bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid in Nederland, die op 11 en 12 September te Utrecht zal worden gehouden, zijn onder meerdere de volgende onderwerpen ter behandeling opgenomen:

Punt III. Het hoofdbestuur wenscht door de afdeelingen een onderzoek te zien gehouden over eene wet op octrooien, zoo als die ontworpen is door de Vereeniging van voorstanders eener Nederlandsche octrooiwet.

Punt IV. Toen voor ruim tien jaren wijziging der wet op het lager onderwijs aan de orde was, is van wege de Vereeniging aangedrongen op: *a.* verplicht teekenonderwijs op de lagere school; *b.* regeling van het voorbereidend onderwijs; *c.* idem van het professioneel onderwijs voor den handwerksman; *d.* leerplicht. Reeds heeft het hoofdbestuur aan den minister van Binnenlandsche Zaken een adres gezonden, ten verzoeke om het teekenonderwijs alsnog onder de verplichte vakken van het lager onderwijs te willen opnemen. Ook heeft het een adres aan de Regeering gericht, betreffende het professioneel onderwijs voor ambachtslieden. Het stelt thans voor, te beraadslagen of de Vereeniging over de andere punten zich tot den minister of tot de Tweede Kamer zal wenden.

Punt V. Aan het hoofdbestuur was opgedragen, de oprichting van een museum van voorwerpen op het gebied der nijverheidshygiëne voor te bereiden. Het heeft een begin gemaakt met de uitvoering van dien last. De heeren dr. W. P. Ruysch, J. M. Elias en G. W. Nellensteijn namen bereidwillig de voorbereiding der zaak op zich en vormden eene commissie, die hare zienswijze deed blijken, onder opmerking dat hare verdere wijze van arbeid geheel moest worden beheerscht door de beslissing van de vraag, of de oprichting van een museum al dan niet door eene tentoonstelling zou worden voorafgegaan. Het hoofdbestuur was van meening, dat vooraf moest vaststaan, in welk gebouw de voorwerpen later zullen moeten worden ondergebracht, opdat niet na de sluiting der tentoonstelling het museum achterwege blijve. De voorzitter van het hoofdbestuur heeft daarop met den voorzitter der commissie een bezoek gebracht aan de ministers van justitie, van waterstaat, handel en nijverheid en van binnenlandsche zaken, om het denkbeeld bij de regeering als het ware te introduceeren. Daarbij is hun gebleken, dat het denkbeeld van de oprichting van zulk een museum door de nijverheid zelve, der regeering zeer toelacht, terwijl doelmatige en energieke hulp van de zijde der regeering daarbij, zoo niet onmiddellijk toegezegd, althans in uitzicht werd gesteld. In overleg met de commissie is thans besloten, eene begrooting van museum en tentoonstelling te maken, waarbij een bezoek aan de tentoonstelling te Berlijn van groot nut zijn kan, en met de daarin op te nemen gegevens gewapend, aan de algemeene vergadering voor te stellen, een adres tot de regeering te richten, met verzoek om medewerking en financieele hulp. Op de algemeene vergadering moge dit onderwerp worden besproken.

Punt VII. De commissie die naar aanleiding van het verhandelde in de algemeene vergadering van 1887, de taak van een onderzoek omtrent wenschelijke veranderingen in de algemeene voorwaarden van aanbesteding op zich heeft genomen, heeft een verslag bij het hoofdbestuur ingediend. (Het verslag is in dit blad opgenomen.)

Punt VIII. De afdeeling Amsterdam, namens de Vereeniging bij de regeering aan te dringen op eene spoedige invoering eener octrooiwet en daartoe te ondersteunen de stappen, die door de Vereeniging van voorstanders eener zoodanige wet tot verkrijging daarvan bij de regeering zijn gedaan. Het hoofdbestuur heeft gemeend, zich ditmaal te moeten onthouden van het uitbrengen van een praeadvies en te kunnen volstaan met eene verwijzing naar de vroegere discussiën.

Aan de *N. R. Ct.* wordt het volgende geschreven:

In het volgende jaar zal door de vereeniging tot het oprichten en instandhouden van eene Zeeuwsche openbare verzameling van hedendaagsche kunst, genaamd *Kunstmuseum te Middelburg*, hare 3-jarige schilderijen-tentoonstelling worden gehouden.

In eene (Woensdag) gehouden vergadering heeft genoemde vereeniging besloten tot het oprichten van eene afdeeling voor »Oude Kunst", waarvoor een gedeelte van het museum zal worden ingeruimd. Reeds zijn eenige schilderstukken door verschillende corporatiën en particulieren in bruikleen afgestaan.

Op Vrijdag den 6den September a.s., des voormiddags ten elf en een half uur, zal te Amsterdam eene vergadering worden gehouden van de leden van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, in het gebouw der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Wegens den aard dezer bijeenkomst, zullen geene voordrachten worden gehouden, maar slechts enkele huishoudelijke zaken ter vergadering worden afgedaan.

Na afloop der vergadering en het gebruik van ververschingen, zal ten 2 ure per rijtuig een bezoek worden gebracht aan het bijna voltooide Magazijn van Geneesmiddelen, onder beheer der Genie gebouwd, en daarna aan de werken van het Merwede Kanaal te Zeeburg.

Te Amsterdam teruggekeerd, zal men zich vereenigen aan een gemeenschappelijken maaltijd.

Den 7den September begeven de leden zich des morgens vroeg naar Utrecht, om van daar gezamenlijk omstreeks 10 uur per stoomboot naar Gorinchem te vertrekken. Op dezen tocht worden op verschillende punten, werken van het Merwede Kanaal in oogenschouw genomen.

Na aankomst te Gorinchem zullen de tochtgenooten gezamenlijk aldaar dineeren.

Zooals wij reeds hebben gemeld, heeft de Société des Ingenieurs Civils te Parijs de leden van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs hier te lande uitgenoodigd een bezoek te brengen aan de Tentoonstelling te Parijs.

Naar wij vernemen zullen zeven en tachtig leden van deze uitnoodiging gebruik maken.

De samenkomsten te Parijs zijn bepaald op 10, 11 en 12 September.

Te Maastricht is op feestelijke wijze de eerste steen gelegd van het oude mannen- en vrouwenhuis, dat door de bekende societeit Momus aldaar, zal worden gesticht.

BENOEMINGEN, VACANTE BETREKKINGEN, ENZ.

Tot directeur der gemeente-reiniging te Nijmegen, is thans benoemd de heer P. Janse, opzichter bij de gemeente-reiniging te Utrecht.

Aan den adjunct-ingenieur bij den algemeenen dienst van den Waterstaat T. J. W. van Rossum is, wegens zijn vertrek naar N.-Indië, eervol ontslag verleend met ingang van 1 September a.s.

De vacature zal voorloopig niet worden aangevuld.

De civiel-ingenieur J. J. Stieltjes, thans buitengewoon opzichter bij den Rijkswaterstaat te Tiel, is benoemd tot adj.-ingenieur bij de Bataviasche Oosterspoorwegmaatsch. en zal werkzaam zijn bij de uitbreiding der lijn van Bekassie naar Kedong Gedeh.

De heer H. P. J. de Vries, adjunct-ingenieur bij den Rotterdamschen Waterweg, is benoemd tot ingenieur bij de Unter-Weserkorrektion, standplaats Bremen.

Door Z. M. den Koning is de heer R. H. S. Spanjaard, ingenieur 1e kl. bij de Staatsspoorwegen op Java, benoemd tot ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw.

CORRESPONDENTIE.

V. te H. Uw briefkaart is Vrijdag ochtend ontvangen. Op uwe vragen kan in dit blad geen antwoord meer gegeven worden.

Voor het geval dat dit is te geven, wordt uw volledig adres gewenscht ten einde u spoedig te kunnen berichten.

Afloop van Aanbestedingen.

GEFFEN, 9 Aug. Het herbouwen van een woonhuis met stal en schuur, onder beheer van den bouwkundige A. C. Kusters, te Berlikum:

J. Frankefort te Uden	ƒ 13.598
M. v. d. Biggelaar te Os	» 13.497
A. Miegeel te Aalburg	» 12.600
J. Smit te Geffen	» 12.200
G. v. Dinther te Os	» 11.885
F. v. Dinther te idem	» 10.990
A. v. Grinsven te idem	» 10.380

Gegund.

LEIDEN, 12 Aug. Het bouwen eener kunstzaal achter de Lakenhal:

Hoogste Inschr. J. Bink	ƒ 15.400
Minste » C. J. de Nie	» 10.380

Gegund aan Ir. v. d. Kamp en S. v. Leeuwen voor ƒ 10.688

Allen aldaar.

AMSTERDAM, 13 Aug. De verbouwing en vergrooting der Rijtuigfabriek van Gebr. Spijker aan de Gerard Doustraat:

G. Boon	ƒ 35.250
G. A. v. Spanje	» 35.000
C. Rietsnijder	» 34.500
B. v. Bauren	» 34.125
K. J. B. v. Damme	» 33.969
W. G. v. Berkum	» 32.800
J. Stam	» 32.800
D. Verbeek & Zn.	» 32.470
P. v. d. Brun	» 32.247
J. Boekholtz	» 32.200
C. J. Maks Jz.	» 32.199
B. Cruijff	» 32.050
Firma Knipper en Vree	» 32.000
A. J. v. Lient	» 31.760
Peters en Roeloffsen	» 31.606
W. Greeve	» 31.300
J. F. Prenzler	» 30.500
R. Repko	ƒ 30.400
H. R. Hendriks te Os	» 29.980
C. Alberts	» 29.478
H. C. Dorlas	» 29.200
F. Raaijmakers	» 28.200
W. Boom	» 27.950
C. Nieuwstad	» 27.900
M. de Lange	» 27.390
D. Schut	» 27.200
E. R. Kuijpers	» 26.940
D. Heijink	» 26.387
G. J. P. Zoiderhoek	» 25.670

De overige aldaar.

AZEWIJN 13 Aug. Het R. K. Kerkbestuur van Azewijn bij Terborg, onder beheer van den architekt G. te Riele Wzn., te Deventer, het bouwen eener kerk met toren en sacristij:

J. Rooderijs te 's Gravenhage	ƒ 52.000
B. J. Wichers en J. Etmans te Lobith	» 51.900
G. v. Rassel te Utrecht	» 48.663
S. Dekker te Doesburg	» 48.000
A. A. van Dommelen te Lent	» 47.900
A. Bloks te Zwolle	» 45.990

Gegund.

BERGEN OP ZOOM, 14 Aug. De heer C. J. Asselbergs voor het genootschap Toevlucht in Lijden: het vergroote van het St Catharinagesticht aldaar:

P. J. Weijts	ƒ 18.718
H. J. Horsten	» 18.543
J. J. Hornstra	» 17.879
C. Bastiaansen	» 17.388
P. de Nijs	» 17.160
A. Gorren	» 16.834
C. de Nijs	» 16.668

Gegund.

ROTTERDAM, 14 Aug. De Architekt A. W. Meijneken: het bouwen van een woonhuis aan de Witte de Withstraat aldaar:

W. W. Bunchel, Rotterdam	ƒ 18.158
N. Pons, Kralingen	» 17.831
P. Langeveld, Overschie	» 17.500

ZUTPHEN, 23 Augustus. Het Gemeentebestuur. Het bouwen eener nieuwe school H.:

R. Hunse, Assen	ƒ 22.047
T. Eijbers, Apeldoorn	» 21.700
H. J. Eikelboom, idem	» 20.531
H. Langenberg, Zutphen	» 20.228
A. J. Uiterwijk, idem	» 19.987
L. Nijland, idem	» 19.954
J. v. d. Braak, Apeldoorn	» 19.868
J. W. Geurden, idem	» 19.619
H. Rood, Gorssel	» 19.469
K. J. Kalt, Heerenveen	» 19.377
C. Liefhebber, Enkhuizen	» 18.987
G. J. Koordeman, Zutphen	» 18.984
G. J. Carmiggelt, Brummen	» 18.844
G. W. Koekkamp, idem	» 17.900
J. Schut, idem	» 17.780
A. J. Pasman, Zutphen	» 17.768

CENTRALE VERWARMING

van Kerken, Scholen, Ziekenhuizen, Schouwburgen, Hotels, Woonhuizen, Villa's, enz, enz.

DROOG-INRICHTINGEN

Technisch Bureau GEVEKE & Co., Amsterdam.

Verschillende getuigschriften van uitgevoerde werken ter inzage.

Plannen en Begrootingen gratis. 5704

AANBESTEDING. 5705

Op Woensdag 28 Augustus 1889, te 3 uren, zal door de Heeren ROELOFFZEN & HÄBNER, in het Café *De Roode Leeuw*, te Amsterdam, worden AANBESTEED:

Het UITBREIDEN en VERBOUWEN van de bestaande STOOMDRUKKERIJ aan den N. Z. VOORBURGWAL te AMSTERDAM, met de leverantie van alle Materialen en Arbeidsloonen.

Het Bestek met Teekeningen is ad ƒ 3.— per stel te verkrijgen ter *Stoomdrukkerij van HH. Aanbesteders*, terwijl deze ook kosteloos worden verstrekt tegen inzuiling van de vroeger verkochte bestekken voor de aanbesteding, die niet is doorgegaan.

Inlichtingen geeft de Ingenieur-Architect A. L. VAN GENDT.

VAN HAMER & Co. — AMSTERDAM.

KANTOOR: GEBOUW MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
Marnixstraat 402 bij het Leidscheplein.

BOYLE'S LUCHTPOMP VENTILATORS

BOYLE'S Kappen voor slecht trekkende schoorsteenen.
BOYLE'S Schoorsteenkappen tegen trekkende schoorsteenen.
Verzuchen geen toezicht, hebben geen bewegbare deelen, voorkomen terugslag in den koker, werken met de meeste gelijkmatigheid in ieder jaargetijde, hebben een veel grooter capaciteit dan ieder andere ventilator, zijn van solide construktie bij matigen prijs.

BOYLE'S Ventilators en Kappen zijn op verschillende **Rijks-, Gemeente en Particuliere gebouwen hier te lande** geplaatst. 5706

WITTE's Liften voor Personen, Goederen, Spijzen, enz. *CARRÉ's Waterleidingen.*

De Koster, *Amsterdam.*

FABRIEK VAN

VERWARMINGS-TOESTELLEN.

Systeem laagdruk waterverwarming.
„ middelbarendruk „ 5707
„ hoogdruk „
„ laagdruk stoom „ *buiten controle van het rijk.*
„ luchtverwarming door stoom, water en calorifère.

VENTILATIE KAN OP IEDER SYSTEEM WORDEN TOEGEPAST.

Van eerst genoemd systeem zijn reeds meer dan **600** geplaatst.

Toestellen in aanleg:

KLINISCH ZIEKENHUIS.	Amsterdam, Ventilatie.
STADS-APOTHEEK.	„ „
GENEESKUNDIGE ARMENVERZORGING,	„ „
H.H. WESSANEN & LAAN.	Wormerveer,
„ Mr. J. E. HENNIJ,	Amsterdam,
„ S. A. MAAS,	Schiedam,
„ J. C. VAN LAAR,	Amsterdam,
„ Jhr. Mr. LEO VAN NISPEN TOT SEVENAER,	Arnhem.
„ LABOUCHÈRE OYENS & Co.	Amsterdam,
NIEUW TE BOUWEN CHEMISCH LABORATORIUM,	„

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH.
BOCH FRÈRES
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 5708

PUI-SPIEGELGLAS
HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFF
ROTTERDAM. 5709

FOLKERS & Co.,

RAPENBURG 29
AMSTERDAM.

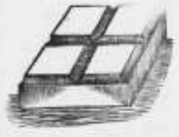

CARBOLINEUM,

middel tegen het rotten van hout en touw, tegen zwamvorming, enz.

Engelsche en Belgische Aardebuizen.

5710

Directe aanvoer VAN **Portland cement.**
Merk: Knight Bevan & Sturge
Merk: Dijckerhoff & Söhne
DRIJF-, MOS- en METSELSTEENEN.

VUURVASTE STEENEN.
DAKPANNEN EN LEIEN.

Engelsche, Duitsche, Fransche en Hollandsche
Trottoir- Vloer- en Wandtegels,
in verschillende dessins
DAKPAPIER, ASPHALT en verdere BOUWMATERIALEN.

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,

voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.

5695 FRED. STIELTJES & Co., Keizersgracht 745, Amsterdam.

MUSGRAVE & Co., Limited

te BELFAST.

FABRIEK VAN

Engelsche Paarden- en Vee-Stalinrichtingen. IJzeren Tribunes voor Wedrennen,

Tuigkamer-Benoodigdheden,

DOORENNELS,

Hooischuren, enz.

Gouden en Zilveren Med. Internat. Tentoonstelling Amsterdam.

Deze inrichtingen waarvan reeds **vele** in *Nederland* geplaatst zijn, munten uit door *solliditeit en zeer vlotte bewerking.*

EENIG AGENT

D. S. M. KALKER

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN

VAN 5696

BOUWARTIKELEN en GEREEDSCHAPPEN.

AMSTERDAM, St. Anth. Breestraat, C 21.

Teleram-Adres: **KALKER—IJZERWAREN.**

Telephoon N°. 2144.

Modellen te bezichtigen in het **Tentoonstellingsgebouw** van de **Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst,** *Marnixstraat* en St. Anthonie Breestraat C 21.

De Portland-Cement-Fabriek van

DYCKERHOFF & SÖHNE

te Amöneburg bij Biebrich a d Rijn 5698

levert haar erkend en uitmuntend fabrikaat, met garantie voor de grootste vastheid en deugdelijkheid.
Productie-vermogen der fabriek: 500,000 vaten per jaar.
Magazijnhouders in de voornaamste steden.

Gouden Staats Medaille

Düsseldorf, 1880. Gouden Medaille

Offenbach a/M. 1879 Gouden Medaille Hoogste onderscheiding in den internationalen wedstrijd

Arnhem 1879.

Medaille Breslau 1869.

Diploma A Eerste prijs voor uitmuntend fabrikaat, Kassel 1870

Medaille van verdienste, Weenen.

BEKROOND TE AMSTERDAM 1883.

BEKROOND:

Heidelberg 1876.

Mannheim 1880.

PORTLAND CEMENT-WERK HEIDELBERG vorm. Schifferdecker & Söhne

BEKROOND:

Sydney 1879/80.

Melbourne 1880.

De ondergeteekende beveelt zich aan voor het leveren van het uitmuntende Portland-Cement, merk: *„SCHIFFERDECKER, HEIDELBERG"* waarvan bij hem steeds voorraad.

FERD. ENGERS, 5699

Heerengracht 335. Amsterdam.

DE LINT & Co. Rotterdam.

Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te Londen,

leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,

MARMER-MOZAIEK en

TERRAZZOVLOEREN,

alsmede 5700

— GLASMOZAIEK —

Zestien Bekrooningen.

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE

Haaften aan de Waal.

Machinale Steenfabriek met Ringoven, 5701

levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur tegen sterk concurreerende prijzen.

W. F WEIJNTJES,

Singel 514 b/h Koningsplein **Amsterdam.**

Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.

Agent voor **Minton Hollins & Co.** *Stoke upon Trent*
„ „ **A. Jüdges** te *Crefeld.*

Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 5702

NEUCHÂTEL ASPHALTE COMPANY LTD. LONDON

Exploitatie der Asphaltlagen van de Val Travers.

FABRIEK TE AMSTERDAM

Beltweg No. 8.

TRADE MARK. NATUURL ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.

Gecomprimeerde Asphaltwegen en/of to Dorschvloeren, Werken in Asphaltmastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen, Winkel en Magazijnvloeren, Gangen Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton Pandeeringen, Stallen, enz., enz., enz.

Zindelijk, Vochtwerend, Onderhoudringbaar, Geraaswerend.

Asphalt gepoedaal tot wering van vochtige muren.

Voor inlichtingen, omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het Kantoor der fabriek, Beltweg 8, *Amsterdam.* 5697

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.

Fred. Stieltjes & Co., Amsterdam.

5703

Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend, van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.

BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en [illegible]

JAN VAN DER POT,

— KATENDRECHT bij ROTTERDAM. —

KIJANISEERINRICHTING.

5711

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

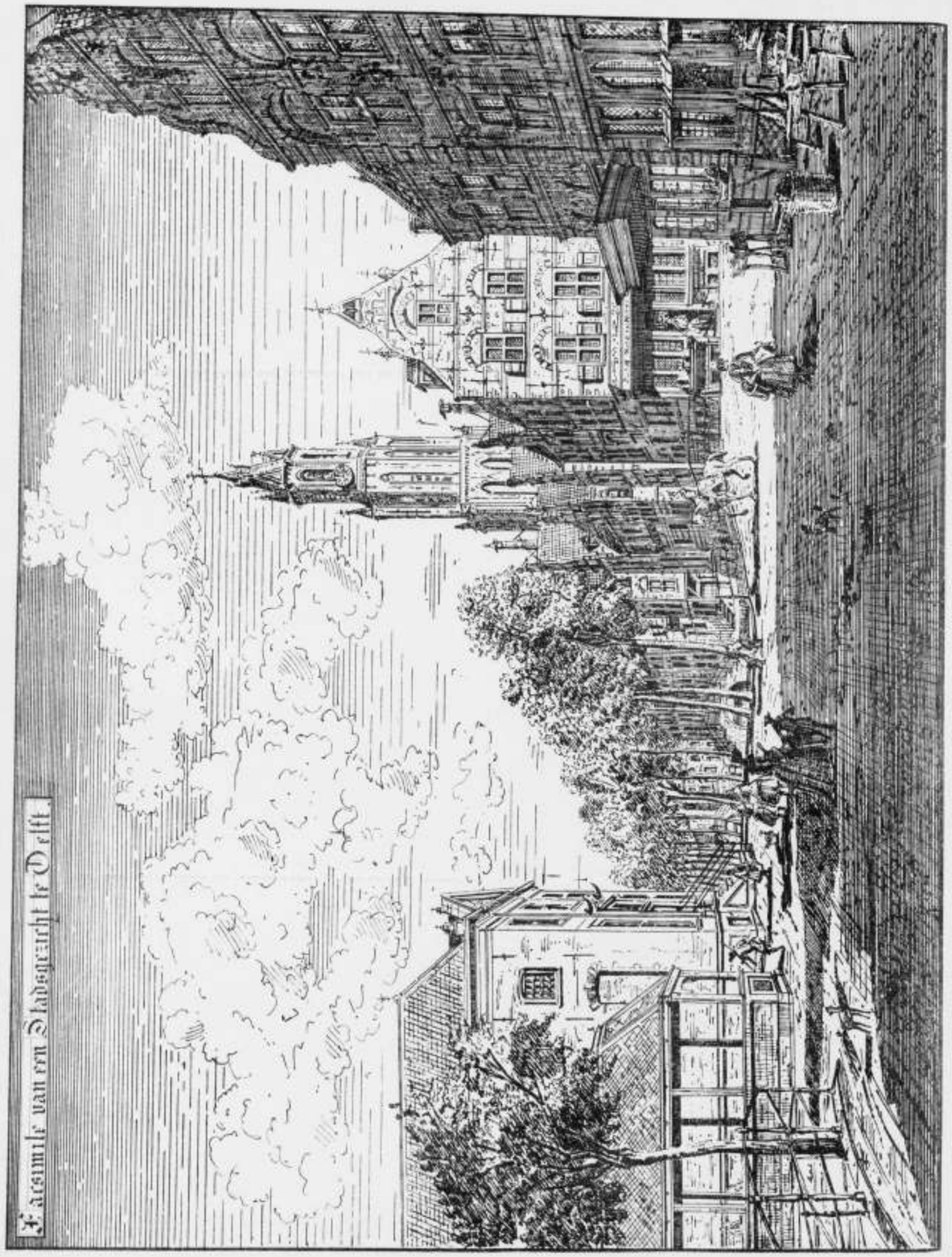

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

31 AUGUSTUS 1889.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C.: HENRY HEMANS & C°.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD: Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Prof. Eug. Gugel. — Nogmaals Lierarstelsel. — Prijsvragen. — Bevordering van wedstrijden voor handwerksleden in Nederland. — Binnenlandsche berichten.
Dit nummer bestaat uit: 8 bladzijden.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Het Bestuur der Maatschappij heeft benoemd:

tot Correspondent der Mij. te Hoorn, den heer G. J. Hennink, Gemeente-architekt aldaar;

tot Correspondent der Mij. te Apeldoorn, den heer J. A. Wijn, architekt aldaar;

tot Correspondent der Mij. in Transvaal, den heer J. H. Hollenbach, architekt te Arnhem, die binnen kort naar Transvaal vertrekt.

Genoemde heeren hebben hunne benoeming bereidwillig aangenomen.

PROFESSOR EUGEN GUGEL.

Sinds de aanneming van de wet op het Middelbaar onderwijs op 1 Mei 1863 en ten gevolge daarvan de stichting van de Polytechnische school, in stede van de vroegere Delftsche Akademie, op 1 Juli 1864, is het vierde deel eener eeuw voorbij gegaan, en zeker voegt het ons aan het einde van zulk een tijdperk na te gaan in welk opzicht deze veranderde inrichting voor de ontwikkeling der bouwkunst in ons vaderland vruchtbaar geweest is. En dan mogen wij met voldoening terugzien op de groote ontwikkeling waartoe in dit tijdvak onze bouwkunst gekomen is. Moge deze ontwikkeling ook niet uitsluitend aan het onderwijs op de Polytechnische school te danken zijn, zoo is toch niet te ontkennen, dat het leeuwendeel aan haar toekomt en de impuls, de opwekking tot meer leven op bouwkunstig gebied voor een groot deel aan die inrichting te danken is.

Meer dan bij eenig ander vak is het in de bouwkunst de persoonlijkheid van den leermeester die op de bezieling zijner leerlingen den grootsten invloed heeft; onwillekeurig is het dus, dat wij in de eerste plaats den man gedenken en op den voorgrond stellen, van wien deze opwekking tot nieuw leven is uitgegaan, die gedurende een 25-tal jaren aan het hoofd van het bouwkunstig onderwijs van de Polytechnische school gestaan heeft

Eugen Gugel, 26 Maart 1832 te Bergzabern in Rijn Beieren geboren, bezocht eerst het gymnasium te Zweibrücken, waar zijn vader Regierungs Director (prefect) was, en daarna 1850—56 de Polytechnische school en de Akademie van beeldende kunsten te München, waar hij tot de beste leerlingen van prof. L. Lange behoorde. Aangesteld bij den aanleg der Staatsspoorwegen in Beieren, was hij eerst op het sectie-bureau te München, daarna bij de directie aldaar werkzaam, waarna hij 1857—59 belast werd met de uitvoering van verschillende bouwwerken op het gedeelte Rosenheim—Innsbrück van den Brenner spoorweg. Hierna overgeplaatst bij de bouwdirectie te Landshut was hij eenige jaren werkzaam voor het ontwerpen en uitvoeren van verschillende gerechtsgebouwen in de provincie Neder Beieren. Hoezeer dit tot tevredenheid zijner chefs geschiedde bewijst wel, dat hij werd uitgezocht om de leiding te aanvaarden van den bouw van een zomerpaleis te Feldaffing (aan het Starnberger meer, ten zuiden van München), waarvan koning Maximiliaan II met den opperbouwraad Voit het ontwerp had samengesteld. Door den dood van dien koning, in het begin van 1864, werd dit werk, waarvan nog slechts de grondslagen waren voltooid, gestaakt, en Lodewijk II belastte Gugel voorloopig met de uit-

voering eener kleine uitbreiding van het slot Berg aan hetzelfde meer gelegen.

Toen de hoogleeraar Lange, die bij de internationale prijsvraag van een museumgebouw te Amsterdam bekroond was geworden, door Thorbecke werd geraadpleegd over de vervulling van den leerstoel der architektuur aan de nieuw te openen Polytechnische school, beval hij hem zijn vroegeren leerling Gugel aan, waarop deze bij koninklijk besluit van 17 Augustus 1864 tot hoogleeraar te Delft benoemd werd; en dat deze keuze eene zeer gelukkige was, heeft de uitkomst in alle opzichten bewezen.

Sinds werden door hem opgeleid 225 architekten, waarvan 37 het diploma van bouwkundig-ingenieur verwierven; hieronder zijn vele bekwame en invloedrijke mannen, die in Verschillende posities werkzaam als Rijks- of Gemeente bouwmeesters, hetzij bij het vakonderwijs of als particulier architekt, door zijn onderricht tot hunnen tegenwoordigen werkkring voorbereid, hem daarvoor ten sterkste verplicht zijn.

Hoezeer dat onderricht den toets doorstaan kan is schitterend bewezen bij de internationale prijsvraag voor een beursgebouw te Amsterdam in 1884. Bij een zeldzaam grooten toevloed van ontwerpen (199) waren van de 5 in de eerste plaats gepremiede ontwerpen niet minder dan 2 vervaardigd door een drietal leerlingen van Gugel, wat dan ook aan de Deutsche Bauzeitung aanleiding gaf om bij eene latere bespreking van de beurskwestie te Amsterdam te betoogen, dat Nederland de zaak verder wel nationaal konde houden, want dat bij deze prijsvraag genoegzaam gebleken was, dat men voldoende krachten in het eigen land bezit.

Sterk in het oog vallend is de bovengenoemde wanverhouding tusschen het aantal wél en niet gediplomeerde architekten, welke aan de Polytechnische school studeerden, eene wanverhouding zooveel te opmerkelijker, omdat ook een aantal van hen die examen A, zelfs examen B hebben afgelegd, dus niet door ontbrekende voorstudiën buiten gelegenheid waren zich aan het eindexamen te onderwerpen, daarvan toch hebben afgezien.

Wij moeten hier de vinger leggen op eene wonde plek in de organisatie van het onderwijs, zooals dit door de wet wordt aangegeven en zooals dit werd uitgevoerd door de verregaande eenzijdigheid in de oorspronkelijke samenstelling van den Raad van Bestuur der school. Deze organisatie toch in verband met de tijdverdeeling van het onderwijs volgens den rooster, en eindelijk de samenstelling der examen-commissiën, waarbij steeds op in het oogloopende wijze het theoretische gedeelte van het onderwijs wordt bevoorrecht ten koste van de eigenlijke beroepsvakken, is in hooge mate eenzijdig.

Drukt dit op den voorgrond dringen van de theoretische studie reeds buitengemeen op de overige technische vakken, op de vorming van den aanstaanden architekt die *in de eerste plaats kunst-onderwijs noodig heeft*, werkt diergelijke regeling verlammend, en een niet meer dan natuurlijk gevolg daarvan is, dat men zich door het niet afleggen van een examen aan het onnatuurlijke van zulk eene regeling onttrekt en zijn beste tijd en krachten liever aan het beroepsvak zelve wijdt. Sterker dan door zulke sprekende getallen kan dan ook deze regeling niet veroordeeld worden, en het is daarom te hopen, dat spoedig door eene wijziging in de wet aan dit door niemand meer dan door Gugel zelve ondervonden bezwaar in de bouwkundige studie moge worden tegemoet gekomen.

Naast de architekten zijn het de civiel-ingenieurs die in ruime mate de weldaden van een goed bouwkundig onderwijs naast hunne eigenlijke vakstudie leerden waardeeren, en dat zelfs meerdere ingenieurs er toe gebracht heeft om door voortzetting van de bouwkundige studie naast het reeds verworven ingenieurs diploma, ook dat van architekt of bouwkundig ingenieur te behalen.

Maar ook nog een andere tak van kunstonderwijs heeft de grootste verplichting aan Gugel, namelijk het onderwijs in het hand- en rechtlijnig teekenen.

In het jaar 1873 werd door den inspecteur Salverda de zetel der examen-commissie van het middelbaar onderwijs in handteekenen, rechtlijnig teekenen en boetseeren van 's Gravenhage naar Delft overgebracht. Niet alleen dat Gugel toen een zeer voornaam aandeel had aan deze examens zelve, maar ook tevens op de regeling en ontwikkeling van dezen tak van kunstonderwijs, welke vooral onze kunstindustrie ten goede moet komen, oefende hij een belangrijken invloed uit.

Was het dan ook wonder, dat men onder zijne leiding zich trachtte te bekwamen voor het examen waaraan hij de richting gaf? Niet minder dan 244 candidaten danken dan ook wederom op dit gebied aan hem hunne opleiding.

Nog vóór de stichting van de speciale Rijks school voor teekenonderwijzers te Amsterdam (in 1882) zagen zich echter verschillende commissieleden, waaronder ook Gugel, door de bekende Haagsche invloeden verplicht voor de verdere deelneming aan deze examens te bedanken.

Behalve als leermeester en docent heeft Gugel zich mede groote verdiensten als schrijver verworven. Meer dan iemand vóór hem heeft hij onze bouwkundige letterkunde verrijkt. Van zijne in 1868—71 verschenen Geschiedenis der Bouwstijlen, zag reeds in 1881 een tweede herziene en uitgebreide druk het licht. Dit uitstekende werk bevat niet alleen een voortreffelijke wetenschappelijke ontwikkeling van de Geschiedenis der Bouwkunst, maar vereenigt daarmede door de boeiende en aangename wijze van behandeling van de stof, de eigenschap van een gezocht leesboek voor den ontwikkelde te zijn, waardoor men dan ook dit werk op menige boekentafel aantreft. Terecht zegt dan ook een opstel in de Portefeuille, aan het jubileum van den hoogleeraar gewijd, hierover: „De heer Gugel heeft zich in dit grootsche werk een monument gesticht, waarop menig jong architekt bij den aanvang zijner loopbaan eene frissche bloem zal leggen;" men zou er nog kunnen bijvoegen, ook menig ouder architekt. Gelijktijdig met deze tweede uitgave zagen in 1880—1883 de eerste deelen van de Architectonische Vormleer het licht, en als vervolg daarvan in 1886 de Beginselen van het Projecteeren, en 1888 de Hout- en Vakwerkbouw, welke beide laatste uitgaven als geheel zelfstandige werken kunnen worden beschouwd.

Uit den aard der zaak meer vakwerken, voldoen zij op uitstekende wijze aan een lang gevoelde behoefte, en zijn zoowel door rijkdom en keuze, als uitvoering der afbeeldingen en duidelijken text van onschatbare waarde als leerboek van den zich vormenden en als handboek voor den uitoefenenden architekt.

Van de vele kleinere geschriften, opstellen en mededeelingen, die afzonderlijk of in vakkundige tijdschriften

van zijne hand verschenen, verdienen de in 1869 uitgegeven brochure „de Akademiën en het kunstonderwijs," en het in de Vragen des Tijds in 1878 verschenen en daaruit overgedrukte opstel „Bouwkundig Onderwijs," als van zeer algemeene en blijvende beteekenis afzonderlijk vermeld te worden. Met beide geschriften werd het beoogde doel bereikt en meer bepaaldelijk heeft het laatste veel bijgedragen tot de benoeming van den heer Le Comte als leeraar aan de Polytechnische school, waardoor een uitstekende leerkracht aan het kunstonderwijs aldaar verbonden werd.

Zijne drukke en veelzijdige werkzaamheden aan de Polytechnische school, waar het geheele hoogere onderwijs voor de bouwkundigen, dat voor de civiel ingenieurs, zoo mede voor de candidaten van het middelbare onderwijs vooral vóór de benoeming van den heer Le Comte, geheel op hem rustte, lieten den hoogleeraar weinig tijd over voor eene eenigszins uitgebreide praktijk. Praktische werkzaamheden werden dan ook geenszins door hem gezocht, veel meer verschillende aanbiedingen door hem òf geweigerd òf aan zijne leerlingen overgedragen; toch is zijn werken ook in deze zeker niet minder vruchtbaar geweest.

Behalve verschillende kleinere bouwwerken, zijn van zijne hand in 1874 de Physika te Delft, en werden ook andere verbouwingen en uitbreidingen van de Polytechnische school door hem uitgevoerd. De belangrijkste zijner werken zijn het in 1875—76 uitgevoerde Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen te 's Gravenhage, en de Studentensocieteit te Leiden.

Met Cuypers te zamen vervaardigde hij het ontwerp voor de nieuwe torenspits in ijzer voor de prachtige toren der Nieuwe kerk te Delft, nadat de oude door brand vernield was. Deze spits werd in 1875 voltooid. Van kleinere uitgevoerde werken door hem ontworpen, vermelden wij het Stieltjes-monument te Fijenoord, het grafteeken van Cohen Stuart te Delft en dat van Lindo te 's Gravenhage.

Voor de stichting van het Agneta Park van den heer van Marken te Delft, werden door hem verschillende plannen ontworpen; ook bouwde hij het woonhuis voor den heer van Marken in dat park, terwijl de uitvoering der arbeiderswoningen door zijn toedoen en gedeeltelijk onder zijne leiding aan den heer Kerkhoff (toemaals assistent van prof. Gugel) werd opgedragen.

Van grootere monumentale ontwerpen waren bij de jubileumstentoonstelling der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Amsterdam in 1882 gehouden, van zijne hand tentoongesteld het project voor een Rijksdaggebouw te Berlijn en het ontwerp voor eene beurs te Frankfort aan den Main. De mede zeer fraaie teekeningen van een bijna even grootsch ontwerp voor een kurhaus met badhôtels te Baden in Zwitserland, waarvoor Gugel dan ook eene bekroning ten deel viel, zagen wij destijds in Delft.

Hoe algemeen en groot het vertrouwen in zijne kundigheden is, blijkt mede uit de omstandigheid dat in de laatste 20 jaren hier te lande weinige belangrijke wedstrijden op bouwkundig gebied werden uitgeschreven zonder dat prof. Gugel deel van de Jury van beoordeeling uitmaakte, of omtrent de samenstelling van het programma of van de Jury was geraadpleegd, terwijl ook bij het bezetten van verschillende betrekkingen aan zijn oordeel een groot gewicht werd toegekend. Niet meer dan natuurlijk is het dan ook, dat de Regeering zelve herhaaldelijk de hulp van den Hoogleeraar inriep. Een door hem in opdracht der Regeering vervaardigd ontwerp van een geheel nieuw Universiteits gebouw te Leiden werd echter door de minder gunstige tijdsomstandigheden niet uitgevoerd; maar zijne adviezen werden ook door haar op hoogen prijs gesteld. Toen dan ook bij besluit van 8 Maart 1874 de Commissie van Rijks-adviseurs voor de Monumenten van geschiedenis en kunst in het leven werd geroepen, was Gugel een van de aangewezen leden van dit College, en behoorde hij als voorstander van de Renaissance richting, naast den klassieken Vosmaer, tot die leden welke steeds het hoofd boden aan de zich meer en meer openbarende eenzijdige richting in die Commissie.

Evenzoo maakte Gugel deel uit van de Commissie, ingesteld bij Koninklijk besluit van den 7e Sept. 1877 tot onderzoek van den toestand der Nederlandsche kunstnijverheid, welke Commissie naar aanleiding van de in Amsterdam gehouden tentoonstelling werd benoemd. Zoowel aan de samenstelling van het even belangrijke als grondige rapport, door deze Commissie op 28 Mei 1878 uitgebracht, als aan de zeer omvangrijke voorafgegane werkzaamheden, welke zich zelfs uitstrekten tot het bezoeken der fabrieken en instellingen van kunst- en teekenonderwijs, nam Gugel een zeer werkzaam aandeel.

De lijdensgeschiedenis van de Commissie van Rijks-adviseurs en de verhoudingen en omstandigheden, die ondanks de herhaalde vervanging van leden van het begin of tot aan eene langzame ontbinding, eindelijk tot de opheffing der Commissie in het begin van 1879 aanleiding gaven, zijn overbekend. Gugel was de eerste van de leden die achtereenvolgens hun ontslag namen, wars om langer als figurant eene verantwoordelijkheid te moeten helpen dragen van zaken, die herhaaldelijk tegen de adviesen van die Commissie werden beslist.

Was de Delftsche Hoogleeraar reeds lang vóór de benoeming der Commissie van Rijks-adviseurs bijna onafgebroken als raadsman der Regeering werkzaam geweest, ook na de opheffing der Commissie van adviseurs bleek het, dat men zijne medewerking toch ongaarne zoude missen. Reeds in het jaar der opheffing van bedoelde Commissie volgde zijne herbenoeming als deskundige voor het opnemen van de herstellingswerken aan gebouwen welke, als hebbende geschiedkundige of kunstwaarde, door het Rijk worden gesubsidieerd. Uit deze laatste betrekking nam hij eerst voor weinige jaren zijn ontslag.

Toen bij de wetsverandering in 1880 van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst ook het opnemen van niet in Amsterdam woonachtige leden in het Bestuur mogelijk was gemaakt, werd Gugel dadelijk in dat Bestuur gekozen, waarin hij meerdere jaren werkzaam was, zoomede in de Redactie van de tijdschriften der Maatschappij. Sinds is menige bijdrage van zijne hand, zij het ook niet altijd direct onder zijne naamteekening, in de werken onzer Maatschappij verschenen. Doch ook andere genootschappen wisten zijner verdiensten te waardeeren; zoo werd hij achtereenvolgens benoemd tot Eerelid van de Vereeniging der leeraren van Middelbaar Onderwijs, van het bouwkundig genootschap Architectura

et Amicitia, lid van verdienste van de Akademie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam, en Lid van het Provinciaal Utrechts Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

Toen in den loop van het jaar 1885 de Utrechtsche Gemeenteraad het besluit nam om ter herinnering aan het 250-jarig bestaan der Universiteit aldaar een Monumentaal Akademiegebouw te stichten, in verband met de reeds bestaande lokaliteit, werd aan Gugel de vervaardiging van de plannen daartoe opgedragen. Eerst nadat hij zich voor de uitvoering van die plannen van de medewerking van den Gemeente-architekt, den heer Vermeijs, had verzekerd, nam hij de officieele opdracht voor dien bouw (21 Januari 1886) aan. Het ligt nog versch in ons geheugen hoe de uitvoering van deze opdracht door de Regeering, of liever door hare ambtenaren, is bevorderd geworden op een wijze, die allicht den Hoogleeraar tot terugtreden zoude hebben genoopt, indien niet de ferme houding van het Gemeentebestuur van Utrecht, en vooral het plichtbesef van hem, die persoonlijke gevoelens aan de beginselen zijner richting wist ten offer te brengen, zulks hadden verijdeld.

Waar blijft, vraagt men onwillekeurig, de dank der Regeering voor 25 jaren nauwgezette en hoogst verdienstelijke plichtsbetrachting en voor de veeljarige, geheel belanglooze behartiging van de Rijksbelangen in de tallooze vele malen dat vorige Regeeringen zijne hulp hebben ingeroepen?

Waar de tegenwoordige Regeering door hare voorliefde tot éene richting, wel eens de verdienste van de vertegenwoordigers eener andere richting voorbij ziet, mogen wij vooral onze warme hulde niet onthouden aan den man, die zooveel tot ontwikkeling der Nederlandsche Bouwkunst in het afgeloopen tijdperk heeft bijgedragen, en van wien wij hopen, dat hij nog lange jaren met dezelfde lust en ijver de post zal mogen bekleeden, tot dusverre met zooveel vrucht door hem ingenomen.

Op welke wijze die hulde hem dezer dage door zijn oud-leerlingen zal worden gebracht, zullen wij in een volgend blad mededeelen.

NOGMAALS LIERNURSTELSEL.

LIERNURSTELSEL CONTRA SPOELSTELSEL. MEMORIE AAN DE GEZONDHEIDSCOMMISSIE DER STAD UTRECHT, DOOR HAAR MEDELID DR. P. TEMPLEMAN V. D. HOEVEN.

Gaandeweg begint bij de Gemeentebesturen de overtuiging sterker te worden, dat met aanleg eener waterleiding, demping van stinksloten enz. nog niet genoeg gedaan is voor de gezondheid, dat ook de zeer kostbare en daardoor eenigszins teedere kwestie der rioleering met ernst moet worden onder de oogen gezien. En den vrienden van het Liernurstelsel zal het zeker niet verwonderen, dat daarbij meer en meer dit systeem een punt van overweging uitmaakt. Hebben zij in Rotterdam den strijd verloren, prefereert men daar al het vuil in de rivier te werpen, in dezelfde rivier waaruit men zijn drinkwater trekt, de daar gevoerde strijd is toch niet nutteloos geweest, heeft opnieuw Liernur- en spoelstelsel tegenover elkander geplaatst.

In twee steden van ons vaderland schijnt voor het Liernurstelsel de kans op overwinning grooter te worden, nl. Utrecht en Leiden.

In het onlangs verschenen verslag der gemeente Leiden over 1888 deelen Burg. en Weth. mede, dat de heer Liernur heeft voorgesteld in onderhandeling te treden over een concessie tot den aanleg en exploitatie van zijn stelsel op de volgende voorwaarden:

1°. Door den ondernemer wordt geleverd en gebouwd alles wat tot het stelsel en zijne inrichting behoort in een buurt, met een door hem overgelegd generaal plan aanduidende de positie der centraalleiding, distrikts reservoirs en van het pompstation.

2. Het Gemeentebestuur maakt het aansluiten der privaten en urinoirs verplichtend voor de huiseigenaars.

Door den ondernemer wordt het aansluitingswerk verricht voor rekening van de eigenaars tegen eenheidsprijzen vastgesteld in overeenstemming met het Gemeentebestuur.

3°. Door den ondernemer worden gedurende een zeker aantal, bv. 35 jaren alle werkzaamheden verricht, verbonden met den dagelijkschen ledigingsdienst en de fæcale stoffen tot een droog mestpoeder herleid, dat in eigendom van den ondernemer overgaat.

4°. De Gemeente betaalt aan den ondernemer gedurende een zeker aantal, bv. 25 jaren, 5% per jaar van het kapitaal voor aanleg van het buizennet en toebehooren, terwijl hem kosteloos gemeentegrond wordt in gebruik gegeven voor het pompstation.

5°. Na afloop der concessie gaat de geheele inrichting over in eigendom van de Gemeente zonder eenige vergoeding aan den ondernemer.

6°. Wanneer de gemeente na afloop van de concessie niet geneigd is het stelsel voor eigen rekening te exploiteeren, dan wordt den ondernemer de voorkeur gegeven om te blijven exploiteeren zonder eenige vergoeding aan de gemeente.

Burg. en Weth. hebben den heer Liernur medegedeeld geen bezwaar te hebben hierover in nadere onderhandeling te treden.

Zeker is dit weder een gewichtige stap vooruit en waar wij elders in hetzelfde gemeenteverslag lezen: „Het Liernurstelsel bleef uitstekend werken. Bij de gebrekkige toestanden van het gewoon rioolnet doet de wenschelijkheid van uitbreiding der pneumatische inrichting zich steeds meer en meer gevoelen", is het te verwachten dat die onderhandelingen een gunstig verloop zullen hebben.

In Utrecht is ook de phase der onderhandeling ingetreden en eerlang zal de gemeenteraad te beslissen hebben of zij een afvoer wenscht „zonder schade voor de volksgezondheid en zonder verontreiniging van wateren" (Dr. v. d. Hoeven).

Als lid der Gezondheidscommissie welke over deze zaak had te rapporteeren, had Dr. Templeman v.d. Hoeven een speciale studie van de afvoerkwestie gemaakt en als resultaat biedt hij zijn medeleden een memorie aan, welke, hoewel niet in den handel, toch zeker door velen in handen zal worden genomen; de schrijver toch geeft weer tal van opinies van geleerden en technici, en tevens tal van feiten uit de geschiedenis van het spoelstelsel, welke voor ieder belangstellende van gewicht zijn. Het zij mij vergund hier en daar iets aan te stippen.

Wordt veelal door de spoelmannen Berlijn als voorbeeld aangehaald, de schrijver wijst op de opinie van

den architekt Knauff, vroeger in dienst bij de Berlijnsche kanalisatiewerken, die in zijn geschrift „die Mängel der Schwemmkanalisation mit Hinblick auf die Kanalisation der Stadt Berlin" het spoelstelsel ten eene male afkeurt en aantoont hoe men zich in Berlijn daarbij technisch en financieel heeft vergist.

Eigenaardig is ook voor hen die de verheerlijking der cementriolen, ook in dit blad, gevolgd hebben, als ware daarmede al wat wenschelijk is bereikt, te lezen, dat dichte ondoordringbare riolen tot nu toe vrij wel een illusie is. Het gevolg daarvan is natuurlijk verontreiniging van den bodem.

Na nog stil gestaan te hebben bij drinkwater verontreiniging, komt de schrijver tot de gewichtige kwestie der luchtverontreiniging. Wij weten dat van de zijde der spoelmannen herhaaldelijk beweerd is, dat geen schadelijke gassen uit de riolen ontsnappen en de bacterien niet uit het rioolvocht in de lucht geraken. Tegenover deze beweringen stelt Dr. v. d. Hoeven de mededeelingen van mannen als Brouardel, Baldwin Latham, Renk, enz. enz., en hij geeft tal van voorbeelden waar ziekten optraden, als gevolg van ontsnappen der rioolgassen. Zeer terecht merkt de schrijver daarbij op, dat het tamelijk onverschillig mag geacht worden of die ziektegevallen en epidemiën door de rioolgassen op zich zelf, of wel te zamen met de mikro-organismen zijn veroorzaakt; van de niet geheel af te sluiten riolen gaat de besmetting uit, zooals o.a. ook nader wordt aangetoond in het geschrift van Dr. Bartley, Maladies produites par les gaz d'égouts. Daarbij zij nog opgemerkt, dat: „Afwezigheid van stank bij de luchtopeningen der riolen geenszins een kriterium voor afwezigheid van gevaar (is); er zijn giftige gassen die niet stinken en tot nog toe komt aan bacteriën niet de eer toe dat zij zich door eenigen geur kenmerken."

Nu is echter de vraag of die gevaren bepaald in verband staan met het brengen der faeces in de riolen. De spoelmannen ontkennen dit, op grond van de betrekkelijke geringheid der faecesmassa ten opzichte van den geheelen rioolinhoud. De schrijver is het daarmede niet eens en meent, dat juist de fæcaliën het gevaarlijke element vormen, voor welke meening hij o. a. steun vindt bij een commissie uit het „Comité consultatif d'hygiène publique de France", die in haar rapport aan den Senaat tot deze slotsom komt: „en somme, si l'on écartait de l'egout les matières fécales provenant des maisons, on éliminerait de l'égout la présque totalité des germes nocifs."

Een zeer groot bezwaar van het spoelstelsel ligt, zoo als bekend is, in de nooduitlaten, noodig door dat men de riolen niet kan inrichten voor sterken regenval. De schrijver staat hier geruimen tijd bij stil, vooral ook waar bij bevloeiing als te Berlijn en Parijs, een tweede uitlaten van rioolvocht noodig wordt, aangezien de bevloeiingsvelden op verre na niet zoo veel vocht kunnen verwerken als men zich had voorgesteld. Door een en ander wordt een groot deel der massa, voor welks verwijdering men zulke kostbare werken aanlegt, toch weder op de openbare wateren gebracht!

In een ander hoofdstuk behandelt de schrijver den gezondheidstoestand van eenige gemeenten in verband tot den afvoer. Zien wij daar in de eerste plaats op nieuw uit hoe voorzichtig men moet te werk gaan bij het raadplegen van statistieken, tevens brengt dr. v. d. Hoeven ons tot de overtuiging, dat de spoelmannen geen recht hebben verbetering van den gezondheidstoestand in sommige steden als Berlijn bepaald aan het spoelstelsel toe te schrijven.

Waar de schrijver ten slotte uitvoerig de bevloeiingsvelden behandelt, geeft hij voornamelijk een beeld van de lijdensgeschiedenis der Berlijnsche velden; steeds meer grond aankoopen, steeds minder goed resultaat, steeds meer ongereinigd rioolvocht op de openbare wateren! Men kan den schrijver zeker nazeggen, dat de berekeningen te Berlijn een volkomen teleurstelling hebben opgeleverd. En voor 7 van de 12 Radiaalbezirken, waarin Berlijn verdeeld is, heeft dit 80 millioen mark gekost en moet men jaarlijks millioenen op de exploitatie bijpassen!

Al deze bezwaren tegen het spoelstelsel, door den schrijver zoo uitvoerig uiteengezet, moeten wel tot nadenken brengen, en m. i. moet men dan komen tot dezelfde conclusie als Dr. Templeman v. d. Hoeven: „dat van alle thans bekende stelsels, door dat van Liernur het best kan worden voorzien in den afvoer van fæcaliën en ander vuil, zonder nadeel voor de algemeene volksgezondheid en zonder verontreiniging der grachten en overige openbare en bijzondere wateren."

LEIDEN, D. F. C. K.
19 Aug. 1889.

PRIJSVRAGEN.

Aan de Redactie werden door een lid der Maatschappij de volgende vragen gedaan, betreffende de prijsvraag uitgeschreven door de Societeit Sic Semper te Utrecht.

1°. Is de scheidingsmuur tegen het belendende perceel gemeenschappelijk, voor zoover daar nu tegenaan is gebouwd?

2°. Mag de woning van den kastelein, en de keuken, één gemeenschappelijken uitgang hebben in het straatje (C-D)?

3°. Welke oppervlakten moeten ongeveer de bergplaatsen voor couranten en kleederen van bedienden hebben?

Op de eerste vraag kan geantwoord worden, dat de muur gemeenschappelijk is of gemaakt kan worden, daar de societeit ook eigenaar is van het belendende perceel.

Wat de beide overige vragen betreft zal men het beste handelen, persoonlijk een onderzoek te gaan instellen. Men zal dan wellicht tot het inzicht komen, dat een uitgang voor den kastelein in een straatje van ± 1 M. niet bepaald wenschelijk is; voorts is de grootte der bergplaatsen afhankelijk van het aantal bedienden en van de hoeveelheid der couranten en den tijd dat die nog ter beschikking der leden zijn.

BEVORDERING VAN WEDSTRIJDEN VOOR HANDWERSLIEDEN IN NEDERLAND.

Deze titel is ook dien van een pas verschenen brochure, waarvan exemplaren gezonden zijn aan de algemeen bekende vereenigingen op het gebied van nijverheid en kunst, aan vak- en werkliedenvereenigingen enz., en waarvan een beperkt aantal exemplaren nog voor belangstellenden te verkrijgen op franco aanvraag bij den heer B. H. Heldt, te 's Gravenhage. 1)

Zooals bekend is, werd op voorstel van de Vereeniging tot bevordering van Fabriek- en Handwerksnijverheid in Nederland, door deze Vereeniging, de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en het Algemeen Nederl. Werkliedenverbond, aan een commissie, waarvan elk dier

1) Door bemiddeling van het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst zullen aan de Afdeelingen dier Maatschappij eenige exemplaren van dit geschrift worden toegezonden, daartoe verstrekt door de na te melden commissie.

corporatiën twee leden benoemde opgedragen wedstrijden voor handwerkslieden in Nederland te bevorderen.

Eene voorbereidende commissie, door drie van deze vereenigingen aangewezen, gaf in een rapport hare meening weer over de haar voorgelegde vraag: zoû het wenschelijk is eenigerlei blijvende organisatie in het leven te roepen om het houden van wedstrijden tusschen handwerkslieden en leerlingen in verschillende streken des lands te bevorderen; en zoo ja, hoe dan dit doel het best kan worden bereikt?"

Het geschrift stelt den lezer in de eerste plaats op de hoogte van het advies dier voorbereidende commissie, dat ook enkele punten aangeeft, die bij het uitschrijven van wedstrijden in acht dienen genomen te worden, en waartoe een centraal orgaan ter voorlichting bij verdere bemoeiingen van dezen aard, allezins gerechtvaardigd is. Dit orgaan zou, gegevens verzamelend en verwerkend, vóór alles een bureau van informatie moeten zijn, zonder zich echter daartoe te beperken. Het kan ongevraagd in 't algemeen gezonde denkbeelden omtrent het onderwerp verspreiden, en invloedrijke plaatselijke vereenigingen opwekken om, daar het organiseeren van wedstrijden, die denkbeelden toe te passen, en zelf te dien einde aan het roemen van commissiën ter plaatse den stoot geven. Inmiddels waarschuwt de commissie er voor, dat het orgaan niet moet streven naar zulk een organisatie, die het plaatselijk initiatief doodt of verlamt; het moet slechts wegwijzer of vraagbaak zijn.

De taak der commissie, die zich in het vervolg zal noemen *Centrale Commissie ter bevordering van wedstrijden voor handwerkslieden in Nederland*, is omschreven in een reglement van hare comittenten ontvangen, waarin o. a. voorkomt:

a. verspreiding van gezonde denkbeelden omtrent het doel, den vorm en de inrichting der wedstrijden, zoomede omtrent de beoordeeling bij de bekooming van het ingezondene;

b. kennisneming, beoordeeling en vergelijking van wedstrijden, die hebben plaats gehad en plaats hebben;

c. opwekking tot het organiseeren van nieuwe wedstrijden in verschillende plaatsen;

d. overleg met degenen, die nieuwe wedstrijden willen voorbereiden;

e. subsidieeren van wedstrijden onder bepaalde voorwaarden;

f. verzameling en bekendmaking van de gegevens, die door een en ander in haar bezit zijn gekomen;

g. het bijeenbrengen van gelden tot het bereiken der omschreven doeleinden

Haar eerste openbaar optreden begint de commissie met het aangeven van eenige algemeene regelen, in acht te nemen bij organiseeren van plaatselijke, gewestelijke of vakwedstrijden voor handwerkslieden, welke regelen ten deele haar programma vormen en van welker inachtneming zij in hoofdzaak haar medewerking afhankelijk zal stellen.

De commissie behandelt daarom zeer uitvoerig den aard der wedstrijden, die zij verdeelt in drie hoofdgroepen, als: *Vrije of algemeene, beperkte* en *gehouden* wedstrijden, de laatste waarbij werkstukken van twee soorten worden gevraagd, dat is, vervaardigd naar *teekeningen*, of naar *schetsen*.

Daarna worden behandeld: de *machinale bewerking*, die niet geheel en al kan worden uitgesloten; de vraag *wie als mededingers moeten worden toegelaten*, waarop geantwoord wordt: werklieden en leerlingen; *de contrôle*, waardoor de zekerheid wordt verkregen, dat de inzender het voorwerp zelve heeft vervaardigd; de *tijdsbepaling van wedstrijden*, liefst vroeg in het najaar uit te schrijven en te houden in Maart of April van het volgende jaar; *de aard der toe te kennen prijzen en bekroningen*, b. v. medailles en eervolle vermeldingen, en de hoogste onderscheidingen gepaard met een bedrag in geld; de *commissiën van beoordeeling*, onderscheiden naar de verschillende ambachten en samengesteld uit patroons en werklieden met minstens één deskundige, liefst alleen gekozen onder invloed der mededingers; *tentoonstellingen*, welke aanbeveling verdienen tot voorbeeld en leering, om de mededingers de luide te doen erlangen die hen toekomt, en om den verkoop te bevorderen; de *baten*, die slechts ten behoeve der zaak mogen aangewend worden; de *publiciteit*, die voor ruime deelneming zeer gewenscht is; en ten slotte de *taak der centrale commissie*, die slecht is de wedstrijden te organiseeren, en daarbij te leiden, te steunen en raad te geven.

Aan de brochure is reeds een lijst gevoegd van 57 ambachten wier beoefenaren tot mededinging kunnen worden uitgenoodigd, en van voorwerpen, die zich het best leenen of het meest in aanmerking komen voor mededinging. Intusschen behoeft de Commissie zorg te dragen voor een groote verzameling teekeningen of schetsen, om die ter leen te verstrekken aan plaatselijke commissiën die wedstrijden voorbereiden, terwijl zij zich bij belangstellende vereenigingen of kunstenaars en deskundigen in alle ambachten aanbeveelt, om dergelijke teekeningen te ontvangen, en die zij ook hoopt uit te breiden door een vóóroncours, waartoe teekenaars, deskundigen, patroons, enz. zullen worden uitgenoodigd.

Ten slotte geeft de Centrale Commissie den wenk, bij het opzetten van plaatselijke en gewestelijke wedstrijden voor handwerkslieden te streven naar samenwerking tusschen de verschillende corporatiën op het gebied van nijverheid, openbaar nut, werklieden vereenigingen, enz.

De Centrale Commissie is samengesteld uit de volgende heeren, achter wier namen de vereenigingen zijn vermeld door wie zij zijn gecommitteerd: F. H. van Malsen te 's Hage, Voorzitter, en J. M Elias te Amsterdam, Penningmeester, (Vereeniging ter bevordering van Fabriek- en Handwerksnijverheid), J. R. de Kruyff te Amsterdam en Dr. J. Zaaijer Aan, te 's Gravenhage, (Mij. tot Nut van 't Algemeen), W. B. van Lieflant en P. du Rieu Fzn., beiden te 's Hage (Mij. tot bevoedering der Bouwkunst), Th. C. Lasthuyzen te Amsterdam en B. H. Heldt, Secretaris, te 's Hage (Algemeen Nederlandsch Werklieden verbond).

Met de verspreiding van dit geschrift, heeft de Commissie voor een deel aan haar taak voldaan, terwijl zij zich voor het verdere deel daarvan voorbereid.

Maar dat eerste deel van die taak is reeds zóó gewichtig, dat wij een ieder moeten aanbevelen met dat zoo bij uitstek helder gestelde geschrift kennis te maken. Het zal ongetwijfeld velen aansporen, naar vermogen der goede zaak bevorderlijk te zijn.

R.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

De oud-leerlingen van den hoogleeraar E. Gugel, te Delft, zullen op 3 September a. s. daar ter plaatse het 25 jarig Jubileum van hunnen leermeester vieren.

Des middags ten 2 ure zullen zij den Jubilaris gaan complimenteeren in de Prinsenkamer van de Polytechnische school, waarna te zijner eere een feestmaal wordt gegeven op den huize Reineveld.

De Commissie van toezicht op de Rijks-Akademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam heeft aan den Minister van Binnenlandsche Zaken medegedeeld, dat de heer P. Pander, bij Kon. besluit van 29 Juli 1888 voor de tweede maal begunstigd met het jaargeld, bedoeld bij art. 15 der wet van 26 Mei 1870, aan de hem gegeven instructie heeft voldaan door de inzending van het hem opgegeven beeld, voorstellende een boschnymph, en van verscheidene andere kunstwerken en ontwerpen, door hem te Parijs vervaardigd.

De commissie heeft dan ook den heer Pander andermaal aanbevolen voor het genot van het jaargeld, waarmede Z. M. de Koning bij besluit van 14 Augustus 1889 hem heeft begiftigd, teneinde hem de gelegenheid te geven zich in de beeldhouwkunst verder te bekwamen.

Door de Reg. is aan de Tweede Kamer *f* 9000 aangevraagd voor de restauratie van het oude stadhuis te Woerden.

Wegens eene den 31en Januari afloopende huur is er behoefte aan een nieuw post- en telegraafkantoor. Wanneer voor dezen dienst het aan het Rijk toebehoorend kantongerechtsgebouw wordt ingeruimd, terwijl het monumentale raadhuis ter beschikking van het kantongerecht wordt gesteld, worden de kosten voor den aankoop of de stichting van een nieuw post- en telegraafkantoor uitgespaard.

Vóór 31 Januari moet derhalve de restauratie van het monument zoo ver gevorderd zijn, dat daardoor geen belemmering ontstaat voor het gebruik, dat van dit gedenkteeken gemaakt kan worden.

Tot voltooiing van het werk zal nog ongeveer *f* 3000 noodig zijn.

De Raad van Bestuur van het Kon. Instituut van Ingenieurs heeft voor de leden dier vereeniging eene uitnoodiging ontvangen van den heer Decauville aîné, om tijdens hun verblijf te Parijs op 12 September een bezoek te komen brengen aan zijne ateliers, gelegen langs de Seine tusschen Petit-Bourg en Corbeil. Door den heer Paul Decauville zal den bezoekers na het in oogenschouw nemen der werkplaatsen een dejeuner worden aangeboden.

5732 — JAN VAN DER POT, KATENDRECHT bij ROTTERDAM. — KIJKANISEERINRICHTING.

Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend.

van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.

BELGISCHE KLUIT en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en vrachten. KUNSTGRANIET systeem Pétitjean.

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,

voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.

5721 FRED. STIELTJES & Co., Keizersgracht 745, Amsterdam.

CARBOLINEUM AVENARIUS.

Men verzekere zich bij den aankoop, dat men het sedert 14 jaren met succes aangewende *origineele merk* verkrijgt:

CARBOLINEUM AVENARIUS.

GUST. BRIEGLEB, Amsterdam. 5722

NEUCHÂTEL ASPHALTE COMPANY LTD. LONDON.

Exploitatie der Mijnen van de Val Travers.

FABRIEK TE AMSTERDAM Beltweg No. 3.

TRADE MARK.

NATUURL. ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.

Gecomprimeerde Asphaltwegen endito Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen, Winkel en Magazijnvloeren, Gaugen Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton-Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.

Zindelijk, Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend.

Asphalt speciaal tot wering van vochtige muren.

Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het Kantoor der fabriek, Beltweg 3, *Amsterdam*. 5723

JAN HAMER & Co., AMSTERDAM.

Kantoor: GEBOUW DER MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST,

Marnixstraat 402, b./h. Leidscheplein.

MILDE's MICRO-TELEPHONEN,

voor de telephonische gemeenschap in Werkplaatsen, Hôtels, Kantoren, Villa's enz. — Deze toestellen zijn bij lagen prijs zeer gevoelig, duurzaam en élégant.

CARE'S Luchtdruk-Waterreservoirs en

CHANOIT Reservoir Waterfilters met Luchtdruk,

voor het oppersen, filtreeren en verdeelen van water in gebouwen zooals Hôtels, Gestichten, Villa's enz., ter vervanging van de hoogwaterreservoirs. 5724

Referentiën van hier te lande uitgevoerde installaties worden op aanvragen verstrekt.

— KELLEY's Geschilderd en Gebrand Glas. —

GEPLATINEERD- EN VENSTERGLAS.

DE LINT & Co. Rotterdam.

Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te Londen,

leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,

MARMER-MOZAIEK en TERRAZZOVLOEREN.

alsmede 5725

— GLASMOZAIEK —

Zestien Bekrooningen.

PHOTOLITHOGRAPHIE.

De ondergeteekenden bevelen zich bij Heeren Architekten aan tot het reproduceeren hunner

Plannen. Teekeningen, enz.

Prompte aflevering en billijke condities. 5726

WEGNER & MOTTU

Rokin 138.

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE

Haaften aan de Waal.

Machinale Steenfabriek met Ringoven, 5727

levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur tegen sterk concurreerende prijzen.

Bij P. GOUDA QUINT, te ARNHEM is verschenen:

HET DETAILLEEREN VAN BOUWKUNDIGE SAMENSTELLINGEN.

(Afschrijven en uitslaan.) Handleiding voor eigen studie en practisch onderwijs in de Bouwkunde, door **B. F. PLASSCHAERT,** *Leeraar aan de Burgeravondschool en de Hoogere Burgerschool, te Delft, schrijver van:* **Beknopt praktisch Leerboek der Burgerlijke en Water-Bouwkunde.** Eerste serie, eerste aflevering, bevattende Plaat N°. 1—5: Kappen N°. 1—5, met beschrijving, en tweede aflevering, bevattende Plaat N°. 6—10: Deuren en Deurkozijnen, N°. 1 en 2, Metselwerken N°. 1 en Hekken, Hekwerken, enz. N°. 1 en 2, met beschrijving. Prijs 20 cts. per plaat met beschrijving.

De inteekenaren verbinden zich voor eene serie van 25 platen met beschrijving.

Zoowel van dit werk als van het **Leerboek der Bouwkunde** is eene uitvoerige Proefaflevering door elken Boekhandelaar gratis te ontbieden. 5728

W. F WEIJNTJES,

Singel 514 b/h Koningsplein **Amsterdam.**

Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.

Agent voor **Minton Hollins & Co.** *Stoke upon Trent*
" " **A. Jandges** te *Creptèl.*

Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 5729

Parquets-en-chêne sur bitume hydrofuge

N. GOURGUECHON. — PARIS.

Verkrijgbaar in de maten van **30—50** cM. lengte, **6—11** cM. breedte, **35** cM. dikte.

Behalve **lageren prijs,** bieden deze parketvloeren, boven de andere soorten, de volgende voordeelen aan: **Ondoordringbaarheid voor vocht. Weering van geluiden** (kraken) en **ongedierte. Grootere duurzaamheid,** omdat het hout uit één stuk bestaande, verder afgesleten kan worden. 5730

Repräsentant voor Nederland, **EMIL MOHR, Prins Hendrikkade, Amsterdam 19.**

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.

Fred. Stieltjes & Co., Amsterdam.

5731

J. KROON Rz. **Fabriek van Lattenweefsel voor Plafond- en Wand-bepleistering.** **Buiksloot.**

STOOMHOUTZAGERIJ en PAKKISTENFABRIEK

Eervolle vermelding op de Tentoonstelling van Bouwmaterialen te Groningen 1886.

5712 ASPHALTDAKPAPIER, ASPHALTWERKEN.

„CARBOLINEUM."

Monsters, circulaires en attesten op aanvrage franco.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

AANBESTEDING 5713

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT).

Op Dinsdag den 21sten Augustus 1889, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraal-bureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht* van:

Bestek N°. 300.

Het maken eener SPOORWEG-HAVEN en het verrichten van bijkomende werken te ZUID-BROEK.

Begroting f 15300.—

De besteding geschiedt volgens § 71 van het bestek.

Het bestek ligt van den 26sten September 1889 ter lezing aan het Centraal-bureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur D. MOLENAAR te *Groningen* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 17den September 1889, ten 10 uur des voormiddags.

UTRECHT, den 30sten Augustus 1889.

AANBESTEDING. 5714

Op Donderdag 5 September 1889, des morgens te 10 uren precies, zal door den ondergeteekende, in het Gebouw van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, namens de Heeren SPAKLER & TETTERODE, worden Aanbesteed:

De bovenbouw voor 8 WOONHUIZEN met BOVENWONINGEN, op een terrein gelegen Marnixstraat nabij het Leidscheplein.

Bestek en Voorwaarden met bijbehoorende Teekeningen zijn ad *f* 4.— per stel verkrijgbaar ter Stoomdrukkerij van de Heeren ROELOFFZEN & HUBNER, alhier.

J. C. SPAKLER Jr.,
Bouwkundig-Ingenieur.

MINISTERIE VAN JUSTITIE.

Openbare Aanbesteding.

Op Zaterdag den 14den September 1889, des namiddags ten 2 ure, zal in een der lokalen van het Departement van Justitie te *'s Gravenhage*, in het openbaar, bij enkele inschrijving worden

AANBESTEED:

Het bouwen van een HUIS VAN BEWARING te Oostburg.

Raming f 11.300.

Het bestek met daarbij behoorende teekeningen benevens 6 detailteekeningen, liggen ter inzage voor gegadigden in het Raadhuis te Oostburg.

Inlichtingen zijn te bekomen bij den Ingenieur-Architect voor de gevangenissen en rechtsgebouwen, Departement van Justitie te *'s Gravenhage*.

Aanwijzing te Oostburg zal gehouden worden op Maandag 9 September 1889, des n. m. van 2½ tot 3 ure.

Het bestek met daarbij behoorende teekeningen is op franco aanvrage tegen betaling van *f* 0.50 te bekomen bij de Gebroeders VAN CLEEF, boekhandelaars, Spui No. 28a te *'s Gravenhage*.

's GRAVENHAGE, 24 Augustus 1889.

De Minister van Justitie
Voor den Minister
De Secretaris-Generaal,
P. J. VAN BEIJMA.

5715

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH,
BOCH FRÈRES
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 5718

De Engelsche Stalinrichtingen en Stalbenoodigdheden,
van the St. Pancras Iron-work Company te Londen,
bekroond met den Hoofdprijs,
— GROOTE GOUDEN MEDAILLE. —
ZIJN OP DE HIPPIQUE-TENTOONSTELLING TE GRONINGEN, (24 JULI—4 AUG. 1889)

Agenten voor Nederland:
= STAAL & HAALMEIJER. =
Amsterdam. 5719

PUI-SPIEGELGLAS
HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFF
ROTTERDAM. 5716

G. J. Vincent & Co.
Kunstsmeden,
SCHIEDAM.
ZILVEREN MEDAILLE, WERELD-TENTOONSTELLING Amsterdam 1883.
GOUDEN MEDAILLE, Antwerpen 1885
Specialiteit in gesmeed IJzeren Hekken, Fijne smeedwerken, Dakversieringen, Deurvullingen, Ornamenten enz.
Steeds voorhanden GESMEED IJZEREN PAARDEN RUIVEN. 5717

PATENT-CENTRALE EN ZELFREGULEERENDE

STOOMVERWARMING EN VENTILATIE

onder lagen druk.

Systeem BECHEM & POST te Hagen in Westphalen.

TEVENS INGERICHT VOOR

ELECTRISCHE VERLICHTING

met of zonder Tudors-Accumulatoren.

Dit *Systeem is het meest aan te bevelen*, omdat, niettegenstaande de **onder lagen druk** werkende machine zeer gemakkelijk en eenvoudig kan worden aangewend, zoowel voor **Verwarming en Ventileering van huis en stal,** als voor het **oppompen van water,** voor het op **peil brengen en houden van vaarten,** voor het in werking brengen van **IJs-, Dorsch- en andere machines,** voor het **koken van Veevoeder,** voor het **besproeien van Gras, Bloemen, enz.,** terwijl nog des avonds ***huis en erf electrisch kan verlicht worden.*** Bijzonder geschikt voor **Buitenplaatsen en Boerderijen,** daar *Warmte, Ventilatie, Licht, Konde en Drijfkracht* gelijktijdig kunnen werken of naar behoefte geregeld kunnen worden

Voor nadere inlichtingen, opnemingen en begrootingen, verklaart zich gaarne bereid

D. S. M. KALKER, Amsterdam.

Eenig vertegenwoordiger der firma BECHEM & POST, in Nederland. 5720

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

7 SEPTEMBER 1889.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C. - HENRY HEMANS & Co.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor 200 lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD: Het 25-jarig jubileum van Prof. Eugen Gugel. — Bezoek aan het oude slot en aan het nieuwe Franciskaner klooster te Wijchen. — Verslagen van de vergaderingen der afdeeling Arnhem 28 Augustus, en van het Kon. Instituut van Ingenieurs 6 September 1889. — Binnenlandsche berichten. — Benoemingen, vacante betrekkingen, enz. — Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Afloop van Aanbestedingen.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden.

HET 25-JARIG JUBILEUM VAN PROFESSOR EUGEN GUGEL.

Op den 5den September j.l. zag de oude Prinsenstad binnen hare muren een groot aantal oud-leerlingen der Polytechnische School, meer in het bijzonder discipelen van Hoogleeraar E. Gugel. Zij waren daarheen getogen om hunnen hoog geachten leermeester hunne hulde te brengen bij gelegenheid van zijn 25-jarig Jubileum, en hadden daartoe een tijdstip gekozen, dat voorafging aan het eerste college van den Hoogleeraar in den nieuwen cursus.

Men vereenigde zich in de Studenten-Societeit de Phoenix, voor de jongeren vol herinneringen, voor de ouderen meerendeels slechts bij overlevering de plaats waar de boog niet meer gespannen was.

Na wederzijdsch kennismaking aangeknoopt of hernieuwd te hebben, begaven de aanwezigen zich, als broeders van een zelfde gilde, waaronder, althans naar den leeftijd, zoowel meesters als leerlingen, ten 2 ure naar de Prinsenkamer van de Polytechnische School. Dit vertrek waarvoor de Delftsche studiosi, niet ten onrechte, een zekeren eerbied hebben, was voor deze gelegenheid met planten en bloemen versierd. Immers, de Jubilaris was door zijne oud-leerlingen uitgenoodigd geworden, aldaar hunne hulde in ontvangst te nemen.

Daar werd Professor Gugel, in gezelschap van Mevrouw Gugel en hunne beide kinderen, op hartelijke wijze, ontvangen en menige begroeting, met een handdruk gepaard, leverde het bewijs van de innige verhouding die nog steeds tusschen leermeester en leerling bestaat. Reeds aan den ingang der Polytechnische school werden door een paar leden der Commissie voor dit huldeblijk, bestaande uit de assistenten van Prof. Gugel, en de heeren C. Muysken en C. T. J. Louis Rieber, bouquetten aangeboden aan Mevrouw Gugel en hare dochter.

Na eene eerste begroeting in de Prinsenkamer, trad de heer C. Muysken, een der twee eerst-ingeschrevenen voor de colleges van Prof. Gugel, naar voren, en sprak in gevoelvolle woorden den Jubilaris toe. Die woorden, die als uit het hart van allen waren gegrepen, waren ongeveer als volgt:

Waarde Professor!

Op den dag van heden, bij den aanvang van uwen cursus, zijn uwe oud-leerlingen naar Delft getogen, omdat zij zich gedrongen gevoelden het bewijs te geven, dat hun oud-leermeester nog een groote plaats inneemt in hunne dankbare herinnering aan den Delftschen studietijd, en omdat zij behoefte gevoelden u eene gepaste hulde te brengen.

Ik beschouw het als een groot voorrecht, dat ik uit naam dier oud-leerlingen tot u spreken mag.

Aan mij, als een uwer eerste leerlingen, waarmede gij nu 25 jaren geleden uw cursus in de bouwkunst opendet, is opgedragen, u namens eene commissie, bestaande uit uw oud-assistenten en namens al uwe dankbare oud-leerlingen een feestgeschenk aan te bieden, dat, zoo wij hopen, u welkom zal zijn.

Wij stellen het op hoogen prijs hier door u te worden ontvangen. We weten dat gij ons nog niet vergeten hebt, dank zij der belangstelling die gij steeds blijft

toonen in uwe leerlingen, ook wanneer zij deze school hebben verlaten.

We zijn van hier gegaan, de een vroeger, de andere later, maar allen erkentelijk voor het genoten onderwijs.

Met illusiën gingen we van hier en we traden de wereld in, met het verlangen om hetgeen we van u geleerd hadden, in toepassing te brengen, met de begeerte om onze projecten werkelijkheid te zien worden, om de doode stof vorm en kleur te kunnen geven.

We zijn aan het ontwerpen, aan het scheppen gegaan, en onze scheppingen zijn voor het grootste deel u bekend. Ge weet, hoe we dat hebben gedaan; ge kent ook de fouten, die we hebben gemaakt.

De vruchten van uw onderwijs, *onze bouwwerken*, ge vindt ze over geheel Nederland verspreid. En wie zal niet volmondig erkennen, dat uw onderwijs hier aan de Pol. School gedurende 25 jaren, is geweest van grooten invloed op de ontwikkeling der bouwkunst in Nederland.

Wij althans, hebben dien invloed van uw onderwijs als zoodanig steeds gevoeld.

Toen wij nog uwe lessen volgden, zagen wij reeds, wat wij later nog veel beter zijn gaan begrijpen, dat gij onzen smaak ontwikkeldet, ons liefde voor de bouwkunst inboezemdet.

Gij hebt in Nederland een school gevormd, en zoo gij daaraan nog mocht twijfelen, zie dan hier deze groep jonge, krachtige mannen voor u, met lust tot werken bezield, bereid zich in te spannen en er naar te streven wat goeds, wat schoons tot stand te brengen. Zij zijn de dragers van de beginselen door u verkondigd. Zij zijn de vertegenwoordigers van eene richting, door u aangegeven, en waarvoor zij willen strijden en pal staan.

Wij stellen er prijs op u daarvan op dezen dag de verzekering te geven, en wij vertrouwen, dat deze verzekering u na een 25 jarigen onvermoeiden arbeid, de grootste voldoening zal zijn.

Van uit die school zal voor de toekomst een kracht uitgaan. Moge dat de kroon zijn op uwe onvermoeide werkcracht van 25 jaren.

Geen drijven in éene richting, geen bureaucratische druk zal ons doen wankelen en ons van onze beginselen afbrengen. Dank zij het particulier initiatief, dank zij de welvaart van Nederland, zal er ook steeds een ruim veld van arbeid voor ons overblijven, waarop ook wij onze krachten en talenten kunnen toonen. Ziedaar den besten waarborg tegen een eenzijdigheid, welke zich helaas maar al te dikwijls openbaart.

Ontvang dan met deze weinige, maar welgemeende woorden, de verzekering van onzen diepgevoelden, innigen dank.

Ontvang dezen feestbundel, een 50 tal bijdragen bevattende van eigen hand. Wij vertrouwen, dat die u niet onwelkom en uwer waardig moge zijn.

Neem deze feestgave van ons aan als een bewijs, hoezeer ge door ons wordt hooggeschat.

Moge deze dag een aangename herinnering bij u achterlaten, en gij-zelf nog jaren lang gespaard blijven voor uw gezin, voor de Polytechnische School en voor de *bouwkunst in Nederland*.

Het geschenk, waarvan de heer Muysken in zijne toespraak had melding gemaakt, bestond uit een album met teekeningen, vervaardigd door de oud-leerlingen, waarbij een eikenhouten ameublement voor een salon.

De albumband is vervaardigd van geciseleerd en gesneden leder, door den heer Jozef W. N. Merckelbagh, te Utrecht, naar een ontwerp van den heer A. F. Gips, te Bergen-op-Zoom

Het draagt in vergulde en zwarte letters het opschrift: *Den Hoogleeraar E. Gugel. Bij zijn 25-jarig jubileum opgedragen, door zijne oud-leerlingen.* 1864—1889.

De band bevat in de eerste plaats een titelblad, van de meesterhand van den heer A. le Comte te Delft, met het opschrift:

HULDE
DEN KUNSTENAAR
DEN HOOGLEERAAR
DEN GESCHIEDVORSCHER

geplaatst te midden van een omgeving van toepasselijken en zinnebeeldigen aard.

Na deze opdracht volgt een gedrukt blad, waarop te lezen staat: *„Zijne Oud-leerlingen"*, waarna de namen volgen van een 150 tal dezer, die allen aan het feestgeschenk hebben bijgedragen. Onder de namen van hen die meer uitsluitend als leerlingen van Professor Gugel moeten aangemerkt worden, en zich thans op bouwkundig gebied bewegen, zijn ook talrijke namen te vinden van ingenieurs, die op ander technisch gebied werkzaam zijn.

Naar de namen alphabetisch gerangschikt, volgen daarop de teekeningen der bouwkundige leerlingen, met de daarbij gevoegde portretten.

Het meer praktische geschenk, het salonameublement, is vervaardigd naar het ontwerp en onder de leiding van de heeren A. le Comte en J. Schouten, beiden te Delft, door den heer Thieme, meubelfabriekant te Rotterdam. Deze meubels waren in de Prinsenkamer aanwezig.

Na de toespraak van den heer Muysken vereenigden zich de leden van het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, met den Onder-Voorzitter, den heer J. R. de Kruyff, aan 't hoofd, die de volgende korte maar krachtige toespraak hield.

Hooggeschatte Jubilaris!

Het is namens de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst in Nederland, dat haar Bestuur mij de vereerende taak heeft opgedragen, om op uw zilveren ambtsfeest, de verzekering van haar dankbare hulde te voegen bij die van uwe oud-leerlingen.

De Maatschappij voor Bouwkunst voelt zich hiertoe gedrongen om tweeërlei redenen:

Eerstens: wegens uw groote verdiensten jegens de Maatschappij, zoo vele jaren lang haar bewezen in alle betrekkingen waarin gij tot haar gestaan hebt;

maar vooral, omdat uw Hoogleeraarsambt aan de Polytechnische School en de éminente wijze waarop gij, Jubilaris, dit ambt vervuld hebt, *haar krachtigsten steun* geweest is bij de bevordering der Bouwkunst in Nederland.

Gelieve dus op uwen feestdag ook *hare* dankbare hulde te aanvaarden.

Na deze toespraak nam de jubilaris het woord en antwoordde ongeveer het volgende:

Het is mij eene hooge eer, en vervult mij met onverholen voldoening, na eene 25-jarige ambtsvervulling op den dag der opening van den nieuwen cursus eene zoo breede schare van aanzienlijke en verdienstelijke mannen als oud-leerlingen te mogen begroeten.

Uw tegenwoordigheid alleen is voor mij reeds een bewijs van genegenheid, sympathie en vriendschap, die door mij met warmte en innigheid worden beantwoord.

Voor de allervriendelijkste woorden, door u, waarde heer Muysken, namens uwe collega's tot mij gericht, en voor de zeer vereerende gevoelens, die u tegen mij hebt willen uiten, zeg ik u hartelijk dank. Niemand beseft meer dan ik, dat u bij de vleiende waardeering van mijn persoon en van mijne verdiensten een zeer milden maatstaf hebt aangelegd.

Waarlijk aan goeden wil en ernstige bedoelingen voor het onderwijs en voor de belangen en het welzijn mijner leerlingen heeft het mij nimmer ontbroken, maar bij de zware taak, die mij was opgedragen en de veelzijdige plichten, die op mij rustten, schoot mijne kracht niet zelden te kort om alle mijne goede voornemens ten volle te verwezenlijken. Wel kunnen de door u geuite woorden van waardeering mij tot aanmoediging strekken, wel moeten zij mij een prikkel zijn tot steeds strengere plichtsbetrachting, maar ik ben mij ook ten volle bewust, dat mij door de groote onderscheiding, welke mij heden uwerzijds ten deel valt, tevens zwaardere en hoogere verplichtingen worden opgelegd.

Ik gevoel zeer wel, dat uwe hulde niet alleen geldt mijn persoon en mijn verdiensten, maar wel degelijk ook een beginsel, eene richting, waarvan men in mij den vertegenwoordiger ziet. Het heeft niet aan pogingen ontbroken, om het onderwijs in de bouwkunst van de P. S. van hier te verplaatsen of daaraan eene andere richting te geven. Herhaaldelijk werd mij van invloedrijke zijden in overweging gegeven, mij bij mijn onderwijs alleen tot Nederlandsche kunst en Nederlandsche toestanden te beperken, en nog wel het liefst tot een tijdperk, dat noch populair, noch nationaal of gewoon Nederlandsch is. Ik heb geweigerd en zal blijven weigeren, een zoo bekrompen weg te volgen en hier eenzijdig-dogmatische leerstellingen te verkondigen.

Kan geen moderne wetenschap, kan geen moderne kunst den historischen grondslag en het vrije vergelijkende onderzoek met buitenlandsche toestanden missen, het minst kan bij het onderwijs in de bouwkunst daarvan sprake zijn.

Geen Nederlandsche rechtsleeraar zal alleen Nederl. toestanden en wetgevingen tot grondslag van zijn onderwijs maken, maar wel degelijk wordt op *alle* rechtsscholen de historische weg gevolgd en de studie en kennis van het Romeinsche recht als basis en punt van uitgang voor het onderwijs gekozen. Geen beoefenaar der moderne beeldhouwkunst zal afstand willen doen van een grondige studie der klassieke oudheid, van wier verheven kunstvoortbrengselen op alle kunstscholen tot studie en leering bijna nog meer dan van het levende model wordt partij getrokken.

En men moge over de toepassing der klassieke bouwkunst in onzen tijd denken zooals men wil, geen werkelijk deskundige zal de vormende kracht der klassieke bouwkunst ontkennen. Bovendien, bij eene kunst, die zich zooals de bouwkunst tot in onzen tijd langs empirischen weg ontwikkelde, kan de kennis van het verleden en de historische basis bij het onderwijs het minst worden gemist. Ook de moderne kunstnijverheid kan dezen grondslag niet ontberen. Evenmin men bij een goed onderwijs van een vergelijkend onderzoek met buitenlandsche toestanden afstand worden gedaan. Immers, ware er vooruitgang, noch op het gebied van kunst noch op dat der techniek denkbaar, wanneer niet het ééne volk van het andere, zooals één tijdperk van het andere, het goede en beproefde overnam en zich spiegelde in de leeringen en wenken der ondervinding, en daarmede zijn voordeel deed.

Wanneer ik eenmaal niet meer hier zal staan, zullen er zonder twijfel zeer ernstige pogingen worden gedaan, om eene hoogst eenzijdige en bekrompen richting ook bij het onderwijs te doen zegevieren. Ik vlei mij met de hoop, dat er dan mannen zullen opstaan om deze pogingen te bestrijden en tegen elke voogdijschap van het onderwijs op te komen.

Ik ben er trotsch op, ook aan de opleiding der Civiel-ingenieurs een, zij het ook klein en bescheiden aandeel te hebben genomen. Zij hebben een van ouds gevestigden roem op te houden en deze ongeschonden aan het nageslacht over te leveren.

De oud-leerlingen der Polyt. School hebben niet alleen aan dezen plicht voldaan, maar ook door nieuwe verdiensten aan dien naam nog meer luister weten bij te zetten.

Diep bewogen, verrast en waarlijk verlegen ben ik door het stoffelijke bewijs van vriendschap en waardeering, dat u mij op dezen dag komt aanbieden.

Onder het bewonderend staren op dat waarlijk grootsche en schitterende huldeblijk wordt, in verband met zoo vele andere bewijzen van genegenheid en vriendschap, die mij van de zijde mijner tegenwoordige leerlingen ten deel vielen, mijn geest met herinneringen en gedachten en mijn hart met aandoeningen vervuld, waaraan ik hier mocielijk uiting kan verleenen.

Het is mij onmogelijk mijne gevoelens van innigen dank en diepe erkentelijkheid in woorden te brengen. Te veel goeds is mij daarvoor bewezen.

Mogen de nauwste vriendschappelijke en zelfs intieme betrekkingen die ik heden met de overgroote meerderheid mijner oud-leerlingen heb onderhouden, ook in de toekomst blijven bestaan. Deze band niet te doen verzwakken, maar veeleer in sterkte en kracht te doen toenemen, zal steeds mijn ernstig streven zijn.

Wilt aan allen, die hebben medegewerkt, mij door zulke huldeblijken dezen onvergetelijken dag te bereiden, mijne oprechte en diepe erkentenis overbrengen.

Onder de vele bewijzen van genegenheid en vriendschap, die mij in den laatsten tijd van zoo verschillende zijden worden aangeboden, is dat mijner oud-leerlingen — het kan niet anders — mij bijzonder dierbaar en gaat mij het meest ter harte.

Dat het u allen wel ga!

Het verwonderde zeker niemand, dat sommige gedeelten van de schoone redevoering van den jubilaris, die wij tot ons leedwezen natuurlijk niet geheel woordelijk kunnen weergeven, met aandoening werden gesproken, en dat zij een diepen indruk maakte op de tegenwoordigen.

Terwijl Prof. Gugel zijne oud-leerlingen persoonlijk met een handdruk dank zeide, en velen hunner zijne tegen-

woordig zijnde familieleden complimenteerden, traden een aantal Hoogleeraren binnen, met Prof. Henket aan 't hoofd, om den Jubilaris andermaal ook op dezen dag hunne hulde te brengen.

Daarna volgden een aantal vrienden en bekenden waaronder vele dames; de Prinsenkamer werd spoedig te klein.

Met zichtbare ingenomenheid beschouwde de Jubilaris den inhoud van het album, telkens een warme handdruk wisselende met een of ander uit de omstanders, den maker van de teekening. Wat al de aanwezigen zeker hoogst aangenaam heeft aangedaan, is de recht hartelijke wijze waarop intusschen Mevrouw Gugel, al de oud-leerlingen, niet één vergetende, persoonlijk haren dank bracht voor de hulde aan haren man betoond.

Geruimen tijd bleef men bij een, en de feestwijn vloeide bruischend voort. Menigeen had nog langer willen blijven om het vroolijke schouwspel te genieten. Want vroolijk was de aanblik in de ietwat sombere Prinsenkamer: tusschen al die deftige zwarte rokken schitterden een aantal meisjes . . . . . en bloemen.

Ten slotte ging men weg, en vereenigden een 40-tal der oud-leerlingen zich aan een feestmaal op Reineveld, waaraan als gasten aanzaten, de heer E. Gugel, zijn zoon, de heer W. Gugel, en de hoogleeraren Oudemans en Pekelharing, Voorzitter en Secretaris van den Raad van Bestuur der Pol. school.

Tal van woorden allen getuigende van de hooge achting die men den Jubilaris toedraagt als kunstenaar, als hoogleeraar, als geschiedvorscher, als schrijver, als mensch, werden aan den disch gesproken; er heerschte daar een broederlijke en opgewekte geest. Ook de Jubilaris sprak meerdere malen, en, wie er nog niet van overtuigd was kon het hooren, dat zijne oud-leerlingen ook zijne vrienden zijn.

Die verhouding is een waarborg te over, dat allen steeds gedachtig zullen zijn aan de gelofte die zij op den feestdag te Delft hebben afgelegd, om pal te staan voor de beginselen die zij zijn toegedaan.

Een schoon feest behoort tot het verledene, maar de herinnering daaraan zal niet lichtelijk verloren gaan.

BEZOEK AAN HET OUDE SLOT EN AAN HET NIEUWE FRANCISKANER KLOOSTER TE WIJCHEN.

Een der bestuursleden van de Afdeeling Arnhem der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst ontving van den heer Stornebrink, Architekt te Wijchen, de vriendelijke uitnoodiging, om met de leden van deze Afdeeling naar zijn woonplaats te komen ten einde het nieuwe klooster der Franciskanen, naar zijn plannen en onder zijn leiding gebouwd, te komen bezichtigen.

Een groot aantal leden nam de uitnoodiging gretig aan en begaf zich tot het brengen van dit bezoek op 25 Juni l.l. met den trein van 11.47 naar Wijchen. De heer Stornebrink haalde zijn gasten van het station af en geleidde hen o. a. langs het eerwaardige slot naar zijne woning. Daar werden zij op de meest hartelijke en gulle wijze door hem ontvangen en deed hij zich kennen als een uitstekend gastheer. Na geruimen tijd zeer gezelig bijeen te zijn geweest, keerden allen naar het slot terug. Dit had zeer de aandacht getrokken niet alleen door zijne schoone ligging, maar vooral als bouwwerk uit het laatste der XVIe eeuw.

Reeds van verre maakt het gebouw met zijn hoogen traptoren, midden uit de zadeldaken uitstekende en de vier uitgekraagde hoektorens een schilderachtig effect. In zijn vervallen toestand geeft het nog den indruk van de grootheid van de vorsten dier dagen. De hoofdingang, met gemiteerde ijzeren afsluitdeuren, is van latere dagteekening. Daarboven zijn op zeer geestige wijze, op gemetselde pilastertjes met diverse profielen, de bekende koppelbogen gemetseld, die in onze Hollandsche Renaissance zoo kenschetsend zijn. In de vullingen zijn acht venstertjes aangebracht en boven de bogen fraaie gesmeed-ijzeren ankers. Als friesdecoratief heeft men de bekende afwisselende ronden en overhoeks geplaatste vierkanten gebruikt, waarin symbolen met spreuken zijn geschilderd" (Zie het weekblad „de Opmerker" van 29 Juni 1889).

De legende zegt, dat Prins Emanuel van Portugal, gehuwd met Emilia, de zuster van Prins Maurits van Nassau, dit slot gebouwd, en er zijn verblijf op gehouden heeft. Aan het verlangen om het inwendige van het kasteel te zien kon niet dadelijk worden voldaan.

Na het bezichtigen van de R. C. Kerk werd een bezoek gebracht aan de werkplaats van den heer Stornebrink. De vele beeldhouwers en timmerlieden, die hierin werken, staan onder toezicht van den bekenden beeldhouwer De Leeuw. De heer De Leeuw gaf de noodige inlichtingen, terwijl de teekeningen, die hij vertoonde, duidelijk aangaven, wat er moest worden van de vele kunstwerken die onderhanden waren.

Inmiddels waren de rijtuigen voorgekomen en werd weldra het doel van den tocht, het op ongeveer een half uur van het dorp gelegen Klooster der Franciskanen bereikt. Dit gebouw, ver in den omtrek zichtbaar, is met zijn kerk, bijgebouwen, tuinen en pleinen geheel door een muur ingesloten.

De gevels van het kerkgebouw zijn in bak- en verglaasde steen in de vormen der Gothiek gemetseld. De beide torentjes van den voorgevel zijn als pijlonen behandeld en bekroond met een beeld in witten steen, het symbool der XIXe eeuw voorstellende. De kerk is in twee deelen verdeeld; het voorgedeelte is driebeukig met laag afgedekte zijbeuken en achter het middenschip is de kerk eenbeukig. Alles is met kruisgewelven, in IJsselsteen behandeld. De schraagpijlers van het voorgedeelte en de muurpijlers zijn allen in zeer heldere kleuren van verglaasde steen, bewerkt met kapiteelen, waarvan het groen en geel der opwaarts strevende profielen een eigenaardig geheel vormen. De muurvelden zijn vlak gepleisterd voor latere muurschilderingen en de ramen zijn bezet met gebrand glas van eenvoudige patronen. Op de kruising van de hoofdbeuk verheft zich uit de bekapping een rijzig klokkentorentje.

Van het altaar is nog slechts het basement gereed, vervaardigd van Fransche steen; de altaarsteen is van gepolijst hardsteen uit één stuk. Het bovendeel, even als de koorbanken, waren nog in bewerking in het atelier van den heer De Leeuw.

Na het bezoek aan de bijgebouwen, de brouwerij, ziekenzalen, stalling enz., kwam het eigenlijke Klooster aan de beurt. De gevels hiervan zijn flink en krachtig opgetrokken, maar geheel in overeenstemming met de

regelen der orde: eenvoudig. Daarbij is eveneens gebruik gemaakt van verglaasde steen in de bekende vormen van den gothieken baksteenbouw van onze eeuw. Flinke topgevels op de midden traveën, gedekt met kruisbloemen in verglaasde steen, ja zelfs een kruis van dat materiaal, dekken den hoofdtop van het voorfront.

Na de verschillende gevels te hebben bezichtigd, werd aangeklopt en werd goedgunstig toegestaan een groot gedeelte van het inwendige van het klooster te betreden. Van uit den hoofdingang komt men in een breeden overwelfden gang, geheel in baksteen bewerkt en voorzien met terrazzo-vloeren, welke gang een binnenplaats omsluit, waaruit het licht komt. Na deze gangen te hebben bezichtigd werd een blik geslagen in de gewelfde kelders, die onder het geheele gebouw doorloopen. Rondom de genoemde gangen zijn op de hoofdverdieping de verschillende vertrekken gelegen. Aan drie zijden voeren steenen hoofdtrappen naar de 1e en 2e verdieping waar een der gangmuren opgaat en de andere op onderslagbinten is geplaatst, zoodat men de verdeeling bekomt van een middengang met een dubbele rij cellen, die allen van den grootsten eenvoud getuigen. Aan een der zijden grenst het klooster aan de kerk en is daarmede verbonden, en kan men van de verdieping een blik slaan in het hoofdschip der kerk."

Beneden in de ontvangkamer werd den bezoekers door een der broeders op de meest gastvrije wijze het *paterbier* met milde hand geschonken. Met dit heerlijke brouwsel werd door den Voorzitter in warme woorden hulde gebracht aan den bouwmeester, den heer Stornebrink, die aan dit werk eenige jaren lang zijn krachten heeft gewijd en dit op zulk een verdienstelijk wijze heeft uitgevoerd.

Het plan om te 5.35 te vertrekken, werd bij de terugkomst in het dorp opgegeven en nu het inwendige van het slot bezichtigd. Het gezelschap, dat echter drie leden had zien vertrekken, werd zeer aangenaam versterkt door den heer De Leeuw en den heer Mes, hoofdonderwijzer. Deze laatste verschafte eenige keurige gravures van het kasteel en deelde voorts menige wetenswaardigheid omtrent dit zoo merkwaardige gebouw mede. De hoog gespannen verwachting, door den aanblik der gevels opgewekt, werd echter bitter teleurgesteld, daar alles van vroegere kunst en grootheid is verdwenen en slechts naakte muren en balken te zien zijn.

Het binnenplein met zijn gewitte muren gaf rechts aardig gesmeede gootijzers te zien, links een dichtgemetselde galerij, die bij onderzoek bleek onder den geheelen vleugel van het gebouw, aan die zijde door te loopen, en natuurlijk vroeger open was en een geheel heeft gevormd met het binnenplein. Deze galerij bestaat uit toskaansche zuilen met gemetselde schachten en kruisgewelven. De nog overal zichtbare eikenhouten balkzoldering met weinig gevarieerde sleutelstukken getuigen nog van betere tijden, en van de als biljartzaal gebruikte zaal is het karakter nog in den tegelvloer bewaard. Op de zolders zijn de overblijfselen van de uitgebroken schoorsteenen te vinden. De kapbedekking met haar opengewerkte stijlen, platform en gaanderij is schoon van lijnen en geeft aan het geheel iets eigenaardigs, aan de kasteelen uit die dagen eigen. De verschillende nokken en dakvensters zijn van fraaie looden spitsen voorzien. Als curiositeit dient mede gedeeld, dat het aantal kelders van dit slot overeenkomt met het aantal maanden van het jaar, de vertrekken met het aantal weken, de ramen met het aantal dagen en de ruiten met de uren van dat tijdperk.

Onder de linden van het dorpslogement aan het ruime marktplein werd de noodige versterking gebruikt en de tijd, die nog restte voor het vertrek van den laatsten trein, onder opgewekt gesprek doorgebracht. Bij het aanvaarden van den terugweg werd den heer Stornebrink voor zijn groote gastvrijheid hartelijk dank gezegd, en eindelijk hiermede een uitstapje, dat zeker bij alle deelnemers de aangenaamste herinneringen zal hebben achtergelaten.

P. EVEKINK.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS. Op den 6den dezer werd te Amsterdam de aangekondigde vergadering gehouden, in het gebouw der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, des morgens ten half twaalf ure. Daar deze bijeenkomst, zooals alle zomer- of feest-vergaderingen in September, meer bepaald gewijd was aan het in oogenschouw nemen van belangrijke uitgevoerde werken, werden na de meer huishoudelijke werkzaamheden geene voordrachten gehouden. Na een kort te samen zijn, werden eenige ververschingen in het American Hôtel gebruikt en ten half twee ure werd per rijtuig een bezoek gebracht, ten eerste aan het bijna voltooide onder beheer der Genie gebouwde Rijks Magazijn van Geneesmiddelen, voor welk bezoek Z. Exc. den Minister van Oorlog zijne welwillende toestemming had verleend, en vervolgens aan de werken van het Merwedekanaal te Zeeburg.

Het genoemde magazijn, opgericht aan de Sarphatistraat, tusschen de Cavalerie-Kazerne en het Kleedingmagazijn, gedeeltelijk op het terrein waar zich een vestingwal bevond en gedeeltelijk op een in 1887 aangeplempte inham van de Singelgracht, is bestemd voor bewaring van geneesmiddelen ten behoeve der Departementen van Oorlog, Marine, Kolonien en Justitie, en voor de verzending van de aangekochte en bereide geneesmiddelen voor de hospitalen, garnizoenen en gevangenissen, hier te lande en in Ned. Indië. Een dergelijk Magazijn bevond zich vroeger te 's Hage, maar voldeed niet meer.

De werkzaamheden voor het gebouw, dat spoedig voltooid zal zijn, vingen in Januari 1888 aan met het ontgraven voor den fundeeringput. Het was in November 1888 onder den kap. De uitvoering had plaats onder leiding van den Luitenant-Kolonel Eerstaanwezend Ingenieur J. Drabbe, door den Kapitein Ingenieur C. W. van de Kasteele en den Luitenant Ingenieur W. J. A. Colthoff.

Het hoofd-gebouw heeft den grondvorm van een ⊓ en bevat eene Directeurs- en eene Concierge-woning, verschillende bureelen, lokalen voor de ontvangst der aangekochte goederen, voor de opslegging daarvan en voor het in gereedheid brengen ter verzending, verschillende laboratoria enz. Een machine-gebouw is in een afzonderlijk gedeelte aan de achterzijde uitgebouwd, en bevat de verschillende werktuigen ter bereiding van de geneesmiddelen, de stoommachine en ketels, enz.

Om het gebouw zooveel mogelijk brandvrij te maken zijn de vloeren samengesteld uit cement-beton gewelven, tusschen ijzeren liggers. Deze vloeren zijn berekend op 600 kgr., mobile belasting per M². De buitenmuren op de verschillende verdiepingen hebben een dikte van 0.55, 0.44 en 0.33 M². De gevels zijn in baksteen opgetrokken, terwijl voor banden, sluitsteenen in de bogen boven de ramen, enz. van natuurlijken steen is gebruik gemaakt. De sokkel is van hardsteen. Voor de fundeering waren ± 1400 palen van meerendeels 16 M. lengte noodig.

De aanbesteding van het werk had uit den aard der zaak in verschillende gedeelten plaats; het geheele werk heeft ƒ 236.190 gekost, waaronder begrepen zijn de uitgaven voor het aanplempen van het terrein, de gas- en waterleidingen, het overbrengen der bestaande machineriën uit het magazijn te 's Hage naar dat te Amsterdam, de noodige nieuwe machineriën, enz.

Nadat dit gebouw met veel belangstelling gedeeltelijk was bezichtigd, gingen de bezoekers per rijtuig verder naar Zeeburg, om de werken aldaar in oogenschouw te nemen.

Het eerste Kanaalpand, lang 36.8 K.M., is voor de uitvoering in

vier vakken verdeeld, het eerste loopt van de dubbele schutsluis aan den St. Antoniedijk tot benoorden de schutsluizen bij Nigtevecht, het tweede van daar tot den Haarrijn bij Breukelen, het derde van daar tot den Zeijlweg bij Maarssen, en het vierde van daar tot de schutsluis bewesten Utrecht.

Het eerste vak is voor een groot gedeelte gereed; de doorsnijding van den Oosterspoorweg bij Weesp evenwel nog niet, wel echter de omgelegde Oosterspoorweg met de daarin gelegen vaste overbrugging. Deze is reeds op 20 Augustus j.l. in gebruik genomen.

Wat den stand der werken nabij Amsterdam betreft, kunnen wij het volgende mededeelen.

De afsluitdijk der voorhaven van benoorden de dubbele schutsluis aan den St. Antoniedijk tot in het afgesloten Y is voltooid; de dammen langs de vaargeul en geul voor de scheepvaart worden afgewerkt, zoodra de aansluiting van den nieuwen afsluitdijk aan de in bewerking zijnde syphons heeft plaats gehad. Deze wacht op de voltooiing der syphons en het in gebruik nemen daarvan, zooals bekend is voor de lozing van het Amsterdamsche Stadswater op de Zuidersee. Na die aansluiting wordt ook de dijk bij Schellingwoude doorsneden, waardoor de afscheiding tusschen de voorhaven van het Merwede-Kanaal en het Noordzee-Kanaal geopend wordt. De syphon is, wat het metselwerk betreft, bijna gereed, en van de dubbele schutsluis aan den St. Antoniedijk is de fundeering der noordelijke hoofden gereed en die der zuidelijke in bewerking, terwijl sinds begin Augustus gewerkt wordt aan het metselwerk der eerstgenoemde hoofden. Voor de syphons en de sluizen werd de ondergrond vooraf door zandspuiming verbeterd. Beide kunstwerken moeten vóór 1 November 1890 zijn opgeleverd.

Na deze belangrijke en grootsche werken te hebben bezichtigd, keerden de leden per rijtuig naar Amsterdam terug, en vereenigden zich een 60-tal aan een gemeenschappelijken maaltijd.

Aan de leden die de tochten mede maakten werd een korte beschrijving der werken met afbeeldingen daarvan verstrekt, waaronder een kaart van het geheele Merwede-Kanaal.

Heden zal men per boot van Utrecht naar Gorinchem gaan ten einde de werken tot bij laatstgenoemde stad in oogenschouw te nemen.

AFDEELING ARNHEM. 28 Augustus 1889 Na opening der vergadering leest de Voorzitter de notulen der laatste vergadering van 24 April, die goedgekeurd worden.

Daarna stelt de Voorzitter voor eerst het verslag te hooren van de excursie naar Gorinchem en Woudrichem, dat op verzoek der deelnemers door den heer Evekink is opgemaakt.

Na het lezen van den brief van den heer J. H. Hollenbach, waarin hij mededeelt, dat hij door zijn vertrek naar de Transvaal verplicht is voor de betrekking van Secretaris der Afdeeling Arnhem en voor zijn lidmaatschap te bedanken, wordt dit feit geruimen tijd besproken. Met groote dankbaarheid wordt herdacht al het goede, dat de heer Hollenbach zoo rijkelijk aan deze Afdeeling heeft bewezen. De leden gevoelen zich verplicht hem schriftelijk hun hartelijken dank te betuigen voor de groote toewijding, waarmede hij zoo vele jaren, als Secretaris, de belangen der Afdeeling Arnhem heeft behartigd, en hem te zeggen, dat zij zich steeds hartelijk zullen verheugen als de berichten, die zij van tijd tot tijd van hem hopen te ontvangen, in alle deelen gunstig voor hem zullen mogen zijn.

De heer P. Evekink wordt in plaats van den heer Hollenbach als bestuurslid gekozen en neemt op zich als Secretaris werkzaam te zijn.

Het verslag van den heer Hollenbach, als afgevaardigde naar de Algemeene Vergadering in Mei LI. te Amsterdam gehouden, wordt door den Voorzitter voorgelezen.

De heeren Willem Camman te Arnhem en P. Stornebrink te Wijchen worden na ballotage als Afdeelingsleden aangenomen.

Na het bespreken van eenige ondergeschikte punten sluit de Voorzitter de Vergadering.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Onder de verschillende amendementen, ingediend op de thans bij de Tweede Kamer in behandeling zijnde onderwijswet, is er een als volgt, gesteld door de heeren Goeman Borgesius, Fabius, Hartogh, Kerdijk en Vermeulen, strekkende om uit de verplichte leervakken voor de lagere school te doen vervallen de beginselen der *vormleer*, doch daarentegen het onderwijs in de eerste oefeningen van het *handteekenen* verplichtend te stellen.

Het Oost-Indisch Huis te Amsterdam, in eigendom toebehoorende aan het Rijk, zal binnenkort een verbouwing van het inwendige ondergaan, onder beheer van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, afdeeling Landsgebouwen.

BENOEMINGEN, VACANTE BETREKKINGEN, ENZ.

Bij Min. beschikking zijn 1 September a.s. bevorderd: tot opzichter van den Waterstaat 1e kl. H. Baerents te Zutphen, thans opzichter 2e kl.; — tot opzichter 2e kl. H. de Kiewit te Dordrecht, thans opzichter 3e kl.; — tot opzichter 3e kl. L. W. van der Made, te Harderwijk, thans opzichter 4e kl.

De Gemeenteraad van Amsterdam benoemde in zijne zitting van den 3den dezer tot Wethouder van Publieke Werken, de heer L. Serrurier.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Door de **Hollandsche IJzeren-Spoorweg-Maatschappij,** de **Maatschappij tot Exploitatie van Staats-Spoorwegen** en de **Nederlandsche Rhijn-Spoorweg Maatschappij** zullen welwillend reductiën verleend worden op de prijzen der plaatskaarten voor alle Leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst (Gewone-, Buitengewone- en Kunstlievende Leden), die de Algemenne Vergadering van 19 September, te 'sGravenhage, zullen bijwonen.

Deze Spoorweg-Maatschappijen stellen **speciale retourkaarten,** in localal verkeer, ter beschikking, tegen de prijzen der enkele reisvracht, geldig op de lijnen der Exploitatie Maatschappij en der Rhijn-Spoorweg Maatschappij van af 18 tot en met 20 September e. k.

Deze speciale retourkaarten worden slechts afgegeven op vertoon van het Bewijs van Lidmaatschap der Maatschappij tot bevordering der Bouwkurst, geldig voor het tweede halfjaar 1889.

BERICHT.

Onder het afdrukken van dit blad ontvangen wij de tijding, dat Prof. E. Gagel door Z. M. den Koning benoemd is tot Ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

NES EN ZWALUWENBURG A/D AMSTEL, 27 Aug. 1889. Het bouwen van eene R. K. Kerk met toren, sacristie, pastorie, kosterswoning en afsluithek voor 't kerkbestuur van den Heiligen Urbanus, onder leiding van Joseph Th. J. Cuypers, Architekt, Civiel-Ingenieur, te Amsterdam.

B. J. Wichers & Eiman, te Lobith *f* 109999.—; C. Buisman te Amsterdam *f* 109230.—; A. van Meer te Zevenbergen *f* 107000.—; N. de Bruijn te Diemerbrug *f* 106600.—; L. F. Murk te Uithoorn *f* 106000.—; N. Perquin te Berkel *f* 105900.—; P. Reinierse te Amsterdam *f* 105000.—; P. J. de Bruijn te Diemerbrug *f* 105000.—; A. Aalders, te Amsterdam *f* 104000.—; W. H. Greve te Buiksloot *f* 103800.—; H. J. Nederhorst te Gouda *f* 103500.—; W. Westerhof te Weesp *f* 103240.—; H. J. Hendriks te Osch *f* 103000.—; A. J. v. Lient te Amsterdam *f* 102300.—; H. Schouten te idem *f* 101800.— C. J. Maks te idem 101480.—; D. Oosterink te idem *f* 99800.—; J. Gooseling te idem *f* 99860.—; W. G. v. Berkum te idem 99680.—; A. Paans te idem *f* 99500.—; E. H. Helle te idem *f* 99100.—; C. J. Damme te idem *f* 98400.—; J. P. H. Muhlstaf te Leiden *f* 98000.—; G. H. v. Spanje te Amsterdam 97900.—; J. Slenters te Haarlem *f* 97700.—; L. Vlasman te Amsterdam *f* 97235.—; P. Dessing te Gouda *f* 96800.—; J. H. de Vos te Utrecht *f* 95800.—; F. Raaijmakers te N.-Amstel *f* 95000.— en J. v. Groenendael te idem *f* 93715.— gegund.

JAN HAMER & Co. — AMSTERDAM.
KANTOOR: GEBOUW MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.
Marnixstraat 402 bij het Leidscheplein
MAASTRICHT, ARNHEM & Den Helder.

W. ESTON'S Patent Hydro-Extractors.
WERKTUIGEN voor Strooihuizen fabrieken.
WITTE'S Liften voor Personen, Goederen, Spijzen enz.
BOYLE'S Luchtpomp-Ventilators, Schoorsteenkappen, enz.
CABRE'S Luchtdrukwaterreservoirs. (Waterleidingen in Gebouwen)
MILDE'S Micro-Telephonen (voor binnen- en buitenstaanders).

CENTRALE VERWARMING
van Kerken, Scholen, Ziekenhuizen, Schouwburgen, Hotels, Woonhuizen, Villa's, enz, enz.
DROOG-INRICHTINGEN
Technisch Bureau GEVEKE & Co., Amsterdam.
Verschillende getuigschriften van uitgevoerde werken ter inzage.
Plannen en Begrootingen gratis
5744

NEUCHÂTEL ASPHALTE COMPANY Ltd. LONDON.
Exploitatie der Mijnen van de Val Travers.
FABRIEK TE AMSTERDAM
Boltweg No. 3
TRADE MARK. NATUREL ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.
Gecomprimeerde Asphaltwegen en dito Dorschvloeren, Werken in Asphalt-mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen, Winkel en Magazijnvloeren, Gangen, Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.
Zindelijk, Vochtwerend, Onderhoudvrijgbaar, Geraaswerend,
Asphalt speciaal tot wering van vochtige muren.
Voor talrijke blijken omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het Kantoor der fabriek, Boltweg 3, *Amsterdam*.
5745

W. F WEIJNTJES,
Singel 514 h/h Koningsplein Amsterdam.
Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.
Agent voor **Minton Hollins & Co.** *Stoke upon Trent*
" " **A. Jandges** te *Crefeld*.
Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden.
5746

DE KOSTER, *AMSTERDAM*
FABRIEK VAN
VERWARMINGS-TOESTELLEN.
Systeem laagdruk waterverwarming.
" middelbarendruk "
" hoogdruk "
" laagdruk stoom " *buiten contrôle van het rijk.*
" luchtverwarming door stoom, water en calorifère.
5747
VENTILATIE KAN OP IEDER SYSTEEM WORDEN TOEGEPAST.
Van eerst genoemd systeem zijn reeds meer dan **600** geplaatst.

Toestellen in aanleg:

KLINISCH ZIEKENHUIS,	Amsterdam,	Ventilatie.
STADS-APOTHEEK,	"	"
GENEESKUNDIGE ARMENVERZORGING,	"	"
H.H. WESSANEN & LAAN,	Wormerveer,	
" Mr. J. E. HENNIJ,	Amsterdam,	
" S. A. MAAS,	Schiedam,	
" J. C. VAN LAAR,	Amsterdam,	
" Jhr. Mr. LEO VAN NISPEN TOT SEVENAER,	Arnhem,	
" LABOUCHÈRE OYENS & Co.	Amsterdam,	
NIEUW TE BOUWEN CHEMISCH LABORATORIUM,	"	

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.
Fred. Stieltjes & Co., Amsterdam
5748

FOLKERS & Co., RAPENBURG 29 *AMSTERDAM.*
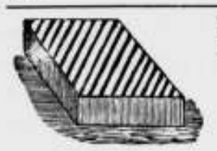
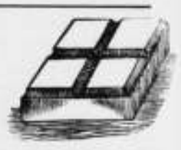
CARBOLINEUM,
middel tegen het rotten van hout en touw, tegen zwamvorming, enz.
Engelsche en Belgische Aardebuizen.
VUURVASTE STEENEN, DAKPANNEN EN LEIEN.
Directe aanvoer VAN **Portland cement.**
Merk: Knight Bevan & Sturge
Merk: Dijckerhoff & Söhne
DRIJF-, MOS- en METSELSTEENEN.
5749
Engelsche, Duitsche, Fransche en Hollandsche **Trottoir- Vloer- en Wandtegels,** in verschillende dessins
DAKPAPIER, ASPHALT en verdere BOUWMATERIALEN.

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,

voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.

5733 FRED. STIELTJES & Co., Keizersgracht 745, Amsterdam.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

AANBESTEDING 5734

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT).

Op Dinsdag den 17den September 1889, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht* van:

Bestek N°. 495.

Het afbreken van eene wachterswoning bij K. M. 38587 en het weder opbouwen van die woning nabij den overweg in de Breedestraat bij K M 38158, ten behoeve van den spoorweg van ELST naar DORDRECHT.

Begroting f 1600.—

De besteding geschiedt volgens § 57 van het bestek.

Het bestek ligt van den 31sten Augustus 1889 ter lezing aan het Centraal-bureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur te *Nijmegen* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 9den September 1889, ten een uur des namiddags.

UTRECHT, den 30sten Augustus 1889.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

AANBESTEDING. 5735

(VERNIEUWINGS-FONDS Vervoede spoorwegen).

Op Dinsdag den 17den September 1889, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek N°. 135.

Levering van eiken wisselhout.

Bestek N°. 136.

Levering van eiken dwarsliggers, in zes perceelen.

Bestek N°. 137.

Levering van stalen spoorstaven, stalen lasch-, onderleg-, eind- en tandplaten, stalen tirefonds, schroef- en klembouten en ijzeren haakbouten.

De besteding geschiedt volgens art. 9 resp. art. 9 en 21 van de bestekken.

De bestekken liggen van den 2den September 1889 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en zijn op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50 per stuk.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken).

UTRECHT, den 31sten Augustus 1889.

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH.
BOCH FRÈRES
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 5736

AANBESTEDING. 5737

Op Dinsdag den 24 September 1889 des namiddags 5 uur zal door den Zeer Eerwaarden Heer G. SCHMEITS te *Oudenbosch* worden

AANBESTEED:

Het bouwen van een R. K. COLLEGE met KAPELGEBOUW enz.

Bestekken met teekeningen, schaal 1 à 100, zijn tegen betaling van *f* 5.— per exemplaar verkrijgbaar gesteld bij de firma Gebr. J. & H. VAN LANGENHUIJSEN Boekdrukkers te 's Gravenhage.

Inlichtingen worden verstrekt door den Architect NICS. MOLENAAR te 's Gravenhage.

DE LINT & Co. Rotterdam.
Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te Londen
leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,
MARMER-MOZAIEK en
TERRAZZOVLOEREN, 5738
alsmede
— GLASMOZAIEK —
Zestien Bekroningen.

MUSGRAVE & Co., Limited.

te BELFAST.
FABRIEK VAN
Engelsche Paarden- en Vee-Stalinrichtingen.
IJzeren Tribunes voor Wedrennen,
Tuigkamer-Benoodigdheden,
DOUKENNELS,
Hooischuren, enz.
Gouden en Zilveren Med. Internat. Tentoonstelling Amsterdam.
Deze inrichtingen waarvan reeds vele in *Nederland* geplaatst zijn, munten uit door *solliditeit* en *zeer uitte bewerking*.
EENIG AGENT
D. S. M. KALKER
KONINKLIJKE MAGAZIJNEN
VAN 5739
BOUWARTIKELEN en GEREEDSCHAPPEN.
AMSTERDAM, St. Anth. Breestraat, C 21.
Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.
Telephoon N°. 2144.
Model en te bezichtigen in het Tentoonstellingsgebouw van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, *Marnixstraat* en St. Anthonie Breestraat C 21.

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE
Haaften aan de Waal.
Machinale Steenfabriek met Ringoven, 5740
levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur tegen sterk concurreerende prijzen.

5125 PUI-SPIEGELGLAS
HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFF
ROTTERDAM.

Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, Tierk Wallsend, van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen. BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en

JAN VAN DER POT,
KATENDRECHT bij ROTTERDAM.
KALFATERSBENODIGDHEDEN. 5743

Zelfdragend en vlak gegolfd ijzer, gewoon en gebombeerd, worden in vele verschillende profielen en afmetingen vervaardigd.

Actien Gesellschaft für Verzinkerei und Eisenconstruction.
vormals JACOB HILGERS,
RHEINBROHL.
GALVANISEER-INRICHTING
EN
Fabriek van gegalvaniseerde Bouw-constructiën.
Geïllustreerde, prospecti, referentiën en begrootingen steeds verkrijgbaar.

HILGER'S dakpannen en dakramen van uitmuntende constructie, geschikt voor alle soorten van dakbedekking, ook voor daken met zeer geringe helling.

Vertegenwoordiger voor Nederland en Koloniën
FERD. ENGERS, AMSTERDAM,
Heerengracht 335. 5742

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

14 SEPTEMBER 1889.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C.: HENRY HEMANS & Co.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD: Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Bezoek aan Woudrichem en Gorinchem. — Civielrechtelijke verantwoordelijkheid van Ingenieurs en Architekten. — Maandelijksch overzicht. — Verslag van de vergadering der Vereeniging „Architectura" te 's Gravenhage, 4 September 1889. — Prijsvragen. — Bij de Plaat. — Binnenlandsche berichten. — Benoemingen. — Afloop van Aanbestedingen.
Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden en plaat: Station te Geldermalsen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

60ste Algemeene Vergadering.

Deze vergadering zal gehouden worden op Donderdag 19 September a. s. des voormiddags ten 10½ ure in het gebouw van het Genootschap Pulchri Studio, Prinsengracht 57, te 's Gravenhage.

De agenda is opgenomen in het *Bouwkundig Weekblad* van 24 Augustus j.l., waaraan nog moet worden toegevoegd:

Voorstel van het Bestuur ter voorziening in de vacature voor een Bestuurslid, ontstaan door het bedanken van den heer H. Cramer.

Te 12 ure zal in dit gebouw van wege de Afdeeling, gelegenheid worden gegeven tot het gebruiken van eenige versterkingen.

Hen die aan den gemeenschappelijken maaltijd te half zes ure in het Kurhaus te Scheveningen wenschen deel te nemen, wordt verzocht daarvan uiterlijk vóór den 16den September a. s. kennis te geven aan den heer P. Tirion, Gemeente-Architekt te 's Gravenhage.

De kosten van den maaltijd bedragen *f* 3 per persoon zonder wijn.

In de afgeloopen maand zijn tot de Maatschappij toegetreden: als Gewoon Lid, de heeren: J.W. F. Hartkamp Jr., bouwkundige te Amsterdam; P. Evekink, civiel-ingenieur te Arnhem;

als Kunstlievend lid, de heer Albert Kapteyn, ingenieur te London.

BEZOEK AAN WOUDRICHEM EN CHORINCHEM.

Op Dinsdag 20 Augustus l.l., des morgens te 8.45, verschenen een tiental leden der afdeeling Arnhem van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst aan het station, ten einde deel te nemen aan een door het bestuur ontworpen excursie. De meesten waren gewapend met overjas, allen met parapluis. Het weer van den vorigen avond en den afgeloopen nacht was van dien aard geweest, dat allen behoorlijk hadden gelet op den zeer ongunstigen stand van den barometer, en de lieve zonneschijn, die den vroegen morgen opvrolijkte, niet werd vertrouwd. Zoodra echter ons gezelschap bijeen was en tevens mededeeling was gedaan, dat de heeren Holsum uit Nijmegen en Stornebrink uit Wijchen, als gasten, den tocht zouden medemaken, kwamen wij dadelijk zeer verklaarbaar onder den machtigen invloed van een bezielende gewaarwording, nl. de overtuiging, dat op ons uitstapje het nuttige met het aangename zou worden verbonden. De meeste heeren hadden reeds meermalen in elkanders gezelschap een excursie ondernomen en daarvan de prettigste herinneringen behouden.

Door de omstandigheden op de reis in twee partijen verdeeld, vereenigde wij ons weder te 9.32 aan het station te Gorinchem, liepen de stad dwars door tot aan de Waterpoort en besloten wij ons te versterken in het koffiehuis aan de Merwede voor ons bezoek aan Woudrichem. Een kolossale regenbui woedde, zonder ons te deren, onderwijl uit, waardoor wij op het dek der veerboot, die te elf uur afvoer, konden blijven. Allen genoten bij dien overtocht van de prachtige omgeving en

menige combinatie voor een schilderij werd gemaakt. Mogelijk heeft de schilder, die in ons gezelschap was, de noodige inspiratie voor een nieuw penseelwerk ontvangen en zien wij hiervan later de resultaten. Bij het naderen van Woudrichem verzamelden wij ons als van zelf aan den voorsteven en werd door onzen voorzitter behoorlijk hulde gebracht aan onzen ouden volksdichter door het reciteeren der bekende regels:

„*Waar Maas en Waal tezamenspoelt,*
en Gorkum rijst van ver" enz.

Na het betreden van den wal te Woudrichem stonden wij voor de Waterpoort, die natuurlijk dadelijk door ons in oogenschouw werd genomen. Het geheel is meer schilderachtig dan schoon, wat den vorm betreft. De steenen kogels, die zeer symetrisch aan de buitenzijde der poort zijn ingemetseld, maken daarvan een eigenaardige versiering uit.

Spoedig waren wij op de Hoogstraat en voor de overblijfsels der prachtige gevels uit de jaren 1593—1610. Zij toonen klaar en duidelijk aan welke groote hoogte de baksteen-industrie voor 300 jaren in ons vaderland moet hebben gehad. Voornamelijk langs onze hoofdrivieren heeft de aangeslibde grond steeds geschikte klei voor baksteen opgeleverd en hadden de fabrikanten het ver gebracht in het vervaardigen van metselsteenen van uitstekende hoedanigheid, sierlijken vorm en prachtige kleur. Niet alleen werden deze verwerkt aan groote of monumentale gebouwen, maar de gevels der woonhuizen uit dien tijd, die aanspraak mogen maken op schoonheid en juiste opvatting van stijl en constructie geven het erkend schilderachtige en het echte Hollandsche karakter aan onze steden. Gelukkig zijn vele van onze tegenwoordige architekten in de gelegenheid om die oude kunstwerken als voor oogen te houden bij het ontwerpen van bouwwerken, die onder hun leiding worden uitgevoerd. Het bouwen met baksteen, het gebruik maken van profielsteenen moge meer moeite veroorzaken bij de uitvoering en daardoor de kosten aanmerkelijk verhoogen, de uitstekende hoedanigheid van dit bouwmateriaal en het schoon, dat er door kan worden verkregen, wegen ruimschoots tegen deze meerdere kosten op.

„De oude huisjes te Dordrecht, Woudrichem, Delft, Haarlem en elders, die men gemakkelijk tot eenzelfde type van de Nederlandsche renaissance vereenigen kan, vertoonen, volgens den heer DE KRUYFF, (zie Eigen Haard, jaargang 1886), de navolgende kenmerken:

Ze zijn van berg- en baksteen, hebben allen trapjesgevels, terwijl gehouwen steen gebruikt is voor de lijstwerken, vensterkruizen, de afdekking der geveltrapjes, de horizontale banden door het baksteenen muurwerk en voor enkele versieringen als gevelsteenen; maar wat deze woonhuisgeveltjes vooral zoo eigenaardig maakt, is de toepassing van het blindbogenstelsel. Deze blinde bogen zijn uitgemetseld op korten afstand boven de rechthoekige vensterkozijnen der verdieping, loopen gemeenlijk nog iets lager, namelijk tot aan de helft der verdiepingshoogte door en worden daar ondersteund door zuiltjes of pilasters, die op consoles rusten, of wat als zoodanig dienst doet: maskers, knoppen, enz., meestal vormen, die meer op renaissance- dan op middeleeuwsche manier behandeld zijn. Deze blinde bogen zijn soms inderdaad boogvormig, doch vaak een samenstel van allerlei rechte en kromme lijnen, waarin de meest mogelijke verscheidenheid heerscht — ten koste vaak van den zuiveren doordachten vorm. Maar ze maken een heel aardig levendig effect, wat nog verhoogd wordt door allerlei vullingen tusschen het venster en den boog, bestaande uit mozaiek-figuren van baksteen of gehouwen steen of andere gebeeldhouwde versieringen. Zulke mozaiek-figuren komen soms nog op andere plaatsen van den gevel voor. Eindelijk is mede een dankbaar gebruik gemaakt van gesmeed ijzeren balk-ankerversieringen, die allen hoofdzakelijk tot een zestal verschillende vormen terug te brengen zijn.

Van die huisje, gelijk hier omschreven, zijn de Dordsche het best bewaard gebleven; de Woudrichemsche hebben allen hun topgevel verloren, terwijl hun blinde bogen op akelige wijze doorsneden zijn door later ingebrachte grootere vensters."

Dat deze geveltjes den te verwachten indruk bij de leden van ons gezelschap had teweeg gebracht, werd bewezen door de aandacht, waarmede zij langen tijd werden bewonderd en de ingenomenheid waarmede zij werden besproken.

Zeer jammer was het, dat inmiddels dikke regenwolken zich boven onze hoofden begonnen te ontlasten en de wind in kracht toenam. Met het voornemen door de Hoogstraat terug te komen, werden de andere merkwaardigheden op bouwkundig gebied van het stadje opgezocht. Langs een paar aardige ingangen of poortjes en eenige schilderachtige steegjes en achterbuurten kwamen wij weldra bij den toren en de kerk. De toren, kolossaal van aanleg, maar onvoltooid of beroofd van het boveneinde en aan de vier zijden versierd met tal van kopjes, gelijkmatig in rijen geplaatst, met het vlechtwerk van baksteen als nisvullingen dienst doende, werd alleen uitwendig bekeken. Het inwendige aanzien der kerk viel zeer tegen, terwijl het koor, (door een muur van de kerk afgescheiden) door het garnizoen als magazijn of bergplaats in gebruik, niet kon worden voltooid.

Onder hevige storm- en regenvlagen kwamen wij daarna aan den oever der Nieuwe Maas bij het veer. Hoofdzakelijk door dezen ongelukkigen toestand en verder door de verzekering van eenigen uit ons gezelschap, die het slot Loevestein meer dan eens hadden bezocht, dat dit *merkwaardigste* van alle kasteelen in Gelderland dezen naam meer verdient door zijn algemeen bekende historie, dan door zijn architectuur, werd het door allen minder geraden geoordeeld om zich in de bootjes te wagen, te trachten den overkant te bereiken en het slot te bezoeken.

Hierdoor konden wij ons ook niet overtuigen van den hoogen ouderdom van dit kasteel en den goeden staat, waarin het nog steeds verkeert. Of dit slot niet ouder is dan hoogstens van de 13e eeuw, zooals sommigen beweren of volgens anderen nog ouder, zouden wij wel niet hebben kunnen uitmaken, want Clio schijnt niet te hebben opgeteekend, wie den eersten steen er van heeft gelegd. Mogelijk hadden wij behalve den westelijken ingang naar Woudrichem gekeerd ook kunnen zien, dat de toegang tot het slot voormaals aan de oostzijde is geweest, toen de Waal (zie Geldersche Volksalmanak 1869), van Brakel op Poederoijen naar het land van Altena schietende, lang Andel, Giessen en Rijswijk, tusschen Loevestein en Woudrichem door haar weg naar Gorinchem richtte, eer het kasteel, vermoedelijk

door een vreeselijke overstrooming, van zijn heerlijkheid Loeven werd gescheiden

Na onze terugkomst in de stad werden de geveltjes aan de Hoogstraat weder opgezocht en door enkelen zelfs schetsjes van eenige details genomen. Daar wij afhankelijk waren van de veerboot, moesten wij tot half twee te Woudrichem blijven, eer wij aan ons verlangen, om onze excursie door Gorinchem voort te zetten, konden voldoen. Het prachtige aan het water gelegen societeitslokaal verleende ons eenigen tijd de gewenschte beschutting tegen het ruwe weer.

Gelukkig had de regen bij onze aankomst te Gorinchem zoo goed als opgehouden, ofschoon de wind tot storm was aangewakkerd. De prachtige gevels in de Burgtstraat en de Gasthuisstraat uit de helft der 16e eeuw (1563 en 1566), die dus ouder zijn dan die te Woudrichem, bleken in een beteren toestand te verkeeren en trokken ons daardoor ook meer aan.

Verder kwamen wij bij den toren, een kolossaal bouwwerk uit de 13e eeuw. De kerk, uit den tegenwoordigen tijd, vertoont uit- noch inwendig iets bijzonders. De toren, waaraan het bovengedeelte ontbreekt, even als aan dien te Woudrichem, schijnt bij den bouw ongelijk te zijn gezakt en is daardoor in een aanmerkelijk schuinen stand geraakt. De bovenste helft is daarop *à loood* opgetrokken, waardoor het geheel een zonderlingen indruk maakt. Velen van ons gezelschap waagden zich op den tochtigen trap en bereikten het uur- en speelwerk en hooger de groote klokken.

Vervolgens werd de stad in alle richtingen doorkruisd, na een bezoek te hebben gebracht aan de tweede poort aan de rivierzijde. Menig overblijfsel van Hollandsche renaissance werd aangetroffen, zelfs in geringe straatjes, waar wij ruimschoots den tijd hadden om deze interessante overblijfsels, deze voorbeelden van goeden smaak van vóór 300 jaren, te bewonderen.

Een eenvoudige maaltijd, door een toegiftje opgeluisterd, hield ons een paar uur in het hotel bij de Waterpoort gezellig bijeen. De regen, die onderwijl weder bij stroomen nederviel, hinderde ons gelukkig niet, maar deed ons integendeel ons gezellig en vroolijk samenzijn des te meer waardeeren. Hieraan moest echter een einde komen, daar wij plan hadden gemaakt te 7.18 u. te vertrekken. Een groote aantrekkingskracht scheen Gorinchem op het grootste gedeelte van ons gezelschap uit te oefenen, want slechts vijf heeren waren op tijd aan het station. Het groote nut van een *gezelschaps*biljet kwam nu uit, daar deze vijf nu verhinderd werden spelbrekers te worden en genoodzaakt werden met de anderen van den laatsten trein (9.19 u.) gebruik te maken.

Een half uur voor het vertrek was het gezelschap gelukkig voltallig in het station bijeen en veroorzaakte niet weinig drukte en vroolijkheid.

De regen en de wind, waaronder wij, te Arnhem aangekomen, afscheid van elkander namen, waren niet in staat den goeden indruk te verminderen, dien wij van ons uitstapje hadden verkregen. Bij zoo'n tocht sluit men zich bij elkander aan, leert elkander beter kennen en waardeeren. De excursie naar Gorinchem en Woudrichem, op 20 Augustus l.l. gehouden, moet ongetwijfeld ten goede komen aan de afdeeling Arnhem der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. Zij is voorzeker leerzaam geweest voor de leden, die er aan hebben deelgenomen en tevens aangenaam en prettig. Maar, al heeft niemand het te voren betwijfeld, het dient tot hun eer gezegd: *zij bleven in stijl!*

P. EVEKINK.

CIVIELRECHTELIJKE VERANTWOORDELIJKHEID VAN INGENIEURS EN ARCHITEKTEN.

Akademisch Proefschrift van D. E. VAN LENNEP.

Nadat in de vergadering der Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs van 1884 de kwestie der straf- en civielrechtelijke verantwoordelijkheid van technici was ter sprake gebracht, heeft deze ook in juridische kringen meer de aandacht getrokken, waartoe ongetwijfeld het belangrijk rapport der heeren Kemper, Mees en van Hasselt veel heeft bijgedragen. Mr. van Ittersum wijdde hieraan een artikel in het Rechtsgeleerd Magazijn, de heer C. Loth koos de strafrechtelijke verantwoordelijkheid tot onderwerp van zijn proefschrift en in de maand Juni van dit jaar verwierf de heer D. E. van Lennep de doctorstitel na verdediging van een proefschrift, behandelende de civielrechtelijke verantwoordelijkheid.

Op dit boekje meen ik om twee redenen bijzonder de aandacht der technici te moeten vestigen. Eerstens om het nieuwe licht dat de schrijver over het veel besproken art. 1645 B. W. 1) doet schijnen en ten tweede om de moeite welke hij zich blijkbaar gegeven heeft een zuivere voorstelling te verkrijgen van de taak, welke de verschillende bij een bouwwerk betrokken technici hebben te vervullen. Een en ander maakt dat dit juridisch betoog zeer onze belangstelling verdient.

De kern van het betoog moet gezocht worden in deze twee stellingen, achter het proefschrift voorkomende:

I. Het woord bouwmeesters in art. 1645 B. W. beteekent aldaar niet ingenieurs of architekten; met *bouwmeesters en aannemers* zijn bedoeld de *bouwmeesters-aannemers*.

II. De ingenieur of architekt, die toezicht houdt op de uitvoering van een werk, is te beschouwen als lasthebber van den aanbesteder.

De eerste stelling, welke dus den architekt van de bijzondere, tienjarige aansprakelijkheid ontslaat, wordt uitvoerig toegelicht uit de geschiedenis van art. 1645. Vrij onbegrijpelijk noemt de schrijver het, dat een *architekt* aansprakelijk kan gesteld voor de soliditeit van een werk, omdat een *aannemer* „het voor een bepaalden prijs heeft aangenomen" en z. i. kan de architekt niet verbonden worden door een contract van den aannemer met den aanbesteder (de aanneming). „Hoe is de wetgever er toe gekomen een dergelijke ongerijmdheid op te nemen?" Omdat, is het antwoord, het Fransche recht op een dwaalspoor geleid heeft; architecte en entrepreneur zijn in den code-Napoleon als woorden van geheel de zelfde beteekenis bedoeld; waar oorspronkelijk slechts

1) Indien een gebouw voor een bepaalden prijs aangenomen en afgemaakt, geheel of gedeeltelijk vergaat door een gebrek in de samenstelling, of zelfs uit hoofde van de ongeschiktheid van den grond, zijn de bouwmeesters en aannemers daarvan gedurende tien jaren aansprakelijk.

architecte voorkwam, was *et entrepreneur* bijgevoegd, omdat „en certains lieux le mot architecte est à peine connu, on se sert habituellement du mot entrepreneur!"

Uit verschillende schrijvers toont de heer van Lennep aan dat met *architecte* in Frankrijk oorspronkelijk uitsluitend de *bouwmeester-aannemer* bedoeld werd, die het werk *maakt* en de bouwstoffen *levert*, om daarna te betoogen dat men bij het opmaken der Nederlandsche wet de Fransche gevolgd heeft, zonder zich van de beteekenis der woorden bouwmeester en aannemer behoorlijk rekenschap te geven.

Na aldus art. 1645 B. W. slechts op aannemers toepasselijk te hebben verklaard (een naar ik geloof nieuwe beschouwing, waarvoor de uitvoerende technici hem grooten dank schuldig zijn) gaat de schrijver de verschillende wijzen na, waarop een architekt of ingenieur kan werkzaam zijn en de verantwoordelijkheid in die verschillende gevallen. Het is mij niet mogelijk van die beschouwingen hier een kort resumé te geven; ik zou daarmede noch den schrijver, noch den lezer een dienst bewijzen, daar het betoog te zeer zou worden verzwakt. Liever roep ik den vakgenooten toe: leest zelve! Het is hier geen voor niet-rechtsgeleerden ongenietbaar juridisch artikel, maar een zeer helder en eenvoudig geschreven boekje, dat zeker door ieder technicus, die het in handen neemt, met belangstelling ten einde toe zal worden gelezen.

Een enkele opmerking, ter voorkoming van begripsverwarring, zij hier gemaakt. Men zou uit het werk van den heer van Lennep veronderstellen dat de „Bepalingen ter regeling van de Civielrechtelijke Verantwoordelijkheid voor verrichtingen van Architekten en Ingenieurs" zijn opgesteld door de heeren Kemper c. s. Dit is onjuist en die heeren zullen vermoedelijk ongaarne het vaderschap aanvaarden. Zij hebben slechts een vertaling gegeven van de regelen door het Verband Deutscher Architecten und Ingenieursvereine ontworpen, en de wenschelijkheid betoogd, dat in afwachting van de herziening van het B. W. een algemeene grondslag worde aangenomen, waarop de verhouding van den aanbesteder tot zijn technischen raadgever is gebouwd. Vermoedelijk zal dit werk door de Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs worden ter hand genomen.

Ten slotte zij medegedeeld dat ook de schrijver zich voegt bij hen, die aandringen op herziening der A. V. vooral wegens het gebruik dat ook particulieren er van maken bij uitbesteding van werken.

LEIDEN, D. E. C. K.
6 Sept. 1889.

MAANDELIJKSCH OVERZICHT.

Het blijkt niet zoo spoedig dat iets nieuws of iets grootsch is voortgebracht, of men zint al dadelijk op iets anders en nog grooters. Zoo wil men, nu de heer Eiffel bewezen heeft dat met ijzer, constructiën kunnen worden uitgevoerd waaraan menigeen heeft getwijfeld, ergens een toren van 600 M. bouwen. De reus van Parijs zal dan een dwerg worden, als de spraakverwarring niet tusschen beiden komt.

Afgezien van dien toren, had Europa reeds bouwwerken van eerbiedwaardige hoogte; maar in Turin scheen men daarmede niet te vreden. Ongeveer tegelijkertijd met den „Coup d'épée dans l'air" op het Champ-de-Mars, werd in April de spits voltooid van een monument te Turin, de Mole Antonelliana genoemd 1), 164 M. hoog. Dit bouwwerk, waarvan de hooge spits vrijwel toevallig is ontstaan, werd in 1863 begonnen als Synagoog; de uitvoering was toevertrouwd aan den onlangs overleden architekt en Professor Allessandro Antonelli. De koepel die het werk zou kronen, zou tot een hoogte van 80 M. reiken. Uit gebrek evenwel aan voldoende middelen werd de bouw in 1872, vóór dat aan den koepel was begonnen, gestaakt. Na den dood van koning Victor Emanuel II vatte het gemeentebestuur van Turin het voornemen op dit gebouw te voltooien, als een gedenkteeken voor den onvergetelijken vorst, en om het in te richten tot een nationaal museum. Antonelli veranderde daartoe zooveel nog mogelijk van zijn ontwerp, en bedacht in plaats van den koepel eene even hooge ijzerconstructie met een lantaarn van 27 M. hoogte. Maar noch de architekt, noch het zelfbewustzijn van den eenmaal zoo machtigen koningszetel konden genoegen nemen met die oplossing; men besloot daarom op den lantaarn eene, insgelijks van ijzer vervaardigde spits te plaatsen, die, na eerst in verschillende verdiepingen verdeeld te zijn, vervolgens bekroond wordt door eenige zuilengalerijen boven elkander, die een spits dragen, van uiterste spitsheid. De zuilen van deze helmspits zijn van terra-cotta; terwijl die van het vierkante gedeelte van den lantaarn, en ook de onderbouw van dit deel, aan het dak van het gebouw aansluitende, van graniet zijn; het in 1872 voltooide gedeelte was uitgevoerd in gebakken steen en tegels. De voltooiing van het inwendige is opgedragen aan den zoon van den overleden architekt.

De *Deutsche Bauzeitung*, waaraan deze bijzonderheden zijn ontleend, geeft tevens eenige afbeeldingen van het gebouw, en kan haar bevreemding niet onderdrukken, zoowel over de aesthetische als de constructieve oplossing. Beiden zijn ook waard, dat men er 't hoofd over schudt. Metselwerk en ijzer-constructie zijn zoo onoordeelkundig samengevoegd, dat er twijfel aan een spoedig verval mogelijk is, vooral wanneer men bedenkt, dat de vierzijdige vorm van den koepel aanleiding tot groote verschillen in verwarming dier zijden, en daarbij ook van hare uitzettingen, en dat Turin in de nabijheid der Alpen niet vrij is gebleken te zijn van aardbevingen. Genoemd blad wijst op de groote vermetelheid, het dol-koene, van de constructie, waarvan de diagonaal verbanden niet de minste zekerheid opleveren, het zou zich daarom haast kunnen verzoenen met bouwverordeningen.

In een vorig blad deelde ik een en ander mede over het architekten-congres te Parijs; hoe langer zoo meer blijkt het, dat zoowel dit als andere congressen aldaar, zeer slecht waren voorbereid; en onlangs kwam mij een Fransch blad in handen, dat niet onzacht den spot dreef met dergelijke vermakelijkheden, na verloop van tijd even ontaard als de tegenwoordige tentoonstellingen zelve, die het karakter gaan dragen van onze vroegere kermissen. Het blad toonde zich verontwaardigd over het tumult op dat congres, voornamelijk ontstaan na de heftige woorden over den invloed der Parijsche architekten op de prijsvragen in de departementen uitgeschreven.

De Hollandsche ingenieurs, die omstreeks den 10den

1) Mole beteekent grootsch bouwwerk.

te Parijs worden verwacht, kunnen misschien een bezoek brengen aan het op handen zijnde internationale congres over de methoden van constructie, — de naam is minder gelukkig gekozen. Het opent den 9den en sluit den 14den September; de toegangsprijs is 20 frs. Er zal gesproken worden over: 1. kalk, mortel en cement; 2. gebruik van ijzer; 3. verschillende wijzen om materialen te keuren; 4. groote aard-werken, excavateurs, boorwerktuigen en springstoffen; 5. verschillende wijze van fundeeren, met schroefpalen, samengeperste lucht, bevriezingsmethode, beton-blokken, enz.; 6. tunnelbouw, 7. steenen bruggen en viaducten; 8. ijzer-constructie. Men zal toestemmen, dat men het congres eenvoudiger ingenieurs- en architekten-congres had kunnen noemen. Zulk een was er echter gedeeltelijk al geweest, en 't kind moest een anderen naam hebben voor de „attraction." Het feit dat de heer Eiffel voorzitter van deze bijeenkomst is doet echter verwachten, dat men nu eens wel voorbereid zal zijn.

Ook de organisatie van verschillende jury's schijnt niet bijzonder goed te zijn. Onder de leden van die der bouwkunst schijnen misverstanden of onaangenaamheden te zijn voorgevallen, die ten gevolge hebben, dat door hen eigenlijk nog niets is gedaan, terwijl bij andere secties de rapporten der juris de classe reeds onderzocht worden in 't hoogste rassort bij den juri supérieur.

Of het is toe te schrijven aan Jupiter Pluvius, die een maand lang geweldig met water heeft gemorst en nu aan den zonnegod, die zijn grootsche vuur weder ontstoken heeft, is moeilijk uit te maken, maar dit is zeker, dat de verschillende in mijn bereik zijnde bladen mij ditmaal weinig stof leveren voor mijn overzicht. Ik moet daarom ditmaal eindigen met een paar korte berichten.

Het eerste betreft de prijsvraag, eenigen tijd geleden te Lissabon uitgeschreven voor een nieuw Paleis van Justitie aldaar. Uit de ingekomen antwoorden zijn er vier uitgezocht wier ontwerpers deel moeten nemen aan den tweeden beslissenden wedstrijd. Twee daarvan zijn van Portugeesche architekten, terwijl een uit Engeland en het vierde uit België werd ingezonden. Maar ook deze prijsvraag heeft haar moeilijkheden opgeleverd; de oorspronkelijk gekozen leden der jury zijn het zoo oneens geworden, dat het noodzakelijk was nieuwe te benoemen. De eind-uitspraak zal daardoor zeer vertraagd worden.

Omtrent de hangende kwestie van den dombouw te Berlijn is geen ander nieuws te melden, dan dat het ongunstig oordeel der Akademie des Bauwesen over het ontwerp van Prof. Raschdorff geen invloed zal uitoefenen over het verloop van de zaak. De hoop der Duitsche architekten op een prijsvraag schijnt volkomen vernietigd te zijn, nu het laatste gewijzigde ontwerp van den Berlijnschen hoogleeraar met eenige zeer ondergeschikte wijzigingen toch tot uitvoering zal komen.

ELJEN!

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

VEREENIGING „ARCHITECTURA" te 's Gravenhage. Vergadering van 4 September 1889.

De grootere en kleinere zomer-uitstapjes weder voorbij gegaan zijnde, waren de leden op Woensdag jl. voor de eerste der nieuwe reeks van gewone vergaderingen opgeroepen, waaraan ruimschoots werd gevolg gegeven. Het nieuw gekozen vergaderlokaal viel zeer in den smaak. De Vice-Voorzitter opende de bijeenkomst met een hartelijken welkomstgroet en een opwekkend woord voor de volgende vergaderingen. Nadat de notulen waren goedgekeurd en eenige besprekingen van huishoudelijken aard waren gepasseerd, werd als onderwerp voor de eerstvolgende prijsvraag (alleen voor de leden) vastgesteld: het ontwerp voor een ledenlijst voor de vereeniging; de Jury zal bestaan uit de heeren W. L. Brückmann, E. F. Ehnle en C. F. Rademaker.

De begrooting voor het vereenigingsjaar 1889/90 kwam hierna ter tafel en werd in haar geheel goedgekeurd. Als kunstbeschouwing was voor ditmaal door den heer Rademaker afgestaan: *Hout- en Vakwerk-bouw* van Prof. E. Gugel, dat met belangstelling werd bezichtigd.

Na eenige muzikale recreatiën sloot de Voorzitter de vergadering, onder dankzegging voor de trouwe opkomst.

PRIJSVRAGEN.

RAPPORT der Jury van beoordeeling van de ingekomen antwoorden op de prijsvraag voor een Kalenderschild, uitgeschreven door de Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Groningen; uitgebracht in de vergadering van 7 September 1889.

De ondergeteekenden, door uwe vergadering aangewezen om de ingekomen antwoorden op de prijsvraag voor een ontwerp van een schild voor een kalender, te beoordeelen, heeft de eer het navolgende te rapporteeren.

Op de genoemde prijsvraag zijn ingekomen 3 ontwerpen:
1°. een teekening onder het motto *L*.
2°. » » » » » *Calendaë*.
3°. » » » » » *Dies publicum enz.*

Het was een niet zeer aangename verrassing voor de Commissie toen zij vernam dat slechts drie antwoorden op deze, zeer geschikte prijsvraag waren ingekomen.

Zij toog evenwel aan den arbeid met de hoop, dat wellicht de kwaliteit van dit drietal aan de geringe kwantiteit zou ten goede komen. Maar, hoe ongaarne, zij moet met leedwezen erkennen, dat zij ook ten opzichte van deze verwachting is teleur gesteld.

Hoe gaarne zij ook zoude zien dat in het jaar 1890, als resultaat van deze prijsvraag, bij elk lid der vereeniging in kantoor, kamer of salon een kalender prijken kon met een bij uitstek sierlijk en bevallig schild, toch meent zij geen vrijheid te mogen nemen om een der drie ingekomen ontwerpen daarvoor aan te bevelen.

Want na haar oordeel wordt aan alle drie de ontwerpen, de sierlijke en bevallige vorm gemist, die in het programma uitdrukkelijk was voorgeschreven.

Bij het ontwerp onder motto *L* en dat onder motto *Calendaë*, herinnert de omtrekt die den vorm bepaald, meer aan den omtrek van een of ander meubelstuk dan aan die, welke bij een vrije behandeling van een schildvorm kan gedacht worden; terwijl het ontwerp n°. 3 door eene rechthoekige omtrek, elke gedachte aan sierlijkheid en bevalligheid buiten sluit.

Ofschoon de ontwerpen verdienstelijk zijn geteekend, met name vooral de beide eerst genoemden, is nogthans het algemeen gevoelen der Commissie, dat zij te schetsmatig zijn behandeld om een goede reproductie te kunnen verwachten.

Bij eene beoordeeling, in het bijzonder van elk ontwerp kwam het gevoelen der Commissie nagenoeg neer op de volgende uitspraak.

Ontwerp motto L. Niettegenstaande in dit ontwerp zeer vele goede motieven worden aangetroffen, heeft het geheel iets rammelends en onrustigs waaraan ook de gekozen kleur het hare bijdraagt. De bekroning is gedrukt en te arm van opvatting. De attributen zijn goed gekozen maar de woorden theorie en praktijk, zijn overbodig en niet aesthetisch. Het teekenwerk verraadt een vaardige en geoefende hand, die bij een beter begrip van het doel der prijsvraag zeker in staat zou zijn om een sierlijker en bevalliger schild voort te brengen.

Ontwerp motto Calendaë. De overeenkomst in opvatting en uitvoering van dit en het voorgaande ontwerp wijst, zoo niet op een zelfde hand, dan toch op een zelfde school. De bijna gelijke omtrek van het schild is zeker toevallig. Toch heeft dit ontwerp meer verdienste dan het vorige. De omlijsting van de voor kalender

bestende ruimte, is aangenaam van vorm. De bekroning is rijker van vormen en is geheel architectonisch behandeld; dit laatste zou beter tot zijn recht komen, indien ook het onderste gedeelte der teekening op gelijke wijze was opgevat, maar daaraan ontbreekt elke vaeting of architectonische vorm.

Even als het vorige, mist ook dit ontwerp nagenoeg elk denkbeeld van een kalender. De daarvoor bestemde ruimte zou even goed voor de invulling van een ledenlijst kunnen bestemd worden als voor de maanden en dagen van het jaar, zonder dat dit eenige schade aan den indruk van het geheel zou toebrengen. Overigens bevat dit ontwerp vele goede motieven die met smaak en kennis zijn aangebracht.

Ontwerp Dat publicum enz. Dit ontwerp waarvan niet kan gezegd worden dat het onverdienstelijk is geteekend, bezit toch om de hoekige stijfheid van zijne omlijsting en om de geringe oorspronkelijkheid een zeer geringe kunstwaarde. De afbeelding van het zoogenaamde goudkantoor moge op zich zelve reden van bestaan hebben, op een kalenderschild en wel als attribuut van de bouwkunst is daarvoor geen plaats aan te wijzen. Evenmin wordt het victoriabeeld geschikt geacht voor de versiering van dezen kalender. Het geheele ontwerp is te schools van opvatting en uitvoering. Zoo is o. a. het denkbeeld der jaargetijden voorgesteld door wassende, bloeiende, vruchtdragende en besneeuwde plantmotieven met den hongerigen vogel inclusis, geheel ontleend aan den kalender voor 1889 van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Amsterdam. Behalve de afbeelding van het zoogenaamd goudkantoor komt op dit schild niets voor dat op de bouwkunst betrekking heeft.

Hiermede is de Commissie aan het einde van haar taak. Zij herhaald ten slotte, dat het haar leed doet, dat zij om de boven aangevoerde redenen geen der drie ontwerpen voor een bekroning kan voordragen, en dus ook de leden als nog vooreerst niet in het bezit zullen geraken van een blijvend en bovenal aantrekkelijk bewijs van het voortbestaan der vereeniging. Nogthans twijfelt de Commissie niet aan een mogelijke en juiste oplossing van deze prijsvraag. Zij gelooft zelfs, dat de geringe deelname en het ongunstig resultaat, slechts is toe te schrijven aan het voor dergelijk werk, minder geschikte tijdvak van het jaar, en geeft u daarom in overweging, deze prijsvraag thans nogmaals uit te schrijven, nu de komende wintertijd vermoedelijk meerdere werkkracht kan beschikbaar stellen.

Bovendien is de Commissie van meening dat de verdienste van het ontwerp onder motto *Calendaë* en de daaraan bestede arbeid op eene belooning aanspraak heeft, en heeft zij de eer u daarom voor te stellen, aan den vervaardiger van dit ontwerp eene belooning van *f* 25.— toe te kennen.

GRONINGEN. 6 Sept. 1889.

De Commissie van beoordeeling,
L. M. MOOLENAAR,
J. P. HAZEU,
J. H. DE VRIES,
Z. W. PEDDEMON,
K. HOEKZEMA.

De vergadering besloot, om ingevolge het denkbeeld van de Jury, deze prijsvraag naar hetzelfde programma nogmaals uit te schrijven, waarvan de tijd van inlevering nader zal worden bekend gemaakt. Inmiddels zijn, op franco aanvrage nog programma's bij den 1sten Secretaris, de heer J. P. Hazeu verkrijgbaar.

BIJ DE PLAAT.

De plaat, gevoegd bij n°. 37 van het *Bouwkundig Weekblad*, stelt de plattegronden en voornaamste gevels voor van het station te Geldermalsen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

De ridder-hofstede »Oudaan", met het kasteel uit de 16e eeuw, liggende tusschen Maarsen en Breukelen, is voor *f* 93,510 door den Heer Willink van Collen, te Breukelen, aangekocht.

BENOEMINGEN, VACANTE BETREKKINGEN, ENZ.

Reeds in een gedeelte van het vorige nummer van het *Bouwkundig Weekblad* hebben wij medegedeeld, dat Z. M. de Koning tot Ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw benoemd heeft, de heer E. Gugel, Hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft.

Afloop van Aanbestedingen.

ROTTERDAM, 2 Sept. Het bouwen van een heerenhuis aan de Westerkade aldaar, onder beheer van de architekten Muller en Drooglever Fortmijn a. met een voorgevel met St. Joirsteen, *b.* idem met portlandcementwerk:

	a	*b*
A. G. Sondermeijer	*f* 26.890	*f* 24.915
P. Bleijenburg	» 26.170	» 24.760
H. B. Buchel	» 25.879	» 23.929
B. Heijderwellen Jz.	» 25.383	» 23.390
D. v. Leeuwen	» 25.200	» 23.300
Pelt en Hakkert	» 23.133	» 23.183
B. Hooijkaas & Zn.	» 24.909	» 22.509
H. J. Heiman & Zn.,	» 24.624	» 22.744
J. Meijboom, Hoogvliet	» 23.789	» 22.189
J. H. Stelwagen	» 23.350	» 22.300

AMSTERDAM, 3 Sept. Het maken van een fort in de Zuiderzee aan het Pampus (2e gedeelte); ingek. 9 bilj. als:

L. Kalis Kz., Sliedrecht	*f* 677.000
J. Smit VII Utrecht en W. Blankevoort & Co., Dordrecht	» 635.000
W. A. G. Jansen, Utrecht	» 623.500
C. Bos, Haarlemmermeer	» 619.000
Ph. Verbruggen, Waddinksveen	» 605.800
B. Zuiderhoek, Sliedrecht	» 605.800
J. Schuitenvoerder, Dordrecht	» 605.800
P. A. Bosch, Gorinchem	» 580.000
G. A. v. Soanje, Amsterdam	» 579.800
Raming	» 606.000

AMSTERDAM, 5 Septemb. 1889. De bovenbouw van 8 woonhuizen met bovenwoningen voor rekening van de heeren Spakler en Tetterode, onder beheer van den bouwkundigen ingenieur J. C. Spakler Jr.

J. J. Boekholtz	*f* 139.900
E. H. Hille	» 134.000
K. J. B. van Damme	» 133.200
R. Kruiff	» 132.300
A. Paans	» 131.800
Timmer en Furstner	» 130.800
P. C. Reinierse	» 129.400
J. Koster	» 128.936
J. J. P. Thuring	» 128.000
Cerlijn en de Haan	» 126.000
H. C. Dorlas	» 125.890
C. J. Maks	» 124.300
J. Greeve	» 122.000
D. Schut	» 121.500
D. Heijink	» 121.112
Rietsnijder en Zoon	» 120.650
B. van Bouren	» 119.820
G. Boon	» 119.558
D. Oosterink	» 118.700
Peeters en Roelofsen	» 117.500
C. Alberts	» 116.917
J. F. Prenzler	» 115.980
W. Scholte	» 99.500

Het werk werd gegund aan den heer B. van Bouren voor *f* 119.820

SCHIEDAM, 5 Sept. Het vergrooten en verbouwen der tweede openbare armenschool.

Westerlood en Berkejaar, Schiedam	*f* 25.870
J. P. M. Muhlstaff, Leiden	» 25.700
A. Kos Koolhaalder, Rotterdam	» 22.595
P. Vermeijden Az., idem	» 22.950
H. Wiemhoven, Schiedam	» 22.925
W. Zonneveld, Kralingen	» 22.126
A. de Haan, Rotterdam	» 21.739

DELFT, 9 Sept. Het bouwen eener kerk met toren, sacristij en pastorie, onder beheer van den architekt J. H. Tornaer te Delft, voor rekening van het R. C. Kerkbestuur van den H. Laurentius te Heemskerk, is bij onderhandsche aanbesteding gegund aan Jan Groenendael te Nieuwer-Amstel, voor de som van *f* 80.950.

AMSTERDAM, 9 Sept. De architekt Dr. P. J. H. Cuypers: het bouwen eener kerk voor de Parochie van de H. Maria Magdalena, buiten de Haarlemmerpoort:

Mulder en Sarlemijn	*f* 182.000
J. J. Goseling	» 180.700
P. S. Reinierse	» 178.500
J. Hofter	» 178.100
A. Aalders	» 178.000
V. J. B. Damme	» 173.400
W. G. v. Berkum	» 168.250
J. J. Ph. Thuring	» 167.969
A. J. v. Lient	» 166.250
F. Raaijmakers, Nieuwer-Amstel	» 166.000
K. O. Lockhorn	» 163.000
L. Vlasman	» 158.628
J. v. Groenendael, Nieuwer-Amstel	» 148.735
De overigen aldaar.	Gegund.

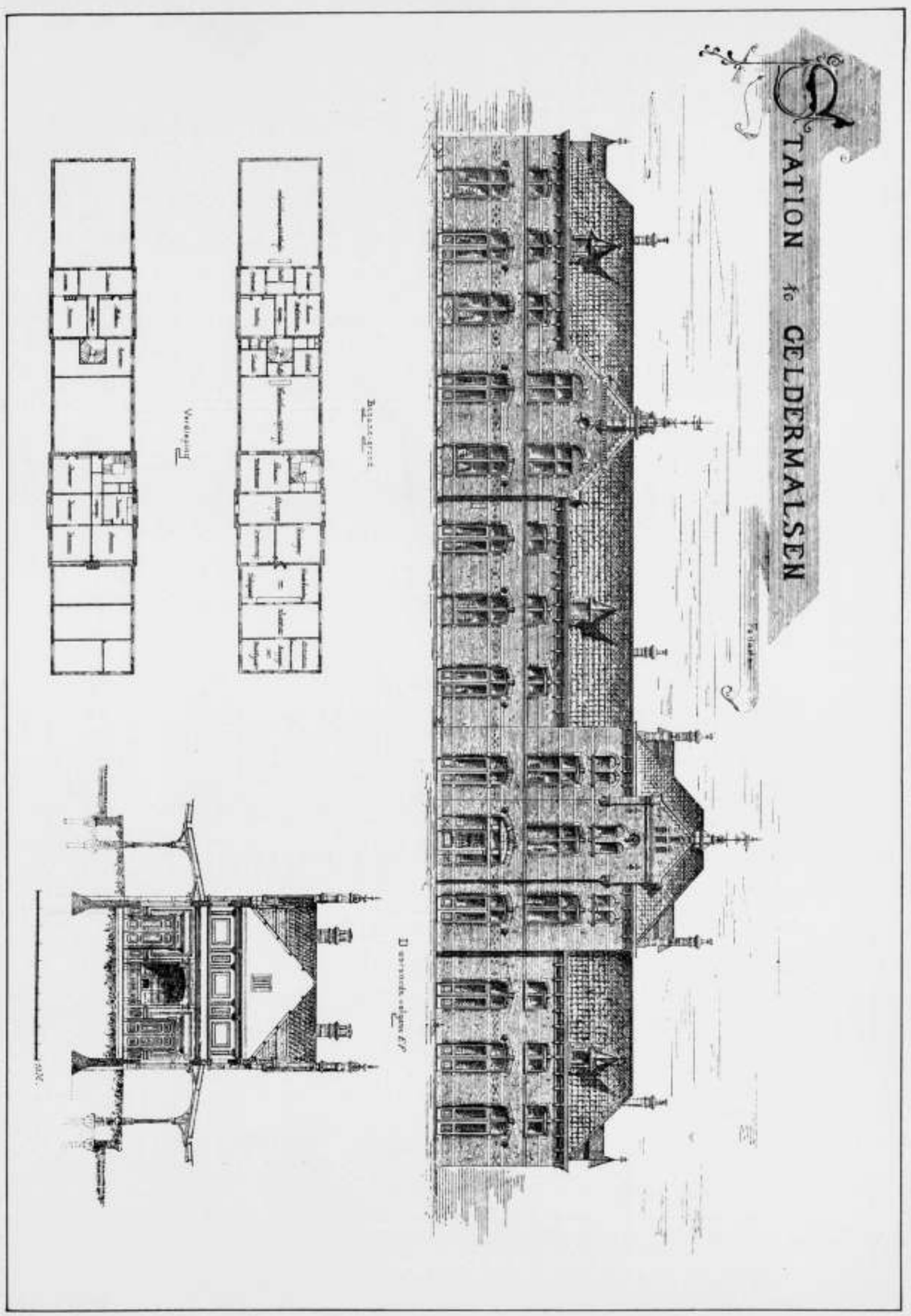

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,

voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.

5763 FRED. STIELTJES & Co., Keizersgracht 745, Amsterdam.

BEKROOND TE AMSTERDAM 1883.

BEKROOND:
Heidelberg 1876.
Mannheim 1880.

PORTLAND CEMENT-WERK HEIDELBERG vorm. Schifferdecker & Söhne

BEKROOND:
Sydney 1879/80.
Melbourne 1880.

De ondergeteekende beveelt zich aan voor het leveren van het uitmuntende Portland-Cement, merk: *„SCHIFFERDECKER, HEIDELBERG"* waarvan bij hem steeds voorraad.

FERD. ENGERS. 5764

Heerengracht 335. Amsterdam.

De Portland-Cement-Fabriek van

DYCKERHOFF & SÖHNE

te Amöneburg bij Biebrich a d Rijn 5765

levert haar erkend en uitmuntend fabrikaat, met garantie voor de grootste vastheid en deugdelijkheid.
Productie-vermogen der fabriek: 500,000 vaten per jaar.
Magazijnhouders in de voornaamste steden.

Gouden Staats-Medaille

Düsseldorf, 1880. Gouden Medaille

Medaille Breslau 1869.

Diploma A Eerste prijs voor uitmuntend fabrikaat. Kassel 1870

Medaille van verdienste, Weenen.

Offenbach a/M. 1879 Gouden Medaille Hoogste onderscheiding in den internationalen wedstrijd Arnhem 1879.

DE LINT & Co. Rotterdam.

Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te London,
leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,
MARMER-MOZAIEK en
TERRAZZOVLOEREN,
alsmede 5768
— GLASMOZAIEK —

Zestien Bekroningen.

JAN HAMER & Co., AMSTERDAM

KANTOOR: GEBOUW MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST, Marnixstraat 402, bij het Leidscheplein.

WITTE'S LIFTEN,

voor Stoom-, Gas-, Hand- en Waterkracht,
(Hydraulisch. Direct en Indirect werkend).
voor Personen, Goederen, Spijzen, enz. enz.

Grootste zekerheid tegen ongelukken, gemakkelijke behandeling, geringst waterverbruik *(bij de hydraulische)*, zachten en gelijkmatigen gang.

Uitgebreide referentie lijsten van in verschillende **Rijks-, Gemeente-** en **Particuliere gebouwen hier te lande** geplaatste **Lifts**, worden op aanvrage franco toegezonden.

MANLOVE, ALLIOTH & Co's werktuigen voor stoomwasscherijen en stoom desinfectieer-inrichtingen. 5766

NEUCHÂTEL ASPHALTE COMPANY Ltd. LONDON.

Exploitatie der Asphalten van de Val Travers.

FABRIEK TE AMSTERDAM Beltweg No. 3

TRADE MARK. NATUREL ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.

Gecomprimeerde Asphaltwegen en dito Dorschvloeren. Werken in Asphaltmastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen, Winkel en Magazijnvloeren, Gangen, Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton-Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.

Zindelijk, Vochtwerend, Onderdrukbaar, Geraaswerend.
Asphalt speciaal tot woning van vochtige muren.

Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Belekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het Kantoor der fabriek, Beltweg 3, *Amsterdam.* 5769

W. F WEIJNTJES.

Singel 514 hh Koningsplein Amsterdam.
Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.

Agent voor **Minton Hollins & Co.** *Stoke upon Trent* en **A. Jbeltjes** te *Oveveld.*

Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 5767

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.
Fred. Stieltjes & Co., Amsterdam

5770

5771

JAN VAN DER POT,
KATENDRECHT bij ROTTERDAM.
— KIJANISEERINRICHTING. —

De eenigste veiligste en zekerste manier om het hout te conserveeren.
Het **Kijaniseeren** is het eenige afdoende middel tegen verrotting en worm. De

Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend,
van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.
BELGISCHE KLUIT en **HYDRAULISCHE KALK.** Billijke prijzen en
vrachten. **KUNSTGRANIET systeem Petitjean.**
Prospectussen en prijscouranten worden op aanvrage franco toegezonden.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

AANBESTEDING 5751

(VERNIEUWINGSFONDS).

Op Dinsdag den 1sten October 1889, des namiddags ten 2 uur, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht* van:

Bestek N°. 139.

Leveren en inkepen van EIKENHOUTEN DWARSLIGGERS, in 32 perceelen.

De besteding geschiedt volgens art. 13 van het bestek.

De bestekken liggen van den 12den September 1889 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en bij de Heeren Sectie-Ingenieurs te *Meppel* en *Breda*, en zijn op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (Afdeeling Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50 per stuk.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken).

UTRECHT, den 10den September 1889.

MINISTERIE VAN JUSTITIE.

Openbare Aanbesteding.

Op Zaterdag den 5den October 1889, des namiddags ten 2 ure, zal in het gebouw van het Departement van Justitie te *'s Gravenhage*, in het openbaar bij enkele inschrijving worden

AANBESTEED:

Het bouwen van een HUIS VAN BEWARING te Leeuwarden.

Raming f 100.220.—

Het bestek N°. 12 met 6 daarbij behoorende teekeningen is van af den 19den September 1889 verkrijgbaar tegen betaling van *f* 2.25 bij de Gebroeders VAN CLEEF, Boekhandelaren, Hofspui N°. 28a te *'s Gravenhage*.

Het bestek met daarbij behoorende bestekteekeningen, met 6 détailteekeningen en 5 modellen, ligt bovendien van af 19 September a. s. ter inzage te Leeuwarden in de Strafgevangenis, alwaar gegadigden vrije toegang wordt verleend van des voormiddags 9 ure tot des namiddags 4 ure.

Aanwijzing op het terrein, achter de Strafgevangenis gelegen, zal plaats hebben op Zaterdag 28 September 1889, des namiddags ten 2½ ure.

Inlichtingen zijn verder te verkrijgen bij den Ingenieur-Architect voor de gevangenissen en rechtsgebouwen, Departement van Justitie te 's Gravenhage.

's GRAVENHAGE, 12 September 1889. *De Minister van Justitie*
Voor den Minister
De Secretaris-Generaal,
P. J. VAN BEIJMA.
5752

AANBESTEDING. 5753

Op Vrijdag 20 September 1889 des namiddags te 5 uren, zal door het BESTUUR van de WONINGMAATSCHAPPIJ te AMSTERDAM, in het Café *de Roode Leeuw*, worden

AANBESTEED:

Het ophoogen van het terrein van de voormalige GLASBLAZERIJ aan den Amsteldijk te Nieuwer-Amstel, met bijlevering van alle materialen en arbeidsloonen.

Het bestek met situatie is ad *f* 0.50 per exemplaar te verkrijgen ter Stoomdrukkerij van de Heeren ROELOFFZEN & HÜBNER, N. Z. Voorburgwal, te *Amsterdam*.

Inlichtingen geeft de Ingenieur-Architect A. L. VAN GENDT.

AANBESTEDING. 5754

Op Dinsdag den 24 September 1889 des namiddags 5 uur zal door den Zeer Eerwaarden Heer G. SCHMEITS te *Oudenbosch* worden

AANBESTEED:

Het bouwen van een R. K. COLLEGE met KAPELGEBOUW enz.

Bestekken met teekeningen, schaal 1 à 100, zijn tegen betaling van *f* 5.— per exemplaar verkrijgbaar gesteld bij de firma Gebr. J. & H. VAN LANGENHUIJSEN Boekdrukkers te 's Gravenhage.

Inlichtingen worden verstrekt door den Architect NICS. MOLENAAR te 's Gravenhage.

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE
Haaften aan de Waal.

Machinale Steenfabriek met Ringoven, 5755

levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur tegen sterk concurreerende prijzen.

PHOTOLITHOGRAPHIE.

De ondergeteekenden bevelen zich bij Heeren Architekten aan tot het reproduceeren hunner

Plannen, Teekeningen, enz.

Prompte aflevering en billijke conditiën. 5756

WEGNER & MOTTU.
Rokin 138.

5757 PUI-SPIEGELGLAS
HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFF, ROTTERDAM.

De Engelsche Stalinrichtingen en Stalbenoodigdheden,
van the St. Pancras Iron-work Company te Londen,
ZIJN OP DE HIPPIQUE-TENTOONSTELLING TE GRONINGEN, (24 JULI—4 AUG. 1889)
bekroond met den Hoofdprijs,
— GROOTE GOUDEN MEDAILLE. —
Agenten voor Nederland:
= STAAL & HAALMEIJER. =
Amsterdam. 5758

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH.
BOCH FRÈRES
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 5759

G. J. Vincent & Co.
Kunstsmeden,
SCHIEDAM.
ZILVEREN MEDAILLE, WERELD-TENTOONSTELLING Amsterdam 1883.
GOUDEN MEDAILLE, Antwerpen 1885
Specialiteit in gesmeed IJzeren Hekken, Fijne smeedwerken, Dakversieringen, Deurvullingen, Ornamenten enz.
Steeds voorhanden GESMEED IJZEREN PAARDEN RUIVEN. 5760

PATENT-CENTRALE EN ZELFREGULEERENDE

STOOMVERWARMING EN VENTILATIE 5761
onder lagen druk.
Systeem BECHEM & POST te Hagen in Westphalen.
TEVENS INGERICHT VOOR
ELECTRISCHE VERLICHTING
met of zonder Tudors-Accumulatoren.

Dit *Systeem is het meest aan te bevelen*, omdat, niettegenstaande de **onder lagen druk** werkende machine zeer **gemakkelijk en eenvoudig** kan worden aangewend, zoowel voor **Verwarming en Ventileering van huis en stal,** als voor het **oppompen van water,** voor het op **peil brengen en houden van vaarten,** voor het in werking brengen van **IJs-, Dorsch- en andere machines,** voor het **koken van Veevoeder,** voor het **besproeien van Gras, Bloemen, enz.,** terwijl nog des avonds ***huis en erf electrisch kan verlicht worden***. Bijzonder geschikt voor **Buitenplaatsen** en **Boerderijen**, daar *Warmte, Ventilatie, Licht, Koude en Drijfkracht* gelijktijdig kunnen werken of naar behoefte geregeld kunnen worden.

Voor nadere inlichtingen, opnemingen en begrootingen, verklaart zich gaarne bereid

D. S. M. KALKER, **Amsterdam**. Eenig vertegenwoordiger in Nederland.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

21 SEPTEMBER 1889.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marsiestraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C.: HENRY HEMANS & C°.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD: Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — De 60ste Algemeene Vergadering. — De Hollandsche Ingenieurs te Parijs. — Verslag van de vergadering der Vereeniging „Architectura" te 's Gravenhage, 18 September 1889. — Ingezonden. — Binnenlandsche berichten. — Afloop van Aanbestedingen.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Het Bestuurslid de heer H. Cramer, heeft als zoodanig bedankt.

In de Algemeene Vergadering van 19 September is tot Bestuurslid verkozen de heer J. Verheul Dzn. te Rotterdam.

DE 60ste ALGEMEENE VERGADERING.

Onder Voorzitterschap van den heer C. Muysken werd Donderdag j.l. te 's Gravenhage de 60ste Algemeene Vergadering der Maatschappij gehouden. De gastvrouw, de Afdeeling 's Gravenhage, heeft zich, voor wie haar goede kwaliteiten nog niet kende, bekend gemaakt als eene hoffelijke van den echten stempel, die tot in de kleinste bijzonderheden hare gasten aangenaam is geweest.

Bij gelegenheid van de derde maal, dat deze Afdeeling de leden der Maatschappij ontving, heette de heer Mondt, haar Voorzitter, de leden welkom in de residentie van den Koninklijken Beschermheer der Maatschappij, in de bloem der steden; welkom ook in de aan de kunst gewijde zaal, met haar bij uitnemendheid artistieke stoffeering, die welwillend ten gebruike was afgestaan door het Genootschap Pulchri Studio. De Maatschappij was erkentelijkheid verschuldigd niet alleen aan dat Genootschap, maar tevens aan mevrouw en den heer Mesdag, wier schoone werken de wanden versierden. De leden zetelden dan ook te recht in een atmosfeer van ware en nationale kunst. Zeer waardeerde de heer Mondt almede het voorrecht den Burgemeester van 's Gravenhage ter vergadering tegenwoordig te zien. Ten slotte deelde hij een en ander mede over de gebouwen, die bezichtigd zouden worden.

De Voorzitter der Maatschappij, de heer Muysken, betuigde namens de vergaderden daarna zijn dank voor de toelichtingen, en verklaarde het een bijzonder voorrecht te achten in het Vorstelijk 's Gravenhage te vergaderen, even als negen jaar geleden. Voor hem zelve was dit van veel beteekenis, want voor negen jaren viel hem de eer te beurt aldaar tot Voorzitter verkozen te worden, en thans stond spreker wederom als Voorzitter voor de leden, na een korte afwezigheid, die hem het bijzijn zijner medeleden nog meer had doen waardeeren. Van bijzondere beteekenis achtte ook de Voorzitter de aanwezigheid van den Burgemeester, die niet alleen een blijk scheen te zijn van beleefdheid, maar tevens een bewijs van belangstelling in de bouwkunst. Aan des sprekers uitnoodiging om door een daverend applaus hulde te brengen aan het hoofd der Gemeente, werd terstond met blijkbaar groote ingenomenheid voldaan.

Het eerste voorstel van het bestuur was, om den Hoogleeraar E. Gugel wegens zijne buitengewone verdiensten voor de bouwkunst, te benoemen tot Eerelid der Maatschappij. Een daverend applaus volgde op dit voorstel, en maakte het den Voorzitter gemakkelijk bij het opsommen der verdiensten van den hoog geachten kunstenaar. Spreker herinnerde slechts aan de onlangs verschenen artikelen in het *Bouwk. Weekblad*, waarin

wordt uitgeweid over de verdiensten van Prof. Gugel, die, zooals onlangs gebleken is, ook door onze Regeering worden hoog geschat; wat de Hoogleeraar overigens voor de Maatschappij is geweest, weet iedereen, maar het Bestuur nog beter. De Voorzitter verzocht de tegenwoordigen door opstaan te willen getuigen van de instemming met het voorstel. Daar allen zich van hun zitplaatsen verhieven, was het bewijs geleverd, dat dit Eerelidmaatschap met algemeene stemmen werd aangeboden.

Door den heer Burgemeester Roest werd daarna een woord van dank aan de vergadering gebracht voor de welwillendheid hem betoond. Hij verzekerde, dat zijne tegenwoordigheid niet alleen was eene daad van beleefdheid, maar tevens een bewijs zijnerzijds van belangstelling in de werkzaamheden der Maatschappij, aan wier oordeel het Gemeentebestuur zulk een hooge waarde hecht, hetgeen nog kort geleden was gebleken. Voor de hulp en de diensten welke het Stadsbestuur van de Maatschappij had ondervonden, betuigde hij zijn oprechten dank, met de verzekering dat hij behoefte gevoelde hier de beste wenschen uit te spreken voor den bloei der Maatschappij.

Kort daarop verliet de Burgemeester de Vergadering, die de tegenwoordigheid van het hoofd der Gemeente op zeer hoogen prijs heeft gesteld.

De huishoudelijke werkzaamheden werd daarna voortgezet, met de verkiezing van een nieuw bestuurslid in de plaats van den heer H. Cramer, die als zoodanig had bedankt. Volgens art. 24 der Wet was de heer H. P Berlage Nz. in dit geval de aangewezen man, en daarna de heer J. J. Weve, die achtereenvolgens de meeste stemmen hadden op de Kandidaten lijst van Mei j.l. Maar de Voorzitter verklaarde, dat het Bestuur het ook wenschelijk achtte om vast te houden aan de bepaling in de wet, die het verplichtend maakt dat 5 Bestuursleden te Amsterdam wonen. Het Bestuur vond het dus wenschelijker voor dit speciale geval den heer Weve, te Nijmegen woonachtig, te benoemen. Het wilde gaarne vier buiten Amsterdam wonende Bestuursleden behouden, maar wilde de oplossing van deze zaak aan de vergadering onderwerpen.

Er had daarover een korte wisseling van gedachten plaats, waaruit in hoofdzaak bleek, dat men de talenten van den heer Berlage algemeen hoog schatte, maar dat men, evenals het Bestuur, in het belang der Maatschappij wilde vasthouden aan het viertal Bestuurders buiten Amsterdam.

Intusschen stelde de heer Leliman voor den heer J. Verheul Dzn. te benoemen, wonende te Rotterdam, evenals de afgetreden heer Cramer. De heer Verheul volgde in stemmen-aantal op den heer Weve.

Ten slotte werd het besluit genomen een bestuurslid te kiezen uit de beide kandidaten, de heeren J. J. Weve en J. Verheul Dzn.

Door de stem-commissie, de heeren P. Tirion J. F. L. Frowein en E. G. A. Fol, werd na de gehouden stemming medegedeeld, dat gekozen was de heer J. Verheul Dzn. met 66 stemmen, welke uitslag met teekenen van bijval werd begroet.

Op de vraag van den Voorzitter of de heer Verheul de benoeming aannam, antwoordde deze, dat de keuze der vergadering voor hem zeer vereerend was en hij zijne benoeming daarom gaarne aannam.

De Voorzitter stelde daarna de leden in de gelegenheid om voorstellen te doen of onderwerpen te bespreken. Al aanstonds werd daarvan gebruik gemaakt door den heer van der Pek, door de gelegenheid ter sprake te brengen die jaarlijks voor jonge kunstenaars wordt opengesteld om zich aan een soort van examen te onderwerpen, dat bij goeden uitslag hen toelaat tot een prijskamp, waarin de overwinnaar den prix de Rome ontvangt, met de beschikking over gelden die hem de gelegenheid verschaffen om in het buitenland zijne studiën voort te zetten. Spreker betreurde het, dat alleen schilders, beeldhouwers en zelfs graveurs aan dien kampstrijd kunnen en mogen deelnemen, en kwam op tegen de uitsluiting van bouwkundigen. Hij formuleerde eene motie, waarin het leedwezen der vergadering werd uitgedrukt, dat ook niet aan Nederlandsche bouwkundigen de gelegenheid werd opengesteld om zich in een wedstrijd te meten, ten einde mede te dingen naar een prix de Rome voor de bouwkunst.

De Secretaris der Mij. antwoordde den heer van der Pek, dat hij reeds eenigen tijd gegevens omtrent deze zaak verzamelde en dat het bij hem nog geenszins vast stond, dat de gelegenheid voor bouwkunstenaars bepaald ontbrak. Hij raadde aan alvorens een motie aan te nemen, of stappen te doen in den zin als door den vorigen spreker werd bedoeld, de zaak grondig te onderzoeken.

Ook de Voorzitter geloofde, na deze mededeeling, te moeten ontraden de motie thans reeds aan te nemen. Beter ware het om het Bestuur te machtigen de zaak nader te onderzoeken, ten einde dan in Mei bepaalde voorstellen te doen.

De heer v. d. Pek vereenigde zich terstond hiermede en trok zijn motie in.

Na dit besluit trad de heer Leliman in eenige retrospectieve beschouwingen, en bracht in herinnering, dat de vroegere Akademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam door den Minister Fock werd opgeheven en er thans een andere bestond, waar echter geen aesthetica en bouwkunst werd onderwezen. Toch was het hoog noodig, dat voor de daar te vormen kunstenaars de bouwkunst werd onderwezen, daar geen andere kunst zonder studie van deze denkbaar is. Spreker wees op een vereeniging van deze Akademie en de Pol. School, alwaar, zijns inziens, het onderwijs in de bouwkunst niet hoog genoeg werd opgevoerd. Intusschen hoopte hij, dat het jonge kunstenaars gegeven zoude worden het buitenland te kunnen bezoeken.

De heer Etteger, die daarna het woord verkreeg, verklaarde met groot genoegen het besluit vernomen te hebben, om Prof. Gugel te Delft tot Eerelid dezer Maatschappij te benoemen, en verzocht het Bestuur den benoemde ook namens de leden daarmede geluk te wenschen.

Toen daarop de heer van Malsen als zijn meening te kennen gaf, dat het voldoende was indien het Bestuur zelve den heer Gugel kennis gaf, dat het voorstel met eenparige stemmen was aangenomen, waaruit alzoo de sympathie der leden bleek, antwoordde de heer van Etteger, dat hij zijn voorstel alleen had gedaan als een protest tegen de woorden van den heer Leliman, die het onderwijs in de bouwkunst aan de Polytechnische School te Delft niet volmaakt had genoemd. Dit protest werd door de vergadering met applaus toegejuicht.

De heer Frowein verkreeg vervolgens het woord, om de aandacht te vestigen op eene wijze van beoordeelen van prijsvragen, waarmede men in Frankrijk proeven had genomen die als geslaagd konden worden beschouwd. Men gaf in het programma van de prijsvraag voor verschillende deelen van het betreffende onderwerp de door de Jury toe te kennen punten aan, waaruit men kon opmaken welk gewicht door de uitschrijvers van de prijsvraag aan die deelen werd gehecht. De heer Frowein achtte het wenschelijk met deze wijze van beoordeelen een proef te nemen, in de eerste plaats bij de prijsvragen der Maatschappij, die daartoe bij uitstek geschikt schenen te zijn.

De Voorzitter kon den vorigen spreker mededeelen, dat zulk eene beoordeeling reeds in praktijk was gebracht, hoewel niet bekend, bij de beide laatste prijsvragen der Maatschappij. Intusschen beloofde hij, dat de gegeven wenk nader ter harte zal worden genomen. Hiervoor betuigde de heer Frowein zijn dank, en drong er tevens op aan, dat de te verdienen punten dan tevens in het programma zouden worden bekend gemaakt. De Voorzitter zeide toe spoedig een proef te zullen nemen.

De heer de Haan bracht daarop in het openbaar dank aan den heer Cramer, voor hetgeen hij in het belang der Maatschappij als Bestuurslid had verricht, en sprak de hoop uit, dat de leden door applaus hunne ingenomenheid met deze woorden zouden betuigen. Het bleek, dat de spreker in den geest der leden had gehandeld, want luide toejuichingen volgden.

Nog nam de heer Leliman het woord, om te wijzen op de in het volgende jaar te behandelen wetsherziening, en uitte de beste wenschen voor den bloei der Maatschappij. De Voorzitter betuigde hem daarvoor zijn dank, meende, daar niemand verder het woord verlangde, de vergadering te kunnen sluiten, met de mededeeling, dat het Bestuur wederom het voornemen had eenige vragen te stellen, die in de Mei-vergadering zouden worden behandeld. De Voorzitter bedankte de vergaderde leden voor hunne getrouwe opkomst en ook namens deze de afdeeling 's Gravenhage voor de hartelijke ontvangst.

De Voorzitter dier Afdeeling, de heer Mondt, zeide daarop den heer Muysken dank voor deze woorden van erkentelijkheid, voor zijne uitnemende leiding der vergadering, en drukte de hoop uit, dat de heer Muysken nog jaren lang als Voorzitter der Maatschappij zou mogen werkzaam zijn.

Hiermede eindigde het officieele gedeelte der vergadering, die door een zeer groot aantal leden werd bijgewoond. In de zaal, wier wanden met de reeds genoemde kunstvoortbrengselen waren versierd, waren een aantal teekeningen en photografiën tentoongesteld van leden der afdeeling, als van de heeren W. B. van Liefland, J. J. van Nieukerken, C. H. Peters, N. Molenaar, B. Reinders, J. Mutters Jr., M. Kramers, J. F. L. Frowein en J. M. L. Lotz, en eenige decoratieve werken van de heeren G. H. Bauer en Zn. Deze verzameling gaf een goeden dunk van de tegenwoordige Haagsche krachten. Voorts waren er tentoongesteld teekeningen en werkstukken in hout en pleister, vervaardigd door leerlingen der kunstnijverheid teekenschool te 's Hage.

Niet minder belangrijk waren de tentoongestelde fragmenten eener betimmering van het stoomschip Prins Willem II, op Amerika in de vaart te brengen. Deze werkstukken, die uitmunten door buitengewoon fraaie bewerking, schoone en edele verhoudingen en een bijzonder chique kleurschakeering van verschillende houtsoorten en intarsiën, en paneelen van met sepia of indigoblauw beschilderde tegels van Rozenburg, zijn vervaardigd in de bekende fabriek van den heer van Malsen, naar de ontwerpen van den heer Muysken. Er was niemand, die niet de uiterste lof over had voor dit fraaie werk.

Ook de Haagsche Plateelbakkerij had een aantal welgeslaagde werkstukken ter bezichtiging gesteld, uitmuntende door fraaiheid van kleur en een schitterend glazuur, tot heden eenig in de ceramische kunst.

Na eenige door de Afdeeling aangeboden versterkingen te hebben gebruikt, brachten de leden gezamenlijk een bezoek aan de gerestaureerde vergaderzaal van de Ie Kamer der Staten Generaal, de voormalige Statenzaal en de Trèveszaal, onder geleide van den Rijksbouwmeester Jhr. Hoefft van Velzen; vervolgens werd onder leiding van den heer Kranenburg het nieuwe gebouw voor het departement van Justitie in oogenschouw genomen en door enkelen ook een gedeelte van het Gemeentemuseum.

Ten 4 ure precies stapten een aantal leden in de op het Plein gereed staande rijtuigen en maakten een rijtoer door de heerlijke omstreken van den Haag, om ten half zes ure te Scheveningen aan te komen, waar een 60-tal leden zich aan een uitmuntend voorzienen maaltijd zouden laven. Ook hier zat de Burgemeester der Residentie aan het hoofd van de tafel, en het behoeft wel niet gezegd te worden, dat een der eerste van de vele toasten, op dat hoofd der burgerij werd uitgebracht.

Een opgewekte geest aan tafel deed bijna het uur van scheiden vergeten, zoodat weinigen die per laatste gelegenheid naar hunne haardsteden terugkeerden, nog iets konden genieten van Kogel's uitmuntende kapel.

Door velen werd reeds aan tafel openlijk hulde gebracht aan het Bestuur der Afdeeling en de regelingscommissie, voor de uitmuntende leiding van de bijeenkomst te 's Hage, en allen zullen van deze, en niet het minst van de hartelijke ontvangst, de aangenaamste herinneringen behouden.

DE HOLLANDSCHE INGENIEURS TE PARIJS.

Aan de roepstem van de Société des Ingenieurs Civils, om van 10 tot 13 September te Parijs de gasten van deze Vereeniging te zijn, hebben 97 Nederlandsche en ongeveer 200 Belgische ingenieurs gehoor gegeven.

De ochtend treinen op Zondag en Maandag 8 en 9 September waren met Hollanders gevuld, en te Roosendaal, des Zondags, was het alsof een extra-trein de gasten van de Société naar Frankrijk vervoerde.

Niettegenstaande de moeite, door eenige heeren te Parijs genomen, om de bezoekers onder dak te brengen, moesten velen ondervinden, dat er aldaar bijna geen plaats voor vreemdelingen is, zoo groot is de toevloed

van hen die het „épatante" feest der nijverheid willen zien, en er een indruk van naar huis wenschen mede te nemen. Maar toch hebben allen, al was het zeer laat in den nacht of op een 5de of 6de verdieping, de noodige rust gevonden om des Dinsdags een aanvang te maken met het afleggen der verschillende bezoeken.

Den 10den September, des morgens ten 9 ure, vereenigden de gasten zich in en bij den kleinen salon, die de Société des Ingénieurs Civils heeft ingericht op de galerij der eerste verdieping in het paleis der machineriën, welks grootsche samenstelling en versiering een werk is dat bewondering afperst. Men ontving aldaar de toegangsbewijzen voor de bezoeken waarvoor men zich had opgegeven, en een te dragen herkenningsteeken met de kleuren der vlag van ieders vaderland. Tevens werden eenige groepen gevormd met de bedoeling om die zaken in oogenschouw te nemen, waarin men om te beginnen het meeste belang stelde.

De lezers van dit blad zullen wel niet van hun verslaggever vergen, dat hij hen van alles op de hoogte brengt wat gezien werd en wat voorviel; hij kon slechts op een plaats te gelijk zijn, en zal trachten een zoo volledig mogelijke opsomming te geven van hetgeen hij zelf heeft gezien of waargenomen.

In de eerste plaats een algemeen woord over het succes der tentoonstelling, dat in twee opzichten zijns gelijken niet kan aanwijzen, het succes als tijdelijk nijverheidsmuseum en als finantieele onderneming.

De grootschheid van het geheel wordt door een ieder om het zeerst bewonderd en geprezen, zelfs van Duitsche zijde, die zich en masse onthouden heeft. Het Fransche volk, gesteund door de nijveren van verschillende landen, heeft weder een van die grootsche denkbeelden in tastbaren vorm gebracht, waarop de geheele wereld verbluft zal neerzien; niet alleen is de nijverheid op schitterende wijze vertegenwoordigd, maar de paleizen die haar herbergt zijn kunstwerken van den eersten rang. Nauwelijks betreedt men het Champ de Mars en werpt een blik op de hoofdgebouwen, of men ondervindt reeds een gevoel van weemoed, omdat binnen korten tijd al die schoone gewrochten tot het verledene zullen gaan behooren. Gelukkig echter zal men aldra getroost vernemen, dat het gebouw der machineriën een blijvende bestemming heeft verkregen, daar het door den Staat is aangekocht voor het houden van militaire oefeningen. Het eigenlijke U-vormige hoofdgebouw zal eveneens een middenpunt van aantrekking blijven. Men heeft namelijk het voornemen opgevat om in en om dat gebouw een jaarlijksche markt te houden, naar het voorbeeld van Nijni-Novgorod en Leipzig, die zonder twijfel hare aantrekkelijkheden zal hebben voor de Parijzenaars zelve, en de 750.000 vreemdelingen, die in gewone tijden jaarlijks een bezoek aan de wereldstad brengen. Een ander aantrekkingspunt zal daar veel toe bijdragen, namelijk de Eiffel-toren, wiens succes reeds nu een enormiteit mag genoemd worden. Of zal het soms als geen succes worden aangemerkt, dat op den 9den September een bedrag van 60.000 frs. aan toegangsgelden werd ontvangen? Op de dagen daarvoor was de gemiddelde ontvangst gestegen tot 54.000 frs., en op den 10den September waren 4.372.000 frs. ontvangen van de 5 millioen frs. die de onderneming heeft uit te betalen. Nog weinige dagen dus, en ook het geldelijke succes is volkomen. Overigens mag men van het reuzenwerk denken zooals men wil, en het de eigenschappen van een monument ontzeggen, — het is en blijft een werk van groote waarde voor de wetenschap en van bekoorlijken vorm, dat eene blijvende populariteit heeft verworven, zoowel in Parijs als over de geheele wereld.

De toren zal blijven, maar de eigenlijke tentoonstelling zal, misschien tot veler verwondering, na haar ongehoord succes op den vastgestelden tijd verdwijnen. De redenen die daarvoor bij de heeren Berger en Alphand bestaan zijn volkomen natuurlijk: de tentoonstelling moet eindigen in haar volle glorie van heden, terwijl ieder nog overtuigd is, dat zij volkomen is geslaagd, en vóór dat het te gure weder het bezoek minder aangenaam doet zijn, al ware het dat men alle overige en zwaar wegende bezwaren omtrent een uitstel uit den weg zou weten te ruimen. Die dus op een verlenging van den termijn van 31 October heeft gerekend, haaste zich om eene jaarmarkt te zien die nimmer, en zeker niet in zulke afmetingen en met zooveel grootschheid zal terug komen. Maar, met alle respect gesproken, de tentoonstelling heeft ook ietwat van een ontzettend groote vermakelijkheid, welker aantrekkelijkheden men niet in staat is allen te genieten. Er is van het goede haast te veel, en de bij-vermakelijkheden trekken, ten opzichte van de werkelijke nijverheid, te veel de aandacht tot zich. De tentoonstelling b. v. van land- en volkenkunde alleen, met hare levende monsters, zou iets volledigs op zich zelve kunnen zijn. Voor de bezoekers zijn deze en andere vermakelijkheden zeer aantrekkelijk, maar de nijveren, die hunne waren uitstallen, klagen over al die afleidingen, de industrieelen maken geen zaken, voor 't groote meerendeel althans, niettegenstaande het getal betalende bezoekers op 10 September gestegen was tot 16.318.367; dit maakt, dat men gerust deze tentoonstelling als de laatste van dergelijken omvang mag aanmerken.

Wij zijn nog altijd in de machinegalerij en hebben ons gevoegd bij het groepje, dat eerstens de expositie van den grooten Amerikaanschen toovenaar in oogenschouw nam, waar verschillende werktuigen nader werden verklaard, terwijl er proeven mede werden genomen, en vervolgens de in werking zijnde remmen van Westinghous en van Sacré in oogenschouw ging nemen. Ook hier werden de bezoekers zeer nauwkeurig ingelicht omtrent al de listigheden van deze ingénieuse werktuigen.

Een gedeelte der groep spoedde zich alsnu naar de paviljoenen der stad Parijs, om daar kennis te nemen van een aantal werken van openbaar nut, als de rioleering en het gebruik van het rioolwater te Gennevilliers, de instellingen van onderwijs, gebouwen van verschillenden aard die in teekening en model aanwezig waren, gestichten, enz., en niet het minst de in kaart en statistieken voorgestelde ontwikkeling van de stad Parijs sinds het midden der 16de eeuw. Voor ingenieur en architekt is dit gedeelte van de tentoonstelling een der merkwaardigste. Zoo zijn er b. v. twee vier verdiepingen hooge huizen te bezichtigen, waarvan het eene zoodanig is ingericht dat het aan alle eischen der hygiene voldoet, het andere, zooals gewoonlijk, niet. Wanneer het eerste nauwkeurig bezichtigd is, zal men de wijze les hebben opgedaan, dat in onzen tijd nog veel te weinig gedacht wordt aan goede ventilatie en verwarming, afvoer van stoffen naar riolen,

doelmatige verlichting enz.; niet minder zal men de kortzichtigheid van het publiek betreuren, dat voor een gezonde inrichting zijner woning te weinig geld over heeft. Jammer is het slechts, dat men vakman moet zijn om het doelmatige van het hygiënische huis ten volle te begrijpen.

Een eenigszins nauwkeurige beschouwing van dit atoom van het geheel, deed reeds een verlangen naar wat rust ontwaken; overal zag men de verschillende groepen zich bewegen naar plaatsen waar men zonder inspanning wat afleiding kon hebben, in hoofdzaak naar de straat van Caïro, en de gebouwen van Bengalen enz.

Des avonds van den zelfden dag werden de genoodigdigden ontvangen in het hotel van de Vereeniging, waar de heer Eiffel als haar voorzitter de honneurs waarnam, bijgestaan door de vice-presidenten de heeren Contamin, Perissé en Jousselin en de heer de Dax, secretaris. Een Bulgaars muziekgezelschap deed nu en dan welluidende klanken hooren; in verschillende vertrekken van het gebouw kon men genieten, of wel van de voorstelling in een der schouwburgen langs telephonischen weg, geïnstalleerd door den heer Berthon, directeur der Telephoon Maatschappij, of van electrische lichtbeelden, door den heer Trouvé opgeroepen en verklaard. Ook het goed voorziene buffet werd ijverig bezocht.

Men heeft zich bij deze receptie onthouden van redevoeringen, waardoor een kennismaking onderling gemakkelijker werd. De gastheeren bleken intusschen van alle zijden met genoegen te hooren, dat de gasten reeds nu in verrukking waren over hetgeen de tentoonstelling hen te zien bood.

Woensdag morgen ten 8 ure stonden bijna 400 gasten van den heer Eiffel aan den zuidelijen voet van zijn toren, die bestegen en zooveel mogelijk in onderdeelen werd bezien en bewonderd; ten half 12 ure werd een uitstekend dejeuner gebruikt, waarbij het natuurlijk niet aan toespraken ontbrak. De heer Eiffel opende de reeks, daarna volgde de voorzitter der Belgische gasten, dan de heer Montefiore (naar ik vernam), senator en Belgisch industrieel; kort daarna sprak de heer Michaelis, Voorzitter van het Instituut van Ingenieurs, daarna de heeren Morelle, Tideman, Secretaris van het Instituut, de Koning, civiel ingenieur uit Nijmegen, en ten slotte weder de heer Eiffel.

De volgende Donderdag was niet minder merkwaardig. In verschillende groepen van ongeveer 40 à 60 personen werden de riolen van Parijs bezocht. Een dezer groepen daalde af op de place de la Madeleine; men ging in een wagen, die over de beide voetpaden ter weerszijden van het riool loopt en door werklieden wordt voortbewogen, onder de rue Rivoli door, en stapte na een goed kwartier weder uit bij de place du Châtelet. Een gedeelte van den tocht werd in bootjes gemaakt, die op het rioolvocht drijven. De riolen zijn electrisch verlicht.

Het rioolvocht, bestaande uit huishoud- en straatwater, verdund door rivierwater dat stroomopwaarts in de riolen wordt gebracht, wordt buiten Parijs opgepompt en in groote buizen naar Gennevilliers gevoerd, waar het gebruikt wordt tot besproeiing van onvruchtbare gronden. Deze pompwerktuigen te Clichy en de tuinen van Gennevilliers werdendes middags bezocht. Een ieder was verbaasd over den weelderigen plantengroei op de eertijds barre vlakte van ruim 900 H. A. Men waande zich in ons Westland. Het water, dat naar welgevallen door kleine slootjes en gleuven het voedsel voor boom- en plantenwortels aanvoert, wordt door den bodem gefiltreerd, en op 3 M. beneden het niveau van aanvoer als kristalhelder drinkwater in beekjes opgevangen en teruggevoerd naar de Seine. Men was het er over eens, dat de verkregen resultaten schitterend zijn, maar ook, dat deze slechts een druppel in de oceaan van kosten zijn, die het systeem medebrengt. Van af de werktuigen te Clichy is een tweede buis aangelegd, die het rioolwater naar de 800 H.A. groote domeinen van Archères voert, ten behoeve van de bosch-cultuur aldaar, uit deze leiding zal nog een spruit het overtollige water voeren naar de richting van Méry, ten einde dit niet meer zooals thans nu en dan ongebruikt in de Seine te laten vloeien.

Vrijdag 13 September werd door een gedeelte der gasten gehoor gegeven aan de uitnoodiging van den heer Menier, tot bezichtiging van zijne chocolade fabriek te Noisiel, en den volgenden dag aan dien van den heer Decauville tot een bezoek aan diens welbekende fabriek. Beide inrichtingen werden met veel belangstelling in oogenschouw genomen, en om 't zeerst geprezen, en beide industrieelen boden den bezoekers een waarlijk vorstelijk dejeuner aan, als waardige slotfeesten van deze bijeenkomst te Parijs.

De hoogst genoeglijke dagen in de wereldstad doorgebracht, als gasten van de Société des Ingenieurs Civils, zullen bij allen lang in aangename herinnering blijven. Al kunnen wij de Fransche gastheeren misschien niet zooveel doen genieten als zij ons, toch zullen ongetwijfeld al de gasten volgaarne en binnen kort willen medewerken, om een bewijs van dankbaarheid te leveren aan de leden der Fransche Vereeniging en hun beminnelijken voorzitter.

R.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

VEREENIGING „ARCHITECTURA" te 's Gravenhage. 18 September 1889. De notulen der voorgaande vergadering goedgekeurd zijnde, werd voorlezing gedaan van het Rapport der Commissie ter verificatie van de rekening en verantwoording van den Penningmeester, over het jaar 1888/89. De Commissie, gevormd door de heeren J. Brouwer, J. P. J. Lorrie en K. Stoffels, verklaarde alles in orde te hebben bevonden en, onder dankzegging voor het gehouden beheer, werd de Penningmeester gedéchargeerd. Voorts was ingekomen het Rapport der vragencommissie, gevormd door de heeren W. L. Brückman, M. Kramers en K. Stoffels, die zich belast hadden met de oplossing der vragen, welke niet op de vergaderingen van het afgeloopen jaar waren afgehandeld.

Thans werd bij monde van den heer J. H. Eshuijs rapport uitgebracht van het onderzoek, door hem in verbinding met de heeren M. Kramers, J. M. L. Lotz en F. Vosveld ingesteld naar een geschikt vergaderlokaal voor de vereeniging, aangezien voor de societeits-avonden het tegenwoordige verblijf weinig of niet geschikt is. Deze Commissie moest tot haar leedwezen mededeelen, dat geen enkel geschikte gelegenheid disponibel was gevonden, en adviseerde dus om voorloopig te blijven waar men was. Onder dankzegging aan de genoemde heeren werd hiertoe besloten.

Vervolgens werd het jaarverslag over 1888/89 voorgelezen, waaruit bleek dat de Vereeniging allezins vooruitgaat. Het verslag zal spoedig in druk verschijnen. Alsnu werd voorgelezen het Rapport van de Jury over de antwoorden op de prijsvraag: »*Waterleidingstoren*".

Hieruit bleek dat, aangezien geene volle bekroning kon worden uitgereikt, de Jury van meening was de prijs onder de *beiden* inzenders te verdeelen, en wel: aan ontwerp »*Aqua*" *f* 15.—

en aan »*Neptunus*" *f* 10.—. Hiertoe werd besloten, en bij rondvraag of ook een der inzenders aanwezig was, meldde de heer A. J. Sanders zich als ontwerper van motto »*Aqua*" aan. De uitslag zal verder worden bekend gemaakt. Aan de Jury, gevormd door de heeren Jan Springer, H. G. Jansen en C. B. Posthumus Meyes zal eene dankbetuiging worden gezonden.

Voorts werd behandeld het programma voor de eerstvolgende prijsvraag, nl. voor eene ledenlijst voor »*Architectura*". Na eenige discussie werd dit aangenomen en zal het eerstdaags aan de leden worden verzonden.

Vervolgens werd overgegaan tot de aangekondigde verkiezingen voor de functien van President en 2e Secretaris, welke beiden *niet* herkiesbaar zijn. Als President werd gekozen de heer E. F. Ehnle, die de benoeming aanvaardde. Hierdoor moet worden voorzien in de plaats van te Secretaris, waarvan de leden zal worden kennis gegeven.

Bij de verkiezing van een 2e Secretaris staakte de stemmen, zoodat op de volgende vergadering opnieuw zal worden gestemd.

De vragen-commissie voor het volgende vereenigingsjaar zal bestaan uit de heeren: J. M. L. Lotz, Z. Hoek en F. A. Bodde.

Nadat de vele werkzaamheden van dezen avond waren afgeloopen werd nog eenigen tijd genoten van de kunstbeschouwing, waarvoor eenige teekeningen aanwezig waren, door de leden bijeengebracht, en een plaatwerk, aangeboden door den heer A. W. van Maisen.

Na afloop hiervan werd de vergadering gesloten.

INGEZONDEN.

Geachte Redactie!

Naar aanleiding van mijne aankondiging van 's heeren v. Lennep's proefschrift, wordt van vriendelijke zijde mijne aandacht gevestigd op een artikel over het zelfde onderwerp in de werken onzer Maatschappij voorkomende. Het is getiteld *Verantwoordelijkheid en regtsaanspraken van bouwmeesters en aannemers of werkbazen*, (naar een artikel, voorkomende in het Engelsche Weekblad »The Builder", bewerkt door A. N. Godefroy) en vond een plaats in het 6e deel der Bouwkundige Bijdragen (1851). Daar velen, even als ik, in 1851 geheel buiten de mogelijkheid waren, bd der Maatschappij te worden, zullen zij ook allicht die oude Bijdragen, waarin toch zooveel belangrijks voorkomt, niet geheel hebben doorgelezen. Toch is speciaal het hier bedoelde artikel zeer de moeite van het bestudeeren waard en hun, die wenschen zich van hunne verantwoordelijkheid als technici nader op de hoogte te stellen, raad ik aan ook deze bijdrage niet ongelezen te laten.

Leiden, 17 Sept. 1889. D. E. C. K.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

In het Gebouw der Maatschappij wordt eene reeks van ruim 90 portretten ten toon gesteld uit het Grieksche—Romeinsche tijdperk in Egypte, van drie eeuwen voor onze tijdrekening, toebehoorende aan den heer Theodor Graf, te Weenen.

Deze verzameling, die reeds in verschillende hoofdsteden van Europa algemeen werd bewonderd, ondervindt ook hier de grootste belangstelling.

De tentoonstelling is dagelijks van 10 tot 4 ure, des Zondags van 12 tot 4 ure geopend, tegen een toegangsprijs van 50 cents.

De Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij vierde den 20sten dezer haar 25-jarig bestaan, om zoo te zeggen op huishoudelijke wijze.

Bij deze gelegenheid heeft de Maatschappij een prachtwerk uitgegeven, waarin een overzicht wordt gegeven van de ontwikkeling der Maatschappij, en hare geschiedenis, opgeluisterd door tal van platen en grafische voorstellingen van den vooruitgang der Maatschappij op elk gebied.

De Raad van administratie van de Maatschappij heeft o.a. een exemplaar in prachtband ten geschenke toegezonden aan de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Er zullen, volgens de Indische begrooting, in 1890 vier jongelingen kunnen worden opgeleid voor den dienst van het boschwezen in Nederl.-Indie.

Afloop van Aanbestedingen.

NIJMEGEN, 31 Aug. Het bouwen eener villa aldaar, voor rekening van Ds. W. J. Kolff, onder beheer van den architekt J. J. Weve:

G. J. Groot, te St. Anna b/Nijm	*f* 35.820
J. v. d. Peppel en J. M. Roos. . .	» 31.400
Firma V. Eck en Scheltema . . .	» 29.975
J. Haspels J Jz.	» 29.936
H. W. v. d. Waarden	» 28.328
J. v. Ginkel.	» 27.900
J. B. Smits	» 27.785
J. S. Grandjean en W.H. Thunnissen	» 27.726 Gegund.

HELLEVOETSLUIS, 5 Sept. Het bouwen van een steenkolen-magazijn, een projectielenmagazijn, een bewaarderswoning enz., alles op een terrein gelegen aan de rivier de Oude-Maas, nabij Doordrecht. Minste inschr. W. v. Leeuwen te Hellevoetsluis v. *f* 49.940

'sHERTOGENBOSCH, 5 Sept. Het bouwen van een boerderij aan het gesticht »Voorburg", onder Vucht.

S. van Diggelen te Ammerzoden .	*f* 12.774
A. W. v. d. Brugge te 'sBosch . .	» 12.440
M. v. Heertum te Vucht	» 12.290
P. Düsee en M. Maas te 'sBosch .	» 11.192
C. v. d. Heuvel te Vucht.	» 10.987
F. v. Hout te 'sBosch.	» 10.666
J. Paashuis te Vucht	» 10.377 Gegund.

AMSTERDAM, 6 Sept. Het maken van diverse bouwwerken in verband met de bestaande gebouwen der Beiersch-bierbrouwerij de »Amstel", voor rekening van de firma De Pesters, Kooij & Co., onder beheer van den architekt G. B. Salm. Minste inschr. P. A. Warners te Amsterdam v. *f* 48.278

ARNHEM, 10 Sept.: het vergrooten van school no. XII met 4 lokalen; ingek. 10 bilj., als:

J. de Ruijter, te Arnhem	*f* 18.814
H. v. d. Sand, te idem.	» 18.677
J. Terwindt, te Westervoort	» 18.650
G. J. Lucassen, te Arnhem	» 18.398
Grihnau en Horstink, te idem. . .	» 17.990
J. Th. Rutten, te idem	» 17.738
Van Burk en Wissing, te idem . .	» 17.375
Gebr. v. Daalen, te idem.	» 16.730
B. Bolder, te idem.	» 16.370
J. H. v. Riel, te idem.	» 16.296 Gegund.

5788 — JAN VAN DER POT, KATENDRECHT bij ROTTERDAM. — KIJANISERINRICHTING.
De eenigste waar ook den winterse koen worden gekijaniseerd.

Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend,
van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.
BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en vrachten. KUNSTGRANIET systeem Fettijean.
Fabrikanten en Belanghebbenden worden op aanvraag Prijsco[illegible]

CENTRALE VERWARMING
van Kerken, Scholen, Ziekenhuizen, Schouwburgen, Hotels, Woonhuizen, Villa's, enz, enz.
DROOG-INRICHTINGEN
Technisch Bureau GEVEKE & Co., Amsterdam.
Verschillende getuigschriften van uitgevoerde werken ter inzage.
Plannen en Begrootingen gratis. 5782

DE KOSTER, AMSTERDAM
FABRIEK VAN
VERWARMINGS-TOESTELLEN.
Systeem laagdruk waterverwarming. 5783
„ middelbarendruk „
„ hoogdruk „
„ laagdruk stoom „ *buiten contrôle van het rijk.*
„ luchtverwarming door stoom, water en calorifère.
VENTILATIE KAN OP IEDER SYSTEEM WORDEN TOEGEPAST.
Van eerst genoemd systeem zijn reeds meer dan 600 geplaatst.
Toestellen in aanleg:

KLINISCH ZIEKENHUIS,	Amsterdam,	Ventilatie.
STADS-APOTHEEK,	„	„
GENEESKUNDIGE ARMENVERZORGING,	„	„
H.H. WESSANEN & LAAN,	Wormerveer,	
„ Mr. J. E. HENNIJ,	Amsterdam,	
„ J. C. VAN LAAR,	Amsterdam,	
„ Jhr. Mr. LEO VAN NISPEN TOT SEVENAER,	Arnhem,	
NIEUW TE BOUWEN CHEMISCH LABORATORIUM,	„	
VERBOUWING NIEUWS VAN DEN DAG,	Amsterdam.	

W. F WEIJNTJES,
Singel 514 b/h Koningsplein Amsterdam.
Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.
Agent voor Minton Hollins & Co. *Stoke upon Trent*
„ „ A. Jändges te *Crefeld*.
Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvraag prijzen gaarne verstrekt worden. 5784

NEUCHÂTEL ASPHALTE COMPANY LTD, LONDON.
Exploitatie der stiften van de Val de Travers.
NATUREL ASPHALT VAN
TRADE MARK.
VAL DE TRAVERS
ZWITSERLAND.
FABRIEK TE AMSTERDAM
Beltweg No. 3.
Gecomprimeerde Asphaltwegen en dito Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen. Winkel en Magazijnvloeren. Gangen. Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton-Fundeeringen, Stallen, enz., enz.
Zindelijk, Voehtwerend, Onderhoudvrij, Geraasweread, Onderdrijgbaar.
Asphalt speciaal tot wering van voehtige muren.
Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het Kantoor der fabriek, Beltweg 3, *Amsterdam*. 5785

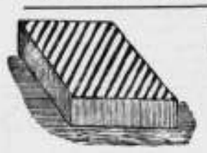

FOLKERS & Co., RAPENBURG 29 *AMSTERDAM.*
CARBOLINEUM,
middel tegen het rotten van hout en touw, tegen zwamvorming, enz.
Engelsche en Belgische Aardebuizen.

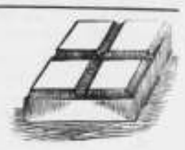

5786 Directe aanvoer VAN **Portland cement.**
Merk: Knight Bevan & Sturge
Merk: Dijckerhoff & Söhne
DRIJF-, MOS- en METSELSTEENEN.
VUURVASTE STEENEN.
DAKPANNEN EN LEIEN.
Engelsche, Duitsche, Fransche en Hollandsche
Trottoir- Vloer- en Wandtegels,
in verschillende dessins
DAKPAPIER, ASPHALT en verdere BOUWMATERIALEN.
CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.
5787 Fred. Stieltjes & Co., Amsterdam.

GEPREPAREERD DAKLINNEN

in Duitschland sinds jaren in toepassing, kan als dakbedekkingsmateriaal voor alle gebouwen ten zeerste aanbevolen worden, zijnde **waterdicht, duurzaam, licht. isoleerend brandvrij** (De mastiek waarmede het linnen bereid is, verhardt.)

—— DE DEKKING GESCHIEDT ONDER GARANTIE. ——

Prijzen en verdere inlichtingen verstrekt,

J. KROON Rz., Buiksloot bij Amsterdam. 5772

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

AANBESTEDING. 5773

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 1sten October 1889, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek N°. 498.

Het opbreken, leggen en herleggen van sporen en wissels, het wijzigen en uitbreiden van de overlaadloods en het uitvoeren van daarmede in verband staande werken op het station ZWOLLE

Begroting f 32600.—.

De besteding geschiedt volgens § 90 van het bestek.

Het bestek ligt van den 14den September 1889 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur W. J. KLERK DE REUS te *Meppel* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 25sten September 1889, ten een ure des namiddags.

UTRECHT, den 12den September 1889.

AANBESTEDING 5774

Op Dinsdag den 24 September 1889 des namiddags 5 uur zal door den Zeer Eerwaarden Heer G. SCHMEITS te *Oudenbosch* worden

AANBESTEED:

Het bouwen van een R. K. COLLEGE met KAPELGEBOUW ens.

Bestekken met teekeningen, schaal 1 à 100, zijn tegen betaling van *f* 5.— per exemplaar verkrijgbaar gesteld bij de firma Gebr. J. & H. VAN LANGENHUIJSEN Boekdrukkers te 's Gravenhage.

Inlichtingen worden verstrekt door den Architect NICS. MOLENAAR te 's Gravenhage.

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH.
BOCH FRÈRES
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 5775

MUSGRAVE & Co., Limited.

te BELFAST
FABRIEK VAN
Engelsche Paarden- en Vee-Stalinrichtingen.
IJzeren Tribunes voor Wedrennen,
Tuigkamer-Benoodigdheden,
BOXKENNELS,
Hooischuren, enz.
Gouden en Zilveren Med. Internat. Tentoonstelling Amsterdam.

Deze inrichtingen waarvan reeds **vele** in *Nederland* geplaatst zijn, munten uit door *solliditeit* en *zeer nette bewerking*.

EENIG AGENT

D. S. M. KALKER
KONINKLIJKE MAGAZIJNEN
VAN 5776
BOUWARTIKELEN en GEREEDSCHAPPEN.
AMSTERDAM, St. Anth. Breestraat, C 21.
Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.
Telephoon N°. 2144.

Model en te bezichtigen in het **Tentoonstellingsgebouw** van de **Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst**, *Marnixstraat* en St. Anthonie Breestraat C 21.

5757 **PUI-SPIEGELGLAS**
HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFF
ROTTERDAM.

De Engelsche Stalinrichtingen en Stalbenoodigdheden,
van the St. Pancras Iron-work Company te Londen,
ZIJN OP DE HIPPIQUE-TENTOONSTELLING TE GRONINGEN, (24 JULI—4 AUG. 1889)
bekroond met den Hoofdprijs,
— GROOTE GOUDEN MEDAILLE. —
5777
Agenten voor Nederland:
= STAAL & HAALMEIJER. =
Amsterdam.

JAN HAMER & Co. — AMSTERDAM.
KANTOOR: GEBOUW MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.
Marnixstraat 402 bij het Leidscheplein
MANLOVE, ALLIOTT & Co's Werktuigen voor Stoomwasscherijen en
WASHINGTON, LYON's Patent Stoom Desinfecteur-Inrichtingen voor Gestichten, Ziekenhuizen, Hotels ens.
WESTON's Patent Hydro-Extractors.
WERKTUIGEN voor Stroohulsen fabrieken. 5778
WITTE's Liften voor Personen, Goederen, Spijzen enz.
BOYLE's Luchtpomp-Ventilators, Schoorsteenkappen, enz.
CARRE's Luchtdrukwaterreservoirs. (Waterleidingen in Gebouwen.)
MILDE's Micro-Telephonen (voor binnen- en buitenleidingen).
POPPE's Desinfectie-Inrichtingen voor privaatstelsels.
— Nederlandsche referentiën worden op aanvrage verstrekt. —

CARBOLINEUM AVENARIUS.

Men verzekere zich bij den aankoop, dat men het sedert 14 jaren met succes aangewende *origineele merk* verkrijgt:

CARBOLINEUM AVENARIUS.

GUST. BRIEGLEB, Amsterdam. 5779

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,

voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.

5780 **FRED. STIELTJES & Co., Keizersgracht 745, Amsterdam.**

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE Machinale Steenfabriek levert alle soorten van Waalsteenen voor uitmuntende kwaliteit en kleur

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

28 SEPTEMBER 1889.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON. Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C: - HENRY HEMANS & Co.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD: Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Schilderkunst van 2000 jaren geleden. — Opgravingen te Athene. — Bekroningen op de Tentoonstelling te Parijs. — Prijsvragen. — Binnen- en buitenlandsche berichten. — Benoemingen vacante betrekkingen enz. — Afloop van Aanbestedingen.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Afdeeling Amsterdam.

Op Vrijdag 4 Oct. a. s. des avonds ten 8 ure zal in het Gebouw der Maatschappij, Marnixstraat 402, door den heer F. H. Richter, Ingenieur, eene lezing worden gehouden over de in de zaal aanwezige portretten uit de Grieksche periode in Egypte, toebehoorende aan den heer Th. Graf te Weenen.

Introductiekaarten voor niet-leden der Afdeeling, kunnen tot een beperkt getal worden aangevraagd, van af Maandag dagelijks tusschen 10 en 4 ure, aan bovengenoemd gebouw.

SCHILDERKUNST VAN 2000 JAREN GELEDEN.

Er is geen kunst, over welker vroegste geschiedenis men zóó lang in het onzekere heeft verkeerd, als de schilderkunst.

Gedurende een langen tijd droeg men slechts kennis van de levendig aan reliefs herinnerende wandschilderingen uit de graven van Beni-Hassan, ons een kijkje gevende in het privaatleven der oude Egyptenaren, en die uit de Koningsgraven van Thebe, met uitvoerige voorstellingen van allerlei aard. Maar allen behooren tot het gebied der echte decoratieve kunst. Omtrent het karakter van de oudste Grieksche kunst wist men slechts hetzelfde, namelijk dat, evenals op de vazen, de sterke contouren met kleuren werden ingevuld, zonder schaduw of modelleering. Er zijn enkele historische namen bekend, zooals o. a. die van Kleanthes, die het eerst het relief der vlakke teekening door schaduwen verhoogde, en uit later tijd dien van Micon, den Atheenschen meester, die een grooten roem behaalde met zijne schilderijen in den tempel van Theseus en de Pinacotheek der Propyleën, en van wien gezegd wordt dat hij zelfs in de oogen van Polyxena den geheelen Trojaanschen krijg wist uit te drukken.

Wij herinneren ons geleerd te hebben, hoe Zeuxis en Parrhasios met elkander wedijverden in het natuurlijk voorstellen van zaken. Immers, de eerste maakte een vruchtenstuk, zoo natuurlijk, dat de vogels er heen vlogen om in de druiven te pikken. De laatste schilderde een doorschijnend voorhangsel, dat zijn werk aan het oog scheen te onttrekken, en Zeuxis zelf verzocht zijn kunstbroeder dat gordijn weg te schuiven om van het schoone der schildering te kunnen genieten. Parrhasios verwierf den prijs, omdat hij zelfs den mensch in een waan had gebracht, terwijl Zeuxis slechts de dieren had bedrogen.

Menigeen heeft het in de geschiedenis der oude kunst uit den klassicken tijd niet verder gebracht dan twijfel of geloof aan die mededeelingen. Slechts weinigen waren in de gelegenheid zeer enkele proeven van oude schilderkunst in het muntkabinet der nationale bibliotheek te Parijs, in het Britisch museum te London, of elders, te aanschouwen.

Er is echter sinds een paar jaren een schakel terug gevonden van de geschiedenis door proeven der laat-Hellenische portretkunst. In het Gebouw der Maatschappij tot

bevordering der Bouwkunst vinden wij een verzameling tentoongesteld van ongeveer honderd schilderwerken, afkomstig uit een tijd, toen in Egypte een Grieksch-Romeinsche beschaving bloeide; van dat tijdsbestek zijn het begin en het einde minstens 300 jaren van elkaar verwijderd. Wij zijn gewoon zulk een aantal jaren van den klassieken tijd, gering te schatten. Vergeten wij evenwel niet, dat tusschen de werken van Rubens en die van onze tegenwoordige grootmeesters in de kunst, geen grooter afstand ligt.

Het spreekt wel van zelf, dat een bericht, nu ongeveer twee jaren geleden gehoord, en melding makende van de ontdekking van een groot aantal portretten van ruim 2000 jaren oud, niet alleen door archeologen, maar ook door alle kunstvrienden, met groote belangstelling werd begroet. Het was de heer Theodor Graf, uit Weenen, aan wien men reeds zoo vele voor de oude geschiedenis en kunst gewichtige ontdekkingen te danken heeft, wien het in Egypte gelukt is, in het bezit te komen van de ten toon gestelde beeldtenissen, waaronder paarlen van de edelste soort, werken van eene zoo buitengewone waarheid, dat zij wedijveren kunnen met die der beste meesters die wij tot nog toe kennen. Daardoor kunnen wij ons een voorstelling maken van de hooge trap waarop de schilderkunst heeft gestaan, ook in den tijd en bij het volk, welks verheven beeldhouwwerken ons beter bekend zijn en bewondering afdwingen.

Deze portretten zijn afkomstig uit Faijum, eene oase uit midden-Egypte, die besproeid wordt door een arm van den Nijl en diens talrijke kleine vertakkingen. Zij werden gevonden in grafsteden, uitgehouwen in de rotsen van Rubaijat, drie uren ten noorden van de oude hoofdstad van Faijum. Die oude begraafplaatsen werden reeds geruimen tijd geleden omgewoeld door roovers, die de mummiën plunderden, maar de voor hen waardelooze portretborden, die het gelaat van de in windselen gehulde afgestorvenen bedekten, achterlieten.

In Egypte bloeide, voor en omstreeks den aanvang onzer jaartelling eene Grieksch-Romeinsche beschaving, die wel is waar een grooten invloed heeft uitgeoefend op de zeden en gebruiken der oorspronkelijke bewoners van het land, maar die toch den eerbiedwaardigen doodencultus der Pharao's in eere heeft gehouden, slechts eenige der oude gebruiken verfijnend, zonder den heiligen eerbied voor den dood ook slechts in 't geringste aanstoot te geven.

Zoo werd de gewoonte om op sarkophagen de trekken van den doode in grove en zeer stereotiepe vormen terug te geven, met de meerdere beschaving ook meer verfijnd, en werd in het deksel der kist een beweegbaar gedeelte gemaakt, waaronder men het portretbord kon aanschouwen, dat het gelaat van den afgestorvene, tijdens zijn leven in wasverven geschilderd, bevatte. Dergelijk bord, boven het in windselen gehulde gelaat van den doode gelegd, werd vrijgelaten door de laatste omhulsels van de mummie.

De tentoongestelde conterfeitsels, op dergelijke dunne houten portretbordjes, spreken nog met intimiteit tot ons. Wij leven op de tentoonstelling te midden van menschen, verschillend van rang en aanzien, in hoofdzaak echter waarschijnlijk de meer gegoede standen toebehoorende.

Deze portretten zijn geenszins allen van gelijke waarde; er zijn proeven onder van eerstbeginnenden, belangrijk door de naïeve uitvoering, maar ook verscheidene meesterwerken, met een groote kracht van karakter en zonder conventie, die het eene portret uit het andere kan doen afleiden. Duidelijk zijn bij sommige exemplaren de rassen aan te wijzen, waartoe de afgestorvenen hebben behoord. Aegyptenaren, Semieten en Grieken zijn op den eersten aanblik te herkennen. De meeste portretten zijn echter van personen die tot een gemengd ras hebben behoord, waarin het Grieksche element, dat werkelijk het sterkst in Faijum was vertegenwoordigd, op den voorgrond treedt.

Het meisje op N°. 34 afgebeeld, is bepaald van oud-Egyptische afkomst. Niemand zal twijfelen aan den Semitischen oorsprong van de vrouw, op N°. 12, of de mannen op N°. 5 en 21 afgebeeld, noch aan het Grieksche element, in het vrouwenportret N°. 45 terstond herkenbaar. Eene vrouw als deze heeft iedereen gekend.

Bij geen dier conterfeitsels is van conventie of van schablonen eenig spoor. Men moet erkennen, dat de schilders dezer werken wisten te typeeren, dat zij een juisten blik moeten gehad hebben op de karakteristieke vormen van het gelaat, en dat het hen niet te doen is geweest door gebruikelijke middeltjes hun model te flatteeren. Zie b. v. het portret N°. 43; het is dat eener oudere vrouw, op wier gelaat verdriet en lijden zijn te zien, en ongetwijfeld door een realist geschilderd.

Men moet al zeer eigenwijs zijn, dat niet te willen erkennen.

Op de tentoonstelling zijn tevens aanwezig eenige zeer zeldzame weefsels uit Opper-Egypte, meerendeels uit grafsteden afkomstig en dateerende van de 2de tot de 4de eeuw onzer jaartelling. De kleuren zijn uitstekend bewaard gebleven.

De verzameling schilderijen is zoo belangrijk, dat men niet mag verzuimen haar een bezoek te brengen. Men zal haar verlaten met de stille hoop, dat de Nederlandsche Regeering niet onbeproefd zal laten eenige exemplaren aan te koopen voor het Museum van oudheden te Leiden.

C. T. J. Louis Rieman.

OPGRAVINGEN TE ATHENE.

(Uit het Engelsch vertaald, naar de Manchester Guardian.)

Na een zevenjarigen rustigen maar voortdurenden arbeid, zijn de opgravingen op de Acropolis van Athene thans ongeveer ten einde gebracht. De geheele oppervlakte van den heuvel is omgewoeld tot op de rotsen, somtijds tot een diepte van 20 voeten en meer. De resultaten, waarmede wij ons zullen bezighouden, liggen voor den toeschouwer uitgespreid, als: de aan het daglicht gebrachte muren en fundeeringen, de onnoemlijk vele fragmenten en brokstukken van kolommen, kapiteelen en bazementen, kroonlijsten en reliefs, die het eigenlijke platform bedekken waarop het oorspronkelijke Athene heeft gestaan, en eindelijk de wondervolle Archaïsche beeldhouwwerken in het nieuwe museum, dat hier ter plaatse voor hen is opgericht. Er zijn daaronder veel vondsten van onschatbare waarde, maar de reiziger die in staat is de Acropolis in zijnen geest terug te roepen zooals die bestond voor dat de zucht tot onderzoek der tegenwoordige eigenaars tot daden was gekomen, zal den toestand van heden niet zonder eenig gevoel van leedwezen aanschouwen. De tijd moge misschien ietwat

van de schilderachtige schoonheid, thans zoo zeer verminderd, herstellen, maar die tijd, helaas! kan nimmer de historische Romeinsche, Byzantijnsche, Middeleeuwsche en Turksche monumenten terug geven, evenmin als die van lateren tijd, die allen onbarmhartig zijn weggebroken in de hoop meer „klassieke" reliquiën te zullen vinden. De toren der Florentynsche Hertogen heeft het zelfde lot ondergaan als eenige jaren vroeger hun kapel. De Turksche poort en de verdedigingswerken van Odysseus, zijn weggebroken; de vernieling dezer laatsten heeft een betreurenswaardige leemte doen ontstaan. Er was een aanvang gemaakt met het afbreken der Romeinsche verdedigingstorens, maar de invloed van buitenaf, heeft hier de handen der slopers terug gehouden. De Turksche toren aan den zuid westelijken hoek van het Parthenon, zoowel als de trap van de minaret die er zich in bevindt, waren reeds gedoemd tot afbraak; maar deze monumenten, die zulk een bepaald onderdeel van de geschiedenis van de plaats uitmaken, zijn tenminste voorloopig bestemd om te worden bewaard. Het is nutteloos om de stem te verheffen tegen het barbarisme van dergelijke wijze van doen. De droge en onromantische geest van de moderne Grieken is niet ontvankelijk voor zulke beschouwingen; hun vurigste wensch is haast, hun geschiedenis uit te wisschen, en hun drijven om de monumenten van hun eigen stad uit te roeien overtreft bijna hun streven om hun oude taal te niet te doen gaan. De dweepers met de klassieken echter, buiten Griekenland, die dergelijke verwoestingen in de hand hebben gewerkt, mogen zich bijtijds nog wel eens afvragen, in hoeverre dit uitwisschen der geschiedenis dienstbaar is aan het verwezenlijken van hun eigen doel. Sommigen van hen, bijvoorbeeld, zouden gretig de kleurige omtrekteekeningen, die Byzantijnsche Heiligen voorstellen, op de binnenwanden van het Parthenon, als vreemde toevoegsels willen verwijderen. Evenwel vergeten zij, hoe dit zichtbare herinneringsteeken, dat de tempel der maagd in handen der Christenen het heiligdom der maagdelijkheid is gebleven, op zich zelf een welsprekende bijdrage is voor de voortdurende heerschappij van den oud-Atheenschen cultus, even in het oog loopend als de marmeren beelden die bewijzen, dat die cultus duizend jaren vroeger de hoogste kunst der menschheid aan zich had dienstbaar gemaakt.

Het is evenwel onmogelijk binnen de palen van een enkel artikel veel meer te geven dan eene ruwe beschrijving van sommige der voornaamste resultaten die bij de laatste opgravingen zijn verkregen. Onder de bouwkunstige reliquiën die aan het daglicht zijn gebracht, zijn velerlei nieuwe fragmenten van de Pelasgische muren, uit vervaarlijk groote veelzijdige blokken bestaande, die de omtrekken volgen van den oorspronkelijken rug des heuvels, met uit de rots gehakte trappen en doorgangen, waarvan velen nu weder zijn geopend en die allen te zamen de verdedigingswerken vormen van het eerste Athene, van het Athene, bestaan hebbende vóór dat de Grieken het land in bezit namen en de oorspronkelijke bewoners er uit verdreven. Een zeer belangrijk gedeelte van dezen Pelasgischen muur is rechts van den zuidelijken vleugel van den Propyleën te zien. Het topgedeelte er van is een weinig hersteld geworden in een lateren tijd, en fragmenten van gebakken steenen en gehouwen natuurlijken steen zijn hier en daar verspreid tusschen de groote onregelmatige blokken; men zal echter wel niet de meening van Stillman onderschrijven, als zoude uit die brokstukken blijken, dat daarom de geheele muur van latere constructie is. Op het punt waar deze ontzettende massa van Archaïsch metselwerk den zuid-oostelijken hoek van de Propyleën nadert, neemt laatstgenoemd werk van Pericles's architekt plotseling een wending, aangezien de fijn bewerkte steenblokken aldaar ruw zijn weggebroken, om met de oudere overblijfselen niet in aanraking te komen; daardoor is, zooals Dr. Dörpfeld heeft doen zien, een belangrijk gedeelte van de geschiedenis op bouwkunstig gebied, hangende gebleven. Algemeen wordt aangenomen, dat volgens het oorspronkelijke plan van Mnesicles de beide vleugels van de Propyleën zoodanig ontworpen waren, dat zij in evenwicht met elkander zouden zijn. Maar zooals zij nu zijn geconstrueerd, is de vleugel op het zuiden slechts half zoo breed als de andere, zoodat hij mogelijkerwijze vergroot zou kunnen worden om den anderen vleugel te evenaarden. De merkwaardige wijze waarop deze hoek plotseling is afgebroken liever dan in aanraking te komen met den ouden Pelasgischen muur, levert ons nogthans eenig licht voor de oplossing van het raadsel. Deze oude muur is gebruikt geworden als grens van den Temenos, of heilige omheining van de Brauroniasche Artemis 1); het is daarom duidelijk, dat de symmetrie van het groote monument van Pericles werd opgegeven tegenover luid gehoorde bezwaren van godsdienstigen aard, die de stichter meende niet te mogen doodzwijgen; trouwens, het werk werd toen zoodanig uitgevoerd, dat de mogelijkheid was verzekerd om de oorspronkelijke teekeningen te volgen, indien de omstandigheden dit in latere tijden uitvoerbaar zouden maken. De meest belangrijke thans bloot gelegde zijde is die, welke de grondslagen verraadt van den allereersten tempel van Athene, in de nabijheid van het latere altaar gewijd aan den misthischen koning Erechteus. De fundamenten van de cella en van de afdeelingen van de schatkamer daarachter, stammen uit een grijze oudheid. De buitenste zuilenrij, wier grondslag gedeeltelijk onder de fundeeringen van het latere Erechtheion ligt, is volgens alle waarschijnlijkheid het werk van Peisistratos. Dit was het oorspronkelijke en voornaamste heiligdom van de Acropolis, dat door de Perzen werd verbrand; eerst in den tijd der restauratie werd de zetel van Athene's altaar verplaatst naar de plek waar thans het Parthenon staat. Brokstukken van kolommen en kroonlijsten, allen van poreuse steensoorten, afkomstig van dezen eersten tempel, worden nog opgemerkt in dat gedeelte van den walmuur van de Acropolis, hetwelk door Themistocles werd gebouwd. Door Dr. Dörpfeld werd aangetoond, dat de zwaarte van dezen muur overeen komt met die der nu blootgelegde grondslagen, zijnde het aantal der zuilen waarschijnlijk zes aan den voor- en den achterkant, en twaalf aan elke zijde.

De het meest belang inboezemende ontdekking van allen is echter die, welke ons althans gedeeltelijk in staat stelt om de tegenwoordige beeldhouwwerken der kroonlijst van dit eerste Parthenon te herstellen. Toen de grondslagen van het nieuwe museum van de Acropolis werden opgedolven, werd een schoon gebeeldhouwd Archaïsch hoofd van Athene aan het daglicht gebracht. Later, gedurende de ontgraving van eene laag, gelegen voor den oostelijken gevel van het Parthenon, waarin vóór-Perzische overblijf-

selen voorkwamen, werd tegelijk met fragmenten van een groote beeldengroep, een gedeelte van een tors, bedekt met een ægis 2), en klaarblijkelijk tot een beeld van Pallas 3) behoorende, te voorschijn gebracht. Dr. Studniczka herkende dezen romp als behoorende bij het reeds ontdekte hoofd. Dit laatste paste volkomen op dien tors. Met behulp der verdere gevonden fragmenten werd het mogelijk een algemeen denkbeeld te verkrijgen van het karakter van de groep, waarin de godin een rol speelde, en verder aan te toonen, dat die groep behoorde tot een kroonlijst, wier afmetingen in overeenstemming waren met die van den eersten tempel. De godin wordt voorgesteld een reus te dooden, die aan hare voeten ter aarde ligt. In haar linkerhand houdt zij een speer; wellicht heeft zij die met beide handen omkneld. Bij de ontdekking vertoonde de ægis nog zeer duidelijke sporen van beschildering der schubben, die om den andere rood en blauw of groen waren, en van de slangen die er om heen loopen en met banden van de zelfde kleuren zijn afgescheiden. Om den hals der godin hing oorspronkelijk een metalen sieraad en buitendien een rooden band. Kleine overgebleven gekleurde deelen van den zoom der ægis die over de beenen van den reus lag, maakte het mogelijk diens houding te bepalen. Hij lag op den rug, met het rechter been opwaarts gebogen en het linker over den grond uitgestrekt. De rechter arm was klaarblijkelijk ter verdediging of om genade smeekende opgeheven, terwijl hij met den linker te vergeefsch trachtte zich van den grond op te richten. Andere fragmenten geven het vermoeden van de aanwezigheid van twee andere mannelijke figuren, waarvan de eene rechts een poging doet om zijn gevallen makker te bevrijden. De stijl van het werk wijst dit aan als afkomstig uit de zesde eeuw vóór Christus, en er kan slechts weinig twijfel bestaan, dat het eenmaal de voorzijde van het oorspronkelijke heiligdom van Athene heeft versierd, zooals dit is hersteld of herbouwd door Peisistratos.

Het bestaan van dezen ouden tempel, ter zijde en gedeeltelijk ter plaatse van eene zijde van het latere Erechteion, leidt tot de verklaring hoe in latere dagen, nadat de tempel was verlegd naar de plaats die deze nu inneemt, een hooger gelegen heiligdom werd ingekrompen tot de oudere grenslijnen. Hier, voor de noordelijke uiterste colonnade van den ouderen tempel, stond de heilige olijfboom van Athene. Hier waren de graven van Cecrops en Erechtheus; hier stond nog steeds in latere dagen het altaar aan Athena Polias 4) gewijd, de schutsgodin der stad, bevattende de afbeelding van het oude olijfboomenwoud, dat elke vier jaren door de burgers in plechtige optocht werd bezocht; het vaartuig voerde dan den feestmantel of peplos in top, die der godin op haar geboortedag geschonken werd. Het is deze optocht die, zooals genoegzaam bekend is, het onderwerp is van de fries van het Parthenon; en een van de laatste fragmenten van beeldhouwwerk die op de Acropolis werden opgegraven, levert eene welkome verduidelijking van een der middenste gedeelten van dit groote werk. Het genoemde fragment, in relief voorstellende het hoofd van eene vrouw, naar links ziende, en een gedeelte van een vleugel, werd door dr. Waldstein terstond herkend als kunnende het beeld van Iris aanvullen, naast de groep van goden staande, die op de heilige voorstelling wachten. Het tot nog toe ontbrekende gedeelte is aan de gebroken steenen plaat der fries gevoegd die zich op het Acropolis Museum bevindt, en de jeugdige godin, wier vleugels zonder twijfel, in overeenstemming met haren naam, oorspronkelijk waren versierd met banden, gekleurd als de regenboog, staat daar nu voor ons, zooals zij is gewrocht onder de leiding van Pheidias, met haar linkerhand achterwaarts opgeheven om de vliegende tressen van haar weelderigen haardos vast te binden.

Evenwel, de meest de verbazing opwekkende voorwerpen die bij deze ontgravingen te voorschijn zijn gekomen, zijn zonder eenigen twijfel de thans in het museum gerangschikte Archaïsche beeldhouwwerken. Verscheiden van deze werden aan de noord-westzijde van het Erechtheion gevonden, en wel onder de Acropolis omwalling, die terstond na den inval der Perzen, in 480 v. Chr., gebouwd werd, en ook zelfs in het metselwerk dier muren, tot welker bouw zij gebruikt werden, en van andere omwallingen uit den vóór-Perzischen tijd. Die overblijfselen kunnen in twee hoofdklassen worden verdeeld; de oudste zijn van poreusen steen en oogenschijnlijk afkomstig van de kroonlijsten van vroegere heiligdommen, en aan goden gewijde beelden in marmer. Onder de beeldhouwwerken der kroonlijsten zijn er drie, die de heldendaden van Hercules voorstellen. In twee der gevallen is deze in worsteling met een Triton 5) of zeemonster, in een derde met de Lernæanische Hydra. 6) Een ander beeldhouwwerk draagt een geheel nieuw karakter; het is een der laatst gevondene en behoort waarschijnlijk tot een der friezen die den strijd van den held met den Triton voorstelt. Deze laatste is afgebeeld als een drie-koppig monster, met een gevleugeld maar overigens menschelijk lichaam, dat eindigt in een drievoudige slangenstaart. De koppen hebben een puntigen baard, die zich zacht onder den kin ombuigt, en van sprekende blauwe kleur is; het haar is eveneens blauw, het lichaam rood, de slangachtige staarten zijn versierd met afwisselend roode en blauwe banden. Het monster stelt ongetwijfeld Typhon 7) voor, wiens onderste extremiteiten aan de slang ontleend zijn, en wiens drievoudig lichaam door Euripides beschreven is. In de eene hand houdt hij een plat voorwerp, waarvan de beteekenis onzeker is; oogenschijnlijk bespiedt hij de worsteling tusschen Hercules en den Triton.

Een andere onlangs ontgraven groep, waarvan de gevonden brokstukken echter nog niet tot een geheel zijn samengevoegd, bestaat uit twee leeuwen die een stier bevechten. De groep is in hoog relief uitgevoerd op een aantal bij elkaar gevoegde blokken van tufsteen. Zij is van kolossale grootte; de indruk dien de voorstelling maakt is verheffend door de schitterende kleurversiering. De leeuwen hebben scharlaken roode manen; hun lichaam is met een zachter rood gekleurd; de oogen zijn zwart, met witte pupillen. Het lichaam van den stier is donker blauw, op sommige plaatsen overgaande tot groen; uit de wonden, veroorzaakt door de klauwen der leeuwen, vloeit het karmozijn roode bloed in stroomen langs de zijden. Het karakter van de groep is geheel en al Oostersch, zoo zelfs dat de waarschijnlijkheid is te berde gebracht, dat zij een der geschenken van koning Croesus kan zijn, door Jonische werklieden, daarvoor door hem tot zich geroepen, uitgevoerd.

De meest karaktervolle der godenbeeldjes zijn eenige

statuen van Archaïsche vrouwen, gekleed in den mantel en de tunica, en in vele gevallen een vrucht in de hand hebbende. Zij stellen waarschijnlijk personen voor, die hunne offeranden brengen, en hebben het doel, even als die welke spijzen en drank naar de graven hunner afgestorven vrienden dragen, dit offeren te vereeuwigen, een denkbeeld, even oud als de oudste Egyptische monumenten. De meest naief-eenvoudigen daaronder, met wollen tunica en roode schoenen met opgewipte punten, stellen zeer waarschijnlijk boeren vrouwen voor. Hare schoenen gelijken in der daad veel op die, welke thans nog door het Grieksche landvolk worden gedragen.

(*Wordt vervolgd.*)

---

1) Brauronia, bijnaam van Artemis of Diana. Het was ook de naam van de twee feesten, ter eere van deze Godin, waarvan een door de vrouwen alleen en het andere door mannen en vrouwen werd gevierd.

2) Letterlijk vertaald: geitenvel. — als zoodanig de kleeding der eerste bewoners van Griekenland. Later werd de ægis een mantel, daarna het schild van Minerva, en nog later het harnas van een godheid, meer in het bijzonder dat van Jupiter en Minerva, in tegenstelling van de lorica, die het harnas was van de gewone stervelingen.

3) Een der Grieksche benamingen voor Minerva.

4) Polias was een bijnaam van den Atheenschen Jupiter, en beteekent beschermer van de stad.

5) Een zee-god, zoon van Neptunus en Amphitrite. Men noemde Triton ook een zeemonster, met het lichaam van een mensch, eindigende in een vischstaart

6) Zevenkoppig monster, zoon van Typhon en Echidna.

7) Egyptische godheid, Seth genoemd. Het dier dat Seth symboliseerde, zou een vleeschetende viervoeter zijn geweest, met een langen en een weinig platten bek en groote rechte ooren.

De Vertaler.

Bekroningen op de Tentoonstelling te Parijs.

Aan de lijst der bekroningen, die op de Parijsche Tentoonstelling werden toegekend aan Nederlandsche inzenders, ontleenen wij het volgende.

In onze afdeeling Bouwkunst werden bekroond met *zilveren medaille*, de heer J. Verheul Dzn., te Rotterdam, met *bronzen medaille*, de heer H. Evers te Rotterdam. Eene *eervolle vermelding* verkreeg de heer J. F. L. Frowein te 's Gravenhage.

Wij kunnen hieraan toevoegen, dat, naar wij vernomen hebben, de meerderheid der Jury van oordeel was, dat in de eerste plaats slechts uitgevoerde bouwwerken voor bekroning in aanmerking konden komen.

Van de bekroningen in andere groepen vermelden wij de volgende:

Schilderkunst. *Eere-diploma:* de heer Jozef Israëls,

Gouden medaille: de heeren Jacob Maris en H. W. Mesdag, S. J. ten Cate (aquarellen), Ferdinand Leenhof (beeldhouwkunst.)

Zilveren medaille: de heeren J. J. van de Sande Bakhuijzen, C. Bisschop, G. H. Breitner, P. J. C. Gabriel, F. H. Kaemmerer, L. Luyten, W. Maris, A. Neuhuys, W. Roelofs, mej. Th. Schwartze, H. Vos. — Th. de Bock, J. Bosboom en H. J. Weissenbruch (aquarellen).

Bronzen medaille: de heeren Louis Apol, N. Bastert, B. J. Blommers, L. C. Bombled, F. J. du Chattel, E. Frankfort, J. C. Greive Jr., P. Josselin de Jong, J. S. M. Kever, K. Klinkenberg, M. van de Maarel, mevr. S. Mesdag-van Houten, T. Offermans, D. Oyens en W. B. Tholen. G. Poggenbeek (aquarel). B. van Hove (beeldhouwkunst). P. J. Arendzen en H. J. van de Weele (graveerkunst).

Eervolle vermeldingen: de heeren: Mej. Anna Abrahams; mevr. Bilders-Van Bosse; E. J. Boks; S. Bosch Reitz; J. C. van Essen; mej. C. van der Hart; G. Henkes; A. Lecomte, mevr. Mesdag—Van Calcar; F. Moormans; F. G. W. Oldewelt; W. Oppenoorth; P. Oyens; W. C. Rip; H. Valkenburg; H. J. van der Weele; W. H. de Zwart. — W. Witsen en C. L. Ph. Zilcken (graveerkunst.)

Van belang achten wij nog de vermelding der volgende bekroningen:

Eere diploma: Rijks normaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam, directeur de heer W. B. G. Molkenboer.

Het Koninklijk Instituut van Ingenieurs.

Gouden medaille: de heeren W. B. G. Molkenboer, te Amsterdam, A. Huet, te Delft. Joh. Enschede en Zonen te Haarlem en H. C. A. Thieme te Nijmegen, voor drukwerken. C. A. Ecxstein te 's Gravenhage, directeur van het Topografische Instituut. J. J. B. J. Bouvy, te Dordrecht, Kon. Ned. Glasfabriek. Joost Thooft en Labouchère, te Delft, aardewerk. Kon. Deventer Tapijtfabriek, Deventer.

Zilveren medaille: de heer E. H. von Saher, te Haarlem, directeur der school voor Kunstnijverheid. De school voor Kunstnijverheid te Haarlem. De Machinistenschool te Amsterdam. De Ambachtsschool te Leiden. De Ned. Mij. ter bevordering van Nijverheid (museum en school) te Haarlem. De heeren A. W. Sijthoff, te Leiden; G. Kolff en C°., te Batavia, en Lutkie en Cranenberg, voor drukwerken. W. Stevens te Kralingen, tapijten. Scholte's Metaalwarenfabriek, Amsterdam, en J. C. Stelling, aldaar.

Bronzen medaille. De heeren P. H. Mutters en Zoon te 's Gravenhage, voor meubels. A. G. Overes te 's Hertogenbosch, voor gesneden ivoorwerken. J. J. Beynes te Haarlem, voor spoorweg- en transmaterieel.

Nederlandsche leden der internationale jury zijn geweest de heeren C. A. D. Artz, Willy Martens en W. Roelofs, voor de schoone kunsten, schilderkunst. Dr. D. de Loos voor onderwijs en vrije kunsten (boekdrukkunst). L. G. Obreen, idem (benoodigdheden voor de drukkunst). M. Hijmans van Wadenoyen voor huisraad en stoffeering. J. J. Boas, voor geweven goederen, kleeding en toebehooren. I. Freiwald, C. Prins en Dr. E. H. M. Thijssen, voor deifstoffen, ruwe en bewerkte stoffen. E. J. Niermans, en G. E. V. L. van Zuylen, voor materieel en gereedschappen bij werktuigkundige nijverheid in gebruik. E. Koechlin. J. W. F. Scheffer Jr., E. Wunderly, C. N. J. Moltzer J. Ezn., en Joh. M. Schmitz, voor voedingsmiddelen.

PRIJSVRAGEN.

Op de prijsvraag, uitgeschreven door de société Sic Semper te Utrecht zijn, naar wij vernemen, 69 antwoorden ingekomen.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Aan het *N. vjd D.* wordt uit Bolsward het volgende gemeld:

Bekend zijn de twee prachtige gothieke koorheerenbanken in het koor der St. Martini-kerk te Bolsward; bekend is ook de gerestaureerde bank, die aan de Quellinusschool te Amsterdam in haren ouden vorm zoo voortreffelijk is teruggebracht, en nu met haar negen zetels en haar kwartcirkel-overhuiving in dat koor als een merkwaardig sieraad staat. Doch nog niet voldoende bekend is, wat in den loop van den zomer in datzelfde koor is geschied.

Aan de Noordzijde namelijk stond nog een massa oud houtwerk, onder een dikke verflaag bedekt, voor het oog van weinig waarde. In een verwaarloosde antieke kast lagen nog heerlijke traceeringen voor de ruggen van zes zitplaatsen. Al dat oude houtwerk is verdwenen; door een nieuw preparaat is het ontdaan van de verflaag, het prachtigste eikenhout is voor den dag gekomen en nu staat er een vierde koorheerenbank, die in schoonheid kan wedijveren met de drie andere.

Daarenboven zijn al de banken van zeer goede constructie, met kopstukken van prachtig snijwerk versierd, uit de 17e en 18e eeuw, die ook in de nu onbruikbare Broere-kerk stonden, overgebracht naar de St. Martini-kerk en prijken ook deze op het hoog altaar van bovengenoemd koor. Dit is afgesloten door een massief eikenhouten hek, dat in brokstukken sinds vele tientallen van jaren in de Broere-kerk stond en nu tot een schoon geheel is gemaakt.

Zoo vindt men, na al wat kerkvoogden en notabelen in de laatste jaren hebben gedaan, om het te lang verwaarloosde in eere te herstellen, in dit gebouw eene verzameling van oude kunst, uit meer dan acht eeuwen, in hout en steen. Volkomen verklaarbaar is het, dat voortdurend meer vreemdelingen komen uit alle oorden,

om al deze kunstwerken te bezien, en verblijdend is het, dat ook nu nog werklieden hier gevonden worden, die met groote kunstvaardigheid bovengenoemde restauraties konden helpen tot stand brengen.

Bij de Regeering bestaat het voornemen, het ingenieurskorps bij de Marine uit te breiden met een adspirant-ingenieur.

Aan de Staatsbegrooting voor 1890 ontleenen wij het volgende, betrekking hebbende op bouwwerken.

Hoofdstuk: *Justitie:* Voor aankoop van een huis voor kantongerecht te Wageningen is *f* 11.500 geraamd. Voor inrichting van bergplaatsen voor gerechtelijke archieven en van minuten en registers van notarissen is *f* 5000 uitgetrokken, voor mobilair *f* 27.000, waaronder *f* 12,000 voor mobilair van het nieuwe rechtsgebouw te Haarlem. Een eerste termijn van *f* 30 000 is uitgetrokken voor het verbouwen van het Paleis van Justitie te Amsterdam. Het plan staat in verband met de voorgenomen verbouwing van de strafgevangenis bij het Leidsche plein tot huis van bewaring. Met de gemeente zijn onderhandelinge gaande tot afstand van een gebouw naast het Paleis van Justitie. De bedoeling is, het Paleis uit te breiden en voor de vier kantongerechten nevens het huis van bewaring te stichten een nieuw gebouw en eene bewaarplaats voor minuten, registers en repertoria voor notarissen. Het geheele plan zal *f* 550.000 voor de uitvoering kosten.

Voor een rechtsgebouw met huis van bewaring te Breda wordt *f* 60.000 uitgetrokken, eerste termijn van een som van *f* 236.000.

Voor de vertimmering van het rechtsgebouw te Zwolle is *f* 18.000 geraamd, voor een gebouw voor het kantongerecht en bewaarplaats voor notarieele archieven te Alkmaar *f* 9500, eerste termijn van de totaalkosten van *f* 24,300.

Gelden zijn aangevraagd tot uitbreiding van het cellengebouw voor de drie gestichten Veenhuizen; een onderaardsche telephonische verbinding tusschen die gestichten en het bureel van den hoofddirecteur en het vergrooten van het kerklokaal in de Rijkswerkinrichting te Hoorn.

Hoofdstuk: *Binnenlandsche Zaken.* Er worden aangevraagd *f* 10.000 als eerste termijn van *f* 50.000 voor den bouw van een afzonderlijk kabinet voor de mineralogie en geologie, ook in het belang van de veiligheid van het Museum van Natuurlijke Historie, te Leiden.

Voor uitbreiding van het natuurkundig laboratorium te Utrecht is *f* 10.000 uitgetrokken, en *f* 25.000 als eerste termijn van *f* 130.000 voor een gebouw, waarin zoowel het hygienisch instituut als de laboratoria voor anorganische scheikunde zullen gevestigd worden. Voor mobilair is *f* 4000 meer aangevraagd.

Bij hetzelfde hoofdstuk wordt vermeld:

Aan de Polytechnische School is gerekend op aanstelling van een leeraar ad. *f* 3000, die een deel der lessen over natuurkunde van Prof. Snijders zou kunnen overnemen, en wien de leiding van de practische oefeningen op dat gebied zou kunnen worden overgelaten; op aanstelling van een tweeden of zoogenaamden collegeassistent bij het onderwijs in de scheikunde ad *f* 1200.

Den 5den October a. s. zal te Bern eene conferentie gehouden worden vanwege de *Association littéraire et artistique internationale*, ter bespreking van de belangen van den litterairen en artistieken eigendom. De heer Numa Droz, lid van den Zwitserschen Bondsraad, die in 1883 de vorige vergadering leidde, zal deze bijeenkomst presideeren.

BENOEMINGEN, VACANTE BETREKKINGEN, ENZ.

De Heer A. P. Godon, te 's Gravenhage, is door den Raad van Bestuur der Akademie van Beeldende Kunsten aldaar tot voorzitter benoemd en heeft zich bereid verklaard tevens het penningmeesterschap te blijven waarnemen.

De aftredende voorzitter Dr. L. R. Beynen, die gedurend 14 jaren dien zetel bekleedde, is tot eere-voorzitter benoemd. De kunstschilder C. Bisschop is tot onder-voorzitter gekozen.

Door den Min. van Koloniën is de heer F. M. E. L. Kerstens gesteld ter beschikking van den Gouv.-Gen. van Ned.-Indië, om te worden benoemd tot aspirant-ingenieur bij den waterstaat en de burgerlijke openbare werken daar te lande.

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM. 16 Sept. Het bouwen van een gedeelte school aldaar, onder beheer van den bouwmeester A. C. Bleijs, voor rekening van de vereeniging H. Vincentius van Paulo.

J. J. Boekholst	*f* 32.900
G. Boon	» 31.200
J. Stam	» 30.980
W. Westerhof te Weesp	» 30.940
K. O. Lokhorn	» 30.200
R. Timman	» 29.989
W. Greve te Buiksloot	» 29.880
J. v. Groenendael, te N.-Amstel	» 29.600
J. M. v. d. Veen	» 29.400
A. J. v. Liemt	» 29.280
P. S. Reijnierse	» 29.200
Smit en Hermans	» 28.890
L. Bouman te IJselstein	» 28.750
A. Aalders	» 21.630
A. Paans,	» 28.500
J. J. Eyrondt	» 28.499
L. Vlasman	» 28.400
W. G. v. Berkum	» 28.340
J. J. Goseling & Zn.	» 28.200
K. J. B. van Damme	» 28.200
H. G. Scholte	» 28.120
J. J. P. Thuring	» 28.100
J. N. Hendrix	» 28.020
F. Raaijmakers, N.-Amstel	» 27.980
Mulder en Sarlemijn	» 22.550
De overigen aldaar.	

AMSTERDAM, 17 Sept. De architekt Evert Breman, het amoveeren van een fabriksgebouw c. a. aan de Falckstraat te Amst., en het daar ter plaatse bouwen van een frobelschool met bovenwoningen voor de directrice enz.

J. Strasse	*f* 46.100
F. Degenhardt	» 44-450
J. Geleins Cz.	» 40.995
H. Hofte	» 40.685
Meijer en van de Coolwijk	» 40.579
W. Greve te Buiksloot	» 40.487
L. Deenik & Zn.	» 40.200
A. Aalders	» 39.800
B. Cruijff	» 39.096
H de Lange te Harderwijk	» 38.980
H. R. Hendriks te Osch	» 38.890
W. v. d. Horst	» 38.850
H. Dorias	» 38.413
J. Hendrix	» 37.885
T. Ligthardt	» 37.717
K. J. B. van Damme	» 37.636
J. Schaafstra	» 37.596
E. Helle	» 37.333
Cerlijn en de Haan	» 37.260
P. S. Rijnierse	» 36.900
A. J. van Liemt	» 36.888
C. Alberts te N.-Amstel	» 36.690
D. Schut	» 36.590
E. R. Kuipers	» 36.400
D. Heijnink	» 36.296
H. Schouten	» 35.347
Knipper en Vree	» 35.200
J. H. van der Veen	*f* 35.040
D. Oosterink te N.-Amstel	» 34.890
W. Boon,	» 34.700
Gebr. Terlinger	» 34.665
J. Prenzler	» 34.000
Peeters en Roelofsen	» 33.789
D. Verbeek & Zn.	» 33.497
De overige aldaar.	

DEN HAAG, 19 September. De architekt J. Mutters Jr., namens zijne principalen de Commissie der Naaml. Vennootschap tot exploitatie van het Zuid-Hollandsch Koffiehuis aldaar. De wederopbouw van genoemd café, Groenmarkt No. 37, met diversen, societeit en vergaderzalen.

H. E. de Baas, te Scheveningen	*f* 48.763
J. P. Lorrie	» 48.160
Gebr. de Vos	» 47.900
Heiman & Zn., te Rotterdam	» 47.500
Nater & Co.	» 47.250
Gebr. Houtman	» 45.658
De Swart	» 45.438
Wijnekus	» 44.600
Van Spanje	» 43.473
Van Lith & Fontein	» 43.300
Van Bergen Henegouwen	» 43.250
A. Stigter	» 42.949
Jac. Vos	» 42.600
Werdes	» 42.140
Paardenkooper	» 42.100
De overige aldaar.	gegund.

5805 — JAN VAN DER POT, — KATENDRECHT bij ROTTERDAM. — KIJANISEERINRICHTING. Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend, van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen. HELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en vrachten. KUNSTGRANIET systeem Pottijahn. Fraaiheid en degelijkheid worden op aanvraag, franco toegezonden.

De eenigste winter ook des winters kan worden gekalfmetseerd. Het Kijaniseeren is het eenige afdoende middel tegen [illegible]

GEPREPAREERD DAKLINNEN

in Duitschland sinds jaren in toepassing, kan als dakbedekkingsmateriaal voor alle gebouwen ten zeerste aanbevolen worden, zijnde **waterdicht, duurzaam, licht, isoleerend brandvrij** (De mastiek waarmede het linnen bereid is, verhardt.)

— DE DEKKING GESCHIEDT ONDER GARANTIE. —

Prijzen en verdere inlichtingen verstrekt,

J. KROON Rz., Buiksloot bij Amsterdam. 5795

JAN HAMER & Cº, — AMSTERDAM.

KANTOOR: GEBOUW MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST Marnixstraat 402 bij het Leidscheplein.

BOYLE'S LUCHTPOMP VENTILATORS

BOYLE'S Kappen voor slecht trekkende schoorsteenen.

BOYLE'S Schoorsteenkappen tegen valwinden, enz.

Vereischen geen toezicht, hebben geen beweegbare deelen, voorkomen terugslag in den koker, werken met de meeste gelijkmatigheid in ieder jaargetijde, hebben een veel grooter capaciteit dan ieder andere ventilator, zijn van soliede constructie bij matigen prijs.

BOYLE'S Ventilators en Kappen zijn op verschillende Rijks-, Gemeente en Particuliere gebouwen hier te lande geplaatst. 5796

WITTE's Liften voor Personen, Goederen, Spijzen, enz. CARRE's Waterleidingen.

DE LINT & Cº. Rotterdam.

Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te Londen.

leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,

MARMER-MOZAIEK en TERRAZZOVLOEREN.

alsmede 5797

— GLASMOZAIEK —

Zestien Bekrooningen.

NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY Ltd. LONDON.

Exploitatie der asphaltmijnen van de Val Travers.

FABRIEK TE AMSTERDAM Beltweg No. 3.

TRADE MARK. NATUREL ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.

Gecomprimeerde Asphaltwegen en/of Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen, Winkel en Magazijnvloeren. Gangen Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton-Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.

Zindelijk, Vochtwerend, Onderdrukbaar, Geraasverend.

Asphalt speciaal tot weering van vochtige muren.

Voor inlichtingen omtrent het Negen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het Kantoor der fabriek, Beltweg 3, *Amsterdam.* 5806

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.

Fred. Stieltjes & Cº., Amsterdam. 5798

CARBOLINEUM AVENARIUS.

Men verzekere zich bij den aankoop, dat men het sedert 14 jaren met succes aangewende *origineele merk* verkrijgt:

CARBOLINEUM AVENARIUS.

GUST. BRIEGLEB, Amsterdam. 5799

CARBOLINEUM

goed dekkend, diep indringend,

van groot Carbol-Creosotgehalte

en daarom bijzonder aan te bevelen (het echte wordt uitsluitend verzonden in vaten van nevenstaand *wettelijk gedeponeerd fabrieksmerk* voorzien), à f 28.50 per Ton; netto ca. 200 kilo, met vat. Franco vracht en rechten, *Arnhem* of *Rotterdam.*

A. W. ANDERNACH te Beuel, 5802 *bij Bonn a/Rhein.*

W. F WEIJNTJES, Singel 514 h/h Koningsplein Amsterdam. Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.

Agent voor Minton Hollins & Co. *Stoke upon Trent* „ „ A. Jändges te *Crefeld.*

Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 5800

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE *Haaften aan de Waal.*

Machinale Steenfabriek met Ringoven, 5801

levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur tegen sterk concurreerende prijzen.

PUI-SPIEGELGLAS HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFF. ROTTERDAM. 5803

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,

voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.

5804 FRED. STIELTJES & Cº., Keizersgracht 745, Amsterdam.

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH.
BOCH FRÈRES
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 5789

G. J. Vincent & Co.
Kunstsmeden,
SCHIEDAM.
ZILVEREN MEDAILLE, Wereld-Tentoonstelling Amsterdam 1883.
GOUDEN MEDAILLE, Antwerpen 1885
Specialiteit in gesmeed IJzeren Hekken,
Fijne smeedwerken, Dakversieringen, Deurvullingen, Ornamenten enz.
Steeds voorhanden GESMEED IJZEREN PAARDEN RUIVEN. 5790

Parquets-en-chêne sur bitume hydrofuge
N. GOURGUECHON — PARIS.
Verkrijgbaar in de maten van **30—50** cM. lengte,
6—11 cM. breedte, **35** cM. dikte.
Behalve **lagere prijs**, bieden deze parketvloeren, boven de andere soorten, de volgende voordeelen aan: **Onloochenbare hoedanigheid voor vocht. Weering van geluiden** (kraken) en **ongedierte. Grootere duurzaamheid**, omdat het hout uit één stuk bestaande, verder afgesleten kan worden. 5791
Représentant voor Nederland, **EMIL MOHR, Prins Hendrikkade, Amsterdam 19.**

SOCIETEIT „SIC SEMPER."

De jury voor de prijsvraag voor een Societeitsgebouw te Utrecht bericht, dat bij haar ingekomen zijn 66 ontwerpen onder de volgende motto's:

1. 't Was tijdverdrijf. Dat is buiten kijf.
2. Ultrajectum.
3. Ultrajectum.
4. Tempora mutantur nos et mutamur in illis
5. Salve.
6. Oranje boven.
7. Zeist.
8. Eenvoud.
9. Prosit.
10. een getoekend bloemblad.
11. Aïda.
12. (*Twee cirkels met de woorden* **Sic Semper** *in 't midden*).
13. B. S.
14. 1864.
15. Sic Semper (*driehoek met horizontaal lijntje in het midden*).
16. (*Cirkel met een* X *erken in 't midden*).
17. Ja.
18. Oranje boven.
19. Semper.
20. (*Cirkel met schaduw aan den bovenkant*).
21. S. S. S.
22. Felix.
23. Abif-Hiram.
24. (*Een Ecik*).
25. Sticht.
26. Hoop.
27. Gezelligheid.
28. Sic Semper.
29. R (*vorm*).
30. Holland.
31. Jo.
32. In ernst begonnen is half gewonnen.
33. Femke.
34. Folterus.
35. a Vista.
36. S. S.
37. Geen arbeid is zonder vrucht
38. Trajectum ad Rhenum.
39. Non semper idem.
40. Sic.
41. Roulette.
42. N. N.
43. Nannette.
44. Schets in potlood.
45. Helen.
46. l'Aurore.
47. Margaretha.
48. (*Cirkel met een driehoek in 't midden*).
49. Ultrajectum.
50. Schets.
51. Voorwaarts.
52. Wie kan 't gevoegen naar elck genoegen.
53. 1 cts. postzegel.
54. Acna.
55. (*Cirkel met een* **K** *in 't midden*).
56. Semper idem.
57. n°. 73.
58. Ulterius trajectum.
59. J. F.
60. (*Cirkel met driehoek en 't woord* **'t sticht** *in 't midden*).
61. Triana.
62. Schnaps.
63. R. O. Z.
64. Bona fide.
65. Haast.
66. G. A.

5792

Bovendien zijn bij haar ingekomen twee ontwerpen, respectievelijk verzonden uit 's Gravenhage (postpakket n°. 611) en uit Utrecht, welke, als na 22 September ll. ontvangen, zijn ter zijde gelegd.

Namens de Jury voornoemd:
F. A. J. F. VAN RAPPARD.

De Portland-Cement-Fabriek van
DYCKERHOFF & SÖHNE
te Amöneburg bij Biebrich a d Rijn 5793
levert haar erkend en uitmuntend fabrikaat, met garantie voor de grootste vastheid en deugdelijkheid.
Productie-vermogen der fabriek: 500,000 vaten per jaar.
Magazijnhouders in de voornaamste steden.

Gouden Staats-Medaille
Düsseldorf, 1880.
Gouden Medaille Offenbach a/M. 1879
Gouden Medaille Hoogste onderscheiding in den internationalen wedstrijd Arnhem 1879.
Medaille Breslau 1869.
Diploma A Eerste prijs voor uitmuntend fabrikaat. Kassel 1870
Medaille van verdienste, Weenen.

PATENT-CENTRALE EN ZELFREGULEERENDE
STOOMVERWARMING EN VENTILATIE
onder lagen druk.
Systeem BECHEM & POST te Hagen in Westphalen.
TEVENS INGERICHT VOOR
ELECTRISCHE VERLICHTING
met of zonder Tudors-Accumulatoren. 5794

Dit *Systeem is het meest aan te bevelen*, omdat, niettegenstaande de **onder lagen druk** werkende machine zeer **gemakkelijk en eenvoudig** kan worden aangewend, zoowel voor **Verwarming en Ventileering van huis en stal,** als voor het **oppompen van water,** voor het op **peil brengen en houden van vaarten,** voor het in werking brengen van **IJs-, Dorsch- en andere machines,** voor het **koken van Veevoeder,** voor het **besproeien van Gras, Bloemen, enz.,** terwijl nog des avonds ***huis en erf electrisch kan verlicht worden.*** Bijzonder geschikt voor **Buitenplaatsen** en **Boerderijen**, daar *Warmte, Ventilatie, Licht, Koude en Drijfkracht* gelijktijdig kunnen werken of naar behoefte geregeld kunnen worden.

Voor nadere inlichtingen, opnemingen en begrootingen, verklaart zich gaarne bereid
D. S. M. KALKER, Amsterdam. Eenig vertegenwoordiger in Nederland.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
5 OCTOBER 1889.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON.
Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C.-HENRY HEMANS & Co.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD: De bekroningen der Nederlandsche Bouwkunstenaars te Parijs. — Der Stadte-bau nach seidem Künstlerischen Grundsätzen; (vervolg van bladz. 182). — Opgravingen te Athene. — Verslag van de vergadering der Afdeeling Leiden; en Vereeniging „Architectura" te 's Gravenhage, 2 October 1889. — Ingezonden. — Binnenlandsche berichten. — Benoemingen vacante betrekkingen enz. — Bij de plaat. — Afloop van Aanbestedingen.
Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden en plaat.

DE BEKRONING DER NEDERLANDSCHE BOUWKUNSTENAARS TE PARIJS.

Ieder die slechts weinig meer dan het groote publiek bekend is met toestanden op bouwkundig gebied, heeft natuurlijk vreemd opgezien van de weinige bekroningen aan onze Nederlandsche bouwkundigen ten deel gevallen. Allen koesterden met zekerheid de verwachting, dat aan den heer H. P. Berlage Nzn. eene flinke onderscheiding zou zijn ten deel gevallen, en het bericht daarvan zouden zij met ingenomenheid hebben gehoord. Het tegendeel is nu eene ware teleurstelling, die bij velen verontwaardiging wekt.

En toch wordt ons gepredikt tevreden te zijn over het succes van Nederland.

Dit zou minder opzien baren, ware het niet, dat die prediking voorkomt in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 29 September, op den vorigen dag gedrukt, en te Parijs geschreven op 27 September, den dag waarop de bekroningen in Nederland bekend werden. Wie anders dan een Jurylid kon van dezen uitslag kennis dragen?

De Parijsche opwekking om tevreden te zijn is dus klaarblijkelijk de lof der Jury, verkondigd door een harer leden.

Van de 36 klassen waren er 14 waarin een Nederlander zitting had, die dus door persoonlijke tusschenkomst de belangen zijner landgenooten verdedigen kon, zegt de schrijver in de *Rotterdammer*, en dat noemt hij ook de reden, waarom de Nederlanders in sommige klassen ruimer beloond zijn dan in andere, waar hunne belangen aan buitenlandsche leden waren toevertrouwd.

Ook wordt in die correspondentie gezegd, dat de onderscheidingen niet verkregen zijn zonder eenige inspanning, en dat de Nederlandsche Juryleden alle reden hebben zich te verheugen over de bekroningen.

Ten slotte lezen wij: „Wie met aandacht de lijst der Nederlandsche bekroningen doorziet, zal moeten erkennen, dat men trotsch mag zijn op hetgeen verkregen werd, nu en dan wel is waar met groote moeite, maar dikwijls ook met groot gemak, omdat men erkennen moet, dat wezenlijke verdiensten niet mogen worden achtergesteld. Dit is onmiskenbaar: de bekroningen, die verkregen zijn, gaan verre de verwachtingen van alle onpartijdigen te boven".

Maar, hiermede kunnen de inzenders in klasse 4 van groep I, Schoone Kunsten, het niet eens zijn.

Immers, alras komt de vraag zich opdringen, waarom drie Nederlandsche Juryleden in de klasse 1, voor schilderkunst, en niet één in de klasse 4, voor bouwkunst, die toch 17 inzenders telde?

En waarom, vraagt men, 2 Nederlandsche Juryleden voor klasse 63, die 7 inzendingen telde of wel 15, indien men de collectieve inzending van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs in 9 stuks splitst, volgens de namen der inzenders?

De drie schilders, die over hun kunstbroeders jugeerden, hebben dan ook de helft der uitgestrekte landen van 111 inzenders tevreden kunnen stellen met 55 bekroningen! Ook hier dus weer een bevoorrechte bescherming, die trouwens steeds tegenover de schilders in Nederland wordt waargenomen.

Indien voor de algemeene groep der Schoone Kunsten, zooals meer uit internationale beleefdheid gebeurt, een bepaald aantal bekroningen was aangewezen, dan hebben de schilders uitstekend zorg gedragen het leeuwenaandeel daarvan machtig te worden.

Was voor de bouwkunst dan niet één Jurylid aangewezen?

De Nederlandsche Commissie heeft werkelijk daarvoor iemand bij de Fransche Regeering aanbevolen, maar, door welke invloeden dan ook, werd de kandidaat in plaats voor klasse 4, *Bouwkunstige teekeningen en modellen*, door die Regeering aangewezen voor klasse 63, *Materieel en benoodigdheden voor publieke werken en bouwkunst*. In plaats van onder groep I, Schoone Kunsten, kwam de bouwkunst dus onder de groote nijverheid in groep VI. Deze zaak was, toen zij bekend werd en er terstond door leden der Nederlandsche Commissie de aandacht op gevestigd is, niet anders te herstellen dan door genoemd Jurylid, als zoodanig, te delegeeren in de Jury voor klasse 4.

Dat dit althans geringen invloed heeft uitgeoefend, mag men met eenige overtuiging aannemen.

Is het overigens waar, wat vernomen wordt, dat de Jury bij de bekroningen in de eerste plaats heeft gelet op uitgevoerde bouwwerken, dan heeft zij zich toch schromelijk vergist, wat de inzending van den heer Frowein betreft, die uit een teekening van twee onuitgevoerde ontwerpen bestaat.

Indien de Jury in staat gewezen ware de uitgevoerde werken zelven in oogenschouw te nemen, dan had men hare consideratie kunnen billijken; nu kan men dat moeielijk.

Bovendien gaat het niet aan, een werk van een omvang als het ontwerp voor een crematorium van den heer Berlage, een werk, dat ontegenzeggelijk een bewijs levert van studie en talent, eenvoudig terzijde te leggen, zonder zelfs acht te slaan op de zeer artistieke uitvoering, waarvan eveneens zijn ander ingezonden ontwerp getuigt. Al had de Jury het grootsche ontwerp beschouwd als niet uitvoerbaar wegens de kosten, dan nog had zij het als groote studie moeten huldigen.

De Nederlandsche architekten hadden waarlijk andere en betere verwachtingen. Zij gevoelen niets van de aangename voldoening, die de schrijver der particuliere correspondentie uit Parijs in de *Rotterdammer* hen wil opdringen. En, zij wachten met ongeduld op een Jury-rapport.

C. T. J. Louis Bikker.

DER STÄDTE-BAU NACH SEINEN KÜNSTLERISCHEN GRUNDSÄTZEN

VOM

Architect CAMMILLO SITTE.

(*Vervolg van bladz.* 182.)

Het moderne systeem van stedenbouw! Jawel, alles streng systematisch aanvatten en niet een duimbreedte van het eenmaal vastgestelde patroontje afwijken tot dat alle leven en vroolijkheid verloren is. Ziedaar een juist beeld van onze hedendaagsche stadsplannen.

Wij onderscheiden drie systemen: het rechthoekige, het radiale en het drichoekige systeem. De ondersoorten zijn bastaarden van deze drie, die alle regelmaat voorop stellen, en een zuiver technische richting bevorderen.

Een stratennet dient alleen voor communicatie en de aesthetische kwestie wordt door de zuiver practische geheel verdrongen. Wil men enkele sprekende voorbeelden van rechthoekige stratennetten, men denke aan Mannheim, welks plattegrond een groote overeenkomst met het schaakbord verraadt, aan de place Louis XVI te Lyon en aan de talrijke buitenwijken der steden onzer inwoning. De Königsplatz te Kassel geeft van het leelijke van het radiaal systeem een duidelijk bewijs. Alle regels bij de antieken te ontdekken, zijn hier over het hoofd gezien. Men heeft geen beslotenheid van het plein, de perspectivische werking ontbreekt, het orienteeringsvermogen is onmogelijk gemaakt, verscheidenheid van gezichtspunten mankeert ten eenenmale, en alle hulpmiddelen der kunst, alle leering die men uit de geschiedenis der stedenbouw zou kunnen trekken, zijn in den wind geslagen.

Behalve deze bezwaren tegen de moderne stedenbouw bespreekt Sitte de beplanting met boomen, zooals die zoo menigmaal in de tegenwoordige dagen wordt ten uitvoer gebracht. Nimmer mag een parkje, een plantsoen of iets dergelijks een gezichtsbelemmering zijn, daar waar het geldt monumentale gebouwen te genieten.

Hoe storend voor middelpunten van beeldende kunsten en architektuur de aanplanting van boomen kan zijn, leert men begrijpen bij het aanschouwen van photographische afbeeldingen van stadsgezichten. Bijna alle afbeeldingen zijn genomen gedurende den winter, opdat de kostbare bouwwerken, ten minste door de bladerlooze twijgen heen, te voorschijn konden komen.

Evenals de moderne stedenbouwer vierkante huizenblokken ontwerpt, zoo projecteert en denkt hij zich ook de stadstuinen, welke voor het publiek worden opengesteld. In plaats van een afgesloten plekje te kiezen, waar men voor wind en stof beschermd is, wordt de stadstuin door straten omringd. De menschen, die frissche lucht willen inademen worden aan wind en weder prijsgegeven, met straatstof overdekt, en het hygienische doel, dat men zich voorstelt, ten eenenmale gemist. Daarbij wordt het vrijhouden van het midden van het plein geheel over het hoofd gezien, en de indruk, die de monumentale gebouwen zouden maken, wanneer men ze behoorlijk kon zien, totaal vernietigd.

Waar zijn de grenzen, die men aan den kunsteischer bij moderne stadsuitbreiding mag stellen? Hoe grooter de stad, des te grooter en breeder worden de straten en pleinen, des te hooger en omvangrijker worden de gebouwen, totdat hunne afmetingen met de talrijke verdiepingen en onafzienbare rijen vensters, ter nauwernood zoodanig kunnen gerangschikt worden, dat de indruk nog eenigszins aan kunst herinnert. Alles breidt zich uit tot in het onmetelijke en de eindelooze herhaling van de zelfde motieven is zoo groot, dat het slechts zelden gelukt eenig krachtig effect te scheppen. Wat al motieven brengen er het hunne toe bij om een moderne stad een nuchter en vervelend aanzien te geven. Resalite, voorportalen, vrije trappen, hoektorentjes zijn luxe geworden. De hedendaagsche architekt mag nog eens hier en daar een balcon, een erker, of een bewerkelijken topgevel aanbrengen, onder aan de straat heerscht de stad en wijst onverbiddelijk de rooilijn aan. Het is niet te loochenen, dat op het gebied van hygiene door onze stadsingenieurs

groote dingen tot stand zijn gebracht. Het is een feit dat de duurte van de bouwterreinen hemelhooge huizen in het leven roept, dat de eischen voor verkeer door trams en omnibussen anders zijn geworden dan voor eeuwen, maar de vraag blijft bestaan of het werkelijk onvermijdelijk is de kunst, schoonheid en karakter van stadsgedeelten hieraan geheel op te offeren.

Is het mogelijk door allerlei krommingen, hoeken, bochten en onregelmatigheden een schoon stadsgedeelte te scheppen? Is het mogelijk met een gedwongen ongedwongenheid, met een bedoelde doelloosheid, iets schoons tot stand te brengen? Zou men door zulke gekunstelde en gelogene naiviteit, datgene bereiken wat ons bevredigen kan? Neen, zeker niet. De heerlijke meesterstukken van de ouden moeten op een andere wijze spreken dan door gedachteloos copiëeren. Dit begrijpt Sitte in zijn werk, en daarom geeft hij in een hoofdstuk, getiteld „verbeterd modern systeem," eenige beschouwingen over goed geslaagde stadsgedeelten in de moderne steden. Achtereenvolgens vinden we platte gronden van de plaatsing der katholieke kerk aan de Louise Platz te Wiesbaden, Peterkirche und Platz te Rome, Piazza del Plesbiscita te Napels, Piazzo S. Nicolo te Catiana, de Zwinger te Dresden volgens G. Semper (zooals het helaas niet is uitgevoerd), plan voor de groepeering van Neuer Hofburgbau, Erzh. Carl Monument, Prinz Eug. Monument, Kaiserin Maria Theresia Monument, Naturhistorische Hofmuseum, Kunsthistorisches Museum te Weenen.

Welken weg hebben wij te volgen bij het maken van een stad-project? Deze vraag beantwoordt de schrijver als volgt:

a. Eene waarschijnlijkheidsbepaling van de toename der bevolking in het geprojecteerde stadsgedeelte, van het verkeer, de soort van bevolking, waaruit zou moeten volgen de bedoelde plek grond te bebouwen met heerenhuizen, „Miethkasernen", arbeiderswoningen, handels- of fabrieksinrichtingen, villa's, enz.

b. Na vaststelling van het voorgaande, bepaling omtrent openbare gebouwen. Deze laten zich gemakkelijk bepalen, omdat zij afhangen van het cijfer der bevolking. Men projecteert dus het aantal en de grootte der kerken, scholen, enz. Zoodra dit geschied is make men een studie van de beste groepeering met de noodige verbindingen. Hiervoor schrijve men desnoods herhaalde prijsvragen uit. Men vestige het oog op windrichting, projecteere de straten zoodanig, dat men geen last heeft van windhozen en stof, een omstandigheid, die door de moderne stedenbouwers, wanneer zij hunne straten recht tegenover elkaar plaatsen, maar al te zeer uit het oog verloren wordt. Misschien was het in verband met de verdeeling van den wind niet onpractisch de kerkgebouwen een zoodanige situatie te geven, dat het koor in de gewone windrichting werd gesteld.

Heeft men op deze wijze en door grondige voorstudie de hoofdpunten vastgesteld, dan komt het moeilijke voor den bouwmeester. Men keere dan niet terug tot het bloksysteem, waarbij elke huis gelijke breedte heeft. De architekt zij vrij in het kiezen van den vorm van zijn bouwterrein, opdat de gebouwen aan verscheidenheid winnen. Men volge het voorbeeld der barokke meesters, streve naar concaviteit ter wille der perspectief, en verlate de convexiteit waarheen het moderne systeem voert.

Leeringen wekken, maar voorbeelden strekken. Dit gevoelt Sitte in zijn werk over de kunst in den stedenbouw. Hij geeft daarom ten slotte verschillende plannen van zijne hand, die tot een schoone situatie aanleiding geven. Al deze plannen op dit oogenblik te bespreken, zou mij te ver voeren. Een enkele blik op de platte gronden is voldoende om te doen zien met hoeveel nauwgezetheid door den heer Sitte de kunst in het oog werd gehouden. Een nadere bestudeering zijn ze zeer waard.

Het is een feit, dat de stedenbouwer voor groote moeilijkheden staat, en dat deze niet gemakkelijk zijn op te lossen. Maar ieder zij overtuigd, dat heden ten dage grooter verantwoordelijkheid op hem rust voor het oplossen van stads-projecten, dan voor tientallen jaren geleden. Nu hebben wij te veel goede en slechte voorbeelden voor oogen. Nu worden wij niet overvallen met stads-uitbreidingen, zooals toenmaals, toen de steden begonnen te groeien op eene wijze zooals men zich niet had kunnen voorstellen. Thans is het voor ieder vakman plicht, alles zorgvuldig te overwegen, ook van de kunstzijde, om daardoor iets goeds, iets schoons tot stand te brengen, al blijft ook het hooge ideaal der oude steden onbereikbaar.

S.

OPGRAVINGEN TE ATHENE.

(Uit het Engelsch vertaald, naar de Manchester Guardian.)

(*Vervolg van pag.* 253.)

De oudste dezer beeldjes gelijken veel op die uit de school der eilanden, waarvan Chios het middenpunt is. In sommige gevallen is het lichaam een eenvoudig stuk steen, dat eene nabootsing is van de ruwe houten beeltenis, xoana, uit de meest primitieve dagen van Griekenland. Een andere overlevering van oudere methoden wordt opgemerkt in de wijze waarop bij vele dezer figuren het hoofd en de armen aan den romp zijn bevestigd, evenals dit het geval was bij de oude houten afgodsbeelden. Deze Archaïsche statuen hebben zonder uitzondering allen een monotoon glimlachje zonder uitdrukking, en door de groote starende oogen, evenals bij de oorspronkelijke afgodenbeelden van Athene, hebben zij den bijnaam van de „geuiloogden" gekregen. De oogen spelen inderdaad een zeer belangrijke rol in deze oude voorstellingen, daar zij ons de schaal verschaffen voor het meten van het geheele aangezicht, zooals door een reeks van waarnemingen is aangetoond. De breedte van den mond, de lengte van den neus, de plaats van de kin en de wenkbrauwen worden inderdaad allen bepaald door veelvouden van de middellijn der pupil, waarvan de omtrek met een passer is getrokken, zooals duidelijk is te zien bij een ouden kop van Hera 8) te Olympia, die een middelpunt aanwijst en de daaruit getrokken cirkels. De geheele constructie van het gelaat is dus eene meetkunstige.

Archaïsche beelden uit latere tijden, bij deze opgravingen gevonden, geven evenwel een grooten vooruitgang aan bij deze meer primitieve samenstellingen. Als bijdragen tot de kunstgeschiedenis zijn zij echter van zeer groote waarde, sinds zij ons een reeks van voorbeelden der beeldhouwkunst verschaffen uit de eerste Attische school, zooals die werkte gedurende de decaden

8) Juno.

die aan den inval der Perzen voorafgingen. Voor dat deze beelden ontdekt waren, was slechts bij benadering iets verondersteld geworden uit eenige weinige op zich zelf staande voorbeelden dezer kunst, die, tot hare grootste hoogte opgevoerd door Calamis en andere meesters, het schoonheidsgevoel der latere Grieken hooger ontwikkelde, en wier werken eene plaats konden innemen naast de werken van Pheidias en Praxiteles.

Deze kunst is nu echter aan ons geopenbaard in een geheele reeks van werken, die een karakter dragen van zeer groote sierlijkheid en beschaving. Niets is meer belangrijk, dan het zien van den stijven Archaïschen stijl, zich als het ware ontdooiend onder den machtigen en genialen invloed van den Attischen hemel. De tressen van het haar, te voren aan ijskegels gelijk, vallen in bekoorlijke wendingen op de schouders; warmte en leven beginnen uit de omtrekken van het lichaam te spreken, de draperiën hangen in meer bevallige plooien neder; persoonlijke uitdrukkingen spreken nu uit het gelaat, de oogen staren minder, en zijn beter gevormd en geplaatst, de kin heeft een fijnere snit, de vorm van den voortreffelijk gemodelleerden mond lost zich op in zacht gemodelleerde kuiltjes, met een herinnering aan dat heilige en sprekende glimlachje, dat de meest onderscheidende aantrekkelijkheid is van deze rijp geworden Archaïsche kunst.

Tengevolge van eene merkwaardige combinatie van ontdekkingen kunnen wij nu deze beelden louter aan de vroegste Attische school toeschrijven. Er is een bazement gevonden, waarop een fragment van een inschrift met opdracht, vermeldende het feit, dat het beeld hetwelk oorspronkelijk op dit voetstuk heeft gestaan, het werk was van den beeldhouwer Antenor, de vervaardiger, hetgeen hier in herinnering moet worden gebracht, van de vermaarde groep van Harmodios en Aristogeiton, waarvan een Romeinsch namaaksel is te zien in het museum van Napels. Het bovenstuk van het voetstuk droeg alle kenteekenen dat het een beeld moest dragen; de plaats der voeten was er duidelijk door aanwezige fragmenten te zien. Onder de reeds opgedolven brokstukken vond Dr. Studniczka gelukkigerwijze aanvankelijk de beide voeten, en ten slotte ontdekte hij het geheele beeld, waaraan slechts weinige fragmenten ontbreken. Het beeld stelt eene vrouw voor, die een slip van haren mantel optilt, een voorstelling zooals de oude Etruscische van de Hoop. In de rechter hand schijnt zij een vrucht, geen bloem evenwel, gehouden te hebben. De plooien van de neerhangende draperie zijn zonderling gevormd; zij zijn twee of drie duimen ingesneden. Rondom den hoek van de peplos loopt eene rijke Jonische bandversiering van asters, afwisselend rood en groen. De chiton of onder-tunica is van een roodachtig purperen kleur; het haar is rood gekleurd, zooals bij ongeveer alle geweide beelden het geval is. De oogen zijn ingelegd, en bestaan uit lichte kristalachtige steenen; de pupil is daarin ingelegd en bestaat uit een donkerder materiaal. De ooghaartjes zijn van metaal. Niets is meer opmerkenswaardig dan de schitterende kleuren der kleeding, waarvan trouwens al deze beelden sporen dragen. Als regel bleven echter waarschijnlijk het gelaat en de breedere oppervlakten der draperie onbeschilderd; de polychromeering werd alleen toegepast op het haar en de ornamenten, de omzoomende bandversieringen van mantel en tunica, waarvan gemeenlijk slechts een smal gedeelte zichtbaar was. Het geheele uiterlijk aanzien van de oorspronkelijke oppervlakte van het witte marmer doet niet langer vermoeden, dat van een minder goede soort van steen zou zijn gebruik gemaakt, terwijl de kleurversiering op enkele gedeelten aan het overige van het beeld een warmte en een afwisseling geeft, die door de steen alleen niet zou tot stand gekomen zijn. Oude gebruiken, waaronder dat om aan het haar een karmozijn roode kleur te geven, zijn ongetwijfeld tegenzin wekkend voor onze moderne begrippen; en toch, de beelden in hun geheel beschouwende, en in weerwil van hun oorspronkelijke pracht, is er niets opgeschikts of barbaarsch in die kleurige versiering. Wanneer men het voorrecht heeft gehad een dezer Archaïsche beelden te kunnen aanschouwen, zooals het versch te voorschijn komt uit de diep gelegen bewaarplaats, alwaar het gerust heeft sinds de dagen van Themistocles, dan is den beschouwer een blik in de Helleensche kunst geopenbaard geworden, een kunst welker bedoeling maar al te dikwerf wordt vergeten door hen, wier kennis van oude beeldhouwwerken beperkt is tot de voorbeelden in onze museums en andere verzamelingen, tot werken alzoo die reeds sedert langen tijd alle sporen zelfs van hunne voormalige kleurige versiering hebben verloren en thans daar staan met de eentoonigheid van het marmer-bleeke. De ondervinding die bij deze beelden van de Acropolis werd opgedaan, is ongelukkigerwijze echter die van de grootste vergankelijkheid. De kleuren immers, frisch en gloeiend wanneer het kunstwerk aan het daglicht wordt gebracht, verbleeken als het ware geleidelijk voor de oogen van den toeschouwer. Beelden wier mantel en tunica, groote oogen en rozenroode lippen enkele jaren geleden nog kleuren vertoonden even frisch alsof zij pas waren geschilderd, zijn thans doodsch en bleek. Niets is in staat dit snelle verval in zijn voortgang te stuiten; de schitterende kleurentooi der in den laatsten tijd gevonden beelden moge nog waargenomen worden door hen die op dit oogenblik een pelgrimstocht naar de Acropolis ondernemen, — over weinige jaren zal deze geheel verloren zijn.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

AFDEELING LEIDEN. De Voorzitter opende de eerste vergadering in dit seizoen met een welkomstgroet aan de opgekomen leden, hopende dat door onderlinge samenwerking deze vergaderingen mochten strekken tot bevordering der bouwkunst.

De heer C. Filippo, voor het eerst als nieuw lid aanwezig, werd geluk gewenscht met zijn lidmaatschap; daarna werden de notulen gelezen en goedgekeurd, en verslag uitgebracht van het uitstapje naar Alkmaar, waar de heer G. Looman, Gemeente architekt, oud lid der afdeeling, zich de erkentelijkheid der leden verwierf door de uitstekende wijze waarop hij de leiding daarvan op zich genomen had. Vele aardige plekjes van dit oude welvarende Noord Hollandsche stadje werden bezichtigd. Waaggebouw, Raadhuis, Gemeentemuseum en Groote Kerk werden bezocht. Men verbaasde zich over de vreemde wijze van onderhouden en restaureeren van dat oude kerkgebouw, terwijl toch keurig uitgevoerde renaissance betimmeringen onder den invloed van schurende en boenende werkvrouwen verwaarloosd werden (deze eikenhouten betimmeringen werden geregeld wit geschilderd), werden de gevels en raamopeningen in cementsteen en hout gerestaureerd. Vreemd is het, dat dergelijke handelwijze aan het oog van een Victor de Stuers ontsnapt is, wellicht zijn daar echter redenen voor. Vervolgens werd een rijtoer door de omstreken gemaakt, terwijl een gezellig diner dezen dag besloot. Hoogst voldaan keerde het gezelschap naar Leiden terug.

Door de heeren D. E. C. Knuttel en P. G. Lancel werd, als afgevaardigden, verslag uitgebracht van de algemeene vergaderingen te Amsterdam en 's Hage.

De Voorzitter wenschte namens de leden den heer Knuttel geluk met zijne benoeming als lid van het Hoofdbestuur. De afdeeling stelt deze benoeming op hoogen prijs.

»Het ontwerp der algemeene administratieve voorschriften voor het uitvoeren en onderhouden van werken ten behoeve van besturen en particulieren" wordt daarna door den heer Knuttel toegelicht.

In 1884 verscheen in het *Bouwkundig Weekblad* een artikel van den heer Nieuwenhuis, dat heel wat sensatie in de bouwkundige wereld verwekte. De architekt trad op voor de belangen van den aannemer. Het werd in Amsterdam in de Aannemersvereeniging en op andere plaatsen aan de orde gesteld, en men was het er over eens, dat het wel een zaak was, de moeite waard in overweging te nemen; want het belangrijke er van was, dat de Rijks A. V. gemakshalve door particuliere architekten, en gemeentebesturen waren in gebruik genomen. Bij het Rijk was het nog zoo erg niet, dat de A. V. zoo eenzijdig waren opgevat.

De herzieningen die reeds eenige malen hadden plaats gehad waren bijna van geen belang, zoodat het ter sprake brengen van eene nieuwe herziening algemeen werd toegejuicht en in de Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs besloten werd, die zaak ter hand te nemen; eene commissie werd daartoe benoemd. Van het Rijk was dienaangaande niets te wachten.

Het was zeker een moeielijk werk geweest voor die commissie, te meer daar er zoovele rechtszaken in voorkwamen; een der leden had daar echter een bijzondere studie van gemaakt. Dat de arbeid niet volmaakt is, is natuurlijk; daarom stelt de Maatschappij dit concept in handen der afdeelingen, opdat door onderlinge bespreking, de daarin nog aanwezige gebreken worden aangetoond; later zal het op een Algemeene Vergadering worden ter tafel gebracht.

De heer Knuttel leest een memorie van toelichting voor op hoofdstuk V »Geschillen," hij meent op dit juridische punt bijzonder de aandacht te moeten vestigen.

Spreker stelt voor een commissie te benoemen, om over dit ontwerp rapport uit te brengen, en het bestuur om twee aannemers en twee architekten te benoemen. Na eenige discussien wordt op voorstel van den heer van Ruijven besloten daaraan een vijfde lid toe te voegen, die buiten de partijen staat, en worden benoemd de heeren Mulder, van Ruijven, v. d. Kamp, van Dam en van Achterberg.

De Voorzitter dankt den heer Knuttel voor zijne belangrijke mededeelingen.

De heeren Lancel, van Ruijven, Jesse, van Achterberg en Groen stellen zich beschikbaar om op de volgende vergaderingen een spreekbeurt te vervullen.

De toegezonden brochure »Bevordering van wedstrijden voor handwerkslieden in Nederland" werd door den heer van Achterberg besproken en aangetoond, dat niettegenstaande men beweert er te veel tentoonstellingen zijn, het nut van deze niet kan worden weggecijferd, waarom hij voorstelt om in deze stad een wedstrijd te houden en de afdeeling daarmede een begin zal maken.

De voorzitter verzoekt den heer van Achterberg daarvan bij gelegenheid een voorstel te maken.

De heer Jesse wenscht, dat nog dezen avond een commissie van voorbereiding wordt benoemd, welk voorstel voldoende ondersteund wordt. Als leden dier commissie worden benoemd de heeren van Achterberg, Jesse, Lancel, Roem en van Driel.

De voorzitter herinnert de jeugdige leden der afdeeling nog aan de in Mei uitgeschreven prijsvraag, waarna de vergadering door hem gesloten wordt.

VEREENIGING »ARCHITECTURA" TE 'S GRAVENHAGE. 3 October 1889. Deze vergadering werd geopend door den heer E. F. Ehnle, die met een opwekkend woord tot de leden, zijne taak als voorzitter aanvaardde, en den wensch uitsprak dat het thans nieuwbegonnen vereenigingsjaar op nieuw blijken zou geven van de toenemende werkkracht en onderlinge samenwerking van alle leden, tot bloei en vooruitgang der vereeniging.

Na lezing en goedkeuring der notulen van de vorige bijeenkomst, werd overgegaan tot de ballotage van den heer E. van Rij, die als gewoon lid werd aangenomen.

Hierna volgde de verkiezing van een 1sten Secretaris, in plaats van den heer Ehnle, waartoe werd benoemd de heer J. Brouwer, die deze benoeming aannam. Aangezien op de voorgaande vergadering bij de verkiezing voor 2den Secretaris de stemmen staakten, werd hiervoor thans opnieuw gestemd en als zoodanig gekozen de heer J. M. L. Lotz, die met zijne benoeming genoegen nam. Beide heeren werden door den Voorzitter met hune benoemingen geluk gewenscht en welkom geheeten in het bestuur, terwijl een woord van dank werd uitgesproken aan de aftredende bestuursleden voor hunne toewijding.

Was reeds vroeger meermalen van gedachten gewisseld over de oplossing van architekten, thans kwam dit onderwerp weder ter sprake in verband met hetgeen zeer onlangs in andere bouwkundige kringen is verhandeld. Na geanimeerde discussie werd de volgende motie ¿door het bestuur ingediend en met algemeene stemmen aangenomen.

De vereeniging »Achitectura" kennis genomen hebbende van het streven, gevat op de vergaderingen van Architectura et Amicitia en de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, om architekten in de gelegenheid te stellen, mede te dingen naar den Prix de Rome, spreekt hare volle sympathie daarmede uit." Men bezichtigde daarna de kunstbeschouwing, bestaande in het werk van prof. Ewerbek »die Renaisance in Belgien und Holland", afl. 29—32 afgestaan door de heer J. F. Wouters.

Na een woord van dank aan den kunstgever werd de vergadering gesloten.

NB. Als vervaardiger van het ontwerp »Neptunus" (prijsvraag waterleidingstoren), heeft zich bekend gemaakt de heer J. M. L. Lotz.

INGEZONDEN.

Geachte Redactie!

Uw nummer van 28 Sept. '89 bevat een opgave van op de begrooting uitgetrokken bouwwerken ten dienste der Justitie. Vergun me, naar aanleiding daarvan, een opmerking, misschien kan die nut stichten.

De Regeering wil klaarblijkelijk gaan oplappen het oude gebouw aan de Prinsengracht te Amsterdam, en een afzonderlijk gebouw voor de kantongerechten stichten. Het een zoowel als het ander wordt door niets gemotiveerd. De minister Modderman verklaarde iedere spijker in dat gebouw vertimmerd is weggeworpen geld!" En nu wil men zelfs gebouwen daaraan trekken en daaraan nog meer geld opofferen, (afgescheiden van het ongunstige onthaal van het plan op zichzelf). Afzonderlijke plaatsing der kantongerechten veroorzaakt evenzeer groote stoornis. Zij die het gebouw gebruiken, geven verre de voorkeur aan geene de minste verandering boven hetgeen thans door de Regeering wordt voorgesteld.

Zoude niet thans toevallig een goede gelegenheid zijn afdoende te handelen, nu de terreinen van de gasfabriek aan de Weteringschans worden verkocht, uitstekend door haar ligging?

Moge ook deze stem worden gehoord bij de stemmen, die, naar we hopen, in 's lands vergaderzaal zullen opgaan tegen deze voorstellen!

Hoogachtend,

ALESTES.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Aan de Staatsbegrooting ontleenen wij nog het volgende:

Hoofdstuk: *Marine*. Voor de voltooiing van een magazijn van nat schietmateriaal in de centraal-stelling Amsterdam wordt de tweede of laatste termijn aangevraagd, evenals voor het steenkolenmagazijn aan de overzijde van het IJ.

Voor uitbreiding van het spoorwegnet op de werf te Amsterdam is *f* 6000 aangevraagd.

Hoofdstuk: *Financiën*. Op de begrooting is uitgetrokken *f* 24,600 als eerste termijn voor de verbouwing van het Oost-Indisch binnenhuis te Amsterdam.

Hoofdstuk: *Oorlog*. De voor den bouw van een tweede rijtuigloods voor de veld-artillerie te Utrecht uit de begrooting voor 1889

verwijderde gelden zijn niet op nieuw aangevraagd, omdat de beschikking over de noodige oefeningsterreinen nog niet verzekerd is, in de behoefte waaraan althans voorloopig te voorzien is door hiertoe in te richten, den voor den bouw eener kazerne voor de genietroepen aangekochten grond, waarvoor de noodige gelden worden gevraagd.

't Wordt zeer noodig geacht, te 's Gravenhage nabij het parkeerterrein der batterijen veld-artillerie een nieuw kruitmagazijn te bouwen.

In verband met de uitbreiding van het remonte-depôt wordt voor het maken van nieuwe gebouwen en het wijzigen van bestaande, op de legerplaats bij Milligen, ƒ 60.000 vereischt.

Daar het onderzoek naar het meest geschikte terrein voor kazernebouw te Assen nog niet is afgeloopen, is voorloopig hiervoor een memoriepost uitgetrokken, die wellicht nog voor de behandeling der begrooting door een bepaald cijfer zal worden vervangen; voor voortzetting en voltooiing van den kazernebouw te Amersfoort wordt ƒ 210.000 gevorderd.

Hoofdstuk: *Waterstaat*. Nopens de restauratie en de verbouwing van de Ridderzaal en het Dep. van Binnenl. Zaken is de Min. in overleg getreden met zijn ambtgenooten; vermoedelijk zal dit spoedig tot overeenstemming leiden, en de Min. hoopt weldra hieromtrent nadere mededeelingen en voorstellen te kunnen doen. Het ontruimde magazijn van geneesmiddelen zal nu worden benut ten behoeve der administratie van het Dep. van Oorlog en voor de bureelen van den chef van den generalen staf. Een gedeelte der benedenlokalen van het laboratorium aan de Kalvermarkt te 's Gravenhage zal nog dit jaar worden ingericht tot berging van de archieven van het Dep. van Oorlog; het overige deel daarvan zal bestemd worden voor de bureelen van den hoofdintendant en den intendant, belast met de mandateeringen. Door 't optrekken van een tweede verdieping zal er plaats gevonden worden voor de bibliotheek van dat departement. Ook is ƒ 2000 uitgetrokken voor een gebouwtje voor schipbreukelingen, enz., op Vlieland.

Bij testamentaire beschikking werd door wijlen Mr. A. W. Jacobson, advocaat en procureur te 'sGravenhage, aan het Kunstnijverheidmuseum te Haarlem, de volgende voorwerpen vermaakt: Drie bronzen copien van oud romeinsche kunstwerken: De dansende Faun, de Herder en een Drievoet. Zes copien van Tanagrafiguurtjes en vier stuks Tunesisch aardewerk. Deze voorwerpen zijn in de verzameling van het museum geplaatst.

Tegen verhooging voor de restauratie van het voormalige monumentale raadhuis te Woerden werden in de afdeelingen der Tweede Kamer verschillende bezwaren ingebracht, o. a. dat de reeds hooge kosten voor historische gedenkteekenen thans nog voor het loopende jaar worden verhoogd, terwijl men vreesde, dat het totaal-bedrag in werkelijkheid vrij belangrijke vermeerdering zal ondergaan. Uit niets blijkt, dat het gebouw, thans voor kantongerecht gebruikt, daarvoor ongeschikt is, en evenmin, dat de op den 31sten Januari 1890 afloopende huur van het post- en telegraafkantoor niet kan worden vernieuwd. Volgens het oordeel van sommige leden zouden de bij hen bestaande bedenkingen zeer verminderen, wanneer èn kantongerecht èn post- en telegraafkantoor in één gebouw vereenigd werden, in welk geval het gebouw voor kantongerecht verkocht kon worden.

De heer P. Faddegon Pzn. vroeger te Amsterdam woonachtig, en bekend wegens zijne denkbeelden over de droogmaking der Zuiderzee en een kanaal van Amsterdam naar de Noordzee, in 1848 openbaar gemaakt in vereeniging met den heer J. Kloppenburg, is korten tijd geleden te Kaapstad overleden, alwaar hij zich sedert jaren als horlogemaker had gevestigd.

Wij brengen hier in herinnering, dat in November 1885 van de hand der heeren P. Faddegon senior en junior, als laatse woord in deze zaak, een brochure met kaart is uitgegeven, getiteld: »Herschepping van Nederland door de droogmaking der Zuiderzee als Staats Domein.

BENOEMINGEN, VACANTE BETREKKINGEN, ENZ.

De heer E. Thange, adjunct ingenieur bij de Ned. Zuid-Afrikaansche Spoorweg-Maatschappij te Lorenzo Marquez, is benoemd geworden tot Staats-ingenieur van de Oranje-Vrijstaat.

De heer J. M. Nabbe, heeft wegens gevorderden leeftijd ontslag gevraagd uit zijne betrekking van Architekt der gemeente 's Hertogenbosch; dit ontslag is op de meest eervolle wijze met ingang van 1 October verleend geworden.

BIJ DE PLAAT.

Omtrent de plaat in dit Weekblad, betrekking hebbende op het ontwerp van eene Protestantsche kerk, zal een en ander worden medegedeeld in een volgend nummer, waarbij tevens eene plaat met een der zijgevels wordt gevoegd.

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM, 19 Sept. Het bouwen van zes woonhuizen aan één blok op een terrein aan de Schoolstraat bij de Weesperzijde te Nieuwer-Amstel, onder beheer van den architekt W. Langhout Gz.:

G. Boon	ƒ 49.613
D. Heijink	» 49.400
J. J. Sluisdam	» 48.780
H. Rietsnijder & Zn.	» 48.755
H. R. Hendriks te Os	» 47.467
A. F. Sleeswijk	» 45.600
W. Greve te Buiksloot	» 45.285
G. Wend	» 45.554
W. Voorham	» 45.250
K. J. B. van Damme	» 45.000
B. Cruijff	» 44.990
J. Schaafstra	» 44.990
H. Schouten	» 44.700
W. Westerhof te Weesp	» 44.440
A. J. v. Liemt	» 43.980

De overigen aldaar.

LEEUWEN, 21 Sept. Het maken van een nieuwen bijbouw met eet- en slaapzalen, kapel, sacristie enz., bij het bestaande liefdegesticht, onder beheer van den architect Arn. van Meer te Zevenbergen.

G. v. Dinther te Os	ƒ 28.035
F. v. Dinther te idem	» 27.900
Joh. v. d. Weerde te Altforst	» 27.800
J. P. M. Muhlstaf te Leiden	» 27.550
G. v. Helmondt te Wamel	» 23.945

BERGEN, 23 Sept. Het bouwen eener Zuid Hollandsche boerderij aan den Jasperweg onder beheer van de architekt A. H. D. Rups.

J. Verweel te Oosthuizen	ƒ 12.734
L. v. Zon te Purmerend	» 12.389
J. Nat Cz. te Beemster	» 11.900
Jac. de Vries te Purmerend	» 11.470
Corn. Liefhebber te Enkhuizen	» 10.998
A. Stam te Schermerhorn	» 10.945
West & Roozendaal, Enkhuizen	» 10.860

HAARLEM, 23 Sept. Het vernieuwen van perc. No. 71 aan het Spaarne aldaar, onder beheer van den architekt A. en J. A. G. van der Steur. Ingek. 10 bijl. als:

R. Hagen te Haarlem	ƒ 13.525
J. Verhouw te Voorschoten	» 13.467
A. Rinkema te Haarlem	» 13.397
J. E. W. Kriege	» 13.320
G. P. J. Beccari	» 12.400
J. C. van Reijzen	» 12.227
Chr. Cobelenz	ƒ 11.956
J. P. A. Nellissen	» 11.888
H. London	» 11.660
M. van Ommeren	» 11.467
	Gegund.
Raming	ƒ 12.500

OUDENBOSCH, 24 Sept. Het bouwen van een R. K. college met kapelgebouw, onder beheer van den architekt Nic. Molenaar, te 's Hage:

G. P. W. Dessing te Gouda	ƒ 108.800
F. Raaijmakers te N.-Amstel	» 106.000
Cerlijn en de Haan te Amsterdam	» 106.006
L. de Rooij te Tilburg	» 105.500
A. Paans te Amsterdam	» 105.200
P. Rings te Zandpoort	» 105.060
A. J. v. Liemt te Amsterdam	» 105.000
W. G. v. Berkum te idem	» 104.960
W. Westerhof te Weesp	» 104.638
B. Krijnen te 's Hage	» 104.445
G. v. Rassel te Utrecht	» 104.200
L. Vlasman te Amsterdam	» 103.000
J. Roodenrijs te 's Hage	» 102.000
J. P. M. Muhlstaff te Leiden	» 99.800
J. Slenters te Haarlem	» 99.600
C. Bastiaansen, Bergen-op-Zoom	» 99.000
Nic. Perquin & Zn., Berkel (Z.-H.)	» 98.547
K. J. B. v. Damme, Amsterdam	» 98.000
J. J. Hornstra, Bergen-op-Zoom	» 97.366
P. H. Versteijne, Oosterwijk	» 87.000
Arn. v. Meer, Zevenbergen	» 80.183
	Gegund.

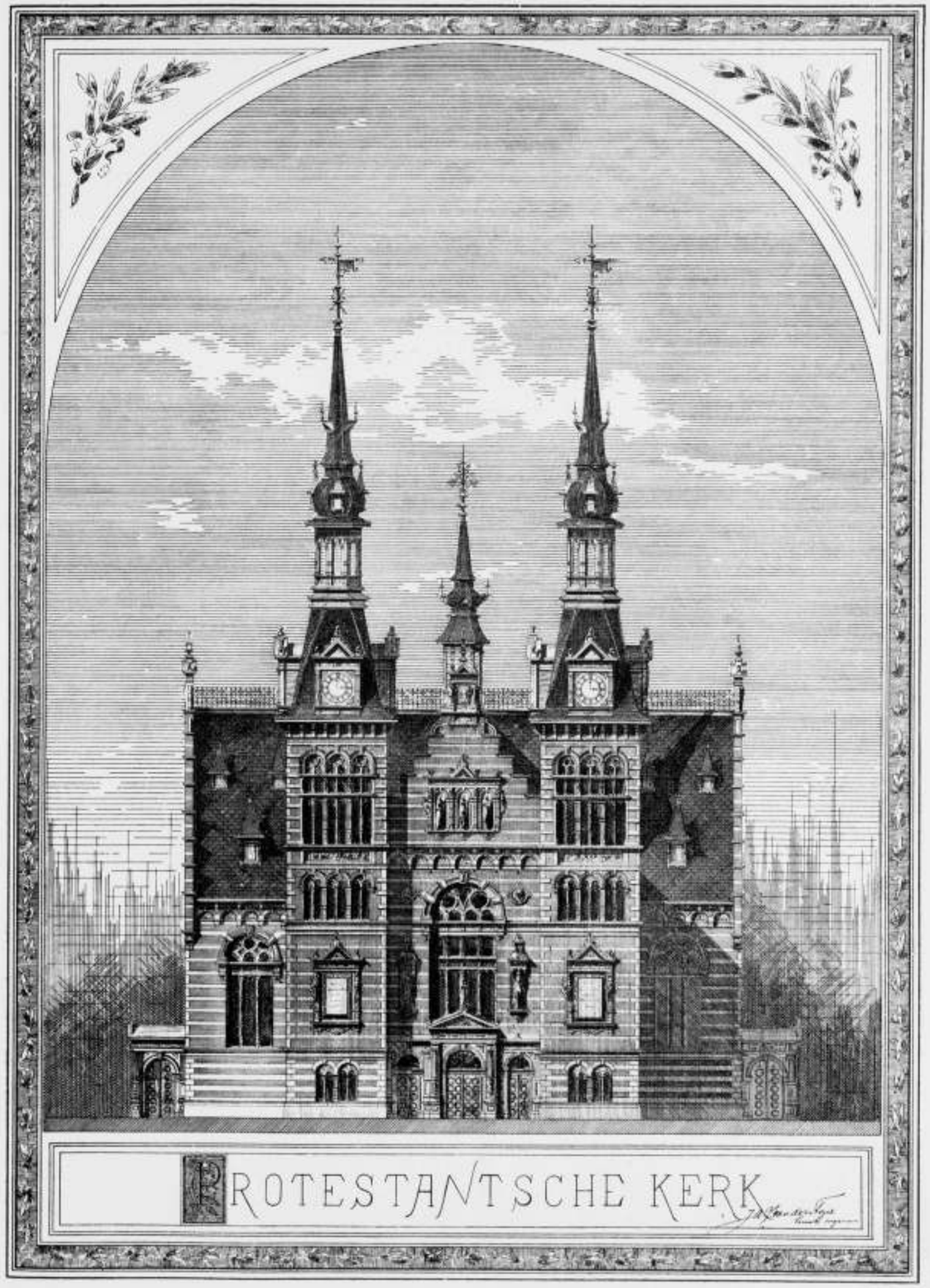

Uitgave van de Erven H. van Munster & Zoon Amsterdam

Druk der Lith. Inrichting Mitis Amst.

CENTRALE VERWARMING

van Kerken, Scholen, Ziekenhuizen, Schouwburgen, Hotels, Woonhuizen, Villa's, enz, enz.

DROOG-INRICHTINGEN

Technisch Bureau GEVEKE & Co., Amsterdam.

Verschillende getuigschriften van uitgevoerde werken ter inzage.

Plannen en Begrootingen gratis. 5817

FOLKERS & C°., RAPENBURG 29 *AMSTERDAM.*

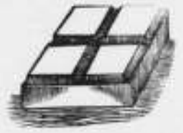

CARBOLINEUM.

middel tegen het rotten van hout en touw, tegen zwamvorming, enz.

Engelsche en Belgische Aardebuizen.

VUURVASTE STEENEN.

DAKPANNEN EN LEIEN.

5818

Directe aanvoer VAN **Portland cement.**

Merk: Knight Bevan & Sturge

Merk: Dijckerhoff & Sohne

DRIJF-, MOS- en METSELSTEENEN,

Engelsche, Duitsche, Fransche en Hollandsche **Trottoir- Vloer- en Wandtegels,** in verschillende dessins

DAKPAPIER, ASPHALT en verdere BOUWMATERIALEN.

De Engelsche Stallinrichtingen en Stalbenoodigdheden,

van the St. Pancras Iron-work Company te Londen,

ZIJN OP DE HIPPIQUE-TENTOONSTELLING TE GRONINGEN, (24 JULI—4 AUG. 1889)

bekroond met den Hoofdprijs,

— GROOTE GOUDEN MEDAILLE. —

Agenten voor Nederland:

= STAAL & HAALMEIJER. =

Amsterdam.

5819

PUI-SPIEGELGLAS

HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFF.

ROTTERDAM.

5820

DE KOSTER, *AMSTERDAM.*

FABRIEK VAN

VERWARMINGS-TOESTELLEN.

Systeem laagdruk waterverwarming.

„ middelbarendruk „ 5821

„ hoogdruk „

„ laagdruk stoom „ *buiten contrôle van het rijk.*

„ luchtverwarming door stoom, water en calorifère.

VENTILATIE KAN OP IEDER SYSTEEM WORDEN TOEGEPAST.

Van eerst genoemd systeem zijn reeds meer dan **600** geplaatst.

Toestellen in aanleg:

KLINISCH ZIEKENHUIS,	Amsterdam,	Ventilatie.
STADS-APOTHEEK,	„	„
GENEESKUNDIGE ARMENVERZORGING,	„	„
H.H. WESSANEN & LAAN.	Wormerveer,	
„ Mr. J. E. HENNIJ,	Amsterdam,	
„ J. C. VAN LAAR,	Amsterdam,	
„ Jhr. Mr. LEO VAN NISPEN TOT SEVENAER,	Arnhem.	
NIEUW TE BOUWEN CHEMISCH LABORATORIUM,	„	
VERBOUWING NIEUWS VAN DEN DAG,	Amsterdam.	

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.

Fred. Stieltjes & C°., Amsterdam.

5822

5823

JAN VAN DER POT,

— KATENDRECHT bij ROTTERDAM. —

KIJANISEERINRICHTING.

De eenigste vrucht ook des uitvoers kan worden gekijaniseerd.

Het Kijaniseeren in het enige afdoende middel tegen *paarszeerte* en *houtworm*.

Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend,

van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.

BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en vrachten. **KUNSTGRANIET** systeem Fétillon.

Prospectussen en prijscouranten worden op aanvraag franco toegezonden.

MUSGRAVE & Co., Limited.

te BELFAST.

FABRIEK VAN

Engelsche Paarden- en Vee-Stalinrichtingen.

IJzeren Tribunes voor Wedrennen,

Tuigkamer-Benoodigdheden,

HOOIKENNELS,

Hooischuren, enz.

Gouden en Zilveren Med. Internat. Tentoonstelling Amsterdam.

Deze inrichtingen waarvan reeds vele in *Nederland* geplaatst zijn, worden uit door *solliditeit en zeer nette bewerking.*

EENIG AGENT

D. S. M. KALKER

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN

VAN 5807

BOUWARTIKELEN en GEREEDSCHAPPEN.

AMSTERDAM, St. Anth. Breestraat, C 21.

Teleg.-Adres: KALKER — IJZERWAREN.

Telephoon N°. 2144.

Modellen te bezichtigen in het Tentoonstellingsgebouw van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, *Marnixstraat* en St. Anthonie Breestraat C 21.

DE LINT & Cie.

Rotterdam.

PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:

VILLEROY & BOCH.

BOCH FRÈRES

MINTON HOLLINS & Cie.

Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.

Groote voorraden. 5808

W. F. WEIJNTJES,

Singel 514 hh Koningsplein Amsterdam.

Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.

Agent voor Minton Hollins & Co, *Stoke upon Trent*
" " A. Jüngers te *Crefeld.*

Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 5809

ASPHALT DAKPAPIER,

met Asphalt goed doorvoed,

bijzonder duurzaam,

geheel bestand tegen water en vuur, per □ Meter van 14—27 Cts., franco vracht en rechten, *Arnhem* of *Rotterdam.* Alle bladen zijn van nevenstaand *wettelijk gedeponeerd fabriksmerk* voorzien.

Schutzmarke

Monsters gratis en franco.

A. W. ANDERNACH te Beuel,

5810 *bij Bonn a/Rhein.*

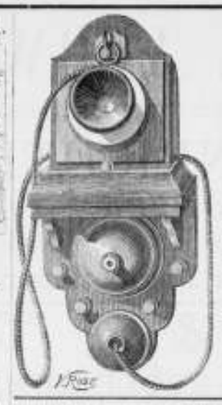

JAN HAMER & Co., AMSTERDAM.

Kantoor: GEBOUW DER MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Marnixstraat 402, b/h. Leidschepplein.

MILDE's MICRO-TELEPHONEN,

voor de telephonische gemeenschap in Werkplaatsen, Hôtels, Kantoren, Villa's enz. — Deze toestellen zijn bij lagen prijs zeer gevoelig, duurzaam en élégant.

CARE'S Luchtdruk-Waterreservoirs en

CHANOIT Reservoir Waterfilters met Luchtdruk,

voor het oppersen, filtreeren en verdeelen van water in gebouwen zooals Hôtels, Gestichten, Villa's enz., ter vervanging van de hoogwaterreservoirs. 5811

Referentiën van hier te lande uitgevoerde installaties worden op aanvragen verstrekt.

— KELLEY's Geschilderd en Gebrand Glas. —

GEPLATINEERD- EN VENSTERGLAS.

DE LINT & Co. Rotterdam.

Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te Londen,

leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,

MARMER-MOZAIEK en

TERRAZZOVLOEREN,

alsmede 5812

— GLASMOZAIEK —

Zestien Bekrooningen.

NEUCHÂTEL ASPHALTE COMPANY Ltd. LONDON.

Exploitatie der Mijnen van de Val Travers.

FABRIEK TE AMSTERDAM

Boltweg No. 3.

NATUURL. ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.

Gecomprimeerde Asphaltwegen endito Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen, Winkel en Magazijnvloeren. Gangen. Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton-Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.

Zindelijk, Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend.

Asphalt speciaal tot woring van vochtige muren.

Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het Kantoor der fabriek, Boltweg 3, *Amsterdam.* 5813

Zelfdragenden vlak gegolfd ijzer, gewoon en gebombeerd, worden in vele verschillende profielen en afmetingen vervaardigd.

Actien Gesellschaft für Verzinkerei und Eisenconstruction.

vormals JACOB HILGERS,

RHEINBROHL.

GALVANISEER-INRICHTING EN

Fabriek van gegalvaniseerde Bouw-constructiën.

Geïllustreerde, prospecti, referentiën en begrootingen steeds verkrijgbaar.

HILGER'S dakpannen en dakramen van uitmuntendeconstructie, geschikt voor alle soorten van dakbedekking, ook voor daken met zeer geringe helling.

Vertegenwoordiger voor Nederland en Kolonien

FERD. ENGERS, AMSTERDAM,

Heerengracht 335. 5814

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,

voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.

5815 FRED. STIELTJES & Co., Keizersgracht 745, Amsterdam.

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE Machinale Steenfabriek levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

12 OCTOBER 1889.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Bureau: Marnixstraat 402.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C.: HENRY HEMANS & Co.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling), fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD: Maandelijksch overzicht. Verslag van de vergaderingen der Afdeelingen Amsterdam 4. en Arnhem 9 October 1889. — Ingezonden. — Binnenlandsche berichten. — Verbetering.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden.

MAANDELIJKSCH OVERZICHT.

In de *Times* kwam onlangs een kort berichtje voor over de restauratie van het paleis der Dogen te Venetie, waarin o. a. werd medegedeeld, dat het gebouw in November van dit jaar verlost zou zijn van de steigers, die het laatste opgeknapte hoekje nu nog voor het oog verborgen houden.

Zeer kort daarna verschenen in het Engelsche blad *The Architect* eenige meer uitvoerige mededeelingen, waaraan het volgende wordt ontleend.

Van het oorspronkelijke gebouw, dat in de 8ste eeuw ter plaatse van het tegenwoordige paleis werd gesticht, is thans uitwendig niets meer te zien. Het was een modeste baksteenbouw met twee torens, de eene naast de Ponte di Paglia, de andere ongeveer in het midden van den gevel aan de Piazetta.

Op de grondslagen van dit gebouw werd in de eerste helft der 14de eeuw het oudste gedeelte van het tegenwoordige Dogenpaleis gebouwd. Ongelukkigerwijze echter werd er niet aan gedacht de oude grondslagen te versterken, niettegenstaande het nieuwe gebouw van veel zwaardere constructie was. Het gevolg daarvan was, dat de fundeering op sommige plaatsen eindelijk zakte en de gevels der bovenverdieping op een der hoeken 28 cM. voorover ging hellen. Ten einde verder verval te voorkomen werden eenige der kolommen waarop de zware bovenmuren rusten onderling en met de achter hen staande muren verankerd, en vooral de zware hoekkolommen, tegen het splijten, van ijzeren banden voorzien. De oxydatie van het metaal, vooral waar dit in steen was vast gegoten, bevorderde een spoedig verval. Kapiteelen en kolommen spleten, ja zelfs een der hoekpijlers in 30 à 40 stukken. Dit alles had grootendeels plaats vóór 1577, in welk jaar tot overmaat van ramp door een brand groote schade werd aangericht, die een belangrijke restauratie van den hoek aan de Ponte di Paglia noodig maakte. Dat gedeelte werd toen grondig hersteld. Intusschen dreigde de hoek op de Piazetta, met de schoone gebeeldhouwde groep van Adam en Eva, niet langer staande te kunnen blijven. Stutten en balken onder de dreigende bogen wendden tijdelijk het gevaar. Om deze naderhand te kunnen verwijderen was het noodig alle kolommen te herstellen en elken steen die gebrekkig was te vernieuwen. Dit moeilijke werk gebeurde dan ook bij kleine gedeelten; de kolommen werden door andere vervangen, de kapiteelen in gips afgegoten en naar deze copiën nieuwe gebeeldhouwd, en overal in ruime mate gebruik gemaakt van stellood, om te verhoeden, dat andermaal de steen afbrokkelde door ongelijke dracht. Overal waar ijzer noodig was, werd daarvoor brons genomen, voor zoover het metaal met steen in aanraking kwam. Aan den hoek op de Ponte di Taglia werd tevens de fundeering verzwaard, geheel het onderste gedeelte van den gevel aldaar weggebroken, en 28 c.M. verder naar voren dan de oude gevellijn herbouwd, om beter het bovengedeelte van den overhellenden gevel te kunnen dragen. Ook werden alle muren, die bij den brand van 1577 geleden hadden, geheel nieuw opgemetseld. Van oude beeldhouwwerken heeft men herplaatst wat nog bruikbaar was, en de anderen trouw gecopiëerd, zelfs inclusief de steenhouwersteekens. De oude fragmenten

worden in het gebouw bewaard, in een daartoe ingericht museum. Uitwendig gerestaureerd zal het monument ook inwendig eene wijziging behoeven, door daaruit die kantoren en eene bibliotheek te verwijderen, die er niet in tehuis behooren. De laatste zal reeds binnen kort verhuizen naar de overzijde van de Piazzetta in de gebouwen der Libreria di San Marco.

Dit is hetgeen „the Architekt" mededeelt. Het opent den toekomstigen bezoeker van Venetië een vooruitzicht, om eindelijk het paleis der Dogen bevrijd te zien van de steigers en schuttingen, die het gedurende meer dan twintig jaren telkens gedeeltelijk voor het oog verborgen hielden. Een der omvangrijke restauratiën uit den laatsten tijd is hiermede geëindigd, en het kan niet uitblijven of Venetië zal dit feestelijk herdenken.

Ik herinner mij een tiental jaren geleden zeer ernstige protesten gelezen te hebben van Engelsche zijde, over de wijze waarop het gebouw als 't ware vernieuwd werd. Men had de toestand liever willen laten zooals die was. Ik kan echter niet aannemen, dat deze protesten van vakkundigen waren. Want waarlijk, de toestand was hoogst gevaarlijk, vooral wanneer men zich bewust was van de zwakke en de zorgloos uitgevoerde constructiën inwendig. Wel had het gebouw, toen ik het vijf jaren geleden ten tweeden male zag, door de toen reeds voltooide herstellingen iets van het vroeger schilderachtige uiterlijk, vooral wat de kleur betreft, verloren, maar de tijd zal ook hier niet nalaten wat hij steeds verricht.

Het gebouw stond nog en moest blijven staan; het was er niet om te doen eene ruïne weder op te bouwen.

In 't algemeen deed Italië zeer veel voor het behoud van de meesterwerken die op dien heerlijken grond zijn geboren.

Ook in Egypte schijnt het met behulp van internationale middelen ernst te zullen worden met het behouden en voor verder verval behoeden van de monumenten van Oud-Egypte. Het laatste nieuws daarover las ik in het *Bouwkundig Weekblad*, en nu het allerlaatste in de *Times*. In dat blad werd mededeeling gedaan van de belangrijke ingekomen giften voor een fonds, om uit de renten daarvan de werken uit te voeren die de ruïnen in stand moeten houden.

Evenwel zal het noodzakelijk zijn, dat men zich niet alleen daartoe bepale, maar dat ook nauwkeuriger toezicht op ontdekte merkwaardigheden worde gehouden. Nog onlangs immers gebeurde het, dat een gevonden graf, hoogst belangrijk door eene menigte reliefs en wandteekeningen, eenigen tijd later, toen eene commissie het tot nader onderzoek andermaal bezocht, geheel beroofd werd terug gevonden. Een zelfde geval deed zich reeds vroeger bij twee graven voor, die evenzoo door Arabieren werden verwoest.

Eene betere bewaking is alzoo dringend noodig. Zij kan echter moeilijk worden opgedragen aan den directeur van het Boulak Museum, die door zijn betrekking reeds meer dan gebonden is, maar aan eene commissie, waarvoor alsdan meerdere fondsen noodig zijn. Deze laatsten zijn naar het gevoelen van de Times in Engeland wel te vinden.

Het is een gulden tijd voor de oude bouwwerken. Zij droomen van nieuwe glorie, die hun deelachtig zal worden, nadat zij een verjongingskuur hebben ondergaan; zelfs zijn er die, na honderden of duizenden van jaren reeds van het aardrijk verdwenen te zijn, ten tweeden male geboren worden om zich, als is het dan ook slechts tijdelijk, aan de thans levende menschheid te vertoonen. Zoo zal men te Parijs de Bastille en de Tour de Nesle herboren zien, evenals Indische Pagoden en Hindoesche Paleizen als 't ware daarheen zijn vervoerd, zoo getrouw van vorm en kleur zijn deze dubbelgangers nagebootst.

Ter weêrszijden van den Eiffeltoren, op den Quai d' Orsay zijn dertig typen van kleine gebouwen geplaatst, die ons de geschiedenis der menschelijke woning duidelijk moeten maken, van af de Troglodyten tot aan de renaissance. Het doel was, de bouwwijzen uit alle tijden en bij alle volkeren plastisch voor te stellen. Wie zich die verzameling als een uitstekend college over de geschiedenis der bouwstijlen heeft gedacht, wordt wel wat ontnuchterd bij de aanschouwing ervan, te midden van die wiemelende menigte, of bij het zien van een paalwoning waaronder een roodhuid lederen voorwerpen vervaardigt, een grotwoning waarin limonade, vleesch en brood verkocht worden, een Romaansch huis, waarin opgebleekte Egyptenaren hunne oudheden van twijfelachtige herkomst verkoopen. Menigeen was het zeker te moede zooals mij; ik had liever mijn eigen zienswijze behouden, dan nu voortdurend geplaagd te worden door het beeld van die burgerlijke drukte van worst etende en wijn drinkende tijdgenooten, gebukt onder proviandmandjes en omringd van vette papieren, zittende op de trappen en bordessen van Egyptische, Etrurische, Aztecische en andere woningen.

Men moet tevens niet vergeten dat men hier in hoofdzaak voor hypothesen staat. Van de oudste woningen zijn niets dan zeldzame en onduidelijke berichten of overleveringen tot ons gekomen; menig woonhuis van lateren tijd zelfs is niet met zekerheid te reconstrueeren.

Op het meerendeel der bezoekers mogen deze voorbeelden eene groote aantrekking uitoefenen, er is een ander deel dat, het goede erkennende, toch ook moet waarschuwen voor overdreven lof. Maakt bovendien een opschrift als: Indisch woonhuis, het beoogde doel duidelijk voor het land der duizend-en-één nachten? Indië is zoo groot. En dan het Slavische huis; vertegenwoordigt dat een type?

Wat mij intusschen al dadelijk het meest argwaan heeft doen gevoelen is het Japansche huis, waaromtrent een vriend, die lang in Japan gewoond heeft, en wiens oordeel ik hoog schat, mij mededeelde, dat het niets had van 't geen het voor moest stellen, noch in vorm noch in details. Het timmer- en snijwerk, waarin de Japanners zulke kunstenaars zijn, gelijkt in uitvoering sprekend op dat van een Parijschen werkman zonder genoegzame kennis van zijn vak of de minste fantaisie, en heeft evenmin eenig Japansch karakter als de kinderachtige beschildering. Trouwens de geheele inrichting van 't huis zelve is buitenmodel.

Van grooter belang is daarentegen de nagebootste straat uit het oude Caïro; de huizen zijn wel is waar slechts gipsen modellen, maar al wat daaraan uit hout is vervaardigd, de ramen, de erkers, de deuren, de torentjes, zijn even echt als de bewoners der huizen, die er hun bedrijf uitoefenen, of hun waren op straat aan het kooplustig publiek opdringen. Er heerscht de echte vuilheid en bedrijvigheid. 't Is alles in toon.

Nu wij toch eenmaal op het tentoonstellingsterrein zijn, zullen wij nog eenige opmerkingen in woorden teruggeven.

De verschillende kleinere gebouwen kenmerken zich door het streven van hun ontwerpers, waarin men drie richtingen kan opmerken. Velen kunnen zich niet losmaken van de tegenwoordige Fransche bouwwijze, hun geest schijnt te veel vervuld met de voorbeelden, niet altijd ter navolging, die zij dagelijks om zich heen zien verrijzen; een kleiner aantal, ook kinderen van hun tijd, zoeken afwisseling en karakter door toepassing van hun archeologische studiën; verreweg de groote minderheid heeft zich aan iets nieuws gewaagd. Waar dit echter geschied is, bespeurt men een duidelijk sprekende neiging om in onze bouwwijze, motieven uit het Oosten in te voeren, en deze dienstbaar te maken aan constructiën, die in ons klimaat geheel anders zijn. Dit moeielijke vraagstuk is met het beste succes opgelost door den architekt Sauvestre, in diens Palais central des Colonies op de Esplanade des Invalides, waarin tal van Indische motieven met Westersche zijn samengegroeid tot een aangenaam geheel. Men kan dit gebouw een ernstige studie noemen, met het doel om den weg te wijzen tot verwerking van Oostersche motieven.

De meeste gebouwen, zelfs die der Amerikaansche Staten, zijn door Fransche architekten gebouwd, niet zelden tengevolge van een overwinning in een prijskamp. Waar dit laatste het geval is, wordt de meeste afwisseling gevonden in het lokale tintje, dat meestal over die gebouwen ligt, wier ontwerpers wisten, dat zij geen mededingers hadden.

Een van de wonderlijkste gebouwen is wel dat van de Argentijnsche Republiek. Het is een ijzerconstructie, met vullingen van doffe of in sprekende kleuren verglaasde tegels met Aztekische ornamenten, waarin hier en daar holle glazen diamantkoppen of halve bollen zijn bevestigd. Deze doorzichtige paneelen, des daags minder effekt makende, gloeien des avonds door de daarachter geplaatste lichten als vurige karbonkels in verschillende kleuren. Deze versiering is een groote reclame, maar weinig aesthetisch; door boeren en buitenlui wordt zij zeer gewaardeerd, en misschien zal ditzelfde het geval zijn te Buenos-Ayres, wanneer men daar met het geweldig bizarre is ingenomen. Dit is niet onwaarschijnlijk, want het gebouw is, zooals het treilt en zeilt, voor die stad aangekocht.

Een ander gebouw, dat van Venezuela, trekt zeer de aandacht door een soort van flamboyanten Portugeeschen renaissance stijl. Die stijl is een en al overlading; men zal dus wel doen het gebouw meermalen te aanschouwen om vrede te krijgen met dien rijkdom, die bij den eersten oogopslag geen gunstigen indruk maakt.

Over 't algemeen genomen is er veel te leeren, en moet men hulde brengen aan den smaak der ontwerpers van zooveel schoons, zoo degelijk in zoo korten tijd tot stand gebracht.

Deze korte opmerkingen kan ik niet besluiten zonder de beide kunstwerken te noemen die mij het meeste hebben getroffen. Het eerste is het gebouw „des bois et fôrets," in den tuin vóór het Trocadero. Het is een rustiek gebouw, volgens het ontwerp van Lucien Leblanc samengesteld uit de houtsoorten die in Frankrijk inheemsch zijn. Zooveel mogelijk zijn deze onbewerkt gebleven, omdat in het ruime gebouw zelve de voorwerpen zijn te zien, die de industrie levert. Kolommen en pilasters zijn ruwe boomstammen, de vulling of wanden, planken; de plafonds zijn in vakwerk uitgevoerd, elk vakje in verschillend dessin, als parketwerk van takken, welker schors een oneindige afwisseling in tinten geeft.

Evenveel studie als deze schepping heeft gevorderd is noodig geweest voor de uitvoering van den hoofdingang van groep V, klasse 41, metaalwerken, die in één adem genoemd moet worden met de beste van de overige ingangen of facades in de hoofdgalerij van 30 M. breedte. Voor dat kunststuk is de samenwerking noodig geweest van architekt en ingenieur, en deze heeft een meesterwerk geleverd. Alleen de naam van den architekt, de heer H. Schmitt, is als eigenlijke ontwerper mij bekend. De ingang heeft een monumentaal uiterlijk, en is uitsluitend samengesteld uit bewerkt ijzer, voor verschillende doeleinden, meerendeels onderdeelen ten behoeve van spoorwegbouw en machineriën.

Vragen wij ons af, wat de tentoonstelling is geweest voor de bouwkunst en de ingenieurswetenschap, dan zien wij in haar een vingerwijzing voor de eerste, en een triomf voor de tweede, n'en déplaise sommige novellisten en dagbladschrijvers, waaronder er zijn die den toren van Eiffel een toren noemen die geen toren is, die hem een slordig afgewerkte opeenstapeling van bruggen noemen, zonder voldoende versiering, met een kleur van kalfvleesch in bruine saus. Ik zal het niet wagen de schrijvers tegen te spreken; slechts wil ik opmerken, dat men, geen vakkennis bezittende, beter doet over de constructie en de daarmede nauw samenhangende schoonheid van den Eiffeltoren niet te schrijven, dan zijn billetjes zoo maar bloot te geven.

Zeer uit de hoogte wordt de toren soms behandeld; men kan dat gewaar worden in een stuk van den novellist J. K. Huysmans, overgenomen in het Weekblad *de Amsterdammer*, en ook in een bijdrage van een bekenden „van dag tot dag" schrijver in het *Handelsblad*. Men moet evenwel niet te veel waarde aan die beschouwingen hechten. Het is nu eenmaal zoo gesteld, dat iedereen zich een oordeel over kunst aanmatigt. En waar mannen, groot gebracht in constructie en schoonheidsleer, vrede mede hebben, wat zij na langdurige beschouwing schoon en elegant noemen of als een overwinning beschouwen, dat wordt door anderen, die van constructie geen ziertje verstand hebben, voor een mislukte zaak, voor een onding uitgekreten.

Construeeren is immers zoo gemakkelijk!

En afbreken dan? ELJER!

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

AFDEELING AMSTERDAM. 4 October 1889. De Voorzitter, de heer Jacob F. Klinkhamer, verwelkomde de leden in deze eerste der aanstaande vergaderingen en sprak de hoop uit, dat men weder met vrucht zoude werkzaam zijn. Hij herdacht het afgeloopen tijdperk na de laatste bijeenkomst, in het bijzonder het met zooveel en algemeene instemming gevierde jubileumfeest van Prof. E. Gugel te Delft, en de door allen zeer gewaardeerde hartelijke ontvangst der afdeeling 's Gravenhage, bij gelegenheid der September-vergadering.

Daarna trad de heer F. H. Richter, ingenieur uit Weenen, als spreker op. Met welwillendheid had hij gehoor gegeven aan het verzoek, om op dezen avond eene voordracht te houden over de tentoongestelde portretten van vóór 2000 jaren, toebehoorende aan den heer Graf te Weenen.

De heer Richter bracht in de eerste plaats in herinnering, hoe anders de mannen der wetenschap na de ontgravingen te Herculanum en Pompeï over de schilderkunst der ouden dachten. Over

het fresco- en temperaschilderen werd een nieuw licht ontstoken. Maar over het encaustisch schilderen bleef men nog in dezelfde onzekerheid, totdat vóór twee jaren de thans tentoongestelde schilderstukken te Rubayat aan het daglicht kwamen. De heer Graf zond zijne belangrijke vondst aan zijn vroegeren schoolmakker, den heer prof. Georg Ebers, den man die door zijne geschriften en ook als Egyptoloog, vooral in Nederland zeer bekend en gewaardeerd is. Deze geleerde was het, die het eerst de aandacht vestigde op de verzameling, wier ontdekking hij beschouwde als eene openbaring in de geschiedenis van de menschheid en de kunst. Immers, deze portretten zeggen veel, zij spreken tot u uit lang, lang vervlogen tijden.

De portretten, op het aangezicht van mummiën geplaats geweest, werden gevonden in grafkelders van Rubayat, het oude Kerke, eene havenplaats in de oase van Fayum, thans op drogen bodem liggende. Van uit verre streken werden mummiën over Alexandrië naar Kerke vervoerd, zooals blijkt uit houten vrachtbrieven, met daarin gekerfde adressen, in de kelders gevonden, en waarvan een drietal tevens zijn tentoongesteld. Dit wordt al mede bewezen door een papyrus, te Parijs aanwezig, van Senpamonthes, die deze gevoegd had bij de mummie harer moeder, die zij haren broeder toezond, met de mededeeling der kenteekenen waaraan de mummie is te herkennen, en dat zij de volle vracht heeft betaald.

Uit deze houten etiquetten is niet op te maken wie in de kelders zijn bijgezet, maar de portretten spreken des te duidelijker. Men herkent voetstoots Semieten, Egyptenaren en Hellenen, zelfs de afstammelingen uit de kruising der rassen.

De grafkelders, waarin de mummiën werden bijgezet, waren cirkelvormig, langwerpig vierkant, of labyrinthvormig; men daalde er in af met een trap van ongeveer 7 M. lengte en 2 M. diepte. Kort bij den ingang gewoonlijk, waren een paar offerplaatsen aangebracht. De ruimte waarin de mummie werd bijgezet had gemeenlijk een minimum breedte van 80 cM., een lengte van 2 M. en een hoogte van 2.20 M. De kelders konden gewoonlijk 12 à 15 lijken bevatten.

Toen zij door Arabieren waren beroofd, zijn zij met het droge woestijnzand volgewaaid, en zoo zijn de beeldtenissen daar uitmuntend bewaard gebleven. De mummiën echter, waarop men wellicht de namen der afgestorvenen had kunnen vinden, waren, na te zijn ontdaan van de kostbaarheden, als brandstof verbruikt. Zij bevatten immers een groote hoeveelheid hars en teer.

De oude Egyptenaren hadden de gewoonte op het gelaat van de dooden een masker van eene soort verharde pap, zooals onze papierpap, neêr te leggen, of een menschelijk gelaat op het hoofdeinde van de mummiekist uit te beitelen. Welgelijkende portretten waren dit echter niet. Deze gewoonte ging over op de Phoeniciers. De Grieken, in grooten getale in Egypte zich nederzettende, konden zich echter niet met deze gewoonte verëenigen, en gingen er toe over het portret eerst op het omhulsel zelve, naderhand op dunne houten plankjes te schilderen en deze op het gelaat te leggen; deze portretten waren door lijsten omraamd. Wanneer het beweegbare deel van het deksel der kist werd opgelicht, kon men als'tware het gelaat van den doode aanschouwen. Men moet dus bij de beoordeeling der portretten in aanmerking nemen, dat zij geschilderd zijn om liggende te worden gezien.

Ook vroeger zijn dergelijke portretten reeds gevonden; het museum te Leiden heeft er twee, echter van zeer weinig kunstwaarde en op lijnwaad; verder zijn er in verzamelingen te Dresden, London (Britsch museum), Parijs (Louvre) en Florence; maar allen zijn afkomstig uit den vervaltijd der kunst.

Den tijd waarin de tentoongestelde portretten zijn vervaardigd, kan men aannemen te zijn ongeveer van 200 vóór tot 100 jaren na Chr. De zinnebeelden die op sommigen voorkomen, zooals de kelk, de bloemkranzen enz. zijn van Heidenschen aard; geen christelijke komen er op voor. Op de zoogenaamde Prinsenlok, bij eenige der beeltenissen aanwezig, moet voornamelijk de aandacht worden gevestigd. Het is eene, rechts van het hoofd, achter het oor hangende, kleine knoestvormig samengebonden haarlok. Deze mocht slechts door kinderen uit voorname geslachten worden gedragen tot hun 15de jaar; na dien tijd waren het slechts koningskinderen die dit bewijs hunner afkomst mochten behouden; de portretten 7 en 60, een man van middelbaren leeftijd en een jongeren voorstellende, zijn dus die van Egyptische koningszonen. Wat overigens de haardracht betreft, in 't bijzonder bij de vrouwen, ook deze bewijzen, dat er niets nieuws is onder de zon. De eene kop heeft de bekende haardos van Aphrodite, een andere die van Cleopatra. Zij schijnen modern. Maar ook de modes van de haardracht in onzen tijd zijn aan de oudheid ontleend.

Bij de oude volken in het Zuiden was slechts de olijfolie bekend, niet echter eene opdrogende olie, zooals de noten- en lijnolie in het Noorden. In het Zuiden gebruikte men alleen was, zoowel om te schrijven als om te schilderen. De eerste wijze van schilderen zal wel geweest zijn het met gekleurde was invullen van ingegrifte omtrekken in de zwarte was, die men voor het schrijven gebruikte. Deze laatste was uitgespreid op houten of elpenbeenen tafeltjes (tabellae), waarop men met een stylus, een stift uit metaal, elpenbeen, been of hout, schreef. Aan de tegenovergestelde zijde van het puntige gedeelte is een plat einde, om na het maken van eene fout de was weder glad te strijken. Reeds Homerus beschrijft deze instrumenten; evenzoo wordt de bewerking van de was, het herhaaldelijk koken met zeewater, en het bijvoegen van nitrum, onze tegenwoordige soda, uitvoerig door Plinius beschreven, met het oog op deze stof als materiaal voor den portretschilder, en worden verder de stoffen genoemd die met de was gemengd moeten worden. De aldus als Punische was bekende, werd de beste geoordeeld.

Het encaustisch schilderen geschiedde met een mengsel van was en een weinig olijfolie, dat eene vastheid als boter had. Hierin werden, al naar eisch, kleuren gemengd. Eerst werd een grondtoon uitgespreid, en daarna de verschillende gekleurde lagen, die met het cestrum werden behandeld, dat is, als 't ware ineen gewerkt. Dit cestrum of verriculum is een soort van bladvormige spatel, die gekarteld is; de steel er van is aan het einde een weinig omgebogen. De verfstof werd dus als 't ware geboetseerd; om de daarbij ontstane scherpe kanten te verwijderen, en het oppervlak dus gladder te maken, werd het schilderstuk verwarmd. Dit zoogenaamd inbranden had echter niets te maken met de duurzaamheid van het werk.

Een tweede wijze was het schilderen met kleurstoffen, gevoegd bij een mengsel van het dooier en wit van eieren, met was, en eenige druppels olijfolie. Dit mengsel was zoodanig stroopachtig, dat het met een penseel behandeld kon worden. Ook werd het een weinig ingebrand, waarbij de toegevoegde olie gedeeltelijk vervluchtigde en deels in het beschilderde hout drong, dit laatste belette het afspringen van de verf. Deze wijze werd het schilderen met tempera genoemd en bleef tot aan 't einde der middeleeuwen behouden, tot dat zij door het schilderen met olieverf verdrongen werd.

Een derde manier was het schilderen met penseel en gesmolten was, waarin kleurstof. Bij de meeste der tentoongestelde portretten zijn de kleederen op deze wijze geschilderd, terwijl de koppen encaustisch zijn behandeld met het cestrum.

Van deze laatste manier bediende men zich ook voor het beschilderen van schepen en architectonische détails. De laag beschermde tegen de invloeden van het weder en werd zelfs niet aangetast door zeewater.

Het hout waarop de portretten zijn geschilderd, is cypressen, ceder of cycomoren hout.

Duidelijk stelt de spreker, na deze meer technische mededeelingen, de schoonheid en fraaie behandeling der portretten in het licht, waarvan de kleuren de frischheid van het nieuwe hebben behouden. Onder deze zijn meesterwerken, die men gerust zou durven toeschrijven aan de beste artisten van welk tijdperk ook, en die dan ook de voornaamste der tegenwoordige portretschilders in Oostenrijk, Duitschland en Frankrijk in verrukking hebben gebracht. Enkelen hadden zelfs copiën genomen. De Académie des Beaux-Arts te Parijs roemde de portretten eveneens zeer.

Na deze bociende voordracht, die met groote belangstelling door de talrijk opgekomen leden en geïntroduceerden was gevolgd, werd de spreker luide toegejuicht.

De voorzitter zeide den heer Richter in hartelijke bewoordingen dank voor de bereidwilligheid, waarmede hij gehoor had gegeven aan de uitnoodiging om deze voordracht te houden, en insgelijks den heer Th. Graf, den eigenaar der zoo kostbare verzameling, voor de groote welwillendheid om de portretten op dezen avond ter bezichtiging te stellen.

Na eenige mededeelingen van huishoudelijken aard, werd de vergadering gesloten, waarna de heer Graf nog eene uitgebreide en hoogst belangrijke verzameling oude geweven en geborduurde stoffen uit het begin onzer jaartelling, en meest allen bij mummiën gevonden, voor de aanwezigen ter bezichtiging stelde.

C. T. J. Louis Rieser.

AFDEELING ARNHEM. 9 October 1889. Na opening der Vergadering door den Voorzitter, leest de Secretaris de notulen der vorige vergadering, die goedgekeurd worden.

De Voorzitter heet den heer Willem Camman welkom als lid en beveelt de belangen der afdeeling bij hem aan. Twee brochures van het Hooldbestuur ter verspreiding ontvangen worden ter tafel gebracht. De leden zullen zich vooral op de hoogte stellen der brochure: »Bevordering van wedstrijden voor handwerkslieden in Nederland", ten einde de zaak, die daarin wordt aangeprezen, op een volgende vergadering te kunnen bespreken. Eenige leden verbinden zich welwillend tot het geven van een bijdrage of kunstbeschouwing op de vergaderingen van dezen winter, die hierdoor ongetwijfeld, behalve aangenaam en gezellig, weder belangrijk zullen worden. Door den Voorzitter, den heer J. W. Boerhooms, wordt ter bezichtiging gesteld het werk: »Eisenwerke oder Ornamentik der Smiedekunst des Mittelalters und der Renaissance" van Dr. J. H. von Hefner Alteneck, en het tweede gedeelte van het werk: »Peintures murales des chapelles de Nôtre-Dame de Paris" door Viollet-le-Duc.

Op uitnoodiging van den heer W. Honig wordt besloten een bezoek te brengen aan de nieuwe kerk der Doopsgezinde gemeente, en verder aan den Directeur der Gemeentewerken vergunning te vragen om de samenstelling van het ijzeren brandscherm in den schouwburg van nabij te mogen zien.

Na het bespreken van eenige merkwaardige zaken, die op bouwkundig gebied in de buurt te zien zijn en andere, die in den aanstaanden zomer tot een excurtie aanleiding zouden kunnen geven, sluit de Voorzitter de vergadering.

INGEZONDEN.

Mijnheer de Redacteur!

Nadat ik, in de Vergadering der Maatschappij op 19 Sept. '89, het voorstel en de motie waarvan u verslag gegeven hebt in het Weekblad van 21 Sept. '89, had uitgesteld tot de Meivergadering, schijnt er in den lande beweging gekomen te zijn.

Ik wensch daarom, helgeen er over dit onderwerp bij de wet geregeld is ter algemeene kennis brengen.

In het *Koninklijk Besluit* van den 9en April 1873, tot vaststelling van een reglement voor de Rijks Akademie van beeldende kunsten, en zulks met intrekking van het Koninklijk besluit van 17 December 1870 (Staatsblad No. 198) wordt het volgende vermeld

§ 5. VAN DE PRIJSKAMPEN.

Art. 32. De commissie van toezicht vormt den jury. Zij is verplicht zich te doen voorlichten door den directeur en andere deskundigen, door haar te benoemen. De deskundigen dienen haar een beredeneerd schriftelijk rapport in.

Art. 33. Als bewijs, bedoeld bij de 2e alinea van art. 12 der wet, geldt het diploma, vermeld in artt. 61 en 62 der wet van 2 Mei 1863 (Staatsblad No. 50) (*d. i. het diploma van civiel ingenieur en van architekt of bouwkundig ingenieur*), een daarmede gelijkstaand diploma van eene buitenlandsche inrichting van onderwijs, of de verklaring van *het bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Amsterdam*, dat de candidaat voldoende bekwaamheid bezit in de bouwkunst in het algemeen.

Art. 34. De wedstrijd heeft plaats in het gebouw der Akademie. Aan elken mededinger wordt, zooveel mogelijk bij het lot, eene afzonderlijke loge aangewezen voor den duur van den wedstrijd.

De mededingers hebben alleen aanspraak op kosteloose verwarming: alle uitgaven door hen te doen blijven voor hunne rekening.

Art. 35. De mededingers onderwerpen zich, op straffe van uitsluiting, aan de maatregelen van orde, door den directeur der Akademie vast te stellen.

Art. 36. De bekroonde stukken blijven het eigendom der Akademie.

Art. 40. Ter mededinging naar den prijs in de schoone bouwkunst wordt gevorderd de vervaardiging van een ontwerp van een monumentaal gebouw, gekozen uit drie door den jury opgegeven onderwerpen.

De volgende teekeningen worden daartoe vereischt:

a. de platte gronden der verschillende verdiepingen;

b. de voor- en achtergevel en een der zijden;

c. de doorsnede;

d. eene perspectivische teekening van het geheel.

Art. 41. Voor elk kunstvak wordt telkens bij iederen wedstrijd de grootte, waarop het kunstwerk moet worden uitgevoerd, zoowel als het tijdsbestek aan de mededingers gegund, vooraf door den jury vastgesteld.

§ 6. VAN DE PRIJZEN EN ACCESSITS EN DE VIERJARIGE TOELAGE.

Art. 42. Na elken wedstrijd beslist de commissie van toezicht, of en aan wien de gouden en zilveren eerpenningen — prijzen en accessits — in ieder kunstvak zullen worden toegekend en uitgereikt. Zij beslist verder, of er termen zijn tot het doen der aanbeveling vermeld in art. 15 der wet.

Art. 43. Twee maanden voor het verstrijken van het jaar, waarvoor het jaargeld aan een der mededingers in een wedstrijd is toegekend, zendt deze aan de Akademie zoodanige bewijzen zijner voortdurende kunststudie, als de commissie in staat kunnen stellen om te beslissen of hij op nieuw tot het genot van het jaargeld kan worden aanbevolen.

De toegezonden kunstwerken, die het eigendom van den vervaardiger blijven, worden vanwege de Akademie voor het publiek ter bezichtiging gesteld.

Art. 44. Zoolang het genot van het jaargeld duurt is de begunstigde verplicht bij verandering van woonplaats zijn adres aan de commissie van toezicht op te geven.

Behoort bij het Koninklijk besluit van 9 April 1873, No. 5 (Staatsblad No. 41).

Mij bekend,
De Minister van Binnenlandsche Zaken,
GEERTSEMA.

Hieruit blijkt dus voldoende, zou ik meenen, dat bij de Wet architekten niet zijn uitgesloten bij den kampstrijd, maar dat die uitsluiting slechts op een traditie berust, welke, volgens mijne meening, de ontwikkeling der bouwkunst in Nederland belemmert. Het komt mij dus wenschelijk voor, deze traditie zoo spoedig mogelijk te verbreken.

Indien u niet van die gevoelens mocht zijn, M. d. R., verzoek ik u in het Weekblad mij te willen antwoorden, zoodat spoedig blijken zal, welke de meening der leden van de Maatschappij is.

Indien elk der leden, met het verbreken van gezegde traditie instemt, zou ik het bestuur der Maatschappij willen verzoeken die maatregelen te nemen, welke tot stand kunnen brengen, dat den architekten gegeven wordt, wat hun bij de wet toegedacht is.

Mij dunkt, dat het tijd wordt een verzuim van 16 jaren te herstellen.

Gaarne zou ik zien, dat ieder die tegen dit plan is, of iets beters wenscht voor te stellen, van het Weekblad gebruik maakte om zijne gedachten te uiten.

U voor de plaatsing dankzeggend blijf ik, M. d. R.
Uw Dw.
Den Haag, 3 Oct. '89. J. E. VAN DER PEK.

Aan de Rédactie van het Bouwkundig Weekblad.

Met belangstelling nam ik de vorige week kennis van het artikel: »De bekroning der Nederlandsche bouwkunstenaars te Parijs", geschreven door onzen geachte secretaris, den heer Rieber.

Onder het vele interessante van den inhoud trok mijn bizondere aandacht, waar de schrijver zegt:

»Is het overigens waar, wat vernomen wordt, dat de Jury 1) bij de bekroningen in de eerste plaats heeft gelet op uitgevoerde bouwwerken, dan toch heeft zij zich schromelijk *vergist*, wat de inzending van den heer Frowein betreft, die uit eene teekening van twee onuitgevoerde ontwerpen bestaat."

Volkomen ben ik het met den heer Rieber eens, dat eene vergissing kan plaats gehad hebben, zij het dan ook, deze vergissing niet door de *Jury* is gemaakt.

Immers ook bij gelegenheid der Internationale Tentoonstelling te Amsterdam in 1883 had zulks plaats.

Alsteen verscheen eerst eenige dagen later, nadat de dagbladen de bekroningen, toegekend in de Afdeeling der Nederlandsche bouwkunst hadden bekend gemaakt, in alle Nederlandsche dagbladen een tweede herziene opgaaf. 2).

Deze herziene opgaaf stelde mij in kennis, dat mijne inzending

niet, zooals eerst gepubliceerd was, met de zilveren, maar met de bronzen medaille was bekroond.

Waarschijnlijk zullen weinigen er toen notitie van genomen hebben of zich dit weten te herinneren.

En toch, hoe ongelooflijk het klinkt, het heeft plaats gehad.

Wie zich hiervan wil overtuigen en de daarop betrekking hebbende dagbladen niet meer ter beschikking heeft, behoeft slechts het *Bouwkundig Weekblad* van 2 Augustus 1883 blz. 201 te vergelijken met de opgaaf voorkomende in het Belgisch tijdschrift »*L'Emulation*" 9e jaargang blz. 20.

Ik meen goed te doen dit feit in herinnering te brengen.

Velen toch die de uitspraak der Jury in de Afdeeling Nederlandsche bouwkunst op de tentoonstelling te Parijs anders hadden verwacht, kan het hoop geven dat vergissingen hebben plaats gehad die, zij het dan ook te laat, nog zullen hersteld worden.

U dank zeggende voor verleende plaatsruimte, heb ik de eer te zijn,

Hoogachtend,

Uw dienstv. dienaar,
J. F. L. Frowein.

Den Haag, 9 October 1889.

1) Leden der jury waren: M. M. André, Bailly, Garnier, Vaudremer Boeswilwald, Lisch en Pascal.

Plaatsvervangende leden: N. M. Magne en Moyaux.

2) Merkwaardig genoeg schijnt èn de Nederlandsche, èn de Belgische pers verkeerd ingelicht te zijn geweest, en niemand de abuizen eerder opgemerkt te hebben. Of ook de Belgische pers een tweede herziene opgaaf deed, zoude ik niet kunnen verzekeren.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

In de oude kerk der Hervormde gemeente te Aartswoud (N. H.) stond eene bank, welke uit 1641 dateerde en aan eene der zijden en den voorkant met snijwerk was versierd, dat echter door een dikke laag vernis bijna niet meer zichtbaar was. De andere zijde en de achterkant waren tegen den muur bevestigd. Toen nu in 1883 de oude kerk door een nieuwe werd vervangen, bestond aanvankelijk het voornemen die bank te verkoopen, waarvoor zich spoedig een liefhebber opdeed. Doch toen aan het kerkbestuur de schoonheid dier bank was gebleken, kwam het van zijn plan terug en wenschte nu die bank, als een sieraad in het midden dier nieuwe kerk tegenover den kansel geplaatst te zien.

Echter ontstond de groote zwarigheid tot wien men zich zou wenden om die dikke laag vernis te verwijderen, en vooral om de derde zijde, welke dan ook voor het gezicht zou komen, even kunstig uit te snijden. Men heeft zich daarvoor gewend tot een wagenmaker, die, indien de berichten juist zijn, zich zeer goed van zijne taak moet hebben gekweten.

In elk geval is niets bedorven en blijkt uit het bericht, dat men ten platten lande hier en daar nog liefde voor het schoone vindt.

De Minister van Binnenlandsche Zaken verdedigt in zijn antwoord op het verslag over de suppletoire begrooting van zijn departement, dienst 1889, o.a. de instandhouding van het oude raadhuis te Woerden tengevolge van aankoop door het Rijk (dat eerst sedert 24 Juli j.l. het gebouw ter beschikking kreeg), als een voor de kennis van onze bouwkunst bijzonder merkwaardig monument, dat geacht mag worden een der meest volledige typen te zijn van de raadhuizen in onze kleine steden en dat zooveer getuigenis aflegt van den smaak en den kunstzin onzer voorouders. Daar het huis, thans bestemd voor post- en telegraafdienst, tot eene Roomsche kerk wordt ingericht, wordt het gebouw, waarin thans het kantongerecht wordt gevonden, voor dien dienst bestemd, omdat het raadhuis, bij minder verbouwingskosten, meer geschikt is voor kantongerecht. De nieuwe inrichting van het post- en telegraafkantoor zal niet meer dan *f* 2000 kosten, die van het kantongerecht niet meer dan *f* 12.000. Wegens gemis aan ruimte kan niet een en 't zelfde gebouw tot beide doeleinden worden bestemd. Aangezien de geheele herstelling en verbouwing bij aanbesteding kan geschieden, wordt het volle bedrag ad *f* 12.000 aangevraagd en in dien zin de suppletoire begrooting gewijzigd.

Alvorens het voorstel tot restauratie gedaan werd, is gebleken, dat het gebouw aan de nieuwe bestemming kan voldoen.

De Tweede Kamer heeft den 10den j.l. de aanvullingswet aangenomen voor de inrichting van het monumentale raadhuis te Woerden tot kantongerecht.

Omtrent het voornemen tot oprichting van een kunstnijverheidmuseum te Amsterdam, werd in het *Handelsblad* van 8 October het volgende gemeld.

Herhaaldelijk reeds werd het denkbeeld geopperd om hier ter stede een museum voor hedendaagsche kunstnijverheid te stichten. Het denkbeeld wachtte slechts op een gereede aanleiding om tot een begin van uitvoering te geraken. En juist nu schijnt die gelegenheid gunstiger dan ooit.

In den boezem der Nederlandsche commissie ter Parijsche wereldtentoonstelling is n.l. het denkbeeld ontstaan, om de tentoonstelling dienstbaar te maken aan de behoeften van onze nijverheid, en zich te wenden tot een van hare vertegenwoordigers: de Amsterdamsche afdeeling der Vereeniging ter bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid, om de Nederlandsche industrieelen, en meer in het bijzonder de Amsterdamsche fabrikanten, te polsen, of en in hoeverre zij bereid mochten zijn, de stichting van een museum van moderne kunstnijverheid te steunen.

Het bestuur der afdeeling voornoemd richt dus in eene circulaire die vraag tot de industrieelen. Wordt zij toestemmend beantwoord en blijkt de belangstelling algemeen, dan kan dit bestuur alvast de verzekering geven, dat ook van andere zijde op geldelijke bijdragen zal mogen gerekend worden.

De commissie te Parijs was daarbij in de gelegenheid betrekkingen aan te knoopen met toongevende Parijsche fabrikanten, waardoor zij bij de sluiting der tentoonstelling in staat is, voor weinig geld te beschikken zoowel over fraaie voorwerpen in natura als vooral ook over een uitgezochte collectie teekeningen uit Parijsche ateliers.

Ten einde zoodanige modellen tot studie, op gunstige voorwaarden, ook van elders te verkrijgen, heeft de Nederlandsche consul-generaal te Parijs der commissie aangeboden, zich in betrekking te stellen tot de consuls-generaal van andere landen, zoodat reeds in den aanvang niets onbeproefd zal worden gelaten om het museum dadelijk vruchten te doen dragen voor de beoefenaars der Nederlandsche industrie.

Haast overbodig is het te zeggen, dat bij het verzamelen van buitenlandsche teekeningen en modellen uitsluitend gelet wordt op de belangen van *onze* industrie en *onze* industrieelen, zoodat van eenige bevoorrechting of bevordering der buitenlandsche nijverheid en van hare beoefenaars, ten koste van de onzen, geen sprake is. Daarvoor strekt mede ten waarborg de gevestigde naam van eenige Amsterdamsche burgers, die slechts wachten op de beslissing om zich tot een voorloopig comité van uitvoering te vereenigen.

Uit den aard der zaak vermaant het bestuur tot spoed, want de Parijsche tentoonstelling zal spoedig worden gesloten.

Het bestuur der afdeeling hoopt het bewijs tot instemming, en zoo mogelijk reeds het biljet van inschrijving vóór 15 October a.s., aan het adres van den heer F. A. Hoeker, Heerengracht 439, ingevuld terug te zullen ontvangen.

Tot aanvulling van de opgave van bekroningen, toegekend aan Nederlandsche inzenders op de tentoonstelling te Parijs, wordt nog vermeld, dat bekroond werden:

In klasse 17 (meubelen), de heer C. H. Eckhart te Rotterdam met bronzen medaille, in klasse 63 (openbare werken), de Duinwater Maatschappij te Amsterdam, met zilveren medaille.

VERBETERING.

In het *Bouwkundig Weekblad* N°. 40 van 5 October 1889, staat in het verslag van de vergadering der afdeeling Leiden, op bladzijde 238, 2e kolom, regel 6 en 5 van onderen: »deze eikenhouten betimmeringen werden geregeld wit geschilderd." Dit moet zijn: »deze eikenhouten betimmeringen worden geregeld wit geschuurd."

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.
5835 Fred. Stieltjes & C°., Amsterdam.

CARBOLINEUM AVENARIUS.
Men verzekere zich bij den aankoop, dat men het sedert 14 jaren met succes aangewende *origineele merk* verkrijgt:
CARBOLINEUM AVENARIUS.
GUST. BRIEGLEB, Amsterdam. 5837

PHOTOLITHOGRAPHIE.
De ondergeteekenden bevelen zich bij Heeren Architekten aan tot het reproduceeren hunner
Plannen, Teekeningen, enz.
Prompte aflevering en billijke conditiën. 5842
WEGNER & MOTTU.
Rokin 138.

GEPREPAREERD DAKLINNEN
in Duitschland sinds jaren in toepassing, kan als dakbedekkingsmateriaal voor alle gebouwen ten zeerste aanbevolen worden, zijnde **waterdicht, duurzaam, licht, isoleerend brandvrij** (De mastiek waarmede het linnen bereid is, verhardt.)
—— DE DEKKING GESCHIEDT ONDER GARANTIE. ——
Prijzen en verdere inlichtingen verstrekt,
J. KROON Rz., Buiksloot bij Amsterdam. 5836

DE LINT & C°. Rotterdam.
Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te Londen, leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,
MARMER-MOZAIEK en
TERRAZZOVLOEREN.
alsmede 5838
— GLASMOZAIEK —
Zestien Bekrooningen.

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE
Haaften aan de Waal.
Machinale Steenfabriek met Ringoven, 5841
levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur tegen sterk concurreerende prijzen.

Parquets-en-chêne sur bitume hydrofuge
N. GOURGUECHON. — PARIS.

Verkrijgbaar in de maten van **30—50** cM. lengte, **6—11** cM. breedte, **35** cM. dikte.
Behalve **lageren prijs,** bieden deze parketvloeren, boven de andere soorten, de volgende voordeelen aan: **Ondoordringbaarheid voor vocht. Weering van geluiden** (kraken) en **ongedierte. Grootere duurzaamheid,** omdat het hout uit één stuk bestaande, verder afgesleten kan worden. 5839
Représentant voor Nederland, **EMIL MOHR, Prins Hendrikkade, Amsterdam 19.**

5840 **JAN VAN DER POT,**
— KATENDRECHT bij ROTTERDAM. —
KIJANISEERINRICHTING.
De eenigste waar ook des winters kan worden gekijaniseerd.
Het **Kijaniseeren** is het eenige afdoende middel tegen *verrotting* en *zwam*. De bewerking geschiedt geheel reuk- en kleurloos. Desverlangd bijlevering van hout.
Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend, van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.
BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en vrachten. **KUNSTGRANIET systeem Pétitjean.**
Prospectussen en prijscouranten worden op aanvraag franco toegezonden.
Gelieve op Voornaam en Adres te letten.

NEUCHATEL ASPHALTE COMPANY L^TD. LONDON.
Exploitatie der Edition van de Val Travers.
FABRIEK TE AMSTERDAM
TRADE MARK. NATURL. ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.
Boltweg No. 3.
Gecomprimeerde Asphaltwegen en/of Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Mouriloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen, Winkel en Magazijnvloeren. Gangen, Veranda's, Brug- en Dakbedekkingen, Beton-Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.
Zindelijk, Vochtwerend, Onloopdrijgbaar, Geraaswerend.
Asphalt spoedig tot weering van vochtige muren.
Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bekleedingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het Kantoor der fabriek, Boltweg 3, *Amsterdam.* 5843

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,
voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.
5844 FRED. STIELTJES & C°., Keizersgracht 745, Amsterdam.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

Verkoop van gebruikte Assen en Wielen.

In de werkplaats Tilburg zijn aanwezig 38 stel assen en wielen, die bij inschrijving zullen worden verkocht.

De inschrijvingsbiljetten moeten den 17den October 1889, vóór 12 ure, bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, Afdeeling «Tractie en Materieel" te Utrecht, ingekomen zijn. (5824)

Nadere bijzonderheden omtrent deze voorwerpen en den verkoop derzelven, worden op franco aanvrage door den heer Ingenieur Chef der werkplaats te Tilburg verstrekt.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

AANBESTEDING 5825

(VERNIEUWINGSFONDS Vr. Spw.).

Op Dinsdag den 29sten October 1889, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht* van:

Bestek N°. 143.

Leveren van stalen dwarsliggers met bevestigingsdeelen, in 3 perceelen.

De besteding geschiedt volgens art. 16 van het bestek.

Het bestek ligt van den 6den October 1889 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en bij de Heeren Sectie-Ingenieurs te *Nijmegen*, *Zutphen* en *Luik*, en is, op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (Afdeeling Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50 per stuk.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken).

UTRECHT, den 4den October 1889.

MINISTERIE VAN JUSTITIE.

Openbare Aanbesteding.

Op Dinsdag den 29sten October 1889, des namiddags ten 2 ure, zal in het gebouw van het Departement van Justitie te *'s Gravenhage*, in het openbaar bij enkele inschrijving worden

AANBESTEED:

Het bouwen van een HUIS VAN BEWARING te Heerenveen.

Raming f 49.840.

Het bestek N° 15 met 3 daarbij behoorende teekeningen is franco verkrijgbaar tegen betaling van *f* 2.25 bij de Gebroeders VAN CLEEF, Boekhandelaren, Hofspui N°. 28a te *'s Gravenhage*.

Het bestek met daarbij behoorende bestekteekeningen, met 14 détailteekeningen en 5 modellen, ligt ter inzage te Heerenveen in het Heeren-Logement.

Aanwijzing op het terrein, achter het Rechtsgebouw gelegen, zal plaats hebben Maandag 21 October 1889, des namiddags ten 2 ure.

Inlichtingen zijn verder te verkrijgen bij den Ingenieur-Architect voor de gevangenissen en rechtsgebouwen, Departement van Justitie te 's Gravenhage.

's GRAVENHAGE, 11 October 1889. *De Minister van Justitie*, Voor den Minister *De Secretaris-Generaal*, P. J. VAN BEIJMA. 5826

AANBESTEDING. 5529

Op Donderdag den 17den October 1889, des namiddags ten 2½ ure, zal door de Architecten A. en J. A. G. VAN DER STEUR, te Haarlem, in het Heerenlogement in den Haarlemmerhout, bij enkele inschrijving worden AANBESTEED:

Het afbreken van het Heerenlogement en het daar ter plaatse bouwen van een nieuw Hotel met Koetshuis, Paardenstallen en Bovenwoning.

De gedrukte exemplaren van het bestek met een stel daarbij behoorende teekeningen zijn na Vrijdag den 11den October op *franco* aanvrage aan *f* 5 te verkrijgen bij de Architecten voornoemd, Wilhelminastraat n°. 48, en liggen van dien datum ter inzage in het te vernieuwen Hotel.

Aanwijzing zal plaats hebben op Maandag den 14den October, des morgens te 10 uren.

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH.
BOCH FRÈRES
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 5830

G. J. Vincent & Co.

Kunstsmeden,
SCHIEDAM.

ZILVEREN MEDAILLE, WERELD-TENTOONSTELLING Amsterdam 1883.
GOUDEN MEDAILLE, Antwerpen 1885
Specialiteit in gesmeed IJzeren Hekken, Fijne smeedwerken, Dakversieringen, Deurvullingen, Ornamenten enz.
Steeds voorhanden GESMEED IJZEREN PAARDEN RUIVEN. 5831

GOUDEN MEDAILLE.

De PORTLAND CEMENT merk JOSSON & Co., werd dit jaar te Parijs bekroond met de

GOUDEN MEDAILLE,

zijnde de hoogste onderscheiding.

Generaal vertegenwoordiger voor Nederland en Indië 5827

A. E. BRAAT. — Rotterdam.

JAN HAMER & Co., AMSTERDAM

KANTOOR: GEBOUW MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST, Marnixstraat 402, bij het Leidscheplein.

WITTE'S LIFTEN,

voor Stoom-, Gas-, Hand- en Waterkracht,
(Hydraulisch. Direct en Indirect werkend).
voor Personen, Goederen, Spijzen, enz. enz.

Grootste zekerheid tegen ongelukken, gemakkelijke behandeling, geringst waterverbruik (*bij de hydraulische*), zachten en gelijkmatigen gang.

Uitgebreide referentie lijsten van in verschillende **Rijks-, Gemeente-** en **Particuliere gebouwen hier te lande** geplaatste **Lifts**, worden op aanvrage franco toegezonden.

MANLOVE, ALLIOTH & Co's werktuigen voor stoomwasscherijen en stoom desinfectieer-inrichtingen. 5828

5832 PUI-SPIEGELGLAS
HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFF.
ROTTERDAM.

W. F WEIJNTJES.

Singel 514 b/h Koningsplein **Amsterdam.**
Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.

Agent voor **Minton Hollins & Co.** *Stoke upon Trent*
" " **A. Jándges** te *Crefeld*.

Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 5833

PATENT-CENTRALE EN ZELFREGULEERENDE

STOOMVERWARMING EN VENTILATIE 5834

onder lagen druk.

Systeem BECHEM & POST te Hagen in Westphalen.

TEVENS INGERICHT VOOR

ELECTRISCHE VERLICHTING

met of zonder Tudors-Accumulatoren.

Dit *Systeem is het meest aan te bevelen*, omdat, niettegenstaande de **onder lagen druk** werkende machine zeer **gemakkelijk en eenvoudig** kan worden aangewend, zoowel voor **Verwarming en Ventileering van huis en stal,** als voor het **oppompen van water,** voor het op **peil brengen en houden van vaarten,** voor het in werking brengen van **IJs-. Dorsch- en andere machines,** voor het **koken van Veevoeder,** voor het **besproeien van Gras, Bloemen, enz.,** terwijl nog des avonds ***huis en erf electrisch kan verlicht worden.*** Bijzonder geschikt voor **Buitenplaatsen en Boerderijen,** daar *Warmte, Ventilatie, Licht, Koude en Drijfkracht* gelijktijdig kunnen werken of naar behoefte geregeld kunnen worden

Voor nadere inlichtingen, opnemingen en begrootingen, verklaart zich gaarne bereid

D. S. M. KALKER, Amsterdam. Eenig vertegenwoordiger in Nederland.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

19 OCTOBER 1889.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heeregracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C.: HENRY HEMANS & C°.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD: De restauratie van de Domkerk te Utrecht. — Bij de plaat. — Vergingen van de vergaderingen der Afdeelingen Groningen 11, Utrecht 15 en Vereeniging Architectura te 's Gravenhage, 16 October 1889. — Bekroningen in de klasse Bouwkunst, op de Tentoonstelling te Parijs. — Binnenlandsche berichten. — Benoemingen, vacante betrekkingen, enz. — Afloop van Aanbestedingen.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden en plaat: Protestantsche kerk.

DE RESTAURATIE VAN DE DOMKERK TE UTRECHT.

Bekend is het, dat de Utrechtsche St. Maarten of Domkerk de hoofdkerk van het oude Bisdom Utrecht was. Als zoodanig heeft zij eene lange geschiedenis achter zich.

Langen tijd was Utrecht, onder Frankische bescherming, de voormuur van het Christendom tegen de heidensche Friezen en tegen de invallen der Noormannen. Herhaaldelijk werden dan ook de eerste Christelijke kerken door zegepralende vijanden aan de vernieling prijs gegeven, en meermalen scheen het of het Christendom hier het onderspit zou moeten delven.

Eerst met de verjaging van de Noormannen, door Balderik van Kleef in 937, brak een beter tijdperk voor het Bisdom aan. Ook Utrecht deelde toen ruimschoots in de gunsten van de Duitsche keizer-politiek, welke in de vestiging van machtige geestelijke staten een tegenwicht tegen de groote wereldlijke vorsten meende te vinden.

De eene streek voor, de andere na, werd aan het Bisdom gehecht, dat ten slotte omvatte de tegenwoordige provincien Utrecht, Overijsel, Drenthe, deelen van Groningen en Friesland, de Veluwe in Gelderland, Gooiland, Amstelland, Woerden en Oudewater in het tegenwoordige Holland.

Het graafschap Holland zelve werd als achterleen aan het Sticht verbonden, al is het den bisschoppen nooit mogen gelukken hier werkelijken invloed uit te oefenen; en waar geen wereldlijke rechten te handhaven waren, werd toch altijd het geestelijke gezag der Utrechtsche bisschoppen erkend. Een oogenblik scheen het dus of de vereeniging der tegenwoordige noordelijke Nederlanden stond zich te verwezenlijken in de zamenstelling van het Utrechtsche bisdom. Groot was dan ook de macht en het aanzien der Utrechtsche kerkvorsten, wat zich mede in het stichten van vele bouwwerken in die tijden geuit heeft.

Bisschop Adelbold was het, die in 1018 de St. Maartens kerk (Dom) voltooide, ter plaatse waar de laatste kerk in 1010 door de Noormannen verbrand was, en welke in 1023 plechtig werd gewijd in tegenwoordigheid van keizer Hendrik II en de bisschoppen van Keulen, Trier Mainz, Bamberg, Regensburg, Augsburg, Spiers, Toul, Luik, Hamelburg en Verdun, en waarin later in 1039 de ingewanden van Koenraad II en in 1125 die van Hendrik V werden bijgezet.

Maar de tijden verkeeren. Nauwelijks had zich de geestelijke macht, door de keizers groot geworden, tegen die zelfde keizers gekeerd, of het keizerlijke gunstbetoon wendde zich ook van de kerkelijke vorstendommen af.

Van dien tijd dateert het langzame maar zekere verval van het bisdom Utrecht, dat al zwakker werd naarmate Holland en Gelderland machtiger werden, door beide staten van de eene landstreek voor de andere na beroofd werd, nog een tijdlang staande bleef door de onderlinge ijverzucht zijner naburen, maar eindelijk geheel onder de macht en invloed geraakte van de beheerschers van het graafschap Holland, die, na een tijdlang hunne vazallen op den Utrechtschen stoel te hebben geplaatst na een strijd van ruim drie eeuwen, in 1528 het wereldlijk bewind, dat nog maar een schijn van macht vertegenwoordigde, aan zich trokken

Die strijd en lijdensgeschiedenis van het Bisdom heeft zijn hoofdkerk medegemaakt.

Nog was de macht der Utrechtsche kerkvoogden groot, toen in 1252 Keulens aartsbisschop Koenraad van Hochstede zijn neef Henderik van Vianden in Utrecht bezocht. Nog waren juist de Heeren van Amstel en Woerden in een veldslag gevangen genomen, en was een rijke buit in Gelderland behaald, welke nog vergroot werd door een krijgstocht tegen Gulik.

Van Holland was niets te vreezen. Willem II toch had zich laten medeslepen in den strijd dien de kerk met de Hohenstauffen voerde, en had een tegen-koningschap tegen Frederik II en diens zoon Koenraad IV aanvaard; en in Utrechts hoofdkerk smeekte hij 's hemels zegen af op zijn krijgstocht tegen zijn door de kerk gebannen tegenstanders.

Onder zulke omstandigheden kon men nog toegeven aan de idealen, welke de bouwkunst dier tijden juist in eene reeks grootsche kathedralen verwezenlijkte, en ook voor Utrechts dom eenen herbouw in den Franschen stijl voorbereiden. Had immers ook Keulens kerkvorst in 1248 een begin gemaakt met den bouw der tegenwoordige trotsche domkerk aldaar, geen twijfel of dit voorbeeld moest machtig werken op den Utrechtschen bisschop; en reeds 2 jaren na bovengemeld bezoek lag dan ook het oude Romaansche koor reeds ter neder en werd de Gothische kapellenkrans begonnen, die in 1267 voltooid werd. Met den dood echter van dezen krachtigen bisschop brak een treurig tijdvak voor het Sticht aan, terwijl daarenboven in 1279 een groot deel van de stad met verscheidene kerken afbrandde. Betere tijden beleefde het Sticht weer onder Jan van Zirch en Gui van Avennes, welke zich dan ook op de voortzetting van den verbouw deden gevoelen.

Doch de bouw van den machtigen toren aan het westelijke uiteinde van de Romaansche basilika, welke in 1321 werd begonnen, gaf aan de verdere ontwikkeling eene andere richting en nam 60 jaren lang (tot 1382) de beste krachten in beslag, al werd dan ook de kerk niet geheel vergeten. Wij vinden immers vermeld, dat Jan van Arkel vooral de Domkerk herstelde en verfraaide.

Toch bleven de middelen schaarsch en vloeiden zoo langzaam toe, dat de verdere bouw niet vlotte en men in de 2e helft van de 15e eeuw niet verder gevorderd was dan de voltooiing van het lange koor met de kapellenkrans en vermoedelijk een begin van aanleg van het dwarsschip, zoomede van den toren, een en ander nog steeds verbonden door het staande gebleven gedeelte van de oude Romaansche basiliek van bisschop Adelbold.

Toen was het in 1485 onder bisschop David van Bourgondië, dat men nog eens krachtig de hand aan 't werk sloeg. Het dwarsschip werd wederzijds uitgebouwd, het laatste gedeelte der Romaansche basiliek afgebroken, en de geheele ruimte tusschen dwarsschip en toren volgebouwd, nu zelfs zevenschepig in aanleg. Toen men echter in 1514 de bekapping er op had aangebracht, was wel de buik drieschepig tot aan den toren doorgetrokken en door een gewelf daarmede verbonden, doch van de verder ontworpen zijschepen waren wederzijds slechts een drietal opgetrokken en ontbraken aan het middenschip nog zoowel de gewelven als de luchtbogen en schraagpijlers. De nu spoedig volgende beroeringen, welke in 1528 eindigden met de overdracht van het wereldlijk gezag aan Karel V, waren weinig geschikt om den Dombouw te doen voltooien, terwijl de opvolgende Hervorming den laatsten ijver voor den bouw deed verslappen. Toch werd nog tot 1533 aan den Dombouw gewerkt.

De verheffing van Utrecht tot een Aartsbisdom in 1559 bracht daar geen nieuwen luister; de tijd van scheppen was geweest, de tijd der vernieling begon.

In 1580 drongen de beeldenstormers de kerk binnen; alles wat beeld, altaar, schilderij of grafteeken was werd vernield of geschonden, en elke verdere uitoefening van den Roomschen godsdienst verder verboden. In 1581 namen de Hervormden de kerk in bezit, na voor hare nieuwe bestemming te zijn opgeruimd en gereed gemaakt. In 1672 door Lodewijk XIV weder aan de Katholieken terug gegeven, werd de kerk in 1673 na den aftocht van het Fransche leger wederom door een woeste volkshoop van alles beroofd.

Hadden menschenhanden beproefd wat voor vernieling vatbaar was, een nog veel grootere slag trof het kerkgebouw, door den vreeselijken orkaan van 1674, welke Utrecht als het ware in een puinhoop herschiep; toen was het, dat het geheele gedeelte der kerk tusschen het dwarsschip en den toren instortte, omdat de middenkerk, die nog steeds haar welven en luchtbogen miste, de geweldige winddrukking niet had kunnen weerstaan.

Het overschietende gedeelte was nog ruim genoeg voor den dienst. De Fransche overheersching en verdere oorlog hadden de middelen uitgeput, en zoodoende werd niet aan een herstellen van de schade gedacht. Een haastig opgetrokken muur scheidde het staande gebleven van het vernielde gedeelte, dat tot 1825 nog als bouwval bleef liggen en eerst toen is opgeruimd.

Hoe de 17e en 18e eeuw over onze Gothische kerken gewaakt hebben? Wij weten het allen; het schijnt of gevoel en zin voor de Gothiek geheel verloren waren gegaan. Vergelijken wij den bestaanden toestand met vroegere afbeeldingen, dan kunnen wij zien, hoe stuk voor stuk de Domkerk van al hare sieraden beroofd is geworden. Alles wat bouwvallig geraakte, werd niet hersteld maar verwijderd. Zoo verdween de eene pinakel voor, de andere na; zoo verdwenen de steenen borstweringen; zoo verdwenen de sierende hogels van luchtbogen en frontalen, en de laatste resten van de geschilderde glasruiten; zoo verdween de schoone dakruiter op het kruis.

En de 19e eeuw, hoe heeft zij hare roeping in deze opgevat? In 1825—28 heeft zij netjes de ruïnen opgeruimd van het ingestorte gedeelte, en een voorgebouw met ingang aan den westelijken afsluitmuur gebouwd, hetwelk een allertreurigsten indruk maakt tegenover het statige kerkgebouw. Daarbij werd tevens nog een der staande gebleven zijkapellen opgeruimd, omdat deze te veel in den weg stond. Aan de zijde van den kloostergang werd een kerkekamer uitgebouwd, mede met wegkapping van de onderstukken der steunbeeren, zoomede eenige onooglijke stovenhokken.

Inwendig werd de kerk op het grofst ontsierd door er een houten amphitheater in te bouwen, waartoe de hinderlijke deelen van de pijlers werden weggekapt, terwijl het koor met een houten straathek werd afgescheiden van de kerk. Wit- en verfkwast hadden de

laatste sporen van kleuren zorgvuldig doen verdwijnen, en de oude sacristy was ingericht geworden voor eene fabriek van draagbaar gas.

Intusschen was de toestand van het uitwendige toch ook zoo zorgelijk geworden, dat men noodig tot eene grootere herstelling moest overgaan. Deze had plaats van 1852—1859 en van 1862—1864. Onderhanden genomen en meer of minder vernieuwd werden de beide transeptgevels, de traptorens, de bovenramen van den lantaarn en het transept, de schraagpijlers en luchtbogen. Een nieuwe ingangspoort met deuren aan het Z. O. hoekportaal werd gemaakt, en de tot gasstokerij ingerichte sacristy werd tot kosterswoning verbouwd.

Voor een en ander werd een bedrag van ruim *f* 135,000 uitgegeven, waarvan het Rijk *f* 18,000 en de Provincie *f* 1375 bijdroeg, terwijl niet minder dan *f* 22,464.85 door vrijwillige bijdragen werd bijeen gebracht en evenzoo een bedrag van *f* 22,310.00 door legaten gedekt werd, terwijl nog een aantal terra cotta ornamenten als geschenk werden ontvangen.

Te betreuren is het, dat men hierbij te veel schijnt uitgegaan te zijn van den wensch om met het voorhanden geld de geheele kerk *op te knappen*, onverschillig of de gedane herstelling ook duurzaam mocht geacht worden.

Wanneer dan ook veel, degelijk in gehouwen steen hersteld werd, onder meer verschillende vlechtwerken van vensters met omlijsting en een groot deel van de dwarsschipvleugels, zoo is toch ook een groot deel slechts zoogenaamd hersteld door het opbrengen van, en het bijwerken met portland cement. Veelal zijn het de vlakke bekleedingen die zich deze kunstbewerking hebben moeten getroosten; verder de hoekblokken, de blinde vlechtwerken op de schraagpijlers, enz. Maar ook het zink werd in het groot als bouwmateriaal toegepast. Vele staafwerken op de beeren en peerprofillen in de vensteren luchtbogen werden van zink los aangebracht en geverfd; zoo ook alle bladornamenten op de schraagpijlers, welke allen los met cement ingezet werden, natuurlijk alles naar een model.

De hogels en kruisbloemen van de vensterfrontalen daarentegen werden van terra cotta aangebracht, in vorm en afmeting te zwaar en niet in den geest van de architectuur. Daarbij kwam, dat men zuinigheidshalve alle pinakels eindigde ter plaatse waar de rijk versierde helm moest beginnen, maar waardoor de kerk ook van haar schoonste sieraad beroofd werd gelaten. En ook daar waar gehouwen steen voor bekleeding is aangebracht, is men veel te zuinig in de afmetingen daarvan geweest. Om nog niet eens te spreken van blind staafwerk, dat los tegen den muur is aangeplakt, is overal waar men werkelijk bekleed heeft, de afmeting zoo gering, dat men door middel van ijzeren ankers, met zwavel en zand aangegoten, deze stukken heeft moeten verankeren. Dit laatste vooral heeft zich als uiterst gevaarlijk voor de duurzaamheid doen kennen. Het ijzer heeft zich in den door regen bevochtigden steen steeds met de zwavel verbonden, heeft zich daardoor uitgezet en overal de steen ter plaatse van de ankers doen springen, waardoor binnen korten tijd dit werk weer in zeer gehavenden toestand verkeerde. Het zinken ornament heeft overal de verf verloren en laat de natuurlijke kleuren van het materiaal zien; de terra cotta schaamt zich steeds onder de herhaalde verflagen door van te moeten voorstellen wat zij niet is. De portland-cement bepleistering eindelijk laat weer los, of liever de steen onder de portland-cement blijft voortdurend verweeren en valt dan met de cement naar beneden; kortom, reeds spoedig na de herstelling werd bewezen, dat schijn niet lang van duur *is*.

In 1874 werd dan ook door de Commissie van Rijks Adviseurs aan den Minister van Binnenlandsche Zaken een rapport ingediend, waarin op den treurigen toestand van dit hoofdmonument der Gothiek werd gewezen, en na herhaalde onderhandelingen en door de toezegging van een flinke Rijks subsidie waren kerkvoogden bereid om op nieuw, maar nu in meer degelijken zin, de voortzetting der herstelling op zich te nemen.

In 1876 werd ondergeteekende door het kerkbestuur daarmede belast. Het punt van uitgang zou ditmaal zijn, de in een zeer verwaarloosden staat zich bevindende, tot kosterwoning verbouwde sacristy. Bij het opmaken der plannen stuitte men echter dadelijk op een groot bezwaar. Terwijl Kerkvoogden verlangden alleen eene uitwendige herstelling met behoud van de kosterswoning, eischte de regeering ook inwendige herstelling, waardoor natuurlijk de kosterswoning daar ter plaatse moest vervallen; aangezien dit verschil niet zoo spoedig voor oplossing vatbaar bleek, werd besloten, ten einde niet de geheele restauratie in de waagschaal te stellen, om, hangende dit geschil, op een ander punt te beginnen, waaromtrent geen verschil van gevoelen bestond, en waarvoor nu de kapellenkrans het eerst in aanmerking kwam. Nadat de hiervoor ontworpen teekening door de Commissie van Adviseurs was goedgekeurd, werd voor het jaar 1877 een Rijks subsidie van *f* 6000 verleend, en alsnu onmiddellijk een begin gemaakt met het bouwen van een werkloods (er was besloten in eigen beheer te werken), het plaatsen van een steiger, het aanvoeren van steen en het vervaardigen van de noodige werkteekeningen en mallen; op 21 Januari 1878 werden een tiental steenhouwers, een ornamentwerker en een timmerman, en bij het stellen tijdelijk een metselaar en opperman, onder een werkmeester in dienst genomen, en alsnu geregeld voortgewerkt aan de herstelling der kapellen.

In den loop van April 1879 kwam de eerste kapel uitwendig gereed. Daar deze wegens hare ligging meer aan de zuidwestelijke regens was blootgesteld, moest ze uitwendig bijna geheel vernieuwd worden en kon weinig van het oude wederom worden gesteld. In overleg met de Commissie van Rijks-adviseurs werd gebruik gemaakt van Udelfanger steen voor alle constructie- en geornceerde deelen, terwijl vlakke wandbekleeding, evenals de vroegere bouw zulks aantoonde, in tufsteen werd aangebracht. Voor den sokkel werd gebruik gemaakt van een nog aanwezige hoeveelheid Bentheimer steen.

De versiering dezer kapellen is een eenvoudige, gelijk over het algemeen de vroeg Gothische onderbouw een voudig behandeld wordt en daarbij streng symmetrisch. Alle kapelvensters zijn tweedeelig en vertoonen dan den zelfden slechten vlechtwerkvorm, bestaande uit een driegloop met neusvulling in den top, waaronder twee kleinere drieglopen met neuzen, welke wederom rusten op enkele bogen zonder neuzen. In het profil ontwikkelt zich voor de middenpost en voor de zijposten een kolonnet, van bazement en met dubbele bladrij versierd kapiteel onder het traceerwerk voorzien. Boven het venster komt

een met zwaar hol geprofileerde booglijst voor, rijk met, voor ieder venster afwisselende, bladornamenten versierd en aan het ondereind in een aangehecht dierfiguurtje uitloopend. De functie van deze versiering is waarschijnlijk ontwikkeld in de zijramen der kapellen, waar de boog, met scherpen binnenhoek den beer snijdende, een van de onder stompen hoek snijdende beeren afwijkend profil aanneemt, hetwelk een misstand voor het oog te voorschijn roept; om dezen misstand aan te vullen of te bedekken, heeft men den scherpen hoek met een dierfiguurtje versierd, dat nu meer voor de symmetrie ook aan de andere zijde is aangebracht.

Over pijlers en ramen heen loopt dan de rondgaande kroonlijst, bestaande uit een wederom met rijk bladornament versierde holle lijst, door de gebruikelijke Gothische kroonlijst gedekt. De hoofdbeeren bevatten overhoeks gestelde (niet werkende) spuiers in verschillende diervormen, de tusschenbeeren bevatten de vroeger werkende spuiers voor den afvoer van het water. Natuurlijk zijn deze nu ook figuratief aangebracht, daar moderne bouwverordeningen het werken der spuiers verbieden.

De tusschenbeeren zijn boven de kroonlijst met een rijken pynakel opbouw, als gesloten baldakijn behandeld, afgesloten, waartusschen eene balustrade van eenvoudig staafwerk met bogen is aangebracht. Daar van deze laatste motieven geen gegevens meer voorhanden waren en vroegere restauratie hier alle sporen van het oude vernietigd had, moesten deze geheel nieuw ontworpen worden.

Wat de ornementatie betreft, zoo bood het nog aanwezige meer dan voldoend materiaal aan om de vernieuwing geheel in vroegeren geest te kunnen uitvoeren; de meeste bladen waren nog goed genoeg herkenbaar om of direct, of na te zijn bijgeboetseerd, als model te kunnen dienen, slechts zelden behoefden hier geheel nieuwe modellen te worden vervaardigd. Wat de dierfiguurtjes in de vensters betreft, daarvan waren nog slechts enkele aanwezig, en moesten voor verreweg de meesten nieuwe modellen worden vervaardigd. Evenzoo was van de spuiers weinig meer intact. Veelal was nog het achterstuk daarvan aanwezig en moest dan het voorstuk worden bijgeboetseerd; soms was het voldoende enkel een nieuwen kop bij te maken. Deze nieuwe modellen werden in gips vervaardigd, in de ateliers van den heer W. Mengelberg te Utrecht.

De sokkel is massief uit blokken Bentheimer steen opgetrokken; daarboven begint dan de tufbekleeding, die eerst geschikt kan worden aangebracht wanneer deze voor optrekkend grondwater beveiligd is. De hoeken van de beeren zijn echter in vastere blokken gehouwen steen behandeld, allen van afwisselende grootte, vorm en steensoort, ja zelfs rood en wit in bonte schakeering door elkander. Mag dit op het eerste gezicht iets zonderling schijnen, nadat het geheele koor weder op dezelfde wijze behandeld was, bleek toch, dat ten slotte zulk eene zamenstelling een veel krachtiger en schilderachtiger effect te voorschijn roept dan de effen kleur zooals in Keulen.

Overigens zijn de meest uiteenloopende steensoorten bij den opbouw gebruikt geworden. Bentheimer steen, witte en roode Bremer steen, trachiet, hardsteen, mergel tufsteen; wat voorhanden was of gemakkelijk te verkrijgen is, in zonderlinge mengeling door elkander gebruikt. Belangrijk was echter, dat bij het uitsteken van de oude hoeksteenen een aantal werkstukken aan het licht kwamen in Romaansche vormen, waarschijnlijk afkomstig uit het oude afgebroken ronde koor der Romaansche basiliek, waaraan het nieuwe Gothische koor verbonden werd; de belangrijksten daaronder waren een viertal zuilbasementen, een geornеerde lijst en een aantal korf- of draagsteenen. Voor de vulling der vensters werd wegens de kosten alleen gewoon glas in lood aangebracht, overhoeks gesteld, met effen rand.

De herstelling van de volgende kapellen leverde geene nieuwe gezichtspunten op, alleen de vorm der ornamenten en de spuiers en dierfiguren wisselden. Vermelding verdient nog slechts, dat tusschen de regelmatige bladrijen van de versiering der kroonlijst door, ter aanvulling, dikwijls kleinere figuren waren aangebracht, aan jachttafereelen, fabelen of sprookjes ontleend, bijv. de bekende ooievaar, den wolf een been uit den keel halende. Deze figuren waren echter zoo onregelmatig aangebracht, dat men hier als 't ware meer met een spel van de werkgezellen dan met een bedoeling van den bouwmeester meent te doen te hebben. Waar de gelegenheid gunstig was, werden ook nu weer diergelijke figuren voor aanvulling aangebracht. Zoo kwam in Augustus 1880 de tweede kapel uitwendig gereed, waarna de bekluizing der twee kapellen werd nagezien en hersteld; onder meer moesten twee houten ribben door nieuwe steenen worden vervangen en enkele door lekkage verweerde vakken van de uit tufsteen zamengestelde welfkappen worden vernieuwd. Deze welven zijn niet schoon in het gezicht bewerkt, maar ruw en gepleisterd. Mede werden nieuwe goten aangebracht, de triforiumgang hersteld en de daarboven liggende goot geheel vernieuwd, waarna beide kapellen van eene nieuwe bekapping werden voorzien.

Het is bekend hoe deze overkapping voor de Regeering een aanleiding geweest is om verder hare hulp aan de restauratie te onttrekken. Men had hier te doen met een verschil van meening tusschen den uitvoerenden bouwmeester en de Rijksadviseurs, waarin volgens de opvatting van de Regeering de bouwmeester eenvoudig had te bukken. Te vergeefsch boodt het kerkbestuur van Utrecht der Regeering aan, zich te zullen onderwerpen aan de uitspraak van 3 buitenlandsche deskundigen, door beide partijen gesteld en door de kerk te betalen, iets wat bij de restauratie van den Keulschen Dombouw ook reeds voorgekomen was. Vergeefsch stelde in de Tweede Kamer der Staten Generaal de Commissie van Rapporteurs op de begrooting van Binnenlandsche Zaken van 1882 voor, onder bovengemelde voorwaarde wederom subsidie te verleenen. Juist de scherpe kritiek door deze Commissie in zake het beleid van den Minister uitgesproken, drong dezen Minister zich met alle kracht tegen de aanneming daarvan te verzetten, waarop deze post met 36 tegen 30 stemmen door de Kamer werd verworpen.

Blinde onderwerping aan de Regeering, zonder recht van discussie of verdediging bij verschil van meening, lag niet in de bedoeling van het Kerkbestuur, te meer daar de Regeering nog meerdere voorwaarden, andere kerken betreffende, aan een voortzetting van subsidieeren ging vastkoppelen. Men zag dus liever vrijwillig af van een onder zulke bepalingen aangeboden Rijkssubsidie.

Het behoeft geen betoog dat daarmede ook de niet voortzetting van de restauratie was beslist. De onderhanden zijnde derde kapel werd nog voltooid en kwam in

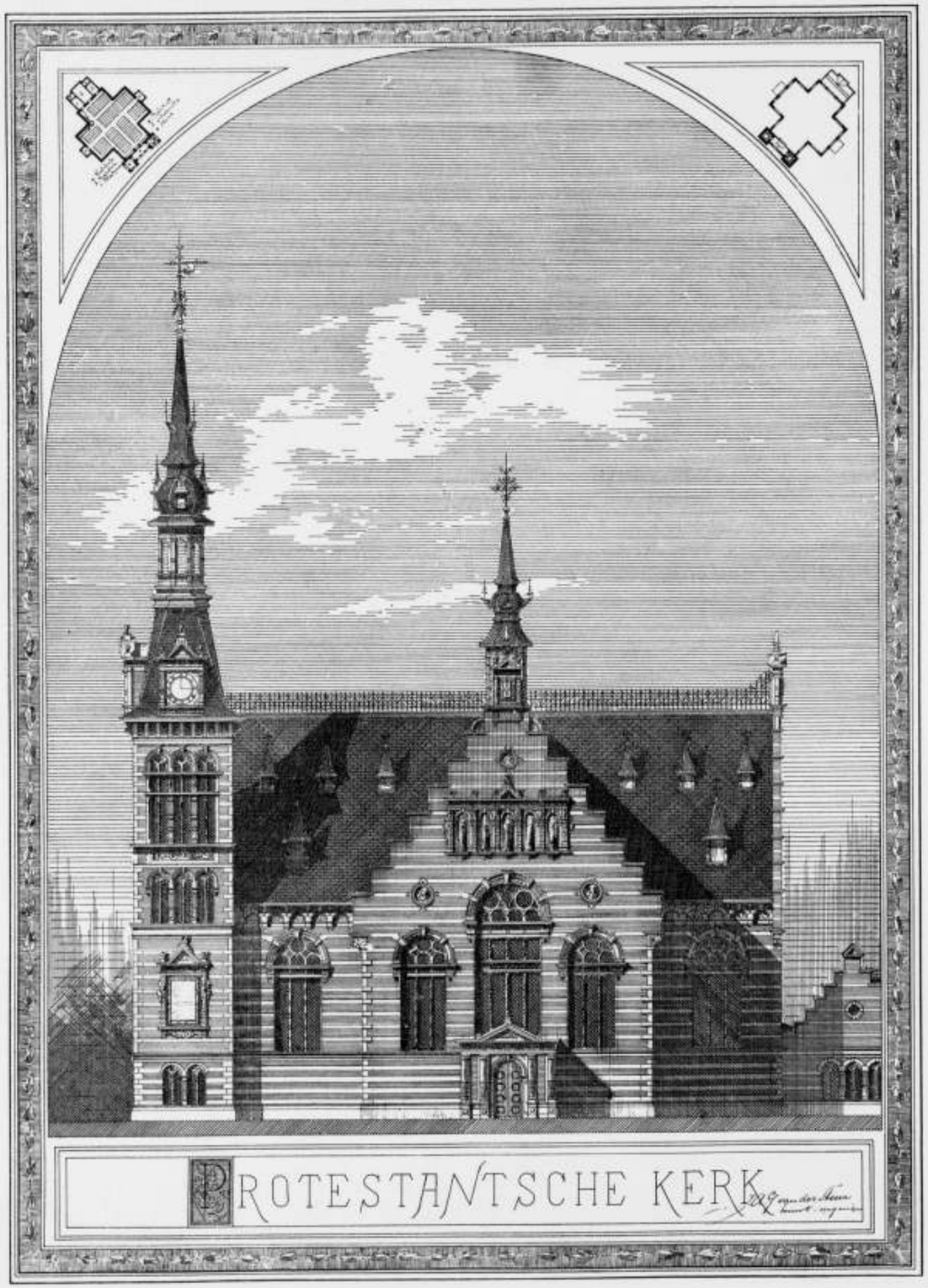

Uitgave van de Erven H. van Munster & Zoon. Amsterdam. Phot. Lith. Wagner & Mots. Amst. BOUWKUNDIG WEEKBLAD N°42 van 19 October 1889

Februari 1882 gereed, behalve de vernieuwing der bekapping. Een tijd lang kon de werkplaats nog in stand blijven wegens het maken van nieuwe raamvlechtwerken voor de Jacobikerk, doch moest daarna gesloten worden.

Dat zulks slechts voor korten tijd behoefde te zijn was te danken aan de groote belangstelling en vrijgevigheid van een lid van het Kerkbestuur, den heer Jhr. Huydecoper van Nigtevecht, die, juist overleden, een legaat van ƒ 6500 voor de verdere restauratie van den Dom vermaakt had, waardoor met het fonds Stevens te zamen een kapitaal van een ton gouds aanwezig was.

F. J. NIEUWENHUIS.

(*Wordt vervolgd.*)

BIJ DE PLAAT.

De bij dit Weekblad gevoegde plaat, en die welke verzonden werd bij het nummer van 5 October, stellen het ontwerp voor van eene Protestantsche kerk.

Deze kerk is ingericht voor ongeveer 700 zitplaatsen en bevat bovendien eene vergaderzaal voor de diakenen, eene kamer voor den predikant en eene catechisatiekamer, en in de onderste verdieping van een der torens een stovenhok.

De bekapping van de kerk is van hout, en heeft een gedeeltelijk in het gezicht komend hangwerk.

Het ontwerp is van den heer J. A. G. van der Steur, bouwkundig ingenieur te Haarlem.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

AFDEELING GRONINGEN. 11 Oct. 1889. De Voorzitter opent deze eerste wintervergadering met een welkom aan de aanwezigen en spreekt den wensch uit, dat de volgende vergaderingen wat beter bezocht mogen worden dan tot nu toe het geval is geweest. Er werd bekend gemaakt, dat dit jaar drie bestuursleden zullen aftreden en wel de Voorzitter, de 2de Secretaris en de Bibliothecaris, en dat in de December vergadering daarvoor drie nieuwe zullen worden gekozen. Een voorstel om de afdeeling te doen inteekenen op het nieuw uit te geven bouwkundig woordenboek, redactie de heeren Schill en Haverkamp, werd verdaagd aangezien vele leden nog geen kennis gemaakt hadden met de proefaflevering. De heer Raammaker was door ongesteldheid verhinderd een verslag uit te brengen van de dezen zomer gehouden excursie. Hij beloofde dit op een volgende vergadering te doen.

Ter vergadering was aanwezig een parquet vloertegel, samengesteld uit een cementtegel en daarmede zwaluwstaartvormig verbonden stevig aan elkander gehechte eikenhouten plankjes. Tusschen cement en hout bevindt zich een laagje asphalt. De prijzen varieeren tusschen ƒ 8 en ƒ 13 per M². Deze tegels worden geleverd door de heeren Henri Huinck & Co. te Rotterdam.

De ingekomen brochures betreffende wedstrijden voor handwerkslieden in Nederland zullen bij de leden circuleeren en in een volgende vergadering worden besproken.

De heeren Eisses en Braat geven den wensch te kennen om in de afdeeling te worden opgenomen. Bekend gemaakt werd, dat we dezen winter hoogstwaarschijnlijk de heeren professoren Blok en van Hamel en den archivaris de heer Feith als sprekers in ons midden zullen zien. Na bedankt te hebben voor de trouwe opkomst werd de vergadering gesloten en werd overgegaan tot het beschouwen van plaatwerken door den Voorzitter ter berichtiging aangeboden.

AFDEELING UTRECHT. 15 Oct. 1889. Met een opwekkend woord opent de Voorzitter, de heer F. J. Nieuwenhuis, deze 1e bijeenkomst en spreekt den wensch uit, dat de leden door een getrouwe opkomst een blijk van belangstelling in deze bijeenkomsten der afdeeling zullen geven. Onder de ingekomen stukken was ook o. a. het »ontwerp voor algemeene administratieve voorschriften voor het uitvoeren en onderhouden van werken," door de vereeniging voor Burgelijke Ingenieurs. Dit »ontwerp" werd door den Voorzitter in handen gesteld van eene commissie, samengesteld uit de heeren W. A. G. Jansen, J. Krap en C. van Straaten, met verzoek, om in den loop van dezen winter haar rapport uit te brengen, ten einde in een der vergaderingen deze zaak nader te kunnen behandelen.

Voorts werd overgelegd de rekening, van de reis naar Dordrecht, door 16 leden ondernomen op 2 Juli l. l., waaruit blijkt dat de daartoe uitgetrokken som op de begrooting, voor slechts 3/4deel is gebruikt. Omtrent deze reis kan hier vermeld worden, dat de leden, onder het zeer gewaardeerd geleide van den heer H. W. Veth, aldaar, door wiens goede zorgen een en ander uitstekend was voorbereid, een recht aangenamen dag doorbrachten, door achtereenvolgend een bezoek te brengen aan het stedelijk museum, aan het stedelijk park „Merwestein" aan de fabriek van de firma Wed. J. Bekkers & Zn. en aan de Groote Kerk, terwijl in de lokalen van de societeiten »Kunstmin" en »de Harmonie", het ontbijt en het middagmaal gebruikt werden.

Het verslag der 59e en 60e algemeene vergaderingen werd door den secretaris uitgebracht, die, onder herinnering dat het officieel verslag reeds in het *Bouwkundig Weekblad* is verschenen, waardoor de leden van het verhandelde waren onderricht in overweging meende te moeten geven, om — voor het vervolg — het uitbrengen van dat verslag, in deze bijeenkomsten, achterwege te laten. De Voorzitter kan dit gevoelen niet geheel deelen, daar zich op de algemeene vergaderingen gevallen kunnen voordoen, die niet in het verslag worden opgenomen, of die een nadere bespreking noodig maken, waarom hij voorstelt dit gebruik te handhaven.

Bij de hierop volgende: »bespreking van bouwkundige onderwerpen", werd door den heer Nieuwenhuis een belangrijke bijdrage gegeven door een voordracht over: de pyramiden van Egypte". Na een kort historisch overzicht, behandelde spreker eerst het Egyptisch graf (Mastaba), door de beschrijving van de inrichting en de samenstelling, om daarna meer uitvoerig de pyramiden, als de praalgraven der koningen, te bespreken, door onderscheidene illustraties toegelicht. De heer C. van Straaten was de tolk der aanwezigen, toen hij den spreker dank zegde voor deze bijdrage.

Deze bijeenkomst werd besloten met de bezichtiging van het 2e deel van, Hugo Licht's Architectur Deutschlands, daartoe door den Secretaris beschikbaar gesteld.

VEREENIGING „ARCHITECTURA" TE 'S GRAVENHAGE. 16 October 1889. Met een welkomstgroet aan het nieuwe lid den heer E. v. Rij, opende de Voorzitter deze vergadering.

Na lezing en goedkeuring der notulen, werd tot ballotage van den heer H. Moulijn overgegaan, die als lid werd aangenomen.

De in de bus gevonden vraag: »Wat is het verschil tusschen troggewelven en steekgewelven; welke zijn de sterkste?" werd na eenige besprekingen voldoende opgelost.

Het rapport der commissie in zake eene eventueel te houden feestavond werd door den heer M. F. Leijh, als rapporteur, uitgebracht. Al spoedig werd nu besloten tot het houden van zulk een feestavond; echter werd bij stemming uitgemaakt dezen meer in besloten kring te doen plaats hebben. Voor het organiseeren er van, werden nu drie leden gekozen, die de benoeming nog in beraad hielden.

Na den heer J. Brouwer bedankt te hebben voor de kunstbeschouwing sloot de Voorzitter deze bijeenkomst.

Bekroningen in de klasse Bouwkunst op de Tentoonstelling te Parijs.

De volledige lijst der bekroningen, toegewezen in de klasse Bouwkunst op de tentoonstelling te Parijs, wijst het volgende aantal onderscheidingen aan:

	Diploma.	Goud.	Zilver.	Brons.	Eervolle verm.
Frankrijk	10	23	24	36	17
Engeland	2	2	5	5	
België	1	1	2		2
Nederland			1	1	1
Denemarken		1			
Zweden			1		
Zwitserland			1		
Italie				1	
Monaco					1
Griekenland			2	1	
Spanje			1		
Rumenie				2	2
Algerie				1	
Tunis		1			1
Brasilie			2		
Mexico					3

Van de 113 Fransche inzenders worden er 110 bekroond.

De Jury was als volgt samengesteld uit de heeren: Bailly, de Baudot, Pascal, Jules André, E. Boeswillwald, Ch. Garnier, Lisch, Vaudremer, L. Magne en Moyaux voor Frankrijk; J. W. Waterhouse en W. F. White voor Engeland; A. Pauli voor België.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

De tentoonstelling van oud-Egyptische portretten, in het Gebouw Marnixstraat 402, blijft nog slechts geopend tot Maandag 21 October a. s., des namiddags vier uren.

De toegangsprijs is voor deze laatste dagen bepaald op 25 cents

In het voorgaande Weekblad werd medegedeeld, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken in zijn antwoord op het verslag over de suppletoire begrooting van zijn departement, dienst 1889, de instandhouding verdedigde van het oude Raadhuis te Woerden, tengevolge van aankoop van het Rijk, dat eerst sedert 24 Juli j. l. het gebouw ter beschikking kreeg, enz.

Of wel de Minister heeft zich in zijn antwoord vergist, of wel wij werden niet juist ingelicht. Immers reeds in Maart 1887 werd het raadhuis door de gemeente aan het Rijk ten geschenke aangeboden.

In het Weekblad van 26 Maart 1887 komt vervolgens het bericht voor, dat dit geschenk door den Staat is aanvaard geworden.

Thans is aan een ingezetene van Woerden onderhands opgedragen de restauratie werken uit te voeren.

De commissie, welke belast wordt met het examineeren van hen, die eene akte van bekwaamheid wenschen te verkrijgen tot het geven van Middelbaar Onderwijs in Hand- en Rechtlijnig Teekenen en Boetseeren, zal voor het jaar 1889 zitting houden te Amsterdam.

Aan deze commissie is tevens opgedragen het examineeren van hen, die in 1889 de akten van bekwaamheid verlangen voor het handteekenen bedoeld in art. 65*bis* der wet tot regeling van het L. O.

Benoemd zijn: tot lid en voorzitter dier commissie W. B. G. Molkenboer, dir. der Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam; — tot leden: C. P. Holst Gzn., leeraar aan de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam; J. R. de Kruyff, dir. der Rijksschool voor Kunstnijverheid en leeraar aan de Rijksnormaalschool voor id. te Amsterdam; J. D. Huibers en J. Versluys, leeraren aan de beide genoemde inrichtingen; Bart van Hove, dir. der Quellinusschool te Amsterdam; F. La. Berghuis, dir. der Ambachtsschool en der gemeentelijke Burgeravondschool te Arnhem; B. W. Wierink, dir. der industrieschool van de Maatschappij voor den Werkenden Stand, leeraar aan de Gemeentelijke Kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Amsterdam; H. A. C. Dekker, onderw. aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Haarlem, te Amsterdam; J. H. A. Mialaret en E. F. W. Kerling, hoofdcierarcen, en G. A. Laagland, leeraar aan de Academie voor Beeldende Kunsten te 's Gravenhage; N. van der Schuit, leeraar aan de Gemeentelijke Teekenschool te Roermond; en J. C. U. Legner, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Utrecht.

De examens zijn den 16den dezer begonnen.

BENOEMINGEN, VACANTE BETREKKINGEN, ENZ.

De heer C. de Bruijn, ingenieur 1e klasse van den Waterstaat te Amsterdam, is door den Schah van Perzie benoemd tot Ridder in de orde van den Leeuw en de Zon.

In de vergadering van aandeelhouders der Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen, gehouden op 17 October j.l. is tot directeur generaal, in plaats van den heer B. K. M. Vrolijk die bedankt heeft, benoemd de heer J. L. Cluysenaar, gewezen Secretaris dier Maatschappij en thans directeur der Ned. Zuid-Afrikaansche Spoorweg Maatschappij.

Afloop van Aanbestedingen.

's HAGE, 5 Oct. Het bouwen van een koetshuis en stal met 2 bovenwoningen, (onderhands) onder beheer van den bouwmeester J. A. Aniabel:

C. J Street, te 's Hage	/ 25.770
Van Bergen Henegouwen, idem	» 23.111
B. Nieuwenhuijsen, idem	» 22.333
W. Teeuwisse, idem	» 20.749
Van Lith en Fonsein, idem	» 20.748
J. P. Reeser, idem	» 20.585
V. d. Vlugt en de Jong, idem	» 20.427
J. Steffens, idem	» 18.790
P. Houthuis, idem	» 14.830

Gegund.

's HAGE, 5 Oct., onder beheer van het ministerie van justitie, het bouwen van een huis van bewaring te Leeuwarden:

A. Schouten, Amsterdam	/ 112.300
A. Paans, idem	» 111.900
D. Cerlijn en A. de Haan, idem	» 111.300
J. H. Helle, idem	» 111.150
K. J. B. v. Damme, idem	» 111.000
J. Benninga, Bedum, en A. Pastoor Stedum	» 108.000
W. Heespelink en W. Berends, Groningen	/ 107.800
J. Zeldenrust, Warfum	» 105.000
H. T. Biesma, Leeuwarden	» 103.483
J. T. Ruding, idem	» 99.998
H. Jansen en Atena, idem	» 99.985
H. Timmer, te Meppel	» 99.840
P. J. Hilarius, Leeuwarden	» 98.960
G. Jansen, idem	» 98.900
K. Eckhardt, te Almeloo	» 98.387
K. Otte, te Meppel	» 96.779
M. A. J. Taverne,	» 96.751
T. Kinoosterman, te Hemelum en K. Brouwer te Stiens	» 96.740
K. J. Kalt, te Heerenveen	» 96.277
C. Terhorst, te Zwolle	» 95.743
J. B. Welmers en W. Polman, te Delden	» 95.690
A. v. d. Berg en H. de Herder, te Zwolle	» 93.945
A. Hezik, te Kerkdriel	» 92.100
J. v. d. Gelder, te IJselmuiden	» 90.250
J. v. Burk, te Oosterbeek en W. Wissing te Arnhem	» 89.350
T. G. Bekhuis en D. Damstra te Leeuwarden	» 85.960
Raming	/ 100.220

De overige aldaar.

's HAGE, 7 October. Voor rekening der gemeente. Het bouwen van een machinegebouw voor het te stellen oppompingwerk aan de Timorstraat.

D. Groenewegen & Zn., Nootdorp	/ 15.825
C. van Tilburg, idem	» 15.780
C. D. Klein, Raamsdonk	» 15.600
B. Nieuwenhuijsen, 's Hage	» 15.529
H. D. T. Meijer, Leiden	» 15.400
G. Keij, Rotterdam	» 15.100
Gebr. Houtman, 's Hage	» 14.968
H. van Worth, Scheveningen	» 14.474
J. P. M. Mühlstaff, Leiden	» 14.200
F. Roest, 's Hage	» 14.100
J. v. d. Elshout, Scheveniagen	» 14.089
W. v. Leeuwen Hellevoetsluis	» 13.848
J. de Bruijn en G. J. v. d. Horst, 's Hage	» 13.800
A. de Waerd en J. C. Diercks, idem	» 13.680
J. H. de Swart & Zn., idem	» 13.480
W. P. Teeuwisse, idem	» 13.420
J. H. Paardekooper, idem	» 12.300
H. Jongenburger, Waddinksveen	» 11.970

5863
— JAN VAN DER POT, —
KATENDRECHT bij ROTTERDAM.
KIJANISEERINRICHTING.
De eenigste uitvaer ook des uitvaters kan worden gekjaniseerd.
Het **Kijaniseeren** is het eenige afdoende middel tegen *verrotting* en *rhoem*.
Prospectussen en Inlichtingen worden op aanvraag franco toegezonden.
Gelieve op Voorzaam en Adres te letten.

Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend,
van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.
BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en vrachten. KUNSTGRANIET systeem Pöttjean.

CENTRALE VERWARMING
van Kerken, Scholen, Ziekenhuizen, Schouwburgen, Hotels, Woonhuizen, Villa's, enz. enz.
DROOG-INRICHTINGEN
Technisch Bureau GEVEKE & Co., Amsterdam.
Verschillende getuigschriften van uitgevoerde werken ter inzage.
Plannen en Begrootingen gratis. 5857

MUSGRAVE & Co., Limited.

te BELFAST.
FABRIEK VAN
Engelsche Paarden- en Vee-Stalinrichtingen.
IJzeren Tribunes voor Wedrennen,
Tuigkamer-Benoodigdheden,
DOGKENNELS,
Hooischuren, enz.
Gouden en Zilveren Med. Internat. Tentoonstelling Amsterdam.
Deze inrichtingen waarvan reeds **vele** in *Nederland* geplaatst zijn, munten uit door *soliditeit* en *zeer nette bewerking*.
EENIG AGENT
D. S. M. KALKER
KONINKLIJKE MAGAZIJNEN
VAN 5858
BOUWARTIKELEN en GEREEDSCHAPPEN.
AMSTERDAM, St. Anth. Breestraat, C 21.
Teleram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.
Telephoon N°. 3144.
Modellen te bezichtigen in het **Tentoonstellingsgebouw** van de **Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst**, *Marnixstraat* en St. Anthonie Breestraat C 21.

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH.
BOCH FRÈRES
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzerstoen en Cementtegels.
Groote voorraden. 5859

DE KOSTER, *AMSTERDAM*
FABRIEK VAN
VERWARMINGS-TOESTELLEN.
5860
Systeem laagdruk waterverwarming.
„ middelbarendruk „
„ hoogdruk „
„ laagdruk stoom „ ***buiten contrôle van het rijk.***
„ luchtverwarming door stoom, water en calorifère.
VENTILATIE KAN OP IEDER SYSTEEM WORDEN TOEGEPAST.
Van eerst genoemd systeem zijn reeds meer dan **600** geplaatst.

Toestellen in aanleg:

KLINISCH ZIEKENHUIS,	**Amsterdam, Ventilatie.**
STADS-APOTHEEK,	**„ „**
GENEESKUNDIGE ARMENVERZORGING,	**„ „**
H.H. WESSANEN & LAAN.	**Wormerveer,**
„ Mr. J. E HENNIJ,	**Amsterdam,**
„ J. C. VAN LAAR,	**Amsterdam,**
„ Jhr. Mr. LEO VAN NISPEN TOT SEVENAER,	**Arnhem.**
NIEUW TE BOUWEN CHEMISCH LABORATORIUM,	**„**
VERBOUWING NIEUWS VAN DEN DAG,	**Amsterdam.**

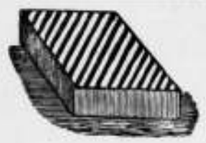

FOLKERS & Co., RAPENBURG 29 *AMSTERDAM.*

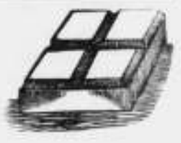

CARBOLINEUM,
middel tegen het rotten van hout en touw, tegen zwamvorming, enz.
Engelsche en Belgische Aardebuizen.

5861
Directe aanvoer VAN
Portland cement.
Merk: Knight Bevan & Sturge
Merk: Dijckerhoff & Söhne
DRIJF-, MOS- en METSELSTEENEN.

VUURVASTE STEENEN.
DAKPANNEN EN LEIEN.

Engelsche, Duitsche, Fransche en Hollandsche
Trottoir- Vloer- en Wandtegels,
in verschillende dessins
DAKPAPIER. ASPHALT en verdere BOUWMATERIALEN.

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.
5862
Fred. Stieltjes & C°., Amsterdam.

BOEKVERKOOPING TE ARNHEM.

De Boekhandelaar P. GOUDA QUINT, te *Arnhem*, zal van 1 tot 16 November eene belangrijke **BOEKVERKOOPING** houden over verschillende vakken van Wetenschap en Kunst.

De afdeeling **BOUWKUNDE**, waarbij een aantal belangrijke en kostbare werken voorkomen, zal Donderdag, 14 November, des namiddags te 2 uur, worden geveild.

De Catalogus is bij de meeste Boekhandelaren voorhanden, doch wordt op *franco* aanvrage *gratis* toegezonden. 5845

GOUDEN MEDAILLE.

De PORTLAND CEMENT merk JOSSON & Co., werd dit jaar te Parijs bekroond met de

GOUDEN MEDAILLE,

zijnde de hoogste onderscheiding.

Generaal vertegenwoordiger voor Nederland en Indië 5846

A. E. BRAAT. — Rotterdam.

De Engelsche Stalinrichtingen en Stalbenoodigdheden,

van the St. Pancras Iron-work Company te Londen,

ZIJN OP DE HIPPIQUE-TENTOONSTELLING TE GRONINGEN, (24 JULI—4 AUG. 1889)

bekroond met den Hoofdprijs,

— GROOTE GOUDEN MEDAILLE. —

Agenten voor Nederland:

= STAAL & HAALMEIJER. =

Amsterdam. 5847

W. F WEIJNTJES,

Singel 514 h/h Koningsplein **Amsterdam.**

Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.

Agent voor **Minton Hollins & Co.** *Stoke upon Trent*
„ „ **A. Jändges** te *Crefeld.*

Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 5848

JAN HAMER & Co. — AMSTERDAM.

KANTOOR: GEBOUW MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.
Marnixstraat 402 bij het Leidscheplein.

MANLOVE, ALLIOTT & Co's Werktuigen voor Stoomwasscherijen en
WASHINGTON, LYON's Patent Stoom Desinfecteer-Inrichtingen voor Gestichten, Ziekenhuizen, Hotels enz.
WESTON's Patent Hydro-Extractors.
WERKTUIGEN voor Stroohulzen fabrieken. 5849
WITTE's Liften voor Personen, Goederen, Spijzen enz.
BOYLE's Luchtpomp-Ventilators. Schoorsteenkappen, enz.
CARRE's Luchtdrukwaterreservoirs (Waterleidingen in Gebouwen.)
MILDE's Micro-Telephonen (voor binnen- en buitenleidingen).
POPPE's Desinfectie-Inrichtingen voor privaatstelsels.

— Nederlandsche referentiën worden op aanvrage verstrekt. —

BEKROOND TE AMSTERDAM 1883.

BEKROOND:
Heidelberg 1876.
Mannheim 1880.

PORTLAND CEMENT-WERK HEIDELBERG vorm. Schifferdecker & Söhne

BEKROOND:
Sydney 1879/80.
Melbourne 1880.

De ondergeteekende beveelt zich aan voor het leveren van het uitmuntende Portland-Cement, merk: *„SCHIFFERDECKER, HEIDELBERG"* waarvan bij hem steeds voorraad.

FERD. ENGERS,
Heerengracht 335. Amsterdam. 5850

De Portland-Cement-Fabriek van DYCKERHOFF & SÖHNE

te Amöneburg bij Biebrich a d Rijn. 5851

levert haar erkend en uitmuntend fabrikaat, met garantie voor de grootste vastheid en deugdelijkheid.
Productie-vermogen der fabriek: 500,000 vaten per jaar.
Magazijnhouders in de voornaamste steden.

Gouden Staats-Medaille

Düsseldorf, 1880.

MARMER MOZAIEK — VLOEREN GELEGD DOOR ITALIAANSCHE WERKLIEDEN — JOS. F. EBNER, LONDON.

DE LINT & Co. Rotterdam.

Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te Londen,

leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,

MARMER-MOZAIEK en TERRAZZOVLOEREN,

alsmede 5852

— CLASMOZAIEK —

Zestien Bekrooningen.

NEUCHÂTEL ASPHALTE COMPANY Ltd. LONDON.

Exploitatie der Gîtes van de Val Travers.

FABRIEK TE AMSTERDAM
Beltweg No. 3.

TRADE MARK.

NATUURL. ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.

Gecomprimeerde Asphaltwegen endito Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Golf- en Kegelbanen, Winkel en Magazijnvloeren, Gangen Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.

Zindelijk, Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend.

Asphalt speciaal tot wering van vochtige muren.

Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het Kantoor der fabriek, **Beltweg 3,** *Amsterdam.* 5853

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,

voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.

FRED. STIELTJES & Co., **Keizersgracht 745, Amsterdam.**

5854

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

DUI-SPIEGELGLAS

levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur.

Machinale Steenfabriek

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

26 OCTOBER 1889.

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C.: HENRY HEMANS & Co.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. /8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. /11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. /10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD: De restauratie van de Domkerk te Utrecht — Prijsvragen. — Benoemingen, vacante betrekkingen, enz.
Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden.

DE RESTAURATIE VAN DE DOMKERK TE UTRECHT.

(Vervolg van pag. 251.)

In Mei 1884 werden dan ook de werkzaamheden weer hervat en de werkplaats, zij het ook op nog kleiner schaal (een werkmeester, 6 steenhouwers en 1 ornamentwerker), op nieuw ingericht. Reeds in Mei 1885 kwam de vierde kapel uitwendig gereed, waarbij in het oog te houden is, dat deze kapel, aan de noord oostzijde gelegen, veel minder had geleden en dus minder herstel behoefde dan de vorige. Bij de vijfde en laatste kapel deed zich het bezwaar voor, dat een der beeren, juist nog in de aansluitende sacristy gelegen, bij den verbouw tot kosterswoning geheel uitgehold was en ongeschikt bevonden werd om den verzwaarden pinakel-opbouw te dragen. Deze beer moest dus van af de fundamenten geheel op nieuw worden opgehaald en in verband daarmede de kosterswoning inwendig aanmerkelijk worden verbouwd; toch kwam deze kapel in Mei 1886 gereed, waarna ook van de drie laatste kapellen de daken werden vernieuwd; ook de triforium gootlijsten en de gewelven werden nagezien en hersteld. De bedoeling was alsnu, over te gaan tot de herstelling van den bovenlantaarn van het ronde koor; daar echter bij een storm enkele stukken van de groote vensters in de zuidelijke kapellen, de tomben van Guy v. Avennes en Jan v. Arkel bevattende, naar binnen waren geslagen en deze vensters op sommige plaatsen reeds meer dan half verweerd waren, werd besloten eerst deze te herstellen, dat wil zeggen geheel te vernieuwen en, zooals bij herstel gewoonlijk het geval is, kan men zich niet beperken tot wat men zou wenschen, maar volgt steeds het een uit het ander; eenmaal bezig moesten dus de beide buitenvakken geheel worden hersteld met de beeren en de met ornament versierde kroonlijsten, evenzoo het vak tusschen deze kapellen en de koorkapellen. Deze prachtvensters zijn de mooiste welke de Domkerk heeft aan te wijzen. De weinige resten van geschilderd glaswerk die de oude ramen nog bevatten, werden zorgvuldig uitgenomen, naar het Stedelijk Museum overgebracht, en daarbij eene teekening gevoegd van de plaatsing dezer enkele stukken met eene aanvulling in potlood van het ontbrekende.

Genoemde werkzaamheden kwamen in October 1887 gereed; doch men was toen reeds aanmerkelijk gevorderd met werkstukken voor de herstelling van de ronde koorlantaarn met bijbehoorende opgaande schraagpijlers en luchtbogen, gelijk dan ook trouwens alle werkzaamheden steeds zoo ineenloopen, dat gewoonlijk alvorens het eene werk voltooid is reeds met het andere moet worden begonnen, ten einde de werkzaamheden geregeld door te laten gaan; want èn het oponthoud in den winter voor het stellen, èn de tijd noodig voor het afbreken en weer opslaan van steigerwerken, moeten meestal door andere werken worden aangevuld.

Met dezen bovenbouw begon een moeielijker gedeelte; niet alleen dat hier overal figuren en rijkere vormen optreden, en ook constructief de herstelling veel lastiger wordt, maar de vroeger vermelde herstellingen aan dit gedeelte in de jaren tusschen 1852–64 verricht, hadden hier bijna elk spoor van den ouden toestand doen verdwijnen, het herstel met portland cement had alle juiste lijnen vernietigd en de ornamenten van zink en terra cotta waren blijkbaar niet of niet met de noodige zorg naar oude voorbeelden genomen. Er moest dus een geheel nieuw stel ornamenten worden ontworpen.

Gelukkig waren inwendig nog de kapiteelen aanwezig

van de hoofdschalken, welke de ribben van het middengewelf dragen, en de prachtige bladornamenten dezer kapiteelen leverden de motieven voor de nieuwe modellen van hogels, kruisbloemen en verdere versieringen, bij wier samenstelling de heer W. Mengelberg te Utrecht, in wiens atelier deze modellen bewerkt werden, zich zeer verdienstelijk maakte. De bovengedeelten der hoofdbeeren moesten nagenoeg geheel worden vernieuwd, evenzoo de luchtbogen welke op meerdere plaatsen gebroken en soms aanzienlijk doorgezet waren, zoodat een daarvan reeds langeren tijd door een stempel geschraagd was geworden. Deze doorzetting is het gevolg van den constructievorm dezer bogen, welke waterpas tegen den kerkmuur aanleunen en daar een zeer grooten overhangenden toplast te dragen krijgen. Bij de grootere kathedralen wordt hierin dikwijls voorzien door het stellen van een kolom onder den boog, doch bij de verkleinde afmetingen van Utrecht zou het stellen van een diergelijke kolom den doorgang op de triforium buitengalerij hebben belet, en het is daarom achterwege gebleven. Om in het vervolg in dit doorzakken te voorzien, is bij de vernieuwing een groot stuk steen aangebracht, dat als uitkraging een deel van den boog bevat en nu den bovenlast in hoofdzaak draagt, terwijl de boog zelve tegen dit aangekraagde gedeelte aanleunt.

In het jaar 1888 werden twee dezer pijlers en bogen vernieuwd, terwijl de vernieuwing van het venster frontaal met hogels en kruisbloemen, het maken van de nu niet meer aanwezige balustrade en de twee pinakels, waartusschen de balustrade is aangebracht, in de maand Juni 1889 gereed kwamen, waarop onmiddellijk de steiger naar een volgend vak verplaatst werd, dat nu onderhanden is. Te betreuren is het alleen, dat de groote topontwikkeling van de hoofdbeeren (Zie Binnenlandsch bericht in No. 13, jaargang 1889 van dit Weekblad) achterwege is moeten blijven uit gebrek aan middelen.

Het voornemen is mede het rond van de koorlantaarn verder geheel te herstellen.

Bij de herstelling wordt zoo weinig mogelijk van ijzeren ankeringen gebruik gemaakt; waar zulks absoluut noodig is worden voor de fijnere deelen steeds roodkoperen of looden ankers gebruikt, ijzeren ankers steeds in lood gegoten en aangedreven. IJzerwerk voor vensters enz. wordt, na gegalvaniseerd te zijn, nog eens flink gemenied en geverfd, in theelood gewikkeld en met lood aangegoten, ten einde zooveel mogelijk contact van het ijzer met de soms vochtige steenen te voorkomen. Voor het stellen van stukken wordt gewoonlijk gebruik gemaakt van portland-cement specie, de fijnere voegen met dunne dergelijke specie aangegoten, en, waar dit bereikbaar is, de tusschenruimte aangevuld met een portland-cement beton; de tufsteenen zijn steeds gemetseld in sterke tras- of basterdtrasspecie. Eene groote hoeveelheid zeer goede tras is gewonnen door de fijnmaling van oude schoon gemaakte stukken tufsteen van de afbraak. Zoo ook is het afkomende lood en zijn goede afkomende baksteenen wederom verwerkt geworden. De Udelfanger steen werd oorspronkelijk geleverd door den heer A. Kuhn te Trier, later door den heer P. Kirchen te Born (op de grenzen van Luxemburg en het Triersche). De tufsteen werd geleverd door den heer C. Grod te Brohl a/Rhein.

Wat de kosten betreft, zoo is sinds 1877 tot 1 Augustus 1889 besteed de som van *f* 101,445.69, waartoe het Rijk bijdroeg in 1877 *f* 6000, in 1878 *f* 6000 en in 1879 *f* 8000, te zamen *f* 20,000.

Deze gelden waren over de verschillende jaren verdeeld als volgt:

1877	*f*	7667.12
1878	„	9943.25
1879	„	10990.12½
1880	„	11313.47½
1881	„	8746.89
1882	„	752.28½
1883	„	188.53
1884	„	8638.70
1885	„	9640.12½
1886	„	11930.60
1887	„	9282.77
1888	„	8916.75½
	f	98010.62½

Volgens de soort der materialen zijn de gelden verdeeld als volgt:

Werkloods en onderhoud daarvan	*f*	1784.55
Steiger, versteigeren en maken van mallen, formeelen enz.	„	4322.33½
Gereedschappen, werktuigen en onderhoud daarvan	„	1804.01½
Kosten voor het maken van afgietsels en modellen	„	2591.04½
Werkloonen	„	47772.58
Gehouwen steen	„	18054.12½
Baksteen	„	393.63
Kalk, zand, tras en portland-cement	„	2014.61
Raamijzers, afsluithekken en divers ijzerwerk	„	847.25
Lood en zink voor afdekking, goten, gietlood enz.	„	786.46½
Koper voor ankers	„	111.02½
Glas in lood en verfwerk	„	1523.19½
Licht, vuur, weghalen van puin en diversen	„	689.37½
Diverse rechten aan de stad	„	371.20
Nieuwe bekappingen	„	4155.71
Werkzaamheden aan de kosterswoning	„	1681.07½
Opzichter	„	3525.00
Architekt	„	5583.44
	f	98010.62½

Mede werd nog verwerkt eene hoeveelheid aanwezige Bentheimer steen van vroegere restauraties overgebleven, tot eene waarde van *f* 932.04, zoodat dus tot 1 Januari 1889 eigenlijk voor een bedrag van *f* 98942.66½ werd uitgegeven.

F. J. NIEUWENHUIS.

PRIJSVRAGEN.

Maatschappij „Arti et Amicitiæ" te Amsterdam.

Het Uitvoerend Comité voor de feestviering bij gelegenheid van het vijftigjarig bestaan der Maatschappij *Arti et Amicitiae* noodigt de Nederlandsche kunstenaars uit tot het inzenden van ontwerpen voor:

EEN OORKONDE, en

EEN DIPLOMA VAN LIDMAATSCHAP.

Voor de juiste keuze en compositie van allegorische voorstellingen volgt hieronder een uittreksel der Statuten, waarin het doel der Maatschappij is omschreven.

»De Maatschappij »Arti et Amicitiæ", gevestigd te Amsterdam, stelt zich ten doel:

»1°. Den bloei der beeldende kunsten te bevorderen en den kunstzin in 't algemeen te ontwikkelen.

»2°. De zooveel mogelijke vergrooting van het fonds voor weduwen en weezen van gewone en buitenleden der Maatschappij en voor verdere, bij het daartoe vastgestelde reglement aangewezen personen.

»3°. De verbroedering der kunstenaars.

»Dit doel zal zij trachten te bereiken door:

»1°. Het geven van kunstbeschouwingen en lezingen.

»2°. Het houden van openbare tentoonstellingen.

»3°. De krachtige ondersteuning van het weduwen- en weezenfonds.

»4°. Het openstellen van zalen voor gezellig verkeer.

»5°. Het bijeenbrengen van een boekerij, het ter lezing leggen van kunstbladen, tijdschriften, couranten, enz.

»6°. Het aanknoopen van betrekkingen met binnen- en buitenlandsche inrichtingen, met eenzelfde of soortgelijk doel werkzaam.

»7°. Alle gepaste middelen die verder daartoe kunnen leiden.

»De Maatschappij bestaat uit kunstenaars, beoefenaars en beminnaars der beeldende kunsten, die allen naar vermogen trachten mede te werken tot bovengenoemd doel.

PROGRAMMA VOOR DE OORKONDE.

De teekening van de Oorkonde moet een hoogte hebben van 0.67 M. en een breedte van 0.48 M. en worden opgezet op een vel carton van 1.02 M. hoogte en 0.78 M. breedte.

De wijze van uitvoering der teekening wordt geheel vrijgelaten.

De navolgende tekst zal in de compositie moeten worden opgenomen:

»De Maatschappij Arti et Amicitiae, gesproten uit de behoefte der kunstenaars aan vrije vereeniging, koos in de oprichtingsbijeenkomst van 3 December 1839 de leuze:

Gelijkheid, Oprechtheid en Vroolijkheid

»M. G. Tetar van Elven sprak den 9den September 1839 in den tuin van Natura Artis Magistra het denkbeeld van een Vereeniging van kunstenaars uit, tot A. B. B. Taurel en J. A. Kruseman.

»A. B. B. Taurel richtte, door vrienden samen te roepen, de Maatschappij op; J. W. Pieneman was haar eerste President.

»Onder bescherming van Nederland's Koning en Koningin, der kunst en vriendschap gewijd, der oude leuze getrouw, herdacht de Maatschappij den 3den December 1889 den vijftigsten jaardag harer stichting, en viert zij in de lente van 1890 een kunstvol en vroolijk feest, een hoogtij van de Nederlandsche kunst, waarvan deze oorkonde, in beeld en schrift, aan latere geslachten getuigenis moge geven."

Voor de plaatsing van handteekeningen moet een minimumoppervlakte van 500 cM² beschikbaar blijven.

Een vereischte is, dat de ruimte voor deze handteekeningen gaaf papier zij.

Aan het der bekroning waardig gekeurde ontwerp zal worden toegekend: een prijs van *twee honderd en vijftig gulden*, en een premie van *honderd gulden* aan het daarop volgende ontwerp.

PROGRAMMA VOOR HET DIPLOMA VAN LIDMAATSCHAP.

Voor het Diploma van Lidmaatschap is gekozen de vorm van open brief ter hoogte van 0.345 M. en ter breedte van 0.21 M. (een vel Hollandsch schrijfpapier).

De brief moet in drukletters den volgenden tekst bevatten:

Bestuurderen der Maatschappij Arti et Amicitiæ overhandigen op dezen . . . . . (datum) . . . . . aan . . . . . ten bewijze van lidmaatschap als . . . . . lid dezen open brief.

Bestuurderen,

De Voorzitter,

De Secretaris.

De illustratie wordt geheel vrijgelaten, doch moet in penteekening worden uitgevoerd.

De teekeningen moeten geschikt zijn voor photolithografische reproductie; bij het afdrukken kan van een tweetal kleuren, voor initialen, letterschrift, worden gebruik gemaakt.

Aan het der bekroning waardig gekeurd ontwerp zal worden toegekend een prijs van *vijftig gulden*, en aan het daarop volgend ontwerp een premie van *vijf-en-twintig gulden*.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

De inzending der ontwerpen moet vrachtvrij geschieden aan het bureau der Maatschappij »Arti et Amicitiæ", Rokin n°. 112, te Amsterdam, vóór of op 16 December 1889.

Zij moeten zijn vergezeld van een correspondentieadres, om zoo noodig met den inzender te kunnen correspondeeren.

Ieder ontwerp moet gemerkt zijn met een spreuk of motto en vergezeld van een verzegelden naambrief, waarop van buiten dat motto is herhaald, en waarin van binnen de naam en de woonplaats van den inzender zijn vermeld.

Het schrift op de teekeningen en van de bijgevoegde stukken moet van een andere hand, dan die van den ontwerper zijn.

De motto's der ingekomen ontwerpen zullen bij advertentie in vak- en dagbladen worden medegedeeld.

De Jury bestaat uit de heeren Prof. Aug. Allebé, Dr. P. J. H. Cuypers, A. Lecomte, Jan Springer en J. H. Wijsmuller, door wien dit programma tevens is opgemaakt.

Ontwerpen, die naar het oordeel der Jury afwijken van de gemaakte bepalingen, komen voor bekroning niet in aanmerking.

De uitslag der beoordeeling zal mede bij advertentie in de vak- en dagbladen worden medegedeeld, terwijl het rapport van beoordeeling, zijnde een kort verslag, vermeldende de motieven, die de Jury tot het toekennen der prijzen en premien of tot het verdeelen der uitgeloofde gelden hebben geleid, zal worden bekend gemaakt.

De ingezonden teekeningen zullen na de beoordeeling worden tentoongesteld bij gelegenheid van de feestviering van het vijftigjarig bestaan der Maatschappij. Zij blijven daarom in het bezit van het Comité tot na het einde der feestviering.

Gedurende dien tijd zullen de inzendingen door de Maatschappij worden verzekerd tegen brandschade voor een bedrag, gelijkstaande aan de uitgeloofde premien.

Door de aanvaarding van de als *prijs* toegekende gelden worden de betreffende teekeningen of ontwerpen eigendom der Maatschappij »Arti et Amicitiæ."

De gepremieerde en niet bekroonde ontwerpen zullen, na afloop der tentoonstelling, aan het op 't couvert van den naambrief vermelde correspondentie-adres vrachtvrij worden teruggezonden.

Deze voorwaarden zijn op vrachtvrije aanvrage en tegen vooruitbetaling van *f* 0.10 te bekomen bij het Bestuur der Maatschappij »Arti et Amicitiae," Rokin n°. 112 te Amsterdam.

Het uitvoerend Comité:

J. C. GREIVE JR., *Voorz.*
GEO POGGENBEEK.
H. A. SANGSTER.
H. P. BERLAGE NZ.
JAN VAN ESSEN.
BART VAN HOVE.
GERARD MULLER.
JAN SPRINGER.
P. L. TAK.
C. ED. TAUREL.
N. VAN DER WAAIJ.
G. VAN TIENHOVEN JR., 1ste-*Sec.*
R. J. G. BOSSEVAIN, 2de *Sec.*

Aan het Bestuur van de Societeit Sic Semper te Utrecht.

RAPPORT van de Jury voor de beoordeeling van de plannen ingekomen op de prijsvraag van een Societeitsgebouw uitgeschreven door het Bestuur der Societeit Sic Semper te Utrecht.

Ingevolge Art. 8 van het programma voor de uitgeschreven prijsvraag heeft de Jury voor de beoordeeling der plannen de eer aan Uw Bestuur over te leggen een kort verslag van hare werkzaamheden en van de motieven die haar tot het toekennen van den prijs en van de premien hebben geleid. Zooals reeds door haar, door middel van het *Utrechtsch Prov.* en *Sted. Dagblad* en van verschillende vakbladen, is bekend gemaakt, waren tijdig ingekomen 66 ontwerpen, terwijl twee ontwerpen, later nog met een vermeerderd, door haar als te laat ontvangen ter zijde zijn gelegd.

Vooraf wenscht de Jury te constateeren, dat deze prijsvraag mag geacht worden een zeer geslaagde te zijn. Niet alleen is het mogelijk geweest hier zonder bezwaar de volle prijs en premien toe te kennen, maar meerdere goede oplossingen, vooral wat de platte gronden betreft, waren aanwezig en hoewel meestal niet de meest geslaagde gevelopbouw zamenging met de betere platte grond oplossing, zoo vereenigden zich in het bekroonde plan toch beide op zeer gelukkige wijze.

Met het oog op de eerste alinea van Art. 2 van het Programma van eischen in verband met de 2e alinea van Art. 1 lag het voor de hand, dat door de Jury het grootste overwicht moest worden gehecht aan de goede plattegrond oplossing; daardoor mogen misschien verdienstelijker architectonische oplossingen eerder zijn afgevallen dan het geval zou geweest zijn wanneer de gevelopbouw den doorslag had moeten geven, of werden minder verdienstelijke gevel oplossingen in hoogere klassen opgevoerd wegens de daarbij behoorende uitstekende plattegrond oplossing.

Dat het voor een ernstig mededingen werkelijk een bezwaar blijft wanneer men het bouwterrein niet ter plaatse opneemt, mocht ook hier weder blijken. De persoonlijke opvatting van zulk een vraagstuk moet geleid worden door den invloed welke de omgeving op den bouw noodzakelijk uitoefent en waardoor bepaalde groepeeringen soms als van zelve zijn aangewezen.

Bij eene eerste schifting der ingekomen plannen werden al diegene terzijde gelegd welke, hetzij wegens onvoldoend architectonische oplossingen, hetzij wegens te ingewikkelde of minder geschikte of bruikbare plattegronden niet voor nadere overweging in aanmerking kwamen.

Zoodoende bleven de volgende 30 plannen ter onderlinge vergelijking over.

1. 't Was tijdverdrijf. Dat is buiten kijf. 3. Ultrajectum. 9. Prosit. 11. Alida 12. Sic Semper, in circels. 17. Ja. 18. Oranje boven. 20. Cirkel met schaduw aan den bovenkant. 24. Een kelk. 25. Sticht. 27. Gezelligheid. 28. Sic Semper. 29. Roode R. 31. Jo. 38. Trajectum ad Rhenum. 39. Non semper idem. 41. Roulette. 48. Circel met driehoek. 49. Ultrajectum. 52. Wie kan 't gevoegen naar elcx genoegen. 54. Anna. 57. N°. 73. 58. Ulterius trajectum. 59. I. F. 60. Cirkel met driehoek waarin 't Sticht. 61. Trans. 62. Schnaps. 63. R. O. Z. 64. Bona fide. 65. Haast.

Bij eerste onderlinge vergelijking vielen hieruit wederom een twaalftal plannen af en bleven de volgende 18 over.

N°. 1. 9. 17. 18. 20. 24. 25. 27. 28. 29. 31. 41. 48. 57. 60. 61. 63. 65.

Waaruit dan weder de volgende 11 plannnen, als kunnende voor prijs of premie in aanmerking komen, werden uitgescheiden.

N°. 17. 18. 23. 27. 29. 31. 41. 60. 61. 63. 65.

Uit deze plannen werd daarna eenstemmig toegekend de prijs aan het plan N°. 65, Motto *Haast*.

de eerste premie aan het plan N°. 50, Motto Cirkel met driehoek waarin 't Sticht.

Het toekennen van de 2de premie gaf eenig verschil van gevoelen, terwijl hiervoor aan de eene zijde het plan N°. 61, Motto Trans in aanmerking kwam, bood het plan N°. 41, Motto Roulette zulk eene verdienstelijke plattegrond oplossing, dat zich de vraag voor deed of men hier, waar de plattegrond oplossing de hoofdzaak mocht geacht worden, niet eene premie zou kunnen toekennen ook dan, wanneer de gevelopbouw, zooverre daarbij ten achteren stond, dat het moeielijk viel om aan denzelfden ontwerper van behalen te gelooven.

De Jury meende na lange discussie ten slotte dat de plattegrond oplossing van N°. 41, Motto »*Roulette*", aanleiding genoeg was om aan dit plan, niettegenstaanden den minder goeden gevel de 2e premie toe te kennen.

Bij de opening der naambriefjes bleken te zijn de vervaardigers van het ontwerp N°. 65, Motto »*Haast*", de heer P. J. Houtzagers, architekt te Utrecht.

Van N°. 60, Motto »*Cirkel met driehoek waarin 't Sticht*," de heer J. Bakker architekt te Amsterdam, en van N°. 41, Motto »*Roulette*", de heeren G. J. v. Gendt en C. M. G. Nieraad, architekten te Arnhem.

De onderstaande beschouwing omtrent de plannen, heeft de Jury in hare beoordeeling geleid.

N°. 65, Motto »*Haast*". Dit plan heeft eene zeer goede eenvoudige plattegrond oplossing in juiste en evenredige verhoudingen en afmetingen der onderlinge ruimten, goede verlichting en ligging der lokalen. Vooral de oplossing van ingang, vestibule en trap, welke bij de meeste plannen meer of min schipbreuk leed, is hier zeer goed, terwijl mede op eigenaardige maar zeer verdienstelijke wijze het scheeve in de geheele plattegrond dispositie is opgelost. Alleen valt aan te merken, dat de billardzaal geen afzonderlijken toegang van uit den gang heeft, wat gemakkelijk te verbeteren is door een traveé van het buffet af te nemen. Bij het groote billard is aan de korte zijde de afstand tot den muur iets te kort, dit wordt echter geen overwegend bezwaar geacht; de kamer van den kastelein is wel wat te klein, maar is toch nog voldoende.

Voor de verlichting van den gang zou het overweging verdienen de medaillons niet om den andere, maar allen voor lichttoevoer te doen dienen. In de bovenverdieping laat de groepeering der beide vergadervertrekken voor *gezamenlijk* gebruik te wenschen over. Door echter de hoekkamer tot bestuurskamer in te richten en het disponibele lokaal met het grootere vertrek te verbinden, zou hier aan het programma kunnen worden voldaan, en dan nog de nu geprojecteerde bestuurskamer als dispsnibele 3de vergaderkamer overblijven.

De gevels zijn zeer artistiek en fraai gegroepeerd en brengen de inwendige verdeeling zeer goed naar buiten; ook is hier de ingang uitstekend behandeld. Het geheel is eenvoudig, smaakvol en zeker voor den opgegeven prijs uitvoerbaar. Overweging zou alleen verdienen of de hoektoren, zooals deze geprojecteerd is, hier voldoende gemotiveerd is, en niet misschien voor eene betere oplossing, bijv. in den geest van het ingangspaviljoen, vatbaar ware.

N° 60, Motto. *Cirkel met driehoek waarin 't Sticht.*

De groepeering van de vertrekken is hier goed, de verlichting van de vestibule met het oog op het door het trapgat invallende licht voldoende, die voor den langen gangarm door een bovenlicht in den dwarsgang wel voldoende maar niet fraai; dit zou echter door het laten zakken van de hoogte van buffet, toilet en zijgang voor groote verbetering vatbaar zijn. De trapoplossing is hier, door het onderaanzicht van den bovenarm en het bordes, juist tegenover den hoofdingang, minder fraai.

De gevel is zeer goed gegroepeerd en goed van karakter, maar wel wat rijk met het oog op de bouwsom. Het detail is flink geteekend. Het binnendetail is het zwakste van dit plan en is niet flink opgevat.

N°. 41. Motto. »*Roulette.*"

Dit plan vertoont eene uitstekende keurige plattegrond-oplossing met aangename vorm en groepeering der lokalen; de eenige aanmerkingen zijn hier, het niet opgeloste scheeve in de conversatie- en billardzaal, de minder gunstige hoewel niet onvoldoende verlichting voor de toiletkamer, en dat de dessertkamer alleen licht door de keuken ontvangt. Daartegen is de gevel opbouw geheel onvoldoende van verhouding, groepeering en vormen, welke slechts weinig door het detail worden verbeterd. Het binnendetail is goed van verhouding en opvatting, maar minder goed van vormen. Terwijl hier de plattegrond de meesterhand verraadt, doet de gevelopbouw nog geheel aan den leerling denken.

N°. 61. Motto »*Trans*".

De plattegrond is niet onverdienstelijk, vooral door de goede oplossing van de vestibule met hoofdtrap en de verlichting daarvan. Minder fraai is het, dat de scheeve terrein-vorm door het geheele gebouw heen, in alle ruimten zichtbaar blijft.

In dit plan ontbreekt eene directe verbinding van de hier langgerekte billardzaal en de conversatiezaal, deze kon echter zonder groote verandering worden gemaakt. De deuren wederzijds van den ingang zijn klein van afmeting. De toiletkamer is alleen bereikbaar uit de vestiaire, welke minder goed verlicht is. Dat ook de privaten licht en lucht moeten ontvangen uit de toiletkamer, is niet mooi. De verlegging van de afzonderlijke ingang van den kastelein in het zijstraatje is minder gelukkig, maar door geringe wijziging voor verbetering vatbaar, de bovenzalen zijn minder geschikt voor gezamenlijk gebruik.

De gevel, op zich zelf is zeer verdienstelijk, mist echter het karakter van een Societeitsgebouw, en zou eerder aan een administratief gebouw doen denken. Het detail daarvan is uitstekend, het binnendetail is wat bont van kleur, maar origineel van opvatting, geeft echter te kennen dat architectonisch de behandeling van den zeer onregelmatigen binnenwand van de Societeitszaal minder voor oplossing vatbaar is.

N°. 17. Motto: »*Ja*".

Eenvoudige plattegrond oplossing met goede volgorde van de

vertrekken; de toegang tot de conversatiezaal is hier gebrekkig, evenzeer de verbinding van conversatie- en billardzaal, wat echter voor verbetering vatbaar is. De keuken is slecht verlicht, toilet en privaten worden alleen door een smalle schacht van lucht en licht voorzien, wat onvoldoende mag geacht worden. De raamgroepeering van de leeszaal is te veel aan den gevel opgeofferd.

De gevel is zeer goed van karakter, verhouding en groepeering, en het is een goed denkbeeld de kasteleinswoning afzonderlijk te behandelen. Minder gewenscht, vooral wat de algemeene ontwikkeling betreft, is het laten liggen van een gedeelte van den gevel aan de Runnebaan.

N°. 18. Motto: *Oranje boven.*

De plattegrond is hier goed en eenvoudig in elkander gezet, het minst is echter geslaagd de oplossing van toilet enz. zoodanig met de privaten direct gecombineerd, dat de verlichting van het toilet daardoor slecht wordt. Ook laat de verbrokkeling en verlichting van de zijgangetjes ter verbinding van de keuken enz. met de Socie.eitslokalen veel te wenschen over. De verlichting van de vestibule zou door vergrooting van het bovenlicht voor verbetering vatbaar zijn, doch is deze hier architectonisch niet mooi. De te stijle trap zou gemakkelijk te verbeteren zijn door in plaats van een 3-armige trap een enkele in 3 armen gebroken trap aan te brengen. Ook ontbreekt hier eene verbinding van de groote zaal met de billardzaal.

De gevel is egenvoudig en goed, zonder echter bepaald het karakter van een Societeit aan te geven. Ook de details zijn goed, het minste voldoet de behandeling van het inwendig detail.

N°. 25. Motto »*Sticht*". Goed geslaagde platte grond met uitstekende verbinding der lokalen, vooral door de geschikt gelegen en als Societeitslokaal mede te gebruiken vestibule. Daartegen is de ligging van de conversatiezaal aan de Transzijde af te keuren en blijkt daaruit dat de ontwerper niet met het terrein bekend is. De privaten in de vestibule missen licht en lucht, en zijn ver verwijderd van de toiletkamer met urinoirs, welke alleen door de billardkamer te bereiken zijn. De ingang van den kastelein in het zijstraatje is minder goed gelegen, maar zou gemakkelijk verlegd kunnen worden. Ook de door den schoorsteen minder geschikte verbinding van de beide bovenlokalen voor gemeenschappelijk gebruik, is voor betere oplossing vatbaar.

De gevels zijn eenvoudig en goed, hoewel de inwendige indeeling niet naar buiten spreekt; de hoektoren is niet uit den platte grond gemotiveerd.

Het geveldetail is zeer flink, dat van de binnen architectuur minder verdienstelijk.

N°. 27. Motto »*Gezelligheid*". Eene goede plattegrond oplossing, nog te verbeteren door de omwisseling van den grooten salon met de leeskamer, en de vestiaire met den kleinen salon. Het plan heeft weinig en voldoend verlichte gangen, de ligging van keuken en toilet is goed, de dessertkamer heeft alleen licht van het trapbordes. De trap is veel te stijl en de plattegrond strookt hier niet met de doorsnede; zulks is echter voor verbetering vatbaar wanneer men de 3 armige trap laat varen. De verbinding van de conversatie- en billardzaal is wel wat smal. Minder geslaagd is de boven platte grond en de combinatie der beide zalen voor gemeenschappelijk gebruik welke veel te wenschen overlaat; de 2de oplossing voor deze verdieping komt echter voor een groot deel aan de bezwaren van de 1e oplossing tegemoet.

De gevel is eenvoudig; die naar den Trans werkt echter in hoofdverhoudingen en groepeering minder gunstig dan die naar de Runnebaan. Het geveldétail voeldoet wel, die van het inwendige is vrij onbeteekenend.

N°. 29. Motto »*R*". Zeer eenvoudige plattegrond oplossing, nog te verbeteren door de omwisseling van leeskamer met salon gelijk reeds door den ontwerper is voorgesteld; de oplossing van de trap is hier zeer goed dienstbaar gemaakt aan de verlichting van den achtergang, doch zal de onder dien trap uitgebouwde buffetruimte een misstand geven. De privaten liggen ver van het toilet verwijderd. Boven is veel ruimte opgeofferd aan vestibule en gangen.

De gevel is eenvoudig en goed gegroepeerd, maar eenigszins gedrukt. Het laten liggen van een gedeelte aan de Runnebaan, komt niet ten voordeele van het plan. Het détail is niet in overeenstemming met den gevel en geeft een zware, wel decoratieve, maar minder architectonische oplossing. Het inwendig détail is met het oog op de bouwsom te rijk en wat overladen en zwaar, echter flink geteekend.

N°. 31. Motto »*Ja*". Goed opgeloste plattegrond, alleen verdient het geen voorkeur om de leeszaal de beste plaats van het gebouw aan te wijzen; door omruiling met salon en kleine salon zou hierin verbetering gebracht kunnen worden.

De verlichting door bovenlicht uit de verdieping is onvoldoende. De privaten zijn alleen van uit het toilet bereikbaar, wat, bij de hier gevolgde wijze van combinatie, niet doeltreffend is. Boven laat het gezamenlijk gebruik der beide vergaderkamers te wenschen over.

De gevel oplossing, eenvoudig en over het algemeen zeer goed van verhouding, is geheel in het karakter van eene societeit, alleen zal hier overhoeks gezien de ongelijke behandeling der beide hoekvleugels minder goed werken. Het détail is goed, maar wel wat rijk voor de bouwsom.

N°. 63, Motto *R. O. Z.* Geeft eene vrij goede groepeering, doch de ligging van de toiletkamer tusschen de lokalen in is minder geschikt en ver van de privaten verwijderd. Deze privaten zelve missen een voorplaatsje. De wijze waarop in het algemeen voor deze localiteiten licht en lucht wordt verkregen, is minder gewenscht met het oog op de dakconstructie van de billardkamer, en de daardoor zich ontwikkelende zakken, in het dak. Geen bezwaar geeft het indeelen van de kasteleinswoning, mede over eene insteekverdieping.

De gevel is goed van groepeering en verhouding en eenvoudig opgevat, met een flink détail. Ook het binnendétail is zeer goed.

N°. 1. Motto »*'t Was tijdverdrijf dat 's buiten kijf*". Dit plan geeft 2 plattegrond oplossingen. De eerste is een eenvoudige goede plattegrond, waarbij echter de ingang onder het trapbordes door minder wenschelijk is. De ligging en de toegang van het toilet en de privaten is minder gelukkig, dit laatste is in het 2e project veel verbeterd. De benedengang is donker en alleen uit de billardzaal verlicht. Boven is de aaneenvoeging van de 2 vergaderzalen met de korte zijden tegen elkander, minder geschikt voor gezamenlijk gebruik.

De gevel is van minder goede verhouding en groepeering, vooral die naar de Runnebaan. De zijstraat van het hoekpaviljoen is zwak en niet gelukkig, het détail van den buitengevel flink.

N°. 9. Motto »*Prosit*". De plattegrond is eenvoudig opgelost de vestibule en trap zijn goed gelegen. Minder wenschelijk is het, dat hier billard- en conversatiezaal alleen door den salon (welke als speelkamer dienst doet) zijn verbonden, terwijl de open verbinding van salon en billardzaal wel wat al te lang gerekte verhooding geeft.

De gevel is zeer eenvoudig, in goede verhoudingen, doch de ingangsdeur op den hoek direct in de conversatiezaal komende, misschien voor een café dienstig, hier, bij eene societeit, af te keuren. De oplossing van het middenpaviljoen met de deur op zij is minder gelukkig.

De toren op den hoek is, constructief, hier niet gemotiveerd uit den plattegrond. Het detail is goed geteekend; het binnendetail zwak.

N°. 20. *Cirkel maar met schaduw aan den bovenkant.*

Dubbel plan met minder geslaagde oplossing; door het ontwerpen van ingang en vestiaire aan het best verlichte gedeelte aan de Runnebaan is dit project in tegenstelling met project N°. 25, gekomen tot lange en gebroken gangen. Ook is de plaatsing van de keuken aan de straatzijde Trans, en van de leeskamer in den binnenhoek van het terrein met hooge zijramen aan de afsluitingsmuur, of volgens bijgevoegde schets met bovenverlichting minder gelukkig. Het buffet is niet afzonderlijk uit den gang bereikbaar. De 2de plattegrond met den ingang naar den Trans ontgaat verschillende der genoemde bezwaren, doch is hier de verbinding der verschillende vertrekken niet zeer geschikt en ontbreekt eene verbinding van billard- en conversatiezaal. Ook is het hoekige uiteinde van den eenen gang zeer ongelukkig; daar bij dit plan geen doorsnede is gevoegd, was over de verlichting der gangen moeielijk een oordeel te vellen.

Bij het eerste plan is de gevel naar den Trans goed, maar niet in verband met dien naar de Runnebaan.

Bij het 2de plan is meer eenheid in de gevels, maar zijn deze minder gewenscht voor eene Societeit en duur. De detailteekening van den gevel behoort tot het best geslaagde in dit plan.

N°. 24. Motto: *Een kelk.* Ook hier is de plattegrond minder goed geslaagd, vooral is af te keuren de vorm van de conversatiezaal en de ligging van de hoofdtrap met bijkomende vestibule, als midden in de societeit, veel te ver van dien ingang, alsmede

de verlichting van de kleine salon met bovenlicht. Ook de verlichting van de keuken is te gering. De gewijzigde platte grond verlegt alleen den ingang meer naar het midden en legt beslag op het naast de societeit gelegen terrein (dat na wel eigendom der societeit is maar met voor bouwterrein is bestemd) teneinde daarvan tuin te maken en lichtramen aan te brengen.

Zeer artistiek is de ontplooid geteekende gevelteekening. Ook de détails zoowel van den gevel als van het inwendige zijn zeer verdienstelijk.

N°. 28. Motto: *Sic Semper*. Vrij goed opgeloste plattegrond, waarin echter minder gewenscht is dat de kleine salon afzonderlijk aan de overzijde van de vestibule ligt, wat mogelijkerwijze zou zijn te verbeteren door omruiling met vestiaire en verbinding met de billardzaal. Niet fraai is het hooge bovenlicht van den gang, doch door opening van de trap naar de gangzijde zou hier nog eene groote verbetering in die verlichting zijn aan te brengen.

De verlichting van de toiletkamer door den hoog opgehaalden koker is niet bijzonder gunstig, de afzonderlijke ligging van ieder der privaten is af te keuren.

De gevel is zeer aangenaam opgelost, maar minder in het karakter van eene societeit; de ongelijke raamverdeeling in de conversatiezaal werkt storend op de binnenarchitectuur en geeft mede aanleiding dat de gevelgroepeering niet overeenstemt met de ruimte-verdeeling.

De détails zijn voldoende, die binnen, zijn minder goed van overeenstemming en verhouding.

N°. 48. Motto. »*Cirkel met een driehoek.*" Eenvoudige plattegrond. Vestibule en trapaanleg niet ongeschikt, maar de splitsing van de garderobe in 2 afzonderlijke gedeelten is af te keuren. De ligging van het buffet is niet zeer gunstig. De verlichting van de vestibule, gangen en garderobe schijnt gebrekkig maar daar over dit gedeelte geen doorsnede is, moeielijk na te gaan. Het aangeduide bovenlicht is onvoldoende.

De gevel is zeer goed van vorm en karakter en verdienstelijk, en komt door de perspectiefteekening goed tot zijn recht. Het lager houden van een gedeelte aan de Runnebaan is echter minder gelukkig. Ook de détails zijn goed geteekend.

N° 57. Motto, *No. 73.* Geen gunstige plattegrond, vooral door de ligging van de conversatiezaal is het achtergedeelte van den Trans, en wegens den vorm van de leeskamer en de groote salon.

Directe verbinding van conversatiezaal en billardkamer ontbreekt. Vooral boven is de scheiding der lokaliteit in 2 afzonderlijke vleugels met een verbindingsgang over den zolder zeer gebrekkig.

De gevel is artistiek ontworpen, goed van verhouding, maar de groepeering is voor het bedoelde bouwterrein niet gelukkig gekozen.

De beide détails zijn zeer goed.

N°. 3. Motto. *Ultrajectum.* De groepeering van de hoofdvertrekken is hier eenvoudig en goed, de toiletkamer ligt echter midden tusschen de vertrekken en ver van de privaten. De verbinding van de keuken met de societeitslokalen door de vestibule laat te wenschen over. Minder gelukkig is ook hier de oplossing om een gedeelte van den Runnebaangevel lager te laten liggen.

De gevel is zwak en zonder eenheid. De hoektoren is niet gelukkig van zamenstelling en verhoudingen, en niet uit den plattegrond ontwikkeld. De détails bevatten weinig verdienstelijks vooral het inwendige.

N°. 11. Motto. *Aïda.* Geeft 2 plattegronden, echter alleen met kleine wijziging van het buffet ten einde een directe verbinding tusschen conversatie- en billardzaal te verkrijgen, welke in het eerste plan alleen door $\frac{\text{salon}}{\text{leeskamer}}$ verbonden zijn. De achtergelegen leeskamer komt met ramen op den scheidingsmuur van het terrein uit, wat niet kan; de vestibule en de trap zijn goed en goed verlicht. De gevel is eenvoudig, niet slecht van verhouding; de hoekoplossing vooral van de hooge hoekkap is echter niet gelukkig.

Ook hier de minder fraaie oplossing om een gedeelte gevel aan de Runnebaan te laten liggen. Het geveldetail is flink, maar het binnendétail zwak.

N°. 12. Motto: *Sic Semper, in cirkels.* Eenvoudige regelmatige oplossing met goede verbinding der localen en goede trap en gangen; alleen de vestiaire ligt niet heel gelukkig. Vooral met de toelichting door het detail gegeven is de gevel van dit ontwerp zeer zwak, evenzeer het binnendetail.

N°. 38. Motto: *Trajectum ad Rhenum.* Minder gunstig ontwikkeld plan, vooral wegens te veel gangen en de verbrokkeling daarvan en slechte verlichting van de vestibule.

De gevel is in hoofdverhoudingen niet aangenaam gegroepeerd en de hoofddeur niet gunstig behandeld; daarbij is echter een hoogst verdienstelijk détail geleverd, echter niet in den geest van een societeitsgebouw, verder een goed binnendétail.

N°. 39. Motto: »*Non Semper idem*". Het te plan is minder gunstig gegroepeerd vooral wegens de zeer langgerekte billardzaal en de verlichting en ligging van den grooten salon. De trap is hier wel wat al te ondergeschikt behandeld. De ligging van de keuken in een insteek boven de vestiaire is af te keuren; de achtergang is donker. De hierbij behoorende gevel is eenvoudig en goed sprekend. Betere oplossing geeft de variante, doch ook hier zijn de bezwaren van het licht in den gang en dat omtrent de ligging van de keuken niet opgeheven. De toiletkamer met privaten onder de trap, is alleen te bereiken door de vestiaire, wat minder gunstig is. De tweede gevel strookt niet met den plattegrond wat de raamverdeelig betreft.

N°. 49. Motto: »*Ultrajectum*". De plattegrond is aangenaam gegroepeerd en van goede verhoudingen der vertrekken, doch het buffet is niet afzonderlijk toegankelijk; de achtercorridor is donker; de vergaderzalen boven waren beter te verbinden. De gevel is niet zeer verdienstelijk, minder goed gegroepeerd en van vorm; ook de détails zijn zonder bepaalde waarde.

N°. 52. Motto: »*Wie kan 't gevoegen maar elck genoegen*". Eenvoudige plattegrond oplossing, waarvan de hoofdfout is te zoeken in de minder aan te bevelen wijze van de gangen te verlichten, waardoor de billardzaal zeer ontsierd wordt.

De gevels geven niet het karakter van eene societeit aan. Het geveldétail is flink geteekend, doch het binnendétail is zeer zwak.

N° 54. Motto: »*Anna*". In den plattegrond is door de ligging van de trap en hordessen de verlichting van de gangen gebrekkig en ook de trap zelf weinig artistiek opgevat. De toiletkamer is alleen bereikbaar door de billardkamer. De vergaderkamers boven, zijn door het aan elkander grenzen met de korte zijden slecht voor gemeenschappelijk gebruik te combineeren.

De totaal-conceptie van den gevel is minder gunstig, ook door het laten liggen van een gedeelte aan de Runnebaan. De verhoudingen van de afzonderlijke deelen zijn echter goed, en worden door een flink détail opgehelderd. Het binnendétail is zeer kostbaar en wat onrustig.

N°. 58 Motto: »*Ulterius Trajectum.* Goede plattegrond oplossing; vooral de trap en de verlichting van den corridor is gelukkig, en de verbinding van de lokalen goed; de vestiaire, in 2 uit elkander gelegen gedeelten gesplitst, is echter gebrekkig.

De gevel is ongunstig gegroepeerd, en zonder eenheid van vormen en verhoudingen. Het detail is zwak.

N°. 59. Motto: »*I. F.*" De plattegrond is eenvoudig, maar heeft minder gunstige ligging van de hoofdtrap en donkere achtergang; de kamer van den kastelein is niet gunstig gelegen en alleen toegankelijk òf door de billardzaal òf door de keuken; dat de vestibule tevens als vestiaire dienst doet, is tegen het programma. Boven is de commissariskamer alleen bereikbaar door de vergaderzalen, welke ook met de korte zijden onschikt verbonden zijn.

De gevel is van zeer ongelijke groepeering en zal vooral overhoeks gezien, geen eenheid in de onderdeelen vormen. De zware hoog opgaande hoektoren is volstrekt niet gemotiveerd; de détails zijn zonder bepaalde verdienste.

N°. 62. Motto: »*Schaafs*". De ligging en de volgorde van de vertrekken is hier goed, doch de ingang wel wat veel op de uiterste zijde van den trans aangebracht, waardoor een lange, veel te smalle en geheel donkere benedengang ontstaat. Het terras aan de straatzijde is met gewenscht. De trap is te ver van den ingang gelegen, de ingang van den kastelein is klein. De gevel zelf, van minder waarde, wordt echter door een verdienstelijk détail toegelicht. Ook het inwendig détail is goed geteekend.

N°. 64. Motto: »*Bona fide*". Minder gunstige disposities door het verleggen van de conversatiezaal aan een uithoek van den Trans en de ingang met vestiaire aan het beste gedeelte van de Runnebaan. De trap is hier wel wat klein; de verbinding van den kastelein en buffet met de keuken is hier alleen door de billardzaal mogelijk, en eene directe verbinding van conversatie- en billardzaal ontbreekt, evenzoo een afzonderlijke ingang van den kastelein. De gevel, wat verbrokkeld, bevat aardige motieven, mist echter een societeits-karakter; die aan de Runnebaan is de minst gelukte. Het détail is flink en goed bewerkt, ook het binnendétail; het geheel is flink geteekend.

BENOEMINGEN, VACANTE BETREKKINGEN, ENZ.

Burgemeester en Wethouders van 's Hertogenbosch hebben aan den Gemeenteraad eene voordracht ingediend voor de benoeming van een gemeente-architekt te dier plaatse.

Op de aanbevelingslijst zijn geplaatst de heeren: 1°. F. M. L. Kerkhoff, civiel en bouwkundig ingenieur, te Utrecht; — 2°. J. van Heurn, civiel ingenieur, te 's Gravenhage; — 3°. V. M. D. Zoetmulder, civiel ingenieur, te 's Hertogenbosch; — 4°. G. L. Driessen, civiel ingenieur, te Amsterdam; — 5°. M. A. C. Hartman, civiel en bouwkundig ingenieur te Arnhem.

N°. 2 en 3 zijn bij loting aldus geplaatst.

Verschillende berichten, enz., zullen wegens gebrek aan plaatsruimte in een volgend blad worden opgenomen.

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,

voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.

5874 FRED. STIELTJES & C°., Keizersgracht 745, Amsterdam.

NEUCHÂTEL ASPHALTE COMPANY L^TD. LONDON.

Exploitatie der Mijnen van de Val Travers.

FABRIEK TE AMSTERDAM Beltweg No. 3.

TRADE MARK.

NATUURL. ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.

Gecomprimeerde Asphaltwegen en dito Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen, Winkel- en Magazijnvloeren. Gangen. Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.

Zindelijk, Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend.

Asphalt speciaal tot wering van vochtige muren.

Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het Kantoor der fabriek, Beltweg 3, *Amsterdam*. 5875

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE

Haaften aan de Waal.

Machinale Steenfabriek met Ringoven, 5876

levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur tegen sterk concurreerende prijzen.

5877 PUI-SPIEGELGLAS HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFF ROTTERDAM.

GEPREPAREERD DAKLINNEN

in Duitschland sinds jaren in toepassing, kan als dakbedekkingsmateriaal voor alle gebouwen ten zeerste aanbevolen worden, zijnde **waterdicht, duurzaam, licht, isoleerend brandvrij.** (De mastiek waarmede het linnen bereid is, verhardt.)

—— DE DEKKING GESCHIEDT ONDER GARANTIE. ——

Prijzen en verdere inlichtingen verstrekt,

J. KROON Rz., Buiksloot bij Amsterdam. 5878

G. J. Vincent & C°.

Kunstsmeden,

SCHIEDAM.

ZILVEREN MEDAILLE, Wereld Tentoonstelling Amsterdam 1883.

GOUDEN MEDAILLE, Antwerpen 1885

Specialiteit in gesmeed IJzeren Hekken, Fijne smeedwerken, Dakversieringen, Deurvullingen, Ornamenten enz.

Steeds voorhanden GESMEED IJZEREN PAARDEN RUIVEN. 5879

DE LINT & Cie.

Rotterdam.

PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:

VILLEROY & BOCH.

BOCH FRÈRES

MINTON HOLLINS & Cie.

Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.

Groote voorraden. 5880

W. F WEIJNTJES,

Singel 514 h/h Koningsplein **Amsterdam.**

Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.

Agent voor **Minton Hollins & Co.** *Stoke upon Trent*

„ „ **A. Jindges** te *Crefeld.*

Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 5881

De Erven H. van Munster & Zn. leveren

BESTEKKEN,

zoowel met als zonder bijbehoorende

TEEKENINGEN.

5882 **JAN VAN DER POT,**

— KATENDRECHT bij ROTTERDAM. —

KIJANISEERINRICHTING.

De eenigste waar ook des winters kan worden gekijaniseerd.

Het **Kijaniseeren** is het eenige afdoende middel tegen *verrotting* en *worm*. De bewerking geschiedt geheel reuk- en kleurloos. Desverlangd bijlevering van hout.

Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend,

van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.

BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en vrachten. **KUNSTGRANIET systeem Pétitjean.**

Prospectussen en prijscouranten worden op aanvraag franco toegezonden.

Gelieve op Voornaam en Adres te letten.

De Portland-Cement-Fabriek van

DYCKERHOFF & SÖHNE

te Amöneburg bij Biebrich a/d Rijn 5883

levert haar erkend en uitmuntend fabrikaat, met garantie voor de grootste vastheid en sleedelijkheid.

Productie-vermogen der fabriek: 300,000 vaten per jaar.

Magazijnhouders in de voornaamste steden.

Gouden Staats-Medaille

Medaille Breslau 1869.

Diploma A Eerste prijs voor uitmuntende fabrikaat. Kassel 1870

Medaille van verdienste, Weenen.

Düsseldorf, 1880.

Gouden Medaille Offenbach a/M. 1879

Gouden Medaille Hoogste onderscheiding in den internationalen wedstrijd Arnhem 1879.

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.

Fred. Stieltjes & C°., Amsterdam.

5884

Het GEMEENTEBESTUUR van *ZUTPHEN* schrijft een **PRIJSVRAAG** uit voor het maken van:

Een ontwerp met begrooting van kosten voor een nieuw te bouwen Gemeentehuis

Programma met situatie-teekening zijn na 1 November a.s. op franco aanvraag en tegen vooruitbetaling van **f 0.50** te bekomen ter Gemeente-Secretarie te *Zutphen*. 5864

Asphalt Vloeren.

ASPHALT DAKPAPIER.

Asphalt Isoleeringen.

Hout Cementdekking

worden gedaan door **Asphalteurs.**

5865 Stein & Takken

Asphaltfabriek. Utrecht.

CARBOLINEUM

goed dekkend, diep indringend,

van groot Carbol-Creosotgehalte

en daarom bijzonder aan te bevelen (het echte wordt uitsluitend verzonden in vaten van nevenstaand *wettelijk gedeponeerd fabrieksmerk* voorzien), à **f 28.50** per Ton; netto ca. 200 kilo, met vat. Franco vracht en rechten, *Arnhem* of *Rotterdam.*

GESETZLICH EINGETRAGENE Schutzmarke

A. W. ANDERNACH te Beuel.

5866 *bij Bonn a/Rhein.*

GOUDEN MEDAILLE.

De PORTLAND CEMENT merk JOSSON & Co., werd dit jaar te Parijs bekroond met de

GOUDEN MEDAILLE,

zijnde de hoogste onderscheiding.

Generaal vertegenwoordiger voor Nederland en Indië 5867

A. E. BRAAT. — Rotterdam.

PHOTOLITHOGRAPHIE.

De ondergeteekenden bevelen zich bij Heeren Architekten aan tot het reproduceeren hunner

Plannen, Teekeningen, enz.

Prompte aflevering en billijke conditiën. 5868

WEGNER & MOTTU

Rokin 138.

JAN HAMER & Cº, — AMSTERDAM.

KANTOOR: GEBOUW MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

Marnixstraat 402 bij het Leidscheplein.

BOYLE'S LUCHTPOMP VENTILATORS.

BOYLE'S Kappen voor slecht trekkende schoorsteenen.

BOYLE'S Schoorsteenkappen tegen valwinden, enz.

Vereischen geen toezicht, hebben geen beweegbare deelen, voorkomen terugslag in den koker, werken met de meeste gelijkmatigheid in ieder jaargetijde, hebben een **veel grooter capaciteit** dan ieder andere ventilator, zijn van soliede constructie bij matigen prijs.

BOYLE'S Ventilators en Kappen zijn op verschillende **Rijks-, Gemeente en Particuliere gebouwen hier te lande** geplaatst. 5869

WITTE's Liften voor Personen, Goederen, Spijzen, enz. CARRE's Waterleidingen.

Parquets-en-chêne sur bitume hydrofuge

N. GOURGUECHON. — PARIS.

Verkrijgbaar in de maten van **30—50** cM. lengte, **6—11** cM. breedte, **35** cM. dikte.

Behalve **lageren prijs,** bieden deze parketvloeren, boven de andere soorten, de volgende voordeelen aan: **Ondoordringbaarheid voor vocht. Weering van geluiden** (kraken) en **ongedierte. Grootere duurzaamheid,** omdat het hout uit één stuk bestaande, verder afgesleten kan worden. 5870

Representant voor Nederland, **EMIL MOHR, Prins Hendrikkade, Amsterdam 19.**

CARBOLINEUM AVENARIUS.

Men verzekere zich bij den aankoop, dat men het sedert 14 jaren met succes aangewende *origineele merk* verkrijgt:

CARBOLINEUM AVENARIUS.

GUST. BRIEGLEB. Amsterdam. 5871

DE LINT & Cº. Rotterdam.

Vertegenwoordigers van **JOS. F. EBNER te Londen,** leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,

MARMER-MOZAIEK en

TERRAZZOVLOEREN,

alsmede 5872

— GLASMOZAIEK —

Zestien Bekrooningen.

PATENT-CENTRALE EN ZELFREGULEERENDE

STOOMVERWARMING EN VENTILATIE 5873

onder lagen druk.

Systeem BECHEM & POST te Hagen in Westphalen.

TEVENS INGERICHT VOOR

ELECTRISCHE VERLICHTING

met of zonder Tudors-Accumulatoren.

Dit *Systeem is het meest aan te bevelen,* omdat, niettegenstaande de **onder lagen druk** werkende machine zeer **gemakkelijk en eenvoudig** kan worden aangewend, zoowel voor **Verwarming en Ventileering van huis en stal,** als voor het **oppompen van water,** voor het op **peil brengen en houden van vaarten,** voor het in werking brengen van **IJs-, Dorsch- en andere machines,** voor het **koken van Veevoeder,** voor het **besproeien van Gras, Bloemen, enz.,** terwijl nog des avonds ***huis en erf electrisch kan verlicht worden.*** Bijzonder geschikt voor **Buitenplaatsen en Boerderijen,** daar *Warmte, Ventilatie, Licht, Koude en Drijfkracht* gelijktijdig kunnen werken of naar behoefte geregeld kunnen worden.

Voor nadere inlichtingen, opnemingen en begrootingen, verklaart zich gaarne bereid

D. S. M. KALKER, Amsterdam. Eenig vertegenwoordiger in Nederland.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

HÔTEL GARNI.

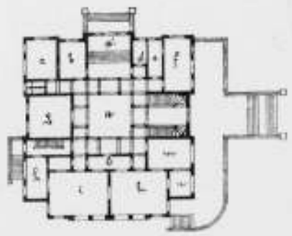

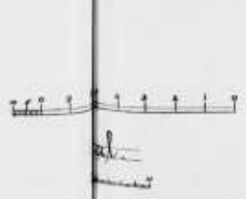

a Portaal.
a Vestibule.
b Trappen.
c Zaguwe bergplaats.
d Portier.
e Keuken.
f Ontbijtkamer.
g Leeskamer.
h Antrecôt.
i Salon.
k Restaurationszaal.
l Buffet.
m Conversatiekamer.
n Tabakruim.
o Terras.
p Slaapkamers.
q Alcove.

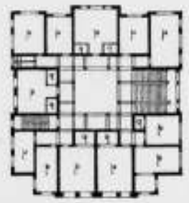

Onder ons Opzicht door
C. J. Kraaijenhoff

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

2 NOVEMBER 1889

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marsiastraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C: - HENRY HEMANS & C°.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD: Bij de plaat. — Verslagen van de vergaderingen der afdeelingen Leeuwarden 24, Leiden 24, 's Gravenhage 25 en Vereeniging Architectura te 's Gravenhage 30 October 1889. — Prijsvragen — Binnenlandsche berichten — Besognes, vacante betrekkingen, enz. — Vraagbaak. — Afloop van Aanbestedingen.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden en plaat: Plan voor een Hôtel-Garni.

BIJ DE PLAAT

Het programma voor het bijgaande ontwerp eischte een bouwplan voor een Hôtel-garni op een vrij terrein langs een hoofdstraat in eene buitenwijk eener groote stad. Behalve de vereischte huishoudelijke vertrekken in het sousterrein moest het gebouw bevatten:

In de benedenverdieping:

Portaal, vestibule, bureau, bergplaats voor reisgoederen, portiersvertrek, service, ontbijtkamer, leeskamer, conversatiekamer, eetzaal, restauratiezaal, buffet, aanrechtkamer, en verdere gemakken.

In eene insteekverdieping:

De woning van den hôtelhouder (langs de straat) bestaande uit 5—6 vertrekken.

In elke der beide bovenverdiepingen:

Vier groote salons met alkoven en acht kleinere logeerkamers en verdere gemakken.

Eindelijk op de zolderverdieping de vereischte slaapvertrekken voor mannelijke en vrouwelijke dienstboden, benevens garde-meubles en andere bergplaatsen.

De benedenverdieping van het gebouw, dat langs twee zijden door eene tuin wordt begrensd, moest door eene breed terras gemeenschap hebben met dezen laatsten.

Van de beide opstanden geeft de eerste den voorgevel langs de hoofdstraat en de tweede een zijgevel langs den tuin met het terras. De vestibule heeft bovenlicht.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

AFDEELING LEEUWARDEN, 24 October 1889. De Voorzitter, de heer J. E. G. Noordendorp, opende de vergadering met een woord van welkom tot de leden, en sprak daarbij den wensch uit dat het geopende saisoen zich mocht kenmerken door groote werkzaamheid, ter bevordering der belangen van de Maatschappij in het algemeen en dezer afdeeling in het bizonder.

Na lezing en goedkeuring der notulen, en behandeling van een paar ingekomen stukken, werd overgegaan tot de ballotage van den heer S. B. Gelders, bouwkundige alhier, die werd toegelaten.

De Voorzitter stelde aan de orde het voorstel van het bestuur om de leestafel af te schaffen. Bevreemdend mag het schijnen, dat, waar de gelegenheid wordt aangeboden om kennis te nemen van bijna alle vakbladen, van een aantal wetenschappelijke tijdschriften en van vele bouwkundige plaatwerken, bijkans niemand zich deze ten nutte maakt. Waar zoo duidelijk de geringe belangstelling is gebleken in de met zorg en groote geldelijke opoffering samengestelde leestafel, zag het bestuur zich verplicht, al was het met groot leedwezen, de opheffing voor te stellen. Na eenige bespreking werd het voorstel aangenomen en bepaald, dat de werken welke het eigendom der afdeeling zijn, onder de leden zullen worden verkocht.

Een ander voorstel van het bestuur om een prijsvraag uit te schrijven, voor de in de provincie wonende bouwkundigen, werd eveneens aangenomen en bepaald, dat het plan van eene dorpsschool met onderwijzerswoning het onderwerp eener prijsvraag zal uitmaken, waarvoor zal worden uitgeloofd het diploma der afdeeling met een prijs van ƒ 25 en een premie van ƒ 10.

Voor het verdere gedeelte van den avond werd de vergadering zeer onderhoudend bezig gehouden door haren Voorzitter, die in korte trekken met behulp van zeer duidelijke teekeningen, den bouw van den Eiffeltoren schetste. Met groote belangstelling werd de spreker gevolgd in zijne heldere en duidelijke uiteenzetting van de moeielijkheden, welke door den groote constructeur moesten worden overwonnen en op welke wijze hij daarin slaagde.

Nadat den spreker de welverdiende hulde der vergadering was gebracht bij monde van Dr. Meursinge en enkele leden zich hebben bereid verklaard tot behandeling van een vraagpunt of het houden eener voordracht in het aangevangen saisoen, werd de vergadering gesloten.

AFDEELING LEIDEN EN OMSTREKEN. 24 October. Bij den aanvang der vergadering werd de heer D. Veilbrief als lid aangenomen.

De heer H. J. Jesse hield daarna eene bijdrage over »de Protestantsche kerk", toegelicht door teekeningen en gravures, grootendeels afgestaan door den gemeente-archivaris alhier, den heer Doxy, en den heer Mondt, architekt te 's Hage.

Dit onderwerp, durfde de heer Jesse bijna stellig verklaren, was in ons land nog in het geheel niet bestudeerd, niettegenstaande het zulk een ruim veld daarvoor aanbiedt.

Spreker toonde aan, hoe de godsdienst der oude volken zich in hun tempelbouw uitdrukt; dat de eerste christenen in de catacomben te Rome, waar zij hunne bijeenkomsten hielden, als onderling herkenningsteeken, er eenige geheimzinnige teekens op na hielden, waaruit zich laat verklaren dat men bij dezen eeredienst steeds getrouw bleef hechten aan een mysterieuse symboliek. Constantijn de Groote bezegelde als het ware dezen eeredienst door den bouw der Sophia kerk te Constantinopel.

Deze oud-christelijke kerken veranderden, na verloop van tijden, in Romaansche en Gothische kerken.

De Hervorming stelde geheel andere eischen aan de kerken daar zij alle symboliek verwierp en de geheele godsdienstoefening bestend in het hooren naar het woord van den leeraar en het zingen van eenige liederen. Om dus eene Herv. kerk te bouwen zou men deze eischen kunnen stellen: een ruimte te construeeren, die voldoet aan het gehoor, een onbelemmerd uitzicht oplevert en zoowel aan de religieuse als aesthetische eischen beantwoordt.

Bij nadere beschouwing dezer drie hoofdpunten (de beide laatsten worden natuurlijk als één beschouwd) wordt opgemerkt, dat onze bestaande Protestantsche kerken zijn:

1°. Katholieke kerken, ontdaan van hare voor het Protestantisme meest storende symbolen;

2°. Protestantsche kerken, gebouwd vrij kort na de Hervorming;

3°. Onze hedendaagsche Protestantsche kerken.

De eerste groep kan natuurlijk, wat de studie voor Protestantsche kerken betreft, nimmer tot goede oplossingen aanleiding geven. Vooreerst is de verdeeling van hoofd- en zijbeuken, transept en koor, met hunne vele steunpunten, voor eene Protestantsche kerk ongeschikt, en ten tweede geven de gewelven en pilaren aanleiding tot veel résonnance, dat, hoe goed ook voor orgelspel en zang zeer slecht is voor het spreken in eene groote ruimte.

In de St. Pieters en St. Pancras kerken te Leiden, de Oude en Nieuwe kerk te Amsterdam, de Oude en Nieuwe kerk te Delft, de St. Bavo kerk te Haarlem, de St. Nicolaas kerk te Kampen, de St. Maartens kerk te Bommel, de Domkerk te Utrecht, zijn dan ook de inwendige indeeling en betimmering der zitplaatsen geheel in strijd met den oorspronkelijken aanleg van het gebouw.

Ten einde de goede en verkeerde eigenschappen van Protestantsche kerken in het licht te stellen, besprak de heer Jesse vervolgens uitvoerig de Zuiderkerk te Amsterdam, waarvan de bouw aanving in 1603 en voltooid werd in 1611, de Westerkerk aldaar (gebouwd van 1620—1631), de Noorderkerk aldaar (gebouwd van 1620—1623), de Oosterkerk aldaar (geb. van 1669—1671) nagevolgd in het kerkje te Oudshoorn, de Waardkerk en Marekerk Leiden, de kerk te Leidschendam, de Nieuwekerk in den Haag, de Willemskerk aldaar, en als pas gebouwde Protestantsche kerken, de Nieuwekerk te Hoorn; de elfde kerk te Amsterdam, de onlangs gebouwde kerk in den Haag en de kerk te Katwijk aan Zee. Spreker eindigde met te wijzen op een niet uitgevoerd plan, door hem gemaakt, van eene Protestantsche kerk met de meest mogelijke voor- en de minst mogelijke nadeelen, en met het opnoemen van de volgende vereischten waaraan een plan voor een Protestantsche kerk moet voldoen, naar hetgeen hem in de praktijk gebleken is.

1°. Een voldoende ruimte met zoo min mogelijk inwendige steunpunten.

2°. Alle uiterste zitplaatsen even ver van den preekstoel verwijderd, dus in een cirkelsector.

3°. Alle zitplaatsen moeten een onbelemmerd uitzicht op den preekstoel hebben.

4°. De omtrek van 't gebouw moet, voor de acoustiek, bestaan uit rechte vlakken, zooveel mogelijk rechthoekig op elkaar.

5°. Het uitbouwen van kapellen is niet hinderlijk voor 't gehoor.

6°. Achter den preekstoel mogen geen vensters aangebracht worden.

7°. Het plafond moet niet gewelfd, maar door platte vlakken begrensd zijn.

8°. De ramen moeten zoo min mogelijk (voor de acoustiek) recht over den preekstoel aangebracht zijn.

9°. Assen van symmetrie, ten opzichte van het in- en uitwendige (ook ten opzichte der zitplaatsen), moeten streng doorgevoerd worden.

10°. Een waardig uiterlijk aan het gebouw te geven en meer of minder rijk, naarmate de finantieele krachten zulks veroorloven.

11°. Het verlangde aantal zitplaatsen van 0.50 bij 0.85 à 0.90 Meter, de noodige gangpaden, bestuursbanken, doophek enz.

12°. De noodige dienstlokalen, zooals die door plaatselijk gebruik zijn voorgeschreven.

De Voorzitter dankte den heer Jesse voor zijne belangrijke bijdrage, waarna de heer Ad. J. van Achterberg, namens de voorbereidende commissie rapport uitbracht over een wedstrijd van handwerkslieden, naar aanleiding der ontvangen brochure van de centrale commissie. Dit rapport behelsde, behalve een uitvoerig programma en begroting, de volgende motie:

»De afdeeling Leiden en omstreken schrijft een wedstrijd uit voor handwerkslieden en leerlingen.

Zij benoemt eene commissie van vijf personen uit hare leden en vraagt steun bij het gemeentebestuur; zij noodigt de departementen Leiden der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, der Maatschappij van Nijverheid, de Vereenigingen Bouwkunst en Vriendschap, Nut en genoegen en de afd. Leiden van het Nederl. Werkliedenverbond uit, elk een lid uit hun midden te benoemen, die met de commissie uit de afd. als commissie van uitvoering optreedt.

Deze commissie is, wat het administratieve gedeelte betreft verantwoording verschuldigd aan het bestuur der afdeeling. Zij houdt zich geheel aan rene in overleg met het bestuur op te maken nauwkeurige begroting. Voor het overige treedt zij zelfstandig op. Alle officieele stukken vereischen de onderteekening van den Voorzitter en Secretaris der afdeeling.

Dit rapport werd door de vergadering met ingenomenheid gehoord, en vastgesteld dat dezen winter een dusdanige wedstrijd zal worden uitgeschreven. De voorloopige commissie werd onder dankzegging gedechargeerd, en gekozen als commissie van uitvoering. De Secretaris zal aan de centrale commissie tot bevordering van wedstrijden in Nederland, hiervan kennis geven.

Aan de vergadering werd medegedeeld, dat dr. de Loos, directeur der H. B. School, in de volgende vergadering als spreker zal optreden.

Vervolgens werd kennis gegeven, dat G. Blommestein, wegens niet betaling zijner contributie, als lid der Maatschappij en der afdeeling is afgevoerd.

Op voorstel van den heer Lancel circuleerde vóór het eindigen der vergadering een inschrijvingslijst van vrijwillige bijdragen voor den wedstrijd, welk voorstel met ingenomenheid werd ontvangen en goede resultaten afwierp.

AFDEELING 'S-GRAVENHAGE. 25 Oct. 1889. Ik heet u welkom, mijne heeren, op onze eerste najaarsvergadering. Ik hoop, dat deze en onze verdere bijeenkomsten van de nieuwe campagne, die we heden avond beginnen, in alle deelen mogen strekken, den naam van onze Maatschappij getrouw te zijn, tot bevordering der Bouwkunst, de kunst die wij allen beoefenen en liefhebben.

De afgeloopen zomer M. H., was voor de Afdeeling zeer belangrijk. Wij maakten geene kunstreis of eenige excursie, zooals andere jaren, maar we hadden den 19n September het voorrecht de Algemeene Vergadering van onze Maatschappij alhier te ontvangen. Met groot genoegen kan ik u mededeelen, hetgeen u trouwens uit verschillende verslagen reeds bekend kan zijn, dat al de leden zeer voldaan waren over de ontvangst hun door onze Afdeeling bereid.

En zonder nu onze eigen loftrompet te steken, meen ik te mogen constateeren, dat onze Afdeeling met voldoening mag terugzien op de hier gehouden 60e Algemeene Vergadering.

Onze Afdeeling mag zich verder verheugen, dat aan het werk van een harer bestuursleden eene eervolle onderscheiding is te beurt gevallen op de Parijsche Wereldtentoonstelling; den heer Frowein wensch ik uit naam van de Afdeeling biernede van harte geluk.

Wat er verder wetenswaardig voor onze Afdeeling is voorgevallen in onzen vacantietijd, zullen wij straks nader vernemen.

Allereerst zal ik thans onzen Secretaris verzoeken ons in herinnering te brengen wat wij op onze laatste vergadering van Vrijdag 26 April verhandeld hebben.

Na deze toespraak van den Voorzitter werden de notulen gelezen en goedgekeurd.

Onder de mededeelingen behooren:

1e de rapporten der Commissie van beoordeeling in zake de laatstelijk uitgeschreven prijsvraag, zijnde »een ingang tot eene Katholieke begraafplaats met doodgraverswoning, wachtkamers en lijkenhuis." Op deze vraag zijn ingekomen 2 antwoorden met de motto's: »*Hoj*" en »*Maria*", in het lokaal tentoongesteld.

De heeren Henri Evers, J Verheul Dzn. te Rotterdam en N. Molenaar alhier, daartoe door het bestuur uitgenoodigd, hadden de welwillendheid zich met de beoordeeling te willen belasten en elk een rapport daaromtrent uit te brengen. Daar die eenstemmig minder gunstig luiden kunnen de uitgeloofde beloeningen niet worden uitgereikt en zullen de teekeningen, met een afschrift der rapporten, aan de correspondentie adressen worden teruggezonden.

2e Brief van dankbetuiging van het Bestuur der Maatschappij voor de ontvangst ter gelegenheid van de 60e Algemeene Vergadering op 19 September j.l. Dit schrijven werd met groote ingenomenheid aangehoord.

3e. eenige exemplaren van de brochure »Beoordeeling van wedstrijden voor handwerkslieden in Nederland."

Op de vraag van een der leden of de Commissie daarvoor van advies zal dienen of zelf optreden, antwoordde de heer W. B. van Liefland, dat zij zich geconstitueerd heeft als informatiebureau.

4e. Brochure van de Vereeniging van Burgerlijke-Ingenieurs, houdende algemeene administratieve voorschriften voor het uitvoeren en onderhouden van werken ten dienste van besturen en particulieren, enz.

Door de afgevaardigden bij de Algemeene Vergaderingen der Mij.. de heeren F. H. van Malsen en P. Tirion, werd bij monde van laatstgenoemden een schriftelijk verslag voorgelezen en daarvan met belangstelling kennis genomen.

De Voorzitter herinnerde de leden aan Art. 19 van het reglement houdende: dat bij aldien het Bestuur of een der leden daarin veranderingen verlangen, deze in de vergadering van November schriftelijk en onderteekend moeten ingediend worden.

Daarna werden 3 leden geballoteerd en met algemeene stemmen aangenomen.

Alsnu gaf de Voorzitter het woord aan den heer H. L. Boersma tot het houden eener voordracht: Over het Bouwkundig Teekenonderwijs.

De heer Boersma begint met de bemerking, dat hij voornemens is niet uitsluitend te spreken over het bouwkundig teekenonderwijs, doch ook over het bouwkundig teekenen in het algemeen, en dit onderwerp wegens gebrek aan tijd, bij wijze van causerie zal behandelen.

Het antwoord op de vraag: Wat bouwkundig teekenen is? kan zeer uiteenloopend zijn, alnaarmate dit wordt beoefend in de school, op het bureau of in de werkplaats. Doch al dit teekenen der bouwkundigen heeft een zelfden grondslag (*de projectie*), daarin afwijkende van het teekenen der schilders, die dezen grondslag zoeken in de *perspectief*.

De oudst bekende teekeningen, met name die der Egyptenaren, Assyriër en Grieken, wijzen, evenals heden nog de pogingen van vele eerstbeginnenden op het gebied van het teekenen, meer op projectie dan op perspectief. Daarom wilde spreker bij het elementair teekenonderwijs meer rekening gehouden hebben met de projectievische voorstelling, aan het voortgezet onderwijs overlatende perspectievisch teekenen te doen volgen. Immers zonder kennis van het eerste, geen degelijke beoefening van het laatste.

Van dit denkbeeld is ook uitgegaan de Commissie, door B. en W. belast met het opmaken eener methode van teekenonderwijs voor de Openbare Lagere Scholen alhier, waarvan spreker nog een en ander mededeelt ter verdere toelichting en aanbeveling.

Meer in bijzonderheden behandelde de heer Boersma verder de wijze van teekenen, en keurde het in hoofdzaak af, dat men in den laatsten tijd daarbij te veel werk maakt van perspectief en kleuren. Ook al kan spreker het werk niet afkeuren en roemt hij integendeel de vaak artistieke wijze, waarop vooral door de jongere bouwkundigen de teekeningen worden behandeld, toch behoort naar zijne overtuiging het zwaartepunt van het bouwkundig teekenen te liggen in het op eenvoudige wijze afbeelden der voorwerpen in *ware* vormen en afmetingen, opdat men er naar *werken* kan. Men vergete niet, dat een bouwkundige teekening steeds *middel*, geen *doel* is, zooals het teekenen van den schilder.

Daarna kwam spreker tot de verklaring van de *beschrijvende* meetkunde, wees er op, dat die kennis al zeer oud is, ja uit de Heilige Schrift reeds overtuigend blijkt, dat b.v. bij den bouw van den tempel van Salomo (de I Kon. 6—8) wat men tegenwoordig noemt »la coupe des pierres," reeds bekend moet geweest zijn, doch dat in de vorige eeuw in Frankrijk van die kennis eigenlijk meer bepaald eene studie en wetenschap is gemaakt, waarbij hij vooral de verdiensten van Casp. Monge deed uitkomen.

Die kennis nu, hoewel algemeen beschouwd als behoorende tot de hoogere wiskunde, is van het meeste belang bij alle technisch teekenen en alzoo ook voor den ambachtsman onmisbaar.

De heer Boersma heeft daarom, al aanstonds na zijn optreden als directeur van de ambachtsschool te dezer stede, getracht het eerste en voornaamste van de beschrijvende meetkunde (projectie) als leervak op te nemen. Hoe moeielijk zulks aanvankelijk scheen voor hen, die slechts lager onderwijs hebben genoten, mocht het hem toch gelukken daarvan goede uitkomsten te zien, zóó dat nu reeds in het 2e schooljaar de leerling daarin onderwijs ontvangt.

Spreker eindigde met den wensch, dat bouwkundigen op het voetspoor van de handleidingen door H. Springer, B. Plasschaert en hem zelven aangegeven, er toe mochten medewerken om op het gebied van bouwkundig teekenen bijdragen te leveren, voor goede voorschriften, die maar al te weinig bij ons gevonden worden.

De Voorzitter bracht den heer Boersma den dank der vergadering voor zijne even onderhoudende als nuttige causerie, en gaf gelegenheid daaromtrent van gedachten te wisselen.

De afkeurende stem, welke de heer Boersma in het begin van zijne voordracht deed hooren over het jachtmaken op effectvol teekenen in perspectief en in kleuren, ten koste van de degelijkheid, vond bij de meesten geene instemming.

Over dit punt, en de beschrijvende meetkunde, werden nog langen tijd beschouwingen geleverd, totdat de Voorzitter, later dan gewoonlijk, deze gezellige en leerrijke bijeenkomst sloot.

VEREENIGING „ARCHITECTURA TE 'S-GRAVENHAGE." 30 October 1889. Bij het openen der vergadering werd de heer H. Moulijn, als nieuw lid, door den Voorzitter welkom geheeten.

Nadat de notulen der vorige vergadering gelezen en behoudens enkele opmerkingen, goedgekeurd waren, werd het programma van een prijsvraag voor een kalenderschild, uitgeschreven door »Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst" te Groningen, en waarvan eenige exemplaren door die vereeniging waren toegezonden, onder de leden rondgedeeld.

De volgende vragen waren ingekomen:

a. Welke wijzen van verwarming en ventilatie zijn tot dusver bekend? — Zou dit ook wellicht het onderwerp kunnen uitmaken voor een prijsvraag door de vereeniging uit te schrijven?

b. Op hoedanige wijze bevestigt men de leien op een kegelvormige torenspits? Welke wijze wordt het best geacht?

Bij de behandeling daarvan kwam men, na uitvoerige bespreking, tot de conclusie dat het beantwoorden van vraag *a* een voorafgaande studie van het uitgebreide onderwerp vereischt, doch dat het minder op den weg der vereeniging ligt hiervoor een prijsvraag uit te schrijven. Een voordracht over verwarming en ventilatie, te houden door een specialiteit op dit gebied, werd algemeen wenschelijk geacht; men zal trachten die op een der volgende vergaderingen te verkrijgen. Vraag *b* lokte eene belangrijke gedachtenwisseling uit. De bevestiging met machinaal vervaardigde, gegalvaniseerd ijzeren haken, op een gesloten bebording, meende men als de meest doelmatige te mogen aannemen.

Het plaatwerk »*Intarsien*" van Valentin Teirich, was door den heer F. H. van Malsen, ter kunstbeschouwing gegeven. Door den Voorzitter werd hem hiervoor, namens de vergadering, dank betuigd.

Na nog eenige besprekingen van huishoudelijken aard, werd de vergadering door den Voorzitter gesloten.

PRIJSVRAGEN.

PRIJSVRAAG, uitgeschreven in 1889, door de Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Groningen.

De Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Groningen schrijft uit de navolgende prijsvraag:

a. Er wordt verlangd een ontwerp van een schild voor een KALENDER.

b. De ruimte op het schild, waarop jaarlijks de kalender bevestigd moet kunnen worden, is ongeveer 2 decimeter; bovendien

moet op het schild de naam der vereeniging duidelijk vermeld zijn en verder een voldoende ruimte gevonden worden voor het plaatsen van een duidelijk jaartal.

c. De vorm en de teekening van het schild met den kalenderomrek moeten sierlijk en bevallig, en geschikt zijn om aan den wand te worden opgehangen of op een standaard te worden geplaatst. Een en ander moet van dien aard zijn, dat de voor te stellen zinnebeelden op de bouwkunst en op de plaatselijke vereeniging te Groningen toepasselijk zijn.

d. De teekening moet geheel in heldere kleuren zijn uitgevoerd.

e. Er wordt uitgeloofd het diploma der vereeniging met een prijs van *f* 40 gulden voor het ontwerp, dat waardig wordt gekeurd om gereproduceerd te worden en het diploma der vereeniging als premie voor het daaraanvolgende ontwerp.

f. Het met den prijs bekroonde ontwerp wordt het eigendom der vereeniging.

g. De ontwerpen zullen beoordeeld worden door vijf leden der vereeniging.

h. Alle ontwerpen zullen worden tentoongesteld voor de leden en belangstellenden der vereeniging A. et A. te Amsterdam en Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

i. De ontwerpen worden ingewacht vóór den 1 Februari 1890, door den Secretaris der vereeniging, den heer J. P. Hazeu, Martinikerkhof te Groningen.

k. Aan deze prijsvraag kunnen alle kunstbeoefenaars in Nederland deelnemen.

l. Elk ontwerp moet gemerkt zijn met eene spreuk of teeken en begeleid worden door een naambriefje waarop dat teeken van buiten is herhaald, benevens een correspondentieadres.

m. De niet bekroonde stukken worden na de tentoonstellingen teruggezonden of kunnen worden afgehaald bij den Secretaris.

Namens het Bestuur,
L. M. MOOLENAAR, *Voorzitter.*
J. P. HAZEU, *te Secretaris.*

PROGRAMMA
eener Prijsvraag voor een Raadhuis te Zutphen

Het gemeentebestuur van Zutphen schrijft een prijsvraag uit waartoe de mededinging wordt opengesteld voor nederlandsche en vreemde in Nederland woonachtige kunstenaars, voor het maken van een schetsontwerp met begroting van kosten voor een RAADHUIS, op het terrein, thans ingenomen door het bestaande Raadhuis met de lokalen voor het Rechtsgebouw, Huis van bewaring en Cipierswoning aldaar.

Art. 1. Het nieuwe Raadhuis mag het terrein beslaan op de hierbij behoorende situatie-teekening aangegeven, terwijl de hoek naar de zijde van het Kerkplein, namelijk de verbinding van de Oostelijke met de Zuidelijke gevels, zoodanig moet worden opgelost, dat een vrije ruimte van minstens 18 Meter, gemeten uit het N.-W. contrefort van het Noordelijk transept der Sint Walburgkerk tot aan het te ontwerpen Raadhuis aanwezig blijft.

In geen geval mag buiten de aangegeven rooilingslijnen gebouwd worden, daar verbreeding van de openbare wegen rondom het gebouw gewenscht wordt.

Art. 2. De hoofdingang van het Raadhuis kan worden ontworpen op den hoek van de *Lange Hofstraat* en het *'s Gravenhof*, of in den gevel langs het *'s Gravenhof*.

Het Raadhuis moet bevatten:

Op de verdieping gelijkstraats:

a. Een ruimen ingang met Vestibule en aangrenzende
b. Kamer voor de boden groot 12 M².
In deze Kamer een kast.
c. Een Wachtkamer voor het publiek, groot 12 M².
d. Een kamer voor den Burgemeester, groot 30 M².
In deze kamer twee kasten ter diepte van 0,38 M.
e. Een Vergaderkamer voor Burgemeester en Wethouders, groot 35 M².
In deze kamer twee kasten diep 0,38 M.
f. Een kamer voor den Secretaris, groot 30 M².
In deze kamer twee kasten diep 0,38 M.
g. Een leeskamer voor de ter visie liggende stukken, groot 30 M².
Langs de wanden van deze kamer kasten aan te brengen diep 0,38 M.
h. Secretarie, bestaande uit drie aan elkander grenzende vertrekken, met elkander in gemeenschap, te zamen groot 100 M².

Langs de wanden van deze vertrekken kasten aan te brengen, diep 0,38 M.

i. Bureau voor den Gemeente-Ontvanger, bestaande uit twee aan elkander grenzende en in gemeenschap zijnde vertrekken, waarvan een dienende tot Wachtkamer voor het publiek, te zamen groot 50 M².

Langs de wanden van dere vertrekken kasten aan te brengen, diep 0,38 M.

k. Een brandvrije kluis of vertrek tot bewaring van registers van den burgelijken stand en andere stukken, groot 12 M².

In dit brandvrije vertrek een afzonderlijk gedeelte groot p. m. 3,00 M. uitsluitend voor den gemeente-ontvanger met een toegang in zijn kantoor.

l. Een trouwkamer, tevens kunnende dienen voor verkiezingen en voor commissievergaderingen, groot 60 M².

Dit vertrek kan zoo noodig bovenverlichting ontvangen.

m. Een bode- of conciergewoning, bestaande uit drie à vier vertrekken, te zamen groot 50 à 60 M².

Enkele dezer vertrekken kunnen ook op de verdieping zijn gelegen.

In de vertrekken de vereischte kasten, verder keuken, kelder met toebehooren, privaat enz.

De woning moet een afzonderlijken ingang van den openbaren weg en tevens met het inwendige van het raadhuis gemeenschap hebben.

n. Een wasch- en spoelvertrek in de nabijheid van de conciergewoning, groot 12 M².

o. Bergplaats voor brandstoffen, groot 20 M².

Zoo noodig buiten het gebouw op een eventueel te ontwerpen binnenplaats aan te brengen of in de bestaande kelders, wanneer die kunnen blijven bestaan.

p. Privaten, als: een privaat in de nabijheid van de burgemeesterskamer, en een of twee privaten en urinoirs voor de beambten, met waschgelegenheid.

q. Een hoofdtrap.

r. Een trap tot toegang voor het publiek naar de tribune bij de raadzaal en tot toegang naar de verschillende bureaux, welke op de verdieping zijn gelegen.

Op de verdieping:

s. Een raadzaal, groot 100 M².

t. Met aangrenzende tribune voor het publiek groot 30 M².

Bij de raadzaal een vestiaire, met privaat, urinoir en waschgelegenheid.

u. Een aan de tribune voor het publiek grenzende wachtkamer, groot 30 M².

v. Twee commissiekamers voor de raadsleden, ieder groot 30 M².

In ieder dezer kamers twee kasten aan te brengen, diep 0,38 M.

w. Een kamer voor de wethouders, groot 25 M².

In deze kamer twee kasten aan te brengen, diep 0,38 M.

x. Een kamer voor het bureau van financiën, groot 40 M².

Langs de wanden van deze kamer kasten aan te brengen, diep 0,38 M.

y. Een bureau voor den gemeente-architekt, bestaande uit drie vertrekken (waarvan twee met kasten betimmerd) en met elkander verbonden, te zamen groot 70 M².

z. Privaten, urinoirs en waschgelegenheid.

Verder: Kamer voor Archief en Magazijn tot berging van materialen voor de Scholen.

Beide laatstgenoemde vertrekken kunnen op de zolderverdieping zijn gelegen *en moeten met kasten worden betimmerd.*

De verschillende lokaliteiten moeten voorzien zijn van de noodige stookplaatsen en kanalen voor den afvoer van bedorven lucht.

De verschillende oppervlakten der lokalen moeten als minimum worden beschouwd *en zonder de kasten.*

De lichtopeningen op de verdieping gelijkstraats moeten aan de binnenzijde met luiken worden gesloten, terwijl de lichtopeningen van de vertrekken gelegen aan de Westelijke en Zuidelijke gevels, aan de buitenzijde met zonneblinden moeten zijn voorzien.

De vloer van de verdieping gelijkstraats moet liggen op 11,10 M. + A. P.

De hoogte van de verdieping gelijkstraats moet, tot onder het plafond gemeten, minstens 4,60 M. bedragen.

Art. 3. De oppervlakte van het tegenwoordige Raadhuis met annexe gebouwen, is met stippellijnen op de situatieteekening aangegeven.

Het voor den bouw bestemde terrein is gelegen in de ruimte *A. B. C. D. E.*

De hoogste ligging der straten of openbare wegen, rondom het gebouw, zijn in een cirkel aangegeven en zijn gemeten boven A P.

De hoogte van de straat bij *G.* kan verlangd worden.

De fondamenten moeten worden gelegd op een diepte van 9,60 + A.P.

De privaten moeten worden ingericht voor het tonnenstelsel.

De afvoer van huis- en regenwater kan naar alle zijden geschieden in de aanwezige straatriolen.

Art. 4. Verlangd worden:

a. De plattegronden van de verdieping gelijkstraats, van de bovenverdieping en van de zolderverdieping, met aanwijzing van de bekapping, op schaal van 1 : 200.

b. De vier gevels op de schaal van 1 : 200, waarvan de meest belangrijke op de schaal van 1 : 100.

c. Minstens twee doorsneden, zoodanig gekozen, dat daarin zooveel mogelijk de constructie van het gebouw is te onderkennen, op de schaal van 1 : 200.

d. Een travée van den Zuidelijken en van den Westelijken gevel, op de schaal 1 à 20.

e. Details van de ordonnantie van de Vestibule, de Traptaal en de Raadzaal. Alle op de schaal van 1 : 20.

f. Een perspectivische teekening.

g. Een situatie, op de schaal van 1 : 500.

De wijze van behandeling der teekeningen wordt vrijgelaten, doch wordt een eenvoudige uitvoering gewenscht; de teekeningen genoemd in sub *d.* en *e.* evenwel in lijnen uit te voeren.

h. Een memorie van toelichting.

i. Een gedétailleerde begrooting van kosten, opgemaakt naar de eenheidsprijzen van 't hierbijgaand tarief.

Het ontwerp mag de som van *f* 85000,— niet te boven gaan, met inbegrip van den aanleg van gas en waterleiding.

De eventueel rijkere uitvoering, n.l. decoratie en betimmering in Vestibule, Traptaal en Raadzaal, is in deze bouwsom begrepen.

De kosten en baten van de afbraak van de bestaande gebouwen zijn in de vermelde som niet begrepen.

Met het oog op eene goede behandeling en indeeling der gevels van het Raadhuis, wordt op die teekeningen verlangd de vluchtige schetsen van de gevels *eener eventueel te bouwen Botermarkt.* Deze markt te stichten op het daarvoor gereserveerde terrein, groot 400 M²., op de situatie-teekening aangeduid door de letters *D. E. F. G.*, moet bestaan uit eene overdekte ruimte, hoog + 4 M. onder de gootlijst, waarvan de drie gevels aan de straatzijde geheel open of met hekken afgesloten moeten zijn.

Art. 5 Er worden uitgeloofd: Een prijs van *f* 750,—, eene premie van *f* 400,— en eene premie van *f* 250,— toe te kennen aan de drie best gekeurde ontwerpen.

De Jury heeft de bevoegdheid bij niet volledige toekenning der uitgeloofde sommen, deze geheel of gedeeltelijk op andere wijze als premiën onder de beste ontwerpen van genoegzame bouwkundige waarde te verdeelen.

Door de aanvaarding van de als prijs of premie toegekende gelden worden de betreffende ontwerpen eigendom van het Gemeentebestuur.

Hoewel het in de bedoeling ligt van het Gemeentebestuur om met den vervaardiger van het met den prijs bekroonde ontwerp over de uitvoering daarvan en de vaststelling van het daaraan te verbinden honorarium te onderhandelen op den voet van het tarief, aangenomen in de Algemeene Vergadering van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, gehouden op 31 Mei 1888, heeft het evenwel de bevoegdheid, waarvan in de uiterste noodzakelijkheid, en na de Jury gehoord te hebben, zal worden gebruik gemaakt, de uitvoering van den bouw aan of in verbinding met den Bouwmeester hunner keuze op te dragen, of wijzigingen in het ontwerp aan te brengen.

Art. 6. De in artikel 4 bedoelde stukken worden vóór of op 15 Februari 1890, vrachtvrij ingewacht aan het adres van het Gemeentebestuur te *Zutphen.*

Zij moeten zijn vergezeld van een correspondentie adres om zoo noodig met den inzender te kunnen correspondeeren.

Ieder ontwerp moet gemerkt zijn met een spreuk of motto en vergezeld van een verzegelden naambrief, waarop van buiten dat motto is herhaald, en van binnen de naam en de woonplaats van den inzender zijn vermeld.

Het schrift op de teekeningen en van de bijgevoegde stukken moet van een andere hand dan die van den ontwerper zijn.

De motto's der ingekomen ontwerpen zullen bij advertentie worden medegedeeld in de *Zutphensche Courant.en* en in de organen van de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst en van het Genootschap Architectura et Amicitia.

Art. 7. De jury bestaat uit den gemeente-architekt van Zutphen, de heer F. H. van Etteger, en de architekten de heeren C. Muijsken en Jan Springer, door wien dit programma tevens is opgemaakt.

Ontwerpen, die naar het oordeel der jury eene hoogere bouwsom vorderen dan *f* 85000, of die op eene andere wijze afwijken van de gemaakte bepalingen, komen voor bekroning niet in aanmerking.

De uitslag der beoordeeling zal mede bij advertentie in bovengenoemde bladen worden medegedeeld, terwijl het rapport van beoordeeling, *zijnde een kort verslag, vermeldende de motieven, die de jury tot het toekennen der prijs en premiën of tot het verdeelen der uitgeloofde gelden hebben geleid,* in de organen dier beide hiervoren genoemde lichamen, zal worden bekend gemaakt.

Art. 8. De ingezonden ontwerpen met bijbehoorende toelichting en begrooting worden gedurende veertien dagen of korter openlijk tentoongesteld te Zutphen en daarna te Amsterdam in overleg met de beide laatstgenoemde juryleden; terwijl de niet bekroonde ontwerpen eerst na afloop der tentoonstellingen, doch uiterlijk vier maanden na de inzending vrachtvrij zullen worden teruggezonden aan de opgegeven correspondentieadressen.

Gedurende dien tijd zullen de stukken door het gemeentebestuur worden verzekerd tegen brandschade, voor een bedrag, gelijkstaande aan de eerste uitgeloofde premie.

Art. 9. Deze voorwaarden met bijbehoorende teekening, zijn op vrachtvrije aanvrage en tegen vooruitbetaling van *f* 0.50 te bekomen bij den gemeente-secretaris te Zutphen.

Aldus vastgesteld door den gemeenteraad van Zutphen, in de zitting van 18 October 1889.

De Burgemeester:
H. A. D. COENEN.
De Secretaris:
J. E. DE VOOGT G.Nz.

Gezien C. MUIJSKEN.
JAN SPRINGER.
F. H. VAN ETTEGER.

Tarief zonder winst.

1 M².	vlakke harde Waalklinkers in sterken trasmortel	*f* 16.50.
1 »	gevelsteenen in slappen bastaard trasmortel	*f* 16.
1 »	miskleurig harde grauwe Waalsteen in bastaard trasmortel	*f* 13.50.
1 »	beste roode Waalsteen in slappen bastaard trasmortel	*f* 11.50.
1 »	Escauzijnschen hardsteen (grof werk)	*f* 125.
» »	» » (fijn werk)	*f* 180.
1 »	zandsteen	*f* 125.
1 »	dennen- of vurenhout, voor balken, vloeren en kappen	*f* 40.
1 »	greenenhout (gewoon werk)	*f* 60.
1 »	» (fijn timmerwerk)	*f* 90.
1 KG.	gesmeed ijzer	*f* 0.18.
1 »	getrokken ijzer voor balken	*f* 0.12.
1 »	gegoten ijzer	*f* 0.13.
1 »	lood met soldeer en leggen	*f* 0.28.
1 M².	zinkbedekking No. 15	*f* 2.50.
1 »	afdekking met leien (Rijnsche)	*f* 2.25.
1 »	buiten verfwerk	*f* 0.40.
1 »	binnen »	*f* 0.50.
1 »	vlak pleister- of schuurwerk	*f* 0.35.
1 »	» plafond (met beschrooting)	*f* 1.30.
1	dubbel Fransch vensterglas	*f* 3.
1	enkel » »	*f* 2.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

De Commissie van deskundigen, onder voorzitterschap van den eerstaanwezenden ingenieur bij de Staatsspoorwegen J. Leijds, benoemd om een rapport uit te brengen over den toestand der viaducten bij het Centraal Station, heeft eenigen tijd geleden haren arbeid aan den Minister van Waterstaat ingediend. Daaruit blijkt, dat eventueele herstelling ongeveer een half millioen zal kosten.

In strijd met de overigens goedgekeurde plannen van den heer Stang, adviseur voor den aanleg eener duinwaterleiding te Middelburg, heeft de Gemeenteraad aldaar besloten tot het oprichten van een afzonderlijk gebouw voor hoogwater-reservoir, in plaats daarvoor gebruik te maken van den Abdijtoren.

Door den Gemeenteraad van Leeuwarden is *f* 3500 toegestaan voor de voltooiing der restauratie van het van 1595 tot 1598 gestichte voormalige Waaggebouw, staande op de Nieuwstad, een der oudste gebouwen. In 1888 en 1889 werd daarvoor reeds ruim *f* 2000 besteed.

Te Doesburg wordt de St. Martinikerk, van de Ned. Herv. gemeente, van binnen geheel gerestaureerd. De preekstoel, een kunststuk van oud snij- en beeldhouwwerk, wordt in zijn oorspronkelijken toestand hersteld en de pilaren worden van de hen sedert eeuwen bedekkende witte laag ontdaan. De muurschilderingen, worden opgefrischt.

Bij de Nederlandsche Regeering is bericht ontvangen, dat in de maand Mei aanstaande eene internationale tentoonstelling van Schoone Kunsten zal worden geopend.

Een officieel reglement dezer tentoonstelling is door de Regeering aan de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst toegezonden. Daaraan ontleenen wij het volgende:

De tentoonstelling wordt den 1e Mei 1890 geopend, de kunstwerken kunnen tot den 1e April worden aangeboden en vóór den 15den d. a. v. zal over de al of niet toelating beslist zijn.

Toegelaten worden ook bouwkundige teekeningen.

Niet toegelaten worden werken die reeds op eene vroegere tentoonstelling aanwezig waren, en photografieën.

Het volledige reglement licht ter lezing op de bibliotheek der Maatschappij.

In de afgeloopen week werd de nieuwe inrichting van den heer van Laar, vischwinkel met restauratievertrekken, in de Kalverstraat te Amsterdam voltooid. De voormalige winkel, waarbij het aloude Amsterdamsche Koffiehuis werd getrokken, is met veel luxe verbouwd geworden naar de ontwerpen en onder de leiding der heeren Schill en Haverkamp. Hoofd-aannemer was de heer J. P. Thüring' die wel een bewijs heeft geleverd van activiteit, daar op 29 April de eerste paal werd geheid, en het gebouw kant en klaar op den bepaalden tijd, 29 October, werd opgeleverd.

In den gevel merkt men beeldhouwwerk van den heer Bart van Hove op, en voorloopig schilderwerk, boven de ramen der eerste verdieping, dat door geëmailleerd lava zal worden vervangen.

Vooral het inwendige van het gebouw is rijk en smaakvol uitgevoerd, uit een goede beurs, en met veel verscheidenheid.

De keuken ligt, zooals te Parijs en Londen in dergelijke inrichtingen, op de hoogste verdieping.

Men kan uit de geheele inrichting opmerken, dat het doel der architekten geweest is, zooveel mogelijk comfort aan te brengen, met gebruikmaking van de nieuwste vindingen.

Heden werd in de zalen van de Maatschappij Arti et Amicitiæ te Amsterdam, tentoonstelling geopend van schilderijen van den heer H. J. Haversmann, vervaardigd op zijne reis door Algiers, enz.

Bij de behandeling der gemeente-begrooting van Zutphen voor 1890, werd het voorstel van het dagelijksch bestuur, tot verbetering van den toegang naar het Stationsplein over de Rezeegracht goedgekeurd.

Het plan daartoe omvat de onteigening der perceelen aan de noordzijde laags de Berkel, het egaliseeren van de Berkel, met het bouwen eener nieuwe brug tegenover het Stationsplein en het maken eener nieuwe straat; de kosten van een ander zullen bedragen *f* 60.000.

Ook werd goedgekeurd het voorstel tot het weder opbouwen der vier hoektorentjes op den Hoogenapstoren, welke omstreeks 1816 waren weggebroken.

Daardoor zal die toren, een der oudste bouwwerken van Zutphen, in het vorig jaar tot watertoren ingericht en met een nieuwe spits voorzien, bijna geheel in den oorspronkelijken toestand hersteld zijn.

Het Bestuur van de *Vereeniging voor Kadaster en Landmeetkunde* heeft de gastvrijheid van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst ingeroepen voor het houden eener tentoonstelling van instrumenten en kaartwerken, betrekking hebbende op Kadaster en Landmeetkunde.

Zonder te aarzelen is die gastvrijheid verleend, omdat een dergelijke tentoonstelling in het gebouw der Maatschappij op haar plaats geacht mag worden.

Wij juichen de gedachte toe, dat gelegenheid wordt gegeven, om te doen zien, hoever de kunst van samenstelling der hulpmiddelen voor opmetingen en voor het vervaardigen van kaarten reeds gevorderd is. Wel werden op verschillende tentoonstellingen landmeetkundige instrumenten ter bezichtiging gesteld, maar bij zulke gelegenheden gingen die inzendingen onder de massa verloren.

De secretaris van de genoemde vereeniging heeft ons ingelicht, dat van de meest bekende instrumentmakers in Nederland inzendingen verwacht worden. Ook deelde hij ons mede, dat de Rijkscommissie voor Graadmeting en Waterpassing het meerendeel harer instrumenten ter bezichtiging zal stellen, en dat de Topografische Inrichting van het Ministerie van Oorlog, door welwillende beschikking van den betrokken Minister, aan de tentoonstelling zal deelnemen. De Minister van Financiën heeft vergunning gegeven voor het ter bezichtiging stellen van sommige instrumenten, die bij de uitoefening van den kadastralen dienst in gebruik zijn, alsmede van enkele gedeelten van opmetingen, die een inzicht zullen geven van de methode van opmeting, die bij het kadaster gevolgd wordt.

Het komt ons voor, dat een bezoek aan de tentoonstelling, die op 19 November a. s. kosteloos toegankelijk zal zijn, voor heeren ingenieurs, architekten en technische ambtenaren zeer aan te bevelen is.

BENOEMINGEN, VACANTE BETREKKINGEN, ENZ.

Door den Schah van Perzië zijn benoemd, tot commandeur in de orde van de Zon en de Leeuw, de heer J. A. Schuurman, directeur der Publieke Werken te Amsterdam, en tot Ridder dier orde, den heer G. J. de Jongh, directeur der Publieke Werken te Rotterdam.

De Gemeenteraad van 's Hertogenbosch heeft tot gemeente-architekt benoemd den heer F. M. L. Kerkhoff, civ. en bouwk. ingenieur, die het eerst op de vroeger door ons medegedeelde voordracht stond.

VRAAGBAAK.

VRAAG 103. Kan glas in lood met vierkante ruitjes voor de slagregens waterdicht zijn? Zal het water door den wind niet tusschen het horizontaal liggend lood worden heen gedreven?

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM, 12 Oct. Het amoveeren van het bestaande en het wederopbouwen van een nieuw woonhuis aan de Prinsengracht bij den Amstel No. 1097, onder beheer van den architekt W. Hamer:

J. J. Eijrond & Zn.	*f* 21,550
P. v. d. Brun.	» 20.168
G. Wood	» 19.891
D. H. Zeevat	» 19.854
D. Oosterink	» 19.690
Cerlijn en De Haan.	» 19.580
H. Schouten	*f* 19.490
Meijer en Van de Cootwijk	» 19.440
A. Aalders	» 19.440
J. Koster.	» 19.338
W. Greve te Baiksloot	» 19.312
C. J. Maks Jz.	» 19.304
D. Heijink	» 19.200
Knipper en Vree	» 19.000
Ph. A. Warners	» 18.950
H. C. Dorlas	» 18.865
J. J. Goseling & Zn.	» 18.840
E. H. Helle.	» 18.800
R. Cruijff	» 18.760
J. F. Prenzler.	» 18.700
A. Paans	*f* 18.538
K. J. B. v. Damme	» 18.498
C. Alberts, te Nieuwer-Amstel	» 18.447
H. G. Scholten.	» 18.413
Ph. S. Rijnierse	» 18.300
B. Cruijff	» 18.287
G. Boon	» 18.210
R. Timman	» 17.739
H. Hofte	» 17.498
Gebr. Terlingen	» 16.546
De overige aldaar.	

5901
JAN VAN DER POT,
— KATENDRECHT bij ROTTERDAM. —
KIJANISEERINRICHTING.
De eenigste inrigt. ook des winters kan worden gekjoutseerd.
Prima Engelsche PORTLANDCEMENT, merk Wallsend.
BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK.
KUNSTGRANIET systeem Fottrell.

5894
De Engelsche Stalinrichtingen en Stalbenoodigdheden,
van the St. Pancras Iron-work Company te Londen,
ZIJN OP DE HIPPIQUE-TENTOONSTELLING TE GRONINGEN, (24 JULI—4 AUG. 1889)
bekroond met den Hoofdprijs,
— GROOTE GOUDEN MEDAILLE. —
Agenten voor Nederland:
= STAAL & HAALMEIJER. =
Amsterdam.

G. J. Vincent & Co.
Kunstsmeden,
SCHIEDAM.
ZILVEREN MEDAILLE, WERELD TENTOONSTELLING Amsterdam 1883.
GOUDEN MEDAILLE, Antwerpen 1885
Specialiteit in gesmeed IJzeren Hekken,
Fijne smeedwerken, Dakversieringen, Deurvullingen, Ornamenten enz.
Steeds voorhanden GESMEED IJZEREN PAARDEN RUIVEN. 5893

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH,
BOCH FRÈRES
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 5896

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,
voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.
5893 FRED. STIELTJES & Co., Keizersgracht 745, Amsterdam.

JAN HAMER & Co., AMSTERDAM.
Kantoor: GEBOUW DER MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.
Marnixstraat 402, b./h. Leidscheplein.
MILDE's MICRO-TELEPHONEN,
voor de telephonische gemeenschap in Werkplaatsen, Hôtels, Kantoren, Villa's enz. — Deze toestellen zijn bij lagen prijs zeer gevoelig, duurzaam en elegant.
CARE'S Luchtdruk-Waterreservoirs en
CHANOIT Reservoir Waterfilters met Luchtdruk,
voor het oppersen, filtreeren en verdeelen van water in gebouwen zooals Hôtels, Gestichten, Villa's enz., ter vervanging van de hoogwaterreservoirs. 5897
Referentiën van hier te lande uitgevoerde installaties worden op aanvragen verstrekt.
— KELLEY's Geschilderd en Gebrand Glas. —
GEPLATINEERD- EN VENSTERGLAS.

DE KOSTER, *AMSTERDAM,*
FABRIEK VAN
VERWARMINGS-TOESTELLEN.
Systeem laagdruk waterverwarming.
„ middelbarendruk „ 5898
„ hoogdruk „
„ laagdruk stoom „ *buiten contrôle van het vijk.*
„ luchtverwarming door stoom, water en calorifère.
VENTILATIE KAN OP IEDER SYSTEEM WORDEN TOEGEPAST.
Van eerst genoemd systeem zijn reeds meer dan 6000 geplaatst.
Toestellen in aanleg:

KLINISCH ZIEKENHUIS,	Amsterdam, Ventilatie.
STADS-APOTHEEK,	„ „
GENEESKUNDIGE ARMENVERZORGING,	„ „
H.H. WESSANEN & LAAN.	Wormerveer,
„ Mr. J. E. HENNIJ,	Amsterdam,
„ J. C. VAN LAAR,	Amsterdam,
„ Jhr. Mr. LEO VAN NISPEN TOT SEVENAER,	Arnhem.
NIEUW TE BOUWEN CHEMISCH LABORATORIUM,	„
VERBOUWING NIEUWS VAN DEN DAG,	Amsterdam,

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE
Haaften aan de Waal.
Machinale Steenfabriek met Ringoven, 5899
levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur tegen sterk concurreerende prijzen.

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.
Fred. Stieltjes & Co., Amsterdam.
5900

Op de Wereldtentoonstelling te Parijs 1889 werden met de HOOGSTE ONDERSCHEIDINGEN bekroond:

WORTHINGTON STOOMPOMPEN
Grand Prix EERE DIPLOMA.
AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN
2 GOUDEN MEDAILLES.
REMINGTON SCHRIJFMACHINES
GOUDEN MEDAILLE.
Houtbewerkingswerktuigen van J. A. FAY & Co., Cincinnati
Grand Prix EERE DIPLOMA.
CROSBY'S INDICATORS, LUBRICATORS & CHAPMAN VALVES
GOUDEN MEDAILLE.
Vertegenwoordigers:
FRED. STIELTJES & Cº.,
America Engineering Agency,
Keizersgracht 745, AMSTERDAM.
BRUSSEL, Boulevard de la Senne 60.
COPENHAGEN, 18 Tordenskjoldgade.
5885

MUSGRAVE & Co., Limited.

te BELFAST
FABRIEK VAN
Engelsche Paarden- en Vee-Stalinrichtingen
IJzeren Tribunes voor Wedrennen,
Tuigkamer-Benoodigdheden,
KOOKTOESTELLEN
Hooischuren, enz.
Gouden en Zilveren Med. Internat. Tentoonstelling Amsterdam.
Deze inrichtingen waarvan reeds vele in *Nederland* geplaatst zijn, munten uit door *solliditeit en zeer nette bewerking.*
EENIG AGENT
D. S. M. KALKER
KONINKLIJKE MAGAZIJNEN
VAN
BOUWARTIKELEN en GEREEDSCHAPPEN.
AMSTERDAM, St. Anth. Breestraat, C 21.
Teleram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.
Telephoon Nº. 2144.
Maakt en is hoofdagent in het Tentoonstellingsgebouw van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, *Marnixstraat* en St. Anthonie Breestraat C 21.
5886

Asphalt Vloeren.
ASPHALT DAKPAPIER.
Asphalt Isoleeringen.
Hout Cementdekking
worden gelegd door Asphaltours.
Stein & Takken
Asphaltfabriek, Utrecht.
5887

W. F WEIJNTJES.
Singel 314 hoh Koningsplein Amsterdam.
Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.
Agent voor Minton Hollins & Co. *Stoke upon Trent*
„ „ A. Jänigen te *Crefeld.*
Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden.
5888

PUI-SPIEGELGLAS
HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFF
ROTTERDAM.
5889

ASPHALT DAKPAPIER,
met Asphalt goed doorvoed.
bijzonder duurzaam,

geheel bestand tegen water en vuur, per □ Meter van 24—27 Cts., franco vracht en rechten, *Arnhem* of *Rotterdam.* Alle bladen zijn van nevenstaand *wettelijk gedeponeerd fabrieksmerk* voorzien.
GEREGISTREERDE FABRIEKSMERK Schutzmarke
Monsters gratis en franco.
A. W. ANDERNACH te Beuel, *bij Bonn a/Rhein.*
5890

NEUCHÂTEL ASPHALTE COMPANY Lᵀᴰ. LONDON.
Exploitatie der Mijnen van de Val Travers.
FABRIEK TE AMSTERDAM
Beltweg No. 3.
TRADE MARK.

NATUURL. ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.
Gecomprimeerde Asphaltwegen en dito Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Mouwvloeren, Kelders, Golf- en Kegelbanen, Winkel- en Magazijnvloeren, Gangen Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.
Onfeilbaar, Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend.
Asphalt speciaal tot wering van vochtige muren.
Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseren aan het kantoor der fabriek, Beltweg 3, *Amsterdam.*
5891

DE LINT & Cº. Rotterdam.
Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te Londen,
leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,
MARMER-MOZAIEK en
TERRAZZOVLOEREN.
alsmede
— GLASMOZAIEK —
Zestien Bekrooningen.
5892

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
9 NOVEMBER 1889

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C.: HENRY HEMANS & Cº.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD: Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Maandelijksch overzicht — Sgraffito. — Prijsvragen. — Ingezonden — Binnenlandsche berichten — Benoemingen, vacante betrekkingen enz.
Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Het Bestuur der Maatschappij, voornemens zijnde eene tentoonstelling te houden van de ontwerpen, ingezonden op den wedstrijd, uitgeschreven door de Societeit Sic-Semper te Utrecht, noodigt heeren medewerkers aan die prijsvraag uit hunne ontwerpen, met bijvoeging van hun adres of correspondentie-adres, vóór den 25sten Nov. a. s. vrachtvrij te willen inzenden aan het bureau der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, te Amsterdam.

Alleen op uitdrukkelijk verlangen zal de naam van den ontwerper aan de teekening gehecht worden.

De tentoonstelling der plannen zal worden gehouden van af 1 tot en met 15 December a. s.

De ontwerpen, die vrachtvrij worden ingewacht, zullen na de tentoonstelling vrachtvrij worden terug gezonden aan de bijbehoorende adressen.

VRAGEN,

gesteld door het Bestuur der Maatschappij.

Evenals ten vorigen jare heeft het Bestuur der Maatschappij eenige vragen aan de Besturen der Afdeelingen toegezonden.

Deze elf vragen luiden als volgt:

VRAAG I. Zijn er voor het onderzoek van trassoorten betere proeven bekend dan de naaldproef?

VRAAG II. Welke proeven zijn genomen betreffende den invloed van vorst op cement-mortels, en welke zijn de uitkomsten daarvan?

VRAAG III. Is in het algemeen het gebruik van schelpkalk of dat van steenkalk aan te bevelen, of is in verschillende gevallen het een boven het ander te verkiezen?

Welke verhoudingen van de metselspecie zijn voor het eene en het andere geval het verkieslijkst?

Hoe staan de kosten tegenover elkander?

Wat is beter, de steenkalk versch geleverd te gebruiken of deze langeren tijd te laten liggen?

Welke is het oordeel over droog geschote steenkalk en de meelkalk?

VRAAG IV. Volgens beproevingen hebben goede holle steenen een zeer groot draagvermogen, zoodat zij bij het streven naar weinig ruimteverlies voor stads huizen, waar éénsteens draagmuren nagenoeg regel zijn, zeker in aanmerking zouden komen, omdat zij geluidwerend en minder zwaar zijn, en veel spoediger drogen. Ook de prijs kan geen bezwaar zijn, want bij gelijk muurvolume is deze dezelfde als voor de anders daarvoor gebruikte waalsteenen.

Welke zijn dan de bezwaren waardoor de toepassing nog zoo gering is?

VRAAG V. In hoeverre is het gebruik van Noordsch of Duitsch graniet, bij burgerlijke bouwwerken te verkiezen boven dat van andere steenasoorten?

VRAAG VI. Verdient de toepassing van machinaal timmerwerk aanbeveling?

Verhindert dit op den duur de vorming van goede timmerlieden?

Zijn de somwijlen geopperde bezwaren van schilders tegen dit timmerwerk gegrond?

VRAAG VII. Wat leert de ondervinding omtrent asphalt dakpapier, asphaltvilt, Willesden linnen, houtcement en dergelijke dakbedekkingen?

VRAAG VIII. Wat verdient bij het vaststellen van uitbreidingsplannen door gemeentebesturen de voorkeur; alleen het traceeren van hoofdverkeerswegen of eene geheel gedetailleerde indeeling met alle zij- en tusschenstraten?

VRAAG IX. Het is meermalen gebleken, dat bouwverordeningen door sommige Gemeentebesturen opgemaakt, in de praktijk blijken niet voldoende te kunnen worden gehandhaafd.

Zoude het niet wenschelijk zijn dat door de Maatschappij bij de Regeering de noodige stappen werden gedaan om alle twijfel daaromtrent te doen vervallen?

VRAAG X. In hoeverre is het wenschelijk om de verzekering van werklieden tegen ongelukken gedurende het werk, op te nemen in de bestekken voor uitvoering van particuliere werken?

Op welke wijze zoo eventueel zulke verzekering moeten gesloten worden?

VRAAG XI. Gelijk bekend is, wordt den bekroonden schilders of beeldhouwers met den »prix de Rome" de keus gelaten waar in het buitenland zij hunne studien wenschen voort te zetten.

De vraag wordt gesteld, of voor den eventueel bekroonden architekt dit jaargeld inderdaad en bij voorkeur een prix de Rome zal weezen, m. a. w. of hem bovenal een verblijf in Italie nuttig zal kunnen zijn?

Zoo ja, waarom?

Zoo neen, waarom niet?

En welk reisplan zou men hem in dit laatst bedoelde geval op goede gronden mogen aanbevelen?

MAANDELIJKSCH OVERZICHT.

Sinds het midden van September wijden het Wochenblatt für Baukunde en de Deutsche Bauzeitung uitgebreide en zeer lezenswaardige artikelen aan de ontwerpen voor een nationaal gedenkteeken voor Keizer Wilhelm I. Deze plannen zijn het gevolg van een prijsvraag, die reeds 1½ jaar lang levendige belangstelling inboezemt, niet alleen aan alle Duitsche beeldhouwers en architekten, maar ook aan allen die gevoel hebben voor beider kunst. De prijsvraag zelve werd op 30 Januari j.l. uitgeschreven, en het werk, waarvoor zooveel teeken- en boetseerwerktuigen in beweging zijn gebracht, werd op 4 September j.l. ingeleverd. Daarna vergaderde op 30 September de Jury, die op 4 October uitspraak deed als volgt, toekennende een eersten prijs van 10.000 M., 1°. aan de architekten Wilhelm Rettig en Paul Pfann te Berlijn, en 2°. aan den architekt Bruno Schmitz te Berlijn; een tweeden prijs van 3000 M., 1°. aan den beeldhouwer Adolf Hildebrand te Florence, 2°. den beeldhouwer Carl Hilgers te Charlottenburg, 3°. Prof. Fritz Schaper, met medewerking van den architekt Th. Ferber, te Berlijn, 4°. Prof. Johannes Schilling, met medewerking der architekten Schilling en Gräbner, te Dresden.

Alvorens te wijzen op de groote zegepraal die de bouwkunst bij de oplossing van dit zeer moeielijke vraagstuk heeft behaald, moet het volgende over de prijsvraag in herinnering worden gebracht, ook alles ontleend aan bovengenoemde bladen.

De wedstrijd is geenszins uitgeschreven met het vooruitzicht, dat terstond een ontwerp zou kunnen worden aangewezen voor de uitvoering. De opgaaf, was daartoe te ingewikkeld, te zwaar. Het was immers niet te doen om de uiterlijke vormen alleen van het gedenkteeken, want tevens was aan de mededingende artisten de keuze overgelaten van de plaats, waar zij wenschten hun werk in onvergankelijk stof te zien geplaatst. Het doel van den kampstrijd was dus: de eischen van een waardig monument voor den grooten Keizer, in zooverre en in overeenstemming met het algemeen volksbegrip vast te stellen, dat naar aanleiding van den wedstrijd tenminste een beslissing kon genomen worden over de plaats waar het zou worden opgericht; een volgende prijsvraag zou dan afdoend beslissen over de uiterlijke vormen. Op deze wijze zou het mogelijk zijn de tallooze voorstellen die reeds gedaan waren omtrent de plaats, kalm ter zijde te leggen, daar men zeer terecht inzag, dat een keuze daaruit, zonder de wetenschap van wat op de plaats zou verrijzen, teleurstellingen zou baren; tevens zou men de kunstenaars leeren kennen die de aangewezen mannen bleken te zijn om bij een eindwedstrijd het droombeeld van het volk te verwezenlijken.

Hoewel nu onder de 147 antwoorden niet één gevonden wordt, dat met gejuich als *de* oplossing werd begroet, mag niet van een mislukte poging worden gesproken, allerminst nu zoo veel goeds is geleverd. Men kan blijde zijn, dat er vele goede meesters in het kunstvak zijn, die in aansluiting aan de overleveringen iets nieuws en schoons weten te maken, want geniën van huis-uit komen slechts zelden in onzen tijd voor. Onder die werken zijn er echter die zoo verre buiten de perken van het bereikbare gaan, dat deze zich zelve afmaken, en niet bevorderlijk zijn om het doel in het algemeen te verwezenlijken. Tegenover dergelijke plannen staan ook vele, die niettegenstaande de meest welwillende beoordeeling geen splintertje kunnen bijdragen tot de oplossing van het vraagstuk.

Welk een groote verscheidenheid de tentoonstelling dezer plannen oplevert is licht te begrijpen wanneer men bedenkt, dat èn de bouwplaats, èn de kunstvormen aan de vrije keuze van den ontwerper waren overgelaten, en insgelijks de wijze van voorstelling zijner gedachten.

De schrijver in de D. Bauzeitung onderscheidt twee groepen van ontwerpen. Tot de eerste groep rekent hij die, welke uit een model en een plan bestaan, waarvan het eerste is gemaakt om dan later te overwegen waar dit monument zal geplaatst moeten worden. Het plan de situatie, is alzoo als een geheel ondergeschikte zaak beschouwd. Voor 't groote meerendeel zijn dit ontwerpen van beeldhouwers.

De tweede groep omvat alle ontwerpen, wier vervaardigers zijn uitgegaan van een vooraf gekozen standplaats, waarvoor dan later het gedenkteeken werd ontworpen. De kunstenaars die zich op het laatstgenoemde, het ware standpunt hebben geplaatst, hebben ook den besten arbeid geleverd. Het zijn allen architekten.

Omtrent de beide plannen die een eersten prijs verwierven, zij het volgende medegedeeld.

Het ontwerp n°. 129, „Kaiser und Reich," van W. Rettig en P. Pfann, werkt overweldigend door zijne eenvoudige grootschheid; en daaraan is het zonder twijfel te danken, dat de prijsrechters er de hooge onderscheiding aan toekenden, geheel in den geest van alle onbevangen beoordeelaars. De ontwerper is uitgegaan van het denkbeeld, dat een monument, op het Kroll'sche bouwterrein op te richten, in alle opzichten één geheel moet maken met het tegenover liggende gebouw voor den Rijksdag. Dit denkbeeld wordt verwezenlijkt door tusschen de beide bouwwerken, alzoo volgens de langste zijden van den Königsplatz, zuilenhallen te bouwen met breede doorgangen voor het verkeer, en in het midden daarvan een rond plein te behouden waarop de Sieges-Säule in het middenpunt staat. Het groote, thans bestaande plein, waarop de zuil, trots hare machtige grootte, zich verliest, wordt door de zuilengaanderij, die ook de zege-kolom tot haar recht doet komen, in een forum veranderd, dat zijn weêrga nog niet heeft. Rijksdaggebouw en monument moeten alzoo, wat massa betreft, evenwicht maken. Het gedenkteeken zelve is een zuilenhal, met hoektorens; in de as staat een triomfboog, waardoor men in een koepelgebouw komt. De binnen-achterwand der zuilengaanderij is met schilderstukken versierd. Tegenover den ingang

van den koepel staat tegen den achterwand, voor een nis, het in verguld brons uitgevoerde ruiterstandbeeld van den Keizer, geheel in idealen zin opgevat, omringd van de beelden der Vorsten die het nieuwe Duitsche Rijk hebben gegrondvest. In het midden van den koepelbouw ligt een verdiepte hal, in den trant van Napoleons graf in den Dom der Invalieden te Parijs; daarin staan de standbeelden der Keizers van het oude Duitsche Rijk, vóór Keizer Wilhelm I, den als hun grootsten vertegenwoordiger nog in het volksbewustzijn voortlevenden Barbarossa. Tusschen de buiten- en de binnenkoepelmuren zijn trappen aangelegd, die toegang geven tot het terras boven de zuilengaanderij in het front. Het inwendig koepelgewelf heeft in den top een bovenlicht; het gewelf beneden deze opening is met mozaiekbeelden op goudgrond versierd. Het koepelgebouw is uitendig aan de achterzijde door een vierkante zuilengaanderij omsloten. Het geheel drukt op eenvoudige, aangrijpende wijze uit, dat het volk in Keizer Wilhelm I den held vereert, die na duizendjarig streven de verloren eenheid, macht en grootheid terug heeft gewonnen. Die opvatting ademt de hoogste wijding en majesteit. De bouwkunstige vormen, in het bijzonder die van den koepel, allen ontleend aan de laat-renaissance, pleiten voor de hoog artistieke gaven van de ontwerpers.

Bij het ontwerp n°. 79, Für Kaiser und Reich, van den architekt Bruno Schmitz, wordt de achtergrond van een groot ruiterstandbeeld van den Keizer gevormd door een drieledigen triomfboog, met een tympan boven de middelste opening, waarachter een koepel, door een engel bekroond. Aan weerszijden van den triomfboog sluit zich een zuilengaanderij aan, met kwartcirkel tot grondvorm; de achterwand dezer halle is met schilderwerk versierd. Tegen de eindmuren der vleugels zijn fonteinen, met rijke beeldgroepen geplaatst. Het ruiterbeeld staat voor het plein, dat door de beide kwartcirkelvormige hallen wordt omsloten. Het majestueus eenvoudig, monumentaal opgevatte beeld, dat ons sterk doet denken aan het overschoone ruiterbeeld van onzen Grooten Zwijger te 's Gravenhage, staat dicht achter de kruising der Siegesallee, zoodat het verkeer den Keizer voorbij gaat en deze zijn blikken op de stad gericht heeft. Het wagenverkeer gaat achter het bouwwerk om. De schrijver in de D. Bauzeitung is van oordeel, dat het ontwerp niet passend is voor de gekozen plaats, maar is vol bewondering voor de artistieke kracht, waarmede het is opgezet en afgewerkt in de vormen van de ernstige laatrenaissance. Het is van eene echte gedenkteeken-architectuur, zwaar maar toch edel van vorm, in bestudeerde afmetingen. De hooge waarde die de prijsrechters aan dit ontwerp hebben gehecht kan niet een gevolg geweest zijn van de rijpheid der vormen, wel echter van de geheele opvatting van het monument, die inderdaad eene der gelukkigste is, niet het minst in de ideale opvatting der beeldhouwwerken, vooral van het schoone ruiterbeeld.

Hoe gaarne ik nog meerdere ontwerpen zou willen behandelen, de mij toegestane plaatsruimte laat dit niet toe. Een hoogst merkwaardig feit mag echter niet onvermeld blijven.

Weinige dagen na het bekend worden van den uitslag werd in eenige dagbladen vermeld, dat de tegenwoordige Keizer zich zeer teleurgesteld had betoond bij het zien der ontwerpen. Hij begreep niet wat de architekten met hun reuzentempels, die schatten gelds zouden kosten, zich voorstelden, en sprak de meening uit, dat alleen een beeldhouwer het vraagstuk zou kunnen oplossen. Er behoefde geen achtergrond geschapen te worden, want de Schlossfreiheit was de aangewezen plaats en het oude slot de aangewezen achtergrond, zooals deze dat was voor de beelden van den grooten Keurvorst en Frederik de Groote. Nieuwe plaatsen in te richten, door zelf gebouwen die een geschiedenis hebben af te breken, waren het gevolg van onbehoorlijke denkbeelden.

De Keizer zou aan geen enkel ontwerp een prijs toegekend hebben, en ziet slechts heil in een wedstrijd tusschen vijf of zes beeldhouwers. Het eenige ontwerp dat eenigszins nabij komt aan het inzicht van den Keizer is dat van Reinhold Begas.

Die laatste wensch is niets nieuws voor hem die met Berlijnsche toestanden bekend is. Reeds voor de uitspraak der jury werd zij vernomen, echter zonder eenigen invloed uit te oefenen.

Deze uiting van den Keizer is te treffender, daar er uit het verhandelde in den Rijksdag nergens blijkt, dat er sprake was van een monument voor Keizer Wilhelm I, als zoodanig, dus van een persoonlijk gedenkteeken, maar wel van een omvattenden monument aanleg, waarbij niet behoefde geschroomd te worden een wijziging te brengen in eenig stadsgedeelte. Het door der Keizer goedgekeurde programma spreekt ook geenszins van beeldhouwers alleen, maar noemt beeldhouwkunst, of bouwkunst, of beiden te zamen, als het middel om tot het doel te komen.

In aanmerking genomen wat het Duitsche volk wenscht te stichten ter verheerlijking van zijn aangebeden Keizer, zijn de woorden van diens kleinzoon vrij burgerlijk. Zij zullen, wij schrijven dit het Wochenblatt für Baukunde na, voor den kunstenaar verrassend zijn, en bewijzen meer dan iets anders, dat zij, die den grijzen held nader stonden, thans nog niet in de mogelijkheid zijn zich een idealer beeld van hem te scheppen en zich daarvoor warm te maken. Maar ook dat zal wel anders worden, wanneer het volk slechts zijn ideaal niet opgeeft.

In een laatste uitvoerig artikel beschouwt de schrijver in de Deutsche Bauzeitung, de heer K. E. O. Fritsch, het eigenlijke resultaat van de prijsvraag. Hij erkent, dat het doel op de beste wijze is getroffen, omdat het materiaal is geleverd voor de nu aan de orde komende en op te lossen hoofdvragen. Deze stelt de schrijver voor zich persoonlijk zooals volgt, en aan zijne beschouwingen daarover ontleenen wij het antwoord zoo goed als 't kan in zeer korte trekken.

1. Moet het nationale gedenkteeken voor den Keizer ook een monument zijn voor die mannen, die hem terzijde hebben gestaan als grondvester van het nieuwe Duitsche Rijk? Of wel, zal het monument alléén den persoon van den Keizer gewijd zijn?

Het moet een gedenkteeken voor den Keizer alleen zijn, ook omdat aan de keuze van het groote aantal personen, zeer gewichtige bezwaren zijn verbonden (waar zou men ophouden?), en de meesten reeds op andere plaatsen zijn gehuldigd. Als een verheerlijkende gedachtenis aan het nieuwe Duitsche Rijk, is ook het Reichshaus reeds opgericht.

2. Moet het monument alleen een beeld zijn, of een

uitvloeisel van de samenwerking der bouwkunst, met de beeldhouw- en schilderkunst?

Slechts de bouwkunst, in vereeniging met de zusterkunsten, kan een waardige oplossing leveren. Met eenig standbeeld alléén, kan men geen genoegen nemen.

3. Waar zal het monument moeten staan?

Voor een monument met architectonische omlijsting zijn voor verschillende plaatsen zeer bevredigende oplossingen verstrekt, vooral door de in de eerste plaats bekroonde architekten Rettig en Phann. Reeds vroeger echter, voor den einduitslag der prijsvraag, verklaarde de schrijver zich voor een plaatsing bij het Koninklijk slot, waar men van vele zijden een zeer ruim uitzicht op het monument zal kunnen genieten. Die meening blijft hij koesteren.

4. Welke moet de opvatting zijn van het beeld van den Keizer?

Het is de innemende en wèerstand ontwapenende eenvoudigheid van den Keizerlijken grijsaard, die zijne tijdgenooten zoozeer getroffen heeft; die hoedanigheid zal niet nalaten ook indruk te maken op het nageslacht, als is het uit beschrijving of afbeelding. Een beeld nu, zooals dat van Joh. Schilling, dat die eenvoud treffend weder geeft, is gewenschter dan een ietwat theatraal standbeeld, dat een spiegelbeeld moet zijn van pompeuse majesteit of den triomfeerenden held.

Ziedaar over deze gewichtige zaak misschien wel wat veel gezegd; maar, zij staat der kunst van den bouwmeester zóó nabij, dat de uitweiding verontschuldiging verdient.

Laat ons hopen, dat de bezoekers van de wereldtentoonstelling te Berlijn in 1895, het grootsche monument, al zij het nog slechts ten deele, reeds mogen aanschouwen. Die onderneming wordt werkelijk reeds besproken. Zij zal dienen om de Duitsche nijverheid en kunst, die zooals ook onlangs in de Figaro van Duitsche zijde erkend werd, zeer tot haar nadeel te Parijs ontbroken heeft, naar waarde te doen schatten. Zal zij echter een concurrent van het Parijsche nijverheidsfeest als zoodanig kunnen worden?

Ik schreef het bovenstaande op den dag, op het uur, dat de feitelijke sluiting plaats heeft van den grootschen wedstrijd, die de wereld in verrukking en verbazing heeft gebracht. De woordenrijke, enthousiaste en schoone beschrijvingen in zoo menig Fransch blad of tijdschrift kunnen, niettegenstaande vele illustraties, van het ontzag inboezemende grootsche geheel slechts een klein indrukje geven, dat een pover schetsje blijkt te zijn voor hem, die de werkelijkheid heeft mogen zien. ELJEN!

SGRAFFITO.

Beschilderingen in sgraffito, die door de meesters van de Italiaansche Renaissance in de weelderige binnenhoven van de paleizen werden aangebracht en waarvan ook in Duitschland nog zeer schoone voorbeelden uit vroeger eeuwen worden aangetroffen, werden ook in den jongsten tijd weder in toepassing gebracht. In ons land worden dergelijke beschilderingen slechts weinig gemaakt, en in Rotterdam was daarvan enkele dagen geleden nog geen enkel belangrijk voorbeeld aan te wijzen. Zaterdag j.l. echter werd op een van de fraaiste punten van die stad een dergelijke beschildering voltooid. De directie van het Rotterdamsch Nieuwsblad had aan den heer A. F. Gips te Bergen op Zoom opgedragen, voor den gevel van haar kantoorgebouw, gelegen aan de Zuidblaak N°. 16, eene beschildering in sgraffito te ontwerpen en uit te voeren. De heer Gips heeft zich op bijzonder artistieke wijze van deze opdracht gekweten.

In het bovenste gedeelte van den gevel prijken de licht-geele ornamenten op een warm-grijzen grond; in het 6.40 M. lange fries van den onderbouw zijn de ornamenten eveneens licht-geel, maar is voor de kleur van den ondergrond donker terra-cotta gekozen.

Onder het architraaf van de kroonlijst zijn vruchtenslingers opgehangen; op de onderdorpels van de ramen in de bovenste verdieping staan candelabres, tusschen de architraven van het daaronder gelegen drietal vensters zijn kleine architectonische draagmotieven geteekend en sierlijk saamgebonden vruchtentrossen hangen daaraan. In die laatste versiering zijn ook Italiaansche schildjes opgenomen met de dooréén gestrengelde initialen en het jaartal van oprichting van het Rotterdamsch Nieuwsblad. Boven dat drietal vensters is over de geheele breedte van het gebouw een sierlijke cartouche geteekend, waarop in zwarte letters „Rotterdamsch Nieuwsblad" staat gegrift. Voor de beginletters werd de zwarte ondergrond uitgehakt en de roode kleur, die daarvoor in de plaats kwam, draagt er veel toe bij om het effect van dit gedeelte te verlevendigen.

Het middenmotief van het lager gelegen fries wordt gevormd door het wapen van Rotterdam, door twee uitstekend geteekende kinderfiguren bewaakt. Het rechts geplaatste figuurtje stelt den kroniekschrijver voor, dat aan de linkerzijde heeft een bazuin tot attribuut en verkondigt u dat elken avond door het Rott. Nieuwsblad het „nieuwste nieuws" in duizende exemplaren wordt verspreid.

De stijlvolle teekening van het ornament is modern, maar herinnert aan de meesterlijke ornamentale composities die de Vlaamsche Renaissance ons heeft nagelaten. De kleuren, ook die van de architectonische deelen van het gebouw, zijn bijzonder gelukkig gekozen, geen enkele kleur springt te veel in het oog of werkt te weinig mede tot het verkrijgen van een aangenaam geheel.

De ontwerper heeft getoond het juiste begrip te hebben van de eischen die aan eene sgrafitto-beschildering moeten worden gesteld — de goed gekozen silhouetten van de ornamentale deelen en het niet te scherp aangegeven relief wijzen hierop.

De heer Gips, die zich door zijn ornamentale composities reeds een goeden naam heeft verworven en die bijna telkens als hij mededong in een prijsvraag zegevierend uit het strijdperk trad, heeft met de beschildering in sgrafitto aan den genoemden gevel opnieuw blijken gegeven van zijn talent, als smaakvol decorateur. * * *

PRIJSVRAGEN.

RAPPORT van de Jury in zake de prijsvraag, uitgeschreven door de Vereeniging Architectura te 'sHage, voor het ontwerp van een Watertoren voor eene gemeente van omstreeks 16000 zielen.

WelEdele Heeren!

Ingevolge uwe vereerende opdracht hebben ondergeteekenden de eer u het navolgende rapport mede te deelen in zake de ontwerpen »Neptunus" en »Aqua", ingezonden op de door uwe Vereeniging uitgeschreven prijsvraag voor een watertoren.

Ontwerp *Neptunus*. Hoewel het uitwendige als geheel geen onaangenamen indruk maakt, is het boven- en onderdeel, wat stijl betreft, niet met elkander in harmonie. Ook mist het ontwerp de type van watertoren; de monumentale onderbouw is hier misplaatst en de attiek met dakvensters, pinakels, enz., herinneren te veel aan den woonhuisbouw.

Wat karakter betreft, is het middengedeelte, in baksteen opgetrokken, het beste gelukt.

Het reservoir, het meest kenschetsend deel van zoodanig bouwwerk, is in de uitwendige architectuur te weinig aangetoond.

De ontwerper heeft twee torens in elkander gebouwd, waarvan de binnenste dient om het ijzeren reservoir te dragen en de buitenste slechts aangebracht is als omkleeding. Deze constructie is ongemotiveerd. Volgens het plan E. F is de buitenbekleeding ook veel te licht geconstrueerd en is het niet duidelijk hoe het massieve achthoekige bovengedeelte door de betrekkelijk dunne muren van den onderbouw behoorlijk gesteund kan worden.

De bovenkant van het metselwerk moet, volgens het programma, zijn gelegen op ongeveer 26.50 M. boven het waterpeil, terwijl de ommanteling van het reservoir moet zijn saamgesteld uit een ijzeren geraamte, bekleed met hout. De ontwerper heeft evenwel een steenen wand rondom het reservoir aangebracht, waardoor het eigenaardig karakter van een dergelijk bouwwerk gemist wordt.

De constructie van den koepel is slecht ontworpen, de schuine schoren of spanten, zonder eenige koppeling, zullen een zijdelingsche drukking op de betrekkelijk zwakke muren uitoefenen die de soliditeit van het bouwwerk bedreigt. De trap in den koepel is ongelukkig geplaatst.

De uitmetseling onder de steenen plinten is voor dergelijk constructief werk af te keuren. De kespen der fundeering zijn niet genoegzaam gekoppeld en de koppelingen te gering van afmeting. De aanvoerpijp met de abdulters ligt te laag; ook ontbreekt een gemetselde vloer onder deze pijpen. Dubbele beschieting van den koepel is niet aanwezig, hetgeen bij vorst tot minder gewenschte ondervindingen zal aanleiding geven.

De teekeningen zijn met zorg uitgevoerd. De proportien der onderdeelen van de architectuur zijn niet gunstig; gesloten balustraden zijn in een bouwwerk als dit minder dan ooit op hare plaats; de figurale en ornementale details zijn zwak.

Het perspectief, ofschoon als geheel niet onverdienstelijk, vertoont hetzelfde gebrek aan vaardigheid van het figuur- en ornementteekenen; de entourage ware beter achterwege gebleven.

Voor eene gemeente van 16.000 zielen had het ontwerp op minder weelderige wijze behooren opgevat te worden.

Ontwerp *Aqua*. Eenvoudiger en beter van karakter is het ontwerp *Aqua*. De steenen onderbouw is goed begrepen en vertoont passende vormen. De houten wand toont de plaats van het reservoir aan; door overkraging van dit gedeelte was echter een beter silhouet en sprekender karakter te verkrijgen geweest; een meer rijzige vorm van den koepel ware eveneens het geheel ten goede gekomen.

De twee trappen naar boven zijn in den uitgebouwden toren zeer goed geplaatst, één ware echter voldoende geweest; de overige torentjes zijn ietwat overbodige sieraden.

De plans en doorsneden van dit ontwerp zijn beter bestudeerd dan die van het eerste. In de fundeering ontbreken de noodige koppelingen; een doorgaande fundeering is in dit geval noodzakelijk.

De ligging der balklagen had, met het oog op de plaatsing der ramen, anders behooren te zijn; de tweede balklaag ligt voor de impost van de groote gevelramen. De constructie van den koepel is goed doordacht en met zorg opgezet.

De groote fout van dit ontwerp schuilt in den grondvorm van het reservoir. Ofschoon het programma uitdrukkelijk een ronden grondvorm voorschrijft, heeft de ontwerper een zeer inconstructieven achtkanten grondvorm gekozen. Het teekenwerk is met zorg behandeld.

CONCLUSIE. Naar het oordeel der jury bezitten beide antwoorden niet genoeg kunstwaarde en beantwoorden zij niet genoeg aan de bedoelingen en eischen in het programma uitgedrukt, om de volle bekroningen te kunnen toekennen.

De jury wenscht daarom aan het bestuur voor te stellen het getuigschrift der Vereeniging niet uit te reiken, doch den prijs onder beide inzenders te verdeelen, en wel aan dien van het ontwerp *Aqua* vijftien guldén, en aan dien van het ontwerp *Neptunus* tien guldén.

Amsterdam, 18 September 1889.

De Jury:
JAN SPRINGER.
C. B. POSTHUMUS MEIJES.
H. G. JANSEN.

INGEZONDEN.

Aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad.

Als inzender van Motto »Ultrajectum" (No. 3) op de uitgeschreven prijsvraag voor een Societeitsgebouw te Utrecht, nam ik belangstellend kennis van het Juryrapport in het *Bouwkundig Weekblad* verschenen.

Nieuwsgierig te zien, hoe anderen het vraagstuk hadden opgelost, verbeidde ik met ongeduld de in het program der prijsvraag toegezegde tentoonstelling.

Verleden week Vrijdag te Utrecht zijnde besloot ik onderzoek te doen of de tentoonstelling reeds plaats had om, zoo het mogelijk ware, tevens mijn reis aan een bezoek der tentoonstelling dienstig te doen zijn.

Ik vernam toen, dat deze slechts gedurende drie dagen plaats had, en wel Donderdag 31 October en Vrijdag en Zaterdag 1 en 2 November.

Het betreurende dat geen der vakbladen hiervan had melding gemaakt of dit nog kon doen, trad ik, als een der weinig bevoorrechten, het gebouw voor Kunsten en Wetenschappen binnen.

In aanmerking genomen de geheel nieuwe zienswijzen op het gebied der bouwkunst, die ik hier leerde kennen, mag ik beweeren over mijn bezoek dubbel voldaan te zijn.

Bij beschouwing van het met den eersten prijs bekroonde ontwerp merkte ik toen op, hoe de Jury het begrijpt *op eigenaardige maar zeer verdienstelijke wijze het scheve in de geheele plattegrond dispositie op te lossen.*"

Ik moet bekennen, dat het merkwaardig is deze nieuwe wijze van scheve plattegrond oplossing te zien, waardoor het terrein mij veel schever voorkwam dan ik tot nogtoe had opgemerkt. Ook kreeg ik den indruk, dat men expresselijk getracht had scheve en van hoeken voorziene zalen en vertrekken te maken. Wat betreft, hoe gevels te ontwerpen waar *eenheid en karakter* uit spreken, en details te leveren die ten volle aanspraak mogen maken *verdienstelijk* te zijn, dit had ik bij eenige studie van het bekroonde ontwerp weldra begrepen.

Toen bij nadere inzage van het program der prijsvraag mij gebleken was dat, aangezien op de verdieping weinige lokaliteiten gevraagd waren, een gedeelte der gevels minder hoog dan het overige behoefde opgetrokken te worden, was hierin naar mijne bescheidene meening eene moeielijkheid gelegen, die tot eene *eigenaardige, tevens economische*, oplossing moest lijden.

Hierin bleek ik mij vergist te hebben, want de Jury was eene andere meening toegedaan. Immers het bekroonde ontwerp had ook op verdiepingshoogte alle gevels opgehaald en de hierdoor ontstane, maar *niet gevraagde* vertrekken eenvoudig met den naam van bergplaatsen bestempeld.

Ook merkte ik op, dat mocht iemand moeielijkheden hebben ondervonden om de afmetingen der biljardzaal in te richten in overeenstemming met de in het program daaraan gestelde eischen, of de oplossing van het *economisch* vraagstuk, namelijk zooveel mogelijk van bestaande fundamenten gebruik te maken (ook in program voorgeschreven) zwaar gevonden hebben, hij verkeerd heeft gedaan dit tot een onderwerp van studie te maken. In het bekroonde ontwerp toch was met de eerst gestelde eischen van het program geen, met de laatste zeer weinig rekening gehouden. Nogthans bewezen verscheidene inzendingen, dat beide vraagstukken bevredigend konden opgelost worden.

Nog andere opmerkingen maakte ik, waarvan de resultaten mij geheel nieuw waren, zoodat ik het niet betreurde voor alles wat ik gezien en geleerd had slechts ƒ 0.25 entrée betaald te hebben.

Toen ik de zaal verliet viel mijn oog op inzending (No. 11, die tot motto gekozen had »'t Was tijdverdrijf, dat is buiten kijf". De waarheid die in dit motto is neêrgelegd begreep ik thans volkomen.

Ik nam heengaande de overtuiging mede, dat voor beoefenaars der bouwkunst op deze tentoonstelling veel te leeren was, en betreurde het daarom ten zeerste, dat zoo weinigen het voorrecht hadden gehad haar te kunnen bezoeken.

Mocht, zooals wel meer heeft plaats gehad, of de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, of het Genootschap »Architectura et Amicitiae" nog te Amsterdam van de verschillende inzendingen eene tentoonstelling kunnen organiseeren, zoo meen ik zeker te

mogen zeggen alle mededingers hiervoor dankbaar zullen zijn en ook tevens zulks tot bevordering der bouwkunst zal strekken.

Naar aanleiding van het Juryrapport en bovengenoemde feiten zij het mij ten slotte vergund de volgende vragen te doen:

1° Is het billijk, dat de Jury toegevend is ten opzichte der eischen die gesteld zijn, in het programma dat door haar zelf is opgemaakt?

2° Moet niet de Jury de ingezonden antwoorden beoordeelen *gelijk zij zijn*, en mag zij rekening houden met de verbeteringen die *zouden kunnen* gemaakt worden?

Het is immers niet mogelijk dezelfde mate van toegevendheid op alle inzendingen toe te passen. Dit blijkt duidelijk wanneer men het Juryrapport met de verschillende antwoorden vergelijkt, die natuurlijk alle gewijzigd kunnen worden en hierdoor verbeterd.

3° Is het niet wenschelijk dat tentoonstellingen als bovengenoemd te voren worden aangekondigd en ten minste voor inzenders gratis te bezoeken zijn?

Dit laatste is te bereiken door het zenden van uitnoodigingskaarten aan het correspondentie-adres.

4° Is het niet billijk, dat ook de inzenders een gedeelte der Jury kiezen, waardoor meer waarborg bestaat dat ook hunne rechten worden in acht genomen?

5° Is het niet aan te bevelen om perspectiefteekeningen, zoo deze bij het program *niet gevraagd worden*, geheel ter zijde te leggen?

U dank zeggende voor de afgestane plaatsruimte, heb ik de eer te zijn.

Hoogachtend,

Uw Dienstv. Dienaar,

Den Haag, 6 November 1886. J. F. L. FROWEIN.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Op Dinsdag 12 Nov. a. s., wordt op het gewone uur een vergadering gehouden van de leden van het Kon. Instituut van Ingenieurs, in het lokaal Diligentia te 's Gravenhage.

In deze vergadering zal o. a. worden voorgedragen een praeadvies van den Raad van Bestuur betreffende de in de vorige Instituutsvergadering door den heer A. Huet voorgestelde motie. De Raad heeft nu besloten de volgende motie te behandelen:

»De vergadering spreekt den wensch uit, dat er een onderzoek moge worden ingesteld naar de technische en financieele mogelijkheid eener verbinding van Amsterdam met de Noordzee, geschikt voor de groote scheepvaart, niet belemmerd door sluizen en bruggen.

De vergadering richt voorts tot den Raad van Bestuur het verzoek, uit de leden van het Instituut te benoemen eene commissie, welke zich ten doel stelt een onderzoek naar den weg, die gevolgd moet worden om een afdoend avant-project met globale raming van kosten voor het bovenvermelde onderwerp in het leven te roepen."

De volgende voordrachten zullen worden gehouden:

1. Mededeeling van het lid J. van der Vegt omtrent het onderwerp eener haven voor vischcrschepen te Scheveningen, van de Commissie, benoemd bij Kon. Besluit van 21 Mei 1886, No. 12.

Bespreking, tevens over de voordracht van de in de vergadering van 13 Juni jl. door het lid Jhr. H. T. Hora Siccama gedane mededeeling.

2. Mededeeling van het lid Th. Stang omtrent de Haagsche duinwatermaatschappij:

a verplaatsing onder druk van de 457 mM. zware hoofdtoevoerbuis; *b* over het watergevend vermogen der duinen voor gemeentelijke watervoorziening.

3. Mededeeling van het lid A. Huet over diepe zeepolders.

In eene dezer dagen gehouden algemeene vergadering van aandeelhouders der Maatschappij »Zeebad Loosduinen" is besloten, tot het aangaan eener hypothecaire leening van *f* 200,000 à 5%, bestemd tot aankoop van duingronden voor bouwterreinen, het aanleggen van wegen en straten en voor een belangrijke uitbreiding van het bestaande Bad-Hôtel.

De uitvoerende Commissie van een wedstrijd voor handwerkslieden en leerlingen, uitgeschreven door de afdeeling Leiden en omstreken van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, bestaat uit de heeren: L. M. de Laat de Kanter, Burgemeester van Leiden, Eere-Voorzitter; Ad. J. van Achterberg, Voorzitter; dr. D. de Loos (afgev. dep. Nut van 't Algemeen), onder-Voorzitter; J. Roem, Penningmeester; P. G. Lancel en H. J. Jesse, Secretarissen; G. van Driel; W. A. van Lith (afgev. Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap).

De groote overdekte markt aan de Wagenstraat te 's-Hage is verbouwd tot schouwburg, naar de plannen van den architekt H. Wesstra Jr. aldaar.

Deze nieuwe inrichting, waaraan den naam van »Casino-Théâtre" is gegeven, biedt zitplaatsen aan voor ruim 1000 personen, is sinds een paar weken in gebruik en wordt druk bezocht.

Van het ruim 9 M². groote tegelstuk, dat den gevel van de Alkmaarsche Waag versiert, lieten op 1 November l.l. eenige tegels los, terwijl toen verder bleek dat een groot gedeelte geheel los was van het daarachter gelegen muurwerk.

Dit in 1884 aangebracht tegelstuk, uit 400 tegels bestaande, heeft *f* 1500 gekost en niet zooals ten onrechte in sommige bladen beweerd werd *f* 4000.

Door zoo spoedig mogelijk een vliegenden steiger uit te steken gelukte het een schotwerk voor het veld aan te brengen, waardoor verdere onheilen werden voorkomen.

Zeker is het, dat het geheele tegelstuk verwijderd en op nieuw aangebracht moet worden.

BENOEMINGEN, OPEN BETREKKINGEN, ENZ.

De President der Fransche Republiek heeft o. a. benoemd, wegens hunne verdiensten ten opzichte van de Tentoonstelling te Parijs, tot Ridder in de orde van het Legioen van Eer, den heer E. J. Niermans, architekt te Parijs, en tot Officier d'Académie, den heer C. B. Posthumus Meyjes, architekt te Amsterdam.

De heer Niermans is bovendien benoemd tot ridder der orde van Cambodja.

Bij de Ned. Zuid-Afrikaansche Spoorweg-Maatschappij is tot adj. ingenieur benoemd, de civ. ingenieur F. B. Lijphart, thans te Huelva in Spanje, en tot opzichter, de heer M. J. van der Harst, thans opzichter bij de werken aan het Merwede-kanaal te Gorinchem.

Tot gemeente-architekt van Berg-Ambacht is benoemd de heer A. Zijderlaan, bouwkundige te Stolwijk.

Tot controleur der gemeentewerken te Nijkerk werd benoemd de heer A. Jurling, zoon van den tegenwoordigen titularis, den heer C. L. Jurling, wien op verzoek een eervol ontslag werd verleend, waarbij pensioen is gevoegd met eene dankbetuiging voor de bewezen goede diensten gedurende 51 jaren.

Voor de betrekking van gemeente-bouwmeester te Ter-Neuzen, salaris *f* 1000, kan men bij den Burgemeester aldaar solliciteeren.

5921
— JAN VAN DER POT —
KATENDRECHT bij ROTTERDAM.
KIJANISERINRICHTING.
De eenigste uitvinder ook deze uitsluitend hout worden gekijaniseerd.
Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend,
van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.
BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en vrachten.
KUNSTGRANIET systeem Pottjoen.

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.
5910 Fred. Stieltjes & C°., Amsterdam.

CENTRALE VERWARMING
van Kerken, Scholen, Ziekenhuizen, Schouwburgen, Hotels, Woonhuizen, Villa's, enz. enz.
DROOG-INRICHTINGEN
Technisch Bureau GEVEKE & Co., Amsterdam.
Verschillende getuigschriften van uitgevoerde werken ter inzage.
Plannen en Begrootingen gratis. 5911

5105 PUI-SPIEGELGLAS
HENRI HUNCK & ALEX. IMHOFF, ROTTERDAM.

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH.
BOCH FRÈRES
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 5943

W. F WEIJNTJES,
Singel 514 bij Koningsplein Amsterdam.
Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.
Agent voor Minton Hollins & Co. *Stoke upon Trent*
" " A. Jandges te *Crefeld*.
Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 5914

Asphalt Vloeren.
ASPHALT DAKPAPIER.
Asphalt Isoleeringen.
Hout Cementdekking
worden gedaan door Asphaltours.
5915 Stein & Takken
Asphaltfabriek, Utrecht.

NEUCHÂTEL ASPHALTE COMPANY Lᵀᵈ. LONDON.
Exploitatie der Mijnen van de Val Travers.
FABRIEK TE AMSTERDAM Beltweg No. 3.
TRADE MARK.
NATUURL. ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.
Gecomprimeerde Asphaltwegen en dito Dorschvloeren, Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen, Winkel- en Magazijnvloeren, Gangen, Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton-Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.
Zindelijk, Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraauwerend.
Asphalt speciaal tot woning van vochtige muren.
Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het kantoor der fabriek, Beltweg 3, *Amsterdam*. 5916

CARBOLINEUM AVENARIUS.
Men verzekere zich bij den aankoop, dat men het sedert 14 jaren met succes aangewende *origineele merk* verkrijgt:
CARBOLINEUM AVENARIUS.
GUST. BRIEGLEB, Amsterdam. 5917

De Portland-Cement-Fabriek van
DYCKERHOFF & SÖHNE
te Amöneburg bij Biebrich a d Rijn. 5918
levert haar erkend en uitmuntend fabrikaat, met garantie voor de grootste vastheid en deugdelijkheid.
Gouden Staats-Medaille
Productie-vermogen der fabriek: 500,000 vaten per jaar.
Magazijnbouders in de voornaamste steden.

Düsseldorf, 1880.

FOLKERS & C°, RAPENBURG 29 AMSTERDAM.
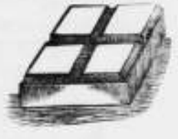
CARBOLINEUM,
middel tegen het rotten van hout en touw, tegen zwamvorming, enz.
Engelsche en Belgische ardebuizen.
5919 Directe aanvoer VAN Portland cement.
Merk: Knight Bevan & Sturge
Merk: Dijckerhoff & Söhne
DRIJF-, MOS- en METSELSTEENEN.
VUURVASTE STEENEN.
DAKPANNEN en LEIEN.
Engelsche, Duitsche, Fransche en Hollandsche
Trottoir- Vloer- en Wandtegels,
in verschillende dessins.
DAKPAPIER, ASPHALT en verdere BOUWMATERIALEN.

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,
voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.
5920 FRED. STIELTJES & CO., Keizersgracht 745, Amsterdam.

GEPREPAREERD DAKLINNEN

in Duitschland sinds jaren in toepassing, kan als dakbedekkingsmateriaal voor alle gebouwen ten zeerste aanbevolen worden, zijnde **waterdicht, duurzaam, licht, isoleerend brandvrij.** (De mastiek waarmede het linnen bereid is, verhardt.)

—— DE DEKKING GESCHIEDT ONDER GARANTIE. ——

Prijzen en verdere inlichtingen verstrekt,

J. KROON Rz., Buiksloot bij Amsterdam. 5902

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

AANBESTEDING. 5905

Op Dinsdag den 19den November 1889, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht* van:

Bestek N°. 502.

Het afbreken van de goederenloods en de overdekking van het overlaadperron, het maken van eene goederenloods, eene overdekking van het overlaadperron, en eenige diverse werken op het station OLDENZAAL.

Begroting f 8400.—.

De besteding geschiedt volgens § 71 van het bestek.

Het bestek ligt van den 4den November 1889 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en bij den Heer Sectie-Ingenieur L. J. DE SONNAVILLE te *Zutphen*, en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (Afdeeling Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50 per stuk.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 12den November 1889, ten 12 ure des middags.

UTRECHT, den 3den November 1889.

DE LINT & Cº. Rotterdam.

Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te Londen,

leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,

MARMER-MOZAIEK en

TERRAZZOVLOEREN.

alsmede 5905

— GLASMOZAIEK —

Zestien Bekroonингen.

JAN HAMER & Cº., AMSTERDAM

KANTOOR GEBOUW MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST, Marnixstraat 402, bij het Leidscheplein.

WITTE'S LIFTEN,

voor Stoom-, Gas-, Hand- en Waterkracht,

(Hydraulisch. Direct en Indirect werkend).

voor Personen, Goederen, Spijzen, enz. enz.

Grootste zekerheid tegen ongelukken, gemakkelijke behandeling, geringst waterverbruik (*bij de hydraulische*), zachten en gelijkmatigen gang.

Uitgebreide referentie lijsten van in verschillende **Rijks-, Gemeente-** en **Particuliere gebouwen hier te lande** geplaatste **Lifts**, worden op aanvrage franco toegezonden.

MANLOVE, ALLIOTH & Co's werktuigen voor stoomwasscherijen en stoom desinfectieer-inrichtingen. 5906

CARBOLINEUM

goed dekkend, diep indringend,

van groot Carbol-Creosotgehalte

en daarom bijzonder aan te bevelen (het echte wordt uitsluitend verzonden in vaten van nevenstaand *wettelijk gedeponeerd fabriekmerk* voorzien), à **f 28.50** per Ton; netto ca. 200 kilo, met vat. Franco vracht en rechten, *Arnhem* of *Rotterdam*.

GEDEPONEERDE EINDSTEMPELING **Schutzmarke**

Monsters gratis en franco.

A. W. ANDERNACH te Beuel, 5904 *bij Bonn a/Rhein.*

Parquets-en-chêne sur bitume hydrofuge

N. GOURGUECHON. — PARIS.

Verkrijgbaar in de maten van **30—50** cM. lengte,

6—11 cM. breedte, **35** cM. dikte.

Behalve **lageren prijs,** bieden deze parketvloeren, boven de andere soorten, de volgende voordeelen aan: **Ondoordringbaarheid voor vocht. Weering van geluiden** (kraken) en **ongedierte. Grootere duurzaamheid,** omdat het hout uit één stuk bestaande, verder afgesleten kan worden. 5907

Représentant voor Nederland, **EMIL MOHR, Prins Hendrikkade, Amsterdam 19.**

PATENT-CENTRALE EN ZELFREGULEERENDE

STOOMVERWARMING EN VENTILATIE

onder lagen druk.

Systeem BECHEM & POST te Hagen in Westphalen. 5908

TEVENS INGERICHT VOOR

ELECTRISCHE VERLICHTING

met of zonder Tudors-Accumulatoren.

Dit *Systeem is het meest aan te bevelen*, omdat, niettegenstaande de **onder lagen druk** werkende machine zeer **gemakkelijk en eenvoudig** kan worden aangewend, zoowel voor **Verwarming en Ventileering van huis en stal,** als voor het **oppompen van water,** voor het op **peil brengen en houden van vaarten,** voor het in werking brengen van **IJs-, Dorsch- en andere machines,** voor het **koken van Veevoeder,** voor het **besproeien van Gras, Bloemen, enz.,** terwijl nog des avonds ***huis en erf electrisch kan verlicht worden.*** Bijzonder geschikt voor **Buitenplaatsen** en **Boerderijen,** daar *Warmte, Ventilatie, Licht, Koude en Drijfkracht* gelijktijdig kunnen werken of naar behoefte geregeld kunnen worden.

Voor nadere inlichtingen, opnemingen en begrootingen, verklaart zich gaarne bereid

D. S. M. KALKER, Amsterdam. Eenig vertegenwoordiger in Nederland.

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE **Machinale Steenfabriek** levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en Mortel

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

16 NOVEMBER 1889

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C.: HENRY HEMANS & Cº.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10,— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD: Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Voorkoming van ongelukken in fabrieken en werkplaatsen. — Boekaankondiging. — Verslagen van de vergaderingen der afdeelingen Amsterdam 8, 's Gravenhage 8, Utrecht 12, Koninklijk Instituut van Ingenieurs 12 en Vereeniging Architectura te 's Gravenhage 13 November 1889. — Prijsvragen. — Ingezonden. — Binnenlandsche berichten. — Afloop van aanbestedingen.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Het Bestuur der Maatschappij, voornemens zijnde eene tentoonstelling te houden van de ontwerpen, ingezonden op den prijsvraag uitgeschreven door de Societeit „Sic Semper" te Utrecht, noodigt heeren medewerkers aan die prijsvraag uit om hunne ontwerpen, met bijvoeging van hun correspondentie-adres, vóór den 12den December a. s. vrachtvrij te willen toezenden aan het bureau der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, te Amsterdam.

De ontwerpen zullen rechtstreeks uit Utrecht aan het bureau der Maatschappij worden toegezonden, indien heeren medewerkers daartoe vóór 6 December a. s. een verzoek richten tot het Bestuur der Societeit „Sic Semper". De tentoongestelde plannen worden na afloop der tentoonstelling vrachtvrij aan de bijbehoorende adressen terug gezonden.

Alleen op uitdrukkelijk verlangen zal de naam van den ontwerper aan de teekening worden gehecht.

De dagen waarop de tentoonstelling zal plaats hebben, zullen tijdig worden bekend gemaakt.

VOORKOMING VAN ONGELUKKEN IN FABRIEKEN EN WERKPLAATSEN.

Dezer dagen verscheen eene brochure, echter niet in den handel zijnde, getiteld: „Voorkoming van ongelukken in Fabrieken en Werkplaatsen in Nederland," van de hand des heeren F. W. Westerouen van Meeteren, Technoloog, te Amsterdam.

In dit werkje laat de schrijver alles buiten beschouwing wat niet onmiddellijk in verband staat tot den arbeid in fabrieken en werkplaatsen, zich uitsluitend bepalende tot datgene wat de fabriekant, werkgever, patroon, ambachtsbaas of hoe hij anders heeten moge, zedelijk verplicht is aan zijne werklieden of arbeiders te geven, ten einde de aan iederen technischen arbeid verbondene gevaren voor leven of gezondheid tot het allergeringste te bepalen. Het onderwerp in den titel uitgedrukt zou alzoo ook kunnen luiden als volgt: „Maatregelen tot bevordering van gezondheid en veiligheid voor werklieden in fabrieken en werkplaatsen."

De schrijver kiest tot motto het axioma, dat op 25 Februari 1867 te Mühlhausen werd uitgesproken op eene vergadering der daar bestaande Nijverheidsvereenigingen, door een lid der firma Dollfus Mieg & Cº., tevens oprichter van de „Association pour prévenir les accidents de fabrique." Dat motto luidt: Le fabricant doit autre chose à ses ouvriers que le salaire.

Wie van de beteekenis dezer woorden overtuigd is, zal met groote belangstelling kennis nemen van de beschouwingen van den schrijver, en ook zijn loffelijk streven willen steunen.

Na te hebben bewezen, dat zijn betoog volstrekt niet te onpas komt, hoewel op 1°. Januari 1890 de wet van 5 Mei 1889 (Staatsblad n°. 48) tot het tegengaan van overmatigen en gevaarlijken arbeid van jeugdige personen en van vrouwen, hier te lande in werking zal komen, geeft de schrijver in overweging om op het voetspoor van het buitenland één of meer vereenigingen op te richten, ten doel hebbende de uitvoering der nieuwe arbeidswet te bevorderen en meer in het bizonder algemeene maatregelen tot voorkoming van fabrieksongelukken in te voeren, bekend en populair te maken. Daartoe doet hij een beroep op alle Nederlandsche industrieelen, en de volgende lichamen: de Ned. Mij. ter bevordering van Nijverheid, de Vereeniging ter bevordering van Fabricks- en Handwerksnijverheid, de Nijverheidsvereenigingen in de provinciën, de Vereeniging van en voor Industrieelen, de Mij. tot bevordering der Bouwkunst, het Alg. Ned. Werkliedenverbond, de Mij. tot Nut van 't Algemeen, de Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs, in 't kort alle belanghebbenden en belangstellenden in de Nederlandsche nijverheid en in het lot van den werkman, om door onderlinge bespreking, beraadslaging, en samenwerking, binnen den kortst mogelijken tijd tot de oprichting te geraken van eene „Nederlandsche Vereeniging tot voorkoming van ongelukken in fabrieken en werkplaatsen.

Als grondslag voor de beraadslagingen geeft de schrijver een denkbeeld van den werkkring en de geschiedenis der Mühlhausensche Vereeniging en hare statuten, wier voetspoor is gevolgd bij de oprichting van alle jongere vereenigingen die een zelfde doel voor oogen hebben.

Daarna volgen eenige opmerkingen aangaande de Deutsche Ausstellung für Unfall-verhütung te Berlijn, voor zooverre deze met het onderwerp in verband staat. Ten slotte onderwerpt de schrijver aan het oordeel van den belangstellenden lezer, de door hem aan de hand van verschillende Duitsche bepalingen samengestelde Algemeene Voorschriften tot het voorkomen van ongelukken in fabrieken, en verder concept-statuten der genoemde op te richten Nederl. Vereeniging.

De geachte schrijver, door de welwillendheid van het Bestuur der „Association pour prévenir les accidents de fabrique" te Mühlhausen in het bezit gesteld zijnde van al wat door die vereeniging is gedrukt en uitgegeven, verklaart gaarne inzage van deze verzameling te willen verstrekken aan alle belangstellenden, terwijl hij zich voorstelt het belangrijkste daaruit in een tweede brochure het licht te doen zien.

Het is te hopen, dat de noodige belangstelling voor de goede bedoelingen van den heer van Meeteren zich spoedig moge uiten.

In nauw verband met het voorkomen van ongelukken staat ongetwijfeld het verzekeren van werklieden tegen invaliditeit en ongelukken, dat reeds in enkele bestekken van particuliere werken verplichtend is gesteld voor den aannemer.

Zoo wordt o. a. in het bestek voor den bouw van acht woonhuizen met bovenwoningen, aan de Marnixstraat nabij het Leidsche Plein te Amsterdam, volgens de plannen en onder leiding van den Bouwkundig Ingenieur J. C. Spakler Jr., het volgende bepaald:

„De aannemer is verplicht al de opzichters, onderbazen, werklieden enz, niemand uitgezonderd, die op het werk, hetzij middellijk of onmiddellijk in zijn dienst werkzaam zijn, gedurende den geheelen duur van het werk, dat wil zeggen tot op den dag waarop de te oplevering-stermijn betaald is, tegen ongelukken en invaliditeit te verzekeren bij de Eerste Nederlandsche Verzekeringmaatschappij tegen Invaliditeit en ongelukken te 's Gravenhage.

Deze verzekering moet zoodanig zijn dat:

ingeval een der bovengenoemde personen een zoodanig ongeluk treft, dat de dood ten gevolge heeft, aan de naaste betrekkingen ƒ 1000 in eens worde uitbetaald;

ingeval het ongeluk levenslange invaliditeit tengevolge heeft, den werkman zelf een som van ƒ 1000 in eens worde uitbetaald;

ingeval het ongeluk tijdelijke onbekwaamheid tot werken ten gevolge heeft, den werkman de somma van ƒ 1,— voor elken dag, dat werken hem onmogelijk is, worde uitbetaald.

De premie hiervoor zal bedragen 0.3 cts. per man, per uur.

De aannemer is verplicht wekelijks door de Directie voor gezien geteekende staten van het aantal werklieden en werkuren te verzenden aan den Hoofdagent van de Eerste Ned. Levensverzekeringmaatschappij alhier.

De aannemer kan bovendien door de Directie verplicht worden de bovengenoemde bedragen met 1/5 te vermeerderen zoo dikwijls een ongeluk plaats heeft, dat volgens oordeel der Directie door toedoen van den aannemer vermeden had kunnen worden. Bij weigering van den aannemer om aan deze verplichting te voldoen is de Directie gemachtigd zelf tot de uitkeering over te gaan en het uitgekeerde bedrag van de aannemingssom af te houden, met verhaal op de borgen.

Alle uitkeeringen geschieden onder toezicht der Directie."

Ook mag als bekend worden aangenomen, dat bij het Departement van Waterstaat enz., reeds een ontwerp in bewerking is in het belang van de arbeiders die bij openbare werken, van Staatswege in uitvoering, werkzaam zijn.

Bij Gemeentewerken is het verzekeren van het personeel daarbij in dienst nog niet in zwang. Maar, volgens een kort geleden genomen besluit in den Gemeenteraad van 's Gravenhage, zal aan de aannemers van werken voor die Gemeente in het vervolg de verplichting worden opgelegd, om een contract over te leggen waaruit blijkt, dat hun personeel gedurende den geheelen duur van het werk tegen ongelukken verzekerd is.

Het is te hopen dat een dergelijk gewichtig besluit spoedig ook door andere Gemeenten moge worden genomen. De meerdere kosten ten laste van de uit te voeren werken zullen waarlijk een zoodanig besluit niet mogen tegenhouden.

Het Dagelijksch Bestuur van Amsterdam denkt al ongeveer een jaar over deze zaak. R.

BOEKAANKONDIGING.

Bij den uitgever Heinrich Keller te Frankfurt a. M. is eenige dagen geleden verschenen, de reeds vroeger aangekondigde Geschichte der Holländischen Baukunst und Bildnerei im Zeitalter der Renaissance, der nationalen

Blüthe und des Klassicismus, van den heer Dr. Georg Galland, Privatdocent aan de K. Technischen Hochschule te Berlijn.

Het uitgebreide werk, uit ruim 40 vellen druks bestaande met 181 figuren in den tekst, is verkrijgbaar gesteld voor den prijs van ƒ 9.75.

In zijne voorrede tot het werk maakt de schrijver eenige woorden van Salomon de Bray tot de zijne, om een maatstaf te geven ter beoordeeling van het werk, en tevens voor de bescheidenheid der Hollanders in hun bouwkunstig streven, tegenover de uitingen op het zelfde gebied bij zuidelijker volken. Hij zal in zijn werk ons aantoonen, hoe dit verschil van opvatting tot rijpheid kwam en wijding verkreeg, en bewijzen dat alléén de bouwkunst voordeel trok uit den nieuwen politiek-kerkelijken toestand.

Het boek is in vier afdeelingen verdeeld. De eerste omvat den overgangstijd, beginnende onder de Bourgondisch-Oostenrijksche regeering, en vervolgens de vroeg-renaissance. In de tweede afdeeling wordt de nationale bloeiperiode besproken, beperkt tusschen de jaren 1560 en 1620. De derde afdeeling handelt over de laat-renaissance en den tijd van verval. Eene kunsttopographie, met het oog op de 16de en 17de eeuw, is het onderwerp der vierde afdeeling. Een register van de namen der in het boek voorkomende Hollandsche meesters en voor de geschiedenis merkwaardige plaatsen is aan het einde van het boek opgenomen.

Vele merkwaardige gedenkteekenen uit ons land zijn reeds sedert langen tijd verdwenen; daarom heeft de schrijver zich de moeite moeten getroosten om uit de omvangrijke beschrijvingen van steden en gewesten, uit archieven en andere gegevens, te trachten reconstructiën te leveren van die gesloopte bouwwerken.

Het meerendeel der platen is ontleend aan de werken der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, en aan Prof. Ewerbeck's Renaissance in België und Holland. Het zijn verkleinde reproductiën.

Meermalen heeft de schrijver ten behoeve van zijn onderzoek gedurende geruimen tijd ons land bezocht, maar toch verklaart hij niet overtuigd te zijn, dat zijn werk daardoor volkomen is. Hij richt daarom tot alle deskundigen het verzoek om hem op de leemten en onnauwkeurigheden van zijnen arbeid te wijzen, ten einde later van de ontvangen wenken een nuttig gebruik te kunnen maken.

Het is niet mogelijk nu reeds eenig oordeel te vellen over indeeling en behandeling der uitgebreide stof. Wij kondigen alleen de verschijning van het boekwerk aan, om later over den inhoud in meerdere details te treden.

Intusschen mag een woord van waardeering over de uitvoering, wat druk en figuren betreft, reeds nu hier een plaats vinden.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

AFDEELING AMSTERDAM. 8 November 1889. De Voorzitter, de heer J. F. Klinkhamer, opende de vergadering en deed na lezing en goedkeuring der notulen mededeeling van ingekomen stukken, o.a. een schrijven van het hoofdbestuur met de daarbij behoorende vragen, die op voorstel van het bestuur in de vergadering van December zullen worden behandeld.

Op voorstel van het bestuur werden de volgende prijsvragen uitgeschreven:

1e prijsvraag. Een ontwerp voor een ameublement voor een Raadzaal; 2e prijsvraag. Een ontwerp voor een ijzeren brug in een park over 8 meter spanning.

Vier leden hebben hun lidmaatschap opgezegd, terwijl tot leden werden aangenomen de heeren L. Bienfait, ingenieur, en N. M. Koning, technoloog.

Na de huishoudelijke bezigheden werd aan den heer H. P. Berlage Nzn. het woord gegeven, die naar aanleiding van zijn bezoek te Parijs een en ander mededeelde over de tentoonstelling. Het was des sprekers bedoeling niet een uitvoerige lezing over de merkwaardige tentoonstelling te houden, dat hij onaardigheid achtte, daar er reeds zooveel gezegd en geschreven was over de inzending der fabrikanten. Doch wat niet vermeld werd en voor eene vergadering als deze het meest belangrijke was, is de eigenlijke inrichting der tentoonstellingsgebouwen, hunne constructie en hunne kunstwaarde.

Het was daarover dat spreker iets wenschte te vertellen; maar men moest zijn voordracht niet als een lezing beschouwen.

Op het bord was door spreker het grondplan van het tentoonstellingsterrein geteekend. Hij besprak de plattegronden en gebouwen, en stelde vooral in 't licht hoe op deze laatste wereldtentoonstelling gebleken was, dat het ijzer als grondstof bij de constructie aangewend kon worden, zonder dat het afbreuk deed aan de architectonische schoonheid en den rijkdom, en het schitterend effect van vele gebouwen voor geen gering deel te danken was aan terra cotta en de plastiek, en de kleuren waarin de gebouwen beschilderd waren. Hierna besprak hij de kleinere gebouwen op het terrein, welke met zeer veel talent waren ontworpen, de verlichting der gebouwen en van het geheele terrein, die zeer fantastics was.

Spreker eindigde met te zeggen, dat het zijne gevoelen was dat de Parijsche tentoonstelling van 1889 alle vorige ondernemingen van dien aard in de schaduw stelde, dat zij succes had behaald, en niet licht door een andere tentoonstelling kon overtroffen worden.

De Voorzitter zeide den heer Berlage dank voor deze onderhoudende en tevens leerzame voordracht. Naar aanleiding van het gesprokene door den heer Berlage werden door de leden eenige inlichtingen gevraagd. Deze lezing werd door een aantal fraaie photographiën, welwillend afgestaan door het kunst-nijverheid Museum te Haarlem, toegelicht.

AFDEELING 'S GRAVENHAGE. 8 November 1889. Na opening der vergadering door den Voorzitter, het lezen der notulen en de mededeeling van eenige ingekomen stukken, werd voorgesteld en aangenomen:

1°. Eene wijziging in het huishoudelijk reglement der Afdeeling, en zulks naar aanleiding van de nieuwe rubriek *«afdeelingsleden»*.

2°. Het opheffen van de kunstbeschouwingen met het eerstvolgend jaar. Tegenover de kosten en moeite daaraan verbonden, doet het geringe bezoek het Bestuur tot dien maatregel besluiten. Men kan die dan in het vervolg, zoo noodig met de gewone vergaderingen combineeren en deze laatsten daardoor meer afwisseling geven.

De Voorzitter gaf daarna het woord aan den heer J. E. Kriens tot het houden zijner toegezegde voordracht: *«Iets over Londen»*.

Ofschoon ik mij eerst had voorgesteld, dus vangt spreker aan, het ijzer en het gebruik van dit zoo belangrijk materiaal te behandelen, ontbrak het mij aan tijd en hulp om de daartoe verlangde teekeningen gereed te maken. Ik besloot daarom ditmaal iets mede te deelen over de groote wereldstad Londen, alwaar ik het voorrecht had in dezen zomer 8 dagen te zijn.

De heer Kriens leverde de bewijzen, dat hij zich den tijd in Londen zeer ten nutte had gemaakt; de gebouwen niet alleen, maar ook de gedenkteekenen die hij ons beschreef, zeer velen door photografische afbeeldingen verduidelijkt, waren talrijk. Omtrent sommigen deed spreker inderdaad belangrijke mededeelingen, zoowel wat architectuur als afmetingen en bouwkosten betreffen. We stippen slechts daarvan aan: het Victoria Station, de National Gallerij, het British Museum en de St. Pauluskerk. Bij deze laatste stond spreker langeren tijd stil, wees er op, dat bij dien bouw (1675—1697) in hoofdzaak gevolgd is de St. Pieter te Rome, en gaf een overzicht van de kolossale afmetingen, en de zeer talrijke grafmonumenten van Engelands groote mannen daarin aanwezig. Verder bracht spreker ons naar de Bank van Londen, en stipte een en ander aan om een denkbeeld te geven van den ontzettenden omvang der zaken aldaar verhandeld. Immers 900 beambten zijn

er werkzaam met tractementen van *f* 600 tot ruim *f* 14000. Er zijn gewoonlijk 180 tot 240 millioen aan goud en zilver onder de gewelven geborgen, terwijl 240 tot 300 millioen aan bankpapier in omloop is. Verder behandelde hij het Mansionhouse, paleis van den Lord Mayor, de West-Minster Abbey, dat even kolossale als interessante kerkgebouw, en van de bruggen vooral de Londonbridge, voor 100 jaren de eenige over de Theems en thans nog steeds de meest bezochte, zijnde het dagelijksch verkeer circa 100.000 voetgangers en 15.000 paarden en voertuigen. Bij de talrijke monumenten werd op dat van Prins Albert vooral gewezen.

Zoo vervolgde de heer Kriens, totdat het reeds vergevorderde uur, in het belang van enkele buitenleden den Voorzitter verplichtte, den spreker te verzoeken het slot van zijn reisverhaal tot later uit te stellen.

AFDEELING UTRECHT, 12 November 1889. Na behandeling van eenige huishoudelijke zaken kwamen allereerst aan de orde de vragen gesteld door het Bestuur der Maatschappij", en tot beantwoording werden de volgende commissiën benoemd, als voor vraag: I, II, III, de heeren J. F. Kok, R. Pisa en H. Willems; VI, C. van Straaten, H. H. van Dijk en A. J. Vreeswijk; VIII, F. J. Nieuwenhuis, J. N. Breebaart en I. H. J. van Lunteren; X, Alb. Nijland, Joh. J. van Leeuwen en W A. G. Jansen, met verzoek om de rapporten tijdig te willen inleveren, opdat deze in de a. s. Februari vergadering kunnen worden behandeld.

Dan volgde de bespreking van de exploitatie van het Hoogeland alhier". Nadat dit plan door den heer Kok was toegelicht, meende de Voorzitter de aandacht te moeten vestigen op een daarbij ontworpen bouwterrein in de nieuwe Baan, hetwelk z. i. niet zal bijdragen tot verfraaiing, maar een belemmering zal blijken te zijn voor het thans bestaande fraaie uitzicht van de Maliebaan. Daarbij zal het zeer de vraag zijn, of de opbrengst van dit terrein zal opwegen tegen de waarde vermindering van het daar naast gelegen bouwterrein. Ook werd de wenschelijkheid uitgesproken, om de thans bestaande brug te behouden, daarvan — door eenige verbouwing — de as te verleggen en alzoo in den aanleg op te nemen. De vraag of de afdeeling zich — in deze — zal wenden tot den Gemeenteraad, om de aandacht op de bovengenoemde punten te vestigen, gaf tot uitvoerige discussie aanleiding, waarna besloten werd deze zaak tot een nadere vergadering aan te houden, waartoe het bestuur, de leden — zoo noodig — te bekwamer tijd zal bijeenroepen.

Door den secretaris als ontwerper van de »Handelsbeurs" op het plein Vredenburg, behoorende bij de concessie aanvraag van den heer Laseur alhier, werd dit plan ter tafel gebracht en toegelicht, en daarbij behandeld het onader rapport der Raadscommissie over deze zaak uitgebracht" met de 2 bijbehoorende ontwerpen. Hoewel deze commissie meent de aangevraagde concessie te moeten ontraden, in de overtuiging dat deze exploitatie door de gemeente zelf zal moeten geschieden, blijkt, uit de overneming van den stand der door haar ontworpen gebouwen, dat zij stilzwijgend het plan Laseur goedkeurt.

Ook deze zaak gaf aanleiding tot onderlinge bespreking, zoodat de voorgenomen kunstbeschouwing, wegens het vergevorderd uur tot later moest worden uitgesteld.

KON. INSTITUUT VAN INGENIEURS, 12 November. Bij het openen der vergadering herdacht de Voorzitter, de heer N. Th. Michaëlis, in korte trekken de verdiensten van twee afgestorven leden, de heeren P. J. Hofman en Joost van Vollenhove.

Daarna deelde hij mede, dat aan de collectieve inzending van het Instituut op de Parijsche Tentoonstelling het eere-diploma was toegekend, en bedankte de leden die tot die inzending hadden bijgedragen, hetgeen ook reeds schriftelijk was geschied, waarbij het leedwezen van den Raad van Bestuur was uitgedrukt, dat de aangewende pogingen om alle medewerkers persoonlijk eene onderscheiding te bezorgen geen resultaat hadden opgeleverd.

Door den Secretaris werd vervolgens een verslag uitgebracht over het bezoek van een 90-tal leden aan Parijs, als gasten der Fransche Ingenieurs, waarna de heer de Koning de vraag stelde of er reeds gedacht was aan eene contra beleefdheid.

De Voorzitter beloofde in een volgende vergadering daarover mededeelingen te doen, en berichtte vervolgens, dat maatregelen waren genomen, waardoor het verschijnen van verhandelingen der leden in de werken van het Instituut, niet zóó lang als vroeger behoefde uit te blijven.

In de vergadering van het Instituut, gehouden in Juni j.l., had de heer A. Huet eene motie voorgesteld over de open doorgraving van Amsterdam naar de Noordzee. Naar aanleiding daarvan stelde de Raad eene gewijzigde motie voor, luidende:

De vergadering spreekt den wensch uit, dat er een onderzoek moge worden ingesteld naar de technische en finantieele mogelijkheid eener verbinding van Amsterdam met de Noordzee, geschikt voor de groote scheepvaart, niet belemmerd door sluizen en bruggen.

De vergadering richt voorts tot den Raad van Bestuur het verzoek, uit de leden van het Instituut te benoemen eene Commissie, welke zich ten doel stelt een onderzoek naar den weg, die gevolgd moet worden om een afdoend avant-project met globale raming van kosten voor het bovenvermelde onderwerp in het leven te roepen.

De heer van der Sleyden had in plaats van deze motie een prae-advies van den Raad verwacht, en vond nu reden om nauwgezet te overwegen alvorens over de motie te stemmen. Intusschen had door haar, de heer Huet al veel gewonnen voor zijn standpunt. Spreker stelde de vraag of nu de zaak in abstracto zou moeten behandeld worden en welke de gevolgen in praktischen zin van het aannemen der motie zouden zijn? Moet de bespreking van het plan als oefening voor de leden worden beschouwd? In elk geval, alvorens vóór of tegen de motie te stemmen, moesten de leden haar nauwgezet overwegen.

De Voorzitter verklaarde, dat de kwestie voor het Instituut alleen geldt als een wetenschappelijk vraagstuk, op het terrein van het Instituut blijvende.

De heer Conrad was van oordeel, dat de motie niet goed door den heer v. d. Sleyden begrepen scheen te zijn. De heer Huet had zich meer dan 25 jaren met het vraagstuk over de open doorgraving bezig gehouden, en was van oordeel, dat door het bedoelde onderzoek een einde aan de zaak gemaakt moest worden; of het denkbeeld van den heer Huet uitvoerbaar was of niet, spreker vond het wenschelijk dat een onderzoek werd ingesteld, en vertrouwde dat het zelfde wel bij alle leden het geval zoude zijn. Het tweede gedeelte der motie had ten doel eene Commissie te benoemen om aan het denkbeeld uitvoering te geven, en na haar advies is eerst de tijd gekomen om discussie te voeren over hetgeen dan verder zal worden gedaan. Indien het blijkt, dat een onderzoek de financieele krachten van het Instituut te boven gaat, dan zal dit worden gestaakt.

De heer van der Sleyden verzocht nog ingelicht te worden over het nut der Commissie en de heer Welcker achtte de duisterheden, waarop reeds gewezen was, nog niet opgelost. Immers, volgens de zienswijze van den heer Michaelis bedoelde de motie iets zooals bij de militairen het krijgspel, en volgens den heer Conrad, ook Raadslid, werd de zaak in staat van wijzen gebracht. Nu moest men zich afvragen: wat is eigenlijk de bedoeling? Zal het Instituut moeten verklaren: hier is een plan en dit is het beste? Wil het Instituut het ontwerp van den heer Huet in 's lands belang onderzoeken, dan kon dat geschieden. Intusschen achtte spreker de vroegere motie des heeren Huet logischer dan de nu gestelde van den Raad, waarin de bedoeling scheen gelegd te zijn: we zullen er maar eens over praten. Nooit was in het Instituut over technische zaken gestemd geworden, en nu voorzag spreker een stemming over een ontwerp.

De heer Jolles vroeg, op welken grond de Raad de wenschelijkheid van een onderzoek uitsprak, daar Amsterdam zelve nooit veel drukte had gemaakt over een open doorgraving.

Andermaal verklaarde de Voorzitter de motie, die niets anders bedoelde dan de zaak commissoriaal te maken, waarna de heer Jolles den raad gat, dat de Raad alleen zou verzoeken de zaak te onderzoeken, als een bewijs van hulde aan den ijver des heeren Huet.

De heer Huet, de motie verdedigende, verklaarde het belachelijk te zullen vinden, indien men uit beleefdheid aan hem zijne plannen onderzocht. Stemt het Instituut de motie af, dan verklaart het niet wenschelijk eene zaak, die warme verdedigers gevonden heeft bij de beste ingenieurs. De Raad heeft echter terecht een neutrale motie gewenscht, en ware deze in de vorige vergadering gesteld, dan zou zij ongetwijfeld zijn aangenomen. Nu kan het echter zijn, dat deze vergadering de motie afstemt; maar niemand behoefde zich daarover ongerust te maken, want de spreker zou toch doorgaan met zijne mededeelingen over het ontwerp. Hij zou zich echter niet kunnen begrijpen, dat men hier iets zoude afstemmen, wat door velen in 's lands belang en in dat van Amsterdam werd geacht.

Ook de heer Stieltjes kon de verre strekking der motie niet, zooals anderen inzien. Het onderzoek was in 't algemeen gewenscht

waarbij het Instituut zich tot niets bond. En wat het stemmen over technische kwesties betrof, het Instituut had voor het groote plan der vaartverbetering van Rotterdam wel een prijsvraag uitgeschreven.

Door den heer Halbertsma werd een amendement op de motie voorgesteld, ten doel hebbende de zekerheid te verkrijgen, dat de heer Huet deel van de Commissie zoude uitmaken, door den heer van Dissel een ander, om het eerste deel der motie aldus te doen aanvangen: *De raad acht het uit een wetenschappelijk oogpunt wenschelijk*, enz.

Nog eenmaal verzekerde de heer Huet niet te kunnen gelooven, dat iemand tegen de motie kan stemmen, waarna de heer van der Sleyden andermaal zijn stem verheft tegen de aanneming, waardoor wordt uitgesproken, dat er ernstige termen bestaan voor een open doorgraving; en dat zou van hooge beteekenis zijn.

De Voorzitter weerspreekt deze zienswijze en bracht eerst het amendement van Dissel, daarna het eerste en ten slotte het tweede gedeelte der motie in stemming, na den heer Halbertsma verzekerd te hebben, dat de heer Huet wel in de Commissie zou worden benoemd. De vergadering nam een en ander aan.

Wordt vervolgd.

VEREENIGING „ARCHITECTURA" TE 'S GRAVENHAGE, 13 November 1889. Na opening der vergadering gaf de Voorzitter het woord aan den heer M. T. Leijh, tot het houden zijner voordracht over Rembrandt van Rijn.

Spreker zeide voor de keuze van zijn onderwerp buiten »het vak" te zijn gegaan, omdat de geschiedenis van Hollands meest heroemden schilder bij geen rechtgeaard Nederlander onbekend mag zijn, en men dezen eisch in de eerste plaats mag stellen aan allen die zich op kunstgebied bewegen.

Op boeiende wijze gaf spreker een overzicht van het leven, de lotgevallen en de werken van den schilder, en deed in het bijzonder uitkomen hoe Rembrandt's kunst zich geheel zelfstandig ontwikkelde, in tegenstelling met de toen in de schilderkunst heerschende gewoonte van navolging der Italiaansche meesters. Ook het huiselijk leven van den meester, zijn karakter en weder waardigheden werden vermeld en met eenige hierop betrekking hebbende anecdoten gekruid. Aan het slot zijner voordracht herinnerde spreker er aan, hoe ook Rembrandt, in zijn laatste levensjaren, door zijn tijdgenooten werd vergeten.

De Voorzitter bracht den heer Leijh dank voor zijn keurige bijdrage, die een luid applaus van de vergadering mocht verwerven.

Vervolgens werden een paar monsters van dakbedekking (Willesden praeparaat) en van geperforeerde gipssteenen voor binnenmuren, die ter bezichtiging waren gesteld, met belangstelling besproken en daarna overgegaan tot de kunstbeschouwing (l'Emulation, Architectonische Bilderbogen, Decorative Vorbilder en Architectonische Rundschau) aangeboden door den heer H. J. Mondt.

Vóór het eindigen der vergadering werd het organiseeren van schetsavonden ter sprake gebracht, welk punt waarschijnlijk in de eerstvolgende vergadering zal worden behandeld.

Onder dankbetuiging aan den heer Mondt, voor de ter kunstbeschouwing afgestane plaatwerken, werd de vergadering gesloten.

PRIJSVRAGEN.

Afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Als 1ste Prijsvraag wordt uitgeschreven:
Een ontwerp voor een ameublement voor een Raadzaal.
De stijl wordt aan de ontwerpers overgelaten.

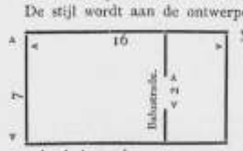

Men verlangt geteekend:
een hoofdzetel,
» stoel,
» tafel (voor 14 plaatsen),
» kleine tafel,
» kast,
en de balustrade met een opening van 2 meter, die 0.30 boven de vloer van de zaal geplaatst wordt, op een schaal van 1 à 10 en verschillende details op ware grootte.

De behandeling der teekening is vrij.

Op deftige sierlijkheid zonder overdrijving wordt gewicht gelegd, alsmede op de détails.

Als prijs wordt uitgeloofd het Getuigschrift der Afdeeling en zestig gulden (*f* 60) voor het ter bekroning waardig gekeurde ontwerp.

Als 2de Prijsvraag wordt uitgeschreven:
Een ontwerp voor een ijzeren brug in een park over 8 meter spanning.
Men verlangt geteekend een zijaanzicht en een doorsnede op een schaal van 1 à 20 en details op ware grootte.
De behandeling der teekening is vrij.
Als prijs wordt uitgeloofd het Getuigschrift der Afdeeling en dertig gulden (*f* 30) voor het ter bekroning waardig gekeurde ontwerp.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

Art. 1. De medewerking aan deze prijsvraag is opengesteld voor de leden van alle afdeelingen van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Art. 2. Alle ontwerpen ter mededinging moeten vóór of op 31 Maart 1890 vrachtvrij worden ingezonden aan het Bureau der Maatschappij (Marnixstraat 402.)

Art. 3. Het gewone schrift op de teekeningen en van de daarbij te voegen toelichtende beschrijvingen, mag niet door den ontwerper geschreven zijn.

Art. 4. Alle stukken moeten met een spreuk of motto geteekend zijn en vergezeld gaan van een brief, bevattende den naam en de woonplaats van den ontwerper.

Buiten op den brief moet het zelfde motto en een kenbaar teeken tot terugvordering gesteld zijn.

Art. 5. De ingezonden ontwerpen worden in handen gesteld van een Commissie, bestaande uit de heeren J. R. de Kruyff F. W. M. Poggenbeek, J. C. Spakler Jr.

Art. 6. Het verslag zal vóór de algemeene Mei-vergadering worden opgemaakt en daar ter kennisneming gelegd worden.

Art. 7. De niet bekroonde ontwerpen moeten vóór of op den eersten Juli 1890 worden teruggehaald. De bekroonde ontwerpen worden eigendom der Afdeeling, welke deze aan de Maatschappij ter uitgave aanbieden kan.

Volgens besluit van de vergadering van 8 November 1889.

ARN. A. M. BRUNING,
Secretaris.

INGEZONDEN.

Aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad.

Ondergeteekenden, deskundige leden van de Jury voor de prijsvraag voor een nieuw gebouw ten dienste van de Societeit Sic Semper te Utrecht achten zich verplicht Heeren medewerkers aan die prijsvraag mede te deelen, dat geheel buiten hun voorkennis de tentoonstelling der ingezonden ontwerpen slechts drie dagen heeft plaats gehad, en daarbij tevens is vermind hiervan bij advertentie in de vakbladen kennis te geven, evenals aan Heeren inzenders een uitnoodigingskaart tot die tentoonstelling te doen toekomen, niettegenstaande dit door ondergeteekenden was verzocht en was overeengekomen.

Zij sluiten zich dus aan bij het verzoek van het Bestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, gericht tot Heeren medewerkers aan de prijsvraag, om hunne projecten alsnog in te zenden aan het Bureau dier Maatschappij, teneinde de tentoonstelling dier plannen zoo volledig mogelijk te maken, terwijl zij bij het Bestuur der Societeit zullen aandringen, dat ook de bekroonde plannen daarvoor worden afgestaan.

F. J. NIEUWENHUIS.
C. MUYSKEN.
TH. SANDERS.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

De tentoonstelling van instrumenten, kaartwerken enz., door de Vereeniging voor Kadaster en Landmeetkunde te houden in het Gebouw der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, te Amsterdam, wordt op Maandag 18 November a.s. des namiddags om 2 uur voor de leden der vereeniging en voor genoodigden geopend. Alle belangstellenden kunnen op Dinsdag 19 November,

van 10 tot 4 uur, deze tentoonstelling kosteloos bezoeken. Zij wordt daarna gesloten.

Wij kunnen een ieder aanraden van de welwillend aangeboden gelegenheid gebruik te maken, daar de inzendingen hoogst belangrijk zijn.

De kaartwerken van de Topographische Inrichting van het Ministerie van Oorlog, zullen nog op 20 en 21 d. a. v. tentoongesteld blijven.

Wij vestigen hierop in 't bijzonder de aandacht, omdat het nog niet voldoende bekend schijnt te zijn, dat het Ministerie van Oorlog vele soorten dier kaarten aan ambtenaren van verschillende dienstvakken tegen hoogst billijke voorwaarden verstrekt, en op de bedoelde tentoonstelling met die voorwaarden kennis gemaakt kan worden.

Verschillende bladen melden, dat de Prov. Staten van Drenthe besloten hebben een prijsvraag uit te schrijven van *f* 500 voor het beste plan van een krankzinnigen gesticht, zonder dat Gedeputeerde Staten verplicht zijn het beste plan, zoo dit hun niet bevalt, met den prijs te bekronen.

De uitvoerende commissie voor wedstrijden van handwerkslieden en leerlingen, te Leiden, in het leven geroepen door de afdeeling Leiden en omstreken van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, heeft, volgens verspreide aankondigingsbiljetten, tegen 15 Maart 1890 de volgende wedstrijden uitgeschreven.

I. *Vrije wedstrijden* voor handwerkslieden en leerlingen, in alle vakken. De keuze der voorwerpen wordt in het programma vermeld, terwijl ook tot opluistering voorwerpen kunnen worden ingezonden. Er worden medailles, diploma's en zoo mogelijk ook beloonigen in geld uitgeloofd.

II. *Gebonden wedstrijden* voor handwerkslieden, waaraan kunnen deelnemen: decorateurs en glasschilders, goud- en zilversmeden, instrumentmakers, koperslagers, meubelmakers, metselaars, smeden, steenhouwers en timmerlieden.

De voorwerpen moeten naar door de commissie te verstrekken opgaven, schetsen en teekeningen vervaardigd worden; men zal trachten ze te verkoopen of voor de verloting aan te schaffen. Voor den wedstrijd worden medailles, beloonigen in geld en diploma's uitgeloofd.

Zij die wenschen mede te dingen, moeten daarvan vóór 15 Januari 1890 kennis geven aan één der Secretarissen (de heeren P. G. Lancel en H. J. Jesse, te Leiden) met opgave of zij aan een of aan beide wedstrijden wenschen deel te nemen, en wat zij zullen inzenden.

De programma's en inlichtingen zijn na 1 December 1889 te bekomen bij de uitvoerende commissie.

Aan de wedstrijd kunnen deelnemen, handwerkslieden en leerlingen te Leiden en de volgende gemeenten: Alfen, Hazerswoude, Katwijk a/d Rijn, Katwijk a/Zee, Koudekerk, Leiderdorp, Noordwijk binnen, Noordwijk a/Zee, Noordwijkerhout, Oegstgeest, Oudshoorn, Rijnsburg, Sassenheim, Valkenburg, Voorhout, Voorschoten, Warmond, Wassenaar, Woubrugge en Zoeterwoude.

De onderstaande mededeeling wordt, wegens een ingeslopen fout in het vorige Weekblad, andermaal hier geplaatst.

De uitvoerende Commissie voor een wedstrijd voor handwerkslieden en leerlingen, uitgeschreven door de afdeeling Leiden en omstreken van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, bestaat uit de heeren: L. M. de Laat de Kanter, Burgemeester van Leiden, Eere-Voorzitter; Ad. J. van Achterberg, Voorzitter; dr. D. de Loos (afgev. dep. Leiden, Nut van 't Algemeen), onder-Voorzitter; J. Roem, Penningmeester; P. G. Lancel en H. J. Jesse, Secretarissen; G. van Driel; W. A. van Lith (afgev. Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap); J. N. van der Mark (afgev. werkmansvereeniging Nut en genoegen); C. H. Kouw (afgev. Afd. Leiden, Nederl. Werklieden Verbond).

Het Trippenhuis te Amsterdam, zoo meldt de N. Rott. Courant, prijkte vroeger met een paar ardoinen schoorsteenen in den vorm van met beitelwerk versierde mortieren. Eene halve eeuw geleden moesten zij wegens hun bouwvalligen staat worden afgebroken. Weldra zal het gebouw er echter weer mede getooid worden. Naar de oorspronkelijke teekening van Vingboons, die het gebouw ontwierp, worden de beide schoorsteenen weder van Rijkswege vernieuwd. Een is reeds op het beeldhouwwerk na gereed.

De ondergang van deze schoorsteenen was te wijten aan het gebruik van ijzeren doken, die bij het roesten den natuurlijken steen deed splijten. Thans worden bronzen doken gebruikt, die natuurlijk niet de zelfde schadelijke invloeden uitoefenen als de ijzeren.

De heer L. E. Asser, ingenieur bij de Hollandsche IJzeren-Spoorwegmaatschappij, heeft tegen 1 December ontslag genomen uit die betrekking.

Te Leiden is voor de leden van den Gemeenteraad ter visie gelegd een plan tot wederopbouw van de Stads Gehoorzaal. Wanneer tot uitvoering van dit plan wordt besloten, zal de Stadsarchitekt eenige voor een zelfde doel bestemde inrichtingen bezoeken, alvorens tot het opmaken van het definitieve plan wordt overgegaan.

Naar het *Utrechtsche Dagblad* vernemen, zijn de stukken betrekking hebbende op den verbouw van het Utrechtsche universiteitsgebouw omstreeks de helft van October j.l. aan den minister van Binnenlandsche Zaken door het college van curatoren toegezonden.

PRIJSVRAGEN.

Het Bestuur der Vereeniging »Vak en Kunst" te Dordrecht heeft in opdracht van Mevr. de Douairière F. J. van den Santheuvel, een prijsvraag uitgeschreven voor de *betimmering van een eetzaal* in oud Hollandschen stijl, tijdperk midden der zeventiende eeuw, volgens gegeven plattegrondteekening.

Drie prijzen van *f* 75, *f* 50 en *f* 25 benevens het diploma der Vereeniging worden uitgeloofd.

De inzendingen worden uiterlijk op 16 Dec. a. s., voorm. 12 uur ingewacht ten huize van den Secretaris der Vereeniging, den heer H. E. v. d. Kaa, te Dordrecht.

De leden der jury zijn de heeren C. Muysken, A. Le Comte en Mr. S. van Gijn, te Dordrecht.

De bepalingen voor deze prijsvraag, met de plattegrondteekening, liggen ter inzage in het gebouw der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Amsterdam.

Wij vestigen de bijzondere aandacht op de advertentie, voorkomende in dit Weekblad, betrekking hebbende op prijsvragen, uitgeschreven door de Centrale Commissie ter bevordering van wedstrijden voor handwerkslieden in Nederland.

De inzendingen worden vóór 22 December a. s. ingewacht bij den Secretaris der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Amsterdam.

Het programma ligt ter inzage op het bureau der Maatschappij.

BERICHT.

Wegens plaatsgebrek kon o. a. het verslag der Afd. Leeuwarden niet meer in dit blad worden opgenomen.

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM, 8 Nov. De raad van bestuur der Amst. Tram-Omnibusmaatschappij: het bouwen van stallen met remisse in de Rustenburgerstraat en het verbouwen van de voormalige boterfabriek Ruimzicht aan den Amsteldijk, te Nieuwer-Amstel, onder het beheer der architekten van Rossum en Vuyk:

J. Prenzler, aldaar	*f* 28.650

GRONINGEN, 8 Nov. Het Ministerie van Binnenlandsche Zaken: het bouwen van een physisch laboratorium met motorgebouwtje. Begroot *f* 76.100.

A. Paans te Amsterdam	*f* 87.900
J. N. Kruizinga te Groningen	*f* 87.650
K. J. B. v. Damme te Amsterdam	» 87.350
J. van Burk c. s. te Oosterbeek	» 87.000
K. A. v. d. Berg c. s. te Zwolle	» 86.844
C. van Straten te Utrecht	» 84.212
W. A. G. Jansen idem	» 83.370
K. J. Kalt te Heerenveen	» 83.369
A. Pastoor te Stedum	» 81.216

5940

— JAN VAN DER POT, KATENDRECHT bij ROTTERDAM. —
KIJKNISERINRICHTING.

De eenigste vroeger ook door uitsters kan worden gekijktoezien.
Het Kijknisseren in hare geheele stukken wordt tegen [illegible]

MUSGRAVE & Co., Limited

te BELFAST.
FABRIEK VAN
Engelsche Paarden- en Vee-Stalinrichtingen.
IJzeren Tribunes voor Wedrennen,
Tuigkamer-Benoodigdheden,
DOGKENNELS,
Hooischuren, enz.
Gouden en Zilveren Med. Internat. Tentoonstelling Amsterdam.
Deze inrichtingen waarvan reeds vele in *Nederland* geplaatst zijn, munten uit door *uitdeeltheid en zeer nette bewerking.*
EENIG AGENT
D. S. M. KALKER
KONINKLIJKE MAGAZIJNEN
VAN 5934
BOUWARTIKELEN en GEREEDSCHAPPEN.
AMSTERDAM, St. Anth. Breestraat, C 21.
Teleram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.
Telephoon N°. 2144.
Medeelen te berichtigen in het Tentoonstellingsgebouw van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, *Marnixstraat* en St. Anthonie Breestraat C 21.

5935
De Engelsche Stalinrichtingen en Stalbenoodigdheden,
van the St. Pancras Iron-work Company te Londen.
ZIJN OP DE HIPPIQUE-TENTOONSTELLING TE GRONINGEN. (24 JULI—4 AUG. 1889)
bekroond met den Hoofdprijs,
— GROOTE GOUDEN MEDAILLE. —
Agenten voor Nederland:
= STAAL & HAALMEIJER. =
Amsterdam.

JAN HAMER & Co. — AMSTERDAM.
KANTOOR: GEBOUW MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.
Marnixstraat 402 bij het Leidscheplein.
MANLOVE, ALLIOTT & Co's Werktuigen voor Stoomwasscherijen en
WASHINGTON, LYON's Patent Stoom Desinfecteer-Inrichtingen voor Gestichten, Ziekenhuizen, Hotels enz.
WESTON's Patent Hydro-Extractors.
WERKTUIGEN voor Stroohulzen fabrieken. 5936
WITTE's Liften voor Personen, Goederen, Spijzen enz.
BOYLE's Luchtpomp-Ventilators. Schoorsteenkappen, enz.
CARRE's Luchtdrukwaterreservoirs. (Waterleidingen in Gebouwen.)
MILDE's Micro-Telephonen (voor binnen- en buitenleidingen).
POPPE's Desinfectie-Inrichtingen voor privaatstelsels.
— Nederlandsche referentiën worden op aanvrage verstrekt. —

DE LINT & Co. Rotterdam.
Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te Londen,
leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,
MARMER-MOZAIEK en
TERRAZZOVLOEREN.
alsmede 5937
— GLASMOZAIEK —
Zestien Bekroonigen.

DE KOSTER, *AMSTERDAM.*
FABRIEK VAN
VERWARMINGS-TOESTELLEN.
Systeem laagdruk waterverwarming.
„ middelbarendruk „ 5938
„ hoogdruk „
„ laagdruk stoom „ *buiten contrôle van het rijk.*
„ luchtverwarming door stoom, water en calorifère.
VENTILATIE KAN OP IEDER SYSTEEM WORDEN TOEGEPAST.
Van eerst genoemd systeem zijn reeds meer dan 600 geplaatst.
Toestellen in aanleg:

KLINISCH ZIEKENHUIS,	Amsterdam,	Ventilatie.
STADS-APOTHEEK,	„	„
GENEESKUNDIGE ARMENVERZORGING,	„	„
H.H. WESSANEN & LAAN.	Wormerveer,	
„ Mr. J. E. HENNIJ,	Amsterdam,	
„ J. C. VAN LAAR,	Amsterdam,	
„ Jhr. Mr. LEO VAN NISPEN TOT SEVENAER,	Arnhem.	
NIEUW TE BOUWEN CHEMISCH LABORATORIUM,	„	
VERBOUWING NIEUWS VAN DEN DAG,	Amsterdam.	

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,
voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.
5939 FRED. STIELTJES & Co., Keizersgracht 745, Amsterdam.

Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend,
van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.
BELGISCHE KLUIT en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en vrachten. KUNSTGRANIET systeem Pottijon.
Prospectussen en prijscourant worden op aanvrage toegezonden.

AANBESTEDING.

Op Vrijdag 22 November, des middags te 1 ure, zal door het Bestuur van het »Kinderziekenhuis" te 's Gravenhage, in het Café *Zum Englischen Hof*, Buitenhof No. 2, worden AANBESTEED:

Het bouwen van een VILLA, bestemd voor KINDERZIEKENHUIS met bijbehoorende werken, op een terrein gelegen aan den hoek van de Laan van Meerdervoort en Tasmanstraat te 's Gravenhage, met de leverantie van alle Materialen en Arbeidsloonen.

Het Bestek met Teekeningen is ad *f* 2.— per stel te verkrijgen bij de Boekhandelaren W. P. VAN STOCKUM & ZOON, Buitenhof, No. 26, te 's Gravenhage.

Inlichtingen geeft de Ingenieur-Architect A. L. VAN GENDT, Stadhouderskade 122 te Amsterdam. (5922)

Notaris Mr. J. M. RICHELLE te Amersfoort, is voornemens op **Dinsdag den 10den December 1889**, des middags te **12 uur**, in de Buitensociteit *Amicitia* aldaar, bij **afslag en opbod** in het **openbaar** te

VERKOOPEN:

Dertien perceelen

BOUWTERREIN,

deel uitmakende van het met **10 M. breede wegen doorsneden „KALFSVELD"** te Amersfoort, bijzonder gunstig gelegen tusschen de Stad en het Station en met zeer fraai uitzicht op het Plantsoen.

Met het oog op de **belangrijke uitbreiding** van het **GARNIZOEN** te Amersfoort, **zeer geschikt**, om daarop te bouwen moderne ingerichte Villa's of Woonhuizen.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen bij de heeren P. J. HOUTZAGERS, architect te Utrecht, H. J. CROOCKEWIT, technicus te Amersfoort en ten kantore van voornoemden notaris Mr. J. M. RICHELLE. (5923)

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH.
BOCH FRÈRES
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 5924

W. F. WEIJNTJES,
Singel 514 b/h Koningsplein **Amsterdam.**
Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.
Agent voor **Minton Hollins & Co.** *Stoke upon Trent*
„ „ **A. Jändges** te *Crefeld.*
Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 5925

NEUCHÂTEL ASPHALTE COMPANY L^TD. LONDON.
Exploitatie der Mijnen van de Val Travers.
FABRIEK TE **AMSTERDAM** Beltweg No. 3.
TRADE MARK.
NATUURL. ASPHALT VAN **VAL DE TRAVERS** ZWITSERLAND.
Gecomprimeerde Asphaltwegen en dito Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen, Winkel- en Magazijnvloeren, Gangen, Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton-Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.
Zindelijk, Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend.
Asphalt speciaal tot wering van vochtige muren.
Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het Kantoor der fabriek, Beltweg 3, *Amsterdam*. 5926

Zelfdragenden vlak gegolfd ijzer, gewoon en gebomboerd, worden in vele verschillende profielen en afmetingen vervaardigd

Actien Gesellschaft für Verzinkerei und Eisenconstruction.
vormals JACOB HILGERS,
RHEINBROHL.
GALVANISEER-INRICHTING
EN
Fabriek van gegalvaniseerde Bouw-constructiën.
Geïllustreerde, prospecti, referentiën en begrootingen steeds verkrijgbaar.

HILGER'S dakpannen en dakramen van uitmuntende constructie, geschikt voor alle soorten van dakbedekking, ook voor daken met zeer geringe helling.

Vertegenwoordiger voor Nederland en Koloniën
FERD. ENGERS, AMSTERDAM,
Heerengracht 335. 5927

BEKROOND TE AMSTERDAM 1883.

BEKROOND: **Heidelberg 1876.** **Mannheim 1880.**

PORTLAND CEMENT-WERK HEIDELBERG vorm. Schifferdecker & Schnee

BEKROOND: **Sydney 1879/80.** **Melbourne 1880.**

De ondergeteekende beveelt zich aan voor het leveren van het uitmuntende Portland-Cement, merk: *„SCHIFFERDECKER, HEIDELBERG"* waarvan bij hem steeds voorraad.

FERD. ENGERS, 5928
Heerengracht 335. Amsterdam.

PRIJSVRAGEN
voor teekeningen uitgeschreven in 1889 door **de Centrale Commissie ter bevordering van wedstrijden voor Handwerkslieden in Nederland.**

Algemeene Tentoonstelling
van teekeningen voor wedstrijden van Handwerkslieden.

Het programma van deze prijsvragen en de tentoonstelling is van af den 16den November te verkrijgen op franco aanvrage bij den Secretaris der Centrale Commissie, den heer B. H. HELDT, Van Speykstraat 121, te 's Gravenhage. 5929

Asphalt Vloeren.
ASPHALT DAKPAPIER.
Asphalt Isoleeringen.
Hout Cementdekking
worden gedaan door **Asphalteurs.**
5930 **Stein & Takken**
Asphaltfabriek, Utrecht.

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.
Fred. Stieltjes & C°., Amsterdam.
5931

Machinale Steenfabriek levert alle soorten van Waalstoenen van uitmuntende kwaliteit en kleur

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE

DUI-SPIEGELGLAS

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

23 NOVEMBER 1889

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C.: HENRY HEMANS & C°.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD: Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Bezoek aan de nieuwe kerk der Doopsgezinde Gemeente te Arnhem. — Verslagen van de vergaderingen der afdeelingen Leeuwarden 12 en Arnhem 13 November 1889. — Prijsvragen. — Ingezonden. — Binnenlandsche berichten. — Benoemingen, vacante betrekkingen enz. — Correspondentie. — Afloop van aanbestedingen.
Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Heeren medewerkers aan de prijsvraag, uitgeschreven door de societeit „Sic Semper" te Utrecht, worden door het Bestuur der Maatschappij uitgenoodigd om hunne ontwerpen, met bijvoeging van hun correspondentie-adres vóór 12 December a. s. te willen toezenden aan het bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402 te Amsterdam, alwaar de plannen zullen worden tentoongesteld.

Indien heeren medewerkers aan de prijsvraag vóór 6 December a. s. aan het Bestuur van „Sic Semper" het verzoek richten om hunne plannen toe te zenden aan het bureau der Maatschappij, dan geschiedt die verzending kosteloos. Na afloop der tentoonstelling worden de plannen weder kosteloos terug gezonden.

GEBOUW VOOR GYNÆCOLOGISCHE KLINIEK TE AMSTERDAM.

Heden, 23 November, is te Amsterdam eene inrichting geopend, waaraan in ons land sedert geruimen tijd behoefte heeft bestaan, namelijk eene geneeskundige inrichting waarin uitsluitend vrouwenziekten worden behandeld. Zij verrijst thans op een der schoonste en voornaamste gedeelten van de stad, aan de Sarphatistraat bij den Amstel.

De nuttige instelling is gesticht door Dr. M. A. Mendes de Lion en gebouwd door den heer Ed. Cuypers, die ter bereiking van het doel verschillende dergelijke ziekenhuizen in het buitenland heeft bezocht. Maar van ziekenhuizen mag eigenlijk niet worden gesproken, daar zoo veel mogelijk alles vermeden is, om de lijderessen daaraan te doen denken.

Het gebouw, ongeveer 22.50 M. breed en, zonder de uitbouwen, 17.30 M. diep, bestaat uit twee deelen, een woonhuis en het gebouw voor de gynæcologische kliniek. Het woonhuis bevat in het sousterrain, de keuken, provisiekelders, een linnenkamer, een ontbeitkamer voor bedienden, knechtskamer, bergplaatsen en een billardkamer; op de bel-étage, een woonkamer en een eetzaal, door een antichambre met aanrechtkamer van elkaar gescheiden, een spreekkamer en een klein laboratorium; op de eerste verdieping, de slaapkamers met badkamer, de kinderkamers en een logeerkamer, en op de tweede verdieping, slaap- en dienstbodenkamers. De kliniek is als volgt verdeeld: in het sousterrein, een wachtkamer, een toiletkamer en het lokaal voor de polikliniek, verder een keuken en een linnenkamer; op de bel-etage een conversatie- tevens wachtkamer, een studeerkamer in verband met een patientenkamer waaraan een toiletkamer grenst, en voorts een spreekkamer, een woon- en een slaapkamer voor de directrice; op de twee andere verdiepingen bevinden zich de kamers voor de zieken, met een tot drie bedden, en de vertrekken voor de verpleegsters. Elke verdieping heeft een badkamer, en de eerste nog een prepareerkamer; deze voor de lijderessen bestemde gedeelten zijn onderling verbonden door een personenlift, waarin plaats is voor een rustbed voor een zieke en een verpleegster. Deze hydraulische lift is geleverd door de American Elevator Company, vertegenwoordigd door den heer Ferd. Stieltjes, te Amsterdam.

Tusschen het woonhuis zelve en de kliniek zijn slechts enkele verbindingsdeuren. Beide gedeelten zijn als 't ware een geheel, hetgeen ook door den gevel wordt uitgedrukt, en wellicht een gevolg van het voornemen van den stichter, om eene inrichting het aanzijn te schenken, die niets met een gasthuis gemeen zou hebben. Beide gevels zijn dan ook in denzelfden trant, maar toch verschillend behandeld; zij behooren bij elkander, en zijn toch onderling een weinig gescheiden, hetgeen terstond in 't oog valt door het verschil van hoogte.

De vertrekken voor de lijderessen, waarvan er voorloopig 22 intern verpleegd kunnen worden, zijn zoodanig ingericht, dat zij een minimum gevaar voor infectie opleveren; de met sanitair behangselpapier bekleede wanden, de vloeren met linoleum bekleeding en de geschilderde plafonds, kunnen zonder beschadiging met sublimaat worden afgewasschen. Het ameublement der ziekenkamers is beknopt, maar zoo praktisch mogelijk ingericht, en bovendien zeer sierlijk. Het bestaat uit geschilderde kasten, stoelen en verdere benoodigdheden, en uit metalen ledekanten van zeer praktische constructie. Ook in deze meubels ziet men de eischen die een hygienist er aan stelt. Daar er drie klassen van verpleegden zijn, werden de vertrekken meer of minder rijk behandeld, terwijl de hygiënische eischen hetzelfde zijn voor allen. Bijzonder veel zorg is besteed aan de operatiekamer, die aan alle eischen van den tegenwoordigen tijd moet voldoen. Op het noorden gelegen, is zij voorzien van zij- en bovenlicht; hierdoor, en door de in lichte tint geschilderde wanden, wordt alle schaduw, bij operatiën steeds hinderlijk, vermeden. De wanden enz. van dit vertrek zijn allen glad gehouden, de hoeken afgerond, zoodat alles vermeden is wat ophooping van voor de gezondheid schadelijke stoffen zou bevorderen.

Het geheele gebouw is voorzien van leidingen voor warm en koud water, en de closets van zelfwerkende doorspoeling, geleverd door den heer Th. van Heemstede Obelt, te Amsterdam.

Ook is een centrale verwarming met stoom onder lage drukking, met bijbehoorende ventilatie aangebracht, geleverd door Gebr. Körting, te Hannover. Het is mogelijk in elk vertrek eene bepaalde warmte te onderhouden. Wanneer niet gestookt behoeft te worden, voorziet de inrichting eener zomerventilatie in het afvoeren van bedorven lucht, en aanvoeren van versche buitenlucht.

Electrische schelgeleidingen en spreekbuizen, zijn door het geheele gebouw verspreid; elke zieke kan in hare onmiddellijke nabijheid een sein geven. Deze leidingen werden door den heer Dirk den Hartog geleverd.

De artistieke behandeling van het inwendige is zeer geslaagd te noemen. Wat vooral treft, is de aangename kleur, die overal weldadig aandoet, en dezelfde geest, die aan alles één cachet heeft gegeven. Tot in de kleinste bijzonderheden is alles wat daarvoor slechts eenigszins in aanmerking kon komen, door den architekt zelve ontworpen, zoo b. v. de vloerkleeden, traploopers, de linoleum beschildering, enz. Vooral de rijke plafonds in de woonvertrekken zijn meesterlijk uitgevoerd; daarbij is met zeer veel smaak van goud en brons gebruik gemaakt, en een effect verkregen dat in 't minst niet bont is, maar rustig en toch rijk. Zoowel dit als het gewone verfwerk is uitgevoerd door den heer Michel Hendrickx, te Amsterdam.

Het woonhuis, in een woord, is hoogst smaakvol behandeld; tot in alle onderdeelen is blijkbaar gewikt en gewogen om het artistiek geheel te verkrijgen dat wij met belangstelling gade sloegen.

Hoe de gevel van het gebouw één geheel en toch twee afzonderlijke deelen moest doen zien, is uit onze beschrijving op te maken. In baksteen met gebruikmaking van bergsteen voor constructieve en versierende deelen opgetrokken, maakt de façade een aangenamen indruk. De detailleering getuigt van veel talent. Mocht men voor een oogenblik de indruk verkrijgen, dat die gevel wat te druk behandeld is, een herhaalde wandeling naar het fraaie stadsgedeelde vóór de Hooge Sluis, zal tot inkeer brengen, en veel van dien indruk op rekening stellen van de omgeving en de nieuwheid van het materiaal, welks bontheid door den tijd ten goede wordt getemperd.

In- en uitwendig is alles met groote zorg en nauwkeurigheid afgewerk, wat zeker voor een groot deel op rekening mag worden gebracht van den aannemer, den heer P. S. Rijnierse.

Wij kunnen niet anders, dan den heer Eduard Cuypers geluk wenschen met dezen arbeid.

C. T. J. Louis Rieser.

BEZOEK AAN DE NIEUWE KERK DER DOOPSGEZINDE GEMEENTE TE ARNHEM.

Zaterdag 19 October l.l., des morgens te 10 uur, bezichtigden een 14-tal leden van de afdeeling Arnhem de nieuwe Kerk der Doopsgezinde gemeente in de Weverstraat. Het kerkgebouw, zoowel uit- als inwendig voor het meerendeel in Romaansche vormen uitgevoerd, is gebouwd naar het ontwerp van den heer W. Honig. Van hem was de uitnoodiging tot het bezoek uitgegaan en hij was ook tegenwoordig om de noodige inlichtingen te geven en mededeelingen te doen.

De gevels zijn opgetrokken in metselsteen van verschillende kleuren, met gebruikmaking van lijsten en banden van profielsteen, benevens sluit- en hoekstukken en ornamenten van zandsteen.

De voorgevel bevat een flinken hoofdingang, waarboven een blind gewerkt radvenster, in verschillende kleuren en soorten van steen is aangebracht. Uit den sluitsteen hiervan gaat een groote console van zandsteen op, waarop het torentje is geplaatst. De ontwikkeling van dit torentje uit den topgevel is echter niet gelukkig te noemen, daar dit te ver voor den gevel uitspringt en het bovengedeelte niet genoeg wijst op een houtconstructie. Hieruit laat zich het zware aanzien van den toren met betrekking tot den gevel verklaren.

Het inwendige van het kerkgebouw maakt een zeer gunstigen indruk, waartoe de betimmering van de lambriseering, het spreekgestoelte, de banken en de eikenhouten stoelen, die het ruim vullen, behooren.

Een bijzonder aangenaam licht wordt over het geheel verspreid door de zachte kleur van het in lood gevatte kathedraalglas der ramen. Dat de acoustiek niets te wenschen overlaat, is zeker een allergelukkigst verschijnsel.

Als het orgel geplaatst zal zijn, een derde der breedte en de ruimte boven de galerij vullende, komt deze eerst tot haar bestemming. Wat het houten gewelf betreft, de opgespijkerde lijstjes op de houten beschieting zijn niet te verdedigen, daar zij *caissons* uitdrukken, die bij een beschoten kap niet geëigend zijn.

Het kerkgebouw is lang 18 M., breed 12 M. en hoog 10 M.

Het werk is aangenomen voor *f* 16300.— en de meubels voor *f* 1900.— Daar de gelden voor den bouw moesten gevonden worden uit de opbrengst van een gedeelte van het erf, in eigendom aan de Doopsgezinde gemeente behoorende, moest alles zoo eenvoudig mogelijk worden behandeld. Jammer, dat de heer Honig te veel onder den indruk hiervan geweest schijnt te zijn, en daardoor de consistorie-kamer en kosterswoning niet een weinig in stijl heeft behandeld.

Hoe het ook zij, allen die tot de uitvoering van dit bouwwerk hebben bijgedragen, verdienen ruimschoots den dank hun gebracht door den leeraar der Doopsgezinde gemeente bij de inwijding op 8 Sept. l.l. In de eerste plaats aan den architekt en den heer J. H. Persijn, die de raadsman is geweest om te verbouwen, en onder wiens leiding het ontwerp van den heer Honig is uitgevoerd, en verder aan den heer B. J. Smit van Nijmegen als aannemer en den heer J. A. Stoel, die bij een en ander het opzicht heeft gehouden.

Het in lood gevatte kathedraalglas der ramen werd geleverd door den heer G. Hawinkels uit Zwalmen, tegen *f* 8.— de M², wiens fabriekaat alle aanbeveling verdient, even als dat van den heer W. J. Stokvis alhier, die voor een keurige en juiste afwerking, volgens opgaaf, der koperen gaskronen zorgde.

Het is duidelijk, dat het inwendige van het kerkgebouw eerst geheel aan het ontwerp van den bouwmeester zal beantwoorden en de goede indruk zeker nog zal verhoogen, als het orgel geplaatst is en later de muren in tinten geverfd zijn, in overgang van lambriseering naar gewelf. Zoo zal de gevel ook eerst geheel tot zijn recht komen, als eenmaal, nadat de financieele bezwaren uit den weg zijn geruimd, het half daarvoor schietende huis aan de Weverstraat is weggebroken, en het gesmeed ijzeren hek langs de geheele breedte van het plein voor het gebouw is doorgetrokken.

P. Evekink.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

AFDEELING LEEUWARDEN 12 Nov. 1889. Als spreker trad in deze buitengewone vergadering op de heer W. Brandsma Johzn., Ingenieur te Kralingen, die voor een talrijk gehoor, waaronder zich vele genoodigden bevonden, in den zeer aangenamen vorm eener causerie, zijn reis naar de Zuid-Amerikaansche tropen behandelde, zijn verblijf aldaar en zijn bezoek aan de landengte van Panama.

Nadat de spreker in korte trekken had medegedeeld, dat het doel van zijn verblijf in deze verre gewesten was geweest het maken en uitvoeren van een plan tot verbetering der haven van Carthagena, hem door de regeering der republiek van Columbia opgedragen, schilderde hij op boeiende wijze zijne reis over den Oceaan, eer hij op de plaats zijner bestemming was aangekomen. De daaropvolgende beschrijving van land en volk getuigde niet minder van des sprekers opmerkingsgave dan van den grooten ijver, die noodig moet zijn geweest, om in een betrekkelijk korten tijd zóó veel tot stand te brengen en tevens zóó veel waar te nemen.

Het ontwerp der haven verbetering en de uitvoering daarvan vormde niet het hoofdbestanddeel van des sprekers verhandeling; slechts weinig werd daarvan medegedeeld, doch dit weinige was zeer belangwekkend. De moeielijkheid om een zeeweering te maken, waarvoor zinkstukken noodig waren en steenglooiingen, in een land waar men van deze zaken geen begrip heeft, en de inboorling nog onderricht moest worden in het hanteeren der spade en het gebruik van den kruiwagen, behoeft nauwelijks in 't licht te worden gesteld; doch zij wordt gemakkelijk overwonnen door een kloeken geest als die, welke, naar het ons voorkomt, de geachte spreker het voorrecht heeft te bezitten.

In de pauze hadden de aanwezigen de gelegenheid om de zeer fraaie collectie photografieen te bezichtigen, die een schoone afbeelding vormden van het land, dat op zoo boeiende wijze door hem was beschreven; inzonderheid van de eertijds zoo bloeiende stad Carthagena met hare prachtige haven, sterke vestingwerken en schoone gebouwen uit den Spaanschen tijd.

Het tweede gedeelte van den avond was gewijd aan een bezoek aan de werken van het Panama-Kanaal. Persoonlijke opnemingen hadden den heer Brandsma in staat gesteld, om een lengteprofiel daar te stellen, waarmede nauwkeurig een overzicht werd gegeven van hetgeen is uitgevoerd en van wat er nog gedaan moet worden eer het grootsche plan van de Lesseps tot werkelijkheid is gebracht. Zeer duidelijk sprong daarbij in het oog, dat dit laatste gedeelte het eerste belangrijk overtreft. Met groote aandacht werd spreker in zijne beschrijving van dit reusachtige werk en zijne beschouwingen daarover gevolgd.

Aan het slot zijner rede vond de spreker aanleiding om met eenige schoone woorden van Boissevain den jongere, tot grooteren lust en kloeken ondernemingsgeest op te wekken. Waar zoovelen, ook in het vak der bouwkunst, zich beklagen over geringe vooruitzichten en steeds morrende, een sukkelend bestaan na zich sleepen, roept hij hen toe, gordt u aan met den kloeken geest onzer vaderen, ga naar de schoone gewesten, waarvan ik u mijne indrukken weergaf en den rijkdom van den bodem schetste, en gij zult er tot welvaart geraken.

De hulde en dank, den spreker door den Voorzitter toegebracht, en het hartelijk tot weerziens hem toegeroepen, werden met luid applaus door de vergadering begroet.

AFDEELING ARNHEM 13 November 1889. De Voorzitter opende de vergadering, en deelde na het lezen der notulen mede, dat de bekroonde ontwerpen op de prijsvragen, in 1888 uitgeschreven, door het Hoofdbestuur naar de afdeelingen zijn verzonden, en dat zij in de Januari-vergadering te zien zullen zijn.

De Voorzitter verzoekt den leden over de door het Hoofdbestuur gestelde vragen te willen nadenken, daar deze dan met vrucht op de volgende vergadering kunnen worden besproken. De heer Willem Camman stelt een aantal door hem vervaardigde ontwerpen van verschillenden aard, en opnamen uit Oostenrijk en Tirol ter bezichtiging. Hiertoe behooren plannen van woonhuizen en villa's, van pracht- en stempelbanden voor verschillende boekwerken, een tapisserie patroon voor een tafelkleed, een ontwerp van een Eere-diploma, een miskelk enz.

Een collectie prachtig uitgevoerde photogrammen, die volgt, bevat gezichten op de voornaamste paleizen, kerken, grafmonumenten en andere merkwaardige gebouwen uit Florence, Bologna en Verona. De duidelijke détails met de vele aanwijzingen en inlichtingen door den heer Camman welwillend bij de bezichtiging verstrekt, geven een uitstekend denkbeeld van de pracht en rijke behandeling van deze belangrijke bouwwerken. Met enkele gezichten op en in Pisa, Sienna, Milaan, Mantua, Pavia, Napels, Modena en Rome eindigt de uitgebreide verzameling, die ter tafel werd gebracht.

De Voorzitter brengt den heer Camman den dank der vergadering, die hij op een ware kunstbeschouwing heeft onthaald.

Het verslag van een bezoek, door vele leden gebracht aan de nieuwe Kerk der Doopsgezinde gemeente, en van de bezichtiging van het ijzeren brandscherm in den Stadsschouwburg, door den secretaris opgesteld, wordt na een belangrijke gedachtenwisseling goedgekeurd.

De nadere bespreking der brochure: Bevordering van wedstrijden voor handwerkslieden, wordt na eenige discussie tot een volgende vergadering uitgesteld, terwijl de heeren Traanboer, Freem, Lensink, Boerboom en Evekink zich bereid verklaren, deze zaak

nader in commissie te overleggen en te bespreken, ten einde in de December-vergadering een behoorlijk gemotiveerd plan in overweging te kunnen geven. De heer Berghuis, die niet ter vergadering is kunnen komen, zal worden verzocht aan de besprekingen van die commissie deel te nemen.

PRIJSVRAGEN.

Vereeniging voor „Vak en Kunst" te Dordrecht.

Het bestuur van bovengenoemde Vereeniging heeft bij dezen het genoegen, in vereerende opdracht van Mevrouw Douairière F. J. Van den Santheuvel, uit te noodigen tot deelneming aan een prijsvraag, bestaande in:

De Betimmering van een eetzaal in oud Hollandschen stijl, tijdperk midden der zeventiende eeuw, volgens bijgaande plattegrondteekening.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

1°. De prijsvraag is voor een ieder opengesteld.

2°. De teekeningen moeten een duidelijke voorstelling geven der betimmering van de vier wanden en zoldering, op een tiende der ware grootte.

3°. Aan deze teekening toe te voegen een memorie van toelichting bevattende:

a. Begrooting van kosten,

b. Omschrijving van het ontwerp en welke passende wandbekleeding?

4°. Als eerste prijs zal worden toegekend de som van 75 gulden. Als tweede prijs de som van 50 gulden. Als derde prijs de som van 25 gulden, terwijl aan elk der bekroonden het diploma der Vereeniging zal worden uitgereikt.

5°. De inzendingen moeten uiterlijk 16 December des voormiddags ten 12 ure bezorgd zijn ten huize van den Secretaris der Vereeniging.

6°. Elke inzending vergezeld en voorzien van een motto moet begeleid gaan van eenen verzegelden brief met hetzelfde motto, waarin naam en woonplaats van den ontwerper vermeld zijn.

7°. De ingekomen ontwerpen zullen verzegeld in handen gesteld worden van een Commissie van beoordeeling.

a. Tot jury-leden worden drie deskundigen *), door het bestuur in overleg met mevr. de D. van den Santheuvel aangewezen.

b. Het bestuur en de deelnemers zijn als Jury-Leden uitgesloten.

c. Het bestuur vertrouwt dat alle inzenders ter goeder trouw en met oud Hollandsche eerlijkheid zullen handelen en uitsluitend eigen werk zullen leveren.

8°. De bekroonde ontwerpen worden eigendom der Vereeniging.

9°. De Vereeniging behoudt zich het recht voor, de ontwerpen ten toon te stellen.

10°. De niet bekroonde ontwerpen zijn op nader aan te geven plaats en tijd terug te bekomen.

Het Bestuur,
WILLEM STEINER, *Voorzitter*.
A. C. ZOETHOUT Azn., *Ondervoorzitter*.
H. E. v. d. KAA, *Secretaris-Penningm*.
C. B. BEKKERS, *2de Secretaris*.
ADR. SCHOTEL, *Bibliothekaris*.

*) De drie deskundigen zijn de heeren:
C. MUYSKEN, Amsterdam.
A. LE COMTE, Delft.
Mr. S VAN GIJN, Dordrecht.

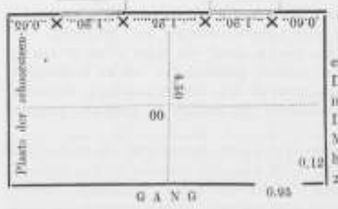

OMSCHRIJVING.

De verdieping heeft eene hoogte van 4.08 De lichtkozijnen hoog in den dag 2.80 M. De borstwering 0.78 M. en het deurkozijn hoog in den dag 2.35 M.

In het Weekblad No. 43 van 26 October j.l. is het programma opgenomen voor de prijsvragen voor een *Oorkonde* en een *Diploma*, uitgeschreven door de Maatschappij Arti et Amicitiae te Amsterdam.

Bij advertentie wordt naar aanleiding van dit Programma door genoemde Maatschappij aan heeren medewerkers medegedeeld,

1°. dat de text in de *Oorkonde* vervalt en daarvoor blank papier moet blijven;

2°. dat de termijn van inzending met *vier weken* wordt *verlengd*, zoodat de antwoorden worden ingewacht *vóór of op* 16 *Januari* 1890.

De Centrale Commissie ter bevordering van **wedstrijden voor Handwerkslieden in Nederland** schrijft voor 1889 de navolgende prijsvragen uit, waartoe de mededinging wordt opengesteld voor Nederlandsche teekenaars, patroons, werklieden en andere deskundigen.

Voor de nader te noemen ambachten worden de noodige volledige teekeningen met details of schetsen verlangd.

A. Timmervak. Men verlangt volledige teekeningen op een schaal van 1 à 10 en details op ware grootte.

1. Gevraagd wordt het ontwerp van een aankondigingsbord of standaard, breedte van het bord p.m. 1.50 M., hoogte met inbegrip der bekroning p. m. 2.80 M. uitsluitend van hout te vervaardigen.

2. Gevraagd wordt het ontwerp van een verplaatsbare houten zitbank voor eene vestibule. Lengte der bank p.m. 1.40 M.

Voor de twee beste en ter bekroning waardig gekeurde ontwerpen wordt voor iedere vraag uitgeloofd: Één prijs groot *f* 40.— Één premie groot *f* 20.—

B. Meubelvak. Men verlangt volledige teekeningen op een schaal van 1 à 10 en details op ware grootte.

1. Gevraagd wordt het ontwerp van een dameswerktafeltje van hout, met gelegenheid tot berging. Het blad ter grootte van p.m. 0.60 × 0.40 M.

2. Gevraagd wordt het ontwerp van een vrijstaand rond draaiend tafeltje om boeken en couranten op te plaatsen. De hoogte van het tafeltje p.m. 1.25 M.

Voor de twee beste en ter bekroning waardig gekeurde ontwerpen wordt voor iedere vraag uitgeloofd: Eén prijs groot *f* 40.— Eéne premie groot *f* 20.—

C. Schildersvak. Men verlangt volledige teekeningen op een schaal van 1 à 5.

1. Gevraagd wordt eene teekening, in kleuren bewerkt, voor de versiering van een muurvlak in een vestibule geschikt voor algeheele uitvoering in Schablonen-Ornament.

De breedte van het muurvlak 3.00 M. bij eene verdieping hoogte van 3.50 à 4.00 M. met inbegrip der lambriseering.

Voor de twee beste en ter bekroning waardig gekeurde ontwerpen wordt uitgeloofd: Eén prijs groot *f* 40.— Eéne premie groot *f* 20.—

D. Smidsvak. Men verlangt volledige teekeningen op een schaal van 1 à 5 en details op ware grootte.

1. Gevraagd wordt het ontwerp van een gesmeed ijzeren uithangbord voor een eenvoudig winkelhuis.

2. Gevraagd wordt het deurbeslag voor een kamerdeur met een schets van de deur waaraan en de wijze waarop het moet worden aangebracht. De afmetingen der deur: breed 0.90 hoog 2.30 M.

Voor het beste en ter bekroning waardig gekeurd ontwerp van vraag 1 wordt uitgeloofd: één prijs groot *f* 40.— en éene premie groot *f* 20.—

Voor het beste en daartoe waardig gekeurde ontwerp van vraag 2 wordt uitgeloofd: één prijs groot *f* 25.— en éene premie groot *f* 15.—

E. Koperslagersvak. Men verlangt volledige teekeningen op een schaal van 1 à 3 en details op ware grootte.

1. Gevraagd wordt het ontwerp van een koperen kamerkrooontje (drielicht), in te richten zoowel voor het gebruik van gas als van electrisch licht. Gietwerk wordt enkel voor onderdeelen toegestaan.

Voor de twee beste en ter bekroning waardig gekeurde ontwerpen wordt uitgeloofd: één prijs groot *f* 40.— en éene premie groot *f* 20.—

F. Goud- en Zilversmidsvak. Men verlangt teekeningen op ware grootte.

1. Gevraagd wordt het ontwerp van een gedreven zilveren prijsheker met schild voor een te plaatsen opschrift. Bekerhoogte p.m. 0.30.—

Voor de twee beste en ter bekroning waarde gekeurde ontwerpen wordt uitgeloofd: één prijs groot *f* 40.— en éene premie groot *f* 20.—

G. Steenhouwersvak. Men verlangt volledige teekeningen op een schaal van 1 à 5 en details op ware grootte.

1. Gevraagd wordt het ontwerp van twee marmeren schoorsteenmantels waarvan de een de prijs van *f* 40.— en de andere die van *f* 80.— niet mag te boven gaan. Hoogte van het dekstuk boven de vloer 1.05 M. Breedte van den onderboezem 1.10 en bovenboezem 0.90 M.

Voor de twee beste en ter bekroning waarde gekeurde ontwerpen wordt uitgeloofd: één prijs groot *f* 40.— en éene premie groot *f* 20.—

De voorwerpen moeten geschikt zijn om door den werkman in zijn vrijen tijd te worden vervaardigd.

De teekeningen moeten zoodanig vervaardigd zijn, dat deze voor den werkman niets te raden overladen.

Algemeene Bepalingen.

Art. 1. Alle stukken ter beantwoording van deze prijsvragen worden vóór den 22sten December 1889 vrachtvrij ingewacht, aan het adres van den Secretaris der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst Marnixstraat 402 te Amsterdam. Ontwerpen die na dien datum worden ingezonden komen niet in aanmerking.

Art. 2. Ieder ontwerp moet gemerkt zijn met een spreuk of motto en vergezeld van een verzegelden naambrief waarop van buiten dat motto is herhaald, en van binnen de naam en de woonplaats van den inzender zijn vermeld.

Alle stukken moeten aan de achterzijde gemerkt zijn met een geheim teeken, op te geven bij de terugvordering.

Het schrift op de teekeningen moet van een andere hand dan die van den vervaardiger zijn.

Ieder ontwerp moet vergezeld gaan met een correspondentieadres om zoo noodig met den inzender te kunnen correspondeeren zonder den naambrief te openen.

Art. 3. De ontwerpen zullen worden beoordeeld door de centrale commissie, welke, ingeval zij zulks noodig acht, zich meerdere deskundigen zal assumeeren.

Deze commissie heeft het recht, bij niet volledige beantwoording der prijsvragen, de uitgeloofde sommen geheel of gedeeltelijk op andere wijze als premiën onder de beste ontwerpen te verdeelen.

Bij de aanvaarding der prijzen of premiën worden de daarmede bekroonde ontwerpen eigendom van de centrale commissie.

De mogelijkheid tot aankoop van niet bekroonde ontwerpen wordt niet uitgesloten.

Art. 4. De motto's der ingekomen ontwerpen alsmede de uitslag der beoordeeling zullen in eenige der voornaamste Dagbladen worden openbaar gemaakt.

Art. 5. De ingezonden ontwerpen zullen gedurende acht dagen te Amsterdam, in het gebouw der Maatschappij van Bouwkunst Marnixstraat 402 worden tentoongesteld, terwijl de niet bekroonde onrwerpen eerst na afloop der tentoonstelling, doch uiterlijk binnen twee maanden na de inzending, vrachtvrij worden teruggezonden aan de opgegeven correspontie-adressen.

Art. 6. De teekeningen moeten geschikt zijn voor reproductie, of daartoe bij eventueele bekroning, zonder vergoeding worden geschikt gemaakt.

Art. 7. De ingezonden ontwerpen zullen tegen brandschade worden verzekerd.

Art. 8. Deze voorwaarden zijn op franco aanvrage te bekomen bij den secretaris der centrale commissie, van Speykstraat 121, te 's-Gravenhage.

Algemeene Tentoonstelling van teekeningen voor wedstrijden van Handwerkslieden.

De centrale commissie heeft het voornemen om met de tentoonstelling van de op de prijsvragen ingezonden ontwerpen te laten samenvallen eene algemeene tentoonstelling van teekeningen en schetsen geschikt voor eventueel te houden wedstrijden voor Handwerkslieden. Tot het inzenden hiervan worden eveneens uitgenoodigd teekenaars, patroons, werklieden en deskundigen.

Indien er teekeningen ingezonden worden, die de Centrale Commissie voor hare verzameling geschikt acht, wenscht zij over den aankoop daarvan in overleg te treden.

Deze teekeningen worden eveneens vóór den 22sten December 1889 vrachtvrij aan het adres van den Secretaris der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam, ingewacht. Het adres van den inzender moet duidelijk bij de teekening worden opgegeven.

De teekeningen zullen na afloop der tentoonstelling vrachtvrij aan hunne adressen worden teruggezonden.

's-GRAVENHAGE, AMSTERDAM, den 6 November 1889.

De Centrale Commissie voornoemd,
F. H. van MALSEN, *President*, 's-Gravenhage.
J. M. ELIAS, *Penningmeester*, Amsterdam.
J. R. de KRUYFF, Amsterdam.
Dr. J. ZAALJER, Azn. 's-Gravenhage.
W. B. van LIEFLAND, 's-Gravenhage.
P. du RIEU, Fzn. 's-Gravenhage.
TH. C. LASTHUIJZEN, Amsterdam.
B. H. HELDT, *Secretaris*, 's-Gravenhage.

INGEZONDEN.

Aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad.

Het ingezonden stuk, opgenomen in het Bouwkundig Weekblad van 16 Nov. jl., heeft de strekking, betreffende de geheimzinnige tentoonstelling der antwoorden op de prijsvraag voor een gebouw ten dienste der Societeit, »Sic Semper" te Utrecht, aan belangstellenden mede te deelen, dat het plichtverzuim in deze van de zijde der prijsvraag-uitschrijvers, tegenover de inzenders, zonder voorkennis der drie deskundige juryleden heeft plaats gehad,

Het deed mij genoegen dit te lezen, en ik twijfel er ook volstrekt niet aan, dat, met voorkennis der drie deskundige juryleden (onze geachte voorzitter en een lid van het hoofdbestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, uit hoofde van dit eere-ambt voorvechters voor de belangen der bouwkunst) de belangen der inzenders beter behartigd zouden zijn.

In blijde afwachting zie ik dan ook de voorgenomen tentoonstelling der ontwerpen in Amsterdam te gemoet, vertrouwende, dat de drie deskundige juryleden alle eerlijke middelen zullen aanwenden om het bestuur van »Sic Semper" te bewegen, de bekroonde ontwerpen voor deze gelegenheid af te staan, en zoodoende een leerzame vergelijking met de antwoorden der andere inzenders mogelijk te maken, en deze voldoening te verschaffen.

Zeer aangenaam zoude het mij verder zijn, wanneer de H. H. deskundige juryleden de goedheid wilden hebben de belangstelling in de tentoonstelling te verhoogen, door de geopperde grieven tegen de toegewezen bekroning te wederleggen; de vragen 1°, 2°, 3° en 5° in mijn ingezonden stuk in dit blad van 9 Nov. gesteld zijn niet van algemeenen aard, en kunnen dus in verband met de genomen beslissing, waaraan toch zeker het deskundige gedeelte er Jury in de eerste plaats debet is, door haar beantwoord worden.

Overigens, de grieven en vragen vervat in het ingezonden stuk in »de Opmerker", van 16 Nov. van de hand des heeren J. L. W. v. Vezzem, zijn van technischen aard en persoonlijk aan de Jury gericht.

Waar deze geestige schrijver de bekroonde program-oplossing onder motto »Haast" bij haar kleed houdt, en deze door de Jury uitverkoren juffer den sluier afrukt om te zien wat daar wel achter zit, daar dient de Jury haar beschermelinge te verdedigen of zelf te onderzoeken of zij geen ondergeschoven kind is.

In afwachting, dat *licht, meer licht* over deze zaak verspreid worde, heb ik de eer te zijn, onder dankzegging voor de verleende plaatsruimte

Hoogachtend,

Uw Dienstw. Dienaar,
J. F. L. FROWEIN.

Den Haag, 20 Nov. 1889.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Door de fabriek »Werklust" van den heer W. Stevens te Kralingen bij Rotterdam is een kerktapijt afgewerkt, bestemd voor de St. Dominicus-kerk te Nijmegen. Dit tapijt, dat een bepaald kunstwerk mag genoemd worden, is vervaardigd naar een ontwerp van de heeren Gebr. Margry en Snickers te Rotterdam.

Het geheel is een symbool van alle weldaden, welke ons van den boom des levens van uit het hemelsch Paradijs geworden, terwijl al het geschapene, hier voorgesteld door de vier elementen (Aarde, Lucht, Water en Vuur) den Heer looft en dank zegt.

Het groote planum vóór de altaartreden stelt voor het hemelsch Jeruzalem, door afbeelding van een open tempel, tusschen welks kolommen de boom des levens ontspruit, welks takken zich tot de vier windstreken uitstrekken, zijnde:

voor de Aarde als symbool de Leeuw,
» de Lucht » de Vogel,
» het Water » de Dolfijn,
» het Vuur » de Salamander,

het geheel omsloten door een gestijleerden rand.

Tusschen de kolommen van den tempel slingert zich eene banderolle met den tekst »Benedictus es in throno regni tui", terwijl in den uitersten rand van het tapijt de woorden van den lofzang »Benedicite" zijn aangebracht.

Het kleine bovenplanum vóór het altaar geeft eene voorstelling van het brandende braambosch met de stemme Gods: »Locus enim in quo stas terra sancta est."

In de beide uiterste hoeken bevinden zich de wapens der orde van den H. DOMINICUS. De beide uitsnijdingen in het tapijt geven de plaats aan, waar zich vaste candelabres bevinden.

Het ontwerp is goed in het karakter van den aard der stof en hare bewerking. Alleen schijnt de afbeelding van den boom des levens niet zóó fraai van compositie te zijn als al het overige.

De kleuren zijn boven allen twijfel zeer fraai en harmonieerend, en de uitvoering prachtig.

Alle eer en lof komt der fabriek en den ontwerpers toe, voor dit uiterst geslaagde werk.

De terreinen van de voormalige Hollandsche gasfabriek, welke 6 November j.l. bij afzonderlijk opbod en afslag *f* 922,800 mochten gelden, zijn heden, bij afslag, opgehouden voor *f* 1,100,000.

Na afloop van de veiling is er echter *f* 1,000,000 voor geboden

---

Het tegeltableau van de waag te Alkmaar, waaromtrent wij onlangs eene mededeeling deden, is thans geheel afgenomen. Het is daarbij gebleken, dat bijna alle tegels los zaten.

BENOEMINGEN, OPEN BETREKKINGEN, ENZ.

Aan onzen landgenoot te Parijs, den heer E. J. Niermans, correspondent der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, is eene onderscheiding toegekend, die slechts zelden wordt verleend. In de vergadering van de Société Centrale des Architectes Français, gehouden op 14 November j.l., werd de heer Niermans benoemd tot correspondeerend lid, hetgeen wil zeggen tevens eere-lid van dit Genootschap.

De correspondeerende leden der Société zijn overigens de heeren: White, Aitchison en Spiers, te Londen; Belman, te Madrid; da Silva en d'Avila, te Lissabon; Menet, te New-York; Waren, te Boston; Winders, te Antwerpen; Brunfaut en Saintenoy, te Brussel; Böckmann, te Berlijn en Langlet, te Upsala.

Bij de Zuiderzee-vereeniging (technisch bureau te 's Gravenhage) is 11 November jl. in dienst getreden: de civ.-ingenieur P. Joosting.

Tot opzichter is aangesteld de heer B. Vegter, voorheen werkzaam bij de gemeentewerken te Arnhem.

CORRESPONDENTIE.

De vraag van »Leden de Maatschappij en medewerkers naar de prijsvraag" (*Zutphen*), zal in een volgend blad beantwoord worden.

De vraag omtrent de *stoepen* door »een mededinger" in den wedstrijd Zutphen gesteld zal in een volgend blad beantwoord worden.

Wij meenen echter uit Art. 1, tweede alinea, van het programma, te moeten opmaken, dat stoepen buiten de aangegeven rooilingslijn niet gebouwd mogen worden.

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM, 8 Nov.: het bouwen van stallen en remise in de Rustenburgerstraat en verbouwen van de voormalige boterfabriek »Ruimzicht", beide te Nieuweramstel, voor de Amsterdamsche Tram-omnibusmaatschappij, onder beheer van de architecten Van Rossem en Vuyk; ingek. 39 bilj. als:

W. J. v. d. Horst	*f* 39.300
J. J. v. Greuningen	» 38.880
V. Ph. Braun, Beverwijk	» 36.800
A. T. Sleeswijk	» 35.675
Th. Ligthart	» 33.600
G. Woud	» 33.233
L. Pott, Buiksloot	» 32.950
J. Smit, Weesp	» 32.878
P. Schmidt en E. Hermans	» 32.750
D. H. Zeevat	» 32.700
B. Cruijff	» 32.440
D. Heijink	» 32.347
H. C. Dorlas	» 32.339
C. J. Maks Jz.	» 32.220
R. Cruijff	» 32.200
H. J. Nederhorst, Gouda	» 32.175
B. v. Beuren	» 32 000
D. Schut	*f* 31.990
H. R. Hendriks, Os	» 31.990
D. Oosterink	» 31.900
C. Alberts, Nieuwer-Amstel	» 31.800
A. Paans	» 31.800
H. Rietsnijder & Zn.	» 31.700
E. H. Helle	» 31.487
K. Hollander, Gouda	» 31.365
K. J. B. v. Damme	» 31.320
J. Stam	» 31.240
Timmer en Furstner	» 30.650
W. G. v. Berkum	» 30.158
Meijer en Van de Coolwijk	» 29.913
W. Boom	» 29.850
D. Cerlijn & Zn., en A. J. de Haan	» 29.780
C. Kater	» 29.537
P. v. d. Brun	» 29.428
W. Greve, te Buiksloot	» 28.971
H. G. Scholten	» 28.935
P. S. Rijnierse	» 28.900
G. Boon	» 28.888
J. F. Prenzler	» 28.650
De overige aldaar	Gegund.

BLERIK, 8 Nov. Het bouwen eener villa, remise en bij gebouwen.

Van Hezik, te Blerik	*f* 27.974
Bekkers, te Venlo	» 21.700
Spreeuwenberg, te idem	» 21.445
Mulkens te idem	» 18.976
Mestrom, te Maasbracht	» 18.800
Van Gasselt, te Venlo	» 18.774
Gielen, te Kessel	» 18.700
Bosman, te Venlo	» 18.670
Pollart, te Roermond	» 16.550

RIJSENBURG, 14 Nov. De vergrooting van het gesticht.

M. Mees te 's-Bosch	*f* 13.400
P. Fr. Duseé te Tilburg	» 13.175
P. W. Dessing te Gouda	» 13.100
H. R. Hendriks te Os	» 12.850
J. Bouwman te IJselstein	» 12.700
A. de Groot te idem	» 12.560
J. Brinkhof, Odijk	» 12.397
J. Ph. Muhlstaff, Leiden	» 11.719
G. v. Rassel, Utrecht	» 11.579
A. H. Meerdink, Doorn	» 11.550
G. Kuhne, Utrecht	» 11.498
R. Hazenberg, Driebergen	» 11.480
J. v. Hees, Utrecht	» 11.100
Th. Nieuwboer	» 11.090
J. H. Vos	» 10.890
M. Tukkink, Driebergen	» 10.471

5961
— JAN VAN DER POT, —
KATENDRECHT bij ROTTERDAM.
KIJANISEERINRICHTING.
De eenigste teaar ook des winters kan worden gekjaniseerd.
Het Kijaniseeren is het eenige, afdoende middel tegen zwamvorming en rotting. Uitvoerige prijscourant en prijscouranten worden op aanvraag franco toegezonden.

Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend,
van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.
BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en vrachten. KUNSTGRANIET systeem Petitjean.
Prijscouranten en prijscouranten worden op aanvraag franco toegezonden.

GEPREPAREERD DAKLINNEN

in Duitschland sinds jaren in toepassing, kan als dakbedekkingsmateriaal voor alle gebouwen ten zeerste aanbevolen worden, zijnde **waterdicht, duurzaam, licht, isoleerend brandvrij.** (De mastiek waarmede het linnen bereid is, verhardt.)

—— DE DEKKING GESCHIEDT ONDER GARANDE. ——

Prijzen en verdere inlichtingen verstrekt,

J. KROON Rz., Buiksloot bij Amsterdam. 5954

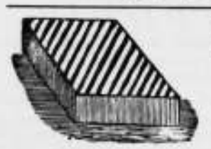

FOLKERS & Co., RAPENBURG 29 *AMSTERDAM.*

CARBOLINEUM,

middel tegen het rotten van hout en touw, tegen zwamvorming, enz.

Engelsche en Belgische Aardebuizen.

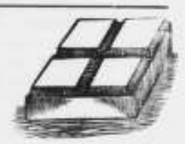

5955 Directe aanvoer VAN **Portland cement.**

Merk: Knight Bevan & Sturge

Merk: Dijckerhoff & Söhne

DRIJF-, MOS- en METSELSTEENEN.

VUURVASTE STEENEN.

DAKPANNEN EN LEIEN.

Engelsche, Duitsche, Fransche en Hollandsche **Trottoir- Vloer- en Wandtegels,** in verschillende dessins **DAKPAPIER, ASPHALT en verdere BOUWMATERIALEN.**

CENTRALE VERWARMING

van Kerken, Scholen, Ziekenhuizen, Schouwburgen, Hotels, Woonhuizen, Villa's, enz, enz.

DROOG-INRICHTINGEN

Technisch Bureau GEVEKE & Co., Amsterdam.

Verschillende getuigschriften van uitgevoerde werken ter inzage.

Plannen en Begrootingen gratis 5956

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.

5957 **Fred. Stieltjes & Co., Amsterdam.**

Asphalt Vloeren.

ASPHALT DAKPAPIER.

Asphalt Isoleeringen.

Hout Cementdekking

worden gedaan door **Asphalteurs.**

5958 **Stein & Takken**

Asphaltfabriek, Utrecht.

DE LINT & Co. Rotterdam.

Vertegenwoordigers van **JOS. F. EBNER te Londen,** leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,

MARMER-MOZAIEK en TERRAZZOVLOEREN, alsmede

— GLASMOZAIEK — 5959

Zestien Bekrooningen.

PATENT-CENTRALE EN ZELFREGULEERENDE

STOOMVERWARMING EN VENTILATIE 5960

onder lagen druk.

Systeem BECHEM & POST te Hagen in Westphalen.

TEVENS INGERICHT VOOR

ELECTRISCHE VERLICHTING

met of zonder Tudors-Accumulatoren.

Dit *Systeem is het meest aan te bevelen*, omdat, niettegenstaande de **onder lagen druk** werkende machine zeer **gemakkelijk en eenvoudig** kan worden aangewend, zoowel voor **Verwarming en Ventileering van huis en stal,** als voor het **oppompen van water,** voor het op **peil brengen en houden van vaarten,** voor het in werking brengen van **IJs-. Dorsch- en andere machines,** voor het **koken van Veevoeder,** voor het **besproeien van Gras, Bloemen, enz.,** terwijl nog des avonds ***huis en erf electrisch kan verlicht worden.*** Bijzonder geschikt voor **Buitenplaatsen en Boerderijen,** daar *Warmte, Ventilatie, Licht, Koude en Drijfkracht* gelijktijdig kunnen werken of naar behoefte geregeld kunnen worden.

Voor nadere inlichtingen, opnemingen en begrootingen, verklaart zich gaarne bereid

D. S. M. KALKER, Amsterdam. Eenig vertegenwoordiger in Nederland.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

AANBESTEDING. 5941

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 3den December 1889, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Marcelise Laan te *Utrecht* van:

Bestek N°. 502.

Het leveren en leggen van gegoten ijzeren waterleidingbuizen met toebehooren, ter verbinding van het waterreservoir met de Leeuwarder waterleiding en het maken van waschinrichtingen in de locomotievenloods op het station LEEUWARDEN.

De besteding geschiedt volgens § 33 van het bestek.

Het bestek ligt van den 18den November 1889 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Marcelise Laan en bij den Heer Sectie-Ingenieur D. MOLENAAR te *Groningen*, en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (Afdeeling Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50 per stuk.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voormeld.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 26sten November 1889, ten 12 ure des middags.

UTRECHT, den 15den November 1889.

Notaris Mr. J. M. RICHELLE te Amersfoort, is voornemens op **Dinsdag den 10den December 1889**, des middags te 12 uur, in de Buitensocieteit *Amicitia* aldaar, bij **afslag en opbod** in het openbaar te

VERKOOPEN:

Dertien perceelen

BOUWTERREIN,

deel uitmakende van het met **10 M. breede wegen doorsneden „KALFSVELD"** te Amersfoort, bizonder gunstig gelegen tusschen de Stad en het Station en met zeer fraai uitzicht op het Plantsoen.

Met het oog op de **belangrijke uitbreiding** van het **GARNIZOEN** te Amersfoort, **zeer geschikt**, om daarop te bouwen moderne ingerichte Villa's of Woonhuizen.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen bij de heeren P. J. HOUTZAGERS, architect te Utrecht, H. J. CROOCKEWIT, technicus te Amersfoort en ten kantore van voornoemden notaris Mr. J. M. RICHELLE. (5942)

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH.
BOCH FRÈRES
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 5943

AANBESTEDING.

Op **Donderdag 28 November 1889**, des middags te 3 uur, zal door het Bestuur van het Burgerziekenhuis te Amsterdam, in het *Paviljoen van het Vondelpark*, worden Aanbesteed: 5944

Het maken van de Fundeeringwerken voor eenige Bijgebouwen, benevens het Optrekken van een Ontvanggebouwtje achter het Hoofdgebouw, op het terrein aan de Linnaeusstraat te Amsterdam, met de leverantie van alle Materialen en Arbeidsloonen.

Het Bestek met 4 Teekeningen is ad *f* 2.— per stel te verkrijgen ter Stoomdrukkerij van ROELOFFZEN & HUBNER, N. Z. Voorburgwal 187, Amsterdam.

Inlichtingen geeft de Ingenieur-Architect A. L. VAN GENDT, te Amsterdam.

EEN

BOUWKUNDIG INGENIEUR
(Diploma Delft),

reeds geruimen tijd praktisch werkzaam, zoekt plaatsing. Brieven franco onder motto „Ingenieur" aan het bureau van dit blad. Heerengracht 246 Amsterdam. 5945

G. J. Vincent & Co.
Kunstsmeden,
SCHIEDAM.
ZILVEREN MEDAILLE, WERELD-TENTOONSTELLING Amsterdam 1883.
GOUDEN MEDAILLE, Antwerpen 1885
Specialiteit in gesmeed IJzeren Hekken, Fijne smeedwerken, Dakversieringen, Deurvullingen, Ornamenten enz.
Steeds voorhanden GESMEED IJZEREN PAARDEN RUIVEN. 5946

CARBOLINEUM AVENARIUS.

Men verzekere zich bij den aankoop, dat men het sedert 14 jaren met succes aangewende *origineele merk* verkrijgt:

CARBOLINEUM AVENARIUS.

GUST. BRIEGLEB, Amsterdam. 5947

JAN HAMER & Co., — AMSTERDAM.
KANTOOR: GEBOUW MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
Marnixstraat 402 bij het Leidscheplein.

BOYLE'S LUCHTPOMP VENTILATORS

BOYLE'S Kappen voor slecht trekkende schoorstenen.
BOYLE'S Schoorsteenkappen tegen valwinden, enz.

Vereischen geen toezicht, hebben geen beweegbare deelen, voorkomen terugslag in den koker, werken met de meeste gelijkmatigheid in ieder jaargetijde, hebben een veel grooter capaciteit dan ieder andere ventilator, zijn van solide constructie bij matigen prijs.

BOYLE'S Ventilators en Kappen zijn op verschillende **Rijks-, Gemeente en Particuliere gebouwen hier te lande** geplaatst. 5948

WITTE's Liften voor Personen, Goederen, Spijzen, enz. CARRE's Waterleidingen.

NEUCHÂTEL ASPHALTE COMPANY LTD. LONDON.
Exploitatie der Mijnen van de Val Travers.

FABRIEK TE AMSTERDAM
Beltweg No. 3.

TRADE MARK.

NATUURL. ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.

Gecomprimeerde Asphaltwegen en dito Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Mouwvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen. Winkel- en Magazijnvloeren. Gangen Veranda's Brug- en Dakbedekkingen. Beton-Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.

Duurzaam, Vochtwerend, Onderdrukmaar, Geraaswerend.

Asphalt speciaal tot woning van vochtige muren.

Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het Kantoor der fabriek, Beltweg 3, *Amsterdam*. 5949

W. F. WEIJNTJES,
Singel 514 h/h Koningsplein Amsterdam.
Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.

Agent voor **Minton Hollins & Co.** *Stoke upon Trent*
„ „ **A. Jänges** te *Crefeld*.

Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 5950

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,

voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.

5951 FRED. STIELTJES & Co., Keizersgracht 745, Amsterdam.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon

Mechanische Steenfabriek levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE

DUI-SPIEGELGLAS

Uitgave van de Erven H. van Munster & Zoon Amsterdam

Photo-Lith. Mij voorm. Roos, Amst.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD N°48 van 30 November 1889

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

30 NOVEMBER 1889

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C. - HENRY HEMANS & C°.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. / 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD: Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Bij de plaat. — Het ijzeren brandscherm in den stadsschouwburg te Arnhem. — Het nieuwe Jongens Weeshuis te Amsterdam. — Verslagen van de vergaderingen van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs 12 afd. Leeuwarden 21 en Vereeniging Architectura te 's Gravenhage 27 November 1889. — Binnenlandsche berichten — Prijsvragen. — Vraagbaak — Benoemingen, open betrekkingen enz. — Afloop van aanbestedingen.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden en Plaat: Torens te Kopenhagen en te Helsingör.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Heeren medewerkers aan de prijsvraag, uitgeschreven door de Societeit „Sic Semper" te Utrecht, worden door het Bestuur der Maatschappij uitgenoodigd om hunne ontwerpen, met bijvoeging van hun correspondentie-adres vóór 12 December a. s. te willen toezenden aan het bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402 te Amsterdam, alwaar de plannen zullen worden tentoongesteld.

Indien heeren medewerkers aan de prijsvraag vóór 6 December a. s. aan het Bestuur der Societeit „Sic Semper" het verzoek richten om hunne plannen toe te zenden aan het bureau der Maatschappij, dan geschiedt die toezending kosteloos. Na afloop der tentoonstelling worden de plannen weder kosteloos aan de eigenaars of de opgegeven correspondentie-adressen terug gezonden.

Sedert de laatste opgave zijn als Gewone Leden der Maatschappij toegetreden de heeren:

J. F. H. van der Hulst Jr., architekt, te Rotterdam.
P. Schotel, opzichter v. d. Rijks Waterstaat, te Zeeburg.
De Vereeniging „voor Vak en Kunst", te Dordrecht.

BIJ DE PLAAT.

De hier gegeven teekeningen zijn schetsen naar torens te Kopenhagen en te Helsingör.

Die te Kopenhagen is genomen naar een torentje, dat in hout uitgevoerd was, naar mij voorkwam op de helft der ware grootte. Het diende ter opluistering van een schilderijzaaltje op een tentoonstellingsterrein. De architekt schijnt een reproductie geleverd te hebben van een toren, die vroeger een der Kopenhaagsche kerken sierde, doch waarvan thans slechts de onderbouw is overgebleven. Deze wordt als brandweerkaserne gebruikt.

De toren te Helsingör behoort tot het slot Kronborg. Hij staat op de binnenplaats in het midden van den zuidelijken gevel. Het slot was omstreeks 1585 voltooid; doch reeds in 1629 woedde een brand die de restauraties van 1635—1637 ten gevolge had.

Deze torens komen mij voor minder uit een constructief dan wel uit een decoratief oogpunt belangrijk te zijn. Inconstructief zijn bijvoorbeeld de acht vergulde ballen waarop een gedeelte van den toren rust; evenmin kunnen mij de C-vormige houten krullen bevallen. Niettegenstaande deze fouten doen vele deelen het oog bepaald aangenaam aan.

J. E. v. d. Pek.

HET IJZEREN BRANDSCHERM IN DEN STADS-SCHOUWBURG TE ARNHEM.

Op verlangen van eenige leden der afdeeling Arnhem werd aan den heer Lindo, Directeur der gemeentewerken, vanwege de afdeeling het verzoek gericht, om onder geleide van den heer W. Honig een bezoek te mogen brengen aan den Stadsschouwburg, ten einde daar het ijzeren brandscherm van nabij te zien, welk verzoek door hem met toestemming van B. en W. goedgunstig werd ingewilligd.

Een ontwerp van een ijzeren brandscherm van den heer Wilhelm Tillmanns uit Remscheid werd indertijd door den heer Honig omgewerkt en gedetailleerd voor den tooneelboog in den Stadsschouwburg alhier.

In den zomer van 1888 werd dit plan uitgevoerd onder leiding van den heer H. H. Sandberg, civ. Ing°. en volontair bij de gemeentewerken alhier.

Dit scherm voltooit bij eventueelen brand op het tooneel een betere afsluiting van de zaal met het tooneel, daar reeds eenige jaren vroeger tegen het bovendeel der tooneelopening een *vast* scherm van plaatijzer is aangebracht.

Achter dit vaste scherm zijn twee geleidebanen voor het beweegbare scherm gesteld, met consoles van getrokken ijzer aan den muur bevestigd, terwijl plaatijzer de openingen tusschen muur en geleiders afsluit.

Het beweegbare scherm wordt gevormd door een raamwerk van hoekijzer, waartegen gegalvaniseerd gegolfd plaatijzer N°. 20 geklonken is, zoodanig, dat de golven vertikaal loopen. Wordt plaatijzer in dezen stand aan één zijde verhit, dan zal de daardoor verwarmde lucht opstijgen langs de halfcirkelvormige kanalen. De steeds toestroomende koude lucht koelt het plaatijzer af, terwijl de op het scherm neerslaande waterdamp langs de vertikale kanalen kan afloopen.

Tegen de zijranden van het scherm zijn twee stellen rollen van gegoten ijzer op stalen assen in gesmeed ijzeren schoenen geplaatst, die in de geleiders loopen.

Is het scherm neergelaten, dan grijpt zijn bovenrand in den onderrand van het vaste scherm, welke met zand gevuld is.

Het beweegbare gedeelte is hoog 6,36 M. en breed 8,63 M. en moet ongeveer 7 M. worden opgetrokken.

Hiervoor is op den bovenrand in het midden een oog van gesmeed Zweedsch ijzer geschroefd, waarin de optrekketting is bevestigd; aan beide einden zijn oogen voor de kettingen der tegenwichten. Het gewicht van het beweegbare scherm bedraagt 1400 K.G., dat der tegenwichten te zamen 1120 K.G.

Voor de beweging dient een lier, die, geplaatst in een ruimte onder het tooneel, van af het tooneel kan worden bestuurd. Ofschoon het scherm door één persoon kan worden opgedraaid, geschiedt dit gewoonlijk door twee en wel in 55 secunden.

Een korte beweging is voldoende, om het scherm te doen vallen. Draait men met een krachtigen stoot de kruk in tegengestelden zin, dan zal door de werking van een tegenwicht de pal van het palrad worden gelicht, het scherm door zijn meerdere zwaarte boven die der tegenwichten dalen en daarbij de lier afwinden. Een vang geeft gelegenheid het scherm bij het dalen op elke hoogte te kunnen stilhouden.

Voor de meerdere zekerheid, om ingeval van brand het scherm te kunnen doen vallen, is de as van de lier met 5 M. verlengd tot in den buitenmuur, waar zij uitkomt in een kastje, dat tevens een kruk bevat. Door de kruk op de as te schuiven en deze een weinig te draaien, wordt de pal gelicht en valt het scherm onmiddellijk.

Het geheel, met de uiterste zorg afgewerkt, werd geleverd door de heeren Traanboer en Thomassen te Arnhem. De gezamenlijke kosten van het beweegbare scherm met benoodigdheden bedroegen *f* 2300.—

Een beschrijving met plaat, gegeven door den heer H. H. Sandberg, komt voor in het Weekblad „de Ingenieur" jaargang 1889, N°. 33.

P. EVEKINK.

HET NIEUWE JONGENS WEESHUIS TE AMSTERDAM.

In de afgeloopen week is te Amsterdam het nieuw gebouwde Jongens Weeshuis der Ned. Herv. Gemeente, op den hoek van Amstel en Zwanenburgwal, ingewijd. Het werd gebouwd door den architekt C. B. Posthumes Meijjes, op de zelfde plaats die sinds meer dan twee eeuwen is gewijd geweest aan de verzorging van ouderloos geworden kinderen.

Na het jaar van Amsterdamsch omkeering, het gewichtige jaar 1578, behoorde tot de eerste bemoeiingen van de diaconie, de zorg voor die behoeftige weezen, die te oud waren om in het Burgerweeshuis te worden geplaatst, of wier ouders geen poorters geweest waren, maar natuurlijk wel lidmaten der kerk. Deze weezen werden in de eerste jaren van het bestaan der Ned. Herv. Gemeente bij gewone lieden in den kost gedaan. Langzamerhand werd hun aantal echter zoo groot, dat de diaconie en de magistraten der stad besloten, een gebouw te stichten, waarin de weezen, evenals in het groote Burgerweeshuis voor een ambacht werden opgeleid, om als bekwame en eerlijke jongelingen de wereld in te kunnen gaan. Maar nog een andere omstandigheid drong tot dezen maatregelen, namelijk zooals gemeld wordt, dat „de kinderen dikwijls bij luyden raakten, daar ze honger leden en de buyck pas ten halve vol kreghen, en weder bij anderen, daar veeltijds in alle ongebondentheden en ongeregeldheden opgetrokken wierden." De haast waarmede het besluit daarna werd ten uitvoer gelegd, was het gevolg van het overgroot aantal weezen, waarvoor na de hevige pestziekte in de jaren 1654 en 1655 een onderkomen werd gezocht; het bedroeg in 1656 al meer dan 350.

In Januari van dat zelfde jaar dan ook schonk de Raad aan de diaconie een erf bij de Zwanenburgwal, benevens 7000 guldens, voor de oprichting van het toevluchtsoord voor kinderen; en daar de diaconie niet van alle middelen ontbloot was, kocht zij er een naast gelegen erf bij. Reeds op 20 April van het zelfde jaar 1656 werd met den bouw van het weeshuis een aanvang gemaakt, en werd dit hecht en sterk, zonder pracht, volgens den wensch der stads Regeering en naar een daartoe vervaardigd houten model, opgetrokken, met zoodanigen spoed, dat er reeds voor het einde van 1657 een 150-tal weezen in konden worden gehuisvest. Dat echter bij de liefdadige behandeling der jeugd, de tuchtiging niet uitgesloten was, kan men opmaken uit het reglement dat in 1658 door de Regeerders der Stad voor deze instelling werd opgemaakt, en waarin onder anderen een bepaling voorkomt, dat een klein vierkant vertrek noodig was, dienende „om de baldadige jeugd eenige dagen op te sluiten." Dit schijnt meermalen noodig te zijn geweest, en het slag van jongens niet al te best, want o. a. was het smidsvak uitgesloten van de ambachten waarin onderwijs werd gegeven, opdat, volgens het reglement, „de jongens malkander het opensluiten van sloten niet leeren, tot dieverije."

Hoezeer de inrichting evenwel aan de behoeften voldeed, bewijst het aantal der verpleegden, dat in 1695 reeds tot duizend was geklommen.

Sinds de stichting heeft het gebouw geene andere veranderingen ondergaan dan in 1838, toen door het verteren van koppen van palen en daarop liggende bevloering verzakking werd waargenomen, die het scheuren van vele muren ten gevolge had. De noodig geoordeelde herstellingen en eene uitbreiding aan de Amstelzijde vorderden eene som van *f* 123.000, waarvan *f* 73.000 werden bijgedragen door collecten.

Op dezelfde plaats van het oorspronkelijke verheft zich thans het nieuwe Weeshuis, in den korten tijd van 14 maanden voltooid en den 24sten dezer ingewijd.

De grondvorm van het gebouw is langwerpig vierkant; het is 48 M. lang en 37,50 M. breed, en ontvangt aan de achterzijde lucht en licht van af een binnenplaats die 25 M. lang en 17,6 M. breed is. De hoogte tot aan de gootlijst is 14 M.

Op de bel-etage zijn gelegen de regentenkamer (25 M. bij 9 M.), de bureaux, de vertrekken voor de suppoosten en voor het dagverblijf der weezen, o. a. eene met blank hout betimmerde groote eetzaal (25 M. bij 9 M.) De kamer der Regenten is eveneens in blank Amerikaansch vuren- en grenenhout betimmerd, en pronkt weder met de antieke schouw uit het oude Weeshuis.

De slaapzalen, elk voor ongeveer 40 jongens, en eene afzonderlijke ziekenafdeeling, tevens vertrekken voor oppassers, badkamers enz. bevinden zich op de tweede verdieping.

Bij de zolders is rekening gehouden met mogelijke uitbreiding van 't aantal slaapplaatsen.

De keukens, de berg- en werkplaatsen en de badkamers bevinden zich in de benedenverdieping, evenzeer als de inrichting voor de verwarming en ventilatie, door middel van stoom onder lage drukking. De brandvrije zoldering dezer verdieping bestaat uit ijzeren liggers, waartusschen betongewelfjes.

Het inwendige van het gebouw draagt den stempel van eenvoud en groote degelijkheid. Daarbij is in de ruimste mate acht gegeven op de eischen die volgens den tegenwoordigen tijd gesteld moeten worden aan de hygiëne en de veiligheid. Overal is gas, duinwater, Vechtwater en de regeling der temperatuur in het bereik van hen, die het opzicht in het gebouw hebben.

Het gebouw staat geheel vrij van aanliggende panden en is in den geest der Hollandsche renaissance uitgevoerd in rooden baksteen; constructieve en versierde onderdeelen zijn van Ober-Kirchner zandsteen. De voorgevel, aan de Amstelzijde is iets rijker, hoewel toch in 't algemeen eenvoudig behandeld. Een krachtig uiterlijk wordt verkregen door den hoogen hardsteenen sokkel.

De uitvoering van het werk is degelijk en net, zooals trouwens te verwachten was van de aannemers, de heeren D. Cerlijn en Zn. en A. J. de Haan.

Indien het ons, tegenover den algemeen goeden indruk dien men van de gevels verkrijgt, geoorloofd is een enkele opmerking te maken, dan zou het deze zijn, dat de hoofdingang wat te stijf en niet gunstig van verhouding is, dat de gootlijst te weinig zichtbaar ondersteund is en de topgevels op de einden van den gevel te veel aan groote dakvensters doen denken. Zij hadden zonder schade achterwege kunnen blijven. Overigens is de zware taak, om op dit fraaie punt een eenvoudig en massief, maar niet al te eentoonig gesticht te bouwen, dat daar niet hindert, gelukkig geslaagd. E.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

KON. INSTITUUT VAN INGENIEURS. 12 November 1889. De heer van der Vegt trad na de pauze als spreker op over het ontwerp voor een visschershaven te Scheveningen, volgens opdracht in 1886 vervaardigd door eene Commissie, bestaande uit de heeren v. d. Toorn, Hubrecht en v. d. Vegt, van welke leden de beide eerstgenoemden reeds waren overleden. Hij herinnerde er aan, dat men al geruimen tijd gesold had, en voornamelijk sinds het begin dezer eeuw, met ontwerpen voor een haven in verband met een uitwateringskanaal voor 's Gravenhage, dat thans als bijzaak werd beschouwd. Het ideaal van den Haag in dezen tijd was nu, door middel van een haven een handelsstad van beteekenis te worden, door nieuwe bronnen van welvaart te openen. Uitdrukkelijk wees hij er echter op, dat het mandaat der Commissie eenvoudig dit was geweest, het onderzoek te doen naar de mogelijkheid om met geringe middelen een visschershaven voor Scheveningen te maken, zonder verderen considerans. Uit verschillende ingewonnen inlichtingen bleek het, dat de haven geschikt moet zijn voor loggers, te Scheveningen gebruikelijk, van circa 3 M. diepgang, 6,50 M. breedte en 25 M. lengte, als maximum. De heer Siccama had gesproken van grootere loggers. Zulk een was slechts eenmaal gebouwd voor onze visschers, maar daarna niet meer. Over verschillende onderdeelen der haven waren mede vele deskundigen gehoord; maar hunne meeningen liepen zeer uiteen. De gerekte peervorm der voorhaven was aangenomen, omdat deze het doelmatigst voor het invaren en het minst kostbaar was, in aanmerking genomen de noodig geoordeelde lengte van 600 à 700 M. Over alle onderdeelen verklaarde de heer van der Vegt de door de Commissie aangenomen inrichtingen, vormen en maten, en verdedigde die tegen de vroeger geuite minder welwillende aanvallen van den heer Siccama. Deze had de ontworpen haven een geulhaven genoemd zooals die van Boulogne, Calais, Duinkerken, Ostende en Nieuwpoort. Maar de monden van deze havens liggen op de laagwaterlijn. De mond der ontworpen haven lag daarentegen op 15 M. buiten de laagwater lijn. Bovendien waren de bovengenoemde havens, tijhavens. Spreker achtte genoegzaam bewezen te hebben, dat de vergelijking van den heer Siccama niet opging.

Deze laatste verklaarde nu, overtuigd te zijn van de moeielijkheid om een plan als dat voor Scheveningen te maken, daar men te rade moet gaan met allerlei inlichtingen, die soms zeer tegenstrijdig kunnen zijn. Zoo had men hem medegedeeld, dat op een diepgang van 4.20 M. moest worden gerekend. Spreker verklaarde vervolgens hoe hij tot zijn plan was gekomen, veroordeelde de lage ontworpen havendammen der Commissie, die bij zeer hoog water niet zichtbaar zouden zijn, verder de smalle verbinding tusschen buiten- en binnenhaven, waar 't moeielijk baggeren zou zijn, en prefereerde een wijderen mond om beter te kunnen invaren.

De heer Van der Vegt toonde daarna aan, dat bij het onzichtbaar zijn der havendammen een schip, wegens den toestand op de kust alsdan, slechts in het uiterste geval zal trachten binnen te vallen, dat nooit veel gebaggerd zal behoeven te worden en daarvoor ruimte genoeg bestaat, en dat de mond een voldoende w dte

bezit. Andermaal wordt nog eens aangetoond, dat slechts een visschershaven werd gevraagd, en de Commissie dus geen aanleiding had gevonden te rade te gaan met belangen van den Haag in de toekomst op handelsgebied.

De heer Conrad toonde vervolgens aan, dat de heer Siccama geen recht had in eene vorige vergadering met minachting te spreken over de ontworpen, overigens bij alle ingenieurs bekende slibbank, om in nood schepen op den wal te zetten. Spreker bewees uit verschillende wetenschappelijke werken, dat zulk een slibbank niets nieuws was, hoewel dit door den heer Siccama was beweerd geworden.

Laatstgenoemde oordeelde, dat men slechts in den uitersten nood tot het op den wal zetten zou overgaan, wegens gevaar voor ontzetten van masten enz. Het scheen hem daarom vreemd een nieuwe haven met zulk een slibbank te projecteeren, een haven die te kort is.

Maar de heer Conrad wees er op, dat in de 2500 M. lange haven van Ymuiden, de langste haven, ook zulk een slibbank voorkomt, en als die daar ontworpen is, dan behoort zulk eene inrichting wel degelijk in een ontwerp.

De heer v. d. Vegt verklaarde nu nog, dat de slibbank is aangelegd om tegemoet te komen aan de bezwaren van hen die meenden, dat de haven, van 700 M. lengte, nog te kort zoude zijn. Er was gevraagd naar een haven die uitvoerbaar was, wat de middelen betrof; dit moest men wel bedenken.

Na eenige mededeelingen van de heeren Kraus en Huet bracht de heer van Dissel in herinnering, dat de heer Siccama in zeer afkeurenden zin had gesproken over de in den laatsten tijd uitgevoerde Waterstaatwerken hier te lande, en wel in eene vergadering van den Gemeenteraad van 's Gravenhage. Het was naar aanleiding daarvan, dat de spreker voorstelde den heer Siccama uit te noodigen, in eene volgende vergadering mededeelingen te doen omtrent de groote fouten die waren begaan.

Dit verzoek was oorzaak van de verklaring van den heer Conrad, dat, wilde hij den heer Siccama volgen in zijne beschouwingen die deze als Gemeenteraadslid had ten beste gegeven, hij zich op geheel andere wijze zoude uitlaten, en zeggen: dat de heer Siccama op onbetamelijke wijze in den Gemeenteraad had gesproken over de Nederlandsche ingenieurs. Spreker deelde daarna mede met zijne vrienden overeengekomen te zijn, geen nota te nemen van de woorden van iemand, die onbevoegd moest verklaard worden te oordeelen over ingenieursaaken. Daarom deed het spreker leed, dat de heer van Dissel zijn voorstel had gedaan, dat hem intusschen had genoopt te spreken in den zin als geschied was.

De heer Conrad weersprak vervolgens nader de vergelijkingen en theorien van den heer Siccama, die onder anderen beweerd had, dat sinds de nieuwe waterweg van Rotterdam, in het zand te Scheveningen meer slib werd aangetroffen. Van waar die kennis?

De heer Siccama deelde mede dit van visschers vernomen, en het ook zelve opgemerkt te hebben.

Nadat de heer Ortt nog over vorm van havenhoofden zijne inzichten had ten beste gegeven, verzocht de heer Nierstrasz sluiting van het debat.

Den heer v. d. Vegt werd daarna door den Voorzitter dank betuigd voor zijne belangrijke mededeelingen.

De directeur der Haagsche waterleiding, de heer Stang, schetste vervolgens in korte trekken op welke wijze een hoofdtoevoerbuis dier leiding, binnenwerks 47 c.M. over eene lengte van 1.10 M. ongeveer 2 M. in horizontalen zin was verplaatst moeten worden, zonder oponthoud in de levering van water, dat in de buis nog onder een drukking van 1½ atm. stond. Om de buis werd een sleuf gegraven, op 27 plaatsen daarop een houten vloer gelegd, en de buis door kettingen aan schuin geplaatste trekstangen met schroefdraden gehangen. Met de schroeven werden de stangen ingekort, en zoodoende de buis zijdelings verplaatst. De geheele verplaatsing was geschiedt in 4 uren tijds en zonder dat de bewoners ook slechts één oogenblik van duinwater verstoken waren.

Nadat de heer Schalij nog een korte mededeeling had gedaan omtrent den toestand der werken te Soerabaya, en besloten was de verdere voordrachten tot een volgende bijeenkomst uit te stellen, werd de vergadering gesloten.

VEREENIGING „ARCHITECTURA" TE 'S-GRAVENHAGE, 27 November 1889. De vergadering werd door den Voorzitter geopend en de notulen der vorige gelezen en goedgekeurd.

Eenige exemplaren van het programma der prijsvragen, uitgeschreven door de Centrale Commissie ter bevordering van wedstrijden voor handwerkslieden, werden ter beschikking der leden gesteld.

De ingekomen vraag: »Wat is de beste constructie voor eene begaanbare, waterdichte glazen overdekking?" werd ter beantwoording in handen van de vragencommissie gesteld.

Vervolgens gaf de heer J. Brouwer eene verklaring van de samenstelling en het gebruik van den spiegel-hypsometer en toonde de geschiktheid van dit eenvoudige en min-kostbare instrument aan, voor het doen van benaderende hoogte-metingen, waterpassingen, afstandbepalingen en het meten van elevatiehoeken.

Nadat de kunstbeschouwing, bestaande uit l'Ornement polychrome, par Racinet, aangeboden door den heer M. T. Leijh, bezichtigd was, werd het houden van schetsavonden besproken en het Bestuur opgedragen pogingen te doen om een daarvoor geschikt lokaal te vinden.

Onder dankbetuiging aan de heeren Brouwer en Leijh, voor hunne bijdragen, sloot de Voorzitter de vergadering.

PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag Raadhuis te Zutphen.

De Redactie ontving de volgende vragen, waarop zij, door de Jury ingelicht, de antwoorden laat volgen.

Aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad!

Bij dezen was ons beleefd verzoek de volgende vraag ter beantwoording in het Bouwkundig Weekblad te willen opnemen.

In het programma voor de uitgeschreven prijsvraag voor een nieuw Raadhuis te Zutphen, komt o. a. 't volgende voor:

a. Bergplaats voor brandstoffen groot 20 M².

Zoo noodig buiten het gebouw op een eventueel te ontwerpen binnenplaats aan te brengen of in de bestaande kelders wanneer die kunnen blijven bestaan.

Wij begrijpen niet hoe er van de laatste zinsnede sprake kon zijn, daar noch op de situatie teekening, noch in 't programma zelf aangegeven wordt, hoe of waar de kelders gelegen zijn, iets wat o. i. zeer noodig is, met het projecteeren van kelderingang of anderszins, en naar o. i. zeer juist kon aangemerkt worden als iets dat alleen voor ingewijden te beamen is. Hopende dat raadsel zoo spoedig mogelijk opgelost te mogen zien, teekenen wij hoogachtend

UEdel. dienstw. dienaren,

Leden der Maatschappij en medewerkers aan de prijsvraag.

In antwoord op deze vraag kan worden medegedeeld, dat de keuze van de brandstofbergplaats geheel wordt vrijgelaten, en het niet noodzakelijk is dat daarbij met den bestaanden kelder rekening wordt gehouden.

Een tweede vraag van »een mededinger" is deze: Is het geoorloofd *stoepen* te ontwerpen die buiten de voor het gebouw aangegeven rooilijnen vallen?

Er kan alleen sprake zijn van drie stoeptreden, en deze mogen in het trottoir buiten de aangegeven rooilijn vallen.

Een derde vraag waaromtrent een antwoord wordt ingewacht is: Hoedanig is de gesteldheid van den ondergrond op de bouwplaats, en hoe diep zal gefundeerd moeten worden?

De fundamenten moeten, volgens het programma, bladzijde 6, 26en regel van boven, gelegd worden op eene diepte van 9.60 M + AP.

Daarmede is bedoeld, dat de onderkant der gemetselde fundeering moet liggen op 9.60 M. + AP. Een andere fundeering wordt niet gevraagd.

Door »een Lid der Maatschappij" wordt gevraagd of alle de

a. Secretarie-vertrekken;

b. Gemeente Architekt-vertrekken;

c. Gemeente Ontvanger-vertrekken,

direct uit een vestibule of gang bereikbaar *moeten* zijn.

Tevens wordt gevraagd, of de trap voor de tribune- en bureau bezoekers een afzonderlijken ingang van de straat eischt, of wel dat de hoofdingang voldoende is?

De vertrekken sub *a* en *c* moeten elk afzonderlijk van uitgang of vestibule bereikbaar zijn; bij die sub *b* is het wenschelijk, maar niet bepaald noodzakelijk.

Een afzonderlijke ingang voor de tribune- en bureaubezoekers is niet bepaald noodzakelijk, en daarom ook niet in het programma geëischt.

Prijsvraag der Vereeniging „Vak en Kunst" te Dordrecht.

In eenige exemplaren van het Bouwkundig Weekblad van 23 November j. l., waarin het programma voorkomt van deze prijsvraag voor de *Betimmering van een Eetzaal*, is in het plattegrondje het cijfer weggevallen, dat de lengte der zaal moest aanduiden. Deze lengte is in het origineele programma opgegeven te zijn 5.00 M., in de langste as der zaal.

Van meerdere zijden ontving de Redactie de vraag:

Als lengte der zaal wordt opgegeven 5 M., en bij het samenstellen der onderafmetingen (wand aan de raamzijde) verkrijgt men een lengte van 4.90 M. Is dit laatste cijfer goed? Hoe lang is de wand, gelegen tegenover de ramen?

Uit ingewonnen inlichtingen blijkt, dat de lengte van den wand aan de raamzijde 4.90 M. is, en die van den tegenoverliggenden wand 5.00 M.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Ter secretarie van de stad Amsterdam is o. a. ter lezing nedergelegd eene voordracht van B. en W. omtrent het subsidie van ƒ 10.000, door de Gemeente te verleenen aan de ambachtsscholen van de Maatschappij voor den Werkenden Stand daar ter plaatse.

In de toelichting wordt door B. en W. herinnerd, dat overeenkomstig het Raadsbesluit van 13 Juni 1885, aan de Regeering ontheffing gevraagd werd van de verplichting om eene Gemeenteburgeravondschool in stand te houden, en dat die ontheffing bij Kon. besluit van 2 September 1883, No. 15, voor vijf jaren werd verleend, en andermaal voor vijf jaren bij Kon. besluit van 23 Juni 1888, No. 23. De voorwaarden, waaronder de Gemeente vrijgesteld is van de verplichtingen, die ingevolge art. 14 der Wet op het M. O. anders op haar zouden rusten, zijn, dat de burgerdagschool door eene nieuwe ambachtsschool wordt vervangen en dat de burgeravondschool als bijzondere instelling blijft voortbestaan met inachtneming van de bepalingen, voorkomende in de overeenkomst, met de Maatschappij voor den Werkenden Stand gesloten.

De geringe bloei der in September 1884 geopende tweede ambachtsschool en in het algemeen de achteruitgang in het getal der leerlingen, die het ambachtsonderwijs der voornoemde Maatschappij genieten, heeft herhaaldelijk de aandacht van den Raad getrokken, die daarbij als zijn verlangen heeft uitgesproken, dat de bestaande overeenkomst met de voornoemde Maatschappij zou worden herzien, in dien geest, dat het ambachtsonderwijs in ruimeren kring vruchten zal dragen, en tevens, voor zoover dit met de belangen van dit onderwijs samengaat, de gemeente-uitgaven, daaraan besteed, zullen verminderen.

Met dit standpunt hebben B. en W. zich steeds vereenigd en zijn met de Maatschappij in overleg getreden, niet alleen tot herziening van de tusschen de Gemeente en haar bestaande overeenkomst, betreffende de tweede ambachtsschool, maar ook omtrent de voorwaarden, waaronder aan hare eerste ambachtsschool voortaan subsidie zal worden verleend.

De Maatschappij, steunende op hare langdurige ervaring, schrijft het geringe bezoek der leerlingen toe aan den te langen duur van den cursus van hare ambachtsscholen. De ouders zien er tegen op, dat hun zoons, na de lagere school te hebben verlaten, nog drie jaren op eene dagschool voor de practijk zullen gaan, zonder iets te verdienen, en velen schrijven hun zoons daarom niet voor de ambachtsscholen in. Van hen, die de ambachtsschool bezoeken, verlaat een groot aantal de school, lang vóórdat zij den cursus hebben doorloopen. Deze toestand bestaat niet alleen te Amsterdam, maar ook in andere gemeenten van ons land, waar ambachtsscholen bestaan, zoodat zelfs dan eene ambachtsschool door velen tusschentijds wordt verlaten, wanneer, gelijk te 's Gravenhage geschiedt, een weekgeld van ƒ 2.50 aan de leerlingen van het derde jaar wordt uitgekeerd.

De Maatschappij heeft zich daarom vereenigd met de zienswijze van hare afdeeling voor de ambachtsscholen, die van *tweejarigen* cursus groote verbetering verwacht. Het onderwijs in de practijk, waarvoor deze scholen vooral bestemd zijn, behoeft alsdan niet noemenswaard te worden ingekrompen en zal dus door veel meer leerlingen in zijn vollen omvang worden genoten. Alleen het totale aantal uren van het lager- en het teekenonderwijs ondergaat eene vermindering.

Eene tweede verbetering wordt door de bedoelde afdeeling der Maatschappij gezien in eene verdeeling der vakken tusschen de twee scholen, zoodat op de tweede ambachtsschool de ijzerbewerking, op de eerste de houtbewerking en het boetseeren zullen worden onderwezen. De regeling van de uren van het onderwijs wordt daardoor gemakkelijker en eene besparing wordt verkregen, doordat men minder onderwijzers voor de practijk noodig heeft.

Door de gunstige werking, vooral van de beperking van den cursus, zou het aantal leerlingen op ieder der twee scholen aanzienlijk stijgen, terwijl het thans aan de twee scholen te zamen slecht iets meer dan honderd bedraagt.

Heeft men alzoo reden van de bedoelde hervorming betere vruchten voor het onderwijs te verwachten, zoo zullen er ook kosten bespaard worden. Aan de tweede ambachtsschool, vroeger burgerdagschool, kan men op eene vermindering in de uitkeering van jaarwedden van ƒ 2500 rekenen. Aan de eerste ambachtsschool zullen de uitgaven voor de Maatschappij ruim ƒ 2000 minder bedragen, zoodat het Gemeente-subsidie met dit bedrag zal kunnen verlaagd worden. Terwijl de Gemeente thans ƒ 19.000 aan de Maatschappij uitkeert voor de tweede ambachtsschool en burgeravondschool en ƒ 10.000 als subsidie voor de eerste ambachtschool, zullen deze bijdragen op ƒ 16.500 en ƒ 8000 gesteld kunnen worden. Over het jaar 1890 is het echter wenschelijk het subsidie van ƒ 10.000 voor de eerste ambachtsschool te behouden, daar de Maatschappij de veranderingen, die in het onderwijzend personeel moeten komen, moeielijk voor het begin van den 1890/91 cursus kan invoeren.

Aan heeren leden der Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs wordt medegedeeld, dat naar aanleiding van het in de zomervergadering van 31 Augustus jl. genomen besluit, het volgende adres van wege die Vereeniging aan de Tweede der Staten-Generaal is opgezonden:

Aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen, het Bestuur der Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs, opgericht te Delft in 1853 en aldaar gevestigd,

dat tot het doel der Vereeniging, blijkens art. 2 van haar reglement, behoort het bevorderen der algemeen maatschappelijke belangen van den Ingenieur,

dat, naar aanleiding daarvan, in de jongste Algemeene Vergadering, den 31sten Augustus jl. te 's-Gravenhage gehouden, o. a. ter sprake is gekomen het wetsontwerp stot vaststelling van de lijst van hooge en gewichtige openbare betrekkingen, waarvan het bekleeden of bekleed hebben, de verkiesbaarheid tot lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal medebrengt",

dat bij die gelegenheid de vergadering eenparig haar leedwezen en groote bevreemding heeft uitgedrukt over de zeer beperkte en h. i. geheel onvoldoende wijze, waarop de technische betrekkingen in genoemde lijst zijn vertegenwoordigd en aan het Bestuur voornoemd de opdracht heeft verstrekt, zich daaromtrent tot Uwe Hooge Vergadering te wenden,

dat voorzeker in geen Rijk aan de techniek een zoo moeielijke en zoo veel omvattende taak is opgedragen en door haar een zoo bijzonder eigenaardige en belangrijke stelling wordt ingenomen als in Nederland, — het land ontwoekerd aan de baren, — waar niet slechts vele grootsche werken door haar zijn en worden tot stand gebracht en in stand gehouden, maar zij ook voortdurend diep ingrijpt in de economische verhoudingen der Maatschappij,

dat, desniettegenstaande, Nederlands techniek in bovenvermelde

lijst slechts door één enkele betrekking, die van Hoofdinspecteur van den Rijkswaterstaat, is vertegenwoordigd,

dat deze geringschatting der techniek in Nederland te meer treft, wanneer in aanmerking genomen wordt, dat, volgens bovengemelde lijst, de verkiesbaarheid voor de Eerste Kamer zal worden toegekend aan een groot aantal betrekkingen bij de rechterlijke macht, het leger en de marine, waarvan vele, met het oog op haar invloed op de maatschappij, zeker niet gewichtiger kunnen geacht worden dan tal van technische betrekkingen, die zoowel op technisch en zuiver wetenschappelijk als op oeconomisch gebied inderdaad een hooge en eerste plaats innemen,

dat waar van *elke* universiteit alle hoogleeraren en alle leden der colleges van curatoren waardig worden geacht tot lid der Eerste Kamer gekozen te worden, de hoogleeraren, ja zelfs de Directeuren-hoogleeraar der Rijks-Polytechnisch school te Delft (*de eenige* instelling van dien aard in Nederland), van die verkiesbaarheid zijn uitgesloten en hun betrekkingen daardoor, zelfs door de Regeering, minder *hoog* en *gewichtig* worden geacht dan bijv. die van Burgemeesters van gemeenten van even boven de twintigduizend zielen,

dat wel is waar de Voorzitter van den Raad van Toezicht op de spoorwegdiensten in de lijst is opgenomen, doch dat deze speciale betrekking geen zuiver technisch karakter bezit en het dus onnoodig zal zijn hier verder te doen uitkomen, hoe weinig het begrip van het belang der techniek in Nederland in het wetsontwerp tot zijn recht komt.

Redenen, waarom het Bestuur Uwe Hooge Vergadering eerbiedig verzoekt het wetsontwerp wel zoodanig te willen aanvullen, dat de bovenaangegeven wanverhouding wordt opgeheven.

Hetwelk doende, met vorigen eerbied.

DELFT, 19 Nov. 1889.

Het Bestuur der Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs,

A. M. K. W. VAN ITTERSUM, *Voorzitter.*
C. F. M. H. SCHNEBELIE, *Secretaris.*

Op 1 December a. s. zal in het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem eene tentoonstelling worden gehouden van uit bamboe samengestelde meubelen, met het doel de vervaardiging en den verkoop dezer meubelen hier te lande te bevorderen.

Voor den aanstaanden wedstrijd en prijskamp voor handwerkslieden en voor leerlingen uit Friesland en voor de drie noordelijke provincien, tot aanmoediging van deugdelijke beoefening van het handwerk, heeft zich te Leeuwarden eene commissie gevormd, welke heeft gekozen tot haren voorzitter Mr. W. J. van Welderen Baron Rengers; tot vice-voorzitter Mr. J. C. Meijer; tot 1en secretaris den heer A. Alberts; tot 2en secretaris den heer A. Gorter, en tot penningmeester den heer R. Bloembergen Ezn.

Voor het waarborgfonds van *f* 2000 is door de Prov. Staten van Friesland reeds *f* 300 toegestaan; men vleit zich, dat ook de Raad der Gem. Leeuwarden deze zaak geldelijk zal steunen.

De Gemeenteraad van Leiden besloot den 28sten dezer, overeenkomstig het voorstel van B. en W., tot den bouw van een nieuwe Stadszaal, volgens een door den Gemeente Architekt opgemaakt avant-project, geraamd op *f* 121.000.

Nadat deze ambtenaar verschillende dergelijke gebouwen in binnen- en buitenland zal hebben bezocht, zullen de definitieve plannen aan den raad worden voorgelegd.

VRAAGBAAK.

ANTWOORD 103. Glas in lood gevat, schade vervaardigd, is als waterdicht tegen slagregens te beschouwen.

Een vereischte is, dat vooral de horizontale loodstrookjes zorgvuldig worden toegebogen en het glas niet te dik of te dun voor de loodsponning is.

Goede sluiting van het glas in de sponning kan bevorderd worden, door vóór het inzetten van het glas in die sponning een weinig vet te brengen, of na het inzetten de voegen, tusschen glas en lood, met een weinig vet te dichten. Een en ander moet met zorg geschieden, om geen vettige plekken op het glas te verkrijgen.

Een eerste vereischte is tevens, dat het raam goed vast zit, en door horizontale ijzeren stangen vast gehouden wordt, daar zonder deze voorzorgen het glas zich in de sponningen los werkt.

BENOEMINGEN, OPEN BETREKKINGEN, ENZ.

De heer C. de Bruin, ingenieur van den Waterstaat 1e klasse, te Amsterdam, is in de plaats van den heer L. E. Asser benoemd tot ingenieur van den weg, chef van afd. Weg en Werken bij de Holl. IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

De heer J. P. Roessingh van Iterson, tot dusverre ingenieur der tractie bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, is, in de plaats van den heer G. T. T. Middelberg, benoemd tot hoofd-ingenieur, chef van tractie rollend materieel bij den Holl. IJzeren Spoorweg te Amsterdam.

Tot gemeente-opzichter te Baarn is uit een groot aantal sollicitanten benoemd: de heer H. E. Hoegsma, No. 2 op de aanbevelingslijst van B. en W.

Na afgelegd examen is de heer W. de Jong, te Zutphen, met ingang van 1°. Januari a. s. benoemd tot technisch ambtenaar bij de Staats Spoorwegen.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

AFDEELING LEEUWARDEN. 21 November 1889. Bij de opening der vergadering werd het nieuwe lid, de heer S. B. Gelders, door den Voorzitter welkom geheeten, de notulen der vorige vergadering daarna gelezen en vastgesteld, en vervolgens medegedeeld, dat de heeren F. J. Nieuwenhuis, I. H. J. van Lunteren en J. N. Breebaart te Utrecht zich op uitnoodiging van het bestuur hadden bereid verklaard om de jury te vormen voor de door de afdeeling uitgeschreven prijsvraag. Verder werd medegedeeld, dat naar aanleiding van een uitnoodiging aan het voorloopig Comité tot het organiseeren van een wetstrijd en prijskamp voor handwerkslieden, de heeren Roosehoom en Kramer door het bestuur waren afgevaardigd, met het mandaat aan deze zaak den steun der afdeeling te verleenen. In het comite, dat zich thans heeft geconstitueerd, wordt de afdeeling door genoemde heeren vertegenwoordigd.

Ingekomen was een schrijven van den heer D. D. Duursma te Drachten, waarbij deze voor het lidmaatschap der afdeeling bedankt, terwijl zich daarvoor hadden aangemeld de heeren C. van Duijnen, fabrikant, en D. Damstra, aannemer, beiden alhier, die met algemeene stemmen werden toegelaten.

De Voorzitter brengt ter kennis van de leden de vragen, door het Hoofdbestuur aan de afdeelingen toegezonden. De aanwezige leden verklaren zich allen bereid om tot de beantwoording mede te werken en, behalve de vragen 5—9 en 11, worden de overige aan verschillende commissien opgedragen.

De avond was verder gewijd aan de bezichtiging der werken, welke dienst deden voor de leestafel en eerlang onder de leden geveild zullen worden.

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM, 18 Nov. De verbouwing van het perceel No 89 aan het Damrak aldaar, onder beheer van den architekt G. W. Vixseboxe.

J. J. Boekholts	*f* 18.900
J. Koster	» 18.244
H. C. Dorlas	» 18.200
J. Stam	» 17.745
P. A. Warners	» 17.280
Meijer en Van de Coolwijk	» 17.000
V. Ph. Braun, Beverwijk	» 16.950
F. Raamakers Nieuwer-Amstel	» 16.900
Peeters en Roelofs	» 16.600
D. Schut	*f* 16.500
J. Hulman	» 16.385
A. Paans	» 16.350
J. J. v. Greuningen	» 16.250
J. J. Goseling & Zn.	» 16.190
D. Heijink	» 16.100
K. Hollander, Gouda	» 16.100
H. Rietsnijder & Zn.	» 15.980
J. N. Hendriks	» 15.960
D. Oosterink Nieuwer-Amstel	» 15.880
H. R. Hendriks, Os	» 15.880
W. Boom	» 15.800
K. J. B. v. Damme	» 15.800
A. T. Sleeswijk	» 15.675
G. Wond	» 15.251
H. Schouten	*f* 15.200
W. Greve, te Buikslooot	» 15.080
G. Boon	» 14.980
P. S. Rijnierse	» 14.940
A. Aalders	» 14.878
E. H. Helle	» 14.820
D. Cerlijn & Zn., en A. J. de Haan	» 14.800
C. J. Maks Jz.	» 14.680
B. Cruijff	» 14.435
B. v. Buuren	» 14.400
H. J. Meekers	» 14.380
R. Cruijff	» 14.380
Th. Ligthart	» 14.347
P. v. d. Brun	» 13.865

Gegund aan Th. Ligthart voor 14.347.

5984

— JAN VAN DER POT. —
KATENDRECHT bij ROTTERDAM.
KIJANISEERINRICHTING.
De eenigste weuer ook dezs wijzes kunn worden gekjantiseerd.

5974

De Engelsche Stalinrichtingen en Stalbenoodigdheden,
van the St. Pancras Iron-work Company te Londen,
ZIJN OP DE HIPPIQUE-TENTOONSTELLING TE GRONINGEN, (24 JULI—4 AUG. 1889)
bekroond met den Hoofdprijs,
— GROOTE GOUDEN MEDAILLE. —
Agenten voor Nederland:
= STAAL & HAALMEIJER. =
Amsterdam.

5973

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.
Fred. Stieltjes & C°., Amsterdam.

MUSGRAVE & Co., Limited

te BELFAST.
FABRIEK VAN
Engelsche Paarden- en Vee-Stalinrichtingen
IJzeren Tribunes voor Wedrennen,
Tuigkamer-Benoodigdheden,
DOGKENNELS,
Hooischuren, enz.
Gouden en Zilveren Med. Internat. Tentoonstelling Amsterdam.
Deze inrichtingen waarvan reeds **vele** in *Nederland* geplaatst zijn, munten uit door *solliditeit* en *zeer nette bewerking.*
EENIG AGENT
D. S. M. KALKER
KONINKLIJKE MAGAZIJNEN
VAN
BOUWARTIKELEN en GEREEDSCHAPPEN.
AMSTERDAM, St. Anth. Breestraat, C 21.
Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.
Telephoon N°. 2144.
Modellen te bezichtigen in het **Tentoonstellingsgebouw** van de **Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst**, *Marnixstraat* en St. Anthoniebreestraat C 21.

ROLLUIKEN.
van **Staal** of **Hout** met Staalband doortrekken of met verstelbare lichtopeningen, zelfrollende, met drijfwerk, enz., enz. 5976
E. en P. ROTTSIEPER *Koninkl.* Kunstsmeden.

5974

DE LINT & Co. Rotterdam.
Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te Londen,
leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,
MARMER-MOZAIEK en
TERRAZZOVLOEREN,
alsmede
— GLASMOZAIEK —
Zestien Bekroooningen.
5977

NEUCHÂTEL ASPHALTE COMPANY Lᵀᵈ. LONDON.
Exploitatie der Asphalten van de Val Travers.
FABRIEK TE AMSTERDAM
Boltweg No. 3.
TRADE MARK.

NATUURL. ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.
Gecomprimeerde Asphaltwegen en dito Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Houtvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen, Winkel- en Magazijnvloeren, Gangen, Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton-Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.
Zindelijk, Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geruaswerend.
Asphalt speciaal tot wering van vochtige muren.
Voor inlichtingen, omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het Kantoor der fabriek, Boltweg 3, *Amsterdam.*
5978

JAN HAMER & Co., AMSTERDAM.
Kantoor: GEBOUW DER MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.
Marnixstraat 402, b/h. Leidscheplein.
MILDE's MICRO-TELEPHONEN,
voor de telephonische gemeenschap in Werkplaatsen, Hôtels, Kantoren, Villa's enz. — Deze toestellen zijn bij lagen prijs zeer gevoelig, duurzaam en elegant.
CARE'S Luchtdruk-Waterreservoirs en
CHANOIT Reservoir Waterfilters met Luchtdruk,
voor het opperen, filtreeren en verdeelen van water in gebouwen zooals Hôtels, Gestichten, Villa's enz., ter vervanging van de hoogwaterreservoirs. 5979
„Referentiën" van hier te lande uitgevoerde installaties worden op aanvragen verstrekt.
— KELLEY's Geschilderd en Gebrand Glas. —
GEPLATINEERD- EN VENSTERGLAS.

Asphalt Vloeren.
ASPHALT DAKPAPIER.
Asphalt Isoleeringen.
Hout Cementdekking
worden gelegd door Asphalteurs
5980
Stein & Takken
Asphaltfabriek, Utrecht.

HH. STEENBAKKERS EN TEGELFABRIKANTEN,
bemoeid in het bezit van een **hoogst belangrijk** fabrieksterrein op bovengemeld gebied, wenscht zich voor de exploitatie daarvan met een vakman te associeeren of omtrent overname te onderhandelen.
Adres met *franco* brieven, onder letter S T W, aan het Algemeen Advertentiebureau van NIJGH & VAN DITMAR, Rotterdam. 5981

W. F WEIJNTJES,
Singel 514 b/h Koningsplein **Amsterdam.**
Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.
Agent voor **Minton Hollins & Co.** *Stoke upon Trent*
„ „ **A. Jändges** te *Crefeld.*
Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 5982

De Portland-Cement-Fabriek van
DYCKERHOFF & SÖHNE
te Amöneburg bij Biebrich a d Rijn 5983
levert haar erkend en uitmuntend fabrikaat, met garantie voor de grootste vastheid en deugdelijkheid.
Gouden Staats-Medaille
Productie-vermogen der fabriek: 500,000 vaten per jaar. Magazijnhouders in de voornaamste steden.
Düsseldorf, 1880

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

AANBESTEDING. 5962

(VERNIEUWINGSFONDS Staatsspoorwegen).

Op Dinsdag den 17den December 1889, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek N°. 143.

Leveren en inkepen van dwarsliggers, in 32 perceelen.

De besteding geschiedt volgens art. 13 van het bestek.

De bestekken liggen van den 29sten November 1889 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en bij de Heeren Sectie-Ingenieurs te *Meppel* en *Breda* en zijn op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50 per stuk.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken).

UTRECHT, den 28sten November 1889.

PHOTOLITHOGRAPHIE.

De ondergeteekenden bevelen zich bij Heeren Architekten aan tot het reproduceeren hunner

Plannen, Teekeningen, enz.

Prompte aflevering en billijke conditiën. 5963

WEGNER & MOTTU.
Rokin 138.

DE LINT & Cie
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH,
BOCH FRERES
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 5964

Notaris Mr. J. M. RICHELLE te Amersfoort, is voornemens op **Dinsdag den 10den December 1889**, des middags te **12 uur**, in de Buitensocieteit *Amicitia* aldaar, bij **afslag en opbod** in het **openbaar** te

VERKOOPEN:

Dertien perceelen

BOUWTERREIN,

deel uitmakende van het met **10 M. breede wegen doorsneden „KALFSVELD"** te Amersfoort, bizonder gunstig gelegen tusschen de Stad en het Station en met zeer fraai uitzicht op het Plantsoen.

Met het oog op de **belangrijke uitbreiding** van het **GARNIZOEN** te Amersfoort, **zeer geschikt**, om daarop te bouwen moderne ingerichte Villa's of Woonhuizen.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen bij de heeren P. J. HOUTZAGERS, architect te Utrecht, H. J. CROOCKEWIT, technicus te Amersfoort en ten kantore van voornoemden notaris Mr. J. M. RICHELLE. (5965)

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN

AANBESTEDING. 5966

(VERNIEUWINGSFONDS Staatsspoorwegen).

Op Dinsdag den 10den December 1889, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek N°. 138.

Levering van stalen dwarsliggers met klemplaten.

Bestek N°. 141.

Levering van ijzeren haakbouten.

Bestek N°. 142.

Leveren van eiken wisselhout en eiken brugliggers, ten behoeve van de Staatsspoorwegen.

De besteding geschiedt volgens de art. 22 resp. 17 en 12 van de bestekken.

De bestekken liggen van den 28sten November 1889 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan de bureaux van de Heeren Sectie-Ingenieurs W. J. KLERK DE REUS te *Meppel* en H. E. BEUNKE te *Breda* en zijn op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50 per stuk.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken).

UTRECHT, den 27sten November 1889.

ASPHALT DAKPAPIER,

met Asphalt goed doorvoed.

bijzonder duurzaam,

geheel bestand tegen water en vuur, per □ Meter van 14—27 Cts., franco vracht en rechten, *Arnhem* of *Rotterdam*. Alle bladen zijn van nevenstaand *wettelijk gedeponeerd fabrieksmerk* voorzien.

GEDEPONEERDE FABRIEKSMERK
SchutzmarKe

Monsters gratis en franco.

A. W. ANDERNACH te Beuel,
5967 *bij Bonn a/Rhein.*

G. J. Vincent & Co.

Kunstsmeden,

SCHIEDAM.

ZILVEREN MEDAILLE, WERELD-TENTOONSTELLING Amsterdam 1883.

GOUDEN MEDAILLE, Antwerpen 1885

Specialiteit in gesmeed IJzeren Hekken,

Fijne smeedwerken, Dakversieringen, Deurvullingen, Ornamenten enz.

Steeds voorhanden GESMEED IJZEREN PAARDEN RUIVEN. 5968

DE KOSTER, *AMSTERDAM.*

FABRIEK VAN

VERWARMINGS-TOESTELLEN.

Systeem laagdruk waterverwarming.
„ middelbarendruk „ 5969
„ hoogdruk „
„ laagdruk stoom „ *buiten contrôle van het rijk.*
„ luchtverwarming door stoom, water en calorifère.

VENTILATIE KAN OP IEDER SYSTEEM WORDEN TOEGEPAST.

Van eerst genoemd systeem zijn reeds meer dan **600** geplaatst.

Toestellen in aanleg:

KLINISCH ZIEKENHUIS.	Amsterdam,	Ventilatie.
STADS-APOTHEEK.	„	„
GENEESKUNDIGE ARMENVERZORGING.	„	„
H.H. WESSANEN & LAAN.	Wormerveer.	
„ Mr. J. F. HENNIJ,	Amsterdam.	
„ J. C. VAN LAAR.	Amsterdam.	
„ Jhr. Mr. LEO VAN NISPEN TOT SEVENAER,	Arnhem.	
NIEUW TE BOUWEN CHEMISCH LABORATORIUM,	„	
VERBOUWING NIEUWS VAN DEN DAG,	Amsterdam.	

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,

voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.

5970 FRED. STIELTJES & Co., Keizersgracht 745, Amsterdam.

Machinale Steenfabriek levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE

DUI-SPIEGELGLAS

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

7 DECEMBER 1889

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marsstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C.: HENRY HEMANS & C°.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD: L. H. Eberson. — Verwarming, ventilatie, bad- en drooginrichtingen in het nieuwe Jongens Weeshuis te Amsterdam. — Verslag van de vergadering der afdeeling Leiden en omstreken van 28 November 1889. — Acti et Amicitiæ. — Wedstrijd voor handwerkslieden. — Binnenlandsche berichten. — Mededeelingen uit de Rechtzaal. — Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Afloop van aanbestedingen.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden.

L. H. EBERSON.

Op den 30sten November j. l. overleed plotseling te Arnhem de heer Lucas Hermanus Eberson, Architecten-Chef van Z. M. den Koning der Nederlanden, Ridder der orde van den Eikenkroon, van den Gouden Leeuw van Nassau en van de orde van Verdienste van Waldeck-Pyrmont.

Eberson werd den 23sten Maart 1822 te Arnhem geboren, waar hij ook zijn eerste opvoeding genoot. Op 20-jarigen leeftijd ging hij naar Antwerpen om aldaar de lessen bij te wonen aan de Akademie; in 1844 kwam hij te Parijs, alwaar hij aan de Akademie en onder de leiding van den bouwmeester Grisart, architekt van den Hertog van Aumale, zijne studiën voltooide. Gedurende zijn verblijf aldaar werkte hij o. a. mede aan Jules Gailhabaud's bekend werk, l'Architecture du XI au XVII Siècle.

In zijn vaderland werd Eberson's naam het eerst meer algemeen met lof genoemd, nadat hij in 1850 door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst was bekroond geworden voor zijn ontwerp van een schouwburg. Deze onderscheiding werd door meerderen gevolgd, nadat Eberson in 1851 weder in het vaderland was teruggekeerd, alwaar hij zich te Arnhem als architekt vestigde.

In 1874 benoemde onze Koning hem tot Hoogstdeszelfs architekt, en in 1883 tot Architecte-en-Chef.

Talrijk zijn de werken door den ijverigen en kundigen man uitgevoerd. Deze en ook zijne bekroonde onuitgevoerde werken, doen in Eberson een kunstenaar erkennen, wiens talent zich door de omstandigheden niet volkomen heeft kunnen uiten, maar die vooral in den aanvang van zijne ontwikkeling een grooten invloed ten goede op onze vaderlandsche bouwkunst heeft uitgeoefend. De jongere bouwkundige weten dit wellicht ter nauwernood, maar de ouderen des te beter.

Een meer uitvoerig levensbericht, door een der intiemste vrienden van den overledene geschreven, zal in een volgend blad worden opgenomen.

De teraardebestelling had plants te Arnhem op den 4den December. Daarbij werd o. a. het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst vertegenwoordigd door den heer J. R. de Kruyff, die een groet van eerbiedige hulde bracht aan de nagedachtenis van den verdienstelijken man.

VERWARMING, VENTILATIE, KOOK-, BAD- EN DROOGINRICHTINGEN IN HET NIEUWE JONGENS WEESHUIS TE AMSTERDAM.

ooals reeds vermeld is in N°. 48 van dit Weekblad heeft de verwarming plaats door middel van stoom van lagen druk. Daarenboven geschiedt het koken der spijzen, het warmen van het drink- en waschwater, van het badwater en van de droogkamer door stoom van dezelfde spanning.

De stoom wordt ontwikkeld in 3 even groote vertikale Stoomketels, elk met 12 M². verwarmingsoppervlak. Deze ketels zijn ingemetseld, zoodanig dat de waterruimte

zoowel van binnen als van buiten door de verbrandingsgassen bestreken wordt. Zij zijn voorzien van eene vulinrichting voor coke en kunnen uren achtereen zonder bijvulling branden.

De luchttoevoer tot elk der vuren wordt geregeld door kleppen, die zich meer en meer sluiten naarmate de stoomspanning grooter wordt, en zich meer en meer openen naarmate de stoomspanning vermindert. Zij zijn zoo gesteld, dat bij eene bepaalde stoomspanning de luchttoevoer naar het vuur geheel gesloten is, en zoo ingericht, dat bij nog toenemende spanning lucht in de rookkanalen van de ketels wordt toegelaten. Dit laatste heeft tot doel de ketels af te koelen en op die wijze de stoomspanning te verminderen.

De waterruimte van elken ketel staat in verbinding met eene aan beide zijden open zijnde, vertikale buis, wier onderste opening zich op ongeveer 10 cM. van de kroon van den binnenketel en wier bovenste opening zich op ongeveer 6,80 M. boven den gemiddelden waterstand bevindt. In deze buizen rijst dus het water tot eene met den in de ketels heerschenden stoomdruk overeenkomende hoogte, en bereikt het alzoo de bovenste openingen bij een stoomdruk van 2/3 atmosfeer. De regelingskleppen, boven genoemd, zijn zoo gesteld, dat de stoomdruk gemiddeld 1 3 atm. bedraagt. Voor het geval, dat door eene of andere bijzondere omstandigheid de stoomdruk hooger dan 2/3 atm. mocht worden, en dus de veiligheidsbuizen of standpijpen mochten overloopen, is er eene buisleiding aangebracht, die dat water naar het riool voert. Gevaar voor de ketels heeft dat uitwerpen van water niet, omdat de kronen toch altijd met een laag water van 10 cM. dikte bedekt blijven.

De stoomketels zijn voorzien van een peilglas en van eene spuileiding, terwijl een mangat gelegenheid biedt elken ketel inwendig schoon te maken.

Bij niet te strengen vorst kan één ketel voor de verwarming en bij niet te druk gebruik van de badinrichting één ketel voor de baden volstaan, terwijl voor de andere doeleinden, koken, voorraad van warm water, en droogkamer één ketel steeds voldoende is. Een stelsel van verbindingsbuizen met afsluiters tusschen de stoomketels, zoodanig dat één ketel met den naast hem staanden verbonden kon worden, ware dus voldoende, indien niet de eisch gesteld was, dat *elke* ketel voor de verschillende doeleinden beschikbaar moest zijn, en met *elken* der beide anderen verbonden moest kunnen worden. De leidingen in het ketelhuis zijn daarom tamelijk saamgesteld en het aantal afsluiters is betrekkelijk aanzienlijk.

De hoofd stoom- en condenswaterleidingen zijn van getrokken ijzeren buizen en in de gangen van de beneden verdieping langs de muren gevoerd; de condenswaterleiding kan met elken ketel verbonden worden. De zijleidingen naar de kachels, zoowel voor stoom als voor condenswater, blijven onder de bintlaag en dringen ter plaatse waar de kachels staan, door den vloer, zoodat zij boven niet zichtbaar zijn. Afsluiters zijn er in de zijleidingen niet, doch waterzakken in de condenswaterzijleidingen maken het mogelijk bij het begin der verwarming alle kachels, door het openen der luchtkraantjes, gelijktijdig van stoom te voorzien, zonder dat stooten of gedruisch wordt waargenomen.

Alle leidingen zijn met warmte-isoleerende stof bekleed.

De kachels zijn van gegoten ijzer, uitwendig met ribben of ruggen voorzien. Zij zijn opgesteld voor de buitenmuren onder de ramen en omgeven door een rondom en van boven gesloten kast van warmte-isoleerende stof (isoleermantels), die door plaatijzeren mantels voor het gezicht verborgen zijn.

Openingen in de muren achter de kachels, met een schuif sluitbaar, laten de buitenlucht in de isoleermantels toe.

De warme lucht uit de isoleermantels kan door het openen van een klep in de lokalen toegelaten worden.

De inrichting der isoleermantels is zoodanig, dat met behulp van deze klep en van de schuif voor versche lucht:

a. warme lucht uit het vertrek door den isoleermantel circuleeren kan (verwarming zonder ventilatie);

b. buitenlucht door den isoleermantel binnentreden en zich aan de kachels verwarmen kan;

c. buitenlucht zich onverwarmd met warme circulatielucht mengen kan;

d. buitenlucht onverwarmd bij gesloten isoleermantel in de lokalen kan binnentreden.

Verwarming en ventilatie zijn dus gescheiden gehouden, zoodat bij welke buitentemperatuur ook de per uur vereischte hoeveelheid versche lucht (2 à 3 maal de inhoud van het lokaal) kan binnenstroomen, zonder dat dientengevolge de temperatuur in de lokalen te hoog wordt.

De kachels blijven nacht en dag gedurende het stookseizoen met stoom gevuld; toch is het door de boven beschreven inrichtingen mogelijk de temperatuur in de lokalen naar verlangen te wijzigen.

Het koken der spijzen geschiedt in 4 roodkoperen, inwendig vertinde pannen met dubbelen bodem, die ieder afzonderlijk gebruikt kunnen worden. De pannen rusten op ijzeren stoelen, waarin ieder om 2 tappen draaien kan; zij blijven in iederen gewenschten stand staan. De deksels der pannen kunnen opslaan en in iederen stand gehouden worden door tegengewichten aan kettingen.

Daar de kookpannen lager staan dan de stoomketels laat men het condenswater wegloopen, ten einde gecompliceerde inrichtingen te vermijden.

Koud water wordt in 20 minuten tot koken gebracht.

Warm water is steeds voorhanden; dit wordt gemaakt in een gegalvaniseerd gesmeed ijzeren reservoir, dat met de waterleiding in verbinding staat, door een stoomserpentijn. Het hierin gecondenseerde water vloeit naar den stoomketel terug. Wanneer de tapkranen half geopend zijn, vloeit het water aanhoudend met eene temperatuur van 100° C. er uit.

Het badwater wordt verkregen door in een eigenaardig gevormde kraan (mengkraan) den stoom zich met het water te laten mengen, nadat dit laatste van den druk der waterleiding tot eenen die lager dan die van den stoom is, terug gebracht is. De mengkraan geeft al naar den stand van den plug, koud of min of meer verwarmd water (tot ongeveer 44° C.). De inrichting staat gemakkelijk toe, dat de 16 badkuipen twee malen per uur gebruikt worden.

Boven elk der badkuipen is nog een kraan voor koud water.

Het drogen der gewasschen goederen, meestal kousen, geschiedt door een serpentijn van geribte gegoten ijzeren

buizen, waarin stoom kan toegelaten worden. De temperatuur kan tot 50° C. gebracht worden. Lucht uit den benedengang kan zich aan dien serpentijn verwarmen en na opgestegen te zijn en vocht opgenomen te hebben door eene opening onder de zoldering naar een ventilatiekanaal ontwijken.

De inrichtingen hierboven beschreven, zijn ontworpen en uitgevoerd door den heer H. J. Wolter te Amersfoort, wiens ontwerp uit 10 ingezondene, meest van buitenlandsche firma's, gekozen werd.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

AFDEELING LEIDEN EN OMSTREKEN. 28 November. Nadat de leden en eenige geïntroduceerden met belangstelling de antwoorden op de prijsvragen der Maatschappij berichtigd hadden, opende de Voorzitter de vergadering en werd als lid aangenomen de heer J. W. Jansen. De heer Terborgh had wegens verandering van werkkring als lid bedankt.

De ingekomen vragen der Maatschappij werden op voorstel van het Bestuur, als volgt in handen gegeven:

Vraag I, II en III, aan de heeren Fontein, van Houten en Lançel.

Vraag IV, aan de heeren Planjer en de Vries.

Vraag VI, aan de heeren Kok, de Koning en van Driel.

Vraag VII, aan de heeren Mulder en Roem.

Vraag VIII, aan den heer Knuttel.

Vraag IX, aan den heer Knuttel, die zich in betrekking zal stellen met een bekend rechtsgeleerde hier ter stede.

Vraag X, aan den Secretaris, die advies zal inwinnen bij den hoofdagent voor Leiden van de Ned. Verzekerings-Maatschappij tegen invaliditeit en ongelukken te 's Hage.

Vraag XI, aan den heer H. J. Jesse.

Vervolgens deed de Voorzitter eenige mededeelingen aangaande de samenstelling en arbeid der wedstrijd-commissie.

Van de commissie voor het versamelen van stukken voor het tijdschrift enz. is een schrijven ingekomen, waarbij kennis wordt gegeven dat zij ontslag neemt; in de December-vergadering zal eene nieuwe commissie worden benoemd.

Ingekomen waren programma's van prijsvragen uitgeschreven door de afdeeling Amsterdam; zij werden voor de leden ter beschikking gesteld.

De heeren P. J. Groen en P. G. Lançel werden benoemd tot het nazien van de rekening van den Penningmeester, vóór de volgende vergadering.

Vervolgens noodigde de Voorzitter Dr. D. de Loos uit, te willen overgaan tot het doen zijner mededeelingen aangaande het verven en het onderzoek van eenige verfstoffen.

Spreker begint zijn mededeelingen met te verklaren dat, mocht het onderwerp dat hij gekozen had niet bevallen, hij dit geheel op rekening schoof van het bestuurslid, dat hem uitgenoodigd had, daar juist het onderwerp voor hem het bezwaar was, in deze vergadering een voordracht te houden.

Als inleiding gaf de heer de Loos aan, dat er verscheidene middelen zijn om hout en metalen tegen bederf te bewaren en het een beter aanzien te geven. Bij metalen doet men dat o. a. door ze te bedekken met andere metalen, b. v. verzinken, verkoperen, vernikkelen, vertinnen. IJzer en zink roesten tamelijk sterk; toch wordt zink gebruikt om het ijzer te bedekken. IJzerroest vreet inwendig in, zinkroest tast alleen het oppervlak aan en vormt een beschermende laag. Het koolzuurzout, dat door vocht ontstaat, is bij ijzer niet constant en daarom een vijand van dit metaal; bij zink echter wel, waarom men het zink gebruikt om het ijzer tegen roest te beveiligen, als beschermende laag.

Daarna gaat spreker over tot behandeling van het verven, waarvoor men gebruikt vetten, vermengd met kleurstof. De vetten onderscheidt men in drogende en niet drogende oliën; drogende oliën als: lijnolie, hennepolie, druivenpittenolie en katoenpittenolie, en niet drogende als olijfolie en zoete amandelolie.

Altijd behouden laatstgenoemde oliën het karakter van een vet, in tegenstelling met de andere. Bij het opdrogen der drogende olie ontstaat een huidje, min of meer elastisch en doorschijnend.

De voornaamste drogende olie is de lijnolie, verkregen door uitpersing van lijnzaad; wat er overblijft is de lijnkoek.

Wat gebeurt er als men een drogende olie op een plaat droogt? Dan geschiedt niets anders dan het opnemen van zuurstof uit de lucht door de olie; er heeft oxydatie plaats.

Bij verwarming van lijnolie tot eene bepaalde temperatuur verkrijgt men de zoogenaamde gekookte lijnolie; zoogenaamd, want olie kookt eigenlijk niet; door bijvoeging van menie, een lichaam dat rijk is aan zuurstof, krijgt het een meer drogend gehalte; door de loodoxyde wordt de olie verzeept, er ontstaat een weinig glycerine, hetgeen verdampt.

Meermalen wordt zink of ijzeroxyde gebruikt in plaats van menie of loodoxyde.

Standolie is lijnolie, verhit op een temperatuur van 220° Celcius, die dus aan een droge distillatie is blootgesteld.

Olie-extract of verns-extract is lijnolie, gekookt met een gehalte van 10 tot 70 pct. lood; hier is het vet veranderd in een loodzeep en ontstaat de algemeen bekende diapalm. Deze stof opgelost in terpentijnolie, verkrijgt men siccatief.

Na deze bespreking der hoofdstoffen wijst spreker er op, dat als men loodwit of een andere verfstof met lijnolie op hout smeert er in hoofdzaak een mechanische omhulling plaats heeft. De gekookte lijnolie droogt op en omhult de verschillende stoffen. Bij menieverf heeft er geheel iets anders plaats; daar heeft zuivere verbinding plaats.

Vervolgens gaat de heer de Loos over tot de verfstoffen, en bespreekt de middelen om de zuiverheid dier stoffen te bepalen. Niets wordt zeker zooveel vervalscht als de verfstoffen. Men vindt ze, evenals de olie, in den handel tot alle prijzen. Spreker begon met goudglit. Deze verfstof, een bijproduct bij de afscheiding van zilver uit de metaalertsen, is loodoxyde en wordt onder anderen gebruikt bij het maken van gekookte lijnolie; het is gemakkelijk in een zuur op te lossen. Menie is een verbinding van loodoxyde met zuurstof, die niet gemakkelijk in een zuur is op te lossen. Om goede menie te onderzoeken, voegt men daarbij suiker en salpeterzuur; bij verwarming moet het overgaan tot goudglit en loodoxyde; is de menie vervalscht, dan blijft als bezinksel de roode steen achter.

Loodwit; hiervan de beste kwaliteit in Holland gemaakt, omdat bij de bereiding paardenmest gebruikt wordt. Een oplossing van loodwit in salpeterzuur bewijst, of dit laatste bezwaard is met zwaarspaat, want de zwaarspaat kan niet opgelost worden. Zinkwit dekt niet zoo goed als loodwit, waarom men dus veel meer noodig heeft, en waardoor er meer lijnolie op het te verven voorwerp gebracht wordt, hetgeen het spoedig geel worden ten gevolge heeft. Cinnaber of vermiljoen, is eene verbinding van kwik met zwavel; beide lichamen zijn vluchtig, en als men het dus verhit moet er niets overblijven, blijft er iets over dan is het vervalscht met doodekop of iets van dien aard. Berlijnsch blauw is een oplossing van geel bloedloogzout en een weinig ijzerzout; om het op te lossen gebruikt men zuringzuur. Spaansch groen is een koperzout, gemaakt met afval van druiven. Het is op te lossen in azijn en ammoniak en het blijkt dadelijk of het met zwaarspaat of gips vervalscht is. Ultramarijn behoort tot de dure verfstoffen, vroeger uit den lazuursteen bereid, tegenwoordig kunstmatig gemaakt in verschillende soorten, waarvan het minste het blauwsel is. De wezenlijke bestanddeelen zijn kiezelzuur, aluinaarde, soda en zwavel, door bijvoeging van een zuur wordt de echte kleurstof onmiddelijk ontleed, en ontstaat zwavelwaterstof. Chroomaatgeel wordt verkregen door samenvoeging van chroomzure potasch en loodazot. Het is oplosbaar in bijtende kali, bijtende soda of potasch; door bijvoeging van heel weinig bijtende potasch ontstaat na verhitting van dit mengsel, chromaatrood; naar gelang van de hoeveelheid kan men aldus vele tusschensoorten verkrijgen.

In plaats van lijnolie is in den laatsten tijd waterglas gebruikt een kiezelzuur zout van potasch of soda of van beiden, in vloeibaren of vasten toestand. Wanneer men dus zand met potasch gloeit, dan verkrijgt men waterglas (dat oplosbaar is in water); om glas te verkrijgen moet er kalk bijgevoegd worden, dat de doorzichtigheid vermeerdert. Het nadeel van waterglas is, dat het verweert in de vocht en men het niet met alle verfstoffen kan gebruiken, omdat het een vloeistof is die alcalische eigenschappen heeft, zoodat sommige kleuren veranderen. Met ultramarijn en doodekop dekt waterglas goed, vooral wanneer men er later nog een laagje over breengt. Bij stereochromie op steenen muren wordt veel gebruik gemaakt van waterglas.

Ten slotte besprak spreker nog een verfstof, meer als rariteit, namelijk de lichtende verf, die toegepast wordt in de laatste jaren op lucifersdoosjes, naambordjes enz. Zij bestaat in hoofdzaak uit zwavelmetalen, als calcium, strontium, magnesium (Balmain 's paint), en bezit de eigenschap om na veel licht opgenomen te hebben, b. v. door de zon, lang lichtend te blijven. Dit verschijnsel, als ook veel van het andere besprokene, werd opgehelderd en bewezen door proeven, die de voordracht zeer aantrekkelijk maakten.

De Voorzitter zeide den heer De Loos dank voor zijne belangrijke voordracht, waarna de vergadering werd gesloten.

ARTI ET AMICITIAE

Het was in het begin dezer week, naar wij meenen den 3den December, vijftig jaren geleden, dat de eerste vergadering plaats had van een Bestuur der Maatschappij Arti et Amicitiae, en dat alzoo deze Maatschappij werd opgericht.

Vóór 1839 was alles wat de schoone kunsten betrof in handen van liefhebbers, die de tentoonstellingen, wedstrijden, aankoopen en bekroningen bestierden. De schilders werden, behalve eenige weinige uitzonderingen, als werkheden beschouwd, te onbedreven om zich met dergelijke zaken bezig te houden. Zonder eenigen onderlingen band waren zij dan ook onmachtig zich te verlossen van de voogdijschap, die hen maar al te zeer drukte, of zich te verheffen, niettegenstaande in Amsterdam, 's Gravenhage en andere plaatsen reeds meerdere pogingen daartoe waren gedaan. Eindelijk echter traden vijf kunstenaars op, om andermaal te trachten, en nu met groote energie, eene vereeniging van kunstbroeders in het leven te roepen. Zij slaagden ten slotte, en hebben de thans in binnen- en buitenland met eere bekende Maatschappij »Arti et Amicitiae" opgericht, die zich ten doel stelt: de bevordering der kunst, de ondersteuning van weduwen en weezen van kunstbroeders, en de broederlijke vereeniging van kunstenaars.

Aanvankelijk zonder hulp of steun, had de jonge vereeniging haren zetel in een gehuurd lokaal. Toch werd haar ledental spoedig grooter, en na een bestaan van een jaar kon zij een beter lokaal inwijden. Dit werd alras vergroot en in 1855 werd het tegenwoordige maatschappelijk gebouw, aan het Rokin te Amsterdam, gesticht, naar de plannen van den heer J. H. Leliman. Het bevat twee zalen en twee kleinere lokalen voor tentoonstelling van kunstwerken, een bibliotheek en een leeszaal, een conversatie- en een speelzaal, en verschillende vertrekken voor de administratie en den dienst.

Volgens het jaarverslag van 1888 telt de Maatschappij 89 Eere-leden, en voorts 618 leden, waarvan 50 stemhebbende gewone, 8 gewone, 97 buitenleden, en 463 kunstlievende leden.

De Maatschappij staat onder de hooge bescherming van den Koning en de Koningin der Nederlanden.

Talrijk zijn de tentoonstellingen die door de Maatschappij op kunstgebied werden georganiseerd, waaronder een voorname plaats innemen, de internationale, die elk jaar in den herfst plaats hebben, en gewijd zijn aan de werken van levende meesters. Ook retrospectieve tentoonstellingen waren meerdere malen een punt van aantrekking, en met rechtmatigen trots mag Arti wijzen op die van oude schilderijen in 1867 en 1872, van kunst toegepast op de industrie in 1854 en 1873, van gooden en zilveren werken in 1880, van kunstvoorwerpen en curieuseiten in 1858, van wapens en wapenrustingen in 1869, en van oude gravures in 1865.

De zuivere opbrengst van alle tentoonstellingen wordt gestort in de kas van het weduwen- en weezenfonds, waartoe de Maatschappij zelve jaarlijks *f* 1000 verstrekt.

In 1858 verleende Z. M. den Koning de groote gouden medaille, *Bene merentibus*, aan de vereeniging; sedert 1870 is deze door den Beschermheer, evenals drie gouden medailles ter aanmoediging, ter beschikking gesteld om toegekend te worden aan de beste tentoongestelde werken op de jaarlijksche tentoonstelling.

Talrijk zijn overigens de onderscheidingen, die aan Arti ten deel zijn gevallen.

Met stalen ijver heeft de Maatschappij onder haar verschillende besturen voortgewerkt op den weg dien de stichters hebben uitgebakend. Zij staat nog thans, jong en frisch, als een bewijs van de doortastendheid en volharding van den Nederlandschen kunstenaar, en met de volle overtuiging, dat zij het nuttige en edele heeft gediend.

Haar 50-jarig bestaan zal zij, naar men vernoemt, in het volgende jaar vieren met het houden van een jubileum-tentoonstelling. Andere feestelijkheden, waarover men aanvankelijk heeft gedacht, gaan niet door. Aan bewijzen van symphatie, moge het haar bij dat feest niet ontbreken.

Wij brengen Arti et Amicitiae onze hulde, en wenschen die Maatschappij een voortdurenden en toenemenden bloei.

R.

Wedstrijd voor handwerkslieden.

Aan het programma van den Wedstrijd en Prijskamp voor handwerkslieden en leerlingen, te houden in Juni 1890 te Leeuwarden, ontleenen wij het volgende.

De te houden wedstrijden zullen bestaan uit:

I. *Vrije wedstrijd voor handwerkslieden in Friesland*, die werkzaam zijn bij een patroon of voor eigen rekening hun bedrijf uitoefenen, niet zonder andere hulp dan van leerlingen beneden de 16 jaar.

II. Vrije wedstrijd voor aankomende handwerkslieden en leerlingen in Friesland, die op 1 Januari 1890 den leeftijd van 20 jaar nog niet hebben bereikt.

De keuze der voorwerpen voor de wedstrijden I en II in te zenden is vrij, mits zij eigenhandig door den inzender zijn vervaardigd en tot de volgende ambachten behooren, als:

Schrijnwerkers, smeden, steenhouwers, timmerlieden, houtdraaiers en houtsnijders, boekbinders, goud- en zilversmeden, koper- en blikslagers, lood- en zinkwerkers, lederwerkers en zadelmakers, schilders en verlakkers, mandemakers en vlechters.

Als prijzen worden uitgeloofd diploma's, zilveren en bronzen medailles.

Aan den *prijskamp voor handwerkslieden in Friesland, Groningen en Drenthe* kunnen deelnemen zij, die werkzaam zijn bij een patroon of voor eigen rekening hun bedrijf uitoefenen, mits zonder andere hulp dan van leerlingen beneden de 16 jaar.

De keuze der voorwerpen, die eigenhandig door den inzender moeten zijn vervaardigd, is beperkt als volgt:

Schrijnwerk. Een canapétafel met ingelegd blad van natuurlijk hout, niet gepolitoerd en niet gevernist.

Smidswerk. Een gesmeed ijzeren ganglantaarn.

Steenhouwwerk. Een pedestal (voetstuk voor vaas of buste) hoog 1.15 M.

Timmerwerk. Een ongeverfde kast van vuren- of greenenhout, ongeveer hoog 2.20 M., breed 1.30 M., voor de eene helft hangkast, voor de andere linnenkast met twee laden.

Houtsnijkunst. Een kistje tot berging van sigaren.

Voor het best gekeurde voorwerp van elk der genoemde rubrieken, kan op voorstel der Jury's worden toegekend:

Een diploma met verguld zilveren medaille en 30 gulden, een diploma met zilveren medaille en 15 gulden, een of meer diploma's.

Bij de beoordeeling der werkstukken voor dezen prijskamp zal in het bijzonder worden gelet op de juiste beantwoording der opgaaf, op de zorgvuldige bewerking en den smaakvollen vorm van het voorwerp.

Aan het programma van de Wedstrijden voor handwerkslieden en leerlingen, op 15 Maart 1890 te Leiden te houden, ontleenen wij het volgende:

De wedstrijden omvatten:

1e. *Vrije Wedstrijden voor handwerkslieden en leerlingen* van alle vakken van nijverheid en kunstnijverheid, wonende in en om Leiden.

Onder handwerkslieden worden gerangschikt, allen die bij een patroon werkzaam zijn of die, zonder andere hulp dan van leerlingen beneden de 16 jaar, voor eigen rekening hun bedrijf uitoefenen. Leerlingen worden geacht te zijn, jongelieden die op 1 Januari 1890 den leeftijd van 19 jaren nog niet zijn ingetreden, en die, indien zij al ouder zijn, nog slechts drie vierde verdienen van het loon, dat in hun woonplaats voor het door hen beoefende ambacht, gemiddeld wordt betaald.

Als leidraad in de keuze van de voorwerpen die kunnen vervaardigd worden, geeft de Commissie een lijst van meer dan 225 werkstukken, over 45 ambachten verdeeld, terwijl ook andere dan

de genoemde voorwerpen vervaardigd en ingezonden mogen worden. Voor elk der vakken worden uitgeloofd, voor handwerkslieden, als 1e prijs een bronzen medaille met geld, 2e prijs een diploma en geld, en als 3e prijs een diploma; voor leerlingen een 1e prijs of bronzen medaille, en een 2e prijs of diploma.

Bij de beoordeeling der inzendingen zal voornamelijk worden gelet op het verband tusschen doelmatigheid voor het gebruik van het werkstuk en de keuze van het materiaal, op degelijkheid der bewerking overeenkomstig de eischen van het materiaal, en degelijk samenstel en goede afwerking.

Namaken van bestaande voorwerpen is niet uitgesloten, doch bij de beoordeeling zal eigen vinding de voorkeur hebben.

Toelichting van de bewerking door eenvoudige werkteekeningen zal op prijs worden gesteld, zonder dat deze bij de beoordeeling in aanmerking komt.

2e. *Gebonden wedstrijden voor handwerkslieden*, bovengenoemd.

Voor de navolgende ambachten worden de omschreven werkstukken, naar schetsen, verlangd:

Decoratieschilders. Het schilderen van een gedeelte plafondversiering, minstens groot 2 × 2.50 M.

Glasschilders. Het schilderen, branden en in lood vatten van een trap.

Goud en zilversmeden. Het maken van een zilveren armband.

Instrumentmakers. (Physisch) Het maken van een liniaalpasser met stalen liniaal. (Chirurgicaal.) Het maken van een verlostang van Tarnier.

Voor elk dezer vakken wordt uitgeloofd als 1e prijs, een verguld zilveren medaille en *f* 40; als 2e prijs een zilveren medaille en *f* 20, als 3e prijs een bronzen medaille, en als 4e prijs een diploma.

Koperslagers. Een koperen doofpot.

Metselaars. Een korfboog met baksteenvulling.

Meubelmakers. Een eikenhouten muziekkastje.

Smeden. Een gesmeed ijzeren bloemenstandaard voor een sierplant.

Steenhouwers. Een hardsteenen plaat voor een brievenbus.

Timmerlieden. Een eikenhouten ganghank.

Deze laatste voorwerpen moeten naar teekeningen vervaardigd worden.

Voor elk der vakken wordt uitgeloofd, als 1e prijs een zilveren medaille en *f* 30, als 2e prijs een bronzen medaille en *f* 15 en als 3e prijs een diploma.

De schetsen en teekeningen zijn na 15 December 1889 bij de secretarissen, de heeren P. G. Lancel en H. J. Jesse, te Leiden, verkrijgbaar.

Bij de beoordeeling der werkstukken, die niet machinaal mogen vervaardigd zijn, zal in het bijzonder worden gelet op allezins degelijke uitvoering en deugdelijk materiaal, en juist begrip van schets of teekening; degelijke uitvoering en afwerking, wat het geheel en de details betreft; goeden smaak in de uitvoering en verbinding van kleuren.

Verkoop der voorwerpen zal door tentoonstelling en verloting worden bevorderd.

Het meer uitvoerige programma, een paar dagen geleden verschenen, is bij de heeren secretarissen verkrijgbaar.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

In een der lokalen van het Paleis voor Volksvlijt te Amsterdam werd Maandag 2 December eene vergadering gehouden ter bespreking eener *Tentoonstelling tot bevordering van veiligheid en gezondheid in fabrieken en werkplaatsen.*

Dr. W. P. Ruysch uit 's Gravenhage, die het Voorzitterschap waarnam, opende de vergadering met in herinnering te brengen hoe het oorspronkelijk voornemen tot het organiseeren der bedoelde Tentoonstelling was uitgegaan van de Vereeniging tot bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid in Nederland, in verband met een later op dit zelfde gebied op te richten museum. Door het hoofdbestuur van genoemde Vereeniging werd eene commissie uitgenoodigd inlichtingen in te winnen en voorbereidende maatregelen te treffen, ten einde zich van de noodige medewerking in het geheele land te verzekeren. Aanvankelijk slaagde de commissie daarin zeer naar wensch; verschillende Ministers, in het bijzonder de Minister van justitie, gaven blijk van hunne belangstelling in het plan en een groote reeks van personen uit alle deelen des lands traden tot een algemeen comité toe, waarvan deze vergadering als de eerste bijeenkomst is te beschouwen. De groote opkomst op deze vergadering getuigde reeds, dat het denkbeeld bij velen instemming gevonden had. Alsnu zette spreker uiteen hoe naar het oordeel der oorspronkelijke commissie aan het plan uitvoering zou moeten gegeven worden. In overeenstemming hiermede werd tot het volgende besloten: de tentoonstelling zal in Juni, Juli en Augustus 1890 gehouden worden te Amsterdam in het Paleis voor Volksvlijt. Zij zal niet uitsluitend nationaal zijn; aan eenige der voornaamste exposanten op de Berijnsche tentoonstelling zal de uitnoodiging gericht worden inzendingen te doen. Men zal zich streng bepalen tot voorwerpen, de fabrieks- of handwerksnijverheid betreffende. De tentoonstelling zal een wetenschappelijk karakter dragen en niet ontaarden in een vereenigingsplaats van allerlei publieke vermakelijkheden. Voordrachten over aanverwante onderwerpen en misschien een congres kunnen daaraan verbonden worden. In hoofdzaak zal de Berijnsche tentoonstelling tot voorbeeld dienen.

Van verschillende zijden werd aangedrongen zooveel mogelijk bij de inrichting der tentoonstelling de Zondagsrust in acht te nemen, zoodat besloten werd Zondag de tentoonstelling eerst na kerktijd te openen. Een der aanwezigen die voorstelde des Zondags de tentoonstelling den ganschen dag gesloten te houden, zag dit voorstel met groote meerderheid verworpen en nam daarna niet langer aan de vergadering deel.

Hierop kwam in behandeling het contract met de directie van het Paleis voor Volksvlijt, waarvan een concept was opgemaakt dat in hoofdzaak ongewijzigd werd aangenomen. De directie van het Paleis voor Volksvlijt stelt daarbij kosteloos hare lokalen ter beschikking van het comité, neemt het grootste gedeelte der kosten op zich en ist de toegangsgelden die op sommige dagen niet hooger dan *f* 0.10 zullen mogen wezen. Voorts zullen subsidien aan het Rijk, de Gemeente en sommige Vereenigingen gevraagd worden, terwijl het Hoofdbestuur der Vereeniging voor Fabrieks- en Handwerksnijverheid in Nederland reeds een gift van *f* 1000 heeft toegezegd. Ook zal een ondersteuningsfonds uit vrijwillige bijdragen opgericht worden.

De vergadering besloot hierop uit haar midden een uitvoerend Comité te benoemen, waarvoor de vergadering in de eerste plaats bij acclamatie benoemde de oorspronkelijke Commissie van voorbereiding, de heeren W. P. Ruijsch, J. M. Elias en G. D. Nellenstein, terwijl staande de vergadering als leden worden gekozen de heeren Mr. R. J. K. Patijn en J. H. L. van Deinse. Nog vier leden zullen dat uitvoerend Comité voltallig doen zijn.

Het voorzitterschap wordt opgedragen aan Dr. Ruysch, die aanvankelijk bezwaar maakte de benoeming aan te nemen met het oog op zijne drukke ambtsbezigheden, alsmede omdat zijne woonplaats te 's Gravenhage de waarneming zeer bezwaarlijk maakte. Dr. Ruysch opperde daarom het denkbeeld een hooggeplaatst persoon of bekend Amsterdamsche Industrieel het Voorzitterschap op te dragen en stelde voor Mr. Baron van der Goes van Dirksland, Voorzitter der Vereeniging tot bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid in Nederland, uit te noodigen als President te willen optreden; doch daar deze verzocht niet in aanmerking te komen, neemt Dr. Ruysch ten slotte de benoeming, onder applaus der Vergadering, aan.

Het algemeen Comité bestaat voorloopig uit de volgende heeren: Mr. J. Heemskerk Azn., Prof. Dr. van Overbeeck de Meyer, Dr. J. Binnendijk, Dr. J. Coronel, Dr. W. P. Ruysch, Mr. R. J. H. Patijn, Dr. K. N. Saltet, G. D. Nellensteijn, Mr. G. Snyder van Wissenkerke, Mr. J. Kappeyne van de Coppello, C. L. van Vloten, Jhr. van Nispen tot Sevenaer, K. H. Beyen, C. [illegible] Koolemans Beynen, W. Spakler, Dr. Dozy, Mr. A. Kerdijk, Schreinemacher, J. H. L. van Deinse, G. Heineken, J. M. Elias, W. Hovy, Mr. H. M. A. Baron van der Goes van Dirksland, Mr. H. Goeman Borgesius, A. C. Wertheim, B. H. Heldt, Dr. Schaepman, Mr. H. C. Verniers van der Loeff, A. J. A. de Bosson, Dr. J. Th. Mouton, H. W. E. Struve, R. A. de Monchy, Mr. W. H. K. Mouthaan (President van de Maatschappij tot Nut van het Algemeen), de Haan (President van de Maatschappij van Nijverheid), D. Cordes (President van de Kamer van Koophandel).

In het Bouwkundig Weekblad van 30 November j.l. wordt onder de rubriek »berichten" een en ander vermeld omtrent de Ambachtsscholen te Amsterdam, waarbij van dergelijke school te 's Gravenhage wordt gezegd, dat door haar aan de leerlingen van het derde schooljaar ƒ 2.50 per week wordt uitgekeerd, maar ben dit niet terug houdt van het tusschentijds verlaten der school.

Dit blijkt niet juist te zijn. Genoemde leerlingen, en ook enkele van het tweede jaar, genieten een weekgeld, ten koste der school, van gemiddeld 60 cts. Deze maatregel is hoofdzakelijk te danken aan het streven, om den leerlingen in hun zak te doen gevoelen, dat hun tijd hun geld is, zoodat dan ook aan hen, die dit geld genieten, elk verzuimd uur gekort wordt. Deze maatregel werkt uitstekend. Loontrekkende leerlingen verzuimen minder dan de andere, en hun vertrek tusschentijds is een groote zeldzaamheid.

Wij ontleenen deze mededeelingen aan een ingezonden stuk van den heer H. L. Boersma, directeur der Haagsche ambachtsschool, voorkomende in de N. Rotterd. Courant van 27 November j. l.

Wij voldoen gaarne aan het verzoek, belangstellenden te wijzen op de vele werken, op het gebied van *Mechanica, Burgerlijke, en Waterbouwkunde*, welke volgens in dit blad voorkomende advertentie op 16 December te Rotterdam publiek zullen geveild worden.

MEDEDEELINGEN UIT DE RECHTSZAAL.

Een aannemer, te Groningen, die ook als architekt optrad, werd onlangs failliet verklaard, waartegen echter verzet werd aangeteekend.

In zake dit verzet tegen de faillietverklaring heeft de Arrond.-Rechtbank te Groningen uitspraak gedaan. De Rechtbank bewees, dat deze aannemer voor eene aanzienlijke som materialen kocht, waarvan hij huizen bouwde, die hij verkocht of verhuurde, en van dergelijke handelingen zijn beroep maakte.

Nergens wordt echter bepaald, dat de waren, welke gekocht worden, ook weer in den vorm van roerende goederen moeten worden verkocht, om dit kooptien te doen vallen onder art. 3 Wetboek van Koophandel.

De Rechtbank besloot mitsdien, dat deze aannemer-architekt wel degelijk koopman was en zij verklaarde het verzet tegen de faillietverklaring ongegrond.

Van dit vonnis werd hooger beroep aangeteekend.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Op de **Prijsvragen in 1889** door de Maatschappij uitgeschreven en waarvan het programma voorkomt in het *Bouwkundig Weekblad* N°. 3 van 19 Januari 1889, zijn de volgende antwoorden ingekomen:

1e Prijsvraag: Een rechtsgebouw.

N°. 1.	Niet af.	8 teekeningen	benevens memorie.	
» 2.	Art. 1648.	11 »	»	»
» 3.	Justitie.	8 »	»	»

2e Prijsvraag: Een dubbele villa.

N°. 1.	Studie.	4 teekeningen	benevens memorie.	
» 2.	In hoc signo vinces.	4 »	»	»
» 3.	Mictekee.	6 »	»	»
» 4.	Begin en einde.	4 »	»	»
» 5.	Bôde, Künstler! rede nicht! Nur ein Hauch sei dein [Gedicht.	4 »	»	»
» 6.	A. C. (monogram).	3 »	»	»
» 7.	Nul bien sans peine.	6 »	»	»
» 8.	Und was sagst du denn dazu.	8 »	»	»
» 9.	Veluwe.	5 »	»	»
» 10.	Flora.	3 »	»	»
» 11.	Werken.	3 »	»	»
» 12.	Ontwerp.	4 »	»	»

3e Prijsvraag: Een ijzeren trap.

N°. 1.	Studie.	2 teekeningen	
» 2.	Printemps.	3 »	benevens memorie.

Afloop van Aanbestedingen.

's-HAGE, 22 Nov.: het bouwen van een villa bestemd voor kinderziekenhuis, aan de Laan-van-Meerdervoort te 's-Hage, onder beheer van den ingenieur-architect A. L. van Gendt, te Amsterdam:

	volgens A	volgens B
J. Stroobach, Amsterdam.	ƒ 84.250	ƒ 75.350
G. D. v. Doorn idem	» 83.760	» 74.960
N. Perquin & Zn., Berkel.	» 83.000	» 73.000
H. G. Scholten, Amsterd.	» 82.850	» 76.400
Knipper en Vree, idem	» 82.700	» 75.840
P. Duiker, idem	» 82.300	» 75.300
W. G. v. Berkum, idem	» 82.000	» 75.000
H. Rietsnijder & Zn., id.	» 81.850	» 74.840
C. D. Kleijn, Raamsdonk.	» 81.400	» 72.500
A. J. v. Liemt, Amsterd.	» 81.200	» 72.000
J. J. F. Roodenrijs, 's-Hage.	» 81.000	» 72.000
G. Wond, Amsterdam	» 81.000	» 74.000
W. Greve, Buiksloot	» 79.767	» 72.500
F. Raaijmakers, N.-Amst.	» 79.380	» 70.290
C. P. W. Dessing, Gouda.	» 79.100	» 71.200
J. P. Mühlstaff, Leiden.	» 79.000	» 71.000
F. Roest, 's-Hage.	» 78.900	» 70.900
W. v. Leeuwen, Helle-voetsluis.	» 78.842	» 70.636
B. v. Buuren, Amsterdam	» 78.760	» 71.890
J. F. Prenzler, idem	» 78.300	» 69.800
A. C. Paardekooper, 's-Hage.	» 78.200	» 69.800
H. Schouten, Amsterdam	» 78.000	» 70.800
K. Hollander, Gouda.	» 76.800	» 71.000
Th. Ligthart, Amsterdam.	ƒ 76.800	ƒ 71.200
Meijer en v.d. Coolwijk, id.	» 76.760	» 69.890
Gebr. M. en J. A. Houtman 's-Hage.	» 76.527	» 67.927
H. R. Hendriks, Os	» 76.480	» 68.500
A. Paans, Amsterdam	» 76.400	» 70.000
W. Westerhof, Weesp.	» 76.276	» 69.276
E. H. Helle, Amsterdam	» 67.100	» 69.200
C. Eijsvogel, Aarlanderveen	» 75.847	» 67.847
K. J. B. v. Damme, Amsterdam	» 75.680	» 68.700
M. A. J. Taverne, 's Hage	» 75.396	» 67.249
D. Oosterink, N.-Amstel	» 75.100	» 67.600
C. J. Maks Jz., Amsterdam	» 74.900	» 68.200
J. Slenters, Haarlem	» 73.700	» 65.000
Cerlijn en De Haan, Amsterdam	» 75.100	» 64.600
B. Krijnen, 's Hage	» 73.000	» 67.000
W. P. Teeuwisse, idem	» 72.950	» 65.620
D. Heijink, Amsterdam	» 72.900	» 65.600
D. Schut, idem	» 72.400	» 65.600
B. Nieuwenhuijsen, 's Hage	» 69.848	» 61.391
J. Steffens, idem	» 68.100	» 60.600
L. C. J. Vellekoop, idem.	» 57.320	» 51.260
Gegund aan J. Steffens, te 's Hage, volgens A.		

AMSTERDAM, 25 Nov., voor rekening der gemeente, het bouwen van een »Groot Auditorium" in het Universiteitsgebouw:

J. Stam	ƒ 57.010
H. R. Hendriks te Os	» 55.900
B. v. Buuren	ƒ 54.000
R. Cruijff	» 53.674
B. Cruijff	» 52.900
Knipper en Vree	» 52.100
W. Warners	» 49.300
H. J. Meekens	» 48.900
J. Koster	» 48.880
J. J. Bockholts	» 48.800
Meijer en Van de Coolwijk	» 47.375
C. J. Maks Jz.	» 46.890
G. Wond	» 46.200
G. Boon	» 46.000
H. Rietsnijder	» 45.600
D. Oosterink	» 45.300
H. Hollander te Gouda	» 44.900
D. Schut	» 44.100
H. Schouten	» 43.800
D. Heijink	» 43.787
C. Alberts	» 42.886
A. F. Sleeswijk	» 42.738
P. S. Rijnierse	» 41.890
A. Paans	» 40.600
H. C. Dorlas	» 40.434
E. H. Helle	» 39.750
K. J. B. v. Damme	» 39.260
W. Greve te Buiksloot	» 36.800
J. J. v. Greuningen	» 33.322

De overigen aldaar.

6005 — JAN VAN DER POT, KATENDRECHT bij ROTTERDAM. — KIJANISEERINRICHTING. Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend, De eenigste winner ook des winters kan worden gekristalliseerd. BELGISCHE KLUIT en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en prima KUNSTGRANIET wasschen Patrijsen.

GEPREPAREERD DAKLINNEN

in Duitschland sinds jaren in toepassing, kan als dakbedekkingsmateriaal voor alle gebouwen ten zeerste aanbevolen worden, zijnde **waterdicht, duurzaam, licht, isoleerend brandvrij.** (De mastiek waarmede het linnen bereid is, verhardt.)

—— DE DEKKING GESCHIEDT ONDER GARANTIE. ——

Prijzen en verdere inlichtingen verstrekt,

J. KROON Rz., Buiksloot bij Amsterdam. 5996

JAN HAMER & Co., AMSTERDAM

KANTOOR, GEBOUW MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST, Marnixstraat 402, bij het Leidscheplein.

WITTE'S LIFTEN,

voor Stoom-, Gas-, Hand- en Waterkracht.

(Hydraulisch. Direct en Indirect werkend).

voor Personen, Goederen, Spijzen, enz. enz.

Grootste zekerheid tegen ongelukken, gemakkelijke behandeling, geringst waterverbruik (*bij de hydraulische*), zachten en gelijkmatigen gang.

Uitgebreide referentie lijsten van in verschillende **Rijks-, Gemeente-** en **Particuliere gebouwen hier te lande** geplaatste **Lifts**, worden op aanvrage franco toegezonden.

MANLOVE, ALLIOTH & Co's werktuigen voor stoomwasscherijen en stoom desinfectieer-inrichtingen. 5997

Asphalt Vloeren.
ASPHALT DAKPAPIER.
Asphalt Isoleeringen.
Hout Cementdekking
worden gelegd door **Asphalteurs.**
6000 Stein & Takken
Asphaltfabriek. Utrecht.

DE LINT & Co. Rotterdam.

Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te Londen, leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,

MARMER-MOZAIEK en TERRAZZOVLOEREN.

alsmede 5998

— GLASMOZAIEK —

Zestien Bekroonингen.

W. F. WEIJNTJES,

Singel 514 hoh Koningsplein **Amsterdam.**
Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.

Agent voor **Minton Hollins & Co.** *Stoke upon Trent* en **A. Jändges** te *Crefeld.*

Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 6000

ROLLUIKEN
van **Staal** of **Hout** met Staalband doortrokken of met verstelbare lichtopeningen, zelfrollende, met drijfwerk, enz., enz. 6001
E. en P. ROTTSIEPER. *Aanbevelend* Rijnpruisen.

FOLKERS & Co., RAPENBURG 29 *AMSTERDAM.*

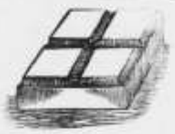

CARBOLINEUM.

middel tegen het rotten van hout en touw, tegen zwamvorming, enz.

Engelsche en Belgische Aardebuizen.

Directe aanvoer VAN **Portland cement.**
Merk: Knight Bevan & Sturge
Merk: Dijckerhoff & Söhne
DRIJF-, MOS- en METSELSTEENEN.

VUURVASTE STEENEN.
DAKPANNEN EN LEIEN.

Engelsche, Duitsche, Fransche en Hollandsche
Trottoir- Vloer- en Wandtegels,
in verschillende dessins
DAKPAPIER. ASPHALT en verdere BOUWMATERIALEN.

6002

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.

6003 Fred. Stieltjes & Co., Amsterdam.

CENTRALE VERWARMING

van Kerken, Scholen, Ziekenhuizen, Schouwburgen, Hotels, Woonhuizen, Villa's, enz. enz.

DROOG-INRICHTINGEN

Technisch Bureau GEVEKE & Co., Amsterdam.

Verschillende getuigschriften van uitgevoerde werken ter inzage.

Plannen en Begrootingen gratis

6004

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN

AANBESTEDING. 5985

(VERNIEUWINGSFONDS Staatsspoorwegen).

Op Dinsdag den 10den December 1889, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek N°. 138.

Levering van stalen dwarsliggers met klemplaten.

Bestek N°. 141.

Levering van ijzeren haakbouten.

Bestek N°. 142.

Leveren van eiken wisselhout en eiken brugliggers, ten behoeve van de Staatsspoorwegen.

De besteding geschiedt volgens de art. 22 resp. 17 en 12 van de bestekken.

De bestekken liggen van den 28sten November 1889 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan de bureaux van de Heeren Sectie-Ingenieurs W. J. KLERK DE REUS te *Meppel* en H. E. BEUNKE te *Breda* en zijn op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50 per stuk.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken).

UTRECHT, den 27sten November 1889.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

AANBESTEDING. 5986

(VERNIEUWINGSFONDS Staatsspoorwegen).

Op Dinsdag den 17den December 1889, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek N°. 145.

Leveren en inkopen van dwarsliggers, in 32 perceelen

De besteding geschiedt volgens art. 13 van het bestek.

De bestekken liggen van den 29sten November 1889 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en bij de Heeren Sectie-Ingenieurs te *Meppel* en *Breda* en zijn op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50 per stuk.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken).

UTRECHT, den 28sten November 1889.

BOEKVERKOOPING 5987

J. H. DUNK, Rotterdam,
Oppert 150.

Op 16 December 1889, van eene zeer belangrijke verzameling **BOEKEN, Natuurk., Natuurhist., Genees- en Heelk., Wiskunde, Techn. Wetenschappen, Muziek, Schoone Kunsten,**

Pracht- en Plaatwerken,

Emblemata, Natuurk., Instrum., enz.

De **Catal** (2106 Nos.) bevat bijna 1000 Nos. over **Mechanica, Burgerl.- en Waterbouwkunde en**

Bouwkundige Plaatwerken

en is à 10 cent verkrijgbaar.

GRATIS: Magazijn Catal. No. 32 bev. **Nieuwe Boeken** in Prachtband, tot veel verminderden prijs

Notaris Mr. J. M. RICHELLE te Amersfoort, is voornemens op **Dinsdag den 10den December 1889,** des middags te **12 uur,** in de Buitensocieteit *Amicitia* aldaar, bij **afslag en opbod** in het **openbaar te**

VERKOOPEN:
Dertien perceelen

BOUWTERREIN,

deel uitmakende van het met **10 M. breede wegen doorsneden „KALFSVELD"** te Amersfoort, **buitengewoon gunstig** gelegen tusschen de Stad en het Station en met zeer fraai uitzicht op het Plantsoen.

Met het oog op de **belangrijke uitbreiding** van het **GARNIZOEN** te Amersfoort, **zeer geschikt,** om daarop te bouwen moderne ingerichte Villa's of Woonhuizen.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen bij de heeren P. J. HOUTZAGERS, **architect** te Utrecht, H. J. GROOCKEWIT, **technicus** te Amersfoort en ten **kantore** van voornoemden **notaris** Mr. J. M. RICHELLE. (5988)

AANBESTEDING. 5989

Op Maandag den 23sten December 1889, des middags te 12 ure, zal door Burgemeester en Wethouders der gemeente *Leiden* op het Raadhuis aldaar, AANBESTEED, worden:

1°. Het leveren van:
OURTHEKEIËN.
2°. Het leveren van:
STRAATKLINKERS.
(Waal- en Rijnvorm).
IN TWEE PERCEELEN.

De bestekken en de monsters liggen ter image op de *Staats-timmerwerf*, op elken werkdag de besteding voorafgaande, van 's morgens te 9 ure tot 's namiddags te 4 ure, en zijn de eersten aldaar verkrijgbaar à *f* 0.15 per stuk.

Verdere inlichtingen bij den Gemeente-architect.

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH,
BOCH FRÈRES
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzerstoen en Cementtegels.
Groote voorraden. 5990

MINISTERIE VAN JUSTITIE.

Openbare Aanbesteding.

Op Dinsdag den 24sten December 1889, des namiddags te 2 ure, zal in een der lokalen van het Departement van Justitie te *'s Gravenhage*, in het openbaar bij enkele inschrijving worden

AANBESTEED:

Het driejarig onderhoud, aanvangende 1 Januari 1890 en eindigende 31 December 1892 van:

De Strafgevangenis te Appingedam.
Het Huis van bewaring te Winschoten.
De Strafgevangenis en het Rechtsgebouw te Groningen.
Het Paleis van Justitie en de woning van den Adjunct-Directeur der bijzondere Strafgevangenis te Leeuwarden.
De Strafgevangenis te Sneek.
Het Huis van bewaring en het Rechtsgebouw te Assen.
Het Huis van bewaring en het Rechtsgebouw te Almelo.
De Strafgevangenis en het Kantongerechtsgebouw te Deventer.

De aanbesteding geschiedt in 13 *Perceelen.*

Het bestek N°. 1 ligt ter lezing in bovengenoemde Gevangenissen en Rechtsgebouwen en op het bureau van den Ingenieur-Architect voor de gevangenissen en rechtsgebouwen, te 's Gravenhage en is tegen betaling van *f* 0.80 op franco aanvrage verkrijgbaar bij de Gebroeders VAN CLEEF, Boekhandelars, Hofstad N°. 28a te *'s Gravenhage.*

Aanwijzing zal geschieden den 19 December 1889, behalve te Winschoten, waar zij den 20n December 1889 zal gehouden worden.

Begin der aanwijzing te half twee uren 's namiddags, aanvangende met de Gevangenissen, doch te Leeuwarden met het Paleis van Justitie.

Inlichtingen zijn te bekomen:

Bij den Ingenieur-Architect voor de gevangenissen en rechtsgebouwen te 's Gravenhage, en voorts

voor de werken te Appingedam bij den Opzichter A. J. KNAAF aldaar;
voor die te Winschoten en te Groningen bij den Opzichter N. W. LIT te Groningen;
voor die te Leeuwarden bij den Opzichter W. C. DE GROOT aldaar;
voor die te Sneek bij den Opzichter J. P. HOGENDIJK aldaar;
voor die te Assen bij den Opzichter F. BOONSTRA aldaar;
voor die te Almelo bij den Opzichter B. VIXSEPOXSE aldaar;
voor die te Deventer bij den Opzichter J. A. MULOCK HOUWER aldaar.

De Minister van Justitie,
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal,
P. J. VAN BEIJMA.

5991

NEUCHÂTEL ASPHALTE COMPANY LTD. LONDON.
Exploitatie der Mijnen van de Val Travers.

FABRIEK TE **AMSTERDAM** Beltweg No. 3.

TRADE MARK.

NATUURL. ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.

Gecomprimeerde Asphaltwegen en dito Dorschvloeren, Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen, Winkel- en Magazijnvloeren, Gangen, Veranda's, Brug- en Dakbedekkingen, Beton-Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.

Zindelijk, Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend.

Asphalt speciaal tot woning van vochtige muren.

Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het Kantoor der fabriek, Beltweg B, *Amsterdam.* 5992

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,

voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.

FRED. STIELTJES & Co., **Keizersgracht 745, Amsterdam.**

5993

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon

DIJL-SPIEGELGLAS FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE Machinale Steenfabriek levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

14 DECEMBER 1889

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C. - HENRY HEMANS & Co.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD: Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Ter nagedachtenis van L. H. Eberson. — Bij de plaat. — Huur van dienst. — Verslag van de vergadering der vereeniging „Architectura" te 's Gravenhage, 11 December 1889. — Ingezonden. — Binnenlandsche berichten, — Benoemingen, open betrekkingen, enz. — Verbetering. — Afloop van aanbestedingen.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden en Plaat: Gesmeed ijzeren standaard voor een sierplant.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Zondag 15 December a. s. wordt in het Gebouw der Maatschappij, Marnixstraat 402, te Amsterdam, eene tentoonstelling geopend van de ingezonden antwoorden op de prijsvraag, uitgeschreven door de Societeit „Sic Semper" te Utrecht.

Deze tentoonstelling, voor een ieder kosteloos toegankelijk, is geopend van des morgens 10 tot des namiddags 4 uur.

Voor deze tentoonstelling is reeds machtiging ontvangen om de volgende plannen ter bezichtiging te stellen: *Haast* (bekroond met den eersten prijs); *Cirkel met driehoek waarin 't Sticht*, (bekroond met de eerste premie); *Roulette*, (bekroond met de tweede premie); Sic Semper; *Alida*; *No. 73*; Nannette; R. O. Z.; Salve; Gezelligheid; Tempora mutantur nos, enz.; Felix; Holland; Cirkel met driehoek daarin (*geteekend*); Ulterius trajectum; Anna; Jo; Geen arbeid is zonder vrucht; Prosit; N. N.; Schets in potlood; Semper; Voorwaarts; *Geteekend* bloemblad; 't Was tijdverdrijf. Dat is buiten kijf; Folterus; Trajectum ad Rhenum; Sic Semper (in cirkels).

Naar gelang toezegging ontvangen wordt van de overige ontwerpers, zullen hunne plannen bij deze verzameling worden gevoegd.

TER NAGEDACHTENIS VAN L. H. EBERSON.

Nadat reeds in het vorige nummer van dit Weekblad de levensloop van mijn vriend en leermeester in hoofdtrekken werd medegedeeld, is het mijne bedoeling om thans, in dit ietwat uitvoeriger levensbericht, zijne eigenaardige verdiensten in het licht te stellen.

Eberson leefde voor zijn vak.

Als de meesten onzer oudere bouwmeesters, die niet — als Rose, van den Brink en dergelijken — uit anderen werkkring tot dien van architekt overgingen, is zijn loopbaan begonnen in de werkplaats. „Wanneer gij eenmaal Generaal wilt worden, behoort gij vooraf soldaat te zijn geweest," dus dachten velen in zijn tijd, en zoo dacht er ook zijn oom en voogd Wessel Knoops, de stichter van het natuurkundig genootschap te Arnhem, over.

Trouwens, de omstandigheden zouden hem al bizonder gunstig moeten geweest zijn, als hij een andere opleiding had kunnen genieten, dan toentertijd, bij ontstentenis van bouwkunstige of polytechnische school en bij zeer beperkte middelen als de zijne, door de hoofdstations: teekenschool—Antwerpen—Parijs gemarkeerd werden. En het mag getuigen voor zijn bizondere ambitie, dat hij zich moeite noch opoffering, noch ook ontbering vaak, getroostte, om te leeren wat er te leeren viel.

Aan de Academie te Antwerpen genoot hij een jaar lang de leiding van de Prof. Serrure en Berckmans; en van 1844 werkte hij gedurende *zeven* jaren in Parijs: theoretisch bij den architekt van den Hertog d'Aumale, praktisch o. a. bij den bouw van een Ministerie onder

den architekt Lacornée. Hij was er lid en secretaris van de Société internationale des artistes (door den kunstschilder Justus opgericht) en medewerker aan bekende plaatwerken van kunsthistorischen en decoratieven aard.

Het was ook in Parijs, dat hij zijn eerste ontwerpen maakte als antwoord op de prijsvragen, uitgeschreven door onze Maatschappij tot bevordering der bouwkunst: voor een Schouwburg en voor een Abattoir. En deze prijsontwerpen waren in die dagen een événement. Wie zich hiervan overtuigen wil, vergelijke ze in het Archief der maatschappij met de bekroonde ontwerpen, die aan zijn medewerking vooraf gingen; hetwelk dan ook het groote succès verklaart, dat aan die teekeningen, zoomede aan het bekroonde ontwerp voor een protestantsche kerk met stadstoren ten deel viel.

Herhaaldelijk exposeerde hij zijn werken, zoowel in het binnen- als buitenland, o. a. in '55 in Parijs, waar ze een vleiende beoordeeling verwierven in de Encyclopédie d'Architecture van Victor Caillat.

Inmiddels (1851) in het vaderland teruggekeerd, had Eberson zich in Arnhem als architekt gevestigd. En van toen af opent zich voor hem een hoogst eigenaardige werkkring, hoofdzakelijk in dienst van den Hoogen Adel van ons land, bestaande in de restauratie hunner kasteelen en buitenverblijven, met bijbouw van bruggen, stallen, plantenkassen, enz., in verband met den aanleg der parken.

In chronologische volgorde ondernam hij de geheele of gedeeltelijke restauratie, enz. van:

het kasteel Beverwaard bij Utrecht, de Hertenkamp bij Hillegom, den huize den Eng bij Tiel, het kasteel te Middachten, het kasteel Biljoen bij Velp, den Engelenburg te Brummen, van het kasteel Rozendaal bij Velp;

het huis Bronbeek richtte hij in tot vorstelijk verblijf voor den Graaf van Chambord;

later volgden:

het kasteel Renswoude, de Heiligenberg bij Amerongen, het huis den Berg te Dalfsen; het kasteel te Eerde in Overijssel, het kasteel Rechteren, het kasteel te Ruurlo, de Hemelsche berg bij Arnhem, het Huis Singraven bij Denekamp, het Huis te Bingerden, dat van Avegoor te Ellecom en van Rhederoord aan de Steeg.

Ook bouwde hij het huis de Kortenburg bij Renkum en verbouwde het later tot Oranje-Nassauoord voor Z. M. den Koning.

In deze werken toonde Eberson zich sober en conscientieus. Hij *begreep* het karakter van die oude statige woonverblijven en bleef aan zijn opdracht getrouw: *niet*, om ze terug te brengen tot hun ouden toestand in den tijd van stichting, maar om ze geschikt te maken tot een vriendelijke, schoon altijd passende en deftige woning, die aan de behoeften van onzen tijd moest voldoen.

Daarvoor was hij bij uitstek de man. Wars van elke aanmatiging op archeologisch gebied, had hij een degelijke nobele opvatting van zijn taak; en zoomin onder zijn tijdgenooten als onder onze hedendaagsche bouwmeesters zou ik een ander weten aan te wijzen, die hem daarin had kunnen evenaren.

In het algemeen, dus ook met het oog op zijn talrijke nieuw gebouwde woonhuizen en publieke gebouwen, beschouwd, mag men Eberson, door den aard zijner langdurige werkzaamheid te Parijs, een leerling noemen van de klassieke fransche school van vóór vijftig of zestig jaren. Wat vooral bleek uit zijn nauwgezette studie van de *plattegronden*. Verre stond hij in opvatting van sommigen onzer hedendaagsche bouwmeesters, die de regelmaat en ook het evenwicht van de gevels onverschillig en gemakshalve opofferen aan de luimen van het grondplan; hij was een architekt „van den ouden stempel", die zich de moeite gaf om juist zoolang te zoeken en te combineeren, totdat hij een goede oplossing van de gevels in overeenstemming met een allesszins deugdelijk grondplan gevonden had; die dus ook groote waarde hechtte aan schoone verhoudingen en goede schaduwwerking door een welgekozen profileering.

De onregelmatig, landelijke opvatting daarentegen was hem vreemd: het blijkt uit zijn uitgevoerde villa's, die tot zijn minst geslaagde werken behooren.

Door de herhaalde tentoonstellling van zijn teekeningen, o. a. in '68 te Arnhem, waar hij de gouden médaille verwierf, had hij de aandacht van Z. M. onzen Koning op zich gevestigd, die hem reeds elf jaren vroeger in de Eikenkroon had benoemd; totdat een opdracht, in '73 ontvangen, om een Kunstzaal stijle-Louis XIV in het Loo te ontwerpen, in November van het volgende jaar tot zijn aanstelling als 's Konings architekt leidde.

Aan deze positie blijkt hij de voorkeur te hebben gegeven boven het Hoogleeraarsambt aan de Koninklijke Academie te Delft, waartoe hij in Mei '61, en opnieuw in October werd aangezocht, doch waarvoor hij om redenen van finantieelen aard bedankte.

Van architekt des Konings werd hij later Hoofdarchitekt, toen verschillende bouwwerken in het Groot-Hertogdom Luxemburg, — als de verbouwing van het kasteel Colmar-Berg, waarvoor hij de teekeningen gaf, — de aanstelling van een blijvend ambtenaar daar ter plaatse noodzakelijk maakten.

Over het aandeel dat Eberson had in de voorbereiding van den Rijks-Museumbouw, vermelden zijne persoonlijke aanteekeningen: dat hij, twee jaren nà de prijsvraag van 1864, door de Commissie werd uitgenoodigd om de zaak van dat Museum opnieuw ter hand te nemen en een ontwerp te leveren in den geest, zooals dit door de Commissie bedoeld werd. Hij vervulde die taak tot algemeene goedkeuring der voornoemde Commissie, en maakte meerdere plannen voor het terrein enz., wat ten slotte schijnt geleid te hebben tot de toezegging, dat de eventueele uitvoering van den bouw aan hem zou worden toevertrouwd.

De zaak traineerde echter om verschillende, ook finantieele redenen, zoodat hem de bepaalde som van *f* 1500.— voor het maken van zijn ontwerp werd uitbetaald en de zaak voorloopig bleef rusten. Zoo lang, totdat in Mei van 1875 hem de uitnoodiging gewerd om met de heeren Cuypers en Vogel een *Concours*-project voor het gebouw te maken.

Is het wonder, dat Eberson, na de voorafgegane toezegging tot uitvoering, wel dadelijk schijnt voorzien te hebben, wat de uitslag van dit concours wezen zou, en maar zeer geringen lust gevoelde om een nieuw sérieus ontwerp te maken? Ook kon hij zich bezwaarlijk vereenigen met sommige bepalingen van het concours-

Gesmeed ijzeren
Bloemstandaard.

Vincent & Cie
te Schiedam.

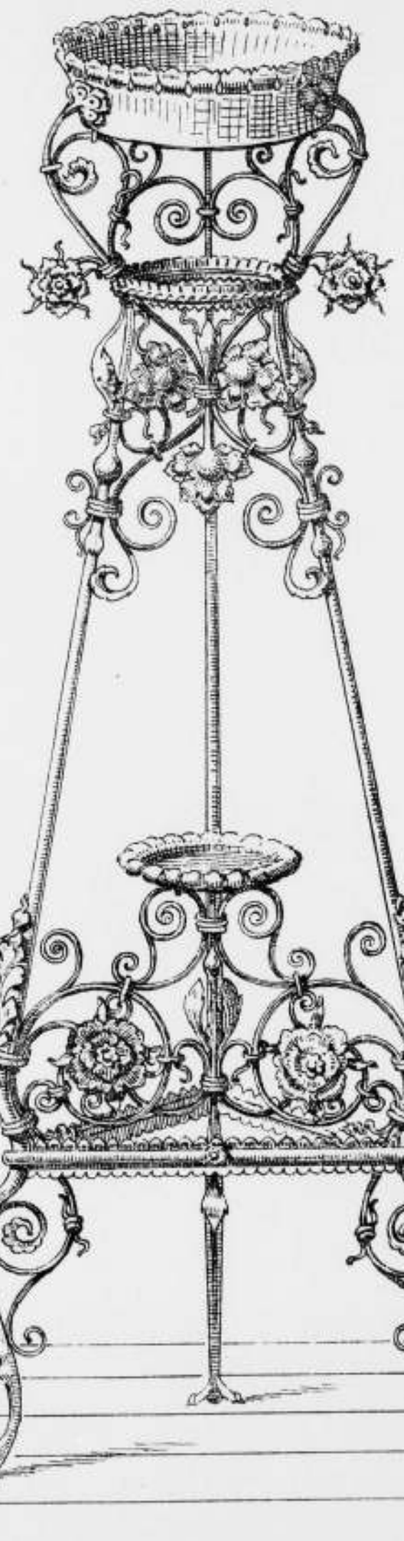

programma, waaronder diegene, welke een doorrit naar het nieuw te stichten stadskwartier voorschreef, en bleef hij dus ook hierin ten achter bij den bekroonden mededinger, wiens doorrit wel-is-waar is uitgevoerd, doch waarschijnlijk nimmer hoofdtoegang tot de buitenwijk worden zal.

Het was niet om deze redenen alléén, dat Eberson der propaganda van de nieuw ontstane richting onvriendelijk gezind was. Zijn eerlijk gemoed kwam in opstand tegen een geest van geringschatting en uitsluiting van elke andere opvatting op bouwkunstig gebied. Hij betreurde het, dat een groote reeks van bouwwerken die eeuwen lang de bewondering van tijdgenoot en nageslacht hebben opgewekt en door de daarin neergelegde lessen van architectonische schoonheidsleer steeds voorbeelden tot studie blijven zullen, miskend en veroordeeld werden, en alles werd ten achter gesteld bij louter persoonlijke proefnemingen zonder blijvende waarde. Dus achtte hij de gewraakte richting uit een opvoedkundig oogpunt nadeelig voor den jongere en schadelijk voor de toekomst van onze vaderlandsche bouwkunst.

Hoezeer Eberson's bekwaamheid en onbevangen oordeel gewaardeerd werden, blijkt uit zijn keuze tot Jurylid bij tal van prijsvragen en tentoonstellingen, waarvan op bouwkunstig gebied de voornaamsten waren: de prijsvraag van een paleis voor de Staten-Generaal, van den Rotterdamschen Schouwburg, voor de nieuwe Beurs te Amsterdam, enz.

Behalve als bouwmeester, was hij ook voor décoratieve doeleinden werkzaam. Hij maakte vele uitgevoerde schetsen voor meubilair en pronkgerij, en voorts: de grafmonumentjes voor den vice-admiraal Koopmans, voor Ds. des Amorie van der Hoeven, voor den burgemeester Knel te Wageningen; in '77 restaureerde hij het monument der Brederodes in de kerk te Vianen en in '78 maakte hij te Arolsen in tegenwoordigheid der vorstelijke familiën, ter herinnering aan 's Konings huwelijk, een schets voor een monumentje in marmer en brons, dat uitgevoerd werd in de kapel van het slot.

In munt- en penningkunde stelde hij groot belang. Hij ontwierp de medailles bij gelegenheid van verscheidene tentoonstellingen, was associé étranger van de Société Royale de Numismatique Belge en schreef herhaaldelijk artikelen over munten en penningen in de revue van dat genootschap.

Zijne adviezen werden op prijs gesteld op velerlei gebied. Zoo was hij lid der commissie voor de restauratie van het Haagsche Stadhuis, correspondent van de commissie van rijksadviseurs, medewerker voor bouwkunstige recensiën aan tijdschriften als de Gids, de Tijdspiegel, de Portefeuille e. a. Gedurende twaalf jaren was hij lid der commissie van toezicht op de scholen voor Midd. Ond.; en in '77 werd hem door twee invloedrijke kiesvereenigingen te Arnhem de candidatuur van het lidmaatschap voor den Gemeenteraad aangeboden.

Van '69–'72 had ik het voorrecht onder zijne leiding in Arnhem werkzaam te zijn. Met zijn vertrouwen vereerd, mocht ik toen Eberson ook leeren kennen en waardeeren als mensch.

Hij was degelijk in heel zijn doen en laten, rechtschapen en strikt eerlijk in alle dingen, een zorgzame huisvader en liefhebbend echtgenoot, een trouwe vriend voor zijne vrienden.

Zijne nagedachtenis blijve in eere!

J. R. DE KRUYFF.

BIJ DE PLAAT.

In 1888 schreef het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst prijsvragen uit voor een gesmeed ijzeren standaard voor een sierplant en voor een gegoten koperen drie-armigen kandelaar voor kaarslicht.

Van de 5 antwoorden op de eerstgenoemde prijsvraag ingezonden, werd dat van den heer G. J. Vincent en Cº. te Schiedam, vervaardigd naar een ontwerp van den heer Jos. Th. J. Cuypers, met den tweeden prijs, een bronzen medaille, bekroond.

Dit ontwerp is op de bijgaande plaat afgebeeld.

HUUR VAN DIENST.

Twee geschriften, verschillend van strekking, van tijd en van schrijver, ontmoeten elkaar op een gebied, voor de lezers van het Bouwkundig Weekblad uiterst belangrijk.

In het vorige jaar publiceerde de heer H. T. G. Adan, de directeur van de bekende levensverzekering Maatschappij la Royale Belge, een monografie getiteld: la question des assurances contre les accidents.

De bekwame schrijver beweert daar, dat geen behoorlijke regeling valt te treffen van de assurantie tegen persoonlijke ongelukken, alvorens bij de wet de overeenkomst: huur van dienst, goed zal zijn geregeld. (Men herinnert zich, dat op dit gebied slechts een paar gebrekkige artikelen in ons Wetboek bestaan.)

De heer Adan zegt dan ook:

„Il y a donc lieu de procéder avec les soins les plus „attentifs à la codification du contrat de travail. Cette „codification déterminerait en quoi consiste le contrat „du Travail.

„Donc, nous persistons à penser qu' en codifiant „d'abord le contrat du travail au point de vue de l'ouvrier „employé dans les établissements, on pourvoira à la „nécessité *la plus urgente*."

Enkele dagen geleden kon men in de gehoorzaal van Leiden's akademie, den hoogleeraar Drucker hooren verkondigen in zijn inaugureele rede over begrip in dogma in de Rechtswetenschap: „Het komt in de eerste plaats er op aan, de verhouding te regelen tusschen werkgever en arbeider. Het Romeinsche privaatrecht laat ons hier in den steek. . . . De reehtsgeleerden, die aan de oplossing hadden kunnen en moeten medewerken, hebben tot dusver die taak niet vervuld".

Men ziet, regeling van de overeenkomst huur van dienst wordt van alle zijden gevraagd; ook in dit blad, waar het meer dan misschien ergens elders thuis behoort, wil ik de aandacht voor dat vraagstuk vragen.

Dat regeling noodzakelijk is? Men leze de inaugureele

Uitgave van de Erven H. van Munster & Zoon, Amsterdam.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD N:o 50 van 16 December 1893

rede van Mr. Drucker, en zie in welk een sleur men is vervallen.

Waar volgens ons recht mogelijk is hetgeen dezer dagen geschiedde, dat een Rechtbank het inrichten van een groote fabriek met stoomvermogen door een technicus, als lastgeving, die *om niet* geschiedt, beschouwde, en hem mitsdien zijn vordering om salaris ontzegde, niettegenstaande de pretense *lastgever* in zijn brieven herhaaldelijk over het hem te betalen salaris schrijft, zal aan de urgentie van regeling wel niet kunnen worden getwijfeld.

Naar aanleiding van dit onderwerp en met het oog op hetgeen op dit terrein in den laatsten tijd bij onze wetgevende vergadering is verhandeld, kan het zijn nut hebben op een punt de aandacht te vestigen, dat misschien niet duidelijk genoeg wordt in het oog gehouden: juist ten gevolge van het standpunt dat die partieele regelingen (ik bedoel de uitbreiding der fabriekswet, en het wetsontwerp tot uitbetaling van het loon in muntspeciën) hebben ingenomen. Dat standpunt is wellicht te eenzijdig in het belang van den dienstverhuurder.

Het overwicht moet blijven berusten bij den *werkgever*. Men voelt dit wanneer men dezen factor in het oog houdt, dat de werkgever voor misbruik van zijn positie responsabel blijft met zijn vermogen, doch dit omgekeerd niet het geval is; integendeel: deze tegenover den niets bezittenden werkman machteloos staat. Min juist is het standpunt van hen die beweren, dat de positie van den werkgever — voor zooverre dit ten minste van de wet afhangt — te gunstig is tegenover dengene die zijn diensten verhuurt. Die ongunstige positie wordt veroorzaakt door economische omstandigheden buiten de wet gelegen.

Toen circa 20 jaar geleden de vraag naar werkkrachten het aanbod verre overtrof, en de verhuurders van dienst de patroons ieder oogenblik in den steek lieten, bij voorkeur op het oogenblik waarop zij het minst gemist konden worden, is geen geschreeuw in den lande merkbaar geworden om verscherping van de wet tegenover de werklieden. Dat daarvoor toen reden te over aanwezig is geweest, kan men vernemen bij ieder die destijds aan het hoofd van industrieele ondernemingen stond; thans zijn de omstandigheden juist omgekeerd: er is aanbod van werkkracht in overvloed. De wet heeft daaraan geen schuld. Voor het allerijselijkst misbaar, thans van enkele zijden aangeheven, bestaat dus, enkele omstandigheden daargelaten, die misschien grootendeels met de bestaande wetgeving waren te wijzigen, geen aanleiding.

En wat spreek ik van voor 20 jaar: op dit oogenblik nog is de dienstbodenstand, waar de vraag nog even het aanbod overtreft, de leer toegedaan zich in het minst niet te bekreunen over den tijd waarvoor zij een overeenkomst hebben aangegaan, en tot verzekering waarvoor zij zelfs een godspenning ontvingen. De wet komt de patroons niet te hulp, en een actie tot schadevergoeding wegens contractbreuk leidt natuurlijk tot niets. In de Israelitische gezinnen in Amsterdam ten minste kent men dat bezwaar, het zwakke standpunt, dat men tegenover de dienstboden inneemt, bij uitstek goed, en het komt daar veelvuldig voor, dat zij bij het huren der dienstboden van hen goederen in pand nemen, ten einde het euvel, dat zij geen verhaal hebben op hun personeel, te vermijden.

Hoe staat de werkgever tegenover den bediende, die soms moedwillig zijn goed beschadigt?

De ongehoorde maatregel thans bij den wetgever in overweging, om tegen den werkgever, die het loon anders dan in geld uitbetaalt, straf te bedreigen, kan, dunkt me, bij de regeling van het arbeidscontract nu ook ten behoeve van den werkgever worden toegestaan tegenover de door hem gehuurde personen, indien deze zich aan contractbreuk schuldig maken.

Dat een regeling van de overeenkomst van huur van dienst op groote bezwaren stuit, behoeft geen betoog: men denke aan de zeer verschillende gevallen, waarvoor regelen, voor alle passend, moeten worden gezocht.

Moge ieder, die een steentje tot het gewenschte gebouw mocht kunnen bijdragen, daartoe dat steentje aanbrengen!

ALESTES.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

VEREENIGING „ARCHITECTURA", TE 'S GRAVENHAGE. 11 December 1889. De vergadering geopend en de notulen goedgekeurd zijnde, werd tot onderwerp van de tweede prijsvraag in het vereenigingsjaar 1889/90 gekozen, een *kleine villa voor een badplaats*.

Vervolgens trad als spreker op de heer J. M. Lion, wapenschilder van den Hoogen Raad van Adel, om »Een en ander over heraldiek" mede te deelen. In zijne belangrijke improvisatie toonde spreker de talrijke fouten aan die op het gebied der wapenkunde in de 18e en 19e eeuw begaan zijn, en waaraan velen zich nog schuldig maken, hoewel men in den laatsten tijd, door studie en opvolging van de heraldische wetten uit de middeleeuwen en het renaissance-tijdperk, weder op den goeden weg begint te komen. De verschillende vormen van schilden, helmen, helmteekens, dekkleeden, rangkronen, enz., alsook hunne onderlinge plaatsing en combinaties, zijn alle aan vaste wetten onderworpen. Zoo mag men b. v. niet de helm aanziende en het helmteeken en profil voorstellen (wat zeer dikwijls voorkomt), noch cirkelvormige in plaats van ovale- vrouwelijke schilden maken, enz.) Ook de heraldische kleuren zijn voorgeschreven als vermiljoen, hemelblaauw, emeraldgroen, purper, zwart, goud en zilver. De kleuren van het schild en van de wapenfiguur moeten in het helmteeken en de dekkleeden herhaald worden. De meening dat een balk in het wapenschild, hetzij een dwarsbalk, een rechter- of linker schuinbalk, bastaardij aangeeft, berust op een dwaalbegrip. Slechts een linker- en volgens sommigen ook een rechter-schuin*streep*, werd eertijds door bastaarden gebruikt, om het wapen in zekeren zin te »breken". Nog nadere belangrijke wenken werden door spreker gegeven, ook omtrent de vrijheden die men zich bij het teekenen of modeleeren van wapens mag veroorloven, mits niet van de gestelde wetten afgeweken worde.

De voordracht werd verduidelijkt door een aantal teekeningen die door den heer J. M. L. Lots, met behulp van een sciopticon op het doek geprojecteerd werden.

De heer Lion verwierf met deze voordracht luiden en welverdienden bijval en gaf daarna nog menige gevraagde inlichting.

De kunstbeschouwing »Die Bauornamente der Neuzeit" aangeboden door den heer N. v. d. Arend, werd met ingenomenheid bezichtigd. De met smaak gekozen motieven en de geacheveerde uitvoering trokken zeer de aandacht.

Bij opening van de vragenbus kwam daaruit een tweetal vragen te voorschijn, welke in de volgende vergadering zullen behandeld worden. Zij luiden:

1. Zou het ook op den weg der Vereeniging liggen om aan het Bestuur van het Gebouw voor K. en W. alhier voor te stellen de schuine kanten, die verleden jaar van de pijlers der galerijen zijn afgehakt, aan de zijde der vestibule weder te laten aanpleisteren? De steller deser vraag kan zich begrijpen waarom zij aan de tooneelzijde zijn afgehakt, maar niet waarom dit ook aan de vestibule-zijde is gedaan. Met het weder aanpleisteren ervan zou zeker een goed werk verricht worden, daar dit juist de zijde is waartegen het publiek zit te kijken.
2. Wat moet bouwkunst zijn?

Na voorlezing dezer vragen werd de vergadering gesloten.

INGEZONDEN.

De ondergeteekenden, bouwkundige leden der Jury betreffende de prijsvraag voor den aanbouw eener nieuwe societeit »Sic Semper", verklaren hiermede, dat hun uit nadere inlichtingen gebleken is, dat tengevolge van bizondere omstandigheden de tentoonstelling te Utrecht van de antwoorden op de prijsvraag niet langer dan van 31 October tot en met 2 November jl. heeft kunnen plaats hebben, terwijl door een verzuim, buiten hun toedoen, van die tentoonstelling alleen in het Utrechtsch Dagblad aan het publiek kennis gegeven is. Naarmate zij een en ander zeer betreuren, achten zij het een gelukkig denkbeeld van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, om, nu de Maatschappij de machtiging der inzenders verkregen heeft en met medewerking van het bestuur der gemelde societeit, van de bouwplannen, waaronder de bekroonde ontwerpen, ter tegemoetkoming aan de gerezen klachten, op nieuw eene tentoonstelling te houden. Zij kunnen er bijvoegen, dat de tentoonstelling voor een ieder kosteloos toegankelijk zal zijn.

C. MUYSKEN.
T. J. NIEUWENHUIS.
TH. SANDERS.

EENE OPHELDERING.

In N°. 48 van »de Nederlandsche Spectator" komt over mijn onlangs verschenen »Geschichte der Holländischen Baukunst und Bildnerei" een met A. W. Weissman onderteekend artikel voor, dat wemelt van verminkingen der waarheid en verdraaiingen van feiten.

Ten einde zijne lezers geloof te doen hechten aan zijne onredelijke beweringen, als zoude ik in mijn omvangrijk werk van 636 bladzijden gr. oct., een werk dat over een groote reeks van tot nog toe weinig of in het geheel niet bekende meesters licht verspreidt, mij aan plagiaat tegenover hem hebben schuldig gemaakt, beroept de kritiekschrijver zich op eene persoonlijke ontmoeting met mij. Na eenige onnoozele schimpschoten betreffende mijn uiterlijk schrijft hij, dat ik mij bij hem, van wiens werkzaamheid op kunstwetenschappelijk gebied ik vernomen zou hebben, heb vervoegd, — dat ik mij als privaat-docent aan de Universiteit te Berlijn en schrijver van een werk »Die Renaissance in Holland" (1882) voorgesteld en hem demoedig om voorlichting verzocht zou hebben.

Reeds deze aanvang zijner kritiek slaat de waarheid in het aangezicht. Ik was toenmaals (1887) docent aan de Polytechnische School te Hannover, en had tot op dat tijdstip zelfs nog niet één enkel woord over het bestaan van dezen man en zijne werkzaamheid vernomen. Ik bezocht daarentegen toenmaals het Amsterdamsch archief ten einde daar te studeeren. De archivaris, de heer de Roever, was op reis; maar zijn plaatsvervanger verleende mij op de meest beminnenswaardige wijze hulp, en stelde mij onverwachts voor aan den heer W., die toen als teekenaar op het stadhuis werkzaam was. Deze bood mij uit eigen beweging zijn geleide aan bij *één* wandeling door Amsterdam (niet bij »verschillende tochten", zooals de heer W. in strijd met de waarheid mededeelt (*). Bij een bezoek, dat ik bovendien den heer W. bracht, gaf deze mij zeer vluchtig een aantal teekeningen enz. te zien. Dit is alles waarvoor ik hem dankbaar kan zijn. Te Deventer was een agent der stedelijke politie mijn gids, waarvoor ik dezen een drinkgeld aanbood. Zou ook die brave man zich — evenals de heer W. — thans verongelijkt gevoelen, en beweren dat ik zijne denkbeelden heb gestolen?

Van W.'s werken zijn mij slechts zijne beide opstellen over H. de Keyser en het Amsterdamsche woonhuis bekend. Wat hij over den beroemden beeldhouwer-architekt mededeelt, heeft hij overgeschreven uit de Architectura Moderna, en ontleend aan Ch. Kramm en A. Schoy; zijne geheel overbodige kleine biografie bevat zelfs niet één nieuwe positieve uitkomst. Zoo deelt hij o.a. niets mede over het aandeel van de Keyser in den vroegeren Laurentius-toren te Rotterdam; hij kent de Keyser niet als schepper van het grafmonument van Pieter Hogherbeets te Hoorn, van het schoolportaal en het charitas-beeldje te Delft, en meer andere werken. Wanneer hij zóó onwetend op zijn bizonder gebied staat, is het begrijpelijk hoe weinig hij op de hoogte van andere feiten is.

Over den invloed van Pieter Koeck van Aelst op de gelijktijdig levende Nederlandsche architekten schrijven reeds Guicciardini en van Mander; en deze waren mijne bronnen. Maar den heer W. staat dit niet aan. Wangunst en ijdelheid hebben zijne zinnen zoodanig verward, dat hij zich waant de grondlegger te zijn van de beschrijving der vaderlandsche kunstgeschiedenis, — dat hij alles wat anderen door jarenlange studiën en bemoeiingen zelfstandig en vol geestdrift voor de zaak te voorschijn brengen, verklaart ontleend te zijn aan zijne onbeduidende geschriften, die geen kunstgeleerde ernstig kan opvatten.

Eveneens meent hij, dat ik het begrip omtrent de beteekenis die graveurs als Lucas van Leyden, Jacob Cornelszoon en Dirk van Staren ten opzichte der renaissance hebben gehad, aan hem te danken heb. Maar sedert 1883 prent ik dit reeds aan mijne leerlingen in; bij ons in Duitschland weet ieder student in de kunstgeschiedenis reeds, wat de heer W. met bekrompen aanmatiging uitbazuint als zijne ontdekking. Eene teekening der door hem vermelde kapel van de Amsterdamsche Oude Kerk, van ongeveer 1510, die de heer W. eveneens zegt ontdekt te hebben, bevindt zich in mijn schetsboek van 1885. De heer W. verklaart, dat ik de afbeelding van het monument van Aleid van Culemborgh naar hem zou gereproduceerd hebben; de waarheid is echter, dat het gedenkteeken is opgemeten en geteekend te IJsselstein door den heer N. Landré uit Utrecht, die mij daartoe door den heer Dr. S. Muller Fzn. was aanbevolen. De oorspronkelijke teekening is in mijn bezit. Wat evenwel de beteekenis van de graveurs betreft, zij moet niet te hoog worden geschat, want in Holland zien wij veeleer de eerste sporen der renaissance in de werken der beeldsnijders, beeldhouwers en bronsgieters, voor welke bewering ik in mijn boek bewijzen aanvoer. Desniettegenstaande heb ik naar het *voorbeeld van Lübke* (Geschichte der Renaissance in Deutschland) van de graveurs in de eerste plaats melding gemaakt. Als kritiekschrijver levert de heer W. zijn twijfelachtig meesterstuk, waar hij zegt, dat wanneer de »beeldsnijder" Cornelis Bloemaert — zooals ik beweerde — de schepper van den predikstoel te 's Hertogenbosch was, — van Mander daarover niet in zijn »schilderboek" zou gezwegen hebben. O, waarde heer! van Mander heeft zoo dikwijls gerwegen; Lieven de Key, nog wel zijn stadgenoot, is hij stilzwijgend voorbij gegaan! Moge de heer Weissman hem toch vooral volgen, en zwijgen over zaken, die zijn begrip te boven gaan.

Wanneer ik nu in mijn werk den heer W. de overdiende eer bewijs, hem driemalen te noemen en aan drie teekeningen van zijne hand (**) de voorkeur gaf boven de veel fraaiere afbeeldingen die mij door F. Ewerbeck, de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en anderen ter beschikking werden gesteld, daar was dit mijnerzijds slechts eene daad van bijzondere hoffelijkheid, die echter door iemand als de heer Weissman niet schijnt begrepen te zijn.

Verschillende mijner vrienden in Holland hebben mij, na hen te hebben medegedeeld, dat ik met den heer Weissman had kennis gemaakt en zonder dat zij een oog in mijn manuscript hadden geslagen, helaas voorspeld wat thans gebeurd is; zij hebben mij herhaaldelijk zijn pamflet voorspeld. De bijval, dien ik nu reeds van zoo vele zijden ondervind voor een werk waaraan ik negen jaren mijns levens heb gegeven, is mij een aanleiding om mijnen arbeid meer volkomen te maken, en de hatelijke kritiek te minachten van een man, die nog bewijzen moet iets goeds te kunnen leveren en die sedert jaren er zijn werk van maakt, het goede wat anderen leveren op nijdig-kwaadaardige wijze te bemedelen.

DR. GEORG GALLAND.

BERLIJN, 3 Dec. 1889.

(*) Reeds in 1880 en 1885 heb ik Amsterdam nauwkeurig leeren kennen.

(**) Vergelijk de opsomming der 180 illustraties in mijn werk.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

In het Bouwkundig Weekblad N°. 48 van 30 Nov. j. l. deelden wij de voordracht van B. en W. van Amsterdam mede, betreffende de beide ambachtsscholen aldaar.

Naar aanleiding der voorgestelde wijziging schreef de heer F. Lz. Berghuis den volgenden brief aan het »Nieuws van den Dag", opgenomen in het nummer van 10 Dec. j.l.:

Mijnheer de Redacteur!

In *Het Nieuws van den Dag* en in het *Bouwkundig Weekblad* las ik het voorstel van Burgemeester en Wethouders van de Gemeente Amsterdam omtrent de subsidie door de gemeente te verleenen aan ambachtsscholen aldaar.

Volgens dat voorstel zou voortaan aan de beide ambachtsscholen te Amsterdam de driejarige cursus in een tweejarigen veranderd worden.

Velen, misschien allen, die de opleiding van den ambachtsman aan eene ambachtsschool zijn toegedaan, zullen dit met mij betreuren.

De noodzakelijkheid dringt te Amsterdam echter tot eene verandering. 't Is wel koren op den molen van hen, die het ambachtsonderwijs aan eene theoretische en practische ambachtsschool niet zijn toegedaan. En terecht. Is het bewezen, dat zelfs te Amsterdam niet één zoodanig opgerichte, bloeiende school kan bestaan, dan is het zeer twijfelachtig of die scholen recht van bestaan hebben.

Men beroept er zich bij dit voorstel op, dat vele der leerlingen van het derde leerjaar de school verlaten om geld te verdienen, en wijst er op, dat, ook met het oog op dit laatste, het bestuur van de ambachtsschool in Den Haag heeft moeten besluiten de leerlingen van het derde jaar geldelijk te ondersteunen. Daär wordt, volgens mededeeling van B. en W., aan de leerlingen *f* 2.50 per week als loon uitbetaald.

Ook de noodzakelijkheid van dezen maatregel zou de vraag wettigen: Is het geen tijd de proef met de ambachtsscholen als mislukt te beschouwen? Immers: 't is zeker, hoe men 't ook wil verbloemen, dat bij dezen maatregel het onderwijs niet goed kan geregeld zijn. De leerlingen ontvangen een deel van het door hen verdiende loon en de werkstukken kunnen niet meer gekozen worden, zooals zij voor den leerling 't geschiktst zijn of in het leerplan zouden passen.

Hoe 't zij, beide gevallen, die zoowel te Amsterdam als in den Haag, noem ik een treurig verschijnsel, maar waarschuw er ten sterkste voor, daarnaar de uitkomsten van ons ambachtsonderwijs te beoordeelen. Tegenover de mededeeling, daaromtrent door de Maatschappij voor den Werkenden Stand aan B. en W. gedaan, heb ik het genoegen te kunnen constateeren, dat het tusschentijds vertrekken der leerlingen aan de ambachtsschool alhier geen groot bezwaar oplevert en dat de vertrekkende leerlingen meerendeels van het eerste en tweede studiejaar zijn. 't Zijn veelal de stumpers, of wel die, welken het door hen gekozen beroep niet bevalt. Onze school is in den regel overbevolkt. Zij telt in de laatste jaren vrij geregeld 130 à 140 leerlingen. Hiervan zijn als leerlingen van het derde jaar, om *verschillende* redenen, tusschentijds slechts vertrokken:

1884/85 2, '85/86 2, '86/87 3, '87/88 4 en '88/89 3 leerlingen.

Mij dunkt, die cijfers toonen voldoende aan, dat dit de levensvatbaarheid niet in gevaar brengt.

't Is mijn plan niet, hier verder over de genoemde toestanden van het ambachtsonderwijs te Amsterdam en Den Haag te spreken, maar ik meen, dat twijfel gerechtvaardigd is, of de aan B. en W. te Amsterdam opgegeven redenen, omtrent de weinige levensvatbaarheid van een driejarigen cursus aan de ambachtsschool aldaar, wel de juiste zijn en of er door de voorgestelde verandering wel eene gewenschte verbetering tot stand komt.

F. Lz. Berghuis.

Directeur van de Ambachtsschool en van de Gemeentelijke Avondschool voor Handwerkslieden te Arnhem.

Arnhem, 3 December 1889.

In de zitting van den Amsterdamschen raad, van 11 dezer, kwam de bovengenoemde voordracht in behandeling. Een raadslid wees op bovenstaand schrijven; hij deed dat terecht, daar deze penvoerder ongetwijfeld een der autoriteiten op het gebied van ambachtsonderwijs is. De spreker vroeg, of de bezuiniging nu wel de moeite waard was, met het oog op het groote belang; maar krachtig verzet teekende hij niet aan.

Ook andere raadsleden bespraken de zaak, maar slechts een enkele motiveerde zijne stem tegen de voordracht. Er heerschte een geest van inschikkelijkheid en niemand was blijkbaar warm voor de zaak, getuige de matheid der discussie.

Ten slotte is de voordracht met 29 tegen 4 stemmen aangenomen. Was men overtuigd dat de maatregel een uitkomst was? Was er niemand die er iets beters op wist, of de zaak een nader onderzoek waardig oordeelde?

Het is echter een betreurenswaardige zaak, dat in de grootste stad van Nederland slechts een ambachtsschool met tweejarige cursus mogelijk is.

Even als de heer Berghuis, twijfelen wij, of de aan B. en W. van Amsterdam opgegeven redenen omtrent de weinige levensvatbaarheid van een driejarigen cursus wel de juiste zijn en of de nieuwe regeling tot heil zal strekken. Wij hopen, dat na een kosten proeftijd, door B. en W. het oordeel zal ingeroepen worden van mannen, die nu eens werkelijk autoriteiten zijn op het gebied van ambachtsonderwijs.

K.

In de zitting van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, op 10 Dec. j.l., werd met 48 tegen 25 stemmen besloten tot verbouwing van het Paleis van Justitie te Amsterdam voor Hof en Rechtbank, en de stichting van een nieuw gebouw voor de kantongerechten, op het terrein van den Weteringschans naast de tegenwoordige gevangenis.

Eerstgenoemde verbouwing zal *f* 490.000 kosten.

Opgaven omtrent de kosten van den bouw van het Ministerie van Justitie te 's Gravenhage, hebben tot nu toe ontbroken. Er heerschte daarover een geheimzinnigheid, die tot allerlei uiteenloopende geruchte aanleiding gaf.

De sluier is thans opgelicht: de Minister van Justitie heeft in de zitting van de Tweede Kamer op 10 Dec. j.l. bij de verdediging zijner plannen medegedeeld, dat deze kosten *f* 30 per kub. meter hebben bedragen; waarlijk een respectabel cijfer.

In eene bijeenkomst voor de leden van de Maatschappij voor den Werkenden Stand, op 20 Dec. 1889, 's avonds 8 ure, in het gebouw dier Maatschappij op den Kloveniersburgwal, zal de heer F. W. Westerouen van Meeteren eene voordracht houden over de middelen tot voorkoming van ongelukken in fabrieken en werkplaatsen.

Aan de afdeeling Leiden en Omstreken der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst is door den Gemeenteraad van Leiden in haar eergisteren gehouden vergadering een subsidie tot een maximum van *f* 700.— toegekend voor de door de afdeeling uitgeschreven wedstrijden voor Handwerkslieden en leerlingen te Leiden en omliggende gemeenten.

BENOEMINGEN, OPEN BETREKKINGEN, ENZ.

Tengevolge van een vroeger vermeld niet geheel juist bericht, deelen wij thans mede, dat de heer C. de Bruijn, ingenieur 1e klasse van den Rijks Waterstaat, benoemd is tot chef van den dienst van weg en werken bij de Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij. Deze benoeming gaat in met 1 Februari 1890.

Tot technisch ambtenaar 2e kl. bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen zijn, met 1 Jan. 1890, na afgelegd examen, bevorderd: de buitengewone opzichters bij die maatschappij W. de Jong, te Zutphen, P. van de Weide, te Breda, en J. Jaring, te Utrecht.

VERBETERING.

In het Bouwk. Weekblad N°. 40 van 7 Dec. j.l. zijn op bladzijde 293, 1e kolom, regel 22 van boven, eenige woorden achterwege gebleven. In plaats van »een trap", moet gelezen worden »een raam voor een trap"

In hetzelfde blad, bladzijde 291, moeten de regels 39 en 40 van boven gelezen worden als volgt: Loodwit, hiervan wordt de beste kwaliteit in Holland gemaakt, omdat bij de bereiding paardenmest gebruikt wordt. Die mest ontwikkelt zwavelwaterstofgas, waardoor een weinig zwavelhoud gevormd wordt; eene kleine hoeveelheid daarvan doet het loodwit beter dekken. Een oplossing enz.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

Amsterdam, 28 Nov. — Het maken der fundeeringswerken voor eenige bijgebouwen en het optrekken van een ontvanggebouwtje, op het terrein van het burgerziekenhuis aan de Linnaeusstraat, te Amsterdam, onder beheer van den ingenieur-architekt A. L. van Gendt:

Hoogste inschrijver J. Smit, te Weesp, voor *f* 50.144; laagste D. Cerlijn en A. J. de Haan, te Nieuwer-Amstel, voor *f* 40.990.

's-Bosch, 28 Nov. — Het bouwen van eene congregatiezaal met kapel en aanhoorigheden, voor het R.-K. kerkbest. der par. van St. Pieter, onder beheer van den architekt J. Bolsius:

Hoogste inschrijver Th. v. Ravenstein, te 's-Bosch, voor *f* 18.720; laagste W. v. Beckum, te idem, voor *f* 14.700.

ROLLUIKEN, van Staal of Hout met Staalband doortrokken en met verstelbare lichtopeningen, zelfsluitend, met drijfwerk, enz., enz. 6034
A. en P. ROTTERBERG, Keizersgracht 745.

JAN VAN DER POT, — KATENDRECHT bij ROTTERDAM. — KIJANISEERINRICHTING.

Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend.

De eenigste winaar ook des winters kan worden gekonstateerd.

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,
voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.
6014 FRED. STIELTJES & Co., Keizersgracht 745, Amsterdam.

G. J. Vincent & Co.
Kunstsmeden,
SCHIEDAM.
ZILVEREN MEDAILLE, Wereld-Tentoonstelling Amsterdam 1883.
GOUDEN MEDAILLE, Antwerpen 1885
Specialiteit in gesmeed IJzeren Hekken, Fijne smeedwerken, Dakversieringen, Deurvullingen, Ornamenten enz.
Steeds voorhanden GESMEED IJZEREN PAARDEN RUIVEN. 6015

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH.
BOCH FRERES
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 6016

W. F. WEIJNTJES,
Singel 514 h/h Koningsplein Amsterdam.
Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.
Agent voor Minton Hollins & Co. Stoke upon Trent
" " A. Jüngers te Crefeld.
Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 6017

Asphalt Vloeren.
ASPHALT DAKPAPIER.
Asphalt Isoleeringen.
Hout Cementdekking
worden gelegd door Asphalteurs.
6028 Stein & Takken
Asphaltfabriek, Utrecht.

Parquets-en-chêne sur bitume hydrofuge
N. GOURGUECHON — PARIS.
Verkrijgbaar in de maten van 30—50 cM. lengte, 6—11 cM. breedte, 35 cM. dikte.
Behalve lagere prijs, bieden deze parketvloeren, boven de andere soorten, de volgende voordeelen aan: Ondoordringbaarheid voor vocht. Weering van geluiden (kraken) en ongedierte. Grootere duurzaamheid, omdat het hout uit één stuk bestaande, verder afgesloten kan worden. 6019
Representant voor Nederland, EMIL MOHR, Prins Hendrikkade, 18 Amsterdam.

CARBOLINEUM AVENARIUS.
Men verzekere zich bij den aankoop, dat men het sedert 14 jaren met succes aangewende origineele merk verkrijgt:
CARBOLINEUM AVENARIUS.
GUST. BRIEGLEB. Amsterdam. 6020

BEKROOND TE AMSTERDAM 1883.
BEKROOND: Heidelberg 1876. Mannheim 1880.
PORTLAND CEMENT-WERK HEIDELBERG. vorm. Schifferdecker & Schnee.
BEKROOND: Sydney 1879/80. Melbourne 1880.
De ondergeteekende beveelt zich aan voor het leveren van het uitmuntende Portland-Cement, merk: „SCHIFFERDECKER, HEIDELBERG" waarvan bij hem steeds voorraad.
FERD. ENGERS.
—— Heerengracht 335. Amsterdam. —— 6021

De Portland-Cement-Fabriek van
DYCKERHOFF & SÖHNE
te Amöneburg bij Biebrich a/d Rijn 6022
levert haar erkend en uitmuntend fabrikaat, met garantie voor de grootste vastheid en deugdelijkheid.
Gouden Staats Medaille. Productie-vermogen der fabriek: 500.000 vaten per jaar. Magazijnhouders in de voornaamste steden.
Medaille Breslau 1869. Diploma A Eerste prijs voor uitmuntend fabrikaat. Kassel 1870. Medaille van verdienste, Weenen.

Düsseldorf, 1880 Gouden Medaille Offenbach a/M. 1879 Gouden Medaille Hoogste onderscheiding in den internationalen wedstrijd. Arnhem 1879.

NEUCHÂTEL ASPHALTE COMPANY Lto. LONDON.
Exploitatie der Mijnen van de Val Travers.
FABRIEK TE AMSTERDAM Beltweg No. 3.
TRADE MARK.
NATUURL. ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.
Gecomprimeerde Asphaltwegen en dito Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen, Winkel- en Magazijnvloeren. Gangen. Veranda's Brug- en Dakbedekkingen, Beton-Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.
Zindelijk, Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraauwerend.
Asphalt speciaal tot wering van vochtige muren.
Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het Kantoor der fabriek, Beltweg 3, Amsterdam. 6023

MUSGRAVE & C°., Limited.

te BELFAST

FABRIEK VAN

Engelsche Paarden- en Vee-Stalinrichtingen.

IJzeren Tribunes voor Wedrennen,

Tuigkamer-Benoodigdheden,

DOGKENNELS,

Hooischuren, enz.

Gouden en Zilveren Med. Internat. Tentoonstelling Amsterdam.

Deze inrichtingen waarvan reeds vele in *Nederland* geplaatst zijn, munten uit door *volmaakt en zeer solide bewerking.*

EENIG AGENT

D. S. M. KALKER

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN

VAN 6006

BOUWARTIKELEN en GEREEDSCHAPPEN.

AMSTERDAM, St. Anth. Breestraat, C 21.

Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.

Telephoon N°. 2144.

Moeten en te bezichtigen in het **Tentoonstellingsgebouw** van de **Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst**, *Marnixstraat* en St. Anthonie Breestraat C 21.

6007

De Engelsche Stalinrichtingen en Stalbenoodigdheden,

van the St. Pancras Iron-work Company te Londen,

ZIJN OP DE HIPPIQUE-TENTOONSTELLING TE GRONINGEN, (24 JULI—4 AUG. 1889)

bekroond met den Hoofdprijs,

— GROOTE GOUDEN MEDAILLE. —

Agenten voor Nederland:

= STAAL & HAALMEIJER. =

Amsterdam.

JAN HAMER & C°., AMSTERDAM.

Kantoor: GEBOUW DER MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Marnixstraat 402, b/h. Leidscheplein.

MILDE's MICRO-TELEPHONEN

voor de telephonische gemeenschap in Werkplaatsen, Hôtels, Kantoren, Villa's enz. — Deze toestellen zijn bij lagen prijs zeer gevoelig, duurzaam en élégant.

CARE'S Luchtdruk-Waterreservoirs en

CHANOIT Reservoir Waterfilters met Luchtdruk,

Voor het oppersen, filtreeren en verdeelen van water in gebouwen zooals Hôtels, Gestichten, Villa's enz., ter vervanging van de hoogwaterreservoirs. 6008

Referentiën van hier te lande uitgevoerde installaties worden op aanvraagen verstrekt.

— KELLEY's Geschilderd en Gebrand Glas. —

GEPLATINEERD- EN VENSTERGLAS.

DE KOSTER, *AMSTERDAM.*

FABRIEK VAN

VERWARMINGS-TOESTELLEN.

Systeem laagdruk waterverwarming. 6009

„ middelbarendruk „

„ hoogdruk „

„ laagdruk stoom „ *buiten contrôle van het rijk.*

„ luchtverwarming door stoom, water en calorifère.

VENTILATIE KAN OP IEDER SYSTEEM WORDEN TOEGEPAST.

Van eerst genoemd systeem zijn reeds meer dan 600 geplaatst.

Toestellen in aanleg:

KLINISCH ZIEKENHUIS,	Amsterdam,	Ventilatie.
STADS-APOTHEEK,	„	„
GENEESKUNDIGE ARMENVERZORGING,	„	„
H.H. WESSANEN & LAAN.	Wormerveer,	
„ Mr. J. E HENNIJ,	Amsterdam,	
„ J. C. VAN LAAR,	Amsterdam,	
„ Jhr. Mr. LEO VAN NISPEN TOT SEVENAER,	Arnhem.	
NIEUW TE BOUWEN CHEMISCH LABORATORIUM,	„	
VERBOUWING NIEUWS VAN DEN DAG,	Amsterdam.	

DE LINT & C°. Rotterdam.

Vertegenwoordigers van JOS. F. EBNER te Londen,

leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,

MARMER-MOZAIEK en

TERRAZZOVLOEREN,

alsmede 6010

— GLASMOZAIEK —

Zestien Bekrooningen.

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.

Fred. Stieltjes & C°., Amsterdam.

6011

Machinale Steenfabriek levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kloor

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE

DUI-SPIEGELGLAS

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

21 DECEMBER 1889

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Bureau: Marnixstraat 402.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:

35 Queen Victoria Street E. C.: HENRY HEMANS & C°.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD: Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Maandelijksch overzicht. — Onze monumenten in de Tweede Kamer. — Verslagen van de vergaderingen der afdeelingen Amsterdam 13, 's Gravenhage, 13 en Utrecht 17 December 1889. — Prijsvragen. — Wedstrijden — Ingezonden. — Binnenlandsche berichten. — Benoemingen, open betrekkingen, enz. — Vraagbaak.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Tot en met Zondag 29 December a. s. worden in het Gebouw der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam, de volgende plannen ten toon gesteld, ingezonden in antwoord op de prijsvraag der Societeit „Sic Semper" te Utrecht.

1. Haast; 2. Cirkel met driehoek waarin 't sticht; 3. Roulette; 4. Trans; 5. 't Was tijdverdrijf, Dat's buiten kijf; 6. Alida; 7. Sticht; 8. Gezelligheid; 9. Jo; 10. Trajectum ad Rhenum; 11. Oranje boven; 12 Ja; 13. Non Semper idem; 14 Oranje boven; 15. Sic Semper; 16. Utrajectum; 17. Zeist; 18. G. A.; 19. Femke; 20. R. O. L; 21. Salve; 22. Semper; 23 Ulterius trajectum; 24. B. S.; 25. Bloem (*geteekend*); 26. Nannette; 27. l'aurore; 28. Felix; 29. Tempora mutantur, et mutamur in illis; 30. Wie kan 't gevoegen, naer elcx genoegen?; 31. Eenvoud; 10. Cirkel met driehoek (*geteekend*); 33. Anna; 34. Folterus; 35. Schets (*in inkt*); 36. 1864; 37. Voorwaarts; 38. Holland; 39. Geen arbeid zonder vrucht; 40. N. N.; 41. No. 73; 42. Sic Semper (*in cirkels*); 43. Ultrajectum (2); 44 In ernst begonnen, is half gewonnen; 45. Abif-Hiram; 46. Simper idem; 47. K. (*in cirkel*); 48. Bona Fide; 49. Cirkel met kruis (*geteekend*); 50. Schaaps; 1. Prosit.

De ontwerpers der plannen, voorzien van de volgende motto's: *Ultrajectum, Hoop, a Vista, S. S., Sic, Schets (in potlood), Een kelk, R, Margaretha,* en 1 *cents postzegel,* worden alsnog uitgenoodigd zoo spoedig mogelijk te antwoorden op het tot hem gerichte verzoek, of hunne ontwerpen al dan niet mogen worden ten toon gesteld.

De ontwerpers der plannen: *S. S. S.; J. F.; Sic Semper (met driehoek); Helen* en *Cirkel (gedeeltelijk gearceerd) (geteekend),* hebben niet toegestaan, dat hunne plannen worden ten toon gesteld.

MAANDELIJKSCH OVERZICHT.

ooals uit mijn vorig overzicht blijkt, heeft Keizer Wilhelm II duidelijk te kennen gegeven, dat volgens zijne zienswijze slechts éene plaats te Berlijn, de zoogenaamde Schlossfreiheit, in aanmerking kan komen voor de oprichting van het nationale gedenkteeken ter eere van zijnen grootvader.

In de afgeloopen maand hebben nu weder verschillende Duitsche bladen, die voeling met regeeringskringen hebben, weten mede te deelen, dat aan den Rijksdag zal voorgesteld worden een nieuwe prijsvraag uit te schrijven, waarin de genoemde plaats verplichtend wordt gesteld voor de ontwerpers. Dit is een onaangename gewaarwording voor de jury van beoordeeling, die geen der ontwerpen, voor die plaats bedoeld, heeft bekroond, omdat het haar overtuiging was, dat de omgeving niet voor een grootsch monument geschikt is. Maar wij weten ook, dat de tegenwoordige Keizer een ruiterstandbeeld voldoende acht, en zich niet vereenigen kan met de ideale opvatting van zijn volk. Jammer is het, dat boven het geliefkoosde denkbeeld des volks, de wil des Keizers staat.

Middelerwijl heeft de architekten-vereeniging te Berlijn de zaak in eene vergadering, op 23 Nov. j.l. besproken. De heer Otzen wenschte, volgens de D. Bauzeitung, dat de vereeniging zou verklaren in te] stemmen met

het oordeel der jury, wat betreft het onderwerp van de prijsvraag, en dat, als een werkelijk nationaal heiligdom in den vollen zin des woords, slechts een monument op het graf der Hohenzollern in aanmerking kan komen. De heer Orth daarentegen wenschte de vereeniging te doen besluiten, dat zij meent de leemte in de opdracht der jury door een eigen genomen besluit over de aanwijzing van een plaats niet te mogen vergrooten, en tevens geen eigen keuze mag doen van een monument, na de uitspraak der jury. Men is echter niet tot een besluit kunnen komen op deze vergadering, wel op de volgende, die van 2 Dec. j.l. Eene daartoe benoemde commissie, bestaande uit de heeren Otzen, Blankenstein en Hobrecht, gaf over het hangende vraagstuk hare meening te kennen. Deze was, dat eigenlijk elke openbare plaats geschikt is voor het monument, daar het geheel en alleen aankomt op de opvatting, die men van het gedenkteeken als zoodanig heeft. Deze ligt tusschen de strengste eenvoud en de rijkste grootschheid. Om dus de goede opvatting te treffen, zou men de juiste bedoeling van het Duitsche volk moeten kennen. De drie commissieleden zetten alle afzonderlijke wenschen ten opzichte van eene hoofdgedachte alzoo ter zijde, en geven den raad, de verklaring der vereeniging zoo kort mogelijk samen te vatten. Aan het einde der vergadering werd met groote meerderheid aangenomen: 1°. eene verklaring van de architekten-vereeniging uit te vaardigen, 2°. zich te vereenigen met de opvatting der commissie.

Intusschen kan 't, wat 's Keizers wil betreft, verkeeren; want nog altijd blijkt, dat niets veranderlijker is dan de mensch. Ook met een zucht daarover deelt de D. Bauzeitung het volgende uit Keulen mede. Wie herinnert zich niet den zwaren kampstrijd, aangebonden om bij den aanvang van de uitbreidingswerken van Keulen eenige middeleeuwsche stadspoorten uit de heerschende sloopingsmanie te redden. En, welke bezwaren waren aan de herstelling van den bouwvalligen ouden Hahnenthor verbonden. Maar nu deze trotsche burcht gerestaureerd is, en als een sieraad van de nieuwe stad geprezen wordt, heeft de herstelling en de voltooiing van de tweede oude poort, de Eigelsteinspoort, als van zelve plaats. Het stedelijk bestuur heeft daarvoor zonder veel omhaal van woorden het benoodigde geld toegestaan, zegge *f* 48.600: en de regeering, die als waakster bij de oude monumenten staat, heeft ten spoedigste het ontwerp voor de herstelling, door den stads-bouwmeester Stübbe opgemaakt, goedgekeurd. Het plan heeft dit aantrekkelijke, dat de poort aan de zijde van de oude stad het karakter van een Romaansch huis met tamelijk groote gekoppelde vensters verkrijgt, door den ontwerper aangenomen als een gevolg van de gevonden oude grondslagen, en dat naar buiten, dus thans aan de zijde der nieuwe stad, het vestingachtige karakter met smalle schietgaten en hooge tinnen voorop wordt gesteld.

't Is om te watertanden: *f* 48.000!

Hoe menigeen, ja heele stadsbesturen zou ik bovendien naar Keulen wenschen, om daar eens te gaan zien hoe stedelijke uitbreiding moet worden opgevat, en welke fraaie gebouwen door partikulier initiatief ontstaan, als de wegen maar goed zijn. Geen architekt zal zich een uitstapje naar Keulen beklagen.

Wat zijn de menschen dáár anders dan hier?

Dáár en elders heeft men vrij wat meer over voor kunst. Zoo o. a. lazen wij in een bericht van Edm. Guillaume, den architekt van het Louvre-paleis, dat de noordelijke gevel der Tuilerien aan de Rivoli-straat van af het paviljoen Rohan tot aan de straat der Tuilerien, met 46 beelden van 2½ M. hoogte in de daartoe bestemde nissen, zal versierd worden. Hiervoor zijn 200.000 frs. beschikbaar gesteld. Het paviljoen bevat, zooals men weet, reeds de standbeelden van acht beroemde veldheeren uit den tijd der eerste Republiek en het Keizerrijk, namelijk van Hoche, Kleber, Lannes, Masséna, Desaix, Marceau, Soult en Ney. Onder de nieuwe worden genoemd die van Jeanne d'Arc, Madame de Sévigné, Madame de Staël, Carnot, Ed. Bouchardon, en anderen.

Dergelijke voorbeelden zijn er meer.

Voor gemeente ambtenaren komt verder een lezenswaardig artikel voor in de nummers der D. Bauzeitung van 23 en 30 November, over electrische verlichting van steden, door J. Baumann te München. Behalve enkele aanhalingen uit dit stuk, wil ik slechts de conclusie mededeelen, waartoe de schrijver komt.

Terwijl voor gasverlichting de technische bezwaren bij aanleg en exploitatie bijna de zeldzaamheden zijn, zoo voor groote als kleine steden, zijn deze voor het electrische licht zeer uiteenloopend, afhangende van den omvang der te verlichten stadsdeelen. Volgens den tegenwoordigen stand der wetenschap is het vraagstuk der verzorging van kleine steden met electrisch licht zonder groote bezwaren op te lossen. Er is echter nog weinig bekend van groote steden, waar het gas door electriciteit vervangen is. Voor eene kleine stad bestaan reeds de gegevens om daarop voort te bouwen, terwijl eene groote nog naar de waarheid moet zoeken. Nu is in de eerste plaats de vraag dienende, of het raadzaam is electrisch licht van gemeentewege aan te leggen in groote steden. Het is zeker niet aan twijfel onderhevig, dat de zorg voor verlichting ook ten behoeve van privaat personen, indien het niet meer dan eene dergelijke als gasverlichting betreft, behoort tot die zorgen voor de gemeentenaren, die zoowel als waterverzorging, kanalisatie, tramverkeer, telephonische verbindingen, enz., meestal van den aanvang af door de Gemeente zelve worden ter hand genomen, of ten minste later door haar worden overgenomen. Maar dit laatste gaat gewoonlijk met groote bezwaren gepaard. Ware het ook daarom niet beter de tusschentrap van gunning aan ondernemers over te stappen?

Aangezien het nu gewoonlijk een vraag geldt die betrekking heeft op steden, waar gaslicht door electrisch licht moet vervangen worden, moet men, wat betreft eigen exploitatie of gunning aan eene maatschappij, letten op het verschil tusschen beide verlichtingswijzen. Het gasverbruik is tweeledig: 1° voor verlichting van openbare wegen; 2° voor huiselijke en partikuliere doeleinden. Het zelfde kan over den electrischen stroom gezegd worden. De voordeelen van den laatsten boven gas, komen slechts voor een deel in aanmerking bij huiselijk gebruik, terwijl zij voor het geheele overige gebruik even gering zijn, als de nadeelen van het lichtgas: groote warmte ontwikkeling, gevaar voor brand, luchtverbruik, enz. Dit is echter zeker, dat de kosten van opwekking der electriciteit, wat betreft dat gedeelte van het verbruik waarvoor zij hare voordeelen aanbiedt, op onnatuurlijke wijze verhoogd worden voor het deel waarvoor die

voordeelen onverschillig zijn; deze wanverhouding nu, bestaat niet voor het lichtgas. Een ander verschil is dit: dat voor electrische verlichting, de aanleg van kleine installaties geen bezwaren opleveren, zoodat enkele huizen, schouwburgen, feestlokalen enz. geheel op zich zelf staande inrichtingen voor electrische verlichting kunnen hebben, terwijl zij bij gas een gemeenschappelijke gasfabriek moeten hebben. Deze verschillen toonen reeds duidelijk aan, dat men bij het overwegen der vraag, of een stedelijk bestuur tot het invoeren van electrische verlichting zal overgaan of niet, het geenszins alleen betreft de vervanging der gebruikelijke wijze van lichtverzorging door eene andere. Wel degelijk komt het in aanmerking te onderzoeken: of het mogelijk is, en dan op welke wijze, de nieuwe verlichting zoodanig in bestaande toestanden passend te maken, dat het leveren der betere verlichting voor beperkte doeleinden met zoodanige winst voor de gemeente kan geschieden, dat deze evenredig zij aan het aandeel in het eigendom der gemeente en de kosten harer huishouding, wat de gemeentenaren betreft die niet kunnen genieten van de nieuwe weldaad.

Men ziet, dat de gemeenten voor een nieuw en zeer moeilijk vraagstuk komen te staan, waarvan de oplossing slechts door rustig onderzoeken en nadenken, en met groote omzichtigheid moet gezocht worden.

De schrijver behandelt verder uitvoerig de vraag, welk systeem van verlichting op den voorgrond moet treden, ook met het oog op andere aanwending van de electriciteit. Hij neemt daarbij als bewezen aan, dat de nieuwe verlichting, zooals uit zeer talrijke voorbeelden blijkt, kan voldoen aan de hoogst gestelde eischen.

Uit zijne beschouwingen volgt:

1. Het is voor groote steden niet aanbevelenswaardig de electrische verlichting zoodanig in te richten, dat zij, evenals het gaslicht, geheel voorziet in de openbare en particuliere behoeften.

2. Het is voor elke gemeente van het hoogste belang, onverwijld de voordeelen van het electrisch licht te doen genieten door die gedeelten eener stad, waarin die voordeelen tot hun recht zullen komen.

3. Dit laatste kon verkregen worden door kleine inrichtingen, zooals die thans te Berlijn bestaan.

4. Dergelijke aanleg en de exploitatie daarvan, kunnen het voordeeligst ondernomen worden voor rekening der stad zelve.

Het is hier de plaats het verschijnen te melden van de tweede oplaag van een zeer nuttig werk, getiteld: Die electrische Beleuchtung und ihre Anwendung in der Praxis, von Dr. A. Ritter von Urbanitzky, 1890, bij A. Hartleben, Wien. Dit compendium, voor den prijs van 2.20 Oost. Flor. verbrijgbaar, is een zeer grondig en zaakrijk geschreven werk, waarin acht is gegeven op de laatste opgedane ondervindingen; het bezit alle eigenschappen om zoowel door vakmannen als door leeken met vrucht geraadpleegd te kunnen worden. Daartoe dragen niet weinig de talrijke afbeeldingen bij, die in een werk als dit trouwens niet kunnen ontbreken.

NASCHRIFT.

De Berlijnsche Gemeenteraad heeft volgens de D. Bauzeitung, in zijne vergadering van den 12den December een gewichtig besluit genomen, ook niet zonder belang voor het Kaiser Wilhelm monument. De dagen namelijk van de zoogenaamde Schlossfreiheit zijn geteld, en het terrein daarvoor wordt kosteloos aan de stad afgestaan, die het zal inrichten tot een openbaar plein. Dit is een groote verbetering. Maar dit besluit is daarom van zooveel beteekenis, omdat nu ook indirect schijnt besloten te zijn, dat het gedenkteeken op dit nieuwe plein zal worden opgericht.

ELJEN!

Onze monumenten in de Tweede Kamer.

Onder dit hoofd worden al sedert eenige jaren, telkens in de maand December, eenige mededeelingen gedaan over de bespreking van een gedeelte der begrooting, in de Tweede Kamer der Staten Generaal. Dat gedeelte bevat de glibberige baan van de afdeeling Kunsten en Wetenschappen van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken, die op 14 en 16 Dec. voor de leden der Kamer was geopend. Maar er werd een gering gebruik van gemaakt.

De heer Lieftinck stelde in de zitting van den 16den voor, de som van *f* 500 als eerste termijn van eene totale uitgave van *f* 2000, aangevraagd voor de restauratie, of beter gezegd het behoud, van het slot van Teylingen, te schrappen. Al had de Staat de ruïne ook ten geschenke gekregen, het slot had te weinig historische en architectonische waarde, om er zooveel (?) aan te besteden. Vroeger waren die kosten immers ook geweigerd?

De Minister van Binnenl. Zaken dacht er echter anders over. Het slot was van af de 12e eeuw in handen van den Staat geweest, waarin het was gekomen door confiscatie der goederen van den graaf van Teylingen, tengevolge van diens aandeel in den moord op graaf Floris V. Het werd in 1802 door den Staat te gelde gemaakt, onder beding dat het onaangeroerd moest blijven. Deze conditie werd herhaald, toen het slot in 1837 in andere handen overging. De laatste eigenaar had het slot aan den Staat geschonken, en nu was het een plicht van de Regeering om het te bewaren voor verdere verwoestingen van den tand des tijds.

De heer Lieftinck wilde echter geen concurrentie met dat vernielende element; dit moest maar blijven doen wat het niet laten kon. Zelfs vond hij het beter en goedkooper om, wanneer de lelijke ruïne geheel vervallen zou zijn, ter plaatse een bord te planten met het opschrift: »Hier stond het slot te Teylingen," dat genoegzaam de historische herinnering zal levendig houden.

De meerderheid der Commissie van rapporteurs was echter voor de toekenning der gelden, die dan ook met 48 tegen 20 stemmen werden toegestaan.

Ziedaar alles wat over de oude vaderlandsche monumenten is gevochten.

In de zitting van den 14den werd na eene korte schermutseling over de archieven, en het verplaatsen van kostbare archiefstukken, door den heer van Dedem protest aangeteekend tegen het overbrengen van den kostbaren beker van het Jufferenstift te Hunnepe, naar het Rijks Museum te Amsterdam.

Maar niets hielp den klagers; de Minister ontkende, dat de archieven, trouwens Rijks-archieven, voor elkander werden bestolen, en wat den beker betreft, deze was overgebracht op grond van erkende rechten en met medewerking van de Staten van Overijssel.

Nog werd in de zitting van 16 deser door den heer Borgesius de vraag gedaan, wat er waar was van de berichten omtrent de overbrenging van schilderijen uit het Mauritshuis naar het Rijks-Museum; en de Minister noemde de geruchten couranten-praatjes, maar .... het plan had toch wel degelijk een oogenblik bestaan. Er zou echter niets van komen omdat ruimte op de Stadhouderskade ontbrak, zooals trouwens overbekend is.

Die couranten-praatjes waren dus eigenlijk geen praatjes, maar waarheden, — die men volgens den Minister niet gelooven moet?

De heer Borgesius, als oud-journalist, wees ook daarop.

Aan de afdeeling K. W. schijnt het denkbeeld van centralisatie niet te worden opgegeven. Men begrijpt dat den Haag er zich te recht tegen verzet.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

AFDEELING AMSTERDAM. 13 December. Door den vice-voorzitter, den heer Jos. Th. J. Cuypers werd de vergadering geopend; de notulen der voorgaande vergadering werden gelezen en goedgekeurd, waarna de ingekomen vragen door het Hoofd-Bestuur der Maatschappij gesteld, zeer druk werden besproken, na elke vraag werd de commissie benoemd tot het opmaken van het rapport, als zijnde voor vraag I. de heeren N. M. Koning en J. C. Spakler Jr. II. de heer J. D. P. Haalmeijer, III. de heeren H. Moen G.Pzn., J. van Groenendael en Arn. Bruning, IV. de heer Jos. Th. Cuypers, V. de heeren P. F. Laarman en J. Rinse Jr., VI. de heeren Th. R. van Epen, Jb. Olie Jbzn., H. Moen G.Pzn. en H. J. de Lange, VII. de heeren P. F. Laarman en E. M. Rood, VIII. de heer H. P. Berlage Nzn., IX. de heeren D. R. van Dartelen en H. Moen G.Pz., X. de heer J. C. Spakler Jr., XI. de heer H. P. Berlage Nzn.

AFDEELING 's GRAVENHAGE, 13 December 1889. Na mededeeling van de ingekomen stukken, bracht de Voorzitter de volgende benoemingen aan de orde:

1°. Ter vervanging van de heeren J. F. L. Frowein en F. S. Stolsefus, Bestuursleden die volgens den rooster behooren af te treden.

De keuze viel in de eerste plaats op den heer F. H. van Maasen.

Bij zijne vele werkzaamheden verklaarde deze echter geen tijd beschikbaar te hebben voor de bestuursvergaderingen. Niettemin gaf de heer v. M. de verzekering, ook zonder hier in het bestuur te zijn, als lid van het Hoofdbestuur, waar zulks mogelijk is de belangen der Afdeeling steeds te zullen behartigen.

Daarop volgde eene tweede vrije stemming en werden verkozen de heeren G. Brouwer Jr. en J. W. H. Berden. De heer Berden, ter vergadering tegenwoordig, verklaarde zich bereid die benoeming aan te nemen, terwijl aan den heer G. Brouwer Jr. daarvan schriftelijk zal worden kennis gegeven.

2°. Tot Voorzitter werd benoemd de tegenwoordige titularis de heer H. J. Mondt.

3°. De Commissie tot het verzamelen van stukken geschikt ter opneming in het tijdschrift der Maatschappij en tot het opmaken en in teekening brengen van oude Nederlandsche gebouwen, volgens art. 53 der Wet.

Bij monde van den heer Frowein moet de Commissie tot haar leedwezen bekennen, dat in het afgeloopen jaar *niets* door haar in het belang der zaak is kunnen verricht worden. Het is toch bekend, dat haar de zoo noodige steun door de Maatschappij niet kan worden verleend; immers meerdere door haar ingezondene teekeningen bleven in portefeuille.

Toch wil zij op verzoek van den Voorzitter alsnog trachten met eenig beter resultaat werkzaam te zijn, nadat ook de heer F. H. van Maasen beloofde die zaak bij het Hoofdbestuur ter sprake te brengen.

4°. Als afgevaardigden voor de Algemeene Vergaderingen der Maatschappij, de heeren H. J. Mondt, Voorzitter, en P. Tirion, Secretaris, en als plaatsvervangers de heeren J. Mutters Jr. en W. B. van Liefland.

De Penningmeester deed daarna rekening en verantwoording over het afgeloopen jaar en deelde de cijfers der begrooting mede voor het volgende jaar. Tot het nazien dier rekening werden door den Voorzitter uitgenoodigd eene commissie van 3 leden, zijnde de heeren J. Hoogwerf, M. A. de Zwart en W. de Vrind. Bij monde van den heer J. Hoogwerf werd verzekerd, dat de rekening met de bijlagen in de beste orde waren bevonden.

De Voorzitter bracht den Penningmeester daarop den welgemeenden dank voor de vele werkzaamheden door hem in dezen verricht en wees daarbij vooral op de gunstige uitkomst; immers na de vele uitgaven die eene algemeene vergadering noodwendig medebrengen, mocht nog op een voordeelig saldo worden gewezen en was het niet noodig geweest daartoe eenigen finantiëelen steun in te roepen.

De heer M. IJserman gaf daarna bij monde van den heer G. H. Bauer Jr. eene toelichting van het door hem ontworpen ijzeren *brandscherm*, dat naar zijne meening aan alle vereischten ruimschoots voldoet. Door slechts de hand te slaan aan een overal zichtbaar en aan ieder bekend koord, daalt als het ware een ijzeren muur en tegelijk rijst van uit den grond een zelfde muur en — in minder dan een oogenblik is alzoo een ondoordringbare scheiding daargesteld, waardoor bij brand op het tooneel het publiek volkomen gewaarborgd is. Na de catastrophe in het Ringtheater te Weenen, over die zaak nadenkende, zag de heer IJserman in zijne gedachten ook den Haag aan gelijk gevaar blootgesteld en heeft hij eene schetsteekening met toelichting van het bovenbedoelde tooneelscherm aan het gemeentebestuur aangeboden. De bestaande inrichting van den schouwburg laat echter niet toe daarin een brandscherm aan te brengen. Dat scherm bestaat uit twee ijzeren platen, hangende de een boven — de ander onder het tooneel en waarvan de bovenste zooveel zwaarder is dan de onderste, dat deze, losgelaten, de laatste naar boven trekt, terwijl beide platen in hunne op- of nedergaande beweging, langs uit den grond opgaande rails geleid worden, in het midden der tooneelopening te zamen komen en aldus één geheel vormen. Het scherm zou bij de gevorderde hoogte van 10 M. dus minstens 5 M. *onder* het tooneel moeten komen. Men zou daarvoor verplicht zijn een kelder onder het tooneel, die nu slechts 2 M. hoogte heeft, met 3 M. te verlagen, een werk dat in de uitvoering niet alleen zeer moeielijk maar ook zeer kostbaar zou zijn.

Dewijl op het tooneel evenwel eene inrichting bestaat, die toelaat met een enkele handbeweging een waren stoetregen op het geheele tooneel te doen nederdalen, zal dit een onverhoopt uitbrekenden brand in den oorsprong smoren.

Nadat de heer IJserman zoowel de door hem gedachte samenstelling als de werking daarvan nog eenigszins nader had toegelicht, roemde men de zorg en studie daaraan door hem besteed, en werd de weigemeende wensch uitgesproken dat, — moge al de uitvoering *hier* op onoverkomelijke bezwaren stuiten, — het te hopen is, dat de heer IJserman in de gelegenheid zal worden gesteld elders het bedoelde scherm in toepassing te kunnen brengen.

Als laatste punt der agenda werd voorlezing gedaan van het door de heeren B. Reinders en W. B. v. Liefland ingezonden antwoord op de 8e vraag door de Maatschappij gesteld: »Wat verdient bij het vaststellen van uitbreidingsplannen door gemeentebesturen de voorkeur, alleen het traceeren der hoofdverkeerswegen of eene geheel gedétailleerde indeeling met alle zij- en tusschenstraten?"

Die heeren geven, na eene duidelijke uiteenzetting van redenen, als hunne stellige overtuiging te kennen, dat het bij uitbreidingsplannen voor steden noodzakelijk is, niet alleen de hoofdverkeerswegen, maar ook de zij- en tusschenstraten door het gemeentebestuur te doen traceeren.

AFDEELING UTRECHT 17 December 1889. Ter voldoening aan de bepalingen van het reglement, moest in deze laatste bijeenkomst van het jaar, de huishouding geregeld worden. Vooreerst behoort daartoe het onderzoek naar het gehouden beheer van den penningmeester. De daartoe benoemde commissie, bestaande uit de heeren E. Jelsma, J. Krap, en A. J. Vreeswijk bracht daarover een gunstig rapport uit, en mocht een batig saldo constateeren, zoodat den penningmeester werd dank gezegd voor zijn bemoeiingen. Dan volgde hierop de begrooting voor 1890, die door den Voorzitter — namens het bestuur — werd voorgedragen en toegelicht. Hierbij is een post uitgetrokken voor een uit te schrijven prijsvraag, terwijl de subsidiën aan het Kunst-Nijverheidmuseum en aan de Ambachtsschool aldaar, beiden gehandhaafd kunnen worden.

De heeren F. J. Nieuwenhuis en Alb. Nijland, die op 1 Januari a. s. als leden van het bestuur, volgens rooster moeten aftreden, werden met groote meerderheid herkozen en verklaarden beiden zich bereid om weder zitting te nemen in het bestuur. Evenzoo werden met groote meerderheid herbenoemd, tot Voorzitter: de heer F. J. Nieuwenhuis, tot Penningmeester: de heer J. T. Kok en tot Secretaris: de heer I. H. J. van Lunteren, die deze functiën weder hebben aanvaard, zoodat het bestuur geen verandering heeft ondergaan.

Door den heer Fr. van de Loo Sr. steenfabriekant te Bemmel bij Nijmegen, was een fraaie collectie van zijn nageperste waalsteenen in onderscheiden kleur en vormen ten toon gesteld, en door hem nader mondeling toegelicht, waarbij hij de verwachting meende te mogen uitspreken, dat de leden, bij nadere kennisneming, door toepassing van dit fabriekaat, de deugdelijkheid, die reeds bij tal van uitgevoerde bouwwerken gebleken was, ook zouden ondervinden.

Het overige van den avond werd doorgebracht met de beantwoording van de ontwerpen als antwoorden ingekomen op de prijsvragen door de Maatschappij in 1888 uitgeschreven. Daar deze zoo uitgebreide collectie echter zeer kort vóór deze bijeenkomst

ingekomen was, had de tijd ontbroken om maatregelen te nemen tot een behoorlijke expositie dier teekeningen, zoodat het bestuur zal trachten gevolg te geven aan den wensch der aanwezige leden, om op nader te bepalen dag en plaats, de leden andermaal in de gelegenheid te stellen tot beschtiging.

PRIJSVRAGEN.

Op de prijsvraag voor een kamerbetimmering in Oud-Hollandschen stijl, voor Mevrouw F. J. van den Santheuvel, te Dordrecht, zijn 21 antwoorden ingekomen, onder de volgende mott's:

1. Oud Holland; 2. Holland; 3. P.; 4. Unitas; 5. Jan Terwen; 6. Bona Fide; 7. Tijd is alles; 8. Vredeman de Vries; 9. 89; 10. Geen zege zonder strijd; 11. 1634; 12. Voorwaarts; 13. Het streven zelfs is schoon, in 't worstelperk der kunst; 14. "Soli Deo Gloria; 15. Vak en Kunst; 16. In vrijen tijd; 17. Boogvorm; 18. Per Ardua ad Astra; 19. 1600—1650; 20. In 't verleden, ligt het heden; 21. In weinig tijd.

Deze ontwerpen worden terstond na uitspraak der Jury ten toon gesteld.

Dezer dagen is uitspraak gedaan over de besloten prijsvraag voor een plan voor den aanleg van een begraafplaats in de Watergraafsmeer, ten behoeve der gemeente Amsterdam.

De 1e prijs is toegekend aan het ontwerp onder het motto »Stof" van den heer Leonard A. Springer, de 2e prijs aan het ontwerp »Silence" van den heer Copijn.

Zooals men zich zal herinneren, waren door het gemeentebestuur ter deelneming uitgenoodigd: de hh. firm. Zocher, L. J. Ritter, te Haarlem, H. Copijn, te Groenekan, bij Utrecht, en Leonard A. Springer, te Hilversum.

De beide eersten hebben voor de medewerking bedankt en zijn buiten strijd gebleven.

WEDSTRIJDEN.

Op uitnoodiging van de uitvoerende commissie voor de te Leiden in het volgend jaar te houden wedstrijden van handwerksleden en leerlingen kwamen den 14den dezer in het gebouw der vereeniging »Nut en Genoegen" te zamen de heeren, die zich hadden bereid verklaard voor deze wedstrijden in de omliggende gemeenten als correspondenten op te treden.

Voor het openen der vergadering werden de heeren correspondenten in de gelegenheid gesteld, kennis te maken met de teekeningen, voor de door de inzenders te vervaardigen voorwerpen voor den »gebonden" wedstrijd. Deze zijn ontworpen door verschillende leden van de uitvoerende commissie en zullen weldra in druk verkrijgbaar worden gesteld.

De Voorzitter, de heer Adr. J. van Achterberg, heette de correspondenten welkom, en zag in hunne tegenwoordigheid en de welwillendheid om het correspondentschap op zich te nemen, een bewijs van sympathie voor de zaak. Ook wees hij met erkentelijkheid hoe verschillende Gemeentebesturen geldelijke ondersteuning hadden verleend.

Vervolgens zette de Voorzitter uiteen, zoowel het doel als de strekking der wetstrijden, dienende om aan te toonen wat de werklieden van Leiden en omstreken kunnen doen; de tentoonstelling zal in April plaats hebben.

Allen werden opgewekt patroons op te zoeken en hen aan te sporen tot het beschikbaar stellen van materialen, welke voor vele werklieden bezwaren kunnen opleveren. Ook werd verzocht werklieden tot deelneming aan te wakkeren.

Een der correspondenten merkte op dat hij in zijne gemeente hen, die in de termen vielen, tot eene samenkomst zou uitnoodigen. Het bestuur hoopte, dat dit goede voorbeeld navolging zou vinden.

Al het geld, waarover de commissie zal te beschikken hebben, wordt voor de bekroningen bestemd. Van de ingezetenen van Leiden is bij vrijwillige inschrijving reeds ƒ 1600 ontvangen, terwijl de gemeente Leiden een vermoedelijk tekort van ƒ 700 zal dekken. Daartoe komen nog de bijdragen van verschillende omliggende gemeenten. De kosten zijn echter zeer groot, en daarom drong de voorzitter er bij de correspondenten op aan, dat zij ook in hunne woonplaatsen bij de meergegoeden zouden aankloppen. De onderneming, welke op touw gezet wordt, is van algemeen nut.

Den koning is goedkeuring gevraagd tot het houden eener verloting met twee duizend loten à ƒ 1.— per lot.

De geëxposeerde voorwerpen zullen te koop kunnen worden gesteld; doch uit de hieromtrent gevoerde gedachtenwisseling naar aanleiding van eene opmerking van den correspondent voor Zoeterwoude, bleek dat het beter werd geacht de prijzen niet aan het voorwerp zelf te hechten. Alleen zal er op vermeld worden dat het te koop is. Bij den secretaris kan dan nader worden geïnformeerd.

Op voorstel van den burgemeester van Hazerswoude werd ook besloten dat zij, die aan de wedstrijden willen deelnemen, dit schriftelijk aan de correspondenten moeten mededeelen, ten einde mogelijke moeilijkheden of vergissingen te voorkomen.

Op deze vergadering bleek de groote belangstelling die de zaak ondervindt, zoowel bij hen die haar voorbereiden als bij mededingers.

INGEZONDEN.

Mijnheer de Redacteur!

De beide artikelen in de laatste nummers van het Bouwkundig Weekblad, gewijd aan de nagedachtenis van den verdienstelijken Eberson, zouden zeker nog in waarde gewonnen hebben, wanneer daaraan ware toegevoegd een plaat met het portret van den bekwamen bouwmeester, omgeven door een paar schetsen zijner voornaamste bouwwerken.

Het komt mij voor, dat het brengen van dergelijk huldebetoon aan groote vakgenooten eigenaardig ligt op den weg van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

's Gravenhage, Dec. 1889. LINDHOUT.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Aangezien de wet op het lager onderwijs door de Eerste Kamer der Staten Generaal aangenomen en door Z. M. den Koning bekrachtigd is, wordt de invoering van het teekenen als verplicht leervak daardoor verzekerd, eene zaak waarvoor ook door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst ten zeerste is geijverd.

In de zitting van de Tweede Kamer der Staten Generaal op 14 December jl. hebben de afgevaardigden Zaaijer en Heldt, bij de behandeling der begrooting van het Middelbaar Onderwijs, aangedrongen op meerderen steun van Regeeringswege voor het ambachts onderwijs. Vooral de heer Heldt vroeg den Minister van Binnenlandsche Zaken om eene volledige organisatie van dezen tak van onderwijs, wijl hij van subsidie alleen geen heil verwachtte voor de zaak, zoo uiterst gewichtig voor den toekomstigen werkman. Hij wees daarbij op het bekende Rapport over het onderwijs, uitgegaan van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

De Minister verklaarde zich bereid om de zaak nader te overwegen, maar zeide niet ingenomen te zijn met het denkbeeld van Staats-organisatie, hoe gezigd hij ook was met het voortgaan van steun te verleenen aan het eigenlijk ambachts-onderwijs. Hij beschouwde dat onderwijs meer al een gemeentelijke, althans lokale zorg, waarbij evenwel het denkbeeld van Staats-subsidie geenszins was uitgesloten.

In de zitting van de Tweede Kamer der Staten Generaal, bij de behandeling van het hoofdstuk Waterstaat op 19 December jl., heeft de Minister van Waterstaat o. a. de verklaringen afgelegd, — dat hij omtrent de regeling van de administratieve rechtspraak in ernstige overweging is met zijne ambtgenooten, — dat in deze zitting der Kamer nog een ontwerp betreffende de verzekering tegen ongelukken van arbeiders is te verwachten, — en dat een ontwerp van nieuwe Algemeene Voorwaarden ten behoeve van Staatswerken in gereedheid is gebracht. Dit laatste zal dus waarschijnlijk ook spoedig aan het daglicht komen.

De Vereeniging «Nijverheid", te Leeuwarden, heeft besloten weder gedurende 10 jaren aan de ambachtsschool aldaar eene subsidie te verleenen van *f* 250 's jaars.

De Vereeniging »de Harmonie" te Groningen, heeft eene inschrijving geopend van eene 4 % geldleening, groot *f* 180.000, waarvan de opbrengst zal strekken tot verbouwing der lokalen en aanschaffing van meubels, een en ander ten dringendste noodig.

Men zal zich herinneren, dat de Vereeniging eenige jaren geleden een prijsvraag voor de verbouwing der bestaande in 1867 opgerichte lokalen uitschreef, en dat toen de plannen van de heeren Schill en Haverkamp te Amsterdam bekroond werden. Het zijn dan ook deze architekten, die de bedoelde verbouwing zullen uitvoeren, volgens de plannen die door het bestuur der Vereeniging zijn vastgesteld, en die in deze week ter bezichtiging waren gesteld voor de leden.

A propos van eene regeling van den onderstand voor werklieden ingeval van ongevallen, heeft de heer Kerdijk, in de Kamerzitting van 19 dezer, den minister van waterstaat er op gewezen, dat in den aanstaanden zomer te Amsterdam eene tentoonstelling zal worden gehouden van middelen ter voorkoming van ongelukken. Deze ging van particulieren uit, maar als er subsidie werd gevraagd, hoopte hij, dat de regeering dit verleenen en ook op andere wijze de onderneming moreel steunen zou.

Omtrent deze tentoonstelling kunnen wij nog mededeelen, dat zij wordt gehouden in het Paleis voor Volksvlijt, waarschijnlijk ongeveer Juni wordt geopend, en drie maanden zal duren. De commissie daarvoor is ijverig bezig, en zal vóór het einde van 't jaar op ruime schaal alle wenschelijke inlichtingen per circulaire verspreiden.

Het hoofdbestuur van de Vereeniging tot bevordering van Fabriek- en Handwerksnijverheid heeft zich, ingevolge opdracht van de algemeene vergadering, bij een adres tot de Regeering gewend met uiteenzetting van de bezwaren, welke sinds vele jaren door de nijverheid worden geopperd tegen de Algemeene Voorschriften voor de uitvoering en het onderhoud van werken onder beheer van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, en met aanbieding van eenige voorstellen tot wijziging, waardoor aan de bezwaren kan worden tegemoet gekomen.

In het adres wordt uiteengezet, dat de herziening van bedoelde voorschriften voornamelijk noodig geacht wordt om de volgende redenen, zooals reeds vroeger door ons werd gemeld:

1°. omdat bij de keuring der bouwstoffen met altijd rekening wordt gehouden met derzelver bestemming;

2°. omdat het gunnen aan den goedkoopsten inschrijver minder degelijke inschrijvingen beneden de raming uitlokt, geen waarborg geeft voor goede levering en degelijke inschrijvers verdringt;

3°. omdat de directie den last tot aanvangen kan geven wanneer zij verkiest en hierdoor schade kan ontstaan;

4°. omdat de directie door het verwisselen der bouwstoffen en het vermeerderen der hoeveelheden het werk van aard kan doen veranderen tot schade van den aannemer;

5°. omdat de aannemer geene betaling van meerder werk kan erlangen dan gewaagend met een *schriftelijk* bewijs van de directie;

6°. omdat de aannemer ook de risico draagt van rampen, die hij noch kan voorzien noch keeren;

7°. omdat de aannemer ook verantwoordelijk is voor en de schade moet dragen van vergissingen, door de directie begaan;

8°. omdat de wijze van berekenen en uitbetalen, in betrekking tot den daarmede in verband staanden overgang van den eigendom der materialen, gevaar oplevert voor de leveranciers van den aannemer;

9°. omdat de beslissing van geschillen berust bij den aanbesteder.

Het adres wijst er verder op, dat, gelijk veelvuldig gebeurt, bij toepassing der Algemeene Voorschriften door een aanbesteder-particulier deze, door zijn persoonlijk en geldelijk belang bij de zaak, een bijna onbeperkte macht te zijnen bate en ten nadeele van zijn mede-contractant kan aanwenden, vooral in het geval sub. 5° en 9° voornoemd.

De Regeering vooral moet, naar de meening van adressante, niet het voorbeeld geven van overeenkomsten, waardoor de beslissing aan één der partijen wordt opgedragen en macht boven recht kan worden gesteld.

Tot tegemoetkoming aan bovenvermelde bezwaren worden verschillende verbeteringen aanbevolen, o. a. ten aanzien van de keuring der bouwstoffen te bepalen, dat deze van goede hoedanigheid moeten zijn, volkomen moeten beantwoorden aan het doel, waarvoor ze bestemd zijn, en voldoen aan verschillende eischen, in welke dan niet meer zoude moeten begrepen worden: het malen van tras op het werk.

Ten aanzien van de gunning van het werk stelt adressante bepalingen voor, waardoor minder degelijke inschrijvers kunnen worden geweerd, misrekeningen onschadelijk gemaakt en groote verschillen verklaard, de aanbesteding minder het karakter verkrijgt van eene loterij en aan de klacht omtrent gelijkstelling van of voorkeur aan vreemde inschrijvers wordt tegemoet gekomen.

Adressante is voorts van meening, dat mondelinge last tot meerder werk, mits voldoende bewezen, recht op betaling geven moet en stelt voorshands eene wijziging van § 445 der Algemeene Voorwaarden in dien zin voor.

Ook wenscht zij te doen vervallen het verschil, dat gemaakt wordt tusschen rampen bij voltooid of onvoltooid werk.

Ter tegemoetkoming aan eene hoofdgrief van de aannemers geeft de vereeniging in overweging te bepalen, dat schade, veroorzaakt door het opvolgen van bepaalde voorschriften der directie, ook die bedoeld bij art. 1645 B. W., niet komt voor rekening van den aannemer.

De vereeniging dringt er ook op aan, dat de betalingen zooveel mogelijk worden geregeld na de voltooiing van een met name genoemd onderdeel van het werk, en niet in evenredigheid van geleverd en onverwerkt materiaal, opdat, bij overlijden of faillissement van den aannemer, de nog onverwerkte materialen met de leveranciers kunnen worden verrekend.

De beslechting van geschillen wenscht de vereeniging te zien opgedragen aan eene commissie van onafhankelijke mannen, wier beslissing voor den minister bindend zou zijn, althans in zedelijken zin, of welke commissie voor het nemen der beslissing een advies zou geven, ter kennisneming voor *beide* partijen.

Op die wijze, meent de vereeniging, ware aan rechtmatige bezwaren van de industrie tegemoet te komen.

BENOEMINGEN, OPEN BETREKKINGEN, ENZ.

De heer J. Kraus, Civ. Ingenieur, adsistent voor de Waterbouwkunde aan de Polytechnische school te Delft, is benoemd tot hoogleeraar aan de universiteit te Santiago, Chili.

Bij Min. beschikking zijn voor het jaar 1890 benoemd: tot adsistent aan de Polytechnische school te Delft: H. Doijer Dzn., aldaar, voor de natuurkunde; N. C. H. Verdam, aldaar, voor de werktuigleer en werktuigbouwkunde; G. Brouwer Jr., aldaar, voor de schoone bouwkunde; J. Kraus, aldaar, voor de waterbouwkunde.

VRAAGBAAK.

VRAAG 104. Kunnen ketels van plaatijzer met dubbele wanden, dienende voor bereiding van spijzen en het koken van water door middel van stoom onder 1 atm. spanning om den ketel, aan de binnenzijde met goed gevolg worden vertind of verzinkt?

Wat is beter: vertinnen of verzinken, en welke fabrieken zijn daarvoor ingericht?

ANTWOORD 104. Vertinnen moet verkozen worden boven verzinken, daar het laatste schadelijk voor de gezondheid kan zijn.

Op het vorige gedeelte van de vraag kan slechts dit worden medegedeeld, dat — na tot dusverre ingewonnen inlichtingen — hier te lande geen fabrieken bestaan die voor vertinnen, in dit geval, zijn ingericht.

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,
voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.
6034 FRED. STIELTJES & C°., Keizersgracht 745, Amsterdam.

GEPREPAREERD DAKLINNEN
in Duitschland sinds jaren in toepassing, kan als dakbedekkingsmateriaal voor alle gebouwen ten zeerste aanbevolen worden, zijnde **waterdicht, duurzaam, licht, isoleerend brandvrij.** (De mastiek waarmede het linnen bereid is, verhardt.)
—— DE DEKKING GESCHIEDT ONDER GARANTIE. ——
Prijzen en verdere inlichtingen verstrekt,
J. KROON Rz., Buiksloot bij Amsterdam. 6035

NEUCHÂTEL ASPHALTE COMPANY L^TD. LONDON.
Exploitatie der Mijnen van de Val Travers.
FABRIEK TE AMSTERDAM Beltweg No. 3.
TRADE MARK.
NATUURL. ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.
Gecomprimeerde Asphaltwegen en dito Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Kolf- en Kegelbanen. Winkel- en Magazijnvloeren. Gangen. Veranda's Brug- en Dakbedekkingen. Beton-Fundeeringen, Stallen, enz., enz., enz.
Zindelijk, Vochtwerend, Ondoordringbaar, Geraaswerend.
Asphalt speciaal tot wering van vochtige muren.
Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het kantoor der fabriek, Beltweg 3, *Amsterdam.* 6036

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH.
BOCH FRERES
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 6041

CARBOLINEUM AVENARIUS.
Men verzekere zich bij den aankoop, dat men het sedert 14 jaren met succes aangewende *origineele merk* verkrijgt:
CARBOLINEUM AVENARIUS.
GUST. BRIEGLEB, Amsterdam. 6037

PHOTOLITHOGRAPHIE.
De ondergeteekenden bevelen zich bij Heeren Architekten aan tot het reproduceeren hunner
Plannen, Teekeningen, enz.
Prompte aflevering en billijke conditiën. 6042
WEGNER & MOTTU.
Rokin 138.

Parquets-en-chêne sur bitume hydrofuge
N. GOURGUECHON. — PARIS.

Verkrijgbaar in de maten van **30—50** cM. lengte, **6—11** cM. breedte, **35** cM. dikte.
Behalve **lageren prijs,** bieden deze parketvloeren, boven de andere soorten, de volgende voordeelen aan: **Ondoordringbaarheid voor vocht. Weering van geluiden** (kraken) en **ongedierte. Grootere duurzaamheid,** omdat het hout uit één stuk bestaande, verder afgesleten kan worden. 6038
Représentant voor Nederland, **EMIL MOHR, Prins Hendrikkade, 19 Amsterdam.**

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE
Haaften aan de Waal.
Machinale Steenfabriek met Ringoven, 6039
levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur tegen sterk concurreerende prijzen.

6040 **PUI-SPIEGELGLAS**
HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFF, ROTTERDAM.
DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZN. leveren
BESTEKKEN,
zoowel met als zonder bijbehoorende **TEEKENINGEN.**

6043 **JAN VAN DER POT,**
— KATENDRECHT bij ROTTERDAM. —
KIJNISEERINRICHTING.
De eenigste waar ook des uitsters kan worden gekijniseerd.
Het **Kijniseeren** is het eenige afdoende middel tegen verrotting en rwam. De werking geschiedt geheel reuk- en kleurloos. Desverlangd aflevering van leer.
Prima Engelsche PORTLANDCEMENT, merk Wallsend, van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen.
BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en vrachten. KUNSTGRANIET systeem Pötitjean.
Prijsbiljetten en prijscouranten worden op aanvraag franco toegezonden.
Gelieve op Voornaam en Adres te letten.

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.
6011 Fred. Stieltjes & C°., Amsterdam.

CENTRALE VERWARMING

van Kerken, Scholen, Ziekenhuizen, Schouwburgen, Hotels, Woonhuizen, Villa's. enz. enz.

DROOG-INRICHTINGEN

Technisch Bureau GEVEKE & Co., Amsterdam.

Verschillende getuigschriften van uitgevoerde werken ter inzage.

Plannen en Begrootingen gratis 6026

FOLKERS & C°, RAPENBURG 29 *AMSTERDAM.*

CARBOLINEUM,

middel tegen het rotten van hout en touw, tegen zwamvorming, enz.

Engelsche en Belgische Aardebuizen.

VUURVASTE STEENEN.

DAKPANNEN EN LEIEN.

6027 Directe aanvoer VAN **Portland cement.**

Merk: Knight Bevan & Sturge

Merk: Dijckerhoff & Söhne

DRIJF-, MOS- en METSELSTEENEN.

Engelsche, Duitsche, Fransche en Hollandsche **Trottoir- Vloer- en Wandtegels,** in verschillende dessins

DAKPAPIER, ASPHALT en verdere BOUWMATERIALEN.

JAN HAMER & C°. — AMSTERDAM.

KANTOOR: GEBOUW MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.
Marnixstraat 402 bij het Leidscheplein

MANLOVE, ALLIOTT & Co's Werktuigen voor Stoomwasscherijen en
WASHINGTON, LYON's Patent Stoom Desinfecteer-Inrichtingen voor Gestichten, Ziekenhuizen, Hotels enz.
WESTON's Patent Hydro-Extractors.
WERKTUIGEN voor Stroohulzen fabrieken. 6028
WITTE's Liften voor Personen, Goederen, Spijzen enz.
BOYLE's Luchtpomp-Ventilators, Schoorsteenkappen, enz.
CARRE's Luchtdrukwaterreservoirs. (Waterleidingen in Gebouwen.)
MILDE's Micro-Telephonen (voor binnen- en buitenleidingen).
POPPE's Desinfectie-Inrichtingen voor privaatstelsels.

— Nederlandsche referentiën worden op aanvrage verstrekt. —

Asphalt Vloeren.

ASPHALT DAKPAPIER.

Asphalt Isoleeringen.

Hout Cementdekking

worden gelaan door **Asphalteurs.**

6030 **Stein & Takken**

Asphaltfabriek, Utrecht.

DE LINT & C°. Rotterdam.

Vertegenwoordigers van **JOS. F. EBNER** te Londen,

leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,

MARMER-MOZAIEK en TERRAZZOVLOEREN,

alsmede 6029

— GLASMOZAIEK —

Zestien Bekrooningen.

W. F WEIJNTJES,

Singel 514 b/h Koningsplein **Amsterdam.**

Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.

Agent voor **Minton Hollins & Co.** *Stoke upon Trent*
„ „ **A. Jändges** te *Crefeld.*

Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 6031

ROLLUIKEN.

van **Staal** of **Hout** met Staalband doortrokken of met verstelbare lichtopeningen, zelfrollende, met drijfwerk, enz., enz. 6032

E. en P. ROTTSIEPER, *Remscheid* Rijnpruisen.

PATENT-CENTRALE EN ZELFREGULEERENDE

STOOMVERWARMING EN VENTILATIE

onder lagen druk. 6033

Systeem BECHEM & POST te Hagen in Westphalen.

TEVENS INGERICHT VOOR

ELECTRISCHE VERLICHTING

met of zonder Tudors-Accumulatoren.

Dit *Systeem is het meest aan te bevelen,* omdat, niettegenstaande de **onder lagen druk** werkende machine zeer gemakkelijk en eenvoudig kan worden aangewend, zoowel voor **Verwarming en Ventileering van huis en stal,** als voor het **oppompen van water,** voor het op **peil brengen en houden van vaarten,** voor het in werking brengen van **IJs-, Dorsch- en andere machines,** voor het **koken van Veevoeder,** voor het **besproeien van Gras, Bloemen, enz.,** terwijl nog des avonds ***huis en erf electrisch kan verlicht worden.*** Bijzonder geschikt voor Buitenplaatsen en Boerderijen, daar *Warmte, Ventilatie, Licht, Koude en Drijfkracht* gelijktijdig kunnen werken of naar behoefte geregeld kunnen worden.

Voor nadere inlichtingen, opnemingen en begrootingen, verklaart zich gaarne bereid

D. S. M. KALKER, Amsterdam. Eenig vertegenwoordiger in Nederland.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

28 DECEMBER 1889

Redactie: Dr. P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Bureau: Marnixstraat 402.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

London Office:
35 Queen Victoria Street E. C.: HENRY HEMANS & C°.
Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD: Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Verwarming, ventilatie, badinrichting en inrichting voor kokend duinwater in het nieuw gebouwd Klinisch Ziekenhuis op de terreinen van het Binnen Gasthuis te Amsterdam. — Verslagen van de vergaderingen der afdeeling Arnhem 18 en de Vereeniging Architectura te 's Gravenhage 23 December 1889. — Prijsvragen. — Binnenlandsche berichten. — Inhoud.

Dit nummer bestaat uit 8 bladzijden.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Wegens eene onvoorzien ontstane vertraging in de aflevering van eene plaat in lichtdruk, voorstellende het bekroonde ontwerp van een schilders-atelier, kan het laatste gedeelte van de Verslagen der algemeene Vergaderingen met de reproductie van de bekroonde prijsvraag, niet eerder dan in Januari aan de Leden der Maatschappij worden toegezonden.

Tegelijkertijd worden verzonden, de laatste aflevering van het Bouwkundig Tijdschrift 1889, en de Afbeeldingen van Oude Bestaande Gebouwen.

Het laatste gedeelte van het Tijdschrift bestaat uit een nieuwen Catalogus der in de laatste tijden zeer aangegroeide Maatschappelijke Bibliotheek.

De Tentoonstelling van 52 der plannen voor de Societeit „Sie Semper" te Utrecht, waarbij sinds de vorige opgaaf nog gevoegd is het ontwerp *a Vista*, wordt op Zondag 29 December, des middags ten 4 ure gesloten.

VERWARMING, VENTILATIE, BAD-INRICHTING EN INRICHTING VOOR KOKEND DUINWATER IN HET NIEUW GEBOUWD KLINISCH ZIEKENHUIS OP DE TERREINEN VAN HET BINNEN-GASTHUIS TE AMSTERDAM.

Verwarming. De verwarming van het omvangrijke, circa 15000 M². groote gebouw, geschiedt door warmwater onder lage drukking, en is sinds 10 weken tot volkomen tevredenheid van belanghebbenden in gebruik.

Dit stelsel van verwarming, zeker wel het meest eenvoudige en meest gelijkmatige, is zonder eenig gevaar; daar geen water verdampt, kunnen zich geene vaste stoffen aan den ketel hechten en vereischt het stelsel dus op dit punt geene contrôle of automatische regeling, en kan daardoor de behandeling der toestellen aan eenen gewonen werkman worden toevertrouwd.

De gemiddelde kosten voor brandstof gedurende 200 stookdagen bedragen 3 cents per uur per 1000 M³., en bij eene goede behandeling en een weinig oplettendheid op de buiten-temperatuur, verschilt de binnen-temperatuur van 65° F. weinig of niets gedurende de 24 uur. Wordt evenwel eene lagere tempetuur gewenscht, dan stelt eene op elke afdeeling geplaatste kraan in staat die naar goedvinden te regelen.

Op de ziekenzalen, welke gemiddeld 22 M. lang en 8 M. breed zijn, is de warmtegraad in iederen hoek, in het midden of bij de ramen, overal dezelfde. Centrale punten van uitstraling, die allerminst voor zieken gewenscht zijn, zijn niet aanwezig.

Deze toestellen, eenmaal gevuld zijnde, vereischen in dit opzicht geene verdere zorg hoegenaamd; van slaan in de pijpen of schrik- en angstverwekkend fluiten en

water is dus geen sprake; daardoor zijn dergelijke toestellen als zeer rustig werkende aan te merken.

Ventilatie. Deze ventilatie, volgens het zuigsysteem, bestaat uit zeer ruime liggende kanalen onder den vloer van het sousterrein. Ieder lokaal staat, naar gelang van zijnen inhoud door een of meer verticale kanalen in verbinding met het gemeenschappelijk kanaal, hetwelk uitmondt in twee zuig-schoorsteenen, van behoorlijke afmeting, die 14000 M³. lucht per uur verplaatsen.

De beweging der lucht heeft in de kanalen van boven naar beneden plaats en door den schoorsteen in den dampkring. De kracht waardoor deze kolossale hoeveelheid lucht wordt verplaatst is geene andere dan warmte die, *en* van de verwarming — *en* van de badtoestellen, door den schoorsteen verloren gaat, welke warmte ten behoeve dezer luchtverversching is benuttigd.

Niettegenstaande de groote luchtverplaatsing die dag en nacht zonder ophouden plaats vindt, geschiedt zij zoo regelmatig en gelijk, dat slechts bij nader onderzoek de luchtstrooming op de ziekenzalen te bespeuren is.

Versche lucht wordt naar goedvinden door schuiven afgesloten of toegelaten en door de daarvoor liggende buizen verwarmd. Afvoer van lucht kan zoowel van boven aan den zolder als beneden op den vloer geschieden, en vereenigt daardoor in zich alle eischen aan eene *zomer*- of *winter*-ventilatie gesteld.

Zooals men reeds heeft kunnen opmerken geschiedt de luchtverplaatsing geheel zonder eenige controle van den werkman met de stoking belast. De zuiging in het kanaal is ten allen tijde aanwezig, de toevoer van meerdere of mindere versche lucht heeft dus ieder bewoner der verschillende afdeelingen naar eigen goedvinden te regelen.

Badinrichtingen. Zij zijn ingericht voor 300 baden des zomers en 180 des winters per 12 uur; daarbij is het circulatie-systeem van toepassing gebracht.

Houten reservoirs, bekleed met vertind koper, zijn verder zoodanig geconstrueerd, dat het water geruimen tijd nadat de laatste stoking heeft plaats gehad, nog voldoende warmte bezit om als badwater dienst te doen.

Eene kraan voor warm en eene voor koud water stelt ieder in de gelegenheid om binnen eene minuut een bad gereed te maken, en wel op ieder uur des daags of des nachts, daar altijd eene groote hoeveelheid warm water door het geheele gebouw aanwezig is.

De kosten van brandstof voor ieder bad gaan, bij ruim gebruik, den prijs van 2 cents niet te boven.

Inrichting voor kokend Duinwater. Deze inrichting, geheel nieuw en oorspronkelijk, stelt in staat in elke keuken voortdurend kokend duinwater te tappen, en zulks met een minimum van brandstof-verbruik, hetgeen voor iedere kraan slechts eenige centen per dag bedraagt.

De daarstelling dezer inrichtingen is opgedragen aan en uitgevoerd door een fabriekant te Amsterdam, naar ingeleverde plannen en teekeningen, in mededinging met verschillende binnen- en buitenlandsche firma's.

* * *

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

AFDEELING ARNHEM. 18 December 1889. Na opening der vergadering door den Voorzitter, las de Secretaris de notulen der vorige vergadering, die na een paar wijzigingen goedgekeurd werden. Nadat de ingekomen stukken zijn voorgelezen en verdere mededeelingen zijn gedaan, gaf de Penningmeester rekening en verantwoording van zijn beheer over 1889. Door de heeren W. G. Lensink, B. E. Koels en C. Zander wordt een en ander nagezien en in orde bevonden. De begrooting voor het volgende jaar, in een bestuursvergadering opgemaakt, werd goedgekeurd, en hierna door den Bibliothecaris verslag uitgebracht van den toestand der boekerij. De twee bestuursleden, de heeren Boerbooms en Berghuis, die volgens den rooster moesten aftreden, werden herkozen. De commissie, die in de vorige vergadering op zich genomen had te onderzoeken, wat er voor een hier ter stede te houden wedstrijd voor handwerkslieden gedaan zou kunnen worden, vroeg en verkreeg verlenging van haar opdracht. Zij stelde zich voor in het aanstaande vroege najaar met een uitgewerkt plan voor den dag te komen en zich onderwijl te verzekeren van den steun van vele vereenigingen en tal van particulieren, ten einde bedoelden wedstrijd goed te doen slagen.

De heer Portheine besprak vraag X door de Maatschappij gesteld, betrekking hebbende op het verzekeren van werklieden tegen ongelukken en de wijze waarop zulk een verzekering moet worden gesloten. Na discussie kwam de vergadering tot het besluit, dat de Afdeeling niet in staat is dergelijke sociale vraagstukken naar den eisch te behandelen en daarover een oordeel uit te spreken. De heer Boerbooms meende op vraag IV te moeten antwoorden, dat *onbekendheid* oorzaak is, de toepassing van holle steenen voor binnenmuren nog zoo gering is. Hij wist bij ondervinding, dat goede holle steenen een zeer groot draagvermogen hebben en dat muren van deze steenen gebouwd, geluidwerend zijn, minder zwaar zijn en veel spoediger drogen, en dat de prijs bij gelijk muurvolume ongeveer dezelfde is als voor de anders daarvoor gebruikte waalsteenen.

De heer Freem maakte van deze bespreking gebruik, om te wijzen op het systeem Rabitz, dat in Duitschland veel wordt aangewend, maar hier weinig wordt toegepast. Het beantwoorden vóór 1 Maart e. k. der overige vragen werd verder opgedragen aan twee commissies n.l. de heeren B. E. Koels, W. A. Lensink en W. Honig, en H. Portheine, W. Cammen en C. Zander.

Op de vraag van een der leden of het ook op den weg der Afdeeling zoude liggen, om bij adres het bestuur der Boulevard te wijzen op het daar in de buurt verrijzen van woonhuizen, die uit een bouwkundig en constructief oogpunt afgekeurd moeten worden, neemt het bestuur der Afdeeling op zich te beraadslagen, wat in deze gedaan zal kunnen worden.

Door den heer Portheine werden tal van zuiver gevormde profielsteenen van diverse kleur en vorm uit de fabriek van den heer Fr. van de Loo Sr. ter tafel gebracht. Hij besprak dit fabrikaat en toonde aan, dat dit thans overal kan concurreeren, zoo wat deugdelijkheid, kleur, vorm en prijs betreft.

Ten slotte werd deze prachtige collectie door hem aan de ambachtsschool alhier ten geschenke gegeven en door den heer Berghuis, in zijn kwaliteit van directeur dier school, in dank aangenomen.

Daar de vraagbus niets bevatte en het ruim tijd was om te scheiden, sloot de Voorzitter de vergadering.

VEREENIGING „ARCHITECTURA", TE 'S GRAVENHAGE. 23 December 1889. De vergadering werd door den Vice-Voorzitter, den heer C. F. Rademaker geopend.

Na mededeeling van de ingekomen stukken werd het programma voor de 2e prijsvraag (Kleine Villa) samengesteld.

Vervolgens werd de eerste der in de bus gevonden vragen behandeld (zie het verslag der vorige vergadering in het Bouwk. Weekblad van 14 December j.l.) en kwam men tot de conclusie dat, alhoewel het te betreuren is dat in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen, ten behoeve van de exploitatie als schouwburgzaal, groote schuine kanten aan de pijlers der galerijen zijn gehakt, de vraag zelve in ontkennenden zin moet worden beantwoord.

De bespreking der tweede vraag moest wegens het ver gevorderd uur, tot de eerstvolgende vergadering worden uitgesteld.

Ter kunstbeschouwing was door den heer J. Brouwer afgestaan Alexander Schütz »Die Renaissance in Italien" Band II.

Bij het sluiten der vergadering herdacht de Voorzitter in 't kort wat in het jaar 1889 door de vereeniging was verricht, en eindigde met een hartelijk woord van opwekking tot de leden, om in het aanstaande jaar weder met ijver en toewijding tot den verderen bloei van »Architectura" samen te werken.

PRIJSVRAGEN.

Op de prijsvragen, uitgeschreven door de Centrale Commissie voor het bevorderen van wedstrijden voor handswerklieden, zijn de volgende antwoorden ingekomen.

TIMMERVAK.

A. 1. *Aankondigingsbord.* 1. Vucht; 2. Progrès; 3. Rust roest; 4. No. 89; 5. Mijn eerste; 6. Spoed; 7. Studie; 8. Tarnow; 9. Kunst; 10. Lucas; 11. Spoed. II; 12. Rust roest. II; 13. Alle begin is moeijelijk; 14. Minus interpares; 15. Vrije tijd; 16. A. I; 17. Idée; 18. Houtconstructie; 19. Werkman; 20. Publicatie; 21. Bijtel (figuur); 22. Teekenhaak (figuur); 23. Schaaf (figuur); 24. 18 $\frac{89}{12}$ 89; 25. 2 ontwerpen; 26. van Houtens cacao; 27. Zeemeeuw; 28. Blank grenen; 29 Potlood schets; 30. Proef; 31. Delft, 32. Wedstrijd; 33. Vooruit; 34. Iedere zij van achter bezien Is aardiger dan van voren misschien; 35. van Houtens cacao. II; 36. Gou.

A. 2. *Zitbank.* 1. Vucht; 2. Op de hoek, op de punt, enz.; 3. Nachtwerk; 4. Corridor; 5. Engelenkop (figuur); 6. Tarnow; 7. Lucas; 8. Spoed; 9. Vrije tijd; 10. Zonder draaibank; 11. Rijst; 12. Rust een weinig; 13. Zeemeeuw; 14. Wedstrijd; 15 Sleutelgat (figuur); 16. Op de hoek op de punt enz. II; 17. Bouwkunst; 18. A. B.; 19. Spoed. II; 20. Rust terwijl gij wacht; 21. Snijwerk; 22. John.

MEUBELVAK.

B. 1 *Werktafeltje.* 1. Driehoek; 2. Haast; 3. Vooruit; 4. Lust en liefde tot een ding, Maken de moeite zeer gering; 5. R.

B. 2. *Draaiend tafeltje.* 1. Cirkel; 2. De zaag; 3. R.

SCHILDERVAK.

C. *Versiering van een muurvlak.* 1. Loon naar werk; 2. Hoop doet leven; 3. Oefening baart kunst; 4. Vestibule; 5. Pictura; 6. Ars industria; 7. Lucas; 8. Erst wieg'n, dan wag'n; 9. Chromo; 10. Wiel (figuur); 11. No. 270; 12. Natuurschoon en nadenken; 13. Al smedende wordt men smid; 14. Rede; 15. Floresta; 16. L'espérance; 17. Studie; 18. B.

SMEDSVAK.

D. 1. *Uithangbord.* 1. IJzer; 2. Au pays des aveugles les borgnes sont rois; 3. A chaque oiseau, sont nid est beau; 4. Lucas I; 5. Lucas II; 6. D. 1.; 7. Een ieder zijn smaak en ik de mijne; 8. Van Houtens cacao is, enz.; 9. Spoed; 10. IJ. 11. No. 450; 12. De plant bittersoet (figuur); 13. Kunstnijverheid; 14. Keus baart angst; 15. Sterk.

D. 2. *Deurbeslag.* 1. Zonder soldeer; 2. Lucas; 3. A. B.; 4. Zus.

KOPERSLAGERSVAK.

E. *Kamerkroontje.* 1. Koper; 2. Licht; 3. Volharding A; 4. Volharding B; 5. Volharding C; 6. Volharding D; 7. Volharding E; 8. Leve 't kunsthandwerk; 9. St Eloïs; 10. H; 11. No. 138; 12. Meer licht!; 13. Arbeid adelt; 14. Paul.

GOUD- EN ZILVERSMIDSVAK.

F. *Prijsbeker.* 1. Zilver; 2. Ars; 3. X; 4. Studie; 5. Paul van Vianen; 6. Het klaverblad; 7. No. 205; 8. No. 958; 9. Line.

STEENHOUWERSVAK.

G. *Schoorsteenmantels.* 1. N. N.; 2. Eigen haard; 3. Chambre; 4. Geduld; 5. Vooruit; 6. In haast; 7. Proef; 8. Email; 9. Bosson-Pouce; 10. Zwart.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Naar ons uit Rotterdam wordt medegedeeld zal het huis, genaamd *In duizend vreezen*, weldra van de Groote markt aldaar verdwijnen. Het zal, nu het in andere handen is overgegaan, spoedig worden afgebroken en door een modern winkelhuis worden vervangen. De steen, die in den voorgevel zit, en voorstellende het woeden van de Spanjaarden in Rotterdam, is voor duizend gulden verkocht. Dit is dus het eenige, wat van deze Rotterdamsche merkwaardigheid zal overblijven.

Door het bestuur van de societeit *Kunstmin* te Dordrecht is aan den tooneelmeester en decorateur J. J. Poutsma opgedragen de levering van de mechanieke toestellen en inrichting, voorhang en décor, benoodigd voor het tooneel van den nieuwen grooten schouwburg te Dordrecht. Het tooneel is 1/3 kleiner van afmetingen dan het Rotterdamsche.

De leening voor de verbouwing enz. van de lokalen der Vereeniging »de Harmonie" te Groningen, waarvan wij in het vorige blad melding maakten, is 20 malen volteekend, zoodat het vastgestelde plan wordt uitgevoerd.

Het fonds voor de in Juni a. s. te houden wedstrijd en prijskamp voor handwerklieden te Leeuwarden is ruim volteekend. Zoowel de Prov. Staten als de Raad der Gemeente hebben daartoe in groote mate bijgedragen.

Tot directeur der Gemeentelijke Gasfabriek te Assen is benoemd de heer N. W. van Doeshorgh, Civiel Ingenieur te Dordrecht.

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij.

	blada.
Programma der Prijsvragen 188..	13.
Prijsvraag voor kunst smeed- en kunstgietwerk (bekroning)	25.
Reglement der tentoonstelling van Bouwkunst, 1889.	37.
Prijsvragen 1888. Bekroningen.	49. 55. 62.
Adres aan den Minister van Binnenl. Zaken over het auteursrecht.	73.
Agenda der 59ste Algemeene Vergadering van 22 en 23 Mei.	91.
Begrooting voor 1890.	92.
Tentoonstelling van Schoone Kunsten te Weenen.	97.
Praes-adviezen van het Bestuur over de antwoorden der Afdeelingen op de gestelde vragen.	115.
Jaarlijksche tentoonstelling van Bouwkunst. Tentoonstelling van Nederlandsche Huisvlijt en van geciseleerd lederwerk.	121.
De 59ste Algemeene Vergadering.	122.
Adres van het Bestuur, betreffende verplicht teekenonderwijs, aansluitende aan het adres der Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs.	135.
Agenda der 60ste Algemeene Vergadering.	159.
De 60ste Algemeene Vergadering.	223.
Vragen, gesteld door het Bestuur der Maatschappij.	265.

Verslagen van de Vergaderingen der Afdeelingen.

AMSTERDAM.	18 Januari	1889.	17.
	15 Februari	»	46.
	15 Maart	»	71.
	26 April	»	107.
	17 Mei	»	125.
	4 October	»	243.
	8 November	»	273.
	13 December	»	304.
ARNHEM.	23 Januari	1889.	28—35.
	27 Februari	»	53.
	20 Maart	»	72.
	24 April	»	100.
	28 Augustus	»	216.
	13 November	»	279.
	18 December	»	308.

's GRAVENHAGE.	11 Januari	1889.	17.
	8 Februari	»	40.
	8 Maart	»	62.
	26 April	»	107.
	25 October	»	260.
	8 November	»	273.
	13 December	»	304.
GRONINGEN.	22 Februari	»	52.
	22 Maart	»	81.
	20 April	1889.	107.
	11 October	»	251.
HAARLEM.	20 December	1888.	16.
	24 Januari	1889.	40.
	14 Maart	»	76.
LEEUWARDEN	15 Februari	1889.	46.
	26 Februari	»	52.
	24 October	»	259.
	12 November	»	279.
	21 November	»	288.
LEIDEN.	27 December	1888.	5.
	31 Januari	1889.	34.
	28 Februari	»	58.
	28 Maart	»	81.
	2 Mei	»	113—119.
	— September	»	238.
	24 October	»	260.
	28 November	»	291.
ROTTERDAM.	28 Februari	1889.	53.
UTRECHT.	26 Februari	1889.	53.
	19 Maart	»	71.
	15 October	»	231.
	12 November	»	274.

Verslagen van Vergaderingen.

Vereeniging »Architectura" te 's Gravenhage.	2 Januari	1889.	6.
	16 Januari	»	17.
	30 Januari	»	30.
	13 Februari	»	40.
	27 Februari	»	54.
	13 Maart	»	71.
	3 April	»	82.
	17 April	»	96.
	1 Mei	»	107.
	2 Juni	»	152.
	4 September	»	221.
	18 September	»	227.
	2 October	»	239.
	16 October	»	251.
	30 October	»	261.
	13 November	»	275.
	11 December	»	298.
	17 December	»	304.
	23 December	»	308.
Nederl. Vereeniging voor Teekenonderwijs.	23 April	»	100.
Amstels Bouwkring.	25 April	»	101.
Koninklijk Instituut van Ingenieurs	13 Juni	»	144.
	6 September	»	215.
	12 November	»	274—285.
Ned. Maatschappij tot bevordering van Nijverheid.	8 Juli	»	167.

Onderwerpen betrekking hebbende op het bouwvak, Bouwmaterialen, Constructie, Ventilatie, Verwarming, Bioleering, Waterleidingen, Hygiëne, enz.

Over bliksemafleiders. 7.
Zinken bouwornamenten. 9.
Iets over de toepassing van ellipsvormige bogen, door Joh. Mutters Jr. 16.
Overzicht van den stand der rioolkwestie, door D. E. C. Knuttel. 19. 25.
Olieverf op kalk- of cementbepleistering, door P. A. Huet. 70.
Xylolith. 94.
Amerikaansch Greenenhout, door de Afdeeling Haarlem. 135.
Amerikaansch Greenenhout, door de Afd. Amsterdam. 143.
Carbolineum, door de Afdeeling Haarlem. 146.
Bliksemafleiders, door de Afdeeling 's Gravenhage. 146.
Riolen van Portland-cement, door de Afd. Leeuwarden. 148.
» » » » » » » Utrecht. 152.
» » » » » » » 's Gravenhage. 159.
Carbolineum (Ingezonden). 167.
Proefstation voor bouwmaterialen, door J. C. Spakler Jr. 169.
Carbolineum Avenarius (Ingezonden), door H. J. Geijl J.Gzn. 173.
Riolen van Portland-cement, door de Afdeeling Haarlem. 184.
Over het rook- en roetvraagstuk. 196.
Nogmaals Liernurstelsel. 208.
Verwarming, ventilatie, kook-, bad- en drooginrichtingen in het nieuwe Jongensweeshuis te Amsterdam. 289.
Verwarming, ventilatie, enz., in het nieuwe Klinische Ziekenhuis, te Amsterdam. 307.

Uitgevoerde en onuitgevoerde Ontwerpen.

Stalhouderij en drie bovenhuizen te Rotterdam, door J. Verheul Dzn. (Met platen). 15.
De Nieuwe Raadhuizen van Noordwijk en Woerden, door C. T. J. Louis Rieber. (Met plaat). 38.
Het Nieuwe Raadhuis te Woerden, door C. T. J. Louis Rieber. 55.
Bier- en Koffiehuis met uitzichttoren in een Park (Met plaat). 127.
Het Stedelijk Volksbad in Weenen, uitkomsten van het eerste jaar. 128.
Sluiskantoor te Leidschendam, door F. J. Nieuwenhuis. (Met plaat). 145.
R. K. Zustergesticht te Oudewater, door E. J. Margrij. (Bij de plaat). 175.
Nieuw Scheikundig Laboratorium te Amsterdam. (Met platen). 181—193.
Bezoek aan het Oude Slot en aan het Nieuwe Franciskaner klooster te Wychen, door P. Evekink. 214.
Station te Geldermalsen. (Bij de plaat). 222.
Protestansche Kerk, door J. A. G. van der Steur. (Bij de plaat). 240—251.
Hôtel Garni, door J. E. van der Pek. (Bij de plaat). 259.
Gebouw voor Gynæcologische kliniek te Amsterdam door C. T. J. Louis Rieber. 277.
Bezoek aan de Nieuwe Kerk der Doopsgezinde Gemeente te Arnhem, door P. Evekink. 278.
Het Nieuwe Jongens Weeshuis, te Amsterdam. 284—289.

Kunstgeschiedenis, Aesthetica, Archeologie, Oude monumenten, Détails, enz.

Het Gasthuis van St. Peter te Arnhem. 57.
Kerk te Oosterland op Wieringen (met plaat), door T. C. van der Sterr. 62. 66. 71.
De Hooge-Kapel in de St. Janskerk te 's Hertogenbosch (met plaat), door L. C. Heezenmans. 74.
Het Kunstenaarswapen. 97.
De tegenwoordige toestand der Egyptische monumenten. 129.
De Camaretten te Delft. (Bij de plaat). 157.
Die Städte-bau nach seinen Künstlerischen Grundsätzen, door Camillo Sitte. 182. 236.
Het onderhoud der monumenten in België. 193.
Bezoek aan het Oude Slot en aan het Nieuwe Franciskaner Klooster te Wychen, door P. Evekink. 214.
Bezoek aan Woudrichem en Gorinchem. 217.
Opgravingen te Athene. 230. 237.
De restauratie van de Domkerk te Utrecht, door F. J. Nieuwenhuis. 247. 253.
Schetsen naar torens te Kopenhagen en Helsingör. (Bij de plaat), door J. E. van der Pek. 283.
Onze monumenten in de Tweede Kamer. 303.

Verschillende onderwerpen

Maandelijksche Overzichten:
I. Uitbreiding van Neurenberg. Technici in de volksvertegenwoordiging. Burgtheater te Weenen. Restauratie Mont-Saint-Michel. Bouwverordening en Dom te Berlijn. Dom te Milaan. Werken te Napels. De Eiffeltoren. Woord voor Ziegelrohbau. 31.
II. Volksbaden te Amsterdam, Stuttgart, Weenen, Magdeburg. Woord voor Ziegelrohbau. Herstelling van den Dom te Weenen. Volksschouwburg te Weenen. Tentoonstelling en Congressen te Parijs. 49.
III. Commissie tot verfraaiing van 's Gravenhage, vereeniging het Geuldal. Dombouw te Berlijn. Toestand van den Dom te Strassburg, rapport van Fr. von Schmidt. Verrollen van huizen in Amerika. 79—85.
IV. Polychromie in de beeldhouwkunst. Prijsvragen in Oostenrijk, Nederland, Frankrijk. Toat à l'égout te Parijs. Hygiënische voorschriften in Duitschland. Bestratingen. 103.
V. Feestdecoratie en feestverlichting bij de opening der tentoonstelling te Parijs, en te Berlijn. De »Unter den Linden" te Berlijn. Volksrestauratie te Hamburg. Bereiding van zwavelzure Ammoniak uit rioolstoffen te Amsterdam. Architektencongres te Parijs. 139.
VI. Duinwater-Maatschappij, schilderijenloods, normalisering der Nassaukade te Amsterdam. Bescherming van monumenten. Architektencongres te Parijs. Herbouw der Opera-Comique te Parijs. Dombouw te Berlijn. Restauratie van den Dom te Metz. Technische attachés in Duitschland. 163.
VII. De Stadtbahn en de uitbreiding te Berlijn. Bestratingen van hout, van caoutchouc. Verbranding van straatvuil. IJzeren gebouwen. Waardeering van Engelsche en Nederlandsche architekten. 187.
VIII. Mole Antonelliana te Turin. Congres voor architekten en over constructie, te Parijs. Paleis van Justitie te Lissabon. Dombouw te Berlijn. 220.
IX. Restauratie van het Dogen-paleis te Venetie. Het behouden der Egyptische monumenten. Gebouwen der geschiedenis van de menschelijke woning, straat uit Cairo, tentoonstellingsgebouwen enz., te Parijs. 241.
X. Gedenkteeken voor Keizer Wilhelm I te Berlijn. 266.
XI. Keizer monument te Berlijn. Eigelsteinpoort te Keulen. Standbeelden voor de Tuilerien. Electrische verlichting in steden. Compendium voor electr. licht. 303.
Over gasverbruik bij gasmotoren. 56.
Uit de praktijk. Dreigende instorting eener fabriek. 74.
Bescherming van beeldhouwwerken. 76.
Nederland op de Parijsche tentoonstelling. 133
Jubileumfeest der Polytechische school te Delft. 158.
Het 25-jarig jubileum van Prof. Eugen Gugel. 211.
De Hollandsche ingenieurs te Parijs 225.
Sgraffito. 268.
Het ijzeren brandscherm in den stadsschouwburg te Arnhem, door P. Evekink. 284.
Arti et Amicitiae, vijftig jarig bestaan. 222.

Kunst-Industrie en Beeldende Kunsten.

Een nieuwe tak van Kunstnijverheid. Geciseleerd leder. 68.
Houtsnijwerk als haisvlijt, door F. W. van Eeden. 110.
Schilderkunst van 2000 jaren geleden, door C. T. J. Louis Rieber. 229.
Gesmeed ijzeren standaard voor een sierplant. (Bij de plaat). 297.

Onderwerpen van administratieven aard.

Verantwoordelijkheid van technici. 34.
Algemeene administratieve voorschriften voor het uitvoeren en onderhouden van werken. 93. 153. 159. 171. 178. 184
De algemeene voorwaarden. Rapport der Commissie uit de vereeniging voor Fabr. en Handw. Nijverheid in Nederland. 200.
Voorkoming van ongelukken in fabrieken en werkplaatsen. 271.
Huur van dienst. 297.

Mededeelingen uit de Rechtszaal.

Aansprakelijkheid van architekten en aannemers. 18.
Sneeuw en vorst, geen overmacht bij te late oplevering. 47.
Aansprakelijkheid wegens onvoldoende inrichting van een schooiing. 77.
Schadevergoeding wegens verwonding aan personeel van een spoorweg. 138.
Schadevergoeding door een spoorweg-maatschappij wegens het verbranden van een bosch. 138. 156.
Wijziging der Wet (4 Maart 1889) op de faillissementen in Frankrijk. 144.
Faillietverklaring van een aannemer. 294.

Levensbeschrijvingen, Necrologie.

Prof. Dr. Carl Bötticher. 151.
Prof. Franz Ewerbeck. 151. 158.
Bastiaan Blanken. 157.
C. Vermeijs. 181.
Prof. Eugen Gugel. 205.
L. H. Eberson. 289. 295.

Prijsvragen.

Wandkalnder 1889. Bekroning. 1.
Nieuw Burgerweeshuis te Kampen. Programma. 1.
» » » » Ingekomen antwoorden. 62.
» » » » Rapport der Jury. 83. 86.
Afdeeling Amsterdam, Programma der prijsvragen. 3.
» » Rapport der Jury. 125.
» » Bekroning. 130.
Afdeeling Leiden, Ingekomen antwoorden. 3.
Vereeniging Architectura te 's Gravenhage. Programma. 3.
» » » » Ingekomen antwoorden. 101.
» » » » Jury-rapport. 268.
Kunst-, smeed- en kunstgietwerk. Ingekomen antwoorden. 7.
» » » » Bekroningen. 25.
Mij. t. bev. d. Bouwkunst. Programma der prijsvragen 1889. 13.
» » » » Ingekomen antwoorden. 294.
Kerk voor de Ned. Herv. Kerk te Rotterdam. Programma. 41.
» » » » » » Beoordeeling der ontwerpen. 89.
» » » » » » Bekroning. 95.
Mij. t. bev. d. Bouwkunst, Prijsvragen 1888. Bekroning. 49. 55 62.
Afdeeling 's Gravenhage. Programma der Prijsvragen. 54.
Schouwburg te Verviers. Ingekomen antwoorden. 62.
» » » Bekroning. 71.
Vereeniging t. bev. d. Bouwkunst te Groningen, Programma. 83.
» » » » » » » Juryrapport. 221.
» » » » » » » Programma. 261.
Afdeeling Leiden. Programma der Prijsvragen. 114.
Reclamebord voor de Levensverzekering Mij. Utrecht, Programma. 149.
Societeits-gebouw, Sic Semper, te Utrecht. Programma. 174.
» » » » » » Inlichtingen. 197, 209.
» » » » » » Juryrapport. 255.
» » » » » » Tentoonstelling der plannen. 301.
Arti et Amicitiæ. Programma. 235, 260.
Raadhuis te Zutphen. Programma. 262.
» » » Inlichtingen. 286.
Afdeeling Amsterdam. Programma. 275.

Vereeniging Vak en Kunst, te Dordrecht. Programma. 276, 280.
» » » » » » Inlichtingen. 287.
» » » » » » Ingekomen antwoorden. 305.
Centrale Commissie der Wedstrijden voor handwerkslieden. Programma. 280.
idem Ingekomen antwoorden. 309.
Begraafplaats voor Amsterdam. Bekroning. 305.

Wedstrijden.

Bevordering van Wedstrijden voor handwerkslieden. 209.
Wedstrijden voor handwerkslieden. Prijsvragen der centrale Commissie. Programma. 280.
Wedstrijd voor handwerkslieden te Leeuwarden. Programma. 292.
Wedstrijd voor handwerkslieden te Leiden. Programma. 292.
» » » » » 305.

Tentoonstellingen.

De tentoonstelling der werken van J. van Lokhorst, door Jos. Th. J. Cuypers. 10.
Reglement der Tentoonstelling van Bouwkunst, 1889. 37.
De Permanente Tentoonstelling. 43.
Teekeningen voor de Afd. Nederl. Bouwkunst te Parijs. 55. 61.
Parijsche Tentoonstelling, door C. T. J. Louis Rieber. 67.
De inzending der Nederl. architekten op de Parijsche Tentoonstelling. 67.
Tentoonstelling van Schoone Kunsten te Weenen. 97.
Jaarlijksche tentoonstelling van Bouwkunst, en van Nederl. Huisvlijt en geciseleerd leder. 121.
Nederland op de Parijsche Tentoonstelling. 133.
Tentoonstelling van Kunstwerken van levende meesters te Amsterdam in 1889. Programma. 136.
Bekroningen op de tentoonstelling te Parijs. 233.
De bekroning der Nederlandsche bouwkunstenaars te Parijs, door C. T. J. Louis Rieber. 255.
De bekroning der Nederlandsche bouwkunstenaars te Parijs. 252.
Tentoonstelling der plannen van de prijsvraag voor een Societeit-gebouw te Utrecht. 283.

Beoordeeling en aankondiging van Boekwerken.

Eerlijkheid in de Kunst. Gothiek of Renaissance? 36.
Nederland en zijne bewoners, van Dr. H. Blink. 46.
Responsabilité des Patrons. 70.
Algemeene administratieve voorschriften voor het uitvoeren en onderhouden van werken. 93.
Onze bouwmaterialen, van J. A. van der Kloes. 170.
Geïllustreerd bouwkundig woordenboek, door C. T. J. Louis Rieber. 175.
Der Städte-bau, van Camillo Sitte. 182. 236.
Liernursteisel contra speelsteisel, memorie van Dr. P. Tempelman van der Hoeven. 208.
Civielrechtelijke verantwoordelijkheid van Ingenieurs en architekten, Akad. proefschrift van D. E. van Lennep. 219. 228.
Geschichte der Holländischen Baukunst und Bildnerei, van Dr. G. Galland. 272.
Die elektrische Beleuchtung und ihre Anwendung in der Praxis, Dr. A. Rº. v. Urbanitzky (*zie Maand. Overz.*). 303.

Ingezonden.

Eenige beschouwingen over de prijsvraag van een Openbaar Park binnen de Gemeente Utrecht, door J. C. de Lange. 4.
Naar aanleiding van het vorige onderwerp, door C. Muysken. 10.
Naar aanleiding van het vorige, door J. C. de Lange. 23.
Naar aanleiding van het vorige, door C. Muysken. 23.
Herbouwing der kerk te Oosterland op Wieringen (met plaat), door T. C. van der Sterr. 62.
Opmerkingen over het voorgaande, door P. J. H. Cuypers. 66.
Naar aanleiding van het voorgaande, door T. C. van der Sterr. 71.
Betreffende de jury der prijsvraag van de kerkelijke kas te Rotterdam, door H. W. Veth en G. J. Morre. 83.
Prijsvraag der kerkelijke kas te Rotterdam. 89.
Prijsvraag nieuw Burgerweeshuis te Kampen. 95.
Tentoonstelling der antwoorden op de prijsvragen, 1888, der Maatschappij. 137.
Benoeming van een Gemeente-architekt te Harlingen. 149.
Carbolineum. 167.
Carbolineum Avenarius, door H. J. Geijl J.Czn. 173.
Over centrale verwarming, door M. Symons. 192.
Verantwoordelijkheid van ingenieurs en architekten. 228.
Verbouwing van het Paleis van Justitie te Amsterdam. 239.
Van de prijskampen. Prix de Rome, door J. E. v. d. Pek. 245.
Bekroning der Ned. bouwkunstenaars te Parijs, door J. F. L. Frowein. 245.
Over de prijsvraag voor een societeit te Utrecht, door J. F. L. Frowein. 269.
Betreffende de tentoonstelling der plannen voor een societeit te Utrecht, door F. J. Nieuwenhuis, C. Muysken, Th. Sanders. 275. 299.
Over bovengenoemd onderwerp door J. F. L. Frowein. 281.
Eene opheldering, door Dr. Georg Galland. 299.
Over portretten van groote vakgenooten. 305.

Vraagbaak.

Vraag.		Vraag. bladz.	Antwoord. bladz.
96.	Sauspreparaat voor gepleisterde gevels.	18.	95.
97.	Plaatwerk voor onderwijs bij scheepsbouwkundig teekenen.	18.	95.
98.	Afgekeurde vlampijpen voor nieuw gietwerk	77.	95.
99.	Duurzaamheid der »Parquets Hydrofuges".	77.	96.
100.	Plaatwerken voor decoratie schilderwerk.	77.	95.
101.	Keuring van dakleien.	114.	114.
101*.	Syphonverwarming.	168.	174. 191.
102.	Afzetten van mos op zandsteen.	174.	174.
103.	Waterdichtheid van glas in lood gevat.	264.	288.
104.	Vertinnen of veranken van ketels voor wijsbereiding.	306.	306.

Platen.

		tegenover blz.
1.	Wandkalender 1889.	
2—3.	Stalhouderij en drie bovenhuizen te Rotterdam, door J. Verheul Dzn.	16.
4.	Stalhouderij en drie bovenhuizen te Rotterdam, door J. Verheul Dzn.	25.
5—6.	De nieuwe Raadhuizen van Noordwijk en Woerden.	38.
7—8.	Kerk te Oosterland op Wieringen.	62.
9—10.	Baldakijn in de Hooge-Kapel der St. Janskerk te 's Hertogenbosch, door L. C. Heezemans.	74.
11—12.	Bier- en koffiehuis met uitzichttoren in een park.	127.
13—14.	Sluiskantoor te Leidschendam, door F. J. Nieuwenhuis.	145.
15.	De Camaretten te Delft.	157.
16.	R. K. Zustergesticht te Oudewater, door E. J. Magrijs	175.
17.	Nieuw scheikundig laboratorium te Amsterdam.	181.
19—20.	» » » » »	193.
21.	Station te Geldermalsen.	222.
22.	Protestantsche kerk, door J. A. G. van der Steur.	240.
23.	» » » » »	251.
24—25.	Hotel-Garni, door J. E. van der Pek.	259.
26.	Torens te Kopenhagen en Helsingör, door J. E. v. d. Pek.	283.
27.	Gesmeed ijzeren standaard van een sierplant, door Jos. Th. J. Cuypers.	297.

6064 — JAN VAN DER POT — KATENDRECHT bij ROTTERDAM. — KIJANISEERINRICHTING.

Prima Engelsche PORTLAND CEMENT, merk Wallsend, van uitmuntende kwaliteit en tegen concurreerende prijzen. BELGISCHE KLUIT- en HYDRAULISCHE KALK. Billijke prijzen en

FOLKERS & Cº., RAPENBURG 29 AMSTERDAM.

CARBOLINEUM,
middel tegen het rotten van hout en touw, tegen zwamvorming, enz.
Engelsche en Belgische Aardebuizen.

6054 Directe aanvoer VAN Portland cement.
Merk: Knight Bevan & Sturge
Merk: Dijckerhoff & Söhne
DRIJF-, MOS- en METSELSTEENEN.

VUURVASTE STEENEN. DAKPANNEN en LEIEN.

Engelsche, Duitsche, Fransche en Hollandsche Trottoir- Vloer- en Wandtegels, in verschillende dessins
DAKPAPIER, ASPHALT en verdere BOUWMATERIALEN.

CARBOLINEUM EXCELSIOR is het BESTE Houtbederfwerend middel.
6055 Fred. Stieltjes & Cº., Amsterdam.

NEUCHÂTEL ASPHALTE COMPANY Ltd. LONDON.
Exploitatie der Mijnen van de Val Travers.
FABRIEK TE AMSTERDAM Beltweg No. 8.
TRADE MARK.
NATUURL. ASPHALT VAN VAL DE TRAVERS ZWITSERLAND.
Gecomprimeerde Asphaltwegen en dito Dorschvloeren. Werken in Asphalt-Mastiek voor Trottoirs, Skating-Rinks, Moutvloeren, Kelders, Golf- en Kegelbanen, Winkel- en Magazijnvloeren. Gangen. Veranda's Brug- en Dakbedekkingen. Beton-Fundeeringen. Stallen, enz., enz., enz.
Zindelijk, Vochtwerend, Onderdringbaar, Geraaswerend.
Asphalt speciaal tot wering van vochtige muren.
Voor inlichtingen omtrent het leggen van Vloeren, Bedekkingen enz., gelieve men zich te adresseeren aan het Kantoor der fabriek, Beltweg 8, *Amsterdam*. 6056

JAN HAMER & Cº, — AMSTERDAM.
KANTOOR: GEBOUW MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST
Marnixstraat 402 bij het Leidscheplein.

BOYLE'S LUCHTPOMP VENTILATORS
BOYLE'S Kappen voor slecht trekkende schoorsteenen.
BOYLE'S Schoorsteenkappen tegen valwinden, enz.
Vereischen geen toezicht, hebben geen beweegbare deelen, voorkomen terugslag in den koker, werken met de meeste gelijkmatigheid in ieder jaargetijde, hebben een **veel grooter capaciteit dan ieder andere ventilator**, zijn van soliede constructie bij matigen prijs.
BOYLE'S Ventilators en Kappen zijn op verschillende **Rijks-, Gemeente en Particuliere gebouwen hier te lande** geplaatst. 6057
WITTE's Liften voor Personen, Goederen, Spijzen, enz. CARRE's Waterleidingen.

De Portland-Cement-Fabriek van
DYCKERHOFF & SÖHNE
te Amöneburg bij Biebrich a d Rijn. 6058
levert haar erkend en uitmuntend fabrikaat, met garantie voor de grootste vastheid en deugdelijkheid.
Gouden Staats-Medaille
Productie-vermogen der fabriek: 500,000 vaten per jaar.
Magazijnhouders in de voornaamste steden.

Düsseldorf, 1880

DE LINT & Cie. Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH.
BOCH FRÈRES
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 6059

6060 PUI-SPIEGELGLAS
HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFF. ROTTERDAM.

De Erven H. van Munster & Zn. leveren
BESTEKKEN,
zoowel met als zonder bijbehoorende
TEEKENINGEN.

De Engelsche Stalinrichtingen en Stalbenoodigdheden,
van the St. Pancras Iron-work Company te Londen,
ZIJN OP DE HIPPIQUE-TENTOONSTELLING TE GRONINGEN, (24 JULI—4 AUG. 1889)
bekroond met den Hoofdprijs,
— GROOTE GOUDEN MEDAILLE. —
Agenten voor Nederland:
= STAAL & HAALMEIJER. =
Amsterdam. 6061

∴ VERSCHENEN
Het Panamakanaal
(Technische en Financieele Plannen)
Bovenstaande brochure *met kaart*, 75 × 15 cm., voorstellende het lengte-profiel van het Kanaal met aanwijzing van de grondsoorten en van de tot heden aan het Kanaal verrichte werkzaamheden, is *kosteloos* verkrijgbaar a/h. Bureau van Uitgifte: Ged. Voorburgwal 101, Amsterdam, en wordt franco toegezonden na ontvangst van postzegel à 5 cent. 6062

AMERIKAANSCHE HYDRAULISCHE LIFTEN,
voor Hotels, Kantoorgebouwen, Ziekenhuizen en Fabrieken.
6063 FRED. STIELTJES & Cº., Keizersgracht 745, Amsterdam.

MUSGRAVE & Cº., Limited.

te BELFAST.
FABRIEK VAN
Engelsche Paarden- en Vee-Stalinrichtingen.
IJzeren Tribunes voor Wedrennen,
Tuigkamer-Benoodigdheden,
DOGKENNELS,
Hooischuren, enz.
Gouden en Zilveren Med. Internat. Tentoonstelling Amsterdam.

Deze inrichtingen waarvan reeds vele in *Nederland* geplaatst zijn, munten uit door *solliditeit* en *zeer vlotte bewerking*.

EENIG AGENT

D. S. M. KALKER
KONINKLIJKE MAGAZIJNEN
VAN 6045
BOUWARTIKELEN en GEREEDSCHAPPEN.
AMSTERDAM, St. Anth. Breestraat, C 21.
Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.
Telephoon N°. 2144.

Modellen te bezichtigen in het **Tentoonstellingsgebouw** van de **Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst**, *Marnixstraat* en St. Anthonie Breestraat C 21.

G. J. Vincent & Cº.
Kunstsmeden,
SCHIEDAM.
ZILVEREN MEDAILLE, Wereld-Tentoonstelling Amsterdam 1883.
GOUDEN MEDAILLE, Antwerpen 1885
Specialiteit in gesmeed IJzeren Hekken, Fijne smeedwerken, Dakversieringen, Deurvullingen, Ornamenten enz.
Steeds voorhanden GESMEED IJZEREN PAARDEN RUIVEN. 6046

Asphalt Vloeren.
ASPHALT DAKPAPIER.
Asphalt Isoleeringen.
Hout Cementdekking
worden gedaan door **Asphalteurs.**
6047 Stein & Takken
Asphaltfabriek, Utrecht.

ROLLUIKEN.
van **Staal** of **Hout** met Staalband doortrokken of met verstelbare lichtopeningen, zelfrollende, met drijfwerk, enz., enz. 6048
E. en P. ROTTSIEPER. *Remscheid* Rijnpruisen.

DE KOSTER, *AMSTERDAM.*
FABRIEK VAN
VERWARMINGS-TOESTELLEN.

Systeem laagdruk waterverwarming.
„ middelbarendruk „ 6049
„ hoogdruk „
„ laagdruk stoom „ *buiten contrôle van het rijk.*
„ luchtverwarming door stoom, water en calorifère.

VENTILATIE KAN OP IEDER SYSTEEM WORDEN TOEGEPAST.
Van eerst genoemd systeem zijn reeds meer dan **600** geplaatst.

Toestellen in aanleg:

KLINISCH ZIEKENHUIS,	**Amsterdam,**	**Ventilatie.**
STADS-APOTHEEK,	„	„
GENEESKUNDIGE ARMENVERZORGING,	„	„
H.H. WESSANEN & LAAN.	**Wormerveer,**	
„ **Mr. J. E. HENNIJ,**	**Amsterdam,**	
„ **J. C. VAN LAAR,**	**Amsterdam,**	
„ **Jhr. Mr. LEO VAN NISPEN TOT SEVENAER,**	**Arnhem.**	
NIEUW TE BOUWEN CHEMISCH LABORATORIUM,	„	
VERBOUWING NIEUWS VAN DEN DAG,	**Amsterdam.**	

DE LINT & Cº. Rotterdam.
Vertegenwoordigers van **JOS. F. EBNER te Londen,**
leveren in uitsluitend eerste kwaliteit,
MARMER-MOZAIEK en
TERRAZZOVLOEREN,
alsmede 6050
— GLASMOZAIEK —
Zestien Bekrooningen.

FIRMA VAN LOOKEREN CAMPAGNE
Haaften aan de Waal.
Machinale Steenfabriek met Ringoven, 6051
levert alle soorten van Waalsteenen van uitmuntende kwaliteit en kleur tegen sterk concurreerende prijzen.

W. F. WEIJNTJES,
Singel 514 h/h Koningsplein **Amsterdam.**
Specialiteit in Houten en Steenen Parketvloeren en Verglaasde Muurtegels.
Agent voor **Minton Hollins & Co.** *Stoke upon Trent*
„ „ **A. Jándges** te *Crefeld.*
Verder alle mogelijke Bouwartikelen en ijzerwaren waarvan op aanvrage prijzen gaarne verstrekt worden. 6052

CENTRALE VERWARMING
van Kerken, Scholen, Ziekenhuizen, Schouwburgen, Hotels, Woonhuizen, Villa's, enz enz.
DROOG-INRICHTINGEN
Technisch Bureau GEVEKE & Co., Amsterdam.
Verschillende getuigschriften van uitgevoerde werken ter inzage.
Plannen en Begrootingen gratis 6053

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.